IOANNIS A SANCTO THOMA O. P.

IN COMPLUTENSI ACADEMIA PROFESSORIS QUONDAM PRIMARII

CURSUS PHILOSOPHICUS THOMISTICUS

secundum exactam, veram, genuinam Aristotelis
et Doctoris Angelici mentem

NOVA EDITIO

a P. BEATO REISER O. S. B.

IN COLLEGIO INTERNATIONALI SANCTI ANSELMI DE URBE
PHILOSOPHIÆ PROFESSORE EXARATA

TAURINI (ITALIA)
Ex Officina Domus Editorialis MARIETTI anno 1820 condita
nunc MARII E. MARIETTI Editoris, Sanctæ Sedis Apostolicæ, S. RR. Congr.
et Archiepiscopi Taurinensis Typographi

MCMXXXIII

IOANNIS A SANCTO THOMA O. P.

IN COMPLUTENSI ACADEMIA PROFESSORIS QUONDAM PRIMARII

NATURALIS PHILOSOPHIÆ

I. pars: DE ENTE MOBILI IN COMMUNI

III. pars: DE ENTE MOBILI CORRUPTIBILI

NOVA EDITIO

a P. BEATO REISER O. S. B.

IN COLLEGIO INTERNATIONALI SANCTI ANSELMI DE URBE
PHILOSOPHIÆ PROFESSORE EXARATA

TAURINI (ITALIA)
Ex Officina Domus Editorialis MARIETTI anno 1820 condita
nunc MARII E. MARIETTI Editoris, Sanctæ Sedis Apostolicæ, S. RR. Congr.
et Archiepiscopi Taurinensis Typographi

MCMXXXIII

#1966715
413/804
B
765
T5J57
v.2

Facultatem damus R. P. Beato Reiser, in nostro Collegio S. Anselmi de Urbe Philosophiæ professori, novam editionem *Cursus Philosophici Thomistici* a Ioanne a S. Thoma conscripti typis mandandi, si iis ad quos pertinet, ita videbitur.

Romæ, die 1 Maii 1929.

† Fidelis de Stotzingen
Abbas Primas O. S. B.

V. Nihil obstat.

Taurini, 11 Martii 1932.

Fr. Stephanus M. Vallaro O. P.
Revisor Delegatus.

Imprimatur.

C. Aloysius Coccolo, *Vic. Gen.*

BQ
7061
J5.T68
v.2

OMNIA IURA VINDICABUNTUR (26-X-32).

Copyright (1932) by Casa Editrice Marietti - Torino (Italy).

EDITORIS IN SECUNDUM VOLUMEN PRÆFATIO

1. Volumen hoc Philosophiæ Naturalis, quam Ioannes a S. Thoma composuit, primam et tertiam partem continet. Prima pars ab auctore inscripta est: « Naturalis Philosophiæ prima pars, quæ de Natura in communi eiusque affectionibus disserit », tertia pars: « Naturalis Philosophiæ tertia pars, quæ de ente mobili corruptibili agit ad libros Aristotelis de Ortu et Interitu ». In editione Romana 1637-38 (ex typographia Manelphi Manelphii) [1] primæ partis Philosophiæ Naturalis inscriptioni nominatæ folium artificiose ornatum præfixum est, in quo invenitur titulus: « R. M. F. Ioannis de S. Thoma Ord. Prædicatorum Cursus Philosophicus ». Qui titulus « Cursus Philosophicus » utrum ipsius auctoris, an solius typographi sit, non constare videtur.

2. In prima parte conficienda editionem Cæsaraugustanam 1644, in tertia parte editionem Complutensem 1634 secutos nos esse præfatione ad primum volumen iam exposuimus [2].

3. Iam quæ **de secunda parte** Philosophiæ Naturalis dicenda sunt, exponamus.

A. Ex iis, quæ in præfatione primi voluminis disseruimus [3], hæc certa sunt:

a) Quatuor partes Philosophiæ Naturalis ab auctore positas esse: I. de ente mobili in communi, II. de ente mobili incorruptibili, quod est cœlum, III. de ente mobili corruptibili, IV. de ente mobili animato.

b) Secundam partem, quæ agit de ente mobili incorruptibili, nullibi hucusque inveniri potuisse.

c) Quatripartitionem originalem in tripartitionem mutatam primo videri in ed. Lugdunensi 1663. Coloniensis 1638 saltem extrinsece quatuor partes servat [4].

B. Quæstio nunc est, an auctor hanc secundam partem revera scripserit.

Solutio his contineri videtur:

a) Ioannem de hac secunda parte prælectiones habuisse constat, ad quas habendas vel habitas auditores aliquotiens delegat. Et quidem 1. p. q. 3. art. 4. (81 a 38) agens de unitate et differentia materiæ dicit: « De primo (an scil. materia cœlestis et sublunaris specie differant) *agemus in libris de Cœlo* et pro nunc suppono tamquam probabilius etc. » — 1. p. q. 4. art. 2. (90 a 41) agens de formis cœlestibus et elementalibus dicit: « Supponimus..... etiam omnes alios cœlos per

[1] vol. I. præf. XIII.
[2] l. c. XVII.
[3] l. c. XIV. sq.
[4] Nuperrime adhuc exemplar III. vol. ed. Colon. anni 1654 vidi, in quo tripartitio iam perfecta apparet.

77340

creationem esse factos a Deo, quia ab intrinseco sunt ingenerabiles et incorruptibiles, ut docet D. Thomas... *et in libris de Cœlo latius ostendetur* ». — In Libro de Meteoris tract. 1. cap. 2. (847 a 35) hæc habentur: « Quorum (scil. corporum cœlestium) motus varii sunt et eorum magnitudo diversa, *ut explicavimus in libris de Cœlo* ». Et eadem columna paulo post (41) dicitur: « De quibus (scil. de classibus stellarum fixarum) *in libris de Cœlo actum est* ». — Quæ 3. p. q. 10. (802 b 43) ponuntur, probabiliter, sed non necessario de secunda parte Phil. Nat. sunt; possunt enim et de tractatu ipsius Aristotelis in 3. de Cœlo intelligi. Certeros autem locos non nisi de secunda parte Phil. Nat. ipsius Ioannis esse manifestum est.

b) Si magister noster de hac secunda parte prælectiones habuit, certo materiam tractandam litteris consignavit et exemplum seu libellum ad usum suum scriptis composuit, quia auctorem prælectiones suas non ex tempore habuisse ex ratione intrinseca iam elucet.

c) Immediate post primam partem tertiam et quartam in lucem edidit, cum maioris momenti eas esse sibi persuasit. Hoc clare apparet ex præfatione ad tertiam partem (533), ubi auctor, omnino silens de secunda parte, totus in eo est, ut exponat, qui contextus tertiæ partis sit cum prima.

d) Certo Ioannes adumbrationem secundæ partis pro prælectionibus scriptam non evolvit, ut publici iuris fiat, secus amici etiam post mortem auctoris, quæ ab ipso præparata invenissent, typis excudenda curassent, sicut in posterioribus voluminibus Cursus Theologici factum esse scimus.

e) Ipsam elucubrationem ab auctore ad aliud tempus dilatam esse neque improbabile neque certum est.

f) Libellum a Ioanne pro prælectionibus manu scriptum in bibliotheca alicuius conventus vel capituli Hispaniæ sepultum esse possibile est; ex quo sepulchro an futura sit resuscitatio, quis audet dicere?

4. Non parvo mihi gaudio est, quod legentibus hoc loco tradere possum, ipsius nostri Ioannis ad Patrem Generalem Ord. Præd.[1] **epistolam,** quam a R. P. Canal O. Pr., peritissimo et amabilissimo in Collegio Angelico hic Romæ Fratrum Prædicatorum archivista, paucas abhinc hebdomadas accepi.

Atque epistola hæc est:

R. P. N.

Hallome favorecidissimo con las cartas de V. P. Rma y quedo con mucho reconocimiento y desseo de poner en execucion lo que por esta última se sirve de mandarme V. Rma a cerca del defensorio de la dotrina de S. Thomas. No tengo que alegar mi insufficiencia, porque la obediencia de V. Rma me ataja a todo, y assi offrezco mi poco caudal fiado en el mandato de V. Rma. Solo dos cosas le consulto para el acierto de la obra. La 1ª que toca a la materia, que acá no tenemos noticia de proposiciones censurables que se han impuesto al santissimo doctor sino es de las que se han publicado en España, desseo saber si por allá han salido otras, porque será menester tener copia dellas para salir a la defensa y que V. Rma me la mande dar. La 2ª quanto a la forma, que estas proposiciones que atribuyen a S. Thomas se pueden tratar en dos maneras, o disputando de la verdad, probabilidad, o certeza de cada una dellas, o sola y precisamente si son censurables y libres de error, y si el santo las dize, o no. Si esto segundo basta, no será menester hazer largo tratado sino brevemente y para que ande a los ojos de todos determino al principio de las partes hazer una disputa De authoritate doctrinae D. Thomae, donde se trate en general y en particular como no ai en el santo cosa de error, ni de censura. Si lo primero, es obra larga, y que confundirá muchas materias, y parece sería mejor ir remitiendo la disputa destas proposiciones a los lugares que cada una dellas tiene en S. Thomas y avemos de ir comensando si Dios diere vida. Por manera que al principio de ,,las partes en disputa,, aparte se refieran sigillatim todas las proposiciones que se notan en S. Thomas, y allí se muestran ser libres de error y censura, o no ser del Santo, y quanto al averiguar su probabilidad y verdad se verian remitiendo y señalando sus lugares donde se iran tratando en la theologia. Parece que con esto se satisfazía a todo, y no se alcava la mano de ir sacando el curso theologico que lo piden con instancia. V. R. vera que será mejor, y me ordene lo que devo hazer.

[1] Nicolaus Ridolfi 1629-1644 (Mortier, Histoire des Maîtres Généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs, t. 6. Paris 1913, p. 282).

Tambien para la disputa de la scientia media si pudiesse aver algo de lo que se trató en las sessiones y disputas tenidas delante del Papa Clemente VIII, estimaria mucho que V. Rma me lo remitiesse para aprovecharme dello.

Embio a V. Rma *dos cuerpos de Artes acabados el uno por un religioso aleman que en Barcelona espera embarcacion, fr. Miguel de Augusta, el otro por el P. fr. Lorenço de Bustes, van muy emendados los libros, pero con mas desseo de que su mano de V. R. los emiende y perficcione en todo.* Cuia reverendissima persona guarde nro. Sr. para felicidad de nra Religión. Deste su Collegio de S. Thomas de Alcalá 3 de julio de 1635.

Humilde hijo de V. P. R. que su bendicion pide

Fr. Juan de S. Thomas.

5. Quamvis materia principalis epistolæ Philosophiam non tangat, tamen quæ in fine habentur, explicite sunt de ipso Cursu Philosophico.

Ad hæc ultima explicanda, quæ nobis videntur, iam evolvamus.

a) Præ oculis habeatur primam publicationem prioris partis Artis Logicæ factam esse 1631, alterius partis 1632, primæ partis Philosophiæ Naturalis 1633, tertiæ 1634, quartæ 1635.

b) Auctor loquitur de « Corpore artium (cuerpo de Artes) ». Atqui « corpus » non significat membrum vel partem, sed totum. Ergo auctor loquitur de toto Cursu Philosophico, non solummodo de aliquo volumine huius Cursus.

c) Certum est termino « artes » in plurali secundum usum illius ætatis non Logicam significari, sed Philosophiam. Logica quidem dicitur « ars » (ars logicalis), sed non « artes ».

Ergo « corpus artium » idem est ac Cursus Philosophicus.

d) Hoc corpus artium dicitur « finitum seu perfectum (acabado) ». Auctor igitur Superiori suo, Reverendissimo Patri Generali, noluit transmittere unam vel alteram partem Cursus Philosophici, quod aliquid imperfectum fuisset, sed totum Cursum, opus completum et perfectum. Neque Cursu feliciter ad finem perducto auctor per longius tempus exspectasse, sed paulo post opus perfectum Reverendissimo Patri Generali transmisisse putandus est.

e) Magister noster opus suum « valde emendatum (van muy emendados los libros) » nominat. Ex quibus concludi non potest Ioannem loqui hic de aliqua secunda editione; nam secunda editio totius Cursus anno et die, quo auctor epistolam scripsit, impossibilis erat secundum ea, quæ hoc numero sub *a*) posita sunt. Ioannes noster potius vult dicere opus suum typis nunc elaboratum multo melius et perfectius esse quam manuscripta, quæ pro prælectionibus ad usum suum privatum composuerit. Quo accedit, quod prima pars Artis Logicæ Compluti 1634 secunda vice edita est. Quod ultimum tamen magis per accidens videtur. Id, quod principaliter auctor dicere intendit, est, se Patri Generali Cursum Philosophicum feliciter nunc typis perfectum transmittere velle, seque plurimum laborem impendisse, ut editio typis excusa in maiori gradu perfectionis inveniatur quam manuscripta, quæ pro prælectionibus confecerit.

f) Hæc deinde sequuntur: « Magis autem desidero, ut libri sub manibus Paternitatis Reverendissimæ ad ultimam et omnimodam perfectionem eleventur (pero con mas desseo de que su mano de V. R. los emiende y perficcione en todo) ». Quibus nullo modo probatur auctorem hisce a Patre Generali censuram illam vel approbationem petere, quæ ex parte Superioris regularis necessaria est, ut opus aliquod a religioso subdito elucubrari possit; opus enim, de quo loquitur Ioannes, typis iam publici iuris factum erat. Potius igitur habetur hic testimonium filialis reverentiæ et submissionis erga Patrem Generalem. Quamvis deinde Ioannes Patri Generali certo imponere noluerit, ut per se ipsum integrum opus perlegeret et emendaret, tamen non excludunt verba epistolæ auctorem Patri Generali gratias quam maximas habiturum esse, si opus transmissum per alium, qui aptus videretur, perscrutandum corrigendumque curaret.

g) An Pater Generalis huic desiderio subditi sui revera satisfecerit, et an editio Romana 1637-1638 iubente et movente Patre Generali exarata sit, non constat, probabilitate tamen non omnino caret, cum impossibile non fuerit, ab a. 1636 usque ad a. 1638 talem editionem typis perficere.

6. De locis aliorum auctorum apud Ioannem inventis hæc notentur: Aristotelem allegamus secundum ed. academicam Berolinensem a. 1831. S. Thomæ textus ex iis desumpti operibus, quæ in nova editione Romana inveniuntur, ad hanc quoque reducuntur, ceteri cum editione Parmensi conferuntur. Ceteroquin de his videantur, quæ I. vol. præf. pag. XVII. habentur.

Deinde Caietani Commentaria in Summam Theologicam Aquinatis, necnon Commentaria Ferrariensis in eiusdem Doctoris Summam Contra Gentes cum editione Leonina operum S. Thomæ (Romæ 1882 sqq.) collata sunt. Locos Scoti, saltem qui ex commentariis in 1. et 2. librum Sententiarum desumpti sunt, cum editione a P. Mariano Fernandez Garcia O. F. M. (Ad Aquas Claras, Quaracchi 1914; I. vol. continet comment. in l. 1., II. vol. comment. in l. 2. Sententiarum) elaborata, locos denique Capreoli cum editione a PP. Ceslao Paban et Thoma Pègues O. Pr. (Turonibus, Cattier 1900 sqq. 7 volumina) exarata comparavimus.

Quicumque consiliis vel factis, præsertim in plagulis corrigendis, me adiuverunt, beneficiorum memorem me esse futurum pro certo sciant.

Scripsi Romæ in Collegio S. Anselmi de Urbe.

EDITOR:

P. BEATUS REISER

O. S. B.

Corrigenda in I. Volumine:

501 a 21: *legitur:* ens completum; *lege:* ens incomplexum.
635 b 38: *legitur:* duratio invisibilis; *lege:* duratio indivisibilis.
651 b 26: *legitur:* rationem; *lege:* relationem.
661 b 41: *legitur:* repræsentivum; *lege:* repræsentativum.

Si quis legentium unum alterumve typographi mendum invenerit, mihi quæso diligenter renuntiet, ut in fine tertii voluminis omnia corrigantur.

INDEX SYNTHETICUS

EORUM, QUÆ HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

	Pag.
Editoris præfatio	V
Corrigenda in primo volumine	VIII
Index syntheticus	IX
Tabulæ synopticæ Philosophiæ Naturalis ab editore confectæ	XVII
Abbreviationes	XIX

PRIMA PARS PHILOSOPHIÆ NATURALIS.

DE ENTE MOBILI IN COMMUNI.

Lectoribus	1
Proœmium	3
Ordo primæ partis Philosophiæ	5
QUÆSTIO I. *De scientia Philosophiæ et ordine cognoscendi*	6
Art. 1. Utrum ens mobile sit obiectum formale Philosophiæ	7
Art. 2. Utrum Philosophia sit unius speciei atomæ in ratione scientiæ	17
Art. 3. Utrum magis universale, atque adeo ipsum ens ut sic sit primo cognitum ab intellectu nostro	20

CIRCA LIBRUM PRIMUM PHYSICORUM.

DE PRINCIPIIS RERUM NATURALIUM.

SUMMA TEXTUS LIBRI PRIMI PHYSICORUM ARISTOTELIS	34
QUÆSTIO II. *De principiis rerum naturalium in communi*	37
Art. 1. Quid sit principium rei naturalis et quomodo definiatur	38
Art. 2. Utrum prima principia sint contraria	43
Art. 3. Utrum principia naturalia sint tantum tria	49
QUÆSTIO III. *De principiis in particulari et primo de materia prima*	55
Art. 1. An sit et quid sit materia prima	55
Art. 2. Utrum materia prima ex se ita sit pura potentia, quod careat omni actu formali et entitativo	59

Pag.

Art. 3. Utrum materia possit existere sine omni forma, saltem de potentia absoluta 68
Art. 4. Explicantur propriæ conditiones materiæ primæ 76
Potentia materiæ 76
Appetitus materiæ 78
Ingenerabilitas et incorruptibilitas materiæ 80
Unitas et differentia materiæ 81

Quæstio IV. *De forma quæ est principium entis naturalis* 83
Art. 1. Quid sit forma et quomodo contineatur in potentia materiæ et educatur ex illa 83
Art. 2. Quæ formæ educantur de potentia materiæ 88
De forma rationali 88
De formis cœlestibus et elementalibus in prima productione 90
De reliquis formis sublunaribus 93
De formis accidentalibus 93

Quæstio V. *De privatione* 97
Art. 1. Quid sit privatio, ut est principium entis naturalis 97
Art. 2. Utrum in materia sit tantum una privatio vel plures 100

Quæstio VI. *De toto composito substantiali* 101
Art. 1. Quæ sint partes substantiales componentes totum 102
Art. 2. Utrum totum distinguatur a partibus simul sumptis 105
Art. 3. Quid sit unio partium in toto 109
Corollaria ex dictis 116

Quæstio VII. *De subsistentia et existentia* 118
Art. 1. Quid sit subsistentia conveniens ipsi composito 118
Art. 2. Quomodo actiones conveniant suppositis 123
Art. 3. An subsistentia in rebus compositis sit unicus simplex terminus, vel compositus ex pluribus subsistentiis 125
Art. 4. Utrum existentia distinguatur a parte rei ab essentia seu composito 131
Art. 5. Utrum unica existentia sufficiat toti composito 141

Quæstio VIII. *De terminis magnitudinis et parvitatis* 149
Art. 1. Explicantur principia et præsupposita huius quæstionis 149
Art. 2. Quo pacto terminentur corpora naturalia penes magnitudinem . . 151
Art. 3. Utrum detur terminus parvitatis intrinsecus tam in animatis quam in inanimatis 158

CIRCA LIBRUM SECUNDUM PHYSICORUM.

DE NATURA ET CAUSIS.

Summa textus libri secundi Physicorum Aristotelis 165

Quæstio IX. *De natura, arte et violento* 170
Art. 1. Explicatur definitio naturæ 170
Art. 2. In quibus ratio naturæ inveniatur 170
De composito 173
De materia et forma 174
De anima rationali 176
De cœlo 180
De gravibus et levibus 182
De angelis 184
185

Pag.

Art. 3. Utrum sit legitima differentia constituta inter naturalia et artificialia 185
Art. 4. Quomodo violentum distinguatur a naturali 188

Quæstio X. *De causa in communi* 197
Art. 1. Quæ sit definitio causæ in communi et quæ conditiones causæ . . 197
Art. 2. Quotuplex sit causa 200
Art. 3. Utrum omnis causa debeat esse prior, perfectior et distincta a suo causato 204
Art. 4. Utrum causæ ad invicem sint causæ 209
Art. 5. Utrum a duplici causa totali possit dependere idem effectus, vel duæ formæ eandem materiam informare 213

Quæstio XI. *De causa materiali, formali et exemplari* 223
Art. 1. Quid sit causa et causalitas materialis 223
Causalitas materiæ 225
Conditiones materiæ ad causandum 229
Effectus materiæ 231
Art. 2. Quid sit causalitas formæ et eius effectus 233
Causalitas formæ 233
Conditiones formæ ad causandum 236
Effectus formæ 237
Art. 3. Ad quod genus causæ reducatur idea seu exemplar 240

Quæstio XII. *De causa efficienti* 247
Art. 1. Quid sit causa efficiens et quotuplex 248
Art. 2. Utrum in causis creatis principium efficiendi ut quo sit accidens . 250
Art. 3. Utrum accidens indigeat peculiari influxu substantiæ ad operandum 258
Art. 4. Quæ sit causalitas efficientis 263

Appendix: *De dimanatione* 267

Quæstio XIII. *De fine* 270
Art. 1. Utrum apprehensio finis sit ratio causandi vel solum conditio . . 270
Art. 2. Quæ sit causalitas finis 276
Art. 3. Ad quæ obiecta se extendat causalitas finis, an solum ad media vel etiam ad ipsum amorem finis 283

CIRCA LIBRUM TERTIUM PHYSICORUM.

DE MOTU ET INFINITO.

Summa textus libri tertii Physicorum Aristotelis 288

Quæstio XIV. *De motu et actione* 293
Art. 1. Explicatur definitio motus et eius essentialia constitutiva 293
Art. 2. Utrum motus distinguatur ab actione et passione, a termino a quo et ad quem 298
Art. 3. Quid sit actio et quotuplex, et quid sit formalis terminus eius . . . 304
Art. 4. Utrum actio transiens subiective sit in agente 309

Quæstio XV. *De infinito* 315
Art. 1. Quid sit infinitum, et in quo sit punctum difficultatis 315
Art. 2. Utrum implicet dari infinitum actu secundum quantitatem vel intensionem 318
Implicationes circa infinitum multitudinis 322
Art. 3. Expediuntur difficultates et argumenta contra nostram sententiam 323

CIRCA LIBRUM QUARTUM PHYSICORUM.

DE LOCO, VACUO ET TEMPORE.

Pag.

Summa textus libri quarti Physicorum Aristotelis 327

Quæstio XVI. *De loco et ubi* 335
Art. 1. Quid sit locus extrinsecus et immobilitas eius 335
Art. 2. Quid sit ubi seu locus intrinsecus 342
Art. 3. Utrum omnibus corporibus conveniat esse in loco et habere ubi . 346
Art. 4. Utrum duo corpora possint penetrari in eodem loco divina virtute . 350
Art. 5. Utrum implicet unum corpus esse in pluribus locis circumscriptive . 354

Quæstio XVII. *De vacuo* 360
Art. 1. Utrum vacuum naturaliter sit dabile 360
Art. 2. Utrum corpus in vacuo possit moveri 365

Quæstio XVIII. *De tempore* 369
Art. 1. Utrum tempus sit aliquid reale in genere mensuræ durationis . . 369
Art. 2. Utrum realis existentia temporis solum inveniatur in instanti vel etiam in aliis partibus 376
Art. 3. Quod sit subiectum intrinsecum et extrinsecum temporis 380

CIRCA LIBRUM QUINTUM PHYSICORUM.

DE DISTINCTIONE, UNITATE ET CONTRARIETATE MOTUS.

Summa textus libri quinti Physicorum Aristotelis 386

Quæstio XIX. *De unitate et contrarietate motus* 390
Art. 1. Utrum genera motus sumantur penes diversa prædicamenta, ad quæ est motus 390
Art. 2. Ad quæ prædicamenta non detur motus per se 395
Art. 3. Ad quæ prædicamenta detur per se motus 399
De motu ad quantitatem 401
Art. 4. Unde sumatur unitas numerica motus 405
Art. 5. Quæ sit contrarietas in motibus et unde sumatur 407

CIRCA LIBRUM SEXTUM PHYSICORUM.

DE DIVISIONE MOTUS ET CONTINUI PER PARTES.

Summa textus libri sexti Physicorum Aristotelis 410

Quæstio XX. *De partibus et indivisibilibus continui* 416
Art. 1. Quid sint partes proportionales et indivisibilia 416
Art. 2. Utrum indivisibilia et partes proportionales sint actu infinitæ in continuo 422
Art. 3. Utrum continuum componatur ex solis indivisibilibus 427

Quæstio XXI. *De incœptione et desitione rerum* 433
Art. 1. Explicantur regulæ incœptionis et desitionis in permanentibus . . 433
Art. 2. Regulæ incœptionis et desitionis in successivis et instantaneis et quiete 437

CIRCA LIBRUM SEPTIMUM PHYSICORUM.

DE COMPARATIONE MOVENTIUM ET MOBILIUM.

Pag.

Summa textus libri septimi Physicorum Aristotelis 443

Quæstio XXII. *De conditionibus requisitis ad movendum* 445
Art. 1. Utrum omne, quod movetur, ab alio moveatur 445
Art. 2. Utrum requiratur approximatio moventis ad mobile, ut operetur . 451

CIRCA LIBRUM OCTAVUM PHYSICORUM.

DE MOTUS ÆTERNITATE ET REDUCTIONE IN PRIMUM MOTOREM.

Summa textus libri octavi Physicorum Aristotelis 456

Quæstio XXIII. *De motu rerum naturalium et proiectorum* 461
Art. 1. Utrum gravia et levia moveantur a se vel a principio extrinseco . 461
Art. 2. Qua vi moveantur proiecta 471

Quæstio XXIV. *De æternitate motus et primo eius motore* 477
Art. 1. Utrum res permanentes potuerint esse ab æterno 477
Art. 2. Utrum repugnet res successivas fuisse ab æterno 480
Art. 3. Quid Philosophus demonstret de Deo ex vi motus 484

Quæstio XXV. *De subordinatione causæ secundæ ad primam* 487
Art. 1. Quid sit concursus simultaneus, et quomodo distinguatur a concursu causæ primæ 488
Art. 2. Utrum detur realis et physicus concursus prævius in causa determinans illam ad causandum 493
Art. 3. Expediuntur difficultates circa præmissa 503
Art. 4. Utrum causa per accidens, ut casus et fortuna, inveniatur in subordinatione causarum 509

Quæstio XXVI. *De instrumentis* 513
Art. 1. Quæ sit propria differentia causæ instrumentalis a principali . . . 513
Art. 2. Utrum in omni instrumento requiratur aliqua propria operatio ad effectum principalis agentis 523

SECUNDA PARS PHILOSOPHIÆ NATURALIS.

DE ENTE MOBILI INCORRUPTIBILI.

TERTIA PARS PHILOSOPHIÆ NATURALIS.

DE ENTE MOBILI CORRUPTIBILI.

Lectoribus 533
Proœmium 535
Tabulæ synopticæ ad tertiam partem Philosophiæ naturalis 539

CIRCA LIBRUM PRIMUM DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE.

DE ORTU ET INTERITU RERUM IN COMMUNI.

Summa textus libri primi Aristotelis de Generatione et Corruptione . . 540

Quæstio I. *De generatione substantiali* 546
Art. 1. Quid est generatio communiter dicta et generatio propria viventium 546
De generatione viventium 551

Pag.

Art. 2. Quibus principiis Philosophia assequatur dari generationem substantialem . . . 552
Art. 3. In qua actione et mutatione consistat generatio substantialis . . 557
Art. 4. Quis sit terminus formalis et quis adæquatus generationis substantialis . . . 564
Art. 5. Quod sit subiectum generationis, et de eius distinctione a creatione . 572
An creatio sit eiusdem rationis in simplicibus et in compositis 576
Art. 6. Utrum in generatione substantiali fiat resolutio omnis formæ usque ad materiam primam . . . 581
Art. 7. Quomodo ultima dispositio causetur vel causet generationem substantialem . . . 588

Quæstio II. *De corruptione* . . . 599
Art. 1. Quomodo differat corruptio in ratione mutationis a generatione et ab annihilatione . . . 599
Art. 2. Utrum corruptio et generatio sint eadem actio, ratione cuius generatio unius sit corruptio alterius . . . 603
Art. 3. Utrum corruptio sit naturalis et per se intenta a natura 608

Quæstio III. *De alteratione in communi* . . . 615
Art. 1. Quid sit alteratio et quotuplex . . . 615
Art. 2. Ad quas species qualitatis detur per se alteratio 622
Art. 3. Utrum alteratio sit unus motus et continuus 626
De unitate alterationis . . . 626
De continuitate alterationis . . . 628
De indivisibilibus alterationis . . . 630

Quæstio IV. *De intensione et remissione* . . . 635
Art. 1. Quid sit intensio et remissio, et in quibus formis inveniatur . . . 635
Art. 2. Utrum intensio fiat per additionem gradus ad gradum vel per maiorem radicationem in subiecto . . . 643
Art. 3. Expediuntur argumenta contra sententiam propositam 652

Quæstio V. *De actione et reactione* . . . 659
Art. 1. Utrum aliquid possit agere in seipsum saltem per accidens . . . 659
De antiperistasi . . . 665
De intensione medii per reflexionem qualitatis . . . 667
Art. 2. Utrum simile possit agere in suum simile 669
Art. 3. Quæ proportio resistentiæ requiratur inter agens et patiens ad reactionem . . . 678
Art. 4. Utrum omne agens in agendo repatiatur 684

Quæstio VI. *De mixtione* . . . 691
Art. 1. Quid sit mixtio et quomodo fiat . . . 691
Art. 2. Quomodo mixtio fiat in liquoribus tam eiusdem quam diversæ speciei 697
Art. 3. Quomodo fiat mixtio inter elementa, et quomodo illa maneant in mixto 701

Quæstio VII. *De condensatione et rarefactione* . . . 707
Art. 1. Utrum rarefactio et condensatio terminetur primo et per se ad qualitatem . . . 707
Art. 2. Utrum sine rarefactione et sine additione quantitatis possit aliquid fieri maius altero . . . 717

Quæstio VIII. *De nutritione et augmentatione* . . . 719
Art. 1. Quid sint augmentatio et nutritio, et quomodo distinguantur . . 719
De essentia augmentationis et nutritionis . . . 719
Distinctio augmentationis a nutritione . . . 723

Pag.

Art. 2. Quomodo intelligatur nutritio fieri ad partes substantiæ 726
Art. 3. In qua actione consistat formaliter nutritio, et ubi resideat nutritiva facultas . . . 730
Art. 4. Utrum augmentatio dum durat, et nutritio tota vita sint successivæ et continuæ . . . 737
Art. 5. Utrum in nutritione et augmentatione quælibet pars viventis augeatur et nutriatur . . . 746
Art. 6. Quomodo vivens maneat idem toto tempore nutritionis et augmenti 749

Quæstio IX. *De subiecto accidentium et principio individuationis* 752
Art. 1. Utrum accidentia materialia subiectentur in toto composito vel in sola materia . . . 752
Art. 2. Quid debeat fieri in accidente, ut separatum maneat a subiecto . . 765
Art. 3. A quo principio sumatur individuatio substantiæ materialis . . . 769
Art. 4. Quid sit materia signata quantitate, quæ est principium individuans 781
Art. 5. Utrum accidentia individuentur a subiecto, nec possint esse in eodem duo numero distincta . . . 789

CIRCA LIBRUM SECUNDUM DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE.

DE CORPORIBUS GENERABILIBUS.

Summa textus libri secundi Aristotelis de Generatione et Corruptione . 797

Quæstio X. *De elementis et primis qualitatibus* . . . 802
Art. 1. Quid sit elementum et quotuplex, et quæ sint qualitates primæ . 802
Art. 2. Utrum qualitates contrariæ se expellant in gradibus intensis et compatiantur in remissis . . . 808
Art. 3. Quæ qualitates conveniant cuilibet elemento 819
Art. 4. Quomodo detur transitus de uno elemento ad aliud tam in symbolis quam in dissymbolis . . . 823

Quæstio XI. *De mixtis et temperamento eorum* . . . 827
Art. 1. Quæ sint mixta perfecta, quæ imperfecta, et quod temperamentum eorum . . . 827
Art. 2. Quid sit temperamentum æqualitatis et ad pondus, et an sit dabile . 830

Quæstio XII. *De reproductione rei corruptæ* . . . 834
Art. 1. Utrum repugnet rem corruptam iterum reproduci 834
Art. 2. Utrum omnia corruptibilia habeant determinatam periodum durationis a natura . . . 841

TRACTATUS DE METEORIS.

AD QUATUOR LIBROS METEOROLOGICORUM ARISTOTELIS.

Prœmium . . . 845

Tractatus I. *De meteoris in communi* . . . 846
Cap. 1. Quæ materia, quæ causæ sint meteorologicarum impressionum . . 846
Cap. 2. Quæ sint loca in toto universo, ubi accidunt meteorologicæ impressiones . . . 847

Tractatus II. *De impressionibus cœlestibus, quæ in ipso cœlo videntur* 848
Cap. 1. De galaxia seu circulo lacteo . . . 848
Cap. 2. De macula lunæ . . . 850
Cap. 3. Num in cœlo meteorum aliquod de novo generetur 850

	Pag.
Tractatus III. *De meteoris ignitis in aere apparentibus*	851
Cap. 1. De cometarum materia et causa efficienti	851
Cap. 2. De accidentibus cometarum	853
Cap. 3. De tonitruo et fulgure	854
Cap. 4. De fulmine et eius effectibus	855
Cap. 5. De aliquibus ignibus in aere apparentibus	857
Tractatus IV. *De coloribus in aere apparentibus*	858
Cap. 1. De iride eiusque significatione	858
Cap. 2. De varietate colorum aeris, itemque de halo seu corona, voragine et hiatu	861
Cap. 3. De virgis et parheliis	862
Tractatus V. *De ventis*	863
Cap. 1. De materia et causa efficiente ventorum	863
Cap. 2. De numero ventorum eorumque proprietatibus	864
Cap. 3. De turbinibus, ecnephia, typhonis et præstere	865
Tractatus VI. *De meteoris humidis genitis in aere*	866
Cap. 1. De nube et pluvia	866
Cap. 2. De nive et grandine	868
Cap. 3. De nebula et glacie	869
Cap. 4. De rore, pruina, melle et manna	870
Tractatus VII. *De mari eiusque motu et salsedine*	872
Cap. 1. De situ maris	872
Cap. 2. De motibus maris	874
Cap. 3. De salsedine maris	876
Tractatus VIII. *De fontibus et fluminibus*	877
Cap. 1. De ortu et origine fontium et fluminum	877
Cap. 2. Dubia quædam circa ortum et decursum fluviorum et fontium enodantur	880
Cap. 3. De quarumdam aquarum saporibus aliisque qualitatibus	881
Tractatus IX. *De terræ motibus et subterraneis ignibus*	883
Cap. 1. Quæ sit vera causa terræ motus	883
Cap. 2. De accidentibus et effectibus terræ motuum	884
Cap. 3. Qua materia et vi ignes sub terra ardeant	885
Tractatus X. *De metallis*	886
Cap. 1. De materia et causa efficienti metallorum in genere	886
Cap. 2. De speciebus proprietatibusque et locis, quibus generantur metalla	887

TABULÆ SYNOPTICÆ

TABULA I.

AD TOTAM PHILOSOPHIAM NATURALEM

Philos. naturalis

- I. PARS: de ente mobili *in communi* (in libros Physicorum Aristotelis). Vide tab. II.
- de ente mobili in specie
  - II. PARS: de ente mobili *incorruptibili* (in libros de Cœlo et Mundo).
  - III. PARS: de ente mobili *corruptibili* (in libros de Generatione et Corruptione).
  - IV. PARS: de ente mobili *animato* (in libros de Anima).

TABULA II.

AD PRIMAM PARTEM PHILOSOPHIÆ NATURALIS: DE ENTE MOBILI IN COMMUNI

Procœmium: de Phil. natur.
- de eius obiecto
- de eius unitate
- de primo cognito

} q. I.

De principiis rerum natur. (in 1. lib. Phys.)
- in communi: q. II.
- in particulari
  - de materia prima: q. III.
  - de forma: q. IV.
  - de privatione: q. V.
- de composito
  - substantiali
    - de ipso composito subst.: q. VI.
    - de modis comp. subst.: q. VII.
  - quantitativo: q. VIII.

De principiis scient. natur. (in 2. lib. Phys.)
- de subiecto huius scientiæ: DE NATURA: q. IX.
- de medio demonstrat.: DE CAUSIS
  - in communi: q. X.
  - in particulari
    - de c. materiali et formali: q. XI.
    - de c. efficiente: q. XII.
    - de c. finali: q. XIII.

De propria passione entis nat.: DE MOTU
- absolute
  - de motu in communi (in l. 3. Phys.)
    - de definitione motus
    - de intrinsece concomit. motum

    } q. XIV.
    - de intrins. consequ. motum seu de infinito: q. XV.
  - de extra afficientibus motum (in l. 4. Phys.)
    - de loco: q. XVI.
    - de vacuo: q. XVII.
    - de tempore: q. XVIII.
  - de divisionibus motus
    - de div. essentiali: q. XIX. (in 5. lib. Phys.).
    - de div. penes partes quantitat.: q. XX-XXI. (in 6. lib. Phys.).
- comparative
  - Comparatio motus ad movens et mobile: q. XXII. (in 7. lib. Phys.).
  - Comp. motuum et moventium ad primum movens (in 8. lib. Phys.).
    - Reductio
      - ad generans: q. XXIII.
      - ad primum movens: q. XXIV.
    - Relatio
      - secund. moventium ad primum movens: q. XXV.
      - instrumentaliter moventis ad principaliter movens: q. XXVI.

ABBREVIATIONES

Aristoteles hoc modo allegatur: pagina, columna (*a*, *b*), linea editionis Berolinensis.

Col = ed. Coloniensis Cursus Philosophici 1638.

Le = ed. Romana Leonina operum S. Thomæ 1882 ssq.

Lu = ed. Lugdunensis prior Cursus Philosophici 1663.

Pa = ed. Parmensis operum S. Thomæ 1852-1873.

Ro = ed. Romana Cursus Philosophici 1637-1638.

\+ = addit.

— = omittit.

PRIMA PARS

PHILOSOPHIÆ NATURALIS

Lectoribus.

In vestram lucem vestrumque iudicium sistimus Naturalis Philosophiæ primam partem, doctrina non solum (quantum nobis assequi datum est), verum ipso ordine thomisticam. Ut enim theologicam D. Thomæ methodum etiam in Philosophia æmularemur, atque vel ipso dispositionis ordine disceret dominæ vestigiis ancilla procumbere, in totidem partes, quot Theologica Summa, naturalem hanc scientiam partiti sumus unicuique peculiares suas materias tractatusque assignantes, ut in ipsa prima libri fronte fusius adnotamus.

Ut autem doctrinæ ipsius discussio atque illustratio duceretur in altum, hoc est in profundum disputationis, laxior fortasse et prolixior aliquantulum sese laboris huius nostri aura diffudit, gnari tenuitatem nostram et pusillitatem ingenii quorumdam summæ dexteritati contendere aut æquari non posse, qui brevi aliquo libello quasi scrobe totum naturalium scientiarum mare se recondere aut absorbere potius quam explicare præsumunt.

Nos autem in cudendis conscribendisque libris commentatores explicatoresque esse, non primos auctores professi, in hoc vastissimo totius naturæ pelago navigationem de se satis arduam et magnarum quæstionum difficultatibus quasi fluctibus exasperatam sic temperare tentavimus, ut nec a brevitatis turbine opprimi nec a prolixiori undarum latitudine iactari confundique curaremus. Quodsi quis aut nauseator prolixitatem fastidiat aut scrupulosior brevitatem causetur, considerare eum oportet nec nos pro difficultatum magnitudine et contradictione doctrinæ S. Thomæ potuisse ita angustari, ut exactam disputationum congressionem detrectaremus, nec tamen ita diffundi, ut omnia minutim attingeremus, sed sic studuisse ipsa

explicare principia, ut ad specialia quæque possit descendi et sine longo aut tædioso attentionis studio pluribus aliis satisfieri. Qui autem sine ullo labore aut meditatione omnes suas difficultates in libro aliquo velit sibi exhauriri, et tamen prolixitatem omnem sustinere in legendo fastidiat, illam e Hieronymi verbis ei sententiam depromo, libro 2. Apolog. ad Rufinum [1]: « Nemo cogitur legere, quod non vult. Ego petentibus scripsi, non fastidiosis, gratis, non invidis, studiosis, non oscitantibus ». Vale.

[1] c. 33. (Migne P. L. XXIII. 476).

PROŒMIUM.

Philosophia si IN TOTA LATITUDINE suæ significationis sumatur, omnem complectitur scientiam; dicitur enim Philosophia quasi „ amor " seu „ amicitia scientiæ ", qua ratione sapientia humana vocatur Philosophia a D. Thoma in proœmio Ethic. [1] Et sic Philosophia est scientia generica complectens sub se omnem scientiam naturaliter acquisibilem, præsertim speculativam, cuius amor proprie est amor scientiæ, quia tantum scire amatur.

Huius autem triplex genus numeratur a Philosopho [2] et D. Thoma 11. Metaph. lect. 7. [3] et opusc. 70. q. 5. [4], scilicet Scientia naturalis, Mathematica et Metaphysica, reductive vero ponitur etiam sub illa *Logica*, quæ non de rebus speculandis, sed de instrumentis speculationis agit. Quæ scientiæ differunt secundum diversum scibilitatis gradum, ut diximus in libris Posteriorum q. 27. [5] *Naturalis* enim tractat de rebus motui sensibilique mutationi subiectis ideoque solum abstrahit a materia singulari. *Mathematica* agit de quantitate, ut abstrahit a motu et materia sensibilibus accidentibus vestita. *Metaphysica* agit de ente ut sic, ut abstrahit ab omni materia, tam sensibili quam intelligibili, id est etiam a materia prima secundum se, quæ solo intellectu percipitur.

Varie autem definitur Philosophia in hac latitudine sumpta ab auctoribus. Quidam enim ex etymologia nominis definiunt Philosophiam, quod est « amor sapientiæ », alii ex modo procedendi, quod est « cognitio rerum ut sunt », id est per suas causas. Alii ex materia, quam comprehendit, dicunt, quod est « humanarum divinarumque rerum cognitio ». Alii denique ex effectu, ad quem nos ducit, dixerunt, quod Philosophia est « mortis contemplatio », id est hominem a temporalibus et corporalibus passionibus segregans.

IN PRÆSENTI autem non agimus de Philosophia in tota sua latitudine, sed relicta Mathematica et Metaphysica solum agimus de scientia naturali, cuius obiectum comprehendit omne ens naturale, id est omne ens mobile secundum aliquem motum corporeum seu extensum; motus enim pure spirituales non pertinent ad hoc genus scientiæ.

In hoc autem obiecto considerando summo ordine processit Aristoteles, dividens **quatuor partes** huius scientiæ:

PRIMA agit de ente mobili in communi; scientifice enim a communioribus ad minus communia proce-

[1] *Pa* XXI. 2 a.
[2] Metaph. XI. c. 7. (1064 b 1).
[3] *Pa* XX. 601 b.
[4] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 379).
[5] art. 1. (I. 820 b 13. sqq.).

ditur. Et hæc pars clauditur octo libris, quos vocant „Physicorum" vel „de Physica Auscultatione".

Reliquæ tres partes agunt de ente mobili in particulari. Et iuxta tres species motus distinguuntur in tria genera mobilium, ut advertit S. Thomas in proœmio librorum de Generatione [1]. Primus est motus localis; secundus alterationis, qui ordinatur ad generationem; tertius augmentationis, qui est proprius rei viventis vel animatæ. Et secundum primum motum considerantur corpora simplicia, ex quibus construitur hoc universum. Et sic post libros Physicorum tractat Philosophus de cœlo et mundo, id est de omnibus corporibus simplicibus, quatenus per motum localem coordinantur et situantur in hoc universo. Ex his enim præcipue universum constat; nam mixta habent locum iuxta modum elementi prædominantis in eis. Secundum motum autem alterationis, qui ad generationem ordinatur, agit de corporibus corruptibilibus, non quatenus coordinantur per situm in universo, sed quatenus subiacent generationi et corruptioni, tam substantiali quam accidentali; et sic tertia pars Philosophiæ agit de generatione. Denique secundum tertium genus motus, scilicet augmentationis et nutritionis, qui est prius viventis, agitur de omni gradu vitæ seu de anima, quæ præbet illam, et ascenditur usque ad gradum vitæ intellectivæ, quæ invenitur in anima nostra; et de hoc agit in libris de Anima. Et sic per istas quatuor partes dividitur tota scientia naturalis.

[1] *Le* III. 261. n. 1.

ORDO PRIMÆ PARTIS PHILOSOPHIÆ

Prima pars philosophiæ, ut diximus, agit de ente mobili in communi, cuius considerationem cum scientifice tradiderit Aristoteles, eius ordinem, qui maxime in scientia attenditur, oportet præ oculis habere.

Liber I.

Igitur ad considerandum ens mobile in communi primo præmittit quasi præludia quædam et **principia,** unde dignoscere possimus, quid sit ens naturale, et quale sit; id enim maxime constabit ex principiis quasi elementalibus talis entis. Circa quæ principia varie antiqui senserunt rerum naturalium diversas origines et principia ponentes. Vocat autem hic principia non causas, per quas fit ens naturale, sed illa, ex quibus est et in quæ resolvitur, sive considerando ens naturale in fieri prout generatur, sive in facto esse prout componitur ex illis. Et sic pro compositione assignat duo principia, scilicet *materiam* et *formam*, pro generatione autem addit tertium principium, scilicet *privationem*, quatenus in generatione proceditur a non esse formæ seu privatione illius ut a termino a quo ad esse formæ ut ad terminum ad quem in aliquo subiecto seu materia. Et hoc explicat in primo libro.

Liber II.

Secundo tradit Philosophus ea, quæ in hac scientia præsupponi debent circa subiectum et principia seu media, quibus hæc scientia demonstrat. Subiectum autem est id, quod natura constat, quod consurgit ex principiis in primo libro explicatis, scilicet ex materia et forma; et sic agit de **natura.** Principia autem seu media, quibus de hoc ente naturali seu de natura demonstrandum est, sunt **quatuor causæ,** scilicet materialis, formalis, efficiens et finalis; inde enim pendent omnia, quæ de hoc subiecto demonstrantur. Et hoc facit in secundo libro.

Liber III.

Tertio procedit ad explicandam propriam passionem huius entis naturalis, quæ est **motus,** a quo maxime dicitur ens mobile, et in eius consideratione consumuntur reliqui libri Physicorum. Et est duplex eius consideratio: altera secundum se absolute, altera comparative seu respective ad extrinseca, a quibus pendet, scilicet ad moventia et ad mobilia. Circa primam considerationem primo agit de motu in communi et de illius affectionibus, deinde in particulari de eius speciebus et partibus, per quas dividitur vel continuatur.

Et quidem de motu in communi et de his, quæ **intrinsece** illum comitantur et consequuntur, agit in tertio libro, prius explicando definitionem motus, deinde actionem et passionem, quæ illum concomitantur et sine quibus non est motus, et tertio rationem finiti et infiniti, quæ necessario et intrinsece consequitur motum ratione continuitatis et successionis partium.

Liber IV.

De extrinsecis autem **affectionibus motus** agit in quarto libro. Sunt autem duo, quibus motus extrinsece afficitur et mensuratur, scilicet locus et tempus, ut etiam notat D. Thomas in initio quarti Physicorum [1]. Mensuratur

[1] lect. 1. (*Le* II. 146. n. 1).

enim motus ex parte mobilis loco et ex parte suæ durationis tempore. Agendo autem de loco etiam agit de vacuo, quod est privatio eius.

LIBER V. ET VI.

Considerato autem motu et affectionibus eius, tam intrinsecis quam extrinsecis, agit deinceps in libro 5. et 6. **de eius divisionibus.** Primo quidem de divisione essentiali et intrinseca per species, secundo de divisione penes partes quantitatis continui, in quo exercetur. Et primam divisionem prosequitur libro 5., ostendens dari tres species motus, scilicet localem, alterationem et augmentationem. Et similiter agit de unitate motus tam specifica quam individuali, et de contrarietate motuum, quia inter diversas species datur contrarietas.

Secundam vero divisionem motus, scilicet penes partes continuas tractat in libro 6. Ubi agitur de divisibilitate motus tam ratione medii, per quod movetur, quam ratione temporis, in quo movetur, et quomodo continuum non componatur ex solis indivisibilibus, et consequenter nec motus. Hæc omnia pertinent ad considerationem motus secundum ea, quæ sibi absolute conveniunt, tam in se quam in suis affectionibus et divisionibus, a libro tertio usque ad sextum.

LIBER VII. ET VIII.

Restat in reliquis libris explicare ea, quæ conveniunt motui comparative ad moventia et ad mobilia. Et liber 7. considerat **ordinem mobilium ad moventia** deveniendo usque ad primum motum et primum motorem, quia non datur processus in infinitum. Et similiter considerat conditionem requisitam inter movens et mobile, scilicet quod sint simul et approximata, et consequenter comparat motus inter se quoad velocitatem et tarditatem.

Secundo considerat in libro 8. **qualitatem primi motus et primi motoris,** ubi sistit consideratio entis mobilis, ostendendo, quod primus motor est sempiternus, ubi etiam agitur de æternitate primi motus et æternitate universi ab eo producti. Et similiter ostendit primum motum esse motum localem et circularem, ac denique primum motorem esse infinitæ virtutis et carere magnitudine, atque adeo esse incorporeum et indivisibilem.

De his omnibus tractandum nobis est in præsenti iuxta hunc ipsum ordinem librorum Aristotelis. Sed ante præmittenda est quæstio de scientia ipsa Philosophiæ tamquam **proœmialis quæstio,** et de ordine, qui servari debet in processu cognitionis et scientiæ.

QUÆSTIO PRIMA.

DE SCIENTIA PHILOSOPHIÆ ET ORDINE COGNOSCENDI.

Multa, quæ de scientia Philosophiæ disputari solent, omittimus in præsenti, quia ex resolutione tradita in quæstione proœmiali Logicæ [1] et in quæstione ultima Posteriorum [2] facile possunt innotescere. Eiusmodi sunt, an Philosophia sit nobis necessaria, an sit scientia, an practica vel speculativa, et similes aliæ quæstiones, quæ ex similium resolutione deciduntur. Constat enim Philosophiam nobis esse necessariam ad rectam et scientificam rerum naturalium perscrutationem. Quod vero sit scientia, constat ex multis demonstrationibus, quæ in progressu huius scientiæ fient; ac denique quod sit speculativa, constat tum ex fine huius scientiæ, qui est indagatio et cognitio veritatum naturalium, non earum effectio, tum ex principiis, quibus procedit, quæ resolutivo modo ostendunt veritatem, non compositivo modo fabricare docent.

[1] Log. 2. p. q. 1. art. 1. (I. 251 b).
[2] op. cit. q. 26. art. 1. (I. 791 b).

Quare tria tantum restant explicanda, quæ propria sunt huius scientiæ. Primum est de illius obiecto formali et materiali, quodnam sit. Secundum de eius unitate, an sit una secundum speciem atomam, an vero penes diversa obiecta dividatur in diversas species, v. g. ea, quæ tractat de cœlo, an sit diversa specie ab illa, quæ tractat de generatione vel de anima, an vero totum hoc sit unius speciei. Tertium circa ordinem cognoscendi, quid sit primo cognitum a nostro intellectu, quod Aristoteles loco proœmii in primo isto libro tractavit.

ARTICULUS PRIMUS.

UTRUM ENS MOBILE SIT OBIECTUM FORMALE PHILOSOPHIÆ.

Ut PUNCTUM DIFFICULTATIS innotescat, nota duos terminos tituli. Primus est ly „ens mobile", secundus est ly „obiectum formale". Ens mobile non sumitur complexe pro aggregato ex ente et mobilitate ut duobus, sed incomplexe pro quidditate, cui convenit mobilitas. Differunt autem quidditas mobilis seu naturalis seu [1] ens naturale et natura, quia, ut dicit Philosophus 2. libro Phys. cap. 1., natura dicitur « principium motus et quietis » [2], ens naturale id, quod « habet in se tale principium motus » [3]. Unde non dicitur natura obiectum Philosophiæ, sed ens naturale vel mobile, quia agit de rebus seu quidditatibus mobilibus, quæ natura ipsa constant. Et sicut sumitur natura in Physicis non pro sola essentia rei, quæ cuilibet enti competit, sed pro ea, quæ est principium motus, non cuiuslibet, sed imperfecti et cum successione et processu de potentia ad actum; ita ens naturale vel mobile sumitur pro eo, quod habet in se principium talis motus physici et imperfecti. De quo plura dicemus in q. 9. [4] agendo de definitione naturæ.

Secundus terminus est ly **obiectum formale.** Licet enim identificentur ens mobile, corpus mobile, substantia mobilis, naturalis vel sensibilis, ratione cuius identificationis aliqui reducunt istam difficultatem fere ad modum loquendi (de quo videri possunt Conimbric. hic q. 4. proœmiali art. 1. et Carmel. disp. 1. (proœmialis totius Philos.) q. 1. § 2. et alii), tamen quantum ad rationem formalem, quæ a materiali distinguitur in scientiis, difficultas ista non est de modo loquendi, sed de re. Licet enim mobile seu mutabile physicum debeat esse corpus et substantia, tamen formalitas corporis aliud explicat quam formalitas entis mobilis. Dicit enim corpus formaliter radicem quantitatis et sic definitur per ordinem ad divisibilitatem; mobile autem radicaliter sumptum dicit radicem mutationis seu transitus de potentia ad actum, quod quidem, si fiat cum successione et continuitate, ut fit in motu physico, divisibilitatem requiret ut conditionem, non ut rationem formalem. Et ita videmus, quod neque natura neque motus definiuntur per corpus neque illud explicant, sed natura dicitur principium motus et quietis, motus autem dicitur actus entis in potentia, ubi solum explicatur ordo entis imperfecti, non corporis. Denique idem videmus observari in aliis rationibus formalibus explicandis. Licet enim omne coloratum sit

[1] *Lu* aut.
[2] 192 b 20.
[3] l. c. 32.
[4] art. 1.

corpus, non tamen dicimus, quod obiectum formale visus est corpus coloratum, sed coloratum explicat formale obiectum, corpus autem materiale seu præsuppositum. Et omne intelligibile est ens; non tamen ratio entis formaliter explicat obiectum intellectus, sed præsuppositive et materialiter. Idem ergo potest intelligi in corpore mobili et ente mobili.

Quapropter DIFFICULTAS PRÆSENS in duobus consistit: Primum in discernendo rationem formalem obiecti Physicæ et materialem, an scilicet ratio mobilitatis pertineat ad obiectum formale, ratio vero corporis ad materiale. Secundum est de extensione huius obiecti, an scilicet complectatur per se et formaliter omne mobile, tam substantialiter quam accidentaliter, an vero solum complectatur per se mobile substantialiter, id est mobile [1] ad substantialem formam ut ad terminum et penes principia substantialia, mobile autem accidentaliter solum reductive tractetur a physico et ut deductum ex primo, id est ex mobili substantiali [2].

Et licet plures SENTENTIÆ versentur circa obiectum Philosophiæ assignandum, de quibus videri possunt Conimbric. hic q. 4. procemiali art. 1. et Carmel. q. 1., tamen præcipuæ sententiæ reducuntur ad tres. Quidam asserunt obiectum esse ens mobile; quidam corpus mobile; quidam corpus naturale vel sensibile, licet hæc omnia dicant alii in idem coincidere et solum differre penes modum loquendi. Similiter etiam inter thomistas aliqui existimant obiectum formale et per se Philosophiæ solum esse ens mobile substantialiter et penes principia substantialia, alii quod per se et adæquate includit tam mobile substantialiter quam accidentaliter, et quod sunt diversa principia mobilitatis accidentalis et substantialis, de quo videri potest Caietanus opusc. de Subiecto Philosophiæ [3].

DICO PRIMO: **Subiectum materiale seu obiectum quod Philosophiæ est corpus naturale seu mobile, formale vero explicatur per ens mobile seu mobile ut sic.** Et ita ens mobile et corpus mobile se habet sicut in visu coloratum et corpus, quod ly coloratum est formalis ratio, ly corpus materialis; neque enim tangitur corpus a visu sub omni ratione, sed quatenus afficitur colore.

PRIMA PARS conclusionis est extra controversiam, cum constet limites Philosophiæ intra res corporales contineri nec per se agere de substantiis separatis ab omni materia. Sic enim haberet abstractionem æqualem Metaphysicæ, quia abstraheret a materia sensibili et intelligibili. Et similiter non agit de sola quantitate abstracta ab omni materia. Sic enim coincideret cum Mathematica et non ageret de corpore, ut subicitur motui, quod utique est corpus sensibile. Quodsi aliquando Physica agit de Deo et angelis, non agit de illis ut mobilibus, sed ut moventibus, quatenus in illos reducuntur motus corporales et ab eis dependent. De ipsis autem substantiis separatis propter se non agit Physica.

SECUNDA VERO PARS est expressa D. Thomæ, præsertim in locis, ubi de hoc ex professo agit, ut patet in procemio Physicorum [4], ubi inquit, quod «subiectum Philosophiæ est ens mobile simpliciter. Non dico autem corpus mobile, quia omne mobile esse corpus probatur in isto libro, nulla autem scientia probat

[1] *Lu* — i. e. mobile ... ad terminum.
[2] *Lu* — i. e. .... substantiali.
[3] Tractatus de subiecto naturalis Philosophiæ unica quæstione contentus.
[4] *Le* II. 4. n. 4.

suum obiectum». Idem expresse docet opusc. 42. cap. 14. [1] Videri potest 6. Metaph. lect. 1. [2], ubi docet obiectum Physicæ esse ens mobile vel etiam substantiam mobilem, id est quidditatem mobilem, ut ibi explicat. Et 11. Metaph. lect. 4. [3] docet ex Philosopho [4], quod Physica speculatur entia ut mota. Quodsi aliquibus locis videtur dicere D. Thomas, quod subiectum Physicæ est corpus mobile, ut 1. p. q. 84. c. art. 1. et q. 14. de Veritate art. 8. ad 16. [5], tamen ibi non loquitur de obiecto Philosophiæ pro formali, sed pro materiali seu præsuppositive.

Fundamentum huius conclusionis sumitur ex his, quæ paulo ante sunt insinuata, quia videlicet propria et adæquata passio, quam physicus demonstrat de suo subiecto, est motus. Motus autem non definitur explicando ordinem ad corpus vel substantiam, sed ad ens mobile; definitur enim, quod est «actus entis in potentia», ut patet in hoc tertio libro [6]. Ergo formalis ratio subiecti physici non explicat rationem corporis. Nam quod formaliter est subiectum scientiæ, explicatur etiam in formali definitione propriæ passionis tamquam id, ad quod passio dicit habitudinem. Ergo cum non explicetur in definitione motus ratio corporis, sed ratio entis in potentia, non pertinet ad formalem rationem subiecti corpus, licet in re verum sit, quod non sit mobile motu physico nisi id, quod est corpus. Sed tamen sub formalitate, qua pertinet ad Physicam, ita se habet, quodsi per impossibile daretur aliquod mobile, quod non esset corpus, adhuc tractaretur a Physica, sicut si per impossibile daretur aliquod coloratum extensum, quod non esset corpus, adhuc videretur ab oculo.

Secundo sumitur fundamentum ex illa ratione, quam significat D. Thomas 1. Phys. cit. [7], quia in Physica probatur, quod mobile sit corpus, nulla autem scientia probat suum obiectum formale. Ergo obiectum formale non est corpus sub formalitate et explicatione corporis, sed sub ratione entis mobilis. Qua probatione utrumque insinuatur, et quod ratio corporis pertinet ad obiectum materiale, siquidem probatur convenire omni mobili, et quod non sit ratio formalis, quia nulla scientia potest illud probare, siquidem omnis probatio procedit sub aliqua ratione formali, et consequenter talis ratio non probatur, sed probat, et sic supponitur. Ea vero supposita bene potest probari, quod tale obiectum materiale sibi competat, quia iam habet rationem formalem, sub qua procedat ad investigandum et ostendendum, quodnam obiectum materiale sibi sit proportionatum. Et sic Philosophus ostendit, quod omne mobile debet esse corpus, quia debet esse divisibile, ut patet in libro 6. Phys. [8], et ita postquam tractavit de ente mobili in communi in istis octo libris, incipiendo descendere ad explicandum in particulari diversa entia mobilia, quod pertinet ad obiecta contenta sub materiali subiecto, incipit in libris de Cœlo a notificatione corporis. Ergo supponitur, quod corpus ex parte materiali subiecti se teneat.

[1] De natura generis (*Pa* XVII. 18. sq.).
[2] *Pa* XX. 438.
[3] l. c. 592 b.
[4] c. 4. (1061 b 28).
[5] *Pa* IX. 241 a.
[6] q. 14. art. 1.
[7] *Le* II. 4. n. 4.
[8] c. 1. (231 a 21 - 232 a 22).

DICES: Non repugnat, quod aliqua scientia probet suum obiectum formale a posteriori, sicut Theologia probat Deum esse. Nec enim requiritur ad rationem principii indemonstrabilis, quod sit indemonstrabile etiam a posteriori, sed solum a priori, ut diximus in Logica q. 24. [1] Et sic per divisibilitatem quasi a posteriori probatur in Physica ratio corporis. Unde Philosophus formaliter non probavit mobile esse corpus, sed omne mobile esse divisibile et habere partes, divisibilitas autem non est ipsa ratio corporis, solum enim illi competit ratione quantitatis, imo divisibilitas proxima etiam a quantitate separari potest, ut diximus in Logica q. 16. et patet in corpore Christi sacramentaliter posito [2]. Ergo non probat Physica rationem corporis, sed aliquod accidens eius.

Respondetur nullam scientiam posse probare suum obiectum formale etiam quoad an est ex ipsa propria ratione formali. Sic enim probaret idem per idem; supponi [3] enim debet ratio formalis et principium aliquod, per quod talis probatio fiat. Sed si [4] quando probat obiectum, vel id probat ex mutuatis ab alia scientia, sicut Theologia ex rationibus metaphysicis probat Deum esse, vel id probat aliqua ratione a posteriori solum reductive pertinente ad talem scientiam, non formaliter et per se, ut latius ostendimus in Logica, in libris Posteriorum [5]. Physica autem ostendit mobile esse corpus seu divisibile ex ipsa intrinseca et formali ratione motus, non [6] ex mutuatis ab alia scientia, quia omnis motus debet habere partes, siquidem partim est in actu, partim in potentia.

Et ad id, quod dicitur *Philosophum* non probare, quod mobile est corpus, sed quod est divisibile, atque adeo a posteriori probare, quod sit corpus, *respondetur*, quod quando probatur alicui rei convenire aliquam propriam passionem, et non probatur ex ipsa quidditate, a qua talis passio dimanat, manifestissimum signum est, quod talis quidditas, a qua dimanat illa passio, non pertinet ad rationem formalem talis scientiæ, siquidem non per illam probatur, sicque perinde est probare talem propriam passionem ac probare ipsam essentiam. Cum ergo ex ratione corporis et oriatur divisibilitas et mobilitas, si probatur ex mobilitate divisibilitas, eo quod ad illam requiritur, non attenditur formaliter ipsa ratio corporis sub ea ratione, qua corpus est, id est ut fundat divisibilitatem, sed sub ea ratione, qua quidditas mobilis est. Unde idem est probare rationem divisibilis et rationem corporis, quatenus [7] corpus radix divisibilitatis est; procedendo enim ex ipsa quidditate mobilitatis, non proceditur ex ipsa ratione corporis, quatenus radix divisibilitatis est, sed quatenus fundamentum mobilitatis est, et hoc est esse ens mobile. Unde motus secundum suam naturam et per se non pertinet ad genus quantitatis seu divisibilitatis, ut dicit S. Thomas opusc. 70. q. 5. art. 3. ad 5. [8] et 5. Metaph. lect. 15. [9] Est simile, si aliqua scientia ageret de intelligibili ut sic et probaret, quod intelligibile in actu debet esse

[1] art. 4. (I. 767 a 36).
[2] art. 1. (I. 546 a 43).
[3] *Lu* — supponi . . . probatio fiat.
[4] *Lu* — si . . . obiectum.
[5] q. 25. art. 4. (I. 791 a 44).
[6] *Lu* — non . . . scientia.
[7] *Lu* quia.
[8] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 386 b).
[9] *Pa* XX. 416.

spirituale et non corporale, quia est abstractum a materia. Talis scientia non haberet pro obiecto formali entitatem spiritualem, licet illam necessario supponeret, quia non respiceret illam formaliter vel [1] ut opponitur corpori entitative, sed ut fundat ordinem ad intellectum. Sic Physica, quæ agit de mobili, non respicit formaliter corpus, prout [2] radix divisibilitatis est, sed ut procedit de potentia ad actum, de non esse ad esse. Hoc enim pertinet ad mutationem, quod formaliter non est respicere corpus, sed ipsum fieri et esse secundum mutationem, quod totum ens mobile est.

DICO SECUNDO: **Quando dicitur ens mobile subiectum formale Physicæ, ly mobile non sumitur pro mobilitate formali, sed aptitudinali seu radicali, ita quod ens mobile est idem quod quidditas mobilis seu fundamentum mobilitatis proximæ.** Ita notat Caietanus in opusc. de Subiecto Physicæ.

RATIO est manifesta, quia alias physicus ageret de accidente; mobilitas enim proxima seu formalis accidens est. Et sic non ageret de substantia neque de generatione substantiali, imo non ageret per se de natura, contra id, quod dicemus in secundo libro; natura enim est principium motus et quietis primo et per se. Unde non consistit in mobilitate formali, sed radicali, quia mobilitas formalis, quæ est accidens, non est primum principium motus, sed proximum et formale.

DICES: Ergo formale obiectum Physicæ non solum est ens mobile, sed substantia naturalis sive substantia mobilis seu corpus mobile.

Respondetur formale obiectum esse substantiam mobilem sumendo substantiam pro quidditate seu radice prima mobilitatis, ut dicit S. Thomas 6. Metaph. lect. 1. [3], et sic est idem, quod ens mobile formaliter. Ceterum si sumatur ly substantia, prout explicat hanc quidditatem per modum primi prædicamenti, id est ut naturam subsistentem, sic non explicat rationem formalem, sed materialem seu concomitantem subiecti physici, sicut etiam visus respicit coloratum in concreto, quod non potest esse nisi substantia vel habens modum substantiæ; non pertinet substantia ad formalem rationem obiecti in visu, sed ad materialem tamquam sensibile per accidens. Sic Physica per se et formaliter respicit ens mobile, quatenus explicat quidditatem primi principii motus, quod non potest esse primum principium, nisi sit substantia. Non tamen sub formalitate substantiæ definitur vel formaliter attingitur ideoque non omnino excludit substantiam, sed tamquam subiectum materiale includit, sicut etiam Mathematica agit de quantitate secundum se, quatenus fundat proportiones et mensuras, nec tamen formaliter considerat rationem accidentis, secundum quod inhærens est, licet sine ratione accidentis quantitas non detur.

DICO ULTIMO: **Ens mobile, de quo per se agit Physica, non solum est mobile substantialiter, sed etiam accidentaliter, ita quod terminative ly mobile abstrahit a substantia et accidente et respicit non solum principia mobilitatis substantialis, sed etiam accidentalis, licet subiective ly mobile sit substantia.**

Hæc conclusio non ab omnibus acceptatur. Nam aliqui dicunt Physicam adæquate solum agere de ente mobili substantialiter, quod ut

[1] *Lu* — vel.
[2] *Lu* sic enim.
[3] *Pa* XX. 439 b.

salvent in cœlo, quod est omnino incorruptibile et ingenerabile, et tamen per se pertinet ad Physicam, dicunt cœlum esse mobile substantialiter, non proxime, sed remote et radicaliter, scilicet ratione materiæ. Et ita ponere debent materiam cœli eiusdem speciei cum sublunari. Et hoc ideo est, ut salvent eadem principia naturalia in obiecto huius scientiæ. Alias si considerantur diversa principia, alia pro substantia, alia pro accidente, non apparet, quomodo uniantur in unica scientia. Nec potest dici, quod principia accidentis reducuntur ad principia substantiæ; hoc enim salvari non potest in uno ex principiis, scilicet in privatione. Nam privatio formæ substantialis non est in omnibus radix privationis accidentalis, ut patet in cœlo, in quo est privatio formæ accidentalis, id est ubi seu [1] loci, cum non mutetur localiter, et non fundatur in privatione formæ substantialis, quia cœlum illius capax non est.

Ceterum conclusio posita est Caietani opusc. de Subiecto Philosophiæ [2] et Ferrariensis 1. Phys. q. 2. et aliorum thomistarum, et in sententia D. Thomæ 1. p. q. 66. art. 2., quod materia cœli specie distinguitur a sublunari, non potest opposita sententia defendi, quia tunc nec etiam remote, id est ratione materiæ, cœlum est substantialiter mobile. Sed tamen etiam abstrahendo ab hac sententia urgetur fundamentum positum, tum quia Physica per se agit de forma cœli et non solum de materia, quæ tamen non est principium substantialis mutationis; tum quia agit de ipso cœlo, quod est compositum ex materia et forma, quatenus incorruptibile est, et a corruptibili corpore distinguitur. Ergo impertinens est, quod habeat materiam substantialiter mobilem. Si tractatus ille, qui agit de cœlo et per se pertinet ad physicum, agit de cœlo, quatenus incorruptibile est, et sic non consideratur ratione mobilitatis materiæ ad formam substantialem, quin potius talis privatio substantialis ibi omnino excluditur, cum incorruptibilitas cœli per se consideretur. Ergo radicalis et remota mobilitas ad substantiam ratione materiæ non est ratio considerata in tract. de Cœlo, sed exclusa (quod valde ponderandum est in hac sententia), et tamen consideratur cœlum ut ens mobile, mobilitate accidentali, quatenus mutatur de loco in locum.

Quomodo autem principia accidentalis mobilitatis et substantialis uniantur in obiecto formali huius scientiæ, quod opposita sententia percipere non potest, *respondetur* utrumque verum esse, et quod principia non sunt eadem entitative nisi tantum proportionaliter et analogice, ut expresse docet D. Thomas 1. Metaph. lect. ultima § *Hic ponit sextam* [3] et 12. Metaph. textu 19. lect. 4. [4], ubi ostendit ex Philosopho, quod non sunt eadem principia omnium generum nisi proportionaliter, sicut patet, quod ad genus substantiæ pro mutatione substantiali concurrit materia, quæ est pura potentia, et privatio formæ substantialis et forma ipsa substantialis, quæ generari potest. In accidentibus autem materia quæ mutari potest, non est pura potentia, sed subiectum habens formam substantialem, et privatio formæ accidentalis et forma ipsa accidentalis, quæ principia non sunt eadem nisi proportionaliter, sicut substantia et accidens proportionaliter sunt idem. Ceterum univocari possunt et convenire in una scientia, quia induunt eandem rationem formalem scibilitatis, sicut etiam Metaphysica agit de substantia et accidenti modo univoco, non quia conveniunt in ratione entis ut sic, sed quia conveniunt sub eadem abstractione formali ab omni materia. Similiter ergo Physica agit de substantia et physicis accidentibus et utriusque principiis, ut conveniunt in eadem formalitate abstractionis a materia singulari tantum, licet talia accidentia et substantia non conveniant in aliqua superiori ratione universali et prædicabili nisi analogice.

Nec tamen propter hoc subiectum mobile, de quo agit Physica tamquam de subiecto mobilitatis, abstrahit a substantia et accidente, quia licet motus seu mobilitas, de qua agit Physica, terminari possit ad substantiam vel accidens, tamen subiectum, quod recipit et fundat hanc mobilitatem tamquam principium primum et per se motus, non est accidens, sed natura, quæ necessario est substantia, licet formalis ratio, qua attingitur, solum explicet quidditatem mobilem, non substantiam.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur: Ens mobile non potest sumi in tota latitudine, ut comprehendit tam accidens quam substantiam mobilem, sed restringitur tantum ad substantiam vel corpus mobile. Ergo non est ponendum ens mobile pro formali subiecto, sed corpus mobile.

Consequentia patet, quia si subiectum non extenditur ad omne mobile, tam substantiale quam accidentale, sed tantum ad substantiale, frustra dicitur ens mobile subiectum formale, et non substantia vel corpus mobile. *Antecedens* vero probatur, quia si obiectum Philosophiæ sumitur in tota latitudine, ut comprehendit accidens et substantiam, ergo nulla datur proprietas, quam demonstret, quia proprietas est accidens, v. g. motus seu mobilitas. Ergo si agit de accidente tamquam de subiecto et non de sola substantia, coincidet proprietas cum subiecto, imo nulla dabitur proprietas physica demonstrata, quia omnis proprietas physica accidens est. Ergo accidens mobile non est subiectum, sed sola substantia.

Si dicatur substantiam et corpus mobile esse quidem subiectum Physicæ materialiter et in supponendo, non formaliter et in exprimendo, et ita per ens mobile non significari aliquid commune substantiæ et accidenti mobili, sed tantum quidditatem mobilem radicalem, quæ habet pro genere substantiam seu corpus, de quo formaliter non agit Physica; *contra hoc est*, quia scientia, quæ agit de aliqua specie, per se agit de genere, ut constitutivum est talis speciei, licet non in tota sua latitudine, sicut scientia, quæ agit de homine, per se agit de animali ut constituente hominem, et formalius exprimitur obiectum talis scientiæ dicendo, quod est animal rationale, quam dicendo, quod est ens rationale. Similiter ergo formalius exprimitur quidditas formalis obiecti physici dicendo corpus vel substantia mobilis, quam dicendo ens mobile. Quodsi ideo non exprimitur substantia vel corpus, quia genus rei mobilis est, multo minus debet exprimi ly ens, quia magis superius est quam corpus.

Respondetur, quod, ut dictum est, ens mobile non sumitur pro abstracto a substantia et accidente, loquendo de mobili subiective, sed prout explicat tantum quidditatem rei mobilis, quæ quidem in supponendo et materialiter est idem quod corpus mobile, siquidem probatur

[1] *Lu* — seu ... localiter.
[2] Quoad secundum: Circa vero ly ens.
[3] *Pa* XX. 295 b.
[4] l. c. 628.

in Physica omne mobile esse corpus, sed in exprimendo formalem rationem talis obiecti dicitur ens mobile potius quam corpus mobile, quia formaliter solum respicit Physica quidditatem mobilem, quæ nomine entis mobilis explicatur.

Et ad replicam respondetur, quod ly „ens mobile" potest sumi dupliciter: *Uno modo* ut dicit complexum seu constitutum ex gradu superiori analogo et inferiori differentia omisso genere intermedio, sicut quando sumimus individua generica, ut hæc substantia, hoc corpus, omissis gradibus intermediis. *Alio modo* potest sumi ens mobile non in vi alicuius complexi constituti ex superiori gradu entis et inferiori mobilitatis, sed ut est idem ens mobile quod mobile tantum, quasi dicatur res seu quidditas mobilis, quæ in re quidem est substantia et corpus, non tamen explicatur sub conceptu substantiæ vel corporis, sed sub ratione quidditatis mobilis. Primo modo non dicimus esse subiectum Physicæ ens mobile, sed secundo, et sic ens mobile non est aliquid magis amplum et abstractum quam substantia vel corpus mobile, nec comprehendit in se tamquam subiectum substantiam et accidens, sed est aliquid contractius substantia, determinans illam et explicans non secundum omnem rationem substantiæ vel corporis, sed præcise qua mobilis est, quasi exprimendo, quod omne, quod tractatur in Physica, de substantia et corpore est, ut subest mobilitati seu ut fundat illam, ubi substantia solum materialiter se habet.

Quod vero subditur de scientia tractante de aliqua specie, quod etiam tractat de genere ut constituente ipsam, *respondetur*, quod tractat quidem, sed non æque formaliter, sed de illo genere, ut subest illi speciei tamquam rationi formali. Et sic tractat Physica de corpore et substantia mobili, sed non æque formaliter, sed ut trahuntur ad rationem entis mobilis, id est quidditatis mobilis. Quod vero explicetur ly ens in obiecto formali, et non corpus vel substantia, iam diximus id esse, non quia ens sumitur per modum gradus superioris, sed per modum explicantis quidditatem mobilitatis et non ponentis in numero cum illa. — *Et præterea* non est certum, quod mobile dicat differentiam essentialem respectu corporis vel substantiæ, sed solum proprietatem fundatam in corpore. Et sic exprimeretur, quod Physica agit non de ipsa mobilitate, quæ est passio, nec de ipso corpore absolute, sed ut fundat illam passionem mobilitatis. Formalius explicatur et purius ipsa formalis ratio obiecti dicendo mobile seu ens mobile, quod idem est, quasi dicatur fundamentum mobilitatis, quam dicendo corpus mobile, ubi denotaretur, quod ipsa ratio corporis etiam intrat formalitatem obiecti Physicæ qua corpus, non solum qua mobile. — *Ac denique*, quia notius nobis est, quod aliquid sit mobile, quam quod sit corpus, etiamsi corpus esset genus illius, quia per motum probatur divisibilitas et ratio corporis. Et ideo formalis ratio non debet explicari per corpus, sed solum per mobile sive per ens mobile, quia formalis ratio debet esse notissima in aliqua scientia.

Quodsi instes: Nam mobile radicaliter et sumptum pro substantia non est magis notum quam ipsa mobilitas seu motus accidentalis. Imo indigemus circumlocutione ad exprimendum hoc subiectum, dicendo ens mobile, quod est signum ipsam quidditatem nobis non esse notam. *Respondetur* hoc ipsum stare pro nobis, quia si in ratione substantiæ, ut exprimitur hoc nomine, non est ita per se notum, sicut ut exprimitur nomine quidditatis mobilis,

consequenter non dicemus, quod obiectum formale sit substantia vel corpus mobile, ut exprimitur nomine corporis vel substantiæ, sed ut exprimitur nomine quidditatis seu entitatis mobilis, licet in re sit substantia vel corpus; dari enim quidditatem mobilem notissimum est.

Secundo arguitur: Illud est subiectum formale scientiæ, in quod omnes passiones et accidentia formaliter resolvuntur. Sed physicus resolvit accidentia mobilia in substantiam mobilem tamquam in radicem per se, quia principium accidentis substantia est in quantum substantia, nec physicus respicit per se formaliter aliquod accidens, sicut visus coloratum et auditus sonum, sed per se respicit substantiam et radicalem mobilitatem. Ergo formale subiectum Physicæ formalius exprimitur per substantiam seu corpus mobile quam per ens mobile.

Si dicatur ideo significari nomine entis mobilis hoc obiectum, quia non restringitur ad principia mutationis substantialis, sed etiam attingit principia mutationis accidentalis ideoque abstrahit a mobilitate accidentali et substantiali; *contra est*, quia si propter illam rationem dicitur ens mobile subiectum potius quam substantia vel corpus mobile, ergo eadem ratione non dicetur formale obiectum mobilitas radicalis, quæ determinate exprimit substantiam et distinguitur a mobilitate formali, quæ est accidens, sed dicetur aliquid abstrahens a mobilitate accidentali et substantiali, sicut principia ipsa abstrahunt a principiis substantialibus et accidentalibus. Tale autem abstrahens non est radicalis mobilitas determinata, nec est aliquid univocum, sed aliquid analogum abstrahens a substantia et accidente, quod non posset univocari in ratione scibilis, nisi redderetur tantæ abstractionis sicut Metaphysica. Denique sub illa abstractione non est assignabilis aliqua passio physica, quæ correspondeat illi abstracto; motus enim seu mobilitas accidentalis cum sit accidens, solum consequitur ad substantiam, non ad aliquod abstractum a substantia et accidenti.

Respondetur ad principale argumentum, quod accidentia physica resolvuntur formaliter in substantiam mobilem, quatenus substantia dicit quidditatem radicalis mobilitatis, non quatenus substantia exprimit gradum prædicamentalem genericum rei subsistentis; hoc enim solum materialiter pertinet ad Physicam. Quæ ut radicaliter mobilis sit, supponitur, quod sit substantia, non formaliter exprimitur. Unde non se habet sicut visus ad coloratum vel auditus ad sonum, quia hæc respiciunt aliquid contentum sub accidente, Physica autem aliquid contentum sub substantia, licet neque obiectum sensuum formaliter exprimat accidens, neque obiectum Physicæ [1] formaliter exprimat substantiam, licet illam supponat.

Ad replicas autem, quæ fiunt in oppositum, respondetur probare, quod res, ad quas est motus, et quæ sunt termini mobilitatis physicæ, non sunt sola substantia, sed accidens et substantia, atque adeo aliquid analogum, ut etiam concedit Caietanus in opusc. cit. solutione ad 1. [2], licet univocentur in ratione scibilis, ut supra [3] diximus. Ex hoc tamen non sequitur, quod mobile pro subiecto et radice mobilitatis, non pro termino, ad quem est motus, abstrahat a substantia et accidente, sed solum

[1] *Lu* neque ista formaliter.
[2] „Nunc quarto superest".
[3] 12 b 20.

contineatur sub substantia, licet illam formaliter non explicet, quia tam principia mobilitatis accidentalis quam substantialis in substantia radicantur illique conveniunt, licet non sint eadem principia formalia [1], quia respiciunt formas et privationes diversorum generum. Unde passiones, quæ demonstrantur in Physica, non consequuntur ad aliquod abstractum a substantia et accidente, sed ad aliquid determinate contentum sub substantia vel corpore, licet non exprimatur in formalitate obiecti ipsa generica ratio substantiæ vel corporis, sed tantum id, quod pertinet ad rationem motus vel principii motus, in cuius definitione non explicatur formalitas substantiæ, sed actus et potentiæ.

Ultimo arguitur: Quia ly mobile ex una parte comprehendit plura, quam quæ in Physica tractantur, ex alia parte Physica agit de pluribus, quæ sub mobili non comprehenduntur, et denique ex alia plures aliæ scientiæ quam Physica agunt de mobili. Ergo per ly mobile non explicatur adæquatum obiectum Physicæ.

Antecedens quoad primam partem probatur, quia mobile etiam comprehendit angelos, qui mutabiles sunt, tam in substantia per creationem et annihilationem, quam in operationibus, ut per motum localem, cognitionem etc. Quoad secundam partem probatur, quia Physica non solum agit de mobili, sed etiam de quiescibili; est enim natura principium motus et quietis. Et sic etiam agere de quiete pertinet ad Physicam, præsertim cum motus ad quietem ordinetur. Similiter attingit Deum ut primum motorem et animam intellectivam non solum ut coniunctam corpori, sed etiam ut separatam; ergo agit de rebus immobilibus. Quoad tertiam partem probatur, quia Astrologia etiam agit de ente mobili, scilicet de cœlo et motibus planetarum, et Medicina agit de corpore sanabili, quod includit motum alterationis. Ergo mobile est commune aliis scientiis et consequenter non est proprium Physicæ.

Respondetur, quod, ut supra [2] diximus, ly mobile potest sumi dupliciter, uno modo in tota latitudine, ut dicit motum tam physicum quam metaphysicum, id est motum, qui est actus seu operatio perfecta, et motum, qui est actus imperfectus, qui fit cum aliqua divisibilitate, quatenus est partim in potentia et partim in actu. Et mobile solum hoc secundo modo pertinet ad physicum, nec tali motu angeli dicuntur mobiles; nam creatio non habet subiectum, ex quo aliquid fiat, et sic non est motus physicus, annihilatio vero motus non est, sed suspensio concursus. Operationes autem angeli ex parte subiecti, a quo fiunt, spirituales sunt et indivisibiles, vel non distinguuntur ab actibus immanentibus, vel ex illis omnino oriuntur, sicque non pertinent ad motum divisibilem et imperfectum, qualis est physicus.

Ad secundam partem respondetur, quod quies, cum sit privatio motus, cognosci debet per formam oppositam ad illamque reduci, id est ad motum, nec omnis quies est finis motus, ut patet in motu cœli et in motibus vitæ, qui sunt perfectiores quiete. Quando enim quies est conservativa quiescentis, tunc motus per se ordinatur ad quietem, non quia privatio, sed quia conservativa. De Deo autem et intelligentiis physicus non agit per se, sed solum attingit illas, quatenus motores et principia motuum physicorum, non autem illarum quidditatem et essentiam perscrutatur, sed terminus Philosophiæ est anima rationalis, quæ etiam est forma corporis physici, ut dicitur 2. Phys. textu 26. [1] Esse autem formam etiam convenit ei in statu separationis, licet non exerceat informationem.

Ad tertiam partem respondetur, quod astrologus non agit de cœlo et planetis, ut sunt entia mobilia, sed ut mensurabiles sunt eorum motus et secundum varios aspectus diversam proportionem induunt, quod magis pertinet ad mathematicum quam ad physicum. Medicus autem agit de corpore sanando, quod quidem supponit motum et fit per motum, et sic supponit Physicam eique subordinatur; formaliter tamen non per se considerat motum qua motus, sed qua ordinatus ad sanitatem. Sicut artifex non potest facere statuam nisi aliquo motu, non tamen formaliter considerat rationem motus, sed commensurationem figuræ, sic medicus considerat proportionem humorum, licet id fiat per motum.

Articulus II.

UTRUM PHILOSOPHIA SIT UNIUS SPECIEI ATOMÆ IN RATIONE SCIENTIÆ.

Resolutio est affirmativa, quam plures thomistæ sequuntur, ut Mag. Soto 1. Phys. q. 1. concl. 4. et Bañez in prologo librorum de Generatione ad quartum principale, licet Caietanus oppositum sentiat 2. 2. q. 162. in introductione quæstionis [2].

Sumitur autem hæc conclusio ex D. Thoma, qui in proœmio Physicorum [3] et librorum de Cœlo [4] et de Generatione [5] distinguit omnes istos tractatus tamquam partes unius scientiæ naturalis, in quarum una agitur de toto obiecto in communi, quod in aliis applicatur ad obiecta particularia sub tali communi. Hoc autem non variat speciem scientiarum; alias partes Theologiæ diversas species Theologiæ constituerent. Imo non esset dabilis una scientia in specie atoma, si diversi tractatus et partes variant eius speciem. Nulla enim scientia quantumcumque speciei infimæ datur, quæ non procedat ordine quodam a communioribus ad minus communia, et inter ipsa minus communia prius traduntur ea, quæ simpliciora vel universaliora sunt. Sola ergo diversitas partium et tractatuum in aliqua scientia non variat eius speciem. In scientia autem naturali solum est diversitas penes ordinem partium seu tractatuum de diversis obiectis, ut D. Thomas locis citatis significat. Quodsi hoc sufficeret speciem scientiæ diversificare, etiam in ipsis octo libris Physicorum deberemus distinguere diversas species, quia agit de rebus valde diversis, ut de infinito, de continuo, de loco et tempore et variis speciebus motus. Quæ omnia licet connexionem habeant cum ente mobili ut sic, tamen hoc ipsum invenitur respectu aliorum librorum, qui agunt de istis mobilibus et motibus in particulari et ita connexionem habent cum ente mobili ut sic. Nam scientia, quæ agit de aliquo genere, etiam agit de speciebus contentis sub illo, sicut Metaphysica, quæ agit de ente, etiam agit de prædicamentis et causis contentis sub

[1] *Lu* — formalia.
[2] 8 b 17.

[1] c. 2. (194 b 9); S. Thom. lect. 4. (*Le* II. 66. n. 10).
[2] *Le* X. 311. n. IV.
[3] lib. 1. lect. 1. (*Le* II. 4. n. 4).
[4] *Le* III. 2. n. 3.
[5] l. c. 261. n. 1.

ente, et tamen est unius speciei atomæ.

Fundamentum autem a priori est, quia diversa species scientiarum non sumitur ex sola diversitate rerum in se, sed ex diversa abstractione seu modo cognoscendi et illuminandi obiecta. Nam si sola diversitas rerum materialiter et entitative consideratur, specie differret in Metaphysica pars, quæ tractat de Deo, ab ea, quæ tractat de substantia creata vel accidente; et similiter in Physica pars, quæ tractat de materia et forma, ab ea, quæ tractat de primo motore; et pars, quæ tractat de infinito, ab ea, quæ tractat de loco et vacuo. Et similia multa possent multiplicari.

Tunc autem diversa abstractio fundat diversam speciem et modum illuminandi, quando oritur ex diversis principiis; ex principiis enim sumitur illuminatio conclusionum, ut late tractavimus in libris Poster. q. 27. [1] Cum autem principia, quibus passiones probantur de subiecto, sint definitiones, ideo ad diversum modum definiendi reducitur diversa species sciendi et manifestandi res scitas; non enim sufficit alias et alias res definire et tractare, sed aliter atque aliter. Nam plures res definire et de pluribus quidditatibus agere etiam in una scientia contingit, quatenus omnia illa sub uno modo definiuntur, ut cit. loco Logicæ ex D. Thoma 6. Metaph. lect. 1. et pluribus aliis locis ostendimus [2]. Omnes autem definitiones, quæ traduntur tam in octo libris Physicorum quam in libris de Generatione et aliis, sub eadem abstractione et formalitate procedunt. Definiuntur enim secundum rationem vel habitudinem ad motum, et solum differunt, quod in libris Physicorum definiuntur ea, quæ pertinent ad motum in communi, in aliis autem libris ea, quæ pertinent ad particulares rationes et species motus, cuius signum est, quia principia, quæ traduntur in Physicis, serviunt pro libris de Cœlo et de Generatione. Nec tamen isti libri important aliquam scientiam subalternatam ad scientiam Physicorum, nec enim addunt differentiam accidentalem et extraneam ad motum in communi, sed intrinsecam et essentialem. Ergo si utuntur principiis Physicæ in communi, pertinent ad eandem scientiam. Eadem enim scientia, quæ agit de aliquo genere in communi, agit de speciebus essentialibus eius; alias semper essent diversæ scientiæ, quæ agunt de aliquo in communi et de speciebus eius essentialibus, cuius oppositum videmus in Metaphysica et Theologia aliisque scientiis, quæ non solum agunt de una specie, sed de pluribus, ut conveniunt in aliqua ratione communi, secundum quam induunt eundem modum definiendi et consequenter illuminandi conclusiones.

Sed contra hoc obicies duo: Primum ex auctoritate S. Thomæ, 1. Poster. lect. 41. [3], ubi inquit, quod « aliud genus scibilium est corpus naturale et mathematicum, et utrumque horum generum distinguitur in diversas species scibilium secundum diversos modos et rationes cognoscibilitatis ». Sed corpus naturale est obiectum Philosophiæ; ergo secundum D. Thomam sub isto obiecto generico continentur plures species et modi cognoscibilitatis, atque adeo diversæ species scientiarum.

Secundum est: Nam intra corpus mathematicum dantur diversæ

[1] art. 1. (I. 823 b 33).
[2] l. c. (I. 822 b 21).
[3] *Le* I. 307. n. 12.

species scientiarum, v. g. Geometria et Arithmetica, propter diversam abstractionem specificam a materia sensibili. Ergo etiam diversa abstractio intra corpus naturale constituet diversas scientias. Constat autem, quod aliter abstrahit in genere physico cœlum, quod movetur solum motu locali, et res generabiles et corruptibiles. Motus enim generationis magis concernit de materia et de conditionibus materialibus quam motus localis. Et similiter anima habet maiorem separationem a conditionibus materiæ, in tantum quod attingit animam rationalem, quæ in sua entitate spiritualis est et a materia independens in essendo.

Respondetur ad primum D. Thomam signanter non dixisse, quod ens mobile, quod est obiectum Philosophiæ, est genus scibilium et dividitur in diversas species, sed dicit, quod corpus naturale. Licet autem æquivaleant in supponendo corpus naturale et ens mobile, quia omne ens mobile est corpus, tamen formalis ratio entis mobilis adunat omnia, quæ tractat sub unica ratione mobilitatis, quia eodem modo concernit vel abstrahit a materia. Corpus autem naturale materialiter se habet et est capax diversarum rationum formalium ad diversas scientias spectantium, sicut est Medicina et Philosophia. Nam Medicina licet formaliter non agat de corpore naturali, quatenus ens mobile est in communi vel in speciali, agit tamen de corpore naturali ut sanabili, quæ sanitas licet per aliquem motum acquiratur, non tamen formaliter ratio motus, sed ordo ad sanitatem attenditur, ut præc. art. [1] explicatum est.

Ad secundum respondetur esse disparem rationem inter Mathematicam et Philosophiam, eo quod Mathematica non agit de quantitate quantum ad quidditatem suam, in qua convenire poterant quantitas continua et discreta secundum aliquod principium et modum scibilem, prout de facto tractantur in Metaphysica considerante quidditatem quantitatis et specierum eius, sed Mathematica considerat proportiones et mensuras, quæ in quantitate discreta et continua ita variantur, quod ad diversa principia reducuntur et ad diversam abstractionem et modum definiendi, quia mensuratio per magnitudinem nullo modo convenit cum modo mensurandi penes numerationem. Hæc enim abstractiori modo procedit, quia magnitudo mensurat per modum continentis, ut locus, numerus per intellectum numerando. At vero in Philosophia omnia reducuntur et tractantur prout conveniunt in ratione motus et mobilis, et solum potest esse differentia penes rationem communem mobilis ut sic et specialem sub eo contentam. Illa autem diversa abstractio motus localis et generationis non constituit diversam scientiam, quia motus localis corporeus, de quo solo agit Physica, æque sensibilis est et ad eadem principia mobilitatis reducitur atque motus generationis vel viventium; omnia enim ista tractantur sub ratione quidditatis mobilis. Medicina autem licet solum procedat sub abstractione a materia singulari, non tamen sub eodem modo abstractionis, imo nec sub ratione mobilis formaliter, sed sanabilis, quod magis concretive procedit magisque ad singularia et praxim accedit, quia sanitatem respicit ut curandam per motum. Licet in re curatio sit per motum [2], sed non sub formalitate motus respicitur, sed proportionis et commensurationis humorum.

[1] 17 a 16.
[2] *Lu* — per motum ... humorum.

ARTICULUS III.

UTRUM MAGIS UNIVERSALE, ATQUE ADEO IPSUM ENS UT SIC SIT PRIMO COGNITUM AB INTELLECTU NOSTRO.

In ipso initio primi libri Physicorum ordinem nostræ cognitionis a communioribus ad minus communia proposuit Philosophus tamquam proœmialem tractatum horum librorum. ET IN SUMMA doctrina Aristotelis reducitur ad tres distinctiones et tres propositiones.

Prima distinctio est: Cognitio nostra aut est in sensu aut in intellectu; et illa, quæ est in sensu, prior est ordine acquisitionis quam quæ est in intellectu. Quam distinctionem non tradit Philosophus expresse hic, sed præsupponitur ex 1. Poster. cap. 2. [1] et a D. Thoma notatur ibi lect. 4. [2] et hic lect. 1. [3]

Secunda distinctio est: Cognitio sive in sensu sive in intellectu, alia est confusa, alia distincta. Cognitio confusa est, qua attingitur aliquid non resolvendo nec discernendo eius partes seu prædicata aut attributa. Distincta est e converso, qua cognoscitur aliquid resolvendo seu discernendo partes eius aut prædicata. Et omnis confusio dicit ordinem ad plura vel actualiter in se inclusa, quia ex illis actu constat, vel potentialiter subiecta, quia sub se continentur. Unde oritur, quod alia sit cognitio confusa actualis, scilicet respectu eorum, quæ actu conveniunt rei, alia confusa potentialis, scilicet respectu eorum, quæ in confuso et quasi in eius potentia continentur, et similiter distingui potest e converso cognitio distincta.

Tertia distinctio est: Res aliæ sunt notiores simpliciter et secundum se, quæ dicuntur notiores natura, aliæ sunt notiores nobis. Ea, quæ sunt notiora simpliciter et secundum naturam, sunt perfectiora et nobiliora. Cognoscibilitas enim fundatur in ente, unde quanto ens est perfectius et actualius, tanto est cognoscibilius et consequenter nobilius; nobile enim dicitur quasi noscibile. Sunt autem notiora nobis, quæ magis proportionata sunt nostro modo et virtuti cognoscendi, quæ cum sit imperfecta et procedat de potentia ad actum, non habet pro obiecto proportionato ea, quæ sunt perfectiora et nobiliora secundum se.

Propositiones autem Philosophi sunt tres. *Prima:* Connaturalis modus procedendi est a notioribus et certioribus quoad nos ad ea, quæ sunt notiora secundum se. *Secunda:* Magis confusa nobis sunt prius nota. Postea autem elementa seu principia, id est partes, quibus constat, quod pertinet ad notitiam distinctam. *Tertia* propositio: Ab universalibus ad singularia oportet procedere.

Has propositiones tribus exemplis sive signis Philosophus manifestat. *Primum* est deductum a sensibus; prius enim sensus attingit totum integrale quam partes suas distincte. Ergo et intellectus prius attingit universale, quod se habet ut totum, confuse ipsum attingendo respectu eorum, quæ continet ut partes. *Secundum exemplum* est a definito ad definientia. Prius enim cognoscimus definitum absolute et communiter, v. g. hominem, deinde partes, quibus definitur, v. g. quod animal et rationale eius definientia sint. *Tertium exemplum* est in pueris, qui a principio omnes viros vocant patres et

[1] 72 a 1.
[2] *Le* I. 153. n. 16.
[3] *Le* II. 5. n. 6.-8.

omnes feminas matres, postea autem discernunt unumquodque; quod signum est ipsos processisse a cognitione confusa ad distinctam.

Circa hanc doctrinam DUPLEX INSURGIT DIFFICULTAS: *Prima* contra aliquos, qui absolute hanc Philosophi doctrinam reiciunt eamque contradictionis coarguunt. *Secunda* et gravior apud eos, qui hanc doctrinam admittunt, sed valde concertant in designanda mente Philosophi circa ordinem procedendi in cognitione et determinando, quodnam sit obiectum prius a nostro intellectu cognitum, an illud, quod est facilioris abstractionis, quia a paucioribus abstrahit, an quod est confusioris et plura sub se continet, an denique quod est fortioris impressionis ex parte sensuum, quatenus ab illis intellectus pendet in cognoscendo.

Circa primum inveniunt aliqui contradictionem in hac doctrina Philosophi cum his, quæ tradit 1. Poster. cap. 2. [1], ubi inquit, « quod nobis notiora sunt, quæ sunt propinquiora sensui, simpliciter vero notiora, quæ a sensu remotiora sunt, ea vero esse remotiora, quæ universaliora sunt ». Hic autem e contra dicit, quod ab universalioribus prius procedendum est, quia sunt confusiora et notiora nobis. *Secundo* contradicit sibi ipsi in hoc loco. Nam in 1. textu [2] dicit, quod cum scire contingat per prima principia, causas et elementa, de his oportet determinare. At vero in textu 3. [3] et 4. [4] dicit, quod confusiora sunt prius nota nobis, deinde principia et elementa, ideoque ab universalibus ad singularia oportet procedere.

Ad primum respondet D. Thomas tam in 1. Poster. lect. 4. [5] quam in 1. Phys. lect. 1. [6], quod in 1. Poster. loquitur Philosophus de cognitione nostra non solum in intellectu, sed in sensu, respectu cuius constat singularia esse prius, imo solum cognita. In præsenti autem loquitur solum de cognitione intellectus, qui cum a singularibus abstrahat, procedit ab universalibus ad singularia, id est ad minus communia. Et sumitur hoc ex verbis Philosophi 1. Phys. textu 49. [7] dicentis, quod « universale notius est ratione, singulare vero sensu ». Quando vero dicit universaliora esse notiora secundum naturam, quia sunt remotiora a sensu, loquitur de his, quæ sunt universaliora in virtute et causalitate sive in abstractione formali. Sic enim quæ formalius abstrahunt, id est magis excludunt materiam, et quæ sunt magis universalia in virtute et causatione, sunt notiora secundum se, quia magis perfecta, sicut Deus et angeli.

Ad secundum dicitur, quod loquendo de cognitione scientifica certum est, quod oportet procedere a principiis ad conclusiones; est enim cognitio scientifica illuminativa conclusionum et distincta. Unde oportet, quod a principiis seu elementis procedat, resolvendo scilicet in ipsa principia. Et de ista cognitione loquitur Philosophus in primo textu, quando dicit, quod oportet de principiis et causis prius determinare. Ceterum loquendo de cognitione simplici, est prior cognitio confusa quam distincta in nobis, qui procedimus de imperfecto ad perfectum. Et de hac loquitur in secundo loco, ut ex hoc constet, quod inter materias,

[1] 72 a 1.
[2] 184 a 10.
[3] l. c. 21.
[4] l. c. 23.
[5] *Le* I. 153. n. 16.
[6] *Le* II. 5. n. 8.
[7] c. 5. (189 a 5).

quæ in aliqua scientia tractantur, et inter principia, a quibus proceditur, ea prius tractanda sunt et attingenda, quæ sunt communiora et confusiora nobisque magis nota.

Nec oportet hic distinguere ordinem naturæ et ordinem doctrinæ in procedendo. Utriusque enim processus via acquisitionis est ab imperfectioribus ad magis perfecta; doctrina enim imitatur naturam et accommodat se modo procedendi ipsius naturæ, in qua est. Solum cavendum est, ne ordo doctrinæ et naturæ confundatur cum his, quæ dicuntur notiora naturæ et notiora nobis, cum tamen longe differant, quia ordo naturæ et doctrinæ dicit processum et modum acquirendi, qui tam in doctrina quam in natura est ab imperfectioribus ad perfectiora. Esse autem notiora naturæ et notiora nobis solum importat cognoscibilitatem rei vel secundum se vel ut proportionatam et applicatam nobis. Unde bene stat, quod alia sint notiora natura, alia notiora nobis, non tamen sit alius ordo seu modus procedendi doctrinæ et naturæ in via generationis et acquisitionis.

Circa secundum celebris est difficultas in scholis **circa primum cognitum nostri intellectus**, unde desumendum sit.

ET PRINCIPALIORES SENTENTIÆ in hac parte dividuntur in tria capita. Nam quidam desumunt primum cognitum nostri intellectus non penes potentialitatem et imperfectionem ipsius intellectus procedentis, sed penes fortius motivum ex parte obiecti moventis per sensus ipsum intellectum, et hoc est singulare. Ita Durandus in 2. dist. 3. q. 7. n. 7., Conimbric. hic super cap. 1. q. 4. art. 2., Pereira libro 3. Phys. cap. 16. et 17., Martinez hic super cap. 1. disp. unica q. 3. Alii conveniunt in hoc, quod intellectus noster non incipit a singularibus sicut sensus, sed abstrahit ab illis. Ceterum quidam desumunt primum cognitum ab eo, quod facilius abstrahit intellectus. Facilius autem abstrahit, ut dicunt, naturam in specie atoma, cuius singulare efficacius movet sensum, nisi intellectus impedimentum aliquod habeat. Ita Scotus in 1. dist. 3. q. 2. art. 6. [1], quem sequitur eius schola et alii etiam extra eam, ut notant Conimbric. loco cit. q. 3. art. 2. Et sic naturam specificam putat Scotus esse totum actuale confusius cognitum. Denique alii sumunt primum cognitum in natura abstracta a singularibus ex confusiori prædicato reperto in ipsa natura. Hoc autem est ipsum ens sub conceptu magis confuso; et hoc sequitur D. Thomas et eius schola, ut statim videbimus. Ne autem necessarium sit hoc amplius repetere, advertimus nos non loqui de primo cognito quantum ad sensum, hoc enim est singulare, quod prius occurrit, sed loquimur de primo cognito intellectus ut abstrahentis a singularibus.

DICO ERGO PRIMO: **Impossibile est, quod primum cognitum nostri intellectus in hac vita sit aliquod singulare per modum singularis.** Dicitur „per modum singularis", quando ipsa singularitas non cognoscitur ut quædam quidditas, sed ut quidditatem seu naturam aliquam afficiens et singularizans, qua ratione singulare attingitur a sensu.

Hæc conclusio necessario tenenda est in sententia D. Thomæ tenentis, quod singulare sensibile solum potest cognosci a nostro intellectu reflexe, eo quod species, quibus intellectus informatur, sunt abstractæ ab intellectu agente, non solum quia entitative redduntur spirituales, sed quia earum obiectum abstractius est

[1] I. 319. n. 356.

quam obiectum sensus, ac proinde a conditionibus singularitatis abstrahit. Sed tamen hoc fundamentum in præsenti examinandum non est, sed 3. de Anima [1], ubi latius tractabitur; nec enim solum probat, quod singulare non possit esse primum cognitum nostri intellectus, sed quod nullo modo possit esse directe cognitum.

Sumimus ergo FUNDAMENTUM in præsenti ex ipso formali obiecto nostri intellectus, quod non potest esse singulare sub modo et exercitio singularitatis, sed obiectum eius est quidditas seu quod quid, ut ex Philosopho optime docet S. Thomas 3. de Anima lect. 8. [2] et 6. [3] et hic lect. 1. [4] et opusc. 29. [5] et 1. p. q. 86. art. 1. et alibi sæpe. Philosophus enim 3. de Anima textu 10. [6] dicit, quod « Sensitivo iudicat calidum et frigidum seu carnem, alio autem » (id est alia potentia, ut explicat ibi D. Thomas lect. 8.) « discernit esse carnis », id est quidditatem. Et 1. Phys. textu 49. [7] dicit, quod « universale notius est ratione, singulare vero sensu ». Itaque in hoc segregatur cognitio intellectus a cognitione sensus, quod sensus solum attingit res sub sensibili apparentia accidentium; formale enim obiectum cuiuscumque sensus est aliquod accidens in concreto, v. g. coloratum, sonorum, calidum etc. Intellectus autem penetrat ad intima rei, quæ est quidditas, nec limitatur ad sola accidentia quæ per se movent sensibiliter. Et in hoc elevatur supra sensum. Proprie ergo id, quod est per se primo intelligibile, est quidditas, et ita ipsam singularitatem et ipsa accidentia respicit intellectus per modum quidditatis cuiusdam. Sic enim intelligibiliter respicit et supra modum sensibilem; intelligere enim est quasi intus legere et ad interiora rei penetrare, non exteriora tantum attingere, quod facit sensus, ut sæpius admonet D. Thomas propriam intellectus rationem explicans, ut videri potest 2. 2. q. 8. art. 1., ubi hoc optime explicat. Cum ergo intellectus unumquodque debeat attingere sub formalitate sui obiecti, id est sub ratione quidditatis, in quo per se primo segregatur a sensu, oportet quod etiam id, quod primo cognoscit sub ratione alicuius quidditatis attingat. Ergo si primo cognoscit singulare, primo attinget quidditatem singularitatis, non autem singulare sub modo singularitatis, sicut cognoscit sensus. Sed quidditas singularitatis non potest esse primo cognoscibilis; manifestior enim est quidditas naturæ quam singularitatis, cum quidditas singularitatis sit modus naturæ ipsam terminans et modificans. Quidditas autem modorum vix est perceptibilis, quia valde minuta est et dependens ab eo, cuius est modus. Ergo de se prius est cognoscibilis quidditas naturæ quam quidditas singularitatis, quæ est modus naturæ.

DICES: Potest attingi ab intellectu quidditas singularitatis quoad an est, et non quoad quid est, et sic facilius cognoscetur ipsum an est singularitatis quam naturæ. Sed esto ita sit, quod intellectus incipiat cognoscere quidditatem sui obiecti non quidditative, sed quoad an est, ita quod neque de ipsa natura neque de ipsa singularitate attingat aliud

[1] cf. Phil. nat. 4. p. q. 10. art. 4.
[2] *Pa* XX. 118.-120.
[3] l. c. 112.-114.
[4] *Le* II. 5. n. 7. sq.
[5] De principio individuationis (*Pa* XVI. 328).
[6] c. 4. (429 b 14).
[7] c. 5. (189 a 5).

prædicatum quam ipsum an est, tamen hòc ipso non cognoscitur singulare ut singulare est, sed sub confusione et ratione quadam communissima ipsius esse, ita quod de ipsa singularitate non cognoscit nisi quod sit ens. Hoc autem est cognoscere aliquid commune ipsi singulari et ipsi naturæ; de utroque enim datur cognitio quoad an est, et sic ipsum esse seu an est ut concretum seu applicatum alicui singulari sensibili erit primum cognitum intellectus. Quare (quod valde advertendum est) quando intellectus cognoscit aliquid quoad an est, non præscindit a quod quid seu a quidditate, hoc enim est impossibile, cum sit formale eius obiectum et primo et per se intelligibile, sed solum non cognoscit quidditative, id est penetrando constitutionem propriam quidditatis et causas essendi, sed in ipsa quidditate solum attingit prædicatum quoddam valde commune et confusum, quod est ipsum esse; et hoc est, quod tunc cognoscit ut quod quid.

Et licet sensus immediate moveat intellectum, tamen quia non movet ad cognoscendum singulare eo modo, quo sensus, nec sub eadem ratione formali obiecti, sed per modum intelligibilem, id est per modum quidditatis, ideo intellectus non respicit ut primo cognitum ipsum singulare sub modo et exercitio singularitatis, cum tamen in sensu singularitatis sit conditio obiecti sensibiliter moventis, ita quod obiectum non per quidditatem nec per abstractionem, sed ut hic et nunc movet ad sui cognitionem.

DICO SECUNDO: **Prima ratio cognoscibilis a nostro intellectu naturaliter et imperfecto modo procedente est quidditas materialis sub aliquo prædicato maxime confuso, quod prædicatum est ens, non gradus aliquis specificus vel genericus, et hoc est cognoscere totum cognitione actuali confusa,** id est cognoscendo aliquid confusum, quod ipsi actu convenit non potentialiter et in ordine ad interiora, ut statim explicabimus. Hæc conclusio est D. Thomæ 1. p. q. 85. art. 3. et q. 88. art. 3., et in prologo de Ente et Essentia [1], ubi late tractatur a Caietano [2], et videri potest Mag. Soto 1. Phys. q. 2. art. 2. concl. 5. et communiter apud alios thomistas.

Ut autem eius fundamentum tradatur, ADVERTENDUM EST ex Caietano in illa 1. q. de Ente et Essentia circa primam conclusionem, quod quando dicimus ens esse primum cognitum ly ens non sumitur pro abstracto in statu universalitatis et separationis ab omni inferiori, sed sumitur ens ut concretum et imbibitum in aliqua re determinata, quæ tunc occurrit cognitioni, quasi prædicatum quoddam ipsius, ita quod in ipso obiecto sic occurrente non discernuntur determinatæ rationes, sed solum accipitur seu concipitur secundum quamdam indeterminationem, in qua quidquid ad tale obiectum pertinet, confunditur et fere est idem quod cognoscere rem quoad an est. Atque ita idem est dicere, quod in aliquo obiecto, ut totum actuale est, incipimus a cognitione entis, id est a cognitione prædicati ita confusi, quod non discernantur prædicata in eo inventa et determinatæ rationes, sed præcise cognoscatur id, in quo nulla est discretio nec segregatio, scilicet ipsum esse; hoc enim est maxime confusum, quia maxime indistinctum.

Unde nec D. Thomas nec Caietanus negant rem ipsam, quæ primo occurrit intellectui tamquam id, quod cognoscitur, ut obiectum *quod* esse aliquam quidditatem sensibilem et

[1] *Pa* XVI. 330 a.
[2] q. 1.

speciem specialissimam, sed dicunt, quod in hoc concreto et in hoc toto et in hac specie, quæ occurrit, primum quod offertur intellectui tamquam ratio *quæ*, est illa confusio entis et quasi cognitio quoad an est, non quia attingatur actu suprema illa universalitas entis secundum statum universalitatis, sed quia de ipso obiecto seu natura primum, quod attingitur, est ratio maxime indiscreta et confusa. Et quia tanto aliquid est confusius, quanto pauciores rationes discernuntur, ita quod earum propriæ differentiæ seu prædicata non distinguantur, illud erit maxime confusum, in quo nec ipsi supremi gradus et communiora prædicata, v. g. substantia et accidens discernuntur. Et hoc vocamus ens concretum seu applicatum quidditati sensibili, id est in natura aliqua sensibili inventum, non ut subest statui abstractionis et universalitatis secundum habitudinem et respectum ad inferiora, ad quæ potentialiter se habet, sed ut actualiter intrat ipsam compositionem rei, et ut cognoscitur secundum se; siquidem [1] modo loquimur de cognitione confusa totius actualis, non totius potentialis. Totum enim potentiale dicit ordinem ad inferiora et supponit præcessisse cognitionem totius actualis, quia hoc est subiectum et fundamentum illius universalitatis et ordinis ad inferiora, quæ non statim in prima cognitione homo format, quia perfectiorem requirit cognitionem, id est collativam cum extremis. Dicitur tamen incipere intellectus ab universaliori, quia incipit ab eo prædicato, quod maiori universalitati substerni aptum est.

FUNDAMENTUM ergo conclusionis positæ fere reducitur ad hunc syllogismum: Intellectus noster connaturali modo procedens procedit de potentia ad actum et de imperfecto ad perfectum. Ergo proportionatum eius obiectum in tali processu debet etiam esse aliquid imperfectius et confusius. Semper enim id, quod distinctius est, est perfectius confuso. Sed conceptus entis quatenus in unoquoque obiecto applicate invenitur, est ratio confusior et omnia, quæ in obiecto actu inveniuntur, magis confundens et indeterminans. Ergo illa est prima ratio cognoscibilis seu primum cognitum formale respectu nostri intellectus.

Maior manifesta est, cum intellectus noster sit pura potentia et maxime imperfecta in genere intelligibili. Ergo connaturali modo procedens magis proportionatur imperfectiori obiecto et cognitioni quam perfectiori. Et dico „ naturali ordine procedens ", quia si intellectus extrahatur ab isto connaturali ordine et accipiat lumen aliquod superioris rationis et perfectionis, iuxta illud poterit procedere ad perfectiorem cognitionem, antequam ad imperfectam.

Totum hoc etiam concedit Scotus in 1. dist. 3. q. 2. art. 6. [2], eo quod cognitio confusa est medium inter ignorantiam et cognitionem distinctam seu perfectam; natura autem procedens de imperfecto ad perfectum, prius progreditur ad medium, quam ad extremum perveniat. Et idem ex Augustino admittunt Conimbricenses supra cit. q. 2. art. 1.

Ceterum cum Scotus ponat confusam cognitionem actualem circa speciem infimam, eius tamen probationes non procedunt ex maiori confusione et imperfectione cognoscendi, sed ex efficaciori motione rei singularis et ex perfectissimo effectu, quem causæ naturales non impeditæ producunt, et ex eo, quod species inferior est facilioris abstractionis etc. At vero

[1] *Lu* — siquidem . . . collativam cum extremis.
[2] I. 323. n. 358.

77940

totum hoc ulterius regulandum est iuxta capacitatem potentiæ cognoscentis, quæ cum procedat de potentia ad actum, ut præfati auctores non negant, quantumcumque singulare aliquod vehementius moveat, tamen ipsa potentia non poterit magis moveri nec prodire in effectum perfectiorem, nisi quantum fuerit capax pro illo statu. Qui cum sit status maxime potentialis, quia tunc primo procedit intellectus de potentia ad actum, consequenter prius attinget imperfectius et potentialius obiectum quam perfectum et distinctum, sicut materia prima, quæ in genere naturali est pura potentia ad formas, quantumcumque immutetur ab efficaciore agente, impossibile tamen est, quod eius actuatio non incipiat a gradu corporeitatis, qui imperfectior est et potentialior, quam a gradu vitæ vel sensus. Perspicacius D. Thomas resolvit hanc difficultatem attendendo ad capacitatem et statum imperfectum potentiæ cognoscentis, ut exinde perpendat, quænam sit prima ratio cognoscibilis seu primum cognitum formale in quocumque obiecto primo occurrente.

Restat ergo probare, quod conceptus entis modo superius explicato sit imperfectior et confusior et consequenter magis proportionatus intellectui sic procedenti de potentia ad actum. Et hoc constat, quia in aliquo toto actuali illa est ratio confusior, per quam minus discernuntur et distinguuntur ea, quæ ipsi toti conveniunt, sicut v. g. occurrente Petro tunc maxime cognoscitur distincte, quando discernitur in eo non solum ratio generica vel specifica, sed etiam individualis, in qua a ceteris individuis distinguitur et magis in se designatur. Quando autem non apparet, in quo discernatur ab alio individuo, tunc dicitur confuse cognosci in ratione hominis, quæ est ratio confundens illa individua. Quodsi ulterius non appareat, in quo distinguatur ab alio animali, adhuc confusius cognoscetur. Quodsi denique nec discerni possit, in quo distinguatur substantia et accidens, erit confusissima omnium cognitio, quia nihil habet discretionis et distinctionis respectu omnium, quæ sibi conveniunt. Illa autem ratio sic indeterminata et confusa non potest esse nisi ens, quia solum in illo confunditur substantia cum accidenti. Ergo eius conceptus est maxime imperfectus et consequenter maxime proportionatus potentiæ imperfectæ.

Sed dices ex Scoto, quod ens non est cognoscibile cognitione confusa actuali, quia eius conceptus est simplicissimus. Unde non est ibi sumere aliquid confuse et aliquid distincte, quia est omnino indivisibile nec habet partes, quas involvat confuse vel resolvat distincte. Respondetur, quod illa ratio entis dicitur simplicissima „ ut quod ", quia in se non est aliquid compositum ex aliquo gradu superiori et inferiori, sicut alia prædicata generica vel specifica; est tamen confusissimum „ ut quo ", quia est prædicatum adeo commune, ut in illo et ratione illius omnia alia confundantur seu minus discernantur.

Quodsi inquiras, an sicut cognoscitur ens tamquam primum cognitum ab intellectu, ita necessario debeat intellectus procedendo de potentia ad actum prius attingere prædicata universaliora, quæ sequuntur post ens, eo quod confusiora sunt, quam prædicata minus communia: respondetur (quod et advertit Cajetanus quæstione illa prima de Ente et Essentia concl. 2.) non esse ordinem essentialem inter ens, quod est primo cognitum, et reliqua prædicata inferiora in cognoscendo quantum ad applicationem et exercitium cognoscendi, licet ex parte rei cognitæ maior proportio sit in prædicatis communioribus ad intellectum imperfecte cognoscentem. *Ratio est*, quia in prima omnium cognitione neque intellectus se potest applicare neque voluntas intellectum, cum non præcesserit alia cognitio, virtute cuius se applicet, et ideo tantum operatur ibi proportio immediata obiecti cum potentia. Et cum potentia sit tunc in statu puræ potentialitatis, non proportionatur illi obiectum secundum rationem magis actualem et distinctam, sed secundum potentialem et confusam, et ab illa movetur tunc intellectus. Ceterum post illam primam cognitionem potest intellectus se movere vel per voluntatem applicari ad id, quod voluerit, sicque relictis intermediis generibus ad prædicatum infimæ speciei se applicare, unde contingit cognoscere aliquando prædicatum specificum ignorato genere intermedio, imperfecte tamen propter ignorantiam prædicati intermedii, quod ex parte rei cognitæ præcise magis proportionatum est potentiæ procedenti de imperfecto ad perfectum.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur contra ordinem, quem posuit Philosophus, quod magis confusa seu universalia sunt prius cognita. Nam vel Philosophus loquitur de ordine et modo cognoscendi artificioso et scientifico vel naturali. Hoc *secundum* impertinens est, quia Philosophus non intendit hic docere modum, quo procedit natura in cognoscendo, cum solum intendat ostendere, quomodo in Physica procedendum sit, quæ solum scientifico modo procedit. Alioquin si solum de naturali ordine procedendi loqueretur, non solum deberet loqui de cognitione intellectiva, sed etiam de sensitiva, quia hæc etiam procedit de imperfecto ad perfectum, et tamen, ut diximus, in præsenti non loquitur Philosophus de cognitione sensitiva, sed solum de intellectiva. Si *primum*, falsum est scientificum processum esse a confusioribus, et confusiora esse notiora. In processu enim scientifico notiora sunt principia, per quæ alia demonstrantur, et processus scientificus non est cognitio confusa, sed distincta. Ergo non bene dicitur, quod confusiora sunt notiora nobis scientifice.

Respondetur Philosophum in præsenti agere de processu naturali, quia naturalis cognitio in nobis procedit de imperfecto ad perfectum, et eius probationes et exempla id manifestant. Ex hoc autem manuducit Philosophus ad ostendendum, quod etiam in scientifico processu oportet procedere ab universalioribus et confusioribus, non quidem comparando principia ad conclusiones (sic enim proceditur cognitione distincta), sed comparando unam materiam tractandam in scientia cum alia materia. Sic enim ut ordinate procedatur, illud obiectum seu materia prius tractanda est, quæ est universalior et confusior, utpote nobis facilior, et inter ipsa principia semper universaliora prius attingenda sunt. Et ita dicit D. Thomas 1. Phys. lect. 1. [1], quod « Philosophus ostendit inter principia oportere prædeterminare de universalioribus ». Et subdit, quod « quia iste est naturalis modus sive ordo addiscendi, ut veniatur a nobis notis ad ignota nobis, inde est, quod oportet nos devenire a notioribus nobis ad notiora naturæ » [2]. Sic ergo in modo procedendi a principiis ad conclusiones proceditur cognitione distincta a partibus ad totum. Inter ipsa autem

[1] *Le* II. 5. n. 6.
[2] l. c. n. 7.

principia et materias pertractandas proceditur ab eo, quod est confusius et universalius et facilius.

Ad id autem, quod additur de cognitione sensus, respondetur, quod in illo loco notanter dicit S. Thomas, quod prius secundum sensum diiudicamus, id est discernimus magis commune, cuius exemplum ponit tum in his quæ videntur a remotis, tum in infantibus, qui a principio non discernunt, sed omnes viros vocant patres. Hoc autem iudicium non pertinet ad sensum exteriorem, qui tantum simplici apprehensione sentit, sed pertinet ad interiorem æstimativam et sensum communem, licet hoc originetur ex sensu exteriori, qui aliquando accipit species rei perfectas, aliquando imperfectas. Et sic sensus externus quantum ad simplicem apprehensionem non semper procedit de potentia ad actum seu [1] de imperfecto ad perfectum, sed quando videt aliquid in distantia proportionata, determinate et distincte apprehendit, quia sic repræsentatur sensui. V. g. quando album sibi proponitur prope oculos, statim a principio album videt sine confusione, non [2] coloratum in communi et confuse. Ceterum discretio ipsa seu iudicium inter unum et aliud procedit a confusiori et communiori ad minus commune; paulatim enim in pueris tollitur confusio, quia prius non discernebant unum particulare ab alio, sed [3] hoc iudicium pertinet ad intellectum vel æstimativam.

Secundo arguitur: Potentia naturalis non impedita, et obiecto debite applicato, producit cognitionem perfectissimam, quam potest. Sed intellectus est potentia non impedita (neque hic loquimur in casu impedimenti, sed de intellectu secundum se) et est agens naturale, et obiectum mediantibus sensibus debite applicatum, ut cum species repræsentat quidditatem materialem determinatam. Ergo producet cognitionem perfectiorem, quam potest circa tale obiectum.

Confirmatur, quia cognitio intuitiva semper præcedit abstractivam, non solum quia sensus præcedit intellectum, sed etiam in ipso intellectu, eo quod necesse est prius moveri intellectum ab aliquo obiecto præsenti quam ab absenti, cum absens cognoscatur ad instar alicuius præsentis. Intuitivum autem non est magis confusum, sed magis clarum quam abstractivum, cum sit ipsa clara visio. Ergo confusiora non sunt nobis notiora.

Respondetur, quod causa non impedita producit effectum perfectissimum, quem potest pro illo statu, in quo reperitur, et iuxta capacitatem suam. Cum autem in prima cognitione intellectus connaturali modo procedens habeat lumen debilissimum, cum procedat a pura potentia intelligibili, consequenter perfectissimus effectus, quem tunc potest, est confusissima cognitio. Et non dicimus intellectum tunc esse potentiam impeditam impedimento extrinseco seu contrariæ dispositionis, sed esse intrinsece inhabilem ob statum puræ potentialitatis, ne procedat ad perfectiorem cognitionem. Unde intellectus non habens illum statum puræ potentialitatis, sed lumen perfectum, ut angeli, statim etiam perfecte cognoscet.

Nec obstat, quod aliquando natura producit in ipsa generatione perfectiorem effectum a principio, sicut in generatione animalis prius generatur cor, quod est nobilius reliquis

[1] *Lu* — seu ... perfectum.
[2] *Lu* — non ... confuse.
[3] *Lu* — sed ... æstimativam.

membris. *Respondetur* enim, quod ipsum cor prius est informis quædam substantia et sub imperfectis dispositionibus, et ita in ipso procedit de imperfecto ad perfectum. Formatur tamen prius quam alia membra propter necessitatem, quia est principium vitæ et motus in reliquis membris, sicut fundamentum in domo prius inchoatur quam reliquæ partes. Et tamen ratione totius structuræ imperfectiorem statum habet animal, quando solum est formatum cor, et domus, quando solum est iactum fundamentum, quam cum reliquæ partes construuntur.

Ad confirmationem respondetur verum esse, quod aliqua intuitiva cognitio debet præcedere, tam in sensu quam in intellectu, sed tamen debet esse imperfectissima in discernendo unum ab alio. Nam in ipsa intuitiva cognitione etiam dantur gradus, et quædam est imperfectior alia, ut patet, cum videmus e longe aliquid, quod nullo modo discernimus in particulari, quid sit, ubi solum datur intuitiva cognitio quoad an est. Sic intellectus in sua prima cognitione id, quod ipsi proponitur, videt quasi a longe in genere intelligibili, licet præsens sit obiectum, et sic illa notitia intuitiva solum de obiecto attingit ipsum esse seu quoad an est, quod est esse intuitivam imperfecte et cum omnimoda confusione respectu quidditatis et [1] discretionis prædicatorum.

Tertio arguitur: Totum actuale secundum cognitionem confusam prius est cognoscibile quam partes; siquidem cognitio per partes est cognitio distincta, non confusa. Ergo illud, quod est magis totum actuale, est prius cognoscibile, sed species infima est magis totum actuale quam ens in communi vel alia prædicata universaliora; siquidem species infima habet ens et alia prædicata universalia tamquam *partes*, quibus actu componitur. Ergo est magis totum actuale respectu illorum, quam quodlibet prædicatum universale, et habet se ad illa sicut definitum ad sua definientia. Genera enim et prædicata superiora intrant definitionem speciei ut partes, ipsum autem ens et prædicata superiora sunt quidem totum, sed potentiale respectu eorum, quæ sub se continent, sunt autem confusiora respectu eorum, ex quibus actu constant, et sic sunt minus totum actuale. Totum autem actuale est prius cognitum suis partibus et definitum suis definientibus, ut dicit *Philosophus* 1. Phys. cap. 1. [2], in quo etiam videtur claudicasse eius processus, dum dicit, quod totum est magis notum sensui, universale autem est quoddam totum continens sub se plures partes, ubi manifeste æquivocat de toto actuali in maiori et de toto potentiali in minori; universale enim est quoddam totum potentiale.

Confirmatur, quia quando cognoscitur ens in prima cognitione, vel cognoscitur ut contractum et concretum cum aliis prædicatis inferioribus vel ut abstractum et separatum ab illis. *Si primo modo*, non cognoscitur ens sub conceptu confuso, sed magis sub contracto, quod non est cognoscere ens sub conceptu entis, sed sub conceptu alterius prædicati. *Si secundum*, non potest primo cognosci ens, quia abstractio illa est omnium suprema et difficillima, abstractio autem speciei infimæ est facilior, quia abstrahit a similioribus, scilicet ab individuis unius speciei, et magis accedit ad sensibilem cognitionem, quæ versatur circa ipsa individua. Unde et illa scientia, quæ

[1] *Lu* — et ... prædicatorum.
[2] 184 a 25.

agit de ente in abstracto et in communi, est omnium postrema, scilicet Metaphysica.

Respondetur, quod species infima est quoddam totum actuale per modum rei et per modum cuiusdam compositi, et sic est magis cognoscibilis cognitione confusa actuali tamquam cognitum „ut quod" et ut quidditas ipsa materialis, quæ occurrit intellectui. Ceterum in ista specie et quidditate sic occurrente intellectui in prima sui potentialitate, ratio formalis „quæ" seu obiectum prius cognitum „ut quo" et ut ratio confundendi totum illud constitutum, quod est species, est ipsa ratio entis seu prædicati universalioris, quatenus in illo secundum se minus discernuntur seu magis confunduntur reliqua prædicata. Ideo enim totum actuale confuse concipitur, quia solum sub ea ratione cognoscitur, in qua omnes illæ partes minus discernuntur et minus ea, quæ sunt propria totius, attinguntur. Constat enim, quod quando totum actuale cognoscitur confuse, sub aliqua ratione formali confunditur, et illa debet esse, in qua propriæ rationes illius totius non discernuntur, sed cum his, quæ ipsi et aliis communia sunt, confunduntur. Hæc autem est ratio seu prædicatum commune secundum se.

Quod vero dicitur prædicata communia esse *partes* componentes et definientes ipsam speciem infimam, dicimus, quod illa prædicata secundum diversos respectus pertinent ad cognitionem confusam vel distinctam, actualem vel potentialem. Si enim considerantur ut partes huius quidditatis, quam componunt, et ut contractæ ad illam, processus cognitionis ab ipsis ad totum est processus cognitionis distinctæ. Si vero considerantur secundum se præcise, non sub relatione et comparatione ad inferiora, sed absolute secundum se, sic sunt ratio confundendi cognitionem totius. Unde dicit S. Thomas 1. p. q. 85. art. 3. ad 3., quod pars potest cognosci vel absolute, et sic prius cognoscitur quam totum, vel secundum quod est pars huius, et sic prius cognoscitur totum, et sic etiam definientia absolute considerata sunt priora definito, quia notificant illud, sed ut partes definitionis sunt posterius nota. Sic ergo partes non semper sunt ratio cognitionis distinctæ actualis, nisi in quantum sunt propriæ huius, non si solum considerantur absolute et secundum se; sic enim potius sunt ratio confundendi, quia solum in eis attingitur id, quod est commune, non quod proprium huius. Si vero ista prædicata communia comparative ad inferiora attinguntur, sic fundant cognitionem totius potentialis nec pertinent ad primum cognitum.

Quod vero additur *de processu Philosophi* a toto actuali ad totum potentiale, respondetur ex D. Thoma 1. Phys. lect. 1. [1], quod Philosophus subsumit de universali, quod est quoddam totum, non quatenus exercet rationem totius potentialis, id est [2] secundum habitudinem superioris ad inferiora, sed quatenus est ratio quædam confusa et concipitur secundum se, in qua non discernuntur, sed confunduntur reliqua prædicata et differentiæ propriæ, et quatenus utrumque totum, actuale et potentiale, conveniunt in ratione confusi, sic procedit de uno ad aliud. Nam ratio totius potentialis sumpta secundum se et ut pars communis et non propria huius naturæ [3], quæ est

[1] *Le* II. 6. n. 9.-10.
[2] *Lu* seu.
[3] *Lu* totius, — quæ est ... ex illa.

totum seu compositum ex illa, est ratio formalis confundendi cognitionem eius, ut dictum est.

Ad confirmationem respondetur, quod cum dicitur ens esse primo cognitum et prædicata universaliora esse notiora, non sumitur ens, ut subest abstractioni positivæ, sive formali sive totali, sicut de illo tractat Metaphysica, sed ut concipitur secundum se et sub abstractione negativa, qualis etiam potest contingere in sensu, qui accipit unum omisso alio, v. g. colorem in pomo omisso sapore, et in ipso colore possumus videre a longe rationem colorati singularis, non discernendo propriam differentiam talis coloris. Sic in prima cognitione intellectus accipit ens ut concretum quidditati sensibili, non quia abstractionem positivam eius formet, nec quia propriam et determinatam rationem prædicati inferioris accipiat, sed quia in ipsa quidditate sensibili solum accipit rationem confusiorem vel communiorem secundum se, quæ est magis imperfecta et potentialis. Et hæc est facilioris abstractionis negativæ, licet positiva eius abstractio, quæ est cum habitudine superioris ad inferiora, sit difficilior et in specie infima facilior.

Ultimo arguitur ad probandum, quod singulare prius ab intellectu attingitur quam universale. Nam intellectus movetur a phantasmate sicut visus a colore, ut sæpe asserit Aristoteles. Et experientia ipsa testatur, quia cum primum aliquid singulare offertur sensui, illud ipsum movet intuitive intellectum. De ratione autem intuitivæ cognitionis est, quod sit circa rem præsentem et existentem, ergo circa singulare. Cum ergo a phantasmate moveatur intellectus, ab ipso etiam determinatur ad cognoscendum hoc singulare, quod in phantasmate repræsentatur; alioquin non moveret intellectum, si non moveret ad id, quod repræsentat, quod totum est singulare.

Confirmatur, quia intellectus possibilis abstrahit universale a singularibus, faciendo comparationem et collationem singularium in eo, in quo conveniunt et in quo differunt. Ergo necesse est, quod prius cognoscat ipsa singularia; alioquin numquam abstraheret universalia, si non cognosceret, a quibus abstrahit.

Confirmatur secundo: Nam intellectus potest formare conceptum directe repræsentantem singularia. Ergo et speciem impressam habere potest repræsentantem illud directe, atque adeo potest intellectus immediate cognoscere illud. *Consequentia* constat, quia ratio, quare non potest primo et per se repræsentari singulare sensibile, est, quia non est primo et per se intelligibile, quousque denudetur a conditionibus singularibus. Sed species expressa seu conceptus est magis in actu intelligibilis quam species impressa; ergo si potest repræsentare directe singulare, a fortiori species impressa id poterit, et consequenter intellectus directe et immediate informabitur ad repræsentationem talis singularis. *Antecedens* autem constat, quia intellectus format immediate propositionem singularem, ut « Petrus est albus », et intuitive attingit obiectum propositum, quod non potest esse, nisi in singulari attingat et in quantum existens est. Ac denique practice dirigit operationes voluntatis, quæ circa individuum sæpe versantur, sicut quando electio aliquid in singulari eligit præ alio. Neque dici potest, quod cognoscatur per reflexionem supra ipsum phantasma, quia hæc reflexio indiget comparatione obiecti intellecti ad ipsum phantasma. Et tunc vel tale phantasma singulare est sibi ignotum vel notum. Si ignotum, non faciet comparationem, si notum, ergo per aliquam notitiam,

quæ directe repræsentet ipsum, et sic habetur intentum; præterquam, quod istæ reflexiones vix fieri possunt ab hominibus valde exercitatis et doctis, singulare autem a quocumque intelligitur.

Respondetur ad principale argumentum, quod ut plenius dicetur in libris de Anima [1], phantasma dicitur movere intellectum, quatenus proponit obiecta, a quibus intellectus agens accipit et format speciem spiritualem repræsentantem obiectum, non eo modo, quo in phantasmate continetur, sed eo modo, quo intellectus exigit iuxta rationem sui obiecti formalis. Formale autem obiectum intellectus in eo, in quo distinguitur a sensu, est ipsa quidditas rei secundum se, non autem secundum accidentia exterius apparentia. Intellectus enim dicitur quasi intus legens, eo quod penetrat ad interiora rei, id est ad quidditatem, quod non facit sensus. Quare phantasma dicitur movere intellectum ad quidditatem sui obiecti repræsentati eo modo, quo intellectus exigit, non eo modo, quo phantasma continet, sicut etiam colores movent visum ad cognoscendum præcise ipsum colorem, non autem coniunctionem eius ad saporem vel calorem, quam tamen habet in re. Quod vero dicitur intellectus intuitive videre obiectum, dicimus, quod id habet dependenter a sensu et in quantum continuatur cum illo. Clausis autem sensibus, quantumcumque res sint præsentes, intellectus non potest intuitive cognoscere, quia non possunt illæ species de tali præsentia certificare nisi mediantibus sensibus. Si tamen Deus infunderet aliquod lumen superius et species exemplatas a Deo, sicut infunduntur angelis, posset illis intuitive videre independenter a sensu. Sed in præsenti non loquimur nisi de speciebus per sensum acquisitis et ab illo dependentibus.

Ad primam confirmationem respondetur universale metaphysicum posse fieri ante comparationem et collationem cum singularibus, sed per abstractionem negativam [2]. Sic enim intellectus agens dicitur abstrahere speciem a phantasmate, quatenus repræsentat naturam et omittit individua, id est rem per modum quidditatis, et non per modum conditionum singularizantium, eo quod ratio ipsa quidditatis a singularibus conditionibus non dependet. Quando vero intellectus comparat hanc naturam universalem ad singularia sive ad conditiones individuales, cognoscit quidem ipsa singularia, sed indirecte et ut sunt aliquid connotatum vel præsuppositum in phantasmate ad ipsam quidditatem.

Ad secundam confirmationem respondetur, quod intellectus non cognoscit singulare eo modo, quo universale, licet utrumque cognoscat, et sic negamus dari conceptum seu cognitionem directe repræsentantem singulare, sicut negat semper D. Thomas. Aliud est enim, quod possit dari conceptus proprius rei singularis, aliud quod directus. Proprius quidem dari potest ex parte rei cognitæ, discernendo hoc individuum ab illo, et qui distincte cognoscit, proprie cognoscit, non autem directus, quia formalis ratio cognoscendi intellectus, in quo a sensu distinguitur, non est ipsa singularitas, sed ipsa quidditas, cuius singularitas est modus. Sed tamen quia intellectus non attingit ipsam quidditatem nisi dependenter a phantasmatibus, convertendo et coordinando se illis, ut dicitur 3. de Anima textu 32. [3], ideo attingit

[1] Phil. nat. 4. p. q. 10. art. 2.
[2] Log. 2. p. q. 4. art. 2. (I. 348 b 7).
[3] c. 7. (431 b 2).

singularia, ut sunt quædam connotationes quidditatis abstractæ a phantasmatibus, ad quæ dicit ordinem. Et ita sensus et intellectus contrario modo procedunt, quia sensus primo et per se respicit accidentia, a quibus pendet individuatio quidditatis, intellectus autem primo et per se respicit quidditatem, quæ talibus accidentibus et individuatione connotatur et designatur, et ideo potest proprie distincte attingere illa, non tamen immediate et directe. Intelligitur enim res materialis modo immateriali et consequenter segregatur a modo materiali, qui maxime invenitur in conditionibus singulariter individuantibus. Et ideo obiectum, quod fit immateriale a nobis per segregationem a modo materialitatis, implicat, quod directe repræsentet sub modo singularitatis, quæ est maxime materialis. Secus est de speciebus infusis a Deo, quæ repræsentant sua obiecta immaterialiter, quatenus descendunt a Deo, a quo et quidditas et singularitas derivatur, et consequenter repræsentatur ut sic derivata.

Quare ad argumentum *negatur antecedens. Ad probationem* dicitur, quod intellectus format propositionem rei singularis et singularitatem cognoscit practiceque proponit voluntati, formando quidem proprium et distinctum conceptum illius, sed indirectum, quatenus connotatur singularitas in ipsa quidditate, ut extracta est a phantasmatibus. Et sic non cognoscit singularia confuse, ut continentur solum sub natura communi, sed ut repræsentantur distincte in phantasmatibus. Non quod intellectus concipiat per phantasma formaliter, sed quæ sunt propria phantasmatum, investigat intellectus per conceptum quidditatis ut habentis ordinem et dependentiam a phantasmate ut a termino a quo est extracta. Et hæc est cognitio reflexa seu indirecta, qua cognoscitur singulare, quia scilicet cognoscitur quidditas attendendo etiam ad connotationem et ordinem, quem habet ad phantasmata, a quibus extracta est, et propterea dicitur reflecti super illa. Ab illis enim incœpit cognitio, et hac ratione explicat hanc reflexionem S. Thomas 1. p. q. 86. art. 1. et opusc. 29. [1] et aliis locis. Neque hoc requirit maius exercitium vel comparationem, quam ipsa conversio ad phantasmata, quæ cuilibet homini convenit, licet exercitatiores comparationem ipsam et reflexionem in actu signato possint advertere. Et sic etiam practica cognitio, ut in singulari moveat ad rem sensibilem vel modo sensibili inducam, indiget formare aliquam sensitivam cognitionem, mediante qua moveatur in singulari appetitus ad exequendum, ut loco cit. 1. p. ad 2. dicit D. Thomas et 3. de Anima ex Philosopho, lect. 12. [2] Voluntas autem ex cognitione singularis indirecta movetur, licet [3] sit propria et distincta.

[1] De principio individuationis (*Pa* XVI. 328).
[2] *Pa* XX. 128. sq.
[3] *Lu* — licet . . . distincta.

CIRCA LIBRUM PRIMUM PHYSICORUM

DE PRINCIPIIS RERUM NATURALIUM

SUMMA TEXTUS LIBRI PRIMI PHYSICORUM ARISTOTELIS [1]

Intentum Philosophi in hoc primo libro est: *Primo*, tradere ordinem methodumque procedendi in hac scientia, *secundo*, principia rerum naturalium investigare sententias veterum philosophorum referendo et refutando, *tertio* tandem, propriam sententiam statuendo et probando.

Summa cap. 1.

Igitur in primo capite **proponit ordinem methodumque doctrinæ in scientiis,** scilicet ut primo procedatur ex causis et principiis, deinde inter principia assumantur ea, quæ nobis sunt notiora et manifestiora; procedit enim ordo doctrinæ a facilioribus et notioribus. Tertio, inquit ea esse nobis notiora, quæ sunt magis confusa et universalia, sicque ab universalioribus procedendum est, cuius rei tria affert indicia: *Primum*, quia totum est notius parte secundum cognitionem confusam, universale autem est quoddam totum. *Secundum*, quia in definito et definientibus prius cognoscimus ipsum definitum ut quoddam totum, deinde definientia, in quantum eius partes. *Tertium*, quia pueri a principio non discernunt, existimando omnes viros patres et omnes feminas matres. Deinde vero incipiunt unumquodque discernere.

Summa cap. 2.

A secundo capite usque ad quartum incipit afferre et impugnare sententias antiquorum circa principia naturalia. Et in hoc capite secundo primo **affert opiniones veterum in genere,** deinde **specialiter agit contra Parmenidem et Melissum.**

Quoad primum generaliter reducit opiniones antiquorum circa principia naturalia ad duo capita. Nam quidam posuerunt unum tantum dari principium rerum naturalium, alii plura.

Ex his, qui ponebant *unum principium*, quidam posuerunt illud immobile, ut Parmenides et Melissus, alii mobile, ut antiquiores physici, qui etiam valde divisi sunt. Nam quidam dicebant hoc principium esse aerem, ut Diogenes, alii aquam ut Thales, alii ignem ut Heraclitus. Nullus vero ex illis posuit solam terram esse primum principium, quia propter eius grossitiem potius existimabant esse compositam quam simplicem, prima autem principia debent esse simplicia, ut ex eis alia componantur, — licet alii antiquiores, quos theologos et poetas vocarunt, terram dixerint esse omnium rerum substantiam et naturam, ut libro 2. lect. 2., ex Philosopho notat D. Thomas [2].

[1] 184 a.
[2] *Le* II. 59. n. 1.

Ex illis vero, qui ponebant *plura esse principia rerum naturalium*, quidam dixerunt esse finita, alii infinita. Qui finita, alii dixerunt esse duo, ut ignem et terram, alii tria, scilicet aerem, ignem et aquam, repellentes terram propter eius grossitiem, alii omnia quatuor elementa, et etiam litem et amicitiam ut Empedocles. Qui posuerunt infinita, etiam divisi sunt. Nam quidam, ut Democritus, posuerunt infinita indivisibilia seu atomos, qui erant eiusdem naturæ, differebant vero secundum figuram et formam, et ex eorum diversa positione et combinatione diversæ res resultabant. Alii, ut Anaxagoras, posuerunt infinita principia, non tamen indivisibilia neque eiusdem generis, sed infinitas partes minimas, v. g. carnis et ossis et aliorum huiusmodi, eo quod dicebant in unaquaque re inesse omnia, quæ ex illa possunt fieri, et cum possint fieri infinitæ secundum diversas generationes ex unaquaque re, oportet, quod in illa sint infinita, et cum non fiant ex nihilo, sed ex aliquo, oportet, quod illa infinita sint in actu.

In secundo loco specialiter descendit in hoc capite ad impugnandam opinionem Parmenidis et Melissi, quorum opinio, quia ponebat unum principium immobile, non pertinet ad physicum, qui tantum agit de mobilibus, sed ad metaphysicum. Inde tamen petitis rationibus ostendit illud principium naturale, ex quo cetera fiunt, non posse esse unum neque immobile, et impugnat eos ex æquivocatione, qua procedebant, quia non apparet, quomodo sumebant rationem entis pro substantia vel accidente, vel pro quo accidente, nec etiam qua ratione sumerent unum pro uno continuatione, vel pro uno indivisibili. Unde quia ex æquivocatione unius et entis processerunt isti philosophi, non a physico, qui non agit de uno et ente, sed a metaphysico confutari debent.

Summa cap. 3.

In tertio capite solvit rationes **Parmenidis et Melissi** ostendens non solum peccare falsum assumendo, sed etiam contra formam argumentandi procedendo.

Summa cap. 4.

In quarto capite incipit agere contra alios philosophos, qui **Physici** appellantur, qui de principiis tamquam de mobilibus sentiebant.

Et proponit duo genera istorum philosophorum: Quidam enim ponebant unum principium materiale, v. g. aliquod ex elementis. Ad separationem autem et distinctionem rerum ponebant aliqui duo contraria concurrere, puta rarum vel densum, sive parvum vel magnum, aut uno verbo dicendo quamcumque excellentiam et defectum.

Alii vero physici posuerunt res naturales fieri ex aliquo principio, in quo omnia erant confusa, sed per quamdam segregationem dicebant fieri de novo ab illa confusione emergendo. Et in hoc conveniebant Anaximander, Empedocles et Anaxagoras, sed differebant, quia Anaximander solum illud unum, in quo omnia confusa erant et commixta, dicebat esse principium, non autem illa multa, quæ in eo erant. Sed Anaxagoras etiam illa multa ibi contenta dicebat esse principia, et illa multa dicebat esse infinitas partes minimas, quæ in unaquaque re præexistebant, et ex eorum segregatione dicebantur res fieri. Dicebant enim isti philosophi ex nihilo nihil fieri, et consequenter ex aliquo, et illud aliquod dicebant esse ens actu, quia «ens in potentia tantum» non agnoscebant. Unde si ex aqua fiebat aer, dicebant aerem præexistere in aqua. Sed quia rursus repugnat sensui dicere, quod in aqua sit aer vel ignis, qui ex illo generantur, ideo ad hoc evitandum dicebat Anaxagoras in qualibet re esse permixtas infinitas partes insensibiles et minimas eorum, quæ ex tali re fieri possunt. Et quia possunt fieri infinita, ideo dicebant infinitas partes minimas dari.

Contra hanc ergo opinionem Anaxagoræ disputat Philosophus in isto capite, et ad hoc facit tria: *Primo* proponit eius rationem seu fundamentum, *secundo* quinque rationibus illum impugnat, et occasione istarum minimarum partium agit de ter-

minis magnitudinis et parvitatis in rebus. *Tertio* denique ostendit motivum Anaxagoræ ex malo intellectu suæ positionis processisse.

Summa cap. 5.

In capite quinto incipit tradere propriam sententiam circa principia rerum naturalium. Et primo procedit disputative præmittendo in hoc et sequenti capite quædam, quæ apud antiquos etiam admissa fuere circa principia. Et tandem in septimo capite resolvit veritatem. *Præmittit* autem duo: Primum in hoc capite de contrarietate principiorum, secundum in sequenti de numero eorum.

Igitur in hoc capite quinto ostendit, **principia naturalia debere esse contraria.** Omnes enim Philosophi antiqui aliquam contrarietatem agnoverunt, ut fieret segregatio et distinctio in naturis, licet in illa assignanda dissentirent. Nam v. g. qui dicebant totum hoc universum esse unum ens unamque substantiam immobilem, dicebant pluralitatem rerum solum esse secundum sensum, ideoque solum inducebant contrarietatem secundum sensum, ut calidum et frigidum. Qui vero ponebant unum principium mobile materiale, ponebant rarum et densum, ut ex illo alia fierent. Qui ponebant principia infinita indivisibilia, ponebant vacuum et plenum, quatenus indivisibilia relinquebant quasdam partes vacuas, quasdam plenas. Qui vero infinita divisibilia, scilicet partes minimas, ponebant, pro contrarietate assignabant aliquam congregationem et segregationem, secundum quam illæ partes aliquid unum facerent vel segregarent. Itaque omnes aliquam contrarietatem agnoscebant in principiis.

Denique illam ostendit Philosophus ex inductione et experientia, tum ex ipsa conditione principiorum, quia principia non sunt ex aliis et ex alterutris, et omnia alia sunt ex ipsis, quæ conditio etiam convenit contrariis; tum ex ipsa generatione et corruptione, quæ sine contrarietate, id est sine esse et non esse, non datur, ut experientia constat.

Summa cap. 6.

In capite sexto præmittit secundum **de numero principiorum.** Circa quod tria facit: Primo ostendit, quod principia ex eo, quod sunt contraria, neque sunt unum tantum neque infinita. Non sunt unum tantum, quia contrarietas inter plura versatur. Non sunt infinita, tum quia infinitum est ignotum; tum quia principia sunt prima contraria, hæc autem solum sunt in genere substantiæ, et sic non sunt infinita; tum denique, quia si sunt infinita, omnia contraria erunt principia, quod est falsum, quia multa contraria sunt ex aliis prioribus, ut dulce et amarum ex calido et sicco, et sic non sunt prima principia. Repugnat ergo esse prima principia infinita; infinitum enim complectitur omnia.

Secundo ostendit principia non posse esse tantum duo, quia principia sunt contraria inter se. Ergo oportet dari aliquod tertium, in quo subiectentur et circa quod exerceant oppositionem, et sic plus quam duo principia esse debent.

Tertio ostendit non esse plus quam tria, quia sufficiunt duo contraria et unum subiectum, ut ex contrariis dicatur aliquid fieri. Ergo non est necesse plura ponere quam subiectum et formam et contrarium formæ, quod est privatio. Et ad hoc plures alias rationes congerit.

Summa cap. 7.

In capite septimo determinate resolvit veritatem.

Et primo procedit ab ipsa generatione seu fieri rei ostendendo, quod ad illud tria requiruntur, scilicet subiectum, ex quo aliquid fit, oppositum, unde fit, et terminus, qui de novo fit. Et quidem dari terminum manifestissimum est, cum videamus res fieri de novo. Quod vero fiat ex subiecto, et privatione constat, quia in omni fieri aliquid permanet, scilicet quod fit de novo, et aliquid non permanet, scilicet id, quod antea erat; ergo requirit privationem illius, quod antea erat, et

positionem huius, quod modo fit. Et quia fit ex aliquo, non ex nihilo, cum ex nihilo nihil fiat, sequitur, ut **ad fieri requirantur tria, subiectum, forma et oppositum formæ, scilicet privatio.**

Secundo colligit ex his principiis rerum naturalium duo distincta esse inter se et per se requisita, ex quibus scilicet res ipsa constat, scilicet materia et forma. In hæc enim resolvitur unumquodque tamquam in partes componentes. Aliud principium requiritur ratione distinctum, scilicet privatio, et dicitur principium per accidens respectu eius, quod de novo fit, sicut hominis musici per se est causa homo et musica, sed quod antea fuerit non musicus, per accidens est ad constitutionem ipsius hominis musici.

Summa cap. 8.

In capite octavo excludit **errores antiquorum circa materiam** et in capite nono errores circa privationem.

Etenim ex ignorantia materiæ antiqui tollebant generationem substantialem et solum accidentalem admittebant ducti ea ratione, quia nihil potest fieri simpliciter seu substantialiter, neque ex ente neque ex non ente. Non ex ente, quia si iam est, non fit; non ex non ente, quia ex nihilo nihil fit. Ostendit autem Philosophus ipsos non distinxisse inter ens in potentia et in actu. Ex ente enim in potentia fit ens in actu, et hoc ens in potentia est materia, quæ neque est nihil, neque est illud ens in actu, quod fit, sed est ens in potentia ad illas formas, quæ in illa de novo educuntur.

Summa cap. 9.

In capite nono et ultimo excludit **errores,** qui apud antiquos **circa privationem** irrepserant. Licet enim aliqui antiqui materiam dari faterentur, tamen privationem non distinguebant ab illa. Et ita dicebant materiam esse non ens, quia videbant eam privatam omni forma, et sic dicebant aliquid fieri ex non ente, quia fiebat ex materia. Et in hoc fuit inductus Plato ex ratione Parmenidis, quia quidquid est præter ens, est non ens; materia est præter ens, cum non sit ens actu, ergo non est ens, et sic non distinguebat inter materiam et privationem. Aristoteles autem ostendit materiam non esse quidem ens actu, nec tamen esse privationem, sed ens in potentia, quia privatio non appetit formam neque est in potentia ad formam, sed illi opponitur eamque destruit; materia autem simul est cum forma recipiendo illam et componendo ipsum totum. Non est ergo idem privatio quod materia, licet materiæ insit privatio, quando non habet formam. Unde definit materiam, quod est primum subiectum, ex quo aliquid fit, cum insit non secundum accidens.

QUÆSTIO II.

DE PRINCIPIIS RERUM NATURALIUM IN COMMUNI.

Principia rerum naturalium vocant philosophi illa, ex quibus res naturales constant et fiunt. Principium autem extra totam naturam et quod movet naturam, est Deus, licet antiqui cæcutientes non solum erraverint circa principia naturalia non agnoscentes generationes substantiales, sed etiam primis principiis rerum naturalium, ex quibus natura ipsa constat, divinitatem tribuerunt, cum tamen divinitas soli illi principio, quod est extra et supra totam naturam, nec movetur in se, sed movet illam, tribuatur.

Et ad investiganda principia ipsa rerum naturalium duplex patet via Philosophiæ: *Prima* supponendo dari generationem substantialem, qua res de novo fiunt simpliciter. Ex huius enim ignorantia antiqui illi philosophi in tam absurdas sententias declinarunt. *Secunda* ex illo principio notissimo, quod ex nihilo nihil fit per naturam. Inde enim deducitur debere dari aliquod

subiectum, ex quo aliquid fiat, non solum secundum mutationem accidentalem, sed etiam secundum mutationem substantialem, et ita in se non debet esse ens actu substantialiter, sed ens in potentia.

Ad investigandum autem principium, quod est extra totam naturam, utitur Philosophia motu, non ut pendet a subiecto et forma, ex quibus res mobilis constat, sed ut pendet a movente et efficiente, quod requiritur ultra subiectum et formam, cum nihil se moveat nec efficiat, ut in 7. libro [1] probabitur, et non sit procedere in infinitum. Ergo datur primum movens non motum ab alio; et hoc non est natura, quæ est mobilis, sed supra naturam.

Sic ergo in præsenti solum investigamus principia rerum naturalium, ex quibus componuntur et constant res ipsæ naturales. Principium autem extrinsecum et superius toti naturæ in 8. libro [2] investigabitur. Primo autem inquiremus de principiis in communi. Secundo de quolibet eorum in particulari. Tertio de composito, quod ex illis resultat, tam substantiali quam quantitativo.

Articulus Primus.

QUID SIT PRINCIPIUM REI NATURALIS ET QUOMODO DEFINIATUR.

Principium loquendo in tota sua generalitate distinguitur a D. Thoma 5. Metaph. lect. 1. [3] a causa hoc modo, quod principium ordinem quemdam importat ad principiatum, at vero causa importat influxum quemdam ad esse causati. Dividitur vero principium ibidem in illud, quod est primum vel in esse rei, sicut prima pars dicitur principium, vel in fieri rei vel in cognitione rei, sicque **definitur principium** a Philosopho [4] ibi, quod « est primum, unde aliquid est vel fit vel cognoscitur ». Addit vero D. Thomas ibi, quod principia quædam sunt intrinseca, quædam extrinseca, et inde discernetur, quomodo se habent ista tria, principium, causa, et elementum. Omnia enim dicunt aliquam rationem primi, sed distinguuntur, quod principium est communius quam causa, et causa quam elementum. Salvatur enim ratio principii, ubicumque salvatur ordo primi ad principiatum, et sic in divinis processionibus invenitur ratio principii, quia invenitur ordo unius ab alio, et a quo alius, nec tamen invenitur ratio causæ, quia non invenitur influxus in esse et consecutio ipsius esse cum [5] dependentia et inferioritate, licet inveniatur communicatio esse, de quo videndus est D. Thomas 1. p. q. 33. art. 1. ad 1. Similiter terminus a quo incipit motus et punctum respectu lineæ dicuntur principia, sed non causæ. Deinde etiam causa in plus est quam elementum, comprehendit enim causa tam intrinsecam quam extrinsecam; unde cœlum dicitur causa istorum inferiorum, sed non elementum, et similiter etiam finis est causa, et non elementum. Sola autem causa intrinseca potest dici elementum, et sic minus late patet quam causa.

Principium sic generaliter sumptum includit tam principia metaphysica quam physica, tam intrinseca quam extrinseca, tam in facto

[1] q. 22. art. 1.
[2] q. 24.
[3] *Pa* XX. 381 a.
[4] Metaph. V. c. 1. (1013 a 17).
[5] *Lu* — cum . . . inferioritate.

esse quam in fieri, et dicimus principia physica sumendo ly physicum non pro eo solum, quod est reale, sed quod est subiectum motui imperfecto et corporeo. *Metaphysica* ergo principia sunt communia omni generi entis, scilicet actus et potentia, ut dicitur 12. Metaph. textu 26. [1], lect. 4. apud D. Thomam [2]. Principia vero *physica* important actum et potentiam non absolute in omni latitudine, sed in genere mobili seu transmutabili, et ita actus dicitur forma, potentia vero vel sumitur pro subiecto, et sic est materia, vel pro potentialitate seu statu carentiæ formæ, et sic est privatio.

His positis **principia naturalia** in communi loquendo definiuntur a Philosopho in hoc 1. libro textu 42. [3], lect. 10. apud D. Thomam [4], penes tres conditiones, quæ ad illa requiruntur: « Principia sunt, quæ non sunt ex aliis nec ex alterutris, sed omnia ex ipsis ». Ubi solum definit *prima* principia naturalia, scilicet quæ simpliciter habent rationem principii, ita quod nullo modo sunt principiata. *Secunda* autem principia, quæ sunt ex his primis, ita sunt principia, quod etiam sunt principiata et constantia ex aliis prioribus. Et sic dicuntur non esse ex aliis, sed omnia ex ipsis, quia non habent alia priora, ex quibus principientur, quæcumque vero res principiantur, ex ipsis sunt. Et sic excluduntur ab hac definitione quatuor elementa et ipsum cœlum, quæ licet sint principia, non tamen sunt prima, sed ex aliis prioribus constant, scilicet materia et forma.

Dubitant tamen aliqui in præsenti, an Philosophus definiat hic principia naturalia quoad fieri et generari, an solum quoad esse. Aliqui enim recentiores existimant, rationem principiorum non consistere in eo, quod non *fiant* ex aliis nec alterutris, sed quod non *sint* ex aliis nec ex alterutris. Unde videntur ab hac definitione excludere privationem.

Sed oppositum expresse tenet D. Thomas, ut videri potest in hoc 1. Phys. lect. 13. [5] exponens illa verba cap. 7. textu 65. [6]: « Sunt causæ et principia eorum, quæ natura sunt » etc., ubi sic inquit: « Et notandum est, quod hic intendit inquirere Aristoteles principia non solum fiendi, sed etiam essendi, unde signanter dicit, ex quibus primis sunt et fiunt ». Ergo hic definiuntur non solum principia rerum in esse, sed etiam in fieri. *Et ratio est*, quia non traditur alia definitio pro principiis generationis quam pro principiis compositionis, sed una dari potest pro omnibus principiis in communi, nec alia quam ista. Et ita convenit ista definitio non solum duobus principiis, quæ sunt principia in componendo, scilicet materiæ et formæ, sed etiam privationi, quæ est principium in fieri et generari. Et idem sumitur ex verbis Philosophi in hoc 1. libro textu 65. in fine [7], ubi inquit « ex his, scilicet materia et forma, fieri ea quæ fiunt ». Et similiter in textu 42. [8], lect. 10. apud D. Thomam [9], dicit, quod « prima contraria sunt, quæ non ex se mutuo fiunt », ut

[1] c. 5. (1071 a 3).
[2] *Pa* XX. 630 a.
[3] c. 5. (188 a 27).
[4] *Le* II. 33. n. 3.
[5] l. c. 45. n. 2.
[6] 190 b 17.
[7] l. c. 23.
[8] c. 5. (188 a 30).
[9] *Le* II. 33. n. 3.

habet nova translatio, ubi antiqua dicebat, quod « contraria non sunt ex alterutris ». Denique in 5. Metaph. textu 5. [1] dicit Philosophus naturam dici uno modo « id, ex quo aliquid est et fit », et loquitur de materia, quæ est principium quantum ad esse et quantum ad fieri, ut ibi explicat D. Thomas [2]. Sic ergo definitio data non solum intelligitur de principiis in esse, quæ componunt et non contrariantur, sicut materia et forma, sed etiam quæ contrariantur et non componunt et pertinent ad ipsum fieri, sicut privatio et forma. Negare autem, quod prima principia sint contraria, est aperte negare Philosophum, qui id affirmat in hoc libro textu 42. [3] et 48. [4] Et in hoc maxime commendat philosophos antiquos, quod posuerunt principia esse contraria, quam veritatem, inquit D. Thomas in hoc 1. libro lect. 10. [5], „ naturali inclinatione " ipsos fuisse consecutos. Et denique frustra probaret Philosophus principia naturalia esse plura, quia sunt contraria, si in se contraria non sunt, sed solum exemplo contrariorum explicantur.

Ex his constat, quomodo explicandæ sunt illæ duæ particulæ in definitione principiorum, scilicet, quod „ non sunt ex aliis " nec „ ex alterutris ". Dicuntur enim non fieri ex aliis, quia prima sunt, et dicuntur non fieri ex alterutris, quia prima contraria sunt. Intelligitur autem unum non fieri ex alio secundum se sumptum et quasi in abstracto sicut calor et frigus. Vere tamen unum contrarium fit ex alio ratione subiecti, in quo est, sicut ex calido fit frigidum, non quidem formaliter, id est ratione formæ, nec enim una forma est ex alia, sed subiective et ratione materiæ, quatenus ex materia calidi educitur frigus, de quo videatur Philosophus 10. Metaph. textu 14. [6], lect. 6. apud D. Thomam [7]. Et similiter unum contrarium fit ex alio ut a termino a quo, ut statim dicemus. Secunda [8] autem contraria fiunt ex primis, quia resultant ex mixtione primorum, ut sanum et ægrum ex calido et frigido, rubrum et viride ex albo et nigro.

Ex quo etiam colligitur, qua ratione dicetur, quod causæ sunt ad invicem causæ, non tamen principia ad invicem sunt principia. *Ratio est*, quia causæ in quantum causæ non habent contrarietatem inter se, sed potius dependentiam mutuam, ita quod una causa conducit ad esse alterius. Et in ipsis principiis materia et forma, quia non se habent ut contraria, sed ut causa formalis et materialis componentes totum, una ad invicem dependet ab alia et causat aliam in esse, licet una non componat aliam, quia prima principia sunt simplicia, eo quod omnia resolvuntur in ipsa. Ceterum in quantum sunt principia contraria, non possunt esse ex alterutris, quia contraria inter se repugnant et se repellunt, non vero unum principiat alterum, neque intrinsece ut pars illius neque extrinsece causando illud, sed solum potest unum extrinsece initiare aliud tamquam terminus a quo. Sed hoc est per accidens, quatenus conveniunt in eodem subiecto et unum succedit alteri, dum expellit illud, et sic initiat successionem

[1] c. 4. (1014 b 26).
[2] lect. 5. (*Pa* XX. 390 b).
[3] c. 5. (188 a 26).
[4] l. c. (b 26).
[5] *Le* II. 34. n. 5.
[6] c. 4. (1055 a 33. sqq.).
[7] *Pa* XX. 568 b.
[8] *Lu* — Secunda . . . et nigro.

eius ut terminus a quo, quod utique convenit illi ratione materiæ, in qua fit ista transmutatio et successio.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur contra illam particulam „ ex aliis ", quia *vel* sumitur in tota sua amplitudine, ut etiam includit principia extrinseca, et sic etiam includetur efficiens seu movens et omnis causa extrinseca; *vel* sumitur, prout solum dicit causas intrinsecas seu partes componentes, et sic solum includetur materia et forma, non vero privatio; *vel* tandem includitur terminus a quo extrinsecus, licet non causæ extrinsecæ, et sic non sola privatio erit principium, sed etiam forma corrupta, quia etiam habet rationem termini a quo nec se habet per accidens, cum non possit agens naturale ex quolibet subiecto educere formam, sicut non potest equus generari ex lapide. Deinde, quia sumitur æquivoce ly „ ex quo " in definitione principiorum, tam pro eo, ex quo aliquid fit ut a termino a quo, quam pro eo, ex quo constituitur ut ex parte componente. Denique non omnia entia naturalia privationem habent pro principio, sicut corpora cœlestia, quæ sola creatione et ex nihilo fiunt. Unde hæc definitio solum complectitur principia rerum corruptibilium.

Respondetur, quod illa particula „ ex aliis ", solum importat ea, a quibus res essentialiter pendet, sive in facto esse sive in fieri, ut a componentibus vel inchoantibus, eo quod principium et principiatum ita se habent, quod principiatum resolvitur in principium. Principium autem in quantum tale non resolvitur in aliud, nisi etiam sit principiatum; et ita in quantum principium, non est ex alio. Causa autem efficiens et quæcumque alia extrinseca non includitur in definitione ista principiorum naturalium, ut dicemus art. 3. Nec enim causæ extrinsecæ sunt principia, ex quibus natura ipsa rerum constat sive in fieri sive in facto esse, sed efficiens dicitur « id, a quo incipit motus », finis, propter quem incipit, exemplar, ad cuius imitationem fit, nulla vero causa extrinseca dicitur, ex quo aliquid fit.

Ad id vero, quod opponitur contra privationem. Ad *primam replicam* dicitur, quod sola privatio sumitur ex parte termini a quo formaliter loquendo et communiter ad omnem mutationem, formaliter quidem, quia ex aliis entibus non potest dici, quod aliquid fiat per se et formaliter, sed solum materialiter et per accidens, ut D. Thomas dicit in hoc libro lect. 10. [1], sicut ignis v. g. potest generari materialiter ex pluribus rebus, ut ex ligno, ex pyro, ex aqua etc. Formaliter autem fit ex illis omnibus, quatenus conveniunt in privatione ignis. Quod vero aliqua non possunt fieri ex quolibet, non ideo est, quia formaliter non fiant ex privatione, sed quia non semper materia est proxime disposita, ut ex illa forma educatur vel uniatur, sicut ex lapide non potest immediate fieri equus. Communiter autem se habet privatio ad omnem mutationem, quia in omni mutatione et motu, etiam quando fit ex contrario in contrarium, invenitur ex parte termini a quo privatio; nam contrarietas non exercetur sine privatione. At vero fieri ex contrario positivo non invenitur in omni mutatione, ut patet in generatione substantiali et aliis instantaneis mutationibus, in quibus non proceditur a contrario in contrarium; substantiæ enim nihil est contrarium.

Ad secundam replicam dicitur non

[1] *Le* II. 34. n. 4.

sumi æquivoce illum terminum „ ex aliis ", eo quod traduntur hic principia rei mobilis non solum in esse rei seu in facto esse, sed etiam in motu et in fieri, et ideo explicari debet, tam de eo, ex quo aliquid componitur, quam de eo, ex quo aliquid fit.

Ad tertiam replicam dicitur: Principia rerum naturalium dicuntur tria, non quod in omni re naturali tria requirantur, sed quia non plura sint necessaria in omni re naturali, ita tamen, quod in aliquibus omnia tria requiruntur, in aliis duo sufficiunt.

Secundo arguitur contra secundam particulam „ ex alterutris "; videtur enim superflue poni et falso. Superflue quidem, quia hoc ipso, quod principia non fiunt ex aliis prioribus, constat, quod non fiunt ex alterutris; esset enim unum prius altero hoc ipso, quod fieret ex illo. Falso autem, *tum* quia expresse Aristoteles in hoc libro textu 43. et 44.[1] docet unum contrarium fieri ex alio, v. g. album fieri ex non albo, sed non ex omni, sed ex nigro, et ignem ex ligno. Ergo falsum est, quod contraria non fiant ex alterutris. *Tum* etiam, quia in ipsis principiis, quæ sunt materia et forma, educitur forma ex materia. Ergo materia est principium formæ et forma est principiata, et sic unum principium est ex alio. *Tum* denique, quia hæc definitio non verificatur de aliquo principio singulari; nullum enim in singulari datur, ex quo omnia alia fiant. Ergo falso ponitur illa ultima particula „ sed ex ipsis sunt omnia ".

Respondetur illam particulam „ ex alterutris " nec esse superfluam neque falsam. Ad primam probationem dicitur, quod particula „ ex aliis prioribus " ostendit quidem, quod principia ista sint prima, quia non sunt principiata ex aliis prioribus, non tamen ostendit, quod sint prima contraria, nisi ponatur, quod non sint ex alterutris. Et hoc ad differentiam causarum, quia licet sint primæ in suo genere, tamen ad invicem sunt causæ, quia contrarietatem non habent, sed mutuo se iuvant. Principia autem quia contraria sunt, non sunt sibi ad invicem principia, et ita non fiunt ex alterutris.

Ad secundam probationem dicitur, quod ut ipse Aristoteles docuit in hoc libro cap. 7.[2] et ibi D. Thomas, lect. 13.[3], contraria dicuntur non fieri ex alterutris, sumendo illa in abstracto et formaliter, sicut albedo non fit ex nigredine vel e contra. Potest tamen unum contrarium fieri ex alio ratione subiecti et materiæ, in qua est, sicut ex albo fit nigrum vel e contra, ratione subiecti albedinis. Sed hoc formaliter non est fieri unum contrarium ex alio, sed ex materia unius contrarii, quæ alteri contraria non est, sed in potentia ad ipsum. Potest tamen unum contrarium habere aliud pro principio tamquam terminum a quo, sed hoc non convenit ipsi contrario, sed motui illius seu fieri eius, neque formaliter fit ex ipso, sed ex privatione formæ[4]. Et sic utrumque dixit Philosophus in textu 43.[5], scilicet quod album fit ex non albo, et hoc non ex omni, sed ex nigro, quasi dicat formaliter ex non albo, materialiter non ex omnibus, sed ex his, quæ sui generis sunt, scilicet ex nigro vel ex alio colore.

Ad tertiam probationem dicitur, quod forma educitur ex materia et fit ex illa eo modo, quo fieri convenit formæ, non tamen forma est contraria materiæ. Principia autem dicuntur non fieri ex alterutris, quatenus contraria sunt, si vero non sint contraria, id non repugnat, et sic D. Thomas lect. 11.[1] et lect. 13.[2] docet ex Philosopho, quod contraria fiunt ex invicem, si sumatur subiectum contrariis, fiunt enim ex ipsa materia.

Ad ultimum respondetur, quod illa particula „ ex ipsis sunt omnia " intelligitur in sensu distributionis accommodæ, scilicet quod omnia, quæ fiunt, ex illis fiunt, licet non ex quolibet singulari omnia, sed ex quolibet id, quod sibi conveniens est, sicut cum dicimus, quod omnia accidentia inhærent substantiæ, non intelligitur in qualibet substantia singulari omnia, sed in tota collectione substantiæ seu in toto genere. Et tamen materia rerum corruptibilium talis est, quod ex qualibet materia potest fieri quæcumque forma, dummodo ad illam debite disponatur, quia est in pura potentia ad omnes formas.

[1] c. 5. (188 a 35).
[2] 189 b 30. sqq.
[3] *Le* II. 45.-47.
[4] *Lu* — formæ.
[5] 188 a 36.

Articulus II.

Utrum prima principia sint contraria.

Communiter principiis naturalibus attribuitur, quod sint contraria et prima contraria. Et ideo tria nobis explicanda sunt: *Primum*, an omnibus principiis conveniat esse contraria; *secundum*, quid sit ista contrarietas principiorum; *tertium*, quid sit esse prima contraria.

Circa primum Aristoteles ut certum supponit etiam ex antiquorum philosophorum placitis principia esse contraria, ut patet in hoc 1. libro textu 48.[3], ubi D. Thomas lect. 10.[4] inquit, quod philosophi hoc dixerunt „ ab ipsa veritate coacti ". Et hoc manifeste constat, quia in præsenti agimus de principiis rerum mutabilium, quatenus mutabiles sunt. In omni autem mutatione oportet dari acquisitionem unius et amissionem alterius. Ergo necesse est, quod interveniat contrarietas inter formam corruptam et acquisitam, ita quod una forma habeat adiunctam privationem alterius et consequenter oppositionem. Nam ubi est privatio et forma privata, oppositio est, quæ largo modo dicitur contrarietas; est enim illa privatio adiuncta alicui formæ positivæ.

Ut autem videamus, quibus principiis conveniat ista contrarietas, oportet distinguere principia rei in facto esse et in fieri, seu principia generationis et compositionis. Licet enim eadem res sit in fieri et in facto esse, tamen propter diversum statum aliquid est de conceptu illius, ut est in ipsa mutatione et fieri, quod non est de conceptu ipsius in ipsa compositione et in facto esse. De conceptu enim mutationis seu generationis est, quod transeat de non esse ad esse, quod in re facta iam non invenitur, eo quod iam non transit, sed permanet in esse. Unde aliud principium amplius assignandum est generationi seu mutationi, quod non assignatur rei genitæ, scilicet id, ratione cuius est transitus de non esse ad esse, et hoc est privatio. In generatione enim forma consideratur non ut dans esse sicut in composito, sed ut transiens de non esse ad esse.

[1] *Le* II. 37. n. 7.
[2] l. c. 45. n. 5.
[3] c. 5. (188 b 26).
[4] *Le* II. 34. n. 5.

Ex his respondetur primæ difficultati: **Principia rerum in facto esse et ut componentia non sunt contraria, principia vero in fieri et in generari contraria sunt, non ratione materiæ, sed ratione privationis et formæ in materia.**

Utraque pars est communis auctorum. Et prima manifeste patet, quia materia et forma in ipso composito non se expellunt, sed mutuo iunguntur, ergo non sunt contraria. Constat autem materiam et formam esse partes componentes ipsum totum, et materiam appetere formam et e contra, ergo non habent inter se contrarietatem, sed appetitum.

Secunda vero pars probatur, quia ubicumque est fieri et motus, datur positio unius et ablatio alterius; generatio enim unius est corruptio alterius. Ergo datur contrarietas seu oppositio inter id, quod corrumpitur et generatur, seu inter formam, quæ est terminus ad quem, et id, quod est terminus a quo. Et quia omnis contrarietas exercetur in aliquo subiecto, necesse est, quod forma et privatio solum sint contraria, prout in materia, et materia prout privata etiam incompossibilitatem habet cum ipsa forma, qua privata est.

Ex quo constat contra Aristotelem et veritatem loqui, qui contrarietatem negant primis principiis et dicunt, quod Aristoteles solum usus est exemplo contrariorum ad declaranda ipsa principia. Putant enim Aristotelem solum definire hic principia in esse et non principia in fieri, quorum fundamentis respondebimus circa tertiam difficultatem.

Circa secundam difficultatem, scilicet quæ contrarietas inveniatur in istis principiis, dubium oritur ex eo, quod ista principia sunt in genere substantiæ. Nihil autem substantiæ est contrarium, ut dicitur in cap. de Substantia [1], non solum substantiæ completæ et totali, quæ subiectum non habet, in quo contrarietatem exerceat, sed neque substantiæ incompletæ, ut formæ vel parti, quia in istis partibus non est dare magis vel minus, cum non sint formæ intensibiles, et consequenter neque potest dari maxima distantia inter tales formas, quia ubi non est distare magis et minus, non est maxime distare; contraria autem sunt, quæ sub eodem genere maxime distant. *Imo* si ad perfectam contrarietatem hoc reducatur, quæ est inter extrema positiva, privatio non erit dicenda principium rei naturalis, sed forma corrupta et forma genita.

Respondetur **in principiis rei naturalis non posse dari contrarietatem proprie et stricte dictam** sicut in accidentibus, sed largo modo pro privative oppositis, vel si inter ipsas formas substantiales attendatur oppositio, potius est incompossibilitas quædam quam contrarietas. Imo in hoc deficiebant antiqui philosophi, quia ponebant principia esse contraria more accidentium, quia ipsi formas substantiales non agnoscebant, sed pro principiis contrariis assignabant calidum et frigidum, vacuum et plenum litem et amicitiam et aliqua similia, ut notavit Philosophus in hoc 1. libro cap. 5. textu 49. [2] Ipse autem in textu 52. [3] docet substantiam nullius rei esse contrariam. Quare non potest poni in principiis rerum naturalium contrarietas proprie dicta, nisi cum antiquis ponamus non dari formas substantiales, sed solum accidentales, secundum quas fit generatio.

Cur autem in substantia non in-

[1] Categ. c. 5. (3 b 24).
[2] 188 b 30.
[3] c. 6. (189 a 32).

veniatur contrarium, cum videamus formas substantiales esse positivas et mutuo se expellere et repugnare? Respondet optime S. Thomas 11. Metaph. lect. 12. [1] explicans dictum Philosophi ibidem, quod secundum substantiam non est motus, quia substantiæ nihil est contrarium. « Formæ », inquit, « substantiales non possunt esse contrariæ, quia contraria sunt extrema quædam cuiusdam determinatæ distantiæ et quodammodo continuæ, cum sit motus de uno contrario in aliud contrarium. Unde in illis generibus, in quibus talis distantia continua et determinata non invenitur, non potest contrarium inveniri. Unde numerus numero non est contrarius neque figura figuræ. Eodem autem modo est in substantiis, quia ratio cuiuslibet speciei constituitur in quodam determinato indivisibili ». Ita D. Thomas. Quare attendendum est ad ipsam formam constituentem aliquam speciem, quæ si non admittat in se latitudinem secundum aliquam determinatam distantiam, sed solum habet indivisibilem modum constituendi speciem, non fundat contrarietatem, quæ est maxima distantia seu ultima, atque adeo determinata respectu alterius formæ.

Quomodo autem formæ substantiales habeant oppositionem et se expellant? Respondet D. Thomas ibidem, quod hoc est secundum quod una forma habet sibi annexam privationem alterius formæ; nam privatio quodammodo contrarium est. Itaque principia rerum naturalium dicuntur contraria propter privativam oppositionem, quæ est principium contrarietatis, et sic forma et privatio sunt opposita, non autem materia et forma nec materia et privatio, quia materia utriusque est capax.

Unde solvitur ratio dubitandi: Dicimus enim, quod formæ substantiales non habent contrarietatem stricte dictam, sed largo modo pro oppositione privativa, quæ est principium contrarietatis. Nec sequitur, quod forma corrupta potius erit principium, quia positive contrariatur formæ genitæ. Respondetur enim, quod forma corrupta non opponitur formæ genitæ nisi ratione privationis adiunctæ, non ratione specialis contrarietatis, quia utraque in indivisibili consistit, cum [2] sit substantialis forma dans primum esse, et sic non fundat oppositionem maximæ distantiæ, cum nullam habeat latitudinem secundum magis et minus, id [3] quod est primum. *Aliunde* etiam non potest forma corrupta esse principium per se et formaliter rei naturalis, etiam quoad generationem, quia non per se pertinet ad generationem unius formæ, quod fiat ex altera, sed ex non esse, eo quod contingit aliquam formam fieri ex diversis, sicut ignis potest fieri ex ligno vel ex stuppa vel ex aqua etc., quæ omnia materialiter se habent ad generationem ignis. Formaliter autem solum attenditur id, in quo omnia illa conveniunt, scilicet in non esse seu privatione ignis. Aliquæ tamen formæ postulant determinate generari ex materia habente talem formam, v. g. animal ex embryone, non propter principium generationis, sed quia non aliter disponitur materia nisi transeundo per illam formam.

Circa tertiam difficultatem, scilicet quomodo prima principia dicantur prima contraria, difficultas est circa rem ipsam, scilicet in quo consistat ratio primæ contrarietatis, et circa

[1] *Pa* XX. 617 b.
[2] *Lu* — cum . . . et sic.
[3] *Lu* — id . . . primum.

rationem Aristotelis, qua probavit prima principia esse prima contraria.

Ad hoc ergo intelligendum dicimus, quod triplici modo potest intelligi prima contrarietas: *Primo*, secundum generalem rationem, quia in unoquoque genere dantur prima contraria, id est primæ differentiæ dividentes aliquod genus, ex quibus derivantur aliæ differentiæ, quæ constituunt species intermedias. Et illæ primæ differentiæ constituunt prima contraria in illo genere, sicut in qualitatibus dulce et amarum dicuntur secunda contraria, quia derivantur ex aliis contrariis prioribus, scilicet ex calido et frigido, sicco et humido. Et rursus in genere magis determinato, v. g. in genere coloris, primæ differentiæ, quæ sunt album et nigrum, constituunt prima contraria illius generis. Colores vero intermedii, qui ex istis constant seu derivantur, dicuntur secunda contraria. Et ita docet Philosophus in hoc 1. libro Phys. cap. 6. textu 56. [1], et ibi D. Thomas lect. 11. [2], et 10. Metaph. textu 23. [3], lect. 9. apud D. Thomam [4].

Secundo, specialiori modo dicitur prima contrarietas illa, quæ invenitur in genere substantiæ, qualiscumque illa sit, eo quod substantia est primum genus inter omnia prædicamenta, ideoque oppositio, quæ in illa invenitur, dicitur prima contrarietas. Et hac ratione dixit Aristoteles in hoc libro textu 56. [5] principia esse prima contraria, quia est in eis contrarietas primi generis, id est substantiæ.

Tertio modo adhuc specialius dicuntur prima contraria, quæ privative opponuntur, eo quod privatio est principium contrarietatis, ut probatur in 10. Metaph. textu 14. et seq. [6] et a D. Thoma ibi lect. 6. [7] Omnis enim contrarietas includit privationem, non tamen omnis privatio contrarietas est. Unde dicit S. Thomas opusc. 37. cap. 2. [8], quod « privatio et habitus faciunt contrarietatem, ut dicitur 1. Phys. Et ideo contrarietates reducuntur in habitum et privationem tamquam in primam oppositionem, quæ est in genere ». Cum ergo in substantia non detur proprie contrarietas, sed privativa oppositio, quatenus una forma importat privationem alterius, manifestum est dari primam contrarietatem, id est principium contrarietatis, quæ est privativa oppositio. Cur autem una forma dicat privationem alterius, iam supra [9] tetigimus, et latius infra q. 10.

Ex his explicatur ratio Aristotelis, qua probat prima principia esse prima contraria, quia conveniunt illis conditiones primorum contrariorum, quæ conditiones sunt tres: Prima, quod non fiant ex aliis prioribus; secunda, quod non fiant ex alterutris; tertia, quod omnia fiant ex ipsis. *Prima* conditio verificatur, quia ista principia sunt prima, utpote [10] ultimum, in quod omnia resolvuntur, et sic non supponunt aliqua priora. *Secunda* conditio verificatur, quia unum principium neque componitur ex alio, ut de se patet, neque fit ex alio ut ex termino a quo formaliter et in abstracto, ut albedo non fit ex nigredine, licet per accidens et ratione subiecti album fiat ex nigro, quatenus una forma succedit alteri, et ex una transit et mutatur subiectum in aliam. *Tertia* denique conditio verificatur, quia reliqua omnia sunt principiata et derivata ex istis principiis in suo genere, ipsa vero sunt simpliciora aliis et consequenter se habent ut principia, ex quibus alia fiunt. Et sic habent conditiones ad prima contraria requisitas.

Sed obicies: Nam si principia, quæ hic definiuntur, sunt prima contraria, sequitur, quod non definiuntur omnia principia rerum naturalium et consequenter neque omnia sunt ex ipsis.

Sequela probatur, quia non omnia entia naturalia fiunt ex privatione, ut patet in cœlo, quod fit solum per creationem, non autem ex subiecto habente privationem. Et tamen constat cœlum esse ens naturale. Ergo non omnia principia entis naturalis habent contrarietatem. *Item* etiam accidentia non semper fiunt ex privatione, sicut quando eadem accidentia in specie, quæ erant in corrupto, remanent in genito, ut idem color vel eadem figura in homine vivo et mortuo; tunc enim illa figura, quæ est in cadavere, non potest generari ex privatione talis figuræ. *Denique* potest divinitus generari aliquid sine privatione præcedente, ut si Deus crearet ignem et iuxta illum materiam primam ultimo dispositam, tunc ignis ille suam formam produceret in illa materia nulla privatione præcedente, quia nulla forma opposita præcessit, cui privatio sit adiuncta. Ergo non requiritur, quod principia sint prima contraria, id est privative opposita. Nam de materia et forma constat ex dictis, quod non sunt contraria, licet sint prima principia.

Ad primam partem argumenti respondetur illo aliquos convinci ad asserendum, quod Aristoteles non definit hic principia naturalia quoad fieri et generationem, sed quoad esse et componi. Quodsi verum esset, non attribueret Aristoteles primis principiis esse contraria, ut toties attribuit, nec diceret esse tria, sed solum duo. Principia enim componentia rerum naturalium tantum sunt duo, scilicet materia et forma. Dicimus ergo, quod definitio Aristotelis complectitur omnia principia naturalia tam in fieri quam in esse, sed non eodem modo applicanda sunt pro omni statu et pro omni natura. Nam quædam sunt ex principiis naturalibus in esse et componi, quædam etiam in fieri. Et pro primo non requiritur privatio neque contrarietas. Et sic omnes res naturales sunt ex illis principiis, non tamen omnes sunt ex illis ut ex contrariis, sicut res incorruptibiles, sed accommodando singula singulis omnia sunt ex istis principiis, quædam ex tribus, materia, forma et privatione, quædam tantum ex duobus, scilicet materia et forma.

Ad secundam partem argumenti respondetur, quod ea, quæ fiunt consecutive ad aliquam formam, ut color et figura et reliqua accidentia, quæ similia sunt accidentibus corrupti, talia fiunt ex illa privatione, ex qua fit forma de novo genita, eo quod illa accidentia non fiunt primo et per se, sed ut consecuta ad formam substantialem, in quantum aliquid illius sunt pro [1] isto statu, in quo generatur ista forma ex subiecto sic disposito, quod agglutinatur illi tale accidens, quale fuit in subiecto ante. Et ideo non requiritur alia privatio talium accidentium in subiecto, ex

[1] 189 b 22.
[2] *Le* II. 39. n. 15.
[3] c. 7. (1057 b 2. sqq.).
[4] *Pa* XX. 575 b sq.
[5] 189 b 23. Cfr. S. Thom. lect. 11. (*Le* II. 39. n. 15.; 37. n. 4).
[6] c. 5. (1056 a 33. sqq.).
[7] *Pa* XX. 567. sq.
[8] De quatuor oppositis (*Pa* XVI. 368 b).
[9] 45 b 3.
[10] *Lu* — utpote . . . resolvuntur.

[1] *Lu* — pro . . . ante.

quo fiunt, nisi illa, quæ directe est privatio formæ substantialis et ex consequenti illius accidentis, quod comitatur illam. Supponit enim hæc solutio, quod non remanet idem accidens numero in genito et in corrupto, ut in libris de Generatione dicetur [1].

Ad tertiam partem argumenti respondetur seq. art. ad ultimum.

Secundo arguitur probando, quod prima principia non possint dici prima contraria ex eo, quod sunt substantialia et substantialia primum genus. Contra enim est: Tum quia substantiæ nihil est contrarium, tum etiam quia eodem modo posset dici, quod præter principia substantialia sunt alia priora contraria, nempe forma communis, abstrahens a substantiali et accidentali et eius privatio opposita, tum denique, quia contrarietas substantialis non est prima absolute loquendo, cum ex ipsa non sint omnes aliæ contrarietates, ut patet in cœlis, in quibus datur contrarietas motuum, et tamen non oritur ex contrarietate substantiali, quæ ibi non datur. *Confirmatur*, quia prima contraria fiunt ex alterutris; omne enim, quod fit, ex aliquo contrario fit, ut docet Philosophus in hoc 1. libro textu 47. [2] et aliis locis. Prima autem principia non fiunt ex alterutris, ut dicitur in eorum definitione; ergo non sunt prima contraria.

Respondetur, quod substantiæ nihil est contrarium contrarietate stricta et proprie dicta, bene tamen oppositione privativa [3], quia forma substantialis privationem sui habet, sed non contrariam formam, quæ ab ea distet secundum magis et minus, de quo latius dicetur in libris de Generat. q. 4. art. 1.

Et ad secundam replicam dicitur, quod forma et privatio in communi abstrahens a substantiali et accidentali non dicit aliquam primam contrarietatem in existendo et causando alias, sed in prædicando. Et ita non constituit primam contrarietatem in re, sed per abstractionem intellectus cognoscitur. Nos autem loquimur in præsenti de prima contrarietate, quæ in re existit et exercetur.

Ad tertiam replicam respondetur non requiri ad primam contrarietatem, quæ est prima ratione substantiæ, quod in eius contrarietate omnis alia contrarietas fundetur, sed sufficit, quod in substantia suscipiatur et ab ipsa substantia causetur, non a contrarietate substantiæ. Nec enim contrarietas substantiæ ex eo dicitur prima, quia ex ipsa derivetur alia secunda contraria, sicut in contrariis accidentalibus fit, sed dicitur prima, quia genus ipsum substantiæ est primum in entibus. Est autem primum, quia sustentat et est radix aliorum et sustentando causat, non autem solum contrariando. Et sic in cœlo invenitur contrarietas accidentalis, fundata in receptione et causatione [4], non in contrarietate substantiæ cœli [5].

Ad confirmationem respondetur utrumque esse verum, et quod contraria non fiunt ex invicem, sicut neque principia, sive per modum compositionis, quia unum contrarium non componit aliud formaliter [6], sed excludit, sive per modum termini a quo, si contraria sumantur secundum se et in abstracto, et sic

[1] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 6.
[2] c. 5. (188 b 21).
[3] *Lu* + „quæ est principium contrarietatis, ut dictum est"; — „quia . . . q. 4."
[4] *Lu* + substantiæ.
[5] *Lu* — substantiæ cœli.
[6] *Lu* — formaliter.

pari passu currunt cum primis principiis. Et similiter est verum, quod unum contrarium fit ex alio ut a termino a quo per accidens, sicut album ex nigro ratione subiecti seu materiæ, in qua unum succedit alteri et fit ex alio. Videatur D. Thomas 1. Phys. lect. 13. super textum 67. [1] et 10. Metaph. lect. 6. [2] et lect. 9. circa finem [3].

Articulus III.

UTRUM PRINCIPIA NATURALIA SINT TANTUM TRIA.

Aristoteles in hoc 1. libro, textu 67. [4] non absolute resolvit esse tria principia naturalia, sed esse quodammodo duo, quodammodo tria, scilicet esse duo principia per se, tria autem, si etiam sumatur principium per accidens, quod est privatio.

Hinc ergo nascitur difficultas ex una parte ad probandum esse plura principia quam tria, ex alia ad probandum esse pauciora. Ad probandum, quod sint plura, fit duplex argumentum: *Primum*, quia etiam per se pendet generatio in quantum mutatio a movente et efficiente ut a principio extrinseco. Ergo non est, cur excludatur a ratione principii naturalis. Unde et numeratur a Philosopho inter illa in 12. Metaph. textu 23. ibi [5]: « Quare elementa analogice tria, causæ vero et principia quatuor », inter quæ numerat ipsum movens. Et videri potest ibi D. Thomas lect. 4. [6] Quod autem efficiens sit extra conceptum rei effectæ, nihil obstat, cum etiam privatio sit extra conceptum illius tam in facto esse quam in fieri, cum semper se habeat ut terminus a quo relinquendus.

Secundum argumentum est, quia si privatio admittitur esse principium ut terminus a quo, etiam forma corrupta debet poni pro principio, quia etiam habet rationem termini a quo in ipsa generatione substantiæ.

Nec dici potest, quod privatio est conditio per se requisita, ut forma producatur de novo, produci enim non potest nisi in subiecto, ubi non est. Forma autem, quæ corrumpitur, non requiritur per se. Contra enim est, tum quia aliquando requiritur, quod præcedat determinata forma, ut fiat determinata generatio, sicut forma cadaveris non fit nisi ex vivente neque animal nisi ex embryone; tum quia non potest quodlibet fieri ex quolibet, sed ex materia habili et disposita. Unde talis habilitas seu dispositio non minus erit principium quam privatio, quia per se requiritur, licet utrumque sit extrinsecum.

Ex alia parte videtur principia esse pauciora quam tria similiter ex duplici argumento: *Primum*, quia forma non potest numerari inter principia naturalia in ipso fieri seu generari; est enim terminus generationis, ergo non principium. Et sic non bene numeratur forma inter principia naturalia in fieri.

Secundum argumentum est ex parte privationis, quia privatio formæ genitæ non est in instanti generationis; alias in eodem instanti esset materia sub forma et sub eius privatione. Ante instans autem generationis quidquid præcedit in materia, sive dispositio sive forma corrumpenda sive

[1] *Le* II. 45. n. 5.
[2] *Pa* XX. 567.
[3] l. c. 576.
[4] c. 7. (190 b 29).
[5] c. 4. (1070 b 25).
[6] *Pa* XX. 529 b.

privatio formæ generandæ, non conducit ad ipsam generationem intrinsece et per se, sed per accidens se habet, quia sine illo posset salvari tota ratio generationis; ut si Deus in instanti generationis subrogaret novam materiam, in qua secundum antecedentiam temporis non præcessit aliqua privatio seu dispositio, ut de facto contingit, quando ex hostia consecrata aliquid generatur. Tunc enim in instanti generationis subrogatur materia aliqua ex vi prioris miraculi de novo creata vel per conversionem facta. Ergo quidquid ante istas generationes præcedit, sive dispositio sive privatio sive altera forma, per accidens se habent ad ipsam quidditatem generationis. Nec sufficit, quod privatio præcedat in instanti naturæ, licet non in instanti temporis; sic enim privatio et forma essent in eodem instanti temporis simul, cum antea non præcesserit privatio nec postea dari possit. Denique privatio est non ens seu ens rationis, ergo non potest esse principium rei naturalis, qualis est generatio.

NIHILOMINUS cum Aristotele in hoc 1. libro textu 67. [1], ex D. Thoma ibi [2] et communi schola Peripatetica ASSERENDUM EST: **Dari duo principia rei naturalis in facto esse et quoad compositionem, scilicet materia et forma; tria autem in ipso fieri et quoad generationem, scilicet materia et forma et privatio.**

Et pro eius intelligentia DUO ADVERTENDA SUNT:

Primum est duo genera principiorum posse considerari in rebus mobilibus. *Primo* enim considerari possunt principia communia et præsupposita, sicut est efficiens et finis; hæc enim etiam extra mobilia inveniuntur et ideo se habent ut principia communia et præsupposita ad mobilia et immobilia. *Secundo* considerantur principia propria mobilium, in quantum mobilia sunt, et secundum id, quod ad motum requiritur, inquirit Philosophus in præsenti ex ipsa contrarietate, quæ ad motum seu mutationem requiritur. Nam omnis mutatio necessario est transitus inter duos terminos, a quo et ad quem, in aliquo subiecto; sine subiecto enim nulla fit mutatio, cum sine illo non detur receptio unius formæ et abiectio alterius. Et subiectum vocamus materiam, et terminum ad quem formam, terminum a quo privationem, quæ est in materia coniuncta formæ oppositæ. Et quia forma, quæ generatur, coniungitur materiæ et manet in illa, oportet assignare principia compositionis et in facto esse, scilicet materiam et formam, quæ coniunguntur, sicut principia generationis assignantur ea, quæ ad mutationem concurrunt, scilicet terminus, qui relinquitur, qui est privatio, et qui acquiritur, qui est forma, et id, in quo recipitur, quod est materia.

Secundo est advertendum, quod licet antiqui philosophi mutationem et mobilitatem in rebus agnoverint, et similiter contrarietatem, quæ tum ad ipsos motus tum ad segregationem et distinctionem rerum omnino requiritur; et sic dixerint requiri principia contraria, quasi ab ipsa veritate coacti, ut dicit Philosophus in hoc 1. libro textu 48. [3], sed tamen non statim assurrexerunt ad ponendam mutationem seu generationem substantialem. Et hoc processit ex ignorantia materiæ primæ, non valentes intelligere aliquid medium inter ens in actu et nihil, quod

[1] c. 7. (190 b 29).
[2] lect. 13. (*Le* II. 45. n. 5.-9. incl.).
[3] c. 5. (188 b 29).

esset ens in potentia. Et ita convincebantur illo argumento, quia si aliquid fit, vel fit ex ente vel ex non ente. Ex ente fieri non potest, quia quod iam est, non fit. Ex non ente multo magis est impossibile, quia ex nihilo nihil fit. Ergo non apparet, quomodo aliquid fiat per generationem substantialem. Ceterum quia generationes ipsæ satis experientia manifestantur, et quod aliquid oriatur et intereat quantum ad ipsam substantiam, et non solum secundum accidentia (alias omnia essent incorruptibilia et perpetuo durarent secundum substantiam), oportuit necessario ponere materiam primam, quæ esset ens in potentia et non in actu, eo quod est primum principium generationis substantialis. Et consequenter debet carere omni esse proveniente a forma substantiali, et consequenter omni esse accidentali, quia hoc necessario fundatur in esse substantiali et præsupponit illud. Ceterum Plato, qui etiam materiam primam agnovit, per aliud extremum videbatur tollere generationem substantialem, quia dicebat materiam non distingui a privatione, quia non erat ens in actu, et sic erat non ens seu nihil, non intelligens ens in potentia, medium inter nihil et ens actu; unde coactus est negare illud principium apud philosophos firmissimum ex nihilo nihil fieri, de quo videri potest D. Thomas 1. Phys. lect. 15. [1]

EX HIS ERGO MANIFESTE DEDUCITUR verissimam esse sententiam Aristotelis, quod dantur duo principia naturalia quoad compositionem et in facto esse, et tria quoad mutationem et in fieri.

Primum patet, quia ea sunt principia compositionis, in quæ resolvitur quidditas et ratio rei naturalis; unumquodque enim resolvitur in sua componentia. Quidditas autem rei naturalis composita est, non entitas simplex sicut angelus; homo enim ex corpore et anima constat et in illa resolvitur, et sic reliqua entia naturalia resolvuntur in materiam et formam. Ergo partes seu principia compositionis sunt materia et forma, et sunt partes per se, quia quidditas ipsa rei naturalis in illa resolvitur tamquam in partes componentes quidditatem, nec aliæ partes assignabiles sunt, ex quibus quidditative res naturalis componatur. Quod vero distinguantur forma et materia inter se, quod [2] aliqui voluerunt negare, q. 3. et 4. seq. ostendetur.

Quod vero dentur tria principia pro generatione seu fieri rei naturalis, scilicet materia, forma et privatio, probatur ex ipsa natura mutationis. Et quidem supponimus non dici ista tria principia intrinseca generationis, quia generationem intrinsece componant, sed quia generatio ab illis essentialiter dependet. Etenim omnis mutatio positiva essentialiter est transitus de aliquo non esse ad aliquod esse; facit enim aliquid de novo, alioquin non mutaret, si nihil novi faceret, sed id, quod antea erat, permaneret. Si autem aliquid de novo ponitur, oportet, quod antea non fuerit et nunc sit. Ergo necessario debet fieri ex privatione seu ex non esse, et sic *privatio* principium mutationis est. Quod vero requiratur *materia*, constat manifeste, quia mutatio non fit, nisi transmutetur aliquid de uno ad aliud, ita quod ipsi termini mutationis succedant in aliquo subiecto. Successio enim unius ad aliud extra omne subiectum nihil transmutat de uno ad aliud. Subiectum autem mutationis materiam dicimus. Denique quod requiratur

[1] *Le* II. 52. sq.
[2] *Lu* — quod ... negare.

forma, manifestum est, cum sit terminus intentus, ad quem tendit mutatio. Et sic dicitur principium mutationis, quia est primo et per se intentum, et sic est primum in intentione, licet in executione sit ultimum, ubi consummatur totus motus.

DICES: Quomodo ergo Philosophus privationem dicit esse principium per accidens in hoc libro textu 66. [1], si per se requiritur ad generationem? Nec sufficit dicere, quod quia accidit materiæ, appellatur principium per accidens; nam hoc modo etiam forma sic diceretur, quia accidit materiæ, quod talis forma illi adveniat.

Respondetur ex D. Thoma super illum textum, lect. 13. [2], quod privatio vocatur principium per accidens respectu materiæ, ut ad componendum ipsum totum assumitur. Materia enim, quæ assumitur ad componendum, non assumitur ratione privationis, sed ratione entitatis, licet illa entitas habeat privationem adiunctam, quando trahitur ad constituendum totum. In hoc autem ordine constituendi forma non per accidens se habet, licet materiæ secundum se consideratæ dicatur accidere. Ceterum respectu ipsius mutationis, ut est transitus de non esse ad esse, privatio non se habet per accidens, quia sine ipsa non potest intelligi, quod aliquid de novo fiat, nisi [3] ante non sit. Et sic novitas mutationis necessario constat privatione ut termino a quo.

Ad rationes dubitandi a principio: AD PRIMAM respondetur privationem esse principium extrinsecum ipsi rei naturali in facto esse, non tamen in fieri, ut explicatum est. Et ad replicam de causa movente seu efficiente respondetur dupliciter: *Primo*, quod causa efficiens seu movens est quidem principium extrinsecum rei faciendæ, non tamen est peculiare et proprium principium rei mobilis, in quantum mobilis est. Nam etiam extra mobilia invenitur causa efficiens et finalis, sicut angeli habent causam efficientem. Unde cum sit principium commune rei mobili et immobili motibus physicis et [4] non physicis seu spiritualibus, ideo non numeratur inter propria et formalia principia entis mobilis, sed præsupponitur ut commune principium rebus mobilibus et immobilibus. *Secundo* respondetur, quod aliud est considerare mutationem, ut præcise mutatio est, aliud ut est actio vel effectus. Et quidem secundum formalitatem actionis essentialiter respicit agens, a quo emanat, et similiter in quantum effectus pendet essentialiter ab efficiente. Ceterum formalitas mutationis non explicat istum respectum ad efficiens, licet supponat illum, sed præcise explicat transitum de non esse ad esse, sicut etiam forma in quantum forma non respicit efficiens, sed in quantum effectus. In quantum autem forma præcise respicit materiam, quam informat, vel totum, quod constituit. Nec Philosophus in illo loco ex 12. Metaph. asseruit esse quatuor principia, sed dixit esse quatuor causas et principia, includendo in ratione principii tria principia mobilitatis, in ratione vero causæ etiam causam moventem, vel id dixit, quia causæ sunt etiam principia, licet non e converso.

AD SECUNDAM RATIONEM respondetur, quod forma corrupta non habet rationem termini a quo formaliter nisi ratione privationis formæ generandæ. Ut enim forma de novo fiat, per se et formaliter solum respicit, quod antea non fuerit, et sic fiat ex non esse sui. Quod vero forma aliqua præcedat, per accidens est ipsi genito [1], sicut igni per accidens est, quod sit ex ligno vel ex stuppa. Addo, quod ad essentialem conceptum generationis solum requiritur privatio, quæ invenitur in materia. Quod vero ista privatio sit adiuncta alteri formæ, non propter istam generationem requiritur, sed propter ipsam materiam, quia non potest præcedere nisi sub aliqua forma.

Ad instantiam de dispositionibus respondetur, quod dispositiones non sunt ipsa prima principia substantialia, sed media seu instrumenta, quibus determinatur et applicatur materia ad istam formam. Ista autem determinatio materiæ non se habet ut principium nec [2] ut aliquid substantiale, sed ut applicatio et determinatio principii, sicut in efficientibus applicatio non est causa, sed conditio.

Ad id, quod additur de quibusdam formis, quæ non possunt immediate generari ex quacumque materia, sed ex materia sub tali forma, respondetur hoc non pertinere ad principia communia entis naturalis, sed ad aliquam specialem formam sive generationem, quæ fieri non potest, nisi ordine quodam præsupponat alias priores, eo quod aliquæ generationes ordine quodam fiunt. Nec enim aliter supponunt materiam habilitatam, sicut v. g. vinum non potest fieri immediate ex vite, sed ex illa prodit gemma, inde uva, quæ cum matura sit, confluit in vinum. Et idem videre est in generationibus animalium, quæ non possunt fieri immediate ex qualibet materia, sed ex semine vel alio simili per varias transmutationes. *Ceterum* totum hoc non constituit principia prima rerum naturalium, quæ debent esse simplicia et communia omnibus. Hæc autem non sunt omnibus communia, sed solum illis formis, quæ alias priores præsupponunt in materia, ut habilitetur ad illas. Materia autem sub tali forma habilitata non est simplex principium, sed compositum quoddam constans ex forma et materia. In præsenti autem solum loquimur de principiis simplicibus et simpliciter primis. *Et præterea* ipsa habilitatio materiæ ad aliquam formam non dicit rationem principii, sed applicationis, ut diximus, ratione cuius potius ipsa privatio est principium quam habilitatio, quia privatio se habet ut extremum ipsius mutationis per modum termini a quo, non per modum applicationis ad mutationem.

Adhuc tamen instabis: Nam licet generatio sit mutatio de non esse ad esse ideoque pro principio talis mutationis habeat privationem, tamen motus, qui non est generatio, sed versatur inter terminos positivos, non potest habere privationem pro termino a quo; alias esset generatio instantanea. Ergo non assignantur principia communia pro omni mutatione. *Respondetur* ex D. Thoma 1. Phys. lect. 13. § *Ostendit* [4], quod etiam in motu, qui est de positivo in positivum, salvatur mutatio de non esse ad esse, eo quod contrarietas positiva privativam includit. In generatione autem, quæ non est motus, sed sola mutatio de non esse ad esse, datur privativa contrarietas, et non positiva. Et

---

[1] c. 7. (190 b 27).
[2] *Le* II. 45. n. 3. sq.
[3] *Lu* — nisi . . . sit.
[4] *Lu* — et non physicis.

[1] *Lu* — ipsi genito . . . stuppa.
[2] *Lu* — nec . . . substantiale.
[3] *Lu* — quæ . . . transmutationes.
[4] *Le* II. 46. n. 7.

sic in omni mutatione est verum, quod requiritur privatio, licet in aliquibus inclusa sit in contrarietate positiva. Et præterea in præsenti solum tractatur de principiis primis simpliciter, id est in genere substantiæ, in qua non invenitur positiva contrarietas, sed privativa. Et ideo solum assignatur privatio pro principio. In motu autem accidentali non erat necesse tradere alia principia, quia illa non sunt prima simpliciter et in genere substantiæ, sed ad substantialia reducuntur.

AD EA, QUÆ PRO SECUNDA PARTE OBICIUNTUR: Ad primum (de forma) respondetur, quod forma est principium rei naturalis in facto esse, quatenus est pars compositiva illius. Est autem principium mutationis et ipsius fieri, secundum quod præcedit in intentione moventis; est [1] autem terminus generationis non totalis, sed formalis, in quantum est aliquid simplex, in quo consummatur motus, non vero principiatum ex principiis motus; hoc enim est compositum.

Ad secundam partem argumenti (de privatione) respondetur, quod privatio non solum est annexa formæ corrumpendæ, sed etiam ipsi materiæ, quatenus secundum se privata dicitur omni forma, licet de facto semper sit sub aliqua. Unde materia nuda, sive præcedat in instanti temporis sive in instanti naturæ ipsam introductionem formæ, cum privatione illius præcedit, id est cum aptitudine ad formam et carentia illius.

Ad secundam probationem dicitur, quod privatio, quæ tenet se ex parte materiæ, præcise sufficit, quod præcedat prioritate naturæ ipsam formæ introductionem, ut dicatur principium illius tamquam terminus a quo. Dispositiones autem, sive præcedant tempore sive non, numquam possunt habere rationem principii, ut dictum est, cum dispositiones solum se habeant ut [2] accidentia et ut medium determinans materiam ad formam, non ut principium substantiale et primum rei naturalis vel mutationis eius.

Et quando urgetur argumentum, quod in eodem instanti non potest esse privatio cum forma, et sic in instanti, in quo est generatio, non est privatio: *Respondetur*, quod in instanti generationis privatio non est ut afficiens subiectum, sed ut exclusa ab illo per formam, quæ introducitur, sicut terminus a quo non est cum ipso termino ad quem in eodem instanti, quasi afficiendo subiectum, sed ut exclusus per terminum ad quem, licet præcedat vel existat immediate ante in materia. Ceterum si in ipso instanti generationis producatur a Deo materia de novo, ut in casibus argumenti, tunc ante illud instans præcedit privatio in eo subiecto, in quo præcedit dispositio. Quantitas enim, quæ in Eucharistia separatur a subiecto, gerit in omnibus vices ipsius materiæ et subiecti corrumpendi. Unde eodem modo præcedunt dispositiones et privatio formæ generandæ, sicut si ibi adesset substantia panis. Et sic nullo modo interrumpitur cursus et ordo naturæ in generatione rei servandus. In ipso autem instanti generationis, in quo subrogatur materia, non ut dispositionibus ipsis disponatur, sed ut ipsum totum componat in facto esse, cum ex vi prioris miraculi ibi ponatur, consequenter apponitur ut determinata et disposita, non quidem dispositionibus in se receptis, sed in quantitate immediate antecedente, quæ gessit vicem subiecti, cui continuatur et succedit cum eadem determinatione materiæ, quæ de novo

[1] *Lu* — est... formalis.
[2] *Lu* — ut accidentia et ut.

ponitur; præsertim in sententia probabili, quod ipsamet quantitas ex vi prioris miraculi convertitur in materiam et consequenter in materiam dispositam et determinatam. Et ideo eodem modo iudicandum est de ista materia, ac si talis materia præcessisset, sicut fit in aliis generationibus. Præcessit enim toto tempore antecedente non in se, sed in quantitate gerente vices substantiæ, et ita recipiente dispositiones et privationem ad formam generandam. In instanti autem ipso generationis privatio ipsa in materia non ponitur ut existens, sed ut expulsa et ut terminus a quo, solum prioritate naturæ antecedens formam, non existendo in eadem duratione, sed desinendo in subiecto. Hæc est enim prioritas termini a quo in illo instanti, non prioritas existendi, sed abiciendi. Et sic non sequitur, quod in eodem instanti, in quo duret, et existat privatio cum forma, sed quod abiciatur; nec enim illa prioritas naturæ est prioritas causæ petentis existentiam, sed termini a quo, qui abicitur.

QUÆSTIO III.

DE PRINCIPIIS IN PARTICULARI ET PRIMO DE MATERIA PRIMA.

ARTICULUS PRIMUS.

AN SIT ET QUID SIT MATERIA PRIMA.

Antequam definitionem materiæ primæ, quam Philosophus tradidit, explicemus, **supponimus duo**: Primum est dari materiam primam, secundum est esse aliquid in re distinctum a forma.

QUANTUM AD PRIMUM, nomine materiæ primæ intelligimus illam entitatem, quæ est capax recipiendi formas substantiales, in se vero nullam habet formam. Eam autem explicat Philosophus in hoc primo libro Physicorum ex analogia et similitudine materiæ artificialium. Sicut enim ex ligno vel ex ære fit statua, et lignum illud vel æs secundum se nullum esse statuæ habet, sed solum capacitatem ad statuam, licet in alio genere, id est in ratione entis naturalis, habeat aliquod esse, v. g. ligni vel æris, ita illud, quod etiam respectu rerum naturalium materia est et subiectum, intelligitur nullum habere esse naturale, sed solum capacitatem ad illud, et hoc dicitur ens in potentia. Unde dicit Philosophus 7. Metaph. textu 8. [1], lect. 2. [2] apud D. Thomam: «Illud dico materiam, quæ secundum se neque est quid» (id est substantia in actu) «nec quantum nec aliquid aliud quidquam, quibus ens determinetur». Et D. Augustinus 12. Confess. cap. 6. [3]: «Mutabilitas», inquit, «rerum mutabilium capax ipsa est formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid est? Numquid animus? Numquid species animi vel corporis? Si dici posset nihil aliquid, est et non est, hoc eam dicerem, et tamen iam utcumque erat, ut species caperet istas visibiles et compositas». Ita Augustinus. Denique D. Thomas in hoc 1. Phys. lect. 13. [4]: «Cum videamus», inquit, «hoc, quod est aer, quandoque fieri aquam, oportet dicere, quod aliquid existens sub forma aeris, quandoque sit sub forma aquæ. Et sic illud, quod est aliquid

[1] c. 3. (1029 a 20).
[2] *Pa* XX. 457 a.
[3] Migne P. L. XXXII. 828.
[4] *Le* II. 46. n. 9.

præter formam aquæ et præter formam aeris, se habet ad ipsas substantias materiales, sicut se habet æs ad statuam et lignum ad lectum, et quodlibet materiale et informe ad formam, et hoc dicimus esse materiam primam ». Sic D. Thomas.

Dari autem istam entitatem, sic potentialem et informem, ex duobus principiis Aristoteles deduxit: Primo ex ipsa generatione substantiali, secundo ex eo, quod naturaliter ex nihilo nihil fiat. Et hoc secundum ex primo deducitur, quia si ex nihilo aliquid fieret, ita ut tota ipsa rei substantia ex nihilo fieret, hoc ipso non esset generatio, sed creatio, et corruptio esset annihilatio. Unde non requirerentur determinatæ dispositiones ad determinatas generationes, sed eodem modo posset fieri lapis vel equus vel quæcumque alia res, quia si ex nihilo fit, ad nihil deserviunt dispositiones, ut determinetur magis ad unum quam ad aliud. Si autem fit ex aliquo, et id, quod fit, est substantia, eo quod generatio substantialis est, necessario supponit aliquod subiectum capax illius substantialis esse, quod de novo fit, et amittens esse, quod antea habebat, quia corrumpitur. Ergo de se neutrum illorum habet, et consequenter solum est in potentia ad utrumque.

SECUNDUM, QUOD SUPPONIMUS, est hoc subiectum seu entitatem substantialem esse distinctam realiter ab ipsa forma substantiali, quæ corrumpitur et quæ generatur. Quod tamen aliqui *negaverunt*, et ex antiquis apud Scotum in 2. dist. 12. q. 1. [1], ex quo id referunt Conimbric. super cap. 9. huius 1. libri q. 3. art. 1., et ex recentioribus aliqui id suscitaverunt existimantes non dari duas entitates, quæ sint materia et forma componentes unum tertium, sed materiam et formam esse unum et idem ens, quod in quantum potentiale dicitur materia, et in quantum actuale dicitur forma. Et sic agens quando generat aliquid, convertit totum hoc ens in aliud ens. Et hoc in quantum mutabile in aliud, dicitur materia et potentialitas ad illud, sicut essentia obiective considerata est in potentia ad existentiam. Et sic Aristoteles considerat transitum materiæ de uno ad aliud sicut transitum essentiæ de possibilitate ad existentiam, non sicut transitum subiecti de frigore ad calorem. Et hoc modo dicunt intelligendum esse D. Thomam, quando docet implicare, quod materia existat sine forma, non magis quam ens actu sine actu, ut 1. p. q. 66. art. 1. Quod esset inintelligibile, si materia est entitas distincta a forma, non enim posset reddi existens et ens in actu per entitatem illam distinctam.

Ceterum hæc sententia omnino reicienda est nec in D. Thoma ullum habet fundamentum. Nam D. Thomas perpetuo docet materiam et formam esse partes componentes totum, materiamque distinguit a formis. Nam in q. 3. de Veritate art. 5. ad ultimum [2] dicit materiam « prorie non habere essentiam, sed esse partem essentiæ ». Et cap. 7. de Ente et Essentia [3] dicit formam esse partem compositi, et ex ipsa et materia componi totum. Et 7. Metaph. lect. 2. [4]: « Oportet », inquit, « quod materia secundum sui essentiam sit alia ab omnibus formis substantialibus et earum privationibus, quæ sunt termini generationis et corruptionis ». Et similiter in 1. Phys.

[1] II. 497. n. 544.
[2] *Pa* IX. 60 b.
[3] *Pa* XVI. 336 b.
[4] *Pa* XX. 457 a.

lect. 13. supra cit. [1] aperte dicit, quod illud, quod est aliquid præter formam aquæ et præter formam aeris, dicitur materia prima. Aperte ergo sentit, quod materia distinguitur a forma, sicut etiam Philosophus id sentit, dum docet tria esse principia rerum naturalium, materiam, formam et privationem. Neque fugit Philosophum hæc eadem sententia, quam impugnamus, quæ ponit ipsum totum, quod corrumpitur, esse materiam, quatenus est in potentia, ut convertatur in id, quod de novo fit. Proponit enim in 8. Metaph. [2], lect. 4. apud D. Thomam in fine [3], hanc eandem dubitationem, quod « cum ex vino fiat acetum et ex vivo mortuum, dubitatur, quare vinum non sit materia aceti et vivum materia mortui, cum ordinentur ad ea sicut potentia ad actum? ». Respondet autem Philosophus ibi et D. Thomas, quod « acetum est corruptio vini et mortuum corruptio vivi. Non ergo acetum fit ex vino sicut ex materia, neque mortuum ex vivo, sed secundum accidens dicitur ex eo fieri, in quantum fit ex materia eius ». Ubi apertissime excludit Philosophus istam imaginationem, quod ipsum totum, quod corrumpitur, sit materia.

Et fundamentum huius clarissime constat in ipsa corruptione hominis. Constat enim, quod anima rationalis est vera hominis forma, ut definitum est in Concilio Lateranensi sub Leone X. et in Concilio Viennensi sub Clemente V. [4] Constat enim de fide animam hominis post mortem non corrumpi, sed permanere, et consequenter non convertitur in cadaver; nam cadaver non est anima. Ergo materia, quæ erat in homine, sive corpus illud, a quo separatur anima, vel relinquitur in cadavere vel non. Si relinquitur, ergo forma hominis distinguitur realiter a sua materia, cum dentur in re illæ duæ partes separatæ, scil. [5] materia in cadavere et anima hominis, quæ non est cadaver. Si non remanet in cadavere, vel illud corpus annihilatur vel remanet sicut antea cum eadem forma. Si annihilatur, tollitur tota ratio corruptionis naturalis, quæ non fit per annihilationem, neque prædicti auctores salvant, quod convertatur res, quæ corrumpitur, in rem, quæ generatur, quia anima non convertitur, sed permanet in se, corpus autem annihilatur; et tunc corpus illud, quod manet in cadavere, non esset resuscitandum in die iudicii, sed illud, quod annihilatum est, quia illud solum pertinet ad hominem, non istud, quod [6] est contra fidem et sensum ecclesiæ, quæ sentit in pelle nostra resuscitandos nos esse, et corpus illud, quod pulveri traditur, esse resuscitandum, non aliud. Si autem manet sicut antea coniunctum animæ, ergo anima non est separata ab illo, et sic homo non esset mortuus. Quodsi dicas corpus hominis separata anima converti in totam entitatem cadaveris, ergo iam conceditur, quod in homine dabatur aliquid præter animam ab illa distinctum, siquidem modo ab illa separatur et convertitur in cadaver. Et sic quando homo erat vivus, componebatur ex anima et ex illo corpore, quod transit in cadaver, tamquam ex duobus distinctis, et sic habetur intentum. Et cum illud corpus seu materia, quæ est in homine,

[1] 55 b 39.
[2] c. 5. (1044 b 34).
[3] *Pa* XX. 524 b.
[4] Denzinger (ed. Bannwart), Enchiridion, 738., 480., 481.
[5] *Lu* — scil. . . . cadaver.
[6] *Lu* — quod . . . non aliud.

non creetur de novo, quando homo generatur, sed præsupponatur in semine et in materia, ex qua fit homo (alioquin crearetur totus homo, et non generaretur, si tam anima quam corpus de novo crearetur), ergo in semine aliqua entitas dabatur subicienda animæ ut formæ et separanda a forma seminis, et hæc dicitur materia. Si autem in homine et in semine datur materia distincta a forma, idem erit in aliis entibus naturalibus, siquidem univoce conveniunt cum homine. Omitto, quod ista conversio, quam ponunt isti auctores totius entitatis, quæ corrumpitur, in totam, quæ generatur, est idem quod conversio transubstantialis, sicut in Eucharistia tota substantia panis convertitur in corpus Christi, sicque ista conversio non esset ita admirabilis, cum in qualibet generatione similis ab istis auctoribus ponatur.

Nec doctrina S. Thomæ, in qua oppositi auctores fundantur, quidquam illos iuvat, cum in doctrina D. Thomæ constet existentiam distingui a re, quæ existit, ut late ostendemus infra q. 7. [1] Et ita non repugnat alicui entitati, v. g. materiæ, advenire existentiam per aliquid distinctum, scilicet per formam, quod cum pluribus infra probaturi sumus. Sufficit nunc audire ipsum S. Doctorem in principio opusc. 31. [2], ubi inquit, quod « differt materia a subiecto, quia subiectum est, quod non habet esse ex eo, quod aliquid ei advenit, sed quod est per se et habet esse completum, ut homo non habet esse per albedinem, sed materia dicitur, quod habet esse ex eo, quod sibi advenit, quia de se esse incompletum, imo nullum esse habet, ut dicit Commentator in 2. de Anima. Unde simpliciter loquendo forma dat esse materiæ, accidens autem non dat esse subiecto ». Ita D. Thomas.

Ex his deducitur **explicatio definitionis materiæ primæ.** Definitur autem dupliciter a Philosopho:

Uno modo positive in hoc 1. libro textu 82. [3]: « Materia est primum subiectum, ex quo aliquid fit, et non secundum accidens ». Dicitur „ subiectum " ad excludendam formam, quæ non est subiectum, sed adveniens subiecto. Dicitur „ primum " ad excludendum subiectum accidentalium et artificialium formarum, quod non est subiectum primum, sed est ipsa substantia composita et sustentativa accidentium, quæ fit ex alio priori subiecto, et sic non est materia prima, sed secunda. Dicitur „ ex quo aliquid fit " ad excludendas alias causas; nam efficiens est, a quo aliquid fit, finis, propter quem fit, exemplar, ad instar cuius fit, forma, per quam habet esse. Sola materia est, ex qua aliquid fit. Dicitur „ non secundum accidens " ad excludendam privationem seu terminum a quo, quia ex illo non fit aliquid ut ex constituente sicut ex materia, sed tamquam ex aliquo, quod relinquitur; et ita per accidens se habet ad rem in facto esse.

Secundo modo definitur materia prima negative 7. Metaph. textu 8. [4], quod « materia per seipsam neque est quid neque quantum, nec aliquid aliud quidpiam dicitur, quibus ens determinatur ». Cuius sensus est, quod materia non habet ex se aliquid determinativum essentiæ seu naturæ, sive in genere substantiæ sive in genere quantitatis sive alterius generis, id est, caret omni forma determinante esse, et ut ibi explicat D. Thomas lect. 2. [1], « materia », inquit, « non potest per se existere sine forma, per quam est ens actu, cum de se sit potentia tantum », ut amplius explicabimus art. 3.

[1] art. 4.
[2] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 338 a).
[3] c. 9. (192 a 31).
[4] c. 3. (1029 a 20).

Articulus II.

UTRUM MATERIA PRIMA EX SE ITA SIT PURA POTENTIA, QUOD CAREAT OMNI ACTU FORMALI ET ENTITATIVO.

Formalem actum vocamus formam constituentem cum materia aliquod tertium; actum vero entitativum existentiam, per quam aliquid formaliter constituitur extra causas et extra nihil.

Et quidam apud antiquos, qui non agnoverunt materiam esse ens in potentia, sed quidquid erat ens, dicebant esse ens actu, et quidquid non erat ens actu, quod erat nihil, non separabatur existentia a forma neque [2] a materia, quia hanc non distinguebant a forma, sed pro eodem reputabant esse ens actu et esse ens formatum seu determinatæ naturæ.

Nunc autem, qui cum Aristotele sentiunt materiam esse ens in potentia, et aliunde non possunt percipere, quod illud, quod non est ens actu, sit aliquid reale, sed solum nihil, intelligunt materiam non dici ens in potentia, quasi careat existentia et sit in potentia ad ipsam, sed solum quia caret forma informante, quæ vocatur actus formalis, non quia caret existentia, quæ est actus entitativus. Et hæc sententia sumit suum principium ex eo, quod existimat existentiam non distingui a quacumque entitate reali, hoc ipso quod realis est, vel si distinguitur, non distingui realiter, sed ad summum formaliter, inseparabiliter tamen illam comitari et immediate afficere. Et hoc ideo, quia remota existentia, omnis realitas removetur et remanet nihil et solum in potentia obiectiva seu in statu possibilitatis, quod est purum nihil, sicut res omnes erant, antequam producerentur a Deo. Et sic solum distinguitur essentia ab existentia, sicut entitas in potentia obiectiva et in statu possibilitatis a seipsa in statu realitatis extra causas.

De hac distinctione vel indistinctione essentiæ ab existentia agemus infra q. 7. [3]

Nunc autem supponimus fuisse semper communem sententiam usque ad hæc nostra tempora, distinctionem aliquam a parte rei dari inter essentiam realem et existentiam. Licet enim Durandus tenuerit non distingui nisi tantum ratione, in 1. dist. 8. q. 2. n. 15. sqq., quem sequuntur P. Suarez in Metaph. disp. 31. sect. 4. et seq., Vazquez 3. p. disp. 72. cap. 2. et 3. et plures alii ex recentioribus, tamen oppositum manifeste ostendemus ibi esse sententiam D. Thomæ, quem, communiter sequuntur thomistæ et alii extra eius scholam.

Et quidem si teneatur existentiam identificari et non distingui a quacumque entitate reali, hoc ipso quod realis est, quæstio ista facile solvitur dicendo, quod materia cum sit realis entitas, etiam est actus entitativus, solum autem est in potentia reali et materiali ad actus formales seu ad formas substantiales. Ad existentiam enim non datur materialis et intrinseca potentia susceptiva illius, sed solum obiectiva, quatenus continetur in potentia agentis et transit de non esse ad esse.

[1] *Pa* XX. 457 b.
[2] *Lu* — neque . . . a forma.
[3] art. 4.

Ceterum in sententia opposita, quam nunc supponimus de distinctione essentiæ ab existentia, procedit DIFFICULTAS PRÆSENS, an materia sicut est in potentia ad formam, ita sit in potentia susceptiva existentiæ, non solum quia recipit existentiam formæ, ad quam est in potentia sicut ad ipsam formam, sed etiam quia non habet aliam existentiam, quam quæ sibi communicatur per formam, ita quod ex se solum sit entitas capax formæ et capax existentiæ per formam.

SIT UNICA CONCLUSIO: **Materia secundum se est in potentia ad actum formalem et ad actum entitativum, ita quod non habet immediatum ordinem ad existentiam, sed mediante forma, cuius est prius susceptiva quam existentiæ.**

De hac conclusione plenius agetur art. seq., ubi disputabimus, an *de potentia absoluta* possit esse materia sine forma. Nunc solum loquimur secundum ordinem *connaturalem* materiæ, an de se solum participet existentiam mediante forma, quidquid sit, an de potentia absoluta possit inverti iste ordo, et immediate existentiam participare sine forma.

Sic ergo ista sententia est Divi Thomæ et plurium auctorum, qui illum sequuntur: Caietanus de Ente et Essentia cap. 5. q. 8.; Ferrariensis 1. Contra Gent. cap. 54. [1] et 1. Phys. q. 1.; Soncinas 7. Metaph. q. 17. et libro 8. q. 1.; Capreolus in 2. dist. 13. q. 1. art. 1. [2]; Collegium Carmel. 1. Phys. disp. 3. q. 5.

Et licet plura FUNDAMENTA afferantur ad illam stabiliendam, possunt tamen reduci ad duo:

Primum est commune formæ et materiæ, scilicet quia in quocumque composito datur unicum esse existentiæ, quo existit tam forma quam materia, eo quod datur unicum fieri totius compositi et resultat unica entitas. Existentia autem sequitur ipsum fieri rei, cum sit terminus eius, et ipsam unitatem essentiæ seu entitatis, cui convenit. Sed de hoc principio agemus infra q. 7. ostendendo, quod existentia est propria compositi ut quod, et solum convenit formæ ut principio quo determinandi existentiam, et materiæ ut principio quo suscipiendi illam.

Alterum ergo principium nunc expendendum specialiter pertinet ad materiam, in qua considerat D. Thomas, quod non datur immediatus ordo materiæ ad existentiam, sed immediate respicit et recipit formam et mediante illa existentiam. Et ita sicut est in pura potentia ad omnem formam, ita ad omnem existentiam. *Et imprimis* videri potest D. Thomas q. 4. de Potentia art. 1. in corpore [3], ubi inquit, quod « materia prima non potest in rerum natura existere, quin aliqua forma formetur. Quidquid enim in rerum natura invenitur, actu existit, quod quidem non habet materia nisi per formam, quæ est actus eius; unde non habet sine forma in rerum natura inveniri ». *Item* in opusc. 15. cap. 8. [4] sic inquit: « In substantia composita ex materia et forma est duplex ordo, unus quidem ipsius materiæ ad formam, alius autem ipsius rei iam compositæ ad esse participatum. Non enim est esse rei neque forma eius neque materia ipsius, sed aliquid adveniens rei per formam. Sic igitur in rebus ex materia et forma compositis materia quidem secundum se considerata, secundum modum suæ essentiæ, habet esse in potentia, et

[1] *Le* XIII. 392. n. I.
[2] IV. 18 b.
[3] *Pa* VIII. 79 a.
[4] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 192 a).

hoc ipsum est ei ex aliqua participatione primi entis, caret vero secundum se forma, per quam participat esse in actu secundum proprium modum ». Ergo secundum D. Thomam immediatus ordo materiæ est ad formam et mediante ea ad existentiam, et sic de se tam est in pura potentia ad formas sicut ad existentiam. *Alter locus* est opusc. 31. [1] in principio, ubi inquit, quod « materia non se habet ut subiectum, in quo, sed ex quo. Et est differentia inter ista subiecta, quia subiectum est habens esse et in illo sustentans formas, sicut substantia sustentat accidentia, et ita non habet esse ex eo, quod sibi advenit. At vero materia dicitur subiectum, ex quo aliquid componitur, et habet esse ex eo, quod sibi advenit, quia habet esse incompletum, imo nullum esse, ut dicit Commentator in 2. de Anima. Unde simpliciter loquendo forma dat esse materiæ ». Ita D. Thomas. Qui locus valde notandus est, quia in eo aperte docet, quomodo potest aliquid esse subiectum, non præsupponens esse ad componendum cum forma et recipiendum illam, sed potius ad hoc recipere, ut habeat esse simpliciter per talem formam. Nec significat D. Thomas solam dependentiam materiæ a forma, ut existat, ut aliqui dicunt (sic enim etiam forma dependere potest a materia, imo substantia ab accidente, ut a dispositione, sine qua non est), sed intelligit D. Thomas ordinem participandi esse, qui est actus ultimus, non convenire materiæ nisi per formam. *Denique* videri potest S. Thomas 1. p. q. 7. art. 2. ad 3. et q. 66. art. 1. et q. 115. art. 1. ad 2. et 2. Contra Gent. cap. 43., ubi materiam puram potentiam vocat sine omni existentia.

Et quidem ex hoc fundari potest **ratio pro ista sententia,** quia Philosophus in hoc libro, præsertim textu 69. et 70. [2] investigavit naturam materiæ primæ ad similitudinem materiæ artificialium dicens, quod materia se habet ad formas naturales sicut lignum vel æs ad formas artificiales. Et nos addere possumus, quod se habet sicut intellectus noster ad species et obiecta, ad quæ in principio est in potentia. Videmus autem, quod lignum vel æs in genere artificiali nullam prorsus habent existentiam artificialem ante formam, et similiter intellectus noster nullum esse intentionale ante species. Ergo si materia prima ita se habet in genere naturali sicut materia secunda, v. g. lignum vel æs in genere artificiali, manifestum est, quod ita caret materia prima omni esse naturali sicut materia secunda omni esse artificiali.

NEC DICI POTEST, quod materia caret quidem esse naturali proveniente a forma, sed non caret omni esse. Habet enim actum metaphysicum, scilicet actum entitativum, quo existit extra causas, saltem incomplete et imperfecte, sicut postulat ex suo genere, quod incompletum et imperfectum est, perficitur autem per formam.

Sed contra est, quia iste actus entitativus debet esse in aliquo genere. Et certum est, quod debet esse in genere substantiali, non accidentali vel artificiali, cum ipsa materia substantia sit, saltem partialis, existentia autem secundum hos auctores non differt re ab essentia. Et in isto genere substantiæ certum est, quod non habeat existentiam generis spiritualis, cum ipsa longissime distet a genere spirituali. Ergo si quam habet, est in genere naturali, ad quod

[1] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 338 a).
[2] c. 7. (191 a 8).

ipsa pertinet ut pars entis naturalis. Et tunc urget ratio Philosophi: Materia prima in genere naturali est ens ita in potentia, sicut materia secunda est in potentia in genere artificiali. Sed materia secunda, v. g. lignum, nullum habet esse artificiale, nec partiale nec totale, ante formam artificialem, sed solum capacitatem ad illud. Ergo materia prima nullum esse naturale habet ante formam, et consequenter nullum absolute in actu, quia in re nullum esse datur, etiam partiale, quod non sit naturale vel artificiale, sed solum est capax existendi mediate per formam.

Et amplius hoc declaratur ex doctrina Aristotelis, qui affirmat apud antiquos philosophos existimatum esse, quod si materia esset ens in potentia, esset nihil in actu, et incideretur in inconveniens, quod ipsi ita refugiebant, quod ex nihilo res generarentur, pro eodem existimantes nihil et ens non in actu. Imo hoc erat præcipuum, quod contra Aristotelis sententiam opponebatur, quia si materia est ens in potentia, ergo est nihil seu non ens, quia solum quod est actu, est ens. Sic enim sensisse veteres constat tum ex hoc 1. libro textu 34. [1] et textu 71. [2], ibi D. Thomas lect. 9. [3] et 14. [4], tum etiam ex 1. de Generat. textu 12. [5] et ibi D. Thomas lect. 6. [6], ubi dicit, quod si materia est nihil actu, sed potentia, « sequitur id, quod maxime timebant priores philosophi, quod aliquid generatur ex nullo præexistente; quod enim non est ens actu, est nihil ». Ecce quomodo utebantur antiqui eodem fundamento, quo nunc recentiores ad probandum, quod materia non est pura potentia entitative seu ens in potentia, quia esset nihil; quidquid enim non existit actu, non est reale, quia non est extra causas. Cum ergo faciebant illam consequentiam, quod si materia non est ens actu, sed in potentia, est non ens seu nihil, plane procedebant contra ipsum esse entitativum materiæ, et non solum contra formale, quia procedebant contra ipsam materiam secundum se et nudam omni forma. Sic enim dicitur esse in potentia omnia. Ergo si de hac materia sic in potentia inferebant, quod esset nihil, si erat in potentia ens, plane intelligebant carere esse entitativo, quod est existentia. Sola enim carentia huius esse facit nihil, et præsertim, quia si loquimur de materia secundum se et sine forma, iam non inferebatur carere esse formali, quia supponebatur, sed carere entitativo, quod est esse nihil.

Sic autem proponens Aristoteles difficultatem istam, non respondet materiam esse actu partialiter et secundum actum entitativum, per quod quidem videbatur directe solvi illa consequentia, quod si materia est ens in potentia, ergo est nihil. Dicerent enim recentiores, quod materia est in potentia ad omnes formas et ad omne esse formale, non autem est nihil, quia habet esse entitativum. Sed Aristoteles respondet tum in 1. Phys. textu 69. [7] et 76. [8], tum in 1. de Generat. textu 17. [9] et ibi S. Thomas lect. 7. in fine [10], quod quia

[1] c. 4. (187 a 32).
[2] c. 8. (191 a 24).
[3] *Le* II. 28. n. 5. sqq.
[4] l. c. 49. n. 2. sqq.
[5] c. 3. (317 b 7).
[6] *Le* III. 286. n. 10.
[7] c. 7. (191 a 8).
[8] c. 8. (191 b 17).
[9] c. 3. (318 a 23).
[10] *Le* III. 289. n. 6.

numquam est corruptio sine generatione, ideo numquam materia manet ita in potentia, quod non sit ens actu, quia semper est subiecta alicui formæ. Et ideo licet generatio fiat per se ex ente in potentia, tamen per accidens fit ex ente in actu, eo quod materia, ex qua generatur, est sub alia forma et privatione sui, ratione cuius formæ materia dicitur in actu, quamvis sola eius potentia per se ad generationem concurrat, non actualitas, quam sub illa forma corrumpenda habebat. Si ergo Aristoteles ut solvat obiectionem, quæ infert materiam esse nihil et carere actu entitativo, quod est existentia, recurrit ad successionem formarum, sub quibus semper est materia, et propter hoc debere corruptionem unius esse generationem alterius, ut non sequatur materiam esse nihil et non ens seu non existens, plane sentiebat materiam non habere esse entitativum ex se, sed per formam. Alias si id sentiret, cur non diceret argumento « materia est in potentia, ergo est nihil », nego consequentiam, quia secundum se est existens et habet esse entitativum, licet sit in potentia ad formale?

Et ulterius hoc declaratur, quia si ponitur materia habere actum entitativum seu existentiam ex se, funditus evertitur ratio probandi contra antiquos dari formam substantialem, quia antiqui non agnoscebant formam distinctam a materia, sed totam quidditatem esse materiam, nec generari aliquid de novo substantialiter, sed alterari tantum, eo quod non poterat fieri ens simpliciter nisi ex non ente, ut constat ex 1. Phys. textu 71. [1] et 78. [2] et ibi D. Thomas lect. 14. [3], ubi ponit rationem antiquorum, ex qua movebantur ad negandam generationem substantialem, quia ex non ente fit ens; sic enim ex nihilo fieret nec ex ente, quia iam esset, et sic non fieret esse simpliciter, sed ut tale. Et idem habet Aristoteles 1. de Generat. textu 11. [4] et D. Thomas ibi lect. 6. [5] Solvit autem hoc Aristoteles, quia ens simpliciter, id est substantia, fit per se ex ente in potentia, quod est materia, quæ per accidens est in actu, quatenus erat sub alia forma, quæ ipsa generatione corrumpitur. Si autem ponatur materia ex se esse ens actu per existentiam, licet in potentia ad formas, enervatur doctrina Aristotelis et sumit robur ratio antiquorum, quia si fit generatio per se ex ente existente, dicerent antiqui, quod forma adveniens tali rei existenti non est substantialis, quia non dat primum et integrum esse. Ex quo ergo principio probat contra veteres, quod forma est substantialis et dat esse simpliciter, et consequenter datur generatio substantialis, etiamsi forma substantialis [6] supponat materiam substantialiter habere partialem existentiam [7]. Hoc enim nullo principio naturali probari poterat contra illos nisi petendo principium. Unde bene dixit S. Thomas opusc. 15. cap. 7. [8], quod « ubi ponitur materia ens actu, nihil differt dicere materiam et substantiam rei; sic enim antiqui naturales, qui probant materiam primam ens actu, dicebant materiam esse omnium rerum substantiam ».

[1] c. 8. (191 a 24).
[2] ibid. (191 b 30).
[3] *Le* II. 49. n. 2.
[4] c. 3. (317 b 14).
[5] *Le* III. 286. n. 7.
[6] *Lu* — substantialis.
[7] *Lu* supponat aliquod esse substantiale in materia.
[8] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 190 a).

Alia ratio poterat addi, qua sæpe utitur D. Thomas, nempe 1. p. q. 66. art. 1. et Quodlib. 3. art. 1. [1] et q. 4. de Potentia art. 1. [2], quia si materia existeret actu per se, et non per formam, sequeretur habere actum sine actu, eo quod illa existentia materiæ est actus participatus in materia, omnis autem actus participatus est forma vel habetur per formam. Sed de hac ratione seq. art. latius dicendum est.

Denique superflue ponuntur tot existentiæ, quot entitates. Sicut enim sufficit una anima ad omnes partes, cur non una existentia?

Solvuntur argumenta.

Argumenta omnia, quæ hic fieri possunt, vel tangunt generaliter distinctionem existentiæ ab essentia, de quo in q. 7. [3] redibit sermo, aut probant de potentia absoluta posse materiam esse sine forma, de quo seq. art. Breviter in præsenti ea solum tangemus, quæ ad puram potentiam in materiam pertinent.

Primo ergo arguitur, quia vel illa entitas materiæ ante formam et secundum se considerata est aliquid reale extra statum possibilitatis et extra causam creantem, vel non. Si non est extra causam creantem et extra statum possibilitatis, ergo non est entitas realis nec realitas susceptiva formæ, sed tantum est entitas possibilis et in potentia obiectiva, et sic non loquimur de materia in præsenti, sed de materia reali et quæ invenitur in rerum natura; nam quæ est in statu possibilitatis, non suscipit formam neque componit cum illa. Si autem est extra statum possibilitatis et extra causam creantem, antequam adveniat forma sive existentia, quæ sit entitas distincta, ergo per se ipsam est actu extra causas sine forma, quod est existere. Quodsi ita est pura potentia, quod non est existens neque ens, incidemus in opinionem Platonis, qui materiam ita fecit puram potentiam, quod non distinxit illam a privatione et non ente, contra quem disputat Aristoteles 1. Phys. cap. 9. [4]

Respondetur hoc argumentum tangere totum fundamentum sententiæ oppositæ, quod procedit eadem æquivocatione, qua antiqui philosophi, qui non agnoscebant medium inter ens actu et nihil, quorum etiam ratione convictus Plato concessit quidem materiam primam, sed illam dixit esse non ens seu privationem. Antiqui vero philosophi per aliud extremum dixerunt materiam esse aliquid, sed non distinctum a forma, sicque dicebant esse ens actu. Inter has autem extremas sententias procedunt duæ mediæ opiniones, altera Aristotelis, D. Augustini et D. Thomæ, qui ad antiquos dicebant bene posse dari ens, quod non sit in actu, nec tamen sit nihil, sed ens in potentia, et sic datur medium inter ens actu seipso et nihil, scilicet ens per aliud et recipiendo aliud, per quod habet existentiam, et hoc Augustinus vocat „prope nihil", eo quod nihil contradictorie opponitur enti, et ideo nihil nec est ens actu neque capax actus. Capacitas ergo ad actum seu ad esse, licet non sit ipse actus, quia tamen est capax illius, iam recedit a nihilo, est tamen prope nihil, quia non est perfecte et in actu se solo extra nihil. Alia vero opinio recentiorum ad fundamentum

[1] *Pa* IX. 485 b.
[2] *Pa* VIII. 79 a.
[3] art. 4.
[4] 191 b 35. sqq.

antiquorum dicit, quod inter ens in actu et nihil non datur medium, quod sit ens pure in potentia, sed datur ens, quod partialiter est in actu, et hoc est materia, quæ est pars quædam compositi, quæ partialiter et incomplete existit in actu. Cuius tamen partialis existentiæ in materia Aristoteles non meminit, neque ex suis principiis contra antiquos potuit deducere, imo Commentator in 2. de Anima [1], ut refert D. Thomas opusc. 31. [2], dixit, quod materia nullum esse habet.

Ad argumentum ergo dicimus, quod materia ante formam et essentia ante existentiam intelliguntur extra statum possibilitatis et extra causam creantem, distinguo: dependenter ab actu dante illis esse formaliter, concedo; independenter ab omni actu et forma, nego. Et antecedenter ad istum actum vel formam, id quod relinquitur in materia vel essentia, est entitas procedens a Deo et creata a Deo ut recipiens et tendens ad existentiam suscipiendam seu ut existens per aliud, non ut existens seipso. Nam non solum id, quod est actus, sed etiam id, quod est potentia ad actum, creatur a Deo, sed ut subiecta actui, et non sine illo. Unde dicit D. Thomas 1. p. q. 44. art. 2. ad 3., « quod materia non est creata sine forma; licet enim omne creatum sit in actu, non tamen est actus purus. Unde oportet, quod etiam illud, quod se habet ex parte potentiæ, sit creatum ». Condistinguit ergo potentiam ab actu, et sic sumptam potentiam non solum dicit esse creabilem vel possibilem, sed creatam seu concreatam, quia creatur ut coniuncta et subiecta actui, non ut in se actus. Quare omne, quod est extra statum possibilitatis debet esse ens in actu, sed non omnia eodem modo. Aliquid enim est in actu ut suscipiens actum, scilicet ipsa materia, aliquid ut dans actum, scilicet forma, aliquid ut constitutum ex actu, scilicet compositum. Et illud, quod suscipit actum tamquam potentia, etiam ut potentia extra causas est et a Deo est, sed non ut habens ex se actum, sed ut recipiens actum.

Et quando urgetur, quod si materia est ita pura potentia, quod non est actu existens, erit nihil et non ens, *respondetur*, quod neque est nihil neque entitas de se et per identitatem intrinsecam existens actu, sed capacitas actus et coniuncta ipsi actui, et ita est pura potentia in actu, non actualitate antecedenti, sed actualitate concomitante et consequente, quatenus numquam est sine ipsa existentia et sine [3] forma, cuius est capax et ad quam est in potentia, sed tamquam sibi coniuncta et unita, non ut sibi identificata, sed a se indistincta. Et in hoc posuit Aristoteles contra Platonem differentiam inter privationem et materiam, quod privatio neque in potentia neque in actu, neque per participationem neque per identificationem est capax existentiæ, materia autem est capax per participationem et coniunctionem ad formam, non per identificationem. Et D. Thomas opusc. 15. cap. 8. [4] vocat „materiam remota forma" non ens, susceptivum tamen formæ, quæ est participativa ultimi actus, qui est existentia.

Secundo arguitur: Non datur medium inter esse extra causas et intra illas, cum contradictorie opponantur. Ergo in illo priori, in quo intel-

[1] c. 1. (412 a 7).
[2] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 338 a).
[3] *Lu* — sine.
[4] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 192 a).

ligitur materia ante formam et essentia ante existentiam, vel intelligitur intra causas vel extra. Si intra causas, est in statu possibili et in potentia obiectiva, et sic non est capax componendi cum forma. Si autem est extra causas, ergo hoc ipso est existens, et sic ante existentiam esset existens, quod implicat.

Et confirmatur, quia si materia suscipit formam et existentiam eius, antequam in se habeat propriam existentiam, oportet, quod in aliquo priori intelligatur causare materialiter talem formam suscipiendo illam. Ergo pro illo priori intelligitur talis causalitas realis materialis exire ab ipsa materia; ergo necessario est existens, quia causalitas realis non potest exire nisi a causa reali realiter existente.

Respondetur, quod in illo priori, quo materia intelligitur recipere tam formam quam existentiam, intelligitur materia extra causas in suo genere, scilicet per modum potentiæ susceptivæ actus, non autem intelligitur ut perfecte et complete existens in actu. Quia enim actio agentis ponit extra nihil tam potentiam quam actum, ut ex D. Thoma vidimus, et ordine quodam tangit illa, quia potentiam tangit ut subiectam actui et actum ut informantem potentiam, in illo priori seu præcisione, qua intelligitur potentia subici et illum recipere, nondum tamen actus informans illam, intelligitur materia seu existentia extra causas inadæquato et incompleto modo, scilicet sub formalitate potentiæ suscipientis existentiam, non sub formalitate existentiæ actuantis, in re tamen semper invenitur extra causas perfecte et complete. Et ita in re non datur medium inter esse vel non esse intra causas, sed secundum formalitates et præcisiones, quæ sunt prioritates naturæ, bene potest dari medium inter esse complete extra causas secundum omnem considerationem et esse complete intra illas. Et hoc medium est esse in fieri et tendentia seu potentia susceptiva formæ et existentiæ, et nondum formæ informantis illam, quæ prioritates et præcisiones existendi secundum unam rationem, et non secundum aliam, passim occurrunt in productionibus rerum et dependentiis a causis.

Ad confirmationem respondetur, quod ad causam materialem, ex qua componitur ipsum totum, sufficit existentia concomitanter et in eodem instanti temporis, ut dicatur realiter componere et causare, non autem requiritur, quod existentia antecedat pro illa prioritate naturæ, qua intelligitur causare materialiter. Ad causam vero materialem, quæ per modum subiecti recipit formam accidentalem sustentando, requiritur quod antecedenter habeat existentiam, etiam pro prioritate naturæ, qua causat. Ratio diversitatis sumitur ex D. Thoma, opusc. 31. in principio [1], quia causa materialis sustentans recipit formam dando illi esse simpliciter, a forma autem solum recipit esse accidentale, quod est esse secundum quid. Unde cum illa receptio non sit pure potentialis, sed sustentativa in esse, supponit in causa materiali esse. At vero causa materialis pure receptiva et constitutiva naturæ non recipit dando esse formæ, sed accipiendo a forma esse, et sic non supponit esse in se, sed solum capacitatem ad illud, quod mediante forma recipit. Nec requiritur, quod causa materialis pro omni prioritate suæ causalitatis intelligatur ens in actu, sed sufficit, ut sit causa realis, quod in re sit pro omni instanti durationis, non pro omni

[1] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 338 a).

instanti causalitatis et dependentiæ. Et hoc ideo est, quia huiusmodi causalitas materialis est ita imperfecta, quod non solum non ponit formam extra causas, sed ad hoc causat formam, ut ponatur materia ipsa extra causas, siquidem causare formam recipiendo est recipere actualitatem ad esse, et quando actualitas dat esse simpliciter, etiam potentia recipit esse simpliciter. Et ideo causalitas ita imperfecta non supponit esse perfectum pro prioritate causandi, sed capacitatem ad esse. Nec enim causat mediante esse sicut causa efficiens vel subiectum sustentans, sed mediante capacitate et potentialitate ad esse.

Si instes: Nam materia recipiendo formam dat esse formæ, siquidem forma non habet esse in se, sed in materia, excepta anima rationali, ergo mediante esse debet causare materia. *Respondetur* formam substantialem non dependere a materia, quia ab illa recipiat esse aut sustentetur in esse sicut formæ accidentales, quæ non possunt dare primum esse, sed esse secundum quid, et ideo supponunt subiectum constitutum et subsistens in esse, ideoque ab esse subiecti dependent et ab illo sustentantur. At vero forma substantialis dat primum et substantiale esse, et ideo non recipit aliquod esse a materia. Sed quia illud esse, ut est a forma, (præter rationalem) non est subsistens et per se independens, accipit a materia ut a subiecto ultimo principium, unde terminetur et reddatur subsistens in ipso toto.

Tertio arguitur: In materia secundum se et seorsim a forma est entitas in tempore producta, et non aliquid æternum, et sic significatur per ly „est" non absolutum a tempore, ut quando dicitur „materia est"; est etiam entitas subiecta productioni et causalitati agentis creantis. Ergo habet omnes effectus formales existentiæ ante ipsam formam. Est etiam participatio quædam Dei in actu, quia habet ideam in Deo, ut docet S. Thomas 1. p. q. 15. art. 3. ad 3. Est etiam bona, ut docet 3. Contra Gent. cap. 20., alias incideremus in hæresim Manichæorum, quod materia est mala. Ergo habet in se seorsum a forma aliquod esse.

Respondetur omnes illas conditiones existentiæ, quæ tribuuntur materiæ consideratæ sine forma, vel essentiæ, quæ antecedenter se habent ad existentiam, convenire illi, non per identificationem cum existentia, sed per receptionem et subiectionem ad ipsam. In illa enim antecedentia ad formam vel ad existentiam, entitas essentiæ vel materiæ intelligitur ut suscipiens existentiam vel formam, quæ est antecedentia causæ receptivæ, licet nondum intelligatur ipsa forma vel existentia ut actuans, in qua præcisione illa entitas neque consideratur ut pure possibilis et intra causas, neque ut perfecte et complete extra illas (licet in re sit extra), sed in statu recipiendi ipsum esse et in potentia non obiectiva respectu agentis, sed recipiente respectu existentiæ. Entitas autem ut recipiens ipsam existentiam et ut subiciens se illi, habet omnes conditiones existentiæ per modum potentiæ receptivæ, quas habet existentia per modum formæ actuantis. Est enim aliquid temporale et subiectum agenti etc., non per modum actus existentiæ, sed per modum potentiæ recipientis illam, eo quod agens utrumque producit, et potentiam et actum, ut diximus ex D. Thoma [1].

Ex quo ulterius dicimus, quod ma-

[1] 65 a 33.

teria secundum se est quædam participatio Dei, quatenus participat capacitatem ad essendum, per quam recedit a nihilo, quod non est capax existendi, et hoc immediate a Deo participat, sed actualem existentiam huius capacitatis participat a Deo mediate, id est mediante forma constituente compositum, ut ex opusc. 15. supra [1] retulimus. Et ita dicit D. Thomas 1. p. q. 15. art. 3. ad 3., « quod materia prima habet ideam in Deo, sed non aliam ab idea compositi, cum materia secundum se neque esse habeat neque cognoscibilis sit », id est non separatam ab idea compositi, sed in illa inclusam; nam eo modo habet ideam, quo in tempore productionem. Est autem terminus productionis inadæquatus, quia non creatur, sed concreatur, ut dicit D. Thomas 1. p. q. 7. art. 2. ad 3., ergo et coexemplatur in idea.

Quod vero materia dicitur esse bona, respondetur, quod non dicitur bona formaliter et in actu, sed secundum capacitatem et ordinationem ad bonum. Unde dicit D. Thomas 1. p. q. 5. art. 3. ad 3., « quod materia participat aliquid de bono, scilicet ipsum ordinem vel aptitudinem ad bonum, et ideo non convenit sibi, quod sit appetibile, sed quod appetat ». Et sic intelligitur in 3. Contra Gent. cit., quod materia est bona ratione ordinis ad bonum, non ratione bonitatis actualis in se. Et ita materia non est privatio, ut dicebat Plato, quia privatio non ordinatur ad bonum, sed opponitur illi, et similiter non est mala, quia malum opponitur bono, materia autem non opponitur formæ, et hac ratione dicitur utilis formæ et composito, quia ad rationem utilis sufficit bonum bonitate ordinis ad alterum, non bonitate actualitatis in se.

Articulus III.

UTRUM MATERIA POSSIT EXISTERE SINE OMNI FORMA, SALTEM DE POTENTIA ABSOLUTA.

Licet materia participet existentiam per formam, vel in suo esse partiali (si daretur) dependeret ab illa, adhuc restat difficultas, an solum pendeat naturaliter, an essentialiter, ita ut nec per Dei potentiam suppleri possit, sicut accidentia videmus naturaliter dependere a subiecto, et per Dei potentiam sine illo esse posse. Sententia ergo affirmativa communissima est inter recentiores huius temporis et habet patronum Scotum in 2. dist. 12. q. 2. [2] et totam eius scholam.

Nihilominus sit unica conclusio: **In sententia D. Thomæ implicat materiam existere denudatam ab omni forma, atque ita est essentialis ordo inter receptionem formæ et existentiæ,** quod per formam redditur capax habendi existentiam, qui ordo essentialis non invenitur inter accidens et subiectum, licet ratione imperfectionis suæ accidens dependeat inhærendo a subiecto, non materia. **Itaque materia se habet ad formam et ad existentiam ordine quodam essentiali,** sicut intellectus non est capax visionis nisi mediante specie et lumine, et sicut corpus non est capax gradus sensitivi nisi mediante vegetativo.

Hæc conclusio sumitur ex Divo Thoma 1. p. q. 66. art. 1., ubi inquit: « Si materia informis præcessit duratione, hæc iam erat in actu, hoc enim duratio importat; creationis autem terminus est ens actu, ipsum autem, quod est actus, est forma. Dicere igitur materiam præcedere sine forma, est dicere ens actu sine

[1] 60 b 33.
[2] II. 514. n. 569.

actu, quod implicat contradictionem». Ita D. Thomas. Et idem probat Quodlib. 3. art. 1. [1] his verbis: « Quod aliquid simul sit et non sit, a Deo fieri non potest, neque aliquid contradictionem involvens. Et huiusmodi est materiam esse in actu sine forma; omne enim, quod est actu, vel est ipse actus vel est potentia participans actum. Esse autem actum repugnat rationi materiæ, quæ secundum propriam rationem est ens in potentia. Relinquitur ergo, quod non potest esse in actu, nisi in quantum participat actum. Actus autem participatus a materia nihil aliud est quam forma. Unde idem est dictu materiam esse in actu et materiam habere formam. Dicere ergo, quod materia sit in actu sine forma, est dicere contradictoria esse simul ». Ita D. Thomas. Et videri etiam potest in q. 4. de Potentia art. 1. [2] et 3. Contra Gent. cap. 4., ubi inquit, quod « materia non tendit ad impossibile; est autem impossibile materiam tantum sub privatione esse ». D. Thomam sequuntur communiter omnes eius discipuli ad illum locum 1. p. Ibi [3] videri potest Caietanus et cap. 5. de Ente et Essentia q. 8.; Mag. Bañez ad illam quæst. [4]; Ferrariensis 1. Phys. q. 11. et cit. loco Contra Gent. [5]; Capreolus [6], Soncinas [7] et alii apud Cursum Carmel. hic disp. 3. q. 5. § 2.; pro eadem Conimbric. libro 1. Phys. cap. 9. q. 6. art. 1. citant Magistrum in 2. dist. 12. cap. 5., Hugonem de S. Victore [8], Durandum [9], Ægidium [10] et alios.

Ut explicetur implicatio, quam D. Thomas in tot locis affirmat, advertendum est, auctores oppositos non dubitare, quod existentia seu esse proveniens a forma non possit inveniri in materia sine ipsa forma, cuius est tale esse, sicut v. g. esse album, et existentia albi manifeste apparet, quod non potest convenire materiæ sine albedine, et generaliter quodcumque esse seu existentia ut specificata ab aliqua forma nullo modo potest convenire materiæ nisi mediante forma, a qua habet specificationem et determinationem. Et ita si velimus dicere, quod materia non participat istas existentias sic specificatas nisi servato ordine essentiali, ut mediantibus suis formis participentur, verissimum est, neque auctores oppositi negabunt. Sed punctum difficultatis est, an possit dari in materia aliqua existentia non specificata [11] nec proveniens a forma, sed ipsi materiæ conveniens, in quantum est entitas distincta a forma, et propterea vocatur actus entitativus, et sic existere possit materia separata ab omni forma et ab omni existentia formæ. In hoc ergo videtur deficere implicatio assignata a D. Thoma, quia concludit materiam non posse esse existentem sine aliquo actu, et inde infert non posse esse sine forma, pro eodem reputans actum participatum in materia et formam, cum tamen in hoc faciat difficultatem opposita sententia, quia distinguit actum existentiæ a forma et hunc actum existentiæ dicit convenire ma-

[1] *Pa* IX. 485 b.
[2] *Pa* VIII. 79 a.
[3] 1. q. 66. art. 1. (*Le* V. 156. n. IV).
[4] l. c.
[5] *Le* XIV. 12. n. 6.
[6] 2. dist. 13. q. 1. art. 1. (IV. 18 b).
[7] 8. Metaph. q. 1.
[8] 1. de Sacram. p. 1. c. 4. (Migne P. L. CLXXVI. 189).
[9] 2. dist. 12. q. 2.
[10] 1. Hexæm. c. 1.
[11] Lu — specificata nec.

teriæ antecedenter ad formam, vel quia non distinguitur entitas realis materiæ ab existentia sua, vel quia talis entitas materiæ immediate capax est illius.

Igitur implicatio D. Thomæ fundatur in hoc, quod existentia ex essentiali conceptu suo est actus distinctus ab essentia creata, ut probabitur q. 7. [1] Hic autem actus non constituit rem intrinsece et essentialiter, sed essentiam constitutam extra causas constituit, non in sua quidditate, alias esset essentialis et necessario conveniens rei, quam constituit. Ergo ex natura sua non est actus primus, id est constituens quiditatem, sed secundus seu adveniens constitutæ. Cum ergo materia prima de se nullum actum primum habeat, quia ipsa non est forma seu actus primus, careat vero omni forma ei unibili, ut supponimus, ergo non est capax alicuius actus secundi, qui est existentia, sicut non est capax actus secundi, qui est operatio nisi mediante radice operandi, quæ est potentia. Itaque sicut bene valet: Si aliquid est capax operationis tamquam actus secundi distincti a se, ergo in se est actus primus potens operari, quia nihil est aliud actus primus quam id, quod est capax immediate actus secundi; ita bene valet in existentia, quodsi aliquid est immediate capax existentiæ, etiam partialis, tamquam actus secundi in essendo, distinctæ ab essentia, ergo in se partialiter est actus primus vel habet actum primum, idem autem est actus primus, quod forma. Ergo si materia est sine omni forma et existit, habet formam sine forma, quia habet actum primum, vel ipsa est actus primus, hoc ipso quod est capax actus secundi, quod est existentia.

SOLUM POTEST RESPONDERI, *vel* quod existentia non est actus secundus nec supponit primum, sed est indistinctus a quacumque entitate reali, *vel* quod materia prima generali ratione potest dici actus primus, et non pura potentia, quatenus est capax existentiæ ob realitatem suam.

Sed primam solutionem excludemus q. 7. nec implicatio D. Thomæ currit nisi supponendo, quod existentia distinguitur ab essentia creata. Nam si est idem cum illa, quomodo potest controverti, quod est capax illius, vel quod non possit a Deo realis entitas et substantialis per suam existentiam, quam habet, separatim conservari sicut accidens sine subiecto? Tunc enim non magis dependebit a forma quam accidens a subiecto, imo multo minus, si utrumque secundum se existens est.

Secunda vero solutio destruit rationem propriam materiæ, quia in re est facere illam formam. Nam quid aliud est forma substantialis quam actus primus in genere entitativo? Et quomodo potest probari contra antiquos, qui negabant formam substantialem distingui a materia, quod non sit idem materia quod forma substantialis, si materia [2] est actus primus? Quod enim non informet, sed recipiat, imprimis hoc ipsi negabant, quod reciperet formas, quia secundum se erat ens actu et sic non indigebat formis substantialibus, quæ dant esse primum et substantiale. *Deinde* quia, si est actus primus, et non informans nec receptus in alio, ergo erit in se actus subsistens nec indigebit forma naturaliter ad existendum. Forma enim seu actus non receptus hoc ipso est terminatus et incommunicabilis ulteriori subiecto, ergo subsistens in eo esse, quod habet, et licet recipiat formas, recipiet illas tamquam accidentia, sicut suppositum hominis vel lapidis recipit accidentia. Quare ex his principiis magis aperitur via ad negandum materiam primam esse ens partiale, et quod non dantur formæ substantiales, sed solum accidentales, ut ponebant antiqui, quam ad oppositum, standO in principiis Aristotelis et veræ Philosophiæ.

DENIQUE POTEST IMPLICATIO ISTA ALITER EXPLICARI, quia illa existentia materiæ seorsum a forma vel esset corporea vel spiritualis vel non corporea nec spiritualis. Hoc tertium dici non potest, quia spirituale et corporeum videntur exhaurire omne, quod actu est substantia; adæquate enim illam dividunt, sive sit pars, ut forma corporea, sive totum. Necessario enim est aliquid pertinens ad genus corporeum vel spirituale per se vel reductive. Ergo neque datur existentia abstrahens ab utroque. Spiritualis esse non potest, quia materia maxime spiritualitati opponitur, cum spirituale consistat in abstractione materiæ; ergo propria existentia materiæ non potest esse spiritualis. Si est corporea, utique actu debet esse corporea, et non in potentia; est enim actualis existentia, et sic actu est id, quod est. Ergo essentialiter dependet a forma seu gradu corporeitatis, per quem materia est actu corpus. Nam materia de se non est actu corpus, sed per formam, quæ dat gradum corporeitatis. Si enim esset actu corpus, incideretur in opinionem antiquorum, qui, ut dicit S. Thomas [1], materiam primam dicebant esse actu corpus, et sic formæ elementales et aliæ non constituerent formaliter corpus, quod est aperte falsum. Forma enim, quæ non constituit corpus, neque potest tale corpus in specie constituere, quia implicat aliquam formam dare gradum specificum, genericum autem ab alia realitate distincta provenire; sic enim illa entitas, a qua gradus genericus proveniret, esset in genere, et non in aliqua specie. Et hæc est vis rationis D. Thomæ q. 4. de Potentia art. 1. [2], ubi dicit non posse materiam esse sine forma, quia non potest aliquid esse in genere, quod non sit in aliqua specie. Cum ergo a forma substantiali proveniat gradus corporis ut sic et specificus talis corporis, consequenter materia sine forma non est actu corporea, sed potentia, id est entitas susceptiva gradus corporei. Unde si habet propriam existentiam, illa non potest esse actu corporea, quia entitas, cuius est hæc existentia, non est actu corporea. Sicut autem non potest intelligi existentia hominis sine forma hominis nec existentia equi sine forma equi, ita nec existentia corporea sine forma corporis. Hanc rationem etiam attingemus seq. art., titulo ult.

Adverto, quod aliqui, ut Mag. Bañez ubi supra [3], existimant esse probabile, quod materia prima potest existere sine omni forma per existentiam divinam sibi unitam. Cui sententiæ etiam subscriberem, si supponeretur materia capax existentiæ sine forma. Cum enim existentia et subsistentia divina solum uniantur supplendo vicem creatæ, solum illis naturis uniri possunt, quæ sunt capaces subsistendi vel existendi, sicut patet, quod accidenti non potest uniri divina subsistentia, quia propriæ subsistentiæ non est capax. Ergo idem dicendum est de materia respectu existentiæ.

Unde etiam EVACUANTUR INSTANTIÆ a quodam recentiore adductæ contra nostram sententiam: *Prima*,

[1] art. 4. (134 a 25).
[2] *Lu* — materia.

[1] 1. Phys. lect. 14. (*Le* II. 50. n. 4).
[2] *Pa* VIII. 79 a.
[3] 69 a 32.

quia subsistentia est actus naturæ proveniens ab aliqua forma, et tamen divinitus suppletur per subsistentiam Verbi. *Secunda*, quia humanitas Christi existit existentia Verbi, et tamen illa existentia non convenit mediante forma; ergo potest existentia provenire ab alio quam a forma.

Sed utraque instantia infirma est. Aliud est enim, quod subsistentia et existentia creatæ sint supplebiles per divinam in [1] naturis, quæ non sunt pura potentia, sed capaces subsistentiæ et existentiæ, aliud, quod sint supplebiles in materia nuda. Sed in humanitate vel alia natura, cuius existentia et subsistentia sunt [2] modi consecutí seu formalitates, quæ dant illos effectus formales subsistendi et existendi, et [3] ipsæ naturæ non dant istos effectus, sed in se suscipiunt illos, sive ab existentia creata proveniant sive ab increata. Sed tamen neque creatam neque increatam existentiam capax est suscipere alia entitas, nisi habeat formam, et ita etiam existentia Verbi convenit mediante forma quantum ad capacitatem recipiendi illam.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur: Quia Deus potest conservare accidens sine omni subiecto et formam substantialem sine omni materia et quamcumque entitatem realem sine eo, a quo distinguitur realiter, ergo etiam materiam sine omni forma.

Consequentia patet, quia materia prima est entitas realiter distincta a forma et minoris dependentiæ a forma quam accidens a subiecto, cum materia sit substantia, accidens vero inhæreat; ergo potest separari ab omni forma. In hoc enim distinguitur realis distinctio a modali, quod ubi est distinctio realis, extrema possunt separari saltem de potentia absoluta, modus autem numquam potest separari ab eo, cuius est modus. Constat autem, quod materia prima est entitas realiter distincta a forma.

Confirmatur, quia materia vel dependet a forma intrinsece et essentialiter vel non. Si dependet, ergo propria materiæ quidditas constituetur per formam, quod est omnino falsum, cum propria materiæ quidditas sit esse ens in potentia, quod non habet a forma. Si vero non dependet essentialiter, sed solum quoad existentiam, talis effectus formæ est secundarius, et sic poterit suppleri a Deo, sicut suppletur in humanitate Christi existentia et subsistentia propria per Verbum, et sicut in Eucharistia ponitur quantitas corporis Christi sine repletione loci, quæ est effectus secundarius eius.

RESPONDETUR illud argumentum *de accidente* solvi a D. Thoma Quodlib. 3. cit. [4] art. 1. ad 1. [5] et 1. p. q. 66. art. 1. ad 3., et idem est de forma substantiali. Dicit ergo, quod accidens dependet a subiecto ut a causa sustentante in esse, materia vero a forma ut ab actu suo. Quod autem aliquid sustentetur ab aliqua causa secunda, bene potest a Deo suppleri per aliam causam, quia sustentatio solum pertinet ad exercitium ponendi rem in esse, non ad determinationem et specificationem ipsius. Exercitium autem existendi multo melius potest fieri per causam efficientem, quæ solum dat esse quoad exercitium. At vero materia dependet a forma non per modum causæ efficientis, sed formalis, cuius proprium munus est dare esse rei

[1] *Lu* — in ... et existentiæ.
[2] *Lu* + non sunt effectus formales, sed.
[3] *Lu* — et ipsæ ... recipiendi illam.
[4] 69 a 3.
[5] *Pa* IX. 485 b.

specificando et determinando illud. Unde remota omni forma caret materia omni principio determinante et specificante eius esse, et sic solum manebit existentia potentialis et indeterminata, quæ non potest habere effectum formalem existendi actu et determinate extra causas.

Ad id vero, quod dicitur *de distinctione inter extrema realiter distincta*, respondetur esse certum et infallibile signum distinctionis realis, si de facto duo separantur inter se. E contra tamen si non separantur, non est infallibile signum, quod non distinguantur realiter. Potest enim intervenire aliqua essentialis dependentia unius realitatis ab alia in existendo, sicut relatio realis ad sui existentiam petit existentiam termini, a quo realiter distinguitur; est enim relatio omnino extra suum terminum, et de actu vitali multi existimant non posse conservari a Deo extra potentiam vitalem, quia essentialiter dicit processionem ab illa. Et similiter visio exterior realiter distinguitur ab obiecto, sine quo tamen conservari non potest, alioquin videret rem absentem. Similiter ergo cum materia dependeat a forma ut a medio participandi existentiam determinatam, non poterit sine illa determinate existere. Addo, quod ad distinctionem realem inter materiam et formam sufficit, quod materia possit esse in re sine qualibet forma divisive, sicut videmus ab illa separari, sed non a tota collectione formarum; hoc enim ad distinctionem realem non est necesse, dum distinctio realis exerceatur inter quamlibet determinate, et sic sufficit separari a qualibet determinate.

Ad confirmationem respondetur, quod materia dependet a forma quantum ad esse, non quantum ad quidditatem, quæ est entitas potentialis, ut S. Thomas docet 5. Metaph. lect. 2. [1] *Et ad replicam* respondetur, quod stante effectu primario formæ in subiecto potest suppleri vel tolli effectus secundarius, nisi interveniat aliquod essentiale impedimentum. Ceterum e converso dari effectum secundarium sublato primario impossibile est, propter coordinationem essentialem inter primarium et secundarium effectum. Secundarius autem effectus formæ est existere, primarius autem est informare et constituere. Et quando Deus supplet existentiam et subsistentiam humanitatis, supponit ipsam humanitatem constitutam per formam suam; supplet autem id, quod secundarium est, scilicet existere et subsistere. In nostro autem casu proceditur e converso, scilicet quod materia habeat effectum secundarium formæ, qui est existere sine forma, id est actum secundum sine actu primo.

Secundo arguitur: Dato quod existentia distinguitur in re ab essentia, non tamen distinguitur nisi tamquam modus; siquidem existentia non constituit quidditatem aliquam, sed constitutam supponit et extra causas ponit, quod est modificare. Modus autem identificatur cum re, cuius est modus, nec potest aliquid modificari per modum alicuius rei distinctæ. Ergo cum materia existat in rerum natura, aliqua existentia identificatur cum illa. Ergo non existit per formam, sed per modum proprium, quem Deus sine forma conservare poterit in materia.

Quodsi dicas modum istum essentialiter resultare ex forma et ideo sine illa non posse conservari, sicut ubi vel situs sine loco, figura sine quantitate, *contra est*, quia existentia non sequitur formam, sed productionem, cum sit terminus ipsius fieri seu productionis relictus immediate ex causa efficienti. Sed

[1] *Pa* XX. 384 b.

materia habet distinctum fieri et productionem a forma, quia materia fit per creationem, forma autem per generationem, ergo habet distinctam existentiam a forma. *Item*, si materia haberet existentiam mediante forma, toties interiret et produceretur, quoties nova forma advenit et alia recedit, quia tunc desinit esse unius formæ et incipit aliud cum alia [1] forma; nihil autem aliud est corrumpi quam amittere esse, neque aliud est produci quam acquirere novum esse.

Adduntur alia minoris ponderis, ut si materia annihilaretur non annihilata forma, maneret existentia materiæ, quæ est a forma, et tamen esset annihilata; ergo daretur esse materiæ, et tamen esset materia annihilata. *Item* materia causat formam in esse, et forma causat materiam; ergo materia causat suum esse, quod est a forma. *Similiter* materia est causa realis ipsius formæ sustentando et recipiendo illam; ergo in illo priori, in quo causat, existit, alias non realiter causaret, et tamen pro illo priori non habet existentiam a forma, quia nondum forma est causata. *Denique* est specialis difficultas in anima rationali, cuius existentia spiritualis est, siquidem per eandem existentiam existit separata. Sed spiritualis existentia non potest communicari materiæ. Ergo quando est sub anima rationali, non habet existentiam ab illa.

Respondetur ad principale argumentum responsione data inter arguendum, admisso, non concesso, quod existentia solum sit modus, non realitas distincta ab essentia, hoc enim est probabile, et forte probabilius.

Et ad primam instantiam respondetur, quod existentia sequitur productionem rei [2] perfectam et completam, cum sit terminus ultimus actionis, non autem productionem quasi incompletam et dependentem ab alterius positione, sine qua in rerum natura non existit, cuius ratio est, quia existentia est actus, quo aliquid ponitur non solum extra unam causam, sed extra omnes. Unde non sufficit considerare aliquid, ut est extra causam efficientem, si nondum est extra formalem vel materialem, ut dicatur in re existere, et sic materia, ut præcise subest actioni creantis, et non actuationi formæ informantis, nondum intelligitur habere existentiam, quæ extra omnes causas ponit, sed tendere ad existentiam quasi in fieri et in via, quia [3] intelligitur extra unam causam, scil. efficientem, non extra aliam, scil. formalem.

Ad secundam instantiam de creatione materiæ et generatione formæ respondetur, quod, ut dicit D. Thomas 3. de Potentia art. 4. ad 7. [4] materia proprie non creatur, sed concreatur; creatur enim sub forma, et ita creatio completa et absoluta terminatur ad totum compositum, ut dicitur 1. p. q. 45. art. 4. Et sic materia per creationem accipit existentiam, non ut præcise exit a causa efficiente, sed in quantum per creationem et causam efficientem ponitur sub actuatione formæ et causatur etiam a forma. Et ut uno verbo dicam, materia per creationem non tam recipit esse quam subesse, sicut etiam quando Deus creat aliquam substantiam, secundario etiam attingit accidentia tali substantiæ annexa, et tamen non dicuntur creari, quasi seorsum accipiant esse, sed

[1] *Lu* ipsa.
[2] *Ro* — rei.
[3] *Lu* — quia . . . scil. formalem.
[4] *Pu* VIII. 32 b.

accipiunt illud dependenter a subiecto, et ita si subiectum tollatur, et Deus non suppleat eius concursum separando accidentia, necessario desinunt non obstante prima attingentia creationis. Et similiter si materia semel creatur sub forma, si illa forma desinit esse et altera non succederet, destrueretur materia, quia non fuit creata simpliciter et absolute, ut esset, sed ut subesset formæ et per ipsam esset, nec tamen potest Deus sine forma illam separatim ponere sicut formam sine subiecto, propter rationem dictam in solutione ad primum [1]. Et sic materia proprie nec habet esse eductum nec creatum, sed communicatum per formam eductam aut concreatam. Subici autem existentiæ eductæ non sufficit denominare rem ipsam eductam. Requiritur enim ad denominationem educti ordo ad aliquod principium, ex quo educatur. Sine isto autem ordine (quo utique caret materia) dicetur quidem compleri eius productio per communicationem existentiæ eductæ, sed non denominabitur educta.

Quare hæc omnia argumenta æquivocant valde in acceptione de ly „creatio", quod illam accipiunt solum uno modo, scilicet ut dat esse absolute, cum tamen creatio toti composito seu supposito dat esse absolute, partes autem compositi non absolute ponit in esse unicuique attribuendo esse partiale, sed unam subicit alteri et sub alterius esse vel sub totius esse coordinat, et sic dat illis esse eo modo, quo partibus potest convenire, scilicet ut subordinantur toti et dependenter ab illo, non proprium esse cuique tribuendo. Idem est autem, quod una existentia, v. g. [2] materiæ in aliorum sententia, dependeat ab altera, ut reddat rem existentem, et quod entitas ipsa non habeat existentiam propriam, sed ab alterius existentia sibi communicata dependeat.

Ad tertiam instantiam, quod materia corrumperetur et generaretur, quoties mutaret formas, respondetur materiam non corrumpi nec generari per se, in quantum entitas potentialis est, sed per accidens quantum ad privationem et esse communicatum, quod habet, de quo 1. Phys. cap. ult. [3], et ibi D. Thomas lect. ult. [4] Et 8. Metaph. lect. 1. [5] dicit, quod « nec materia nec forma generatur aut corrumpitur nisi per accidens ». Simpliciter autem non dicitur corrumpi aliquid per hoc, quod amittit unum esse, si illi succedit aliud æque bene illud conservans et supplens, sed solum quando destruitur esse, quod habet, et aliud non succedit. Sicut si aliqua natura subsistens assumatur a Deo destruendo eius subsistentiam et consequenter existentiam, quæ subsistentiæ est annexa, non dicetur natura illa simpliciter corrumpi, sed solum secundum quid et quantum ad modum proprium existendi, sicut nec corrumpitur accidens per hoc, quod separatum sustentetur, licet modum inhærentiæ amittat. Corruptio autem secundum quid et per accidens non est inconveniens, quod attribuatur materiæ.

Ad reliquas instantias in argumento insinuatas, breviter respondetur.

Ad primam, quodsi annihilaretur materia manente forma, diceretur in forma manere esse materiæ, non tamen applicatum et communicatum

[1] 72 b 25.
[2] *Lu* — v. g. . . . sententia.
[3] c. 9. (192 a 25).
[4] *Le* II. 54. n. 11.
[5] *Pu* XX. 515 a.

materiæ, sicut in anima separata, et ex defectu istius communicationis non dicitur materia existere.

Ad secundam dicitur, quod materia, causando formam materialiter, causat consequenter suum esse materialiter et recipiendo illud, quod nullum est inconveniens; sic enim recipiendo esse non tam causat, quam causatur, solum autem active non potest aliquid causare suum esse. Non enim est inconveniens, quod causæ ad invicem sint causæ, ut dicemus q. 10.[1], et ita forma causat materiam et materia formam.

Ad tertiam iam dictum est supra [2], quod causa materialis licet existendo causet, non tamen ratione existentiæ, et sic semper existit concomitanter, non tamen pro omni prioritate et antecedentia causalitatis suæ sicut causa efficiens, quæ causat existendo, sed est prioritas tendendi ad esse et recipiendi esse, et sic est causa realis realitate potentiæ recipientis esse, non realitate actualitatis [3] proprii et peculiaris esse seu existentiæ.

Ad ultimam respondetur, quod sicut ipsa substantia animæ rationalis spiritualis est in se, et tamen informat materiam corporalem, quia formaliter eminenter habet gradus corporales et [4] constituit naturam corporalem, et sicut subsistentia divina, cum spiritualis sit, terminare potest naturam corpoream et supplere vices subsistentiæ corporeæ, ita non repugnat, quod anima communicet materiæ mediante informatione sui existentiam, quam habet ut [5] eminenter est corporalis, non omni modo, quo habet, sed ut virtualiter est corporea, sicut dicit D. Thomas in quæst. de Anima art. 1. ad 13. et 17. [6], quod materia participat esse animæ rationalis, sed non omni modo, quo est in anima.

Restabat inquirere, an possit materia prima habere simul plures formas. Sed de hoc in secundo libro dicemus tractando, an possit unus effectus a duplici causa totali pendere [7].

Articulus IV.

EXPLICANTUR PROPRIÆ CONDITIONES MATERIÆ PRIMÆ.

Ad quinque conditiones possunt revocari omnes conditiones materiæ, scilicet potentia, appetitus, ingenerabilitas, unitas, differentia unius materiæ ab alia. Nam unio, quæ videtur esse conditio materiæ, non est propria ipsius, sed communis etiam formæ, nec tam pertinet ad ipsam materiam, quam ad eius applicationem ad componendum totum. De illa igitur agemus q. 6. [8] agendo de composito.

Potentia materiæ.

Plura egimus de potentia materiæ art. 2. ostendendo, quomodo sit pura potentia, non solum per exclusionem actus formalis, sed etiam actus entitativi. Ex quo sequitur, quod potentia materiæ sit pure passiva, et nullo modo activa, tum quia caret omni actu primo, qui est forma, et consequenter omni activitate; activitas enim est actus primus, id est virtus ad agendum, — tum quia caret actu entitativo [9] ex se, qui est existentia, sine qua tamquam sine

[1] art. 4. (211 a 33).
[2] 70 b 6.
[3] *Lu* — actualitatis.
[4] *Lu* — et . . . corporalem.
[5] *Lu* — ut . . . corporalis.
[6] *Po* VIII. 468 b.
[7] q. 10. art. 5.
[8] art. 3.
[9] *Lu* secundo.

conditione nulla virtus activa operatur active seu effective. Unde male aliqui attribuunt materiæ actum effectivum, et contra Aristotelem 1. de Generat. textu 55. [1] et 2. textu 53. [2]

Addimus in præsenti **materiam primam non constitui in ratione potentiæ per aliquid sibi superadditum, sed per ipsam suam entitatem,** ut expresse docet D. Thomas 1. Phys. lect. 15. [3]

Et ratio est, quia potentia materiæ est ad esse, non ad operari, sive illud esse, quod recipit, sit tantum esse formale, sive sit etiam esse entitativum, ut diximus [4]. Imo si ipsa entitas substantiæ vel materiæ non esset immediate receptiva formæ [5], sed semper mediante aliquo reciperet, eadem ratione [6] etiam ipsum medium non immediate reciperetur, et sic [7] daretur processus in infinitum. Nec ista potentia amittitur adveniente actu, sed perficitur, licet potentialitas amittatur, id est deficientia actus; hoc enim potentialitas sonat.

Sed obicies: Nam ex materia dimanat quantitas, et similiter aliquæ relationes ei convenire possunt et ab ea tamquam a fundamento dimanare, sicut est relatio ad formam, quæ reddit illam in suo genere bonam. Ergo habet aliquam vim effectivam, scilicet ad dimanationem quantitatis, neque materia est omnino pura potentia, siquidem habet aliquam relationem in actu.

Respondetur, quod dato, quod aliqua ex istis accidentibus dimanarent a materia, adhuc non supponeretur in ea aliqua activitas et vis effectiva, quia dimanatio non est actio proprie loquendo et formaliter, sed solum identice, quatenus actio, quæ producit immediate substantiam, mediate attingit passiones ut coordinatas et dependentes a substantia. Unde in actione productiva passionum ipse ordo ad substantiam ut immediate productam, seu connexio ipsa passionis productæ cum substantia dimanatio dicitur, et ita nudæ substantiæ convenire potest, cum tamen nuda substantia effective operari non possit, ut latius dicemus infra q. 12. [8] Veritas tamen est, quod *quantitas* non dimanat a sola materia, sed etiam a forma, cum ex diversa forma diversa quantitas conveniat subiecto, sed dicitur sequi materiam, quia quantitas est accidens maxime materiale et consecutum ad substantiam ratione infimi gradus, qui est gradus corporeitatis, qui maxime accedit ad materiam, et quia nullo modo est accidens activum, sed passivum. Quod vero dicitur *de relatione*, respondetur relationem istam transcendentaliter sumptam non esse aliud quam ipsam potentiam entitativam materiæ. Sumpta autem prædicamentaliter solum convenit materiæ, ut subest formæ, solum enim potest respicere formam existentem. Forma autem non existit nisi in materia, aut si existit per se, non informat nisi in materia, et sic non fundatur relatio prædicamentalis in materia seorsim a forma, sed ut existente sub forma. Materia autem ut informata bene potest fundare et habere relationem in actu, quia sic iam non est pura potentia, sed potentia informata. Dicitur autem materia esse bona bonitate ordinis

[1] c. 7. (324 b 18).
[2] c. 9. (335 b 29).
[3] *Le* II. 52. n. 3.
[4] 60 a 15.
[5] *Lu* alicuius.
[6] *Lu* ita quod.
[7] *Lu* — et sic.
[8] art. 2. (251 b 24).

ad formam, non formalitate actus, quem habeat in se, ut supra [1] diximus.

APPETITUS MATERIÆ.

Duo possumus considerare in appetitu materiæ: Primum, quid sit; secundum, ad quid sit et ad quæ se extendat.

QUANTUM AD PRIMUM supponenda est illa vulgaris distinctio appetitus innati et eliciti. Primus est appetitus ab ipsa natura ortus sine media cognitione, ut in lapide pondus ad centrum. Elicitus est, qui procedit ab aliquo mediante cognitione, sicut cum animal appetit cibum vel potum. Quodsi appetitus iste oriatur ex cognitione intellectiva, dicitur appetitus rationalis seu voluntas, et si ulterius sequatur ad cognitionem proponentem obiectum cum indifferentia non adstringente neque coarctante tantum ad unum, erit appetitus liber. Unde aliud est appetitus innatus, qui est sine cognitione et opponitur elicito, aliud naturalis seu necessarius, qui opponitur libero et potest esse elicitus. Pertinet autem ad appetitum tendere ad rem, quando caret illa, et quiescere in re, quando habet illam, ut S. Thomas dicit 1. p. q. 19. art. 1. Sed tamen proprie dicitur et denominatur [2] appetitus ab illo primo actu, quando tenditur in rem non habitam; rem enim quam habemus, non dicimur tantum appetere, sed frui, quod est aliquid plus quam nude appetere.

DICIMUS ERGO, **quod appetitus materiæ est appetitus innatus, qui non distinguitur ab eius entitate.**

Constat hoc ex Philosopho 1. Phys. textu 81. [3], quem ibi declarat D. Thomas contra Avicennam lect. 15. « Nihil », inquit, « est aliud materiam appetere formam, quam eam ordinari ad formam. Ideo inest ei semper appetitus formæ, non propter fastidium formæ, quam habet, nec propter hoc, quod quærat contraria esse simul, sed quia est in potentia ad alias formas, dum unam habet actu ». Videri etiam potest 1. p. q. 59. art. 2., ubi inquit, « quod inclinatio, quæ est ad esse rei, non est per aliquid superadditum essentiæ, sed per materiam, quæ appetit esse, antequam habeat, et per formam, quæ tenet rem in esse, postquam fuerit ».

Ratio autem est, quia appetitus naturalis non est necesse, quod sit aliquis actus vel impetus activus ad aliquid, sed solum habitudo et ordo ad sibi conveniens. Maxime autem materiæ est conveniens forma, per quam perficitur et actuatur. Ergo ordo et habitudo ad formam maxime est inclinatio connaturalis materiæ. Quod autem dici solet, quod inclinatio sequitur formam, ut inquit D. Thomas 1. p. q. 80. art. 1., non tollit, quod materia habeat inclinationem ad formam, quia non dicit, quod ad solam formam sequitur inclinatio, et ita inquit 1. Phys. lect. 15. [5], quod « non solum aliquod ens actu per virtutem activam, sed etiam materia secundum quod in potentia ordinatur in suum finem ».

QUOAD SECUNDUM, scilicet ad quid se extendat appetitus materiæ, dicimus duo:

Primum est, **quod respectu formarum corruptibilium materia prima simpliciter appetit omnes, sed non eodem modo.** Quædam enim formæ sunt, quas nondum habuit neque

[1] 68 a 24.
[2] *Ua* proprie fit denominatio.
[3] c. 9. (192 a 20).
[4] *Le* II. 53. n. 10.
[5] l. c.

habet, sed solum habere potest, et circa istas habet appetitum, quia habet capacitatem et potentiam ad illas cum privatione. Respectu vero formarum, quas de facto habet, etiam retinet appetitum, non quidem per modum tendentiæ et desiderii, sed per modum possessionis et quietis, quæ tamen non omnino satiata est, sed adhuc retinet privationem ad alias formas. Respectu vero formarum, quas habuit et iam transierunt, remanet quidem in materia appetitus naturalis quantum ad proportionem inter ipsam materiam et tales formas secundum se, non tamen quoad executionem et respective ad agens, a quo educenda est forma. Et ita habet appetitum ad formam, non ad eductionem illius, quia ad præteritum non est potentia. Omnis enim appetitus cum sit ad aliquem finem et bonum, quod intendit, fundat ordinem intentionis et executionis. Et intentio quidem solum pendet ex proportione inter ipsum appetitum seu inclinationem et entitatem formæ, at vero assecutio non solum dependet a proportione appetitus, sed etiam ab efficacia et activitate agentis. Ad formam ergo amissam et semel habitam remanet quidem eadem naturalis proportio inter materiam et formam, quæ antea erat, cuius signum est, quodsi per aliquam potentiam talis forma rursum ponatur in materia, vere et naturali modo componet cum illa. At vero secundo modo non remanet appetitus naturalis in materia ex defectu agentis potentis educere vel applicare formam semel amissam. Et sic intelligitur D. Thomas, cum docet 1. p. q. 76. art. 1. ad 6., quod in anima separata remanet inclinatio naturalis ad suum corpus, licet talis inclinatio naturaliter consequi non possit.

Dicimus secundo, **quod materia appetit omnes formas sub unica ratione formali.** Et hæc ratio in materia sublunari est id, in quo conveniunt omnes formæ corruptibiles, scilicet esse substantiale, corruptibile et generabile. Et ita sumitur ex D. Thoma opusc. 15. cap. 6. in fine [1] et 1. p. q. 66. art. 2. Nec est putandum, quod materia versatur circa unam formam, quam primo et per se appetat, et quæ in omni materia invenitur, v. g. formam corporeitatis; hoc enim improbat S. Thomas cit. locis, quia materia solum appetit formas propter perfectionem, quam ab illis habet. Et licet a diversis formis diversæ perfectiones proveniant, tamen cum materia sit capax omnium illarum, omnes illas dicitur appetere et ab illis perfici, et ita appetit omnes, quatenus conveniunt in modo perficiendi et actuandi materiam. Sicut visus recipit omnes colores, quatenus conveniunt in una ratione visibilis et in uno modo immutandi potentiam, sic materia appetit omnes formas, in quantum conveniunt omnes in tali modo et ratione informandi materiam, scilicet modo corruptibili.

Ex quo colligitur, quod materia quantumcumque informetur ab aliqua forma perfecta, semper appetit alias, quia hic appetitus non est aliud quam ipsa naturalis capacitas materiæ ad formas, quæ tali modo, scilicet corruptibili, informare possunt. Et licet una forma sit perfectior altera, non tamen una informat perfectiori modo quam alia, sed omnes eodem modo, scilicet corruptibili. Et ideo finis et perfectio materiæ non sistit in perfectione alicuius determinatæ formæ, sed in adæquatione et collectione omnium. Unde habita forma perfectissima, melius est ipsi materiæ ad aliam transire

[1] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 189 b).

quantumcumque viliorem, ut suam adæquationem impleat, quam sub illa forma perfectissima manere, non implendo talem adæquationem, sicut visus quantumcumque videat perfectissimum colorem, adhuc est in potentia ad videndum alios, quia ab omnibus eodem modo immutatur et perficitur.

Nec tamen ex hoc inferas dari in materia appetitum ad plures formas simul habendas, quia licet ex parte subiecti simul detur in eo [1] appetitus omnium, non tamen ex parte obiecti ad habendas omnes simul in [2] sensu composito, sed diviso, propter incompossibilitatem unius formæ cum altera et privationem, quam una habet adiunctam alterius, sicuti in me est simul potentia ad standum et sedendum, non tamen ad sedendum et standum simul.

Ingenerabilitas et incorruptibilitas materiæ.

De hac agit Philosophus 1. Phys. textu 82. [3] et ibi D. Thomas lect. 15. [4] et 1. p. q. 46. art. 1. ad 3. Et potest explicari negative et positive. Negative quidem, quatenus caret principiis generationis; positive vero, quia actu habet aliquod esse ingenerabile et incorruptibile.

Ex dictis autem art. præc. **constat materiam solum dici ingenitam et incorruptam negative, quia caret subiecto, ex quo fiat, non positive propter aliquod esse partiale perpetuum, quod habeat,** cum non producatur in esse proprio, sed sub esse formæ et dependenter ab illa.

Ita sumitur ex D. Thoma cit. loco lect. 15., ubi ex Philosopho dicit, « quod materia quodammodo corrumpitur et quodammodo non, quia secundum quod in ea est privatio, sic corrumpitur, cum cesset in ea privatio, sicut si diceretur æs infiguratum corrumpi, quando desinit esse infiguratum. Sed secundum se, in quantum est quoddam ens in potentia, est ingenita et incorruptibilis ».

Ratio est, quia si fieret per generationem, fieret ex subiecto, subiectum autem generationis est materia. Ergo si fieret per generationem, esset materia, antequam fieret, vel fieret ex alia materia, et sic non esset prima, et de illa alia materia idem fieret argumentum. Et sic vel sistendum est in aliqua materia, quæ non generatur, vel est admittendus processus in infinitum in generationibus, quod perinde est ac tollere illas. Imo si haberet aliquod esse incorruptibile, esset perfectior forma corruptibili amittente esse, et per corruptionem substantialem non fieret corruptio simpliciter, sed solum ex parte; maneret enim aliquod esse in materia totaliter incorruptibile.

Nec obstat, quod materia creatur, creatio autem dat esse. Materia enim potius concreatur, ut sæpe diximus, quia subicitur communicationi formæ et esse ipsius, tam illi, sub qua creatur, quam reliquis, quæ illi succedunt. Nec tamen propter hoc generatur materia aut corrumpitur, quia mutat et acquirit unum esse post aliud, quia materia acquirit et amittit esse tamquam subiectum, non tamquam terminus. Generatio autem et corruptio solum denominant terminum a quo et ad quem genitum et corruptum, non subiectum, quod sub tali successione diversi esse perseverat idem, quia ipsa successio in diverso esse facit, quod non amittatur totaliter esse, sed mutetur.

Ex quo deduces, quare compositum simpliciter denominetur corruptibile, licet materia sit incorruptibilis, et aliquando etiam forma, ut in homine, et tamen simpliciter denominetur materiale a materia. Hoc enim ideo est, quia compositum non denominatur a partibus seorsim sumptis, sed a coniunctione earum et ab esse, quod ex illis resultat. Et quia ipsa coniunctio fit modo corruptibili et dependenti a materia, simpliciter denominatur compositum materiale propter istam dependentiam et corruptibile propter illam coniunctionem seu [1] unionem corruptibilem.

Unitas et differentia materiæ.

De unitate et diversitate *numerica* materiæ non agimus in præsenti. Constat enim dividi materiam, sicut dividuntur ipsæ res compositæ. Quomodo autem divisio ista numerica originetur a materia signata quantitate, in libris de Generatione disquiretur [2].

De *specifica* autem unitate et diversitate materiæ duo sunt, quæ indigent discussione: Primum, an revera differant specie materia cœlestis et sublunaris; secundum, utrum ista unitas vel diversitas specifica, quæ invenitur in materia prima, sit positiva vel negativa.

De primo agemus in libris de Cœlo [3], et pro nunc suppono tamquam probabilius, quod **materia cœlestis et sublunaris specie differunt,** ita quod materia cœli non est in potentia ad formas istas inferiores nec e converso, quod tenet D. Thomas 1. p. q. 66. art. 2. et opusc. 15. cap. 7. [4] et opusc. 42. cap. 14. [5] et 15. [6] *Et hoc ideo, quia probabilius est* cœlum ex intrinseca sua natura esse incorruptibile, et non ex aliquo extrinseco supernaturali, ut corpora gloriosa. Si autem materia ipsius esset eiusdem speciei cum nostra, necessario esset in potentia ad formas istas inferiores, et quamdiu est sub forma cœli, esset privata istis inferioribus, et sub forma unius cœli privata forma alterius cœli. Hæc autem est dispositio corporis corruptibilis; ex hoc enim, quod materia est privata forma substantiali, quam potest habere, de se tendit ad illam, nec est connaturaliter, si impediatur perpetuo habere illam. Ergo compositum constans ex materia capaci aliarum formarum habet in se principium corruptionis, scilicet materiam privata forma. Nec per formam quantumcumque perfectam tollitur ista privatio, quia nec tollitur capacitas materiæ ad formam privatam, neque forma ipsa, qua privata est, habetur; manet ergo privatio illius. Et dato, quod forma cœlestis propter suam eminentiam supra formas corruptibiles satiaret totam potentiam materiæ, adhuc non tollebat principium corruptionis, quia non tollebat potentiam ad formas aliorum cœlorum, quæ distinguuntur specie, nec una eminenter continet aliam sicut istas inferiores, et consequenter posset transmutari unum cœlum in aliud. Ut ergo cœlum sit ab intrinseco et connaturaliter incorruptibile, exigit materiam incapacem aliarum formarum.

Circa secundum, an illa unitas vel diversitas specifica sit positiva

---

[1] *Lu* — in eo.
[2] *Lu* — in ... diviso.
[3] c. 9. (192 a 25).
[4] *Le* II. 54. n. 11.

[1] *Lu* — seu ... corruptibilem.
[2] Phil. nat. 3. p. q. 9. art. 3. et 4.
[3] Hic auctor explicite mentionem facit partis *secundæ* Philosophiæ naturalis, quæ est de ente mobili incorruptibili, quod est Cœlum.
[4] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 189 b).
[5] De natura generis (*Pa* XVII. 19 b).
[6] l. c. 20 a.

vel negativa, qui sentiunt materiam primam de se includere aliquem actum saltem entitativum, consequenter unitatem et diversitatem positivam ponunt in materia. Ceterum D. Thomas, qui omnem actum negat materiæ antecedenter ad omnem formam, solum ponit **materiam esse unam negative,** id est per hoc, quod caret omni actu distinguente, ut constat ex opusc. 31. § 1. post medium [1] et 1. p. q. 16. art. 7. ad 2. Distinctio autem seu diversitas convenit materiæ ex ipso ordine ad diversam formam seu actum. Nec enim alio modo ponitur aliquis actus in materia nisi in potentia et secundum ordinem ad talem actum, non quod ipsa actu sit divisa vel una aut habens in se actum, ut proximis articulis ostensum est. Unde dixit D. Thomas opusc. 45. circa finem [2] infirmari rationem, qua ostendit Philosophus in 5. Phys. [3] generationem non esse motum, quia non est in subiecto in actu, si materia sit ens in actu saltem incomplete.

Sed inquires: Si materia ex se non habet speciem aliquam determinatam, sed reducitur ad speciem illius formæ, a qua informatur, quomodo potest una et eadem entitas tot species mutare, quot formas, ut modo reducatur ad unam, modo ad aliam? *Respondetur* materiam semper habere eandem speciem intrinsecam, scilicet esse potentiam susceptivam huius vel illius formæ, quæ est talis vel talis speciei. Et ita in quocumque composito inveniatur, reducitur ad eius speciem sicut pars potentialis illius et constituens eam ex parte potentiæ. Rationem vero illius speciei in actu solum participat denominative denominatione formæ informantis, non participatione intrinseca; sic enim mutaretur materia entitative, et non solum informative, et sic etiam mediante tali informatione participat determinatam existentiam formæ [4] seu potius existentiam illam, quæ per formam convenit composito, sicut et participat actuationem formalem ex unione ad formam. Et sic D. Thomas 7. Metaph. lect. 2. [5] explicans dictum Philosophi, quod materia neque est quid, id est substantia, neque quale neque quantum, inquit, quod « non est intelligendum, quod substantia actu existens prædicetur de materia prædicatione univoca, sive quæ est per essentiam. Iam enim supra dixerat, quod materia non est quid neque aliquid aliorum. Sed intelligendum est de prædicatione denominativa, per quem modum accidentia de substantia prædicantur. Sicut enim hæc est vera: „ Homo est albus ", non autem hæc: „ Homo est albedo ", vel „ humanitas est albedo ", ita hæc est vera: „ Hoc materiatum est homo ", non autem hæc: „ Materia est homo " vel „ materia est humanitas " ». Ita Divus Thomas.

Quare tota unitas vel diversitas materiæ convenit ei secundum ordinem ad formam, cuius est potentia susceptiva, qui ordo intrinsecus [6] et transcendentalis non est aliquid actu superveniens materiæ eique conveniens præter ipsam potentiam materiæ, et ita convenit illi sicut potentia ipsa, quod est ex se solum habere speciem potentialem. Quodsi diverso modo materiæ respiciant formas, quia una respicit

[1] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 339 b).
[2] De pluralitate formarum (*Pa* XVII. 48).
[3] c. 2. (225 a 25); S. Thom. in h. l. lect. 2. n. 8. et 9. (*Le* II. 233).
[4] *Ro* — formæ ... existentiam.
[5] *Pa* XX. 457 a et b.
[6] *Lu* — intrinsecus et transcendentalis.

modo amissibili et corruptibili, alia incorruptibili, quia solum unius formæ est capax, distinguentur specie illæ materiæ, sicut cœlestis et sublunaris ratione diversi ordinis ad formas, non ratione diversæ actualitatis, quam habeant. Et sic etiam verificatur in istis materiis, quod actus est, qui distinguit, scilicet terminative et extrinsece propter diversos ordines ad diversos actus. Remota autem omni forma, remanet solum in materia unitas negativa per hoc, quod caret omni forma distinguente.

QUÆSTIO IV.

DE FORMA QUÆ EST PRINCIPIUM ENTIS NATURALIS.

Articulus Primus.

QUID SIT FORMA ET QUOMODO CONTINEATUR IN POTENTIA MATERIÆ ET EDUCATUR EX ILLA.

Forma in tota sua latitudine, prout comprehendit essentialem et accidentalem, intrinsecam et extrinsecam, definiri solet, quod est « actus dans esse rei ». In 5. autem Metaph. textu 2. [1] definitur causa formalis, quod est « species et exemplar », ubi definitur forma intrinseca et extrinseca, ut ibi notat D. Thomas lect. 2. [2] Dicitur enim forma intrinseca species rei; extrinseca autem, ad cuius similitudinem aliquid fit, dicitur exemplar. In 2. autem de Anima textu 2. [3] definit Philosophus formam per hoc, quod sit actus, dicens, quod « materia quidem est potentia, species autem entelechia, id est forma ». Et actum dividit ibi in primum et secundum. Primus actus, sicut qui habet habitum scientiæ; secundus, sicut ipse usus et actus talis habitus. Distinguit autem D. Thomas ibi lect. 2. [4] formam substantialem ab accidentali penes effectus, quia forma substantialis est, quæ facit esse in actu simpliciter, forma autem accidentalis, quæ advenit subiecto existenti in actu.

Potest etiam brevius definiri forma substantialis, quod est **actus primus materiæ primæ,** vel quod est **actus primus, ex quo fit unum per se, et non secundum accidens.** In hoc enim, quod dicitur actus primus materiæ, excluditur omnis actus accidentalis, quia nullum accidens potest esse primus actus materiæ nec constituere unum per se. At vero actus secundus dicitur actus ultimus, ad quem forma ordinatur. Et est duplex, alter in essendo, alter in operando. Forma enim per actualitatem suam est principium essendi et operandi, et in essendo correspondet ei existentia tamquam actus ultimus. Et dicitur ultimus, tum quia omnis actio et motus in ea sistit et terminatur, acquisito enim esse cessat motus, tum quia existentia non est actus constituens rem, sed constitutam supponens eamque extra causas ponens. In operando autem dicitur actus secundus ipsa operatio, eo quod reducit in actum ipsam virtutem, quæ est actus primus tamquam executio eius.

Ut autem videamus, quomodo forma substantialis (de qua solum agimus in præsenti, quia sola est principium entis naturalis) continea-tur in materia et ex illa educatur

[1] c. 2. (1013 a 26).
[2] *Pa* XX. 383 a.
[3] c. 1. (412 a 9).
[4] *Pa* XX. 41.

per generationem, **oportet supponere ex Philosopho, quod detur talis forma distincta a materia,** quod contra antiquos philosophos deduxit Aristoteles ex ipsa generatione substantiali, quæ distinguitur ab alteratione, ut probatur in primo de Generatione [1]. Videmus enim res aliquas substantialiter incipere et alias substantialiter desinere; quando enim comburitur lignum, tota species et natura ligni solvitur et substantialiter natura ignis generatur. Hæc autem transmutatio non potest esse totalis conversio unius entitatis in aliam; sic enim agens naturale non solum mutaret formam in aliquo subiecto, sed etiam ipsum subiectum talis formæ mutaret in aliud, vel potius unicam entitatem totaliter corrumperet et aliam totaliter produceret. Hanc ergo totalem entitatem vel produceret ex aliquo subiecto vel non. Ex nullo subiecto non potest producere, quia ex nihilo nihil fit nisi per creationem, quod non pertinet ad agentia creata. Si autem ex aliquo subiecto producit, illud debet esse commune genito et corrupto, quia si non est commune, nihil de corrupto manebit in genito, et sic ex nullo subiecto fiet, quia subiectum totaliter desinit. Nec dici potest, quod res ipsa, quæ desinit, sit subiectum, quatenus præcedit et transmutatur in genitum. Res enim, quæ corrumpitur et desinit, solum est terminus a quo; est enim id, quod relinquitur et amittitur. Subiectum autem est id, quod recipit, non quod amittitur. Ergo ut salvemus, quod aliquid fiat de novo substantialiter, et non fiat ex nihilo seu ex solo termino a quo, sed ex aliquo, oportet distinguere formam substantialem, qua aliquid transmutatur de non esse ad esse substantiale, a materia seu subiecto, quod transmutatur per illam.

Quodsi recurratur ad opinionem antiquorum, qui dicebant formas latitare in materia existendo ibi in actu, sed tamen per generationem apparere, non produci; *vel secundo*, quod forma non est aliquid distinctum a materia, sed extensio quædam et explicatio maior ipsius: *contra primum instatur*, quia revera tollit veram generationem substantialem, quia tunc generatio non constitueret ipsum esse, neque producendo formam neque coniungendo materiæ, ut compositum fiat, si sic formæ latitant in materia. Nam vel latitant ut unitæ materiæ vel independenter a materia. Hoc secundum dici non potest; sic enim illæ formæ potius essent separatæ a materia, cum existerent actu sine unione et dependentia a materia. Si autem sunt unitæ materiæ, ergo iam est constitutum compositum, et sic generatio neque producit formam in esse neque constituit compositum, et sic nihil substantiale facit, quod est tollere generationem substantialem et ponere infinitas formas in actu in ipsa materia, omnes scilicet, quarum est capax.

Contra secundum vero instatur, quia illa extensio vel est per additionem novæ entitatis actualis, quæ antea non erat in materia nisi in potentia, vel est solum explicatio potentialis, vel est apparentia eius, quod antea latitabat, ita quod de novo non fit aliqua forma, sed quæ latebat, apparet et explicatur. Hoc tertium incidit in sententiam impugnatam, secundum vero nihil dicit, quia non ponit illa extensio aliquid in actu, quod antea non esset, sed relinquit totum in potentia; dicitur enim illa extensio materiæ non actua-

[1] c. 4. (319 b 6); S. Thom. in h. l. lect. 10. (*Le* III. 298-301); Io. a S. Thoma, Phil. nat. 3. p. q. 3. art. 1.

lis, sed potentialis, atque adeo non magis extendit ipsam potentiam materiæ, quam ipsa se extendit potentialiter. Primum vero ponit formam distinctam a materia, et sic sive vocet explicationem sive extensionem, idem est quod forma ipsa actualis, quæ educitur e materia, cum illa explicatio seu extensio materiæ fiat per distinctam entitatem actualem. Quare generatio substantialis stare non potest sine eo, quod forma substantialis distinguatur a materia.

Ex his explicare possumus, quid sit „formam contineri in materia", et quid „ex illa educi". Ad primum enim dicimus ex D. Thoma 1. p. q. 90. art. 2. ad 2. et q. 45. art. 8. et quæst. de Spiritualibus Creaturis art. 2. ad 8. [1] et 2. Contra Gent. cap. 86., quod **contineri in potentia materiæ** sicut et in potentia causæ efficientis non dicit aliquid actuale ex parte rei contentæ, sicut aqua continetur in vase aut panis in arca. Quod enim continetur in aliquo tamquam existens actu in illo, non potest in illo vel ab illo produci, sed supponitur existens ut unitum illi, in quo continetur, et sic neque ipsum producitur neque compositum, quod ex tali unione resultat. Solum ergo potest contineri obiective, non subiective in tali potentia, a qua potest educi, si sit materia, vel produci, si sit efficiens, et quando ponitur in rerum natura, ponitur ut dependens ab illo, in cuius potentia continetur. Vel secundo specialiter continetur forma in materia ratione inclinationis et proportionis materiæ ad formam. Nam ut materia seu causa aliqua continere dicatur aliquem effectum, ille debet esse intra sphæram talis causæ et intra extensionem talis virtutis. Virtus autem alicuius solum extenditur ad illud, ad quod habet naturalem proportionem. Quod enim est alicui improportionatum, extra sphæram illius est nec in eius potentia et virtute continetur.

Ad secundum, scilicet **ad eductionem formæ a materia,** tres conditiones requiruntur: Prima, quod forma pendeat in suo esse et fieri a subiecto, a quo educitur. Secunda, quod talis potentia seu subiectum sit connaturale et proportionatum tali formæ et forma illi; alioquin non continebitur in eius potentia, et sic in ea non continetur nec ab illa educitur. Tertia, quod forma non veniat ab extrinseco, sed nascatur ex ipsa materia, id est per eius transmutationem fiat, qua reducitur materia de potentia in actum.

De his conditionibus plenius agetur seq. art. Et interim sufficit videre D. Thomam cit. loco de Spiritualibus Creaturis art. 2. ad 8. [2], ubi inquit, quod «fieri formarum non subsistentium est secundum quod materia vel subiectum reducitur de potentia in actum, et hoc est formam educi de potentia materiæ absque additione alicuius extrinseci». Ubi sensus est, quod eductio non fit per hoc, quod aliqua forma ab extra superaddatur materiæ, sed per eius transmutationem innascatur in ipsa materia. Et 1. p. q. 90. art. 2. ad 2. dicit, «quod actum extrahi de potentia materiæ, nihil aliud est quam aliquid fieri actu, quod prius erat in potentia». Et sic eductio est productio quædam transmutativa, quæ dicit ordinem ad duplicem causam, scilicet ad efficientem, a qua est, et ad materialem, ex qua est et in qua innascitur et habet esse, et sic supponit proportionem in ipso subiecto, a quo dependet et causatur. Productio vero creativa solum dicit ordinem ad causam efficientem, non ad materialem.

[1] *Pa* VIII. 433 a.
[2] l. c.

Sed inquires, an eductio sicut formaliter est productiva ex aliquo, ita sit formaliter unitiva, et sicut postulat formam recipi in materia, hoc est dependere, ita et uniri. *Respondetur* aliquos tenere, quod in forma aliud est educi, aliud uniri. Educitur enim, quia recipitur in materia, utique eadem actione, qua fit, quia producitur dependenter a materia, non tamen eadem actione unitur, ut patet in anima rationali, cuius productio distinguitur ab actione unitiva. Si enim propterea forma educitur, quia unitur materiæ, anima rationalis educeretur, quia unitur. Ceterum hæc responsio movetur ex levissimo fundamento. Stat enim bene, quod omnis eductio sit unitio, quia sine illa non potest intelligi eductio, non tamen quod e contra omnis unitio sit eductio, quia latius patet unire quam educere, sicut unitur anima rationalis, et non educitur, et Verbum unitur humanitati, et non educitur. At vero omnis eductio necessario unitio est, quia eductio est productio rei dependentis a materia, et ipsum educi formam est fieri dependentem. Non dependet autem duplici dependentia, altera per unionem, altera per receptionem, quia non est duplex causalitas in materia respectu formæ. Ergo unica dependentia sufficit. Sed per unionem, quam habet, forma materialis dependet a materia; unitur enim forma materialis ut dependens, quia unitur materiæ ut indigens illa ad essendum, et anima rationalis ut indigens illa ad componendum totum et informandum materiam. Ergo per talem unionem dependentiæ coniungitur utraque forma, licet non æque dependeat et sic neque æque respiciatur. Et præterea eductio formæ non est actio faciens solam formam, sed ipsum totum, quod est terminus adæquatus et ut quod talis actionis. Calefactio enim est eductio caloris et generatio equi eductio formæ equi, et tamen calefactio non facit calorem, sed calidum, et generatio equi facit equum ut quod. Sed non fit calidum vel equus nisi uniendo partes, ex quibus constat illud totum. Ergo non stat, quod detur eductio formæ, et quod ipsa eductio non sit unitio, sicut est productio totius. Plura de his dicemus infra q. 6. [1] et q. 10. [2]

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur, quia si formam educi est extrahi e potentia materiæ, non autem præexistere in actu, simpliciter ex nihilo fiet, et quando corrumpitur, annihilatur.

Patet consequentia, quia præesse in potentia materiæ non est præesse in actu. Quod autem non est in actu simpliciter, est nihil. Ergo idem est fieri ex potentia materiæ, quod fieri ex nihilo.

Confirmatur, quia si Deus modo annihilaret formam per suspensionem concursus, non annihilata materia, tam nihil manet illa forma, quam modo, quando corrumpitur, quia in utroque casu nihil realitatis in actu manet in forma, sed omnino desinit esse, et in utroque casu manet in potentia materiæ, quia tam forma corrupta quam annihilata non potest ab agente naturali educi iterum, potest tamen ab agente supernaturali.

Et confirmatur secundo, quia forma non aliter continetur in materia quam in agente, quia in utroque continetur obiective et ut nihil in se. Sed ex eo, quod aliquid continetur obiective in efficiente, non tollitur, quod fiat ex nihilo. Ergo etiam ex eo, quod continetur obiective in materia, non tollitur, quod fiat ex nihilo, quia utrobique, id est in efficiente et materia, forma nihil est.

[1] art. 3.
[2] art. 2.

Respondetur illo argumento fuisse convictos antiquos philosophos ad ponendum, quod formæ latebant actu in materia, et non fiebant, quia ex nihilo nihil fit, et forma in potentia materiæ nihil est. Et ex eadem radice processit opinio Avicennæ et aliorum, quod formæ fiunt ex nihilo, sed non ab agente naturali, quod tantum disponit materiam, sed ab agente extrinseco, sicut anima rationalis, ut S. Thomas refert 1. p. q. 45. art. 8. et q. 3. de Potentia, art. 8. [1] Sed tamen respondet D. Thomas, quod formæ in materia non sunt purum nihil, sed sunt in potentia, ens autem in potentia non est purum nihil, et consequenter formæ in potentia materiæ, licet in se nihil sint, dicuntur tamen manere in potentia, et non pure annihilari, quia manent in aliquo sui, id est in materia capaci sui.

Et quando instatur: Ergo formæ fiunt ex nihilo, quia nihil sunt in materia, distinguo: ex nihilo sui, concedo; ex nihilo materiæ, nego. Quando autem dicitur res fieri ex nihilo, ly „ex nihilo" designat carentiam materiæ, ut dicit S. Thomas 3. de Potentia art. 8. ad 4. [2], quod vero terminus, qui fit, in se sit nihil, omnino necessarium est, alias de novo non fieret. Et eodem modo, quando corrumpitur, redit in nihil ex parte termini a quo, sed manet in aliquo sui, id est in materia, in qua est in potentia, et similiter ex parte termini ad quem non terminatur in nihil, sed in aliquid, id est in formam productam, in quam fit mutatio. Requiritur autem ad annihilationem, ut terminetur in nihil, ratione cuius nec ipsa desitio panis in Eucharistia est annihilatio, quia eius terminus ad quem non est nihil, sed corpus Christi, ut advertit S. Thomas Quodlib. 5. art. 11. [3]

Ad primam confirmationem respondetur, quod annihilatio proprie opponitur creationi, et sicut creatio proprie solum est rerum subsistentium, ut S. Thomas docet 1. p. q. 45. art. 4., ita et annihilatio proprie solum est subsistentium. Sed tamen sicut aliquando res non subsistentes fiunt creatione, non ut creatæ, sed ut concreatæ, et tunc idem fit per creationem quod per eductionem, licet ex parte modi diverso modo fiat, ita contingit, quod forma vel aliqua res non subsistens annihilatione desinat, si suspendatur concursus, qui præcise tangebat rem non subsistentem, et tamen non erit annihilatio simpliciter, sed secundum quid, quia licet dicatur annihilatio ex parte modi, quia fit per suspensionem concursus, non tamen est annihilatio ex parte entis corrupti, quia non decidit in purum nihil, sed manet in potentia materiæ, si forma, cuius concursus suspenditur, sit materialis.

Ad secundam confirmationem respondetur formam contineri in causa efficienti et materiali obiective, sed in agente tamquam in aliquo activo, in materia tamquam in aliquo passivo. Et si solum continentur in agente, et non in materia, dicuntur pure obiective et tamquam purum nihil contineri, quia continentur ut nihil in se et ex nihilo producendæ. Si tamen contineantur etiam in materia, non dicuntur contineri ut purum nihil, quia licet in se nihil sint,

[1] *Pa* VIII. 43. sq.
[2] l. c. 44.
[3] *Pa* IX. 533.

non tamen sunt ex nihilo producendæ, sed ex aliquo subiecto, et ratione huius dicuntur contineri in potentia, scilicet subiecti.

Secundo arguitur: Nam materia est magis substantia quam forma, utpote quæ simpliciter substat et sustentat formam. Forma autem materialis non habet sustentare se nec aliam, ergo non est substantialis nec aliquo modo differt ab accidentali.

Confirmatur, quia forma substantialis est dependens in suo esse a materia sustentante. Ergo talis dependentia non differt a dependentia accidentis per inhærentiam. Hæc enim non est aliud quam dependentia formæ in suo esse a subiecto sustentante illam in tali esse. Forma autem, quam dicimus substantialem, etiam dependet a materia existente et sustentante illam in esse; ergo in nullo differt ista dependentia ab inhærentia formæ.

Respondetur materiam non esse magis substantiam quam formam ex parte actualitatis et perfectionis in esse, sed ex parte receptionis et potentialitatis, ratione cuius reddit formam et substantiam incommunicabilem. Hoc autem non est magis substare simpliciter et in actu, sicut substat compositum seu individuum substantiæ, sed esse magis principium substandi ex parte potentialitatis et incommunicabilitatis. Qui autem dicunt materiam sine forma esse ens in actu substans et subsistens, difficile possunt salvare, quod forma sit magis substantia quam materia.

Ad confirmationem respondetur dependentiam formæ substantialis a materia non esse inhærentiam, quia non supponit esse simpliciter in subiecto recipiente et sustentante, sed forma substantialis coniungitur materiæ ad constituendum esse simpliciter. Quare inhærentia est dependentia formæ a subiecto sustentante simpliciter in esse, forma autem substantialis recipitur in materia, non tamen inhæret, quia unitur illi ad constituendum esse simpliciter seu substantiale, non ut sustentetur in esse secundum quid, quod est inhærere.

Articulus II.

QUÆ FORMÆ EDUCANTUR DE POTENTIA MATERIÆ.

Formæ educibiles e materia aliæ sunt substantiales, aliæ accidentales. Illæ respiciunt materiam primam, istæ subiectum completum et constitutum in actu. Formæ accidentales sunt in triplici ordine, scilicet naturales, artificiales et supernaturales. Formæ substantiales sunt etiam in triplici ordine, scilicet forma subsistens, ut anima rationalis, forma rerum incorruptibilium, ut cœlestis, et forma corruptibilis.

De his omnibus inquirimus, quomodo educantur de potentia materiæ, id est quomodo serventur in illis tres illæ conditiones supra positæ, quæ requiruntur ad eductionem [1].

De forma rationali.

Tam certum est animam rationalem non educi de potentia materiæ, sicut est certum animam non esse corruptibilem, sed sine corpore posse subsistere, quod utique est de fide et constat ratione naturali, quia aliqua eius operatio est spiritualis et independens a corpore, scilicet intelligere. Attingit enim res spirituales aliquo modo et res corporales spirituali modo, id est abstrahendo a singularibus et cognoscendo modo universali; et consequenter eius esse necessario est spirituale et independens a corpore, nam operatio sequitur esse. Ex quo fit deesse illi conditionem requisitam ad eductionem, scilicet dependentia in esse a materia, ut intra illam dicatur contineri et per illius transmutationem educi.

[1] 85 b 5.

Sed obicies: Anima rationalis in quantum vegetativa et sensitiva habet operationes dependentes a materia, ut nutritio, generatio etc. Ergo in quantum vegetativa et sensitiva non potest creari, sed a materia educi, quia ab illa dependet in operari et consequenter in esse.

Confirmatur, quia creari est simpliciter fieri ex nihilo, anima autem rationalis fit ex aliquo præsupposito, quia non creatur in esse, sed infunditur materiæ dispositæ et ex vi dispositionum eius, quod sufficit, ut non dicatur creari, sicut e contra ut aliquid non dicatur annihilari, sufficit, quod transeat in aliud, licet totaliter desinat in se, sicut contingit in pane, qui convertitur in corpus Christi.

Respondetur, quod operationes animæ vegetativæ et sensitivæ dependent a corpore, non tamen earum principium, eo quod non est principium illarum operationum tantum, sed etiam alterius, id est, intellectualis, quæ non dependet a corpore. Ut autem sufficienter probetur, quod forma non dependet in esse a materia, sufficit probare, quod aliqua eius operatio non dependeat a corpore; sic enim esse eius absolute non potest dependere. Et ut probetur, quod aliqua forma dependet a materia, oportet ostendere, quod omnis eius operatio dependeat a materia.

Ad confirmationem respondetur formam rationalem creari in corpore et præsupponere corpus non tamquam id, a quo dependet in esse, sed cui tribuit esse. Ut autem non crearetur, requirebatur, quod fieret dependenter in suo esse a corpore, cui infunditur, quantumcumque alias præsupponatur aliquid, non ut ex quo fiat, sed cui [1] uniatur et esse tribuat. Quod vero dicitur panem non annihilari, quando convertitur in corpus Christi, non est ad rem, quia ibi licet totaliter desinat panis, non tamen desinit in nihil, sed in aliquid, in quod transit. At vero anima rationalis fit simpliciter ex nihilo, non ex aliquo. Et sic nec ex parte termini a quo nec ex parte subiecti supponit aliquid, a quo dependeat, quidquid sit, an supponat aliquid, cui communicet suum esse. Conversio autem panis dicit aliquid ex parte termini ad quem, in quod terminatur, et sic eius terminus non est nihil.

Secundo obicies: Nam anima rationalis in materia non subsistit ut *quod*, sed ut *quo*, non est in corpore ut suppositum, sed ut forma informans et constituens. Ergo anima prout in corpore, accipit esse dependens a corpore, quod est educi ex illo.

Confirmatur, quia cuilibet potentiæ passivæ naturali correspondet aliqua potentia activa naturalis. Sed materia habet potentiam passivam naturalem, ut recipiat animam. Ergo datur aliqua potentia activa naturalis, quæ efficiat animam. Agens autem naturale non agit creando, sed educendo e materia. Ergo anima est educibilis ex illa. Nec obstat, quod anima sit spiritualis, quia potest dici, quod sit virtute spirituali proveniente ab anima generantis et impressa semini. Nec enim repugnat, quod virtus spiritualis mediante instrumento corporeo causet effectum spiritualem sicut Baptismus gratiam.

Respondetur, quod ut dicetur infra q. 7. [2], anima rationalis in corpore habet quidem subsistentiam, qua potest existere sine corpore et

[1] *Lu* — cui uniatur et.
[2] art. 3. (128 b 30).

ut quod, sed pro illo statu informationis intelligitur subsistere ut quo ex [1] parte status, quem habet, quatenus subsistit in ipso toto, et non separata ab illo. Sed hoc ipsum esse totius compositi est esse ipsius animæ, ut docet D. Thomas 1. 2. q. 4. art. 5. ad 2. Et ideo quia non est separata, sed communicata, non subsistit ut quod de [2] facto et in exercitio et quantum ad statum. Sed quia illud esse communicatum est independens potestque manere separatum, non dicitur educi, id est dependenter fieri et esse a materia.

Ad confirmationem respondetur, quod potentiæ materiæ, quæ passive recipit animam, correspondet naturale activum, non quidem producens ipsam substantiam animæ, sed uniens materiæ, scilicet generans. Hoc enim sufficit, ut detur activum naturale correspondens passivo; nec enim materia est in potentia, ut producatur anima [3], sed ut uniatur sibi. De quo vide Caietanum 1. p. q. 118. art. 2. § *In responsione ad* 4. [4] Productio autem animæ, quia est spiritualis substantia, a solo Deo fit per creationem, et ideo, ut dicemus infra q. 26. [5], nulla virtus instrumentalis ei cooperari potest. Idque docet S. Thomas 1. p. q. 45. art. 5. Secus est de gratia, quæ est accidens et ideo actione eductiva ab instrumento attingi potest, de quo infra q. 26. [6]

De formis cœlestibus et elementalibus in prima productione.

Supponimus in præsenti non solum cœlum empyreum, sed etiam omnes alios cœlos per creationem esse factos a Deo, quia ab intrinseco sunt ingenerabiles et incorruptibiles, ut docet D. Thomas 1. p. q. 66. art. 3. et in libris de Cœlo latius ostendetur [7]. Et dato, quod cœli essent generabiles ex aqua vel ex alio corpore, tamen in prima sui creatione non minus creati sunt quam terra et alia elementa, quæ non sunt facta ex aliis corporibus, sed immediate a Deo creata iuxta illud Genesis [8]: « In principio creavit Deus cœlum et terram ».

Procedit ergo proposita difficultas supposito, quod ista corpora creata sunt, vel de ipso cœlo empyreo, si solum creatum est, an formæ fuerint in tali creatione eductæ de potentia materiæ, an non. Quæ difficultas dependet ex ipsa ratione eductionis. *Quidam* enim intelligunt ad eductionem formæ sufficere, quod fiat dependenter a materia, et sic cum formæ illorum corporum in illa prima creatione factæ sint dependentes a materia, consequenter e materia eductæ sunt. *Alii* vero dicunt ulterius requiri ad rationem eductionis transmutationem materiæ ad hoc, ut dicatur formam educi ex illa. Et quia in prima creatione materia non est transmutata, sed totum compositum simul productum, partes vero ad productionem totius comproducuntur, ideo in creatione istorum corporum forma et materia sunt concreatæ, non vero forma educta de potentia materiæ.

Hæc ultima sententia sine dubio est D. Thomæ. Dicit enim 1. p. q. 65. art. 4., quod « in prima corporalis creaturæ productione non consideratur aliqua transmutatio de potentia in actum. Et ideo formæ corporales, quas in prima productione corpora habuerunt, sunt immediate a Deo productæ ». Ergo sentit Divus Thomas formas in prima creatione rerum non educi de potentia materiæ, quia non oriuntur per eius transmutationem. Unde ibidem ex eo negat formas [1] causari per influxum alicuius substantiæ immaterialis, quia causantur „ reducta materia de potentia ad actum ab aliquo agente composito ". Ergo eductio formæ de potentia materiæ sine eius transmutatione non fit.

Et ratio est, quia si formæ fierent a Deo vel ab intelligentiis per influxum, sicut quidam antiqui dicebant, aut si modo Deus produceret formam vel accidens separatum et postea illud subiecto uniret, talis forma non diceretur educi de materia, quia non dependeret ab ipsa in fieri, sed aliunde facta illi adveniret, et sic non extraheretur ex ipsis visceribus materiæ et eius potentia. Requiritur ergo ad eductionem formæ, quod per materiæ transmutationem fiat, ita quod dependeat a materia in ipso fieri. Corpora autem illa cœlestia et elementalia fuerunt facta sine transmutatione materiæ, sed immediate per creationem. Ergo formæ eorum non fuerunt eductæ, sed concreatæ ad creationem totius.

Et adverte non repugnare divinæ potentiæ producere aliquod corpus tali modo, quod solum creetur materia et in eodem instanti creationis educatur forma ex illa, sicut modo fit, quando ex speciebus Eucharistiæ generatur alia substantia. Tunc enim subrogatur materia in ultimo instanti generationis, ex qua educitur forma genita in vi dispositionum, quæ in quantitate, quæ [2] vices materiæ gerebat, præcesserunt. Et eodem modo posset Deus in quacumque alia generatione in ipso instanti generationis creare materiam et educere ex illa formam. Sed tunc creatio illa ut tangit materiam, non est absolute completa, sed completur per eductionem formæ, quia attingitur a Deo per illam creationem, non ut absolute sit, sed ut sub forma educta sit.

Ceterum dicimus, quod si creatio est absoluta et completa, tunc attingit totum compositum, et non solam materiam, et consequenter etiam attingit formam, non vero illam educit, alias ipsa creatio non produceret ipsum totum, quod constat ex materia et forma, si materiam solam attingit creatio, formam vero eductio. Fuit autem conveniens, quod in prima rerum creatione sola materia non produceretur per creationem, sed ipsum totum, ut inciperet prima rerum productio a creatione perfecta et absoluta. Si autem interveniret ibi eductio formæ, illa vel fuisset ab aliquo agente creato educente formam, et tale agens non dabatur tunc, quia [3] angeli non possunt se solis educere formas, agens autem corporeum non dabatur, quia illud erat primum corpus. Vel illa eductio fuisset a Deo exercente officium educentis formam et creantis materiam, et sic sine fundamento multiplicamus istas actiones, cum sufficiat una creativa totius compositi. Unde Scriptura absolute dicit, quod « Deus in principio creavit cœlum et terram ». Quod non verificatur, si solam materiam creavit, forma vero est educta, alioquin posset dici, quod alimentum generatum ex Eucharistia, creatur a Deo, quia materia eius creatur.

Sed obicies: Nam formæ illorum

---

[1] *Lu* — ex . . . habet.
[2] *Lu* — de . . . statum.
[3] *Lu* forma.
[4] *Le* V. 568. n. VI.
[5] art. 2.
[6] art. 2.
[7] Etiam hic auctor commemorat *secundam* partem Phil. nat., quæ est de Cœlo. Vide supra 81 a 38.
[8] I. 1.

[1] „ corporales " (S. Thom. l. c.).
[2] *Lu* — quæ . . . gerebat.
[3] *Lu* — quia . . . corpus.

corporum in prima productione factæ sunt ut dependentes a materia, cum in se non sint subsistentes; ergo in ipso fieri pendent a materia in esse, ergo educuntur.

Confirmatur, quia formæ illæ non creantur ad creationem totius, siquidem non sunt ex nihilo etiam partialiter et concreative, sed ex materia, utpote non minus dependentes ab ipsa in illa prima productione, quam modo quando generatur aliquod corpus elementale, nec etiam fuerunt creatæ ut formæ subsistentes sicut anima rationalis, ut de se patet. Ergo fuerunt eductæ, et præcessit privatio earum in materia prioritate naturæ, sicut materia præcedit receptionem talis formæ.

Respondetur eductionem formæ non consistere solum in hoc, quod forma fiat dependens a materia, sed quod tali modo fiat dependens, scilicet per transmutationem ipsius materiæ et quasi emergendo ab illa, alioquin non posset Deus creare unum integrum compositum habens formam materialem, quia illa semper fit dependens a materia, nec posset per transubstantiationem convertere totum panem in lapidem, quin forma lapidis fieret per eductionem. Eductio autem opponitur transubstantiationi, quæ totam materiam et formam convertit in aliud. Eductio autem supponit materiam, ex qua formam educat; non quæ materiam convertat. Non ergo ad eductionem formæ sufficit, quod ipsa fiat dependens a materia, quia hoc multis aliis actionibus fieri potest, scilicet omni actione, qua unitur materiæ ut habens esse in illa, sicut si accidens separatum iterum uniatur subiecto, hæc unio non est eductio accidentis [1], quia supponitur iam esse, et tamen facit dependere accidens a materia.

Ad confirmationem respondetur, quod quando creatur totum, materia et forma et quæcumque partes solum concreantur, et sic ex nihilo dicuntur esse concreative. Et tamen bene stat, quod fiat forma dependens a materia ex parte termini producti, quia videlicet forma producta est terminus productus cum dependentia a materia [2], non tamen fit per transmutationem materiæ, nec per actionem dependentem a materia ut a subiecto, sed ex nihilo producendo totum et in eo formam dependentem a materia.

Quod adhuc instatur ex D. Thoma opusc. 42. cap. 15. [3], ubi inquit, quod « corpus cœleste consecutum est per eductionem suæ formæ de potentia materiæ suæ propriæ nullo motu locali vel alteratione præcedente »; ergo contra D. Thomam dicimus non esse eductam formam cœli. *Respondetur* non loqui D. Thomam de eductione formali, quæ consistit in ipsa transmutatione materiæ ad formam, sed de eductione terminativa, hoc est de dependentia formæ a materia in facto esse et in componendo unum cum materia. Sic enim forma cœli facta est dependens a materia, et hoc vocatur eductio, quia est terminus intentus ab eductione; per illam enim fit forma dependens a materia. Hæc enim est mens D. Thomæ, quia subdit ibidem [4] post relata verba: « Nec hoc est, quia educitur forma, sed quia fit unum ex materia et forma educta ». Non ergo loquitur de eductione rigorosa et formali, præsertim cum ibi addat S. Thomas, quod cœlum non est genitum, ergo nec eductum.

[1] *Lu* — accidentis . . . esse.
[2] *Lu* — a materia.
[3] De natura generis (*Pa* XVII. 29 b).
[4] l. c.

De reliquis formis sublunaribus.

Certum est omnes præter animam rationalem educi e materia, quoties per generationem producuntur, nec de hoc est ulla difficultas, supposito contra philosophos antiquos, quod datur generatio substantialis, ita quod formæ non sint actu latentes in materia nec ab aliquo exteriori agente per influentiam aut creationem adveniant. In cuius signum affert D. Thomas 1. p. q. 65. art. 4., quod oportet generans producere formam aut unire, quia naturale est unumquodque facere sibi simile. Assimilatur autem effectus suo generanti in forma, ergo illam debet attingere generans.

Solum potest esse difficultas ex resolutione præcedenti, in qua diximus, quod elementa in prima sui productione totaliter fuerunt creata quantum ad materiam et formam, quæ actio creativa cessavit corrupto ipso corpore, quod tunc fuit creatum. Ergo si modo per eductionem formæ producuntur, non apparet, qua actione conservetur materia, quia creativa cessavit, quæ terminata est ad totum, hoc ipso quod totum corruptum est. Eductiva autem non potest conservare materiam, cum conservatio sit continuatio primæ productionis, prima autem productio materiæ non fuit eductio, ergo nec per eductionem conservatur.

Respondetur **materiam primam conservari modo ex vi primæ productionis,** quæ tamen prima productio, sicut non produxit materiam in esse nisi dependenter a forma, ut quæst. præc. dictum est, ita nec modo conservatur materia sine aliqua forma et consequenter nec sine eductione talis formæ, quæ eductio supplet id, quod partialiter attingebat formam in ipsa creatione. Et sic materia concreata est a principio tamquam entitas potentialis, capax non solum eius formæ, sub qua primo creata est, sed etiam omnium aliarum formarum, et consequenter ex vi prioris productionis sub quibuscumque formis conservatur sine hoc, quod addatur nova creatio formæ, cum in eo, in quo dependet materia a forma, æque bene conservatur sub forma creata quam sub educta.

Et quando dicitur, quod cessavit actio prima creativa totius ipso toto corrupto, *respondetur*, quod illa actio cessavit quantum ad aliquid ipsius effectus, non tamen quoad omnem partem inclusam in ipso toto, sed mansit ut attingens materiam, non sub aliquo esse ipsi materiæ proprio, sed subiciendo illam ipsi esse formæ vel formarum succedentium per eductionem. Nec est inconveniens, quod una actio si attingit plures effectus, possit manere quantum ad unum destructo alio, quia est virtualiter multiplex, sicut actio solis producens lucem et calorem potest manere quoad lucem, et non quoad calorem. Et actio, qua Deus creavit angelum et eius subsistentiam, si modo assumeretur a Verbo illa natura, relicta subsistentia, maneret creatio ut tangens naturam, et non tangens subsistentiam; quoad hanc enim suppletur per assumptionem. Sic similiter actio creativa, qua producta est materia sub forma aquæ v. g., corrupta aqua manet ut tangens materiam, et non ut tangens formam aquæ, sed quoad hoc suppletur per eductionem novæ formæ, cui materia subicitur, et sub ea ab illa creatione continuata conservatur.

De formis accidentalibus.

Potest ex duplici capite oriri difficultas: *Primo* circa accidentia, quæ excedunt naturalem ordinem

subiecti; *secundo* circa ea, quæ non fiunt per propriam transmutationem, sed per quamdam resultantiam ex subiecto. In prima linea numerantur accidentia supernaturalia et intentionalia, in secunda propriæ passiones ab essentia, relationes a suo fundamento, actio ab agente, et alii similes modi resultantes. De reliquis vero accidentibus, quæ subiectum transmutant et naturalis sunt ordinis, nulla est difficultas, quod educantur de subiecto, sicut ab ipso dependent in fieri et in esse.

Dico ergo primo: **Accidentia supernaturalia simpliciter fiunt per actionem eductivam, ut opponitur creativæ, et dicuntur educi de potentia obedientiali subiecti, non de naturali. Artificialia autem et intentionalia simpliciter educuntur de potentia naturali subiecti.**

De hac conclusione videndus est D. Thomas q. 3. de Potentia art. 8. ad 3. [1], ubi loquitur de gratia, et ad 5., ubi de formis artificialibus, de quibus addit: «Non excedunt ordinem naturæ sicut gratia, imo infra subsistunt, quia omne naturale est nobilius artificiali». Et luculentius hoc ipsum tractat in quæstione de Virtutibus in communi art. 10. ad 13. [2], ubi docet, quod quia potentia passiva correspondet activæ, secundum differentiam et ordinem potentiarum activarum «est etiam ordo et differentia passivarum, et sic aqua vel terra secundum aliquam potentiam nata est moveri ab igne et secundum aliam a corpore cœlesti. Potest enim aliquid fieri virtute corporis cœlestis, quod non virtute ignis, et aliquid ulterius secundum virtutem Dei, quod non potest fieri secundum virtutem cœli. Et secundum hoc dicimus, quod in tota creatura est quædam potentia obedientialis, prout tota creatura obedit Deo ad suscipiendum in se quidquid voluerit». Ita D. Thomas. Cum ergo aliquid dicitur fieri ex nihilo, negatur causa materialis, ut D. Thomas inquit quæst. cit. de Potentia, art. 8. ad 4. [3]

Sic ergo componimus diversas aliquorum sententias. Qui enim dixerunt formas supernaturales non educi de potentia subiecti, loquebantur de potentia naturali, qua penitus caret subiectum respectu talium formarum, et sic dicuntur fieri de nihilo potentiæ naturalis et quodammodo creari, tum quia fiunt sola virtute divina, quæ creativa est, tum etiam quia quodammodo de nihilo fiunt, id est de non potentia naturali. Sed tamen absolute educuntur de subiecto, et non fiunt ex nihilo, quia educuntur de potentia subiecti, non quidem naturali, sed obedientiali, quatenus illud subiectum subest divinæ virtuti agenti.

Quodsi inquiras, quæ sit ista potentia obedientialis et quomodo in illa formæ contineantur, *respondetur* de hoc apud theologos longa concertatione disputari, præsertim 3. p. q. 13. et q. 62. Breviter dicimus ex D. Thoma in dicta quæstione de Virtutibus [4] potentiam obedientialem esse ipsam entitatem subiecti, ut respicit aliquod agens superius quam naturale, cui subicitur et obedit. Itaque potentia passiva dicitur relate ad activam, et secundum diversum respectum eademmet entitas potentiæ passivæ dicitur naturalis vel obedientialis, scilicet in quantum est nata moveri a virtute naturali, dicitur naturalis, ut autem

[1] *Pa* VIII. 44 a.
[2] l. c. 568 b.
[3] l. c. 44 a.
[4] art. 10. ad 13. (*Pa* VIII. 568 b).

nata est moveri a supernaturali agente, dicitur obedientialis. Quod vero aliqui dicunt potentiam obedientialem esse supernaturalem inchoative, si intelligatur, quod intrinsece et positive sit supernaturalis, falsum est; sic enim naturaliter et ab intrinseco entitas aliqua esset ordinis supernaturalis. Si vero intelligatur negative vel denominative ab agente supernaturali extrinseco, verum est. Sed hoc est idem quod obedientiale per non repugnantiam respectu superioris virtutis. Licet enim ut aliquid sit natum moveri ab agente naturali, debeat habere intrinsecam et positivam proportionem cum illo, utpote eiusdem ordinis, tamen ut moveri possit ab agente supernaturali, non debet habere positivam proportionem cum illo, sed potius ab eo cadere et deficere, utpote alterius ordinis, et sic non potest illi coordinari positive, sed solum negative seu non repugnanter, et hoc est potentiam obedientialiter se habere.

Ex quo colliges repugnare, quod detur potentia obedientialis activa formaliter, etiam inchoata, quia potentia non dicitur activa relate ad agens superius, cui subicitur (hoc enim passivum est), sed relate ad operationem, quam elicere potest. Ergo si ista operatio est omnino improportionata et excedens respectu potentiæ, non est activa ex se seu influxiva ad operationem. Si autem est proportionata, iam non est potentia obedientialis respectu talis operationis, sed connaturalis. Itaque repugnat, quod in quantum activa sit obedientialis; obedire enim dicitur aliquid, in quantum subicitur et movetur, non in quantum agit et movet. Sed de hoc amplius dicemus q. 26. [1]

De formis artificialibus constat, quod educuntur de potentia subiecti, quia in re sunt formæ naturalis ordinis, licet modus, quo fiunt, non sit a natura, sed a directione artis, sicut v. g. quando fit artificialiter aliquod figuratum vel aliquis motus artificialis aut quid simile; hoc enim totum formam naturalis ordinis importat, licet modo artificiali factam.

Dico secundo: **Omnes formæ sive modi, qui actione aliqua transmutativa attinguntur, sive primario sive secundario, dicuntur educi de potentia subiecti.**

Ratio est manifesta, quia tales formæ dependent in fieri et in esse a subiecto, cui inhærent vel quod modificant, et attinguntur saltem mediate ab actione transmutante subiectum. Ergo vere et proprie educuntur, siquidem omnes conditiones eductionis in illis concurrunt [2].

Et hinc discernitur, quænam emanationes dicantur etiam eductiones. Nam *propriæ passiones* fiunt eadem actione, qua natura ipsa fit; et sic si est actio eductiva respectu naturæ, etiam est eductiva respectu propriæ passionis, licet ut est dimanatio a subiecto, non dicatur eductio, quia subiectum non agit in se, ut ex se educat propriam passionem. Tunc ergo solum passio dimanans per eductionem producitur, quando ipsamet forma seu natura, a qua dimanat, per eductionem fit. Si vero fiat per creationem, passiones, quæ in substantia creata inhærent, non fiunt eductive, sed consequuntur ad creativam actionem. Similiter *relatio*, ut dimanat a fundamento, non dicitur fieri ab ipso fundamento per eductionem, quia ad relationem non est per se motus, educitur tamen mediate ab ipso agente, a quo productum est illud fundamentum, quia producendo

[1] art. 1.
[2] 85 b 5.

illud virtualiter producit omnes relationes, quæ ex tali fundamento possunt consurgere positis terminis. De quo videri potest D. Thomas 5. Phys. lect. 3. [1] et 11. Metaph. lect. 12. [2] Denique *actio* non dicitur educi ex subiecto ut terminus, quia ad actionem non datur actio, sed ipsa formaliter est eductio et actio, non terminus eius.

Sed obicies: Formæ supernaturales nullo modo continentur in subiecto, siquidem in subiecto nulla datur inclinatio et appetitus ad illas, ergo nullo modo ex illis educuntur. Unde gratia dicitur infundi in anima, ut determinat Concilium Tridentinum sess. 6. cap. 7. Et similiter dicitur creari, ut Psalm. 50. [3]: « Cor mundum crea in me, Deus ». Quod autem creatur et infunditur, non educitur. Idem argumentum potest fieri de formis intentionalibus, sicut sunt species repræsentativæ, et de motibus violentis, qui ex subiecto non educuntur, cum subiectum illis resistat.

Secundo obicies: Quia propriæ passiones resultant in eodem instanti, in quo fit essentia; ergo nulla datur privatio in tali essentia, ex qua fiat illa propria passio, et consequenter nec eductio, quia eductio debet esse ex aliqua privatione. Tunc autem in re non datur privatio in subiecto, quia semper datur forma opposita privationi, quæ est propria passio pro omni instanti.

Ad primum respondetur formas supernaturales non contineri in subiecto positive, id est secundum ordinem positivum subiecti ad ipsas, cum non sint eiusdem ordinis, et consequenter non datur inclinatio seu appetitus ad ipsas, quia appetitus significatur per modum cuiusdam ponderis, quod non est sine positivo ordine et [4] tendentia, sed solum continentur istæ formæ in subiecto obedientialiter sive non repugnanter. Dicitur autem gratia infundi seu creari, non quia simpliciter fiat ex nihilo, sed quia fit extra totam inclinationem naturalem, et sic respectu naturalis ordinis quasi de nihilo illius fit. Formæ autem intentionales et artificiales cum sint naturalis ordinis, simpliciter in subiecto continentur et ex illo educuntur. Et idem est de motu et forma violenter inducta. Licet enim subiectum resistat, tamen in potentia continet talem formam, vel quia ex parte materiæ non est repugnantia ad illam, licet sit ex parte formæ, vel quia agens violentum subicit sibi materiam et vincit eius resistentiam, qua victa educitur forma, quia iam non resistit.

Ad secundum respondetur, quod, ut propria passio dicatur educi, non requiritur, quod in ipsa essentia, cuius est propria passio, præcedat privatio, quia non educitur ex illa, sed præcedit privatio in materia seu subiecto, ex quo fit et educitur illa forma seu natura, ad quam sequitur propria passio. Hæc enim sicut non est producibilis alia actione quam illa, quæ est productiva naturæ, ita privatio eius est adiuncta privationi ipsius naturæ seu formæ, a qua resultat.

Restabat disputare in præsenti quæstionem illam celebrem, an plures formæ possint esse simul in eadem materia. Sed de ista quæstione agemus infra tractando, an plures causæ totales possint causare eundem effectum [5].

[1] *Le* II. 237. n. 7.
[2] *Pa* XX. 617 b. 12.
[3] *Lu* — et tendentia.
[4] q. 10. art. 5.

QUÆSTIO V.

DE PRIVATIONE.

Articulus Primus.

QUID SIT PRIVATIO, UT EST PRINCIPIUM ENTIS NATURALIS.

Supponendum est privationem in communi loquendo importare carentiam alicuius formæ in subiecto apto seu capaci formæ. Per quod distinguitur a simplici negatione, quæ dicit carentiam formæ absolute sine capacitate subiecti ad ipsam, sicut lapis habet negationem visus, non privationem, animal autem cæcum dicitur habere privationem visus. Et privatio rigorose loquendo dicitur, quando subiectum est capax formæ privatæ secundum speciem infimam, dicitur vero lato modo, quando est capax illius solum ratione generis, et non ratione speciei, sicut talpa dicitur cæca, licet sua species non sit capax visus, sed solum genus illius, quod est animal, de quo videri potest D. Thomas 1. p. q. 33. art. 4. ad 2. et 5. Metaph. lect. 20. [1]

Consulto autem non dixi privationem esse carentiam in subiecto, „ cui debetur forma ", sed quod est „ capax formæ ", ne implicaremur multis difficultatibus, quæ de hoc debito versantur, an videlicet requiratur debitum proximum vel remotum, physicum vel morale iuxta connexionem naturæ vel moralis ordinationis. Modo autem solum loquimur de privatione physica, ad quam sufficit debitum capacitatis seu aptitudinis subiecti ad ad aliquam formam, non debitum connexionis necessariæ vel dimanationis. Nec requiritur ad privationem, quod aliqua forma sit debita alicui, vel aliquid sit capax illius sub omni consideratione et statu, sed ratione alicuius principii sibi connaturalis, sicut aqua habet privationem caloris vel formæ ignis ex parte materiæ, non ratione suæ speciei, et actus peccati habet privationem bonæ regulationis, non ex parte suæ speciei, ut sumitur ab obiecto, sed ratione libertatis et ut procedit a principio libero, sic enim debentur ei rectitudo, id est subiectio ad regulas moris.

His suppositis restat circa privationem in particulari, ut est principium entis naturalis, inquirere in hoc articulo aliquas difficultates, quæ tangunt eius *quidditatem*, et in sequenti ea, quæ tangunt eius *multiplicitatem* in materia.

Primo ergo inquiri potest, quomodo privatio intelligatur esse principium entis naturalis in fieri et per modum termini a quo, cum talis privatio ante instans generationis non inveniatur nisi remote et cum impedimento ad formam oppositam habendam, propter formam, quam tunc habet, et sic non est immediate capax formæ generandæ. In instanti autem generationis, in quo est verum dicere: « Nunc est forma genita », iam est falsum dicere: « Nunc est privatio ». Et sic nec ante instans generationis nec in ipso instanti vel post datur rigorosa et determinata privatio.

Confirmatur, quia materia potest esse magis vel minus expedita vel impedita ad aliquam formam suscipiendam, sicut materia sub forma lapidis magis impedita est a forma equi quam sub forma sanguinis, quæ magis ad formam equi appropinquat.

Ex quo sequitur, quod materiæ ut

[1] *Pa* 427 b.

est sub una forma, non est debita alia, nec appetit illam, quia est impedita. Si autem aliam appeteret, conaretur ad aliam et recederet ab ea, quam habet, et sic quamdiu in illa maneret, violentaretur, quia frustraretur suo conatu et appetitu ad aliam; unumquodque enim violenter est, quamdiu est in privatione eius, quod naturaliter appetit, et impeditur a consecutione eius.

Et deinde sequitur, quod privatio materiæ suscipiat magis et minus, secundum quod est magis vel minus elongata et impedita respectu alicuius formæ. Hoc autem est contra rationem privationis, quæ est in materia; privatur enim in facto esse aliis formis, ut quando homo est mortuus, privatur anima in facto esse, ut docet D. Thomas 1. 2. q. 73. art. 2.

Denique si materia habet privationem formarum, quas non habet, quia potentialiter et remote se habet ad illas, ergo etiam habebit privationem formarum, quas habuit et perdidit, cum tamen respectu illarum non habeat capacitatem, quia non est potentia in natura ad ponendum illas in materia.

Respondetur non esse dubium, quod in materia habente unam formam detur privatio aliarum, quarum est capax et ad quas habet appetitum, quia est in potentia ad alias formas, dum unam habet in actu, non propter fastidium eius, quam habet, nec propterea, quod plura simul habere velit, sed propter illam potentialitatem ad plura, ut dicit D. Thomas 1. Phys. lect. 15. [1] Igitur ante instans generationis et ante ultimam dispositionem datur ista privatio formarum in materia, quia illarum est capax, nec a dispositionibus habet istam capacitatem et privationem, sed per dispositiones applicatur et determinatur ad recipiendam istam formam potius quam aliam. In instanti autem generationis privatio ipsa formæ, quæ tunc generatur in materia, intelligitur non quantum ad durationem et instans reale, in quo potius solvitur a forma opposita, sed quantum ad prioritatem naturæ, quatenus præcedit terminus a quo terminum ad quem, non in esse, sed in expelli, sicut ipsa forma corrupta in illomet instanti generationis expellitur, et licet sit prior forma genita in genere causæ formalis, tamen corruptio et expulsio formæ præcedentis est prior in genere causæ materialis, quæ non est prioritas in existere, sed in expelli. Eodem modo se habet privatio in illo instanti, quia se tenet ex parte termini a quo.

Ad confirmationem respondetur, quod materia de se habet privationem determinatam omnium formarum, quibus determinate et de facto caret. Quod vero sit magis vel minus impedita ad istam formam vel ad illam, nec auget nec minuit appetitum, nec privationem magis vel minus determinat, sed diversimode ponit applicationem circa consecutionem talis vel talis formæ, sicut lapis quantumcumque sit impeditus, non remittit aliquid de appetitu ad centrum nec de privatione illius.

Nec ex hoc sequitur, quod materia prima appetat recessum a forma, quam habet, ita quod patiatur violentiam, si ista non expellatur, quia etiam ad istam, sub qua est, habet connaturalem appetitum, licet non adæquate ad istam, sed etiam ad alias. Et ideo non violenter detinetur in ista, quia connaturalis illi est, et habet appetitum ad alias, quia adæquata illi non est. Sed quia simul utramque habere non potest, appetit expulsionem illius ex suppositione, quod alia introducatur.

[1] *Le* II. 53. n. 10.

Similiter ad secundum inconveniens dicimus, quod privatio formæ in materia est privatio in facto esse, quia est privatio formæ substantialis, quæ est ultima respectu omnium dispositionum. Et sicut forma constituit rem in facto esse, ita privatio illius est privatio in facto esse. Sola autem privatio dispositionum seu formarum tendentium ad aliquam ulteriorem formam dicitur privatio in fieri, et non in facto esse iuxta regulam D. Thomæ 1. 2. q. 173. art. 2., et hæc sola privatio in fieri suscipit magis et minus, non autem in facto esse, qualis est privatio formæ substantialis. Quod vero materia sit magis vel minus impedita ad receptionem alicuius formæ, non variat privationem illius secundum magis vel minus, sed reddit magis vel minus dispositam seu applicatam materiam ad istam formam vel illam, et privatio huius dispositionis seu applicationis suscipit magis vel minus.

Ad ultimum respondetur, quod materia, quantum est ex propria habitudine et secundum se, eandem capacitatem habet ad formas, quas semel perdidit, et ad formas, quas numquam habuit. Sed tamen quantum ad introductionem et applicationem, quæ fit mediante agente, non eodem modo se habet ad formas semel perditas et ad illas, quas non habuit, quia non potest agens creatum reproducere formam amissam; et tamen si de facto reproducatur a Deo, naturaliter materia ab illa informabitur.

Secundo inquires: Quomodo explicanda sunt duo dicta Aristotelis circa privationem: *Alterum est*, quod privatio sola ratione distinguitur a materia, ut affirmat Philosophus textu 60. [1] et 69. [2] Sic enim entitative erit idem cum materia, atque adeo entitative erit ens reale. *Alterum est*, quod privatio est principium per accidens, ut affirmat textu 66. [3] Sic enim non dependebit ab illa per se ens naturale, nec privatio erit univoce principium; quæ autem sunt per accidens, omittuntur ab arte.

Ad primum respondetur, quod privatio dicitur distingui ratione a materia, quia in se non est ens reale, sed rationis, et sic non est extremum realis distinctionis. Et tamen quia non est omnino idem cum materia, ut dicebat Plato, dicitur ratione distingui. Nec sequitur, quod entitative sit idem cum materia, si sola ratione distinguitur. Hoc enim non est verum, nisi quando utrumque extremum est positivum, et tamen non distinguitur ab altero. Si autem extremum sit negativum, non distinguitur realiter ab alio, nec tamen identificatur cum illo entitative, quia entitas non est.

Ad secundum iam supra respondimus q. 2. [3], quod privatio non est principium per accidens respectu generationis et fieri, sed respectu compositionis, vel potius respectu extremi componentis, quod est materia. Cum enim in ipsa subiectetur privatio, per accidens est in materia ut componente, quod habeat adiunctam privationem vel habuerit. Nec enim privatio ad componendum conducit, sicut statua fit per se ex ære, per accidens autem ex carentia figuræ seu ex ære ut infigurato. Sicut autem non est inconveniens, quod principium dicatur analogice de corde et de fonte et de fundamento, quia ly principium non significat aliquam naturam communem omnibus principiis, sed modum

[1] c. 7. (190 a 16).
[2] l. c. (191 a 14).
[3] art. 3. (52 a 17).

originandi, ita non est inconveniens, quod principium dicatur analogice de privatione et materia propter diversum modum principiandi extrinsece vel intrinsece, ut ens et ut negatio.

Articulus II.

UTRUM IN MATERIA SIT TANTUM UNA PRIVATIO VEL PLURES.

De pluralitate vel unitate istarum privationum non solum est DIFFICULTAS, an sint plures privationes secundum speciem vel una tantum, sed etiam secundum numerum, an scilicet sint tot privationes numero, quot formæ sunt privatæ, an vero sufficiat unica privatio ad privandum omnibus formis in una materia.

Res ista non est magni momenti, nec enim multiplicatio privationum aliquod habet inconveniens, cum nihil ponat in subiecto, sed tollat. Unde sicut non est inconveniens, quod plures formæ absint a subiecto, ita etiam quod sint plures numero absentiæ [1] vel privationes, quia nihil aliud est privatio quam absentia seu carentia formæ, et sic privationes potius individuantur vel multiplicantur ex formis privatis quam ex subiecto. Et concordat D. Thomas, qui loquens de macula peccati 1. 2. q. 86. art. 1. ad 3. dicit, quod diversa peccata diversas maculas inducunt, cum tamen privationes sint, et constat, quod possunt dari plures maculæ ortæ ex peccatis numero distinctis, et sic dari plures maculas in eodem subiecto ex iteratis peccatis numero distinctis. Non ergo ex unitate subiecti sumitur unitas privationum, sicut [2] sumitur unitas numerica accidentium, quia hæc positiva est nec consequitur ex aliqua forma negata, sed ex positiva inhærentia et existentia in subiecto.

EX QUIBUS RESPONDETUR ad difficultatem propositam **tot esse privationes in qualibet materia, quot sunt formæ, quibus caret.** Patet ex dictis, quia tot sunt absentiæ formarum, quot sunt formæ absentes. Nihil autem aliud est privatio seu carentia quam absentia formæ in subiecto capaci. *Et deinde*, quia eo modo possunt multiplicari privationes, quo potentiæ materiæ ad suscipiendas formas, cum privatio in ipsa capacitate et potentia fundetur. Sed in materia multiplicatur ista capacitas seu potentia respectu formarum, ut docet S. Thomas 1. Phys. lect. 15. [3], ubi inquit, quod « potentia materiæ subiecto est una respectu multarum formarum, sed ratione sunt multæ potentiæ secundum habitudinem ad diversas formas. Unde in tertio huius dicetur, quod posse sanari et posse infirmari differunt secundum rationem ». Ergo si ad multiplicationem formarum multiplicatur inclinatio seu potentia ad ipsas secundum respectum et habitudinem, multo magis carentiæ et absentiæ talium formarum multiplicabuntur ad multiplicationem earum. Nec tamen sicut potentia materiæ dicitur una subiecto seu entitative, licet respective sit multiplex, ita privatio dici poterit una subiecto seu entitative, quia privatio nihil positivum importat aut entitativum sicut potentia materiæ, ratione cuius identificetur et reddatur una ratione subiecti, sed dicit solam carentiam formæ et sic multiplicatur ad multiplicationem formarum, potentia vero, quia identificatur positive et entitative cum materia, ut supra [1] diximus, ideo redditur una ratione subiecti.

[1] *Lu* — absentiæ vel.
[2] *Lu* — sicut ... in subiecto.
[3] *Le* II. 52. n. 3.

DICES: Privatio in materia negat omnem rationem actualitatis, sive entitativæ sive formalis, ut supra diximus q. 3. [2] Ergo unica privatio sufficit ad omnes formas, quia ratio formalis negata unica est, sicut etiam specifica, et formalis ratio potentiæ seu appetitus materiæ unica est respectu omnium formarum, quatenus in illis appetit esse substantiale corruptibile.

Confirmatur, quia una relatio, v. g. paternitatis, sufficit ad plures filios potestque tolli extensive seu terminative ad unum, licet non quoad alium. Ergo similiter una privatio sufficiet ad plures formas, quando sub eadem ratione privantur. Et idem exemplum potest fieri in unico habitu extendente se ad plures conclusiones, licet in se unica entitas sit.

Respondetur esse diversam rationem de privatione et de potentia seu appetitu vel aliis positivis tendentiis ad obiecta. Nam privatio comparatur ad formam ut absentia seu carentia illius, absentia autem non correspondet formæ secundum tendentiam ad ea, circa quæ versatur, sed ipsi præsentiæ seu inhærentiæ, quam habet in subiecto. Hæc autem multiplicatur ad multiplicationem formarum, sicut carentia seu absentia, et ideo tot sunt præsentiæ, quot formæ præsentes, et similiter tot carentiæ seu absentiæ et privationes, quot formæ absentes. Ceterum ex alia parte formæ sive potentiæ aut virtutes tendunt positive ad terminos seu obiecta, circa quæ versantur, quod non habet privatio. Et ex hac parte potest potentia seu virtus unica existens ad plura se extendere, quia ipsa ratio tendendi seu operandi simili modo invenitur in multis terminis seu obiectis solum materialiter diversis. Et ideo una virtus sufficit pro pluribus operationibus seu terminis, ubi similis ratio attingendi invenitur. Nec enim pro quolibet termino seu operatione ponenda est distincta virtus; tamen pro pluribus formis absentibus non est ponenda una solum absentia seu privatio.

Et sic patet ad exempla *in confirmatione* allata.

SECUNDO DICES: Nam in qualibet materia non est privatio cuiuscumque formæ, quia non quælibet materia est capax cuiuscumque formæ, v. g. materia unius grani non est capax formæ elephantis. Ergo non omnis materia est privata quacumque forma.

Respondetur omnem materiam esse capacem cuiuscumque formæ mediate vel immediate, totaliter vel partialiter, sicut materia formicæ vel lapidis sub illis dispositionibus non est capax formæ hominis vel elephantis, sed sub aliis dispositionibus, quarum dispositionum capax est. Quodsi tam parva quantitas ut granum non est capax totius formæ elephantis, est tamen capax, ut sit pars illius, et sic informari potest ab eius forma.

QUÆSTIO VI.

DE TOTO COMPOSITO SUBSTANTIALI.

Post considerationem principiorum componentium ens naturale sequitur agere de ipso composito, in quo tria considerari possunt: *Primo* ipsæ partes secundum se aut simul con-

[1] q. 3. art. 2.
[2] art. 2.

iunctæ; *secundo* ipsa unio, qua partes connectuntur et fit totum; *tertio* ipsi modi, qui proprie conveniunt ipsi toti, sicut subsistere et existere et fieri, quod proprium est suppositorum seu entis completi. Et de primis duobus, quæ pertinent ad ipsam compositi constitutionem, agemus in hac disputatione, de tertio in sequenti.

Articulus Primus.

QUÆ SINT PARTES SUBSTANTIALES COMPONENTES TOTUM.

Varias acceptiones totius tradidimus libro 2. Summul. cap. de Divisione [1]. In præsenti solum agimus de toto physico omisso metaphysico et potentiali et universali. Ipsum autem totum physicum aliud est substantiale, aliud quantitativum, seu aliis verbis totum essentiale et totum integrale. Dicitur enim totum relative ad partes, et sic respectu partium substantialium, quæ sunt materia et forma, dicitur totum physicum substantiale seu *essentiale*. Respectu autem partium quantitativarum dicitur totum quantitativum seu *integrale*. Dicuntur autem partes quantitativæ illæ, quæ ita sunt partes, quod possunt esse totum, si separentur. Et ideo Aristoteles in 5. Metaph. cap. de Quanto [2] definit quantum: «Quod est divisibile in ea, quorum unumquodque hoc aliquid natum est esse». Partes autem substantiales seu essentiales physicæ ita sunt partes, quod non possunt esse totum, sed semper sunt entia incompleta, sicut materia et forma. In præsenti solum agimus de toto physico substantiali, in sequenti quæstione de quantitativo.

Illud ergo breviter EXPLICANDUM EST, an utrumque, scilicet materia et forma, sit pars essentialis et per se compositi substantialis. Nam *aliqui* de materia dubitaverunt, an esset pars essentialis compositi totam rationem quidditatis soli formæ tribuentes. *Alii* vero dubitaverunt de forma, non propter imperfectionem eius, sed quia tantum habet perfectionis, quod adæquat vel superat perfectionem totius, eo quod forma est ens actu et præbet esse toti composito tamquam causa illius; causa autem est perfectior effectu, et propter quod unumquodque tale et illud magis. Propter formam autem totum est in actu; ergo forma magis est in actu.

NIHILOMINUS DICENDUM EST **totum physicum constare ex materia et forma tamquam ex partibus substantialibus et per se.**

Est communis philosophorum deduciturque ex Aristotele 7. Metaph. textu 33. [3] et 8. Metaph. textu 11. sq. [4], ubi videri potest D. Thomas [5], et 1. p. q. 75. art. 4.

ET RATIO est manifesta, quia ens naturale, de quo agimus in præsenti, est corporeum et materiale. Ergo non potest esse simplex, sed compositum.

Consequentia patet tam in rebus corruptibilibus quam incorruptibilibus. Corruptibile enim debet esse compositum, quia corrumpitur, et non annihilatur. Ergo non tota substantia desinit, sed aliquid illius manet, alioquin si totaliter desineret, non desineret ex vi alicuius generationis, et sic tolleretur omnis generatio et corruptio. Si autem aliquid

[1] c. 4. (I. 21 b 4).
[2] c. 13. (1020 a 7).
[3] c. 10. (1034 b 35).
[4] c. 4. (1044 a 25).
[5] lect. 4. (*Pa* XX. 522).

illius manet et aliquid amittitur, ergo iam habet partes, ex quibus componitur, et istas vocamus materiam et formam; forma enim est, quæ desinit, et materia sub alia forma permanet. In corporibus autem incorruptibilibus non potest sola forma constituere totam essentiam sine materia, quia si sine materia constitueret, esset tota essentia cœli sola forma, ergo esset immaterialis, quia sine materia esset tota constituta in sola actualitate formæ. Essentia autem immaterialis hoc ipso est spiritualis et intellectiva; spiritualitas enim idem est quod immaterialitas. Et sic secundum totam essentiam cœlum non esset corporeum, cuius oppositum videmus, cum sit quantitativum. Et quia istæ partes, scilicet materia et forma, non sunt in se quædam tota substantia, sic enim non componerent ens per se, sed quoddam aggregatum per accidens, nec sunt tales partes, quod per separationem possunt fieri quædam tota, sic enim essent partes integrales, sequitur manifeste, quod per se et essentialiter sint partes tamquam entia incompleta.

Ad fundamentum supra insinuatum, quod causa potior est suo effectu, respondetur id non esse verum de omnibus causis entitative consideratis, ut infra q. 10. [1] dicemus. Causa enim materialis non est perfectior forma absolute et entitative, cum actuetur et perficiatur simpliciter ab ipsa, ut ibi dicemus. Et quando dicitur, quod totum habet esse et actualitatem propter formam, respondetur, quod habet actualitatem propter formam tamquam propter principium quo, non quod. Et ideo non sequitur, quod forma sit magis perfecta in actu denominative et ut quod, quia illud principium „ propter quod unumquodque tale etc." intelligitur in his, in quibus est denominatio similis, et ut quod est tale, ut expendimus in Logica q. 25. [2] in libris Posteriorum.

DICES: Materia non potest essentialiter pertinere ad ipsum compositum in rebus generabilibus, quæ sunt in perpetuo fluxu et motu partium, sicut in homine non invenitur eadem materia, quæ fuit in illo ante triginta annos, cum per actionem caloris sit consumpta et alia subrogata. Ergo materia determinata non potest esse de essentia intrinsece determinati compositi, v. g. huius individui, vel si semel pertinet materia determinata ad essentiam determinati compositi, quoties contingit variari illam materiam, quomodocumque fiat variatio, variabitur ipsum totum, cuius determinatio dependet ex determinatione partium.

Confirmatur, quia potest materia pertinere ad constituendas diversas species, ut quando materia transit in speciem cadaveris, vel cadaver in speciem terræ vel ignis. Est autem inconveniens, quod eadem pars essentialis unius speciei pertineat ad aliam. Imo materia unius individui potest ad aliud pertinere, ut si unus homo comedat de carnibus alterius. Si ergo materia pertinet ad constitutionem hominis, quomodo in utroque homine resurget illa materia?

Respondetur, quod unitas determinata materiæ pertinet ad constitutionem et unitatem totius, sed aliter in rebus corruptibilibus, aliter in incorruptibilibus. In rebus enim incorruptibilibus requiritur, quod sit eadem materia formaliter et materialiter; in rebus autem corruptibilibus sufficit, quod sit eadem formaliter tantum, de qua distinctione videri potest D. Thomas 4. Contra

[1] art. 3.
[2] art. 1. (I. 776 a 46, 778 a 1).

Gent. cap. 81. ad 4. Dicitur materia formaliter eadem, quando manet sub eadem habitudine et ordine partis, puta sub eadem figura et dispositione et continuatione ad formam; materialiter autem est eadem materia, quando entitative non mutatur, et non solum continuatione est eadem, id est succedendo sub eadem dispositione et habitudine, sed [1] etiam identice. Sufficit ergo ad unitatem determinatæ materiæ constituentis totum, quod maneat determinate eadem formaliter et sub eadem continuatione et successione ad præexistentem materiam, licet materialiter non maneat eadem. Si autem non continuetur, sed simul tollantur omnes partes materiæ et alia in integrum subrogetur, non dicetur manere idem compositum.

Ratio sumitur ex D. Thoma 1. p. q. 119. art. 1. ad ult., quia quando materia consumitur per fluxum et continuationem cum alia, id quod additur transit in præexistens. Unde ratione continuationis cum præexistente taliter deperditur præexistens, quod semper remanet aliquid illius, scilicet id, quod superadditur, quatenus ipsa continuatione factum est aliquid illius, id est pars illi continuata, hoc enim est transire in præexistens. Quando autem totaliter una materia tollitur et alia totaliter subrogatur, ista, quæ de novo ponitur, nec continuatione nec identitate est aliquid præcedentis, et sic nihil remanet alterius materiæ præcedentis, sed tota destruitur, et sic fit aliud compositum numero.

Ad confirmationem respondetur non esse inconveniens, quod eadem materia possit successive pertinere ad diversas species tamquam pars, quia in potentia est ad omnes illas, ut diximus q. 3. art. 4., licet retineat eandem entitatem potentialem, quatenus est in potentia ad omnes formas, cum quibus diversas species naturales potest componere. Quod vero additur de duobus individuis habentibus eandem materiam, respondetur non posse eandem totalem materiam pertinere ad duo individua nec transire totaliter de uno individuo ad aliud, v. g. quod ex uno homine tota materia transeat ad generandum alium hominem et ei totam materiam præbeat, bene tamen potest partialiter pertinere, quatenus ex carne unius hominis potest alter nutriri sicut [2] et generari. Et in hoc casu dicit Divus Thomas in Suppl. q. 81. art. 4. ad 3., quod supposito, quod alimenta transeunt in veritatem humanæ naturæ, « unumquodque in illo resurget, in quo magis accessit ad perfectam participationem et constitutionem speciei. Et si æqualiter in utroque accesserit, resurget in illo, in quo primo fuit. Et ideo si in carnibus comestis fuit aliqua superfluitas, quæ non pertineret ad veritatem humanæ naturæ in primo, resurgere poterit in secundo, alias illud, quod pertinuit et habuit ordinem ad resurrectionem in primo, resurget in eo, et non in secundo. Sed in secundo loco eius sumetur vel aliquid de eo, quod ex aliis cibis in carnem conversum est, vel si nullo alio cibo umquam pastus fuisset nisi carnibus humanis, divina virtute aliunde supplebitur, quantum indigebit ad perfectionem quantitatis, sicut etiam suppletur in illis, qui ante perfectam ætatem decedunt. Nec per hoc præiudicatur identitati in numero, sicut nec præiudicatur per hoc, quod partes secundum materiam fluant et refluant ». Ita D. Thomas.

DENIQUE OBICIES: Quia forma est totum distinctivum rei, cuius est

[1] *Lu* — sed etiam identice.
[2] *Lu* — sicut et generari.

forma, ergo totum constitutivum; similiter est tota ratio essendi et operandi, ergo est tota ratio constituendi. Unde Aristoteles 2. Phys. textu 72. et 74. [1] appellat formam « Quod quid erat rei », id est quidditas illius, ut omittam artificialia, quorum totum esse consistit in forma, et tota substantia in materia, ut sæpe docet Aristoteles et D. Thomas.

Respondetur, quod forma est totum distinctivum et ratio essendi et operandi ut quo, non ut quod; unde non est totale et adæquatum constitutivum ipsius compositi. Nam hoc ipso, quod compositum est, non sufficit sola forma, licet sola sit principium quo ipsius quidditatis, sed requiritur etiam aliud extremum, cum quo componat. Aristoteles autem appellat formam « quod quid erat esse » seu quidditatem rei ut quo, non ut quod. Artificialia autem sunt quædam composita accidentalia, in quibus quidditas accidentalis non est quidditas per se, et ideo non habet subiectum tamquam partem essentialem sui, sed ut præsuppositum, cui forma accidentaliter advenit, non cum quo per se componit.

ARTICULUS II.

UTRUM TOTUM DISTINGUATUR A PARTIBUS SIMUL SUMPTIS.

SENSUS QUÆSTIONIS EST, an partes non solum divisæ et separatæ, nec solum una ut connotat alteram, sed omnes ut simul unitæ distinguantur ab ipso toto, quod componunt. Itaque nomine partium simul sumptarum intelligimus non solum partes quoad entitatem earum, sed etiam quoad unionem. Nomine autem totius non intelligimus suppositum, quod ratione subsistentiæ constat distingui ab ipsa natura composita ex partibus, sed intelligimus compositum, id est naturam ipsam totalem, quæ constat ex partium unione, et inquirimus, an istud totum sit aliqua tertia realitas resultans ex partibus simul unitis, an vero non sit alia entitas quam ipsæ partes simul sumptæ.

DUPLEX EST SENTENTIA, altera *affirmativa*, cuius totum fundamentum ad duo fere capita reducitur:

Primo ad causalitatem realem, quia partes tam secundum se quam unitæ realiter causant ipsum totum, ergo totum est aliqua entitas ab illis realiter distincta.

Consequentia patet, quia ubi est realis causalitas, est realis distinctio; nihil enim causat seipsum. *Antecedens* vero constat, quia totum essentialiter componitur ex partibus et ab illis dependet in sui compositione et esse, ergo causatur ab illis tamquam a causis intrinsece componentibus, et non causatur a partibus, nisi prout simul unitis et applicatis, ergo ab illis ut unitis distinguitur.

Confirmatur, quia unitas totius per se causatur ex unione, et ita partes ut causantes non habent unitatem, sed unionem, totum autem habet unitatem. Ergo sic distinguitur totum a partibus sicut unitas ab unione. Unitas autem opponitur multiplicitati, unio autem pluralitatem supponit. Ergo unitas distinguitur ab unione seu partibus unitis.

Secundum fundamentum est, quia multa conveniunt toti, quæ non partibus simul sumptis, ut patet manifeste in homine, in quo subiectantur accidentia corporea, et non in sola materia, quia ipsa non est subiectum accidentium in sententia S. Thomæ, ut in libris de Generat.

[1] c. 7. (198 b 3).

dicetur [1], ergo subiectantur in toto. Si ergo totum distinguitur a partibus simul sumptis, necesse est, quod illa accidentia etiam subiectentur in anima, quia non in sola materia, et sic in aliquo spirituali subiectabuntur.

Deinde, quia propriæ passiones non a partibus dimanant, sed a toto, nec partes dicuntur operari, sed totum, nec fieri aut generari, sed totum, quia ipsum totum est terminus generationis, non partes, præsertim in homine, in quo utraque entitas, scilicet tam anima quam materia, sunt per creationem. Nec dici potest, quod unio est terminus generationis, quia terminus specificans generationem non est aliquis modus, sed entitas ipsa substantialis. Ergo si tota entitas partium in homine est per creationem, non potest dari terminus generationis nisi entitas aliqua distincta a partibus.

Denique confirmatur, quia totum per aggregationem ideo est ens per accidens, quia non habet aliam unitatem quam suarum partium unionem, ex qua non resultat tertia unitas seu entitas. Ergo totum, quod est per se, oportet, quod distinguatur a partibus ut unitis. Favet etiam Aristoteles 1. Metaph. textu 15. [2], ubi inquit, « quod totum non est aliquid præter partes », et 5. Metaph. textu 19. [3], « quod sex non sunt bis tria », et 12. Metaph. textu 14. [4], « quod materia, forma et compositum sunt tres substantiæ ».

NIHILOMINUS: **Opposita sententia communis est inter recentiores et sine dubio videtur esse D. Thomæ** in Suppl. q. 79. art. 2. ad 2., ubi inquit, quod « verior opinio videtur, quod forma totius non est forma partis tantum, nec est forma aliqua alia præter formam partis, sed est totum resultans ex compositione formæ et materiæ comprehendens in se utrumque ». Et idem docet 4. Contra Gent. cap. 81., ubi inquit: « De humanitate non est intelligendum, quod sit quædam forma consurgens ex coniunctione formæ ad materiam, quasi realiter sit alia ab utraque, quia cum per formam materia fiat hoc aliquid actu, ut dicitur 2. de Anima textu 8. et 9. [5], illa tertia forma consequens non esset substantialis, sed accidentalis ». Ubi S. Thomas supponit, quod verissimum est, quod illa tertia forma resultans ex partibus, quæ dicitur totum, actuat et perficit ipsas partes; nec enim disparate se habet ad illas nec per accidens, sed cum connexione et perseitate, alioquin non diceretur unum per se illud totum sic resultans ex illis partibus, si connexionem cum illis non habet. Si autem cum illis connectitur, non comparatur ad illas, ut aliquid minus perfectum et perfectibile per partes, sed ut perficiens et actuans illas, cum sit illis perfectius. Cum autem non actuet dando primam actualitatem, hanc enim dat ipsa forma partialis, quæ informat materiam, consequenter nec primo et per se constituit nec dat primum et substantiale esse, quia supponit primum esse datum per formam, ergo dat esse accidentale.

Quodsi dicas: Nam in partibus integrantibus quælibet illarum est ens actu, et tamen non adveniunt accidentaliter, sed componunt unum esse substantiale. Et similiter subsistentia advenit naturæ in actu, et tamen non efficit ens per accidens, sed unum per se. Ergo doctrina

[1] Phil. nat. 3. p. q. 9. art. 1.
[2] c. 6. (1045 a 8).
[3] c. 14. (1020 b 7).
[4] c. 3. (1070 a 9).
[5] c. 1. (412 b 11).

D. Thomæ non subsistit. *Respondetur* partes integrantes esse ens actu per unam formam totius, quæ est omnium partium, nec enim quælibet pars habet suam formam, et ita trahuntur ad idem esse totius, non formam distinctam addunt. Et similiter dicimus de subsistentia, quod illa non constituit naturam, sed terminat, ideoque non mirum, quod naturam supponat constitutam in actu, et sic illi adveniens aliquid accidentale non constituat, quia non affert novum esse super naturam constitutam, sed terminat et modificat ipsam naturam sub eodem esse, quod utique substantiale est. Itaque quæcumque ita se habent, quod licet adveniant enti in actu, tamen sunt sub eodem esse, quia vel modificant vel integrant illud, cui adveniunt, non constituunt ens per accidens, quia ita supponunt ens actu, quod non superaddunt illi principium novi esse, sed modificationem vel integritatem eiusdem, et sic communicant in eodem esse per se. Si vero aliquid se habeat per modum formæ constituentis, vel partialis vel totalis, quia forma est principium novi esse, si supponit aliam formam priorem, non advenit substantialiter, sed accidentaliter.

Ultimo confirmatur ista sententia, quia si daretur illa tertia entitas resultans ex partibus unitis, vel illa identificatur realiter cum partibus vel illis unitur, licet non identificetur, vel nec unitur nec identificatur, sed seorsum se habet ad illas. *Si primum*, ergo non distinguitur a partibus, siquidem identificatur cum illis. *Si secundum*, ergo vel ex illa unione entitatis tertiæ cum partibus resultat aliud tertium compositum vel non. Si non resultat, cur ergo resultabit ex partibus prius unitis? Nec enim est ratio, cur ex ista unione resultet aliquod tertium, et non ex alia, cum utraque unio ordinetur ad componendum totum. Si vero resultat aliquod tertium, dabitur processus in infinitum. Nam etiam illud tertium debet iterum uniri cum ipsis, a quibus resultat, et sic resultabit aliud, de quo idem dicemus, et sic in infinitum. *Si dicatur tertium*, ergo illæ partes unitæ et illa tertia entitas resultans non pertinent ad idem compositum et ad idem totum, siquidem ea, quæ nec uniuntur nec identificantur, non pertinent ad idem compositum, quia non communicant inter se nec constituunt unum; nam etiam accidens unionem requirit, ut componat cum subiecto.

An vero totum et partes sic unitæ distinguantur saltem ratione? Respondetur totum distingui respectu cuiuslibet partis seorsum tamquam includens et inclusum, respectu vero partium simul unitarum distinguitur ratione sicut implicitum et explicitum, ad eum modum, quo se habent definitio et definitum, quia definitio explicat partes, quas definitum implicat. Sic etiam totum significat modo implicito, partes autem simul iunctæ significant modo explicito id, quod est totum. Et propter istum diversum modum significandi aliqua dicuntur attribui toti, quæ non partibus vel e contra.

AD PRIMUM FUNDAMENTUM IN OPPOSITUM respondetur, quod partes dicuntur causare totum causalitate intrinseca et constituente ipsum totum, non extrinsece se habente, sicut etiam prædicata essentialia dicuntur constituere quidditatem. Causæ autem intrinsecæ non distinguuntur a causato entitative, quia non causant per emissionem alterius entitatis a se, sed per communicationem sui in entitate, quam constituunt, sicut forma materiam informat communicando se illi. Et iste est effectus formalis formæ, communicatio sui passiva, quæ entitative non distinguitur a forma se communicante, et sic est

effectus realis, quatenus est realis communicatio sui. *Vel etiam dicitur*, quod in ista causatione totius etiam intercedit realis et propria causatio ipsarum partium inter se. Materia enim et forma ad invicem sunt causæ, ut q. 10. [1] dicetur, et distinguuntur inter se, et ex ista causatione reali resultat totum indistinctum realiter ab ipsis partibus, non tamquam immediate causatum, sed ut ex illa priori causatione partium inter se resultans; et hoc sufficit ad salvandam causationem realem, scilicet mediate.

Ad confirmationem respondetur, quod unitas resultat ex unione partium tamquam unitas composita et consequenter includens ipsas partes unitas, et sic idem dicendum est de unitate, quod diximus de entitate totius. Quod vero dicitur unitatem opponi distinctioni, respondetur non opponi entitative, cum ex earum entitate constet unitas composita et ex entitate rerum ipsa multitudo, sed opponitur quantum ad divisionem et indivisionem, ut dicit S. Thomas 1. p. q. 11. art. 2. ad 2.

Quodsi instes: Nam D. Thomas sæpe negat partes prædicari de toto, et ita totum non esse suas partes, sed ex partibus, ut in 3. dist. 2. q. 1. art. 3. quæstiunc. 3. ad 3. [2] et in 4. dist. 16. q. 1. art. 1. quæstiunc. 3. ad 2. [3] Ergo sentit, quod totum distinguitur realiter a suis partibus, alias posset prædicari de illis, et e converso. *Respondetur* non prædicari partes etiam simul iunctas de ipso toto vel e contra, quia ad prædicationem non sufficit identitas unius cum alio, sed etiam requiritur modus significandi, ut ex D. Thoma 1. p. q. 39. probavimus in Logica q. 5. [4]

Et quia partes physice consideratæ non significantur per modum totius sicut gradus metaphysice concepti, ideo prædicari non possunt de ipso toto nisi forte materialiter et identice, dicendo, quod totum est res, quæ est suæ partes simul iunctæ, et homo est res, quæ est corpus et anima. Et sic solum probatur, quod totum distinguitur a partibus formaliter per rationem propter diversum modum significandi, non vero realiter et entitative.

Ad secundum fundamentum respondetur multa attribui toti, et non partibus propter diversum modum significandi, non propter diversas res significatas. Et in particulari dicitur, quod in homine subiectantur accidentia in toto ut in subiecto *quod* ratione materiæ tamquam subiecti *quo*, sicut visio convenit toti homini mediante oculo, quo visionem elicit et recipit.

Similiter passiones sicut resultant a toto, ita dicuntur resultare a partibus simul iunctis identice et entitative, quatenus idem sunt cum toto. Et similiter partes unitæ entitative sunt terminus generationis, non quia tota illa entitas mediantibus suis partibus generetur, cum nec materia ge eretur, nec forma in homine, sed quia ut unitæ et ad invicem communicatæ generantur. Ideo dicitur, quod generatur totum, non vero partes. Et non est inconveniens, quod aliquid, quod entitative identificatur cum alia, quantum ad unum generetur vel resultet, non quoad aliud, sicut albedo entitative non distinguitur a similitudine, quæ est relatio, et tamen potest generari vel corrumpi similitudo, non genera vel corrupta albedine.

[1] art. 4. et q. 11. art. 1. et 2.
[2] *Pa* VII. 29 a.
[3] *Pa* VII. 753 a.
[4] art. 2. (I. 357 b 37).

Ad confirmationem respondetur, quod totum per aggregationem ita dicit plura, quod excludit unionem facientem illa unum per se, eo quod non constat actu et potentia. Totum autem per se non dicitur tale ratione tertiæ entitatis distinctæ a partibus unitis, sed quia ipsæ partes ita inter se uniuntur ut actus et potentia, quod simpliciter fit unum per se. Ad loca Philosophi dicitur, quod loquendo de toto substantiali dicit aliquid præter partes seu quod est tertium subiectum distinctum a partibus non simul unitis, sed seorsum sumptis. Quando autem dicit, quod bis tria non sunt sex, loquitur [1] formaliter, non identice, et sensus est, quod numerus senarius ita differt specie a ternario, quod non solum est duo individua ternarii formaliter, sed species distincta ab omnibus ternariis, licet materialiter duo ternaria includat.

Articulus III.

QUID SIT UNIO PARTIUM IN TOTO.

Nihil certius quam dari unionem, cum tam multa uniri videamus, quæ inter se dividi et separari solent. Et Verbum divinum univisse sibi naturam humanam partesque humanitatis fuisse in morte separatas et in resurrectione iterum unitas absoluta fides est. Quid sit autem ista unio, valde difficile explicatur. Et cum constet de unione, quatenus est relatio unitorum, de fundamento talis unionis inquirimus. Constat enim non fundari in ipsa entitate partium secundum se, cum constet ipsam entitatem partium sine unione salvari, ut cum anima Christi et eius corpus et quælibet anima hominis post mortem entitative maneat sine unione.

Quærimus ergo, quid sit illud, quod in partibus accrescit per modum nexus et coniunctionis, quo mediante partes ita se habent ad invicem, quod resultet talis relatio unionis? Quodsi materia et forma seipsis etiam immediate uniuntur, seipsis etiam immediate causabunt, cum non videatur causalitas formæ et materiæ aliquid ab unione illarum distinctum, ut sequenti libro q. 11. [2] dicetur. Et loquimur de unione, qua extrema adunantur in unum per se, non de unione per aggregationem seu per accidens. Plerumque enim talis unio fit per aliquam propinquitatem in loco et per hoc, quod res fiant contiguæ, non continuæ et unitæ.

Est ergo sententia satis celebris unionem esse aliquid superadditum formæ et materiæ tamquam modum quemdam seu formalitatem, qua mediante fit nexus materiæ et formæ. In quo tamen Scotus in 3. dist. 1. q. 1. § *De primo dico* et aliis locis, sequens sententiam suam de relationibus extrinsecus advenientibus, sentit unionem esse quid relativum de genere istarum relationum extrinsecus advenientium. Et videri potest de hac sententia P. Fuente 1. Phys. q. 5. diffic. 2. art. 1. *Alii vero*, ut Suarez 1. tom. 3. p. disp. 8. sect. 2. et Vazquez 3. p. 1. tom. disp. 18. cap. 1. et plures ex recentioribus etiam thomistis existimant unionem in substantiis esse modum quemdam substantialem et absolutum, medio quo forma unitur materiæ, licet aliqui dicant ita esse modum absolutum, quod dicit ordinem transcendentalem ad extremum unibile. Et idem sequitur Durandus in 3. dist. 5. q. 2. n. 7., 10.,

[1] *Lu* — loquitur . . . et.
[2] art. 1. et 2.

11. dicens, quod terminus incarnationis est modus quidam realis sicut inhærentia in accidente.

Et hinc sumitur primum fundamentum pro hac parte, quia inhærentia in accidente est modus quidam, quo redditur accidens unitum et inhærens ipsi subiecto; ergo accidens non unitur seipso immediate. Et idem erit de aliis formis, quæ licet non sint dependentes sicut accidentia, tamen uniuntur subiecto seu materiæ et pendent ab illa, et sic mediante aliquo modo superaddito unientur non minus quam accidentia.

Et confirmatur, quia materia et forma causant media aliqua causalitate, siquidem per suam entitatem solum sunt in actu primo, causare autem in actu secundo accidentaliter illis convenit. Ergo causalitas in actu secundo est aliquid superadditum entitati earum, et consequenter ad minus debet esse aliquis modus. Sed causalitas ista fit media unione, per quam recipitur forma et recipit materia. Ergo unio aliquid superadditum est materiæ et formæ.

Secundum fundamentum est, quia unio sumpta pro relatione est accidens materiæ et formæ; nec enim semper in actu ista materia et ista forma sunt unitæ. Oportet ergo, quod istud accidens seu relatio superveniat materiæ et formæ et distinguatur ab illis. Similiter fundamentum talis relationis non potest esse nuda entitas materiæ et formæ, alias posita utriusque entitate in rerum natura statim resultaret relatio unionis, quod patet esse falsum existente anima et corpore separatis. Ergo oportet, quod fundamentum proximum huius relationis sit aliquid superadditum ipsi entitati materiæ et formæ, quod [1] ante in ipsis non erat nec soluta anima a corpore; et hoc vocamus modum unionis. Et huius signum etiam est, quod sub eadem forma, v. g. anima rationali, diversæ partes materiæ fluunt et consequenter mutant unionem ad hanc formam, ipsa autem unio non potest separari a rebus unitis, quod est signum distinctionis modalis in re.

Nec sufficit pro fundamento unionis *extrinseca denominatio* vel connotatio aliqua formæ erga materiam, tum quia materia et forma non causant per extrinsecas denominationes et connotationes, causant autem per unionem; tum denique, quia in mysterio Incarnationis non potest verificari, quod sola extrinseca denominatione natura humana uniatur Verbo, cum realiter et intrinsece illi uniatur, ut dicitur in Concilio Ephesino in tertio anathematismo Cyrilli [2], siquidem realiter humanitas pendet a Verbo.

Tertium fundamentum est, quia omnis actio et mutatio de novo facta petit aliquem terminum de novo productum. Sed aliquando ipsa entitas extremorum non producitur de novo, et tamen de novo uniuntur. Ergo illa unio est aliquid de novo productum, et non solum relatio, quia ad istam non datur immediate motus, ergo ad aliquid præter relationem.

Exempla sunt in resurrectione, in qua fit nova unio animæ ad materiam non producta entitate animæ nec materiæ. Secundo in Incarnatione, quæ est vera et realis actio non factiva humanitatis, sed unitiva, et tamen mutat intrinsece ipsam humanitatem, siquidem excludit et consumit in illa propriam subsistentiam; ergo importat modum aliquem positivum destruentem proprium modum subsistentiæ et terminantem naturam in Verbo, quæ mutatio non consistit in sola negatione seu ablatione propriæ personalitatis, quia sola ista negatio non inducit connexionem cum persona divina, nec magis cum persona Verbi quam cum persona Patris vel Spiritus Sancti. Unio autem Incarnationis est nexus ad personam divinam, et ad personam Verbi determinate, cui facta est; ergo non est sola mutatio negativa, sed positiva connexio.

[1] *Lu* — quod . . . a corpore.
[2] Denzinger (ed. Bannwart), Enchiridion, 115.

NIHILOMINUS: **Sententia D. Thomæ non agnoscit modum aliquem unionis, qui sit medium seu forma constituens extrema unita, præter actionem et passionem immutantem seu reddentem extremum dependens ab alio** (qui [1] quidem potest esse modus relictus ex actione unitiva, non medium et ratio formalis uniendi) **et relationem inde resultantem, quæ tamen non est medium causans unionem, sed consequens ipsam coniunctionem extremorum.**

De hac sententia vide Caietanum 3. p. q. 2. art. 7. § *In hoc articulo cautissime* [2] et art. 10. § *In responsione ad primum* [3], et ibi thomistas interpretes D. Thomæ.

Nobis sufficit duo loca S. Thomæ ponderare. *Primus* est in 3. ad Annibaldum dist. 5. quæst. unica art. 3. [4], ubi inquit, « quod unio tripliciter accipi potest. Uno modo prout unio est idem quod unitio. Alio modo prout unio est passio, et sic est quædam naturæ assumptæ dependentia ad assumentem. Tertio modo et proprie unio est relatio consequens huiusmodi actionem et passionem, et sic est quædam comparatio vel habitudo unitorum ». Ubi nihil istorum est modus aliquis absolutus, quo formaliter fiat coniunctio tamquam medio uniente et causante ipsam coniunctionem.

Secundus locus est in 3. dist. 2. q. 2. art. 2. q. 3. [5], ubi inquit, « quod inter humanam naturam et divinam est necesse cadere unionem mediam non sicut causam, sed sicut effectum consequentem ». Et subdit: « Unde unio est medium non sicut assumptionem causans, sed sicut eam consequens ». Ubi D. Thomas non solum excludit medium, quod sit realitas et habeat vim extremi, sed etiam qui sit modus et formalis ratio uniens, tum quia absolute omne medium excludit, tum quia dicit unionem non esse ut causam, sed ut effectum consequentem. Ergo cui concedit esse effectum, negat esse causam seu [6] medium et formalem rationem. Sed esse effectum consequentem non conceditur realitati alicui consecutæ, talis enim realitas consecuta, quæ sit unio, non datur. Ergo quando negat esse causam, non solum id negat realitati, sed modo. Et denique videri potest S. Doctor 1. p. q. 76. art. 4. et quæst. de Spirit. Creat. art. 3. [7] et quæst. de Anima art. 9. in corpore [8], et 8. Metaph. lect. ultima in fine [9], ut infra [10] citabitur.

Nec obstat, quod D. Thomas 1. p. q. 76. art. 1. ad 6. dicit animam separatam inclinari ad unionem cum materia, sicut leve inclinatur ad locum sursum; locus autem sursum habetur per modum, qui est ubi, ergo et unio per aliquem modum superadditum habetur. Non, inquam, ob-

[1] *Lu* — (qui . . . uniendi).
[2] *Le* XI. 41. n. III.
[3] Ibid. 49. n. V.
[4] *Pa* XXII. 244 a.
[5] *Pa* VII. 32 b.
[6] *Lu* — seu . . . rationem.
[7] *Pa* VIII. 435 b.
[8] l. c. 492.
[9] *Pa* XX. 527.
[10] 113 a 35.

stat, quia in ipsomet argumento supponit D. Thomas et admittit formam secundum se, et non per aliquod accidens uniri materiæ. Unde non comparat unionem et locum in eo, quod sint modi superadditi vel non, sed in eo, quod sunt terminus et status, qui a corpore levi appetitur et ab anima.

FUNDAMENTUM autem huius sententiæ est, quia iste modus unionis *vel* est ipsa ratio formalis, qua extrema sunt unibilia seu [1] habilia, ut uniantur, *vel* qua redduntur formaliter unum in actu ex vi suæ communicationis, *vel* est ipsa applicatio extremorum coordinans unum extremum alteri, *vel* denique est aliquid resultans ex tali applicatione et coordinatione.

Hoc ultimum incidit in nostram sententiam, quia sic ille modus est consequens ipsam coniunctionem seu applicationem extremorum non causans illam ut medium.

Primum autem dici non potest, quia unio supponit extremum esse unibile, non unibile constituit. Et constat, quod forma per seipsam intrinsece et essentialiter est actus respiciens materiam, et materia respiciens formam. Ergo seipsis, et non per modum superadditum habent totum fundamentum et capacitatem communicabilitatis, quæ est actus et potentia. Nec enim per modum superadditum forma constituitur magis actus vel materia magis potentia. Ergo seipsis habent rationem unibilis seu coaptationis ad uniendum, non per modum superadditum.

Si dicatur secundum, constat manifeste, quod extrema non redduntur unum mediante modo superaddito tamquam ratione formali huius unitatis, quia materia et forma non constituunt unum unitate modali, sed unitate realitatis substantiali [2], ita quod unitas ipsa, in qua conveniunt, est illud, in quo communicant et unum fiunt. Communicant autem in esse formali substantiali et in unitate realitatis substantiæ, quæ ex illius partibus resultat. Ergo ratio formalis huius unitatis extremorum non est modus superadditus, sed substantialis ratio seu [3] realitas. Et magis hoc constat, quia unitas sequitur ens, non modum entis. Ergo ratio formalis unitatis, in qua conveniunt extrema, non est modus superadditus substantiæ, sed substantia ipsa, quæ ab entitate partium non distinguitur. Et sicut partes seipsis sunt partes, ita seipsis unum in substantia entitative fiunt.

Restat ergo tertium, scilicet quod ille modus sit applicatio extremorum ad unum, in quo communicant vel conveniunt unibilia. Hæc autem applicatio necessario dicit ordinem ad causam applicantem, et sic vel sumitur active ex parte causæ applicantis vel passive ex parte extremorum, quæ passive applicantur et immutantur ad communicandum se. Et sic fatemur, quod datur unio non tamquam medium formaliter interiectum inter extrema formaliter causans rationem uniti, sed tamquam actio vel passio ex agente proveniens, quæ in ipso fieri est motus tendens ad istam mutationem unionis, et in facto esse est terminus resultans ex extremis unitis, in quo communicant et fiunt unum ipsa extrema.

Quodsi dicas, quod in ipso extremo vel extremis, quæ uniuntur, debet aliquid permanenter manere præter ipsum fieri actionis et passionis, in quo fundetur relatio illa unionis, quæ permanet; et hoc erit aliquis modus superadditus; *respondetur* id, quo relinquitur ex tali

[1] *Lu* — seu . . . uniantur.
[2] *Lu* substantiæ.
[3] *Lu* — seu realitas.

actione applicante unibilia, non esse modum unionis, qui formaliter reddat unum. Id enim dicitur formaliter unio, quod formaliter extrema constituit unum seu trahit ad unum ex multis. Sed est modus passionis, quo ab agente aliquid in facto esse immutatur et patitur a forma et distinguitur a modo unionis, quia unio tantum respicit extrema, ut formalis [1] ratio, quæ illa ad unitatem et communicationem redigit. Passio vero respicit agens, a quo immutatur quasi [2] per applicationem et conditionem acquisitam ad uniendum, sicut etiam agens et passum indigent applicatione seu approximatione, ut sequatur operatio, quæ distincta immutatio est ab operatione ipsa. Ipsa ergo communicatio constituens unitatem extremorum, sive hoc fiat per mutuam dependentiam eorum sive per alterius tantum, non fit per modum superadditum, sed forma communicat per seipsam et materia recipit per seipsam immediate, et in tali unitate vel communicatione formaliter fundatur relatio unionis. Quia tamen est facta de novo ista communicatio, requirit actionem, ex qua sequatur passio seu immutatio applicativa [3] ad unionem, quæ [4] est formalis communicatio extremorum in uno esse [5].

Quare D. Thomas 8. Metaph. lect. ult. in fine [6] docet ex Philosopho, quod aliqui antiqui errabant inquirendo, « quid faciat unum potentiam et actum, quasi oporteret eas colligari per aliquod unum medium sicut ea, quæ sunt diversa secundum actum ». Et subdit, quod « non oportet ea uniri per aliquod vinculum sicut ea, quæ sunt penitus diversa. Unde nulla est causa faciens unum ea, quæ sunt composita ex materia et forma, nisi quod movet potentiam in actum ». Sic D. Thomas. Nec potest dici, quod solum negat vinculum, quod sit medium uniens ut *quod* et ut res, non uniens ut *quo* et ut modus. Nam contra hoc est, quia vel hoc medium uniens ut *quo* et ut modum agnovit Divus Thomas et Philosophus vel non. Si non agnovit, neque affirmavit aut admisit. Si agnovit, ergo fuit diminutus solum negando vinculum uniens ut quod et ut res, et non explicando vinculum, quod est modus, cum etiam immutationem ad uniendum requisitam explicasset et causam efficientem, quæ movet ad uniendum. Et præterea, quia vinculum uniens ut res et ut quod est extremum proxime unibile, non solum forma seu ratio uniens, sicut patet in his, quæ sunt diversa secundum actum, quæ D. Thomas concedit uniri per medium, id est per aliquam realitatem, quæ etiam unitur, ut filum, quo unum assuitur alteri, quod [7] filum etiam uniri debet et unibile extremum est. Si ergo Divus Thomas inquirens, quid faciat unum tamquam medium, solum negat illud vinculum, quod est extremum seu immediate unibile, restabat explicare præcipuum punctum, scilicet quid sit uniens tamquam medium formale; quodsi non fecit, fuit diminutus.

AD PRIMUM FUNDAMENTUM IN CONTRARIUM respondetur inhærentiam accidentis non esse solam eius unionem, sed unionem cum tali modo, scilicet

[1] *Lu* ut formaliter illa . . . redigens.
[2] *Lu* — quasi . . . ad uniendum.
[3] *Lu* — applicativa.
[4] *Lu* — quæ . . . esse.
[5] *Lu* + de quo latius q. 11. agendo de causa formali.
[6] *Pa* XX. 527 b.
[7] *Lu* — quod . . . est.

reddens eius esse sustentatum et dependens a substantia, quod opponitur non [1] unioni, sed ipsi modo subsistendi, qui convenit substantiæ totali ut habenti illum, partibus autem ut principiis subsistendi. Itaque unio ex suo conceptu solum importat communicationem in unitate, subsistentia autem et inhærentia ultra hoc important modos habendi hanc unitatem et esse, scilicet ut adiacens et sustentatum in altero vel ut subsistens et substans in se.

Ad confirmationem dicetur amplius infra q. 11. [2] agendo de causalitatibus materiæ et formæ. Interim sufficit advertere, quod sola unio secundum conceptum unionis non potest esse causalitas materiæ et formæ, quia unio dicit relationem æquiparantiæ in utroque extremo; utrumque enim denominatur unitum et præcise importat communicationem in unitate. Causalitas autem materiæ et formæ non est æquiparantiæ; aliter enim causat materia, aliter forma, aliquid ergo addunt supra rationem unionis et uniti. Unde unio fundatur in aliqua immutatione et dependentia saltem unius extremi ab altero, in cuius unitatem ascitur. Causalitas autem formæ vel materiæ, ut causalitas, non est dependentia, sed potius ratio, ut causatum dependeat a tali causa, non ergo est sola unio, licet illam requirat ad causandum; causatur enim compositum, quod est unum, et requirit partium unionem. Quid sint autem illæ causalitates materiæ et formæ, dicemus loco cit.

Quodsi dicas: Nam bene stat formam uniri et non recipi seu dependere, ut patet in anima rationali, quæ unitur corpori, et non pendet ab illo, et Verbum divinum unitur humanitati, a qua non pendet. Ergo unio non fundatur in dependentia nec illam ex suo formali conceptu includit. Alioquin cum immutatio illa seu passio et dependentia aliquid accidentale sit, unio fundata super illam accidentalis erit, non substantialis. De hoc argumento dicemus latius infra q. 11. [3] *Sed interim dicimus*, quod unio non petit dependentiam et immutationem in utroque extremo, sed sufficit in altero tantum, quod est subiectum unionis realiter et immutatur ad unionem. Et sic Verbum unitur humanitati, non ut subiectum unionis, sed ut terminus, humanitas autem ut subiectum immutatum ad unionem cum Verbo. Anima etiam rationalis non unitur ut dependens in esse et per immutationem sui ad esse, sed ut dependens in informare et in habendo statum proprium, qui est status formæ, et quoad hoc perficitur per unionem; et potest dici, quod immutatur et dependet a materia non in esse, sed in statu essendi. Omnis autem unio, quæ realiter in aliquo est et tendit ad unitatem per dependentiam seu immutationem extremi vel extremorum, dicit receptionem ex parte materiæ et dependentiam aliquam. Quod vero fundetur in passione seu mutatione nova, non tollit, quod unio substantialis sit, eo quod licet actio ipsa in se accidens sit et de prædicamento actionis sicut unio de prædicamento relationis, sed substantiales dicuntur ratione termini, ad quem tendunt, scilicet ad unitatem substantialem faciendam et communicationem substantialem in extremis.

Ad secundum fundamentum respondetur ex dictis, quod unio in

[1] Lu — non ... ipsi.
[2] art. 1. et 2.
[3] art. 2.

materia et forma est aliquid accidentale quasi prædicabiliter, non quasi prædicamentaliter. Est enim contingens et extra conceptum materiæ et formæ, quod de facto uniantur, licet seipsis, et non medio accidente prædicamentali superaddito uniantur. Sed tamen dicitur unio hæc accidere materiæ et formæ et contingenter se habere, tum ratione præsuppositi, quod est actio et passio applicans et immutans ad communicationem unitatis ipsa extrema, quæ applicatio intelligitur ipsis extremis supervenire seu accidere; tum ratione consecuti, scilicet relationis, quæ etiam accidit ipsis extremis, cum non sit prædicatum essentiale, sed accidentale, ipsa tamen ratio formalis, qua uniuntur extrema, est ipsa eorum entitas ut ad communicationem unitatis applicata. Et ipsa unio dicitur educi ex subiecto eo modo, quo relatio vel immutatio ipsa passiva dicitur educi, non quia ipsa ratio formalis, in qua fit unitas tamquam quid distinctum a forma vel materia, educatur.

Ad alteram partem argumenti, quod unio non sit *extrinseca denominatio*, respondetur verissimum esse, quod unio realis et intrinseca denominatio est saltem in illo extremo, quod redditur immutatum. Nam si alterum extremum non dependet, in illo non erit relatio realis, ut in Verbo divino, quod dicitur unitum humanitati non per relationem realem, sed rationis. Unde ex parte Verbi non est fundamentum ad realem relationem, quia licet Verbum seipso immediate terminet et reddat subsistentem humanitatem, tamen quia tota immutatio est ex parte humanitatis, et ratio formalis uniendi et communicandi non est fundamentum relationis nisi adiuncta immutatione, ut dictum est; ideo ex parte Verbi non datur fundamentum realis unionis.

Ad tertium fundamentum respondetur omnem actionem habere terminum de novo, sed non simpliciter productum. Sufficit enim, quod sit de novo immutatum vel unitum vel communicatum; sic enim etiam verificatur, quod per actionem unitivam ponitur aliquid in esse, quod ante non erat. Ponitur enim ipsa nova communicatio extremorum, quæ antea non erat, licet ipsa extrema essent. Et similiter ponitur nova relatio et nova immutatio extremi vel extremorum ad se communicandum, non tamen requiritur, quod producatur novus modus, qui sit medium inter ipsa extrema ut formaliter uniens.

Nec exempla allata in argumento aliquid amplius probant, quia *in resurrectione* nec anima nec corpus producuntur, nec modus aliquis medians inter animam et corpus et causans unionem, sed fit de novo ipsa communicatio animæ et corporis, quæ quantum ad rationem formalem constat ipsa entitate extremorum unitatem faciente, et quantum ad conditionem constat applicatione et immutatione passiva extremi vel extremorum, et quantum ad consecutionem constat relatione unionis, quæ de novo fit, non quia ad relationem detur per se actio, sed datur ad fundamentum relationis, quod est ipsum extremum non ut productum, sed ut tractum et immutatum ad communicationem cum altero. *In Incarnatione* similiter fit aliquid de novo, scilicet ista unio extremorum non per productionem novi modi, qui sit forma uniens, sed per immutationem humanitatis ad personam Verbi, quæ immutatio cum fiat ad determinatam personam divinam, importat ordinem ad ipsam potius quam ad aliam personam. Quid sit autem ista immutatio ante solutionem argumentorum explicatum est.

Nec subsistentia creata expellitur vel

consumitur [1] per ipsam unionem formaliter, sed per id, quod subrogatur loco subsistentiæ creatæ et reddit subsistentem humanitatem in aliena persona, et hæc est subsistentia divina unita, non ipsa unio.

Corollaria ex dictis.

Ex dictis **solutum manet argumentum,** quod proponi solet, quia materia et forma sine unione non constituunt compositum. Ergo unio est aliquid præter materiam et formam; hoc enim est, quod de novo fit et producitur per generationem.

Respondetur enim concedendo antecedens et distinguendo consequens. Est aliquid unio præter materiam et formam tamquam ratio formalis communicans extrema et reducens illa ad unitatem, nego; tamquam applicatio et mutatio extremorum, ut fiat ista communicatio et consequatur relatio, concedo. Id autem, quod fit per generationem tamquam terminus totalis, est ipsum compositum, tamquam formalis terminus, est ipsa forma vel ut educta vel ut communicata materiæ, et tamquam conditio ad istam communicationem requisita est ipsa applicatio et immutatio extremi ex actione unitiva relicta, quæ in facto esse et permanenter non est inconveniens, quod sit modus passionis, ut supra [2] diximus, non formaliter uniens, sed formaliter applicatum relinquens extremum, ut recipiat vel actuet alterum, cum dependenter informat.

Secundo colligitur, quod absolute sufficit unica unio, ut dicantur duo extrema unita, unum tamquam subiectum, alterum tamquam terminus, eo quod sufficit unica immutatio in altero extremo facta, imo unica relatio inde consecuta, ut dicantur duo extrema unita, ut in unione hypostatica, quæ in relatione consistit consecuta ad immutationem humanitatis, qua trahitur ad personam divinam, et subiectata in ipsa humanitate [3]. In hoc enim ponitur unio a D. Thoma 3. p. q. 2. art. 7. et 8. et in 3. dist. 5. q. 1. art. 1. quæstiunc. 1. [4] et ibidem ad Annibaldum quæst. unica art. 3. [5] Ceterum quia contingit communicationem seu unionem extremorum fieri per immutationem utriusque extremi et relationem mutuam (relatio enim unionis in creaturis mutua est et æquiparantiæ, ut S. Thomas docet cit. locis ex 3. Sent.), ideo ut talia extrema uniantur non absolute, sed unione mutuæ relationis, requiritur duplex relatio unionis fundata in duplici illa immutatione. Similiter ex parte formalis rationis unionis, quæ est communicatio extremorum facta non per modum superadditum, sed seipsis immediate, manifestum est sufficere communicationem realem ex parte unius extremi immutantem ipsum extremum et de novo illi convenientem ad hoc, ut absolute detur unio, ut patet in unione hypostatica. Ut autem unio sit mutua et per communicationem mutuam facta, duplex requiritur communicatio, quia utrumque extremum realiter se communicat immutatione reali subiectata in se, ut patet, cum materia et forma uniuntur diversa communicatione, quæ in materia est receptio, in forma actuatio.

Et si instes, quod **Verbum** per illam unionem redditur realiter unitum, *respondetur*, quod ibi non est relatio mutua realis neque immutatio vel communicatio de novo immutans nisi tantum ex parte humanitatis, et tamen dicitur Verbum realiter unitum humanitati, non realiter subiective, sed realiter terminative, quia relatio humanitatis ad illud terminatur, sicut eadem ratione dicitur Christus realiter filius Virginis, quia terminat relationem realem matris ad se, ut D. Thomas docet 3. p. q. 35. art. 5.

Si vero adhuc instetur **de puncto** uniente partes in continuo realiter, et tamen unicum sufficit ad duas partes uniendas, *respondetur*, quod indivisibile illud non est ipsa unio formaliter, sed constituens partem unibilem secundum extremitatem tantum, et non se tota. Unde magis pertinet ad modum unibilitatis utriusque extremi modo quantitativo, quam ad actualem unionem, et sic tale indivisibile est unicum inter duo extrema, non quia utrique inhæreat, sed quia inhærendo uni parti, altera pars, quæ sibi copulatur, solum in illa extremitate copulatur, et non totam partem intrat, et sic consurgit continuum. Si vero in utraque parte sit indivisibile terminans, non copulatur pars extremitati, sed extremitas unius extremitati alterius, quod est esse contiguum. De quo plura q. 20. [1]

Et si quæratur **de subiecto istius unionis,** sive sit mutua sive non, quodnam sit assignandum absolute et simpliciter, *respondetur* istam relationem et immutationem esse subiective in ipsis partibus seu extremis, quæ uniuntur, sicut immutatio ipsa convenit extremis unibilibus. Relatio autem, quæ in tali mutatione fundatur, fundamentum ipsum modificat et mediante fundamento subiectum. Et quidem in opinione, quæ ponit accidentia subiectari in sola materia vel forma, nulla est difficultas, quod in ipsis subiective sit unio. In opinione autem, quæ ponit accidentia subiectari solum in composito tamquam in subiecto quod, a quo habent esse et sustentationem, esse autem solum convenit toti, dicendum est, quod illæ relationes et immutationes sunt in illis partibus ut in subiecto quo, dependenter autem ab esse totius ut a subiecto quod, sicut visio est in oculo et mediante ipso in toto, nec tamen ipsum totum denominatur unitum etiam ut quod, sed sustentans et habens unionem partium, quia ista denominatio uniti non est denominatio subiecti sustentantis, sed extremi unibilis et ipsa unione se communicantis. Totum autem, quod resultat, dicitur constitutum ex unione, non autem unitum. Sed de hoc latius agemus in libris de Generat. [2] In accidentibus autem unio et inhærentia est modus ipsam eorum realitatem modificans. Sed sicut realitas eorum habet esse a subiecto, ita et relatio unionis eorum.

Quodsi quæras, quomodo **anima rationalis** immutetur per unionem in se receptam, cum ipsa spiritualis sit et independens a materia, *respondetur* animam esse independentem in suo esse a materia, et sic non unitur propter existentiam. Sed tamen unitur propter connaturalem modum essendi et operandi, quem habet in materia, cum naturaliter sit forma corporis. Et sic acquirit modum seu statum peculiarem ex eo, quod est in materia, quatenus informat illam et actuat, et in se perficitur ad operandum, non separatim a corpore, sed cum ipso et in ipso. Iste autem modus seu immutatio ipsius animæ ad corpus est aliquid spirituale in anima subiective in ipsa producitur-que effective a Deo infundente ani-

[1] *Ro* suppletur.
[2] 113 a 12.
[3] *Lu* — humanitate.
[4] *Pa* VII. 67 a.
[5] *Pa* XXII. 244.

[1] art. 1.
[2] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 4.

mam corpori vel reuniente per resurrectionem; nec enim sine habitudine ad corpus et infusione in illo ipsam creat, quæ habitudo in ea subiectatur, a generante vero est dispositive tantum, quatenus disponit materiam, ut Deus infundat formam, et in resurrectione disponentur corpora a Deo per ministerium angelorum, ut docet S. Thomas in Suppl. q. 76. art. 3.

QUÆSTIO VII.

DE SUBSISTENTIA ET EXISTENTIA.

Isti modi non pertinent ad constitutionem naturæ, sed constitutæ adveniunt, pertinent autem ad ipsum totum, et ideo de illis agimus post ipsum totum et constitutionem eius.

Articulus Primus.

QUID SIT SUBSISTENTIA CONVENIENS IPSI COMPOSITO.

Inter proprietates seu proprios modos, qui conveniunt naturæ substantiali, unus est subsistentia. Proprium enim totius compositi est subsistere, fieri et existere, ut colligitur ex D. Thoma 1. p. q. 45. art. 4. De subsistentia ergo proprie pertinet agere ad metaphysicum. Breviter tamen in præsenti, ut explicetur plenius, quidquid pertinet ad rationem compositi naturalis, de subsistentia solum duo attingemus, scilicet quid sit subsistentia, et utrum conveniat indivisibiliter substantiæ totali, an etiam partialiter conveniat partibus, ex quibus totalis subsistentia resultat.

Circa explicationem primæ [1] difficultatis SUPPONENDUM EST, quod præter singularitatem naturæ substantialis datur in illa aliquid, quod vocamus subsistentiam, ut advertit D. Thomas in 3. dist. 2. q. 2. art. 1. quæstiunc. 3. ad 2. [2] Et constat in mysterio Incarnationis, in quo assumpta est humanitas singularis, et tamen assumpta est sine subsistentia; singularitas [3] ergo naturæ distinguitur a subsistentia. Unde pertinet subsistentia ad complementum, quo natura singularis redditur incommunicabilis ulteriori termino et subiecta vel sustentans alia prædicata, sive accidentalia sive substantialia. Unde dicitur subsistens quasi sistens esse sub alio. In eo enim, quod est sistens quasi incommunicabilitas importatur; quod enim non transit ad alterum nec communicatur alteri, dicitur sistere in se. Ex eo autem, quod sub aliis sistit, importatur ratio substantiæ primæ seu suppositi aut subiecti, quia subicitur prædicatis superioribus et accidentibus, quæ sustentat et sub quibus est tamquam sustentativum illorum, quod proprium est primæ substantiæ. Et hoc ipsum, quod dicitur subsistens seu suppositum, Græci vocant hypostasim, id est sub aliis stans, et Latini substans vel subsistens. Quodsi hoc fiat in natura rationali, dicitur persona. De quo plura diximus in 2. p. Logicæ q. 15. art. 1. [4]

Quodsi quæras: Ex quo principio deducitur debere poni hanc subsistentiam tamquam aliquid distinctum a natura substantiali et singularitate eius?

Respondetur aliquos existimare solum id posse deduci ex mysterio Incarnationis, in quo fatetur fides integram naturam humanam esse assumptam sine personalitate. Ceterum D. Thomas etiam ex naturalibus principiis aliqualiter investigari posse docet distinctionem hanc inter subsistentiam et naturam, ut constat ex 3. p. q. 2. art. 2. et 1. p. q. 3. art. 3. et opusc. 48. tract. de Substantia cap. 2. [1] et Quodlib. 2. art. 4. [2] et aliis locis, quod [3] latius tractamus 1. tom. 1. p. disp. 4. cit. [4] Quia videlicet invenimus substantias creatas etiam immateriales esse capaces accidentium realium, quæ ita illis inhærent, ut non misceantur earum naturæ, sed inconfusæ permaneant, unumquodque in sua quidditate, ergo necesse est, quod uniantur naturæ non sub conceptu naturæ, sic enim pertinerent ad rationem naturæ, vel constituendo ipsam vel constituendo cum ipsa aliquod tertium. Illi autem entitati, quæ tantum importat rationem naturæ, secundum conceptum naturæ seu secundum id, quo aliquid est tale, v. g. id, quo homo est homo (hoc enim est natura), non potest ipsi entitati sic acceptæ ut quo aliquid uniri, nisi ut mixtum cum ipsa natura et ad rationem naturæ pertinens, quia si conceptus naturæ est præcise id, quo aliquid est tale, v. g. homo, quidquid ergo in illo conceptu unitur, aut ad ipsam naturam pertinet, aut ille conceptus habet aliquid amplius quam solam naturam. Exigit ergo aliquid præter purum conceptum et rationem naturæ, quo reddat illam ut subiectum quod respectu eorum, quæ sunt extrinseca naturæ, et tamen impermixtæ cum ipsa uniuntur, et non ut pertinentia ad rationem naturæ. Et inde est, quod non potest subsistentia pertinere ad gradum naturæ, quia gradus non uniuntur extra constitutivum naturæ sed ad constituendum ipsam, et ideo quod se habet ut gradus, non est extra constitutivum naturæ. Et præterea ipsum suppositum supponit naturam cum omni gradu, etiam singularitatis, siquidem omnes isti gradus sine subsistentia inveniuntur in humanitate Christi.

Sed dices: Persona divina suscipit externam naturam, scilicet humanam, et tamen non distinguitur a natura ipsa Dei, ergo fundamentum positum non subsistit, quia [5] id, quod est natura, iam suscipit aliquid extraneum.

Respondetur, quod nihil in Deo invenitur [6], quod non sit eius natura, nec enim est capax accidentis, quod recipitur per potentialitatem recipientis, et ideo in eo non est distinguere personam a natura respectu eorum, quæ in se habet. Respectu vero naturæ creatæ, quam terminat sine permixtione divinæ naturæ, non requiritur, quod persona distincta sit a natura divina, quia per hoc nihil immutatur persona in se [7] nec recipit aliquid pertinens [8] ad naturam divinam nec aliquid de novo in se receptum, sed sufficit distingui a natura creata, quæ sola immutatur in hac termi-natione, non divina natura [9] neque persona.

Sed instabis: Quomodo ergo na-

[1] *Secunda* difficultas art. 3. explicabitur.
[2] *Pa* VII. 31 a.
[3] *Lu* — singularitas . . . subsistentia.
[4] I. 525 a 41.

[1] Summa tot. Log. Arist. (*Pa* XVII. 62. sq.).
[2] *Pa* IX. 475.
[3] *Lu* — quod . . . disp. 4.
[4] Cursus theol. ad 1. p. q. 3. disp. 4. art. 2.
[5] *Lu* — quia . . . extraneum.
[6] *Lu* suscipitur.
[7] *Lu* — in se.
[8] *Lu* — pertinens . . . receptum.
[9] *Lu* — natura neque persona.

tura suscipit propriam subsistentiam tamquam distinctam a se, si ad suscipiendum ea, quæ sunt extra constitutivum naturæ, dicimus eam indigere subsistentia tamquam distincta?

Respondetur, quod natura non suscipit subsistentiam, sed potius terminatur et suscipitur in illa, et [1] se habet tamquam modus et ratio suscipiendi alia, non ut res suscepta. Ipsum enim suppositum seu prima substantia substat seu subicitur tam secundis substantiis, quæ sunt prædicata constitutiva naturæ, quam accidentibus, quæ extrinseca sunt naturæ, et utraque suscipit sine permixtione eorum [2] inter se.

His suppositis DUBIUM EST, an ista subsistentia addat aliquid positivum supra naturam, quam reddit subsistentem.

In hoc non omnino convenit inter AUCTORES. Nam aliqui existimant non addere super naturam aliquid positivum, sed negationem quamdam, quam aliqui explicant per negationem divisionis, eo quod suppositum dicit quoddam totum integrum et unum, alii per negationem dependentiæ actualis ab aliquo, in quo sit, alii per duas negationes, scilicet dependentiæ actualis et aptitudinalis, eo quod natura sic subsistens nec dependet ab aliquo nec dependere potest, habet enim negationem unionis hypostaticæ. Quæ sententia est Scoti in 3. dist. 1. q. 1. § *Ideo propter istum* et præcipue in § *Non asserendo*, ubi ponit negationem actualis dependentiæ non sufficere, ut aliqua substantia dicatur persona, alias anima separata esset persona. Sed requiritur aptitudinalis negatio, quatenus natura aliqua secundum ordinem naturalem non potest dependere ab alio, licet supernaturaliter possit. Et sic quamdiu natura singularis non assumitur a persona divina: sola illa negatione, et non aliquo positivo superaddito personatur, quæ sunt verba Scoti; licet quia dicit tenere ista non asserendo, non videtur omnino fuisse huius sententiæ, ut etiam aliqui eius expositores videntur sentire.

Et fere *totum fundamentum est*, quia nihil est positivum in natura humana, quod non possit a Verbo assumi, personalitas autem non potest assumi, ergo illa non est entitas positiva. Et confirmatur, quia alias non esset in Christo omnis entitas, quæ pertinet ad naturam humanam, nec quidquid Deus in ea plantavit, assumpsisset, quod negant Damascenus [3] et alii Patres [4].

NIHILOMINUS OMNINO DICENDUM EST: **Subsistentiam addere supra naturam aliquid positivum.**

Quæ est communior sententia theologorum in materia de Incarnatione ad q. 2. 3. p. et nos late tractamus in 1. tom. loco cit. [5] Et sine dubio sumitur ex D. Thoma, qui 1. p. q. 30. art. 4. inquit, « quod hoc nomen personæ non est nomen negationis nec intentionis, sed nomen rei ». Constat autem, quod persona directe non significat naturam, sed id, quod naturæ additur. Et similiter q. 29. art. 2. ad 3. inquit, « quod hypostasis et persona addunt supra rationem essentiæ principia individualia, neque sunt idem cum essentia in compositis ex materia et forma ». Et denique q. 3. art. 3. inquit, quod « id, quod est homo, habet in se aliquid, quod non habet humanitas ». Quod certe verificari non potest, si non habet

[1] *Lu* — et . . . suscepta.
[2] *Lu* — eorum.
[3] de Fide orthod. l. 3. c. 6. et 11. (Migne P. G. XCIV. 1006. et 1023.); cfr. S. Thom. 3. p. q. 4. art. 2.
[4] e. g. S. Aug., de Agone christiano c. 11. (Migne P. L. XL. 297.); cfr. S. Thom. l. c. art. 3.
[5] ad 1. p. q. 3. disp. 4. art. 2.

nisi negationem superadditam; hæc enim non est aliquid supra humanitatem.

ET FUNDAMENTUM HUIUS EST, quia subsistentia neque est negatio divisionis, quod pertinet ad unitatem. Unitas enim in natura sine subsistentia salvatur, ut in humanitate Christi, quam assumpsit ut unam in singulari, et non ut subsistentem. Neque similiter est negatio dependentiæ. Impossibile est enim, quod independens non sit perfectius dependente; dependentia autem est aliquid positivum, ergo independentia in illo genere non potest esse sola negatio, licet per negationem explicetur, sicut infinitas in substantia vel quantitate, licet explicetur per negationem, aliquid tamen positivum est, et Deum esse independentem in essendo maxima perfectio illius est.

Unde fit argumentum: Omne non subsistens in quantum tale est imperfectius subsistente vel perfectibile per subsistentiam, ut patet in anima separata et quacumque alia parte, quæ imperfectior est quam res subsistens, utpote incompleta et perfectibilis, subsistens autem est perfectum et integrum et completum, a quo minus aliquid habet pars non subsistens. Ergo potius non subsistens dicet negationem illius perfectionis, quam res subsistens solum addat negationem sine aliqua positiva perfectione super naturam non subsistentem.

Quodsi dicas negationem dependentiæ, quam importat suppositum, dicere negationem alicuius maioris perfectionis, scilicet negationem unionis hypostaticæ; solum enim per istam unionem potest excludi propria subsistentia, ergo solum dicit negationem huius unionis, quæ utique aliquid perfectius est. Nam perfectiori modo natura est in persona divina, quam in se:

Contra est primo, quia subsistentia naturalis et propria non solum opponitur unioni hypostaticæ, sed etiam opponitur modo existendi accidentis, qui est inhærentia, et modo existendi tamquam pars incompleta. Utrumque enim repugnat supposito et consequenter ab illo excluditur, frustra ergo restringitur ad negationem hypostaticæ.

Deinde quia subsistentia propria est aliquid naturale primo et per se, quia constituit aliquid ordinis naturalis. Ergo non potest primo et per se consistere in negatione unionis hypostaticæ, quæ supernaturalis est, licet illam etiam includat, sicut in quacumque re naturali invenitur negatio rationis supernaturalis, non tamen ista negatione res naturales constituuntur primo et per se. Et urgetur amplius, quia vel ista negatio unionis hypostaticæ sumitur privative vel pure negative. Si pure negative, non potest constituere personam; nam etiam accidentibus, imo et entibus rationis convenit negatio unionis hypostaticæ. Si privative solum convenit naturæ, ut capaci unionis hypostaticæ, solum autem est capax per potentiam obedientialem, ergo privatio etiam illi convenit secundum hanc capacitatem, ergo si per illam constituitur subsistentia naturalis, conveniet subsistentia naturalis secundum capacitatem obedientialem, quo nihil absurdius dici potest, cum [1] substantiam esse subsistentem tam naturale sit quam accidenti esse inhærens.

Denique in divinis dantur propriissime tres subsistentiæ et personalitates relativæ, quæ in quantum subsistentiæ positivas realitates important, non tres negationes. Et subsistentia Verbi univit sibi humani-

[1] *Lu* — cum . . . inhærens.

tatem loco propriæ subsistentiæ, non autem univit illam in aliquo negativo, sed in aliquo positivo, quod cum loco subsistentiæ creatæ positum sit et suppleat id, quod faceret subsistentia creata, si hoc facit positive terminando, etiam id faciet subsistentia creata.

Et hinc **solvitur** FUNDAMENTUM SCOTI. Dicimus enim assumptam esse a Verbo omnem entitatem naturæ humanæ et quidquid ad eam pertinet in ratione naturæ, non tamen quidquid pertinet ad modum naturæ seu [1] ad personalitatem terminantem, non constituentem naturam.

Quodsi inquires, quidnam sit hoc positivum, quod subsistentia addit supra naturam, *respondetur* neque esse solam individuationem seu individuales proprietates nec solam existentiam, cum utrumque inveniatur in accidente, et singularitas etiam in humanitate Christi sine subsistentia; neque esse solam existentiam per se, ut opponitur inhærentiæ, quia sic invenitur in partibus sine incommunicabilitate. Imo [2] et in anima rationali invenitur existentia per se sine dependentia a corpore, licet non inveniatur subsistentia completa, de qua solummodo hic loquimur. Sed hæc addit supra naturam terminum quemdam seu formalitatem substantialem excludentem modum inhærentiæ et modum partis communicabilis sicque reddit naturam terminatam et incommunicabilem ulteriori termino, sicut etiam punctum terminat lineam positiva additione et terminatione.

Est tamen dubium inter aliquos, an sit terminus existentiæ vel naturæ. *Quidam* enim existimant terminare existentiam et supponere illam eique advenire, ut P. Vazquez 3. p. 1. tom. disp. 31. cap. 6. Quod etiam debent affirmare, qui existimant existentiam non distingui ab essentia seu natura, sic enim adveniendo naturæ advenit existentiæ.

In opposita autem sententia, quam legitimam esse D. Thomæ ostendemus art. 4., oppositum dicendum est, scilicet quod prius terminat subsistentia naturam, et ultimo advenit existentia tamquam primo et per se conveniens supposito, et mediante supposito ipsi naturæ. Hoc enim perpetuo docet D. Thomas, ut 3. p. q. 17. art. 2., præsertim ad 1., ubi inquit, « quod esse sequitur naturam non sicut habentem esse, sed sicut qua aliquid est, hypostasim autem seu personam tamquam habentem esse, et ita magis retinet unitatem ex unitate hypostasis, quam habeat dualitatem ex duplicitate naturæ ». Nec potest D. Thomas explicari, quod nomine ipsius esse intelligit ipsum subsistere, ut aliqui dicunt. Cum enim affirmat, quod esse sequitur ad hypostasim, esset sensus, quod subsistere sequitur ad hypostasim, hypostasis autem et subsistentia idem sunt, sequeretur ergo ad seipsum. *Et ratio huius* sumitur ex doctrina D. Thomæ 3. p. q. 2. art. 5. ad 1., quia subsistentia seu suppositum innascitur seu convenit naturæ ex ipsa coniunctione partium, ex qua præcise resultat totum ut completum et terminatum. Nam hoc ipso, quod totum est, terminatum debet esse nec ulteriori termino communicabile, existentia autem convenit ipsi toti, in quantum subicitur actioni agentis et causæ producenti. Prius ergo ipsi naturæ convenit modus totalitatis seu suppositalitatis quam modus seu terminus existentiæ, quia ipsum totum existentia ipsa afficitur et ei subicitur. Fieri enim proprium est suppositi, ut

[1] *Lu* terminantem illam, non constituentem.
[2] *Lu* — Imo . . . loquimur.

ostendit D. Thomas 1. p. q. 45. art. 4., quia terminus generationis et creationis ut quod est ipsum totum, quod fit. Forma autem est terminus ut quo seu formalis. Eius autem est esse cuius est fieri, existentia autem non est aliud quam factum esse, et sic correspondet ipsi fieri. Si ergo fieri non convenit naturæ ut subiecto *quod*, sed supposito, consequenter ut existentia sit in aliquo tamquam in subiecto *quod*, præsupponit subsistentiam et suppositum.

Nec hinc sequitur (quod Vazquez ubi supra [1] deducit contra Caietanum) prius natura esse constitutum et productum suppositum, quam habeat existentiam; siquidem suppositum completur entitate illa reali, quæ est prior quam ipsa existentia; id autem quod est prius, potest esse sine posteriori.

Sed respondetur facile, instando hoc in ipsa natura, quæ est prior quam existentia, et tamen non potest produci natura et existere sine illa. Quodsi dicatur non posse produci naturam sine subsistentia propria vel aliena, hoc idem dicam de natura subsistente, quod non potest produci sine existentia propria vel aliena, cum in sententia D. Thomæ natura existat existentia sui suppositi. Et universaliter instatur hoc in causis, quarum una est prior altera in causando, et tamen sine alia non potest existere, quia causæ ad invicem sunt causæ. Et denique in omni prioritate naturæ, quæ solum est prioritas in dependendo, non in existendo, non valet illa consequentia: Hoc est prius altero, ergo potest existere sine posteriori; arguitur enim a prioritate naturæ et a quo ad prioritatem essendi et in quo.

Multo minus urget, quod addit P. Vazquez, non posse explicari, quid sit illa entitas, quæ complet suppositum, et qua de causa necessario sit ponenda.

Respondetur enim, quod est terminus reddens naturam incommunicabilem et terminatam, sicut punctum reddit lineam terminatam, et tamen non superfluit in linea nec est entitas inexplicabilis. Necessario autem est ponenda, quia necessario est ponendum totum ipsa substantia completum et incommunicabile. Iste enim effectus formalis incommunicabilitatis in natura per se existente ab aliquo debet provenire, non a sola natura vel existentia, ergo a termino.

ARTICULUS II.

QUOMODO ACTIONES CONVENIANT SUPPOSITIS.

Ex dictis colliges veritatem illius axiomatis apud philosophos communis: « **Actiones sunt suppositorum** », quod negat P. Vazquez 3. p. 1. tom. disp. 21. cap. 3., eo quod Philosophus 1. Metaph. cap. 1. [2] solum dixit, quod actiones sunt singularium, id est non versantur circa universalia, sed circa singularia. Ceterum auctores non collegerunt hoc axioma solum ex illo loco, sed ex illo, adiuncto eo, quo docet 1. de Anima textu 64. [3], quod « anima non irascitur neque ædificat vel texit, sed homo ». Ubi licet loquatur de anima, quæ est forma partialis, non de humanitate, quæ est forma totalis, hoc nihil obstat, neque est sufficiens responsio, licet tradatur a P. Vazquez. Eadem enim ratio currit de anima, quæ solum est principium, *quo* fiunt illæ actiones, et de humanitate seu forma totali, quia etiam ex modo signifi-

[1] l. c. c. 7.
[2] 981 a 16.
[3] c. 4. (408 b 11).

candi solum se habet ut *quo*, et consequenter prout concipitur sub ratione formæ, non magis potest illi attribui principium operandi quam ipsi animæ. Neque enim ex eo, quod sit forma totalis, mutat modum essendi in ratione formæ et per modum principii *quo*, ergo neque modum operandi. Et in hoc concordat Philosophus 7. Metaph. textu 27. [1], ubi probat formam non fieri, sed compositum, quia generatio solum est circa hoc aliquid et individuum. Ubi si loqueretur de individuo prout singulare tantum, etiamsi non sit suppositum, nihil probaret, quia etiam forma, sive totalis sive partialis, aliquid singulare est. Ergo per ly „ hoc aliquid " aliquid amplius intelligit Philosophus quam formam. Et videri potest D. Thomas in 1. dist. 4. q. 1. art. 2. ad 1. [2] et 3. p. q. 19. art. 1. ad 3. et q. 20. art. 1. ad 1. et q. 3. de Potentia art. 8. in fine [3].

Ratio autem est, quia operari sequitur esse, ergo illud, quod solum significatur ut forma et habens esse *ut quo*, non potest operari *ut quod*, sed hoc pertinebit ad suppositum, quod est habens esse et naturam.

Nec dici potest, quod hoc solum probat, quod subsistentia et suppositum solum concomitanter se habet respectu operationis. Nec enim influit subsistentia ut principium respectu operationis, alias ex mutatione subsistentiæ mutaretur operatio secundum substantiam, quia mutato principio non potest eadem permanere. Constat autem eandem manere operationem mutato supposito, sicut in anima separata eadem intellectio et volitio, et in accidente separato eadem infrigidatio et calefactio, quæ in coniuncto. Et si natura aliqua operans assumeretur a Deo, eadem operatio continuari posset. Ergo talis modus subsistendi vel inhærendi pure concomitanter se habet ad operandum, ita quod licet per se requiratur ad constitutionem suppositi in primo modo per se, non tamen in quarto modo ad operationem.

Sed contra est, quia suppositum et natura vel ita comparantur inter se, quod utrumque est operans ut *quod* vel utrumque ut *quo* vel suppositum nullo modo operatur, sed sola natura, vel suppositum operatur ut *quod* et natura ut *quo*. Si hoc ultimum dicatur, est nostra sententia. Si dicatur tertium, sequitur, quod ad operationem omnino per accidens se habebit ratio suppositi vel subsistentiæ, et ita erit per accidens ista: « Petrus ratiocinatur », vel ista: « Ignis calefacit », sicut si diceretur: « Album ædificat » vel « Medicus currit ». Quod inconveniens videtur devorare Vazquez, dum dicit, quod ita comparatur operatio ad rem existentem per se vel in alio, sicut ambulare ad habentem caput nudum aut coopertum. Quod stare non potest, quia suppositum est per se habens naturam et per se ens, ergo per se operans, quia unumquodque est propter suam operationem. Ergo sicut subsistens est ens non per accidens, ita est operans non per accidens. Si dicatur primum vel secundum, omnino est impossibile, quia in uno supposito non dantur duo operantia ut *quod*, alias darentur duo existentia ut *quod*, et sic non posset ex illis unum simpliciter et per se resultare, quia non subordinarentur inter se, unum ut *quo*, alterum ut *quod*, sed utrumque esset ut *quod*. Unde alterum non constitueret tamquam principium *quo*, atque adeo

[1] c. 8. (1033 b 16).
[2] *Pa* VI. 47 a.
[3] *Pa* VIII. 44 a.

neque alterum esset *quod;* ubi enim non est principium *quo*, neque resultat *quod*. Et similiter non potest se habere ut principium *quo*, tum quia suppositum est operans incommunicabiliter et ut totum, non ut *quo* et [1] communicabiliter, tum quia omne principium *quo* dicitur comparative ad principium *quod*, et sic non potest utrumque se habere ut principium *quo*.

Ad oppositam autem instantiam respondetur, quod subsistentia non influit ut principium operandi, sed ut terminans seu modificans ipsum principium reddensque illud operativum ut *quod*. Et quando instatur, quod mutaretur operatio mutata subsistentia, respondetur, quod non mutatur operatio quantum ad quiddiatem et speciem, neque enim pendet a principio formali. Ceterum quantum ad individuationem, si loco unius subsistentiæ ponatur alia totaliter distincta, aut si daretur natura sine omni subsistentia propria vel aliena, sine dubio operatio esset alia numerice, quia esset aliud suppositum eliciens vel subiectum, quod non contingit in accidente separato, quia non mutat individuationem; nec enim individuatur ab actuali inhærentia, sed ab ordine ad subiectum, cui inhæret. Substantia vero individuatur in se terminando hanc individuationem per subsistentiam, quæ per se requiritur ad constituendum subiectum seu operativum ut *quod*. Anima autem separata similiter posset eandem numero operationem immanentem spiritualem continuare separata et coniuncta, quia ex se habet esse principium *quod* operandi sicut et essendi, si separetur. Aliunde tamen discontinuari solent istæ operationes propter dependentiam vel independentiam a phantasmatibus in intelligendo et consequenter in volendo. Itaque actiones esse suppositorum nihil aliud est, quam subsistentiam per se conducere ad hoc, ut detur principium operativum ut *quod*.

Articulus III.

An subsistentia in rebus compositis sit unicus simplex terminus vel compositus ex pluribus subsistentiis.

Partem affirmativam tenent plures recentiores existimantes, quod in omnibus compositis, etiamsi formæ materiales sint, dantur partiales subsistentiæ correspondentes diversis partibus compositi. Quam sententiam tenet P. Suarez in Metaph. disp. 34. sect. 5. et plures alii ipsum sequuntur. Hæc autem sententia tribuit subsistentiæ partes duplicis generis, *alias* quasi integrantes, quatenus res corporea, quæ subsistit, divisibilis et extensa est, et consequenter etiam subsistentia talium partium extensa est et divisibilis; *alias* partes habet quasi essentiales, quatenus plures modi perseitatis vel subsistentiæ coniunguntur inter se, scilicet modus subsistentiæ materiæ et modus subsistentiæ formæ et faciunt unam subsistentiam compositam mediante unione. Sed tamen non omnes vocant istos modos subsistentias, sed solum modum materiæ, eo quod est incommunicabilis alteri subiecto, et modum animæ rationalis, quæ per se separata esse potest. Modum autem formæ materialis non dicunt esse subsistentiam, eo quod neque separata esse potest neque incommunicabilis est subiecto, scilicet materiæ.

Et fundamentum *pro prima parte*, scilicet quod subsistentia rei

[1] Lu — et communicabiliter.

corporeæ habeat partes integrales, ex eo deducitur, quia ipsa substantia eas habet, et tales partes substantiæ habent aliquem modum essendi, non per modum inhærentiæ et communicationis accidentalis, ergo per modum subsistentiæ partialis; si quidem habent negationem inhærentiæ, ratione cuius dicuntur habere subsistentiam, et habent communicationem substantialem, ratione cuius partialis est. *Et ex eodem fundamento* ostenditur materiam habere subsistentiam, quia habet incommunicabilitatem ad alterum subiectum, ergo perseitatem in existendo; est enim extra causas cum incommunicabilitate, quod pertinet ad rationem subsistendi.

Denique hoc urgetur duplici exemplo. *Alterum* est animæ rationalis, quam habere subsistentiam perspicue docet D. Thomas 1. p. q. 75. art. 2. et de se constat, quia per se potest esse separata, et tamen non subsistit complete, alias esset persona et suppositum, non forma. Unde ibidem ad primum distinguit Divus Thomas de subsistente completo vel incompleto, et primum negat animæ, secundum ei attribuit. Ergo datur subsistentia non completa, et sic non repugnabit idem concedi in materia et aliis partibus. Probatur consequentia, quia etiam materia habet suam incommunicabilitatem et independentiam a subiecto, ergo habet conditiones subsistentiæ saltem incompletæ. Et præsertim constat, quod anima non habet subsistentiam integram hominis, sed dimidiam seu incompletam, homo autem ex anima constitutus habet completam et integram. Ergo alteram medietatem sumere debet ex alia parte, scilicet ex materia, et sic materia debet subsistere incomplete componendo integram subsistentiam. *Secundum exemplum* est in unione Verbi Incarnati, siquidem assumpsit humanitatem mediantibus partibus, ita quod partes prius fuerunt assumptæ via executionis quam tota natura, ut S. Thomas docet 3. p. q. 6. art. 5. ad 1., ergo partes humanæ naturæ aliquam habent subsistentiam. Patet consequentia, quia quidquid est assumptibile ab unione hypostatica, est capax subsistentiæ; subrogatur enim subsistentia divina loco propriæ. Ergo si partes sunt assumptibiles, sunt unibiles subsistentiæ divinæ loco propriæ. Remota ergo assumptione propriam habent, id est partialem.

NIHILOMINUS **opposita sententia ut communior, ita verior est.**

Eam communiter defendunt thomistæ, et videri potest Cabrera, Alvarez, Nazarius aliique interpretes D. Thomæ ad 3. p. q. 2. et P. Vazquez 3. p. disp. 32. cap. 2. sqq. Sumiturque ex D. Thoma, qui perpetuo negat subsistentiam seu hypostasim convenire partibus, sed toti, ut in 3. p. q. 2. art. 2. ad 3. et art. 3. ad 2. et 1. p. q. 39. art. 1. Videri etiam potest in 3. dist. 6. q. 1. art. 1. quæstiunc. 1. ad 1. [1] et ibidem ad Annibaldum dist. 6. quæst. unica art. 1. ad 1. [2], ubi inquit: « Ad illud, quod obicitur, quod omnis substantia particularis potest dici hypostasis, dicendum est, quod hoc intelligitur de substantia particulari, quæ est in genere substantiæ per prædicationem, non per reductionem, id est de eo, quod perfecte participat naturam generis sicut ens completum in illo genere, quale non est pars substantiæ. Non enim genus substantiæ prædicatur de manu, quamvis substantia, secundum quod dividitur contra accidens, de ipsa prædicetur, et secundum hoc duæ substantiæ particulares in Christo non sunt ». Item in opusc. 48. tract. de Substantia cap. 2. [1]: « Scientdum », inquit, « est, quod substantia dividitur in formam, materiam et compositum. Materia enim non dicitur proprie esse per se, cum non habeat esse nisi per formam, similiter etiam forma non dicitur esse per se, cum solum habeat esse in materia. Compositum autem proprie dicitur esse per se. Et dico compositum scilicet integratum ex suis partibus. Licet enim partes integrales sint compositæ, non tamen dicuntur proprie esse per se; compositum enim directe est in prædicamento, ut Boetius in comment. prædicam. dicit, licet etiam posset dici, quod forma et materia et partes integrales sunt per se, quia non sunt in alio sicut accidens in subiecto ». Ita D. Thomas. Ubi tota difficultas resolvitur, solum distinguendo subsistentiam positivam a præcisa negatione existendi in alio ut accidens. Et hoc secundum attribuitur partibus, non primum, sed solum toti.

ET HOC EST FUNDAMENTUM huius sententiæ ex ipsa natura subsistentiæ, quæ non dicit solum modum per se negativum, id est carere inhærentia seu modo accidentis; hoc enim etiam humanitati Christi ex se [2] convenit, non a Verbo, et tamen subsistentiam non habet nisi a Verbo. Neque ista negatio sola est subsistentia partialis, *tum* quia est negatio imbibita in ipsa natura substantiæ, ut opponitur accidenti, non modus superadditus; *tum* quia est communis toti et partibus et etiam formæ materiali, cui tamen oppositi auctores negant subsistentiam; *tum* denique quia subsistentia partialis componit totalem, istæ autem negationes inhærentiæ non componunt negationem totalem nec subsistentiam totalem; totalis enim positivus modus est. Subsistentia ergo partialis debet esse positiva. Et sic ultra modum per se, ut opponitur accidenti, debet importare rationem termini et incommunicabilis, qui est modus proprius totius, ut distinguitur a parte. Nec subsistentia aliunde nobis innotescit quam ex ipsa ratione ultimi termini naturæ. Constat enim totam humanitatem fuisse unitam Verbo, non ut parti vel constitutivo naturæ, sed ut termino naturæ iam plene constitutæ. Ergo nulla restat nobis ratio ponendi hunc modum subsistentiæ in partibus, si quidem partes nondum supponunt naturam plene constitutam, et consequenter nondum induunt rationem termini et incommunicabilis, qui est proprius totius et extra constitutiva naturæ.

Dicere autem, quod habeat quælibet pars suum modum existendi per modum termini, sed non ultimi, *imprimis* hoc est contra rationem termini, qui de se ultimationem dicit; *deinde* contra rationem subsistentiæ, quia si totum principium indagandi illam est ex ratione terminationis, quæ supervenit naturæ iam constitutæ, nulla nobis restat ratio attribuendi illam partibus per modum termini partialis et non ultimi, in quibus nondum invenitur tota natura constituta, et abutimur nominibus vocando terminum id, quod rationem et officium termini non exercet, scilicet ultra non communicari nec transire. Pars enim ut pars communicatur, non ultimo terminatur. *Denique* si semel partes ponuntur habere partiales subsistentias, etiam partes integrantes illas habebunt. Neque enim est maior ratio de illis, quæ sunt compositæ ex materia et forma, quam de materia vel forma

[1] *Pa* VII. 80 a.
[2] *Pa* XXII. 247 a.

[1] Summa tot. Log. Arist. (*Pa* XVII. 62 b).
[2] *Lu* — ex se.

seorsum. Sed in uno continuo sunt infinitæ partes divisibiles, ergo erunt infinitæ subsistentiæ. Et si dicatur habere infinitas subsistentias in potentia et unam finitam in actu, ergo iam illa subsistentia unica actuat totam illam entitatem divisibilem partium non designatarum, ergo iam plures partes subsistunt unica actuali subsistentia, quæ convenit parti aliquotæ seu designatæ; ergo si talis pars aliquota separetur a toto, manebit cum unica subsistentia. Cur ergo similiter totum habens plures partes aliquotas et designatas non poterit unica subsistentia simplici per modum ultimi termini eas comprehendere? Quodsi plures partes integrales non habent plures subsistentias, cum tamen sint capaces divisionis, qua fiant integralia tota, cur materiæ et formæ non sufficiet unica subsistentia? Omitto non bene intelligi, quomodo illæ partiales subsistentiæ componunt subsistentiam totalem, cum non se habeant per modum potentiæ et actus, sed omnes sint termini homogenei et eiusdem rationis; et sic non apparet, quomodo componant modum subsistentiæ totalis tamquam per se unum. Nec [1] tamen est simile de ipsis partibus integrantibus, quæ componunt unum per se; hoc enim ideo est, quia unica forma informantur, partiales autem subsistentiæ non informantur aliqua forma subsistentiæ communis.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Ad fundamenta opposita: AD PRIMUM de partibus integralibus respondetur, quod habent modum essendi dependentis a toto et ab eius esse et subsistentia, et sic non habent in se subsistentiam partialem, sed totalem sicut partes componentes totum, quod subsistit. Negatio autem inhærentiæ, quam habent illæ partes, facit quidem, quod sint partes vel formæ substantiales, sed non subsistentes; non enim sufficit ad subsistentiam quodcumque substantiale vel sola negatio inhærentiæ, ut dictum est [2].

AD SECUNDUM respondetur, quod materia prima habet incommunicabilitatem ad ulterius subiectum, non per modum totius completi, sed per modum principii potentialis ut [3] quo; est tamen materia communicabilis formæ ad constituendum totum. Unde non habet omnem incommunicabilitatem, quæ requiritur ad subsistentiam, quæ est per modum termini supponentis totam naturam constitutam et sic ulterius non se communicantis ad constituendum, quod non convenit materiæ. Denique subsistentia est terminus incommunicabilitatis in ipsa existentia seu esse, materia autem non habet existentiam seorsum a toto, ut supra [4] ostendimus; ergo caret subsistentia.

AD PRIMUM **exemplum** adductum de anima rationali dicitur, quod anima rationalis non habet subsistentiam, de qua loquimur in præsenti, qui est terminus ultimus et hypostaticus, sed solum habet subsistentiam quantum ad rationem existentiæ per se sine dependentia a toto. Et sic ex duobus officiis, quæ habet subsistentia, scilicet terminare naturam et reddere existentiam independentem, ut distinguit S. Thomas in quæst. de Anima art. 1. [5], non convenit animæ subsistentia quantum ad primum officium, sed quantum ad secundum, quod sine subsistentia haberi potest, ut apparet in accidente separato, quod sine subsistentia existit extra subiectum. Quare anima humana non habet subsistentiam, quæ compleat et constituat suppositum, etiam quando est separata, quia adhuc est communicabilis et unibilis, ut dicit S. Thomas 1. p. q. 29. art. 1. ad 5. Ex hoc ergo, quod anima habeat capacitatem ad existendum per se sine corpore, non sequitur, quod in materia et aliis partibus, quæ nec habent esse per se nec naturam completam, detur talis subsistentia partialis. Id enim, quod in anima habet officium subsistendi quantum ad existentiam per se, non est subsistentia partialis, sed ipsa existentia animæ, quæ in ipsa est per se et communicatur materiæ et toti composito, ut docet S. Thomas 1. p. q. 76. art. 1. ad 1. et 1. 2. q. 4. art. 5. ad 2. Et sic salvatur unica existentia in toto homine, non solum derivata a forma ut a principio quo existendi, sed in se prius existente independenter a toto.

Bene verum est, quod Caietanus 1. p. q. 76. art. 1. circa solutionem ad 5. [1] et q. 90. art. 2. [2] tenet, quod anima in corpore etiam subsistit ut quod, sed oppositum ex Ferrariensi [3] docet Bañez super illam q. 76. art. 1. et significatur a D. Thoma in 4. ad Annibaldum dist. 12. quæst. unica art. 1. ad 3. [4], quod anima « quamdiu est in corpore, subsistere convenit ei aptitudine, non actu ». Revera enim hoc, quod habet anima ut quod, non est subsistentia terminativa et hypostatica etiam partialiter, sed solum est existentia independens a corpore, sicut esse accidentis separati a toto, non tamen est subsistentia ut quod per modum complementi naturæ. Et hac ratione D. Thomas q. 90. cit. art. 2. ad 2. dicit, quod anima habet esse subsistens, id est esse independens, non tamen subsistens quantum ad complementum naturæ, et sic non subsistit ut quod, sed ut quo, subsistentia proprie et adæquate dicta, quæ est modus non solum existendi per se, sed terminative et incommunicabiliter, qua ratione etiam hic Deus remotis relationibus non subsistit incommunicabiliter [5], licet per se existat, et non sit pars, et hac ratione vocatur subsistentia absoluta.

Ad id vero, quod additur in argumento, quod si anima non habet completam subsistentiam, ergo id quod deest, sumitur ex materia, *respondetur*, quod anima non habet completam nec incompletam subsistentiam, quæ per additionem alterius compleatur. Subsistentia enim totius, ut est modus incommunicabilitatis naturæ, non ex pluribus subsistentiis componitur, sed ex unione animæ et corporis resultat, quæ solum se habent ut principia subsistendi totaliter tamquam *quo* [6], non ut res subsistentes etiam partialiter ut *quod* [7], sumendo subsistentiam pro termino complementi naturæ, non pro esse existentiæ independentis tantum.

Et si dicas: Si anima humana habet esse totius et ipsius materiæ, cui communicat, ergo pereunte homine non perit esse hominis et per coniunctionem animæ et corporis non fit esse hominis. *Respondetur*, quod perit esse hominis ut hominis, non ut animæ, sicut si Verbum dimit-

[1] *Lu* — Nec . . . communis.
[2] 127 a 44.
[3] *Lu* — nt quo.
[4] q. 3. art. 3.
[5] *Pa* VIII. 466 b, 467 b.

[1] *Le* V. 213. n. XXVIII. et 214. n. XXXIII.
[2] 1 c. 387. n. II.
[3] 2. Contra Gent. c. 68. (*Le* XIII. 442. sq. n. IV. et V).
[4] *Pa* XXII. 356 a.
[5] *Lu* — incommunicabiliter.
[6] *Lu* — tamquam *quo*.
[7] *Lu* — ut *quod*.

teret humanitatem, non amitteret esse Verbum, sed amitteret esse hominem et communicationem ipsius esse. Et sic esse hominis est esse animæ non absolute, sed ut communicatæ corpori. Et quando fit homo, non fit aliud esse ab anima, sed illud esse, quod est animæ, fit esse totius coniuncti, ut dicit S. Thomas in 1. dist. 8. q. 5. art. 2. ad 2. [1]

Ad secundum exemplum de unione Verbi respondetur varias esse theologorum sententias in explicando, quomodo Verbum prius fuerit unitum partibus quam toti. In sententia autem S. Thomæ est certum, quod immediate fuit unitum toti humanitati via intentionis, id est [2] quia hoc intendebat illa unio, scilicet totam humanitatem unire, ut constat ex 3. p. q. 6. art. 5. Quando autem dicit, quod Verbum prius assumpsit partes in via operationis, non est sensus, quod prius assumpsit ipsas partes de facto terminando illas et deinde totum. Sed quia pro aliquo priori partes ordinantur ad totum, non quidem in facto esse præexistendo aut subsistendo, sed componendo totum, cui subsistentia convenit, ideo dicitur assumptio partium esse prior via operationis, quatenus pro illo priori ordinantur ut *quo* ad subsistendum in toto, in quo manent assumptæ. Unde dicit D. Thomas in 3. dist. 2. q. 2. art. 1. quæstiunc. 3. [3], quod partes sunt priores toto originaliter constituentes ipsum, et sic mediantibus partibus assumpsit totum, in quantum partes originaliter humanam naturam constituunt. Quare unico verbo dicimus, quod partes prius sunt assumptæ ut *quo*, non ut *quod*, sicut nec ipsæ partes subsistunt nisi ut quo, id est ut id quo componitur totum, quod est subsistens. Personalitas autem Verbi subrogatur loco subsistentiæ eo modo unicuique conveniens, sicut propria subsistentia conveniret, si ibi adesset. Quia tamen anima ita est principium constituens ut quo ipsum totum, quod etiam in se potest existere separata a toto, licet semper se habeat ut pars unibilis, ita ex vi illius assumptionis datur ei, quod etiam separata a corpore maneat unita Verbo quantum ad modum essendi independentem a toto, non quia existat per modum personæ, nec [4] anima unita Verbo fuit persona.

Quodsi instes: Anima separata mansit unita Verbo; ergo illa unio præbet ei aliquam subsistentiam. Ergo signum est, quod anima de se habet illam, siquidem subrogatur loco propriæ ea, quæ est Verbi, licet partialiter. *Respondetur* manere animam unitam Verbo non per modum termini ultimo incommunicabilis; sic enim esset persona complete subsistens, defectu cuius etiam facta separatione Verbum non dicitur anima per unionem ad ipsam, sicut per unionem ad humanitatem dicitur homo, eo quod Verbum non unitur nisi per modum personæ et suppositi. Et sic non dicimus, quod Verbum est anima, vel [5] quod Verbum est manus aut pes, bene tamen quod Verbum est homo. Unio ergo illa non est ad Verbum, ut importat subsistentiam, prout exercet officium termini incommunicabilis, sed ut exercet officium habendi esse independenter, licet communicabiliter ad materiam. Hoc enim etiam largo modo dicitur subsistentia, licet non ita proprie, ut S. Thomas docet 1. p. q. 75. art. 2. supra [6] cit. et aliis locis. Unde tale esse independens suppleri

[1] *Pa* VI. 80 a.
[2] *Lu* — id est . . . unire.
[3] *Pa* VII. 31 a.
[4] *Lu* — nec . . . persona.
[5] *Lu* — vel . . . pes.
[6] 126 a 23.

potest per immediatam unionem Verbi, quod tamen non potest fieri in accidente separato, quia ex se non habet esse independens, sed sustentatur a Deo extra subiectum efficiente vicem subiecti non terminative et [1] ad se et per se, et ideo ad terminum subsistentem assumi non potest. De quo amplius dicemus in libris de Generat. q. 9. [2]

Articulus IV.

Utrum existentia distinguatur a parte rei ab essentia seu composito.

Celebris est ista controversia ab antiquis temporibus, in qua valde auctores dissentiunt. Nam Durandus in 1. dist. 8. 1. p. q. 2. sentit existentiam *ratione tantum* distingui ab essentia, quem ex recentioribus sequuntur P. Suarez disp. 31. Metaph. sect. 4. et seqq., Vazquez 3. p. 1. tom. disp. 72. cap. 2. et 3., Arrubal 1. p. q. 3. disp. 10. cap. 9. n. 44. et 46. et alii.

At vero Scotus in 3. dist. 6. q. 1. existimat distingui quidem existentiam actualem ab essentia ex natura rei, *distinctione tamen formali*, non reali. Quid sit autem distinctio formalis ex natura rei apud Scotum, explicavimus in Logica q. 3. [3]

Communis autem thomistarum sententia aliorumque plurium sentit existentiam actualem distingui ab essentia *a parte rei*. De qua sententia videri potest Caietanus de Ente et Essentia q. 11., Ferrariensis 2. Contra Gent. cap. 52. [4], Capreolus in 2. dist. 16. q. 1. art. 3. [5] et communiter omnes interpretes D. Thomæ ad 1. p. q. 3. et 3. p. q. 17. art. 2. Et præterea sequuntur hanc sententiam Conimbric. 1. Phys. cap. 9. q. 3. art. 1. [6], Rubio 1. Phys. tract. de Materia q. 2. n. 12. et 13. [7], Molina 1. p. q. 3. art. 4. disp. 2. aliique plures.

Videtur autem tota dissensionis origo in hac parte ex eo provenire, quia diversimode considerantur ea, quæ ad existentiam pertinent. Nam *ex una parte* existentia habet pro effectu formali ponere rem extra causas et extra nihil, quod est transferre de statu possibili ad statum actualem. Unde si condistinguatur existentia ab essentia, essentia remanet nihil, et consequenter non datur extremum reale sine existentia, a quo realiter distinguatur. *Ex alia vero parte* existentia, quando convenit essentiæ, accidentaliter illi convenit, ita quod est prædicatum extra conceptum omnium prædicatorum essentialium, qua ratione fundat Scotus, quod distingui debet existentia ab essentia formali distinctione, quatenus unum in re non est de conceptu alterius. Et ulterius alii fundant distinctionem a parte rei, quia taliter existentia est extra conceptum naturæ, quod nec est prædicatum illius essentiale nec in aliquo tertio constituendo essentialiter convenit, sed constituit statum quemdam, qui omni naturæ creatæ, etiam postquam producta est, accidentaliter et contingenter convenit. Hæc enim est accidentalis propositio: « Petrus existit ». Ergo talis existentia aliquid distinctum est a parte rei ab ipsa re, quæ existit, ita quod quando res producitur, neces-

[1] *Lu* — et . . . per se.
[2] art. 2.
[3] art. 3. et 6.
[4] *Le* XIII. 388,-391.
[5] IV. 107 b; cf. etiam 1. dist. 8. q. 1. art. 1. concl. 1. (I. 301 b).
[6] et ibid. q. 6. art. 2. Cf. etiam 1. de Generat. c. 4. q. 6. art. 3.
[7] Sed vide q. 3. n. 21. et 22.

sario exit ipsa entitas cum modo vel realitate superaddita, quæ est existentia, sicut substantia exit cum modo vel realitate superaddita, quæ est subsistentia, et tamen sine subsistentia substantia ipsa nihil est, sed intra statum possibilitatis manet. Et fere omnia, quæ contra distinctionem existentiæ adducuntur, instantur in distinctione subsistentiæ et naturæ, quas tamen a parte rei distingui ex fide colligimus, et similiter in materia et forma, quas constat distingui a parte rei, et tamen una sine altera non potest dari in rerum natura.

Sit ergo unica conclusio: **In sententia D. Thomæ et vera existentia in rebus creatis distinguitur a parte rei ab essentia.**

De mente S. Thomæ non videtur posse dubitari. Nam imprimis sub his terminis distinctionis realis affirmatur ab ipso in opusc. 48. tract. de Substantia cap. 2. [1], ubi inquit: « Esse essentiæ et esse actualis existentiæ differunt realiter ut duæ diversæ res ». Et in opusc. 15. cap. 8. [2] inquit, quod « in quocumque præter primum est potentia receptiva huius actus, quod est esse ». Et postea subdit: « In substantia composita ex materia et forma invenitur duplex ordo, unus quidem ipsius materiæ ad formam, alius autem ipsius rei iam compositæ ad esse participatum. Non enim est esse rei nec forma eius nec materia, sed aliquid adveniens rei per formam ». Præterea ubicumque tractat D. Thomas de esse Dei et creaturarum, ostendit, quod in Deo non differt esse et essentia, in angelis autem et quacumque creatura differt esse et essentia, ut 1. p. q. 3. art. 4. et 1. Contra Gent. cap. 22. et q. 7. de Potentia art. 2. [3] et aliis locis. Et similiter, quod sit compositio ex ipso esse et essentia tamquam ex potentia et actu. Constat autem manifeste, quod potentia recipiens et componens cum aliquo non potest esse potentia obiectiva seu possibilitas rei in statu possibilitatis, quia hæc nec recipit nec componit cum actu, sed tollitur per actum. Sic autem affirmat D. Thomas loquendo de angelis et aliis creaturis 1. p. q. 50. art. 2. ad 3. et 4. et q. 54. art. 3. in corpore et in 2. dist. 3. q. 1. art. 1. [4] et ibidem ad Annibaldum q. 1. art. 1. in fine corporis [5], ubi concludit, quod « natura seu substantia angeli est aliud quam eius esse ». Et similiter in libro de Ente et Essentia, cap. 5. et 6. [6] et 2. Contra Gent. cap. 52. et 53. et Quodlib. 2. art. 3. et 4. [7]

Sed ad hæc duo respondent auctores oppositi: *Primo*, quod S. Thomas sumit existentiam pro subsistentia, quando distinguit illam a natura. *Secundo*, quod loquitur de compositione rationis, non reali, quam compositionem dicunt versari inter ens possibile et existentiam, per quam reducitur possibilitas ad actum.

Utraque tamen solutio aliena est a sensu D. Thomæ. Nam *prima* satis indigne sentit de proprietate et formalitate loquendi D. Thomæ. Quomodo enim intelligi potest, quod in tam multis locis perpetuo agens D. Thomas de existentia et essentia sumat semper existentiam pro subsistentia et ita nihil nobis declaret de ipsa difficultate, quam inquirebat, scilicet de existentia, divertendo ad id, quod non inquirit,

[1] Summa tot. Log. Arist. (*Pa* XVII. 63 a).
[2] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 192 a).
[3] *Pa* VIII. 149 b.
[4] *Pa* VI. 412 a.
[5] *Pa* XXII. 136 a.
[6] *Pa* XVI. 334 b sq.
[7] *Pa* IX. 474 b sq.

scilicet de subsistentia, præterquam quod generaliter loquitur D. Thomas de quacumque creatura præter Deum, sive sit subsistens sive non. In natura autem, quæ non subsistit, hæc solutio stare non potest. — Deinde tamquam distinctas difficultates proponit et resolvit D. Thomas distinctionem subsistentiæ a natura et distinctionem existentiæ ab eadem, ut agendo de Deo 1. p. q. 3. art. 3. et art. 4., de angelis 2. Contra Gent. cap. 52. et 53. et 55. Quodlib. 2. art. 3. et 4. [1] et in 2. dist. 3. q. 1. art. 1. et 2. [2] Ergo non sumit D. Thomas pro eodem subsistentiam et existentiam, cum proponat tamquam distinctas difficultates distinctionem existentiæ in uno articulo et subsistentiæ a natura in alio. — Præterea quia D. Thomas sæpissime dicit, quod forma subsistens recipit esse et est in potentia ad existentiam, ergo nomine existentiæ non intelligit subsistentiam, alias esset sensus, quod forma subsistens esset in potentia ad subsistentiam et reciperet illam, quod est battologia. Et antecedens constat. Nam 1. p. q. 50. art. 2. ad 3. inquit: « Subtracta materia et posito, quod ipsa forma subsistat in natura, adhuc remanet comparatio formæ ad ipsum esse ut potentiæ ad actum, et talis compositio intelligenda est in angelis ». Et opusc. 15. cap. 8. [3] inquit, « quod forma subsistens non est non ens, sed actus, qui est forma participativa ultimi actus, qui est esse ». Ac denique 3. p. q. 17. art. 2. et Quodlib. 9. art. 3. [4] dicit, quod esse pertinet ad naturam et ad hypostasim seu subsistentiam, et quod naturæ convenit ut quo, supposito autem ut quod. Ergo nomine existentiæ seu esse non intelligit ipsam subsistentiam, alioquin esset sensus, quod subsistentia convenit subsistentiæ seu hypostasi ut quod, quo nihil absurdius.

Contra secundam autem solutionem primo instatur, quia hæc compositio inter rem possibilem et existentiam non est compositio in facto esse, sed solum in fieri, quatenus fit transitus ab esse possibili ad esse actuale. Nam in facto esse satis constat, quod non manet ens in statu possibilitatis, sed extra illum, unde si in facto esse componeret, iam non esset compositio ex ente possibili, sed ex ente posito extra talem statum, status enim ille tollitur, quando res est sub existentia. At D. Thomas ponit in angelis compositionem ex natura seu forma subsistente et existentia seu esse, ut patet in 1. p. q. 50. art. 2. ad 3. et Contra Gent. cap. 55. Quæ compositio in angelis datur in facto esse, cum in facto esse natura angeli non sit suum esse nec sua existentia. Ergo non est compositio tantum ex ente possibili et existentia. — Præterea in 2. Contra Gent. cap. 55. dicit, quod in angelo « non est potentia ad non esse, quia substantia completa est proprium susceptivum ipsius esse, proprium autem susceptivum alicuius actus ita comparatur ut potentia ad actum illum, quod nullo modo est in potentia ad oppositum, sicut ignis non est in potentia ad frigus, sed ad calorem, et in ipsis substantiis corporalibus non est potentia ad non esse nisi ratione materiæ ». Ex quo fit evidens argumentum. Nam substantia angeli considerata in statu possibilitatis non potest dici, quod sit solum in potentia ad esse ut proprium suscepti-

[1] *Pa* IX. 474 b sq.
[2] *Pa* VI. 412. sq.
[3] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 192 a).
[4] *Pa* IX. 588 b.

vum illius. Non autem in potentia ad non esse, cum in illo statu sit indifferens ad esse et non esse, et de facto quamdiu durat ille status, datur sub non esse. De angelo [1] autem dicit D. Thomas, quod non est in eius substantia potentia ad non esse. Ergo illud, quod modo componit cum existentia, apud D. Thomam non est ipsa natura sub statu possibilitatis, quia hoc est indifferens ad esse et non esse et in potentia ad non esse.

Supposito ergo hanc esse mentem D. Thomæ **fundamentum eius** ad duo tantum capita reducitur. *Primum* est a priori explicando radicem seu causam, unde aliqua dicantur distingui a parte rei. *Secundum* sumitur ex solutione oppositæ difficultatis ostendendo, quomodo existentia, etiamsi distincta sit ab essentia, possit effectum suum formalem præbere et extra causas seu extra nihil constituere.

Et QUANTUM AD PRIMUM, radix et fundamentum distinctionis a parte rei, quando nobis aperte non innotescit ex ipsa separatione extremorum, quæ est manifestissimum signum distinctionis rerum, solum restat indagandum et probandum ex ipsa exclusione conceptus unius a conceptu alterius, ita quod aliquid totaliter sit extra conceptum et quidditatem alicuius, et tamen realiter illi conveniat et adiungatur.

Et explicatur in hunc modum: Quotiescumque aliquod prædicatum reale et positivum ita convenit alicui, quod nec est illi essentiale nec cum eo intrat constitutionem et essentiam alicuius tertii nec ab eadem forma provenit, sed a principio totaliter extrinseco, impossibile est, quod non fundet aliquam distinctionem a parte rei respectu eius, cui sic convenit. Sed existentia hoc modo se habet respectu essentiæ, ergo distinguitur ab illa a parte rei.

Maior probatur, quia ea, quæ sic se habent, carent omni principio identificationis realis, nec poterit instari in aliquo prædicato reali et positivo, quod identificetur cum altero, et non sit de conceptu illius vel de conceptu et quidditate alicuius tertii vel ab eadem forma proveniat, et non a principio extrinseco, nisi forte identificetur cum alio ut modus cum re, qui tamen modaliter distinguitur et a parte rei. Modo autem solum intendimus existentiam plusquam ratione distingui ab essentia, sive sit modus sive res.

Etenim quod solet adduci *de prædicato generico et differentiali*, v. g. animal et rationale, quod rationale accidit animali et est extra conceptum illius, et tamen a parte rei identificantur, nihil obstat. Nam rationale et anima, licet unum non sit de conceptu alterius, utrumque tamen est de conceptu alicuius tertii, quod constituunt, scilicet hominis, et ab eadem forma proveniunt, id est ab eadem anima. Et ut optime notavit S. Thomas Quodlib. 2. art. 4. ad 1. [2], dupliciter aliquid accidit alicui, uno modo ut determinativum alicuius principii essentialis, licet in eius definitione non cadat, sicut rationale accidit animali; alio modo, quia nec est de eius definitione nec determinativum alicuius principii essentialis, sicut albedo accidit homini. Et hoc modo dicit, quod esse accidit rei, quia est extra rationem speciei cum omnibus prædicatis quidditativis.

Unde etiam non valet instantia *de actione et passione*, quæ identificantur cum motu, et tamen unum non est de conceptu alterius. Hæc enim identificantur, quia ab eadem forma proveniunt, scilicet a motu seu

[1] *Lu* Modo.
[2] *Pa* IX. 475 b sq.

a re, quæ est in fieri et tendentia; præterquam quod actio et passio licet identificentur in eadem realitate, tamen distinguuntur a parte rei tamquam duo modi. Ergo ex hac instantia non infertur, quod existentia non distinguatur a parte rei ab essentia, saltem ut modus.

Restat ergo probare minorem, scilicet quod existentia respectu essentiæ sit prædicatum reale carens omni principio identificante illam cum essentia. Quod enim sit prædicatum reale et conveniens physice ipsi rei, manifestum est, quia eius effectus formalis est rem esse extra nihil et extra causas. Hoc autem est maxime aliquid reale et physice conveniens, quia physice res ponuntur extra causas et producuntur ab illis. Quod vero careat omni principio identificante ipsam existentiam cum essentia, inde constat, quia semper est accidentale prædicatum physice et in re, nec potest convenire alicui rei tamquam prædicatum essentiale nec ut dimanans necessario ab ipsa essentia nec ut constituens essentialiter aliquod tertium, cui conveniat, quia alias alicui rei creatæ et productæ conveniret existentia necessario et tamquam prædicatum æternæ veritatis, cum tamen hæc prædicatio « Petrus existit » numquam possit verificari ab æterno. Solum ergo convenit existentia alicui rei mediante participatione ipsius agentis, et sic non habet principium identificationis, quia non convenit rei ex aliquo principio intrinseco, sed ex aliquo extrinseco, nempe ex ipsa productione agentis. Existentia enim est ipsa productio in facto esse seu ipsum poni extra causas. Ergo oportet, quod in ipsa re producta et inveniatur entitas, cui convenit existentia, et ipsa formalitas existentiæ tamquam accidentale prædicatum et ipsi essentiali constitutivo extrinsecum.

SED DICES: Hoc prædicatum accidentale non identificari cum entitate ut possibili et sub statu possibilitatis, seu distingui ab ea tamquam ens et non ens. Ceterum rei productæ et extra causas positæ non potest convenire existentia tamquam prædicatum extrinsecum. Implicat enim intelligere rem productam et non actu extra causas; quidquid ergo superaddi ponatur, iam invenit rem existentem.

Et instatur illa consequentia: convenit aliquid accidentaliter alicui, ergo distinguitur ab illo a parte rei *tum* in prædicato differentiæ respectu generis, nam animali accidentaliter convenit rationale, et tamen non distinguitur a parte rei ab illo; *tum* in ista prædicatione: « Vas est ligneum vel aureum », quod est prædicatum accidentale seu quinti prædicabilis, et tamen non distinguitur realiter ab ipso subiecto; nam substantia vasis non distinguitur ab ipso auro vel ligno, ergo similiter nec essentia et existentia; *tum* etiam, quia sine additione novæ realitatis per hoc solum, quod res est subiecta agenti et eius productioni, dicitur existens; *tum* denique, quia si nostra ratio aliquid probat, etiam probat, quod existentia est accidens prædicamentale respectu substantiæ, cum superveniat illi tamquam forma distincta; hoc autem est impossibile, quia accidens supponit subiectum, cui convenit esse existens.

Sed contra primam instantiam roboratur argumentum, quia res, quæ transit de statu possibili ad statum existentiæ seu de non esse ad esse, non solum accidentale prædicatum et extrinsecum accipit respectu status possibilitatis seu ipsius entis ut transeuntis de non esse ad esse, sed etiam respectu ipsius rei iam productæ, ita quod de ipsa verificatur existentia in facto esse tamquam prædicatum non essentiale nec per se connexum.

Et ratio est manifesta, quia hoc,

quod est existere in facto esse, de aliquo subiecto verificatur accidentaliter seu non essentialiter, et non de ipsa re sub statu possibilitatis. Sic enim existentia in facto esse est prædicatum illi oppositum; de re enim intra causas et in statu possibili non verificatur, quod sit extra causas seu existens. Ergo verificatur hoc prædicatum existere solum de re extra possibilitatem considerata et posita, et tamen de tali re verificatur accidentaliter et tamquam prædicatum non per se connexum cum illa nec [1] pertinens ad eius constitutiva. Ergo perperam dicitur, quod existentia in facto esse est accidentale prædicatum et distinctum seu extrinsecum respectu rei producibilis seu possibilis, non respectu rei productæ. Nec instari potest in hoc prædicato „mortuum", quod etiam accidentaliter alicui subiecto convenit, et non viventi, quia illi repugnat, ergo cadaveri, et tamen cum illo identificatur. Nam contra est, quia mortuum pro morte in facto esse non est prædicatum accidentale sicut existere in facto esse, eo quod mortuum opponitur vitæ essentialiter et illam tollit, et sic essentiale est cadaveri; existere autem naturam non constituit nec tollit, sed extra causas præcise ponit.

Contra secundam vero instantiam manifeste urgetur illa consequentia. Nam quod attinet ad animal et rationale, iam dictum est [2], quod licet rationale accidat animali, quia potest dari animal sine illo, tamen tunc solum identificantur, quando inveniuntur in aliquo tertio, quod essentialiter constituunt, ita quod ab eadem forma proveniunt. At vero existentia non potest essentialiter convenire neque ipsi entitati essentiæ nec alicui tertio, quod essentialiter constituat, cum nulli rei creatæ essentialiter conveniat existentia, nec ab eadem forma potest provenire, cum forma non sufficiat dare existentiam se sola, sed mediante productione agentis, quod ita producit formam, quod etiam superaddit existentiam tamquam quid distinctum.

Illud autem exemplum illius prædicationis: « Vas est ligneum », magis stat pro nobis, quia vas non dicit solum lignum; de ligno enim male prædicaretur, quod est ligneum, sed dicit lignum cum forma artificiali, quæ est realiter distincta, et sic ratione illius seu respectu illius prædicatio redditur accidentalis. Similiter ergo si esse existens est accidentale prædicatum aliquam formam distinctam supponit, ratione cuius accidentale sit.

Tertium etiam exemplum non est ad rem, quia rem subici agenti et esse productam in facto esse non est denominatio extrinseca, sed intrinseca in ipsa re producta. Nihil enim dicitur existens seu productum in facto esse per id, quod non est in se ut intrinsece denominans, sicut esse visum est [3] extrinseca denominatio. In se enim existit, quidquid existit, nec sufficit sola relatio dependentiæ ab agente, quia rem esse existentem non est effectus formalis relativus, sed absolutus, nec ipsimet relationi convenit ut *ad*, sed ut *in*. Ergo esse productum seu existens non est sola extrinseca subiectio ad agens, sed aliquid intrinsece denominans, quo dicitur res producta in se actu esse.

Denique ad ultimum dicitur, quod existentia non est accidens prædicamentale, ut sensit Molina supra [1] cit. existimans, quod est duratio de prædicamento Quando. Sed quod non sit accidens inhærens satis probat argumentum contrarium. Et ideo dicimus, quod existentia est terminus seu formalitas reductive pertinens ad entitatem, quæ existit, sicut subsistentia non est accidens, sed terminus seu modus substantialis distinctus a substantia, et similiter unio in multorum sententia.

Secundum fundamentum consistit in explicatione huius distinctionis existentiæ ab essentia, quia videlicet necesse est, quando aliqua res producitur, cum aliquo superaddito produci, quod est existentia, sed hoc melius explicabitur in solutione argumentorum.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur: Quia impossibile est existentiam recipi realiter in ipsa essentia; ergo impossibile est, quod existentia distinguatur realiter ab essentia.

Consequentia probatur, quia si realiter distinguitur, et tamen reddit essentiam existentem, oportet, quod recipiatur in essentia sicut forma in subiecto. Ergo si non potest recipi, non potest distingui. *Antecedens* vero constat, quia essentia ut condistincta ab existentia est nihil, et non extra causas, cum per ipsam existentiam extra causas ponatur. Ergo non potest realiter recipere aliquid a se distinctum.

Nec valet dicere, quod ad recipiendum non prærequiritur existentia in recipiente, sed sufficit, quod in re numquam detur sine illa. Et sic est in præsenti, quia essentia in re semper habet adiunctam existentiam, licet distinctam a se, sicut materia recipit formam tamquam distinctam a se, et tamen sine forma non existit. *Nam contra est*, quia pro illo priori, quo essentia recipit existentiam et materia formam, essentia et materia se habent ut causæ reales et realiter causantes, quia ab illis realiter pendet id, quod recipiunt. Ergo pro illo priori et antecedentia causalitatis realis realiter esse debent et consequenter extra causas.

Et confirmatur, quia licet essentia accidentaliter existat, non sequitur, quod realiter distinguatur ab existentia. Nam ipsa existentia si distinguitur ab essentia, etiam debet existere accidentaliter, cum sit aliquid creatum; ergo indigebit aliqua existentia superaddita, et sic erit processus in infinitum.

Respondetur apud D. Thomam esse indubitatum, quod recipiens non est necesse, quod præsupponatur existens, sed sufficit, quod in re numquam inveniatur sine existentia. Formalis [2] enim ratio recipiendi non est actualitas et esse, sed potentialitas. Unde sufficit, quod concomitetur existentia, non quod præcedat. Et ita non inconvenit, quod reddatur existens per aliquid, quod recipit. Imo in hoc distinguit D. Thomas materiam et subiectum, quod subiectum non habet esse ex forma sibi advenienti, sed præsupponitur in se existens, sed materia dicitur id, quod habet esse per id, quod sibi advenit, sicut materia redditur existens per formam. Ita affirmat D. Thomas opusc. 31. in principio [3] et 8. Metaph. lect. 4. [4] Certe relatio dependentiæ a Deo est aliquid realiter receptum in creatura, cum illa re-

[1] *Lu* — nec ... constitutiva.
[2] 134 b 18.
[3] *Lu* — est extrinseca denominatio.

[1] 131 b 8.
[2] *Lu* — Formalis ... præcedat.
[3] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 338 a).
[4] *Pa* XX. 524 a.

latio distinguatur a parte rei a subiecto saltem ut modus, et tamen subiectum ante illam dependentiam actualem a Deo nihil est. Ergo bene stat recipere aliquid, sine quo subiectum ipsum non est aliquid reale. Et simile est de materia respectu formæ substantialis. Imo multæ substantiæ sine accidentibus esse non possunt nec conservari, sicut substantia corporea sine quantitate et dispositionibus, et tamen substantia recipit illa non tamquam aliquid existens absolute ante illa, sed ut existens dependenter ab illis. Similiter ergo poterit essentia recipere existentiam et materia formam non existendo ante illa, sed dependenter ab illis seu per illa. Itaque ad recipiendum non se habet formaliter ens actu, sed sufficit ens in potentia, quia actualitas non est ratio recipiendi, sed unumquodque recipit, in quantum est in potentia, licet in re et concomitanter debeat recipiens esse in actu; unde sufficit, quod reddatur existens per id, quod recipit, non antequam recipiat.

Et ad replicam de realitate causæ et dependentiæ pro illo priori, quo aliquid causat materialiter, respondetur, quod illa prioritas, cum sit tantum prioritas a quo, non in quo, non est necesse, quod pro illa prioritate explicetur existentia causæ, sed sufficit, quod explicetur potentialitas eius, quia præcise explicatur ratio conducens ad causam materialem seu ad receptionem. Ad receptionem autem formaliter loquendo non conducit actualitas, sed potentialitas. Unde pro illa prioritate non explicatur existentia causæ materialis, licet in re existens sit, sed hoc est per existentiam receptam, quia hæc in eodem instanti recipitur. Et hoc argumentum etiam solvendum est in causis, quæ ad invicem sunt sibi causæ, ut dicemus q. 10. [1] Nam pro illo priori, quo aliqua causa causat, nondum intelligitur causata ab alia causa, et consequenter nec complete existens, quia ut causæ ad invicem causent, sufficit, quod in re semper existant, non vero, quod pro omni prioritate et [2] formalitate seu [3] explicatione causandi. Et præsertim ad causandum materialiter sufficit, quod aliquid sit ens reale per modum entis in potentia, non per modum entis in actu. Ens autem in potentia etiam ut tale ens reale est, et non purum nihil, alioquin opponeretur contradictorie ipsi actui, non autem reciperet illum.

Ad confirmationem respondetur, quod existentia existit essentialiter ut *quo*, id est eius essentia consistit in hoc, quod sit ratio existendi; existit autem accidentaliter ut *quod*, quatenus existente toto etiam ipsa existentia cum eo existit, totum autem accidentaliter habet esse. Et [4] inde resultat denominatio existendi etiam in ipsam existentiam, ut non solum formaliter, sed etiam denominative dicatur existens, ut est aliquid huius totius.

Secundo obicies: Quidquid ab aliquo distinguitur et illi advenit, potest a Deo corrumpi vel separari illo priori stante. Nec enim aliter potest cognosci realis distinctio, nisi quia unum sine alio realiter stare potest. Nec potest intelligi, quod aliquid alteri adveniat, nisi supponat existens et completum in esse id, cui advenit. Sed non potest existentia corrumpi vel separari permanente essentia. Remota enim existentia essentia non

[1] art. 4.
[2] *Lu* — et formalitate.
[3] *Lu* et.
[4] *Lu* — Et ... totius.

est extra causas, sed omnino nihil, ergo non distinguitur realiter ab essentia.

Quod argumentum aliqui dicunt formari a Mag. Soto 2. Phys. q. 2. ad probandum, quod existentia non distinguitur ab essentia in re. Ceterum Mag. Soto non facit hoc argumentum ad probandum, quod non distinguatur existentia a parte rei, sed quod non distinguatur tamquam res a re. Subdit enim ibidem, « quod dicitur esse distingui ab essentia sicut sedere ab homine, quia non est de essentia hominis, ut sit existens ». Si ergo distinguitur ut sessio a sedente, manifestum est ponere distinctionem a parte rei, non realem, sed modalem.

Respondetur ergo ad argumentum, quod separatio mutua unius ab alio saltem non requiritur ad distinctionem modalem. Modus enim non separatur a re; res autem, licet separetur a modo, tamen aliqui modi sunt, a quibus res non potest omnino separari, quia necessariam connexionem habent cum aliquo, licet non cum isto vel illo determinate, sicut non potest aliqua substantia stare sine omni subsistentia propria vel aliena, nec quantitas in suo statu naturali sine omni figura, nec qualitas intensibilis sine omni modo intensionis vel remissionis, et similiter nec essentia aliqua sine existentia propria vel aliena, si est modus.

Deinde negatur absolute, quod omnis realitas possit separari ab omni eo, a quo realiter distinguitur, nisi quando non intercedit mutua dependentia. Et instatur tum in relativis, quia relatio non potest existere sine termino, a quo realiter distinguitur, tum in absolutis, quia materia non potest esse sine omni forma in opinione supra approbata, et totum non potest esse sine partibus etiam dato, quod totum distinguatur realiter a partibus simul sumptis. Et idem est de essentia et existentia, quia cum existentia sit terminus productionis, quo agens relinquit rem extra causas, implicat, quod essentia intelligatur extra illas sine tali termino, quo formaliter extra causas ponitur.

Tertio dico, quod potest consumi existentia creata et subrogari divina, sicut in sententia D. Thomæ humanitas in Christo existit existentia Verbi, de quo 3. p. q. 17. art. 2., quod est signum distinctionis a parte rei, quia sic separantur.

Tertio obicies: Nullo superaddito modo vel entitate essentia est extra causas, hoc ipso quod procedit ab agente; ergo existentia nullo fundamento distinguitur ab essentia.

Consequentia constat, quia ad nihil aliud ponitur existentia, nisi ut res sit extra causas. *Antecedens* vero probatur, quia potest concipi lapis productus omni alio modo remoto vel non cogitato. Tunc ergo vel concipitur lapis in actu vel in potentia. Non in potentia, quia est productus; ergo in actu, ergo existens, quia quod extra causas et potentiam est, existens dicitur.

Confirmatur, quia si existentia est modus, debet dimanare a re, cuius est modus. Sed non potest emanare ab essentia ut intra causas, quia ibi nihil est, et sic essentia seipsam poneret extra causas, si a seipsa pullularet ille modus, quo formaliter redditur extra illas. Ergo emanat ille modus ab essentia in actu et extra causas, ergo existenti. Et sic existentia emanaret ab existentia, et cum pro illo priori, quo causat talem modum, nondum intelligatur habere illum, consequenter esset existens, antequam haberet existentiam.

Respondetur non posse concipi lapidem ut productum nisi cum existentia, quia existentia est ratio formalis, qua dicitur res extra causas

posita et extra nihil. Et sic si concipitur res aliqua ut producta in facto esse, hoc ipso concipitur extra causas, atque adeo cum existentia. Sed tamen tunc non concipitur sola essentia quidditative, sed etiam cum aliquo accidentali, scilicet cum illa existentia seu productione passiva, qua de facto est extra causas; et hoc accidentaliter sibi convenit.

Quodsi inquiras de ipsa quidditate, quæ dicitur susceptiva existentiæ, quæ concipi potest ut subiecta agenti, licet nondum subiecta passive ipsi existentiæ; ergo tunc concipietur extra statum possibilitatis utpote subiecta agenti, et tamen sine existentia superaddita. *Respondetur*, quod entitas sic concepta non concipitur ut formaliter existens nec solum ut obiective possibilis, sed ut subiectum existentiæ, secundum quod explicat receptionem ex parte subiecti, non vero informationem ex parte existentiæ, quæ est forma constituens extra causas. Itaque in ipsa re præscindi potest id, quod est subiecti in recipiendo sine consideratione eius, quod est existentiæ in informando, et tunc sine existentia non intelligitur ut existens formaliter, sed ut recipiens existentiam, sicut corpus ut recipiens albedinem non considerata informatione albedinis, non consideratur album, sed ut materialiter tendens, ut album sit.

Ad confirmationem respondetur, quod modus ille existentiæ (si modus est) non dimanat ab essentia ratione intrinsecæ connexionis prædicatorum, sed ab agente ei communicatur. Et quando dicit D. Thomas 1. p. q. 50. art. 5., quod esse secundum se competit formæ sicut rotunditas circulo, intelligitur, quod formæ physice consideratæ, id est ut subicitur motui et actioni, per se convenit existentia, id est non per aliud, sed immediate, ad differentiam materiæ, cui non nisi mediante forma. Sic ergo modi contingenter convenientes, et non intrantes constitutionem rei, non est necesse, quod dimanent ab essentia per necessariam connexionem sicut propriæ passiones, sed quod relinquantur ab ipso agente in essentia, quia media actione agentis conveniunt, sicut etiam alii modi conveniunt subiecto non dimanando ab essentia, ut sessio et alii similes.

Ultimo obicies: Quia remota existentia nihil veræ et realis entitatis manet, sed tantum veritas obiectiva, quæ non est aliud quam non implicatio contradictionis, ut aliquid sit. Si enim remota existentia aliquid reale maneret, daretur ab æterno aliqua entitas realis præter Deum, scilicet omnis entitas creata non existens, et tamen realitatem habens. Ergo non datur in quacumque re existentia remota aliquid reale informabile ab ipsa, ergo per existentiam, et non ante, incipit aliquid esse reale. Sed inter esse reale et non reale non potest dari distinctio realis, quia debet esse inter extrema realia et positiva, ergo non distinguitur existentia realiter ab essentia ut ab extremo reali.

RESPONDETUR, quod existentia potest removeri ab entitate reali dupliciter: *Uno modo* remotione separationis, ita ut essentia sine existentia maneat; *secundo* remotione distinctionis, ita quod sit duplex entitas vel modus entitatis, licet una numquam sit sine alia, sed vel utraque pereat vel utraque detur.

Primo modo essentiæ remota existentia pure manent intra causas, et in se nihil. Nec dicitur remanere connexio illa et veritas æterna realiter et subiective, sed obiective, nec est aliquid efficienter et libere participatum a Deo; efficientia enim terminatur ad existentiam et sine illa non datur, sed est veritas obiectiva non fundata

in aliqua mutatione, ratione cuius tale prædicatum conveniat, sed independenter ab omni mutatione et hoc ipso, quod in mente divina datur conceptio sive idea alicuius creaturæ, resultat veritas illa obiectiva in re cognita seu cognoscibili, existentia vero solum resultat in tempore, quia mediante immutatione agentis provenit.

Ceterum *secundo modo* datur in quacumque productione rei duplex entitas, scilicet res ipsa, quæ subicitur agenti ut terminus actionis eius, et ipsamet existentia, cui subicitur, eo quod producitur essentia non cum solis prædicatis quidditativis, sed cum aliquo prædicato superaddito ad essentiam et distincto, quia contingenter ei convenit, scilicet existentia. Et res sic subiecta existentiæ secundum se, et ut distinguitur ab existentia, non est nihil aut in statu pure obiectivo, sed est ens, non actu ex se, sed susceptivum actus ut D.Thomas loquitur opusc. 15. cap. 8.[1] Nec enim ad realem compositionem requiritur, quod utrumque extremum sit in actu existens de se per distinctam existentiam, sed sufficit, quod utrique existentia conveniat, uni ut suscipienti, alteri ut danti seu informanti. Suscipiens autem existentiam non est nihil; nam nihil non est capax existentiæ nec susceptivum eius, sed contradictorie illi opponitur. Quod ergo se habet ut entitas susceptiva existentiæ, hoc ipso quod susceptivum est, non est nihil, sed tamen de se solum habet subiective seu per modum capacitatis esse extra nihil, formaliter autem per existentiam. Et hoc est, quod dicunt aliqui graves auctores, quod pro illo priori, quo essentia intelligitur recipere existentiam, quodammodo intelligitur nihil et quodammodo aliquid, quod aliquid dicunt humanam fugere intelligentiam, cum inter nihil et aliquid non cadat medium. Et vere dicunt, intelligendo hoc de instanti reali et *in quo;* in re enim non stat aliquid partim esse nihil, partim aliquid, et formaliter non esse extra nihil, in re enim semper habet existentiam, per quam formaliter est extra nihil. Sed secundum præcisiones intellectus et prioritates causalitatis invenitur aliquid esse subiectum existentiæ nondum intellecta informatione existentiæ, et sub illa prioritate seu intelligentia subiecti seu receptivi existentiæ non intelligitur nihil, quod est oppositum et incapax existentiæ, nec intelligitur formaliter existens, sed intelligitur ut capax existentiæ et tendens ad existentiam, id est subiective existens, non formaliter. Licet autem non sit medium inter nihil et aliquid, tamen inter aliquid ut formaliter existens et nihil illi oppositum datur aliquid medium, scilicet capacitas et entitas subiciens se illi formalitati existendi, licet in re numquam sine illa formalitate extra causas reperiatur.

[1] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 192 a).

ARTICULUS V.

UTRUM UNICA EXISTENTIA SUFFICIAT TOTI COMPOSITO.

Qui tenent existentiam non distingui a realitate essentiæ, tot multiplicant existentias quot realitates, sive partiales sint sive totales. Cetorum D. Thomas apertissime tenet existentiam unam et eandem convenire rei eo modo, quo illi convenit fieri; existentia enim est terminus, quo aliquid ponitur in facto esse extra causas. Unde eo modo convenire debet alicui existentia seu factum esse, quo convenit ipsum fieri. Convenit autem secundum D. Tho-

mam fieri et factum esse ipsi toti tamquam *quod*, partibus autem componentibus tamquam *quo*.

UNDE SIMPLICITER **una existentia afficiens totum reddit existentes omnes partes illius, quæ secundum se non existunt, sed prout in toto, sed solum inexistunt vel coexistunt.**

Hanc ergo esse D. THOMÆ SENTENTIAM ex pluribus locis aperte colligitur. Nam in 2. Contra Gent. cap. 54. dicit, « quod in compositis ex materia et forma nec materia nec forma potest dici ipsum quod est, nec etiam ipsum esse; forma tamen potest dici quo est, secundum quod est essendi principium, ipsa autem tota substantia est ipsum quod est, et ipsum esse est, quo substantia denominatur ens ». Et in eodem libro cap. 43. inquit, « quod sicut unicuique creato convenit fieri, sic sibi convenit esse. Esse autem non convenit formæ tantum nec materiæ tantum, sed composito. Materia enim non est nisi in potentia, forma vero est, qua aliquid est, est enim actus. Unde restat, quod compositum proprie fit ». Denique communiter docet D. Thomas, quod esse pertinet ad naturam et ad suppositum seu hypostasim, ad naturam ut ad id, quo aliquid est, ad suppositum vero ut ad id, quod est. Et ita unitas ipsius esse sumitur ab unitate suppositi, cui per se primo convenit esse. Quæ doctrina traditur a D. Thoma 1. p. q. 19. art. 2. et in 3. dist. 6. q. 2. art. 2. [1] et ibidem ad Annibaldum quæst. unica art. 2. præsertim ad 2. [2] et Quodlib. 9. art. 3. [3]

Nec potest dici, quod D. Thomas nomine existentiæ intelligit subsistentiam, ut aliqui dicunt. Qui tamen saltem fateri debent unicam subsistentiam sufficere toti composito et eius partibus, si D. Thomam intelligunt de subsistentia, non de existentia. Quod vero idem sit dicendum de existentia, sensus ipse D. Thomæ declarat. Nam si dicit, quod esse pertinet ad naturam ut *quo*, ad suppositum vero seu subsistens ut *quod*, si sumit ipsum esse pro subsistentia, sensus esset subsistentiam pertinere ad subsistens, quod esset inutilis repetitio, et male diceret D. Thomas per hoc esse denominari ens, sed denominari subsistens, si ly esse sumit pro subsistentia, non pro existentia. Et præterea in loco 3. p. q. 17. art. 2. ad 3. dicit, quod in Deo « tres personæ non habent nisi unum esse, haberent autem triplex esse, si in eis esset aliud esse personæ et aliud esse naturæ ». Si autem sumeret D. Thomas esse pro subsistentia, quomodo diceret tres personas non habere nisi unum esse, cum sint tres personalitates seu subsistentiæ? Ergo quando dicuntur habere unum esse, non potest sumi ly esse pro subsistentia.

FUNDAMENTUM autem huius sententiæ desumitur ex triplici capite: *Primo* ex ipsa ratione existentiæ, quæ est actus ultimus; *secundo* ex ipsa ratione partium, quæ non possunt existere ut quod, sed ut quo; *tertio* denique ex ipsa ratione productionis seu fieri, quod solum convenit toti; esse autem sequitur ipsum fieri, cum constituat rem in facto esse.

Et primum explicatur sic, quia existentia seu esse non est prædicatum constitutivum quidditatis, sed extra totam quidditatem illius rei, cui convenit. Partes autem intrant ipsam quidditatem et constituunt illam. Ergo prius est quidditatem constitui per suas partes et prædicata, quam illi advenire existentiam. Si autem dicatur partes ipsas prius habere proprium esse partiale, deinde componere totum, ut existat, contra hoc est, quia illud esse totale, quod ipsi toti convenit tamquam adveniens post prædicata essentialia et partes intrinsece constituentes, supponit ipsam entitatem totius indigere ista existentia totali et per eam actu reddi existentem; entitas autem totius nihil est aliud quam suæ partes. Ergo si illi convenit existentia totalis, ut per illam existat totum, necessario supponit partes non esse existentes nec unionem earum, cui etiam sua propria existentia tribuitur in hac sententia.

Item vel illud esse seu existentia totius afficit redditque existentes ipsas entitates partium, quæ componunt totum, vel non. Si afficit, ergo supponit non existentes secundum se, alias si supponeret, frustra redderet existentes. Si non afficit, ergo cum non sit alia entitas in toto quam entitates partium, nullam entitatem afficit existentia totius, quod est idem ac non dari talem existentiam, cum tamen ipsum totum sit vera entitas producta ab agente; et ulterius generatio substantialis, quæ producit ipsum totum, non faceret existentiam simpliciter, quæ sit unum esse, sed plures existentias partium sine aliqua unitate earum inter se coniungeret. Quod [1] enim non possit ex pluribus existentiis una componi, quæ habeat unitatem compositam, statim in secundo fundamento ostendemus.

Et hinc sumitur secundum fundamentum, quia si quælibet entitas partialis habet existentiam distinctam ab existentia alterius partis, quælibet existentia dabit suum effectum formalem. Sed existentia est actualitas, qua aliquid formaliter et ultimate constituitur extra causas. Ergo unaquæque pars seipsa habens existentiam partialem seipsa habet esse extra omnes causas, alioquin existentia non erit nec etiam partialis, si extra omnes causas non ponit. Si autem ponit extra omnes causas, ergo ad existendum in rerum natura non indiget aliis partibus, nec existentia unius partis componeret cum existentia alterius unam existentiam totalem, quæ sit per se una, sed erunt plures existentiæ per accidens coniunctæ in uno toto.

Sequela probatur quoad utramque partem: *Quoad primam* constat, quia existentia est formalitas constituens aliquid extra omnes causas et extra nihil, et consequenter supponit omnem conditionem requisitam, ut aliquid sit extra nihil, quia si aliqua conditio non est posita, nondum est extra nihil. Formalitas ergo existentiæ hoc ipso, quod ponit extra nihil, ponit extra omnem causam et conditionem, sine qua non est extra nihil. Ergo si seipsa quælibet entitas substantialis est existentia, seipsa est extra alias partes substantiales, nec indiget una pars altera parte, ut existat, sicut nec indiget altera parte, ut entitas partialis sit. In nostra autem sententia forma et pars non habent existentiam nisi ut *quo* seu principium existendi, non ut existentes ut *quod*. De quo S. Thomas 1. p. q. 90. art. 2. et Quodlib. 9. art. 3. [2]

Quoad secundam vero partem probatur sequela, quia existentia de suo conceptu est id, quo aliquid ponitur extra omnes causas et extra omne illud, a quo dependet, ut sit extra nihil. Ergo non potest esse in potentia ad aliam existentiam, a qua perficiatur et actuetur, quia in ratione existentiæ nihil illi deest, ut

[1] *Pa* VII. 84.
[2] *Pa* XXII. 248 a.
[3] *Pa* IX. 588 b.

[1] *Lu* — Quod ... ostendemus.
[2] *Pa* IX. 588 b.

sit extra nihil et in actu. Si enim deesset, existentia vera non esset, sed adhuc nihil et intra aliquam causam. Unde [1] fit, quod una existentia non potest comparari ad alteram ut potentia ad actum vel e contra; ergo non potest componere cum altera existentia, etiam partiali, unam tertiam, quia quælibet illarum est in actu ultimo, et sic non potest comparari cum altera nisi tamquam actus cum actu, quod nullam facit compositionem per se, quia una non perficit aliam nec dependet ab alia, ut sit extra causas, et sic unicuique illarum est per accidens, quod sit coniuncta cum altera. Sic ergo ex ipsis visceribus existentiæ repugnat dari partiales existentias, quæ hoc ipso, quod partiales sunt, ordinari debent ad unam totalem. Alias ut quid partiales sunt?

Ex hoc autem sumitur ultimum fundamentum, quo sæpe utitur D. Thomas, quia fieri et generari solum competit per se ipsi composito et rei subsistenti, ergo et existentia, quia hæc non est aliud, quam terminatio ipsius fieri. Et hoc principio utitur D. Thomas 1. p. q. 45. art. 4. et 8. et q. 65. art. 4. et q. 75. art. 1. et q. 90. art. 2. Quibus locis et aliis multis remittit se D. Thomas ad dictum Philosophi 7. Metaph. textu 26. [2], ubi ostendit nec materiam nec formam fieri per se, sed compositum. Forma autem solum fit tamquam id, quo aliquid habet esse, ubi potest videri D. Thomas lect. 7. [3] In summa: Omnis generatio ad hoc aliquid seu ad singulare terminatur, forma autem, v. g. rotunditas, non individuatur nisi in materia, quia per seipsam non subsistit. Compositum autem seu totum in seipso individuatur et subsistit, ergo per se primo generatur et fit, quia per se primo est hoc aliquid. Si autem forma per se primo fieret, deberet esse hoc aliquid, et sic constaret ex alia materia et forma, vel saltem esset in se subsistens. Restat ergo, quod cum ipsi composito seu subsistenti immediate et per se conveniat fieri et generari, ergo et factum esse seu terminus ipsius [4] fieri, qui est existentia, et mediante illo partibus, quia entitas totius non est alia ab entitate partium.

Nec dici potest, quod ad singulas partes terminatur actio partialis, et ad totum totalis; et sic etiam ipsis partibus correspondet esse partiale. *Nam contra est*, quia istæ actiones partiales vel faciunt ipsas partes tamquam id, quod habet esse et hoc aliquid, ut loquitur Philosophus, vel tamquam id quo aliquid habet esse et redditur existens. Si hoc secundum, non est contra nos, qui dicimus formam esse id quo aliquid est et fit, ut locis cit. affirmat D. Thomas. Si primum, obstat Philosophus et eius ratio, quia illi solum convenit fieri tamquam quod, sive dicatur pars sive totum, quod est per se individuum et hoc aliquid. Forma autem non est per se individuum, quia non per se primo est incommunicabilis; illi autem convenit individuatio complete et terminative, quod incommunicabile est. Ergo et illi conveniet per se primo fieri. Partes autem non dicuntur hoc aliquid, id est individualiter subsistentes, nisi velimus admittere subsistentias partiales, quas supra [5] impugnavimus. Stando ergo in sensu Philosophi, sicut non potest verificari, quod quælibet pars sit hoc aliquid, sed id, quo constituitur hoc aliquid, consequenter nec datur actio et fieri per se primo ad partem, ut pars est, et consequenter nec esse. Et sic concludit Philosophus loco cit. [1], « quod palam est, quod illud quidem, quod ut forma aut substantia dicitur, non fit, copulatio vero » (id est compositum), « quæ secundum hanc dicitur, fit ». Nec obstat, quod aggeneratio et nutritio terminantur ad partes, et non ad totum. Respondetur enim, quod hic non loquimur de actione supponente generationem, addente seu uniente ad illam, sed de ipsa prima generatione, qua aliquid per se primo fit.

[1] *Lu* Quodsi una existentia.
[2] c. 8. (1033 b 16).
[3] *Pa* XX. 476 a.
[4] *Lu* — ipsius.
[5] 126 b 18.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur: Nam vel illa existentia, quæ convenit supposito seu toti, est unica tamquam indivisibilis et simplex existentia pro toto et partibus vel tamquam composita ex pluribus existentiis partialibus. Si hoc secundum dicatur, habetur intentum. Primum vero dici non potest, quia entitas composita, v. g. homo vel lapis, non possunt informari simplici existentia; debet enim existentia proportionari entitati, quæ redditur existens. Ergo pro entitate composita non serviet simplex existentia, alias similem existentiam haberet lapis et angelus, et illa, quæ servit pro uno, serviret pro alio, quod est absurdum.

Respondetur concedendo, quod existentia rei compositæ formaliter non est composita sicut nec subsistentia. Imo et ipsa forma informans, v. g. anima, potest esse indivisibilis, licet actuet et communicetur pluribus partibus, et subsistentia divina omnes partes humanitatis terminat, cum sit simplicissima et indivisibilis, et in sententia D. Thomæ indivisibilis entitas habitus potest ad plures conclusiones se extendere, et unica indivisibilis qualitas multis gradibus intendi. Sic ergo sicut omnes partes componentes totum terminantur unica hypostasi seu subsistentia, quia hæc non consequitur ipsam multitudinem partium, sed adunationem earum in uno, et sic terminantur per modum unius; sicut omnes partes lineæ terminantur unico puncto, ultimus enim terminus repugnat, quod compositus et divisibilis sit, ita existentia, quæ est ultimus terminus in ratione actualitatis, quatenus reddit rem ultimate extra omnes causas et in facto esse, ita quod non restat aliud, ut sit in actu, ideo est ultima et indivisibilis actualitas totius, virtualiter tamen seu extensive et præsuppositive multiplex, quatenus communicabilis omnibus partibus, quas supponit, sicut anima communicatur diversis partibus, etiamsi indivisibilis sit in animali perfecto. Unde ad existentiam totius trahi partes, docet D. Thomas 3. p. q. 17. art. 2. et Quodlib. 9. art. 3. [2] Et ex hoc apparet differentia inter existentiam angeli et lapidis, quia existentia angeli sicut et subsistentia nec formaliter nec extensive nec præsuppositive divisibilis est, quia caret partibus, quibus communicetur, existentia autem lapidis formaliter, ut terminus, est indivisibilis, sed præsuppositive et virtualiter et extensive pluribus partibus potest communicari, ex quibus componitur ipsum totum et resultat existentia ut terminus.

Secundo arguitur: Quia existentia est modus essentiæ, quam afficit, et ad illam limitatur; nec enim existentia habet aliam specificationem, quam ex ipsa natura, cuius est existentia. Ergo non potest afficere modificando plures partes, quia modus

[1] c. 8. (1033 b 16).
[2] *Pa* IX. 588 b.

existens in una parte non potest modificare aliam.

Respondetur, quod etiamsi existentia sit modus (quod non est certum; de [1] eo autem tractavimus 1. tom. in 1. p. disp. 4. [2]), potest afficere et identificari cum omnibus, quæ ad entitatem seu realitatem suæ essentiæ integrandam et componendam concurrunt, quia est modus totius, ut totum est, non partis ut pars præcise. Sicut figura est modus quantitatis et situs exterior, qui non afficit unam partem tantum, sed plures, in quibus quantitas figurata resultat (una enim pars sine alia non efficit figuram nec terminationem, et punctum omnes partes terminat), sic existentia, quæ sequitur unitatem rei ut factæ et extra causas positæ, ut terminus productionis actuat omnes partes constituentes talem entitatem. Et quando rei habenti existentiam adveniunt novæ partes, illæ non afferunt novum esse, sed communicant in esse totius, quod de se communicabile est omnibus illis partibus et per accidens, quia non dabantur in toto, non communicabatur illis, sicut anima communicatur partibus de novo advenientibus, quibus ante non communicabatur sine adventu novæ partis animæ. Et ita S. Thomas in 3. dist. 6. q. 2. art. 2. [3] inquit, « quod esse unius subsistentis est per respectum ad plura, sicut esse Petri est unum, habens tamen respectum ad diversa principia constituentia ipsum. Et similiter suo modo unum esse Christi habet duos respectus, unum ad naturam humanam, alterum ad naturam divinam ». Et similia habet 3. p. q. 17. art. 2. addens: « Quodsi post constitutionem personæ Socratis advenirent ei manus vel pedes aut oculi (sicut contingat in cæco nato), ex his non accresceret Socrati aliud esse, sed solum relatio quædam ad huiusmodi, quia scilicet diceretur esse non solum secundum ea, quæ prius habebat, sed etiam secundum ea, quæ sibi postmodum advenerunt ». Ita D. Thomas. Nec sumit S. Thomas esse prout communiter dicitur de esse essentiæ et existentiæ, ut putat Lorca 3. p. disp. 68. circa finem, quia persona Christi non potest dici, quod habeat unum esse essentiæ, cum sit duplex essentia seu natura in Christo. Verificatur ergo unum esse solum ratione esse existentiæ, non ratione essentiæ vel abstrahentis ab utroque.

Tertio arguitur: Esse multiplicatur secundum naturas, et non secundum supposita, ut patet in Christo, in quo est duplex vivere, alterum creatum et mortale, alterum immortale et æternum, vivere autem viventibus est esse, ut docet Philosophus 2. de Anima textu 37. [4], et loquitur de esse existentiæ, quia tamdiu existit animal, quamdiu vivit. Nec dici potest, quod loquitur de vivere pro operatione vitæ, non pro existentia, ut videtur explicare S. Thomas 1. p. q. 54. art. 1. ad 2. Sed tamen ibi non explicat S. Thomas hunc locum, sed alium ex 12. Metaph. [5], ubi dicit, « quod actio intellectus est vita », « et quia vivere non comparatur ad vitam sicut esse ad essentiam, sed sicut currere ad cursum, ideo non sequitur, quodsi vivere est esse, vita sit essentia » [6]. Quibus verbis nullo modo dicit, quod vivere viventibus est esse, sumendo vivere pro operatione.

[1] *Lu* — de ... disp. 4.
[2] Cursus theol. ad 1. p. q. 3. disp. 4. art. 4.
[3] *Pa* VII. 84 b.
[4] c. 4. (415 b 13).
[5] c. 7. (1072 b 26).
[6] 1. p. q. 54. art. 1. ad 2.

Respondetur hoc argumentum, quod est P. Vazquez disp. 71. in 3. p. 1. tom., poni a D. Thoma Quodlib. 9. art. 3. in 1. argumento [1]. Et respondet S. Doctor, « quod vere dicit esse quoddam specificatum per speciale essendi principium, et ideo diversitas vitæ consequitur diversitatem principiorum uniendi, sed esse magis respicit ad suppositum subsistens ». Ita D. Thomas. Ubi rursus neque sumit ipsum esse seu existentiam pro subsistentia, cum dicat pertinere ad suppositum subsistens, alias esset dicere, quod subsistentia pertinet ad subsistentiam; neque sumit esse pro essentia vel pro abstrahente ab essentia et existentia, sic enim non negavit tale esse essentiæ consequi principia speciei. Quia ergo vivere vel non dicit solum esse existentiæ utcumque, sed specificatum et determinatum ad principium vitæ, vel dicit ipsum esse essentiæ viventis, ideo multiplicatur vivere, sicut et vita in Christo, non tamen esse pro existentia sumptum multiplicatur ex multiplicatione naturarum, cum potius ex unitate suppositi sumatur unitas existentiæ, ut dicit D. Thomas, quia [2] pertinet ad unitatem totius.

Et ex eadem ratione solves, quod dici solet de anima, quæ in Christo dat esse corpori, et non increatum, cum hoc ab anima provenire non possit, ergo creatum.

Respondetur enim ex D. Thoma 3. p. q. 17. art. 2. ad 4., quod anima dat esse specificum et essentiale creatum immediate et formaliter, esse autem existentiæ mediate et radicaliter, quatenus ex esse formali suppositа [3] productione agentis sequitur existentia ut specificata a tali forma. Sed hæc prævenitur a Verbo divino supplente subsistentiam et consequenter existentiam, et ideo non provenit in Christo ab anima, sed suppletur a Verbo. Unde, ut dicit S. Thomas Quodlib. 9. cit. art. 3. [4], generatio temporalis in Christo terminatur ad esse suppositi æterni, non ut simpliciter incipiat, sed ut incipiat esse suppositum humanum. Et sic generatio humanitatis et creatio animæ de se tendebant ad dandam subsistentiam et existentiam creatam, sed assumptione impeditæ sunt, ne proprium darent, sed ad alienam natura humana est evecta ita, « ut ipsa assumptione crearetur », sicut dicit S. Leo Papa epist. 11. [5]

Adhuc tamen instabis: Quia esse est effectus formalis existentiæ non minus intrinsecus quam album ab albedine. Repugnat autem, quod aliquid sit album sine albedine intrinsece inhærente, nec Deus seipso potest supplere vim causæ formalis nec habere rationem formæ. Ergo non potest seipso existentiam supplere, quia hæc se habet per modum formæ informantis aut saltem provenit a forma ut effectus eius, ratione cuius soli materiæ convenire non potest. Et certe angelus intuitive videbat naturam humanam Christi existentem, ergo causam formalem illius existentiæ videbat; implicat enim videre effectum formalem non visa causa formali, sicut videre album non visa albedine.

Confirmatur, quia cum in sententia D. Thomæ non dentur existentiæ relativæ in Deo, si humanitas existit existentia Verbi, uniretur in aliquo essentiali et communi tribus Personis, scilicet in existentia, quod non potest admitti.

[1] *Pa* IX. 588 b.
[2] *Lu* — quia ... totius.
[3] *Lu* — supposita ... agentis.
[4] *Pa* IX. 588 b.
[5] Ep. 35. c. 3. (Migne P. L. LIV. 807).

Respondetur argumentum illud instari manifeste in subsistentia. Nam etiam subsistentia est effectus formalis intrinsecus, non quidem informans, sed terminans substantialiter sicut punctum quantitative, et tamen non minus est terminata natura in Verbo substantialiter quam in se. Similiter etiam existentia dat effectum formalem terminando per modum actus ultimi, non informando per modum accidentis, et ita suppletur per existentiam divinam terminantem, non informantem. Et hanc causalitatem terminandi formaliter Deus supplere potest seipso, sicut patet in subsistentia et in specie impressa in intellectu beatorum. Nec enim causalitas ista imperfectionem ullam importat, quia ut recte dixit S. Thomas 3. Contra Gent. cap. 51., « Deus non potest esse forma alicuius rei secundum esse naturale; sequeretur enim, quod constitueret cum aliquo unam naturam, quod esse non potest, cum natura divina sit in se perfecta, species autem intelligibilis unita intellectui non constituit aliquam naturam, sed perficit ad intelligendum, quod perfectioni divinæ essentiæ non repugnat ». Ita D. Thomas. Ex quo colligitur, quod illa ratio formæ repugnat Deo, quæ informando perficitur, et non pure perficit. Si autem aliqua informatio pure perficit, et non perficitur, Deo non repugnat, et talis est omnis, quæ naturam non constituit, sicut est subsistentia et existentia et species intelligibilis. Existentia enim actuat quidditatem non constituendo ipsam, sed supponendo constitutam et extra causas ponendo. Unde quantum est de se, perficit, et non perficitur, non sicut partes constituentes, quæ perficiuntur toto. Sed quia limitatur ad determinatam speciem ex natura, cui adiungitur, sicut relatio ex fundamento, ideo convenit mediante forma ut [1] producta, et quatenus supponit productionem agentis, quia mediante illa specificatur, non quia sit immediatus effectus formalis eius.

Ad id, quod dicitur *de angelo videnti humanitatem Christi existere*, idem argumentum fieri potest, quia videbat subsistere, et non videbat subsistentiam in Christo. Nec in hoc Vazquez assignat discrimen loquendo de subsistere pro eo, quod est habere suppositum seu hypostasim. Dicimus ergo, quod de subsistere et existere in Christo videt angelus extrinsecos effectus, et eodem modo se habere illam humanitatem, ac si propriam haberet subsistentiam, operando [2] et permanendo. Quomodo vero subsistat, et ipsam communicationem divinæ subsistentiæ et formalem terminationem seu unionem et similiter existentiam non videt (id enim esset videre unionem hypostaticam), sicut ego video effectus formales animæ, non animam in se.

Ad confirmationem respondet D. Thomas in 3. dist. 6. q. 2. art. 2. ad 2. et 3. [3], ubi ponit idem argumentum in terminis et dicit, quod licet sit unum esse in Deo (quod obiter est advertendum contra eos, qui ponunt tres existentias relativas), « potest tamen esse considerari vel prout est essentiæ, et sic non unitur humanitas in esse divino, unde non unitur Patri, vel potest considerari prout est personæ, et sic unitur in esse divino ». Quare ad ipsum esse ut absolutum immediate non unitur humanitas, sed ad esse ut modificatum relatione Verbi; sic enim non est inconveniens uniri etiam ipsi Divinitati mediate et prout modificatur ad personam Verbi, et [1] sic mediate unitur existentiæ.

[1] *Lu* — ut . . . agentis.
[2] *Lu* — operando et permanendo.
[3] *Pa* VII. 84 b.

QUÆSTIO VIII.

DE TERMINIS MAGNITUDINIS ET PARVITATIS.

Explicato toto composito quoad substantiam et compositionem eius ex partibus, restat inquirere de termino quantitatis eius quoad magnum et parvum. Cuius occasio sumitur ex his, quæ docet Philosophus in hoc libro cap. 4. [2] disputando contra Anaxagoram, qui dicebat, quodlibet fieri ex quolibet, non quia esset in potentia tale, ut fieret, sed quia erat in actu permixtum cum alio secundum partes minimas et insensibiles easque infinitas, per quarum congregationem vel segregationem dicebat res naturales fieri, non per generationem substantialem, qua res fierent simpliciter. Occasione horum disputat Philosophus, quomodo res sint determinatæ magnitudinis vel parvitatis, ita ut in quacumque quantitate conservari aut generari non possint.

Articulus Primus.

EXPLICANTUR PRINCIPIA ET PRÆSUPPOSITA HUIUS QUÆSTIONIS.

Duo genera terminorum in hac quæstione explicari solent. *Primum* est, qui sint termini parvitatis et magnitudinis in quantitate. *Secundum* est, qui sint termini incœptionis et desitionis in rebus.

Circa primum adverte, quod terminus quantitatis in communi loquendo dicitur « aliquid indivisibile, quo res aliqua finitur ». Et debet esse indivisibilis, quia si aliquid in eo restat dividendum, nondum ibi terminatur et finitur, siquidem aliquid ulterius restat accipiendum. Ut ergo amplius nihil restet, debet esse indivisibile.

Potest autem terminus iste esse intrinsecus vel extrinsecus. *Intrinsecus* est ille, in quo adhuc res invenitur, sed ultra non invenitur; *extrinsecus*, in quo res aliqua non invenitur, sed infra vel extra illum invenitur. Quod est idem ac dicere, quod sit terminus inclusive vel exclusive. Et unusquisque istorum terminorum assignari potest penes magnitudinem vel parvitatem, qui etiam sua propria nomina sortiuntur. Terminus intrinsecus penes magnitudinem dicitur „ maximum quod sic ", et est ille, in quo res esse potest et in maiori non potest. Terminus extrinsecus magnitudinis dicitur „ minimum, quod non ", et est ille, in quo res esse non potest et in minori potest. Terminus intrinsecus parvitatis vocatur „ minimum quod sic " et est ille, in quo res esse potest et in minori non potest. Terminus extrinsecus parvitatis vocatur „ maximum quod non ", et est ille, in quo res esse non potest, et in maiori potest. Exempla facile adhiberi possunt in quacumque designata quantitate, v. g. unius vel medii palmi. Si in illa designata quantitate potest esse ignis v. g. et in maiori non, dicetur terminus intrinsecus magnitudinis, si in illo esse non possit, sed in minori infra illum, dicetur extrinsecus terminus magnitudinis. Et idem versus parvitatem designando aliquam quantitatem minimam.

[1] *Lu* — et . . . existentiæ.
[2] 187 a 26.

Sed obicies contra id, quod diximus terminum debere esse indivisibilem, quia hoc non salvatur in termino extrinseco. Nam si ille est indivisibilis, non excedit rem illam, quam terminat; indivisibile enim additum divisibili non facit maius, siquidem non superaddit ei aliquid magnitudinis. Si ergo aliquid infra illud indivisibile conservatur etiam isto superaddito conservabitur, atque adeo erit terminus intrinsecus. Propter hoc aliqui dicunt, terminum extrinsecum non esse indivisibilem, sed partem aliquam indeterminatam, in qua res esse non potest, et in minori potest.

Ceterum hoc stare non potest. Nam dato termino extrinseco magnitudinis, in illo res esse non potest, et in minori potest. Si ergo illud, ubi esse non potest, sit divisibile, licet indeterminatum, in nulla parte illius poterit verificari, quod in minori esse potest; nam infra quamcumque restat adhuc aliquid divisibile. Ergo si dividatur adhuc in minori illa res esse non potest, quia datur aliquid minus, scilicet illa medietas partis termini divisibilis, in quo adhuc esse non potest.

Respondetur ergo, quod illud indivisibile extrinsecum non ideo est terminus, quia seipso superaddito faciat maius, sed quia est principium et initium, ut fiat maius, quia si res terminata illo termino extrinseco augesceret, per illud indivisibile extrinsecum inciperet illud maius augmentum. Itaque illud indivisibile superadditum divisibili non facit maius formaliter, sed inchoative; et quia iam non potest incipere maius augmentum, dicitur terminus extrinsecus. Illud vero indivisibile, ubi sistere potest augmentum, et includi in illo, dicitur terminus intrinsecus.

Secundum, quod oportet explicare et præsupponere in præsenti, sunt termini incœptionis et desitionis, de quo latius in 6. Phys. [1] Sicut ergo in quantitate invenitur terminus magnitudinis et parvitatis, ita in duratione terminus incœptionis et desitionis, qui potest esse intrinsecus vel extrinsecus. Terminus intrinsecus incœptionis est ille, in quo verificatur de re aliqua, quod nunc est et immediate ante non erat. Extrinsecus, in quo verificatur, quod nunc non est et immediate post erit. Et primus vocatur incœptio per „ primum esse rei ", secundus „ per ultimum non esse ". Intrinsecus terminus desinendi est illud indivisibile, in quo verificatur, quod nunc est et immediate post non erit, et vocatur desitio per „ ultimum esse ". Extrinsecus terminus est, in quo verificatur, quod nunc non est et immediate antea erat, et vocatur desitio per „ primum non esse rei ". Quare intrinsecus vel extrinsecus dicitur terminus in incœptione comparative ad esse rei vel ad non esse. Si enim ultimum instans alicuius est illud, in quo adhuc durat esse, dicitur intrinsecus terminus, si in quo iam non durat, dicitur extrinsecus, et similiter respectu desitionis instans, in quo est, immediate post non erat, dicitur intrinsecum, extrinsecum autem, in quo primo non est.

Ut autem nunc suppono ex 6. Phys. [2] res permanentes, quæ incipiunt in instanti, et non ad modum motus, incipiunt per primum esse. Res successivæ ad modum motus incipientes incipiunt per ultimum non esse. In motu enim non est dare primum esse dicendo: « Nunc primo est motus et ante non erat », siquidem in instanti non est motus, cum sit divisibilis et successivus, sed

[1] q. 21. art. 1.
[2] q. 21. art. 1. et 2.

mutatum esse. Incipit ergo motus extrinsece, quia divisibiliter, dicendo: «Nunc non est et immediate post erit».

Eodem modo in desitione ea, quæ desinunt ad modum motus, desinunt per primum non esse dicendo: « Nunc non est motus, immediate ante erat », non vero per ultimum esse, dicendo: « Nunc est, immediate post non erit »; in nullo enim instanti potest verificari, quod est motus. Quæ vero desinunt corruptione instantanea, si desinant ad generationem alterius, quæ instantanea est, desinent per primum non esse, dicendo: « Nunc non est, immediate antea erat », eo quod tales res non desinunt nisi in instanti generationis, et non ante; si enim ante generationem desinerent, daretur materia sine forma. Si autem in instanti generationis alterius primo desinit, ergo in illo instanti non est, atque adeo illud instans non est intrinsecum desitioni, sed extrinsecum, quia tunc primo non est, non vero tunc adhuc est, et immediate post non erit, sic enim essent duæ formæ substantiales simul, scilicet quæ tunc generatur et quæ immediate post corrumpetur. Quare solum instans et ea, quæ desinunt ad modum instantis, ut operationes angelorum et similia, desinunt per ultimum sui esse.

Est autem certum, quod quantitas secundum se et quasi mathematice considerata est divisibilis in infinitum, ut in 6. libro probabitur [1]. Sed loquimur de quantitate naturali, id est ut pertinet ad corpus naturale, utrum ex vi talis corporis determinata esse debeat penes magnum et parvum. Et non loquimur secundum absolutam potentiam Dei, sed secundum principia naturalia, nec attendendo ad extrinseca, sed solum ad intrinseca principia rerum. Nam certum est, quod servato ordine universi ultra cœlum elementalia corpora crescere non possunt nec supra universum protendi. Similiter possunt considerari ista principia naturalia, quid possint via generationis seu conservationis et secundum connaturalem statum, vel quem terminum habeant via corruptionis et ut extracta a connaturali statu et principiis propriis.

Articulus II.

QUO PACTO TERMINENTUR CORPORA NATURALIA PENES MAGNITUDINEM.

Sit prima conclusio: **Viventia habent terminum extrinsecum suæ magnitudinis via generationis et conservationis, qui est status naturalis, non tamen via corruptionis seu status præternaturalis.**

Prima pars est communis philosophis, de qua videri possunt Conimbric. 1. Phys. cap. 4. q. 1. art. 2. et Carmel. libro 6. disp. 27. q. 2. et communiter interpretes. Sumitur ex D. Thoma 2. de Anima lect. 8. in fine [2], ubi dicit, « quod est aliqua quantitas ita magna, ultra quam species humana non porrigitur, et aliqua tam parva, ultra quam homo non invenitur ». Videatur etiam in 2. dist. 30. q. 2. art. 2. [3], ubi id affirmat generaliter de omni corpore naturali, et 1. p. q. 7. art. 3.

Et ratio est, quia viventia constant partibus organicis, quæ determinatum temperamentum et quantitatem habere debent, quam si excedunt, inepta redduntur. Et terminus, in quem partes istæ et ipsa

[1] q. 20.
[2] *Pa* XX. 60.
[3] *Pa* VI. 665 b.

viventia crescunt, debet esse intrinsecus, quia debet esse per augmentationem et nutritionem, quæ ab intrinseca virtute promanat, virtus autem activa intrinseca terminatur termino intrinseco, ut dicitur 1. de Cœlo textu 116. [1], quia terminari debet termino aliquo a se producto. Si enim a se productus non est, non est terminus talis virtutis, sed disparate se habet nec ad ipsam pertinet sive intrinsece sive extrinsece, unde nec mensuramus vires alicuius hominis per id, quod ferre non potest, sed per id, quod potest ferre. Terminus autem, qui producitur ab aliqua virtute, intrinsecus terminus dicitur, quia in illum potest. Ergo si viventia crescunt virtute intrinseca augmentativa, termino intrinseco terminantur in hac magnitudine. Potest etiam hoc probari ex eo, quod vivens habet formam determinatam, et sic postulat determinatam quantitatem. Sed de hac ratione, quia communis est etiam corpori non viventi sequenti conclusione agemus.

SED OBICIES: Quia potentia activa terminatur in sphæra suæ activitatis per terminum extrinsecum, ut dici solet circa illum textum cit. in 1. de Cœlo, et videri possunt ibi Conimbric. cap. 11. q. 3. art. 1. et Mag. Bañez de Generat. libro 1. ad cap. 4. tract. de Alterat. q. 6. versus finem. *Et ratio est*, quia activitas, v. g. caloris aut lucis, diffunditur uniformiter difformiter, id est in prima parte plus, in alia minus, non æqualiter in utraque. Vel ergo ultimum, quod funditur, est divisibile vel indivisibile. Si indivisibile, daretur minimum in gradibus qualitatis, quod repugnat, cum incipiat ab illo intensio ad modum motus, atque adeo non per indivisibile. Si est divisibile, non est ultimum, quia partibile est, et altera medietas non erit ultima.

Confirmatur: Nam viventia augescunt motu augmentationis; sed in motu non datur ultimum esse, sed desinit per primum non esse; ergo neque datur terminus ultimus intrinsecus. Nam si daretur, de illo esset verum dicere: «In hoc ultimo termino est augmentatio et immediate post non erit»; siquidem est terminus intrinsecus, hoc autem est desinere motum per ultimum esse, quod est impossibile.

Respondetur sphæram potentiæ activæ, quando proceditur uniformiter difformiter a maiori gradu ad minimum seu usque ad non esse gradus, terminari extrinsece ob rationem factam, quia proceditur seu diffunditur qualitas diminuendo usque ad non esse et non-gradum qualitatis, et versus minimum non habet ultimum indivisibile seu terminum intrinsecum, cum nec incipiat ab illo motus intensionis per primum esse, sed per ultimum non esse. At vero activa potentia procedendo versus magnitudinem habet terminum intrinsecum, quia si intenditur qualitas, usque ad determinatum gradum intendi potest et ultra non potest, v. g. calor usque ad calorem ut octo, qui est terminus intrinsecus, non extrinsecus calefactionis; octavus enim gradus calor est intrinsece.

Ad confirmationem respondetur, quod motus desinit extrinsece in ratione motus, quia desinit producto aliquo termino seu mutato esse, ubi cessat motus, et ita non desinit per ultimum esse, sed per primum non esse. Ceterum ille terminus productus per motum seu actionem, v. g. quantitas per augmentationem, qualitas per alterationem, potest esse intrinsecus terminus ipsi rei, quæ acquiritur, puta qualitati vel quantitati. Et hoc sensu dicimus viventia habere terminum intrinsecum, qui intrinseus sit ipsi quantitati viventis; ad eam enim pertinet, non qui sit intrinsecus terminus ipsi motui, quo acquiritur.

URGEBIS: Cur ergo non dicemus similiter in diffusione qualitatis per spatium haberi terminum intrinsecum ipsi qualitati, licet non motui diffundenti?

Respondetur, quia ibi, cum diffundatur uniformiter difformiter, fit diminutio qualitatis usque ad non-gradum, et sic non terminatur motus per productionem alicuius, in quo ultimo sistat, alias daretur minimum ex parte qualitatis et prima pars gradus, sed terminatur motus ex diminutione et deficientia virtutis, quia virtus cessat et sic ulterius non producit. Ubi autem non producit virtus, est terminus negativus et extrinsecus, scilicet hic non est motus, et in minori est motus.

Secunda pars conclusionis probatur: Nam si via corruptionis daretur terminus intrinsecus, posset vivens desinere per ultimum sui esse. Nam si motu aliquo vel actione perveniat vivens ad illum terminum intrinsecum via corruptionis et continuetur motus seu actio, qua ad illum pervenit, v. g. tumefactio, certum est, quod immediate post morietur, cum immediate post sit ultra terminum intrinsecum, in quo via corruptionis esse potest. Ergo immediate post desinet, et sic cum fuerit in ultimo termino, verum erit dicere: «Nunc est et immediate post non erit», quod est desinere per ultimum sui esse, quod est contra modum desitionis substantiæ, quando desinit per generationem alterius, ut præc. art. [1] supposuimus.

DICES: Hoc argumentum non probare, quod non habeat vivens terminum intrinsecum magnitudinis etiam via corruptionis, quia vivens non acquirit magnitudinem neque fit maius nisi per augmentationem, per tumefactionem autem non fit maius neque acquirit quantitatem de novo, ut in libris de Generat. dicetur [2]. Ergo quoad magnitudinem seu quantitatem numquam habet vivens terminum extrinsecum via corruptionis, quia non nisi per augmentationem eam habet; augmentatio autem terminum extrinsecum non habet.

Respondetur ita aliquos recentiores sentire defendentes, quod etiam via corruptionis non datur terminus extrinsecus. Ceterum dicimus, quod loquendo de termino magnitudinis in viventibus via corruptionis, non possumus loqui de magnitudine quantitatis, quia hæc solum provenit per augmentationem, quæ a virtute naturali et intrinseca est, sed loquimur de extensione quoad locum, quæ est effectus quantitatis secundarius, et in illa etiam debet assignari terminus aliquis viventi, cum non possit in quamcumque extensionem localem vivens diffundi. Et sic intelligitur extensio via corruptionis, et sic assignamus illi terminum extrinsecum, non intrinsecum. Accessio autem quantitatis, quæ fit per augmentationem, non potest esse via corruptionis, cum semper naturalis sit, nisi virtus augmentativa et nutritiva essent in statu sibi non connaturali.

SIT SECUNDA CONCLUSIO: **Non viventia ex vi suæ generationis et formæ determinatam quantitatem et intrinsecam habent, in aggeneratione autem seu incremento, quod fit per extrinsecam appositionem, per se terminum non habent et ex intrinsecis.** Dico „per se", quia spectato ordine universi et situatione corporum terminum habent, cum ultra cœlum nullum corpus possit augescere, imo

[1] c. 11. (281 a 7); S. Thom. in h. l. lect. 25. (*Le* III. 101. n. 4).

[1] 151 a 12.
[2] Phil. nat. 3. p. q. 8. art. 1.

nec integrum elementum corrumpere naturali vi.

Hæc conclusio clare videtur deduci ex Philosopho 2. de Anima textu 41. [1] et D. Thoma ibi lect. 8. [2] et 1. p. q. 7. art. 3. Dicit enim Philosophus, « quod ignis augmentum in infinitum est, natura autem constantium omnium terminus est et ratio magnitudinis et augmenti ». Quæ verba explicans D. Thomas inquit: « Manifestum est, quod in omnibus, quæ sunt secundum naturam, est certus terminus et determinata ratio magnitudinis et augmenti. Sicut enim cuilibet speciei debentur aliqua accidentia propria, ita et quantitas, licet cum aliqua latitudine propter diversitatem materiæ ». Nomine ergo „ natura constantium " quamlibet speciem naturalem intelligit D. Thomas, quod et statum magis explicat dicens, « quod determinatio quantitatis in rebus naturalibus est ex forma, quæ est principium speciei, magis quam ex materia ». Similia docet 1. p. q. 7. art. 3., ubi sic proponit rationem: Omne corpus naturale habet aliquam formam substantialem determinatam. Sed ad formam substantialem sequuntur accidentia, ergo ad determinatam formam determinata accidentia. Unum autem ex accidentibus est quantitas. Ergo omne corpus naturale habet determinatam quantitatem et in maius et in minus. In qua ratione illud animadvertendum est, quod cum quantitas possit duplici modo convenire corpori, aut ut consecuta ex ipsa productione prima corporis, aut ut acquisita et superveniens, non probat ratio D. Thomæ de termino quantitatis, qui convenire potest corpori seu formæ naturali per acquisitionem et incrementum extrinsecum, sed per consecutionem ex vi generationis corporis aut formæ, quia hoc tantum ad suum institutum pertinebat, ut statim dicemus. Et in hoc pari passu currunt viventia et non viventia, quia quantitas in eis primum ad formam consecuta ex vi suæ generationis certa ac determinata esse debet. Et si partes de novo aggenerentur seu producantur, quælibet illarum cum determinata quantitate debet produci, licet si simul uniantur et [3] addantur, ex vi talis unionis non semper determinatam quantitatem postulent. Unde aliud est, quod ex vi formæ et productionis, sive totius corporis sive partis cuiuslibet, determinata quantitas proveniat, aliud, quod unio multarum partium et quantitatum sine ullo termino fieri possit.

Obici ergo potest contra hanc rationem S. Thomæ ex una parte, quod diminute probet, ex alia, quod nimis.

Quod diminuta sit, probatur, *tum* quia non probat, quod determinata forma postulet determinatam quantitatem; determinatio enim formæ est quantum ad esse. Determinatio vero secundum quantitatem est diversi generis. Quomodo ergo ex determinatione unius infertur determinatio alterius? *Tum*, quia dato, quod sequatur ad determinatum esse determinata quantitas, unde sequitur, quod debeat esse determinata secundum maius et minus, et non secundum alias rationes, puta secundum species determinatas lineæ et superficiei etc. et secundum determinatas figuras rotundi aut quadrati etc., — ergo formaliter ex vi determinatæ formæ, non sequitur determinata quantitas in maius et minus. *Tum* denique, quia ad determinatam formam solum requiruntur determinatæ dispositiones intensive, non extensive; extensio enim post formam introductam et generatam crescere potest usque ad suum terminum, non ergo necesse est, quod sequatur ad formam.

Quod vero nimis probet hæc ratio D. Thomæ, potest aliunde argui, quia sequitur ex illa, quod etiam non viventia habeant terminum intrinsecum quantitatis in suo incremento. Patet sequela, quia etiam in non viventibus forma est determinata, ergo et accidentia, quæ ad illam sequuntur, quorum unum est quantitas. Et sic quomodocumque fiat augmentum, tamen cum radix illius sit forma, quæ determinata est, solum determinatæ quantitatis erit capax.

Et confirmatur, quia ut sequatur determinata quantitas, non requiritur nisi determinata forma in essendo, non determinata in quantitate; alias sensus esset, quod forma determinata in quantitate habet determinatam quantitatem, quod est ridiculum. Semper autem forma inanimata est determinata in essendo, quia semper constat limitatis terminis essentiæ [1], quæ sunt genus et differentia, actualitas et potentialitas. Ergo semper sequitur determinata quantitas in non viventibus.

Ad obiectiones pro prima parte: *Ad primam* respondetur, quod ex determinatione formæ in essendo recte sequitur determinatio quantitatis, quia licet sit alterius generis a substantia in entitate, tamen in ratione effectus ad eam consecuti et dispositionis ei servientis proportionem habet cum illa, sicut etiam qualitas et reliqua accidentia et propriæ passiones, quæ consequuntur substantiam, diversi generis sunt ab illa in entitate, et tamen in proportione illi adæquantur et ab illa mensurantur. Est enim accidens ex suo genere entis ens, et sic licet diversum in entitate, in modo tamen et officio accommodatur substantiæ et iuxta illam mensuratur.

Ad secundam respondetur determinationem quantitatis recte sumi penes magnitudinem et parvitatem, tum quia istimet termini a substantia originari debent ad eamque reduci; tum quia determinatio quantitatis non potest esse nisi vel penes species vel penes terminos magnitudinis. Species omni corpori naturali conveniunt; in omni enim corpore debet dari linea, superficies et profunditas, quæ [2] sunt species quantitatis. Ergo determinatio quantitatis in uno corpore præ alio non potest esse in istis speciebus, sed in terminis magnitudinis. Nam determinatio penes figuras supponit istam terminationem penes magnum et parvum; ex diversa enim terminatione quantitatis diversa resultat figura. Omnis autem terminatio fit secundum plus vel minus erga aliquam positionem corporis.

Ad ultimam respondetur, quod quantitas numeratur inter dispositiones saltem passivas, quia mediante extensione reliquæ qualitates operari possunt modo corporali et sibi connaturali. Et per terminationem quantitatis diversam aut densitatem vel raritatem partium diversimode qualitas modificatur ad agendum. Et in viventibus ad determinata organa requiritur determinata quantitas, et omnibus ad signationem materiæ quantitas concurrit, unde maxime pendet individuatio, sine qua non est dispositio.

Ad obiectiones factas pro secunda parte ut respondeamus, est advertendum aliquos illo argumento convinci ad asserendum, quod non viventia habent terminum in-

[1] c. 4. (416 a 15).
[2] *Pa* XX. 59 b sq.
[3] *Lu* — et addantur.

[1] *Col* essentia.
[2] *Lu* — quæ ... quantitatis.

trinsecum, licet nobis ignotus sit, numquam enim vidimus ignem maximum aut aquam, et ita de termino magnitudinis eorum certo scire non possumus, de quo videri potest Cursus Carmel. 6. Phys. disp. 27. q. 2. § 3. n. 14. et 17.

Et quando urgetur, quod dato illo igne maximo et in suo termino intrinseco, si illi apponatur stuppa, sine dubio comburet illam et augebitur ignis, *respondent*, quod tunc comburet stuppam, sed non uniet sibi illum ignem, sed fiet alius distinctus ignis, vel si uniet, non manebit in statu naturali, sed via corruptionis, sicut vivens, cum est in termino magnitudinis et intumescit, vel denique tantum deperdet ille ignis ex altera parte, quantum uniet de igne ex stuppa.

Nihilominus opposita sententia tenenda nobis est, cum sit expressa Philosophi in 2. de Anima textu 41. [1] et ibi D. Thomæ dicentium, quod ignis potest crescere in infinitum. Nec sufficienter explicatur de incremento via corruptionis. Implicat enim, quod via corruptionis crescat in infinitum et sine termino. Aliud est enim, quod terminus eius via corruptionis debeat esse extrinsecus, aliud quod infinitus. Hoc secundum repugnat, quia via corruptionis est illa, quæ tandem consumit et corrumpit, alias via corruptionis non est, si numquam corrumpit, sed in infinitum potest extendi. Ergo infinitum augmentum via corruptionis est implicatio; numquam [2] enim adveniret corruptio. Deinde quod fatetur illa sententia, quod ignis maximus comburet stuppam, sed non uniet, incidit in illud magnum inconveniens, quod non poterit maximus ignis et aqua operari id, quod minima, scilicet alterare et convertere aquam vel ignire stuppam aggenerando sibi, cum virtus ignis non solum sit ad generandum alium, sed etiam ad aggenerandum sibi.

Quare dicimus, quod ratio S. Thomæ supra facta non procedit de augmento extrinsecus adveniente, sed de quantitate consecuta ex forma. Et idem est de augmento per intrinsecam virtutem augmentativam acquisito, quia ex virtute activa limitata et determinata consequitur. Augmentum autem extrinsecus appositum non consequitur ad formam præexistentem aut virtutem eius activam, sed novam formam materiamque secum affert, ideoque novam quantitatem.

Et quando urgetur illa ratio, quod etiam apposita illa nova forma et materia adhuc manet determinata et finita forma in essendo, ergo et quantitas in consequendo.

Respondetur in re de facto et categorematice semper dari determinatam quantitatem ex determinata forma, sed syncategorematice et [3] in vi additionis et unionis novæ partis, non habet terminum, quia non pervenitur ad aliquem terminum, ultra quem non possint aliæ partes addi, nec tot quin plures; hoc enim est syncategorematice non habere terminum. Et quia D. Thomas solum intendebat probare, quod in re non datur infinitum categorematice, optime id probavit ex determinatione et finitate formæ. Numquam enim in re dabitur infinita quantitas stante finita forma, ad quam sequitur et cui convenit, quantumcumque partes accrescant, quia etiamsi possint crescere in infinitum syncategorematice, hoc tamen infinitum est impertransibile in re, et ita

[1] c. 4. (416 a 15).
[2] Lu — numquam . . . corruptio.
[3] Lu — et . . . partis.

bene stat utrumque, et quod in additione et incremento partium numquam sit infinita quantitas categorematice, et quod collectio et additio partium syncategorematice terminum non habeat. Habet tamen illum etiam syncategorematice in viventibus, quia incrementa non supervenient nec partes adduntur et uniuntur ab extrinseco, passive solum se habente subiecto, quod augetur et cui fit accessio, sed activa virtute et per intussusceptionem immutante alimentum et crescente, quæ virtus cum limitata sit, non minus habere debet determinatum terminum quantitas ut aucta quam ut generata.

Quodsi dicas: Nam etiam in igne v. g. accessio et incrementum fit per virtutem activam ignis aggenerantis et convertentis in se combustibile, quæ virtus cum non minus sit limitata in igne quam in animali, non minus habebit terminum intrinsecum in illo quam in isto.

Respondetur requiri quidem virtutem activam in igne ad transmutandum combustibilia, sed non eodem modo est limitata in igne et in viventibus. In igne enim in omni parte est virtus igniendi et augmentandi ignem, et ita crescente igne crescit virtus augmentandi, et cum in omnibus partibus sit virtus augmentativa, sufficit extrinseca positio combustibilis, ut convertatur crescatque ignis et cum igne nova virtus augmentandi. Ceterum in viventibus virtus augmentativa non est in omnibus partibus nec crescit aut advenit nova virtus crescente vivente, sed virtus augmentativa pertinet ad determinatam partem seu organum, puta ad stomachum, in quem mittitur alimentum et inde distribuitur ad omnes partes corporis. Et cum per augmentum partium non adveniat nova virtus stomachi nutrientis, sed idem debet omnibus præstare alimentum, talis virtus limitata et in parte determinata residens non potest in quemcumque terminum se extendere, ignis vero et reliqua non viventia in quacumque parte habent sufficientem virtutem aggenerativam.

Adhuc tamen obicies contra id, quod dicimus viventia non habere terminum intrinsecum via corruptionis, ex Martinez in hac quæstione de maximo et minimo 1. Phys., quia termini extrinseci tunc solum assignandi sunt, quando intrinseci commode non possunt. At in viventibus possunt assignari termini intrinseci via corruptionis, quia si etiam via corruptionis vivens intumescat, non propterea acquirit maiorem quantitatem, quia tumor sicut et raritas pertinent ad positionem diversam partium sub eisdem terminis quantitatis. Ergo ex eo, quod via corruptionis intumescat vivens, non habebit terminum extrinsecum in quantitate, sed intrinsecum. Hoc argumentum iam supra [1] solutum est et non habet vim, quia non assignamus terminos quantitatis in istis rebus solum ratione intrinsecarum partium et primarii effectus quantitatis, sed etiam ratione extensionis in loco. Quia enim quantitas non potest extendi pro omni loco, neque novas partes addendo via augmentationis neque easdem extendendo per situationem in omni loco via corruptionis, et illis assignamus terminum intrinsecum propter limitationem virtutis augmentativæ, et istis extrinsecum, ne desinat vivens per ultimum esse.

Fortius aliunde instari potest, quia posito termino intrinseco magnitudinis, in homine v. g., et incipiente via corruptionis, vel in ipsa natura est virtus certa et determinata, ut ulterius possit via corruptionis permanere, vel non. Si non, ergo statim

[1] 153 b 16.

peribit, quia caret virtute determinata, atque adeo nullam habet, ut ulterius permaneat usque ad aliquem terminum extrinsecum. Unde enim designabilis est ille terminus, si non est virtus in vivente, ut ad illum extrinsece perveniat? Si habet, ergo habebit terminum intrinsecum, etiam via corruptionis, quia currit eadem ratio atque via generationis, siquidem ex intrinseca virtute naturali habet pervenire ad talem terminum, et hæc intrinsece determinata est.

Confirmatur, quia sicut ignis maximus appositam sibi stuppam comburet et aggenerabit sibi, ideoque negamus habere terminum intrinsecum, ita et animal in termino maximo suæ magnitudinis adhibitum sibi alimentum, præsertim facilis decoctionis, convertet et crescet, ergo non habet terminum intrinsecum. Quodsi tantum dependet de propria substantia, quantum adquirit de alimento, idem dicemus de igne illo maximo, sicque pari passu current.

Respondetur in non viventibus via corruptionis designari terminum ex virtute naturali ipsius, non in statu naturali, sed infirma et deficiente, utpote via corruptionis tendente. Virtus autem deficiens cum minuatur et a statu naturali removeatur, terminatur in non esse, sicut virtus effectiva et perfectiva terminatur in esse. Et ideo via corruptionis illa virtus habet terminum extrinsecum, id est non esse, via autem conservationis et generationis terminatur in esse, qui est terminus intrinsecus, præsertim quia illa deficientia virtutis venit ex dispositionibus contrariis, quæ ad generationem oppositæ formæ tendunt. Et ideo virtus deficiens in extrinsecum terminatur, scilicet in generationem formæ oppositæ. In non viventibus autem non datur terminus extrinsecus in [1] augmento seu additione et aggeneratione, sed nullus terminus sive non determinatus datur syncategorematice, ut dictum est [2]. Unde non est simile, nec enim in eis signari potest terminus, in quem non perveniant, et infra illum perveniant, sed quovis dato aliud potest adiungi.

Ad confirmationem respondetur, quod quando animal pervenit ad summum augmentum, ideo habet terminum, quia virtus eius sic continua reactione disposita est, ut tantum vel plus perdat quam convertit, alias si plus converteret, adhuc cresceret. Ignis autem quanto plus augetur, minus virtus eius diminuitur, sed fortificatur, et ideo non est fundamentum, ut dicamus, quod tantum deperdet, quantum augebitur.

Articulus III.

UTRUM DETUR TERMINUS PARVITATIS INTRINSECUS TAM IN ANIMATIS QUAM IN INANIMATIS.

Sensus quæstionis est, an corpus non mathematicum, sed naturale, constans tali vel tali forma naturali, et non in sola abstractione quantitatis consideratum, possit in quacumque parte minori ac minori sine termino generari vel conservari, an vero exigat determinatam aliquam quantitatem versus parvitatem, citra quam generari aut conservari non possit, et hoc vocamus minimum illius corporis, sive intrinsecum assignetur sive extrinsecum, hoc enim etiam resolvendum est.

Prima conclusio: **In viventibus terminus parvitatis intrinsecus assignandus est via generationis et conservationis, non corruptionis.**

[1] *Lu* — in ... aggeneratione.
[2] 156 b 25.

Est communis inter auctores et videri possunt Conimbric. 1. Phys. cap. 4. q. 1. art. 2. et Carmel. disp. 27. q. 3. § 2. et alii.

Ratio est, *tum* illa generalis posita præc. art., quia ex forma determinata sequitur determinata quantitas tam ex parte magnitudinis quam ex parte parvitatis; *tum* specialis, quia viventia exigunt plura organa ad sui compositionem, quæ non possunt disponi in quacumque minima parte, nisi vel omnino comprimantur seu condensentur et ita inhabilia reddantur ad sua munera, vel penetrentur, quod naturaliter esse non potest.

Altera vero pars, quod terminus ille sit intrinsecus via generationis et conservationis, sed non via corruptionis, constat ex eisdem rationibus, quibus probatus est terminus magnitudinis in art. præc.

Est terminus intrinsecus *via generationis*, quia alias non inciperet per primum esse, sicut est proprium substantiæ, sed per ultimum non esse, quod est proprium motus et rei successivæ, ut in 6. libro [1] dicemus. Et sequela patet, quia si esset terminus extrinsecus versus parvitatem, esset verum dicere: « Nunc in hac quantitate non est vivens et immediate post erit », crescente immediate post quantitate, quia id, quod immediate post sequitur in quantitate, est pars indeterminata, quæ motu seu indeterminata actione acquiri debet, sed de quo verificatur, quod nunc non est et immediate post erit, incipit per ultimum non esse, et non per primum esse; ergo etc.

Similiter *via conservationis* cum fiat ille motus ad parvitatem virtute naturali, oportet, quod habeat determinatum terminum, sicut habet versus magnitudinem, quia a simili virtute naturali procedit augmentum.

At vero *via corruptionis* terminus ille parvitatis extrinsecus esse debet, ne alias vivens desinere possit per ultimum sui esse, sicut in termino magnitudinis dictum est. Nam assignato termino intrinseco, v. g. in condensatione viventis versus parvitatem, et motu se continuante, vel immediate post desinet vivens vel non. Si non, ergo nondum erat in termino intrinseco corruptionis, si quidem adhuc eo transgresso non corrumpitur. Si desinit, ergo per ultimum esse, quia est verum dicere: « Nunc est, scilicet in termino intrinseco via corruptionis, et immediate post non erit », quæ est desitio per ultimum esse; inconveniens autem est talis desitio in his, quæ per generationem alterius desinunt, ut art. 1. ostensum est.

Secunda conclusio: **Non-viventia habent terminum intrinsecum parvitatis via generationis et conservationis.**

In hac conclusione non concordant D. Thomas et Scotus. Sentit enim Scotus in 2. dist. 2. q. 9. art. 3. [2] non viventia carere termino parvitatis intrinseco ex natura sua, sed in quacumque minori parte posse generari aut conservari. Quem sequuntur aliqui recentiores, ut Rubio 1. Phys. cap. 4. q. 2. n. 90. et Pereirus libro 10. cap. 23. propos. 7. et alii.

Ceterum D. Thomas aperte tenet contrarium tum in 1. p. q. 7. art. 3., ubi docet corpus naturale habere determinatam quantitatem in maius et in minus, et eadem ratione id probat, scilicet quia quantitas sequitur ad determinatam formam, quod probat terminum intrinsecum non minus in magnitudine quam in parvitate, tum etiam in 2. dist. 14. q. 1. art. 1. ad 4. [3] et dist. 30. q. 2.

[1] q. 21.
[2] II. 167. n. 172 c.
[3] *Pa* VI. 506 a.

art. 2. in corpore [1] expresse docet, quod corpus naturale habet determinatam quantitatem, et ideo est invenire minimam carnem et minimam aquam, ut dicitur 1. Phys. textu 36. [2], super quem locum etiam videri potest S. Thomas lect. 9. [3], ubi ostendit, quod corpus mathematicum potest dividi in infinitum, quia solum in eo consideratur quantitas, non tamen corpus naturale, quia in eo est forma, quæ sub quacumque quantitate nequit conservari. Nec potest exponi S. Thomas, quod solum intendit non dari infinitum categorematice et in actu, quod vero detur syncategorematice versus magnitudinem, non intendit; et idem est versus parvitatem. Nam contra hoc est, quia esset ridiculum velle probare, quod versus parvitatem non datur infinitum categorematice, cum ipsa ratione parvitatis infinitas tollatur, loquendo de infinitate continui. Solum ergo intendit probare, quod versus parvitatem res naturalis habeat terminum etiam syncategorematice, ita quod in minori ac minori parte non possit conservari ac dividi.

Fundamentum præter illud commune supra positum de forma determinata, ad quam sequuntur accidentia determinata et consequenter quantitas tam in maius quam in minus, specialiter addi potest aliud, quia si ad generationem non viventium non requiritur determinata quantitas versus minimum, sequitur, quod possit aliqua substantia incipere per ultimum non esse, non autem per primum esse, cuius oppositum art. 1. supposuimus et ostendemus plenius in 6. libro [4].

Sequela probatur. Applicetur ignis in aliquo instanti vel creetur prope combustibile, ita quod in illo instanti non tangat nisi superficiem combustibilis, sicut communiter ignis applicatus passo solam superficiem tangit, et inde incipit diffundere suam virtutem uniformiter difformiter, et sic in illa superficie ponat calorem ut octo et infra superficiem aliquid minus et minus successive. Tunc formo argumentum: In illa superficie non generatur ignis in illo primo instanti, quia ignis est corpus et in superficie non potest generari, corpus enim non est sine trina dimensione, debet ergo expectare, ut pars aliqua sit disposita calore ut octo, quod erit immediate post, cum motus ille uniformis difformis cœperit in parte sequenti post superficiem intendi et communicare calorem ut octo. Ergo cum immediate post instans attingatur a calore superficiei pars immediata communicando illi calorem ut octo, et in quacumque minori parte generetur ignis, immediate post generabitur. Sed immediate post instans sequitur tempus, ergo in tempore incipiet generatio, et sic erit verum dicere in illo instanti: « Nunc non est ignis, immediate post erit », quod est incipere per ultimum non esse.

Confirmatur, quia ignis non potest generari in puncto vel indivisibili, ut probatum est, quia est corpus, ergo in aliquo divisibili. Si ergo non requirit quantitatem determinatam, sed quacumque data in minori incœpit, ergo non est assignare primum esse, sed quocumque dato ante incœpit, ergo ad modum motus incipit.

Omitto aliam rationem, quia res minimæ quantitatis non potest habere operationem, ergo nec esse, quod est propter operari. Sed re-

[1] *Ph* VI. 665 b.
[2] c. 4. (187 b 20).
[3] *Le* II. 29. n. 8. sq.
[4] q. 21. art. 1.

sponderi potest, quod habet insensibilem operationem, nec enim solum sunt in esse, quæ sub sensum cadunt, ex defectu solius quantitatis. Quod tamen incertum est, et qua facilitate dicitur, negatur.

Quod vero iste terminus versus parvitatem sit intrinsecus, constat ex dictis, *tum* quia operatio ut procedat, exigit quantitatem determinatam in ipsomet operante, et non extra illud, ergo est terminus ei intrinsecus; *tum* quia alias, si sufficeret extrinsecus, posset incipere ignis v. g. per ultimum non esse ab ea parte, quæ immediate sequitur post terminum extrinsecum, ut ostensum est [1]. *Et denique*, cum sequatur ad formam intrinsecam tamquam accidens eius, intrinsecus quoque terminus in eo [2] erit, id est in ipso existens.

Et similiter ostenditur, quod via corruptionis non habent terminum intrinsecum parvitatis, sed extrinsecum, quia alias posset desinere non vivens per ultimum sui esse, si perveniret ad terminum illum sibi intrinsecum in parvitate, et immediate post continuando motum condensationis aut divisionis minoraretur. Tunc enim immediate post illum terminum desineret, ergo per ultimum esse, quia quando esset in termino, possemus dicere: « Nunc est et immediate post non erit », quod in desitione corruptiva substantiæ nequit concedi, ut supra [3] ostendimus.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur vulgari illo, sed difficili argumento: Quia ignis v. g. approximatus materiæ dispositæ prius agit in partem propinquam quam remotam, cum agat uniformiter difformiter, ergo prius introducit calorem ut octo in partem propinquam quam in remotam. Et quacumque parte minima designata, cum sit divisibilis, actio uniformis difformis prius introducit calorem ut octo in medietatem et in medietatem medietatis, et sic in minus successive quam in alias partes. In quacumque autem minori ac minori parte introducatur calor ut octo, non compatitur forma opposita, cum sit dispositio ultima. Ergo generatur ignis, alias sine ulla forma maneret materia, ergo non habet determinatum terminum versus parvitatem. Dicere autem, quod producto illo calore ut octo in illa immediata parte cessat ibi agere, quousque alia pars sit æque disposita in quantitate ad ignem requisita, et tantum conservat calorem partis immediatæ, est dicere, quod in parte illa immediata cessat motus, cum solum sit conservatio et quies præcedentis, et si ibi cessat motus, cessabit etiam in sequentibus, quæ a motu primæ partis pendent.

Confirmatur simili argumento in nutritione ex alimento vel aggeneratione continua ignis in papyro. Quando enim motus ille continuus nutritionis vel aggenerationis pervenit ad ultimam partem minimam papyri vel alimenti, ut convertatur in ignem vel carnem, vel immediate post illa minima pars papyri tota convertitur in ignem vel non. Si non, ergo adhuc infra terminum parvitatis propriæ manet papyrus vel alimentum saltem via corruptionis, et sic non habet terminum intrinsecum. Si non remanet, ergo cum omnes illæ partes infra minimum nondum sint æque ultimo dispositæ, quia uniformiter difformiter dispositio introducitur, relinquitur, quod vel forma ignis introducetur in aliquas ex illis partibus sine suffi-

[1] 160 a 35.
[2] *Lu* — in eo.
[3] art. 1.

cienti dispositione, scilicet calore ut octo, vel manebit materia sine forma.

RESPONDETUR admisso casu disputationis gratia (nam vix contingere potest, ut ignis vel agens naturale applicetur quantitati ita parvæ), quod producto calore infra octo in parte minori, quam requiratur ad quantitatem ignis, cessat intendere calorem in ea parte, quousque debita quantitas ulterius sit disposita eodem modo, ita quod subito in tota illa quantitate introduci possit calor ut octo, qui est ultima dispositio et sine forma ignis non invenitur. Ultima enim dispositio numquam introducitur nisi cum forma et concomitantia reliquorum accidentium, quorum unum est quantitas debita. Unde hæc ultima dispositio, licet in ratione accidentis præcise debebat lege alterationis produci uniformiter difformiter, tamen ut ultima est et necessario annexa ipsi formæ substantiali, introducitur ipsa lege generationis substantialis, scilicet modo formæ substantialis et expectando reliqua accidentia et dispositiones talis formæ.

Et quod producta qualitate aliqua infra ultimam dispositionem in quantitate indebita cessat actio ulterioris qualitatis productiva, quousque debita quantitas sit disposita, patet ex duobus: *tum* in generatione viventium, quæ exigunt determinata organa. Unde licet una pars minor vel indesignata habeat qualitatem requisitam ad carnis vel ossis materiam, v. g. talem duritiam, non tamen introducetur ibi forma viventis, quousque organa sint in quantitate debita disposita. Ita suo modo non vivens, quousque habeat quantitatem, non quidem organizatam, sed sibi debitam dispositam, non generabitur. *Et secundo* id apparet in flamma, quæ vicinam superficiem aut partes aeris non inflammat, sed in eis conservat calorem, et si ponatur materia nimis sicca, ut papyrus vel sulphur, aliquantulum distans, inflammat eam. Ergo signum est, quod non movendo vicinas partes, sed conservando calorem potest in aliquid agere. Et sic quando dicitur, quod cessante motu in parte immediata, cessabit in ulterioribus, distinguo: cessante motu et conservatione primi caloris simul, concedo; cessante motu, sed non conservatione caloris, nego. Per illum enim conservatum reliquæ partes moventur, usquequo sint æquo pondere omnes dispositæ, ut in omnibus simul cum quantitate requisita calor ut octo simul per generationem formæ introducatur. Postea vero in aggeneratione continuatione quadam producetur, qui iam supponitur debita quantitas generata. Quomodo autem ultima dispositio non introducatur sola alteratione, sed simul concurrente generatione, in libris de Generat. [1] explicabimus, sed sufficit advertere, quod si ultima dispositio est necessario annexa formæ substantiali, quid mirum, quod sit annexa generationi et sine ipsa non introducatur, licet cum habitudine ad qualitatem præcedentem per alterationem introductam, cui continuatur vel coordinatur? Et ratione illius habitudinis fungitur causalitate seu prioritate dispositionis et causæ materialis, ut ibi latius explicabitur.

Ad confirmationem respondetur, quod quando pervenitur ad illas angustias, quod alimentum vel combustibile pervenit ad suam minimam quantitatem, non solum in qua esse potest via generationis (inde enim adhuc ulterius progredi potest motus via corruptionis non eiecta forma combustibilis, alias desineret per ultimum esse illa forma, ut supra [2] dictum est), sed etiam in qua esse non potest via corruptionis, quæ est terminus extrinsecus parvitatis, tunc considerandum est, quod licet tota illa pars non receperit uniformiter dispositiones usque ad ultimam, tamen dicendum est, quod *vel* illæ dispositiones minores ultimo per accidens sunt sufficientes, ut introducatur ultima, quia sublata quantitate debita reliquæ omnes dispositiones formæ præcedentis cessant, et sic solvitur forma substantialis a materia. Sublatis autem omnibus dispositionibus subiecti, sive per se a contraria dispositione, sive per accidens destructa quantitate requisita, et consequenter dispositionibus, quæ mediante illa in subiecto sunt, tollitur forma et datur locus, ut generans introducat formam substantialem et dispositionem ultimam utendo generatione, et non amplius alteratione. *Vel dicendum*, quod pervenitur ad minimam illam quantitatem, infra quam potest sustentari forma, sed in alia non potest, cessabit motus conservando dispositiones immissas, quousque in reliquis partibus dispositio sufficiens æque introducatur, ut super omnes ultima dispositio cum forma substantiali introduci possit, sicut de igne primo applicato ad passum et generante ignem dictum est.

Secundo arguitur: Si non viventia habent terminum intrinsecum parvitatis, accipiamus corpus, quod in toto universo minimam inter omnia quantitatem exigit, et ponatur in sua minima quantitate, tunc dividatur a Deo vel angelo, nulla alia alteratione vel dispositione facta, quam divisione, vel facta divisione adhuc manebit illud minimum vel non. Si manebit, ergo ultra terminum intrinsecum parvitatis invenitur, et sic ille non erat terminus. Si non manet, ergo convertitur in aliud corpus. Sed supponimus, quod nullum aliud corpus potest esse minus in toto universo, ergo in nullum aliud corpus potest converti, et præsertim quia ex vi divisionis non apparet, quæ forma possit ibi introduci.

Et si dicatur, quod convertetur in corpus proximius circumstans, *contra est*, tum quia potest contingere, quod sit minus dispositum et proportionatum illi corpori circumstanti, ut in illud convertatur, tum quia potest angelus vel Deus dividere illud corpus in vacuo, et tunc non habet circumstans corpus, in quod convertatur.

Item sit minimum panis vel vini, in quo eius species salvari possit, et sacerdos intendat consecrare medietatem tantum, tunc medietas erit consecrata et altera medietas sub forma panis vel vini. Dabitur ergo tunc aliquid vini vel panis sub minori minimo, quod est non habere terminum intrinsecum parvitatis.

Confirmatur in ipsa aggeneratione, qua ignis serpit per papyrum vel vivens convertit nutrimentum. Forma tunc introducitur ad modum motus ipsius aggenerationis continuæ, ergo in minores ac minores partes sine termino determinato parvitatis, ergo similiter, quando primo generatur; nec enim magis determinata accidentia exigit in generatione quam in aggeneratione.

RESPONDETUR *in illo primo casu* illud minimum aggenerandum et addendum esse corpori viciniori activioris virtutis, vel si undique circumdetur corpore æqualis activitatis, Deus determinabit, in quod convertetur, sicut alias causas determinat. Et dum incipit divisio, incipit esse in minori parte infra minimum via corruptionis, quod non est inconveniens. In vacuo autem non poterit illud minimum dividi ab angelo, resistente tota natura, quia non potest aliud corpus generari, et consequenter neque istud corrumpi aut sine debita quantitate et dispositionibus permanere. Si vere Deus velit in vacuo dividere, tenebitur conservare

[1] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 7.
[2] 158 a 27.

substantiam infra minimam quantitatem, quod bene potest facere; sine dispositionibus enim potest conservare formam in materia.

Quoad secundum casum respondetur, quod illa pars media non consecrata cum maneat continuata et sub eadem quantitate cum alia medietate consecrata, eodem modo conservabitur atque ante consecrationem, eo quod quantitas medietatis consecratæ ex sustentatione divina habet vim substantiæ, et ita facit omnia, quæ ibi faceret substantia, si adesset. Si autem ibi adesset substantia in illa medietate, conservaretur alia illi adiuncta, ergo similiter facta consecratione.

Ad confirmationem respondetur aggenerationem fieri per modum motus in minores ac minores partes, quia non seorsum ponuntur, sed ut aggregatæ et coniunctæ ei, cui aggenerantur. Unde in aggeneratione numquam datur quantitas minor minima separata et seorsum, hoc enim est inconveniens, coniuncta vero alteri maiori non solum non est inconveniens, sed necessarium in omnibus corporibus. In prima autem generatione fit corpus aliquod per se ut totum, non ut pars aggregata, et ita si fieret in minori ac minori quantitate, fieret sine quantitate sibi debita et propria, quæ debet esse certa ac determinata sicut alia accidentia.

Ultimo arguitur: Posse dividi in infinitum sine termino est passio quantitatis, et non impeditur per formam substantialem, cui inhæret, cum hæc ipsa forma sit ratio et radix ipsius quantitatis, et consequenter divisibilitatis in infinitum. Ergo potest dato quocumque minimo adhuc dividi, præsertim in homogeneis, quæ eiusdem rationis sunt in toto et in partibus.

Nec est assignabile, a quo proveniat illud impedimentum divisionis ultra minimum. Non enim provenit a natura quantitatis secundum se, quia hæc potius petit dividi sine termino, nec a forma substantiali, quia hæc est radix talis quantitatis, nec a qualitatibus, quia istæ in puncto conservari possunt et intendi ac remitti, ergo a nullo.

Respondetur, quod posse dividi in infinitum sine termino non est passio quantitatis in statu naturali et ut sequitur ad corpus naturale, sed quantitatis mathematice consideratæ et secundum abstractionem ab omni corpore et motu. Forma autem non est radix quantitatis sub statu mathematico, sed sub statu naturali, id est ut deservit operationi et motui aliisque dispositionibus ad generationem requisitis. In statu autem mathematico ponitur solum per considerationem intellectus, quo præcise consideratur id, quod extensionis est. Ex vi enim huius præcise considerati non repugnat dividi, sed tamen ex aliis adiunctis, prout in statu naturali, scilicet prout deservit dispositioni ad generationem et operationi, et ut dimanat a certa ac limitata forma, quæ [1] ad certam et limitatam operationem ordinatur, sic non potest dividi in quascumque minimas partes servata illa forma.

Unde dicitur ad argumentum, quod impedimentum divisionis provenit ex determinata forma, quæ est radix quantitatis non absolute et sub statu mathematico, sed ut deservit sibi et sub statu naturali, et consequenter determinata est. Quodsi dividatur, forma tollitur, quæ exigit illam dispositionem, et consequenter ipsa quantitas, quæ pereunte subiecto non potest conservari.

[1] *Lu* — quæ ... ordinatur.

CIRCA LIBRUM SECUNDUM PHYSICORUM

DE NATURA ET CAUSIS

SUMMA TEXTUS LIBRI SECUNDI PHYSICORUM ARISTOTELIS [1]

Liber iste in duas partes dividitur. *In prima* tractat de natura, *in secunda* de causis. Et habent ista duo inter se connexionem, quia natura definitur per modum principii et causæ motus ideoque necesse fuit investigare causas tractando de natura.

Igitur de natura agit Aristoteles duobus primis capitibus, de causis vero in reliquis septem.

Summa cap. 1.

In hoc capite **duo facit Philosophus:** Primo investigat, quid sit natura, secundo ostendit, quibus conveniat ratio naturæ.

Circa primum ponit unam divisionem et tres definitiones.

Divisio est: Eorum quæ sunt, quædam sunt a natura, quædam ab aliis causis, scilicet ab arte vel a casu. *A natura* sunt animalia, partes ipsorum, plantæ et corpora simplicia. *Ab arte*, ut vestis, lectica et similia, inter quæ hoc intercedit discrimen, quod ea, quæ sunt a natura, per se habent principium alicuius mutationis, quæ vero ab arte, non habent per se mutationis principium, sed per accidens, quatenus constat aliqua substantia naturalis, v. g. lapide vel ferro.

Definitiones sunt tres. Prima ipsius naturæ, quæ definitur non per aliquid absolutum, sed per habitudinem principii: *Natura* est principium motus et quietis eius, in quo est primo et per se, et non secundum accidens. Secunda definitio est rerum naturalium: *Naturalia* dicuntur illa, quæ habent in seipsis principium sui motus. Tertia definitio est eorum, quæ dicuntur secundum naturam: *Secundum naturam* dicuntur tam subiecta, quorum esse est a natura, quam accidentia et affectiones eis convenientes.

Circa secundum dicit, quod definitio naturæ convenit materiæ et formæ. Materiæ quidem non sicut antiqui philosophi, qui non agnoscebant materiam esse puram potentiam, sed aliquod corpus in actu, puta terra vel aqua aut quid simile, ad quam omnes formæ comparabantur tamquam accidentia. Sed Philosophus docet, quod materia prima est natura tamquam principium intrans compositionem rei naturalis. Et secundo, quod etiam forma est natura, quia ex ipsa est species et ratio naturæ idque rationibus tribus probat, quæ in textu claræ sunt.

Summa cap. 2.

Ut magis elucescat, quid sit natura et naturalia, distinguit inter Physicam et Mathematicam, et obiectum unius et alterius et **facit duo:** Primo, ostendit distinctionem Mathematicæ a Physica,

[1] 192 b.

secundo declarat extensionem obiecti Physicæ.

CIRCA PRIMUM proposita prius ratione dubitandi, quia Physica agit etiam de obiecto Mathematicæ, scilicet de quantitate et indivisibilibus, et specialiter de figura et aspectu cœli, de quo etiam agit Astrologia, solvit difficultatem positam ostendendo, quod aliter considerat mathematicus quantitatem, aliter physicus. Physicus enim ut subiectam motui et sensui, mathematicus autem ut abstrahens a motu et sensu, quæ abstractio non est falsa, quia abstrahentium non est mendacium, sed asserentium.

Quod vero sic considerent mathematicus et physicus idem obiectum ostendit *duplici ratione*, *tum* ex diversis definitionibus seu diverso modo definiendi utriusque, *tum* ex eo, quod dantur quædam scientiæ mediæ inter naturales et mathematicas, sicut Astrologia, Perspectiva, Musica etc., quæ ea, quæ mathematicus considerat abstracte, applicant alicui sensibili, sicut astrologus considerat figuram in cœlo, perspectivus lineam in visuali, Musica numerum in sonoro. Ergo signum est, quod Mathematica secundum se abstrahit a materia sensibili, et consequenter a modo scientiæ naturalis.

CIRCA SECUNDUM ostendit Physicam extendi circa materiam et formam, neque esse duas scientias circa ista duo. Et antiqui quidem non distinguentes materiam primam a forma substantiali parum vel nihil attigerunt de forma in scientia naturali.

Ostendit autem ad eandem scientiam pertinere agere de materia et forma tum exemplo artis, quæ imitatur naturam, eadem enim ars agit de forma artificiosa et materia competenti; tum, quia forma est finis materiæ, ad eam enim terminatur omnis mutatio materiæ, eadem autem scientia considerat finem et quæ sunt ad finem; tum denique, quia materia et forma se habent correlative, et consequenter sunt simul cognitione. Et sic concludit, quod de formis totaliter separatis a materia non pertinet agere ad physicum, sed eius terminus est in anima rationali, quæ est in materia et separari potest ab illa.

SUMMA CAP. 3.

In isto capite incipit secunda pars huius libri, in qua tractatur DE CAUSIS. Et procedit Philosophus tali ordine, quod primo agit de manifestis speciebus et modis causarum in hoc 3. capite; secundo de causis minus manifestis, quales sunt causæ per accidens, scilicet casus et fortuna, de quo in cap. 4., 5. et 6. Tertio ostendit non esse plures species causarum, quam quatuor in cap. 7. Et tandem duo dubia resolvit circa modum causandi propter finem et modum causandi ex necessitate in cap. 8. et 9.

Igitur in capite tertio **tria facit Aristoteles:** Primo proponit necessitatem tractandi hic de causis, secundo numerat earum genera, tertio numerat diversos earum modos.

QUANTUM AD PRIMUM, licet agere de causis ut sic pertineat ad metaphysicum, quia multæ causæ non pendent a materia, tamen agere de causis, quatenus sunt causæ naturæ, pertinet ad naturalem, qui resolvit et explicat res per suas causas.

QUOAD SECUNDUM, genera causarum sunt quatuor: materialis, formalis, efficiens et finalis. *Materialis* dicitur, ex qua fit aliquid, cum insit. *Causa formalis* dicitur species et exemplar, quia causa formalis intrinseca dat speciem rei informando, exemplar autem seu idea efformando. *Causa efficiens* dicitur id, a quo est principium primum motus et quietis, sicut pater est causa filii. *Causa finalis* est id, cuius gratia aliud fit, sicut sanitas est causa deambulationis.

Ex hoc autem infert Aristoteles tria corollaria: *Primum* est, quod eiusdem rei contingit esse plures causas per se, sicut statuæ est causa æs ut materia, artifex ut efficiens, figura ut forma. *Secundum* est, quod causæ sunt sibi invicem causæ, ut laborare est causa bonæ valetudinis, et bona valetudo est causa laboris. *Tertium* est, quod idem est causa contrariorum secundum diversa, sicut nauta est causa salvationis navis per præsentiam, et submersionis per absentiam.

CIRCA TERTIUM explicat quatuor modos seu divisiones causarum. *Primus* est in causam priorem et posteriorem, id est remotam et propinquam, seu universalem et particularem. Et potest esse universalis dupliciter, uno modo per prædicationem, sicut artifex in communi respectu huius et illius artificis, vel potest esse universalis per causalitatem, ut cœlum respectu horum inferiorum et Deus respectu omnium. *Secunda* divisio est: alia est causa per se, alia per accidens; per se, a qua per se pendet effectus, ut statua a statuario; per accidens, a qua per se non pendet effectus, sed est coniunctum causæ per se operanti, sicut statuario accidit, quod sit Polycletus. *Tertia* divisio est: causa alia est in potentia, alia in actu. *Quarta* divisio: causæ aliæ complexæ, aliæ simplices; complexæ, ut si coniungantur causæ per se et per accidens, ut si dicatur, quod Polycletus statuarius facit statuam; simplices sumendo seorsum unamquamque causam. Et quot modis dicuntur causæ, tot modis dicuntur causata eis correspondentia.

SUMMA CAP. 4.

Agit de causis per accidens, quæ sunt casus et fortuna. Et in hoc capite recenset opiniones antiquorum, in sequenti determinat propriam opinionem quoad fortunam, in sexto quoad differentiam eius a casu.

Igitur de casu et fortuna fuerunt tres **opiniones antiquorum:** PRIMA dicebat nihil esse casum et fortunam, tum quia omnia habent aliquam causam determinatam, ac proinde nihil fit a casu; tum quia veteres numerando causas non meminerunt fortunæ. SECUNDA opinio in alio extremo dicebat omnia esse a casu non solum in hoc mundo, sed etiam in cœlo, quæ fuit opinio Democriti, qui ex concursu casuali atomorum dicebat mundum et eius partes esse factas. TERTIA opinio Stoicorum dicebat fortunam esse aliquid divinum et menti nostræ ignotum, ad quod reducebant omnes effectus.

Hanc ultimam opinionem non impugnat Aristoteles, tum quia de causa divina non pertinet agere ad naturalem, sed ad metaphysicum; tum quia infra est impugnanda ostendendo, quod fortuna est causa per accidens, quod non convenit rei divinæ. *Primam* vero opinionem ex eo improbat, quia etiam antiqui philosophi non ignoraverunt fortunam et casum nec contradixerunt illis, qui casum et fortunam ponebant; ergo hoc ipso debebant agere de fortuna et casu, ut ostenderent id esse falsum, tum quia quædam posuerunt fieri a casu et fortuna, sicut Empedocles, qui dixit, quod quando mundus est factus et eius partes per litem fuerunt distinctæ, accidit aerem v. g. in hunc locum se collegisse et partes animalium sic fortuito coaluisse. *Secundam* opinionem ex eo improbat, quia videmus multa non a casu fieri, sed ex causis determinatis, ut oliva et aliæ plantæ ex determinato semine, non ex quolibet. Quomodo ergo existimandum est, quod nobiliores partes mundi, ut cœlum et res sempiternæ sint a casu, et non ex causis determinatis?

SUMMA CAP. 5.

Ad tradendum **propriam sententiam de fortuna** tria facit Philosophus: Primo proponit quasdam divisiones eorum, quæ causantur, ut videat, sub quo illorum ponatur fortuna. Secundo definit fortunam. Tertio docet, quomodo verificanda sint ea, quæ de fortuna dici solent.

QUANTUM AD PRIMUM ponit tres divisiones ex parte rerum, quæ causantur, et aliam ex parte causarum. *Prima divisio* est: Quædam sunt, quæ semper fiunt, ut ortus solis; quædam frequenter, ut hominem nasci oculatum; quædam in paucioribus, ut hominem nasci cum sex digitis, et hoc ultimum communiter dicitur fieri a fortuna. *Secunda divisio:* Eorum, quæ fiunt, quædam fiunt propter finem, quædam non. *Tertia divisio:* Eorum, quæ fiunt propter finem, quædam fiunt ex proposito seu electione, alia non.

Ex parte causæ dividit causam ut supra in per se et per accidens, et dicit causam *per se* esse finitam et determinatam, causam autem *per accidens* indeterminatam et infinitam, quia con-

tingit infinita alicui accidere, et aliquando dicitur causa per accidens ex eo, quod accidit causæ, aliquando ex eo, quod accidit effectui. Primo modo, ut si dicas: «Album ædificat», album enim accidit ædificanti. Secundo modo, ut si dicas: «Fodiens invenit thesaurum», accidit enim inventio thesauri fossioni.

QUOAD SECUNDUM dicit fortunam contineri sub causa per accidens in his, quæ fiunt propter finem, et sic definitur fortuna, quod est causa per accidens eorum, quæ fiunt propter aliquid.

QUOAD TERTIUM verificatur de fortuna primum id, quod dicitur, quod est ignota, ut asserebant Stoici, quia cum sit causa per accidens, potest in infinitum extendi, infinitum autem est ignotum. Secundo, quod fortuna est nihil, quia causa per accidens habet aliquid per accidens pro effectu, quod simpliciter est non ens. Tertio, quod fortuna est cæca, quia de eo, quod est per accidens tamquam de infinito et indeterminato non datur certa ratio et visus. Quarto, quod fortuna est bona vel mala ratione eius, quod accidit bonum vel malum; et sic dicitur infortunium, quando magnum malum accidit, et eufortunium, quando magnum bonum accidit. Denique fortuna dicitur incerta, quia est causa per accidens.

SUMMA CAP. 6.

Agit de **differentia inter casum et fortunam** et facit tria: Primo ponit differentiam inter casum et fortunam comparando ea inter se; secundo comparando ea respectu illorum, quibus conveniunt et in quibus inveniuntur. Tertio concludit, ad quod genus causæ pertineant casus et fortuna.

QUOAD PRIMUM differentia est inter casum et fortunam, quia casus magis ample se habet quam fortuna; omnis enim fortuna est casus, et non e contra. Quod ostendit, quia fortuna non invenitur proprie nisi in his, qui agunt ex proposito. Cuius signum est, quia bona fortuna vel est felicitas vel propinqua felicitati; felices enim dicimus bene fortunatos, felicitas autem solum convenit rationali creaturæ. Casus autem etiam in aliis rebus invenitur, sicut dicimus lapidem vel sedem casu cadere, et sic casus accidit in his, quæ fiunt propter finem, si non fiunt causa eius, quod accidit.

QUOAD SECUNDUM constat ex dictis, quibus conveniat casus et quibus fortuna. Casus enim maxime dicitur in operationibus naturæ, quando fiunt extra suum finem, ut cum alicui nascitur sextus digitus, et sic casus potest habere causam intrinsecam, scilicet naturam. Fortuna vero solum invenitur in his, qui operantur ex proposito.

QUOAD TERTIUM reducit fortunam et casum ad genus causæ efficientis seu moventis, per accidens tamen eo, quod casus et fortuna vel convenit his, quæ sunt a natura, vel quæ ab intelligentia, quorum utrumque est principium motus. Denique excludit opinionem, quæ ponebat casum et fortunam esse causam cœli.

SUMMA CAP. 7.

In hoc capite **duo facit Philosophus:** Primo confirmat numerum causarum supra positum, quod sint tantum quatuor causæ. Secundo ostendit ad physicum pertinere de omnibus causis agere.

PRIMUM ostendit ex eo, quia propter quid quærit de causa, sed ad propter quid non respondetur nisi aliqua dictarum causarum, quæ sunt quatuor, ergo non sunt plures. Minor patet; nam propter quid aliquando reducitur in causam formalem vel definitionem, ut si dicatur, propter quid angulus est rectus, respondetur, quia constituitur ex linea faciente duos angulos æquales. Aliquando vero redditur causa movens, ut propter quid aliqui pugnaverunt? Quia furati sunt. Aliquando redditur causa finalis, ut cuius causa aliqui pugnant? Ut dominentur. Aliquando materialis, ut propter quid aliquid corruptum est? Quia constabat ex contrariis. Tot ergo sunt causæ, quot sunt modi quærendi propter quid.

QUOAD SECUNDUM ostendit ad naturalem spectare demonstrare per omnes causas, tum quia aliquando contingit causas convenire in unum, sicut formalis et finalis potest esse unum; nam

forma rei genitæ est finis generantis. Et similiter causa movens potest esse eiusdem speciei cum effectu, ut in agentibus univocis. Tum etiam, quia ad naturalem pertinet agere de omni mobili et de omni movente. Nam si est omnino immobile, non pertinet ad naturalem, sed ad metaphysicum. Agendo ergo de omni mobili, quod constat ex materia et forma et pendet ab aliquo movente, oportet agere de causa formali et materiali et movente, quæ est efficiens. Et quia generatio ipsa et motus est propter aliquid, forma enim est finis generationis, ideo etiam naturalis demonstrat per causam finalem. Denique in calce capitis ponit exempla demonstrationum naturalium per omnes causas.

SUMMA CAP. 8.

Tractat in hoc capite Philosophus, **utrum natura agat propter finem,** occasione accepta ex eo, quod dixerat cap. præc., philosophum demonstrare per causam finalem. Et quia ex hoc pendet alia difficultas, scilicet quomodo necessitas inveniatur in naturalibus, siquidem multi antiquorum negabant naturam agere propter finem, quia omnia eveniunt necessitate materiæ, ideo sicut in isto capite agit de fine, ita in sequenti de necessario.

In hoc ergo capite **tria facit:** Primo proponit antiquorum opinionem et dubitationem circa hoc. Secundo improbat eam ostendens naturam agere propter finem. Tertio fundamentis antiquorum satisfacit.

QUOAD PRIMUM dicit antiquos reduxisse effectus naturales in necessitatem materiæ. Et ideo dixerunt non esse necesse reddere rationem, propter quid natura faciat, neque quod melius faciat, ut si quæratur, propter quid pluat. Non est necesse reddere rationem, quod pluit, ut frumentum augeatur, sed pluit propter dispositionem terræ, e qua sol elevat vapores. Et similiter cur animal habeat dentes duros et acutos. Non est necesse reddere rationem, quod id fiat propter cibi manducationem, sed quia ex tali materia facti sunt, scilicet densa et dura. Inde vero consecutæ sunt illæ utilitates, non tamen propter illas facti sunt.

QUOAD SECUNDUM ponit quinque rationes ad probandum naturam agere propter finem, quæ in textu satis claræ sunt et res ista satis nota est.

QUOAD TERTIUM excludit tria fundamenta antiquorum, ex quibus movebantur ad negandum, quod natura ageret propter finem. Primo quia aliquando natura exorbitat et peccat non consequendo finem, ut patet in generatione monstri. Cui rationi affert instantiam Philosophus, *tum* quia etiam ars peccat aliquando, et tamen nullus negat, quod ars agit propter finem; *tum* quia, licet natura aliquando exorbitet a suo fine, tamen de se determinatum ordinem habet in procreandis animalibus, et consequenter determinatum finem. Secundum fundamentum erat, quia ea, quæ fiunt naturaliter, fiunt ex causis prioribus, scilicet materia et agente, non autem ex intentione finis, quia naturali modo fiunt. Sed oppositum iam supra est demonstratum, cum natura non sit causa per accidens sicut fortuna, sed determinatis viis procedat, et consequenter ex determinato fine, nisi aliquid impediat. Tertium fundamentum erit, quia natura non deliberat, ergo non agit propter finem. Respondet Philosophus, quod etiam ars non deliberat, quia habet certas et determinatas rationes operandi, et tamen facit propter finem, scilicet ut mota a fine, non ut movens.

SUMMA CAP. 9.

In hoc capite **facit tria:** *Primo* proponit quæstionem supradictam, an scilicet in naturalibus inveniatur **necessarium** absolute vel ex suppositione. Et dicitur necessitas absoluta, quæ provenit ex causis prioribus, quæ simpliciter necessitant, scilicet materia et efficiente operante necessario. Necessitas autem ex suppositione est ratione finis, scilicet supposito, quod intenditur. *Secundo* ponit opinionem antiquorum, qui dicebant omnia provenire ex necessitate materiæ, ut si dicatur, quod homo habet pedes inferius propter gravitatem humorum et manus superius propter le-

vitatem. *Tertio* determinat veritatem tum absolute tum comparative, assimilando necessitatem rerum naturalium necessitati scientiarum.

QUOAD PRIMUM dicit, quod in naturalibus necessitas sicut in artificialibus provenit ratione materiæ, sed ratio seu dispositio est ex fine, sicut ad ensem requiritur materia dura, quæ est ferrum, non tamen propter duritiam sic dispositus est ensis, sed propter finem scindendi. Sic natura assumit materiam talem, v. g. duram, pro dentibus, mollem pro carnibus, non tamen propter ipsam duritiam vel mollitiem determinat talem finem, sed potius propter talem finem assumit talem materiam.

Et hinc manet expeditum, quod SECUNDO LOCO proponit de opinione antiquorum.

QUOAD TERTIUM assimilat necessitatem in generatione naturæ necessitati in scientiis demonstrativis, tum quantum ad ordinem, tum quantum ad principia, quæ necessaria sunt. Quantum ad ordinem quidem, quia ex illo, quod assumitur ut principium, sequitur de necessitate conclusio. Finis autem se habet in operativis sicut principium in speculativis, licet quantum ad assecutionem finis sit posterior. Unde sicut ex principio disposito sequitur conclusio, sic ex fine intento sequuntur media, sive in operatione artis sive in generatione naturæ. Quantum ad ipsa principia, quia principium demonstrationis est definitio, et similiter finis pertinere potest ad definitionem in naturalibus; finis enim generationis est forma rei, quam significat definitio.

QUÆSTIO IX.

DE NATURA, ARTE ET VIOLENTO.

In ipsa definitione naturæ eas particulas posuit Philosophus, quibus natura ab artificioso et violento distinguitur. Utrique enim opponitur illa particula „ principium motus eius, in quo est ". Non enim ex intrinseco principio movetur, sive quod movetur arte sive quod vi. Et ideo, quia oppositorum eadem est ratio, agendo de natura, quæ principium motus intra se habet, simul agemus de artificioso et violento, quæ solum habent principium extrinsecum motus. Licet autem natura etiam opponatur supernaturali et libero, tamen ad physicum non spectat illas differentias per se considerare, quia utrumque, tam supernaturale quam liberum, a motu sensibili non dependent, violentum autem et artificiosum in sensibilibus inveniuntur.

ARTICULUS PRIMUS.

EXPLICATUR DEFINITIO NATURÆ.

Varias naturæ acceptiones plerique derivant, sed evidenter S. Thomas ex Philosopho 5. Metaph. textu 5. [1] eius acceptiones declarat 1. p. q. 29. art. 1. ad 4. et hoc modo analogiam huius nominis explicat: « Nomen », inquit, « naturæ primo impositum est ad significandum generationem viventium, quæ dicitur nativitas. Et quia huiusmodi generatio est a principio intrinseco, extensum est hoc nomen ad significandum principium intrinsecum motus. Et sic definitur natura in secundo Physicorum. Et quia huiusmodi principium est formale vel materiale, communiter tam materia quam forma dicitur natura. Et quia per formam completur essentia cuiuscumque rei, communiter essentia cuiuslibet, quam significat ipsa definitio, vocatur natura. Unde Boetius dicit, quod natura est unumquodque informans specifica differentia; specifica enim

[1] c. 4. (1014 b 16).

differentia est, quæ complet definitionem et sumitur a propria rei forma ». Ita D. Thomas.

Igitur *natura absolute sumpta* et sine addito istis quatuor modis sumitur, scilicet pro nativitate seu nascentia, pro principio motus seu generationis, pro materia vel forma, pro essentia et quidditate, quæ explicatur in definitione. Aliquando vero natura sumitur *cum aliquo addito* pro tota universitate rerum, ut quando dicimus: « Aliquid est in rerum natura ». Et D. Thomas sæpe docet totam naturam esse instrumentum Dei, ut 1. 2. q. 1. art. 2. et q. 6. art. 1. ad 3. Aliquando sumitur *pro ipso auctore naturæ*, qui non tam est natura quam origo ipsa principiumque totius naturæ et ab aliquibus appellari solet asperiori vocabulo „ natura naturans ", id est ordinans naturam.

In præsenti ergo naturam considerat Philosophus in secunda acceptione pro principio motus intrinseco, ut D. Thomas advertit loco cit. et 2. Phys. lect. 1. [1] Quod autem ex principiis istis componitur potius est principiatum quam principium. Quodsi dicas: Cur ergo Philosophus egit de principiis rei naturalis in primo libro, et iterum in hoc secundo agit de natura pro principiis rei naturalis, respondetur, quod cum natura definiatur hic respective, ut S. Thomas advertit in hoc 2. Phys. lect. 1. [2], id est sub habitudine ad motum, non inconvenit de principiis rei naturalis tractasse in primo libro, quatenus ex illis constat ens naturale, sive in fieri sive in facto esse. Hic autem de principiis rei naturalis seu de natura agit sub habitudine et respectu ad motum. Sic enim induit rationem naturæ, in quantum est principium motus, sive active sive passive, atque ita in primo libro considerantur principia ut constituentia ens naturale, sive in fieri sive in facto esse, ibique non tam consideratur principium ut activum et passivum quam ut materiale et formale. In præsenti vero considerantur principia non ut constituentia ens naturale, sed ut principiantia motum, et ita consideratur principium ut activum vel passivum.

EST IGITUR DEFINITIO NATURÆ: **Natura est principium et causa motus et quietis eius, in quo est primo et per se, et non secundum accidens.**

Primo loco ponitur in definitione naturæ „ principium et causa ". Cur utrumque posuerit Philosophus, multi quærunt et multa respondent, aliqui solum maioris explicationis gratia, alii, quod addidit causam ad removendam privationem, quæ est principium motus, et non est natura, quia non est causa. D. Thomas 2. Phys. lect. 1. [3] dicit poni principium et causam ad designandum, quod in aliquibus natura est principium passivum, in aliis activum, et hoc designatur per ly causa. Addere etiam possumus, quod quia intendebat Philosophus definire naturam substantialem, ut ex quarta particula constabit, oportuit significare, quod esset principium motus non quomodocumque, sed primum seu radicale et positive ordinatum ad motum, ideo nec posuit solum principium, quia hoc etiam convenit privationi, nec solum causam, quia hoc etiam convenit virtuti seu potentiæ motivæ, quæ est accidens, sed utrumque coniunxit, ut intelligeretur, quod debet esse principium positivum causans motum, non tamquam potentia seu instrumentum

[1] *Le* II. 56. n. 5.
[2] l. c.
[3] l. c. n. 4. sq.

operandi [1], quod est virtus, sed tamquam principium, quod est radix.

Secunda particula est „ motus et quietis ". Nomine motus non intelligitur solum localis, sed quicumque motus physicus et corporeus, sive localis sive alterationis etc. Illa autem copula „ et " non intelligitur copulatim, ita quod, ut aliquid sit natura, oporteat utriusque esse principium, sed intelligitur distributive distributione accommoda. In aliquibus enim natura est principium motus, in aliis quietis, in aliis utriusque; solius motus, ut in viventibus, in quibus, si omnis motus cessat, cessat vita, solius quietis, ut in cœlo empyreo et in toto terræ globo, qui perpetuo quiescit, utriusque, ut gravia et levia, quæ aliquando quiescunt, aliquando moventur, eo quod in eis unum ordinatur ad aliud, scilicet motus ad quietem. Quare tota natura in communi est principium motus et quietis distributive. Non autem ponitur disiunctive motus vel quietis, ne daretur intelligi, quod ad naturam in communi seu ad totam collectionem naturæ sufficeret alterum, scilicet sola quies vel solus motus. Dum autem utrumque distributive intelligitur, omnia in tota collectione naturæ reperiri significatur. Neque est inconsuetum sic tradere definitiones, sicut quando anima definitur a Philosopho, quod anima est, qua vivimus, sentimus, loco movemur et intelligimus, non quod omni animæ in singulari id competat, sed aliquid illorum omni animæ, alicui etiam animæ omnia illa, sicut animæ rationali. Nomine vero „ quietis " non intelligitur pura carentia motus, sed carentia illius cum possessione termini. Huius enim quietis possessivæ principium reale est natura, carentiæ vero, quatenus est nihil, non datur principium reale.

Tertia particula „ eius, in quo est " ponitur ad excludendum principia extrinseca motus; hæc enim non constituunt naturam. Et sic excluduntur artificialia, quæ non habent motum ortum ex aliqua forma seu principio intrinseco, sed ab arte, quæ extrinseca est naturæ, et similiter violentum, quod est ab aliqua vi extrinseca, et denique efficientia alicuius motus in aliquid extrinsecum non constituit aliquid nec denominat naturam, sed solum quatenus in se movetur aliquo principio intrinseco. Unde ignis non dicitur natura, quia active calefacit aliud extra se, nec animal ex eo, quod generat aliud, sed quia habet principium motus in se, ut ignis, quia potest descendere sursum, et aqua, quia potest descendere deorsum, et similiter quia potest calefieri et corrumpi; ad hoc enim habet principium intrinsecum passivum. Et sic omne principium motus convenientis ipsi mobili dicitur natura.

Sed dices: Calefactio ignis, etiam ut actio est, est naturalis; neque enim libera vel artificialis vel violenta est. Ergo procedit a natura, ut natura est. Et idem dici potest de generatione, quæ est actio procedens a natura, ut natura est.

Respondetur actiones illas dici naturales, non quia natura constituatur ratione illarum vel per ordinem ad illas, sed quia consequuntur ad naturam et ex inclinatione illius sunt, vel ad naturam propagandam ordinantur. Hoc enim, quod est efficere vel movere alterum a se, etiam potest competere agenti non naturali, sed artificioso et violento, imo et principio immobili alia moventi, scilicet Deo. Ex hoc ergo, quod aliquid moveat aliud præcise, non dicitur natura nec pertinens ad rationem mobilis, sed tamen potest

[1] *La* non tamquam medium operandi.

dici actio erga alterum naturalis, vel quia naturam generat, vel quia a naturæ inclinatione procedit. Quod totum supponit naturam constitutam, non autem formaliter constituitur per hoc, quod sit principium talis motus moventis aliud a se.

Quarta particula est „ primo et per se, et non secundum accidens ". Ubi particula „ primum " denotat secundum communem explicationem, quod natura non debet esse principium motus secundarium et instrumentale, quale est accidens, sed radicale primum, quale est substantia. Accidens enim est aliquid adiunctum naturæ, non constituens naturam, sed illi constitutæ inhærens. Denique additur illa particula „ per se, et non secundum accidens ", iuxta aliquos solum ob maiorem explicationem, iuxta alios, præsertim D. Thomam, et secundum textum litteræ, ad excludendum ea, quæ ab aliquo interiori moventur, sed per accidens adiuncto, sicut v. g. cum medicus curat seipsum. Talis sanitas provenit a principio ipsi medico intrinseco, sed tamen quia contingit hunc, qui sanatur, esse medicum (per se enim est, quod infirmus sanetur, per accidens vero, quod qui est infirmus, sit medicus), ideo non dicitur sanari a natura, sed ab arte sicut alii infirmi, qui curantur a medico.

Sed instabis contra utramque particulam: Nam potest dari ars ad facienda opera non alterius, sed sui tantum, sicut ars cantandi, saltandi et ratiocinandi etc., quæ non per accidens, sed per se, id est ex suo obiecto solum possunt fieri a principio intus existenti et in eo, in quo est. Ergo per hoc non differunt naturalia ab arte. *Item* superflue ponitur duplex illa particula „ primo et per se ". Nam si est primum principium, hoc ipso non est accidentaliter coniunctum, et consequenter est per se.

Respondetur, quod illa opera artificiosa quantum ad substantiam non fiunt ab arte, sed solum quantum ad modum, quo diriguntur, et sic licet ex parte substantiæ operis sint actiones propriæ ipsius subiecti et a principio intrinseco fiant, tamen quantum ad modum, quo fiunt secundum talem directionem artificiosam, non fiunt a principio intrinseco ipsi naturæ corporeæ, quæ sola est natura mobilis, de qua in præsenti agimus, sed fiunt a principio acquisito per cognitionem et non habente radicem in ipsa natura, sed accidentaliter conveniente. Et sic dicitur principium intrinsecum, quia inhæret in ipso homine, non quia a natura dimanat. Specialiter autem ars ratiocinandi non dirigit opera naturalia, sed operationes intellectus artificiose disponendo obiecta, non introducendo in ipsos actus rationis artificialem et realem formam.

Ad secundum dicitur, quod illa particula „ primum " denotat, quod principium debet esse intrinsecum radicale. Sed quia non satis explicatur, quid sit esse radicale principium, adhibetur illa particula „ per se ". Sic enim intelligimus, quod non solum est primum respectu operationis et motus, sed quod in ipsa essentia rei est primum tamquam per se illi conveniens.

Sic explicata naturæ definitio plures habet difficultates. Sed quia omnes illæ non tam difficultatem faciunt circa ipsam definitionem naturæ quam circa ea, in quibus ratio naturæ invenitur, seq. art. declarabuntur.

Articulus II.

IN QUIBUS RATIO NATURÆ INVENIATUR.

Circa ea, quibus convenit ratio naturæ, aliquæ se offerunt difficultates: *Prima*, an ratio naturæ conveniat composito, an solum partibus

componentibus, scilicet materiæ et formæ. *Secunda*, an conveniat cœlo. *Tertia*, an conveniat elementis, scilicet gravibus et levibus. *Quarta*, an conveniat animæ rationali, ut rationalis est. *Denique*, an conveniat angelis et Deo.

De composito.

Si totum compositum sumatur **pro supposito subsistente in concreto,** manifeste excluditur a Philospho a definitione naturæ in hoc 2. libro textu 12. [1] dicente, quod « compositum natura quidem non est, sed est et constat natura, ut homo ». Itaque compositum est principiatum, non principium, natura autem principium est motus et quietis, quia [2] est id, quo aliquid est tale, non est id, quod est tale. Unde etiam patet philosophum aliquam distinctionem agnovisse inter naturam et suppositum, humanitatem et hominem, quia homo constat natura, nihil autem est id, ex quo constat. Similiter Theologia distinguit naturam a supposito et in Christo fatetur duas naturas et unam personam, et in Deo tres personas et unam naturam; non ergo suppositum seu persona natura dicitur.

Si vero loquamur de toto, non pro ipso supposito, sed **pro forma totali,** sicut v. g. humanitas, in qua materia et forma inveniuntur, controvertitur ab aliquibus, an conveniat illi ratio naturæ. Nam

Ex una parte non videtur id posse negari, cum fides fateatur, quod Verbum assumpsit humanam naturam, id est humanitatem ipsam non assumpta persona; ergo humanitas natura est. Deinde quia humanitas est principium et ratio operationis per modum principii quo, non per modum principiati et quod, ut evidenter patet in Christo respectu operationum et motuum, qui media humanitate illi conveniunt; horum enim motuum humanitas est principium quo, ergo convenit illi definitio naturæ ab Aristotele designata. Quod enim aliqui dicunt humanitatem in Christo Domino esse operativam ut quod, et non solum ut quo, neque actiones esse suppositorum, sed singularium, supra q. 7. art. 2. impugnatum est. Quodsi convenit formæ totali esse principium operandi quod, de partiali forma substantiali etiam id poterit dici, et sic talis modus operandi ut quod in forma totali non magis excludet illam a ratione naturæ quam formam partialem.

Ex alia vero parte excludi videtur forma totalis a ratione naturæ, quia licet humanitas sit principium quo motus et quietis, non tamen est primum principium simpliciter et tamquam elementum primum, unde generatio fit, quia ita est principium, quod etiam est principiatum ex aliis prioribus, scilicet materia et forma. Unde non includitur in definitione data, quæ dicit, quod natura est principium motus et quietis primo et per se, humanitas autem non est principium primum, sed ex primis principiis constans.

Et adstipulatur Philosophus 5. Metaph. textu 1. [3] dicens, « quod natura principium est et elementum ». Sumit ergo naturam non pro quolibet principio, sed pro principio, quod est elementum, humanitas autem non est elementum, sed ex elementis. Item ibidem cap. 4. textu 5.[4] dicit Aristoteles, « quod natura est

[1] c. 1. (193 b 5).
[2] *Lu* — quia . . . ex quo constat.
[3] c. 1. (1013 a 20).
[4] 1014 b 17.

id, ex quo primo inexistente generatur, quod gignitur ». Primum autem inexistens, ex quo aliquid generatur, non est integra natura seu humanitas, sed pars aliqua, ex qua fit humanitas. Nec tamen negat ista sententia humanitatem seu formam totalem esse naturam, sumpta natura pro quidditate seu essentia, ut opponitur supposito, non tamen esse naturam prout explicatur in definitione Aristotelis, quæ solum includit prima principia motus et quietis, non quæ sunt ex his.

Hæc difficultas non tanti momenti est, quanti fit ab aliquibus, qui nimis in hanc ultimam sententiam inclinant, sed tamen **prima sententia videtur magis conformis menti Divi Thomæ,** qui in 5. Metaph. lect. 5. [1] explicans illa verba Philosophi textu 5. [2], ubi dicit, « quod est natura ipsa forma ut substantia », intelligit illa de forma totali inquiens, quod « non solum forma partis dicitur natura, sed species ipsa, quæ est forma totius, ut si dicamus, quod hominis natura non solum est anima, sed humanitas, et substantia, quam significat definitio ». Ita D. Thomas. Cum autem in illo loco Philosophus agat de natura eo modo, quo illam definivit in hoc secundo libro Physicorum, siquidem ex illo loco oppositi auctores suam confirmant sententiam, efficitur planum, quod D. Thomas etiam loquitur de natura, prout hic definita est ab Aristotele, quando illam tribuit formæ totali.

Ad fundamentum oppositum respondetur, quod in definitione naturæ, quando dicitur, quod est primum principium, ly primum idem est quod substantiale seu radicale, ut opponitur accidentali et instrumentali, non autem oportet, quod sit primum partiale et per modum primi elementi. Humanitas autem principium substantiale est et hac ratione primum. Quod vero dicitur humanitatem esse genitam, non vero principium generationis, respondetur humanitatem esse genitam ut quo, non ut quod, et sic manet intra lineam principii substantialis; id enim, quod se habet ut quo, est principium eius, quod se habet ut quod. Nec [3] solum est principium in constituendo et ut quidditas, sed etiam in operando et in ratione motus, quia humanitas est radix potentiarum, ergo et operationum. Non autem requiritur, quod natura sit principium generationis, sed sufficit, quod alterius motus, nam in cœlo datur natura, et non principium generationis.

Ad primam auctoritatem Philosophi dicitur, quod in illis verbis: « Natura quoque principium est et elementum » non attribuitur naturæ utrumque copulatim, sed naturæ et elemento attribuitur, quod sit principium, quasi dicat: « Natura est principium, et etiam elementum est principium », non vero natura est elementum et principium. Quæ constructio litteræ significatur ibi a D. Thoma lect. 1. [4] dicens, quod « natura est principium, sicut illud, a quo incipit motus, elementum autem sicut pars prima in generatione rei ».

Ad secundum vero locum dicitur, quod ibi Philosophus plures acceptiones naturæ referens ponit secundam, quando dicitur natura « id, ex quo primo inexistente generatur, quod gignitur ». Tertium autem modum dicit esse, quando natura dicitur, « unde primus motus in unoquoque est eorum, quæ natura sunt, in

[1] *Pa* XX. 391 a.
[2] c. 4. (1015 a 13).
[3] *Lu* — Nec . . . et operationum.
[4] *Pa* XX. 382.

eo secundum quod ipsum est ». Qui tertius modus continet definitionem naturæ traditam hic in 2. Phys. Ergo perperam ex denegatione illius secundi modi intenditur probari, quod humanitati non conveniat iste tertius.

De materia et forma.

De forma nulla est difficultas, quod sit natura, imo magis esse naturam quam materiam, aperte docet Philosophus 2. Phys. cap. 1. [1]

De materia multi dubitant, et quidam extreme sentiunt in hac parte. Sentiunt enim aliqui solam materiam, vel generalius loquendo solum principium passivum, non activum esse naturam, quod attribuitur Scoto in 2. dist. 18. quæst. unica [2], ut referunt Conimbric. in 2. Phys. cap. 1. q. 3. art. 1. et P. Fuente libro 2. Phys. q. 1. diffic. 2.

Alii per aliud extremum solum principium activum sentiunt esse naturam, et ita excludunt materiam a definitione naturæ, quod attribuitur Valesio q. 11. ad tirones, et eam videtur sequi P. Vazquez 1. 2. tom. 1. disp. 25. cap. 3. Nec possunt hanc sententiam negare, qui existimant rationem naturæ solum analogice convenire materiæ respectu formæ, ut Cabero hic tract. 2. disp. 1. dub. 4.

Et fundamentum huius sententiæ dependet principaliter ex his, quæ art. 4. dicenda sunt; præcipue enim fundatur in eo, quia naturale opponitur violento. Ad rationem autem violenti requiritur, quod inveniat resistentiam in passo, quæ fit per activitatem illius, non per receptionem passivam, alioquin omnis motus erit naturalis, quia omnis motus habet principium passivum, cum [3] recipiatur in aliquo. Ergo ad rationem naturæ, ut opponitur violento, requiritur principium activum, et non sufficit passivum; quod fundamentum ibidem expendetur.

Fundamentum autem primæ sententiæ ad id reducitur, quia inde primo denominatur natura, unde mobilis esse dicitur, et in tantum est natura, in quantum mutabilis. Sed esse mobile et mutabile importat principium passivum et potentiale [4], ergo ratione illius aliquid denominatur natura.

Confirmatur, quia natura est principium motus intrinsecum. Hoc autem non habet ratione principii activi, sed passivi, imo per accidens se habet ad motum, quod habeat principium activum ad illud, sicut si ægrotus habeat principium curationis, scilicet artem medicam, per accidens se habet ad sanationem. Unde etiam activum principium si purificetur ab omni passivo, exuit rationem naturæ et solum est motor naturæ. Ut ergo sit natura, necessario debet supponere principium passivum motus, et ab illo solo denominabitur natura, quia si ab activo denominaretur, etiam remoto passivo fieret denominatio. Imo quando datur utrumque principium, tam passivum quam activum, ab activo nullo modo fit denominatio, ut patet in igne, qui non denominatur natura ex eo, quod calefacit active, sed ex eo, quod est mobilis passive. Neque negat hæc sententia, quod viventia habeant naturam, sed dicit, quod viventibus convenit natura ratione passivi principii ad motum, non ratione activi. Unde fit, quod ille motus sit in viventibus naturalis, qui est a principio extra, ad

[1] 193 b 18.
[2] II. 605. n. 669 a et b.
[3] *Lu* — cum . . . aliquo.
[4] *Lu* — et potentiale.

quod vivens passive se habet, ut motus cordis, primus actus intellectus et similia. Quæcumque enim determinantur ab alio, dicuntur naturaliter ferri, et recedit a naturali, quod se determinat; de quo D. Thomas 1. p. q. 18. art. 3.

Nihilominus dicendum est **rationem naturæ, ut explicatur definitione data, proprie convenire materiæ et formæ, principio activo et passivo, dummodo sit principium activum motus in seipso, sicut se movent viventia.**

Hæc conclusio sumitur ex Divo Thoma 2. Phys. lect. 1. [1], ubi inquit, « quod in rebus naturalibus eo modo est principium motus, quo eis convenit motus. Quibus ergo convenit movere, est principium motus activum, quibus autem competit moveri, est in eis principium passivum, quod est materia, quod quidem principium in quantum habet potentiam naturalem ad talem formam et motum, facit esse motum naturalem ». Ita D. Thomas. Et videri etiam potest in locis art. 4. citandis, ubi aperte tenet etiam principium passivum esse capax violentiæ, et consequenter esse in se naturam. Et videri possunt pro hac sententia Conimbric. ubi supra [2], et Mag. Soto in 2. Phys. q. 1. concl. 3.

Fundamentum est, *tum* quia motus naturales sunt diversi in diversis naturis, cuius diversitatis ratio debet reduci ad diversitatem formæ et principii activi, ergo forma est principium naturale; *tum* quia in viventibus proprie invenitur ratio naturæ, alias sola inanimata, non autem viventia constabunt natura, cum tamen vivens, in quantum vivens, habeat processionem naturalem, scilicet generationem, quæ est opus naturæ, et alios etiam motus naturales. Constat autem, quod vivens in hoc distinguitur a non vivente, quia habet principium activum se movendi, quod inanimato non convenit, ergo principium activum proprie habet rationem naturæ.

Nec dici potest motum proprium animalium, v. g. motum progressivum, non esse mere naturalem, sed mixtum ex violento et naturali, quia fit per elevationem et depressionem unius partis, et pro ea parte, qua elevatur, est violentus et contra gravitatem. *Contra hoc* enim est, *tum* quia multi alii motus naturales inveniuntur in animali, qui nihil habent de violento, ut motus augmentationis et nutritionis, motus cordis, pulsationis etc. *Tum* etiam, quia licet motus progressivus aliquid habeat violentiæ respectu gravitatis, non tamen respectu naturæ animalis, cui motus ille naturalis est, utpote a propria virtute se movendi, quæ ex ipsa natura animalis, ut animal est, originatur.

Quod vero materia et principium passivum habeant rationem naturæ, constat, *tum* quia ipsa materia prima per sui transmutationem vere est causa motus et susceptionis formarum, ergo vere est principium motus et quietis; *tum etiam*, quia aliquis motus datur naturalis, qui non habet principium activum, neque ex parte formæ neque ex parte materiæ, sicut motus cœli, supposito quod cœlum non est vivens, et tamen motus circularis est ei naturalis, ut contra Vazquez et alios probabimus infra [3]. Et dispositiones, quæ in aliquo subiecto recipiuntur, in illo sunt motus naturales, et non violenti, alias generatio non fieret naturaliter, et tamen in illo subiecto non habent principium activum, neque ex parte

[1] *Le* II. 56. n. 4.
[2] l. c. art. 2.
[3] 182 b 19.; 192 a 6.

formæ, quia illam expellunt, neque ex parte materiæ, quia in illa recipiuntur.

Ad primum a principio respondetur Conimbric. hic 2. Phys. cap. 1. q. 3. art. 2. sentire, quod omnis motus est naturalis respectu materiæ, violentus autem respectu compositi, si est contra inclinationem formæ. Ceterum non potest omnis motus dici naturalis materiæ, cum non omnis disponat illam ad generationem formæ, quod solum est ei naturale, ut patet in motu, quo proicitur lapis sursum. Quare respondetur, quod licet naturale opponatur violento et omnis motus habeat principium passivum suæ receptionis, non tamen principium passivum inclinationis. Ut autem notavit D. Thomas 2. Phys. lect. 1. [1], principium passivum facit esse motum naturalem, in quantum habet potentiam naturalem ad talem formam et motum, et propter hoc factiones rerum artificialium non sunt naturales, quia licet subiectum et [2] materia, in qua fiunt, naturale sit, non tamen habet potentiam naturalem ad talem formam nec est mobile a naturali agente, sed ab artificioso. Si autem quomodocumque recipi sufficeret ad naturalem motum, proiectio lapidis sursum, cum in eo recipiatur, esset naturalis motus, et gratiæ infusio esset naturalis [3] in anima, quia in eius naturali entitate recipitur.

Ad argumenta facta in favorem Scoti respondetur dici aliquid naturam, in quantum mobilis, sed non ut præcise ad recipiendum, sed etiam si mobilis sit ad agendum; movent enim quædam ut mota. Itaque principium activum sine ulla mutatione movens est supra naturam, scilicet Deus. Si autem movet ut indigens mutatione ad movendum, non excluditur a natura, quia mobilitate inducitur ad movendum.

Ad confirmationem respondetur probare, quod non omne principium activum est natura, ut si sit principium intrinsecum per accidens, sicut quod infirmus habeat artem curandi; hoc enim principium est acquisitum, non innatum, et sic non est natura. Sunt tamen alia principia activa, quæ sunt innata et intrinseca per se et ad motum sui ordinata, ut in viventibus, et talia non excluduntur a ratione naturæ. Et in hoc peccant pleraque argumenta, quæ pro sententia Scoti multiplicantur. Probant enim principium passivum esse naturale et opponi violento, et illud sufficere ad denominationem naturæ; non tamen probant excludi omne principium activum a natura, quando non est pure activum ut Deus, qui [4] est supra naturam, nec est principium solum ad movendum alia, sed etiam se.

Unde respondetur ad ultimum, quod denominatio naturæ non fit a solo principio passivo, sed etiam activo, dummodo habeat illas duas conditiones, quod non sit pure activum sicut Deus, sed movens motum, nec sit præcise [5] ad movendum alia, sed ad proprios motus sui, ratione cuius ignis, ut præcise calefacit aliud, non dicitur natura, quia non est principium motus in se.

Sed adhuc inquires, an materia et forma analogice dicantur participare rationem naturæ.

Respondetur plures auctores analogiam agnoscere, ut Cabero hic tract. 2. disp. 1. dub. 4., Cursus Carmel. disp. 7. q. 8. et alii. *Fundantur*, quia

[1] *Le* II. 56. n. 4.
[2] *Lu* — et ... fiunt.
[3] *Lu* — esset naturalis.
[4] *Lu* — qui ... naturam.
[5] *Lu* — præcise.

Philosophus dicit 5. Metaph. cap. 4. [1] propter formam metaphorice omnem substantiam naturam dici, ergo et analogice. Et 2. Phys. cap. 1. [2] dicit, quod forma magis est natura quam materia, non ergo materia simpliciter. *Adde*, quod materia non habet secundum se oppositionem cum violento nisi mediante forma. Si enim solum sufficeret principium passivum ad rationem violenti nec requireretur activa resistentia, quandocumque excluditur forma a materia, pateretur violentiam, quia passive erat ei coniuncta, et aer quando privatur luce recipiendo tenebras [3], et cœlum cessante motu paterentur violentiam. *Denique* materia nullius motus est causa nisi mediante forma; de se enim indifferens est et in potentia ad diversos motus. Ergo sicut causa in potentia est causa secundum quid, ita materia est principium motus et consequenter natura secundum quid, quia in potentia.

Opposita tamen sententia pluribus placet auctoribus nec nobis displicet. Tenet eam Soto 2. Phys. q. 1. concl. 2., Toletus [4], Placa [5] et alii. *Et ratio* sumitur ex dictis, quia principium passivum vere et proprie habet rationem naturæ, et non habet esse principium omnis motus dependenter aut participative a forma. Nam per se est principium generationis in suo ordine, scilicet ut causa materialis, sicut est principium corruptionis, et ad illam habet naturalem inclinationem; ergo non est, cur a propria et univoca ratione naturæ excludatur.

Nec obstat, quod exerceri non potest talis motus sine forma et dependenter ab ipsa; nam hoc modo etiam forma non potest exercere motum, nisi dependenter a materia. Et ratio naturæ non consistit in exercitio motus, sed in ratione principii talis motus [6]. Ratio autem principiandi nec materiæ convenit per formam nec formæ per materiam, sed utrique in suo genere per se essentialiter convenit, licet coniungi debeant, ut motus exerceatur.

Ad primum fundamentum oppositum ex auctoritate Philosophi respondetur, quod in illo primo loco, cum dicit, quod propter formam omnis substantia natura dicitur metaphorice, non sumit ibi naturam physice et ut in præsenti consideratur pro principio motus, sed pro quacumque quidditate, quæ est terminus generationis et dicitur natura quasi nata seu generata. Sumpta ergo natura in hac acceptione pro termino motus, non pro principio, omnis substantia dicitur natura, id est quidditas specifica a forma quasi a termino formali. Expositio est S. Thomæ in 5. Metaph. lect. 5. § *Ponit duos modos* [7], ubi inquit: «Sicut forma vel materia dicebatur natura, quia est principium generationis, quæ secundum primam nominis impositionem natura dicitur, ita species et substantia dicitur natura, quia est terminus generationis. Nam generatio terminatur ad speciem generati, quæ resultat ex unione formæ et materiæ. Et ex hoc secundum quamdam metaphoram et nominis extensionem omnis substantia dicitur natura, quia natura, quam diximus, quæ est generationis terminus, substantia quædam est, et ita cum eo, quod natura dicitur, substantia si-

[1] 1015 a 11.
[2] 193 b 6.
[3] *Lu* — recipiendo tenebras.
[4] 2. Phys. q. 1. ad 5.
[5] 2. Phys. disp. 1. q. 3. in 2. parte.
[6] *Lu* — talis motus.
[7] *Pa* XX. 391 a.

militudinem quamdam habet ». Ita D. Thomas. Et similiter quando subdit Aristoteles, quod materia dicitur natura, quia formæ susceptiva est, ad litteram Philosophus loquitur de natura non in nostra acceptione pro principio motus, sed pro quidditate rei, quæ est terminus generationis. In hac enim acceptione proprie dicitur natura ipsa forma seu id, quo aliquid actu habet naturam, id est quidditatem. Materia autem dicitur natura seu quidditas, quia huius susceptiva est, non quia per se actu est talis. Sumendo autem naturam pro principio motus materia dicitur univoce natura, etsi susceptiva sit formæ, quia esse susceptivam formæ intrinsece et per se illi convenit et per se est principium rei, sicut ipsa forma suscepta.

Ad secundum locum ex Physicis dicitur, quod materia est magis natura, non quod ly magis dicat analogiam, sed principalitatem et comparationem. Bene autem stat, quod inter univoca unum sit principalius et perfectius altero, sicut homo leone in genere animalis. Et ita est magis natura specifice, non generice, inæqualitate se tenente ex parte speciei, non ex parte generis participati; sed hoc analogiam non facit.

Ad fundamentum ex ratione dicemus latius art. 4., quomodo materia seu principium passivum pati possit violentiam, etiam ut passivum est.

Ad secundum respondetur, quod materia est indifferens ad plures motus, ad quos non inclinatur nisi per formam, v. g. ut moveatur sursum vel deorsum, augmentatione vel diminutione etc. Et tamen per se habet et independenter a forma esse principium recipiendi illos in toto. Alii vero motus sunt, ad quos materia habet immediatam inclinationem et per se, non mediante forma, sicut ad generationem substantialem et receptionem formarum, licet determinatio ad istam formam potius quam ad illam ab aliquo agente disponente dependeat.

Et quando dicimus materiam et formam univocari in ratione naturæ, non intendimus, quod per se sint univoce in aliquo genere vel specie, sed supposito, quod solum reductive pertinent ad [1] genus vel speciem, dicimus rationem principii et partis componentis non inæqualiter et analogice, sed per se utrique convenire.

De anima rationali.

Difficultas est, an secundum gradum rationalem sit natura, non solum secundum alios gradus, scilicet vegetativum et sensitivum. Videtur enim natura esse principium motus corporalis ad Physicam pertinentis. Motus autem partis rationalis independentes sunt a materia et mobilitate physica potiusque ad metaphysicum pertinere videntur, ut intelligere et velle, quæ etiam aliunde naturæ metas excedunt, quia non sunt determinatæ ad unum, sed universalem habent indifferentiam et de se permanere possunt et convenire statui separationis.

Nihilominus asserendum est **animam rationalem etiam secundum gradum rationalem naturam esse pro statu tamen, quo est in corpore; status enim separationis ad considerationem de substantiis separatis spectat, id est ad metaphysicum per se et directe.**

Et ita Philosophus in hoc 2. libro textu 26. [2] docet, quod terminus considerationis naturalis est forma, quæ

[1] *Lu* — ad ... speciem.
[2] c. 2. (194 b 9).

aliquo modo potest esse separata, scilicet anima rationalis. Unde inquit D. Thomas ibi lect. 4. [1]: « Usque ad animam rationalem se extendit consideratio naturalis, quæ est de formis. Sed quomodo se habeant formæ totaliter a materia separatæ et quid sint, vel etiam quomodo se habeat hæc forma, id est anima rationalis, secundum quod est a corpore separabilis et sine corpore existere potens, pertinet ad philosophum primum, id est ad metaphysicum ». Igitur anima rationalis pro hoc statu ad physicam considerationem pertinet, et consequenter rationem naturæ induit; solum enim pro statu separationis ad metaphysicum spectat.

Ratio huius est, quia anima rationalis etiam secundum ultimum gradum rationalitatis vere constituit hominem et est forma eius. Homo autem est ens naturale etiam secundum ultimam speciem et gradum; est [2] enim corporeum generatione corporali factum et mobilitati corporali subiectum. Ergo anima, quæ est forma constitutiva eius, est natura etiam secundum istum gradum, id est principium talis entis naturalis.

Maior negari non potest. Nam anima rationalis ut rationalis est forma hominis, ut definitur in Concilio Viennensi et in Lateranensi sub Leone X. [3] *Et ratione constat*, quia homo secundum propriam hominis rationem constituitur per aliquam formam seu gradum formæ et in quantum homo rationalis est; hæc enim est ultima differentia eius. Ergo forma, quæ dat esse rationale in quantum talis, constituit essentialiter hominem. Est etiam principium motuum rationalium, ut ridendi, flendi, loquendi, quæ licet mediante corpore exerceantur, sunt tamen propria gradus rationalis, non vegetativi aut sensitivi tantum.

Ad fundamentum oppositum respondetur, quod operationes animæ rationalis, licet secundum se et propriam rationem spiritualem sint independentes a corpore, dependent tamen ministerialiter et dispositive, quia pro hac vita exercentur dependenter a sensibus et a phantasmatibus, et ratione huius dependentiæ ad naturam spectant, sicut etiam generatio hominis naturalis est, licet anima non dependeat a corpore quantum ad esse, sed quantum ad informationem.

Et cum instatur, quod non sunt operationes determinatæ ad unum, sed indifferentes aut voluntariæ, *respondetur*, quod ex hoc probatur non esse naturales illas operationes secundum se et ratione principii, a quo egrediuntur, bene tamen ministerialiter et dispositive propter dependentiam, quam habent a sensibus, a quibus etiam dispositive pendet libertatis exercitium; læsis enim vel turbatis sensibus non exercetur libertas. Et hoc non est dici naturales solum ratione modi, sed tota ipsa substantia actus eo modo dicitur naturalis, quo pendet a principio naturali, scilicet dispositive. Ab illa enim dispositione et ministerio sensuum non solum dependet modus, sed etiam totum ipsum exercitium actuum intelligendi et volendi. Quod vero in statu separationis a materia possint huiusmodi actus permanere, non obstat, quia ille status non est connaturalis animæ, sed semper inclinatur ad istum, quem habet in corpore. Et ideo anima simpliciter est natura, etiam separata, non propter statum separationis, sed propter connaturalitatem ad operandum in corpore et secundum dispositiones sensuum.

[1] *Le* II. 67. n. 10.
[2] *Lu* — est ... subiectum.
[3] Denzinger (ed. Bannwart), Enchiridion 481. et 738.

De cœlo.

Specialis difficultas est, an in illo salvetur propria ratio naturæ propter duo:

Primo, quia motus ille non est ei naturalis, secundum quod naturale opponitur violento, quia non est ab aliquo principio activo intrinseco. Ut autem sit naturale oppositum violento, debet habere principium intrinsecum activum, quo resistat vi extrinsecus illatæ, passivum autem principium nullo modo resistit, ergo non patitur violentiam, et consequenter nec constituit naturam, quia illud est natura seu naturalis motus, quod violento opponitur et per violentiam tolli potest.

Secundo, quia quies non est cœlo naturalis neque violenta, ergo neque motus naturalis est, neque ipsum cœlum natura, siquidem natura principium motus et quietis, non motus tantum.

Consequentia patet, quia omnis motus naturalis tendit ad quietem, si ergo quies non est naturalis, neque motus. *Antecedens* vero probatur: Quies non est violenta, quia nullum violentum perpetuum. Cœlum autem perpetuo quiescet post diem iudicii. Non est naturalis, quia non est acquisibilis motu naturali cœli, alias quamdiu illam non acquireret, non esset in actu perfecto, sicut grave extra centrum non est perfectum, et ideo motus eius naturalis est, quia tendit ad quietem; nihil enim movetur propter moveri, cum moveri imperfectio sit. Quodsi dicatur utrumque cœlo esse naturale, et motum et quietem, ergo duo contraria sunt ei naturalia, quod repugnat.

Denique accumulatur difficultas, quia pars cœli, si avulsa ab ipso poneretur in hoc mundo inferiori, neque moveretur, quia non esset assignare, quo motu moveretur et ad quem terminum, neque quiesceret, quia est extra locum proprium, qui est super elementa; alias enim si quiesceret, naturaliter quiesceret hoc ipso, quod relinqueretur in quocumque loco, et sic quies esset ei naturalis, ac per consequens motus naturalis non esset.

Ultimo cœlum empyreum habet naturam, cum sit verum corpus, et tamen non potest moveri nec ad id habet principium. Ergo natura non consistit in hoc, quod sit principium motus et quietis.

In hoc puncto aliqui auctores negant motum cœli esse naturalem, fundati in illo principio P. Vazquez 1. 2. disp. 25., de quo agemus art. 4. seq., quod principium passivum non potest pati violentiam et consequenter neque habet naturam, ut opponitur violento. Unde aliqui simpliciter fatentur motum cœli esse violentum, propendere autem in quietem naturaliter; omnis enim motus aut est violentus aut naturalis, ut docet Philosophus 4. Phys. textu 67. [1] Si ergo motus non est cœlo naturalis, quia solum habet principium passivum, erit violentus et sic tenet Martinez super cap. 1. huius libri disp. 1. q. 2. Alii vero dixerunt neque esse violentum illum motum cœli neque naturalem, sed præternaturalem, pro quo citatur Avicenna a Mag. Soto 2. Phys. q. 1. et Scotus in 2. dist. 2. q. 6. in fine [2], et videri potest in 4. dist. 48. q. 2. ponens potentiam neutram, mediam inter naturalem et violentam.

Ceterum **S. Thomas expresse pluribus in locis motum cœli dicit esse naturalem,** ut videri potest 1. p. q. 70. art. 3. ad 4. et 1. de Cœlo lect. 3. et 4. [1] et 3. Contra Gent. cap. 23. et q. 5. de Potentia art. 5. [2] reducens perpetuo rationem naturæ in cœlo ad principium passivum, quo naturaliter est susceptivum motus.

Et probatur, quia cœlum habet in se principium passivum inclinans ad motum circularem [3] non solum alterius, sed suimet. Et hic motus est ei naturalis, non propter terminum in se acquirendum, sed quia naturale est ei influere in hæc inferiora ut primum alterans. Ergo principium inclinans ad hunc motum circularem natura est eique conveniunt conditiones naturæ. Et hanc rationem ponit D. Thomas in 4. dist. 48. q. 2. art. 2. ad 4. [4], ubi dicit, «quod motus cœli non est de perfectione corporis cœlestis, nisi in quantum per hoc est causa generationis in istis inferioribus»; et sic est aliquid naturale ille motus. Est autem cœlum principium passivum non solum ratione materiæ, sicut omnes aliæ res, sed etiam ratione formæ, quia ex ipsa forma non consequitur motus active sicut in aliquibus, sed ab intelligentia recipitur.

Ad primum fundamentum respondetur imprimis, quod etiam principium passivum potest pati violentiam, quando habet inclinationem in formam, qua privatur, et privatur illa sine alterius æque naturalis subrogatione, ut dicemus art. 3. *Vel secundo dicitur*, quod cœlum ut habet adiunctam intelligentiam moventem, etiam resisteret active mediante impulsu intelligentiæ, si sibi inferretur vis ad sistendum motum. Remota autem intelligentia movente non erit violenta cessatio motus, et sic non resistet.

Ad secundum respondetur, quod quies non erit violenta cœlo eo modo, quo fiet post diem iudicii, ut docet D. Thomas q. 5. de Potentia art. 5. ad 12. [5], non quod illa quies sit ex aliquo agente naturali; sic enim acquireretur per motum et motus cœli esset propter quietem, et sic esset motus imperfectus, quamdiu non acquireretur quies. Sed dicitur illa quies naturalis negative, quia provenit ex absentia moventis. Cessabit enim tunc angelus movere cœlum, quia cessabit status generationis, qui ordinatus est a Deo ad complendum numerum electorum. Non est autem illa quies positive naturalis et intenta, neque enim motus cœli est propter quietem, sed propter generationem inferiorum.

Et ad instantiam, quod tunc motus non erit naturalis, respondetur, quod ille motus non dicitur naturalis ratione termini, quasi acquirat aliquid ipsi cœlo, in quo quiescat, sed ratione principii, quia passive inclinatur ad motum sui, quo perficitur et constituitur in ratione primi alterantis.

Ex quo etiam solvitur obiectio quorumdam, quia tunc motus est naturalis, quando est acquisitio loci convenientis ipsi mobili, et tunc quies est naturalis, quando est conservativa præsentiæ seu loci convenientis. Neutrum autem convenit cœlo, quia non acquiritur ei locus convenientior ex eo, quod moveatur inter eundem circulum. Sed hoc argumentum, quod fuit Avicennæ, procedit ex imaginatione, quod motus cœli est naturalis, sicut motus corporum imperfectorum, quæ moventur propter aliquid acquirendum, cœlum autem, cum sit corpus perfectum et instrumentum in-

[1] c. 8. (215 a 1).
[2] II. 145. n. 142 e, in fine.

[1] *Le* III. 10. n. 4.; 14.-18.
[2] *Pa* VIII. 110 a.
[3] *La* + sui; — non solum alterius, sed suimet.
[4] *Pa* VII. 1175 a.
[5] *Pa* VIII. 112 a.

telligentiæ, movetur ad dandum, non ad acquirendum. Et ita D. Thomas in 4. Sent. cit. [1] dicit, « quod in corpore cœlesti non est aliqua potentia, quæ perficiatur per locum vel quæ facta sit propter hunc finem, qui est esse in tali loco. Motus ergo cœli solum est naturalis, quia reddit cœlum motum, ut causet in hæc inferiora, non ut sibi acquirat.

Ad aliam replicam, quod duo contraria erunt naturalia cœlo, respondetur id non esse inconveniens pro diversis statibus, sicut gravi naturale est quiescere in centro et moveri extra centrum.

Ad tertium respondetur, quod in illo casu *aliqui* dicunt, quod pars cœli tenderet sursum. Sed non assignant, a quo principio, caret enim levitate. Et licet sit eminenter leve, tamen etiam eminenter est grave. Et ita ex hac parte non est maior ratio ascendendi quam descendendi. *Alii* dicunt, quod expelleretur ab elementis in locum superiorem sicut oleum ab aqua, ut sursum tendat. Ceterum oleum non ascendit per expulsionem aquæ aut impulsum illi impressum ab aqua, sed quia levior est aqua et habet partes magis aereas. Nec apparet, quomodo elementa possent imprimere aliquem impulsum illi corpori cœlesti, ut sursum ascenderet, et præsertim si in medio daretur vacuum, non apparet, a quo impelleretur illud corpus cœleste.

Dicendum ergo est ex D. Thoma 1. de Cœlo lect. 5. in fine [2], quod pars cœli ab illo abstracta neque moveretur sursum nec deorsum, cum sit eadem ratio totius et partis, totum autem cœlum caret levitate et gravitate. Et hoc magis apparet considerando, quod corpora, quæ moventur ratione gravitatis et levitatis, moventur propter conservationem sui in proprio centro. Propter hanc autem rationem cœlum non ascenderet, quia cum sit incorruptibile, non indiget loco conservante. Sed tamen quia propter suam dignitatem debetur ei locus supra corpora corruptibilia, probabile est, quod illa pars cœli ascenderet ad suum locum, quatenus ex vi suæ creationis est sibi debitum esse in illo loco, non propter conservationem, sed propter dignitatem. Et licet cœlum solum sit mobile a motore extrinseco, hoc intelligitur quantum ad motum circularem in loco proprio, non tamen si extra proprium locum ponatur. Vel certe ab ipso creatore movebitur ad proprium locum, quia ex ipsa creatione illi est debitus propter dignitatem supra alia corpora.

Ad ultimum de cœlo empyreo dicitur, quod licet illud cœlum naturaliter sit ignotum, potest tamen reduci ad definitionem naturæ, quia est principium quietis, sed non motus. Neque enim est necesse, quod quælibet natura in particulari sit principium motus et quietis copulative, sed sufficit, quod alterius, licet natura in communi considerata utrumque complectatur divisive.

De gravibus et levibus.

Difficultas celebris est, an moveantur a principio intrinseco activo vel passivo, et si est activum, an sit activum per modum dimanationis, sicut passio oritur a subiecto, vel per modum productionis, sicut mobile movetur a motore. Et eadem difficultas est de motu, quo reducitur aqua ad frigiditatem vel aliud corpus ad qualitatem propriam. Sed de his agendum est infra libro 8. [3]

[1] ad 7. (*Pa* VII. 1175 a).
[2] *Le* III. 21. n. 7.
[3] q. 23.

De angelis.

Dicimus: **Nullo modo convenire illis definitionem naturæ traditam.** Licet enim habeant naturam, sumpta natura pro quidditate constituta ex suis prædicatis, non tamen habent naturam, quæ sit in ipsis principium motus imperfecti et divisibilis, sicut est motus physicus. Habent autem operationes perfectissimas intelligendi et volendi, quæ propter suam universalitatem sunt capaces attingendi omnem naturam, et ideo non possunt ab aliqua natura sufficienter moveri et satiari, ut S. Thomas docet 1. p. q. 105. art. 4. et 1. 2. q. 9. art. 6. Si ergo sunt capaces omnis naturæ propter suam amplitudinem et abstractionem, consequenter non includuntur in natura physice definita, sed pertinent ad naturam metaphysicam, quæ [1] transcendit omnem motum physicum et corporalem, licet in illa etiam sint capaces superioris perfectionis divinæ, quæ supernaturalis dicitur.

Articulus III.

Utrum sit legitima differentia constituta inter naturalia et artificialia.

Circa artificiale duo breviter explicanda sunt: *Primum* quantum ad principium motus, an videlicet formæ artificiales possint esse principium per se motus eius, in quo est. *Secundum*, an possit per artem produci forma aliqua naturalis.

Circa primum vulgaris difficultas est de illis artefactis, quæ ordinantur ad motum. Videmus enim corpus rotundum velocius moveri quam planum vel quadratum, videmus rotis moveri plaustrum, non sine illis, et machinas artificiose dispositas impulsu velociori ferri quam sine artificio. Denique nonnullæ artes solum ordinantur ad motum eius, in quo sunt, sicut ars saltandi, citharizandi et similes solum ordinantur ad motum ipsiusmet saltantis et citharizantis etc.

Circa secundum videtur ars facere aliquando opera naturæ, sicut sanitas, quæ est aliquid naturale, fit a medico, doctrina a magistro, figura rotunda vel recta aut collocatio diversa corporum ab artifice, et posse a dæmone vel angelo fieri veros serpentes, et sic fuisse factos a magis Pharaonis Augustinus putat 3. de Trinit. cap. 8. [2], et aurum posse fieri per artem chimicam S. Thomas insinuat 2. 2. q. 77. art. 2. ad 1., et saltem per angelum posse fieri nemo negabit, pluraque alia admiranda fieri per artem plures referunt auctores.

Ad primum respondetur **formam artis nullo modo posse esse principium per se motus eius, in quo est.**

In hoc enim maxime differunt ars et natura, ut tradit Aristoteles in hoc 2. Phys. [3] et D. Thomas ibi lect. 1. [4], et lect. 14. in fine [5] dicit in nullo alio differre naturam ab arte, nisi quia natura est principium intrinsecum et ars extrinsecum. Idemque affirmat in 12. Metaph. lect. 3. [6]

Ratio est, quia tam principium artis quam forma per illam producta sunt extrinsecum principium motus. Ars enim est in intellectu, intellectus autem non movet naturaliter et intrinsece, sed dirigendo

[1] *Lu* — quæ ... corporalem.
[2] Migne P. L. XLII. 877.
[3] c. 1. (192 b 13).
[4] *Le* II. 56. n. 2.
[5] l. c. 96. n. 8.
[6] *Pa* XX. 626 a.

et imperando, qui est motus extrinsecus ipsi rei imperatæ et directæ. Ex parte autem formæ productæ per artem constat, quod illa est principium motus extrinsecum, quia cum sit impressa a directione intellectus per artem, non potest ex vi talis principii habere intrinsecam rationem naturæ et principii motus, eo quod intellectus non est factivus naturæ per ideam et artem, nisi intellectus divinus. Quodsi applicando per artem res naturales, id est activas passivis [1], resultat aliqua forma naturalis, id non est ex vi artis applicantis, sed ex vi naturæ applicatæ, ut statim dicemus.

Ad oppositam autem rationem respondetur figuram rotundam vel quodcumque aliud artificiale non influere tamquam principium intrinsecum in substantiam motus, sed in aliquem modum vel applicationem ad motum. Figura enim rotunda tollit aliqua impedimenta, quæ in figura quadrata sunt, ad velocitatem motus; rotundum enim habet partes magis unitas et consequenter melius dispositas ad scindendum aerem quam quadratum, non tamen dat principium intrinsecum talis motus, quod est gravitas, sed conditionem aliquam seu modum requisitum in partibus mobilibus, ut facilius moveatur. Et similiter per machinas artificiose dispositas fortior seu velocior motus fit, non quia addatur per artem maius principium intrinsecum illius motus, sed quia sic comprimuntur vel uniuntur aut disponuntur partes, ut velociori modo motus fiat, posito tali modo vel applicatione partium. Ad illud, quod dicitur de arte saltandi, respondetur, quod ars illa non præbet principium motus quantum ad substantiam illius, motus enim ille vitalis est, et sic fit a principio vitæ, sed quantum ad modum, ut quod tali numero aut ordine fiat aut tali modo applicentur activa, ut medicus, qui applicat aliqua ad sanationem modo artificioso.

Ad secundam difficultatem respondetur sententiam D. Thomæ consistere in duobus: Primum, quod **ars non potest facere virtute propria formam naturalem substantialem, sed solum formam accidentalem, virtute tamen agentium naturalium applicatorum ab arte potest forma substantialis fieri.** Secundum est, quod **formæ, quas proprie inducit ars in materia exteriori, solum sunt figura vel compositio seu ordo corporum.**

Primum patet in 3. p. q. 66. art. 4. et q. 75. art. 6. ad 1., ubi docet, quod formæ artificiales sunt accidentia, potest tamen ars applicando virtutes corporum naturalium substantiales formas producere, non virtute propria, sed virtute naturali a se applicata. Unde ars solum ibi facit applicationem, non effectum naturalem, sicut quando per artem fiunt ranæ aut serpentes, vel etiam decoctione artis fit panis et alii cibi.

Et ratio est, quia ars non habet in se principium formale ad efficiendum tales formas. Ars enim nititur virtute et directione intellectus, intellectus autem non potest formali immutatione immutare corporalem materiam. Formæ enim substantiales non effluuntur a substantiis immaterialibus, ut quidam antiqui posuerunt, sed ab agentibus naturalibus formæ educuntur de potentia materiæ, causatur enim unumquodque a suo simili, sicut late probat D. Thomas 1. p. q. 110. art. 2. Cum ergo ab arte solum fiat applicatio talium agentium naturalium directa per rationem, et constat, quod applicatio non est principium efficiendi formam, sed conditio, consequenter si aliqua forma naturalis fit ab arte,

[1] *Lu* — id est activas passivis.

solum fit in vi naturalium agentium, quæ antea non operabantur illos effectus naturaliter, quia non erant naturaliter sic applicata.

Secundum dictum ponit D. Thomas 2. 2. q. 96. art. 2. ad 2. et opusc. 34. in fine [1], ubi inquit, quod formæ artificialium, «cum nihil aliud sint quam compositio, ordo et figura», ut dicitur in 1. Phys., non possunt habere naturalem virtutem ad agendum.

Et ratio est, quia circa materiam exteriorem ars nihil operatur nisi motu locali vel præcise applicando activa passivis. Motus autem localis vel facit divisionem in quantitate vel copulationem. Si divisionem, resultat diversa figura ex diversa divisione vel terminatione quantitatis; si copulationem, resultat ordo sive compositio aut situatio corporum. Si vero ars non solum facit divisionem vel copulationem in quantitate, sed etiam applicat activa passivis, resultat quidem alteratio per qualitates activas facta et quandoque etiam generatio substantialis non virtute artis, quæ solum applicationem dirigit, sed virtute activorum, quæ applicantur.

Quodsi inquiras: In illa figura vel situatione facta per artem quidnam est artificiale, cum figura ipsa et situs aliquid naturale sint, *respondetur* tales figuras dici artificiales denominatione sumpta a modo, quo producuntur, scilicet ex ordinatione artis; eadem enim figura si produceretur a virtute naturali sine artificiosa directione, diceretur forma naturalis. Illa ergo figura entitative est aliquid naturale, sed ordinative est aliquid artificiale, quatenus a directione artis fit. Utrum vero ars applicans activa passivis et virtute illorum operans possit producere quascumque veras formas naturales, v. g. verum aurum, veros serpentes et similia, supervacuum est quærere. Constat enim, quod si illas producunt, non virtute propria artis producunt, ut dictum est. Sed tamen potest adverti differentia posita a D. Thoma in 2. dist. 7. q. 3. art. 1. ad 5. [2], ubi inquit, «quod ars non potest formam substantialem conferre, quod tamen potest virtute naturalis agentis, sicut patet in hoc, quod per artem inducitur forma ignis in lignis. Sed quædam formæ substantiales sunt, quas nullo modo potest ars inducere, quia propria activa et passiva inveniri non possunt, sed in his potest aliquid simile facere, sicut alchimistæ faciunt aliquid simile auro quantum ad accidentia exteriora, sed tamen non faciunt verum aurum, quia forma substantialis auri non est per calorem ignis, quo utuntur alchimistæ». Idem docet q. 6. de Potentia art. 1. ad 18. [3], nec oppositum dixit 2. 2. q. 77. supra [4] cit.; solum enim sub conditione dicit, quod si per alchimiam fieret verum aurum, non esset illicitum ipsum vendere pro vero, quia nihil prohibet artem aliquibus naturalibus causis uti ad producendum veros et naturales effectus. Quod vero ita de facto fiat per artem, ibi non dicit. Quare tota ratio, propter quam non potest ars aliquos effectus naturales facere, est, quia non potest invenire propria activa et passiva et convenienter applicare, quæ tamen angelus vel dæmon, qui naturalia omnia perfectissime cognoscit, multo melius invenire et applicare potest ideoque mirabiles effectus quandoque facit.

[1] De occultis operibus naturæ (*Pa* XVI. 357 a).
[2] *Pa* VI. 451 a.
[3] *Pa* VIII. 125 b.
[4] 185 b 22.

Articulus IV.

QUOMODO VIOLENTUM DISTINGUATUR A NATURALI.

Violentum generaliter sumptum definiri solet, « quod est a principio extrinseco vim passo non conferente », ut tradit D. Thomas 8. Phys. lect. 7. [1] Et desumitur ex Philosopho 3. Ethic. cap. 1. [2], ubi inquit « id esse violentum, cuius principium est extra tale existens, in quo nihil confert operans vel patiens », ubi S. Thomas explicat illam particulam „ in quo nihil confert " scilicet per proprium appetitum, atque ita nihil aliud significat illa particula „ vim passo non conferente ", quam non præbente seu habente inclinationem. Potest autem non præbere inclinationem vel positive vel negative: Negative, quia nec resistit nec inclinatur, sed mere negative se habet; positive, quia contrariam habet inclinationem, et sic positive resistit.

Ut autem prædicta definitio recte explicari possit, tres difficultates se offerunt explicandæ: *Prima* circa primam particulam „ a principio extrinseco ", an a quocumque principio extrinseco, etiam universalissima causa, qualis est Deus, possit inferri violentia. *Secunda* circa illam particulam „ vim passo non conferente ", an intelligatur de resistentia positiva contraria, an sufficiat negativa. Et si requiratur positiva, an requiratur, quod sit activa, vel sufficiat passiva, et quod sit contra quamlibet inclinationem passi. *Tertia*, an divisio ista in violentum motum et naturalem ita sit immediata quod non possit dari motus medius, quæ dicitur præternaturalis.

Prima difficultas.

Circa primam difficultatem duæ sunt sententiæ extreme contrariæ: *Prima*, quod a quocumque agente, etiam universalissimo, potest inferri violentia in res subiectas, de qua videri potest Mag. Lorca 1. 2. q. 6. art. 4. disp. 4. memb. 2., Medina super illum locum 1. 2. *Alii* per aliud extremum dicunt, quod nullo modo potest inferri violentia ab universali agente, scilicet Deo, etiamsi ad modum particularis agentis velit agere.

Ceterum SENTENTIA MEDIA nobis eligenda est, scilicet quod **Deus in quantum motor universalis, a quo omnis creatura movetur, non potest inferre violentiam, siquidem operatur ut proprium principium et radix cuiuscumque motus. — Si tamen velit Deus operari ut particularis motor, non repugnat, quod inferat violentiam, præsertim cum in aliquibus actionibus Deus intendit illam inferre.**

Prima pars traditur expresse a D. Thoma 1. p. q. 105. art. 5. ad 1. et 3. Contra Gent. cap. 100. et q. 6. de Potentia art. 1. ad 19. [3], et sequuntur communiter eius discipuli, ut Ferrariensis loco cit. Contra Gent. [4], Conradus 1. 2. q. 6. art. 4. et alii.

RATIO sumitur tum a posteriori, tum a priori. A posteriori, quia videmus plures motus, qui sunt a principio extrinseco universali, non esse violentos, quia a principio universali sunt, sicut in mari fluxus et refluxus non est violentus, licet non sit a principio intrinseco, sed a motu lunæ. Et illuminatio solis in aere non est violenta, licet non sit a principio intrinseco. Ergo similiter

[1] *Le* II. 388. n. 4.
[2] 1110 a 1.
[3] *Pa* VIII. 125 b.
[4] *Le* XIV. 311. sq.

quicumque motus a Deo in creaturam subiectam non potest illi esse violentus, licet principium sit extrinsecum et passum non habeat inclinationem, sicut in exemplis positis non habet.

A priori autem fundatur amplius hæc ratio, quia inter causam superiorem et inferiorem coordinatio ipsa naturalis est, et multo magis inclinatur natura subiecta in motum provenientem a superiori agente quam in proprium motum suum, eo quod magis inclinatur ad conservationem totius quam sui; conservatio enim sui maxime pendet a conservatione totius. Et ita, si inclinatio ad propriam conservationem est naturalis, et non violenta, multo magis erit naturalis inclinatio ad conservationem totius. Conservatio autem totius pendet ex connexione partium inter se, ita quod inferior subiciatur et obediat superiori in quantum superior est, alioquin si exit ab eius ordine, dissolvitur coordinatio inter partes inferiores et superiores. Motus autem, qui est a Deo ut ab agente universali, respicitur a creatura secundum habitudinem partis ad totum, quia Deus ut motor universalis totum comprehendit. Ergo repugnat, quod talis motus in creatura sit violentus, sed maxime naturalis, cum fundetur in illa naturali coordinatione et subordinatione partis ad totum.

Secunda vero pars nostræ sententiæ probatur, quia nulla est repugnantia, quod sicut homo proicit lapidem sursum non sublata eius gravitate neque gravitatione, et consequenter motu existente violento, ita Deus similem motum faciat in lapide, ipso actu gravitante, et tunc talis motus erit violentus.

Et confirmatur, quia Deus potest intendere ipsam violentiam in motu, ut patet quando torquet dæmones mediante instrumento ignis, aut si immediate per seipsum torqueret dæmones, ille autem motus violentus est, quia infert tristitiam et pœnam, ergo supponit aliquam repugnantiam ex parte naturæ; si enim non repugnaret, non sentiret tristitiam.

Respondent aliqui, quod si Deus moveret lapidem sursum, ille motus non esset violentus, licet esset contrarius motui naturali, quia mobile non resistit Deo moventi. Sicut si in voluntate essent per impossibile duo actus contrarii, neuter esset violentus, sed uterque a principio naturali intrinseco, sic in lapide tunc darentur duo motus contrarii, non tamen daretur violentia.

Sed contra est, quia Deus sic movens lapidem sursum non remota gravitatione vult, ut suo motui resistatur, sicut si proiceretur lapis ab homine, quod patet manifeste, quia illa gravitatio non sublata tandem vincet motum proiectionis factæ a Deo. Supponimus enim, quod non maiori vi proicit quam homo. Ergo signum est, quod ille motus naturalis gravitandi resistit motui proiectionis sursum, ergo falsum est dicere, quod non invenit resistentiam, quando sic proicitur, et consequenter violentus est ille motus.

Similiter non sufficit dicere, quod pœna dæmonibus impressa solum habet resistentiam moralem in illis respectu Dei torquentis, respectu vero ignis, qui est instrumentum Dei, habet physicam violentiam, quia spiritus subicitur corpori, quod est contra naturalem inclinationem eius.

Sed contra est, tum quia moralis violentia est tristitia, quæ fundatur in aliqua physica contrarietate. Si [1] enim nihil realiter et physice est illi repugnans, non potest vere tri-

[1] *La* — Si . . . et falso.

stari, sed phantastice et falso. *Tum*, quia Deus non solum potest inferre dolorem spiritui, sed etiam corpori sensibili hominis vel bruti. Respectu autem corporis dolor habet violentiam physicam, alias si naturalis esset ille motus, in quantum sensibilis, non causaret dolorem.

Nec obstat dicere, quod illa violentia est in angelo respectu ignis torquentis, non vero respectu Dei, si seipso torqueret. Non, inquam, obstat, *tum* quia ille ignis non agit virtute propria, sed virtute Dei, ergo ipsi virtuti et motui Dei resistit spiritus; *tum* etiam, quia potest unus angelus superior violenter detinere inferiorem, sicut dicitur Tobiæ 8. [1], quod angelus apprehendit dæmonium et religavit illud. Ergo potest actio superioris esse violenta respectu inferioris; ergo similiter actio Dei, si ita religaret dæmonium per seipsum sicut ille angelus.

Neque est inconveniens, quod Deus concurrat ad motum naturalem lapidis v. g. et efficiat motum contrarium illius. Sicut enim de facto concurrit Deus ad motum hominis proicientis lapidem et ad motum lapidis renitentis, neque in hoc est contrarietas, quia est respectu diversorum principiorum, ita non est contrarietas, quod per seipsum moveat lapidem sursum sicut homo, et concurrat cum lapide ad renitentiam deorsum, sicut cum eadem voluntate concurrit, ut determinate velit unum, et ex vi dictaminis indifferentis et motionis moventis, ut possit oppositum.

Sed contra primam partem conclusionis obicies: Nam omnis violentia fit ab aliqua causa superiori et efficaciori vincente renitentiam alterius. Ergo si propter superioritatem causæ universalis ad inferiora non datur violentia, ubicumque fuerit superioritas ad alterum, violentia cessabit, et sic frustra diceret Philosophus 3. Ethic. cap. 1. [2], quod violentum est, cum homines ab habentibus potestatem ad aliquid compelluntur. Et certe si aqua patitur violentiam, quando calefit vel quando proicitur sursum, quia talis motus inclinationi eius contrariatur, cur non dicetur eandem pati violentiam a tali motu, etiamsi fiat ab agente universali? Diversitas enim agentis non variat contrarietatem inter motus.

Confirmatur, quia aqua, quando movetur sursum ad replendum vacuum, violenter movetur, siquidem resistit et gravitat aqua, quando sic elevatur, et tamen ille motus est ab inclinatione superiori, scilicet ut succurratur bono totius universi, ergo potest a superiori movente violentari inferior, etiamsi sit propter bonum universale totius.

Respondetur violentiam fieri a superiori, quando est superius in vincendo resistentiam alterius, non autem si sit superius in causando, ita quod inferius dependeat totaliter in agendo a superiori. Tunc enim impressio illa a superiori in inferius numquam potest habere resistentiam in inferiore. Si enim dependet in omni sua actione et modo a superiori, clare constat, quod nullam actionem habere potest resistentem illi, cum hanc etiam ab illo superiori habere debet, sine quo nullam habet. Et sic constat differentia inter motum proiectionis sursum in lapide factum ab homine et factum a Deo vel [3] quamcumque aliam violentiam factam a superiore potestate, quia respectu hominis habet lapis principium resistendi independenter operando ab illo, non vero respectu Dei, si operetur ut motor universalis, nisi se habet præcise ad modum particularis agentis.

Quodsi petas: Quomodo intelligimus, quando movet Deus lapidem sursum ut particularis motor vel ut universalis? *Respondetur* id constare præcipue ab effectu, ut si fieret conservando renitentiam lapidis in oppositum; tunc enim ut particularis motor se haberet. Et hæc est præcipua regula ad dignoscendum, quando motus Dei est violentus, scilicet si movet conservando renitentiam oppositam, et consequenter non secundum potentiam obedientialem vel universalem [1], qua omnia ad nutum obediunt Deo, sed secundum potentiam, quæ resistendo vincitur et obedit agenti ex victoria supra ipsam, non ex suprema causalitate in ipsam.

Ad confirmationem aliqui putant, quod aqua, quando ascendit ad supplendum vacuum, violenter ascendit et ad motum aeris, qui sursum attractus secum defert aquam; non enim apparet, a quo alio agente moveatur. Sed hoc est contra doctrinam D. Thomæ 1. p. q. 60. art. 5., ubi inquit, quod pars magis naturaliter inclinatur ad conservationem totius quam ad suam. Et ita cum aqua ascendat ad replendum vacuum propter conservationem totius, quod posito vacuo deordinaretur, ideo naturaliter ascendit sursum, non quatenus corpus grave est, sed quatenus est pars universi, sicut manus naturaliter se opponit ictui capitis, quatenus pars hominis est. Et sicut ab ipso generante movetur per gravitatem ad centrum, ut ibi conservetur secundum particularem convenientiam, ita ab eodem generante movetur sursum mediante inclinatione, quam habet ad conservationem totius, in quantum pars universi est, quæ inclinatio imbibitur in ipsa gravitate secundum habitudinem, quam habet ad conservationem totius, non secundum quod respicit modum proprium conservandi se in centro per gravitationem. De quo amplius q. 17. art. 1.

Et si dicas, quod aqua ascendens per fistulam gravitat, quia experientia apparet fistulam aqua ascendente plenam magis ponderare quam vacuam, *respondetur*, data illa experientia, de qua tamen nobis non multum constat, non gravitare totam aquam, quæ intra fistulam ponitur, quia illa, quæ ascendit, non gravitat actu, licet [2] retineat vim gravitandi in actu primo, sed illa, quæ adhæret lateribus fistulæ madefaciendo ipsam vel per poros intrando, talis aqua, quia non ascendit, gravitat et reddit fistulam magis ponderantem aliqualiter.

Secunda difficultas.

Circa secundam difficultatem unum est certum et aliud dubium.

Certum est et communiter receptum **ad violentum requiri, quod passum non se habeat mere negative, sed positive seu contrarie ad talem motum.** Unde D. Thomas 1. 2. q. 6. art. 4. ad 2. dicit, quod « non semper est motus violentus, quando passivum immutatur a suo activo, sed quando hoc fit contra interiorem inclinationem passivi ». Requiritur ergo contraria et positiva repugnantia saltem ex parte inclinationis interioris. Et sic videmus, quod illuminatio aeris non est violenta nec receptio gratiæ in anima, licet subiectum negative se habeat ad istas formas. Et ratio est, quia quando subiectum solum ne-

[1] v. 3.
[2] 1110 a 1.
[3] *Lu* — vel ... potestate.

[1] *Lu* — vel universalem.
[2] *Lu* — licet ... primo.

gative se habet, adveniente forma positiva negatio tollitur, sublata autem illa nihil remanet, quod repugnet positioni formæ ubi autem non est repugnantia, neque est violentia.

Dubium autem est, an ista repugnantia debeat esse ex inclinatione activa vel passiva. Nam P. Vazquez 1. 2. disp. 25. cap. 3., quem plures alii sequuntur, tenet, quod violentum tantum est contra principium activum, non passivum, eo quod in passivo solum invenitur ordo receptionis ad formam, non resistentiæ et contrarietatis, sine qua non salvatur violentia.

Ex quo infert principium pure passivum sicut materia prima, non esse proprie naturam, secundum quod naturale opponitur violento; neque enim violentiam pati potest materia, quia omnis violentia fit per impressionem alicuius formæ in passo. Vel ergo talem formam recipit materia vel non. Si non recipit, nulla est violentia. Si vero recipit, naturaliter recipit, quia habet naturalem potentiam ad omnes formas. Quodsi materia per impossibile conservaretur a Deo sine omni forma, adhuc non fieret illi violentia, quia solum negative se haberet et in potentia ad omnes formas, sine quibus conservatur non per aliquem positivum impetum, quo tendat ad illas formas, et sic non patitur violentiam, licet extra cursum ordinarium conservetur.

Secundo infert motum cœli esse violentum. Nam quies eius non erit contra naturam; perpetuo enim durabit. Ergo motus eius nunc violentus est, quia opponitur illi quieti. Et cum non fiat a natura cœli efficienter, fiet violenter. Omnis enim motus aut fit natura aut vi, ut docet Aristoteles 4. Phys. textu 67. [1] Si ergo non fit a natura cœli, vi fit.

Denique instatur pro ista sententia, quia si ad violentum sufficit principium passivum, idem sufficiet ad naturale, scilicet oppositum eius, quod violenter fit per operationem. Et sic cum naturalis sit aeri potentia ad recipiendam lucem, violenter recipiet tenebras, et cœlum violenter recipiet quietem post diem iudicii, quia nunc naturaliter recipit motum, et materia prima violenter carebit forma, quam modo habet, quia habet potentiam naturalem ad habendam illam, et humanitas Christi esset violenter, quia habet naturalem inclinationem ad propriam subsistentiam, et idem est de accidente separato ad suam inhærentiam.

Nihilominus dicendum est, **quod etiam in principio passivo salvari potest ratio naturæ propter inclinationem ad suum naturalem actum vel ad suam formam, et quod potest pati violentiam non per hoc, quod removeatur ab illo ista forma et succedat alia vel eius opposita, cum utriusque sit capax, sed per hoc, quod removeatur principium passivum a statu sibi connaturali, scilicet a tota collectione formarum vel a tota subiectione ad suum activum.**

Prima pars constat ex dictis art. 2., ubi ostendimus ex D. Thoma ad motum naturalem sufficere principium passivum, et ita vocat S. Doctor motum cœli naturalem, quia habet principium passivum ad ipsum inclinans, ut patet in 1. p. q. 70. art. 3. ad 4. et aliis locis ibi cit.

Secunda vero pars explicatur sic, quia principium passivum dicit potentiam seu capacitatem recipiendi aliquam formam et eius oppositam vel etiam plures formas intra sphæram suæ inclinationis. Unde violentia in eo non potest sumi ex eo, quod removeatur ab una forma et succedat illi alia, cuius est capax, siquidem sub utraque naturaliter manet. Sed si inducatur illi aliqua forma extra totam suam sphæram vel impediatur subici suo connaturali activo, quando ab illo movetur, tunc violentabitur. Sic enim principium passivum impeditur a suo naturali statu, qui est recipere aliquam formam vel obedire alicui agenti connaturali. V. g. materiæ primæ non solum est connaturalis ista forma vel illa, sed tota collectio formarum. Unde si poneretur materia absque omni forma vel materia sublunaris indueret formam cœli, diceretur violentari, quia impediretur eius naturalis status recipiendi formas vel saltem formas corruptibiles, quæ sibi sunt connaturales. Similiter in cœlo datur naturalis receptio motus ab intelligentia, et si angelus cesset movere, quies succedet sine ulla violentia, sed tamen si stante motione angeli, impediretur cœlum illi obedire, hæc esset violentia in cœlo. Et si materia ultimo disposita ad formam impediretur recipere illam et obedire agenti disponenti stante eius actione, pateretur materia violentiam.

Itaque violentia vel potest esse formalis vel activa. Formalis est, quando removetur passivum a suo connaturali statu passivæ inclinationis sive respectu formarum propriarum sive respectu proprii activi. At vero activa violentia fit per motum impedientem activam inclinationem seu motum naturalem, et sic requirit activum principium in patiente violentiam. Et de hac violentia activa loquitur D. Thomas, quando dicit in q. 5. de Potentia art. 5. ad 12. [1], quod cum in corpore cœlesti non sit principium activum ad motum sicut in elementis, non sequitur, quod eius quies sit violenta. Et sic ut quies violenta sit, videtur requirere D. Thomas principium activum resistens illi. Et in 3. Contra Gent. cap. 23. facit similem consequentiam, quod in motu cœlesti nihil est violentum, ergo impossibile est, quod principium eius activum sit natura; istæ enim consequentiæ procedunt de violentia activa. Ceterum si alio modo principium passivum removeatur a suo statu naturali per impedimentum recipiendi formas proprias vel obediendi suo connaturali activo, sic violentiam formalem patietur, licet non activam [2].

Ad argumenta opposita respondetur non requiri renitentiam activam ad violentiam formalem, sed sufficere impedimentum inclinationis passivæ ad proprias formas vel ad connaturale activum.

Ad id, quod dicitur de materia prima, quod non potest pati violentiam per impressionem alicuius formæ, iam dictum est [3], quomodo potest pati violentiam, si ponatur extra statum naturalem, vel in opinione eorum, qui admittunt materiam posse conservari absque omni forma, vel si forma incorruptibilis materiæ sublunari imprimeretur, aut si materia ultimo disposita ad formam impediretur recipere illam. Et quod dicitur, materiam sine omni forma solum se habere negative, respondetur, quod negative se haberet in ratione agendi, sed non negative in ratione inclinationis et appetitus positivi, quo frustraretur in illis casibus materia.

Ad id, quod dicitur de motu cœli et quiete, iam art. 2. ostendimus, quomodo ibi violentia non inveniatur.

Ad exempla ultimo loco allata respondetur, quod non fit vio-

[1] c. 8. (215 a 1).

[1] *Pa* VIII. 112 a.
[2] *Lu* — licet non activam.
[3] 192 b 39.

lentia materiæ, si expellitur una forma et introducitur alia, quia ad utramque habet connaturalem habitudinem. Et similiter se habet aer in admissione lucis et amissione illius; utriusque enim eadem connaturalitate est receptivus, et sic expulsio unius non est violenta, cum recipiat aliud, quod est etiam connaturale. De humanitate Christi dicimus, quod licet careat subsistentia propria, subrogatur tamen divina, quæ eminenter continet totam vim et aptitudinem et perfectionem propriæ [1], et sic non violentatur, quia eminentius subsistit in subsistentia illa, et [2] sic est in subsistentia, quæ eminenter est sua propria, cum divina eminenter contineat creatam. Quando autem totum, quod est in aliqua forma, suppletur per aliam, nulla fit violentia, si caret propria.

De accidente separato, a quo tollitur modus connaturalis existendi per inhærentiam, et de modo sacramentali corporis Christi tollente modum connaturalem quantitatis dicimus, quantum est de se pro ea parte, qua impediunt connaturales modos talium rerum, esse similes formis violentiam inducentibus, sed tamen quia hoc fit a Deo auctore supernaturali, cui naturaliter subicitur omnis creatura, ex parte agentis et ex modo agendi non est contra naturam neque est violentum, ut tradit D. Thomas 1. p. q. 105. art. 6. ad 1.

Adhuc tamen inquires: Quando in aliquo subiecto invenitur aliquis motus, qui respectu unius principii est naturalis et respectu alterius violentus, unde adiudicandum est, an simpliciter sit violentus vel naturalis? V. g. generatio et corruptio sunt mutationes naturales ratione materiæ, sed tamen corruptio est contra naturam formæ. Et dispositiones, quas ignis inducit in aqua, sunt naturales ratione materiæ et violentæ ratione formæ aquæ. Et similiter quando animal movetur motu progressivo, elevatio pedis v. g. est violentia respectu ipsius corporis, in quantum corpus grave est, respectu vero naturæ animalis, ut animal est, est naturalis. Et similiter voluntas in actibus imperatis potest pati violentiam, ut in intellectu et appetitu sensitivo, quatenus nati sunt moveri a voluntate [3], licet sint naturales, ut eliciuntur a suis potentiis.

Respondetur, quod licet respectu eiusdem principii repugnet eundem motum esse violentum et naturalem, quia repugnat idem principium esse intrinsecum et extrinsecum, tamen non repugnat eundem motum respectu diversorum principiorum dici violentum et naturalem, aut mixtum ex voluntario et involuntario.

Quando autem quæritur, unde fiat denominatio, respondetur quod *in voluntariis seu moralibus* violentum denominatur ab eo, quod est contra voluntatem, licet connaturale sit respectu principii seu potentiæ particularis, eo quod voluntas est inclinatio totius suppositi et rapit secum ceteras potentias, quæ connaturaliter natæ sunt illi obedire, sicut sphæræ inferiores natæ sunt moveri a primo mobili. Et ita voluntas non potest pati violentiam in propriis actibus, neque physice, quia ab intrinseco principio sunt, neque moraliter, quia voluntarii sunt hoc ipso, quod ab ipsa procedunt. In actibus autem imperatis et ab alia potentia elicitis pati potest violentiam, ut docet D. Thomas 1. 2. q. 6. art. 4., quia licet isti actus pro ea parte, qua eliciuntur a propriis potentiis, quæ sunt principia intrinseca, violenti non sint, comparative tamen ad voluntatem, a qua illa principia nata sunt moveri, simpliciter dicuntur violenti, quia sunt contra inclinationem totius suppositi, quæ est voluntas, a qua simpliciter denominatur suppositum moveri. Et sic intellectus potest pati violentiam comparative ad voluntatem, non physice in se, voluntas autem neutro modo.

Ceterum *in naturalibus*, quando concurrit principium motus violenti et naturalis, denominatio sumitur ex principio naturæ prædominantis. V.g. motus progressivus animalis simpliciter est naturalis, quia est a forma intrinseca animalis, quæ prædominatur naturæ elementali, siquidem perficit et movet illam et sic elevatio pedis, licet sit violenta corpori elementali, est tamen naturalis animali. Et similiter quando aqua ascendit ad replendum vacuum, simpliciter est motus naturalis, quia oritur ex inclinatione naturali, scilicet ex conservatione totius universi, quæ prædominatur inclinationi particulari. Et eadem ratione dispositiones ad generationem et corruptionem simpliciter sunt naturales, quia licet contrarientur ipsi composito, quod corrumpitur et formæ illius, tamen pertinent ad conservationem universalem status corporum inferiorum, in quibus, si materia permaneret sub una forma, tolleretur ordo mutationum generabilium et corruptibilium. Et ideo mutationes, quæ deserviunt ordini et conservationi huius status, simpliciter dicuntur naturales ratione materiæ, licet contrarientur formæ particulari, quam corrumpunt.

[1] *Lu* totam vim propriæ et perfectionem eius.
[2] *Lu* — et . . . creatam.
[3] *Lu* quatenus sunt moti a voluntate.

Tertia difficultas.

Circa tertiam difficultatem aliqui tenent non dari motum medium inter naturalem et violentum, loquendo de motu locali, qui sit præternaturalis, fundaturque in auctoritate Philosophi 4. Phys. textu 67. [1] dicentis, « quod omnis motus aut fit natura aut vi »; ergo omnis motus, qui non est naturalis, eo quod non est a principio intrinseco, erit violentus.

Et ratio est, qui omnia corpora habent internam propensionem in aliquem definitum et determinatum locum universi, sive gravia sint sive levia, a quo si recedunt, patiuntur contra impetum propriæ inclinationis, ergo violentantur. Et hic inferunt motum cœli esse violentum, quia cœlum inclinatur naturaliter ad quiescendum, si angelus cesset movere, ergo contra illam inclinationem fit, si moveatur. Dicunt tamen, quod si cœlum non esset grave et leve, ut putavit Aristoteles (quod tamen ipsi non admittunt) motum fore præternaturalem. Ita Martinez 2. Phys. cap. 1. q. 2.

Oppositum sentit S. Thomas 1. de Cœlo lect. 4. [2], ubi inquit, « quod circulatio ignis vel aeris, quam ex motu firmamenti dicit Aristoteles provenire 1. Meteorolog. [3], non est ei naturalis, quia non causatur ex principio intrinseco, neque iterum est per violentiam sive contra naturam, sed est quodammodo supra naturam, quia talis motus inest eis ex impressione superioris corporis, cuius motum ignis et aer sequuntur secundum perfectam circulationem, aqua vero secundum circulationem incompletam, scilicet secundum fluxum et refluxum maris ». Ita D. Thomas. Qui motus

[1] c. 8. (215 a 1).
[2] *Le* III. 16. n. 7.
[3] c. 7. (344 a 11).

locales sunt, et constat non esse violentos, quia non movent elementa extra proprium locum, sed in suo proprio loco conveniunt. Quodsi a loco suo amoverent, contrariaretur ista circulatio ignis vel aeris motui sursum, quo naturaliter moventur ista elementa, et fluxus maris contrariaretur motui deorsum, quo movetur aqua, quod stare non potest, quia motui sursum solum contrariatur motus deorsum et e contra, quia unum uni est contrarium, ut patet per Philosophum 1. de Cœlo, textu 10. [1] Non ergo circularis motus istis elementis in proprio loco conveniens contrarius est, et consequenter neque violentus; naturaliter autem non est, quia non est a principio intrinseco, et sic est præternaturalis.

Dices: Ergo quando aliquod corpus, v. g. rota, per impulsum impressum circulariter movetur, etiam ille motus non erit violentus, et sic non habebit contrarium in illa rota, ergo neque a quo corrumpatur, et sic semel impressus circularis motus numquam desinet, nisi ab extrinseco detineatur.

Respondetur, quod est [2] præternaturalis ille motus rotæ. Et cum instatur, a quo corrumpatur ille motus, dicimus corrumpi ex defectu causæ conservantis, quia ille motus rotæ necessario fit per aliquem impulsum, qui est qualitas distincta a gravitate et levitate, ut in 8. libro [3] amplius dicetur. Hæc autem qualitas nisi continue imprimatur a motore, evanescit, quia est in subiecto extraneo et solum per modum transeuntis imprimitur, sicut species in aere et motio in instrumento. Est enim impulsus instrumentalis quædam motio, quia de se ordinatur ad movenda instrumenta exteriora. Unde de se non est permanens, sed desinit, nisi continuo instauretur. Unde ex defectu ipsius, etiamsi non detur aliud contrarium, desinet ille motus rotæ, sicut desinet motus circularis cœli et ignis et aeris cessante angelo movere, ut libro 8. [4] dicetur.

Ad fundamenta contrariæ sententiæ: Ad locum Aristotelis respondetur ibi sumere violentum non stricte, sed lato modo, ut etiam includit præternaturale. Cum enim violentum duo includat unum ex parte principii activi, quod sit extra, alterum ex parte passi, quod sit contra eius naturam, tunc est violentum stricte dictum, quando utrumque includit, tunc autem late sumitur, quando alterum tantum, videlicet quando accipitur pro motu solum ut a principio extrinseco, sive passum resistat sive non, et hoc modo includit motum contra et præter naturam. Et sic verum est, quod omnis motus aut fit vi aut natura, id est a principio intrinseco vel extrinseco, sed non omnis fit contra naturam aut a natura. Et hunc esse legitimum sensum Philosophi constat, quia postquam dixit omnem motum fieri aut natura aut vi, subdit, « quippe cum violentus sit præter naturam ». Intelligit ergo nomine violenti aliquid præternaturale.

Ad rationem respondetur omnia corpora propendere in locum determinatum, a quo si extrahantur, violentiam patiuntur. Sed tamen dari potest motus, quo neque extrahantur a suo naturali loco neque ad illum tendant, sed quo in loco proprio moveantur a superiori agente, ut de circulatione ignis et fluxu maris dictum est [5]. Quod vero dicitur cœlum

[1] c. 2. (269 a 14).
[2] *La* — est quia.
[3] q. 23. art. 1.
[4] l. c.
[5] 195 b 31.

violenter moveri, iam supra reiecimus [1], et est expresse contra Aristotelem 1. de Cœlo textu 18. [2], eo quod cœlum neque est grave neque leve, cum naturalis eius locus et motus non sit in centro nec a centro, sed circa centrum. Videatur ibi D. Thomas lect. 5. [3]

QUÆSTIO X.

DE CAUSA IN COMMUNI.

Articulus Primus.

QUÆ SIT DEFINITIO CAUSÆ IN COMMUNI ET QUÆ CONDITIONES CAUSÆ.

Quid sit causa in actu primo et per modum principii, ex ipso actu secundo, quod est causare, investigandum est. De hoc vero magna varietas inter auctores orta est, eo quod difficile est assignare aliquid commune omnibus causis in ratione causandi, quod non dicat solum rationem principii vel termini, a quibus etiam res pendent, et non ut a causis, et in Divinis invenitur unum esse ab alio sine aliquo causalitatis genere. Constat autem apud omnes nomine causæ intelligi aliquid, quod sit principium. Sed quia non omne principium est causa, sed latius patet principium quam causa, et causa quam elementum, ut S. Thomas notavit 5. Metaph. in principio [4], oportet assignare differentiam, quam addit causa supra rationem principii, quæ sit contractior principio et latior elemento.

Aliqui ergo diffidentes invenire aliquam definitionem communem omnibus causis dixerunt nullam dari definitionem causæ in communi, quia est quid analogum ad omnes modos causandi, et ita prius est dividenda quam definienda, sicut fecit Aristoteles in 2. Phys. [5] et in 5. Metaph. [6] Sed certe mirabile est, quod possimus definire principium in communi, et illud definit Aristoteles in initio 5. Metaph. [7] dicens, « quod omnibus principiis commune est esse primum, unde aliquid est aut fit aut cognoscitur »; et solet etiam definiri principium « id, a quo aliquid sequitur »; et tamen, quod causa in communi non sit definibilis, cum multo magis analogum deberet esse principium quam causa, cum sit aliquid communius; omnis enim causa est principium, sed non e contra. Et præterea analoga sunt definibilia, quia de illis potest dari scientia, sicut patet in ente. Ergo etiamsi causa sit analoga ad omnes quatuor causas, poterit tamen definiri, et dato, quod essentialiter non definiretur, saltem descriptive posset definiri penes aliquas conditiones communes omnibus causis, sicut est dependere ex parte effectus, influere ex parte causæ, et similia. Ergo non est omnino neganda definitio causæ; ut omittam non esse ita certum causam in communi esse analogam ad omnes quatuor causas, ut seq. art. dicemus.

Varie ergo divisi sunt auctores in explicanda ratione causæ in communi, fortassis ex eo, quod inadæquate consideraverunt conditiones

[1] 182 b 45.
[2] c. 3. (269 b 29).
[3] *Le* III. 20. n. 5.
[4] lect. 1. (*Pa* XX. 380 b).
[5] c. 3. (194 b 23).
[6] c. 1. (1013 a 1).
[7] c. 1. (1013 a 17).

ad causam requisitas. Aliqui enim consideraverunt ipsum causare ex parte causæ, alii ex parte causati. Ex parte causæ consideratur influentia seu derivatio principians causatum, ex parte vero causati consideratur dependentia et consecutio in esse, et consequenter distinctio a suo causante. *Aliqui* ergo definiunt causam sic: « Causa est id, quod per se influit esse in aliud ». Ita P. Suarez [1]. Quam definitionem *aliqui* paululum mutant dicendo, quod « causa est id, ad quod sequitur effectus », ut P. Rubio [2]. Quia tamen videtur petere principium, supponit enim in definitione id, de quo quæritur; quærimus enim, in quo consistat aliquid esse effectum et recipere influxum per modum effectus, cum multa deriventur ab aliis, et non sint effectus, ut duæ personæ in Divinis. *Alii* definiunt, quod « causa est id, a quo aliquid per se pendet », ut Conimbric. hic 2. Phys. cap. 7. q. 1. art. 1. et Fonseca 1. Metaph. cap. 1. q. 1. sect. 3. *Alii* dicunt, quod « causa est id, a quo aliquid sequitur ». Quam definitionem multis locis tradit D. Thomas, ut videri potest 2. Phys. lect. 10. [3] et q. 10. de Potentia, art. 1. ad 8. [4] et opusc. 31. [5] *Alii* ut Avicenna, dicunt, quod « causa est, quæ tribuit esse rei ». In quo non differt a prima definitione, idem enim est dicere „ tribuit esse " et „ influit esse ", et easdem patitur difficultates, ut infra [6] dicemus.

VERITAS TAMEN EST, quod perfecta definitio causæ omnes istas exigit conditiones et per alteram tantum non perfecte explicatur. Exigit enim rationem principii tamquam aliquid communius, exigit rationem influentiæ seu derivationis ex parte causæ, exigit dependentiam et consecutionem in esse ex parte causati, unde sequitur, quod intercedere debet diversitas inter causam et causatum. Et ita D. Thomas in diversis locis tradit istas conditiones significans ex omnibus coaugmentandam esse definitionem causæ. Nam in 1. Phys. lect. 1. [7] dicit, quod causæ dicuntur, ex quibus res dependent secundum esse suum vel fieri, ubi per dependentiam in esse causam definit. Item 1. p. q. 33. art. 1. ad 1. dicit, quod « hoc nomen causæ videtur importare diversitatem substantiæ et dependentiam alicuius ab altero, quam non importat nomen principii ». At vero in 5. Metaph. lect. 1. [8] inquit, quod « principium ordinem quemdam importat, hoc vero nomen causa influxum quemdam ad esse causati », ubi causam per influxum definit. Denique locis supra cit. definit causam per consecutionem causati dicens, quod causa est id, ad quod aliud sequitur, scilicet sequela physica et quoad esse. Ex hoc autem colligimus has definitiones non esse sibi contrarias, sed unam adiuvare aliam et explicare, quod in altera deest.

Et sic possumus ex illis omnibus colligere PLENAM CAUSÆ DEFINITIONEM dicendo: **Causa est principium alicuius per modum influxus seu derivationis, ex qua natum est aliquid consequi secundum dependentiam in esse.**

„ Principium " ponitur loco generis et excludit ea, a quibus aliquid pendet non ut a principio sui, sed ut a

[1] disp. 12. Metaph. sect. 2. n. 4.
[2] 2. Phys. tract. 1. Sed definitio, quam Rubio „ aliis omissis " ut suam accipit, hæc est: „ *Principium per se influens in effectum* ".
[3] *Le* II. 86. n. 15.
[4] *Pa* VIII. 201 b.
[5] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 340 a).
[6] 199 b 36.
[7] *Le* II. 4. n. 5.
[8] *Pa* XX. 381 a.

termino vel medio, sicut relatio pendet a termino, quantitas ab individuali terminante vel continuante. „ Per modum influxus " ponitur ad assignandam rationem causalitatis et differentiam a principiis, quæ sine influxu aliquid initiant, ut privatio et terminus a quo, quæ non important principium motus secundum influxum, sed tantum ordinem in id, quod ab eis principiatur. Et similiter excluditur conditio sine qua non, ut applicatio, quia non importat influxum neque rationem principii, sed aliquid concomitans et requisitum. „ Ex qua natum est aliquid consequi " ponitur ad assignandam alteram conditionem causæ, quia non sufficit quælibet derivatio et influxus, ut sit causalitas, sed talis influxus esse debet, ut ab illo dependeat in esse id, quod causatum est. Et sic excluditur generatio et spiratio in Divinis, quæ licet communicent naturam divinam et esse, tamen illud esse non est dependens, sed est illudmet, quod est in producente communicatum.

Neque oportet explicare in hac definitione, quomodo sequatur unum ex alio, an in actu primo vel secundo; definitio enim data procedit de causa in actu primo dicendo, quod est principium alicuius. Principium autem est actus primus, actio [1] vero seu actus secundus non est causa, sed causalitas.

SED OBICIES: Nam imprimis istæ definitiones non explicant, quid sit ipsum causare, sine quo non potest intelligi quid sit causa.

Nam si dicatur, quod sit influere, æque obscurum est atque ipsum causare, et in Divinis datur influxus et productio, et non datur causa. Nec obstat, quod ibi datur influxus in alium, id est in personam, non in aliud, id est in esse. Nam si sufficit ad rationem principii, quod non sit in aliud, cur non sufficiet ad rationem causæ, vel saltem cur non sufficiet, ut ipsa persona, in quam fit influxus et productio, sit causata, licet non ipsa natura?

Si vero dicatur, quod causare est sequi, instatur, quia ex die sequitur nox sequela physica, et ex vita mors, et ex effectu illative sequitur causa, et ex privatione motus, et in Divinis ex Patre sequitur Filius, in quibus tamen non invenitur ratio causæ.

Si vero explicetur causare per hoc, quod est causatum dependere ab alio, restat videre, quid addat dependentia super ipsum procedere, ut non sufficiat processio ad rationem causæ. Et præterea multa dependent ab aliquo, a quo non causantur, ut relatio a termino, motus a privatione, linea a puncto, essentia a suis prædicatis, humanitas a persona Verbi, quæ tamen omnia causalitatem non dicunt.

Denique istæ definitiones magis videntur attendisse ad explicandam causam efficientem, quæ ceteris videtur manifestior, quia influere solum convenit causæ efficienti. Finalis enim non influit vero influxu, nisi mediante actione agentis, materia etiam non influit, sed recipit, et forma actuat, et similiter exemplar non influit, sed imitationem sui per cogitationem præbet. Solus ergo influxus causæ non explicat nisi causam efficientem.

Respondetur instantias allatas non esse efficaces. Nam ratio causæ non explicatur *per solum influxum quomodocumque*, sed per influxum in ipsum esse, ita quod oriatur novum esse vel saltem novus modus essendi, et consequenter cum dependentia et limitatione et diversitate unius ab alio, sicut dicit D. Thomas 5. Metaph. cit. [2], quod causa est, quæ habet influxum non quomodocumque, sed in esse cau-

[1] *Lu* — actio . . . causalitas.
[2] *Pa* XX. 381 a.

sati. Et 1. p. q. 33. cit. [1] addit, quod causa et causatum important diversitatem in substantia. Influxus ergo cum istis conditionibus explicat rationem causæ non sine illis, neque ita obscure se habet sicut ipsum causare. Nec convenit personæ divinæ etiam in quantum persona, quia licet sit procedens, non tamen cum illis conditionibus explicatis, scilicet cum diversitate et dependentia in esse. Nec [2] enim sola natura divina, sed neque ipsa personalitas et eius esse dependent ab alia, a qua originantur.

Ad id quod opponitur contra explicationem causæ, per hoc *quod sequatur* aliquid ex illa, respondetur, quod intelligitur sequela cum eisdem conditionibus, quibus ipse influxus, scilicet quod sit sequela physica, quæ dat esse, non logica, quæ solum præbet illationem, et quod sequatur esse novum et distinctum, quod non contingit in divinis processionibus. Et similiter si ista sequela rei causatæ debet esse per influxum, consequenter excluditur terminus a quo, ut quando ex nocte fit dies vel ex vita mors etc., quia ab illis sequitur aliquid ut a terminis, qui relinquuntur, non ut a principiis, quæ influunt et tribuunt esse.

Ad id, quod dicitur, quod multa *dependent* ab aliquo, a quo non causantur, respondetur, quod si dependent ab aliquo tamquam a tribuente et influente esse, dependent ab illo ut a principio causante. Si vero dependent ab aliquo ut a termino, qui pure terminat, sive ex parte termini a quo sive ex parte termini ad quem, vel si dependent ab aliquo ut a conditione applicante, sic istæ dependentiæ non constituunt causam, quia non sunt principia influxus. Et eadem ratione subsistentia divina non causat humanitatem in Christo, quia non se habet ut influens in illam esse, sed pure ut terminans in ratione suppositi incommunicabilis, sicut linea terminatur puncto. Reducitur [3] tamen ad causam formalem terminantem, non informantem subsistentia et existentia divina respectu humanitatis, reddendo illam subsistentem.

Ad ultimum respondetur, quod influxus accipitur in definitione largo modo pro omni eo, quod est tribuere aliquod esse et facere illud dependens a se. Tribuere autem et influere explicatur per ordinem processus ab aliquo ut a continente et radice, unde originatur in suo genere, non applicante vel terminante tantum. Et hoc modo materia originat esse recipiendo illud et sustentando et reddendo incommunicabile, forma etiam dat esse determinatum et cum tali vel tali specificatione et actualitate, finis etiam attrahit et movet ad sui consecutionem in esse, et exemplar tamquam forma extrinseca dat esse, non informando, sed imitando. Quæ licet fiant interventu actionis efficientis, non tamen sub ratione efficientis, sed sub formalitate finalizandi et exemplandi, ut suis locis dicetur.

Articulus II.

QUOTUPLEX SIT CAUSA.

Sit unica conclusio: **Quatuor tantum sunt genera causarum.**

Ita Aristoteles in 2. Phys. textu 68. [4] et ibi D. Thomas lect. 10. [5] et 5. Metaph. textu 2. [1] lect. 2. et 3. [2] Et colligit Philosophus hunc numerum ex numero quæstionum propter quid. Nam propter quid quærit de causa, sed ad quæstionem propter quid non possumus respondere nisi aliqua dictarum causarum, scilicet vel propter formalem, ut cum quærimus, propter quid homo est albus, et dicimus, quia habet albedinem; vel per causam materialem, ut cum inquirimus, quare homo est corruptibilis, et respondemus, quia componitur ex contrariis; vel per causam finalem, ut cum inquirimus, quare aliqui pugnant, et respondemus, ut dominentur; vel tandem per causam efficientem, ut cum inquirimus, cur mare fluit et refluit, et respondemus, quia movetur a luna.

Eundem numerum causarum colligit D. Thomas supra, quia causa est id, ad quod sequitur esse alterius. Vel ergo consideratur esse causatum absolute et in se vel ut accipitur et fit ab alio. Si absolute, causatur per **formam**, quæ absolute constituit in esse. Si ut accipitur et fit ab alio, oportet, quod de ente in potentia fiat ens in actu; sic enim sequitur esse de novo, quatenus id, quod est in potentia, reducitur in actum ab eo, quod est in actu, et sic oportet assignare duas causas, scilicet illam, quæ est in potentia ut susceptiva actus, et illam, quæ causat reducendo in actum seu agendo. Et prima est **materia**, quæ causat recipiendo, et secunda est **efficiens**. Rursus vero actio agentis debet tendere in aliquid determinatum ex vi alicuius, in quod tendit seu intendit tamquam conveniens, et hoc dicitur causa **finalis**. Et ita sunt quatuor causæ, et non plures, quia istæ sufficiunt ad cuiuscumque rei constitutionem in esse, et ad istas omnes reducibiles sunt, ergo non sunt ponendæ plures.

Sed inquires, **an ista divisio causarum sit analoga vel univoca.**

Aliqui, ut P. Suarez disp. 27. Metaph. sect. 1. n. 9., quem sequitur Cabero hic tract. 2. disp. 2. dubio ultimo, tenent esse analogam, quia proprie convenit ratio causæ ipsi efficienti, aliis vero causis improprie. Dicitur enim causa, quia influit esse, influxus vero non invenitur proprie in forma vel materia. Et præterea nomen causa est commune Deo et creaturis, substantiæ et accidenti, quibus nihil est univocum, sed analogum.

Ceterum hoc solum probat, quod causa entitative considerata non est univoca, sed analoga. Et hoc non solum currit respectu causarum diversi generis, quod solum inquirimus in præsenti, sed etiam in uno et eodem genere causæ, v. g. causa efficiens est analoga ad causam efficientem creatam et increatam, et similiter se habet finis. Quare ex hoc non habetur resolutio difficultatis propositæ, an scilicet ista quatuor genera causarum sint univoca in ratione causandi, sed quod sint univoca in ratione entis creati vel increati. Illa autem ratio influxus non multum urget, quia ut supra [3] dictum est, nomen influxus non sumitur stricte pro sola ratione actionis, sed prout dicit quodcumque tribuere seu dare positive, quo sensu etiam ipsum recipere materiæ est quoddam dare; dat enim id, in quo sustentatur et continetur forma et a quo dependet saltem in informando sicut [4] anima rationalis, aliæ enim formæ etiam

[1] art. 1. ad 1.
[2] *Lu* — Nec . . . originantur.
[3] *Lu* — Reducitur . . . subsistentem.
[4] c. 7. (198 a 14).
[5] *Le* II. 86. n. 14. sq.

[1] c. 2. (1013 a 24).
[2] *Pa* XX. 382.-387.
[3] 199 a 4, b 37.
[4] *Lu* — sicut . . . in essendo.

dependent in essendo. Quodsi aliqui sumunt influxum in stricta illa acceptione pro sola actione efficientis, non mirum, quod sola causa efficiens dicatur causa proprie et reliquæ improprie; sic enim non tam est dicere, quod causa in communi est analoga ad omnia genera causarum, quam quod denominatio causæ efficientis analogice convenit aliis causis.

Quare loquendo de causa secundum proprium conceptum causæ, non est, cur dicamus esse analogam ad ista quatuor genera causarum, quidquid sit, an in ratione entis analoga sit respectu causæ creatæ et increatæ, substantialis et accidentalis.

Ratio est, quia in generibus istis causarum invenitur propria ratio causæ non participative nec dependenter ab alia in participando rationem causæ, licet in exercendo causalitatem una ab altera dependere possit, quia causæ ad invicem sunt causæ. Ad [1] constituendam autem analogiam non sufficit dependentia et inæqualitas in ipso exercitio in particulari, sed in participanda ratione communi. At vero quod materia v. g. habeat vim recipiendi, quod est esse causam materialem, non participat a forma vel ab efficiente, licet ab utroque dependeat exercitium existendi vel recipiendi. Si tamen aliqua causa non solum in exercitio, sed etiam quantum ad ipsam rationem causandi participative et dependenter se habeat ad aliam, sicut causa principalis ad instrumentalem, tunc analogice de illis dicitur causa, quia instrumentalis reductive pertinet ad efficientem seu ministerialiter, quod est secundum quid.

Sed obicies contra numerum causarum, quia videntur plures causæ quam enumeratæ. Nam imprimis *obiectum* est causa specificativa potentiarum et actuum, et non efficiens, quia non elicit illos, neque formalis quia non informat, sed extra illos est, neque materialis quia non recipit illos, neque finalis quia haec non specificat in quantum finis, sed ut obiectum, ergo. Et idem argumentum potest fieri de *idea*, quæ est vera causa ideati, nec tamen pertinet ad aliquam ex assignatis ob eandem rationem.

Item *fundamentum* est causa relationis, *essentia* est causa passionum, nec tamen efficienter, quia nec essentia nuda efficit, nec relationes efficiuntur, aliud autem genus causæ non potest illis competere. Ac denique *instrumentum* non potest reduci ad genus causæ efficientis, et multo minus ad alia, quia efficiens est, unde incipit motus; ab instrumento autem non incipit, cum supponat aliud prius, a quo incipit moveri instrumentum, ergo est causa distincta ab omnibus.

Contra univocationem causarum arguitur: Materia et forma non sunt simpliciter causæ, ergo neque univoce.

Antecedens probatur: Nam imprimis non constituunt nec causant aliquid a se omnino distinctum, quia totum non distinguitur a partibus. Item materia est imperfectior forma et composito, ergo non potest esse causa respectu illorum, quia ab imperfectiori non causatur perfectius. Et similiter forma potius est effectus generationis quam causa generati. Denique, accidens analogice est causa respectu substantiæ, tum in genere causæ formalis, quia est actus et forma secundum quid, tum in genere causæ efficientis, quia operatur in virtute substantiæ et ut instrumentum eius, tum in genere causæ materialis, quia accidens non est subiectum per se, sed sola substantia.

Ad primum respondetur, quod *obiectum specificativum* reducitur ad

[1] *Lu* — ad . . . communi.

causam formalem extrinsecam, quia specificat et determinat ipsum actum tamquam mensura et ratio specificationis eius, et distinguit unum actum ab alio; proprium autem est formæ et actus specificare et distinguere. Ad secundum exemplum *de idea* dicemus seq. quæst., quod pertinet ad causam formalem extrinsecam, quia Philosophus in 2. Phys. [1] et 5. Metaph. [2] definit causam formalem, « quod est species et exemplar », species propter formam intrinsecam, exemplar propter ideam. Ad tertium exemplum dicitur, quod *fundamentum*, ex quo resultat relatio, et *essentia*, ex qua dimanant passiones, non se habent proprie ut causa efficiens, sed reductive. Proprium enim effectivum relationis est efficiens fundamenti; qui enim facit album v. g., facit consequenter relationem similitudinis ad alterum album et dissimilitudinis ad nigrum. Sed quia istæ relationes fiunt mediante fundamento, cum quo connectuntur et a quo dependent, dicuntur resultare a fundamento in virtute efficientis. Et similiter essentia se habet respectu passionum. Non enim proprie producuntur ab essentia, sed a generante essentiam, quia qui facit formam, facit consequentia ad formam. Et ista connexio seu consequentia inter essentiam et passiones est ratio emanationis et reducitur ad causam efficientem, quia in virtute generantis essentiam dicuntur resultare ab essentia propter connexionem, ut q. 12. [3] amplius dicetur. Ad id, quod dicitur *de instrumento*, respondetur, quod reducitur ad causam efficientem, quia licet ab illo non incipiat motus principaliter et simpliciter, incipit tamen ministerialiter et participative.

Ad secundum contra univocationem causarum respondetur negando antecedens. *Ad primam probationem* dicitur, quod totum est simpliciter distinctum a qualibet suarum partium. Et hoc sufficit, ut quælibet illarum sit vera causa, et non requiritur, quod ab omni suo causato distinguatur omni modo, sed sufficit, quod ab eo, quod causat immediate, distinguatur, non ab omni eo, quod inde resultat. Et sic forma distinguitur ab eo, quod causat in materia, et materia ab eo, quod causat in forma, licet id, quod resultat ex utriusque unione, non distinguatur realiter ab utrisque simul. Sed [4] hoc totum non causatur a partibus ut simul unitis, quia ab eis non distinguitur, sed a qualibet divisive. De quo amplius dicemus seq. art. solutione ad 1.

Ad secundam probationem dicemus seq. art., quomodo non requiritur, quod causa sit simpliciter nobilior suo causato in essendo, sed sufficit, quod secundum quid, et hoc modo se habet materia respectu formæ et totius, ut ibi explicabitur. Ad id vero, quod dicitur de causa dispositiva, respondetur non esse ignobiliorem suo effectu formali, quem præbet immediate, scilicet reddere materiam dispositam. Est tamen imperfectior respectu formæ, ad quam disponit, eo quod tenet se ex parte causæ materialis, quam determinat, et hæc potest esse imperfectior forma. Ad id, quod dicitur, formam esse effectum generationis, respondetur esse effectum illius in genere causæ efficientis, sed tamen formam esse causam generationis in genere finis, quia est terminus, quem intendit.

Ad ultimam probationem respondetur, quod illa differentia causarum

[1] c. 3. (194 b 26).
[2] c. 2. (1013 a 26).
[3] art. 4. (268 a 27).
[4] *Lu* — sed . . . divisive.

in accidente et substantia, si sit tanta, quod constituat accidens causam secundum quid, tollet univocationem, sed hoc non est ex vi istius divisionis causæ in quatuor genera causarum, sed ex vi alterius divisionis, quæ etiam fieri potest intra idem genus causæ, v. g. efficientis secundum quid vel simpliciter, ut instrumentum vel causa principalis. Nec tamen semper constituit rationem causæ secundum quid hoc, quod est esse accidens, quia in modo causandi potest esse univocatio, licet res causantes non sint entia univoce, sicut calor efficienter producit alterum calorem ita principaliter et simpliciter sicut homo hominem, et formaliter constituit calidum ita formaliter sicut forma ignis ignem.

Articulus III.

UTRUM OMNIS CAUSA DEBEAT ESSE PRIOR, PERFECTIOR ET DISTINCTA A SUO CAUSATO.

Hæ sunt principales conditiones requisitæ communiter ad causandum, et ideo de illis in hoc art. simul agimus.

Respondeo ergo et dico primo: **In omni causa necessario debet intervenire distinctio et prioritas aliqua naturæ, quæ nihil aliud est quam prioritas dependentiæ.**

Sumitur ex D. Thoma q. 28. de Veritate art. 7. [1] dicente, quod « in quolibet genere causæ causa naturaliter est prior causato ». Et in Quodlib. 5. art. 19. [2] inquit, quod « in ordine naturæ dicitur aliquid esse prius per comparationem ad principia naturæ, quæ quidem sunt quatuor causæ. Unde secundum unumquodque genus causæ prius in ordine naturæ est, quod propinquius est causæ ».

Ratio est manifesta, quia de essentiali ratione causæ est, quod sit principium, a quo aliquid sequitur et dependet in esse tamquam principiatum ab illo. Sed ubi est principium et principiatum, est ordo prioris et posterioris, quia principium exigit ordinem primi, et si est cum habitudine ad principiatum, se habet ut antecedens et principiatum ut consequens, alias esset æquale et eodem modo se habens cum ipso principio, et sic non esset dependens ab illo, quod est non esse causatum. Ut ergo detur causatum, oportet, quod principium sit antecedens et principiatum consequens, quia sequitur ad illud, sicque habet ordinem prioris et posterioris, atque adeo distinctionis.

Est autem realis prioritas ista prioritas causalitatis, quia est realis dependentia et emanatio effectus a causa, licet verum sit, quod relatio prioritatis non semper realis sit, quia causa sæpe non existit in se, quando actu fit effectus, sed in sua virtute. Sed hoc etiam in ipsa durationis prioritate invenitur; prioritas enim unius partis non existit simul cum altera parte succedente, sed iam transiit nec habet relationem realem.

Dico secundo: **Prioritate dignitatis et perfectionis non omnis causa est simpliciter nobilior et perfectior suo effectu, est tamen nobilior saltem secundum quid.**

Vocamus nobiliorem simpliciter in præsenti, quæ est nobilior secundum suam naturam et esse absolute consideratum, nobiliorem vero secundum quid id, quod est nobilius non absolute et in esse, sed in præciso respectu causandi. Et in hoc sensu hæc secunda pars est certa, quia

[1] *Pa* IX. 440 b.
[2] l. c. 537 a.

omnis causa debet habere habitudinem causandi, hoc est influendi seu tribuendi aliquod esse causato, in quo causatum dependeat ab ipsa. Semper autem est aliqualis perfectio dare vel tribuere aliquid, et quod aliud dependeat a se: Beatius est enim dare quam accipere.

Prima vero pars, quod non omnis causa sit nobilior suo effectu absolute et simpliciter, constat imprimis ex D. Thoma 1. 2. q. 66. art. 6. ad 3., ubi inquit, quod « causa perficiens est potior suo effectu, non autem causa disponens ». Et in q. 7. de Veritate art. 7. ad 1. [1] dicit, quod « quædam causæ sunt nobiliores his, quorum sunt causæ, scilicet efficiens, formalis et finalis, sed materia est imperfectior eo, cuius est causa ». Et idem docet de dispositione, quæ reducitur ad causam materialem. Intellige tamen, quod si forma sumatur respectu totius, quod constituit, licet componat tamquam forma, tamen ipsa forma et materia comparantur ad totum materialiter et tamquam quid incompletum, et totum complet et actuat illas in esse, et sic est perfectius illis, quia omne totum est maius seu perfectius sua parte. Et ita dixit D. Thomas in 3. dist. 2. q. 1. art. 3. quæstiunc. 3. ad ultimum [2], quod « nomine humanitatis intelligitur corpus et anima materialiter, sicut nomine totius intelliguntur suæ partes ».

Et hinc sumitur ratio huius primæ partis, quia non omnis causa se habet ut perficiens et actuans, sed aliquæ se habent ut constituentes totum vel disponentes ad illud. Et tales causæ non possunt esse nobiliores suo effectu, cum sint partes constituentes, et omnis pars est minor suo toto seu imperfectior. Et similiter omnis dispositio ordinatur ad formam, ad quam disponit, ut imperfectius ad perfectum et ut via ad terminum; terminus autem cum in eo quiescatur, est perfectior via, in qua est motus ad illum.

Dico tertio: **Causa efficiens principalis et per se aut est perfectior aut æque perfecta cum suo effectu.**

Conclusio est receptissima et constat, quia causa principalis aut est univoca aut æquivoca. Si univoca, est eiusdem rationis et consequenter æque perfecta cum suo effectu, ut homo generat hominem. Si æquivoca, est excellentior effectu, sicut sol respectu caloris vel auri. At vero causa instrumentalis, licet sit alterius rationis ab effectu, tamen quia non est principalis, sed solum ministerialis, non est necesse, quod sit perfectior suo effectu; neque enim effectus assimilatur instrumento, sed agenti principali, de quo D. Thomas in 4. dist. 1. q. 1. art. 4. quæstiunc. 1. ad 3. [3] Nec tamen repugnat aliquando instrumentum esse æque perfectum suo effectu vel melius, sicut uno martello potest fieri alius, vel aliquid minus illo, puta clavus.

Dico quarto: **Finis cuius gratia si ex natura sua sit finis, semper est nobilior suo finalizato; secus vero si ex natura sua finis non sit, sed ex libito operantis, et similiter finis effectus non est semper nobilior suo finalizato.**

Conclusio hæc est D. Thomæ, de qua specialiter potest videri in 2. dist. 15. q. 1. art. 1. ad 6. [4], ubi inquit, quod « aliquid potest esse propter aliud dupliciter, uno modo quia ordinatur ad ipsum sicut ad

[1] *Pa* IX. 110 a.
[2] *Pa* VII. 29 a.
[3] l. c. 463 a.
[4] *Pa* VI. 513 b.

finem proprium et principalem. Et sic inconveniens est dicere, quod aliquid sit propter vilius se, ut luna et stellæ propter vespertiliones et noctuas, cum finis potior sit his, quæ sunt ad finem. Alio modo potest dici aliquid esse propter aliud, cui ex ipso provenit aliqua utilitas, sicut posset rex dici propter rusticum, ex cuius regimine provenit ei pax ». Ubi signanter D. Thomas dicit, « quia ordinantur ad ipsum ut ad finem proprium et principalem », ut excludat id, quod est finis non per se nec principaliter, sed per accidens, ex sola voluntate operantis, ut si quis philosophetur propter divitias vel audiat sacrum propter furtum; talis finis non est operis, sed operantis. Loquimur ergo de fine proprio et ex natura sua, de quo verum est, quod Aristoteles 2. Phys. textu 23. [1] refert ex quodam poeta dicente, quod finis non solum debet esse, quod est ultimum, sed id, quod est ultimum et optimum. Finis ergo, in quo utrumque coniungitur, scilicet optimum et ultimum, est finis cuius gratia, et talis finis debet esse nobilior, utpote aliquid optimum, et consequenter ut per se primo appetibile et cuius gratia cetera appetuntur. Appetibile autem respectu appetitus habet rationem perfecti, et appetitus rationem perfectibilis, quia appetitus fundatur in potentialitate, qua tenditur ad perfectibile ut ad terminum, in quo appetitus terminatur et perficitur. Comparatur ergo talis finis, qui ex natura sua finis est, ut ex natura sua perfectior ad ea, quæ sunt ad finem. Finis autem, qui solum habet rationem ultimi, sed non optimi, dicitur finis effectus, quia scilicet respectu efficientis comparatur ut terminus, in quo sistit actio, et sic cum effectus non sit nobilior suo efficiente, non requiritur, quod talis finis sit perfectior suo finalizato, scilicet suo efficiente.

Solvuntur argumenta.

Contra primam conclusionem arguitur: Quia materia et forma unitæ causant totum, et tamen non sunt priores toto neque ab illo distinguuntur in re, sicut supra probatum est q. 6. [2], ergo non requiritur in omnibus causis prioritas respectu causati.

Et confirmatur, quia quod est prius potest separari ab eo, quod est posterius, eo quod est dependens ab illo. Materia autem et forma ut unitæ non possunt separari a toto nec totum ab illis, ergo non habent rationem prioris respectu totius, quod est causatum.

Confirmatur secundo, quia causa et effectus relative se habent, ergo sunt simul natura, quæ est proprietas relativorum, ergo unum non est prius natura altero.

Respondetur huic argumento supra q. 6. art. 2. [3] fuisse satisfactum. Et in summa dicimus, quod materia et forma unitæ causant totum per resultantiam causalitatis partium ad invicem. Quia enim forma causat communicationem sui effectus formalis in materia, et materia sustentationem et terminationem communicabilitatis in forma, dicuntur causare totum. Non autem intelligitur, quod, postquam materia et forma sunt unitæ, iterum alia causalitate causent totum, sed ipsæ unitæ sunt totum.

Ad primam confirmationem respondetur, quod illud, quod est

[1] c. 2. (194 a 30).
[2] art. 2.
[3] 107 b 34.

prius altero omnibus modis et simpliciter in esse respectu alterius, separari potest ab illo. Sed id, quod est prius non simpliciter neque omnibus modis respectu alterius, non sequitur, quod possit separari ab illo, quia secundum aliam considerationem potest ab illo dependere, sicut causæ ad invicem sunt causæ, et non potest una se expedire a dependentia aliarum, præsertim materia et forma, quæ causant constituendo ipsum totum, a quo dependent, et non ita pure et perfecte causant, quod etiam quando causant, non indigeant simul causari, quia ad hoc causant, ut recipiant esse mediante toto, quod constituunt, non vero præcise dant esse sicut causa efficiens, quæ ideo debet simpliciter existere, ut efficienter causet.

Ad secundam confirmationem respondetur, quod causa et effectus, si sumantur relative formaliter, sunt simul natura; si fundamentaliter vel transcendentaliter, sunt prius. Ipsa enim relatio in tali prioritate causandi et antecedentia fundatur, licet ut relatio realis sit, debeat utrumque extremum simul [1] existere. An vero omnis causa, etiam increata [2], transcendentaliter respiciat effectum, tractari solet a theologis 1. p. q. 25. Sufficit advertere, quod omnis causa creata transcendentalem ordinem dicit ad effectum, quia non pure respicit ut effectum, sed etiam ut obiectum, a quo dependet specificatio suæ operationis et per quod perficitur in operando in actu. At vero causa increata nullo modo perficitur ex effectu, sed pure perficit illum, et sic non habet transcendentaliter habitudinem ad ipsum ut ad obiectum specificans, sed pure ut ad effectum. Et nihilominus tanto est maior connexio inter Deum et creaturam, quanto magis creatura ab eo dependet, et non e contra. Ad connexionem enim sufficit dependentia ex parte unius extremi tantum, non ex utroque; imo [3] si ex uno tantum est, fortius dependet, et sic magis connectitur cum altero, quia dependet ut a superiori causa et sibi magis intima et necessaria.

Secundo arguitur contra reliquas conclusiones: Causa materialis non semper est imperfectior suo toto, ut patet in composito accidentali. Perfectior est enim ipsa substantia sustentans, quæ est ens per se, quam album v. g., quod est ens per accidens, et in substantia virtualiter continetur ipsum accidens. *Similiter* e contra totum non est perfectius ipsa forma; solum enim excedit formam ratione materiæ, materia autem potius est causa imperfectionis, cum sit principium potentialitatis et limitationis in forma.

Confirmatur: Nam multæ causæ efficientes, etiam principales, sunt imperfectiores suo causato, ut cœlum est imperfectius vivente, quod causatur ex putrefactione, et animal generans aliquando est imperfectior generato, sicut ex cæco aut manco nascitur videns et sanum, et ex intellectu et specie intelligibili nascitur conceptus, qui perfectius repræsentat et magis in actu quam species impressa.

Respondetur totum etiam per accidens esse perfectius ipsa *causa materiali*, quia includit illam et aliquid amplius, scilicet ipsum accidens, et sic ex parte rerum inclusarum perfectius est, licet ex parte modi componendi sit imperfectius ipsa substantia, quæ habet unitatem per se. Si autem ipsa substantia, ex qua com-

[1] *Lu* — extremum simul.
[2] *Lu* — etiam increatâ.
[3] *Lu* nam.

ponitur ens per accidens, eminentiori modo contineat illud accidens, quod ei adiungitur, erit perfectior simpliciter ipso toto, non in quantum causa materialis præcise, sed quia talis substantia est et tantæ eminentiæ, sed hoc ad causalitatem materialem non requiritur.

Ad id vero, quod dicitur *de forma*, respondetur falsum esse, quod totum solum excedat formam ratione materiæ, sed etiam excedit ratione modi essendi, quia habet esse completum et subsistens ut quod, cum forma non habeat esse nisi ut quo et ut pars incompleta.

Ad confirmationem respondetur, quod *cœlum* non est causa principalis viventium nisi ut motum ab intelligentia, a qua participat virtutem producendi vitam vel sine aliis causis in viventibus imperfectis, vel cum aliis causis in viventibus perfectis, quæ propter perfectiores potentias et organa tam varia et perfectius disposita requirunt causas magis determinatas et particulares quam solum generalem virtutem cœli. Et ita docet D. Thomas 1. p. q. 70. art. 3. ad 3., quod « corpus cœleste, cum sit movens motum, habet rationem instrumenti, quod agit in virtute principalis agentis, et ideo ex virtute sui motoris, qui est substantia vivens potest causare vitam ». Et idem habet in q. 3. de Potentia art. 11. ad 13. [1]

Ad id quod dicitur *de animalibus imperfectis* producentibus perfectiora respondetur, quod si loquamur de perfectione individuali, ut quod animal cæcum producat videns et deforme pulchrum, hoc non est mirum, quia licet personaliter sit imperfectum, potest tamen virtutem seminalem perfectam habere, et hanc sequitur perfectio in prole, et sic in quantum generans perfectius est. Si vero loquamur de perfectione specifica, ut quando mulus procreatur ex asino et equa, imprimis dici potest, quod mulus licet sit perfectior asino, non tamen utroque parente simul, qui est asinus et equa. Perfectio [2] autem causæ ex integra et completa causa iudicatur, non ex partiali. Nec obstat, quod secundum Aristotelem tota activitas generantis est ex parte masculi, tum quia hoc est incertum et forte falsum, tum quia, licet secundum se ita sit, tamen virtus illa activa in tali materia, qualem ministrat equa, et cum talibus accidentibus efficitur virtuosior et potentior, quam ut progreditur a solo illo masculo. Forte etiam mulus non est perfectior asino, quia licet aliquid participet de specie perfectiori, scilicet equæ, in quantitate et viribus aliisque accidentibus, simpliciter tamen in substantia est monstrum et speciei imperfectioris quam asinus.

Ad ultimum *de specie intelligibili* respondetur, quod conceptus est perfectior specie impressa, quia non procedit a sola ipsa, sed ab ipsa ut subordinata intellectui, qui est vitalis potentia et perfectior conceptu. Et idem dicitur de actu respectu habitus, a quo procedit ut subordinato potentiæ et auxilio divino, quo potentia actui adæquatur. Imo in supernaturalibus, licet tota virtus producendi actum sit ab habitu, tamen ex intellectu et habitu fit unum coniunctum perfectius ipso actu, præsertim addita specie impressa, quæ tenet se ex parte intellectus, et totum hoc simul excedit actum etiam visionis divinæ; sufficit enim quod omnes causæ simul sint perfectiores effectu, non altera tantum.

[1] *Pa* VIII. 55 a.
[2] *Lu* — Perfectio . . . partiali.

Articulus IV.

UTRUM CAUSÆ AD INVICEM SINT CAUSÆ.

Pervulgatum axioma philosophorum est causas ad invicem esse causas, idque expresse ponit Aristoteles in 2. Phys. textu 30. [1] et 5. Metaph. textu 2. [2] Sed urget vulgaris difficultas, quia sequitur idem esse causam sui, præsertim supponendo, quod quælibet causa causat ratione sui esse realis, quod non habetur secundum præcisionem intellectus, sed secundum id, quod est in re. Et tunc fit argumentum ex alio axiomate non minus certo, quia causa causæ est causa causati, ergo si materia est causa formæ in re, et rursus forma est causa materiæ, ergo materia est causa sui mediate.

Nec potest dici, quod hoc axioma intelligitur de causis in eodem genere causantibus, non in diverso. Contra enim est, tum quia non affertur ratio aliqua huius restrictionis, tum quia oppositum constat exemplis. Nam applicans ligna igni dicitur esse causa combustionis, licet concurrat in genere applicantis, et lignum in genere causæ materialis, et ignis in genere causæ efficientis. Similiter pater generans filiam est causa nepotis geniti a filia, licet filia passive tantum concurrat in sententia Aristotelis et D. Thomæ, pater autem fuit causa activa filiæ. Et denique Deus dans vocationem dicitur causa boni operis in voluntate, licet vocatio concurrat obiective et Deus effective illam faciat.

Denique sequitur vitiosus circulus in causis: Si enim materia causatur a forma et rursus forma a materia, ergo vere dicimus ideo formam esse, quia materia sustentat illam, et rursus ideo sustentare materiam, quia a forma informatur. Hoc autem vitium circuli affert implicationem contradictionis, quia, quando dico formam causare materiam, supponitur formam esse, cum causalitas illa formæ sit realis et existens, et consequenter eius principium, quod est forma, existere. Si autem illa eadem forma causatur a materia, supponitur, quod non habet esse ipsa forma, siquidem causatur ipsa, et materiam habere esse, quia causat realiter; ergo idem supponitur habere esse et non habere esse respectu eiusdem.

Nihilominus hoc axioma expresse ponitur ab Aristotele, ut diximus, et exemplis ab ipso confirmatur, sicut constat, quod labor est causa bonæ valetudinis, quia efficit ipsam, et bona valetudo est causa laboris tamquam finis eius; et albedo est causa, quod paries sit albus, et paries est causa, quod albedo sustentetur in esse.

Pro eius autem explicatione supponendum est causas intra idem genus causandi non posse ad invicem esse causas, sed solum procedit difficultas respectu causarum diversi generis. Expressit hoc D. Thomas in 5. Metaph. lect. 2. [3] dicens: « Secundum idem genus causæ aliquid esse causam et causatum esse impossibile ». Cuius tamen rationem reddere aliqui satis difficile putant, præsertim cum aliqua exempla oppositum suadeant, sicut in genere causæ efficientis possunt duo efficientia ad invicem aliquid causare, ut cum agens repatitur a passo, ut duæ manus se calefaciunt ad invicem, ut stomachus effective calefacit vinum, et rursus

[1] c. 3. (195 a 8).
[2] c. 2. (1013 b 9).
[3] *Pa* XX. 384 a.

vinum effective calefacit stomachum, et similia alia passim reperiuntur. Nihilominus quando negamus causas eiusdem generis non posse esse ad invicem causas, intelligimus in eodem sensu, in quo affirmamus, causas diversi generis esse ad invicem causas, scilicet concurrendo simul et circa idem causatum, sicut materia et forma simul concurrunt, et efficiens et finis, quia etiam quando efficiens producit vel assequitur finem, ab ipso finalizatur. Circa diversa autem vel diverso tempore non repugnat, quod etiam in eodem genere causæ unum producat aliquid et rursus illud productum seu passum aliquem effectum distinctum producat in suo agente, ut in exemplis allatis constat.

Ratio ergo, quare causæ eiusdem generis non possunt simul et circa idem esse ad invicem causæ, ea est, quia causæ eiusdem generis requirunt easdem conditiones ad causandum, v. g. in efficienti existentiam, in materia potentialitatem carentem forma, in forma actualitatem ut receptibilem. Si ergo ad invicem sint causæ, unaquæque haberet suas conditiones, ut causaret, et non haberet easdem, ut causaretur, et e converso, quod repugnat.

DUBIUM VERO EST, utrum inter omnes causas diversi generis possit dari mutua ista causalitas et quomodo. Nam aliqui auctores existimant causas non esse ad invicem causas, si utraque causet realiter et existendo, sed ubi una intentionaliter seu mediante cognitione causat, alia vero realiter, sicut finis respectu efficientis, exemplar respectu exemplati, materia et forma respectu compositi, nam compositum est finis materiæ et formæ. Et ita Philosophus in exemplis, quæ adduxit pro isto axiomate solum posuit finem et efficiens. Ceterum inter materiam et formam non agnoscunt mutuam causalitatem, neque inter dispositionem ultimam et formam, eo quod istæ causæ requirunt existentiam ad causandum, cum causent realiter. Et sic idem sequitur inconveniens, ac si utraque esset causa efficiens, in qua apud omnes constat, quod efficiens et effectus ad invicem non sunt causæ. Ita plures recentiores et Cabero hic tract. 2. disp. 7. dub. 1. At vero P. Suarez disp. 27. Metaph. sect. 2. n. 4. et 5. sentit materiam non dependere a forma in suo esse, sed ut informata sit; et quia esse informatam requiritur, ut existat saltem secundum naturam, ideo dependet a forma tamquam a conditione, sine cuius actualitate naturaliter non potest esse, et hoc solummodo causatur a forma.

NIHILOMINUS **in sententia Divi Thomæ simpliciter asserendum est, quod etiam inter causas realiter causantes, ut inter materiam et formam verificatur illud axioma, licet non secundum combinationem omnium causarum verificetur.** Nam materia et efficiens, forma et finis non sunt ad invicem causæ.

De quo videri potest D. Thomas q. 28. de Veritate art. 7. [1] et opusc. 31. § 2. [2] Sed luculentius in 5. Metaph. lect. 2. [3], ubi sic inquit: «Sciendum est, quod cum sint quatuor causæ, earum duæ sibi invicem correspondent, quia efficiens est principium motus, finis autem terminus. Et similiter materia et forma, nam forma dat esse, materia autem recipit. Est igitur efficiens causa finis, finis autem causa efficientis. Efficiens est causa finis

[1] *Pa* IX. 440 b.
[2] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 340 b).
[3] *Pa* XX. 384 a.

quantum ad esse quidem, quia movendo perducit efficiens ad hoc, ut sit finis. Finis autem est causa efficientis, non quantum ad esse, sed quantum ad rationem causalitatis; nam efficiens est causa in quantum agit, non autem agit nisi causa finis. Unde ex fine habet suam causalitatem efficiens. Forma autem et materia sibi invicem sunt causæ quantum ad esse, forma quidem materiæ, in quantum dat ei esse actu, materia vero formæ in quantum sustentat ipsam». Ita D. Thomas, ex cuius verbis colligitur, quod causæ sunt ad invicem causæ, vel quantum ad esse vel quantum ad causalitatem, et quod materia et forma sunt ad invicem causæ quantum ad esse. Et secundo colligitur, quod non oportet causas esse ad invicem causas secundum omnem combinationem causarum, sed efficiens et finis sunt ad invicem causæ, finis quidem movendo in intentione, efficiens autem exequendo in exercitio. Similiter materia et forma inter se sunt causæ, quia componunt totum, materia recipiendo formam et forma actuando materiam, Secundum alias vero combinationes non oportet, quod causæ ad invicem sint causæ.

Hinc ergo sumitur FUNDAMENTUM HUIUS SENTENTIÆ, quia etiam materia et forma sunt causæ, quæ mutuo dependent realiter inter se, ergo mutuo se causant etiam realiter.

Consequentia patet, quia hæc dependentia est unius ab alio ut a principio, a quo habet esse talis causa, ergo est vera causalitas. *Antecedens* constat, quia materia dependet a forma, ut sit, et forma a materia, ut existat vel saltem ut informet. Neque enim materia et forma separatæ, excepta anima rationali, possunt manere in esse saltem naturaliter, ergo saltem naturaliter dependent in esse. Neque ad realitatem talium causarum requiritur, quod præcedat existentia in unaquaque earum, sed sufficit, concomitanter habere esse, quia in re numquam datur instans, in quo sit materia sine forma, quod sufficit, ut in re ipsa causalitas sit realis, licet non pro omni habitudine et consideratione præcedat esse, ut supra q. 3. [1] et 7. [2] sæpius diximus et iterum q. 11. [3] dicemus. Unde non sequitur illud inconveniens sicut in causa efficienti respectu sui effectus, quia efficiens requirit existentiam in ipso efficienti ut quod; unde si hæc rursus causaretur ab effectu, præsupponeretur ante effectum et non præsupponeretur. At vero materia et forma non causant ad invicem præsupponendo suas existentias, nisi tantum ut quo, et in hoc non causantur ab invicem, quia nec materia habet a forma rationem potentialitatis receptivæ nec forma a materia rationem actualitatis informantis, quæ sunt principia *quo* existendi, et per coniunctionem causant esse totius, in cuius communicatione ipsa materia et forma habent esse, et sic ad invicem se causant in esse, causando in se communicationem, unde resultat illud esse. In materia autem susceptiva accidentis, quia supponitur subiectum existens ut quod, quia est subsistens et substans ipsi accidenti, tale esse non causatur a forma accidentali, sed causatur aliud esse secundum quid et accidentale, v. g. esse album vel calidum, et secundum illud dependet subiectum a forma accidentaliter secundum quid. In sententia autem P. Suarez, quod forma solum causat conditionem, ut ma-

[1] art. 2. et 3.
[2] art. 5.
[3] art. 1. et 2.

teria existat, et tamen admittendo, quod materia et forma, ut causent, requirunt existentiam, non effugitur difficultas, quia si forma causat conditionem, ut existat materia, ergo ante talem conditionem materia non causat, quia non existit, et sic non poterit causare formam neque forma materiam, quia idem est inconveniens in præsupponendo conditionem atque in causando et præsupponendo ipsammet existentiam, siquidem sine illa conditione non existit.

AD RATIONES DUBITANDI A PRINCIPIO POSITAS. Respondetur ad primam: Negatur sequela. Et ad probationem respondetur illud axioma « Causa causæ est causa causati » intelligi de causato formaliter secundum id, quod causatum est, non secundum id, quod causatum non est ab alio, sicut intelligitur a D. Thoma pluribus locis, præsertim 1. 2. q. 79. art. 1. ad 1. et q. 3. de Malo art. 1. ad 4. [1] Itaque requiritur, quod inter causas sit continuatio et series eadem causalitatum, ita quod in eo, quod posterior causa causat, dependeat a priori et continuetur cum illa. Si vero discontinuet ordinem causalitatis cum priori causa, ita quod in quantum causat, non causetur ab altera vel non subordinetur illi, non verificatur illud axioma, sicut patet, quod Deus est causa hominis, et homo est causa peccati, non tamen Deus est causa peccati, quia homo causatus a Deo subtrahit se ab ordine causalitatis divinæ in peccando. Atque ita quando dicitur causa causæ est causa causati, distinguo: quando est causa causæ præcise in essendo sine continuatione aut coordinatione ad causalitatem eius, nego; si habeat coordinationem aliquam vel impressionem aut influxum in causalitatem eius sive in rationem causandi, transeat. Sed hoc modo non se habent materia et forma, quia forma licet det esse materiæ, non tamen illi dat ipsam potentialitatem vel rationem recipiendi aut modum causandi proprium materiæ, nec e contra.

Sed instabis: Ergo non repugnabit in eodem genere causæ effectum esse causam efficientis, si producat in sua causa efficiente aliquid distinctum ab esse ipsius causæ. *Secundo*, ergo pater producens filium non erit causa nepotis, quia non influit in causalitatem filii erga nepotem. *Tertio*, finis causabit seipsum quoad executionem, quia movet efficiens quoad causalitatem, ut assequatur se.

Respondetur ad primum non esse inconveniens, quod infertur, ut supra [2] diximus, dummodo non in eodem tempore nec secundum idem efficiens et effectus causent in se mutuo. Quid enim repugnat, quod filius productus a patre aliquid producat in patre, puta sanitatem aut calorem aut quid simile? Tunc enim primum efficiens respectu sui effectus se habet ut subiectum, sicut etiam in omni reactione agens repatitur a passo. *Ad secundam instantiam* dicitur, quod pater licet non moveat filium ad generandum, dat tamen ei virtutem, qua generet, vel dare debet, et sic continuatur causalitati eius. *Ad tertiam instantiam* dicitur, quod finis in intentione est causa sui in executione, quia supponitur habere diversum esse et diversum statum in intentione et executione, quia [3] in intentione solum habet esse apprehensum, in executione reale. Et sic non est inconveniens, quod secundum unum esse causet aliud.

Ad id, quod in argumento a principio afferebatur de causa applicante et de patre producente filiam et per illam nepotem et de Deo movente per propositionem obiectivam, respondetur omnia hæc causare movendo ad causalitatem causæ, aut dando virtutem, qua causet in suo genere et ordine, non vero præcise dando esse, sicut materia et forma. Et ideo, licet ibi sit diversus ordo causæ, tamen causa causæ, quia movet illam ad causandum, est causa causati.

Ad secundum fundamentum respondetur ex his, quæ diximus in libris Poster. q. 25. [1] quod non omnis circulus est vitiosus, sed tantum formalis, scilicet quando sub eadem ratione proceditur ab effectu ad causam et a causa ad effectus. Ceterum si illud, quod est effectus sive causatum, secundum aliam rationem possit influere in suam causam, et non secundum id, quod accepit ab illa, sic non committitur circulus formalis, sed materialis, qui vitiosus non est, et illo Philosophus sæpe est usus, ut ibi ostendimus.

ARTICULUS V.

UTRUM A DUPLICI CAUSA TOTALI POSSIT DEPENDERE IDEM EFFECTUS, VEL DUÆ FORMÆ EANDEM MATERIAM INFORMARE.

SENSUS DIFFICULTATIS procedit de dependentia eiusdem effectus a pluribus causis totalibus, adæquatis, eiusdem generis, et non subordinatis inter se. Dicuntur *causæ totales*, quando habent totam et sufficientem virtutem quasi in actu primo. Dicuntur *adæquatæ*, quando in actu secundo, et non solum in actu primo ad totum effectum producendum se adæquant et applicant [2]. Nam si plures causæ de se quidem sint sufficientes ad totum effectum producendum, sed de facto uniantur quasi partialiter ad aliquem effectum producendum, erunt quidem causæ totales in actu primo, sed non adæquantes se effectui in actu secundo. Dicuntur causæ *eiusdem generis*, quia de causis diversi generis nulla est difficultas; constat enim omnes quatuor causas inveniri in aliquo effectu. Sed difficultas est de pluribus eiusdem generis, v. g. de duplici causa efficienti vel formali respectu eiusdem effectus. Dicuntur causæ *non subordinatæ* ad excludendum causas subordinatas, quas certum est ad eundem effectum posse concurrere, sicut causa prima et secunda, cœlum et elementum ad [3] generationem rei.

Potest autem in duplici sensu hæc difficultas controverti: *Primo*, an possit idem effectus numero dependere a duplici causa totali simul et in actu secundo concurrente ad ipsum, qui est præcipuus sensus huius difficultatis. *Secundo*, utrum possit idem numero effectus dependere a duplici causa totali divisive, quod est idem atque contineri eundem effectum in individuo intra sphæram duplicis causæ totalis, ita quod sicut producitur de facto ab ista, ita posset altera produci sub eadem individuatione. Et procedit quæstio de potentia absoluta Dei, quia naturaliter communis sensus philosophorum est, non posse eundem effectum a duplici causa totali pendere, licet aliqui id affirmaverint, sed immerito, quia ad minus superfluum est duas causas totales ponere ad eundem effectum, cum altera sufficiat, na-

[1] *Pa* VIII. 260 a.
[2] 219 a 13.
[3] *Lu* — quia . . . reale.

[1] art. 3. (I. 783 b 48).
[2] *Lu* — et applicant.
[3] *Lu* — ad generationem rei.

tura autem horret superfluitatem; præterquam quod rationes, quæ afferentur ad probandum, quod nec divinitus sit possibile, etiam probant, quod nec naturaliter.

DUÆ ERGO SUNT PRINCIPALES SENTENTIÆ in hac parte: Prima negat posse eundem effectum etiam de potentia absoluta dependere a duplici causa totali, pro qua communiter citantur thomistæ, Capreolus [1], Ferrariensis [2], Caietanus ad 3. p. q. 67. art. 6. [3], ubi tamen loqui videtur secundum ordinem naturæ, de potentia vero absoluta non id negat 1. p. q. 52. art. 3. [4] Videantur etiam Carmel. hic disp. 15. q. 3. § 2. et disp. 4. q. 6. § 2. Sequitur etiam P. Vazquez tom. 1. in tertiam partem disp. 29. cap. 4. n. 17., Cabero hic tract. 2. disp. 7. dub. 2., quamvis non æque censeat de causis materialibus et formalibus. Altera sententia opposita affirmat, quam sequitur P. Suarez disp. 26. Metaph. sect. 4., Fonseca 5. Metaph. cap. 2. q. 15. sect. 1. versus finem, Rubius [5] et alii. Idemque tenent de formis substantialibus ad informandam duplicem materiam idem P. Suarez disp. 15. Metaph. sect. 10. n. 60. et Fonseca 5. Metaph. cap. 4. q. 4. sect. 2. et alii.

Utraque sententia principaliter nititur eodem fundamento opposito modo, prima assignando implicationem, secunda destruendo. *Assignatur autem implicatio* tum ex parte causæ, quia stante totalitate causæ in actu secundo ad eundem effectum, si ab alia produceretur, utraque esset causa totalis in actu et non esset, contineret et non contineret effectum, quia producendo totaliter esset causa totalis, et relinquendo locum causalitati alterius causæ non esset totalis. Tum ex parte operationis, quia esset duplex operatio, et non duplex. Duplex, quia a duplici principio totali emanaret; non duplex, quia terminaretur ad eundem effectum. Tum denique est implicatio ex parte effectus, quia idem effectus per se dependeret adæquate [6] et non dependeret ab aliqua causa. Per se adæquate [7] dependeret, quia utraque causa est æqualis in virtute producendi et eandem habitudinem habet ad effectum, ut supponimus. Et ita si una est causa per se et adæquata [8], etiam et alia. Non dependeret per se, quia non habet per se connexionem cum altera, siquidem etiam illa remota æque bene producetur ab alia, quia totalis est. Specialiter autem una materia non potest pendere a duplici forma substantiali, quia quælibet forma substantialis essentialiter habet annexam privationem alterius, quia [9] cum sit substantialis, debet esse prima et sola in materia, quia duæ simul non possunt esse primæ, ut dent esse substantiale, quod est esse simpliciter, non supponens aliud prius.

Opposita autem sententia nititur *in solutione* istarum implicationum, quod etiam aliquibus exemplis illustrat, sicut v. g. quod idem corpus Christi existat ut generatum in cælo et transubstantiatum in Sacramento, idem corpus potest esse in diversis locis, eadem humanitas assumi a duabus personis divinis, idem lumen produci a duobus luminosis penetratis in eodem loco et utroque habente

[1] 2. dist. 37. q. 1. art. 3. (IV. 431 a et b).
[2] 3. Contra Gent. c. 68. (*Le* XIV. 196. n. XVI).
[3] *Le* XII. 89. n. XVIII.
[4] *Le* V. 28. n. II.
[5] 1. Phys. tract. de forma q. 7. n. 72.
[6] *Lu* — adæquate.
[7] *Lu* — adæquate.
[8] *Lu* — et adæquata.
[9] *Lu* — quia . . . esse primæ.

eandem lucem ut octo, et alia similia multiplicantur, de quibus infra.

De mente S. Thomæ non facile iudicari potest, cum raro Doctor huiusmodi quæstiones de potentia absoluta Dei disputet et loca, quæ circa hoc afferuntur, procedunt secundum ordinem naturæ, sicut ubi negat plures angelos posse esse in eodem loco, quia eiusdem rei non possunt esse plures causæ completæ, ut 1. p. q. 52. art. 3. et q. 3. de Potentia art. 7. ad 11. [1] et in 1. dist. 37. q. 3. art. 3. [2] Nam præterquam quod magis loquitur in istis locis de unitate operationis, quod non possit esse a pluribus causis totalibus, quam de unitate effectus, ut loquimur in præsenti, adhuc tamen in rei veritate non loquitur ibi de impossibilitate in ordine ad divinam omnipotentiam, sed solum id esse impossibile probat per inductionem in omni genere causarum, quæ inductio non respicit potentiam absolutam, sed id, quod ex nostra experientia potest deduci.

PRO RESOLUTIONE ERGO DICO PRIMO: **Idem effectus numero divisive continetur sub duplici causa effectiva totali, altera creata, altera increata, sub duplici autem creata effectiva non potest contineri.**

PRIMA PARS huius conclusionis a nullo potest negari. Constat enim per divinam potentiam posse reproduci idem numero, quod desierat, ut patet in resurrectione hominum. Ergo idem effectus numero, qui fit a causa creata, continetur adæquate et totaliter in increata.

Et ratio huius est, quia tam divina virtus quam divina actio sunt infinitæ in Deo et possunt eandem rem diversis viis attingere, sicut potest hominem producere creatione, transubstantiatione, formatione, sicut formavit Adam, et hoc totum non diversa actione limitata ad diversum terminum, sed unica, quæ sua virtute infinita continet omnem effectum causæ creatæ, tam quoad speciem quam quoad individuationem, quia etiam secundum individuationem dependet a Deo, qui potest sine causa creata producere totum, quod cum illa; nam quidquid producit causa creata, totum participat a Deo. Ergo idem effectus numero, qui continetur in causa creata, totaliter etiam continetur in Deo, qui potest sine causa creata illum producere.

SECUNDA PARS conclusionis est contra Scotum in 2. dist. 20. q. 2. [3] et contra P. Suarez disp. 26. Metaph. sect. 5. et alios. Sed sumitur ex D. Thoma Quodlib. 5. art. 8. [4] dicente, « quod cum in generatione hominis sicut aliorum animalium semen patris sit agens, materia vero a matre ministrata sit sicut patiens, ex quo corpus humanum formatur, impossibile est eundem filium nasci, sive sit alius pater sive sit alia mater, sicut etiam non est idem numero sigillum, sive sit alia cera sive aliud corpus sigilli, ex cuius impressione cera sigillatur ». Ubi pondero D. Thomam non solum affirmare, quod variatur effectus numerice variato principio materiali, ut in sigillo variata cera et in generatione hominis variato principio, quod mater ministrat, sed etiam solo agente variato, ut patet in illis verbis: « Sive sit alius pater sive alia mater sive alia cera sive aliud corpus sigilli ». Ex quacumque ergo parte varietur actio, non potest idem effectus numero prodire.

Ratio ac fundamentum huius est ex limitatione et pluralitate ac-

[1] *Pa* VIII. 39 a.
[2] *Pa* VI. 304 b.
[3] II. 632. n. 710 b.
[4] *Pa* IX. 531 b.

tionis creatæ. Unaquæque enim actio limitatur ad suum terminum et ad suum principium, a quo emanat, ita quod actio, quæ semel emanat ab uno agente, eadem non potest emanare ab alio, et actio, quæ semel terminatur ad unum terminum numero, non potest terminari ad alium numero, eo quod actio illa egrediens ab agente identificatur cum suo termino, et non potest identificari cum alio adæquato propter sui limitationem. Ergo implicat, quod idem numero effectus contineatur sub duplici causa totali.

Consequentia patet, quia ut idem effectus contineretur sub duplici causa, deberet contineri actio unius et effectus eius sub actione alterius, quia ratio numerica effectus dependet ab individuali actione, a qua procedit. Si autem alia distincta actione limitata procedit, hoc ipso fit diversus effectus numero, quia unaquæque actio limitata transit cum suo effectu et identificatur cum illo, et in hoc stat eius limitatio. Ergo hoc ipso, quod una causa creata diversa actione producit effectum [1], quæ ob sui limitationem non continet totum, quod est in alia, non potest eundem numero effectum producere.

SED INSTABIS dupliciter: Primo in actione divina. Potest enim idem numero effectus diversa actione attingi, v. g. creatione, transubstantiatione, generatione, etc. Potest etiam attingi actione agentis creati et increati. Ergo non valet illa consequentia, quodsi actio non est eadem numero, neque effectus.

Secundo instatur: Quia bene potest virtus inferior contineri eminentiori modo in causa universali. Ergo etiam actio inferior poterit contineri in actione eminentiori causæ superioris; ergo poterit efficere eundem effectum numero, quem actio causæ inferioris, siquidem ex identitate actionis dependet identitas effectus, et propterea Deus potest efficere eundem effectum numero, quem causa creata, quia continet eminenter eandem actionem numero, quam causa creata.

Ad primam instantiam respondetur actionem divinam esse illimitatam et infinitam et unam numero ex parte ipsius agentis ad omnes effectus. Unde cum eius unitas numerica non dependeat ex unitate effectus, potest et diversos effectus producere, et eundem diversis modis, ut generatione, creatione, reproductione etc. Et similiter poterit se solo producere eundem numero effectum, quem causa creata, quia tota ratio actionis creatæ, tam specifica quam individualis, participatur ab actione Dei, et consequenter potest in eundem effectum, tam specifice quam individualiter.

Ad secundam vero instantiam dicitur, quod aliæ causæ universales creatæ cum limitatæ sint, non possunt continere in sua eminentia totam virtutem et actionem causæ inferioris, tam specifice quam individualiter, eo quod non participatur a causa creata quantumcumque superiore tota ratio, tam specifica quam individualis causæ inferioris, sive quoad virtutem sive quoad operationem. Ratio enim individualis sumitur a materia cum ordine ad circumstantias et accidentia, et hanc non causat causa creata, et ideo, si causa universalis creata operetur se sola, eius operatio non poterit attingere eundem numero effectum, quem causa inferior, quia est limitata et identificata cum effectu. Unde ubi est alia operatio individua, cuius individuatio ita est limitata, quod ab ipsa non derivatur individuatio inferioris actionis, alium etiam effectum numero distinctum postulat

[1] *Lu* — effectum.

non minus quam actio alterius causæ particularis. Hoc tamen non tollit, quod idem effectus numero possit diversis instrumentis produci, v. g. si hoc animal occidatur a Petro vel Ioanne, idem cadaver fiet, quia occidens non est causa principalis cadaveris, cum tantum faciat motum localem ferri vel laquei, ut occidat, cœlum vero formam cadaveris in hac materia producit.

DICO SECUNDO: **Non potest eadem materia numero informari duplici forma substantiali, nec naturaliter nec de potentia absoluta.**

Quod naturaliter repugnet, satis indicatur ex ipsa generatione et corruptione. Videmus enim generationem unius esse corruptionem alterius, nec aliter generari seu educi unam formam nisi aliam corrumpendo, quod evidentissimum indicium est habere inter se incompatibilitatem, præterquam quod ex diversis formis, etiam eiusdem speciei, solent sequi accidentia incompatibilia, ut diversæ figuræ, inclinationes oppositæ et accidentia omnino diversa, quæ non possunt compati in eadem materia, ergo neque formæ substantiales, quæ talium oppositorum accidentium sunt principia.

Ex his autem assurgimus ad considerandum RATIONEM A PRIORI et causam huius incompatibilitatis, quia in ipsis formis substantialibus sumitur tum ex eo, quod substantiales sunt, tum ex eo, quod tales, puta diversæ speciei vel individuationis. Ex eo enim, quod *substantiales* formæ sunt, habent de suo intrinseco conceptu, quod præbeant primum esse, non supponendo aliud prius in subiecto, alioquin non esset substantiale, id est esse simpliciter et sub aliis existens, si [1] primum non esset, sed aliud prius supponeret. Quæcumque ergo forma unitur materiæ supponendo aliam vel simul cum alia, quæ dat esse materiæ, non unitur substantialiter, id est dando primum esse et simpliciter esse, et sic ut substantialiter uniatur, debet expellere aliam formam. Et cum hoc sit de intrinseco et essentiali conceptu formæ substantialis, quatenus substantialis est, necessario debet expellere aliam formam et fundare privationem illius hoc ipso, quod constituat esse substantiale. Ex eo vero, quod *tales* formæ sunt, v. g. specifice vel individualiter distinctæ, sunt etiam incompatibiles in eadem materia, quia ordinantur ad constituendum diversas essentias diversitate specifica vel individuali, in quorum essentiali conceptu intrat tam materia quam forma. Si ergo ponuntur duæ formæ substantiales in eadem materia, vel resultant distinctæ naturæ seu composita vel non. Si non resultant, erit tantum unum compositum, ergo et una natura, quod tamen est impossibile, cum habeat plures formas, quæ sunt principia diversarum naturarum et distinctæ speciei. Si vero resultent duæ naturæ seu composita substantialia, obstat unitas materiæ, quia materia est intrinseca et essentialis pars compositi substantialis. Ergo si est eadem materia in utroque composito, non sunt simpliciter diversa, quia non ex omni parte; una enim pars est illis communis.

DICES: Non repugnat, quod materia recipiat duas formas ita impermixte et distincte, sicut in diversis materiis. Nam essentia formæ in eo sita est, ut constituat totum a ceteris distinctum, quod non repugnat, etiam si materia sit informata alia forma, quia expulsio non est idem, quod informatio, sed effectus eius secundarius. Stante ergo informatione unius potest impediri expulsio alterius, sicut videmus fieri in formis

[1] *Lu* — si . . . supponeret.

contrariis, quæ possunt simul poni a Deo in eodem subiecto, etiam in gradibus intensis, et sic non sequitur ex duplici forma esse et non esse alterius, sed duo esse in eadem materia

Sed hæc instantia non attingit vim implicationis positæ, quæ non consistit in eo, quod quomodolibet constituatur totum, vel resultent duo esse, sed quia componitur totum substantiale et resultant duo esse substantialia. De intrinseco autem conceptu esse substantiale est, quod sit primum esse et simpliciter esse, et sic necessario involvit negationem seu expulsionem alterius prioris esse, alias non esset primum nec simpliciter esse. Unde licet expulsio sit effectus secundarius respectu informationis positivæ, est tamen necessario requisitus, ut illa informatio constituat primum esse, quod est substantiale, et multo magis, ut constituat diversam naturam ab ea, quam constituit altera forma, quia illæ duæ naturæ seu duo constituta, quæ ex illis formis resultant, essentialiter in suo conceptu includunt non solum formam, sed etiam materiam, cum [1] sint tota substantialia, non accidentalia, sicut quæ in gradibus intensis iunguntur. Et sic cum unitate materiæ non stat diversitas substantialis totius, quæ est diversitas simpliciter et ex omni parte.

Dico tertio: **Etiam implicat unam formam substantialem actuare plures materias totales et adæquatas.**

Ratio est, quia illa forma non potest extendi ad informandum plures materias sine additione alicuius maioris virtutis seu actualitatis, siquidem extenditur ad maiorem effectum. Et talis actualitas superaddita non potest esse diversæ speciei; sic enim tolleretur essentia formæ et non esset eadem, quæ antea. Si vero superadditur illi actualitas intra eandem speciem, quam tamen ex sua natura non habebat, iam supposita illa actualitate comparatur tota materia, ad quam se potest extendere per modum unius, quia infra sphæram talis formæ sic extense continetur, sicut videmus modo, quod una forma potest informare plus materiæ quam altera, et tamen totum illud comparatur per modum unius ad talem formam, et tamquam plures partes materiæ ab una forma informabiles. Et sic numquam verificabitur, quod una forma informet plures materias totales; quælibet enim materia in tantum est una et totalis (licet crescat in partibus), in quantum informabilis ab una forma, ita quod contineatur intra sphæram actualitatis unius formæ. Ergo repugnat informare duas totales, id est extra sphæram suæ virtutis contentas. Nisi forte dicatur, quod duæ materiæ totales ponentur hoc ipso, quod sint inter se separatæ et divisæ, et una forma informet illas, quod divinitus fieri potest, sicut si una albedo poneretur in duobus lapidibus, licet ab uno tantum individuaretur. Ceterum hoc non constituit diversas materias totales. Nam etiam respectu eiusdem materiæ totalis potest idem contingere, si diversas partes eius separatas et divisas eadem forma informaret divinitus, sicut unus angelus duabus rebus inter se separatis inter suam sphæram potest esse præsens non existendo in medio. Et tunc non diceretur esse in pluribus locis adæquatis et totalibus, licet essent res inter se separatæ. Quare totalitas materiæ non sumitur ex separatione et divisione eius, sed ex coordinatione et continentia sub sphæra actualitatis eiusdem formæ. An vero possit ita fieri, quod eadem forma informet plures partes vel materias divisas inter se, dependet ex

[1] *Lu* — cum . . . iunguntur.

his, quæ tractanda sunt de principio individuationis in libris de Generat. [1] Eadem autem albedo si in diversis lapidibus poni potest, erit tamquam in subiectis inadæquatis, non totalibus.

Dico quarto: **Repugnat dari duas causas finales adæquatas et ultimas respectu eiusdem effectus finalizati.**

Dicitur ultimus finis simpliciter, qui subicit sibi tam operationem quam operantem. Si vero operationem quidem sibi subicit, sed non operantem, quia manet de se et habitualiter ordinatus ad alterum finem, ut in peccante venialiter, non est tunc simpliciter ultimus finis, sed solum est finis operis, operantis vero secundum quid, ut latius dici solet 1. 2. q. 1. et q. 88. Loquendo ergo de fine ultimo simpliciter, repugnat duos ultimos fines eandem operationem finalizare, quia ipsa ratio ultimi simpliciter et adæquate id impedit. Est enim finis ultimus, cui omnia subiciuntur. Ergo non relinquitur aliquid, quod subiciatur alteri, sed hoc ipso, quod proponitur alius finis ultimus, proponitur ut non subordinatus nec subiectus alteri, ergo ut subtractus ab illo, et sic non omnia subiciuntur illi, quod est rationem finis ultimi ei denegare.

Quodsi dicas: Nam peccans mortaliter constituit se ultimum finem simpliciter, et tamen non subicit sibi omnes alios fines; neque enim Deum sibi subicit, sed a se abicit. Ergo stat bene, quod aliquis habeat ultimum finem, et tamen non subiciantur illi omnes alii fines. *Respondetur* hoc esse per accidens, quod Deus non subiciatur physice, quia incapax est talis subiectionis; subicitur tamen moraliter et negative, quia hoc, quod est abicere Deum, ne sit finis ultimus operantis, est negative subicere sibi, id est infra se ponere et contemnere Deum.

Dico ultimo: **In causis efficientibus totalibus et adæquatis probabilius est eundem effectum posse dependere a duplici causa totali, si altera sit increata. Si vero utraque sit creata, probabilius est id implicare.**

Hæc conclusio conciliat utramque sententiam supra relatam. Et prior pars videtur manifestari exemplis supra allatis referendo ipsas sententias, et maxime hoc servit ad declarandum, quomodo in mysterio Eucharistiæ illa conversio habeat terminum substantialem, scilicet corpus Christi secundum substantiam suam, non ut reproductum vel de novo productum. Denominatio enim producti supponit non esse, de quo fit transitus ad esse, denominatio vero reproducti supponit illud esse prius admissum et deinde restauratum, sed tamen ipsa substantia ut pendens de novo ab alia actione, quæ de se totaliter erat productiva et de facto convertit totum panem in corpus Christi, habet pro termino ipsum corpus non absolute ex non esse, sed ex pane factum.

Et præter solutionem implicationis oppositæ, quæ est præcipua ratio, quam pro ista sententia solvendo argumenta ponemus, a priori potest reddi ratio, quia idem numero effectus continetur in virtute plurium actionum totalium, scilicet Dei se solo operantis et creaturæ cum Deo. Ergo non est ratio, cur ab illis simul dependere non possit, præsertim quia actio, qua Deus concurrit cum creatura et qua se solo concurreret, eadem est ex parte Dei.

Consequentia patet, quia istæ actiones totales non se impediunt ad invicem propter eminentiam et infinitatem actionis increatæ, quæ totalitatem actionis creatæ continet in se et consequenter eun-

[1] Phil. nat. 3. p. q. 9. art. 5.

dem effectum numero, quem causa creata producit. Et similiter non indiget Deus alia actione ex parte sui ad attingendum sub alio modo totali illum effectum, ab illa, qua concurrit cum causa creata. Ergo non se impediunt istæ actiones ex parte agentis, ut simul attingat eundem effectum numero. Neque ex parte effectus se impediunt, quia est idem effectus utriusque actionis. Et quod totaliter sit ab una, non obstat, quia est totalitas subordinata et participata a divina, ergo etc.

Sed dices: Persona divina continet omnem totalitatem, quæ in persona creata est ad terminandum naturam, et tamen non potest eadem natura simul terminari a persona creata et increata, ergo similiter non poterit idem effectus totaliter esse a causa creata et increata.

Negatur consequentia. Et est notanda disparitas, quia per se primo ratio actionis effectivæ non est ad excludendam formaliter aliam causam effectivam, sed ad dandum totum esse effectui. Unde cum eius propria habitudo et institutio non sit ad excludendum aliam causam, sed ad ponendum effectum, solum reducitur exclusio ad limitationem actionis, quæ non potest continere eundem numero effectum, quem alia actio limitata. Ceterum personalitas per se primo et formaliter instituta est ad reddendam naturam incommunicabilem ulteriori termino, non ad producendum effective. Unde si in subiecto invenitur talis terminus incommunicabilitatis, non compatitur simul alium terminum et personalitatem, et sicut duæ formæ substantiales repugnant, quia utraque dat primum esse, ita duæ personalitates, quia utraque dat ultimum terminum, licet quia persona divina continet eminenter totam perfectionem personæ creatæ, possit loco illius subrogari, sed non simul coniungi; duæ tamen personæ divinæ, quia talis conditionis sunt, quod una earum non excludit aliam a communione eiusdem naturæ, sed a communione eiusdem personæ, ut dicit S. Thomas 3. p. q. 3. art. 6. eo, quod tantum relative opponuntur, et sic solum in relatione ipsa incommunicabiles sunt, non in esse et natura, ideo simul in eadem natura assumptæ esse possunt. Ex eo ergo, quod una causa eminenter continet aliam, potest facere idem quod altera, et quia continet eandem numero actionem eminentiali modo, potest etiam eundem numero effectum attingere. Ex eo vero, quod eius formalitas non est ad exclusionem et incommunicabilitatem, sed præcise ad efficiendum, non repugnat, quod simul cum altera causa eundem effectum faciat, si [1] adæquate et totaliter totum, quod est in actione alterius, contineat.

Et hinc manet probata secunda pars conclusionis, quia actiones creatæ sunt limitatæ et finitæ, et sic una non potest continere totam rationem et individuationem alterius, et sic semper habet diversum effectum et diversam actionem et fieri, quarum una non est altera eminentior, ita [2] quod alteram contineat etiam quoad individuationem. Et hic etiam currunt omnes implicationes supra [3] allatæ pro ista parte, licet in quantum militare videntur etiam contra primam partem conclusionis, solvendæ a nobis sunt.

[1] *Lu* — si . . . contineat.
[2] *Lu* — ita . . . individuationem.
[3] 214 a 36.

Solvuntur argumenta.

Triplex implicatio supra [1] posita fuit referendo primam sententiam: Prima ex parte causæ, secunda ex parte actionis, tertia ex parte effectus.

Ad primam respondetur non sequi, quod sint duæ causæ totales et non totales in casu posito, sed utraque erit totalis ex parte causæ et effectus producti, licet non totalitate modi producendi, quia non omni modo, quo una producit, producit altera. Ut sit autem causa totalis non requiritur, quod omni modo, quo altera, producat, sed totum, quod altera, producat, quæ est solutio Caietani 1. p. q. 52. supra [2] cit. Nec sequitur, quod altera causa alium actum agit, sed idem novo modo, vel simul producendo, si a principio utraque causa applicetur; vel ad conservandum, si post productionem ei applicetur, et tunc non agit actum, sed conservat actum; vel ad convertendum aliquid de novo in illud sicut in transubstantiatione. Ibi enim formalis terminus est idem corpus Christi, non absolute, sed sub respectu conversionis explicatum, id est corpus Christi ut ex pane, ut docet S. Thomas 3. p. q. 78. art. 5., ubi substantia est terminus, et non solum respectus, sed sub illo respectu.

Ad secundam implicationem constat ex dictis dandam esse duplicem actionem in casu, quo duæ causæ totales agant, non quomodocumque, sed una eminenter continendo aliam sub omni eius modo, etiam individuali, et ideo potest extendi totaliter ad idem, ad quod alia. Secus vero, quando sunt duæ actiones limitatæ et finitæ, ut dictum est. Unde non sequitur confusio actionum, sed continentia unius in alia totaliter propter eminentiam suam, et sic attingit eundem effectum, sed diverso modo eminentiori.

Ad tertiam implicationem respondetur, quod ille terminus „per se" est æquivocus. Aliquando enim significat *per se*, id est non per aliud, aliquando *per se*, id est non contingenter, sed per necessariam connexionem. Dicimus ergo, quod effectus potest procedere a duplici actione totali primo modo *per se*, quia immediate continetur in virtute utriusque, non tamen illo secundo modo *per se*, quia non est per se requisita altera causa, ut detur effectus, sicut uterque oculus videre potest unam et eandem rem, et per se videt, quia uterque continet in sua virtute obiectum, non tamen per [3] se, id est necessario, uterque oculus requiritur ad videndum, quia altero clauso vel ablato potest idem obiectum integre videri.

Quodsi instes: Quia causa continet in sua virtute istum effectum ab alia productum. Ergo habet per se connexionem cum illo, quia cum tota collectione sui obiecti habet connexionem, sicut totum obiectum cum ipsa potentia, et sic necessario requiretur talis causa. *Respondetur* hoc argumentum etiam procedere contra continentiam eiusdem effectus specie in duplici causa, et non solum eiusdem effectus numero, cum tamen constet posse a diversis causis procedere effectum eiusdem speciei, ut calor procedit a cœlo et ab igne. Et tamen currit idem argumentum, quia si per se continet utraque causa calorem, utraque causa necessario requiretur ad calorem. Respondetur ergo, quod causam per se continere

[1] 214 a 36.
[2] 214 a 15.
[3] *Lu* — per se, id est.

effectum stat dupliciter, uno modo perseitate ipsius causæ, quia hoc per se requiritur ad eius virtutem et perfectionem, alio modo perseitate effectus, propter necessitatem ipsius in dependendo a tali causa. Primo modo dicitur utraque causa totalis per se continere effectum alterius, et sic potest effectus multis modis contineri in aliqua causa, imo quanto perfectior causa est, tanto pluribus modis continet effectum, nec tamen omnes modi necessarii sunt ad effectum. Secundo vero modo effectus non continetur in duplici causa totali, neque hoc requiritur, ut ab utraque causa possit dependere, licet [1] non necessario requiratur utraque ad effectum.

AD EXEMPLA, quæ pro opposita sententia adstruenda adducta sunt, respondeo ad duo prima: Constat ex dictis, quia procedunt in duplici causa totali, altera increata, altera creata. Ad ultimum vero exemplum, quod procedit de duabus causis creatis, respondetur, quod in illo casu, imprimis [2] si luminosa non sunt penetrata, sed quodlibet suo loco diversam lucem producent pro diversis locis et sic non eundem effectum numero habebunt, licet in toto spatio augmentetur lumen pro diversis locis sparsum. Si autem sint penetrata, supposito, quod illa luminosa sint æqualis perfectionis omni modo, ita quod neutrum possit alterum perficere vel modificare, dico, quod vel suam virtutem unient sicut duo portantes lapidem, quorum quilibet erat sufficiens portare. Licet enim agentia naturalia non possint sic pro libito suam virtutem modificare et continere, tamen quando duo agentia naturalia concurrunt simul, ne mutuo se impediant in agendo, possunt ratione ipsius concursus mutuo se modificare et in unam virtutem conspirare in agendo. Vel secundo dico, quod in illo casu propter inæquale impedimentum utriusque causæ æque perfecte concurrentis, circa idem subiectum mutuo se impedient, ita quod utrumque cessabit ab agendo, quia non est capax materia recipiendi effectum utriusque, quia ut ponit casus, utrumque est luminosum ut octo, duæ autem luces in summo gradu non possunt in eadem parte subiecti recipi, saltem naturaliter.

Ex quo sequitur, quod si sol producat lucem in aere, poterit Deus eandem numero conservare remoto sole, quia continet eminenter in sua virtute et actione illum effectum numero totaliter, non tamen poterit eadem numero lux conservari ab altero sole tamquam a causa principali, quia producit diversa actione limitata, non continente totum effectum numero et totaliter alterius solis.

Contra secundam conclusionem instari potest: Quia non repugnat duas formas recipi simul in eadem materia, neque ex parte materiæ neque ex parte formarum neque ex parte unionis; ergo ex nulla parte. Non ex parte materiæ, quia ipsa simul habet capacitatem omnium formarum, quæ non destruitur per receptionem unius. Ergo bene poterit a Deo introduci alia forma conservata priori. Non ex parte formarum, quia non sunt immediate et positive contrariæ sicut formæ accidentales. Quod autem ex una forma sequatur privatio alterius, non obstat, quia est effectus secundarius, qui potest impediri a Deo remanente primario, ut patet in quantitate, a qua tollit in [3] corpore Christi in Sacramento extensionem ad locum, quæ est effectus secundarius. Nec ex parte unionis, quia hæc non repugnat, si extrema non pugnant.

RESPONDETUR repugnantiam plurium formarum in eadem materia simul, sumi ex eo, quod dictum est, quia essentialiter formæ substantiales ordinantur ad constituendum esse substantiale, quod in tantum est substantiale, in quantum est primum et substans aliis; repugnat autem in aliqua materia inveniri duo esse æque prima, et consequenter æque substantialia. Et quia potentialitas materiæ substantialis est et ad substantiale esse ordinata, ideo non habet potentialitatem ad recipiendum plures formas substantiales simul, sed successive. Effectus autem secundarii non semper possunt impediri a Deo stante primario, præsertim quando sunt negativi et intrinsece modificantes primarium, sicut non potest impedire in homine negationem leonis, in fide vel opinione obscuritatem, et similiter in forma substantiali, quod non det primum esse et substans aliis, atque adeo, quod non supponat aliam formam priorem.

[1] *Lu* — licet . . . effectum.
[2] *Lu* — imprimis . . . Si autem sint penetrata.
[3] *Lu* — in . . . Sacramento.

QUÆSTIO XI.

DE CAUSA MATERIALI, FORMALI ET EXEMPLARI.

ARTICULUS PRIMUS.

QUID SIT CAUSA ET CAUSALITAS MATERIALIS.

Cuiuslibet causæ consideratio consistit in quatuor, scilicet quid sit *actus primus* seu constitutivum talis causæ et quibus conveniat; secundo, quid sit *actus secundus* seu causalitas; tertio, quæ sit *conditio* requisita ad causandum; quarto, quid sit eius *effectus* et causatum.

Circa primum SUPPONENDA EST definitio causæ materialis tradita a Philosopho in hoc libro cap. 3. [1], quod «causa materialis est, ex qua fit aliquid, cum insit». Quam definitionem explicamus sic, quod per illam distinguitur causa materialis a privatione, ex qua etiam fit aliquid, sed non tamquam ex eo, quod inest et permanet, sed quod non manet neque est; transit enim privatio et succedit forma. Cur autem definiat Philosophus materiam per id «ex quo aliquid fit», non per id «in quo aliquid recipitur»? Ratio videtur esse, ut complecteretur omnia, ad quæ se extendit causalitas materiæ. Ex materia enim fit compositum, et fit forma; sed compositum non recipitur, forma vero recipitur. Unde per ly fieri complectebatur formam et compositum, per ly recipi solam formam, quæ tamen ex eo, quod fit ut *quo*, et non ut *quod*, recipitur. Quodsi aliqua forma non fit ex materia, ut anima rationalis, tamen adhuc pertinet ad istam definitionem, quia licet non fiat nec dependeat in esse a materia, dependet quoad statum tamen informandi et communicandi se materiæ.

Hoc supposito dicimus, quod **actus primus causandi materialiter** potest inveniri: Primo, in materia prima respectu formæ; secundo, in materia et forma unitis respectu suppositi [2] totius; tertio, in ipso toto respectu accidentium; quarto, in uno accidenti respectu alterius, sicut quantitas respectu coloris, potentia cognoscitiva respectu cognitionis; quinto, in dispositionibus respectu formarum ad quas disponunt.

De MATERIA respectu formæ con-

[1] 194 b 23.
[2] *Lu* — suppositi.

stat ex supra dictis q. 3. [1] Quod vero PARTES materialiter se habeant ad totum, quatenus trahuntur ad eius esse ab eoque actuantur, docet pluribus locis S. Thomas, ut in 3. p. q. 90. art. 1. et 1. p. q. 7. art. 3. ad 3. et q. 65. art. 2. Idque etiam explicat ex Philosopho 2. Phys. lect. 5. circa textum 31. [2], ubi inquit, quod « licet partes speciei, quæ ponuntur in definitione, comparentur ad suppositum per modum causæ formalis, tamen ad ipsam naturam, cuius sunt partes, comparantur ut materia. Nam omnes partes comparantur ad totum ut imperfectum ad perfectum, quæ quidem est comparatio materiæ ad formam ». Ubi apparet, quod partes non dicuntur simpliciter causa materialis totius, sed modum materiæ habere, quatenus considerantur ut imperfectæ respectu totius, in quo perficitur compositio.

De causa vero materiali ACCIDENTIUM non pertinet ad præsens disputare, an immediate subiectentur in toto vel in materia; de hoc enim in libris de Generat. q. 9. [3] Deo dante agemus. Sed in præsenti sufficit advertere, quod, sive subiectentur in toto sive in materia, subiectum *quod* et ratio sustentandi accidentia debet esse ipsa substantia, quia sola ipsa debet esse per se, et hoc est sustentativum accidentium. Ceterum non omnia accidentia æque immediate recipiuntur in substantia, sed aliqua sunt, quæ immediate recipiuntur, ut quantitas in corpore, potentiæ operativæ in anima. Alia vero sunt, quæ mediantibus istis recipiuntur, sicut actus vitales et habitus operativi mediantibus potentiis, et figura vel color mediante quantitate. Quod ex eo contingit, quia unum accidens habet connexionem cum alio taliter, quod nisi supponat illud, non potest convenire subiecto, sicut actus vitalis, cum sit actus secundus, non potest convenire subiecto, nisi supponendo potentiam, quæ est actus primus. Quam doctrinam ex D. Thoma 1. 2. q. 7. art. 1. ad 3. et quæst. unica de Virtutibus art. 3. ad 2. [4] retulimus in Logica q. 15. art. 5. [5]

Statim vero se offerebat difficultas ex illo vulgari axiomate, « quia actus et potentia sunt in eodem genere », quod ex Aristotele communiter admittit D. Thomas, præsertim 1. p. q. 54. art. 3. et q. 77. art. 1., ut inde ostendat potentias operativas non esse substantias, quia actus, ad quos ordinantur, accidentia sunt. Videtur autem in præsenti instari illud axioma, cum dicamus substantiam immediate esse potentiam receptivam accidentium.

De hoc autem axiomate variæ explicationes a diversis traduntur, de quo videri potest P. Suarez disp. 13. Metaph. sect. 3., et nos aliquid attingemus seq. quæst. Breviter dicimus illud axioma intelligi de potentia et actu per se et essentialiter ordinatis, ut quando actus specificat potentiam et ab illa pendet in proprio esse, sicut materia per se ordinatur ad formam et potentia operativa ad operationem seu actum, a quo specificatur. In his enim bene valet, quod actus et potentia sunt in eodem genere, quia si actus specificat potentiam et trahit ad suam speciem, consequenter utrumque debet manere sub eodem genere. Actus [6] vero specificatur ab obiecto extrinseco, quod potest esse alterius

[1] art. 2.
[2] *Le* II. 71. n. 9.
[3] art. 1.
[4] *Pa* VIII. 551 b.
[5] I. 539 b 6.
[6] *Lu* — Actus . . . et actu.

generis. Sed ille actus specificatur ut actus, non ut potentia; nos autem loquimur de potentia et actu. At vero substantia non specificatur neque essentialiter pendet ab accidente, sed e converso. Unde non oportet, quod talis potentia et actus sint in eodem genere, quia unum est specificativum alterius.

Denique, loquendo de CAUSA DISPOSITIVA, etiam reducitur ad causam materialem respectu formæ, ad quam disponit. Unde dicit D. Thomas 2. 2. q. 27. art. 3., « quod ad materialem causam reducitur dispositio ». Et in 4. dist. 17. q. 2. art. 5. [1] docet, quod « dispositio reducitur ad causam materialem, si accipiatur dispositio, quæ disponit materiam ad recipiendum, secus autem de dispositione agentis ad agendum, quia illa reducitur ad genus causæ efficientis ». Imo etiam ad rationem causæ formalis reducitur a D. Thoma in 4. dist. 2. q. 2. art. 1. quæstiunc. 1. ad 2. [2], ubi dicit, quod « dispositio reducitur ad genus formæ, ad quam disponit ». Et non mirum, quod omnes istas reductiones dispositio habeat, quia est medium deserviens efficienti, ut agat, materiæ, ut determinetur et præparetur ad formam, formæ ut termino, ad quem tendit et a quo specificatur, et sic secundum varias considerationes ad diversas causas reducitur sicut medium, quod participat de extremis et ad extrema reducitur. De quo etiam videri potest D. Thomas q. 28. de Veritate art. 8. [3]

Unde constat inefficaciter aliquos probare, quod dispositio non pertinet ad causam materialem, quia non recipit formam, sed sola materia patitur illam. Quod vero præparet materiam, non pertinet ad causam materialem, quia hoc vel fit expellendo oppositam dispositionem, et hoc facit formaliter, non materialiter, vel iuvando actionem efficientis, et hoc facit efficienter, non materialiter. *Nihilominus* hæc probatio solum est contra hoc, quod dispositio sit causa materialis principaliter et per modum subiecti; sic enim constat, quod dispositio non recipit formam. Non tamen probat, quod reductive non pertineat ad genus causæ materialis, quatenus præparatio materiæ non solum fit tollendo oppositam dispositionem, qui est effectus secundarius et negativus, sed etiam indifferentiam et potentialitatem materiæ positive determinando ad hanc formam potius quam ad aliam. Materia autem sic determinata materialiter recipit formam, et ita illa determinatio materiæ ad eandem causam materialem reducitur.

CAUSALITAS MATERIÆ.

Multiplex et varia est circa hoc AUCTORUM SENTENTIA. Cum enim materia causet dupliciter, scilicet in fieri, quando primo res generatur et materia per immutationem sui recipit formam, et in facto esse, quando per modum compositionis cum forma constituit totum, quia utrobique est dependentia a materia ut a principio causante, dividuntur valde auctores in assignando causalitatem materiæ, quæ pro utroque deserviat.

Unde aliqui, ut Conimbric. 2. Phys. cap. 7. q. 6. art. 2. et q. 8. art. 1., assignant duplicem causalitatem materiæ, aliam circa formam, aliam circa compositum, quæ solum ordine sunt una causalitas, non formaliter. Et dicunt hanc causalitatem esse modum

[1] *Pa* VII. 791 b.
[2] l. c. 486 a.
[3] *Pa* IX. 442 b.

superadditum materiæ. Alii, ut P. Suarez disp. 13. Metaph. sect. 9., tenent, quod causalitas materiæ respectu formæ, si sumatur in fieri, est ipsa generatio seu unitio ut pendens a materia, causalitas vero in facto esse dicit, quod est ipsa unio. Et istas causalitates dicit esse distinctas ex natura rei, sicut generatio distinguitur a forma et unitio ab unione. Alii solam actionem agentis, quatenus ex receptione educitur forma, dicunt esse causalitatem materiæ, nec aliam requirendam esse. Ita Cabero hic tract. 2. disp. 3. dub. 2., qui addit causalitates istas formæ et materiæ constitui in actu secundo per connotationem effectus existentis. Alii explicant causalitatem materiæ per receptionem formæ. Sed quia hoc ipsum inquirimus, scilicet quid sit receptio formæ, dicunt *aliqui* consistere hoc in influxu in formam per modum passionis, qui in re non distinguitur ab actione efficientis, in compositum vero per modum unionis. Ita Martinez 2. Phys. q. 3. notab. 3. *Alii* denique existimant hanc receptionem seu causalitatem materiæ non esse aliud quam exhibitionem sui ad formam, et sic non distingui causalitatem materiæ ab ipsa materia. A qua sententia non discedunt Scotistæ, qui iuxta sententiam Doctoris subtilis dicunt causalitatem materialem fundamentaliter esse aliquid absolutum non distinctum ab ipsa entitate materiæ, quia per suam entitatem causat compositum, formaliter vero in actu secundo dicere respectum ad causatum, quia formaliter constituitur causa per respectum. De quo videri potest Fuente 2. Phys. q. 3. diffic. 2. art. 1.

NIHILOMINUS DICENDUM EST, **quod causalitas materiæ est concursus passivus, a quo forma dependet sive in essendo sive in informando, qui nihil est aliud realiter quam ipsa passio illata ab agente, non prout ab agente, sed prout in materia et ex materia, et ista causalitas servit tam ad formam quam ad compositum.**

Deducitur ex Philosopho 3. Phys. textu 19. [1] et ibi D. Thomas lect. 5. [2], ubi dicitur, quod « actio est actus activi et passio actus passivi »; ergo passio constituit passum in actu secundo. Et in 1. Contra Gent. cap. 17. dicit, « quod materia non fit causa in actu, nisi secundum quod alteratur et movetur ». Actualis ergo causalitas materiæ est immutatio eius recipiens formam. Et 8. Metaph. lect. ult. [3] inquit, quod « nulla est causa faciens unum ea, quæ sunt composita ex materia et forma, nisi quod movet potentiam in actu ».

Et explicatur hæc sententia, quia materia dicitur causa in actu primo, in quantum est potentia receptiva formæ, ut actuata per formam constituat compositum, quod resultat ex tali coniunctione materiæ et formæ. Sed potentia receptiva non potest aliter concurrere, quam ipsa potentialitate ut passive se habente, quia potentialitas formaliter opponitur actualitati, quæ vel actuando vel agendo causat in actu secundo. Ergo potentialitas causare debet passive se habendo. Passio ergo, a qua dependet forma, ut sit in materia, est concursus seu causalitas eius in actu secundo. Sed constat, quod passio est immutatio ipsius subiecti pendens quidem ab agente ut illata ex actione, sed orta ex materia et in materia ut ex patiente et recipiente; ergo ipsa est causalitas materiæ.

Deinde PROBATUR EADEM PARS,

[1] c. 3. (202 a 25).
[2] *Le* II. 112. n. 2.
[3] *Pa* XX. 527 b.

quia passio ista seu mutatio et passivus concursus habet materiam pro principio passivo et formam pro termino et est ratio, per quam dependet forma a materia, et non convenit alteri quam materiæ causare per illam. Ergo habet omnia requisita, ut sit causalitas materiæ.

Primum patet, quia passio non innascitur ex solo agente, sed etiam ex potentia subiecti; agens enim, quod nullum habet subiectum, nullam infert passionem, ergo passio habet pro principio ipsum subiectum seu materiam. *Secundum* patet, quia ista passio seu concursus passivus facit aliquid de novo esse in materia, ergo terminatur ad aliquid receptum et positum in materia, quod non est aliud quam forma; ergo terminatur ad formam. *Tertium* vero constat, quia in tantum dependet forma a materia, sive in essendo sive in informando, in quantum forma, quæ est in potentia materiæ, reducitur in actum ut recepta in materia, et non extra ipsam. Ergo hæc dependentia formæ a materia fit mediante mutatione materiæ de potentia in actum; sic enim actu pendet forma a materia subiective, in cuius potentia antea erat obiective. Ergo mediante mutatione materiæ passiva et reducta de potentia ad actum pendet forma a materia, et consequenter causatur ab illa. *Quartum* denique constat, quia agentis propria datur causalitas, quæ est actio, formæ causalitas, quæ est actuatio. Neutri ergo propria est passio, sicut materiæ, licet unio communis sit materiæ et formæ secundum denominationem uniti et coniuncti, non susceptivi [1].

Quod vere iste concursus passivus materiæ deserviat etiam ad causandum in facto esse tam formam quam compositum, CONSTAT. Nam quod attinet ad formam, ipsamet passio seu mutatio, qua primum facta est et coniuncta materiæ, manet in facto esse per continuationem eiusdem formæ ut receptæ [2] in materia, sicut actio manet in facto esse in effectu, quamdiu in eo manet existentia, qua est productus. Unde in Logica q. 17. art. 3. circa tertiam difficultatem [3] diximus ex D. Thoma fundari relationes causæ et effectus in ipsa actione et passione, non prout considerantur in fieri tantum, sed in facto esse, hoc est, prout relinquitur aliqua determinatio ex ipso fieri actionis et passionis in rebus. Ergo manet ipsa passio in facto esse virtualiter, et sic continuatur causalitas erga formam. Et hoc ex ipsa natura motus deducitur, quia, ut D. Thomas advertit 3. Phys. lect. 2. [4], res, quæ movetur, est in potentia ad duos actus, scilicet ad actum imperfectum, qui est motus, et ad actum perfectum, qui est terminus motus. Sic ergo materia eadem causalitate respicit formam per passionem in fieri et cum est in termino motus, in facto esse, quia licet cesset motus, manet tamen terminative in suo termino. Eadem autem causalitas, quæ respicit formam in fieri et in facto esse, necessario attingere debet compositum, quia ex ipsa communicatione et coniunctione materiæ et formæ necessario compositum resultat. Ergo causalitas, quæ attingit formam coniungendo illam passive, consequenter debet attingere compositum, neque est necesse multiplicare causalitates.

QUODSI OBICIAS: Nam materia

[1] *Lu* — non susceptivi.
[2] *Lu* — ut receptæ.
[3] I. 590 a 13.
[4] *Le* II. 105. n. 5.

et forma causant mediante unione ipsum compositum, ergo etiam mediante eadem materia causabit formam et e contra; siquidem eadem est causalitas materiæ erga compositum et erga formam. Item materia causat per modum causæ intrinsecæ; est enim pars constitutiva compositi. Ergo est assignanda illi causalitas intrinseca; hæc autem non est passio, sed unio. Nam passio est mutatio ab agente in materia, unio vero intrat ipsam unitatem compositam ex extremis. Et eadem ratione non potest causalitas materiæ primo et per se sumi respectu formæ, sed respectu compositi, quia respectu formæ causalitas eius non potest esse intrinseca. Item quia passio in fieri est idem cum motu et actione, et in facto esse est idem cum forma seu effectu vel eius unione. Ergo causalitas materiæ in facto esse ab unione et receptione formæ non distinguitur. *Patet consequentia*, quia id, quod remanet ex passione in facto esse, non est aliud quam effectus productus ut subiecto unitus seu receptus, et hæc receptio non nisi unione fit, etiam præciso quocumque alio, et ipsa unio non est effectus per modum termini causatus a materia, sed tamquam modus et medium uniendi seipso educitur a materia, ergo habet omnia requisita, ut sit causalitas materiæ in facto esse.

Ad primum respondetur unionem non esse causalitatem materiæ respectu compositi, *tum* quia est communis materiæ et formæ, et sic oportet aliquid ulterius assignare, quo distinguatur causalitas materiæ a causalitate formæ; *tum*, quia unio non est ipsa causalitas materiæ formaliter, sed consecutive, si sumatur pro relatione unitorum, vel si sumatur pro ipsa actione et passione ad unionem requisita, sic passio ut importat passivum concursum, est causalitas materiæ, ut autem tendit ad coadunandum extrema in aliquam unitatem, sic fundat unionem, quæ est relatio, non causalitas.

Ad secundum respondetur materiam esse causam intrinsecam, id est inclusam in composito, non tamen respectu formæ, quam recipit. Ad hoc autem non exigitur distincta causalitas respectu formæ et respectu compositi, quia respectu compositi solum est resultantia quædam, non ex sola causalitate materiæ, sed ex concursu utriusque causalitatis, scilicet materiæ et formæ resultans. Qua ratione materia et forma simul proprie non causant totum tamquam a se distinctum, sed ex earum causalitatibus consequitur, ut utrumque includatur in toto.

Ad tertium negatur consequentia et dicitur, quod sola unio formæ in facto esse non potest esse causalitas materiæ, quia, ut dictum est, unio secundum se est relatio communis et eiusdem rationis seu æquiparantiæ in materia et forma, et sic oportet aliquid addere præter unionem, ut distinguatur a causalitate formæ, scilicet passivum concursum, qui in facto esse dicit continentiam [1] formæ seu determinationem ex priori passione in fieri relictam seu continuatam. Unde sola et præcisa unio etiamsi esset medium inter materiam et formam, et non causaretur ab illa ut effectus, sed ut tale medium adhuc non habet omnia requisita, ut sit causalitas materiæ in eo, in quo distinguitur a causalitate formæ, quia [2] unio etiam formæ convenit.

SED INQUIRES, an receptio materiæ distinguatur ab unione, et possit una separari ab alia saltem divinitus?

[1] *Lu* continuationem seu; — formæ.
[2] *Lu* — quia . . . convenit.

Aliqui affirmant et ducuntur, quia dicit Philosophus 4. Phys. cap. 3. [1] formam in materia recipi esse quid accidentale, unde et receptio seu causalitas materiæ est passio, quæ est prædicamentum accidentale, unio autem materiæ et formæ aliquid substantiale est, præsertim si partes seipsis uniuntur. *Deinde*, quia videmus hæc duo separari, quia anima unitur materiæ, nec tamen recipitur in illa, cum non dependeat ab illa, ergo non repugnabit per divinam potentiam unum sine alio stare etiam in aliis formis. Et sic concedunt, quod formaliter ex receptione formæ in materia non resultat totum, quousque adveniat unio.

Ceterum si hæc sententia solum vult, quod passio et unio sint distinctæ formalitates, quia sunt distincta prædicamenta, est enim unio relatio resultans ex passione, sic illam admittimus. Si autem vult posse istam resultantiam unionis impediri, ita quod posita passione non sequatur unio formæ, est implicatoria, quia implicat ponere passionem et actionem sine termino et terminum sine unione formæ. Neque enim terminus actionis et passionis est forma secundum se tantum, aut ut dependens tantum a materia, et non ut unita seu faciens unum cum subiecto, sicut calefactio non solum habet pro termino calorem, sed etiam calidum, et generatio equi non solum habet pro termino formam equi ut receptam, sed etiam ipsum equum, qui est unum resultans ex unione formæ et materiæ equi. Ergo illa actio non potest sistere in receptione formæ, et non transire ad ipsam unionem et resultantiam totius, ita quod unio separetur a receptione formæ, alioquin daretur generatio equi sine equo et calefactio sine calido. Si autem non potest actio separari ab ipso toto, quod producitur, et consequenter ab unione partium, ergo neque passio seu receptio, quia [2] passio est idem cum actione, poterit ab unione formæ separari.

Ad oppositum fundamentum respondetur, quod formam recipi accidentarium est materiæ prædicabiliter, sed non prædicamentaliter. Accidit enim materiæ talis forma substantialis, quia sine ipsa in particulari conservari potest sub alia, quod tamen non tollet ipsam formam et unionem substantialem esse, sicut hominem habere duas manus vel duos oculos accidentale est homini, non tamen manus neque oculus accidens sunt, neque enim omne quod accidit, accidens est prædicamentale, sed sufficit, quod essentiale non sit.

Ad secundum respondetur, quod quando forma non educitur e materia, unitur illi sine receptione, quia creatur illa forma independenter a materia et ut independens unitur. Et sic probat argumentum, quod non omnis unio est receptio, non tamen, quod receptio potest inveniri sine unione, præterquam quod, licet anima rationalis sumatur sine dependentia sui a materia, non tamen sine dependentia materiæ a se, quæ per aliquam immutationem seu passionem sui unitur formæ et causat in forma non esse, sed informantem esse, et sic semper unio est cum aliqua dependentia, etiam formæ.

CONDITIONES MATERIÆ AD CAUSANDUM.

Ad tres possunt reduci secundum triplicem respectum materiæ. *Primo* enim consideratur conditio

[1] 210 a 21.
[2] *Lu* quæ est.

requisita ex parte sui, *secundo* per respectum ad alias causas, cum quibus concausat vel quibus subordinatur, *tertio* respectu effectus seu causati, cui coniungitur.

Quantum ad primum conditio requisita ex parte sui est existentia, de qua dicimus, in materia prima respectu formæ substantialis requiri existentiam ad causandum passive, sed non prærequiri, in causa vero materiali accidentium, quæ est subiectum sustentans, etiam existentia prærequiritur. Sumitur hæc doctrina ex D. Thoma 8. Metaph. lect. 4. [1], ubi inquit, quod «accidentia non habent materiam, ex qua sint, sed substantia est eius subiectum. Subiectum autem habet aliquid simile materiæ, in quantum est receptibile accidentis. Differt a materia, in quantum materia non habet actu esse nisi per formam, subiectum autem non constituitur in esse per accidens». Et opusc. 31. in principio [2] dicit, quod «materia est illa, quæ recipit esse per formam, subiectum autem non recipit esse a forma accidentali, sed sustentat eam in esse». Unde constat, quod quia materia prima recipit formam dantem esse, non oportet, quod habeat existentiam antecedenter ad causationem, sed sufficit, quod habeat illam concomitanter et in termino suæ causationis, quia recipit illam per formam. At vero subiectum sustentans, quia non recipit esse simpliciter ab accidentibus, sed supponit, consequenter præhabet esse ante talem causationem materialem.

Et si obicias: Quia omnis causa realis debet existere ad causandum, causalitas autem in actu supponit causam in actu, alioquin esset causa tantum in potentia. Imo et pro illo priori, quo causat, necessario supponitur causa esse realis et in actu, alioquin causalitas realiter non exiret ab illa. Ergo non solum concomitanter, sed etiam pro illa prioritate antecedenti prærequiritur existentia.

Respondetur, quod causa realiter causans in re et quantum ad instans in quo necessario debet existere, sed ad hoc sufficit existentia concomitans seu illa, quam habet materia in ipso toto, sive quod corrumpitur sive quod generatur. In illa autem prioritate naturæ seu causalitatis materiæ non requiritur existentia, sed sufficit ad realitatem causæ realitas potentiæ suscipientis esse, non habentis esse. Nam hoc quod est recipere et habere capacitatem ad esse, aliquid reale est, sed est realitas entis in potentia, quale est materia, non entis in actu. Ens autem potentiale hoc ipso, quod habet capacitatem ad esse, licet nondum intelligatur habere esse, aliquid reale est, quia si esset nihil, non esset capax habendi esse. *Et ratio huius est*, tum quia illa prioritas causandi non explicat, quod res sit, vel quomodo sit, sed qua ratione et sub qua formalitate causet. Causare autem materiæ non est causare actualitatis, sed potentialitatis, quia recipere in quantum tale ad actualitatem non pertinet. Et sic pro illa prioritate non explicatur actualitas, quam in re habet materia, sed potentialitas. Tum etiam, quia forma, licet pro illo priori intelligatur dependere a materia, non tamen totam realitatem explicat pro tunc causalitas materiæ, sed solum realitatem, quæ potentialitatis est. Quod vero habet de actualitate, participat ab ipsa forma, ad quam tendit talis concursus materiæ, ut ab illa habeat esse. Quare ut sit realis causalitas, sufficit, quod in re sit realiter a materia, non tamen oportet, quod in omni signo et consideratione omnis realitas eius explicetur, sicut homo sub conceptu hominis præcise non explicat realitatem entis, licet in se ens reale sit.

Secunda conditio requisita in materia ad causandum materialiter est ordo seu determinatio, quam habet ab aliis causis, ex quarum concursu dependet in causando, sicut patet, quod a causa efficiente mediantibus dispositionibus determinatur et applicatur materia ad hanc formam vel ad illam, et similiter determinatur a concursu divino, non materiali, sed effectivo, ut libro 8. q. 25. art. 1. dicemus. Et sic istæ determinationes seu dispositiones sunt conditiones necessario requisitæ ad causandum materialiter. An vero materia prima, quia in genere causæ materialis est prima, aliquid causalitatis habeat in reliquas causas materiales, respondetur habere causalitatem in omnes, ad quas eius receptio extenditur. Quia enim omnes materiæ secundæ sunt substantiæ compositæ ex materia et forma, consequenter resolvuntur in materiam primam et dependent ab illa ut a primo recipiente, non ut a primo determinante; primum enim determinans est primum agens, non potentia materiæ.

Tertia conditio sumitur in materia per ordinem ad effectum. Et præter proportionem, quæ requiritur inter materiam et formam, quæ provenit ex dispositionibus, requiritur etiam ut conditio indistantia seu approximatio inter materiam et formam, ut uniantur et resultet compositum. Quæ indistantia non est idem, quod unio; nam separata anima a corpore potest illi fieri præsens, sicut alteri corpori, sine hoc quod informet illud.

[1] *Pa* XX. 524 a.
[2] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 338 a).

Effectus materiæ.

Tres possunt numerari effectus, circa quos versatur materia, et quinque rationes, quæ sunt causatæ in illis. Versatur enim materia circa formam recipiendo, compositum constituendo, generationem patiendo ab agente.

Rationes autem causatæ sunt: Primo esse formæ, si sit dependens a materia, vel modus essendi informative, si non sit dependens ut anima rationalis [1]. Secundo causat limitationem; forma enim limitatur per ordinem ad materiam. Tertio causat incommunicabilitatem, quia est ultimum subiectum, ultra quod non transit forma. Quarto causat individuationem. Quinto causat unitatem et constitutionem compositi simul concurrendo cum forma.

Quod materia versetur circa illa tria, constat, quia omnia illa dependent a materia ut a principio: Compositum quidem, quia resolvitur in materiam, et sic dependet ab illa; forma autem, quia sine materia esse non potest, si sit forma educta, vel saltem sine illa informative esse non potest, si [2] sit forma creata, ut anima rationalis, quod pertinet ad modum essendi formæ. Denique generatio dependet a materia, quia est transmutatio, quæ sine materia stare non potest, quæ est subiectum mutationis.

Sunt tamen, qui putant solum compositum esse effectum causæ materialis, eo quod materia causat ut causa intrinseca, solum autem est intrinseca respectu compositi. *Sed respondetur*, quod materia causat formam, non componendo, sed recipiendo, et respectu eius non est

[1] *Lu* — ut anima rationalis.
[2] *Lu* — si . . . rationalis.

causa intrinseca, et tamen forma dependet ab illa; est tamen intrinseca respectu compositi, quatenus resultat ex coniunctione materiæ et formæ.

Quod vero omnes illas rationes causet materia, constat. Nam quod limitet formam, tradit Divus Thomas 1. p. q. 7. art. 1., eo quod forma de se est communicabilis huic vel illi materiæ, et non limitatur ad unam, nisi quatenus recipitur seu ordinatur ad determinatam materiam. Sic enim ex hac receptione vel ordine non potest ultra communicari alteri materiæ totali nec transire de materia in materiam, quia individuatur ab una et ut individuata limitatur ad illam. Materia autem transit ad plures formas saltem divisive, licet sit ratio, ut nec forma nec natura transeat ad plura, sed in se sistat. Similiter quod sit principium incommunicabilitatis et individuationis, docet 3. p. q. 77. art. 2. et opusc. 29. [1] et pluribus aliis locis, ex quibus ostendemus in libris de Generat. [2] materiam esse principium individuationis, quia est ultimum subiectum, ultra quod non fit communicatio et multiplicatio formæ, nec naturæ.

Solum potest esse difficultas circa compositum et formam, quia non apparet, quomodo forma causetur in suo esse a materia, nisi in quantum redditur sustentata et recepta, quod non est aliud quam formæ communicari materiam, et sic non tam ipsa forma causatur quam ipsa communicatio materiæ. Ex parte autem compositi constat, quod non causatur a materia nisi simul concurrente forma. Sic autem compositum non est quid distinctum ab ipsa materia et forma, et sic proprie non est quid causatum. Si autem sumatur materia respectu formæ, sic non causat compositum, sed alteram partem eius, scilicet formam.

Respondetur, quod materia causat *formam* eo modo, quo dependet ab illa, scilicet vel quantum ad esse, si forma sit educta et in sui productione et conservatione dependens a transmutatione et receptione materiæ, vel quantum ad officium informandi, quia forma non potest esse modo informativo nisi dependenter a concursu passivo materiæ recipientis formam. Unde S. Thomas opusc. 31. § *Viso quod sunt* [3] dicit, quod « materia dicitur causa formæ, in quantum forma non est nisi in materia ». Et quando instatur, quod iste effectus non est aliud quam communicatio materiæ, respondetur, quod ex parte rei communicatæ non distinguitur effectus causæ formalis vel materialis a sua causa, ex parte tamen ipsius communicationis dicit unionem, quæ saltem præsuppositive importat aliquam immutationem novam aut illam relinquit, postquam [4] extrema sunt unita. Et præterea ex tali communicatione resultant alii effectus, non in ipsa re communicata, sed in eo, cui communicatur, v. g. quod forma sit limitata, individuata, educta, existens etc., qui effectus sunt in ipsa forma.

Quod vero dicitur *de composito*, respondetur causari ab utraque parte, scilicet materia et forma unitis, non tamen proprie, sed dicitur resultare et consequi ex vi prioris causalitatis, qua materia communicatur formæ et forma materiæ. De quo plura diximus supra q. 6. art. 3. [5]

[1] De principio individuationis (*Pa* XVI. 329 b).
[2] Phil. nat. 3. p. q. 9. art. 3. et 4.
[3] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 340 b).
[4] *Lu* — postquam . . . unita.
[5] 112 a 9.

Articulus II.

QUID SIT CAUSALITAS FORMÆ ET EIUS EFFECTUS.

Sicut articulo præcedenti ad quatuor capita reduximus ea, quæ pertinent ad causam materialem, scilicet ad actum primum seu rationem causandi, ad actum secundum seu causalitatem eius, ad conditiones requisitas ad causandum et ad effectus ab illa causatos; ita similiter in præsenti eadem de causa formali explicanda sunt.

Igitur **quantum ad primum,** forma ex opposito se habet ad materiam, quod, sicut materia est potentia receptiva formæ, quæ potentia non est superaddita entitati materiæ, ita forma est actus, qui dat esse rei, sive substantialis sive accidentalis, quæ actualitas non est aliquid superadditum entitati formæ, sicut nec potentialitas materiæ. Quare ratio seu principium causandi est ipsa actualitas formæ per seipsam, ita quod secundum se est actus primus seu principium actuans et dans esse. Iuxta quod dicit D. Thomas 1. p. q. 76. art. 6. et 7., quod « forma per seipsam facit rem esse in actu, cum per essentiam suam sit actus, nec dat esse per aliquod medium ». Et in 5. Metaph. lect. 2. [1] inquit, « quod hæc est ratio, quare forma est causa, quia perficit rationem quidditatis rei ». Igitur ratio causandi in forma est ipsa actualitas, quatenus perfectiva est quidditatis.

Causalitas formæ.

Non minus difficultatis habet explicatio causalitatis formæ quam materiæ, nec minus in ea est concertatio opinionum.

Certum est autem, quod sicut materia causat per passivum concursum seu receptionem formæ, quæ etiam ordinatur ad constituendum compositum, ita forma causat per actuationem et informationem materiæ, quæ ordinatur ad constituendum compositum.

Plerique ergo existimant causalitatem formæ non addere aliquid supra entitatem formæ, quia seipsam exhibet ad componendum totum et solum addit relationem ad effectum. Quem effectum ponunt esse ipsum compositum, unionem vero solum se habere ut conditionem, qua approximant inter se materia et forma. Ita ex schola Scoti docet Fuente 1. Phys. q. 5. diffic. 1. art. 3. et 2. Phys. q. 3. diffic. 2. art. 1.

Alii negant causalitatem mediam inter causam formalem et materialem præter connotationem effectus formalis, ut Cabero hic tract. 2. disp. 3. dub. 2. Plerique, qui ponunt unionem esse aliquid medium inter materiam et formam, in ipsa constituunt causalitatem formæ, licet difficulter explicetur, quomodo distinguatur a causalitate materiæ in ea sententia, quæ ponit unam tantum unionem inter materiam et formam. Nam si dicatur esse causalitatem formæ ut actuatio et materiæ ut receptio, hoc est, quod inquirimus, quid addat receptio et actuatio supra unionem. Tenet tamen eam sententiam P. Suarez disp. 15. Metaph. sect. 6., Araujo 8. Metaph. q. 5. art. 2., Carmelitani hic disp. 9. q. 3. Caietanus autem 1. p. q. 76. art. 1. § *In responsione ad sextum* [2] dicit causalitatem formæ esse actum secundum, quo redditur actus subiecti, et hoc non est ipsa forma neque ipsum subiectum nec aliquod ens medium, sed subiectum et formam in tali esse indivisa. Quod est explicare

[1] *Pa* XX. 383 a.
[2] *Le* V. 215. n. XXXVII.

causalitatem formæ per ipsam unionem, quæ non est medium inter formam et materiam, sed ipsa forma ut in aliquo uno concurrens cum materia.

Complicatius videtur explicasse istam causalitatem Martinez 2. Phys. q. 3. per tres conclusiones, quarum *prima* est, quod causæ formalis et materialis est idem influxus, scilicet unio, quod intelligit de influxu in totum. *In secunda* vero ait, quod influxus materiæ est diversus ab actu formæ, quia materia patiendo et sustinendo influit, actus autem formæ est unio. *Et tandem* docet, quod influxus materiæ est idem cum influxu efficientis. Unde tenetur fateri, quod influxus formæ, si est idem cum influxu materiæ, sit etiam idem cum influxu efficientis, et influxus efficientis sit idem cum unione. Cum tamen in hoc sit diversa ratio inter formam et materiam, quia materia supponitur efficienti et ab illo patitur. Unde cum passio identificetur cum actione, non mirum, quod causalitas materiæ ut passio seu passivus concursus identificetur cum causalitate agentis. At vero forma non patitur ab agente, sed producitur et est terminus eius, quo posito cessat actio. Ergo informatio seu causalitas formæ non potest esse idem quod actio, neque ut producens est, sic enim cessat actio posita forma, neque ut passio est, quia forma non patitur ab agente, sed subiectum.

NIHILOMINUS DICENDUM EST, **quod in forma intrinsece denominante causalitas formalis seu actus secundus non distinguitur ab actu primo, superaddendo aliquid intrinsecum, sed solum penes extrinsecas conditiones, quas connotat et requirit.**

CUIUS FUNDAMENTUM EST, quia effectus formalis non distinguitur intrinsece entitative [1] ab ipsamet forma ut communicata, non ergo requirit aliquam causalitatem mediam tamquam rationem formalem actuandi et communicandi se; si enim effectus non distinguitur ab ipsa causa, neque indiget medio causante ipsum. Nec per aliquam causalitatem secundam est magis in actu forma quam per seipsam. Sed per seipsam immediate actuat et communicatur, requirit tamen aliquid extrinsecum tamquam applicationem, quod immutat ipsam formam, ut communicetur materiæ, sicut unio formaliter fit per ipsam entitatem extremorum immediate, licet requirat immutationem activam vel passivam, ut ipsa extrema coniungantur. Et defectu huius conditionis seu applicationis non semper unio est in actu, nec semper informatio seu causalitas formalis est in actu, quia scilicet remota applicatione seu conditione requisita, ipsa actualitas formæ non manet passive communicata, licet habeat in se totam formalitatem causalitatis et actus secundi.

Et hoc magis explicatur ex differentia inter materiam et formam, quia cum materia causet mediante potentia receptiva, potentia autem ista est indifferens et per aliquam mutationem sui debet determinari ad talem vel talem formam vel saltem reduci in actum, ut actu sit recipiens, inde est, quod actualis causalitas materiæ non fiat per ipsam solam potentialitatem, sed per aliquid superadditum, quo actualiter materia immutetur ad recipiendum.

In forma autem totum est opposito modo. Causat enim per actualitatem, quæ secundum se est determinata ad actuandum, reducit [2]

[1] *Lu* — entitative.
[2] *Lu* — reducit... materiæ.

enim et tollit indifferentiam materiæ; et seipsa immediate actuat, quando recipitur et coniungitur materiæ; neque indiget nova actualitate superadita, ut materiam reddat actuatam et compositum constituat. Et sic non oportet, quod in actu secundo constituatur per aliquid superadditum entitative ipsi formæ tamquam per rationem formalem causalitatis. Itaque ipsa causalitas formalis est actualis communicatio formæ, quæ non est aliud quam unio. Iuxta quod dicit S. Thomas q. 3. de Veritate art. 3. [1], quod « formatio in formis intrinsecis fit per modum inhærentiæ », id est unionis. Sed tamen in hac unione formalis ratio uniendi non est aliquod medium vel aliquid superadditum formæ, sed seipsa est actus secundus uniendi, licet non semper sequatur effectus formalis, quia desunt conditiones extrinsecæ, vel agentis applicantis vel materiæ applicatæ, quæ sunt conditiones extrinsecæ, quia non magis reducunt in actum potentialitatem aliquam formæ, ut dicatur in actu secundo informans, sed solum applicant actualitatem, quam habet forma. Et sic communicatio formalis quasi active semper in actu secundo est ex parte formæ sicut et ipsa forma, non tamen semper habet adiunctam passivam communicationem, quia deest materia vel applicatio ad eam.

DICES: Forma per unionem pendet a materia, ergo per ipsam magis est formaliter causata quam causans, siquidem in quantum causans non dependet, et in quantum unita dependet; implicat autem, quod idem formaliter sit ratio, qua fit causans et causatum. *Item*, compositum est effectus formæ, et similiter ipsa materia habet esse a forma; ergo respectu illorum indiget aliqua causalitate media superaddita, quia effectus distincti sunt. *Tertio*, ipsa forma secundum se solum est actualitas communicabilis, non autem ipsa actualis communicatio, ut patet in accidente separato, quod solum aptitudine est inhærens, non actu, et anima separata aptitudine est informans, non actu; ergo per actuam informationem et communicationem ipsa forma reducitur de actu primo ad secundum et de potentia ad actum. *Denique*, ipsa unio educitur de potentia materiæ, neque enim fit per se; ergo non est causalitas formæ, sed effectus eius.

Ad primum respondetur formam dependere a materia per unionem, quatenus tenet se ex parte formæ et est unio perfectiva, nego; quatenus tenet se ex parte materiæ et est unio receptiva, concedo; sed hæc unio pertinet ad materiam, et per illam dependet forma. Et quidem P. Suarez disp. illa 15. sect. 6. n. 10. non reputat inconveniens, quod eadem unio sit causalitas materiæ ut receptiva et ut est a materia, sit vero causalitas formæ, ut est a forma; et sic sub diversis rationibus est causalitas et causata. Sed tamen nos non ponimus unionem mediam per modum vinculi, quæ sit a forma et a materia, sed ponimus diversas communicationes in forma et in materia sicut diversas entitates. Et per communicationem formæ, ut est ab ipsa forma, non causatur ipsa, sed causat aliquod esse in materia, communicatio autem materiæ fit per ipsam potentiam materiæ non absolute, sed ut immutatur actu ad recipiendum. Quare unio ex parte rei communicatæ et unitæ præcise non est dependentia, sed ex parte eius, cui fit communicatio, ita quod [2] a tali communicatione dependet vel

[1] *Pa* IX. 58 a.
[2] *Lu* in eo, in quo.

perficitur, ut patet in Verbo unito humanitati, quod non dependet ab humanitate, sed humanitas ab ipso.

Ad secundum dicitur, quod effectus proprius et immediatus formæ est ipsa forma communicata, quæ est effectus formalis. Et quia hic reddit actuatam materiam et simul cum ipsa compositum constitutum, dicitur materia et compositum effectus formæ, qui tamen non requirunt distinctam causalitatem, quia sub eodem effectu formali attinguntur, qui effectus formalis a forma non distinguitur nec distinctam causalitatem requirit.

Ad tertium respondetur, quod forma secundum se est communicabilis in actu primo et ipsa etiam ratio communicandi in actu secundo quantum ad actualitatem intrinsecam, non tamen quantum ad denominationem causandi in actu secundo, quia hoc dependet ab aliquo extrinseco, scilicet a receptione huius communicationis in materia, defectu cuius neque accidens separatum dicitur inhærere neque anima separata informare, sicut actio ut præcise egrediens ab agente tamquam actualitas secunda non denominat agentem, sed ratione effectus producti. Imo ipse Deus, qui est actualitas pura et actus secundus agendi, non denominatur agens, quousque effectus ad extra sit productus. Sic ergo non mirum, quod ipsa forma secundum se sit actualitas secunda informandi, non tamen denominat, quousque ei materia applicetur et recipiat.

Ad ultimum respondetur, quod unio, si est aliquid medium inter formam et materiam, educitur a materia, sed nos illam sic non ponimus. Et tamen adhuc in illa sententia potest dici, quod educitur tamquam modus causandi simul cum ipsa forma, non ut res, et sic non est aliquid pure causatum, sed ratio causandi.

Conditiones formæ ad causandum.

Conditiones requisitæ ad causandum formaliter possunt considerari sicut in materia vel in ordine ad se, et hæc est existentia, vel in ordine ad alias causas, ut concursus agentis, approximatio materiæ et dispositio eius, vel denique in ordine ad effectum, sicut quod materia sit illi proportionata ad recipiendum effectum formalem, et similia.

Et quantum ad primum, existentia requiritur in forma ad causandum in suo genere et ordine, scilicet ut sit existens per modum principii *quo*, non ut *quod*. Sufficit enim, quod forma ad informandum concomitanter et in re habeat existentiam, non autem quod antecedenter, licet sit forma subsistens, quæ in se existentiam habet. Reliquæ formæ solum habent illam in ipso composito, et secundum se solum habent existentiam ut *quo* et tamquam principium dandi esse. Et hoc solum prærequiritur in prioritate causalitatis suæ, scilicet ut præcedat in causando formaliter tamquam principium existendi, non ut existens, sed hoc habet in termino suæ causationis, quando [1] reddit compositum existens et consequenter seipsum. De quo plura diximus supra q. 7. art. 3. et 5.

Quoad secundum, requiritur imprimis approximatio seu indistantia materiæ erga formam informantem, quia cum debeat esse intima illi, non potest informare rem distantem; et quod distinguatur distantia ab informatione vel receptione materiæ, articulo præcedenti probavimus. Requiritur etiam concursus agentis, quatenus vel materiam subicit formæ vel formam educit de materia aut movet ad unionem, et consequenter requiritur concursus primi agentis, scilicet Dei, qui non concursu formali, sed effectivo movet formam sicut reliqua agentia.

Quoad tertium, requiritur proportio materiæ ad informandum, quia materia improportionata vel non determinata non recipit effectum formalem formæ. Ad hoc tamen sufficit dispositio, quæ ex parte materiæ se tenet, qua posita ipsa forma seipsa dat effectum materiæ sic proportionatæ et determinatæ. Proportio autem intrinseca, ut quod materia et forma sint eiusdem ordinis, ut materia cœlestis ad formas cœlestes et sublunaris ad inferiores, non pertinet ad conditionem, sed ad intrinsecam rationem istarum causarum, quia [1] ratio causandi est id, quo causa proportionatur causato.

Effectus formæ.

De effectu primario formæ non est difficultas, quod sit formalis effectus, qui non est aliud quam ipsamet forma ut communicata. Sed difficultas est *tum* circa ea, quibus forma communicat hunc effectum, *tum* circa effectum secundarium formæ, qui est expulsio alterius. Nam effectus positivi secundarii eodem modo et ordine communicantur a forma sicut primarius, illum enim sequuntur.

Et quantum ad primum, invenimus formam et causare aliquid in materia actuando illam, et causare aliquid in composito constituendo illud. Circa generationem autem nihil causat, sicut causat [2] materia, quia forma consequitur generationem ut terminus eius, non causat ipsam.

Et multi existimant formam non habere causalitatem erga materiam, sed erga compositum. Quod sine dubio tenere debent illi, qui affirmant materiam de se naturaliter posse esse sine forma, licet propter successionem generationum non possit esse sine illa. Hoc enim multos sentire refert P. Suarez disp. 15. Metaph. sect. 8. n. 13. Et in specie formam non habere causalitatem erga materiam affirmat Cabero hic tract. 2. disp. 3. dub. 2. et Fuente 2. Phys. q. 3. diffic. 2. Et fundatur *tum* in eo, quod materia non habet existentiam a forma, sed secundum se, ergo non causatur a forma, sed solum ab agente producente entitatem eius; *tum* quia forma solum causat ut causa intrinseca, solum autem est intrinseca composito, non autem materiæ, ergo proprie solum causat compositum; *tum* denique, quia esse formæ est dare aliquod esse formale et specificum, hoc autem directe solum convenit composito, ergo solum compositum proprie causatur a forma.

Ceterum expressa D. Thomæ sententia est **formam exercere causalitatem aliquam in materiam actuando illam et communicando esse, licet non causando eius entitatem, ut potentialis est, sed ut determinata et actuata et dependens in esse ab ipsa forma in ipso composito.**

Et ita in opusc. 31. § *Viso autem, quod sunt* [3] inquit D. Thomas, quod « materia est causa formæ, in quantum forma non est nisi in materia, et forma est causa materiæ, in quantum materia non habet esse in actu nisi per formam, materia enim et forma dicuntur relative ad invicem, ut dicitur in 2. Phys., di-

[1] *Lu* — quando... seipsum.

[1] *Lu* — quia... causato.
[2] *Lu* — causat.
[3] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 340 b).

cuntur etiam relative ad compositum sicut pars ad totum ». Ubi manifeste distinguit D. Thomas causalitatem formæ in materiam et in compositum, quia materia non habet esse nisi per formam. Quod etiam asserit in 8. Metaph. lect. 4. [1] et opusc. 15. cap. 8. [2], dum inquit, quod « materia secundum se considerata caret forma, per quam participat esse in actu secundum proprium modum ». Et similiter docet D. Thomas, quod materia per formam determinatur et perficitur eiusque indifferentia tollitur et ad speciem aliquam reducitur, ut patet in 1. p. q. 7. art. 1. et 1. Metaph. lect. 12. in fine [3], ubi inquit, quod « materia cum sit infinitarum formarum, determinatur per formam et per eam consequitur aliquam speciem ».

Ex quibus constat, quod entitas materiæ et considerari potest ut potentialis est et privata formis indifferensque ad illas, et sic nullo modo causari potest a forma, quæ solum dat determinationem ad esse et tollit privationem, non autem entitatem causat sub indifferentia et potentialitate et privatione sui. Et potest considerari ut existens, determinata et actuata in rerum natura et sublata potentialitate et indifferentia tum ad essendum tum ad causandum determinatum compositum. Et quantum ad hoc materia physice dependet a forma, quia non potest tolli eius indifferentia nisi per formam. Ea autem non sublata materia non potest causare aliquod compositum determinatum, dependet ergo a forma in causando compositum. Dependet etiam in existendo, quatenus non existit materia sub indifferentia et privatione, sed ut reducta ad aliquem actum substantialem, per quem participat esse substantiale, et consequenter esse simpliciter, quod non supponit aliud prius, alias accidentale esset. Dependet ergo a forma materia in existendo simpliciter et substantialiter quantum ad esse determinatum, sicut subiectum dependet a forma accidentali in essendo secundum quid, v. g. ut sit album vel calidum etc.

UNDE PATET AD OPPOSITA FUNDAMENTA. Negamus enim materiam secundum se habere existentiam independenter a forma, ut supra q. 3. et 7. late tractatum est. Et dato, quod haberet aliquam existentiam, illa tamen est imperfecta et insufficiens ad existendum simpliciter sine forma, sicut accidens sine subiecto. Similiter licet forma sit causa intrinseca composito et illi præbeat speciem et existentiam, tamen hoc non potest facere in composito nisi tollendo indifferentiam materiæ tamquam causa extrinseca potentiæ et entitati illius, sed intrinseca effectui formali, qui est communicatio sui; per se enim actuat et tollit indifferentiam, non alia [4] entitate quam sua ut communicata, qua indifferentia sublata resultat totum, in quo intrinsece includuntur materia et forma in eoque existunt.

Circa effectum secundarium formæ *sunt, qui existimant* formam introductam in subiecto expellere aliam effective ut instrumentum agentis, sicut unum corpus expellit alterum a loco. *Alii* vero contra, non posse expellere effective, quia deberent se mutuo tangere, ut expellerent. Si autem se tangunt, simul sunt in eodem subiecto. Quodsi non ita fit expulsio, oportet explicare, quomodo unio unius

[1] *Pa* XX. 524 a.
[2] De natura angelorum, c. 8. (*Pa* XVI. 192 a)
[3] *Pa* XX. 282 b.
[4] *Lu* — non alia ... communicata.

formæ causet expulsionem alterius. *Alii* dicunt hanc expulsionem fieri defectu causæ conservantis, quia statuit Deus ad positionem unius formæ non concurrere ad conservandum aliam.

Ceterum *hoc ultimum* effugium non explicat naturas rerum; illa enim non-conservatio vel est debita naturæ talis formæ sic introductæ vel non. Si non, ergo pro libito Deus tollet illam a subiecto, et sic potius desinit annihilatione, id est suspensione concursus quam corruptione. Si primum, restat ostendere, quid sit illud, ratione cuius una forma aversetur consortium alterius, ut postulet non-conservationem illius. *Ille autem modus expellendi effective nullo modo debet admitti*, in quo contingit multos falli illa similitudine corporis expellentis aliud a loco, quod non potest dici de forma, tum quia forma non agit effective in materiam, quia ipsa est terminus efficientis et moventis materiam, non vero agens in materiam, sed actuans. Et sicut non actuat effective, ita neque expellit oppositam effective, quia actuando expellit. Si autem effective expelleret, deberet producere aliquid per talem efficientiam, et de illo sic producto esset eadem difficultas, an expelleret effective vel formaliter. Nam si formaliter, idem diceretur de prima forma. Si effective, ergo producendo aliud, et reddit processum in infinitum, præterquam quod unum corpus expellens aliud a loco imprimit illi impulsum seu motum, quo removetur ab uno loco et ponit in alio. Forma autem producta non potest aliquid imprimere in forma, quæ expellitur, quia illa desinit esse; ergo non expellit effective.

Quare expulsio unius formæ ab alia reducitur ad oppositionem, quam habet una forma ad aliam, quæ oppositio fit per privationem adiunctam, quam una forma habet respectu alterius, non per efficientiam. Quod colligitur ex D. Thoma 11. Metaph. lect. 12. [1], ubi inquit: « Forma secundum quod in se consideratur, constituit speciem in genere substantiæ, secundum autem quod una forma habet sibi intellectam privationem alterius formæ, diversæ formæ sunt contrariarum differentiarum principia; nam privatio quodammodo contrarium est. Et per hunc modum opponuntur animatum et inanimatum, rationale et irrationale et alia huiusmodi ». Ita Divus Thomas. Quare non est necesse, quod una forma respectu alterius habeat expulsionem effectivam, sed privativam, quæ privatio fundatur in una forma respectu alterius hoc ipso, quod limitata et determinata est, non solum in se, sed etiam in ordine ad alteram. Quod tamen non eodem modo contingit in omnibus formis.

Nam aliquæ consistunt in indivisibili, ita quod aliquo addito vel subtracto solvitur eius species, sicut numerus, figura, formæ substantiales, quia cum substantiales sint, dant primum et essentiale esse, unde habent negationem alterius primi esse. Et tales formæ habent essentialiter sibi annexam privationem alterius, neque est separabilis ab illa, licet sit effectus secundarius, quia fundatur in ipsa indivisibili ratione specifica.

Aliæ vero formæ sunt non consistentes in indivisibili, sed habentes aliquam latitudinem, quia possunt crescere magis et minus et tales non fundant immediate privationem, sed contrarietatem, et quando forma perfecte sibi subicit subiectum, tunc expellit aliam propter contrarietatem perfectam, alias vero potest privatio separari a forma, ut [2] in qua-

[1] *Pa* XX. 617 b.
[2] *Lu* — ut ... subiecto.

litatibus remissis, quæ simul esse possunt in subiecto. Posita vero privatione non est necesse, quod una forma tangat aliam, ut expellat illam et simul sint, sed potius quod privet subiectum illa et simul non sint, atque ita instans unius sit desitio alterius.

Ex dictis colliges: Deum non posse concursu materiali aut formali aliquid causare. Et de materiali constat, quia fit mediante receptione seu mutatione, quæ potentialitatem supponit, Deus autem est actus purus. Concursus autem formalis vel est formæ constituentis seu actuantis materiam, ut resultet totum, vel solum terminantis, non ut aliquod totum resultet, sed ut pure aliquid perficiatur vel trahatur ad esse alterius. Primo modo repugnat Deo causalitas formalis, quia est primum ens, unde non potest dari aliquid ipso tamquam parte constitutum, quia omne totum est maius sua parte, nihil autem est maius Deo; ergo non potest esse forma informans, quia est pars alicuius totius. Et specialiter forma informans est forma participata ab aliquo agente, quod Deo repugnat, ut tradit S. Thomas 1. p. q. 3. art. 8. Secundo vero modo non repugnat Deum seipso terminare formaliter, sicut personalitate terminat humanitatem, et essentia sua supplet vicem speciei in beatis, quia species de se non constituit aliquam tertiam naturam cum intellectu, sed pure perficit ipsum in esse intelligibili. Et sic dicit Divus Thomas 3. Contra Gent. cap. 51., « quod species intelligibilis unita intellectui non constituit aliquam naturam, sed perficit ipsum ad intelligendum, quod perfectioni divinæ essentiæ non repugnat ». Ex quo datur intelligi, quod illa solum informatio repugnat divinæ essentiæ, quæ non pure perficit, sed etiam informando[1] perficitur, sicut quæ constituit aliquam tertiam naturam.

Articulus III.

AD QUOD GENUS CAUSÆ REDUCATUR IDEA SEU EXEMPLAR.

Philosophus definiens causam formalem in hoc 2. libro dixit, quod « forma est species et exemplar », per speciem intelligendo formam inhærentem, quæ constituit aliquam speciem, per exemplar autem formam imitabilem. Seu unico verbo: Species est forma informans, exemplar est formans, quia non est in ipso formato, sed extra, et ideo ad tractatum de causa formali pertinet tractare de exemplari.

Definitur autem idea, ut tradit D. Thomas q. 3. de Veritate art. 1.[2] ex D. Augustino in libro 83. Quæstionum q. 46.[3], quod « idea est forma, quam aliquis imitatur ex intentione agentis determinante sibi finem ». Vel ut alii definiunt: « Idea est id, ad quod respiciens artifex operatur ». Ubi forma ponitur loco generis. Sed quia forma potest habere plura munera, est enim id, quo aliquid constituitur, et id, quo aliquid efficit, et id, unde aliquid sumit participationem, determinatur per sequentes particulas, in qua acceptione sumatur forma. Nam per illam particulam „ quam aliquis imitatur " exprimitur differentia formæ intrinsecæ, quæ est forma participata a forma ideali, quæ est forma extrinseca participabilis. Et denique per ultimam particulam „ ab agente ex intentione finis " excluditur forma naturaliter operans vel fortuito, ut cum ignis generat ignem, forma ignis non est idea.

Difficultas ergo est, an idea sit subiective in intellectu, an obiective, id est, an sit ipse conceptus, an obiectum, et quam habeat causalitatem.

Et quidam dicunt ideam esse ipsum obiectum cognitum, quod quis respicit imitandum, alii, quod est conceptus ipse formalis. Hoc secundum sequuntur P. Suarez disp. 25. Metaph. sect. 1. et Vazquez 1. p. tom. 1. disp. 72. cap. 2. loquens de idea Dei; nam de idea artificis creati dicit esse obiectivum conceptum. Primum vero sequuntur plures ex schola D. Thomæ et Scoti, sed diversis viis. Nam *Scotus* sensit ipsum obiectum ad extra faciendum ut cognitum esse ideam, et sic creaturam ut cognitam a Deo esse ideam sui, ut in se existens, et hoc est esse diminutum, quod Scotus assignat creaturis, antequam sint in se. *Alii* vero non ipsi rei faciendæ ut cognitæ assignant rationem exemplaris, sed alteri rei, a qua ista res facta participatur et deducitur, quatenus cognita est, v. g. in Deo non ipsi rei creatæ, sed essentiæ divinæ ut imitabili a creaturis assignant rationem ideæ. Et in hac parte difficultas maxima oritur ex eo, quod ideæ utrumque debet attribui, scilicet esse id, quod imitandum est ab artifice, quod utique non convenit conceptui formali, sed obiectivo, qui cognoscitur ut imitandus, et similiter convenire illi debet, quod influat et dirigat vitaliter seu formet ipsum artificem ad producendum ideatum, quod non convenit obiecto, sed conceptui; obiectum enim secundum se sumptum non influit vitaliter in opus, sed ut formatum ab intellectu.

Sit tamen unica conclusio: **Ratio ideæ neque est ipsum obiectum ad extra ut cognitum denominatione extrinseca, neque ipse conceptus formalis, ut præcise est id, quo intellectus redditur cognoscens, et secundum habitudinem ad intellectum, quem informat, sed secundum habitudinem rei repræsentatæ ad rem extra, quam format.**

Hæc conclusio sumitur ex Divo Thoma 1. p. q. 15. art. 2. ad 2., ubi inquit, quod « sapientia et ars significantur ut quo Deus intelligit, sed idea, ut quod intelligit. Deus autem uno intellectu intelligit multa, et non solum secundum quod in seipsis sunt, sed etiam secundum quod intellecta sunt, quod est intelligere plures rationes rerum, sicut artifex dum intelligit formam domus in materia, dicitur intelligere domum, dum autem intelligit formam domus ut a se speculatam (ex eo quod intelligit se intelligere eam) intelligit ideam vel rationem domus ». Et in corpore articuli idem expresserat dicens, « ideam operati esse in mente operantis, sicut quod intelligitur, non autem sicut species, qua intelligitur, quæ est forma faciens intellectum in actu. Forma enim domus in mente ædificatoris est aliquid ab eo intellectum, ad cuius similitudinem domum in materia format ». Et similia videri possunt in 1. dist. 27. q. 2. art. 3. ad 4. [1] Ubi distinguit in ipso conceptu seu forma artificis varias habitudines, et in quantum est res quædam in se, et in quantum est medium præcise cognoscendi obiectum, et in quantum est medium comparandi id, quod cognoscitur, ad id, quod ab ipso fit. Et secundum hanc ultimam considerationem attribuit ipsi rationem ideæ. Cum ergo Divus Thomas attribuat ideæ, quod debet esse in mente operantis, et non tamquam id, quo intelligit, sed tamquam id, quod intelligit, non possumus in eius sententia attribuere rationem ideæ obiecto ad extra prout cognito,

[1] *Lu* — informando.
[2] *Pa* IX. 53 b.
[3] Migne P. L. XL. 30. Cfr. etiam 12. de Civ. Dei c. 25. (op. cit. XLI. 374).

[1] *Pa* VI. 231 b.

sic enim non est in mente operantis; neque ipsi conceptui formali per habitudinem ad intellectum, quem informat; sic enim est id, *quo* intelligit, non id, *quod* imitatur. Sed obiectum ipsum, prout beneficio conceptus intra ipsum redditur immateriale et denudatum a conditionibus materiæ, et ut habet habitudinem imitabilitatis ad id, quod in materia est, sic est idea, sicut Plato ponebat ideas separatas a materia. Sed quod ipse tribuebat eis realiter et subsistenter, nos tribuimus illis beneficio intellectus. Quia tamen contingit intellectum formare ideam accipiendo ab obiecto aliquo extra se aliquid, ut ex illo aliud fiat, ideo aliquando ratio exemplaris et ideæ attribuitur etiam ipsi rei ad extra. Et sic D. Thomas utrique attribuit rationem exemplaris tam formæ, quæ est in mente artificis, quam obiecto extrinseco, a quo illam desumit, ut patet 1. p. q. 44. art. 3. et in q. 3. de Veritate art. 1. [1], ubi dicit: « Esse proprium Dei, quod eius ideæ sunt tantum in mente divina, et non extra ».

Et ratio est, quia ad ideam requiritur, quod non solum cognoscatur res in se absolute, sed accipiatur sub comparatione formæ imitabilis ab alio, in quo eius similitudo exprimatur non per propagationem naturalem, sed per imitationem dirigibilem ab intellectu. Ergo ista ratio formæ ut imitabilis non propagatione, sed directione, licet sumatur a re extra obiective, non tamen formaliter invenitur nisi in ipso intellectu dirigente et exprimente. Specialiter autem ipsa res facienda et exemplanda non potest habere rationem ideæ, sicut aliqui dicunt, quod quando exemplar est omnino perfectum et distinctum, tunc est conceptus ipsius rei faciendæ. Et enim res facienda quantumcumque perfecte exprimatur, si concipitur ut est in se et in suis conditionibus materialibus ad extra, semper concipitur ut ideata et exemplata, quia sub illis conditionibus in re ideata est. Ergo exemplar et idea illius non potest esse ipsa res facienda, prout perfecte cognoscitur in se, sed ut proponitur imitandum et participandum ab illa. Idem autem non potest participare seipsum. Ergo distingui debet obiectum, quod formatur tamquam idea, ab obiecto, quod cognoscitur ut faciendum ad extra et ideandum.

Quod vero ipse conceptus formalis secundum se et in ordine ad intellectum ut ad subiectum, non sit idea, inde probatur, quia conceptus secundum habitudinem ad ipsum intellectum est forma, quam artifex intelligit, non id, quod imitandum proponit nec ad cuius instar aliquid facit. Nec enim ad instar conceptus, ut est qualitas afficiens intellectum, fit res ideata ad extra, sed idea est aliquid intellectum, quod tamquam imitandum accipitur. Est enim id, ad quod artifex intendens operatur. Conceptus autem, ut informat ipsum intellectum, non est res cognita, quam attendit artifex ut imitandam, sed id *quo* cognoscitur illud, quod imitandum est. Et hinc oritur, quod conceptus possit esse unus, etiamsi multa attingat, dummodo attingat sub eadem ratione, quia sub illa egreditur unico modo ab intellectu et sic habet unitatem. Idea autem sumitur secundum comparationem formæ imitabilis ad ideatum, et sic multiplicatur secundum diversam comparationem talis imitabilitatis ad rem imitantem. Verum est, quod aliquando laxiori significatione solet conceptus quilibet dici exemplar, non secundum propriam rationem exemplaris, sed secundum

[1] *Pa* IX. 54 a.

quod præcise dicit rationem cognoscendi et similitudinem expressam, ut S. Thomas docet q. 3. de Veritate art. 3. [1] et 1. p. q. 15. art. 3.

Quare restat, quod exemplar formaliter sit ipsum obiectum imitabile, non prout cognitum tantum denominative extrinsece, sic enim vel est id, a quo intellectus accipit speciem, qua formet ideam, non autem ipsa idea formata, vel est id, quod ideandum est ab illa. Est ergo idea ipsum obiectum intrinsece cognitum, hoc est in ipso conceptu reditum immateriale et intelligibile per modum expressionis; sic enim comparatur ad res ideatas ut forma immaterialis ad formam in materia. Quod in re non invenitur nisi in ipso conceptu, non sub habitudine formæ informantis, qua intellectus intelligit, sed sub habitudine obiecti expressi in conceptu et formantis aliud extra conceptum. De quo videri possunt plures auctores ex thomistis apud Mag. Gonzalez 1. p. disp. 47. sect. 2., et [2] de quo nos late dicimus 2. tom. Curs. theol. 1. p. disp. 5.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur: Res repræsentata in verbo si sumatur realiter, non est aliud quam ipse conceptus, in quo obiectum relucet tamquam in speculo. Præter ipsum autem conceptum non invenitur nisi obiectum extra et denominatio cogniti. Ergo si idea non est obiectum extra, sed forma in mente artificis, oportet, quod sit ipse conceptus formalis, qui tamen non est imitabilis a re extra.

Confirmatur: Res intra conceptum repræsentata non potest esse causa realis vere et proprie respectu rei ad extra, ergo in ipsa formaliter non consistit ratio ideæ. *Antecedens* probatur, quia rem esse cognitam intrinsece, nihil reale addit supra ipsum conceptum formalem. Neque enim obiectum ex eo, quod sit cognitum intra intellectum, acquirit aliquid reale, sed aliquid rationis; ex eo enim Logica agit de ente rationis, quia agit de rebus ut cognitis ab intellectu.

Respondetur probare argumentum, quod idea realiter et identice non distinguitur a conceptu formali, ut dictum est. Sed tamen conceptus habet duplex officium seu formalitatem, alteram respectu intellectus, et sic reddit ipsum cognoscentem tamquam species [3] expressa et terminus cognitionis, alteram respectu obiecti, et sic reddit illud immaterializatum et intellectum in actu, eo quod intellectui non redditur proportionatum obiectum, nisi intra ipsum sit, ubi redditur illuminatum luce intelligibili, sicut color redditur visibilis per lucem visibilem. Primo modo conceptus formalis non est idea, quia non est forma ut imitabilis, sed ut constituens cognoscentem. Secundo vero modo est ipsa idea seu exemplar, quæ est forma intra intellectum tamquam res intellecta et imitabilis. Et ita S. Thomas non negat ideam esse idem, quod conceptus, dum inquit 1. p. q. 15. art. 1., quod « similitudo domus præexistit in mente ædificatoris, et hæc potest dici idea domus », non tamen ut reddit cognoscentem tamquam *quo*, sed ut reddit obiectum cognitum, id est illuminatum ut *quod*, ad cuius similitudinem aliquid format, ut dicit ibidem art. 2.

Ad confirmationem respondetur ideam esse causam realem realitate conceptus, a quo non distin-

[1] *Pa* IX. 58 a.
[2] *Lu* — et ... disp. 5.
[3] *Lu* — species expressa et.

guitur, non realitate superaddita obiecto extra conceptum. Logicus autem non considerat ipsam rationem obiecti, ut in conceptu redditur immaterializatum et intellectum in actu, illustratum et manifestum; hoc enim pertinet ad libros de Anima, sed id, quod resultat in obiectis cognitis secundum intentiones, v. g. ordinem prædicabilitatis, non rationem imitabilitatis realiter et ad extra.

Secundo arguitur: Conceptus non est cognitum ut *quod*, sed ut *quo*, nisi quando reflexe cognoscitur. Ergo non potest esse idea nisi per cognitionem reflexam, quod est falsum, alioquin ipsa entitas conceptus esset idea, quia hæc est quæ cognoscitur reflexe.

Consequentia patet, quia idea non est id, quo aliquid intelligitur, sed quod est intellectum et cognitum, ut ex D. Thoma diximus. Ergo si conceptus non est id, quod est cognitum ut quod, non est idea. *Antecedens* vero probatur, quia respectu cognitionis directæ conceptus solum se habet ut medium, in quo repræsentatur obiectum, ergo non se habet ut obiectum cognitum ut *quod*, nisi quando reflexe cognoscitur.

Confirmatur, quia finis apprehensus movet finaliter sicut idea imitabiliter. Sed in fine apprehensio solum est conditio, ratio vero formalis est in ipso obiecto secundum se. Ergo similiter in idea conceptus se habebit ut conditio seu applicatio, non ut constitutivum. Unde quando aliquis vult operari per ideam, ipsa cognitio seu conceptus applicat illam ad opus, ergo cognitio deservit ut applicatio, non ut constitutivum ideæ.

Respondetur distinguendo antecedens: conceptus non est cognitum ut quod nisi reflexe, quando cognoscitur ipsa entitas conceptus, concedo; si solum cognoscatur obiectum ut constitutum in esse obiecti illuminati et intellecti ut quod, nego. Sic enim verbum non ponit in numero cum ipso obiecto ad intra, cum ad hoc maxime ponatur verbum in nobis, ut obiectum reddatur spiritualizatum seu illuminatum et formatum in esse obiecti per modum termini intellecti intrinsece, ut constat ex D. Thoma 3. Contra Gent. cap. 53. et opusc. 13. [1] et 14. [2] Ad hoc ergo, ut obiectum in conceptu reddatur cognitum ut quod, et ipsum verbum constituat obiectum cognitum intrinsece, non indiget reflexione, et in hoc consistit idea; bene tamen indiget reflexione, ut cognoscatur entitas conceptus. Quare D. Thomas etiam ipsi conceptui attribuit, quod sit cognitum ut quod, cum dixit in q. 4. de Veritate art. 2. ad 3. [3], quod « conceptio intellectus non solum est id, quod intellectum est, sed etiam id, quo res intelligitur, ut sic id, quod intelligitur, possit dici, et res ipsa et conceptio intellectus ». Et 1. p. q. 15. art. 2.: « Forma domus in mente ædificatoris est aliquid ab eo intellectum, ad cuius similitudinem domum format ».

Ad confirmationem respondetur esse disparem rationem de fine et de idea, quod finis movet ad sui assecutionem, idea vero ad sui imitationem. Obiectum autem assequibile non est res ipsa, ut denudata a conditionibus materialibus et reddita immaterialis in mente, sed ut existit individualiter in re extra intellectum. At vero obiectum imitabile ex directione intellectus debet esse formatum per ipsum intellectum, ut in re ad extra ponatur res exemplata et derivata a tali forma. Et ita idea non habet esse intra intellectum tamquam conditionem sicut finis, sed per se ei convenit ut ratio. Quando vero dicitur applicari per ipsam cognitionem ad opus, respondetur applicari per cognitionem non ut formantem ipsam ideam, sed ut imperantem efficaciter eius executionem, postquam est formata.

Tertio arguitur: Idea sic explicata a nobis non potest habere veram causalitatem, ergo non est vera causa. Nam quod non sit causa *materialis* constat, cum non recipiat formam, sed originet ipsam. Neque est *finalis* quia ut nuper dictum est, non movet ratione bonitatis realis et habendo apprehensionem tamquam conditionem, sicut requiritur ad rationem finis. Neque est causalitas *formalis*, quia non informat intrinsece per unionem, quæ est causalitas formæ. Si autem dicatur causare formaliter extrinsece, imprimis non apparet, in quo consistat ista causalitas, nec est alia quam obiectiva, qua movetur artifex ad formandum ideam. In quo tamen non consistit causalitas causæ exemplaris, tum quia non requiritur per se ad exemplar, quod accipiatur et formetur ab aliquo obiecto ad extra, sed tantum quod in intellectu detur species et repræsentatio rei faciendæ, undecumque accipiatur, tum quia ista obiectiva motio non est ipsa causalitas exemplaris, sed antecedit formationem eius, movendo intellectum ad formandum conceptum et ideam, quæ postquam est formata, causat exemplatum. Et hæc causalitas iam non est obiectiva, id est ab obiecto ad intellectum. Nec denique est causalitas *efficiens*, quia non potest efficienter causare nisi modo metaphorico, eo quod idea tantum operatur per imitationem, quæ non est influxus physicus, sed cognitus et media excitatione factus, quod pertinet ad causam moralem, non physicam.

Respondetur hoc argumentum petere difficultatem de causalitate ideæ. In quo aliqui existimant, non habere causalitatem nisi metaphoricam, id est in ratione esse cogniti, non in ratione esse physici. Ita Martinez in hoc libro cap. 3. q. 1. et Fuente 2. Phys. q. 8. diff. 3. art. 1. Et ad causam efficientem esse reducendam, censet P. Suarez disp. 25. Metaph. sect. 2.

Nihilominus dicendum est causalitatem ideæ reduci posse ad efficientem et finalem, sed specialiter et proprie ad formalem, quatenus est forma extrinseca formans, sed non informans. Est communis inter thomistas. Et quod habeat rationem causæ finalis sumitur ex D. Thoma q. 3. de Veritate art. 1. in fine corporis [1] et 3. Contra Gent. cap. 19., ubi id expresse dicit. Ratio vero efficientiæ attribuitur a D. Thoma Quodlib. 7. art. 3. [2], ubi inquit, quod « artifex cognoscit artificiatum per eam formam, per quam ipsum facit ». *Et ratio est*, quia idea et ars simul concurrunt ad artificiatum, et idea se habet ut forma practica, ergo ut operativa et efficiens per artem. Ratio enim practici efficientiam importat, sive ex propriis sive ex voluntate participatam. Nam ideam operari adiuncto amore voluntatis docet D. Thomas 1. p. q. 45. art. 6. Quare sicut agens naturale operatur per formam suam, cui assimilat effectum, et illa forma est ratio operandi, quia est ratio assimilandi, ita agens artificiale ratione formæ idealis assimilat sibi effectum, consequenter ratione illius operatur efficienter directive seu intentionaliter, non efficienter executive.

[1] De differentia verbi divini et humani (*Pa* XVI. 177).
[2] De natura verbi intellectus (*Pa* XVI. 179).
[3] *Pa* IX. 66 b.

[1] *Pa* IX. 54 a.
[2] l. c. 555 b.

Quod vero proprie pertineat ad ideam ratio causæ formalis extrinsecæ sumitur ex Aristotele 5. Metaph. textu 2. [1], ubi inquit, quod « forma est species et exemplar ». Quem textum explicans S. Thomas ibidem lect. 2. [2] ait: « Alio modo dicitur causa, species et exemplar, et hæc est causa formalis, quæ comparatur dupliciter ad rem, uno modo sicut forma intrinseca rei, et hæc dicitur species; alio modo sicut extrinseca a re, ad cuius tamen similitudinem res fieri dicitur, et secundum hoc exemplar rei dicitur forma ». *Ratio autem est*, quia forma intrinseca non est aliud quam quædam forma participata ab idea, ad cuius similitudinem fit et per ordinem ad quam regulatur eius veritas et perfectio, sicut in artificialibus forma artefacti derivatur a forma artificis et per illam regulatur eius propria ratio, in naturalibus autem formæ naturales regulantur et participantur ab ideis divinis. Ergo idea habet rationem formæ extrinsece specificantis et originantis formam participatam, quæ informat subiectum intrinsece. Ergo in eadem linea causandi, qua forma intrinseca causat, scil. [3] in ratione causæ formalis, debet etiam idea extrinsece causare, quia [4] forma informans intrinsece est quædam expressio ideæ, et per eam regulatur et specificatur propria ratio talis formæ. Specificativum autem causam formalem importat. Et ex eadem ratione constat ideam habere rationem causæ finalis, quia forma exemplata respicit exemplar ut perfectivum sui et per convenientiam ad ipsum perficitur, ergo ut finem, quia perfectio alicuius finis eius est.

Neque obstat, quod actio producens exemplatum, non intendit pro fine ipsam conformitatem ad exemplar, sed formam ipsam in se, conformitas vero solum se habet ut commensuratio et regulatio quædam formæ inducendæ. Hoc inquam non obstat, quia non repugnat, quod ipsa regula etiam sit finis, quando ex ipsa regulatione resultat aliquod bonum et perfectio in regulato, ut constat in morali actu.

Quodsi petas, in quo consistat ista causalitas formalis extrinseca, *respondetur*, quod cum forma extrinseca non communicet seipsam immediate per coniunctionem sui, oportet, quod exemplar identificet suam causalitatem cum actione efficientis, eo quod non operatur sine arte efficiente et dirigente, sed tamen in illa directione et operatione artis et datur processus efficientiæ, quatenus res extrahitur de non esse ad esse a principio artis, et datur imitatio passiva et specificabilis a forma exemplati, per quam regulatur, et sub hac ratione dicit causalitatem formalem extrinsecam, quatenus per imitationem dat speciem; specificativum autem causa formalis est. Neque hoc est addere novum genus causæ præter quatuor, tum quia illud Aristoteles posuit numerando exemplar inter causas, tum quia ad causam [5] formalem reduxit dicendo [6], quod forma est species et exemplar.

UNDE AD APPOSITAS INSTANTIAS RESPONDETUR:

Ad primam de causalitate finalis dicitur, quod idea non est finis ut assequibilis, sed ut imitabilis, et ideo non oportet, quod habeat apprehensionem tamquam conditionem

[1] c. 2. (1013 a 26).
[2] *Pa* XX. 383 a.
[3] *Lu* — scil.... formalis.
[4] *Lu* in quantum forma intrinseca est quædam etc.
[5] *Lu* — causam.
[6] *Lu* — dicendo... exemplar.

tantum sicut finis, qui in re est assequibilis, et sic reductive tantum pertinet ad causam finalem.

Ad secundam instantiam, quod attinet ad explicationem ipsius causalitatis formalis, in quo consistat, iam dictum est. Quod vero dicitur istam causalitatem esse obiectivam, respondetur non consistere in causalitate obiecti ad potentiam; hæc enim non requiritur per se ad rationem exemplaris, sed tantum antecedenter in nobis, quia acquirimus cognitionem ab obiectis. Sed causalitas ista formalis est per conformitatem formæ imitabilis ad rem extra, ut deductam ab illa per imitationem. Ut enim sæpe docet D. Thomas agendo de veritate, ut 1. p. q. 16. et q. 1. de Veritate art. 2. [1], aliquando cognitio, quæ est veritas formalis, sumitur ab obiectiva, quæ transcendentalis est, aliquando e converso veritas in rebus sumitur ab intellectu, ut in artefactis. Et ideo omnis veritas creata sumitur per conformitatem ad ideas divinas, a quibus exemplatur tamquam artificiatum, quia [2] omnis natura et creatura est artefactum Dei. Sicut ergo in nostra cognitione veritas sumitur a rebus per conformitatem ad eas ut ad obiecta, ita quando exemplatur aliquid ab idea, sumit veritatem ab illa per conformitatem imitationis, quæ etiam est specificatio quædam veritatis.

Ad ultimam instantiam de causalitate efficientiæ respondetur hanc habere ideam, non ut obiectum cognitum præcise, sed ut cognitum practice, quod per artem et imperium movet efficienter, cuius efficaciæ ratio oritur a voluntate, quæ est primum movens quoad exercitium et imperium, ut doceri solet 1. 2. q. 9. et q. 17. Unde hæc efficientia non magis metaphorica est quam quæcumque efficientia voluntatis, et mediante motione voluntatis efficientia artis practicæ in intellectu datur.

De essentia vero divina quomodo sit idea ut cognita imitabiliter et comparative ad creaturas, cui creaturæ assimilantur tamquam eminentissimo exemplari similitudine quidem æquivoca, sed perfectissime exprimente et attingente, quidquid participatur in creatura, ad theologos remittimus, qui de hoc agunt 1. p. q. 15., ubi [3] nos late id tractamus 2. tom. Curs. theol. disp. 1.

QUÆSTIO XII.

DE CAUSA EFFICIENTI.

Dari causas efficientes tam per se notum est, quam dari effectus. Et ideo non inquirimus, an detur vera efficientia etiam in causis creatis, cum constet tam multos effectus earum dari.

Sicut autem in causa materiali et formali ad quatuor capita reduximus, quæ tractanda sunt, ita in causa efficienti. Potest enim considerari primo ipsa causa operans, tam ut principium *quod* quam ut principium *quo;* secundo, eius causalitas; tertio, conditiones causandi; quarto, res causatæ. Et quidem terminus seu effectus causæ efficientis non habet aliquam difficultatem, cum omne illud, quod est dependens in esse, sit efficienter causabile, et quod est transmutabile modo corporeo, est etiam effectibile motu physico. Similiter de conditionibus causandi, quæ sunt duæ, scilicet ex parte

[1] *Pa* IX. 8 a.
[2] *Lu* — quia... Dei.
[3] *Lu* — ubi... disp. 1.

efficientis existentia et ex parte passi approximatio, non disputabimus in præsenti, quia de existentia egimus supra q. 7., et obiter in hac disputatione attingemus, quomodo requiratur ad efficiendum. De approximatione autem infra libro 7. [1] tractandum est, ubi agemus de contactu agentis et mobilis.

Quare in præsenti solum duo restant explicanda, scilicet *de ipso efficienti* quid sit eiusque principio formali operante ut quo, et secundo, *de eius causalitate.*

Articulus Primus.

QUID SIT CAUSA EFFICIENS ET QUOTUPLEX.

Causa efficiens brevissime definita est a Philosopho in hoc 2. libro cap. 3. textu 29. [2] et 1. de Generat. textu 14. [3]: « Efficiens est id, unde primum principium est mutationis et quietis », quod aliis verbis dici solet: « Est id, unde incipit motus ». Et alii extensius: « Est principium extrinsecum per se, a quo primo profluit motus ». Per ly „ principium " convenit cum reliquis causis et cum privatione. Per ly „ extrinsecum " differt a materia et forma et convenit cum privatione et fine. Per ly „ per se " differt a privatione, quæ solum est principium per accidens. Per ly „ profluit " differt a fine, qui solum intentione et metaphora agit, non profluxu et executione.

Ut autem videamus hæc omnia includi in definitione Aristotelis tradita, solum oportet eius particulas formaliter et cum præcisione intelligere. Etenim causa materialis et formalis non possunt esse *primum* principium mutationis, eo quod causant requirendo unionem seu mediam unione. Quæ autem unita causant, supponunt causam priorem unientem atque adeo immutantem, quia omnis unio in aliqua mutatione fundatur, et sic materia et forma non possunt esse primum principium mutationis, siquidem debent esse mutatæ, ut causent tamquam coniunctæ. Per hoc autem, quod dicitur „ principium ", si præcise intelligatur, distinguitur a fine, quia finis non est pure principium, sed etiam terminus, nec similiter est principium mutationis sub formalitate mutationis, sed intentionis eius, et sic non est principium mutationis ut executæ, quæ proprie mutatio est; ante executionem enim intenditur mutatio, non *est* mutatio. Denique, privatio excluditur per illam particulam „ primum " et per illam particulam „ unde "; licet enim privatio sit principium, non tamen est primum, quia negatio supponit affirmationem et subiectum, in quo est. Unde materia est prior privatione, efficiens autem etiam est prius materia in suo genere in causando, non [4] solum quia efficiens per creationem causat materiam, sed etiam quia efficiens per generationem efficit formam, quæ causat esse formale in materia et determinat eam. Similiter ly „ unde " dicit originem a quo; privatio autem non dicit originem, sed derelictionem termini a quo, neque est aliquid, et sic ab illa non incipit mutatio.

Ex qua explicatione solvuntur plura, quæ CONTRA HANC DEFINITIONEM adduci solent.

Primo enim obicitur, quia hæc definitio coincidit cum definitione natu-

[1] q. 22. art. 2.
[2] 194 b 29.
[3] c. 3. (318 a 1).
[4] *Lu* — non ... determinat eam.

ræ; dicitur enim natura primum principium motus et quietis etc. Ubi ly „ primum principium " applicatur non solum efficienti, sed etiam materiæ et formæ aliisque principiis entis naturalis. In hac autem definitione idem applicatur causæ efficienti, cum dicitur „ primum principium, unde est mutatio et quies ". Ergo inconvenienter hic vel ibi ponitur ly „ primum principium ".

Secundo, quando dicitur primum principium, vel sumitur primum absolute et simpliciter vel in determinato genere. Si primum, non convenit definitio efficienti, sed fini, qui est primus inter omnes causas, vel saltem non omni efficienti, sed tantum primæ causæ, quia illa est primum principium simpliciter, unde incipit motus, a causa autem secunda non incipit nisi ex subordinatione ad primam. Et dato, quod conveniat etiam causæ secundæ, non convenit nisi causæ principali, quia instrumentum non habet in se principium, unde incipit motus, quia non habet in se virtutem ad effectum principalem, sed accipit a causa superiori.

Et tertio, quia ista definitio non convenit omni causæ efficienti. Nam causæ creanti non convenit, quæ maxime est efficiens, et tamen non est principium mutationis, quia creatio non est mutatio, cum careat subiecto, ut docet S. Thomas 1. p. q. 45. art. 2.

Ad primum respondetur naturam dici primum principium motus, non absolute, sed eius, in quo est; et sic est primum principium intrinsecum. At vero causa efficiens est primum principium etiam extrinsecum mutationis. Unde non coincidit eius definitio cum definitione naturæ.

Ad secundum respondetur, quod sumitur ly „ primum " respective ad alia genera causarum et respective ad mutationem, ut mutatio est executa, non ut intenta. Et sic primum genus causæ in executione est efficiens, quæ tamen supponit causam finalem, quæ est causa in intentione. Ad id, quod additur de causa prima et secunda, respondetur, quod etiam causa secunda est primum principium motus in genere efficientis, sed non in omni ordine efficientis, id est, si comparatur genus efficientis ad alia genera causarum, primum genus est efficiens, sed tamen intra ipsum efficiens dantur diversi ordines, et causa secunda non est primi ordinis, licet sit primi generis. Similiter dicimus de instrumento, quod est primum principium motus ministerialiter, non principaliter, quod est esse primum secundum quid et reductive, quia sic est causa.

Ad tertium respondetur, quod Philosophus posuit nomen mutationis, quia tantum loquebatur de efficiente supponente materiam; erat enim apud veteres creatio ex nihilo omnino ignota propter illud axioma: Ex nihilo nihil fit. Si tamen extendatur definitio ad causam creantem, oportet etiam extendere nomen mutationis ad mutationem metaphysicam seu ex modo significandi, quæ salvatur in hoc præcise, quod fiat transitus de non esse ad esse. Physica autem mutatio est de non esse ad esse in aliquo subiecto. Et hæc mutatio negatur creationi, prima vero non negatur, sed asseritur a D. Thoma cit. loco 1. partis.

Circa divisionem causæ efficientis: Primo dividitur causa efficiens *in causam per se et per accidens*, de qua divisione agemus in quæst. de subordinatione causarum, q. 25. [1] Causa per se dividitur *in principalem et instrumentalem*, de qua agemus ibidem q. 26. [2] Principalis causa plures

[1] art. 4. *Lu* — q. 25.
[2] art. 1. *Lu* — q. 26.

habet divisiones. Dividitur enim in causam primam et secundam, universalem et particularem, essentialiter subordinatam et accidentaliter subordinatam, æquivocam et univocam, totalem et partialem, liberam et necessariam, physicam et moralem. De quibus divisionibus aliqua attingemus in disputationibus de subordinatione causarum, universalis et particularis, primæ et secundæ. De partiali et totali satis egimus supra [1] tractando, an possit duplex causa totalis simul concurrere ad eundem effectum. De æquivoca et univoca aliquid attingemus in seq. art., ubi etiam agemus de efficiente ut *quod* et ut *quo*. Et non tradimus in præsenti definitiones omnium istarum causarum, quia non possumus illas explicare, nisi tractantur difficultates, quæ circa illas versantur.

Advertendum tamen est plures ex istis divisionibus non convenire specialiter causæ efficienti. Nam causa per se et per accidens, universalis et particularis, æquivoca et univoca, totalis et partialis etiam in fine et aliis causis possunt inveniri. Proprie autem ad causam efficientem videtur pertinere ratio principalis et instrumentalis, eo quod ad solam efficientem pertinet agere per communicationem virtutis, et ideo potest movere instrumentum. Similiter causa moralis ad efficientem pertinet, et ad illam eam reducit Aristoteles in cap. 3. huius libri [2] agens de causa efficiente, licet motio metaphorica finis etiam aliquibus moralis videatur, de quo infra q. 13. [3] Quare D. Thomas in hoc 2. Phys. lect. 5. [4] omnes divisiones causæ efficientis reducit ad quatuor: « Quadruplex », inquit, « est causa efficiens, scilicet perficiens, præparans, adiuvans et consilians. Perficiens est, quæ dat complementum motui seu mutationi, sicut quæ introducit formam substantialem in generatione. Præparans seu disponens est, quæ aptat materiam ad ultimum complementum. Adiuvans, quæ non operatur ad proprium finem, sed ad finem alterius. Consilians autem in his, quæ agunt a proposito, est, quod dat agenti formam, per quam agit; nam agens a proposito agit per scientiam, quam consilians sibi tradit ». Hæc D. Thomas, ubi obiter explicat causam moralem in consiliante, principalem autem et instrumentalem in reliquis.

[1] q. 10. art. 5.
[2] 194 b 30.
[3] art. 2.
[4] *Le* II. 70. n. 5.
[5] c. 9. (336 a 1).
[6] *Le* III. App. LI. n. 10.
[7] c. 2. (414 a 12).

Articulus II.

UTRUM IN CAUSIS CREATIS PRINCIPIUM EFFICIENDI UT QUO SIT ACCIDENS.

Supponimus formam substantialem requiri ad operandum tamquam radicale principium, ita ut accidens non sit totale principium efficiendi præsertim alias substantias, licet aliqui oppositum senserint. Est tamen communis sensus Aristotelis, quod forma substantialis sit principium *quo* generationis substantialis, ut patet 2. de Generat. textu 54. et 55. [5] et ibi D. Thomas lect. 9. in fine [6]. Expressius tamen id habet Philosophus in 2. de Anima textu 24. [7], ubi inquit, quod « id, quo vivimus et sentimus, bifariam dicitur, et perinde atque id, quo sumus, et id

etiam, quo sani sumus atque videmus; quoddam enim scientiam, quoddam animam dicimus, quippe cum utroque scire dicamur ». Et subdit, quod « scientia et sanitas forma quædam et species est et ratio et tamquam actus suscipientis scientiam, anima autem id, quo vivimus et sentimus et intelligimus primo ». Ergo secundum Philosophum anima, quæ est forma substantialis, primum principium est seu radicale agendi. Et idem docet D. Thomas 1. p. q. 77. art. 1. ad 4. et aliis locis. *Et ratio est manifesta*, quia forma accidentalis non potest esse primum principium operandi, quia non est prima ratio et principium essendi. Ita enim se habet aliquod in operando, sicut in essendo; operari enim sequitur esse. Sed principium essendi ut *quo* principale est forma substantialis, ergo etiam est principale principium ut *quo* operandi.

Nec valet dicere, quod accidens in ratione productivi est nobilius, non in ratione entis. Nam contra est, quia si accidens in ratione productivi principalis et totalis est nobilius substantia, etiam in ratione entis erit, quia principalis ratio producendi est activitas, et hæc constat actualitate, actualitas autem est perfectio entis. Ergo si in ratione actualitatis et activitatis est perfectius, in ratione entitatis perfectius est. Alias enim quomodo totam entitatem rei producendæ continere posset et dare, si in entitate esset inferior?

Quare tota difficultas reducitur ad hoc, an ipsa forma substantialis sicut est principium radicale et primum operandi, ita sit proximum et immediatum, an vero requiratur aliquod accidens superadditum tamquam principium proximum operandi respectu cuiuscumque operationis, etiam substantialis. De quo est præcipue difficultas, quomodo possit accidens attingere substantiam tamquam virtus operativa.

In quo est celebris controversia inter D. Thomam et Scotum. Nam *Scotus* in 2. dist. 16. q. 1. [1] et in 4. dist. 12. q. 3. et 9. Metaph. q. 7. et communiter eius schola et Durandus in 1. dist. 3. 2. pars q. 2. et Valles controversia 3. ad tirones et alii existimant substantiam seipsa esse immediatum principium agendi. At vero *D. Thomas* oppositum tenet 1. p. q. 54. art. 3. et q. 59. art. 2. et q. 77. art. 1. et q. 115. art. 1. ad 5. et pluribus aliis locis. Et sequuntur communiter thomistæ, ut Caietanus locis cit. [2] et Ferrariensis 4. Contra Gent. cap. 66. [3] et alii, qui possunt videri in Cursu Carmel. hic in disp. 10. q. 4. § 2. et Suarez disp. 18. Metaph. sect. 2. n. 9.

Sit ergo unica conclusio: **De facto substantia operatur medio accidenti tamquam principio proximo et immediato, et de possibili substantia creata non est capax, ut sit immediate principium operandi.**

Prima pars deducitur ex experientia, quia videmus multa generari distantibus vel absentibus suis agentibus substantialibus, relicta aliqua virtute seu dispositione accidentali, ut patet, cum sol generat aurum in visceribus terræ, a qua tam longe distat substantia solis, et cum ignis reddit ferrum candens calore suo, a quo exuritur stuppa etiam extincto igne, a quo processit calor, et ex semine deciso ab animali generatur aliud animal, etiam mortuo vel absente illo, a quo decisum est. In his igitur casibus non datur substantia, quæ immediate operetur illum effectum. Non substantia distans vel ab-

[1] II. 573. n. 627.
[2] *Le* V. 61. n. XIII.; ibid. 94. n. IV.; ibid. 238. n. I.; ibid. 540. n. VII.
[3] *Le* XV. 215. n. III.

sens, quia hæc non est ibi, ubi est actio et effectus. Non substantia illi propinquior, v. g. cum generatur aurum a sole, terra vel lapis, quæ illi magis appropinquant, quia est omnino dissimilis ipsi auro, et per accidens est, quod ibi sit terra vel lapis; posset enim esse quodlibet aliud corpus, quod æque bene produceret illud aurum, si per substantiam ipsam tamquam[1] per rationem et virtutem propriam, quæ omnino dissimilis est auro, tamquam per rationem et virtutem propriam, et non per virtutem accidentalem superadditam a cœlo debet illud producere. Nec denique ipsa Dei substantia producit istos effectus absente vel distante causa, quia sic tollimus actiones a causis secundis et ad solum Deum reducimus generationes rerum absentium vel distantium, cum tamen videamus, quod aliquis dicitur vere et proprie filius alicuius, licet sit absens vel distans, quando generatur et nascitur. Imo rarissime animal est indistans, quando filius gignitur perfecte.

Nec valet dicere, quod est dispositive ab illa causa distante vel absente, licet non effective. *Contra hoc enim est*, quia si solum procedit dispositio a tali causa et ipsa dispositio effective non attingit substantiam, quia accidens est, et ab ipsa substantia causæ non producitur, quia absens vel non existens est: ergo quantumcumque disponat, tamen iste effectus, qui est substantia, numquam verificari potest, quod sit effectus illius, quia esse effectum est idem, quod procedere, et sic tollimus effectus a causis secundis, licet ponamus dispositiones. Ridiculum autem est recurrere ad naturam universalem, cum in unaquaque natura sit particulare principium motus seu effectus, ut dicit S. Thomas opusc. 35.[2]

Secunda pars conclusionis difficilioris est probationis, duplici tamen discursu probatur a D. Thoma.

PRIMA RATIO est 1. p. q. 54. art. 3. et q. 79. art. 1., quia operatio est actus secundus operantis, sicut esse seu existentia est actus secundus essentiæ. Ergo ut operatio distinguitur ab esse, principium quoque operandi debet distingui a principio essendi. Constat autem, quod in rebus creatis operatis operatio distinguitur ab esse, si quidem operatio debet procedere a substantia existente. Similiter contingit operationes multiplicari et variari non variato esse. Ergo in omni re creata principium proximum operandi distinguitur a substantia, quæ est principium essendi.

Primum antecedens constat, quia operatio comparatur ad operantem sicut actus secundus et ultimus ad primum, ergo habet se sicut esse respectu essentiæ. *Prima vero consequentia* probatur, quia omnis potentia distinguitur penes ordinem ad actum proprium et per se specificativum illius, quia actus est, qui distinguit. Ergo cum proprius et per se actus operantis sit operatio et actus essentiæ sit existentia, proprium principium operandi erit distinctum a principio per se ipsius esse. Nec obstat, quod etiam accidens habet esse, et sic etiam probaretur de illo, quod primario respicit esse et indiget alio principio proximo ad operandum. Contra enim est, quia accidens non habet per se esse, sed in alio et [3] supponit aliud prius, scil. substantiam, cui per se convenit esse, et sic non est principium per se essendi nec immediatum. Principium autem per se ipsius esse

[1] *Lu* — tamquam ... propriam.
[2] De motu cordis (*Pa* XVI. 358).
[3] *Lu* — et ... convenit esse.

est substantia, unde hæc sola dicitur per se existens.

SED OBICIES contra hanc rationem, quia instatur in multis:

Nam imprimis dici potest, quod esse et operari se habent tamquam actus primarius et secundarius, vel tamquam duo actus inadæquati, operari enim consecutive se habet ad esse, ergo possunt pertinere ad idem principium specificabile.

Secundo instatur in ipsa substantia, quæ saltem remote est principium operandi et ordinatur ad operationem. Si autem ratio facta aliquid probat, etiam probat, quod non sit principium remotum, vel non ostendit, quod non sit proximum.

Tertio instatur in ipsa substantia, quatenus est principium passivum recipiens accidentia. Nam etiam principium passivum specificatur ab actu recepto sicut activum ab actu elicito, et tamen potest substantia immediate recipere aliquod accidens, licet potentia recipiens et actus receptus non sint in eodem genere. Ergo similiter poterit esse immediata potentia operationis, licet potentia et actus non sint in eodem genere.

Ultimo instatur quia ipsæ potentiæ dimanant immediate a substantia, ergo substantia immediate influit in illas; dimanatio enim causalitas et influxus est.

Respondetur *ad primam instantiam*, quod operatio, licet sit actus secundarius entitative, quia sequitur ad esse, est tamen primarius in specificando aliquod principium, et non substantiam, quia hæc non specificatur ab alio extra, cum sit absolute in se et ad se, et sic tota eius specificatio est ante operationem. Ergo præter substantiam aliud est principium specificabile per se ab operatione, et hoc est accidens. Nisi dicatur, quod operationes nullo modo specificant, sed tantum secundario consequuntur ad specificativum; quod est destruere alterum principium in Philosophia notissimum et a nobis in libris de Anima tractandum, scilicet quod operativa in quantum talia distinguuntur penes operationes, quia essentialiter ordinantur et determinantur diversa operativa per ordinem ad diversas operationes, ad quas per se tendunt. Ergo si substantia seipsa est operativa, seipsa est specificabilis ab operatione, vel si non est specificabilis, non est seipsa operativa.

Ad secundam instantiam dicitur, quod hoc ipso, quod substantia est remotum principium operationis, non potest specificari ab illo, tum quia esse remotum principium est esse principium radicale et virtuale, specificativum autem non specificat nisi formaliter, quia determinat suum specificatum, et species rei non convenit illi radicaliter, sed formaliter. Tum etiam quia principium remotum et radicale stat bene, quod sit indifferens ad plures operationes, quæ in illo radicantur, et sic ab illis non specificatur nec determinatur, sed supponit aliud, a quo determinetur et ad quod per se ordinetur, scilicet esse. Et sic bene stat, quod remote, id est radicaliter et indifferenter ordinetur ad operationes, et tamen non specificetur seu [1] determinetur in sua specie ab illis, et sic dari debet aliud principium ab operatione specificandum.

Ad tertiam instantiam dicitur, quod accidentia, licet recipiantur in substantia, non tamen primo et per se specificant eam, quia supponunt ipsam in esse constitutam, ut sustentet accidentia; non perficitur autem ab accidentibus nisi secundum quid. Unde non currit in illis dictum axioma, quod potentia et actus sunt in eodem genere. Non enim intelligitur nisi de actu, ad quem per se

[1] *Lu* — seu ... specie.

ordinatur vel a quo specificatur potentia. Materia [1] autem prima immediate recipit formam substantialem, quia immediate ordinatur et specificatur ab ipsa, quia cum ipsa constituit totum compositum in specie. Imo nec verificatur illud axioma [2] in omni specificativo extrinseco. Nam potentia, quæ est qualitas, specificatur ab operatione, quæ est actio, et generatio, quæ est accidens, a termino, qui est substantia. Unde D. Thomas in 1. dist. 7. q. 1. art. 2. ad 2. [3] docet, quod « non oportet, quod in eodem genere ponantur potentiæ et actus, præcipue de potentiis activis ». Intelligitur ergo, quod actus et potentia sunt in eodem genere, id est invenitur actus et potentia in eodem genere, sicut dicit Aristoteles 9. Metaph. [4], quod in omni genere invenitur actus et potentia, ut homo in potentia seu in fieri et in actu, album in potentia et in actu pertinent ad idem genus. Et sic exponit S. Thomas quæst. de Anima art. 12. [5] *Vel secundo* actus et potentia dicuntur esse in eodem genere reductive solum et secundum proportionem, quia potentia proportionatur actui. *Vel tertio* sunt in eodem genere, quando ordinantur actus et potentia ad componendum unum per se, ut materia et forma in genere entitativo, species et potentia in genere cognoscibili. Nec nostra probatio in hoc axiomate fundatur, sed in eo, quod potentia specificatur ab operatione, quæ est distincta a substantia, et substantia non specificatur ab operatione, sed ordinatur ad esse. Ergo aliquid est potentia, quod non est substantia.

Ad ultimam instantiam dicitur, quod dimanatio est actio, sed eadem cum productione substantiæ. Agens enim immediate producit substantiam et mediate passiones eius, quia qui dat formam, dat consequentiam ad formam. Et ita dimanatio est ipsa actio agentis tangens immediate substantiam et mediate passiones, ut dicemus art. ult., et [6] sic profluit ab agente et producente substantiam mediante virtute productiva et effectiva.

Secunda ratio D. Thomæ sumitur ex 1. p. q. 77. art. 1. Si forma substantialis est immediatum principium operationum, habens formam semper haberet operationem in actu, sicut habens animam semper est vivens in actu. Sed habens formam non semper est actu operans; aliquando enim quiescit. Ergo ipsa forma substantialis non est potentia operativa.

Prima sequela probatur, quia forma in quantum forma est actus non ordinatus ad alium actum, quia est actus ultimus generationis. Sed in quantum actus, non est principium operans, alias esset operans actu et non potentia, sicut [7] semper informat actu et non potentia, quamdiu est unita materiæ, et non semper ut unita est operans. Ergo ratione alicuius superadditi est operans.

Quodsi dicas bene posse eundem actum esse formam actu informantem et in potentia operantem, ut patet in calore, qui secundum se est actus informans et potentia calefaciens: *contra est*, quia calor est potentia calefaciens, quia supponit aliud primum et radicale, cuius ipse est instrumentum operandi. Unde si substantia, cuius est instrumentum, non est semper actu operans, neque ipse calor semper actu operabitur. At vero si substantia seipsa esset actus operans, cum non esset operans ut instrumentum alterius prioris operantis, sed seipsa immediate operaretur, cum seipsa sit actus, seipsa semper esset actu operans, sicut semper est actu informans; in eadem enim indivisibili entitate fundaretur tunc operari et informare. Nec [1] esset maior ratio, cur semper informaret, ut est unita materiæ, et non semper operaretur habendo applicatam materiam, sed aliquando cessaret, saltem ab extrinseco, et aliquando ab intrinseco, ut cum dormit animal.

[1] *Lu* — Materia ... in specie.
[2] *Lu* — illud axioma.
[3] *Pa* VI. 62 a.
[4] c. 1. (1045 b 33).
[5] *Pa* VIII. 502 b.
[6] *Lu* — et ... effectiva.
[7] *Lu* — sicut ... operans.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur auctoritate D. Thomæ, qui in 3. Contra Gent. cap. 69. ait, « quod si formæ accidentales, quæ sunt in rebus corporalibus, habent proprias actiones, multo magis forma substantialis habebit propriam actionem, per quam similis forma introducatur in generatione ». Ergo concedit formæ substantiali aliquem influxum et actionem, ut distinguitur ab accidentali. Et in 3. p. q. 77. art. 3. ad 2. inquit, quod « actio formæ accidentalis ita dependet ab actione formæ substantialis, sicut esse accidentis dependet ab esse substantiæ ». Et subdit, quod quando accidens separatum operatur, actio et efficientia formæ substantialis suppletur a Deo tamquam a primo agente, « a quo dependet omnis actio formæ substantialis et accidentalis ». Ubi etiam aperte distinguit actionem formæ substantialis ab accidentali, quod non verificatur, nisi substantia habeat actionem aliquam proprie et immediate.

Respondetur in utroque loco attribuere D. Thomam actionem substantiæ non immediate et proxime, sed radicaliter et mediate, ut seq. art. explicabimus. Unde non negat agere substantiam mediante accidente tamquam virtute, ut in illo loco Contra Gent. cit. inquit dicens, quod « formæ accidentales agunt in virtute formæ substantialis, et sic producunt effectum similem non sibi tantum, sed ei, in cuius virtute agunt ». Ergo intelligit D. Thomas agere substantiam mediante accidentali virtute.

Secundo arguitur ratione fundamentali Scoti, quia substantia est nobilior ipso accidente et est id, in quo assimilatur genitum generanti. Ergo oportet, quod substantia aliquem influxum habeat immediate in ipsam substantiam genitam.

Patet consequentia, quia virtus accidentalis semper manet inferior ad attingendum substantiam et assimilandum illam ipsi generanti, ergo non potest esse tota ratio proxime et immediate generandi illam.

Si dicatur substantiam esse principium radicale et remotum, accidens autem instrumentale et propinquum quod potest esse imperfectius forma genita, *contra hoc est primo*, quia non obstante influxu instrumenti semper ipsi causæ principali attribuitur influxus et motus tum in ipsum instrumentum, tum in ipsum effectum. Ergo per hoc quod dicitur accidens instrumentum substantiæ, non tollitur, sed adstruitur, quod substantia proxime agat. Nam vel influit vere in tale instrumentum vel non. Si non influit, nec instrumentum redditur maioris virtutis, quam habeat ex se, et sic, cum ex se sit inferius ad substantiam, numquam poterit illam attingere. Si vero influit ipsa substantia in ipsum accidens, utique ille influxus actio quædam est, et sic a substantia immediate dimanat aliqua actio. *Secundo*,

[1] *Lu* — Nec ... cum dormit animal.

quia non repugnat aliquam substantiam ita perfectam esse, sicut illud coniunctum ex substantia et accidenti, nec enim hoc infinitam perfectionem postulat. Ergo non est, cur substantiæ creatæ non attribuatur operari immediate per seipsam, nec est aliqua ratio, cur substantiis, quæ de facto sunt, id non attribuatur. *Tertio*, quando passum est distans ab agente, vel virtus, qua operatur, est illud accidens, quod est in passo, vel quod est in agente. Non quod est in passo, tum quia hoc solum dispositive se habet ad formam, non effective; tum quia, cum non possit accidens operari in abstracto ut calor, sed in concreto ut calidum, si calor existens in ligno v. g. produceret ignem in eo, lignum in quantum calidum in se produceret ignem et se corrumperet. Si autem accidens, quod est in agente, producit substantiam, ruit totum fundamentum ad ponendum, quod accidens attingat substantiam, scilicet quia, quando agens est distans, oportet, quod media aliqua virtute a se diffusa operetur, siquidem ipsa virtus non diffusa, sed in agente existens operatur. *Quarto*, quia calor de se est virtus sufficiens ad producendum similem calorem ut causa principalis, ergo etiam forma substantialis ad producendum similem formam, quia non minus est illi proportionata nec minus activa et in actu quam forma accidentalis respectu similis formæ. *Denique*, quia potentia radicalis, quæ est in substantia, non minus specificari debet et ordinari ad operationem, cuius est radix, quam potentia immediata et proxima; radix enim ad fructum se habet ut ad specificativum. Ergo si hoc non obstante substantia potest esse radicale principium, etiam et proximum.

Respondetur ad principalem rationem solutione ibi data.

Ad primam replicam dicemus seq. art. Sufficit nunc advertere, quod accidens existens in ipso agente non est instrumentum motum, sed coniunctum ipsi agenti, quod non est proprie instrumentum, sed virtus ipsius operantis consequens formam substantialem ut radicem, a qua habet totam rationem agendi, ut deducitur ex D. Thoma 1. p. q. 77. art. 1. ad 3. et 4. et q. 115. art. 1. ad 5. Et [1] sic substantia non influit in suammet virtutem ad operandum, quia virtus illa non est effectus eius nec in ea aliquid producit, sed per ipsam tamquam per propriam virtutem influit in effectum. Virtus autem ab agente diffusa et decisa, ipsa diffusione, qua emittitur sufficienter, dicitur mota ab operante; erit enim ab illo ut virtus eius, et sic non indiget influxu seorsum proveniente ab ipsa substantia.

Ad secundam instantiam respondetur illam in multis deficere. V. g. oculus cum specie potest videre colorem, intellectus cum lumine gloriæ videre Deum, substantia cum subsistentia superaddita supponitatur, et coniunctum ex istis non est infinitæ perfectionis. Ergo poterit dari aliquis oculus ita perfectus, qui sine specie videat, intellectus, qui sine lumine gloriæ sit beatus, substantia, quæ sine subsistentia superaddita propria vel aliena subsistat. Similiter ergo non poterit substantia sine accidenti operari, licet coniunctum ex substantia et accidente non sit infinitæ perfectionis. *Et ratio istorum est*, quia hoc petit limitatio rei creatæ, ut indigeat accidente ad operandum, eo quod ipsa operatio in omni creatura est aliquid ei accidentale, sicut existentia est [2] prædicatum accidentale et contingens, ut ponatur extra causas. Si enim operatio esset ipsa substantia creaturæ, operari in actu esset de intrinseca eius ratione, et sic non operaretur præsupponendo totam constitutionem sui et existentiam, sed ipsa operatione constitueretur, si quidem pertineret ad ipsam substantiam rei. Quare ipsa limitatio creaturæ, qua [1] constituitur in sua natura ante operationem, exigit hoc, quod eius operatio accidentalis illi sit, et consequenter, quod etiam potentia proxima elicitiva illius sit accidentalis, ut ostensum est, quia debet specificari ab operatione. Videatur D. Thomas opusc. 69. [2], ubi late ostendit, quomodo nulla creatura potest esse bona et perfecta nisi accidentibus superadditis propter [3] suam limitationem. Perficitur autem operatione tamquam non pertinente ad sui constitutionem. Ergo operatio est illi accidentalis, ergo et virtus operativa, quæ etiam ad constitutionem non pertinet, specificatur enim ab operatione.

Ad tertiam instantiam respondetur aliquos ita existimare, quod quando ignis v. g. generat ignem per virtutem a se diffusam, non producit effective ignem a calore existente in passo, sed in igne generante, quia calor in passo solum dispositive se habet respectu ignis geniti. Sed obstat difficultas proposita. Nam si ignis, a quo calor est diffusus, sit distans vel non existens, et animal, a quo decisum est semen, iam sit mortuum, quomodo potest effective procedere ille effectus ab igne illo distante vel non existente, nisi quatenus manet aliqua virtus illius? Hæc autem est in aliquo passo. Ergo non potest negari, quod ab illa virtute disponente effective procedat effectus. Quare dicendum est, quod virtus diffusa ab agente, quæ actuat et determinat materiam passi ad aliquam formam, est dispositio eius. Sed quia virtus diffusa est etiam virtus agentis, ut docet S. Thomas 1. 2. q. 112. art. 3. ad 3., ideo etiam a tali virtute non repugnat procedere effective effectum sicut ab agente.

Et cum instatur, quod ab ipso ligno recipiente calorem non potest effective produci ignis et se destruere, *respondetur*, quod, ut dicemus in libris de Generatione [4], dispositio existens in uno subiecto non agit effective in ipsum, sed solum materiam eius disponit formaliter. Sed dispositio existens in una parte agit in partem sibi immediatam, vel in corpore contiguo agit effective in immediatum, quod tangit. Hoc enim modo multiplicatur calor per medium, v. g. per aerem vel lignum, agente una parte in aliam, et non idem in seipsum. Et similiter in generatione animalis prius formatur una pars ab immediato agente, et per illam formantur aliæ. Et pars, quæ immediate agit in aliam, agit in virtute primi agentis, v. g. ignis, a quo movetur et a quo diffunditur virtus, et aliquando pars illa sic calefacta pervenit ad summum calorem et convertitur in ignem, et sic effective agit ignem in partem immediatam. Aliquando non ignitur in se propter aliquod impedimentum, et tamen effective operatur usque ad ultimam dispositionem in aliud, ut cum aerem immediatum non accendit, et comburit papyrum vel sulphur distans. Quodsi ignis sufficientem calorem non relinquit, et tamen producitur ignis, id erit, quia suppletur quod

[1] *Lu* — Et... in effectum.
[2] *Lu* — est... contingens.

[1] *Lu* — qua ... operationem.
[2] In libr. Boetii de hebdomadibus (*Pa* XVII. 344).
[3] *Lu* — propter ... ab operatione.
[4] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 7. (592 a 10).

deest ab alia causa vel ab agente universali, ut [1] a cœlo, et ille dicetur producere ignem. Et sic salvatur, quod in instanti generationis, etsi compositum corrumpatur, in quo sunt accidentia, datur virtus, a qua effective procedat generatio, scilicet ab ea, quæ est in parte proxima vel contigua vel [2] in cœlo, quæ non desinit esse. Quomodo vero desinentibus dispositionibus antecedentibus ad desitionem compositi corrupti maneat materia eius determinata dispositive ad formam, quæ generatur, dicemus libro 1. de Generat. [3]

Ad quartam instantiam respondetur ex D. Thoma in 2. dist. 1. q. 1. art. 4. ad 5. [4] calorem esse proportionatam virtutem, ut immediate agat alium calorem virtute propria, non propter perfectionem in essendo aut causando, sed quia est ex natura sua immediata ratio agendi et immediate specificabilis ab operatione accidentali et eius effectu, quod non convenit substantiæ nisi radicaliter et mediate, ut dictum est. Et sic in ente limitato maior dignitas est non immediate exequi et operari, sed tamquam primum et mediatum seu radicale principium.

Et ex hoc patet solutio ad ultimam instantiam. Radix enim, quæ non immediate operatur, non specificatur formaliter ab operato.

Ultimo arguitur: Quia, si substantia indiget accidente ad operandum, sequitur, quod sit operans per accidens, et non per se, quia ex accidente est operativa, et consequenter per accidens, quod opponitur ei, quod per se est operativum. Unde magis erit operativum accidens quam substantia, quia per se, et non per aliud operativum est, et sic neque substantia erit effectus per se substantiæ generantis.

Respondetur probare argumentum, quod substantia est per accidens operativa formaliter et proxime, radicaliter autem et primo id habet per se. Et constituitur in ratione radicalis operativi per modum suppositi per formam intrinsecam, in ratione autem operativi proximi vel etiam operantis actu per formam accidentalem, quamquam et hoc ipsum, quod est per accidens, dicitur dupliciter, vel per accidens, id est per aliud, vel per accidens, id est contingenter et secundum quid. Et substantia dicitur operativa per accidens, id est per aliud, non tamen contingenter et secundum quid, quia potentiæ operativæ illi conveniunt per necessariam connexionem sicut propriæ passiones.

Articulus III.

UTRUM ACCIDENS INDIGEAT PECULIARI INFLUXU SUBSTANTIÆ AD OPERANDUM.

Quia dictum est accidens esse virtutem et instrumentum substantiæ, quod in virtute substantiæ operatur, explicare oportet, quam virtutem accipiat hoc accidens a substantia vel quem influxum, ut in virtute illius dicatur agere.

In hac difficultate P. Suarez disp. 18. Metaph. sect. 2. n. 21. tenet formam substantialem influere per seipsam et simul cum calore v. g. in effectum suum, qui est substantia. Unde videtur partialem aliquem influxum attribuere ipsi formæ substantiali, qui coniunctus cum calore tamquam cum instru-

[1] *Lu* — ut a cœlo.
[2] *Lu* — vel in cœlo.
[3] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 7.
[4] *Pa* VI. 390 a.

mento fortificet virtutem accidentis, ut ultra propriam virtutem producat substantiam, quia sola virtus accidentalis non sufficit. Et Conimbric. 2. Phys. cap. 7. q. 18. art. 3. eandem opinionem tribuunt thomistis, quatenus dicunt derivari a substantia ad accidentia virtutem quamdam quasi intentionalem, quæ re ipsa accidens est, efficacitate vero substantia. Et in hanc sententiam citant D. Thomam 3. p. q. 13. art. 2. et in 4. dist. 1. q. 1. art. 4. [1] et 3. de Potentia art. 7. [2]

Ceterum oppositum aperte sentit D. Thomas, qui nullam operationem tribuit formæ substantiali nisi mediante qualitate, quam dicit esse virtutem agendi, ut videri potest in 1. dist. 3. q. 4. art. 2. [3], ubi inquit, quod «forma substantialis ignis nullam operationem habet, nisi mediantibus qualitatibus activis et passivis, quæ sunt quasi virtutes et potentiæ ipsius». Et ad secundum inquit, quod «essentia ipsius animæ est principium operandi, sed mediante virtute, principium autem essendi est immediate, quia non est accidens». At vero illam virtutem per modum intentionis transeuntis non ponit S. Thomas nisi respectu instrumenti separati, quod ipsa motione principalis agentis applicatur ad agendum, non in ipsa virtute principalis agentis, quæ est permanens et completa, ut constat in 3. p. q. 62. art. 4. et q. 78. art. 4. Unde communiter discipuli D. Thomæ negant hunc influxum a forma substantiali in accidentalem, sed ipsa virtus accidentalis est id, quo forma substantialis influit, ut docet Caietanus 1. p. q. 54. art. 3. in solutione secundæ rationis Scoti [4], et Mag. Soto 2. Phys. q. 4. conclus. 2.

Ratio huius sententiæ est, quia ille influxus emanans a forma substantiali in accidentalem non potest esse nisi per modum transeuntis, scilicet quamdiu actu operatur. Quando enim non operatur per illam virtutem, non influit actu substantia, quia non operatur actu. Quodsi permanenter substantia influit in ipsum accidens, ergo quando actu operatur, non indiget alio novo influxu, ut per talem virtutem operetur, et hoc est nostrum intentum, quod sufficit illa perpetua coniunctio accidentis ad substantiam, ut sine novo influxu operetur. Si autem est motio actualis et transiens, non potest esse aliqua substantia, quia sic oporteret, quod procederet per aliquam actionem. Et non posset illa substantia, quæ dicitur motio, actuare ipsam virtutem accidentalem, alias enim ab ipsa substantia agente immediate posset etiam actuari sine medio illo influxu, si [5] influxus ille substantia esset. Si autem est accidentalis ille influxus et motio, non solvuntur difficultates, sed instaurantur, quia istud accidens per modum actualis influxus eandem improportionem habebit ad producendam substantiam, quam ipsa virtus permanens accidentalis et influxus eius. Et iterum iste influxus seu actio non potest esse immediate a substantia nisi per virtutem superadditam, sicut alia quæcumque operatio, ut supra [6] probatum manet. Denique, superfluit iste influxus, quia virtus permanenter existens in substantia ex ipsa coniunctione permanente illi subordinatur et tamquam aliquid substantiæ agit. Ergo non indiget novo influxu, ut subordinetur ipsi substantiæ et parti-

[1] *Pa* VII. 460 b.
[2] *Pa* VIII. 38 b.
[3] *Pa* VI. 40 b.
[4] *Le* V. 49. n. XVI.
[5] *Lu* — si ... esset.
[6] art. præced. (251 b 23).

cipet ab ea rationem virtutis, sicut indiget instrumentum separatum, quod non operatur nisi ut motum a principali agente, quia per hanc motionem illi subordinatur et coniungitur, ut dicemus in quæst. de Instrumentis [1].

Sed obicies primo auctoritatem S. Thomæ 3. p. q. 77. art. 3. ad 2., ubi inquit, quod « actio formæ accidentalis dependet ab actione formæ substantialis, sicut esse accidentis ab esse substantiæ. Ergo sentit dari ibi duplicem actionem, sicut datur duplex esse, alioquin si esset tantum una actio, quomodo verificatur, quod dependet ab actione substantiæ.

Et confirmatur ex Philosopho 2. de Generat. textu 3. [2], ubi reprehendit aliquos, qui dicebant formam substantialem non agere, et dicit ipsos omisisse principalem causam, quæ est forma et quidditas, cum attribuerent corporibus potentias atque vires, quibus instrumentaliter generarent. Ergo idem inconveniens sequitur, si formæ substantiali non attribuimus alium influxum quam ipsarum virtutum, quæ sunt instrumenta.

Respondetur S. Thomam intelligi de dependentia actionis formæ accidentalis ab actione formæ substantialis tamquam ab actione radicali seu suppositali, quatenus substantia est principium agendi primum et mediatum, accidens autem proximum et immediatum. Et hanc radicalem actionem supplet Deus in accidente separato, quia supplet eius dependentiam a subiecto.

Ad confirmationem respondetur, quod, ut notat S. Thomas super illum locum [3], Philosophus improbat opinionem eorum, qui dicebant materiam primam informatam primis qualitatibus esse principium transmutandi, et omittebant formam substantialem tamquam alterum principium transmutationis. Ex quo non sequitur, quod forma substantialis habeat actualem influxum in ipsa accidentia, sed sufficit, quod radicalem habeat.

Secundo arguitur: Quia virtus accidentalis sola remoto omni influxu substantiæ non continet in se totum effectum producendum, qui est substantia, alioquin solum accidens esset totale et integrum principium producendi substantiam. Ergo si substantia non habet alium influxum præter ipsum influxum virtutis accidentalis, totum, quod fit in substantia, fit in sola virtute accidentis. Nec sufficit dicere, quod virtus ut coniuncta vel subordinata substantiæ operatur ultra propriam virtutem, quia illa coniunctio et subordinatio non est aliqua virtus absoluta superaddita, sed aliqua nova relatio vel denominatio inter substantiam et accidens; coniunctio enim relatio est, quod totum nihil activitatis aut virtutis superaddit.

Confirmatur, quia vel accidens se habet ut instrumentum vere et proprie motum a substantia, vel solum similitudinarie, quatenus substantia est radix illius. Si primum, requiritur vera et propria motio seu influxus a substantia in accidens, alias non esset vere et proprie instrumentum. Si secundum, talis radicatio potius est radicatio in esse quam communicatio operandi. Non est enim aliud quam continentia ipsarum passionum seu virtutum in subiecto, a quo emanant et sustentantur. Et sic cum omnes virtutes æque dimanent a subiecto et æqualiter habeant illud pro radice, sequitur, quod ex attentione ad unam operationem non impediatur alia, siquidem ad hoc non

[1] q. 26. art. 1. (515 b 43).
[2] c. 9. (335 b 34).
[3] *Le* III. XXVI. n. 3.

requiritur aliquis influxus substantiæ, sed sola radicatio virtutum, hæc autem non remittitur ex attentione ad unam magis quam ad aliam.

Respondetur virtutem accidentalem esse totam virtutem producendi tamquam virtus proxima et immediata, dependens tamen a radicali et mediata, quæ non habet influxum actualem in ipsam virtutem, sed solum radicalem, alioquin respectu talis influxus non esset radicale principium, sed etiam proximum. Et quando quæritur, quid sit iste radicalis influxus, respondetur entitative et in re non esse distinctum ab ipso influxu actuali, qui procedit mediante virtute accidentali, sed distingui secundum dependentiam et modum, quatenus procedit ab accidente ut dependente et radicato in ipsa substantia ut in principio primario. Et consequenter etiam operatio ab utroque pendet, sicut etiam concursus simultaneus primæ causæ entitative non est aliud quam ipsa actio causæ secundæ ut dependens a prima, ut etiam auctores oppositi fatentur et dicemus q. 25. [1] Similiter ergo influxus substantiæ et accidentis est idem entitative, radicaliter a substantia et formaliter ab accidente ut dependente et subordinato illi, eo [2] quod substantia est entitas prima et sustentativa accidentis, quod est proprium radicis.

Et quando instatur, quod ista subordinatio non addit nisi quamdam relationem supra ipsum accidens: *respondetur* non addere relationem tantum prædicamentalem, sed etiam secundum dici, quæ est fundamentum relationis prædicamentalis, quæ nihil aliud est quam aliquis modus seu perfectio, quam habet accidens ex eo, quod dimanat a substantia. V. g. calor aliquam perfectionem magis participat ex eo, quod est calor animalis, quam ex eo, quod est calor ignis. Et D. Thomas 1. p. q. 78. art. 4. ad 5. inquit, quod « cogitativa habet quamdam eminentiam in homine non per id, quod est proprium sensitivæ partis, sed per aliquam affinitatem et propinquitatem ad rationem universalem, secundum quamdam refluentiam. Et ideo non sunt aliæ virtutes, sed eædem perfectiores quam in aliis animalibus ». Ecce, fatetur D. Thomas unum accidens esse perfectius in uno subiecto quam in alio, ex coniunctione ad tale subiectum, quod utique non dicit solam relationem, sed aliquam modificationem seu perfectionem vel modum perfectionis superadditum, ratione cuius dicitur operari in virtute substantiæ ultra propriam virtutem.

Ad confirmationem respondetur virtutem substantiæ accidentalem proprie non esse instrumentum, sed ipsam virtutem principalis agentis, quæ propter radicationem in ipsa substantia et dependentiam ab illa ut a principio *quod* operativo dicitur habere modum instrumenti. Et ad id, quod dicitur de attentione ad unam operationem, quod impedit aliam, respondetur hoc non provenire ex influxu actuali substantiæ animæ in potentias, sed ex limitatione potentiarum, quæ in eodem subiecto non possunt simul operari vel plura operari et attendere æque intense, et præsertim quando indigent tali temperamento vel dispositione organi, quæ facilius immutatur et consumitur, si una potentia nimis attendat et laboret, et sic non relinquit alteri dispositiones ad operandum in eadem perfectione, v. g. [3] spiritus vitales aut calorem requisitum.

[1] art. 1.
[2] *Lu* — eo ... radicis.
[3] *Lu* — v. g. ... requisitum.

Ex quibus colliges, qua ratione explicetur, quod forma accidentalis, sive in naturalibus sive in supernaturalibus, sit tota ratio agendi, quia præter ipsam virtutem accidentalem, qua aliquid constituitur potens operari talem speciem actus, reliquum quod manet, solum est principium radicale operandi et principium *quod*. Tota ergo ratio operandi ut *quo* et ut ratio formalis specifica est ipsa virtus, sive innata in naturalibus sive adveniens in supernaturalibus. Quia tota species actus supernaturalis est, ergo et tota virtus specifica et [1] proxima supernaturalis esse debet, et quidquid naturale est, solum operatur ut radicale principium et elevabile.

Ultimo arguitur, quia generatio est actio distincta ab alteratione, siquidem habet distinctum terminum; v. g. calor est terminus alterationis, et ignis generationis. Ergo non procedit ignis a solo calore, qui producebatur toto tempore antecedente instans generationis, sed alia actio elicitur in illo instanti, quo generatio est, ergo ab alio principio, scilicet a substantia; accidens enim et quidquid accidenti provenit a substantia, est inferius ad producendam substantiam.

Confirmatur: Nam si actio solum procedit formali concursu ab accidente, solum formaliter et actu pendebit ab illo, et non a substantia, et sic substantia actualiter erit in otio, quia actu non pendet ab illa operatio. Et hoc specialem difficultatem habet in actibus vitalibus, qui debent esse a principio intrinseco vitæ, quod est substantia ipsa animæ, quæ si actu non influeret in operationes, nulla esset differentia inter actiones vitales et non vitales; nam etiam principium non vitalium, v. g. calor, radicatur in substantia.

RESPONDETUR generationem esse distinctam actionem ab alteratione, ut probabitur in 1. libro de Generat. [2], licet aliqui putent non esse actionem realiter distinctam ab alteratione, quia terminus eius, scilicet substantia, per necessariam sequelam resultat posita ultima dispositione, et ita non indiget distincta actione. Quod tamen valde difficile est loquendo de propria resultantia, eo modo quo passiones resultant a natura. Nam vel illa ultima dispositio est in genito vel in corrupto. Si in corrupto, implicat ab illa resultare substantiam genitam, quia tota illa dispositio periit cum corrupto, et sic non magis ex illa resultat substantia genita quam ex ipso corrupto. Si vero est in ipso genito, non resultat substantia ex tali dispositione, licet sit illi annexa, sed potius dispositio resultat ex illa, quia est propria passio seu accidens illius. Sed de his in libris de Generatione [3]. Nunc dicimus admisso, quod generatio sit actio distincta ab alteratione, non procedere a distinctis principiis, sed a substantia mediis accidentibus, quia istæ actiones ordinate se habent, et ita ex eisdem principiis procedunt, sed alteratio procedit a calore v. g. ut a principio sibi adæquato, generatio vero ut a principio sibi deservienti ex subordinatione ad substantiam, ex qua habet esse virtus propria substantiæ in agendo, licet inferior in essendo, ut S. Thomas dicit 1. p. q. 115. art. 1. ad 5.

Ad confirmationem respondetur operationem actu dependere a substantia mediate, id est mediante virtute accidentali, qua agit in ipsum terminum, non autem oportet, quod

[1] *Lu* — et ... elevabile.
[2] Phil. nat. 3. p. q. 3. art. 1. (616 b 44).
[3] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 7. (590 a 4, b 23).

dependeat immediate actualiter, sed radicaliter. Nec est ulla ratio, cur ipse terminus seu effectus productus non immediate producatur a substantia et dependeat ab illa, si habet actualem concursum seorsum in ipsam virtutem operantem. Neque hoc est substantiam esse in otio, sed vere operari ut principium *quod*, non ut *quo;* operatur enim per suas potentias et virtutes, non sine illis, neque influendo actu ante concursum illarum. Et ad id, quod dicitur de actibus vitalibus, respondetur differentiam inter actus vitales et non vitales non esse, quia in illis actu influat substantia, non in istis, sed quia in illis viventia se movent, et non pure moventur, unde oportet, quod a principio intrinseco procedit actio, non solum ut operante, sed etiam ut se movente, quod non procedit in non viventibus. In utrisque tamen substantia operatur vel movet ut principium radicale et ut *quod*, non proxime et ut *quo*.

ARTICULUS IV.

QUÆ SIT CAUSALITAS EFFICIENTIS.

PERVULGATUM APUD OMNES EST actionem esse causalitatem agentis tamquam medium quoddam influendi in effectum. Nam quod efficiens sola sua entitate non causet nec effectus sola sua entitate procedat, colligitur ex differentia inter causam efficientem et formalem, quia in causa formali effectus non est aliud quam ipsa causa ut communicata seu unita alteri. Unde posita applicatione seu unione non indiget medio causante suum effectum. At vero efficiens habet effectum distinctum a se, quem tangit seu immutat tamquam terminum, qui transit de non esse ad esse. Unde indiget præter applicationem ad agendum aliquo superaddito ultra suam entitatem, quo dicatur ista entitas actu immutari vel emanare a se. Sola enim entitas causæ non [1] sufficit ad causalitatem in actu, cum aliquando non causet actu et tamen detur entitas causæ. Nec ipsa causa est ipsa entitas effectus immutata, quia habet distinctum effectum a se; nec est ipsa actualis immutatio, quia hæc transit et entitas permanet, distinguitur ergo immutatio a causa.

Ceterum, quia in actione multa latent et ab ea connotantur, invenitur enim ex parte agentis emanatio, ex parte passi immutatio, ex parte effectus ipsum fieri seu motus, invenitur relatio seu ordo et agentis ad terminum et termini ad agens, RESTAT VIDERE, secundum quam rationem seu formalitatem dicatur actio causalitas agentis, qua denominetur causans.

Nam apud Scotum et eius discipulos distinguitur de actione, ut est speciale prædicamentum, et ut est ratio causandi ipsi agenti comparative ad effectum. Et de prima dicunt, quod consistit in respectu extrinsecus adveniente, de quo diximus in Logica q. 19. [2], et hic respectus consistit non in ordine ad effectum productum, sed ad passum seu subiectum; actio enim ut prædicamentum est illa, quæ opponitur passioni, et passio pertinet ad subiectum. De secunda vero dicunt, quod formaliter consistit in relatione intrinseca seu prædicamentali resultante ex positione termini et subiectata in agente, fundamentaliter autem consistit in ipso fieri effectus, ut tendit ad factum esse. Ita videri potest P. Fuente 2. Phys. q. 4. art. 2. n. 43. et 44.

[1] *Lu* — non ... ipsa causa.
[2] art. 2. (I. 625 b 30).

Fundamentum est, quia in causa efficiente invenitur ordo ad effectum fundamentaliter, quod est ipsa virtus absoluta, ex qua sequitur fieri et tendentia ad effectum, et sic ipsa causalitas efficientis est aliquid absolutum. Sed talis fluxus seu fieri non facit, quod causa formaliter respiciat effectum, quia fieri non est in causa ad effectum, sed a causa et habet ipsam causam ut terminum a quo, id est principium, a quo manat. Respicientia autem causæ ad effectum non comparatur ad causam ut ad principium a quo, sed ut ad subiectum, quod respicit effectum. Ergo non consistit actio formaliter in ipso fluxu et tendentia, sed in ordine et relatione.

Confirmatur, quia actio remoto motu non est nisi relatio causæ ad effectum, sed per motum vel per actionem, quatenus involvit motum, non potest constitui causalitas efficientis, ergo constituitur per relationem. Maior est D. Thomæ 3. p. q. 41. art. 1. ad 2., ubi inquit, quod «remoto motu actio nihil aliud importat, quam ordinem originis, secundum quod a causa aliqua procedit». Et idem docet q. 45. art. 2. et 3. Minor probatur, tum quia salvatur actio sine motu, ut creatio, tum quia motus solum facit, quod actio respiciat passum, hoc enim transmutatur per motum, non vero quod respiciat effectum; formaliter autem actio debet esse ad effectum.

Alii auctores omissa ista causalitate relativa docent causalitatem efficientis consistere in ipsa actione, ut importat dependentiam seu emanationem a causa, quod est fieri effectus. Ita P. Suarez disp. 18. Metaph. sect. 10. n. 8., Conimbric. 2. Phys. cap. 7. q. 7. art. 2. et alii. *Et fundatur* in hoc, quia hoc fluere seu fieri est medium inter producens et productum, agens et effectum. Est etiam id, quo causa intrinsece attingit effectum, quasi via ad illum. Ergo habet totum, quod requiritur ad causalitatem causæ efficientis; causalitas enim est id, quo constituitur agens in actu secundo, et ita debet mediare inter virtutem, quæ est actus primus, et effectum.

Alii denique constituunt causalitatem efficientis non in ipsa actione secundum se, sed potius in ipso agere seu exercitio talis actionis, quod nihil est aliud quam ipsum subesse actioni ex parte causæ. Ita plures auctores, qui citantur in Cursu Carmel. 2. Phys. disp. 10. quæst. ult. § 2., et Fonseca 5. Metaph. q. 13. sect. 2. et 3. *Ratio est*, quia causalitas causæ est id, quo ultimate dicitur causa operari in actu secundo. Ergo non consistit in sola actione considerata, ut est exercite agens, seu in ipso exercere actionem; ibi enim est ultima ratio agendi, unde si actio separetur ab omni subiecto, non diceretur aliquid efficere per illam. Ergo sola actio nisi sumatur exercite, non dicit ipsam causalitatem agentis.

PRIMA CONCLUSIO: **Actio ut causalitas formalitate causandi non est relatio, sed aliquid absolutum et de prædicamento actionis.**

Duas partes habet conclusio. Prima est negativa, quod non est relatio; secunda positiva, quod sit de prædicamento actionis. Et notanter dico esse causalitatem sub formalitate causandi, ut distinguamus a formalitate respiciendi; hæc enim in causa relatio est.

PROBATUR ERGO PRIMA PARS, quia si formalitas actionis est relatio, vel est relatio secundum esse et de prædicamento relationis, vel de alio prædicamento tamquam relatio secundum dici. Si hoc secundum, oportet assignare, quodnam sit hoc prædicamentum. Et non invenitur aliud quam prædicamentum actionis, ut in secunda parte conclusionis ostendemus. Si primum, vel illa relatio

fundatur in ipsa virtute causæ, ut est in actu primo, vel ut est in actu secundo. Prima relatio non constituit causam actu causantem, sed causativam seu potentem causare, unde semper convenit ipsi causæ, etiamsi actu non operetur, unde respicit effectum non existentem, sed futurum vel possibilem, quod non stat cum relatione prædicamentali. Secunda vero relatio supponit ipsam operationem seu actum secundum, quia super illam fundatur. Per ipsam autem relationem non accrescit nova ratio actualitatis sive activitatis ad effectum, sed pura respicientia ad illum. Pura autem respicientia non producit nec reddit effectum productum, sed respectum. Ergo tota formalitas causandi erat ante relationem in ipso actu secundo, licet non tota formalitas respiciendi, quia erat tota ratio, qua redditur effectus productus, non [1] qua redditur respectus.

Nec obstat, quod aliqui concedunt causalitatem formalem supponere effectum productum, non tamen fundamentalem, quia ratione fundamenti causa est prior effectu, ratione autem relationis est simul cum illo. *Sed contra est*, quia id, quod supponit effectum productum et non est prius, sed simul cum ipso, non est active producens, id est faciens transire de non esse ad esse et ponens extra causas, sed positum extra causas supponit, et sic pure respicit, non efficit. Formalissima autem ratio causalitatis efficientis est ponere extra causas. Ergo quidquid est præter ponere extra causas, non pertinet formaliter ad efficientiam, sed ad respicientiam, et sic esse simul cum effectu non est proprium et formale causæ, ut causa est, sed ut relativa.

SECUNDA VERO PARS conclusionis probatur, quia illa causalitas, ut ostensum est, non est de prædicamento relationis, neque potest esse de prædicamento quantitatis et qualitatis, loquendo de formali actione, quia quantitas et qualitas sunt termini actionis et motus, ut dicetur in 5. libro [2]. Ergo erit de prædicamento actionis. Nam de aliis prædicamentis non est dubium. Nam substantia non est actio, sed agens, passio infertur ex actione et supponit illam, nec denominat agens, sed patiens, locus vero et situs et alia prædicamenta nihil habent pertinens ad constituendam efficientiam.

Sed tamen hoc intelligitur de actione creata; nam increata est extra prædicamentum et est ipsa substantia Dei. Similiter non intelligitur de actibus immanentibus, ut pure immanentes, non ut includunt virtualiter actionem transeuntem. Nam ut pure immanentes non sunt de prædicamento actionis, eo quod non important motum, sine quo non datur ordo ad passum, et actio sine ordine ad passum non est prædicamentum actionis, ut statim ex D. Thoma dicemus et amplius q. 14. [3]

SECUNDA CONCLUSIO: **Actio non est formaliter causalitas agentis, secundum quod connotat motum seu ordinem ad passum, licet [4] illum includat, ut est actio prædicamentalis, neque ut dicit fieri ex parte effectus passive acceptum, sed ut dicit actum secundum ipsius agentis, qui est ipsa emanatio seu fieri active, et secundum denominationem ab.**

Pro huius intelligentia est advertendum, quod actio dicit ordinem seu connotationem ad effectum, ad passum et ad agens. In effectu importat

---

[1] *Lu* — non ... respectus.
[2] q. 19. art. 3. (399 b 8).
[3] art. 3. (306 a 23).
[4] *Lu* — licet ... prædicamentalis.

fieri seu produci, in passo motum seu passionem, in agente actum secundum, id est transitum de otio ad operationem, quam D. Thomas dicit esse mutationem ipsius agentis in 2. dist. 1. q. 1. art. 5. ad 8. [1] Et quidem ut denominetur agens, omnes istæ connotationes requiruntur. Nihil enim denominatur agens ante terminum seu effectum; si enim agit, aliquid debet agere. Nec denominatur inferens passionem ante ipsam mutationem seu motum, nec denique agit, nisi sit in actu secundo agendi. Sed tamen per se et formaliter actio non constituit causalitatem, nisi ut tenet se ex parte agentis per ordinem ad effectum ut ad terminum, quia oportet, quod denominet agens causare et operari. Quodsi effectus requirat mutationem passi, etiam habebit motum adiunctum. Et hoc præcipue petit actio de prædicamento actionis, quia cum sit illativa passionis, oportet, quod dicat ipsum *ab* per modum motus. Et ita dicit S. Thomas in 1. dist. 6. q. 4. art. 3. ad 3. [2], quod « actio secundum quod est prædicamentum, dicit aliquid fluens ab agente et cum motu, et ideo non est in Deo actio, quæ est prædicamentum ». Itaque actio prædicamentum non solum dicit respectum ad effectum, sed etiam ad passum; contraponitur enim talis actio passioni. Ut autem est causalitas efficientis præcise, solum respicit effectum, quia solum hoc est causatum; motum vero solum respicit prout effectus mutat passum. Et sic in quantum causalitas solum respicit effectum terminative ut causatum et agens denominative ut causans. An vero etiam inhæsive sit in ipso agente in libro 3. [3] dicemus.

Ex quo colligitur, quod causalitas agentis formaliter non potest explicari per ipsum fieri effectus, quia tale fieri explicatur passive et supponit facere active, ergo habent se ut causari et causare. Causalitas autem agentis formaliter non est causari nec tenet se ex parte effectus, sed ex parte causæ, eo quod non est ipsa dependentia, a qua effectus dependet, sed actus secundus causandi, a quo dependet. Ergo causalitas non debet explicari formaliter per ipsum fieri ex parte effectus, sed active ex parte causæ.

Colligitur secundo parum referre, quod actio explicetur per modum formæ vel per modum exercitii. Ipsa enim forma actionis est forma exercitii agendi, sed significata in abstracto dicitur actio, in concreto vero dicitur agere seu operari. Idem est autem loqui de forma in concreto et in abstracto quantum ad substantiam, licet significantius significetur hoc exercitium causalitatis per ipsum agere. Et ita dicit D. Thomas in 3. Phys. lect. 4. circa finem [4], quod « motivum dicitur secundum potentiam, movens autem in ipso agere, in quantum agit actu ».

Ad fundamentum Scoti respondetur quod fieri seu fluxus, ut tenet se ex parte effectus passive, non constituit formaliter causam, sed ut tenet se ex parte ipsius causæ, ut explicatum est. Sic enim est formalis ratio causandi, licet non sit formalis ratio respiciendi, et sic causalitas debet formaliter reperiri inter causam et effectum formalitate causandi, quod fit per ipsam actionem, non formalitate respiciendi, quod fit per ipsam relationem. Et quando dicitur, quod fluxus iste respicit causam ut terminum a quo, non vero per

[1] *Pa* VI. 393 b.
[2] l. c. 78 b.
[3] q. 14. art. 4.
[4] *Le* II. 110. n. 9.

ipsum causa respicit effectum: negatur, quod per ipsum non respiciat effectum, non quidem respicientia puræ relationis, sed respicientia causationis. Ita enim est a causa emanative, quod est ad effectum ut ad terminum causatum per talem emanationem. Et sic causare formaliter pertinet ad actionem, respicere formaliter ad relationem, licet id, quod est causare formaliter, sit respicere fundamentaliter. Et quando dicitur, quod fieri non est in causa, sed a causa, et sic non denominat illam intrinsece, respondetur, quod fieri, ut est ex parte effectus, non est in causa, sed in effectu, fieri autem per modum actionis ex parte causæ denominative est in agente, quatenus ab eo emanat, sed entitative et inhæsive est in passo vel in effectu iuxta opinionem ponentium actionem in passo; sufficit enim, quod entitas actionis inhæreat in aliquo, non vero quod secundum omnem denominationem inhæreat. Si vero ponatur actio in agente, nulla est difficultas.

Ad confirmationem respondetur, dictum S. Thomæ intelligi de causa, quæ est in actu ultimo et secundo ad operandum. In tali enim causa remoto motu non datur fluxus aliquis seu actio per modum ultimæ actualitatis, quia iam ista supponitur in causa, sed solum remanet ordo originis. Sed si causa non sit secundum se in actu ultimo, non solum indiget relatione, sed etiam actualitate, quæ est fundamentum huius relationis, ut dicatur formaliter causare. Cuius ratio est, quia quando dicitur aliquid addere relationem, semper intelligitur de relatione fundata. Fundamentum autem istius relationis est actus secundus, non primus; unde posito actu secundo actio non addit nisi relationem. Quodsi iste actus secundus non possit haberi in causa nisi mediante aliqua mutatione causæ, requiretur motus ad illam actionem, non ut causalitas formaliter, sed ut id, sine quo talis causalitas non habetur in tali causa, quæ indiget mutatione, ut transeat de actu primo ad secundum.

Ad fundamentum secundæ sententiæ respondetur, quod ille fluxus seu fieri, ut tenet se ex parte effectus, non est formaliter causalitas, sed præsupponit illam, quia non se habet ut actualitas secunda sumpta active, sed ut effectus consecutus passive.

Ad fundamentum ultimæ sententiæ respondetur, quod ratio actus ultimi operandi convenit tam ipsi agere in exercitio quam ipsi actioni, quia ipsa actio exercitium est agentis, et solum differentia est in modo significandi actionis; actio [1] enim significatur ut forma in abstracto ipsius agere ut exercitii in concreto.

APPENDIX.

De dimanatione.

Quædam sunt, quæ dimanare dicuntur a sua causa per modum resultantiæ, et non per modum actionis, sicut propriæ passiones ab essentia, relatio a fundamento, actio ab agente. Et aliqui existimant passiones dimanare ab essentia per veram actionem, et aliquando separatim a productione illius rei, a qua resultant, ut quando aqua calida reducitur in frigiditatem. Quam sententiam tenet P. Suarez disp. 18. Metaph. sect. 3. n. 4.-9. Alii vero præsertim ex thomistis dicunt non intervenire actionem aliquam ortam ab essentia in ipsas passiones, sed ipsa actione generantis immediate terminata ad naturam mediate attingi passiones, ipsa vero actio seipsa egreditur, quia est ipsa egressio

[1] *Lu* — actio enim significatur.

effectus ut *quo*. Ita de passionibus docet Caietanus 1. p. q. 77. art. 6. in solutione ad 3. [1], Ferrariensis 4. Contra Gent. cap. 65. § *Ad difficultatem tactam* [2], Conradus 1. 2. q. 110. art. 3. in corp. art. § *Sed dicitur*, Soto in Logica cap. de Proprio, aliique plures apud Cursum Carmel. hic disp. 10. q. 7. § 3. Alii ex schola Scoti existimant passiones, quæ identificantur cum substantia, ut potentiæ activæ et similes, non emanare a substantia, sed fieri ipsa actione generantis. Quæ vero distinguuntur a substantia, ut quantitas, relationes extrinsecus advenientes, per veram actionem a substantia emanare. Videri potest apud P. Fuente 2. Phys. q. 4. diffic. 4. art. 4.

RESPONDETUR ERGO **dimanationem entitative esse actionem generantis, vel formaliter vel virtualiter. Respectu tamen essentiæ, a qua passio dicitur emanare, non est actio, sed connexio passionum cum essentia, quæ postulat, ut posita actione generantis ab ipsa etiam attingantur passiones.**

Quod ergo emanatio respectu essentiæ non sit proprie actio, sumitur ex D. Thoma 1. p. q. 77. art. 6. ad 3., ubi inquit, quod « emanatio proprii accidentis a subiecto non est per aliquam transmutationem, sed per aliquam naturalem resultantiam ». Et idem repetit art. 7. seq. ad 1. Distinguit ergo S. Thomas emanationem ab actione, quæ est prædicamentum, quia apud D. Thomam actio, quæ est prædicamentum, sine transmutatione et motu non est. Unde idem est negare, quod resultantia illa sit transmutatio, et negare, quod sit actio, quia si esset actio, deberet esse eductiva et unitiva illius accidentis ad subiectum, quod sine transmutatione non fit.

RATIO ET FUNDAMENTUM EST, quia ponere novam actionem distinctam a generatione pro emanatione passionum et superfluum est et impossibile. Superfluum quidem, quia eadem actio, quæ dat formam, dat consequentiam ad formam. Actio ergo generantis non sistit in nuda substantia, sed eam producit ornatam accidentibus, a quibus dependet substantia, ut existat et operetur. Pertinet enim ad generantem ponere suum terminum totaliter et absolute in esse et in ea dispositione, qua operari possit, siquidem ad hoc est, ut operetur. Ergo debet illi tribuere illa, sine quibus neque existit neque operatur, qualia sunt accidentia propria.

Et ex hoc ostenditur, quod sit impossibile emanationem esse actionem distinctam a generatione ortam ex ipsa essentia rei genitæ: *Primo*, quia ad elicientiam actionis, quæ vera operatio et actio est, requiritur virtus operativa, et non potest immediate a substantia elici, ut art. 2. probatum est. Ergo non potest substantia nuda producere aliquid per veram actionem, alias ruit totum fundamentum ad distinguendum potentias operativas a substantia. *Secundo*, quia propria passio solet esse principium agendi, ut calor calefaciendi, visus videndi. Si ergo per actionem propriam produceretur a substantia, haberet duplicem actionem cum calefacit, aliam per substantiam [3] producentem calorem, aliam per calorem calefacientem. *Deinde*, ut S. Thomas probat opusc. 48. cap. de Proprio [4], si essentia per veram efficientiam produceret passiones, id faceret per actionem eductivam. Creativa enim hic non habet locum, cum producatur accidens dependenter a

[1] *Le* V. 247. n. VIII.
[2] *Le* XV. 210. n. V.
[3] *Lu* — per substantiam.
[4] Summa tot. Log. Arist. (*Pa* XVII. 59 a).

subiecto, propria autem passio recipitur in toto subiecto, v. g. calor in igne, intellectus in anima. Ergo si ipsa essentia active producit passionem, quam recipit, secundum idem erit activum et passivum, in actu et potentia respectu eiusdem, quod implicat, ut ostendemus in libro 7. [1], nisi forte dicatur esse actionem immanentem, qua producitur propria passio. Sed hæc neque convenit omni substantiæ, sed tantum viventi, neque est productiva termini, qui ulterius sit principium agendi, sicut solent esse propriæ passiones. Et quando dicit D. Thomas 1. p. q. 77. art. 6., quod subiectum, in quantum est in actu, est productivum accidentis proprii, et in quantum in potentia, receptivum, loquitur de productivo non per propriam actionem elicitam a se, sed a generante, quod mediante ipsa substantia reddita in actu attingit passiones.

SED OBICIES: Nam sequitur ex hoc, quod passiones non pendeant ab essentia secundum causalitatem physicam, sed secundum illationem logicam, scilicet secundum connexionem. *Consequens* est falsum, alias non fluerent physice, nec dependerent passiones ab essentia, sed ipsa essentia esset in otio et quiete, utpote nihil realiter causans, præterquam quod non est assignabile, quid desit illi emanationi, ut sit vera efficientia, cum sit verus effluxus et originatio unius ab alio cum vera dependentia. *Sequela* vero probatur, quia si dependet physice et causatur passio ab essentia, in quantum emanat ab illa in aliquo genere causæ, nec est aliud quam in genere causæ effectivæ; licet enim etiam recipiatur passio in substantia, tamen receptio non est emanatio.

Respondetur emanationem esse veram et physicam causalitatem, non tamen distinctam ab ipsa generatione, quæ, ut attingit substantiam, dicitur generatio, ut autem mediante ipsa substantia progreditur ad passiones ratione debiti et connexionis cum illa, dicitur emanatio. Et sic substantia est principium passionum, non ut primo eliciens productionem illarum, sed ut medium et ratio progrediendi actionem ad illas, ita quod generatio non sistat in ipsa, sed mediante ipsa ulterius transeat ad passiones. Et quantum ad hoc est principium ipsius ulterioris transitus, et ratione suæ connexionis cum passione iuvat et conducit ad illum progressum actionis. Et sic non est in otio et quiete, sed vere agit actione generationis, non elicita a se, sed terminata ad se et ratione sui ulterius progrediente. Hoc enim contingit, quando aliquod agens ordinate producit multa, prius attingens unum et mediante illo aliud. Illud enim, quod immediate attingitur, quatenus est ratio transfundendi actionem ad terminum secundum, dicitur active se habere, ut dicit D. Thomas opusc. cit. [2], sicut clavus infixus trabi, si mediante clavo movetur. Quamvis totus motus effective sit ab homine movente clavum et trabem, tamen clavus etiam se habet active ad motum trabis. Sic subiectum movetur a generatione et est ratio, ut ipsa generatio transeat ad passiones attingendas. Nec potest dici, quod terminus secundarius non attingitur ab actione, alias esset primarius. Contra enim est, quia si nullo modo attingitur, nullo modo pertinebit ad ipsam actionem, et sic nec secundarius erit. Et quando dicitur, quænam conditio deficiat, ut emanatio sit vera actio, respondetur, quod respectu generantis nulla defi-

[1] q. 22. art. 1.
[2] Summa tot. Log. Arist. tract. 1. c. 6. (*Pa* XVII. 59 b).

cit, quia vera actio est, respectu vero essentiæ deficit, quod sit primum principium, unde incipit motus, cum non ab ipsa incipiat, sed a generante.

SECUNDO OBICIES specialiter de illis passionibus, quæ aliquando impediuntur et iterum fluunt, ut cum aqua calida reducitur ad frigiditatem, lapis remoto obstaculo descendit. Tunc enim illa frigiditas est de novo producta et distincta numero ab ea, quæ antea corrupta fuit, et ad eam Deus de novo concurrit, cum de novo sit in rerum natura, et in aqua fit novus motus, cum per transmutationem eius a calore in frigus reducatur aqua. Quæ transmutatio non fuit in prima generatione, ergo fit illa frigiditas nova actione sicut et novo motu, et non actione generantis, quæ iam præteriit, et generans amplius non influit, ergo per actionem productam ab ipsa substantia.

Confirmatur, quia si passiones seipsis emanant ab essentia, et non media actione, seipsis sunt ipse effluxus ab essentia, ergo inseparabiles erunt ab essentia, sicut ipse effluxus et actio inseparabilis est, cum tamen constet quantitatem separari a substantia, cuius est proprietas.

Ad hoc argumentum respondebimus infra q. 23. [1], agendo de motu gravium et levium, ubi ex mente D. Thomæ ostendemus in forma producta per generationem virtualiter manere generationem, sublatoque impedimento iterum explicari in passionem et emanationem, et virtualiter posse esse motum, si removeat contrarium impediens se, quia [2] tunc fit emanatio cum mutatione seu remotione contrarii.

Ad confirmationem respondetur proprias passiones, quæ non sunt modi, separari posse ab essentia, impedita actione generantis et effluxu emanationis, ne ipsas tangat, vel supplente Deo ipsam sustentationem earum in subiecto; nec enim sunt essentialiter ipsa actio, sed terminus eius, qui [3] per aliam actionem conservari potest.

NOTA.

De subordinatione causarum tam principalis quam instrumentalis hic agendum erat. Sed quia tractatus iste provectioribus convenientior est quam tironibus, ad ultimum octavi libri [4] reservatur, ubi agitur de comparatione mobilium ad moventia usque ad primum motorem.

QUÆSTIO XIII.

DE FINE.

Eundem ordinem servabimus in explicanda causa finali, quem in reliquis causis, ut *primo* agamus de ratione formali causandi et conditione requisita, *secundo* de causalitate, *tertio* de effectibus.

ARTICULUS PRIMUS.

UTRUM APPREHENSIO FINIS SIT RATIO CAUSANDI VEL SOLUM CONDITIO.

DUO SUPPONENDA SUNT: Primum est finem debere habere rationem boni et appetibilis, ut sit finis, nec sub ratione mali posse aliquid finalizare. Quod licet aliqui auctores negent, nunc tamen id supponimus, ut tradi solet 1. 2. q. 8. art. 1. et 1. p. q. 5. art. 4. *Cuius ratio* manifeste

[1] art. 1. (465 a 23).
[2] *Lu* — quia ... contrarii.
[3] *Lu* — qui ... potest.
[4] q. 25. et 26. (487 b 27).

sumitur ex ipsa essentia finis. Est enim id, cuius gratia aliquid fit. Si autem sit malum sub ratione mali, hoc ipso habet rationem disconvenientis et inappetibilis. Ergo illius gratia seu amore nihil potest appeti. Quod enim est disconveniens, quomodo potest esse gratum aut illius gratia cetera appeti? Constat autem, quodsi aliquid appetitur sub ratione mali, appeti debet ut disconveniens sibi; nam si est conveniens sibi, licet alteri disconveniens et malum, hoc ipso appetitur sub ratione boni, non sub ratione mali. Unde quæcumque mala, etiam ipsum non esse, rationem boni induere debent, ut appetantur vel comparative ad aliquid peius vel ex deceptione existimante bonum, sicut non esse sub ratione carendi præsenti miseria appetitur. Et inimicus odio habetur in seipso vel per actum fugæ, quia oritur illud odium ex abominatione et fuga disconvenientiæ, quæ est in inimico, vel actu prosecutionis, quo fertur voluntas in inimicum ut nocivum mihi, et sic odio dignum in se, quia mihi bonum est reputare dignum odio, quod mihi est disconveniens.

Secundo suppono varias esse divisiones finis, quas in præsenti non possumus exacte discurrere; pertinet enim potius ad philosophum moralem vel theologum. Breviter dicimus, quod cum *finis* et *terminus* videantur esse idem, sicut contingit dividi rationem termini, ita et finis. Sunt autem quatuor, quæ termini vel finis rationem habere possunt. *Primo* id, quod est terminus cuiuscumque agentis. *Secundo* dicitur terminus seu finis id, quod appetitur quasi terminus inclinationis et appetitus. *Tertio* id, cui appetitur; terminat enim appetitum tamquam subiectum, cui aliquid attribuitur. *Quarto* id, quo consequimur finem; illo enim terminatur actio. Et sic datur finis *cuius gratia*, qui est id, quod appetitur ut ratio ceterorum. Secundo datur finis *cui*, tertio finis *quo*. Id vero, quod est terminus agentis quomodocumque, dicitur finis effectus, et non finis causa, qui etiam aliquando vocatur finis *propter quem*, sicut providentia regis est propter securitatem rustici, quia scilicet est effectus eius. Et finis causa semper est nobilior suo finalizato, finis autem effectus non est nobilior, sed inferior causa sua.

Finis causa sive finis cuius gratia dividitur in finem ultimum et non ultimum. *Finis ultimus* est, ad quem omnia ordinantur sine subordinatione ad alterum. *Non ultimus*, ad quem ordinantur aliqua cum subordinatione et dependentia ad alterum. Et habet veram rationem finis etiam non ultimus, sed participatam, in quo rationem medii aliquo modo induit. Simpliciter tamen habet rationem finis, quia simpliciter est appetibile, licet participative, sicut substantia creata est ens per se, participative tamen ab increata. Ex quo intelligitur alia divisio finis ultimi, quod alius est *finis ultimus simpliciter*, id est in omni genere, cui omnia in quocumque genere subordinantur, vel *ultimus in aliquo genere* et respectu huius appetentis.

Solet etiam distingui finis in finem *operis* et finem *operantis*. Primus est ipsi operi debitus secundum se, secundus ex intentione operantis præfixus. Et denique alius est finis *primarius*, qui primo et directe intenditur, alius *secundarius*, qui ex conequenti et alio præsupposito.

IN PRÆSENTI DISPUTATIONE solum agimus de fine cuius gratia, quia solum iste est finis causa et condistinguitur a reliquis causis. Et in hoc art. intendimus discernere rationem formalem causæ finalis a conditione requisita. Constat enim concurrere ad appetitum finis et propriam eius bonitatem ex parte rei appetibilis et apprehensionem seu propositionem

eius, ut manifestetur appetitui. Et inquirimus, an utraque ista ratio concurrat ut ratio formalis, vel altera ut conditio et altera ut ratio formalis.

Sunt autem DUÆ PRINCIPALES SENTENTIÆ in hac parte: Prima et communior sententia est, quod cognitio solum est conditio finalizandi, ratio vero formalis est ipsa bonitas, quæ convenit rei secundum se, et non ratione apprehensionis, sive secundum esse possibile sive secundum esse existens. Ita communiter discipuli D. Thomæ, Caietanus 1. 2. q. 1. art. 1. [1], Ferrariensis 1. Contra Gent. cap. 44. § *Sciendum secundo* [2], Soto 2. Phys. q. 3. § *Causa finalis*, Suarez disp. 23. Metaph. sect. 8., Fonseca, Pereira et alii, quos citat Ægidius libro 1. de Fine q. 6. art. 6.

Secunda sententia principalis tenet apprehensionem finis non esse conditionem sed rationem formalem causandi. Ita Medina 1. 2. q. 1. art. 1., idemque attribuitur Soncinati et Capreolo et aliis. Qui auctores non sentiunt realem bonitatem non pertinere ad rationem formalem finis, sed affirmant pertinere etiam apprehensionem, et habere se bonitatem apprehensam sicut color lucidus. Lux enim non est conditio constituendi colorem in esse visibilis, sed formalis ratio. Sic bonitas finis non solum ut subest suo esse, sive possibili sive existenti, sed etiam ut subest esse apprehenso formaliter redditur finalizans.

Inter has duas sententias principales DUÆ MEDIÆ interiacent, quæ illas quodammodo modificant: Prima est P. Vazquez 1. 2. disp. 2. cap. 2. et 3., qui distinguit de cognitione seu conceptu formali et obiectivo et dicit, quod finis, ut dicit conceptum obiectivum et esse intentionale in intellectu, sic induit rationem formalem finalizandi. Ceterum ipse conceptus formalis, a quo denominatur res cognita et in quo res ipsa repræsentatur, dicit, quod solum est conditio requisita ad finalizandum. Altera sententia est Mag. Bañez 1. p. q. 80. art. 2. dub. 1. ad argumenta primæ sententiæ, qui affirmat cognitionem non esse formalem rationem finis, sed radicalem, quatenus cognitio est radix appetitus tendentis in finem; et hac ratione potest pertinere apprehensio ad rationem obiectivam specificantem.

NIHILOMINUS SIT UNICA CONCLUSIO: **Apprehensio non est ratio formalis finalizandi, sed conditio requisita ad finem pro ea parte, qua finis etiam est obiectum, neque est conditio solum per modum applicationis, sed etiam per modum existentiæ.**

Itaque sicut in efficiente datur duplex conditio, altera existentiæ in se, altera applicationis ad passum, ita in appetibili, quod habet rationem finis et obiecti, apprehensio utramque præstat conditionem, et applicationis ad appetitum et existentiæ in esse obiectivo, ut intentionaliter et metaphorice moveat.

FUNDAMENTUM EST, quia esse apprehensum est conditio omnis obiecti propositi voluntati, sive sit finis sive medium; nihil enim est volitum, quin præcognitum. Quod ergo est commune fini et non fini, non potest esse ratio formalis finalizandi, sed pertinet ad communem rationem finis et medii seu cuiuscumque appetibilis, et hæc ratio communis est esse obiectum voluntatis. Unde in fine distinguitur ratio obiecti a ratione finalizandi, ut sumitur ex D. Thoma 1. 2. q. 18. art. 4. et 5., et advertit etiam Caietanus ibidem q. 1. art. 3. [3], ut statim explicabimus. Quod non solum convincit cognitionem et conceptum formalem esse conditionem, et non rationem formalem, sed neque ipsam rationem conceptus obiectivi ut apprehensi et ut habentis esse intentionale, quia hoc ipsum est commune omni appetibili et obiecto volito, sive sit finis sive non. Ergo non est propria ratio finis, neque ut ratio *quæ*, neque ut ratio *sub qua*. Ratio enim *sub qua* est formaliter et magis determinata quam ratio *quæ*, ut patet in ipsa luce et colore; lux enim formalizat et perficit colores in ratione visibilis. Si ergo esse cognitum est communius quam finis, cum etiam requiratur, ut sit volitum id, quod non est finis, non potest esse ratio formalis *sub qua* ipsius finis.

Et urgetur hoc amplius, quia apprehensio non potest esse formalis ratio determinativa boni et appetibilis in ipsa linea appetibilitatis, quia apprehensio pertinet ad rationem manifestativi et cognoscibilis, appetibile vero ad rationem boni realis et convenientis appetenti. Unde illa apprehensio non addit aliquid in genere et linea appetibilis, sed supponit illam et solum manifestat, unde nullus intendit apprehensionem tamquam aliquid consequendum vel fruendum. Si autem apprehensio se haberet ut ratio formalis simul cum ipsa bonitate reali, utramque deberet esse in eadem linea et genere appetibili, sicut lux et color sunt in genere visibili. Ergo si apprehensio et appetibile sunt in diverso genere, quia unum est in genere cognoscibili et manifestabili, alterum in genere volibili, non potest utraque ratio formaliter se habere, sed una ut ratio formalis, altera ut conditio, sine qua tamen bonum non movebit, sicut ignis non existens vel non applicatus non comburit. Et ideo est conditio insupplebilis a Deo apprehensio, quia non solum est conditio per modum applicationis, sed etiam per modum existentiæ ad finalizandum requisitæ.

SED INQUIRES DUO: *Primum*, quomodo distinguatur formalis ratio obiecti et finis in ipso bono. *Secundum*, an bonitas ipsa realis sit formalis ratio finis, quatenus bonum transcendentale est et passio entis, an quatenus est bonum relate et secundum convenientiam; hoc enim est, quod dividitur in honestum, utile et delectabile.

Ad primum respondetur distingui sine dubio rationem obiecti et finis, ut supra diximus, et differunt penes diversa officia et respectus. Est enim munus obiecti specificare actum tamquam principium extrinsecum, a quo pendet actus in sua specificatione, unde obiectum invenitur tam in eo, quod est finis, quam quod non est finis, tam respectu potentiæ appetentis quam cognoscentis; in omnibus enim actibus specificatio est ab obiectis. At vero munus finis non est specificare seu determinare id, quod ad speciem et constitutionem rei pertinet, sed terminare et ultimare ea, quod pertinet ad exercitium et executionem rei fiendæ; nullus enim movetur ad aliquid faciendum vel exequendum, nisi sibi ponatur finis operationis et motus, alias maneret infinitus et impertransibilis, si non poneretur sibi aliquid, ubi sisteret et quiesceret. Et ideo finis importat bonitatem seu perfectionem sistentem et [1] terminantem motum, et sic moventem, ut in se sistatur, et sic diffundit suam bonitatem non propagando illam efficienter, sed præbendo id, ad quod efficientiæ motus terminetur.

Ad secundum respondetur, quod bonum, ut sit finis, sine dubio non

[1] *Le* VI. 7. sq. n. IX. et X.
[2] *Le* XIII. 131. n. V.
[3] *Le* VI. 11. n. II.

[1] *Lu* — et terminantem.

debet habere solam bonitatem transcendentalem sub conceptu absoluto, sed sub conceptu convenientis et ordinate ad alterum, cui est bonum, quia finis est id, cuius gratia aliquid fit. Ergo debet esse conveniens respectu eius, quod fit propter illud, alioquin gratia illius non erit, si non habet ordinem convenientis ad ipsum [1].

Urgent vero aliqui in amore amicitiæ, in quo amicus appetitur, et non ut conveniens mihi, sic enim esset amor concupiscentiæ. *Item* quia ipsa convenientia non est ratio formalis appetendi, est enim relatio, quæ non appetitur neque intenditur ratione sui. Sed hæc parum urgent. *Ad primum* enim dicitur, quod amor amicitiæ non respicit amicum propter bonitatem transcendentalem, qualis invenitur etiam in rebus inanimatis, sed propter bonitatem, quam in se habet, non ut convenientem mihi convenientia solius utilitatis, aut quatenus mihi servit, bene tamen convenientia communicationis et familiaritatis, quæ est convenientia honesti; amicitia enim fundatur super aliquam communicationem bonorum, ut dicit D. Thomas 2. 2. q. 23. art. 1. Et [2] ratione huius communicationis amicus reputatur ut alter ego, et sic etiam conveniens est mihi. *Ad secundum* dicitur, quod qui appetit bonum ut conveniens, non appetit ipsam relationem convenientiæ, sed id, quod fundat talem relationem.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur: Quia diversa ratio apprehensi facit diversitatem in appetitu, non vero diversum appetibile, sicut appetitus innatus et elicitus differunt penes apprehensum vel non apprehensum, et appetitus sensitivus et intellectivus penes diversum modum apprehensi. Quod etiam testatur S. Thomas 1. p. q. 80. art. 2. ad 1., ubi inquit, quod « differentiæ apprehensi sunt differentiæ appetibilis, unde potentiæ appetitivæ differunt secundum differentiam apprehensorum sicut secundum propria obiecta ». Ergo ratio apprehensi ad formalitatem pertinet appetibilis. Et apertius 1. 2. q. 31. art. 3. ad 1., ubi inquit, quod « cum appetitus animalis sit bonum apprehensum, diversitas apprehensionis pertinet quodammodo ad diversitatem obiecti ». Et idem fere habet ibi q. 30. art. 3. ad 2.

RESPONDETUR, quod apprehensio, quæ facit differre specificative potentias appetitivas, non est apprehensio formalis et ex parte subiecti se tenens, sed radicalis seu obiectiva, ut deducitur ex D. Thoma 1. 2. p. q. 30. art. 3. ad 2., id est res ipsa appetibilis sic considerata, quod fundat diversum modum appetibilitatis, quæ requirit diversum modum movendi et inclinandi potentias. Ubi apprehensio ipsa non est ratio formalis, sed conditio, sicut eadem res ut futura vel ut præsens fundat in appetitu diversos actus, scilicet spei vel gaudii, timoris vel tristitiæ, cum tamen variatio præsentis vel futuri, non variet ipsam intrinsecam naturam appetibilis, sed quamdam conditionem eius, scilicet existentiam, quæ intrinsece requiritur. Et ideo res ipsa ut fundat istum diversum modum existendi, redditur diverso modo appetibilis; sic ut fundat diversum modum existentiæ obiectivæ, quæ requiritur ad movendum metaphorice et intentionaliter, constituit diversum appetibile et specificat diversos appetitus. Unde dicit D. Thomas q. 22. de Veritate art. 4. ad 1. [3],

[1] *Lu* se.
[2] *Lu* — Et ... mihi.
[3] *Pa* IX. 319 a.

« quod voluntas ab appetitu sensibili non distinguitur directe per hoc, quod est sequi apprehensionem hanc vel illam, sed ex hoc, quod est determinare sibi inclinationem vel habere determinatam ab alio, qua duo exigunt potentiam non unius modi, sed talis diversitas requirit diversitatem apprehensionum. Unde quasi ex consequenti accipitur distinctio appetitivarum virium penes distinctionem apprehensivarum, et non principaliter ». Ita D. Thomas. Ubi satis clare traditur doctrina posita per apprehensionem radicalem vel formalem, quatenus in aliquo appetibili radicatur diversus modus movendi, quod utique per diversam apprehensionem fit, non tamen apprehensio ipsa formalis est ratio distinguendi. Et similiter q. 25. de Veritate art. 1. ad 6. [1] dicit « sumi distinctionem virium appetentium ex diversitate apprehensionis per accidens, per se autem ex diversitate apprehensorum ».

Secundo arguitur: Quia multa sunt, quæ movent non per bonitatem realem, sed per apprehensam, ut patet in omnibus, qui ex deceptione moventur circa impossibile vel quodcumque bonum apparens, ergo est maior connexio inter apprehensionem et appetitum, quam inter bonitatem realem et appetitum ipsum. Nam sine apprehensione finis movere non potest, sine bonitate autem reali potest, dummodo sit apprehensa. Ergo formalius et intimius concurrit apprehensio quam bonitas realis. Unde videmus, quod variata apprehensione vel dictamine variatur species actus, v. g. de bono in malum et e contra, de timore in tristitiam, et aliis similibus.

RESPONDETUR bonitatem apprehensam movere ratione bonitatis realis, ut suppletæ per ipsam repræsentationem et ut dantis eminentiam obiectivam et intentionalem ipsi appetibili, ut intentionaliter et metaphorice moveat. Unde non sequitur, quod apprehensio sit ratio formalis, sed quod suppleat et deferat secum id, quod est ratio formalis, scilicet ipsam bonitatem realem appetibilis. Quod vero non possit suppleri ipsa apprehensio, sicut suppletur bonitas realis, ideo est, quia apprehensio non est conditio extrinseca importans solam applicationem ipsi passo vel alicui extrinseco; talis enim conditio suppleri potest a Deo, quia extrinseca est. Sed apprehensio dicitur conditio intrinseca, quia non est conditio coniungens alicui extrinseco, sed ut præbens ipsi appetibili esse intentionale et obiectivum, ut metaphorice moveat. Unde sic requiritur apprehensio in fine, quæ dat existentiam intentionalem, sicut existentia realis in efficiente, quæ est conditio insupplebilis a Deo; neque enim potest operari res non existens sicut nec finalizare res non apprehensa. Quod vero bonitas realis possit suppleri, non est quia sola apprehensio sit ratio formalis, sed quia est medium seu conditio repræsentans id, quod est appetibile. Applicatio autem repræsentativa non est necesse, quod supponat existentiam rei applicatæ, siquidem gerit vices illius et in se habet eam. Applicatio autem physica supponit semper existentiam rei applicatæ; inexistens enim applicari nequit, quia non gerit vices eius. Quod vero dicitur sola apprehensione variata variari in specie actus appetitus, iam diximus id fieri ratione diversæ apprehensionis radicalis et ex parte obiecti, non formalis, quæ est solum conditio.

Ultimo arguitur: Quia motio metaphorica est propria causalitas finis; ergo ratio formalis causandi debet

[1] *Pa* IX. 379 b.

esse id, cui formaliter correspondet ista motio. Sed non correspondet bonitati reali, quia bonitas realis solum est principium causalitatis veræ et realis, ergo ut induit rationem cogniti et intentionalis esse. *Similiter* per rationem apprehensionis induit modum prioritatis in causando, quam non habet in ratione bonitatis realis; sic enim potius est posterior, utpote pertinens ad executionem. Ergo status apprehensionis pertinet ad rationem formalem finalizandi.

Respondetur, quod motio metaphorica, licet metaphorice sit motio, vere tamen est aliqua causalitas in re, licet explicetur modo metaphorico per motionem, ut art. seq. dicetur. Unde correspondet ista causalitas ipsi bonitati reali non absolute, sed ut vestitæ intentionali et obiectiva existentia, quæ non se habet ut ratio formalis, sed ut conditio, sicut realis existentia non est formalis ratio operantis effective, sed conditio. Et licet finalizet vere, movet tamen metaphorice; ad hoc enim sufficit realis bonitas sub existentia intentionali, ut statim explicabitur. — Quod vero dicitur, habere prioritatem ratione apprehensionis, respondetur, quod ex se sicut est radicaliter obiectiva, ita est radicaliter prior; ut autem formaliter apprehensa, est prior in intentione; ut vero induit existentiam realem, est ultima in executione, quia est effectus, non causa.

Articulus II.

Quæ sit causalitas finis.

Ex hac difficultate dependet alia, quæ simul cum ipsa declarata manebit, scilicet an finis sit vera et physica causa. Habent enim se correlative causa et causalitas, et in tantum est vera et physica causa, in quantum veram et physicam causalitatem habet.

Duo autem supponimus in præsenti: Primum est omnes fere intelligere aliquid metaphoricum et improprie dictum intervenire in causalitate finis, *tum* quia id expresse docet Aristoteles 1. de Generat. textu 55. [1] inquiens, quod « id cuius gratia non est activum; nam sanitas non factivum est nisi secundum metaphoram ». *Tum* quia finis non movet nisi prout in cognitione atque adeo modo intentionali, qui distinguitur a naturali et mobili. *Tum* etiam, quia finis movet ut terminus, in quem ponderat actio, ut ibi terminetur, non ut principium actionis. Unde ut reddatur principium, oportet extrahi a realitate existentiæ ad obiectivam apprehensionem. *Tum* denique, quia finis movet alliciendo et attrahendo. Attractio autem non est propria motio, quia motio est transitus aliquis, illa autem attractio solum est convenientia et sympathia unius ad alterum, ut trahatur ab illo, quod non nisi translative dicitur motio.

Secundo suppono, quod, ut latius dicemus seq. art., causalitas finis se extendit tam ad operantem quam ad eius effectus, licet diversimode. Nam effectus et actiones agentis respicit finis ut causata a se, agens autem seu operans ut mobile a se. Et ita dicit D. Thomas q. 5. de Potentia art. 1. [2], quod « finis non est causa, nisi secundum quod movet efficientem ad agendum ». Unde et finis dicitur causa causarum, quia movet alias causas ad agendum.

Et ratio est, quia agens non operatur nisi ut determinatum ad aliquid, quod operetur, alias a casu et per accidens operabitur. Determinatur autem a fine, qui est terminus, in quem tendit agens. Ergo motio finis ita debet respicere actiones et effectus ut rem causandam, quod etiam ipsum agens respiciet tamquam mobile, quod determinat, ut operetur. In ipsis autem agentibus, quia alia sunt exequentia, alia imperantia et dirigentia, finis non potest immediate movere illud agens, quod est pure executivum et cognitione carens, sed illud, quod se dirigit et movet in finem, a cuius directione executiva agentia moventur. Non enim bonitas finis potest movere nisi aliquem appetitum. Appetitus autem vel est innatus vel elicitus. Innatus debet esse directus ab aliquo dirigente ipsum in finem, quia ipse non se dirigit. Elicitus autem supponit cognitionem, in hoc enim consistit, quod sit elicitus. Et sic prima motio finis debet esse in appetitum se dirigentem in finem, deinde in agentia, quæ sunt directa ab alio, quia omne, quod est directum non a se, supponit aliud, a quo dirigatur, et cum non sit processus in infinitum, oportet venire ad aliquod, quod se dirigat in finem, et hoc est appetitus rationalis.

Difficultas ergo præsens ad hoc solum reducitur, ut explicemus, quid sit vere et proprie illud, quod metaphorice et improprie vocamus motionem in causalitate finis. Oportet enim, quod sit vera causalitas et propria, licet sit metaphorice actio seu motio, sicut Christus dicitur leo metaphorice propter fortitudinem, non quia sit in eo metaphorice fortitudo, sed est metaphorice leonina, vere autem divina. Similiter finalizatio metaphorice dicitur motio, vere autem causalitas finis, et inquirimus, quid sit illud vere.

Varie circa hoc sentiunt auctores. Principales autem sententiæ reduc-

[1] c. 7. (324 b 14).
[2] *Pa* VIII. 101 a.

cuntur ad quinque: Prima asserit consistere in qualitate, nempe in aliquo actu intellectus vel voluntatis, scilicet cognitione excitante vel volitione aut intentione ipsius finis. Ita Cabero hic tract. 2. disp. 6. dubit. 3.

Secunda asserit esse ipsam actionem agentis, præsertim voluntatis operantis, quæ actio sub respectu egressionis et dependentiæ ab agente dicitur actio, sub dependentia a fine est finalizatio. Quid sit autem ista dependentia a fine restat explicandum. Ita Suarez disp. 23. Metaph. sect. 4., Rubius 2. Phys. tract. de Causa finali q. 3. n. 30., Carmel. hic disp. 14. q. 5. § 2. et plures thomistæ ad 1. 2. q. 1. art. 1. Et ad idem reducitur sententia scotistarum, quod causalitas finis fundamentaliter sumpta est idem cum actione voluntatis, qua eligit vel imperat media, formaliter vero est relatio distincta a relatione causæ efficientis, sicut ipse finis distinguitur, et hæc subiectatur in ipsa causa et terminatur ad effectum. Ita Fuente 2. Phys. q. 7. diffic. 3. art. 2. Sed mirum est, quod fundamentum huius relationis dicitur esse ipsa actio efficientis, et tamen subiectari dicitur in ipso fine. Quomodo ista cohærent, cum relatio numquam separetur a fundamento?

Tertia sententia dicit causalitatem finis esse aliquid medium inter finem et finalizatum resultans a fine, sicut actio est medium inter efficiens et effectum. Quam sententiam placuisse quibusdam recentioribus referunt Fonseca et Conimbric. Sed neque ipsi videntur ab ea abhorrere. Nam Fonseca 5. Metaph. cap. 2. q. 10. sect. 3. et 4., Conimbric. 2. Phys. cap. 7. q. 6. art. 2. dicunt causalitatem finis esse modum ipsius finis, licet ab eo realiter indistinctum. Et q. 21. art. 3. ad 2. inquiunt actionem ipsius intellectus proponentis voluntati finem præcedere causali-

tatem finis, et sic non ponunt in actione veritatem huius metaphoræ.

Quarta sententia non distinguit causalitatem finis a bonitate ipsius finis nisi secundum quamdam moralitatem, quatenus bonitas finis attrahit et intentionaliter efficit, ut effectus agentis intuitu eius fiat et sic ab eo pendeat. Ita Ægidius lib. 1. de Fine in communi q. 6. art. 6. § 3. Quod totum non videtur differre ab excitatione et propositione obiecti per intellectum, ut docet prima sententia.

Ultima sententia constituit causalitatem finis in quodam conflato ex causalitate physica et morali: physica, quatenus dependentia finalizati a fine realis est; moralis autem, quatenus dependet saltem tamquam a conditione ab existentia obiectiva et intentionali. Ita Araujo 8. Metaph. q. 9. art. 2.

SIT UNICA CONCLUSIO: **Metaphorica motio, qua finis dicitur causare secundum veritatem, est primus amor finis ut passive pendens ab appetibili, non ut active elicitus a voluntate.**

Hæc conclusio unum supponit et alterum declarat. Supponit, quod causalitas finis, licet metaphorice sit motio, vere tamen esse causalitatem realem, quia alias si totum, quod datur in causalitate finis, esset metaphoricum et nihil reale, finis non esset vera causa physica, cum tamen sit præcipua et prima causarum, imo per excellentiam est id, cuius causa seu cuius gratia cetera fiunt. Ergo si nullam veram causalitatem habet, vera causa non est.

Quod vero explicanda sit causalitas finis per ipsum appeti et amari passive, quod in re est ipse amor a voluntate elicitus, non ut a voluntate elicitive, sed ut ab ipso pondere appetibilis passive, sumitur ex D. Thoma q. 22. de Veritate art. 2.[1], ubi inquit, « quod sicut influere causæ efficientis est agere, ita influere causæ finalis est appeti et desiderari ». Et 1. Contra Gent. cap. 75. ratione 5. inquit, « quod causalitas finis in hoc consistit, quod propter ipsum alia desiderantur, et ita quanto finis est perfectior et magis volitus, tanto voluntas volentis finem ad plura extenditur ». Et 1. 2. q. 28. art. 6. inquit, « quod omne agens agit propter finem aliquem, finis autem est bonum desideratum et amatum unicuique, ergo manifestum est, quod omne agens agit quamcumque actionem ex amore aliquo ». Sentit ergo D. Thomas, quod influxus et causalitas finis mediante amore diffunditur, neque enim bonitas finalizans diffunditur realiter, id est non per sui propagationem et alterius boni productionem, sed per sui affectum et ordinationem in ipsum bonum. Idem expressit Scotus q. 4. prologi § *Aliter dicitur*[2], ubi inquit, « quod finis non est causa, nisi in quantum amatus et desideratus movet efficiens ad efficiendum ».

RATIO CONCLUSIONIS EST, quia finis finalizat in quantum appetibile et bonum. Bonum autem est id, quod omnia appetunt, ut definit Philosophus[3]. Ergo si actio appetibilitatis est causa, reductio eius in actum erit formalis causalitas, appetibile autem formaliter reducitur in actum per actualiter appeti; propria enim actualitas appetibilis est appeti actu. Item quia finis non finalizat nisi prout in intentione, ergo eius causalitas intra ipsam voluntatem esse debet, non in aliquo extra voluntatem. Neque apparet aliud quam actus ipse voluntatis, quo redditur finis amatus. Nam quidquid aliud est, sive habitus aliquis sive potentia

[1] *Ps* IX. 317 a.
[2] Super prologum Magistri Sententiarum q. 4. et 5. art. 3. (I. 85. n. 115 a).
[3] cf. Eth. Nicom. l. 1. c. 1. (1094 a 1).

voluntatis, minor actualitas est, quam ad actualem influxum requiratur. Alii vero actus posteriores isto amore causati sunt a fine potius quam causalitas eius. Imo ipsemet amor finis ut elicitus a voluntate est causatus a fine, ut autem passive pendens ab ipso pondere appetibilis causalitas finis est, ut statim magis explicabitur.

Ut autem hoc radicitus percipiatur, advertendum est amorem seu appetitum actualem pendere a duplici principio, scilicet ab appetibili ut attrahente et efficiente appetitum, quod explicatur per modum cuiusdam ponderis seu spirationis inclinantis iuxta illud Augustini[1]: « Pondus meum amor meus, eo feror quocumque feror ». Et sic voluntas fit ponderosa ex ipsa coniunctione et immutatione appetibilis. — Secundo pendet amor ab appetente seu voluntate eliciente, quando est appetitus elicitus, sicut quando est innatus pendet ab instituente naturam et dirigente in finem. Et quidem ille actus seu amor, ut est actus seu operatio causæ, respicit ipsam ut efficientia seu actio. Ut vero pendet ab obiecto, adhuc fundat duplicem habitudinem: Aliam specificationis, quæ proprie respicit ipsum ut obiectum per modum specificativi et pertinet ad genus causæ formalis extrinsecæ. Alia est habitudo finalizationis, quatenus actus ille, etiam postquam est specificatus, respicit alterum, cuius intuitu et gratia fiat, vel si intuitu sui fit, in se habet rationem finis distinctam a ratione obiecti. Itaque dependentia actus ab obiecto est communis tam obiecto, qui est finis, quam qui non est finis, et solum consistit in dependentia ab ipso ut determinante speciem actus. At vero finis non constituit speciem, sed movet agens ad exercitium actionis, et quia non potest exercere actionem nisi per aliquam inclinationem, quæ generaliter dicitur appetitus, neque inclinatio potest tendere nisi ad aliquid certum, prius necesse est, quod reddatur inclinatio proportionata respectu illius termini, in quem tendit. Et illa proportio seu immutatio reddit inclinationem quasi coniunctam ipsi appetibili. Et sic inclinatio ponderosa facta tendit in finem, et quanto plus facit aliquod bonum ponderare in plures actiones, tanto universalior et perfectior finis est, et si facit ponderare in omnes, tunc est ultimus finis et dicitur appeti et diligi toto corde, imo et amari caritate, quia caritas addit super amorem communiter dictum æstimationem rei volitæ quasi magni et cari pretii, ut dicit S. Thomas 1. 2. q. 26. art. 3. Quare hæc immutatio seu pondus appetibilis in voluntate in re per actum amoris fit. Sed quatenus est elicita perfecte a voluntate, dicitur actio voluntatis et effectus finis, quatenus vero est ab appetibili et subordinatur ei ad amandum, est causalitas finis; finis[2] enim est ipsum appetibile, et ab eo causalitas finalis esse debet. Et secundum hanc rationem est ab obiecto proposito et præcedit rationem eius ut est a voluntate elicitive, sicut spiratio amorem perfectum, dictio intellectionem.

Et hoc ipsum agnovit D. Thomas in loco nuper cit. art. 2., ubi inquit, « quod appetibile dat appetitui primo quidem quamdam coaptationem ad ipsum, quæ est quædam complacentia appetibilis, ex qua sequitur motus ad appetibile, et ex ista immutatione appetitus ab ap-

[1] Conf. l. 13. c. 9. (Migne P. L. XXXII. 849), ep. 157., ad Hilarium, c. 2. n. 9. (op. cit. XXXIII. 677), De Civitate Dei, l. 11. c. 28. (op. cit. XLI. 342).
[2] *Lu* — finis ... esse debet.

petibili amor nominatur passio ». Et solutione ad 3., cum obiecisset, quod amor non importat ipsum motum appetitus, sed principium motus, et sic non est passio et motus, respondet, « quod amor etsi non nominat motum appetitus tendentem in appetibile, nominat tamen motum appetitus, quo immutatur ab appetibili, ut ei appetibile complaceat ». Præcedit ergo immutatio complacentiam, quia immutatur, ut placeat, et sic est causalitas finis, quia redditur appetibile actu amatum seu appetitum, non denominatione extrinseca sumpta ab actione amandi, sic enim consequitur illam, et non est aliquid reale, sed ab immutatione, qua redditur appetibile coniunctum ipsi appetitui et appetitus ille coaptatus ipsi appetibili; et sic ipsum appetibile se habet ut gravitas et pondus voluntatis, tam respectu sui quam aliorum. Et convenienter sic ponitur causalitas finis, quia finis est causa movens modo immobili, non se movens, sed alia immutans, ut patet 12. Metaph. textu 37. [1], lect. 7. apud D. Thomam [2]. Et ita causalitas eius non debet quæri in ipsomet fine neque in aliquo motu ab eo egrediente, sed in ipso effectu eius, scilicet in ipso amore, qui est effectus et causalitas finis secundum diversas habitudines et considerationes, sicut etiam quia Deus immobiliter operatur seipso, est actus ultimus operandi, actio autem operata ad extra est effectus Dei, et non aliquid medium inter effectum et causam.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

PRIMO **obicies**: Nullus effectus potest coincidere cum sua causalitate, siquidem causalitas est ratio influens in effectum et ipse exitus rei causatæ. Sed amor est effectus finis, etiamsi sit primus, quo finis amatur, quia ab ipso fine allicitur et determinatur voluntas ad amandum finem. Ergo ipse amor non est causalitas finis, sed causatum.

SECUNDO: Finis per cognitionem propositus excitat appetitum ad amorem. Ergo ante ipsum amorem habet causare et habet causalitatem, scilicet excitationem ipsam.

Antecedens constat, quia voluntas in amore finis dependet essentialiter a propositione et ostensione obiecti, ergo aliquid influit obiectum seu finis in illum amorem, et sic ante actum voluntatis finis habet causalitatem, ergo non consistit in solo amore.

TERTIO: Quia ratio finis ut causet, est realis eius appetibilitas, et non intentionale esse apprehensionis, ergo causalitas debet esse aliquid reale correspondens isti rationi formali, alias si causalitas realis non est, ipsa causa finalis non erit. Sed esse actu amatum seu appetitum non est aliquid reale, sed extrinseca denominatio, ergo non potest esse causalitas vera finis, sicut neque ipsum esse cognitum.

QUARTO: Quia causalitas finis est moralis et motio quædam metaphorica. Sed moralis causalitas non est aliquid positivum emanans a causa, alias esset aliquid physicum, et non morale, et realis motio, non metaphorica. Ergo non est ipse actus voluntatis seu amor etiam prout pendet a fine. Nam illa dependentia a fine vel est realis et physica vel non. Si non, ergo prout sic non dependet realiter a fine, nec causalitas finis aliquid reale est. Si vero est dependentia physica, cur non dicetur realis motio, sed metaphorica etiam prout pendet a fine?

QUINTO: Ista actio voluntatis est

[1] 1072 b 1.
[2] *Pa* XX. 637 b.

etiam causalitas efficientis, et sub ea ratione, qua efficientis est, non est causalitas finalis, sed potius effectus ipsius finis, alioquin confunderentur istæ causalitates, si sub ea ratione, qua est causalitas efficientis, esset causalitas finis. Ergo aliquid debet dari præter rationem actionis, ut reddatur causalitas finis, quia si nihil amplius additur, una formaliter erit altera. Illud autem, quod additur, debet esse aliquid reale, saltem ut modus, et sic oportet explicare, quid sit, et frustra confugiemus ad motionem metaphoricam, si datur realis modus præter modum actionis et causalitatis efficientis, qui tamen non potest procedere a fine, cum finis quandoque realiter non existat, apprehensio autem solum se habet ut conditio, non ut ratio causandi.

ULTIMO: Finis operatur alliciendo et attrahendo voluntatem, ut velit, ergo causalitas non potest esse volitio, quia per volitionem non allicit ad volendum, sed iam est allecta, ergo non est causalitas alliciendi.

AD PRIMUM **respondetur,** quod amor secundum diversas considerationes est causalitas et effectus finis. Nam ut active elicitur ab appetitu, est effectus finis, gratia enim finis operatur voluntas, alias non amaret finem propter finem, quod esset non habere illum pro fine. At vero iste amor finis ut passive se habet ad obiectum appetibile, quatenus connaturalizatur illi, et accipitur a voluntate ut pondus suæ inclinationis immutans ad complacendum, sic est causalitas finis et ratio appetendi et exequendi alia; de quo amplius dicemus solutione ad ultimum.

AD SECUNDUM respondetur, quod ipsa cognitio seu obiectum ut cognitum causat amorem, et amor pendet ab illo secundum duplicem considerationem, et *ut actus*, quatenus actio elicita est a voluntate, et *ut causalitas*, quatenus passiva quædam immutatio et connaturalitas est ipsius appetibilis in appetitu, et prout causalitas dependet et causatur a fine excitante per cognitionem immediate per seipsam, sicut actio et omnis alia causalitas a sua causa est immediate per seipsam. Ut autem ille amor est actio elicita, causatur a fine tamquam effectus mediante ipsa immutatione appetitus passiva ab [1] obiecto proposito, quæ est ipsius finis causalitas. Quomodo autem ista passiva immutatio appetibilis erga appetitum præcedat amorem, ut actio est, statim explicabimus.

AD TERTIUM respondetur causalitatem finis esse realem, prout ly reale distinguitur contra ens rationis, non prout distinguitur contra ly intentionale. Oportet enim, quod finis causet mediante cognitione ut proponente et movente voluntatem, quæ motio intentionalis est, vere tamen in re existens et verum effectum habens in voluntate, scilicet amorem, non solum ut elicita actio voluntatis, sed etiam ut passio est ab appetibili. Et quando dicitur, quod esse amatum est extrinseca denominatio, distinguo: in obiecto ad extra esse amatum est denominatio, concedo, in ipso vero affectu interiori esse amatum, quod est idem atque ipsum appetibile esse coniunctum voluntati, et spirare seu ponderare in illa ad amorem sui et aliorum, sic nego. Vere enim effectus ab appetibili ipso pendet et determinatur, et hoc vocatur amor passive, scil. [2] affectus ipse ut a pondere obiecti dependens.

Quodsi instes: Nam passio est posterior actione, ergo non potest causalitas finis esse amor ut passio

[1] *Lu* — ab ... causalitas.
[2] *Lu* — scil. ... dependens.

et effectus eius ut actio, cum causalitas sit prior effectu, non ad ipsum consecuta. *Respondetur*, quod passio consecuta ad actionem non potest esse causalitas finis, sed effectus, multo magis quam ipsa actio, ad quam talis passio consequitur. Et sic amor ut est actus immanens receptus passive in voluntate, postquam elicitur ab ipsa, non est causalitas finis, sed effectus. At vero id, quod dicimus esse causalitatem finis, est passio seu spiratio appetibilis in appetitu, quæ influit in elicientiam amoris perfecti, quatenus redditur appetitus immutatus ab appetibili seu determinatus et quasi ponderosus factus ab appetibili, ut tendat in ipsum et in alia propter ipsum. Et sic dicit D. Thomas 1. 2. q. 26. art. 2., quod prima immutatio appetitus ab appetibili vocatur amor. Unde talis passio non est illata ex actione, sed actus ut spirans, id est, ex vi obiecti ponderans et dans principium actionis seu inclinationis, quæ est amor perfectus, ut docet ibidem S. Thomas solutione ad 1. Et inde infert ibidem art. 3. ad 4., quod magis homo in Deum potest tendere per amorem passive quodammodo ab ipso Deo attractus, quam ad hoc eum propria ratio possit ducere. Quare ista immutatio potentiæ ab obiecto sine elicientia actus non est, imo [1] realiter et identice est ipse actus elicitus, sed ut a potentia elicitur, perfecte et consummate est elicientia amoris, ut ab obiecto coniungente se voluntati per actum, ut spiratio est et pondus obiecti et a propositione obiecti pendens, sic dicitur passio, non quidem secuta ex actione, sed spirata ab obiecto et voluntate, ut amoris actus perfecte eliciatur.

Ad quartum respondetur, quod causalitas finis est metaphorice actio, ut dicit Philosophus 1. de Generat. textu 55. [2], sed non metaphorice est causalitas, sicut iam supra dictum est. Quatenus ergo vera causalitas est, veram quoque et realem mutationem importat, et identice est idem cum actu amoris; est [3] enim spiratio, quæ non distinguitur ab amore, sicut neque dictio in intellectu a cognitione. Formaliter autem est vera dependentia ab ipso appetibili ut spirante, ratione cuius dicitur moralis motio, sed vera dependentia.

Ad quintum respondetur, quod causalitas finis non est ipsa causalitas efficientis formaliter, sed identice. Id autem, quod formaliter addit, est vera et realis dependentia ab obiecto, non quatenus specificante, sed quatenus spirante et appetitui se coniungente, ut ponderet et inclinetur in alia. Et sicut actus intellectus pendet a virtute intellectiva efficienter et a præsentia obiecti formaliter, et tamen vere dependet ab obiecto in suo genere, ita quod assimilatur illi terminus cognitionis, sic amor ille et pendet a potentia eliciente et ab obiecto ponderante seu spirante inclinationem ad obiectum. Et hoc non facit obiectum nisi coniunctum et coaptatum ipsi appetitui, et talis coniunctio seu dependentia et ordo ad appetibile aliquid reale est in ipso effectu ut dependente ab appetibili, et sic est causalitas finis, quia communicat voluntati pondus et inclinationem ut ratione sui cetera appetantur.

Ad ultimum respondetur verum esse, quod finis attrahit et allicit voluntatem, et hæc attractio est ad hoc, ut voluntas velit. Sed in illa volitione sunt duo: Alterum, quod

[1] *Lu* — imo ... elicitus.
[2] 324 b 14.
[3] *Lu* — est ... a cognitione.

est causatum a fine, alterum, quod est ratio causandi. Neque est mirum, quod causalitas identificetur cum causato, quia etiam actio identificatur cum effectu. Id ergo, quod elicientiæ seu actionis est in illa volitione, est causatum a fine, quod vero coaptationis et coniunctionis est cum appetibili seu ordinis ad ipsum, quo redditur ponderans in appetitu, ut inclinetur ad se et ad alia, hoc dicitur attractio per modum causalitatis ad actum, ut explicatum est. Unde [1] ista attractio et causalitas identice et realiter est ipse actus amoris, formaliter est ordo seu dependentia ipsius ab obiecto appetibili proposito ut ponderante in voluntate.

Articulus III.

AD QUÆ OBIECTA SE EXTENDAT CAUSALITAS FINIS, AN SOLUM AD MEDIA VEL ETIAM AD IPSUM AMOREM FINIS.

Actus, qui a fine causari possunt, id est gratia illius fieri, quidam pertinent ad ordinem intentionis, quidam ad ordinem executionis. Nomine autem ordinis intentionis intelligimus illos actus, qui respiciunt finem ut obiectum volitionis, nomine vero ordinis executionis eos actus, qui respiciunt media usque ad realem finis attingentiam in suo esse. *Ad primum ordinem* pertinet primo simplex volitio finis, desiderium illius, fruitio seu delectatio in mente, intentio. *Ad secundum ordinem* pertinet electio, quam antecedit consilium et consensus, deinde imperium, usus, executio mediorum, assecutio finis, delectatio de ipso assecuto seu possesso, de quibus late S. Thomas 1. 2. q. 8. usque ad 17. Itaque ordo intentionis incipit a fine volito et terminatur in volitione mediorum. Ordo vero executionis incipit a mediis volitis et terminatur in fine secundum esse reale assecuto.

In hac autem difficultate non loquimur de actibus divinis. Licet enim Deus agat propter finem, tamen neque ipse neque actus voluntatis eius sunt res finalizatæ a fine, quia actiones internæ Dei, cum sint ipsa substantia Dei, non possunt esse causatæ ab aliqua causa, solum ergo effectus ad extra finalizantur a Deo.

Igitur circa assignanda obiecta, ad quæ se extendit finis, varia est auctorum sententia. Quidam enim solum media et actus, qui versantur circa media, dicunt finalizari a fine, non ea, quæ pertinent ad intentionem et amorem finis. Ita P. Vazquez 1. 2. q. 1. disp. 3. cap. 2., Lorca ibidem disp. 2., Cabero hic disp. 6. dub. 4. et alii.

Fundamentum est, quia finis movet metaphorice prout in intentione, ergo esse in intentione est conditio requisita, ut moveat et causet, ergo intentio ipsa non est causata a fine, sed solum actus, qui post intentionem sequuntur, quales sunt qui versantur circa media. Et fortius urget hoc, si nomine intentionis intelligamus ipsum amorem finis, quem præced. art. diximus esse causalitatem finis. Ergo non est effectus illius, alias esset causa sui, sed solum amor aliorum a fine est effectus finis.

Alii e contra sentiunt non solum actus, qui versantur circa media, sed etiam qui versantur circa finem esse effectus finis, non solum ipsam intentionem, sed etiam simplicem amorem finis. De qua sententia videri possunt P. Suarez disp. 23. Metaph. sect. 3. n. 7. et 8., Curiel 1. 2. q. 1. art. 1. dub. 2. § 4., Conimbric. 2. Phys. cap. 7. q. 22. art. 1., qui tamen dicunt perfectissimam causalitatem fi-

[1] *Lu* — Unde ... in voluntate.

nis versari circa media, imperfectam vero circa amorem ipsius finis. Et aliqui etiam, licet concedant intentionem finis esse finalizatam ab illo, non tamen simplicem amorem finis, sed hunc requiri tamquam causalitatem vel conditionem finalizandi. Ita Fonseca 5. Metaph. cap. 2. q. 10. sect. 2.

Et fundamentum pro hac parte generaliter est, quia finis causat appetitum sui non solum respectu mediorum, sed etiam ad appetendum se, quia non appetitur gratia aliorum, sed gratia sui. Ergo etiam amorem sui finalizat, quia nihil aliud est finalizare quam gratia sui appeti. Verum est magis istam causalitatem finis relucere respectu intentionis quam respectu amoris simplicis ipsius finis, eo quod intentio licet directe sit de fine, de connotato tamen dicit ordinem ad media, quatenus dicit ordinem ad finem ut assequendum per media, simplex autem amor finis nihil de mediis connotat.

DICO ERGO PRIMO: **Agens propter finem finalizatur ab ipso, non ut effectus, sed ut subiectum motum a fine.**

Hæc est contra Ægidium libro 1. de Fine in communi q. 6. art. 5. § 2. et 7. et alios, quos ibi citat, qui totaliter excludit agens a causalitate finis. Ratio tamen nostræ conclusionis sumitur ex dictis præced. art., quia finis non potest causare actionem agentis nisi movendo et excitando agens, ut velit et agat propter finem. Ergo actio ita debet esse effectus finis, quod agens sit excitatum et motum.

DICO SECUNDO: **Ea, quæ pertinent ad ordinem executionis, tam media ipsa volita quam volitiones circa talia media et actiones externæ circa ipsa, sunt effectus finalizati a fine.**

De hac conclusione non est controversia inter auctores, quia omne illud est effectus finis, quod fit gratia finis, præsertim si supponitur finis volitus et amatus. Sed omnia ista media et actiones fiunt vel appetuntur gratia finis et supponunt finem volitum et amatum, ergo sunt effectus finalizati a fine.

SOLUM DUBITABIS, quomodo causalitas finis, quæ est motio metaphorica et in re ipsum amari seu appeti finis, derivetur ad actiones externas, siquidem finis ut volitus nihil reale illi potest imprimere, ratione cuius dicatur finis realiter causare illa, sed solum ponit denominationem extrinsecam in mediis vel actibus externis, non ergo sunt effectus proprie et realiter ipsius finis.

Propter hoc aliqui valde laborant in explicanda continuatione huius causalitatis finalis cum rebus et operationibus externis. *Et quidam* solum ponunt extrinsecam dependentiam et influxum in actiones externas, quatenus modo quodam morali subduntur internis. In ipsis autem internis actibus influxum seu dependentiam immediatam a fine ponunt. Ita P. Suarez disp. 23. Metaph. sect. 4. n. 16. et 17. *Alii vero* etiam intrinsecam et propriam dependentiam et causalitatem finis ponunt in operationibus et effectibus externis, quatenus gratia eius fiunt. Quod certe nisi ponatur in actionibus divinis, non poterit causalitas finalis in Deo salvari, siquidem actus interni Dei non causantur a causalitate finis. Si quid ergo finaliter a Deo causatur, solum potest esse effectus vel actio externa.

Respondetur ergo causalitatem finis eo modo continuari cum actibus et effectibus externis, quo continuatur inclinatio appetitus seu voluntatis cum ipsis actibus et effectibus externis a tali inclinatione emanantibus. Quia enim actiones externæ et consequenter effectus earum fiunt ab agente ut inclinato ad agendum, et sine inclinatione agens non operatur. Omnis autem inclinatio oritur et dependet ab aliquo primo amore, quo volitus est finis, et ille amor ut pendens ab appetibili, a quo accipit inclinationem et pondus, est causalitas finis, ut præced. art. explicavimus. Ita omnis actus et effectus, qui ex tali amore derivatur secundum inclinationem eius et connexionem cum illo, virtualiter participat ipsam causalitatem finis, quatenus ex primo amore reliqua derivantur. Et sicut prima causalitas finis realis est ratione actus amoris, cum quo identificatur, ita virtualis causalitas realis est ratione inclinationis, quæ ex isto primo amore derivatur in reliquos actus. Quando ergo dicitur, quod actiones externæ et effectus earum, quæ sunt ipsa media executa, solum extrinsece participant rationem finis amati, respondetur, quodsi ly amatum sumatur pro denominatione orta in obiecto ex ipso actu amoris, sic extrinsece tangit actus et effectus ex amore secutos. Si autem ly „ esse amatum " sumatur pro coniunctione passiva appetibilis ad appetitum, cuius gratia cetera appetuntur et in quo continentur, sic virtualiter manet in actibus et effectibus, qui sicut ex ipsa inclinatione amoris realiter derivantur, ita virtualiter participant ipsam causalitem finis, quæ in tali amore spirativo identificato cum ipso actu amoris consistit.

DICO TERTIO: **Finis habet pro effectu finalizato etiam ipsum actum intentionis erga finem, imo etiam ipsum simplicem amorem finis, in quantum est actus elicitus a voluntate.**

IN PRIMA PARTE conclusionis conveniunt fere omnes auctores, præter P. Vazquez supra cit. in prima sententia. Ratio est, tum quia intentio non præcise versatur circa finem, sed etiam attingit media in obliquo, et sic pro hac parte causari debet a fine; tum etiam, quia intentio supponit simplicem amorem finis, a quo derivari potest, nam supponit finem amatum, ergo potest elici intentio ex amore et gratia finis voliti. Nihil autem amplius requiritur, ut aliquid sit causatum a fine, quam quod sit gratia et amore finis; hoc enim est esse finalizatum.

Unde patet *ad rationes dubitandi* pro prima sententia allatas. *Ad primam* dicitur, quod finis prout in intentione finalizat, non prout in intentione formali, sed radicali. Amor autem ille simplex finis est initium seu radix intentionis, et sic finis prout formaliter volitus et radicaliter intentus est causa finalizans etiam ipsam intentionem formalem.

Ad secundam respondetur, quod finis non est causa sui secundum idem, sed secundum diversa. Finis enim ut amatus est causa sui, ut sit intentus, alliciendo ad sui intentionem et mediorum volitionem.

SECUNDA PARS conclusionis maiorem habet difficultatem, et alii sunt qui affirmant, alii qui negant, et utraque pars testimoniis utitur Divi Thomæ et ratione. Sed nos utrumque conciliamus ex distinctione data de amore passive seu spirative et elicitive seu perfecte sumpto. Nam amor ut præcise est ab appetibili, non est effectus finalizatus a fine, sed causalitas eius, ut art. præced. ostendimus; ut autem active elicitur a voluntate, sic est effectus finalizatus a fine, siquidem agendo et eliciendo propter aliquem finem agit, alias a casu vel fortuito eliceret illum actum. Et ex alia parte supponit finem sufficienter coniunctum voluntati per ipsummet amorem, ut præcise est ab appetibili. Ergo habet quidquid requiritur, ut amor ille elici dicatur propter finem seu gratia finis amati, id est coniuncti ipsi appetibili. Et in hoc sensu intelligimus, quod dicit D. Thomas q. 22.

de Veritate art. 2. [1], « quod influere causæ finalis est appeti et desiderari », adiuncto eo, quod dicit 1. 2. q. 26. art. 2. ad 3., quod amor non nominat motum tendentem in appetibile, sed nominat motum appetitus, quo immutatur ab appetibili, ut ei appetibile complaceat. Sic ergo amor ut ab appetibili seu appetibile ut coniunctum appetitui est causa finalizans et causans, ut elicitive ametur gratia talis appetibilis immutantis appetitum, ut complaceat. Et sic etiam salvatur, quod docet D. Thomas 1. 2. q. 1. art. 1. ad 1., quod omnis actio humana est propter finem, etiamsi agat actionem, quæ est ultimus finis. Ergo etiam actio, quæ est amor ultimi finis, ut actio propter finem est. Et 1. p. q. 82. art. 4. inquit, quod intellectus movet voluntatem per modum finis, quia bonum intellectum est obiectum voluntatis et movet ipsam ut finis. Sed respectu primi amoris datur bonum propositum per intellectum, ergo movet voluntatem, et hoc alliciendo et per modum motionis finis. Ergo ille amor sic elicitus est finalizatus a fine.

Nec obstat, quod obiectum concurrit ad amorem sui efficienter, ut aliqui existimant, et sic non concurrit motu metaphorico, sicut requiritur ad finem. *Respondetur* enim, quod etiam data hac sententia, quæ tamen non est certa, nullum est inconveniens, quod utramque causalitatem habeat obiectum secundum diversas considerationes. Et D. Thomas in auctoritate allata per modum finis dicit concurrere, quod nobis sufficit. Præterquam quod in hac sententia obiectum ipsum non concurrit efficienter, sed actus intellectus movens voluntatem.

Quodsi dicas nostram rationem nimium probare; probat enim, quod etiam amor, ut passive est ab appetibili, est propter finem et causatus a fine, quia supponit bonum propositum per intellectum, quod movet ut finis. *Respondetur*, quod amor sic consideratus non est a fine ut causatus, sed ut causalitas, et sic dicetur esse a fine eo modo, quo causalitas est a causa et actio ab agente. Et hoc ideo, quia influere causæ finalis est appeti et desiderari, ut dicit D. Thomas supra cit., alias non verificatur, quod finis gratia et amore sui moveat, nisi aliquis amor supponatur, saltem in quantum est appetitus immutatus ab appetibili seu coordinatus illi, ut finaliter moveat. Nam ut est ab appetitu elicitus ille amor, iam debet supponere finem, quia omne agens elicit active et agit propter finem, et ut dicit D. Thomas 3. Contra Gent. cap. 2.: « Finis est id, quo tendit impetus agentis ».

Ex quibus etiam solvuntur FUNDAMENTA SENTENTIÆ CONTRARIÆ. Primo enim arguunt, quia causalitas finis est amor, ut iam sæpe dictum est, quia finis non dicitur causare, nisi in quantum aliquid fit gratia et amore illius. Ergo supponitur amor finis, ut aliquid fiat propter finem, et sic ipse amor non est effectus eius. Item, quia si ille amor simplex sit effectus finis, non apparet, quare bruta non moveant se in finem, cum ipsum apprehendant et simplici amore in illum ferantur. Nec requiritur, quod apprehendatur convenientia finis in ordine ad alterum, id est ad media, sed sufficit, quod in ordine ad se, ut ametur. Hoc autem apprehendit brutum; fertur enim in aquam v. g. ut convenientem ad extinguendam sitim. Denique, primus amor non potest esse ex fine, nisi in quantum aliquis se movet ex fine ad illum amorem. Si

[1] *Pa* IX. 317 a.

enim non se movet, non agit ex fine, sed agitur sicut bruta. Sed in primo amore nullus seipsum movet, sed tantum a Deo movetur, ut probat Divus Thomas 1. 2. q. 9. art. 4. ex Aristotele 7. Eth. Eudem. cap. 14. [1] Ergo ille primus amor non est effectus causatus a fine, quia non est a se movente et dirigente in finem. Et ad hoc etiam facit, quod toties dicit S. Thomas, quod bonum est finis ut amatum, ut videri potest 1. 2. q. 28. art. 6. et in 3. dist. 27. q. 1. art. 1. [2] et q. 21. de Veritate art. 2. in corpore [3]. Ergo finis supponit amorem sui, non causat.

Ad primum respondetur, quod amor est causalitas finis ut passive derivatur ab appetibili, est autem causatus a fine, ut elicitive a voluntate, eo quod voluntas in eliciendo amorem finis propter finem sibi coniunctum agit et a fine allicitur.

Ad secundum respondetur bruta non agere propter finem, quia etsi alliciantur a bonitate finis absoluta, deficit tamen illis electio et intentio tam formalis, ad quam se moveant, quam radicalis, ex qua se moveant, quia carent voluntate initiante intentionem. Et hoc ideo, quia non moventur a bonitate, ut importat ordinem finis sive ad media sive ad ipsum appetentem. Et hoc est, quod dicit D. Thomas 1. 2. q. 1. art. 2., quod bruta non cognoscunt rationem finis, id est ipsam convenientiam finis, ut ordinate et comparative se habet. Ex hoc autem non sequitur, quod finis solum finalizat media, sed etiam potest finalizare simplicem amorem sui, quia etiam in illo amari potest finis cognoscendo ipsam rationem finis, id est ipsum ordinem convenientiæ, quem habet ad appetentem, quod non cognoscunt bruta.

Ad tertium respondetur, quod primus amor finis est a Deo ut movente efficienter, quia non supponit priorem actum ex parte hominis, quo se efficienter moveat. Non tamen sequitur, quod in illo actu non agat propter finem, cum ad hoc ipsum Deus moveat, ut gratia finis cogniti et ipsi voluntati coniuncti et coaptati velit ipsum finem. Unde habet sufficientem rationem et applicationem, ut amet finem propter ipsum et gratia eius, non tamen ut efficienter moveat se, quia ad hoc requiritur, ut ex uno actu se moveat ad alium actum. Ut autem propter finem velit, sufficit idem actus sub diversa formalitate, scilicet ex coniunctione et coaptatione finis, ut spirante in ordine ad elicientiam ipsius, ut perfecte est a voluntate amante. Et sic quod sufficit ad motionem finis, quæ est metaphorica et minor, non sufficit ad efficientem, quæ est physica et maior.

Et ad auctoritates S. Thomæ respondetur, quod finis non causat nisi ut amatus et desideratus, non quidem secundum quod ly amatus est denominatio extrinseca ab amoris actione proveniens in obiectum (sic enim præsupponit ipsam actionem amoris ex fine factam, et non est aliud quam denominatio extrinseca, non causalitas vera), sed prout ly amatus dicit ipsum appetibile coniunctum appetitui et immutans illud, quod fit per ipsum amorem, non ut formaliter est elicientia, sed ut passive est ab appetibili.

[1] 1248 a 24.
[2] *Pa* VII. 292 b.
[3] *Pa* IX. 306 a.

CIRCA LIBRUM TERTIUM PHYSICORUM

DE MOTU ET INFINITO

SUMMA TEXTUS LIBRI TERTII PHYSICORUM ARISTOTELIS [1]

In hoc libro de duobus agit Aristoteles, scilicet de motu et infinito, et complectitur totus liber octo capita. De motu agit tribus primis capitibus, de infinito in reliquis. Cur autem de his duobus agat in hoc tertio libro, diximus in principio agendo de ordine istorum librorum [2].

Summa cap. 1.

In hoc capite **duo facit Philosophus:** Primo præmittit tres divisiones tamquam quid præsuppositum ad inveniendam definitionem motus, quam traditurus est cap. 2; secundo ostendit motum cadere in prædictas divisiones.

Circa primum divisio est triplex. Prima est: ens aliud est in actu, aliud in potentia. Quæ divisio non distinguit ens per genera, quia in omni genere invenitur actus et potentia. Secunda divisio: ens dividitur per decem prædicamenta, scilicet substantiam, quantitatem, qualitatem et cetera. Tertia divisio specialiter est in his, quæ se habent ad aliquid; motus enim definitur per ordinem ad mobile. Nam relativum aliud est, quod fundatur super abundantiam et defectum, id est super quantitatem penes maius et minus, aliud quod fundatur super movens et mobile, activum et passivum, de qua divisione plura agit Philosophus 5. Metaph. tractans de fundamentis et divisione relationum [3].

Circa secundum ostendit, ad quam divisionem ex istis pertinet motus, et dicit duo: Primo, quod motus reducitur seu pertinet ad res, ad quas est motus. Secundum, quod motus dividitur per genera rerum.

Ratio primi est, quia motus est quid imperfectum in his generibus, et omne imperfectum reducitur ad suum perfectum. *Ratio secundi* est, quia in omnibus generibus invenitur privatio et forma, imperfectum et perfectum, una enim differentia est perfectior, alia imperfectior. Igitur secundum transitum de imperfecto ad perfectum, quod est motus, tot sunt divisiones motus, quot entis.

Summa cap. 2.

In hoc capite **tria præstat Philosophus:** Primo definit motum et particulas definitionis eius explicat; secundo ostendit definitionem bene esse assignatam; tertio tractat illam quæstionem, an motus conveniat mobili vel moventi.

Quoad primum definit motum hoc modo: «Motus est actus existentis in

[1] 200 b.
[2] supra 5 b 11.
[3] c. 15. (1020 b 26).

potentia ut tale est, sive prout in potentia est». Dicitur „actus", quia per motum deducitur aliquid de potentia in actum. Ergo ipse motus est actus, sicut ædificabile dicitur esse in potentia; cum autem ædificatur, reducitur in actum. Secundo dicitur „existentis in potentia" eo, quod omnis actus proprie est illius, in quo invenitur. Motus autem semper invenitur in aliqua potentia; agit enim aliquid, ut est in actu, et movetur prout est in potentia, sicut si aliquid est actu calidum et potentia frigidum, non movetur in quantum calidum, sed movetur, ut sit frigidum. Tertio dicitur „in quantum huiusmodi", quia contingit aliquid esse in actu et potentia. Nihil autem movetur ut est in actu, sed ut est in potentia, sicut ex ære fit statua, non in quantum est æs in actu, sic enim non fit, nec movetur, sed iam est, sed ut est statua in potentia.

Quoad secundum ostendit hanc definitionem bene esse assignatam, tum directe tum indirecte. Directe quidem, quia eius, quod est in potentia, datur aliquis actus. Sed ædificabile v. g. vel alterabile est in potentia; ergo oportet illi assignare actum. Vel ergo iste actus est ipse terminus, v. g. domus ædificata, vel ipsa actio, id est ædificatio. Domus ædificata esse non potest, quia hæc non actuat ædificabile, sed ædificatione reducitur in actum, ergo ædificatio est actus eius, et hæc est motus. Ergo motus est actus existentis in potentia. — Indirecte vero id probat, quia definitiones antiquorum videntur incongruæ, qui dicebant motum esse quamdam alteritatem, alii quod esset quædam inæqualitas, alii quod non ens, quia semper in motu aliquid diversitatis vel inæqualitatis vel non entis invenitur, cum non semper eodem modo se habeat. Sed ex hoc solum sequitur, quod motus debeat habere aliquid de potentia et aliquid de actu, cum sit actus imperfectus, non autem pure collocari in genere non entis vel inæqualitatis vel potentialitatis, sed utrumque debet dici, scilicet quod sit actus cum aliqua potentia.

Quoad tertium ostendit, quod motus convenit non potentiæ moventi, sed potentiæ mobili, et sic potest alia definitione definiri motus, scilicet quod sit actus mobilis, quia etsi movens aliquando moveatur, tamen id non est in quantum movens, sed in quantum mobile, id est in quantum patitur tangendo.

Summa cap. 3.

In hoc capite **tria facit Philosophus:** Primo solvit quamdam dubitationem ex præced. cap. relictam, an motus subiectetur in mobili vel in movente, et sit actus utriusque. Secundo proponit aliam dubitationem in utramque partem et resolvit, scilicet an actio et passio sint in eodem subiecto. Tertio colligit ex dictis, quomodo possit quilibet motus in particulari definiri ex applicatione definitionis motus in communi.

Circa primum ex dictis in cap. præced. solvit id, quod aliqui quærunt, an motus sit in mobili an in movente, et dicit subiectari in mobili, ut tamen causatur a movente, quia actus est in eo, cuius est actus, et quod reducit de potentia ad actum; tale autem est mobile respectu motus.

Circa secundum disputat ad utramque partem difficultatem propositam, an actio et passio sint in eodem subiecto, supponendo prius, quod actus activi vocatur actio et actus passivi passio, quia illud, quod est finis et opus uniuscuiusque, est actus eius. Unde arguit, quia si actio est in agente tamquam motus distinctus, sequeretur agens in quantum agens moveri, quia illud movetur, ubi est motus. Si vero est in passo, sequitur, quod proprius actus non sit in eo, cuius est actus; nec enim actio est in agente, cuius est proprius actus.

Quodsi dicatur, quod actio et passio sunt idem motus, sequuntur quatuor inconvenientia: *Primum*, quod idem secundum speciem erit actus diversorum, scilicet agentis et passi. *Secundum*, quod idem erit actio et passio. *Tertio*, quod idem erit agere et pati, addiscere et docere. *Quarto*, quod omne agens patietur, et patiens aget, formaliter loquendo.

Hanc autem dubitationem solvit Philosophus dicendo, quod actio et passio sunt unus motus, qui secundum quod est ab agente dicitur actio, et secundum quod in patiente dicitur passio. Et sic secundum diversam rationem est

actus duorum, agentis ut a quo, patientis ut in quo.

Ad inconvenientia respondet: Primo ad id, quod inferebatur, quod docens addisceret et agens pateretur, negat id sequi, quia cum agere et pati sint diversa secundum rationem seu respectum, licet idem secundum rem, non sequitur, quod cuicumque convenit unum, conveniat et aliud secundum eandem denominationem. Ad tertium et ad secundum inconveniens dicit, non sequi, quod agere sit pati, et actio sit passio, sed solum, quod sint idem cum motu seu eadem res, quæ est motus, sed diversa secundum formalitatem, sicut licet sit idem spatium inter duos terminos, est tamen alia distantia unius termini et alterius.

Denique quoad tertium ostendit, quomodo possit ex definitione motus sic universali definiri in particulari quilibet motus, v. g. alteratio vel motus localis dicendo, quod est actus alterabilis in potentia prout in potentia, vel mobilis secundum locum etc.

Summa cap. 4.

A cap. 4. incipit disputare de infinito. Et procedit Philosophus hoc modo, quod in hoc cap. 4. disputative tractat materiam pro utraque parte. In 5. cap. reprobat opinionem de infinito, quæ erat apud antiquos. In cap. 6. incipit determinare veritatem quoad tria: Primo quoad an est ipsius infiniti, secundo quoad quid est in cap. 7., tertio respondendo ad rationes oppositas in cap. 8.

Igitur in hoc cap. 4. **tria facit Philosophus:** Primo proponit seu supponit pertinere ad philosophum naturalem agere de infinito, secundo ponit quasdam opiniones antiquorum circa infinitum, tertio incipit disputative inquirere veritatem.

Quoad primum ostendit, quod pertinet ad naturalem tractare de infinito, quia pertinet agere de motu et magnitudine et continuo, quæ habent rationem finiti vel infiniti, quia habent divisibilitatem, quæ vel finite vel infinite divisibilis est.

Quoad secundum proponit opiniones antiquorum de infinito, et quantum ad id, in quo differebant, et quantum ad id, in quo conveniebant. Et quoad differentiam fuerunt duo ordines philosophorum: *Primi*, qui posuerunt infinitum in substantia, ut Pythagoras et Plato, quia Pythagoras reducebat omnia in numeros, quod putabat esse substantias rerum, Plato vero in ideas separatas, quæ erant substantiæ. Et numeri dicebantur extra cœlum infiniti, ideæ vero carent loco. *Alii* posuerunt infinitum in aliquo accidentali, ut naturales philosophi, præsertim Anaxagoras et Democritus, qui ponebant aliquam substantiam pro primo principio. Dicebant autem accidere illi infinitum, sicut Anaxagoras ponebat infinitas partes similes, v. g. carnis vel ossis, et quod quælibet pars erat commixta alteri et confusa, disgregabatur autem per intellectum, qui est principium rerum. Democritus autem posuit non partes infinitas, sed indivisibilia finita.

Conveniebant autem isti philosophi in hoc, quod attribuebant infinito quatuor proprietates: *Prima*, quod infinitum esset principium in entibus, quia infinitum non est ex alio principio. *Secunda*, quod sit ingenerabile et incorruptibile, quia ipsum non est ex alio. *Tertia*, quod contineat et gubernet omnia; id enim videtur pertinere ad principium. *Quarto* dicebant infinitum esse aliquid divinum et immortale, quia est incorruptibile.

Quoad tertium ponit rationes disputative, primo ad ostendendum, quod detur infinitum, secundo ad ostendendum, quod hoc sit valde dubium et difficile. Et primum ostendit quinque rationibus, *tum* ex ipso tempore, quod caret principio et fine, ut erat tunc communis opinio; *tum* ex divisione magnitudinis, qua utuntur mathematici in infinitum; *tum* ex perpetuitate generationis et corruptionis, quæ finem non habet; *tum* ex eo, quod omne corpus finitum ab alio superiore continetur; aut ergo erit processus in infinitum, aut deveniemus ad aliquod, quod in altero non continetur. Et si detur primum, erit numerus infinitus, et si secundum, erit magnitudo infinita illius ultimi corporis; *tum* denique ex imaginatione et intellectu, qui in infinitum potest imaginari et apprehendere; quidquid autem apprehendit intellectus, dicebant anti-

qui, quod correspondet illi aliquid ad extra.

Ex altera autem parte ostendit non esse certum dari infinitum propter multa inconvenientia, quæ inde sequuntur, ut in sequentibus ostendetur, et propter multa difficilia, quæ in illo involvuntur, præsertim utrum infinitum sit substantia vel accidens, et an sit magnitudo aliqua sensibilis, de quibus postea tractabitur. Inter multas autem acceptiones infiniti docet proprie infinitum accipi pro eo, cuius transitus est simpliciter sine fine, ut linea, quæ non habet terminum.

Summa cap. 5.

In isto capite impugnat Philosophus infinitum. Et **dividitur in duas principales partes.** In prima impugnat opinionem Platonis et Pythagoræ de infinito separato. In secunda impugnat opinionem de infinito sensibili seu in corpore naturali.

Quoad primum ostendit, quod substantia non potest esse infinita, quia substantia sine quantitate non est divisibilis. Ergo non est infinita, quia infinitum est divisibile in partes infinitas, nisi sit infinitum negative sicut punctum, de quo non agimus in præsenti. Si autem substantia est infinita ratione quantitatis, iam non erit infinita in quantum substantia, neque infinitum sub ratione infiniti erit principium et elementum rerum naturalium, ut Platonici dicebant, quia principium debet esse substantia, non accidens.

Quoad secundum impugnat opinionem dicentium inveniri infinitum in corpore sensibili. Primo, per rationes probabiles. Secundo, per rationes physicas supposito hoc universo. Tertio, nulla suppositione facta, sed absolute.

Relictis autem rationibus probabilibus probatur supposito universo non dari infinitum, quia omne corpus naturale aut est compositum aut simplex. Si est compositum, non potest esse infinitum, quia elementa, ex quibus componitur vel sunt finita, et sic non possunt constituere infinitum; vel alterum illorum est infinitum, et non alia, et sic illud infinitum consumet omnia, quia infinitum omnia occupat, et sic non relinquet aliis locum; vel omnia sunt infinita, et sic non poterunt coniungi ad componendum mixtum, quia unumquodque occupabit omnia, et sic non poterunt coniungi, nisi penetrentur, quod repugnat. Si autem sit corpus simplex infinitum, illud convertet in se alia corpora simplicia, quæ sunt elementa, siquidem elementa ad invicem contrariantur et unum agit in aliud, et sic infinitum consumeret omnia alia, nec relinqueret in universo alia elementa, cum tamen videamus plura elementa requiri ad universum.

Et ex hoc probatur absolute, non dari infinitum, quia eius partes vel erunt finitæ vel infinitæ. Si finitæ, non possunt componere infinitum, nisi altera ex eis infinita sit, et illa consumet reliquas, ut supra dictum est. Si vero omnes sunt infinitæ, sequitur, quod loca infinita et elementa sint infinita, et corpus illud constet partibus dissimilibus, et redit argumentum supra factum. Si autem omnes partes sint similes, sequitur, quod tale corpus moveri non poterit neque secundum se totum, quia occupat omnia, neque secundum partem, quia non habebit determinatum centrum in illo corpore infinito, ad quod moveatur, et sic determinato motu et ad certum terminum non movebitur.

Aliis tribus rationibus probat non dari corpus sensibile infinitum, quæ procedunt ex parte loci, quia neque potest moveri sursum neque deorsum, neque habet aliquam determinatam positionem, ut ante et retro, sursum et deorsum, et denique nullum habet locum, neque est alicubi, quia caret omni termino et circumscriptione, sine qua talia loca et positiones non dantur.

Summa cap. 6.

In 6. cap. determinat Philosophus ex propria sententia de infinito, an sit, et in seq. cap., quid sit. Et in hoc capite **duo facit:** Primo ostendit, quomodo infinitum sit, et quomodo non sit. Secundo comparat diversa infinita ad invicem.

Quoad primum dicit infinitum non esse in actu, esse tamen in potentia. Nam quod infinitum non sit simpliciter

in actu, in cap. præc. probatum est. Quod vero non sit negandum dari in potentia probat, *tum* quia alias non daretur tempus infinitum, quod apud ipsum et antiquos philosophos magnum erat inconveniens, ut dicetur in libro 8.; *tum* etiam quia alias numerus non esset in infinitum augmentabilis, quantitas non esset in infinitum divisibilis, sed deveniretur ad aliquam, quæ ulterius divisibilis non esset. Dandum est ergo infinitum potestate.

Huius autem occasione declarat Philosophus, quomodo intelligatur dari infinitum in potentia. Intelligitur enim infinitum in potentia, non quia sit possibile poni, sicut æs dicitur statua in potentia, quia ex illo fieri potest. Sed dicitur infinitum in potentia vel ratione additionis vel ratione detractionis, quod præsertim apparet in successivis, in quibus unum fit post aliud, ut unus dies post alium, qui sine termino succedant. Dicitur infinitum in potentia, cuius una pars est actu et reliquæ in potentia.

QUOAD SECUNDUM comparat duo genera infinitorum. Primo comparat infinitum temporis et generationis, quod est infinitum successivum cum infinito magnitudinis. In utroque enim una pars post aliam sumi potest et semper id, quod sumitur, finitum est; sed in magnitudine partes permanent, in tempore autem et generationibus transeunt. Secundo comparat infinitum additione et divisione cum eodem infinito magnitudinis. Sicut enim magnitudo potest dividi per partes in infinitum, ita additione potest crescere per easdem. Et utrumque est in potentia infinitum et assimilatur materiæ, quæ potest recipere infinitas formas, actu autem non habet nisi unam. Differunt autem, quia per divisionem potest aliquid dividi in infinitum, si autem per illas partes, quæ dividuntur, fiat additio, non potest crescere in infinitum.

SUMMA CAP. 7.

Ostenso, an sit infinitum, procedit in præsenti capite ad explicandum, quid sit. Circa quod **duo facit:** Primo excludit aliquorum antiquorum definitionem de infinito, et quid sit, declarat. Secundo assignat ex sua definitione rationem eorum, quæ de infinito dicuntur.

QUOAD PRIMUM duo improbat in sententia antiquorum: Primum, quia deniebant infinitum id, cuius nihil est extra, seu extra quod est nihil. Secundum, quia supponebant tamquam per se notum, infinitum esse aliquid perfectum continens omnia.

Et primum impugnat dicens, quod potius infinitum debet definiri «id, cuius aliquid semper est extra», id est, accipientibus unam partem semper alia restat accipienda, quod ostendit, quia illud, cuius nihil est extra, etiam convenit definitioni totius et perfecti. Tunc enim aliquid est perfectum et totum seu integrum, quando nihil deest eorum, quæ debet habere. Ergo confunditur definitio infiniti cum definitione totius seu perfecti.

Secundum improbat Philosophus, quia infinitum non est idem, quod totum seu perfectum, licet habeat quamdam similitudinem cum illo, quatenus potestate est totum, non actu. Est enim infinitum, quod in infinitum potest dividi vel augeri. Unde secundum se est in potentia sive ad divisionem sive ad additionem sine termino, non tamen actu est sine termino. Quare tali infinito magis competit contineri, quod est materiæ et potentiæ, quam continere, quod est totius et perfecti.

QUANTUM AD SECUNDUM, ex definitione infiniti a se tradita reddit rationem duorum: Primum, quare infinitum per additionem non superat omnem magnitudinem, infinitum autem per divisionem superat omnem parvitatem. Nam quod crescit per additionem, semper tendit ad perfectum et ad totum, quod utique finitatem et determinationem habet respectu partium, quas continet. Per divisionem vero proceditur a toto ad partes et consequenter ad imperfectum et ad materiam, quod infinitatem quamdam et indeterminationem dicit.

Secundum est, quare in numeris invenitur aliquis terminus ex parte parvitatis, scilicet unitas, non tamen ex parte magnitudinis seu pluralitatis. Cuius ratio est, quia numerus coalescit ex unitatibus, unitas autem indivisibilis est in numerando, quia ultra unitatem non numeratur. At vero numerus crescit per ipsam divisionem continui, quæ in infinitum fieri potest, et sic numerus potest crescere in infinitum.

SUMMA CAP. 8.

In hoc capite respondet Philosophus rationibus et inconvenientibus contra suam positionem de infinito et **facit duo:**

PRIMO ostendit se non tollere infinitum, ut ponitur a mathematicis, neque omnino tollere, ut ponitur a veteribus philosophis. Nam pro mathematicis non requiritur, quod detur aliquod infinitum sensibile, sed sufficit, quod sit aliquod infinitum imaginabile, puta linea aliqua imaginata sine termino. Pro veteribus autem dicit posse admitti infinitum pro principio rerum, quatenus materia est unum ex principiis, et materia est infinita in potentia ratione privationis termini, et sic se habet ad modum continui infiniti, quod est infinitum in potentia et se habet ut materia. Sed in hoc deficiebant veteres, quia ponebant infinitum continere alia, cum potius materiæ sit contineri et determinari.

SECUNDO accedit Philosophus ad solvendas rationes supra adductas pro infinito, quæ solutiones in textu sunt satis claræ.

QUÆSTIO XIV.

DE MOTU ET ACTIONE.

ARTICULUS PRIMUS.

EXPLICATUR DEFINITIO MOTUS ET EIUS ESSENTIALIA CONSTITUTIVA.

Motus etsi pluribus modis ab Aristotele declaratus sit, unica tamen definitione **definitur,** scilicet: «Actus entis in potentia prout in potentia». Licet enim dixerit Philosophus, quod

motus est actus mobilis ut mobile, et iterum quod est actus activi et passivi, prout talia sunt, tamen per hæc non introducit novam definitionem, sed explicat difficultates ex illa definitione ortas, scilicet quomodo motus pertineat ad mobile et ad moventem. Tota autem definitio ab Aristotele tradita ad hoc tendit, ut ostendat motum esse actum imperfectum, id est cui aliquid restat acquirendum, ad differentiam earum definitionum, quas tradiderunt antiqui et Philosophus reprobat, quia collocabant motum sub non ente vel sub inæqualitate aut similibus, prout ex textu cap. 2. [1] colligitur.

Pro explicatione autem definitionis traditæ notanda sunt verba D. Thomæ 3. Phys. lect. 2. [2], ubi de natura motus loquens inquit, quod «antequam aliquid moveatur, est in potentia ad actum perfectum, qui est terminus motus, et ad imperfectum, qui est motus, sicut aqua antequam incipiat calefieri, est in potentia ad calefieri et ad calidum esse. Cum autem calefit, reducitur in actum imperfectum, qui est motus, sed respectu sui adhuc remanet in potentia». Quam doctrinam etiam tradit S. Doctor 11. Metaph. lect. 9. [3]

Ex quo colligitur, quod res potest considerari in triplici statu: Primo, *in potentia tantum*, sine aliqua reductione ad actum; secundo, *in actu ultimo;* tertio, medio modo, quando est *partim in actu, partim in potentia.* Et quando est in potentia tantum, nondum movetur; quando est in actu perfecto seu ultimo, cessat motus; quando medio modo se habet, tunc est in moveri et in transitu de uno ad aliud.

Ex his ergo EXPLICATUR MOTUS per suas partes. Primo dicitur „actus"

[1] 201 b 19.
[2] *Le* II. 106. n. 5.
[3] *Pa* XX. 606 a.

quasi loco generis, et sumitur actus pro eo, quod distinguitur a potentia, abstrahendo ab actu perfecto vel imperfecto. Et licet includat motus aliquid potentiæ, ponitur tamen in genere actus et non potentiæ, quia præcipuum officium motus est reducere mobile in actum, licet quia id facit tamquam actus imperfectus, aliquid potentialitatis includat. Invenitur autem in motu duplex habitudo potentialitatis: Altera respectu mobilis seu subiecti recipientis motum, in quo convenit motus cum aliis formis, quæ etiam reducunt subiectum de potentia ad actum informando illud. Et ad hoc explicandum ponitur sequens particula ,, entis in potentia '', id est subiecti existentis in potentia. Non autem dicitur corporis in potentia, ne supponatur id, quod probandum erit de subiecto motus, scilicet quod sit corpus, quod [1] probatur, quia est divisibile. Altera autem habitudo potentialitatis in motu est ad ulteriorem terminum, in quo distinguitur a reliquis formis, quæ solum actuant subiectum, in quantum est in potentia ad se, motus autem actuat subiectum, non solum ut est in potentia ad se, sed ut est in potentia ad ulteriorem terminum, et propterea dicitur, quod est ,, entis in potentia prout in potentia '', sicut æs quando movetur ad formam statuæ, non actuatur a motu in quantum æs, sed in quantum in potentia ad statuam. Ita D. Thomas 3. Phys. lect. 2. § *Manifestat* [2].

Ex qua explicatione **solvuntur plures instantiæ,** quæ contra istam definitionem obici possunt. Nam potest argui, quod est redundans, quia convenit aliis, et quod est diminuta, quia non explicat omnia, quæ sunt de essentia motus. Et quod conveniat aliis, probatur. Nam convenit omnibus formis imperfectis, quæ relinquunt subiectum in potentia ad alias formas, ad quas ordinantur, et tamen non sunt motus, sicut forma embryonis relinquit materiam in potentia ad formam perfectam equi, et similiter calor ut quatuor ad calorem perfectum ut octo, et tamen neque forma embryonis neque calor ut quatuor sunt motus, ergo etc. Quod vero sit diminuta, probatur, quia non explicat aliqua, quæ sunt de conceptu motus, v. g. quod sit ab agente et in passo et ad terminum ad quem, quæ habitudines sunt essentiales motui, cum motus essentialiter sit via et tendentia ab uno ad aliud. Ergo definitio data undique deficit.

Ad primum respondetur formam imperfectam dupliciter sumi posse: Uno modo, quia est imperfecta in ratione formæ comparative ad aliam perfectiorem, alio modo, quia non solum est imperfecta comparative ad aliam formam, sed etiam habet statum potentiæ et imperfectionis, qui est tendere ad formam tamquam ad terminum. Hoc enim requiritur, ut actus ille ita sit imperfectus, quod non sit terminus motus. Quantumcumque enim forma sit imperfecta in ratione informandi, si tamen non habet illum statum imperfectionis, qui est tendere, non est motus, sed terminus motus; nam hoc ipso, quod forma aliqua informat et cessat tendere ad ulteriorem terminum, cessat motus. Unde calor ut quatuor licet sit imperfectus in informando respectu caloris ut octo, tamen, si cessat tendere ad calorem ut octo, non informat ut motus, sed ut forma imperfecta; omnis [3] enim forma, etiam imperfecta in ratione

[1] *Lu* — quod probatur.
[2] *Le* II. 106. n. 7.
[3] *Lu* — omnis ... ultimus.

formæ, est terminus, non via, licet solum forma perfecta sit terminus ultimus. Et sic intelligitur definitio motus, quod sit actus entis in potentia, prout in potentia, id est prout habens statum potentiæ, qui est tendere ad actum.

Ad secundum respondetur, quod illæ habitudines etsi non ponantur expresse, ponuntur tamen virtualiter. Per hoc enim, quod dicitur ,, entis in potentia prout in potentia '', denotatur subiectum, quod patitur seu transmutatur; sic enim est in potentia, dum mutatur de uno ad aliud. Ubi autem est passio, virtualiter insinuatur actio, quia passio non est nisi transmutatio ab aliquo agente. Similiter habitudo termini a quo ad terminum ad quem insinuatur in eadem particula ,, prout in potentia ''. Intelligitur enim, quod sit in habitudine et potentia ad ulteriorem terminum, qui est terminus ad quem, ubi consequenter insinuatur terminus a quo, quia non est transitus ad terminum ad quem nisi ex aliquo termino a quo.

Explicata definitione motus restat explicare, **an conveniat omni motui,** tam successivo quam instantaneo, tam continuo quam discreto, quod est inquirere, an successio et continuitas sint de essentia motus hic definiti.

Aliquorum enim sententia est, solum MOTUM SUCCESSIVUM in hac definitione includi, non mutationem instantaneam, ut generatio substantialis. Quam sententiam videntur tenuisse aliqui antiqui, qui, ut refert D. Thomas 11. Metaph. lect. 9. [1], dicebant, quod motus est exitus de potentia in actum non subito. Ex recentioribus tenent illam Mag. Soto 3. Phys. q. 1. concl. 3., quem sequuntur Conimbric. 3. Phys. q. 1. art. 2. ad 3., licet fateantur esse contra D. Thomam. *Fundamentum est*, quia tales actiones instantaneæ non sunt actus entis in potentia, siquidem in uno et eodem instanti completur tota mutatio, et sic tota est simul in actu, non partim in actu, partim in potentia, sicut requiritur ad rationem motus. *Item*, quia alias creatio esset mutatio, quod negat D. Thomas 1. p. q. 45. art. 2. ad 2. et 4.; nam est productio instantanea faciens transire de non esse ad esse, et non minus habet de potentia et actu secundum diversas prioritates naturæ quam generatio vel illuminatio. *Denique*, quia alias actus immanentes intellectus et voluntatis essent motus hic definiti, siquidem sufficit, quod sint mutationes instantaneæ et habeant actum et potentiam secundum diversa instantia naturæ, non temporis.

Nihilominus difficultatem hanc ita resolvit D. Thomas 5. Phys. lect. 2. in principio [2], ubi inquit: « Aristoteles supra in 3., ubi motum definivit, accepit nomen motus, secundum quod est commune omnibus speciebus mutationis, et hoc modo accipit hic nomen mutationis, motus autem accipitur magis stricte pro quadam mutationis specie ». Ita Divus Thomas. Ex qua doctrina colligitur in hac definitione definiri mutationem generaliter sumptam, prout comprehendit instantaneam et successivam. Et hæc ipsa est sententia Mag. Soto, ubi supra.

Ratio autem est, quia etiam mutatio instantanea est actus entis in potentia prout in potentia, quia in generatione substantiali materia, quæ habet rationem subiecti, est in potentia mutationis et transitus de una forma ad aliam. Ergo ipsa mutatio

[1] *Pa* XX. 608 a.
[2] *Le* II. 232. n. 1.

habet, quidquid requiritur ad rationem motus sic definiti, siquidem est actus existentis in potentia, supponens ipsum subiectum ut in potentia existens, scilicet materiam primam, et de potentia transire ad actum, quatenus in eodem instanti datur fieri et factum esse, et relinquendo unum terminum a quo et transeundo ad terminum ad quem. Ergo mutatio instantanea etiam in definitione motus comprehenditur. Quare Philosophus in hac definitione motus posuit exempla in omnibus mutationibus, alteratione, augmento, motu locali et generatione, ut patet in hoc 3. libro, lect. 2. apud D. Thomam [1]. Unde non accepit generationem lato modo, prout etiam alterationem antecedentem comprehendit. Nam cum posuisset exemplum in alteratione et augmento, non poterat iterum nomine generationis intelligere alterationem.

Ceterum loquendo de mutatione instantanea *actus immanentis intentionalis*, illa excluditur a motu physico hic definito, ut patet per Aristotelem 3. de Anima textu 28. [2], ubi loquens de sentire et intelligere inquit, « quod alia est species motus, motus enim imperfecti actus, simpliciter autem actus alter est qui perfecti », ubi [3] S. Thomas explicans hunc textum inquit, « quod motus physicus est actus existentis in potentia, quia videlicet recedens ab uno contrario, quamdiu movetur, non attingit alterum contrarium, quod est terminus motus, sed est in potentia ad ipsum. Et quia omne, quod est in potentia, in quantum huiusmodi, est imperfectum, ideo ille motus est actus imperfecti. Sed iste alius motus est actus perfecti, est enim operatio sensus iam facti in actu per suam speciem ». Ita D. Thomas. Et similiter videri potest 1. p. q. 18. art. 1. Ubi satis profunde naturam motus explicat, quia in tantum dicitur esse in potentia, in quantum subiectum motus ita recedit ab uno contrario, quod nondum attingit aliud, sed aliquo modo est in potentia ad illud, et hoc est esse actum imperfecti, id est esse actum subiecti in tali dispositione positi, quod nondum habet formam nec attingit illam. Quando vero aliquid operatur attingendo actu ipsam formam, quam habet illa operatio, non est motus de potentia ad actum, sed habens actum, et ideo non continetur in ista definitione motus, qui est actus existentis in potentia, prout in potentia. Actus autem immanentes versantur circa obiectum, etiam quando actu habent illud, imo tunc perfecte operantur circa obiectum, quando magis actuantur ab illo et possident illud. Ergo talis operatio non consistit in motu physico definito procedente de potentia ad actum, et ideo dicitur motus perfecti, id est non existentis in potentia. Unde patet operationem de se non requirere potentialitatem in eo, a quo procedit, sed salvari posse cum summa actualitate; invenitur enim operatio remoto motu, quando operans non respicit obiectum ut non habitum, sed etiam habendo illud operatur circa illud cognoscendo vel amando.

Ad argumenta supra posita respondetur: *Ad primum*, quod licet in eodem instanti generationis simul sit fieri et factum esse, tamen vere invenitur transitus et mutatio de potentia in actum secundum diversa instantia et prioritates naturæ; mutatur enim aliquid de non esse ad esse. In actu autem immanente ex eo præcise, quod immanens est, non fit transitus de potentia ad actum circa obiectum cognitum, nisi per accidens, si obiectum non sit sufficienter unitum aut habitum in ipsa potentia; per se enim loquendo quanto magis in actu habetur ipsum obiectum, tanto perfectior est operatio circa ipsum. Et licet producatur species expressa, ad quam est in potentia per speciem impressam, tamen non consistit ratio actus immanentis in huiusmodi productione. Nam etiamsi non producatur talis species expressa, sicut non producitur in sensu externo, vel etiam postquam producta est in intellectu, datur vera operatio cognitionis circa obiectum; de quo amplius dicetur in 3. de Anima [1].

Ad secundum de creatione respondetur non esse mutationem, quia deest illi subiectum, sine quo non datur actus existentis in potentia, atque adeo deficit illi una pars definitionis motus. Dicitur tamen mutatio non ex parte subiecti, sed ex parte termini transeuntis de non esse ad esse, quod est significari per modum motus, ut dicit S. Thomas 1. p. q. 45. art. 2. ad 3.

Quod vero attinet AD CONTINUITATEM MOTUS, an sit de essentia motus, quod sit continuus, vel includatur etiam in hac definitione motus discretus, respondetur motum discretum alium inveniri in naturalibus, alium in spiritualibus. In spiritualibus non est aliud quam pluralitas operationum indivisibilium, et sic est extra latitudinem motus physici, qui divisibilis esse debet. In naturalibus autem motus discretus non est aliud quam plures motus continui interrupti, sicut quantitas continua divisione facta redditur discreta. Est tamen differentia in hoc, quod quantitas discreta licet ex vi divisionis et multitudinis tantum non constituat particularem speciem quantitatis, quia tamen induit diversam ordinationem partium divisarum et mensurationem, ideo numerus constituit diversam speciem quantitatis. At vero motus discretus non induit diversam rationem exeuntis de potentia ad actum, nisi tantum eam, quam habet continuus, per cuius interruptionem redditur discretus, et sic non constituit distinctam speciem, sed reducitur ad speciem continui.

Quodsi ultimo inquiras, an MOTUS LOCALIS ANGELI includatur in motu physico hic definito, respondetur, in sententia D. Thomæ motum angeli fieri per ipsam actionem intellectus, secundum quod habet efficaciam aliquid transmutandi, et sic ipsa actio movendi angeli est conceptio intellectus, ut expresse affirmat S. Doctor opusc. 11. art. 3. [2] Unde consequenter removeri debet motus localis angeli a ratione motus physici sicut ipse actus intellectus. Adhuc tamen abstrahendo ab hoc, etiamsi motus localis sit aliquid præter conceptionem intellectus, excluditur tamen a motu physico, etiam quando est motus continuus in angelo, quia non est simpliciter divisibilis, sed solum ex parte subiecti, in quo est motus, quia, ut dicit D. Thomas 1. p. q. 53. art. 1. ad 1., angelus dum movetur, partim est in termino a quo et partim in termino ad quem, ut tamen partialitas non referatur ad substantiam angeli, sed ad locum, quia in principio motus continui angelus est in toto loco divisibili, a quo incipit moveri, sed dum est in ipso moveri, est in parte primi loci, quem deserit, et in parte secundi loci, quem occupat, licet [3] ipse et eius

[1] *Le* II. 105. n. 4.
[2] c. 7. (431 a 6).
[3] *Pa* XX. 128 a.

[1] Phil. nat. 4. p. q. 11. art. 2.
[2] Resp. de art. 36 ad lect. Venet. (*Pa* XVI. 169).
[3] *Lu* — licet ... movetur.

actus non extendatur per locum, in quo movetur. Itaque motus angeli est indivisibilis subiective, divisibilis autem terminative seu [1] ex parte effectus. Sed de hoc latius pertinet ad theologos et [2] videri possunt, quæ dicimus 2. tom. 1. p. disp. 20.

Articulus II.

UTRUM MOTUS DISTINGUATUR AB ACTIONE ET PASSIONE, A TERMINO A QUO ET AD QUEM.

Omnes habitudines, quæ in motu reperiuntur, reducuntur ad ista quatuor, eo quod in omni motu seu mutatione, ut inquit D. Thomas q. 3. de Potentia art. 3. [3], est duplex processus, scilicet inter terminos a quo et ad quem et inter movens et mobile. Inquirimus ergo, quomodo distinguatur motus ab actione, et quomodo etiam distinguatur a termino.

Et quantum ad primum ad triplicem sententiam reducuntur varia placita auctorum. Prima affirmat actionem et passionem inter se et a motu distingui realiter. Ita sentiunt, qui existimant actionem esse in agente et passionem in passo, de quo seq. art. agemus. Eandem sententiam communiter sequitur schola Scoti, in qua distinguitur actio prædicamentalis et actio physica, et actionem prædicamentalem constituunt in respectu agentis ad passum, quia per talem actionem formaliter constituitur agens in ordine ad passum, et sic apud ipsos actio prædicamentalis non est productio termini, sed formalis relatio agentis ad passum, unde distinguunt realiter actionem et passionem inter se et a motu. Actio autem physica sumitur ab ipsis pro ipsa forma fluente, quæ ut respicit passum, dicitur passio physice, et ut est ab agente, actio. Et sic tales respectus non constituunt ipsum agens ad passum, sed ipsum motum seu formam fluentem, cum qua aliqui putant identificari istos respectus, alii vero etiam differre putant, solumque identificari cum motu tamquam cum subiecto. De qua sententia scotistarum videri potest Fuente libro 3. Phys. q. 2. fere per totam.

Secunda sententia non agnoscit nisi distinctionem rationis inter actionem et passionem et motum. Sed adhuc dividuntur. Nam *quidam* existimant non distingui nisi ratione, quia motus se habet ut gradus superior respectu actionis et passionis. Quod attribuitur Mag. Soto 3. Phys. q. 2. concl. 3. § *Quæritur*, et tenet Cabero 3. Phys. disp. 1. dub. 2. *Alii* vero existimant motum se habere ad actionem et passionem non ut genus, cum sint prædicamenta primo diversa et motus est postprædicamentum, sed tamquam quid præsuppositum ad actionem et passionem, cum quo tamen identificantur taliter, quod sola ratione ratiocinata ab eo distinguuntur. Ita Rubius 3. Phys. tract. 1. q. 7. n. 48. et P. Suarez disp. 49. Metaph. sect. 2., qui etiam addit n. 13., quod licet actio et passio differant ratione ratiocinata, motus tamen et passio nec ratione ratiocinata differunt, sed sola nominis appellatione, eo quod eandem definitionem habet apud Philosophum motus et passio, et D. Thomas 1. 2. q. 1. art. 3. dicit, « quod calefactio passio nihil aliud est quam motus ad calorem ».

Tertia sententia est, quod actio, passio et motus distinguuntur a parte rei, non tamen distinctione reali ut res a re, sed distinctione modali. Est communis thomistarum ut videri potest apud Nazarium 1. p. q. 25. art. 1., Araujo 5. Metaph. q. 1. art. 4., Collegium Carmel. 3. Phys. disp. 17. q. 2. § 2., ubi plures citantur.

[1] *Lu* — seu ... effectus.
[2] *Lu* — et ... disp. 20.
[3] *Pa* VIII. 29 a.

Circa secundum respectum, id est habitudinem inter terminum a quo et ad quem in motu, etiam variant auctores. Nam quidam distinguunt motum a termino ad quem sola ratione ratiocinata. Sumunt enim motum pro ipsa entitate seu forma fluente, quæ solum differt a termino ratione status, quia scilicet vel est in via vel est in termino, in mutatione vel mutato esse. Alii ex opposito distinguunt motum a termino realiter, quia revera motus non est forma fluens. Nam forma non fluit, sed fit totaliter de novo, motus autem se habet ut via seu tendentia ad istam formam. Unde videmus separari motum a termino et e contra; nam incipiente motu est motus sine termino, et cessante motu est terminus sine motu, ergo distinguuntur, quia separantur. Alii denique existimant distingui motum a termino modaliter seu formaliter, realiter vero motum non esse aliquid præter res, ad quas est motus.

Dico primo: **Actio et passio non respiciunt motum tamquam genus et gradum sibi essentialem, sed sunt conditiones intrinsecæ ipsius motus eique quasi subiecto convenientes.**

Sumitur ex Aristotele 3. Phys. textu 22. [1], ubi inquit, « quod omnino neque doctio est idem cum disciplina neque actio idem quod passio, sed motus, cui hæc insunt ». Et Divus Thomas 3. Phys. lect. 5. [2] dicit, « quod cum motus abstrahat a ratione actionis et passionis, non continetur in prædicamento actionis neque passionis, ut aliqui dixerunt ».

Et præter rationem insinuatam, quod actio et passio sunt prædicamenta primo diversa et sic non habent genus supra se, deducitur fundamentum conclusionis ex eo, quia actio et passio identificantur cum motu a parte rei. Ergo non possunt respicere illum pro genere, nisi multiplicetur in eis motus. Quod est falsum, ut probat Philosophus ibi, quia alias si essent duo motus, actio redderet motum subiectum, in quo est, et sic, si subiectum est agens, moveretur in quantum agens, quod est falsum, quia agens ut agens solum movet. Si autem est in passo, moveretur passum duplici motu respectu unius et eiusdem termini, quod est falsum. Non ergo multiplicatur motus in actione et passione, et consequenter motus non est genus ad illa. Repugnat enim, quod aliquid sit genus ad duas species, et non multiplicetur in illis, siquidem contrahitur et dividitur per differentias talium specierum, unde si non dividitur, sed identificatur cum utraque specie, non est genus illarum, sed aliquid præsuppositum. Et hoc est, quod dixit Philosophus, quod actio et passio sunt idem cum motu, cui hæc insunt. Inesse autem illi denotat, quod habet rationem subiecti seu præsuppositi, non subiecti ut *quod*, sed ut *quo*, tamquam conditiones necessariæ motus, siquidem motus essentialiter est fluxus et tendentia quædam, quæ necessario requirit fluere ab aliquo et tendere ad aliquid in aliquo subiecto, quod est includere actionem et passionem. Et sicut in ipso termino in facto esse actio, quæ identificatur cum termino, habet ipsam entitatem ter-

[1] c. 3. (202 b 19).
[2] *Le* II. 114. n. 13.

mini ad modum subiecti et rei, cum qua identificatur, ita et ipse motus, qui est terminus in fieri, habet actionem quasi formalitatem sibi identificatam.

Quodsi dicas non repugnare, quod gradus genericus corrupta specie maneat in alia specie, quæ est sub eodem genere, ut cum circulus transit in semicirculum non corrupta ratione figuræ, quæ est gradus generic us. Ergo non repugnabit etiam eundem motum identificari cum actione et passione saltem entitative, licet multiplicetur formaliter motus actionis et passionis. Sed contra est, quia implicat, quod corrupto gradu specifico remaneat idem gradus genericus, quia ab eadem forma provenit gradus genericus et specificus. Corrupta ergo forma neque specificus gradus manet neque genericus, licet posset manere similis gradus, quia utraque species est sub eodem genere, sed non idem numero [1]. Si vero dicitur multiplicari motum formaliter, sed non entitative, ergo multiplicabitur effectus eius formalis, et sic duplici motu movebitur etiam respectu eiusdem termini, quod tamquam inconveniens infert Aristoteles in hoc libro textu 19. [2]

Dico secundo: **Actio et passio non distinguuntur sola distinctione rationis, sed distinctione modali seu formali reali, tam inter se quam a motu.**

Quæ distinctio formalis non est illa, quam ponit Scotus [3], qua dixit distingui ea a parte rei, quorum unum non est de conceptu alterius, sed distinctio formalis, de qua loquimur, est idem quod distinctio modalis, quæ ab omnibus admittitur.

Conclusio ergo posita est D. Thomæ, qui affirmat actionem et passionem importare diversas habitudines motus et remoto motu nihil remanere nisi habitudinem originis et receptionis, ut patet 1. p. q. 28. art. 3. ad 1. et q. 41. art. 1. ad 2. et q. 45. art. 2. ad 2., ubi inquit, « quod actio et passio conveniunt in substantia motus et differunt solum secundum diversas habitudines, ut dicitur 3. Phys. [4] Et ita oportet, quod subtracto motu non remaneant nisi diversæ habitudines ». Et idem repetit art. 3. seq.

Ex quo sumitur fundamentum huius sententiæ, quia in actione et passione importantur diversæ habitudines ad movens et ad mobile secundum rationem originis et receptionis. Vel ergo istæ habitudines sunt relationes prædicamentales et secundum esse vel secundum dici. Si primum, manifestum est aliquid addere ad motum, quia relatio aliquid est præter suum fundamentum. Si secundum, ergo sunt aliquid absolutum fundans illam relationem, et sic cum fundent relationes diversas, utpote ad diversos terminos se habentes, non poterunt omnino esse idem fundamentum, sed oportet, quod distinguantur non minus quam ipsæ relationes fundatæ. *Item* potest dari actio sine motu, ut patet in creatione, ut S. Thomas affirmat 1. p. q. 45. art. 2. et 3. Ergo actio ex suo conceptu differt a motu tamquam aliquid a parte rei distinctum. Motus enim non se habet ut genus, sed ad modum subiecti respectu actionis, ut dictum est. Si ergo ex natura sua aliquando separari potest a motu, signum est a parte rei distingui. Ut omittam, quod actio et passio sunt distincta prædicamenta, ergo postulant distinctionem plusquam rationis, quia cum prædicamenta sint coordinationes entium realium, ubi sunt distincta prædicamenta, debent esse distinctæ series realitatum et consequenter diversa realitas saltem modalis.

Ex eodem principio constat debere distingui passionem et motum, quia importatur in illis diversa habitudo. Nam passio respicit subiectum ut recipiens ab agente, et sic habitudo eius est inter subiectum et agens; dicitur enim aliquid pati ex eo, quod trahitur ad agentem, ut dicit S. Thomas 1. 2. q. 22. art. 1. At vero motus respicit terminum per modum transitus et tendentiæ ad illum de imperfecto ad perfectum, et sic respicit terminum per modum transitus inter terminum a quo et ad quem, non formam per modum receptionis ab agente, ergo diversas importat habitudines.

Quod vero distinctio istorum trium non sit nisi modalis, ex eo probatur, quia ut realitas illa motus dicatur actio, non requiritur realitas superaddita, sed quod eadem se habeat ad agens secundum rationem originis ab eo; solum ergo est modus aliquis, non realitas distincta, sed eiusdem realitatis nova respicientia et modificatio. Et constat etiam ex eo, quia eodem actu, quo impello vel percutio alterum, ille dicitur percussus vel impulsus. Non ergo requiritur distinctus actus seu realitas, ut motus sit actus activi et actus passivi, sed sufficit distincta modalitas.

Dico tertio: **Considerando motum respectu termini ad quem, motus entitative non distinguitur ab eo realiter, sed modaliter ratione diversi status, imperfecti et perfecti, fieri et in facto esse, potest tamen secundum aliam considerationem reduci ad prædicamentum actionis et passionis, et similiter est postprædicamentum.**

Sumitur hæc conclusio ex Divo Thoma 3. Phys. lect. 5. [1], ubi inquit: « Quantum ad id, quod est in rerum natura de motu (id est quantum ad entitatem), motus ponitur per reductionem in illo genere, quod terminat motum, sicut imperfectum reducitur ad perfectum; sed quantum ad id, quod ratio comprehendit circa motum, scilicet esse medium quoddam inter duos terminos, sic iam implicatur ratio causæ et effectus; nam reduci aliquid de potentia in actum non est nisi ab aliqua causa agente. Et secundum hæc motus pertinet ad prædicamentum actionis et passionis ». Idem repetit in 5. Phys. lect. 3. § 1. [2]

Itaque quod motus reducatur ad prædicamentum sui termini et non distinguatur realiter ab illo, ex eo constat, quia motus et terminus eius solum differunt sicut fieri et factum esse, sicut res in tendentia et in termino, in potentia et in actu. Si autem esset diversa res in fieri et in facto esse, numquam verificaretur, quod ista res, quæ modo est consummata, aliquando fuit inchoata et in fieri. Unde si illa res, quæ est in facto esse, distinguitur ab ea, quæ est in fieri, illa, quæ est in facto esse, solo illo instanti fieret, non vero motu, quia quidquid motu, et fieri antecedenter se haberet, pertineret ad aliam realitatem. Et non sufficit sola distinctio rationis, sicut est inter genus et differentiam, quia ibi solum intervenit potentia logica et secundum compositionem intellectus, quia uterque gradus radicatur in eadem forma. Motus autem dicit potentiam physicam ad terminum secundum realem transitum et successionem de uno in aliud, quod sine

[1] *Lu* — numero.
[2] c. 3. (202 a 31).
[3] cf. 1. dist. 2. q. 7. (I. 282. n. 326).
[4] c. 3. (202 b 10); S. Thom. in h. l. lect. 5. (*Le* II. 113. n. 11).

[1] *Le* II. 115. n. 17.
[2] l. c. 235. n. 2.

aliqua distinctione saltem diversi status nequit intelligi. Quia vero iste transitus et mutatio non stat sine origine ab aliquo et receptione in aliquo, in quo fit mutatio, necessario reducitur ad actionem et passionem, ut identificatur cum illis.

Quod denique motus etiam sit postprædicamentum, ex eo constat, quia motus potest sumi dupliciter: *Uno modo* pro eo, cum quo identificatur, sive sit forma ipsa, ad quam tendit, sive actio et passio, sine quibus non tendit. *Secundo*, pro ipso statu seu conditione, in qua constituit formam vel actionem. Est enim motus status quidam oppositus quieti; terminus enim motus non solum est ipsa res, ad quam tenditur, sed etiam quies in illa, ut notat S. Thomas 1. p. q. 5. art. 6. Sic ergo motus ut nominat statum quemdam oppositum quieti, cum sit status seu conditio consequens ad plura genera, dicitur postprædicamentum, quia postprædicamentum est conditio aliqua seu ratio consecuta ad plura prædicamenta, ut in Logica [1] diximus. Motus autem pro re, cum qua identificatur ut imperfectum cum perfecto vel ut medium inter agens et patiens, reducitur ad ea prædicamenta, cum quibus identificatur.

Dico ultimo: **Motus stricte sumptus ut condistinctus a mutatione generaliter dicta addit supra mutationem hæc tria: Primo,** quod sit inter terminos positive contrarios, et non solum inter privationem et formam. **Secundo,** quod habeat pro subiecto aliquod ens in actu completum, licet mutatio salvetur in sola materia prima. **Tertio,** quod se habeat ut fluxus inter duos terminos seu mutationes. In uno enim motu includuntur duæ mutationes, scilicet ex parte termini a quo corruptio, et ex parte termini ad quem generatio.

De hac conclusione agemus infra libro 5. q. 19. [2] Interim videri potest S. Thomas q. 28. de Veritate art. 1. [3], ubi sic inquit: « Differentia est inter motum et mutationem. Nam motus unus est, quo aliquid affirmative significatum abicitur et aliud affirmative significatum adquiritur; est enim motus de subiecto in subiectum, ut dicitur in 5. Phys. [4] Unde unus motus alterationis est, quo album abicitur et nigrum adquiritur. Sed in mutationibus, quæ sunt generatio et corruptio, aliter se habet. Nam generatio est mutatio de non subiecto in subiectum, ut de non albo in album. Corruptio vero est mutatio de subiecto in non subiectum, ut de albo in non album. Et ideo in abiectione unius et adeptione alterius oportet duas mutationes intelligi, quarum una sit generatio, alia corruptio vel simpliciter vel secundum quid. Sic ergo idem motus figuratur per ablationem unius et inductionem alterius, non autem significatur eadem mutatio, sed diversa ». Similia habet 5. Phys. lect. 2. [5] Et bene nota, quod, ut detur duplex mutatio, scilicet corruptio et generatio, oportet, quod terminus a quo sit aliquid positivum, quod corruptione tollatur. Si autem terminus a quo sit privatio, eius corruptio non est distincta mutatio a generatione formæ, quia privatio non corrumpitur transeundo de esse ad non esse, cum non habeat esse, sed ipsa productione formæ introductæ in subiecto privatio solvitur. Tunc ergo intercedit corruptio ut realis mutatio,

[1] I. 474 a 16.
[2] art. 1. (390 b 50).
[3] *Pa* IX. 427 b.
[4] c. 1. (225 b 1).
[5] *Le* II. 232.

quando ex parte termini a quo est aliquid positivum incompatibile cum termino ad quem, quod debet mutari de esse ad non esse. Et ideo, quia motus est inter duos terminos positivos, includit duplicem illam mutationem corruptionis unius et generationis alterius. Et quia est inter terminos contrarie sive positive oppositos, quæ sunt accidentia (substantiæ [1] enim nihil est contrarium), ideo requiritur, quod subiectum motus sit ens in actu seu substantia completa, et non solum materia prima, sicut sufficit pro generatione substantiali.

Solvuntur argumenta.

Pro prima sententia arguitur: Quia actio et passio sunt distincta prædicamenta, ergo debent realiter distingui, siquidem solum entitates reales constituunt prædicamenta.

Confirmatur, quia forma fluens et manans ab aliquo agente posset ab alio emanare et in alio subiecto recipi; ergo illæ dependentiæ actionis et passionis variari possent in ipsa entitate formæ, ergo non identificantur cum illa, sed realiter distinguuntur.

Respondetur, quod ad distinctionem prædicamentorum sufficit distinctio et entitas [2] modalis, sicut ubi et situs respectu substantiæ aut quantitatis, et in multorum sententia relatio respectu fundamenti.

Ad confirmationem respondetur, quod dato, quod eadem numero forma posset procedere ab alio agente, solum sequitur, quod ille modus actionis et passionis posset esse alius, non tamen, quod sit realitas, et non modus. Hæc enim est natura modorum, ut licet identificetur cum re, tamen possint amitti vel desinere esse ipsa re permanente, licet non possint separatim existere sine re, ut patet in ubi et situ et relationibus, quæ amittuntur vel ponuntur subiecto non pereunte, et tamen identificantur ut modi.

Pro secunda sententia arguitur ad probandum, quod motus sit genus ad actionem et passionem: Primo, quia non possunt aliter connecti actio et passio cum motu nisi secundum prædicationem essentialem, alias accidentaliter motui convenirent. Secundo, quia ipsa actio essentialiter est quædam mutatio, quia per illam agens mutatur de non agente in agens, et similiter per passionem mutatur patiens, et habent se per modum viæ et fluxus, quia non durant, nisi quamdiu effectus producitur et est in fieri, ergo habent totam rationem motus. Denique, motus non potest esse subiectum actionis vel passionis, quia non denominatur ab illis, neque enim motus dicitur agens vel patiens, ergo non tribuunt ei effectum formalem, et sic non habent illum pro subiecto, sed pro genere.

Respondetur connexionem inter actionem et passionem cum motu non esse connexionem generis cum differentia vel specie, sed modi cum re modificata, ad quam requiritur intrinsece, sicut figura requirit quantitatem, subsistentia substantiam, tempus requirit motum tamquam aliquid præsuppositum essentialiter, et fides requirit obscuritatem intrinsece, non ut constitutivum, sed ut modificativum sui.

Ad secundam probationem dicitur, quod actio, etiamsi subiective sit in agente, non mutat ipsum agens tamquam motus, sed actualitas seu forma, quæ constituit agens non motum, sed moventem, sicut etiam forma substantialis vel acci-

[1] *Lu* — substantiæ ... contrarium.
[2] *Lu* — et entitas.

dentalis constituit aliquid tamquam forma, non tamquam motus. Si tamen causa creata movetur ad hoc, ut agat, illa motio non est formaliter per actionem illius, sed per concursum seu auxilium causæ superioris moventis.

Ad tertiam probationem dicitur, quod motus non est subiectum actionis denominative et ut *quod*, sed identificative et ut subiectum *quo*, sicut etiam relatio identificatur cum fundamento et habet illud ut subiectum identificationis, subiectum autem inhæsionis est ipsum suppositum, in quo est tale fundamentum, et similiter figura identificatur cum quantitate, sed denominat tamquam subiectum substantiam, quia [1] ab ea sustentatur.

Tertio arguitur ad probandum, quod motus et actio solum distinguantur ratione, quia motus est actus activi ut ab hoc, et passivi ut in hoc. Ergo ut sit actio, non indiget nova entitate vel modo, sed tantum seipso ut dependente vel recipiente id, a quo est, sicut etiam existentia non distinguitur ab essentia, nisi ratione, quia est entitas essentiæ ut producta et dependens ab agente. Deinde, quia si essent tres formalitates, actio, passio et motus, moveretur mobile tribus mutationibus, quotiescumque movetur ad unum terminum, quia recipit omnes illas. Denique, ad hoc faciunt auctoritates supra allatæ ex Philosopho et D. Thoma referendo hanc sententiam ex P. Suarez [2].

Respondetur non indigere motum nova realitate, ut dicatur actio, sed distincta formalitate, quia in actione importatur origo ipsius motus et causalitas agentis, quæ aliquid superaddit effectui; existentia autem si non distinguitur ab essentia in sententia illorum auctorum, non est, quia importat respectum ad producens, sed quia sine existentia entitas essentiæ manet in statu possibilitatis, et non ut ens reale. In quo tamen consequenter deberent dicere hi auctores, quod actio si identificatur cum re producta, non distinguitur ab ipsa nisi ratione, quia sine actione res producta est nihil, si tamen intelligitur causalitas seu actio distingui a re, quam producit, cur non etiam existentia, quæ est terminus actionis?

Ad secundam probationem dicitur non moveri mobile tribus motibus, quia actio et passio non sunt motus distincti, sed conditiones seu modi unici motus, quo movetur mobile ad unum terminum.

Ad auctoritates Philosophi et D. Thomæ respondetur, quod definitio motus, quando definitur, quod est actus entis in potentia etc., non est eadem cum definitione passionis. Quando vero dicitur, quod motus est actus mobilis, non definitur ibi motus, sed explicatur ordo eius ad subiectum, in quo convenit cum passione. Et quando dicit D. Thomas, quod passio non est aliud quam motus, intelligitur entitative et secundum comparationem ad subiectum, non secundum omnem formalitatem, ut explicatum est [3].

Articulus III.

QUID SIT ACTIO ET QUOTUPLEX, ET QUID SIT FORMALIS TERMINUS EIUS.

Cum notissimum sit apud omnes actionem esse actum secundum ipsius agentis, ut docet Philosophus

[1] *Lu* — quia ... sustentatur.
[2] 298 b 42.
[3] *Lu* — ut explicatum est.

in hoc 3. libro textu 19. [1], actus autem duo habet officia, scilicet informare respectu subiecti et originare seu emittere ex se effectum, quod pertinet ad terminum, utrumque in actione explicandum est: In hoc quidem articulo id, quod proprium est actionis, scilicet respectu termini seu effectus, quem ex se emittit; in sequenti vero id, quod est commune actioni, in quantum accidens est, scilicet in quo subiecto sit, an in principio, a quo emittitur, quod est agens, an in subiecto, in quo terminus eius recipitur, quod est passum.

In præsenti ergo propriam rationem actionis per aliquot dubiola explicabimus: *Primo*, quæ sit definitio actionis. *Secundo*, an sit de ratione eius, quod producat terminum, vel solum, quod uniat aut aliquo modo attingat. *Tertio*, quid sit terminus formalis, a quo specificatur. *Quarto* de divisione eius in creativam et eductivam. *Quinto* de divisione eius in transeuntem et immanentem.

Primo ergo inquires, quæ sit definitio actionis tam physice quam logice seu metaphysice.

Respondetur, quod actio potest definiri vel quantum ad ipsam formam, quæ est actio quasi in actu signato, vel quantum ad exercitium ipsius formæ, quod est agere. Et quidem agere, ut dicit S. Thomas q. 2. de Potentia art. 1. [2], nihil est aliud quam « communicare illud, per quod agens est in actu secundum quod possibile est ». Qua definitione complectitur omne agere tam creatum quam increatum, tam intra Deum quam ad extra, licet diversimode. Nam res creatæ et actio Dei ad creaturam communicat id, quod est in agente cum aliqua multiplicatione et divisione, nec potest communicare totum, quod est in agente, et totaliter, quia fit cum aliqua limitatione saltem ex parte rei communicatæ, hoc ipso quod creata est. Communicatio vero Dei ad intra quia perfectissima est et sine ulla limitatione ex parte communicantis et rei communicatæ, ideo agens communicat se totum.

Actio autem sumpta pro forma varie definiri solet: *Primo*, quod actio est « actus activi, ut activum est », ut dicitur 3. Phys. textu 19. [3] *Secundo*, quod actio est « id, quo denominatur agere », vel ut dicit auctor sex principiorum [4] et D. Thomas opusc. 48. tract. de Actione [5]: « Actio est forma, qua in id, quod subicitur, denominamur agere ». Ubi definitur actio relative ad passum, quod subicitur, quæ est definitio actionis prædicamentaliter seu logice consideratæ. *Tertio* dici potest actio « causalitas agentis, seu id, quo effectum causat », vel ut definit S. Thomas 3. Phys. lect. 5. [6], est actus ab agente in aliud, et 1. p. q. 54. art. 2.: « Actio est efluxus in actum ab agente ». *Denique* definiri potest actio, quod est „ actualitas virtutis ", ut dicit D. Thomas eadem quæst. art. 1.

Secundo dubitabis, in quo consistat formalitas actionis, an in ratione productionis effectus, vel unionis eius ad passum seu eductionis, aut in quo tandem consistat.

Respondetur, quod, ut supra diximus q. 12. art. 4. [7] et docet D. Thomas opusc. 48. cap. de Actione [8], de conceptu actionis est actualis emanatio seu emissio alicuius ab agente. Di-

[1] c. 3. (202 a 23).
[2] *Pa* VIII. 14 b.
[3] c. 3. (202 a 23).
[4] Migne P. L. CLXXXVIII. 1260.
[5] Summa tot. Log. Arist. (*Pa* XVII. 75 b).
[6] *Le* II. 113. n. 7.
[7] 266 a 1.
[8] *Pa* XVII. 76 a.

stinguit autem D. Thomas duplex genus actionis, alterum quod est cum innovatione et motu, alterum sine illo per simplicem effluxum alicuius a suo principio, ut patet in Quodlib. 4. art. 9. [1] et opusc. 15. cap. 9. [2] In causis autem creatis actio seu effluxus est medium inter agens et effectum quasi accidentaliter, et non substantialiter illi conveniens, non tamquam res producta, sed tamquam modus seu ratio ipsa producendi. De quo videri potest D. Thomas 2. Contra Gent. cap. 35. et in 2. dist. 1. q. 1. art. 5. ad 11. [3] et 1. p. q. 25. art. 1. ad 3.

Ex quo constat, quid sit de conceptu formali actionis præcise, ut actio est, quid vero pertineat ad specialem modum vel connotationem eius, in quantum talis actio est. De ratione enim actionis, ut causalitas est agentis, præcise est, quod sit actualitas per modum emanationis seu originis ipsius effectus ab agente cum dependentia effectus ab ipso. Et ista habitudo agentis ad effectum, mediante qua effectus dependet ab ipso, est de intrinseca ratione actionis, quæ est causalitas et ita semper requirit aliquam novitatem saltem quoad modum et dependentiam in ipso termino respectu agentis. Superadduntur autem actioni alii respectus sive connotationes, vel respectu passi vel respectu termini a quo, in quibus formaliter non consistit actio, licet illos admittat et per illos dividi possit, v. g. quod actio sit productio vel reproductio, eductio vel inductio, sive unitio sive immutatio. Omnia ista important diversas connotationes actionis et diversos respectus, v. g. quod sit productio, importat actionem cum novitate ipsius esse in termino, ita quod in rebus creatis transeat de non esse ad esse, quando producitur. Reproductio dicit actionem connotando rem fuisse. Et salvatur actio sine productione novæ entitatis in termino, ut patet in transubstantiatione, quæ convertit aliquid in præexistens. Et intensio salvatur sine productione novæ qualitatis, solum per novam unionem ipsius ad subiectum in opinione thomistarum, de qua in libris de Generat. [4] Item quod actio sit eductio formæ vel inductio sive unitio ipsius vel etiam mutatio vel motus convenit actioni secundum respectum ad passum sive subiectum, de quo forma educitur vel cui unitur. Unde sine tali connotatione salvatur ratio actionis solum per ordinem agentis ad effectum, unde solum conveniunt ista actioni, ut talis est, nempe ut dependenter operans a materia seu [5] ut mutatio est.

Tertio dubitabis, quis dicendus sit terminus formalis, a quo sumitur specificatio vel diversitas actionis.

Respondetur in sententia Divi Thomæ certum esse actionem specificari tum a principio tum a termino, ut patet in 1. p. q. 77. art. 3. Et licet frequenter etiam dicat D. Thomas specificationem actionis, ut actio est, sumi a principio, ut autem passio seu motus est, sumi a termino, ut in 1. 2. q. 1. art. 3., tamen per hoc non negat specificari etiam actionem a termino, cum ipsa natura actionis instituta sit et ordinata essentialiter ad terminum, cum sit causalitas, quæ causatum essentialiter respicit. Sed explicare vult Divus Thomas specialem rationem actionis, ut actio est, quia respicere terminum commune est actioni et

[1] *Pa* IX. 512 b.
[2] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 194 a).
[3] *Pa* VI. 393 b.
[4] Phil. nat. 3. p. q. 4. art. 2.
[5] *Lu* — seu ... est.

passioni, sed respicere illum sub ratione originis ab aliquo principio, hoc est proprium actionis. Et ideo etiam quando actio specificatur a termino, specificatur etiam ab illo ut aliquo modo habet rationem principii, quatenus terminus præcedit in ipso principio operandi, ut in intentione seu proportione virtutis [1], ut principietur actio, quia non potest principiari ab aliqua forma, nisi ut proportionata et ordinata ad talem terminum. Quod explicavit S. Thomas 1. p. q. 105. art. 5., ubi inquit, « quod finis, agens et forma se habent ut actionis principium, sed ordine quodam. Nam primum principium actionis est finis, qui movet agentem, secundo vero agens, tertio vero forma eius, quod ab agente applicatur ad agendum ». Quare cum D. Thomas dicit specificari actionem a principio, ibi includit etiam, quod specificetur a termino, scilicet ut continetur in principio.

Inquirimus ergo, *quæ sit formalitas termini seu principii, a qua specificetur actio.* Nam circa eundem terminum materialiter posse versari diversas actiones certum est, sicut ad eundem locum materialem potest terminari motus ascensus vel descensus etc. Circa hoc ergo solum dicit D. Thomas q. 77. cit., quod non quæcumque diversitas obiectorum diversificat potentias, sed differentia eius, ad quod per se potentia respicit. Et idem proportionaliter dicendum est de actionibus; nam potentiæ non nisi mediis actibus specificantur. Id ergo formalem terminum vocamus, quod per se ab actione vel potentia respicitur. Nam formalis terminus dicitur non secundum entitatem suam tantum, sed sub ea formalitate et ratione, qua conducit ad specificandum istam actionem, et ut attingatur ab ista potius quam ab alia, sicut dicimus obiectum formale visus esse corpus, quatenus coloratum aut lucidum, tactus autem, quatenus calidum vel frigidum. An vero semper requiratur in termino, ut sit terminus formaliter distinctus ab alio, aliqua ratio *quæ* tamquam nova entitas vel modus, qui producatur, an vero sufficiat distincta ratio *sub qua* vel novus respectus ad terminum a quo, vel nova dependentia ad agens, ad hoc respondebimus infra q. 19. art. 1. [2]

Quarto dubitabis, quæ sit divisio actionis in creativam et eductivam, et quomodo differant.

Respondetur differentiam istarum actionum ex earum definitionibus cognosci. Est enim actio creativa, quæ operatur effectum nullo subiecto præsupposito, sed ex nihilo. Actio vere eductiva est, quæ producit effectum ex aliquo subiecto præsupposito, immutando et reducendo potentialitatem eius in actum. Ex quo colligitur non posse aliquid eadem actione simul educi et creari; esset enim procedere ex nihilo et ex aliquo. Quod vero aliqui dicunt, quod licet quælibet actio non possit simul procedere ex nihilo et ex aliquo, tamen quia in productione alicuius substantiæ multæ actiones concurrunt, v. g. creatio materiæ, eductio formæ, unitio illius etc., tota collectio actionum dicitur ex nullo alio præsupposito, licet quælibet actio divisim non possit simul esse eductiva et creativa: hoc nihil est, tum quia hoc idem invenietur in quolibet effectu accidentali; nam etiam quando album producitur, tota collectio actionum, quæ ad illum prærequiruntur, ut productio subiecti, formæ albedinis et unio eius, non præsupponit aliud subiectum, ex quo tota illa collectio fiat; tum etiam, quia productio substantiæ non consistit in collectione

[1] *Lu* — virtutis.
[2] 393 b 31.

plurium actionum, sed in illa, qua ultimum attingitur, sicut actio producens equum non consistit in actione, qua ab initio producta fuit materia, sed qua modo generatur equus; illa enim præsupposita fuit non solum ad equum, sed ad omnia, quæ ex illa materia possent generari. Certum tamen est, quod in collectione omnium actionum, quæ ad aliquid requiruntur etiam materiæ primæ, aliquid creationis involvitur.

An vero actio creandi sit prædicamentalis, licet non dicat ordinem ad passum, sed ad effectum, dependet ex his, quæ art. seq. tractanda sunt, an ista actio sit in agente vel in effectu, quatenus creata est, et an prædicamentum actionis solo ordine ad effectum constituatur, an etiam requirat ordinem ad passum et ad passionem. De quo ibi dicemus, et [1] latius 2. tom. 1. p. disp. 18. art. 2.

Ultimo dubitabis, quæ sit divisio actionis in immanentem et transeuntem, et an immanens vera actio sit.

Respondetur, quod si loquamur de actione physica, quæ cum motu et passione coniuncta est, certum est non convenire actioni immanenti, quia de se non requirit motum in ipso agente, sed tanto perfectior est, quanto magis supponit ipsum agens in actu. Unde invenitur operatio immanens, ut cognitio, sine aliqua transmutatione passiva subiecti, sed præcise per ordinem ad obiectum, quia passio non ponitur in aliquo subiecto, nisi quando producitur aliquis terminus seu forma, quæ in eo recipiatur. Cognitio autem immanens, ut immanens est, per se non requirit productionem termini, ut patet in sensu externo, qui non producit in se aliquem terminum seu imaginem, in qua perficiat sensationem, sed immediate sentit terminum externum, ut in lib. de Anima [2] dicetur. Quodsi aliquando actio immanens producit terminum, non est præcise, quia immanens, sed quia virtualiter transiens, vel quia est dicens [3] seu expressiva in intellectu aut spirativa in voluntate.

Ex quo ulterius fit discursus ad negandum, quod *actio immanens formaliter et pure sit actio de prædicamento actionis*, licet virtualiter actio esse possit. Ratio est, quia actio, quæ est de prædicamento actionis, tantum debet esse causalitas agentis et connotare ordinem ad passum. Causalitas autem agentis numquam est ultimum, quod intendit agens et ubi cessat eius finis, sed est medium, quo tendit ad terminum productum aut de novo positum, propter quem est ipsa actio. At vero operatio immanens est ultimus actus, qui intenditur ab operante; tunc enim est in actu simpliciter cognoscens, quando actu operatur et intelligit. Unde felicitas seu beatitudo, quæ est ultima hominis perfectio, in ipso actu intelligendi consistit, et perfectio viventis in operatione vitæ est, non in aliqua quiete, sed ipsa operatio propter seipsam quæritur, non propter aliquem terminum. Nam etiamsi producatur aliquis terminus, v. g. verbum, adhuc perfectio intelligendi non est in productione talis termini, sed in contemplatione in verbo iam producto. Ergo operatio immanens non se habet per modum medii et viæ, qua aliquis terminus acquiritur, sed potius ipsa est ultima actualitas, quam intendit operans, et sic non est de genere actionis prædicamentalis, sive quæ infert passionem, sive quæ se habet per modum causalitatis tantum, quia non

[1] *Lu* — et ... art. 2.
[2] Phil. nat. 4. p. q. 6. art. 4.
[3] *Lu* — seu ... voluntate.

quæritur propter terminum causandum, sed propter suam actualitatem. Et hæc doctrina est D. Thomæ, ut videri potest 1. Contra Gent. cap. 100. ubi inquit: «Dico autem operationem in ipso manentem, per quam non fit aliud præter ipsam operationem, sicut videre et audire. Huiusmodi enim perfectiones sunt eorum, quorum sunt operationes, et possunt esse ultimi, quia non ordinantur ad aliquod factum, quod sit finis. Operatio vero vel actio, ex qua sequitur aliquid præter ipsam, est perfectio operati, non operantis, et comparatur ad ipsum sicut ad finem». Ubi aperte tradit nostram doctrinam, quare actio ista non sit de prædicamento actionis, quia non est pure causalitas agentis, eo quod non se habet ut medium et via, sed ut ultimum et finis. Actio autem prædicamentum, ut dicit S. Thomas in 1. dist. 8. q. 4. art. 3. ad 3. [1], dicit aliquid fluens ab agente cum motu. Quod ergo non se habet ut fluens et via, cum imperfectione et motu, seu ut præcise fluens et ad ulteriorem perfectionem tendens, sed potius ipsa est ultimum, talis non est actio prædicamentum. Unde expresse eam reicit a prædicamento actionis D. Thomas opusc. 48. tract. de Actione [2].

Quodsi inquiras, quomodo ergo producitur ista entitas, quam dicimus immanentem actionem; si enim est effectus, ergo supponit causalitatem, qua procedat ab efficiente; si vero non est effectus, ergo vel est causalitas ipsa et actio vel entitas increata vel nihil: *respondetur* tales actus immanentes esse virtualiter actiones, licet formaliter sint qualitates. Et pro ea parte, qua actiones sunt, seipsis emanant sicut actiones. Et sicut passiones propriæ a substantia emanant et relationes a fundamento, eo modo se habent illæ qualitates, quæ sunt actus immanentes respectu potentiæ, quia etiam habent munus et vim actionis, licet eminenter seu virtualiter. Et huius signum est, quia intellectio seipsa est etiam dictio et productio verbi, ut tractari solet 1. p. q. 27. et dicemus in libro de Anima [3], ita quod dicere non distinguitur realiter ab intelligere. Dictio autem et productio verbi causalitas eius est, quia habet ipsam imaginem verbi pro termino et similitudine expressa. Ergo seipsa potest emanare sine alia distincta actione, sed ipsa privilegium habet actionis. Similiter conceptio practica intellectus habet vim movendi etiam extra se, quod non fit nisi actione transeunte, sicut dicit D. Thomas, quod angeli suo imperio, quod est conceptio intellectus, movent cœlum, opusc. 11. art. 3. [4] Non ergo extraneum est ab actione immanente, quod habeat vim transeuntis, et pro illa parte emanat seipsa a potentia.

Articulus IV.

UTRUM ACTIO TRANSIENS SUBIECTIVE SIT IN AGENTE.

Procedit quæstio de actione transeunte, quia de immanente non est dubium subiectari in agente; ex eo enim immanens est, quia non perficit nisi ipsum agens. At vero transiens perficit non solum agens emanando ab ipso, sed etiam perficit effectum causando ipsum, et si effectus recipiatur in passo, etiam perficit passum mediante effectu re-

[1] *Pa* VI. 78 a.
[2] Summa tot. Log. Arist. (*Pa* XVII. 75 b).
[3] Phil. nat. 4. p. q. 11. art. 1.
[4] Resp. de art. 36. ad lect. Venet. (*Pa* XVI. 169 b).

cepto. Unde quia denominat et perficit agens et similiter effectum et passum, QUÆRIMUS, in quo ex illis sit inhæsive, licet constet, quod ab agente sit emanative. Quodsi actio non habeat passum sicut creatio, quia ipsum passum seu materiam efficit, non supponit, inquirimus, an identificetur talis actio cum effectu, vel sit in ipso agente, non vero an sit in passo, quia caret illo.

In hac ergo difficultate CONCERTATIO EST INTER SCHOLAM SCOTI ET D. THOMAM ET INTER IPSOS THOMISTAS INTER SE, licet ex diversis fundamentis. Censet enim Scotus actionem transeuntem subiectari in agente, ut patet in 4. dist. 13. q. 1. § *Ex dictis*, et dist. 43. q. 5. § *De tertio*, et aliis locis, quem sequitur eius schola. Et fundantur in eo, quia existimant actionem prædicamentalem esse respectum agentis ad passum et relationem extrinsecus advenientem, et cum passio et actio sint respectus mutuo oppositi, non possunt esse in eodem extremo, ita quod uterque sit in passo vel in agente, sed alter in agente, alter in passo. Et potest hoc amplius urgeri. Nam quidquid sit de actione identificata cum motu, tamen certum est relationem agentis esse in agente et relationem effectus vel passi in passo, cum constet, quod agens realiter respicit terminum et passum, et e contra. Ergo non minus quam in aliis relativis relatio debet esse in ipsis extremis relatis, ergo etiam fundamentum talium relationum, quod est ipsa actio et passio, debet distincte poni in ipso agente et passo, eo quod fundamentum identificatur cum relatione.

Inter thomistas autem sequitur eandem sententiam Caietanus 1. p. q. 25. art. 1. et Nazarius ibi, controversia unica, et alii. Sed fundamentum ex eo sumunt, quia actio transiens est actus secundus perficiens et mutans intrinsece ipsum agens, ergo debet esse subiective in illo. Consequentia patet, quia perfectio intrinseca debet subiectari in eo, quod denominat; hoc enim est esse intrinsecam, ut [1] distinguitur a denominatione extrinseca. Antecedens vero probatur, tum quia actio est actus et complementum potentiæ agentis, ut dicit D. Thomas 1. Contra Gent. cap. 9., quia comparatur ad potentiam sicut actus secundus ad primum; unde concludit ibi, quod actio, quæ non est substantia agentis, inest ei sicut accidens subiecto; tum quia maior et proprior perfectio agentis est actus secundus quam primus, cum actus primus sit in potentia ad secundum, et per ipsum reducatur de potentia ad actum, sublata eius intrinseca potentialitate, et consequenter apposita intrinseca actualitate. Sicut ergo actus primus est subiective in agente, ita et actus secundus, qui est ipsa actio. Plures auctoritates S. Thomæ statim referemus.

Secunda sententia, quæ frequens etiam est inter thomistas, docet actionem subiective esse in passo sive in effectu. Quam tenet Ferrariensis [2], Capreolus [3], Hervæus [4], Soto [5], Soncinas [6] et alii, quos citat et sequitur Cursus Carmel. hic disp. 17. q. 4. et 5. Idem tenet P. Suarez disp. 48. Metaph. sect. 4. Qui addit actioni transeunti sub conceptu actionis, quo distinguitur a passione, non convenire subiectum inhæsionis, sed solum denominationis et emanationis ab agente. Si tamen aliquod subiectum inhæsionis habet, illud est ratione sui termini seu effectus, cum quo actio identificatur tamquam modus eius et emanatio seu processio ipsius.

Et hinc sumitur *fundamentum huius sententiæ*. Nam actio identificatur cum motu et cum termino motus, et non datur alia actio, nec est magis necessaria quam illa, quæ cum motu identificatur. Motus autem et terminus productus non sunt in agente, sed extra illud, ergo neque actio in agente; actio enim est, ubi est illud, cum quo identificatur. Discursus totus constat ex supra [1] dictis, ubi probatum manet, quod actio identificatur cum motu, et quod motus sit in mobili seu passo tamquam in subiecto, quod etiam affirmat Philosophus hoc libro cap. 3. [2], alioquin [3] agens ut agens moveretur seu pateretur. Quod vero non sit alia actio quam illa, quæ identificatur cum motu, constat, *tum* quia Philosophus non meminit alterius actionis; si autem alia actio daretur ex parte agentis et alia ex parte motus seu passi, quomodo diceret Aristoteles, quod actio, etiamsi sit actus agentis et denominet ipsum, tamen est in passo, quia actus unius potest esse in alio secundum diversam rationem? *Tum* etiam idem constat, quoniam ponere duas actiones, alteram in passo, alteram in agente, omnino superfluum videtur. Si enim actio, quæ est in effectu vel in passo, egreditur ab actione, quæ est in agente, cur non poterit immediate egredi ab ipso actu primo, si-

[1] *Lu* — ut ... extrinseca.
[2] in 2. Contra Gent. c. 1. (*Le* XIII. 273. n. V.) et c. 9. (ibid. 285. n. IV. 2).
[3] 2. dist. 1. q. 2. art. 3. (III. 59 b, 60 a).
[4] Quodlib. 4. q. 4.
[5] 3. Phys. q. 1. concl. 5.
[6] 5. Metaph. q. 37.

quidem immediate ab ipso egreditur actio illa, quæ est in agente? *Et tamen* illa actio, quæ est in agente, non est ultima ratio, qua egreditur effectus; hæc enim est ipsamet processio et egressio effectus, quæ non est in agente, sed in effectu procedente. Ergo sine fundamento ponitur actio in agente, siquidem non est ipsa ultima ratio causandi et procedendi in ipso effectu, et sic non est actio, de qua loquimur in præsenti. *Denique* illa actio, quæ est in agente, emanare debet ab ipso, ergo idem agit in seipsum, et sic simul est in actu et in potentia respectu eiusdem, in actu ad agendum, et in potentia ad recipiendum.

Denique, urgent pro hac parte *aliqua loca Aristotelis et D. Thomæ.* Nam Aristoteles in hoc 3. libro textu 20. [4] docet non esse inconveniens, quod actus unius sit in altero, ut doctio in addiscente. Et 9. Metaph. textu 16. [5] dicit, « quod ædificatio est in ædificato ». Et 2. de Anima textu 139. [6]: « Agentis », inquit, « moventisque operatio in ipso patiente suscipitur atque inest, atque adeo actio et passio non in agente est, sed in eo, quod patitur etc. ». Super quæ loca idem affirmat expresse D. Thomas et in q. 14. de Veritate art. 3. [7] et 10. de Potentia art. 1. [8] et 2. Contra Gent. cap. 1. Denique hanc differentiam ponit D. Thomas inter actionem immanentem et transeuntem, quod actio immanens primo et per se perficit ipsum agens, transiens autem primo et per se perficit ipsum passum, nec est perfectio agentis, sed moti, ut expresse docet 1. p. q. 18.

[1] art. 2.
[2] 202 a 13.
[3] *Lu* — alioquin ... pateretur.
[4] c. 3. (202 b 5).
[5] c. 8. (1050 a 31).
[6] l. III. c. 2. (426 a 4).
[7] *Pa* IX. 232 b.
[8] *Pa* VIII. 200 b.

art. 3. ad 1. et q. 54. art. 2. et 1. 2. q. 3. art. 2. ad 3. et 1. Contra Gent. cap. 100. Ergo repugnat, quod actio transiens sit in agente, alioquin ex se esset perfectio agentis, quia id primo et per se perficit, in quo primo et per se est, quod est tollere differentiam inter actionem immanentem et transeuntem, quæ adæquate dividunt actionem ut sic.

NIHILOMINUS RESOLUTIO NOSTRA SIT: **Secundum mentem D. Thomæ actio secundum propriam rationem actionis non petit subiectum inhæsionis, sed emanationis, ita quod ad denominandum aliquid agens per accidens se habet, quod inhæreat. Vere tamen et in re actio emanans duplicem formalitatem debet importare, quarum una actuet et inhæreat in agente, altera in termino et mediante termino in passo, si terminus sit aliquid dependens a subiecto.**

Itaque actio in agentibus creatis, in quibus per modum emanationis se habet et accidentaliter convenit agenti, inchoative est in agente et consummative in termino seu effectu, non secundum eandem entitatem modalem seu formalitatem; hoc enim est impossibile, cum sit diversum subiectum, sed secundum diversam, quæ ordine quodam unum sunt: ad eum modum, quo D. Thomas et theologi 1. 2. q. 50. art. 3. dicunt, quod virtus moralis, quæ moderatur passiones, est in duplici potentia, scilicet in voluntate imperante inchoative et in appetitu eliciente passiones moderatas consummative. Et quia denominatio virtutis fit simpliciter ab eo, ubi consummative est virtus, ideo simpliciter dicitur esse virtus in appetitu sensitivo. Eodem modo actio, quæ est causalitas emanans ab agente, quatenus reddit agens actuatum in actu secundo et trasmutatum de otio in actum, relinquit formalitatem actionis in agente inchoantem ipsum effectum. Ut autem reddit effectum in actu secundo causatum et procedentem a causa, ponit formalitatem in effectu, qua redditur actio consummata, et inde fit denominatio agendi; neque enim aliquid dicitur agere ante effectum, et ratione huius simpliciter actio est in termino.

Et quod ista sit MENS D. THOMÆ, constat ex collatione locorum ipsius, in quibus agit de hac re. Nam imprimis, quod actio ex proprio conceptu actionis non postulet subiectum inhæsionis, sed emanationis, constat ex 1. dist. 32. q. 1. art. 1. [1], ubi inquit, « quodsi per impossibile poneretur esse aliquam actionem, quæ non esset accidens, non esset inhærens, et tamen denominaret agentem, et tunc agens denominaretur per id, quod ab eo est, et in eo non est ut inhærens ». Ergo ex proprio conceptu actionis, ut præcise denominat agens, non dicit subiectum inhæsionis, sed emanationis, licet quia accidens est, in rei veritate inhæreat, quod etiam aperte dicit in q. 7. de Potentia art. 9. ad 7. [2] et q. 8. art. 2. [3] *Item etiam*, quod debeat poni actio in agente, in quantum importat actum secundum immutantem ipsum actum primum, constat, quia 1. p. q. 54. art. 1. dicit, « quod actio est actualitas virtutis ». Et 2. Contra Gent. cap. 9., « quod actio est complementum potentiæ » et tamen, quia non est actualitas completa et consummata in ipso agente, sed in effectu, ad quem derivatur, dicit in dicta q. 54. art. 2., quod actio transiens non potest esse ipsum esse agentis,

[1] *Pa* VI. 258 a.
[2] *Pa* VIII. 164 a.
[3] l. c. 171 a.

quia esse significatur intra rem, actio vero est effluxus in actum ab agente. Deinde in 2. Contra Gent. cap. 35. et in 2. dist. 1. q. 1. art. 5. ad 11. [1], dicit, « quod agens agit actione media, quæ non est essentia ipsius operantis, et in talibus non potest sequi effectus novus sine nova actione, et novitas actionis facit aliquam mutationem in agente prout est exiens de otio in actum ». Ergo sentit D. Thomas, quod actio aliquid ponit intrinsecum in agente, et non solum extrinsece denominat ipsum, alioquin non diceret, quod ponit mutationem in illo. Et conformiter ad hoc distinguit S. Thomas creationem, ut est actio et ut est passio, seu actio ut effecta et ut efficiens in 1. dist. 40. q. 1. art. 1. ad 1. [2], ut intelligamus actionem ad utrumque pertinere et importare non unam, sed duplicem formalitatem, unam in agente, ut est actio agens, et aliam in effectu seu passo, ut est actio effecta. Quod tandem expressis verbis affirmat in 2. dist. 40. q. 1. art. 4. ad 1. [3], ubi dicit actionem et passionem non posse esse idem numero accidens, quia actio est in agente et passio in patiente. Et cum alias ponat cum Philosopho 3. Phys. lect. 5. [4] et aliis locis supra [5] cit., quod actio et passio identificantur cum motu, et quod actio transiens est propria perfectio operati, consequenter oportet fateri actionem apud D. Thomam importare duplicem formalitatem, alteram in agente, alteram in passo seu termino, ubi consummatur actio, et ratione cuius dicitur agens denominari ab aliquo extrinseco, scilicet ab effectu, ut dicit in opusc. 48. tract. de Actione [6] et in 3. Phys. lect. 5. [7] Qui [8] effectus est in materia seu in passo, et sic simpliciter et absolute actio est in passo, quia est ibi consummative et inde fit denominatio agentis.

Nec potest responderi, quod quando dicit D. Thomas, quod actio et passio non sunt idem numero accidens, loquitur de actione ut morali et libera, et sic est actio immanens. Quando vero dicit actionem esse in agente intelligitur ratione alicuius commodi extrinseci, quod agenti provenit ex actione, quia saltem propagatur eius species. *Sed contra primam solutionem est*, quia D. Thomas prius loquitur in communi de actione et passione et motu. Deinde ad litteram loquitur de actione inferente passionem, scilicet crucifigentium Christum, et quæ est accidens numero distinctum a passione. Actio autem immanens neque infert passionem neque ponit in alio subiecto distinctum accidens numero. Si autem loqueretur de actione in esse morali, et non in esse physico, potius dicerentur unum numero accidens in esse morali actio et passio quam plura. *Contra secundam autem solutionem instatur*, quia actio in quantum accidens inhæret in agente, ut dicit S. Thomas, ergo frustra explicatur id de emolumento extrinseco; hoc enim non inhæret in agente, et sic ratione talis emolumenti non assignaret S. Thomas subiectum, quod actioni convenit in quantum accidens.

Ex quo manet explicatum FUNDAMENTUM HUIUS SENTENTIÆ. Sumitur

[1] *Pa* VI. 393 b.
[2] l. c. 327 b.
[3] l. c. 749 a.
[4] *Le* II. 114. n. 13.
[5] 311 b 19.
[6] *Pa* XVII. 75 a.
[7] *Le* II. 115. n. 15. et 16.
[8] *Lu* — Qui ... agentis.

enim ex fundamentis utriusque sententiæ allatæ, quæ probant requiri actionem et dari tam in agente quam in passo. Nec enim salvatur actio, quin sit actualitas secunda agentis et actum primum reducat de potentia ad actum et de otio ad operationem. Hoc autem perfectio aliqua est ipsius agentis et mutatio, et non sola denominatio extrinseca. Sicut enim intrinsece agens est in potentia et in actu primo ad operandum, ita oportet, quod reducatur intrinsece ad actum secundum et mutetur in actum, dum in actu operatur; debet ergo ista actualitas actionis in agente esse. Ceterum ibi non consummatur actio et causalitas agentis, nisi effectus ipse procedat et emanet actu ab ipso. Et sic origo ipsa motus et termini producti cum ipso motu et termino identificari debet, illa autem origo ab alio actio effecta est et causalitas, et sic formalitas actionis, ut processio et origo motus, cum termino et motu debet identificari, ibique consummatur actio, quia ibi terminatur.

Solum restat respondere **ad argumenta secundæ sententiæ** pro ea parte, quia intendunt ostendere, quod superfluit ista duplex actio. Nam argumenta pro prima sententia solum ostendunt oportere aliquam actualitatem et formalitatem actionis esse in agente, non tamen omnem, nec ibi consummari, ut dictum est.

Ad primum ergo secundæ sententiæ respondetur actionem effectam identificari cum motu et termino producto, sed non actionem efficientem, quæ est actus secundus agentis.

Et ad instantias, quæ afferuntur ad probandum non esse duplicem actionem, respondetur *ad primam*, quod Aristoteles non fuit sollicitus explicare, quomodo actio sit in agente, sed in passo, eo quod in passo actio est consummative, et inde accipitur denominatio agendi completa et perfecta. Et ideo solum explicavit, quomodo actio sit in passo; hoc enim solum difficultatem habebat et eius instituto deserviebat, cum principaliter ageret de motu et de actione, ut est conditio identificata cum motu, et sic solum est in passo.

Ad secundam instantiam dicitur non superfluere istas duas actiones, quia quælibet earum non est completa et perfecta, sed utraque requiritur ad consummatam rationem agendi ob rationem dictam. Et tam ipsa actio effecta quam ipsa actio agentis, seu utraque formalitas, egreditur ab agente non per aliam actionem, quia utraque complet eandem actionem et utraque pertinet ad rationem causalitatis, sed una per modum actualitatis agentis, altera per modum actualitatis passi, non vero una ut effectus, altera ut tota causalitas, sed utraque ut conditio et ratio pertinens ad eandem causalitatem. Non tamen utraque immediate egreditur, sed ordine quodam, quia inchoatur in actione agentis ratio et causalitas agendi, consummatur tamen in actione ex parte effectus. Et sic non probatur, quod actio agentis non pertineat ad rationem causalitatis et sit ratio operandi, sed quod non pertineat tamquam ultima et consummativa ratio ipsius. Et sic actio ex parte agentis est formalis egressio et formalis causalitas inchoative et active, non consummative et formaliter.

Ad tertiam instantiam respondetur per ipsam egressionem effectus sufficienter constitui agens in ratione agendi consummative et denominative, non autem inchoative et active seu per modum actus secundi agentis. Hoc enim necessario supponitur ad actionem effectam, sicut fides necessario supponit piam affectionem et virtus in appetitu sensitivo dispositionem imperandi in voluntate. Ideoque actio transiens non dicitur perficere ipsum agens, sed passum seu effectum, quia ibi consummatur actio, licet in agente inchoetur et ad terminum ordinetur.

Ad quartam instantiam respondetur, quod illa actualitas in agente emanat ab ipso non ut terminus seu effectus, sed ut modus seu causalitas inchoata. Et talis modus non emanat ab ipso agente, ut est in potentia pure, sed ut est in potentia mota a Deo et aliis causis superioribus, quibus inferiores determinantur et actuantur, ut emanet ab illis actualitas actionis, quæ rursus in ipsa potentialitate actus primi recipitur actuando illam per modum actus secundi; et sic non est in potentia et actu secundum idem.

Ad loca D. Thomæ respondetur loqui ipsum sicut et Aristoteles de actione effecta, prout est consummata et completa ratio agendi, a qua fit denominatio. Et quando ponit differentiam inter actionem immanentem et transeuntem, quod illa est perfectio agentis, non ista, loquitur de perfectione consummata et completa agendi; hæc enim consummatur in agente, quando est immanens, in effectu vero et passo, quando est transiens. Inchoative autem est in ipso agente, ut dictum est, et quia utraque hæc actio pertinet ad constituendum ipsam causalitatem agentis, una inchoative, altera consummative, ad idem prædicamentum actionis reducitur etiam illa actio, quæ est in agente, sicut pia affectio ad fidem et dispositio voluntatis ad virtutem, quæ est in appetitu. Simpliciter [1] autem et consummative actio est in passo.

QUÆSTIO XV.

DE INFINITO.

Articulus Primus.

QUID SIT INFINITUM, ET IN QUO SIT PUNCTUM DIFFICULTATIS.

Ut sine æquivocatione in hac parte procedatur, **oportet præmittere definitionem et varias divisiones** seu acceptiones infiniti. Licet autem plures acceptiones eius Aristoteles insinuaverit in hoc libro cap. 4. [2], tamen in præsenti possumus distinguere infinitum, quod aliud accipitur positive, aliud privative, aliud negative. Cum enim infinitum communissime acceptum nihil aliud sit, quam illud, quod caret termino et fine, potest accipi ista carentia *privative*, quando est in aliquo subiecto, quod natum est habere terminum, sed tamen caret illo, sicut quantitas est capax, ut finiatur, si tamen non habeat terminum, dicitur infinita privative, quod etiam dici potest positive respectu quantitatis. Et hoc modo definit Philosophus cap. 6. [3] infinitum: « Id, cuius partem accipientibus semper aliquid manet extra ». *Negative* vero infinitum dicitur illud, cuius subiectum non est capax alicuius termini. Hoc autem dupliciter potest contingere, uno modo propter perfectionem positivam subiecti, quando talis est, quod nullo termino affici potest. Et hoc modo Deus est *positive* infinitus, id est actualitate et perfectione, non quantitate. Alio modo potest hoc contingere ex im-

[1] *Lu* — Simpliciter ... passo.
[2] 203 a 1.
[3] 207 a 7.

perfectione subiecti, quando tanta est, ut nihil habeat in se, quod terminari possit, sicut punctum et unitas, quæ propter indivisibilitatem non habent terminum, sed ipsa sunt terminus.

In præsenti non agimus de infinito negative nec de infinito positive, quod est Deus, sed de infinito privative, quod definivit Aristoteles in præsenti definitione tradita. Licet autem hoc infinitum manifestius inveniatur in quantitate, tamen reperiri etiam potest in aliis prædicamentis, ut in substantia, qualitate et relatione. Infinitum *substantiæ* est, quod caret termino essendi seu existendi, quibus substantia ipsa in ratione substantiæ constituitur. Et hoc infinitum, ut postea videbimus, est idem ac infinitum in genere entis. Infinitum in *qualitate* est, quod caret termino intensionis secundum gradus qualitatis. Infinitum *in relatione* est, quod dicit respectum ad aliquid infinitum, unde sumit connotationem seu denominationem aliquam extrinsecam infinitatis, sicut actiones Christi dicuntur infiniti valoris per respectum ad personam dignificantem. Denique, infinitum in *quantitate* iuxta duplex genus quantitatis, discretæ et continuæ, aliud est infinitum magnitudinis, aliud multitudinis. Illud est, quod caret termino partium in continuo; istud est, quod caret termino multitudinis et divisionis.

Quare infinitum, de quo in præsenti tractari solet, est triplex: secundum magnitudinem, secundum multitudinem et secundum intensionem.

Potest autem hoc infinitum sumi vel in actu vel in potentia. Infinitum in actu, quod etiam infinitum positione seu positive appellari potest et communiter dicitur infinitum categorematice, id est affirmative aut prædicative, est illud, cui non solum non potest signari terminus, ultra quem non transeat, sed etiam de facto omnes terminos transit, et ideo requiritur ad tale infinitum, quod habeat partes infinitas æquales uni certæ non communicantes inter se et simul existentes. Quod est dicere, quod infinitum actu requirit partes determinatas seu aliquotas, quarum una superaddat alteri novam partem, quæ non communicet nec reassumatur cum altera, sicut Philosophus dicit in 6. [1] huius libri, quod circuli dicuntur infiniti reassumendo easdem partes. Sed tunc dicitur infinitum, ait Philosophus, quando quacumque parte accepta nova alia sumi potest.

Infinitum autem in potentia dicitur illud, quod secundum id, quod habet, est finitum, sed secundum id, quod est in potentia, non habet terminum, id est non potest illi signari certus aut determinatus terminus, ultra quem transire non possit, sive per additionem sive per substractionem sive per successionem. Quomodo autem distinguantur partes aliquotæ seu designatæ a partibus indeterminatis et proportionalibus, dicemus commodius art. 3. solutione ad 1. et latius libro 6. q. 20. [2]

Ex his autem colligitur duplex principium, quo in hac quæstione de infinito regulari debemus. Primum est, quod omne illud, quod terminis clauditur non interminabiliter distantibus, infinitum esse non potest in actu, sed si aliqua infinitas ibi datur, solum est in potentia et syncategorematice, quia scilicet non potest aliquis terminus signari, ultra quem divisio vel additio eius non possit transire. Actu vero quidquid inter terminos comprehendi potest, terminatum est ac finitum.

[1] 207 a 2.
[2] art. 1. et 2.

Secundum est, quod infinitum actu non potest fieri per additionem partium, et omne illud, quod est capax augmenti, finitum est. *Ratio* est, quia additio vel fit per aliquid finitum vel infinitum. Si per infinitum, iam supponitur ipsa infinitas in eo, quod additur, et ita non fit infinitum per ipsam additionem. Si per aliquid finitum, vel tale finitum superadditur alteri finito, et sic totum remanet finitum, quia utrumque terminum habet, vel superadditur alteri infinito, sic iam supponitur infinitum, non per additionem fit. Quidquid ergo per additionem fit maius vel per subtractionem minus, actu infinitum non est.

His suppositis **tria sunt certa in hac quæstione.** Primum est infinitum relative actu non repugnare. Ratio est, quia ista infinitas consistit solum in relatione quadam ad Deum, qui est infinitus. Tripliciter autem aliquid respicit Deum: *Uno* modo generali ratione sicut effectus causam efficientem, non quidem participando ab ipso aliquod donum infinitum, sed præcise, quia causa eius efficiens in se infinita est. *Secundo* speciali modo, quatenus ab ipso Deo participatur aliquod donum elevans creaturam ad bonum infinitum, sicut gratia elevat hominem ad consortium et fruitionem divinæ naturæ. *Tertio* modo specialissime, ut quando ipse Deus unitur in persona naturæ creatæ. Tunc enim accipit valorem et dignitatem ex persona, cui coniungitur, qui valor consistit in relatione ad ipsam personam ut ad principium operationum proximum et ut quod.

Secundo certum est non posse dari aliquam creaturam, quæ sit infinita in omni genere entis; creatura enim est ens limitatum. Et similiter repugnat, dari aliquam creaturam, quæ sit infinita in genere substantiæ infinitate in actu, bene tamen in potentia et secundum quid, sicut materia prima habet infinitatem in potentia respectu formarum, quarum est capax. Ratio sumitur ex Divo Thoma 1. Contra Gent. cap. 43. et 1. p. q. 7. art. 1.: Quia infinitas in genere substantiæ non est infinitas extensionis vel intensionis; id enim pertinet ad genus qualitatis vel quantitatis. Solum ergo restat infinitas per carentiam terminorum substantiæ. Termini autem substantiæ vel sunt physici vel metaphysici. Metaphysici sunt genus et differentia, quibus contrahitur et limitatur essentia rei. Physici sunt materia et forma in compositis vel potentialitas et actualitas etiam in simplicibus. Substantia ergo creata non potest carere genere et differentia, cum sit in prædicamento, quod est coordinatio generum et specierum. Similiter non potest carere aliquo termino physico, quia non potest esse purus actus, sed debet habere admixtam aliquam potentialitatem, atque adeo solum potest esse infinitum in actu per carentiam omnis termini limitantis actualitatem, quæ est potentialitas, et [1] tunc esset actus purus. Si autem esset pura potentia, licet esset infinita, non tamen esset infinitum in actu, sed in potentia.

Nec valet dicere cum P. Vazquez 1. p. tom. 1. disp. 22. et disp. 25. cap. 3., quod non obstat infinitas ad hoc, quod aliquid habeat genus et differentiam et ponatur in prædicamento. Deus enim componitur ex genere et differentia, quia est compositio rationis, quæ illi non repugnat, et tamen est infinitus. *Sed contra est,* tum quia oppositum ostendimus in Logica q. 14. [2] et [3] latius 1. tom. 1. p.

[1] *Lu* — et ... purus.
[2] art. 1. (I. 503 a 21).
[3] *Lu* — et ... disp. 4.

disp. 4.; tum quia in præsenti illa doctrina non est ad rem; quidquid enim sit, an repugnet Deo compositio ex genere et differentia, quæ est compositio rationis, tamen in substantia creata talis compositio recte tollit infinitatem, quia vel illud genus et differentia, quibus componitur substantia creata, aliquid potentialitatis important vel sunt actus purus. Si hoc secundum, non remanet creatura, sed Deus. Si primum, ergo includunt genus et differentiam per modum termini et limitationis. Includunt enim actum et potentiam, quæ sunt termini limitantes in genere substantiæ. Quomodo autem cum hoc stet, quod Deus possit facere infinitas species substantiales, et tamen non possit pervenire ad aliquam, quæ sit infinitæ perfectionis, dicemus infra.

Ultimo certum est infinitum in actu, sive in extensione sive in intensione vel multitudine, naturaliter et secundum legem ordinariam fieri non posse. In hoc convenit communis consensus philosophorum cum Aristotele hic cap. 5. et 6. [1] et theologorum cum D. Thoma 1. p. q. 7. Constat enim, quod de facto «omnia facta sunt in numero, pondere et mensura», ut dicitur Sapientia 11. [2] Si autem daretur infinitum in actu, vel careret numero, si esset infinitum multitudine, vel mensura, si esset infinitum magnitudine, vel pondere, si esset infinitum qualitate.

Ratio autem, cur *naturaliter* dari non possit intra universum quidem, constat ex ipsa universi unitate et limitatione, in quo infinita quantitas esse non potest, quia occuparet omnia et [3] consequenter plura quam universum, quod finitum esse videmus. Absolute autem et independenter ab universo constabit ex finita virtute et receptione cuiuslibet creaturæ, unde effectus infiniti prodire non possunt, ut seq. art. latius ostenditur.

Articulus II.

UTRUM IMPLICET DARI INFINITUM ACTU SECUNDUM QUANTITATEM VEL INTENSIONEM.

Duæ sunt principales in hac parte sententiæ. Prima tenet non implicare, quod detur actu infinitum absolute loquendo, ut ex antiquis tenet Gregorius in 1. dist. 43. q. 4., Ocham [4], Gabriel [5] et alii, quos citat et sequitur Vazquez 1. p. disp. 26. cap. 1.-3. incl. et probabile reputant Conimbric. hic ad cap. 8. q. 2. art. 3., qui loquuntur de infinito magnitudinis vel multitudinis. Expresse etiam docetur in schola Scoti, quod infinitum in magnitudine et multitudine non repugnat, bene tamen infinitum in intensione, eo quod apud ipsum gradus intensionis sunt inæquales, ita quod unus continet alium, et sic si daretur infinitas, qualitas contineret infinitam perfectionem; quod non currit in partibus quantitatis continuæ vel discretæ, quarum una non continet aliam in perfectione. Aliqui tamen simpliciter fatentur, infinitum esse possibile in actu, sive in quantitate sive in qualitate, ut Cabero hic disp. 2.

Secunda sententia negat esse possibile aliquod infinitum, tam in magnitudine quam multitudine, et eadem ratio est de intensione. Ita D. Thomas 1. p. q. 7. art. 3. et 4.

[1] 206 a 7.
[2] 21.
[3] *Lu* — et ... videmus.
[4] Quodlib. 2. q. 5.
[5] 2. dist. 1. q. 3.

et Quodlib. 9. art. 1.[1] et Quodlib. 12. art. 2. [2] et communiter thomistæ ad prædictum locum primæ partis. Et tamen ipse D. Thomas in fine opusc. 27. [3] fatetur adhuc non esse demonstratum, non posse dari infinita in actu. Ista sententia principaliter nititur in explicando implicationes, prima vero in solvendo. Et ideo in hoc art. conabimus explicare rationes D. Thomæ et contra adversariorum responsiones roborare, in sequenti vero quasdam difficultates et rationes, quæ contra nostram sententiam militant, dissolvere.

Sit ergo unica conclusio: **Repugnat etiam de potentia absoluta dari infinitum in actu sive in magnitudine sive in multitudine sive in intensione.**

Pro hac conclusione plures solent afferri implicationes. Et quidem Martinez in præsenti, cui non placent rationes D. Thomæ, illam affert, quia si daretur corpus infinitum, ex quocumque puncto tamquam ex centro produci possent duæ lineæ versus circumferentiam, et istæ quanto magis protrahuntur, magis distant inter se, unde cum longitudo earum sit infinita, etiam distantia earum infinita erit, et ex alia parte distantia infinita esse non posset, quia est clausa inter duas lineas seu terminos, ergo etc. Hac ratione etiam plures alii utuntur.

Videtur tamen ratio ista non convincere, quia dato corpore infinito lineæ illæ essent quidem lineæ, sed non essent termini ex parte circumferentiæ illius corporis, quia lineæ illæ interminabiles sunt nec habent circumferentiam ubi terminentur. Si ergo interminabiles sunt et infinitæ, desinunt esse termini, et consequenter inter illas lineas potest esse aliquid infinitum, quia ipsæ etiam infinitæ sunt. Illud autem axioma «inter duos terminos non potest claudi infinitum» intelligitur inter duos terminos finite distantes, alias non sunt termini.

Quare defendendo rationes Divi Thomæ ex duplici principio desumitur implicatio: *Primum* est, considerando quantitatem uti accidens naturale consecutum ad corpus naturale. *Secundum* est, considerando ipsam mathematice et secundum se, ut abstrahit a corpore naturali.

Et prima ratio formata est a nobis supra q. 8. art. 2.: Quia quantitas est accidens consecutum ad substantiam, quæ est radix continens quidquid in tali quantitate invenitur, sed substantia est finita et limitata, non solum in esse absoluto, sed etiam ut radix est accidentium, quia ratio radicis non habet maiorem amplitudinem quam ipsa ratio essentiæ substantialis, quæ radix est et principium accidentalis. Ergo si radix est limitata, etiam et quantitas limitata est et finita. Et præcipue hoc habet vim in quantitate, quia non potest crescere quantitas, nisi etiam addatur nova entitas substantiæ, nec enim in eadem parte substantiæ potest esse duplex quantitas penetrata. Ergo si quantitas est infinita, etiam supponitur substantia infinita, quia ad quantitatis additionem substantia etiam additur, et sic prius debet substantia esse infinita quam quantitas. Repugnat autem dari substantiam infinitam, ut art. præc. ostensum est, ergo et quantitatem.

Respondet Martinez non probare S. Thomam ex eo, quod substantia sit finita in esse, quantitatem debere esse finitam in exten-

[1] *Pa* IX. 585 b.
[2] l. c. 620 b.
[3] De æternitate mundi (*Pa* XVI. 320 b).

sione, quia hæc sunt diversa genera, sed solum finitam in esse, quod verum est, quia infinita quantitas finitam essentiam habet.

Sed contra, quia substantia non solum est finita secundum esse in ordine ad se, sed etiam ut est radix quantitatis in extensione, quia etiam ipsa extensio quantitatis ut extensio radicem habet et consequitur formam substantialem. Sed substantia ut radix talis accidentis finita est; nec enim stat, quod in esse substantiali sit finita et in ratione radicis accidentium finita non sit. Ergo non potest radix finita derivare ex se quantitatem infinitam, sicut bene valet: virtus aliqua est finita, ergo et operatio et effectus, licet effectus et operatio non sint eiusdem speciei vel generis cum virtute. Imo [1] cum essentia quantitatis non sit aliud quam extensio, idem est quantitatem esse finitam in extensione et esse finitam in essentia.

Aliter conatur P. Vazquez, ubi supra [2] infringere consequentiam S. Thomæ, quia si determinata substantia determinatam postulat quantitatem, sequeretur, quod omne corpus naturale determinatam haberet quantitatem, quod patet esse falsum in igne, qui sine termino potest crescere, ut dicitur 2. de Anima textu 41. [3]

Ceterum hæc instantia non loquitur de quantitate ut consecuta ad formam substantialem, de qua solum procedit ratio S. Thomæ, sed de quantitate ut superaddita, quæ scilicet in infinitum superaddi potest. Hoc autem non pertinet ad rationem D. Thomæ, quia D. Thomas intendit probare non dari infinitum actu et categorematice, non autem intendit probare, non posse aliquid superaddi ad alterum in infinitum, quia additio in infinitum numquam facit infinitum in actu, ut supra [4] diximus, sed solum syncategorematice et in potentia, quia solum consistit infinitum additione in hoc, quod non sit assignabilis terminus, ultra quem non transeat, non vero quod ita sit infinitum, quod omni termino actu careat et omnes terminos transierit; per additionem enim finitarum partium infinitum non est pertransibile. Non ergo D. Thomas excludit infinitum additionis et syncategorematicum, sed infinitum actu, quod solum potest prima productione consequi, non additione fieri.

Quod vero addit S. Thomas repugnare infinitam magnitudinem in corpore naturali, quia non posset moveri, non est ratio probans implicationem absolute, non enim repugnat dari corpus immobile, sicut plerique existimant de cœlo empyreo, vel si esset mobile, ratione tamen infinitatis esset impeditum moveri; sed tamen D. Thomas attulit hanc rationem ex Philosopho in ordine ad ea corpora, quæ sensibus experimur esse mobilia, tale enim corpus infinitum esse non potest.

SECUNDUM PRINCIPIUM SEU RATIONEM sumit S. Thomas loquendo de quantitate mathematice et sine ordine ad corpus naturale, quia omnis quantitas debet esse sub aliqua forma, forma autem quanti est aliqua figura; ergo oportebit, quod habeat aliquam figuram et consequenter aliquem terminum, quia figura resultat ex termino quantitatis.

Respondent aliqui figuram non esse formam essentialem quantitatis, sed quantitatem seipsa esse formam; secundo, figuram solum convenire quantitati finitæ, non infinitæ; tertio, quod absolute invenitur quantitas sine figura, ut quantitas corporis Christi in Sacramento.

Ceterum istæ instantiæ unico verbo solvuntur, quod D. Thomas loquitur de figura radicali, non formali. Est enim figura modus ex terminatione quantitatis resultans, et ita figura formaliter est id, quod resultat, et radicaliter id, ex quo resultat. Est ergo sensus D. Thomæ, quod quantitas non potest carere eo, quo specificatur vel individuatur, quia nihil potest esse in rerum natura, quod non sit specificatum vel individuatum. Quantitas autem specificatur vel individuatur per variam terminationem sui, sicut species multitudinis sunt duo vel tria etc., et magnitudinis bicubitum vel tricubitum aut secundum aliam mensuram mensurabile. Neque enim alias differentias divisivas quantitatis novimus, quam quæ fiunt penes diversas mensurabilitates, quia quantitas talis est naturæ, quod quolibet addito vel subtracto fit maior vel minor, et sic variatur eius species vel saltem individuatio secundum additionem vel substractionem, unde nata est sequi aliqua figura. Quantitas autem infinita caret omni tali distinctivo quantitatis, et si ei aliquid addatur vel subtrahatur, non fit maior vel minor, ergo omnino repugnat in singulari, sicut si diceretur dari animal infinitum, quod nulla specie animalis determinaretur, vel hominem infinitum, qui nulla individuatione contraheretur. Ita sumitur explicatio huius rationis ex D. Thoma Quodlib. 9. art. 1. [1] deduciturque ex Aristotele in hoc libro cap. 5. [2] et in 1. de Cœlo textu 60. [3], ubi ostendit, quod impossibile est plura corpora esse infinita, quia corpus est dimensionatum ad omnem partem. Et ideo implicatio ista directe procedit de corpore quanto, cui proprie convenit figura, non tamen de linea aut superficie, quæ non sunt divisibiles ex omni parte, et ideo si illæ essent infinitæ, non repugnaret unum infinitum esse maius altero, et sic possent dari plures lineæ infinitæ. Corpus autem quia trina dimensione gaudet, si esset infinitum, non posset esse nisi unum, nec per plures species vel individua esset variabile, nec unum maius altero, ut etiam advertit S. Thomas 3. p. q. 10. art. 3. ad 3. Aliunde tamen repugnaret dari infinitam lineam vel superficiem, quia in re dari non potest nisi in aliquo corpore, et consequenter debet infinitas partes ambire, atque adeo supponere infinitum corpus, cui insit.

Ex eodem principio proportionaliter applicato ostenditur repugnare INFINITAM INTENSIONEM IN QUALITATE. Sicut enim quantitas sequitur determinatam formam, ita et qualitas. Ergo sicut non potest dari infinita quantitas, ita nec qualitas, sed neque potest superaddi ab extrinseco infinitas intensionis in qualitate, quia vel ista infinitas adveniret per additionem gradus ad gradum vel per unicam productionem totius infinitatis. Per additionem fieri non potest, quia infinitum per additionem finitarum partium est impertransibile. Si vero id, quod additur, est infinitum, iam non per additionem fiet infinitum, sed supponitur esse. Si vero unica productione fiat infinita qualitas illa, consequitur aut recipitur in aliqua forma, quæ cum finita et determinata sit, non potest

[1] *Lu* — Imo ... in essentia.
[2] 318 b 21.
[3] c. 4. (416 a 15).
[4] 317 a 1.

[1] *Pa* IX. 585 b.
[2] 204 b 6; 205 a 8.
[3] c. 7. (274 b 19).

esse capax infinitæ qualitatis, præsertim quia qualitas actualitatem sequitur formæ et hæc limitata est per potentialitatem admixtam.

Implicationes circa infinitum multitudinis.

Prima implicatio D. Thomæ q. 7. 1. p. art. 4. est circa multitudinem quantitativam, quia si daretur infinita multitudo, non esset in aliqua specie determinata numeri, quia omnis species numeri determinatur per aliquam ultimam unitatem, cum sit multitudo mensurata per unum. Infinita autem multitudo nullam speciem haberet mensuratam per unum, cum [1] non habeat ultimam unitatem; ergo talis numerus non est dabilis.

Respondet P. Vazquez disp. illa 26. cap. 3., quod non constat omnem multitudinem esse in specie numeri. *Deinde*, quod multitudo a parte rei non habet formalem rationem numeri; id enim ab intellectu numerante habetur, ante intellectum enim non est, cur ista unitas pertineat ad hunc numerum potius quam ad illum, sed una tantum est omnium rerum multitudo.

Ceterum ad primam instantiam respondetur constare, quod omnis multitudo, si est quantitativa, est in aliqua specie numeri, quia omnis multitudo quantitativa est quantitas discreta, ergo pertinet ad genus numeri, ergo ad aliquam speciem, quia nihil est in genere, quod non sit in aliqua specie talis generis.

Ad secundam instantiam respondetur, quod, ut ostendimus in Logica q. 16. [2], numerus est vera et realis species quantitatis, licet designatio actualis huius ultimæ unitatis vel illius dependeat ab intellectu, sed hoc non est de essentia numeri. Tota autem coordinatio et mensurabilitas unitatum in re datur, secundum quod numerus sit maior aut minor quantitative in re, et sic est mensurabilis per unum, et hoc pertinet ad formalem rationem quantitatis discretæ.

Et quando dicitur omnem rerum multitudinem esse unam, *respondetur* multitudines rerum dupliciter distingui: Vel penes subiecta, ut multitudo lapidum, lignorum, equorum etc. Et hoc modo constat non omnem multitudinem esse unam. Secundo distinguitur penes diversam mensurabilitatem diversarum unitatum et coordinationem ad unum, sicut aliter mensuratur numerus mille vel centum vel viginti, et hoc etiam modo non est una multitudo omnium quantitatum, sed alia est multitudo millium vel centum etc. Et hoc in re, quia in re dantur mille lapides vel centum lapides, et a parte rei prius fuerunt octo homines quam viginti vel centum homines.

Et roboratur ista ratio, quia numerus vel fit infinitus per additionem unitatum vel per unicam productionem infiniti numeri. Primum esse non potest, quia infinitum additione finiti est impertransibile. Secundum tollit omnem speciem numeri, qui per determinatas unitates variatur et fit maior vel minor. Infinita autem multitudo neque additione unitatis fieret maior nec substractione minor, quia infinitum substracto vel addito aliquo finito æque manet infinitum, alias illo finito terminaretur. Infinitum ergo non est species determinata numeri.

Ex quo intelliguntur **implicationes, quæ ex inconvenientibus adduci solent,** quia si daretur infinita multitudo in actu, tot erunt binarii in illa multitudine, quot quaternarii vel denarii, et si producerentur infiniti homines, tot essent homines, quot capilli eorum. Quod implicat, quia binarius est pars quaternarii, et omne totum est maius sua parte, cum pars componat totum cum additione alterius. Sequela vero probatur, quia posito infinito, si segregentur binarii alternatim relinquendo unum binarium et segregando alium, tunc vel omnes binarii segregati constituent infinitam multitudinem vel non. Si non, ergo etiam alii binarii erunt finiti et sic omnes simul non facient infinitum, quia utrumque finitum est. Si primum, ergo dabitur duplex infinitum in utroque cumulo, et sic sine aliqua divisione vel additione ex uno infinito consurget aliud, et consequenter tot sunt binarii quam quaternarii, quia si sunt infiniti binarii, etiam possunt numerare illos per quaternarios vel denarios, et tunc vel exhauriretur illa multitudo numerando per quaternarios, et sic redderetur finita, vel non exhauriretur, et sic erunt infiniti quaternarii in binariis etiam materialiter.

Omitto, quod infinitum non est quid certum et determinatum in eo genere, quo infinitum est, quia caret terminis. Ergo prout tale non clauditur sub determinata et certa intentione et actione creantis. Nec solvit P. Vazquez dicendo, quod in multitudine infinita quælibet singularis cadit sub certa intentione, licet non tota multitudo. Contra enim est, quod infinita multitudo non potest fieri per additionem et multiplicationem singularium, quia quodlibet finitum est, et additio finitorum non pertransit infinitum. Si autem unica productione totum infinitum fit, ergo et unica intentione, et hæc certa et determinata esse non potest ex parte effectus, qui indeterminatus est.

[1] *Lu* — cum ... unitatem.
[2] art. 2.

Articulus III.

Expediuntur difficultates et argumenta contra nostram sententiam.

Arguitur primo ad probandum non repugnare dari infinitum in actu, quia in quolibet continuo omnes partes proportionales uniuntur indivisibilibus, alioquin penetrarentur, si se totis, et non per extremitates seu indivisibilia unirentur. Ergo cum partes istæ infinitæ sint et actu copulentur per indivisibilia, sunt actu infinita indivisibilia, quia partes sic copulatæ et non penetratæ sunt in infinitum divisibiles.

Secundo: Deus potest facere species in infinitum perfectiores et de facto cognoscit omnes illas, ergo cognoscit aliquam infinite reliquas excedentem. Nam si omnes cognoscit, et illæ sunt infinitæ, et una excedit in perfectione aliam, inter illas oportet, quod aliqua infinite excedat alias. Idem argumentum fit de infinita magnitudine aut multitudine aut intensione. Cognoscit enim Deus omnem quantitatem vel multitudinem possibilem, et illa est infinita et sine termino, ergo aliquam magnitudinem infinitam cognoscit esse possibilem, et sic si fiat, nullum est inconveniens.

Tertio: In quolibet instanti unius horæ potest Deus creare unum angelum vel unum lapidem et conservare illum. Ergo in fine horæ erunt infiniti angeli, quia instantia infinita sunt, cum infinitas partes proportionales uniant. Quodsi dicatur non posse fieri angelum nisi in instanti designato, non in proportionali et indeterminato, contra est, quia posset Deus ab æterno creare mundum et in quolibet die designato unum angelum, et sic essent creati

infiniti angeli, quia sunt transacti infiniti dies.

QUARTO: Deus cognoscit infinitas cogitationes hominum et angelorum per totam æternitatem futuras, ergo videt infinitam multitudinem possibilem, imo et coexistentem simul in æternitate, ergo non est inconveniens, quod simul ponantur in tempore. Nam si ideo non possunt poni in tempore, quia debent cadere sub certa intentione creantis, similiter ob eandem rationem non possent simul esse in æternitate; quidquid enim in æternitate est, iam subest actioni divinæ et intentioni eius.

ULTIMO: Non repugnat Deum facere infinitum, neque ex parte potentiæ, quia infinita est, neque ex parte facti, tum quia infinita magnitudo non est infinitas simpliciter, sed in genere determinato, et essentiam habet finitam et positam in prædicamento quantitatis; tum quia una linea, etiamsi sit infinita, non exhaurit omnes lineas; possunt enim esse plures lineæ infinitæ, quarum una sit maior altera, ergo tale infinitum non tollit distinctionem ab aliis; tum denique, quia omne creabile collective est infinitum, et omne illud est possibile, siquidem est creabile, ergo possibile est infinitum in actu. Neque hoc est exhaurire potentiam divinam, sed habere actum adæquatum circa omnia possibilia. *Et confirmatur*, quia si Deus ageret ex necessitate naturæ, operaretur infinita, quia ageret secundum ultimum potentiæ, quæ infinita est. Ergo etiam modo potest id facere, siquidem ex parte omnipotentiæ eadem est virtus, iudicium autem et libertas id non tollit, imo de facto Deus habet scientiam practicam et ideam de omni illo, quod ageret, si ex necessitate naturæ operaretur. Ergo sicut cognoscit infinitum in actu, ita potest facere illud, quia cognoscendo et dicendo facit.

Respondetur AD PRIMUM negando, quod dentur infinita indivisibilia in actu continuo, licet entitatem suam habeant in actu, sed non infinitatem; sunt enim partes proportionales communicantes partibus aliquotis. Unde dicit D. Thomas in 4. dist. 10. q. 1. art. 3. quæstiunc. 3. ad 1. [1], « quod actu non est accipere numerum partium in continuo ante divisionem, sed potentia tantum ». Quare proportionales non sunt distinctæ vel superadditæ ipsis aliquotis et distinctis indivisibilibus unitæ; sic enim quantumcumque essent minimæ quantitatis, si in infinitum multiplicantur, facerent magnitudinem infinitam actu. Sunt ergo partes proportionales in re idem quod partes aliquotæ secundum aliam considerationem. Eadem enim quantitas ut componitur ex partibus, quæ sunt plures per additionem unius ad aliam, dicitur habere partes aliquotas, id est quæ ratione additionis vel subtractionis faciunt maius vel minus in quantitate, atque adeo talis pars non debet quantitatem suam habere solum ratione partium adiunctarum, cum quibus communicat, sed debet habere partes, quas superaddat partibus adiunctis. Partes autem proportionales sunt partes contentæ in aliquotis et communicantes, non quia penetrentur, sed quia una pars, quæ servit uni quantitati seu parti divisibili, potest etiam servire alteri sibi immediatæ, iuxta diversam comparationem aut designationem partium, in quibus fiat divisio. Et ita vocantur proportionales, quia in eadem finita quantitate quæcumque designatio partis fiat, secundum quamcumque combinationem et proportionem divisibilis est. Fieri autem possunt in-

[1] *Pa* VII. 624 a.

finitæ designationes et proportiones [1] per repetitionem et communicationem partium, quod est esse in infinitum divisibile, non collective et secundum additionem novæ quantitatis, sed divisive et secundum diversam designationem, quæ in qualibet parte continui fieri potest in partes sibi immediatas, et rursus si designetur pars immediata, potest dividi in partem sibi etiam immediatam, quæ antea dividebatur in illam, et hoc est esse se communicantes, quod in infinitum fieri potest, sed non infinitas addere partes aut indivisibilia, de quo vide infra q. 20. latius [2].

AD SECUNDUM RESPONDETUR, quod in infinitis creaturis, quas Deus cognoscit, non datur aliqua infinite perfecta. Qualibet enim signata semper restat alia maior et perfectior, et sic ex parte rei cognitæ solum sunt infinita syncategorematice, licet ex parte cognoscentis simul et categorematice omnia illa cognoscantur. Et argumenta ista plerumque peccant a modo cognoscentis ad modum ex parte rei cognitæ. Unde Deus non videt infinita simul in actu, id est ex parte rei visæ, licet simul illa videat ex parte cognoscentis, sed videt, quod ex parte rei cognitæ quolibet dato aliud melius fieri potest in infinitum. *Secundo dicitur* quod quolibet producto potest Deus facere perfectius perfectione contenta intra limites alicuius generis, non excedente illos. Perfectio autem intra terminos clausa solum est maior in infinitum syncategorematice et modo proportionali, non in actu et categorematice; hoc enim extra omnes terminos est. Omnes autem res possibiles intra terminos alicuius generis sunt et omnis magnitudo aut numerus species quædam est.

Quodsi petas: Quæ est causa, cur dicatur Deus videre multitudinem infinitam, hoc ipso quod videt omnia possibilia, vel aliquam multitudinem sine termino, quia videt omnia illa simul, ex eo autem quod videat magnitudinem omnem vel species, quas potest facere in infinitum, non dicitur videre aliquam speciem vel magnitudinem actu infinitam? *Respondetur*, quod ad multitudinem syncategorematice infinitam et in potentia nihil deest, nisi quod simul in actu ponatur, ut reddatur infinitum actu. Hoc autem consequitur beneficio intellectus simul in actu videntis ea, quæ non sunt simul, sed syncategorematice et in potentia infinita. Ut autem detur magnitudo infinita, non sufficit simul apprehendere plures vel omnes magnitudines, quæ cognoscuntur fieri posse, sed requiritur, quod cognoscatur una magnitudo extra omnem terminum extensa et actu infinita; hæc autem non est possibilis ex parte rei cognitæ.

AD TERTIUM bene ibi responsum est, nec enim potest produci angelus nisi in aliquo determinato instanti, et cum post illud instans non sequitur aliud immediate, sed aliqua pars, in qua involvuntur infinita instantia indeterminata, quando in alio instanti producitur alius angelus, iam sunt transacta infinita instantia in illa parte immediata, in qua non fuit productus angelus.

Ad replicam respondebitur in libro 8. q. 24. art. 2., ubi ostendemus non potuisse dari motum ab æterno. Unde si producerentur ab æterno angeli non per dies successivos, sed extra omne tempus deberent creari, et sic perinde est atque creare infinitos unica productione, quod repugnat.

AD QUARTUM RESPONDETUR non repugnare, quod Deus cognoscat infinita simul in actu ex parte cogno-

[1] *Lu* — et proportiones.
[2] art. 2. et 3.

scentis, imo et Christus cognitione creata.

Ratio est, quia infinitum non repugnat, si sit contentum in alio antecedenter existente, sive finito sive infinito. Et sic Christus cognitione creata cognoscit infinita ut contenta in aliquo finito, scilicet in specie, sub qua continentur individua et ad quam tendit directe repræsentatio speciei. Et similiter Deus cognoscit infinita ut contenta in sua essentia et derivata ab ideis, et in æternitate continentur infinita non in actu proprio, sed alieno, scilicet in mensura ipsius æternitatis, quæ infinita et increata est. Infinitum autem sub tali esse infinito et increato contineri non repugnat, sed in esse proprio et creato, quod limitatum est et terminatum, neque est necesse, quod omne, quod Deus cognoscit, possit facere eo modo, quo cognoscit ex parte cognoscentis, sed eo modo, quo cognoscit ex parte rei cognitæ et factibilis. Imo potius modus ex parte cognoscentis solet opposito modo se habere ad modum ex parte rei cognitæ existendo in se entitative et materialiter, in cognoscente immaterialiter. Et [1] sic licet simul et categorematice cognoscat infinita, tamen non potest illa simul infinita facere, sed divise et syncategorematice.

AD ULTIMUM RESPONDETUR repugnare infinitum ex parte rei factæ.

Ad primam instantiam dicitur, quod hoc ipsum, quod quantitas est finitæ essentiæ, debet habere in re finitam terminationem, præsertim cum in quantitate ex diversa terminatione sumatur determinata species vel individuatio quantitatis, et infinitas in actu non est passio quantitatis, sed syncategorematica.

Ad secundam instantiam iam supra diximus, quodsi esset corpus infinitum, tantum esset unum. Plures autem lineæ infinitæ non ita repugnant, si in abstracto et quasi mathematice considerentur, in re autem non potest poni linea infinita, nisi subiectetur in corpore infinito.

Ad tertiam respondetur, quod Deus potest omne possibile eo modo quod possibile est. Potest autem infinitum divisive et modo determinato, non collective et modo infinito et indeterminato, sicut potest fieri album, quod sit nigrum, et sedens stans non coniunctim, sed divisim.

Ad confirmationem respondetur, quod dato illo impossibili adhuc non sequeretur infinitum in actu, quia operaretur secundum ultimum potentiæ non absolute, sed secundum applicationem ad capacitatem finitam subiecti creati vel obiecti producendi, sicut persona divina non potest infinito modo personare naturam creatam aut [2] divina essentia infinito modo repræsentari intellectui creato.

[1] *Lu* — Et ... syncategorematice.
[2] *Lu* — aut ... creato.

CIRCA LIBRUM QUARTUM PHYSICORUM

DE LOCO, VACUO ET TEMPORE

SUMMA TEXTUS LIBRI QUARTI PHYSICORUM ARISTOTELIS [1]

Intentum Philosophi in hoc libro postquam supra determinavit de proprietate entis mobilis, quæ est motus, est determinare de duplici mensura, altera ipsius mobilis, altera ipsius motus. Mensura mobilis extrinseca est locus, et quia oppositum loci est vacuum, agit primo de loco, deinde de vacuo. Mensura vero ipsius motus est tempus, et ita tertio loco agit de tempore.

Dividitur autem totus liber in quatuor decem capita. In primis quinque agit de natura loci, in quatuor sequentibus de vacuo, in quinque reliquis de tempore.

SUMMA CAP. 1.

Igitur naturam loci inquisiturus Philosophus **tria in hoc capite facit:** Primo præmittit pertinere ad philosophum naturalem agere de loco. Secundo incipit disputationem de loco in utramque partem, primo quidem probando, quid locus sit, deinde in tertia parte capitis, ostendendo, quid locus non sit.

CIRCA PRIMUM ostendit ad physicum pertinere agere de loco, tum quia esse in loco est commune omnibus entibus naturalibus, tum quia ad physicum pertinet agere de omni motu, quorum unus est motus localis, qui sine loco cognosci non potest.

CIRCA SECUNDUM ostendit dari locum tum secundum rei veritatem, tum ex opinionibus antiquorum. Ex rei veritate: *Primo* quia stante eodem loco vitate demus mutari corpora, sicut exeunte aqua ex vase subintrat aer, ergo locus aliquid aliud est a corporibus contentis. *Secundo*, quia locus gravium et levium non solum ostendit locum esse aliquid, sed etiam habere virtutem conservandi locata, et propter hoc illa corpora tendunt ad talia loca, ut ibi conserventur. Ex opinionibus autem antiquorum id probat: *Primo* ex opinione eorum, qui ponebant vacuum; hi enim debebant admittere locum, quia vacuum est locus privatus corpore. *Secundo* ex opinione Hesiodi, qui posuit primo factum fuisse quoddam chaos et confusionem rerum, deinde terram latam et spatiosam quasi locum et receptaculum rerum, quia omnia credebat esse in loco, et sic locus aliquid est etiam secundum opinionem antiquorum.

CIRCA TERTIUM ponit rationes ad probandum, quid locus non sit. Primo: Nam si locus est aliquid, maxime debet esse corpus, siquidem habet longitudinem, latitudinem et profunditatem. Non potest autem esse corpus, quia est simul cum locato, corpus autem non potest esse simul cum alio corpore. Deinde, quia quidquid est, habet rationem causæ respectu alicuius. Locus

[1] 208 a.

autem respectu locati non est materia, cum locata non constent ex illo; neque forma, quia alias omnia locata essent eiusdem formæ et speciei; neque finis, cum magis locus sit propter locata; neque efficiens, cum potius sit terminus motus, ergo nihil. Item, quia omne, quod est, est in loco; ergo si locus est aliquid, erit in loco, et ille locus in alio, et sic infinitum. Denique, quia si omne corpus est in loco et in omni loco corpus, ergo cum locatum crescit, crescit etiam locus, alias non adæquaretur locus locato. Sed locus non potest crescere, quia est immobilis; ergo non datur locus.

Summa cap. 2.

Antequam Aristoteles determinet, quid sit locus, **disputat duo** in præsenti capite: Primum, an locus sit materia vel forma, secundo probat, quod nec sit materia nec forma.

Circa primum proponit duplicem rationem: Primam ad probandum, quod locus sit forma, secundam ad probandum, quod sit materia. Prima est quia locus est duplex, alter communis, alter proprius; communis, in quo omnia corpora sunt, sicut cœlum est locus communis omnium, quæ sub illo sunt. Proprius est, qui adæquatur unicuique rei; huiusmodi autem est terminus rei. Sed forma est terminus uniuscuiusque, quia per formam terminatur materia. Ergo locus est forma. Quæ tamen ratio non concludit, cum assumat utramque affirmativam in secunda figura.

Secundam rationem deducit ex Platone ad probandum, quod locus sit materia, quia locus est spatium inter terminos rei continentis, quod non est aliquid sensibile, quia manet idem recedentibus corporibus sensibilibus, et ita illud spatium est per modum dimensionis interminatæ. Hoc autem habet rationem materiæ, quia est aliquid terminabile per lineam et superficiem, quæ terminant magnitudinem. Ergo locus habet rationem materiæ et receptivi.

Circa secundum obicit ad probandum, quod locus non sit materia neque forma. Primo, quia materia et forma non separantur ab eo, cuius sunt, locus autem separatur a locato seu locatum a loco. Secundo, quia locus est aliquid extra locatum, siquidem locatum dicitur esse in loco, materia autem et forma non sunt extra compositum. Denique, si locus est materia et forma, erit intrinsecus locato, et sic movebitur, quando movetur locatum. Sed quod movetur, est in loco; ergo, si locus est materia et forma, locus erit in loco.

Summa cap. 3.

Ab hoc capite incipit Philosophus determinare sententiam suam de loco, et in ipso capite præmittit quædam notabilia, in sequenti tradit resolutionem. **Præmittit ergo tria:** Primum, quot modis aliquid possit esse in alio; secundum, an aliquo modo possit esse in seipso; tertium: Respondet duabus dubitationibus, quæ obiectæ sunt.

Circa primum dicit octo modis aliquid esse in alio: *Primo*, sicut una pars in toto, ut digitus in manu. *Secundo* e converso, sicut totum in partibus. *Tertio*, sicut species in genere, ut homo continetur in animali. *Quarto* e contra, sicut genus in specie, ut animal in homine. *Quinto*, sicut forma in materia, sive accidentalis sive substantialis. *Sexto*, sicut res sunt in suo efficiente, imperante aut movente, ut regnum in rege. *Septimo*, sicut amans in amato seu in suo fine. *Octavo*, sicut in vase aut continente et ut locatum in loco, ad quem modum reducitur esse in aliquo, ut in tempore mensurante.

Circa secundum inquirit, an aliquid possit esse in seipso. Et respondet, quod dupliciter potest aliquid esse in seipso: Uno modo primo et per se, id est ratione sui immediate; alio modo secundum alterum, id est secundum partem, quatenus in aliquo toto sunt partes, quarum una est in alia.

Hoc secundo modo dicit bene posse dici, quod aliquod est in seipso, sicut si accipiatur hoc totum, scilicet amphora vini dicitur esse in seipsa, et non in alio vase. Sed hoc est ratione partis, quatenus vinum est in amphora, amphora autem non in alio. *At vero primo modo* nihil dicitur esse in seipso, neque per se neque per accidens. Non per se, quia si aliquid immediate sit in seipso, immediate et per se primo erit continens et contentum. Non est aliquid in seipso per accidens, quia esse per accidens est esse ratione illius, quod est per se, sicut anima dicitur esse per accidens in loco ratione corporis, quod est per se. Unde si hoc modo aliquid est in seipso per accidens, sequitur duo corpora esse in eodem loco, scilicet illud, ratione cuius est in seipso, et ipsummet.

Circa tertium solvit primo rationem Zenonis inductam, scilicet quod si locus esset aliquid, etiam locus esset in alio loco, et sic in infinitum. Respondet non sequi, quia locus non est in alio per modum loci, sed per modum formæ accidentalis informantis; est enim superficies, quæ inhæret in corpore, sed continet locatum. Secundo solvit dubitationem positam de loco, an sit materia vel forma, et dicit, quod locus non potest esse materia vel forma locati, quia locus est quasi vas continens et ambiens locatum, materia vero et forma sunt partes eius intrinsecæ, in quo sunt.

Summa cap. 4.

In hoc capite resolutive tradit Philosophus **suam sententiam** circa quidditatem loci. Consistit autem essentia in cognoscendo genus et differentiam et inde eliciendo integram definitionem. Et quia inde sequuntur passiones, quæ notiores sunt quoad nos ex illisque ascendimus ad cognitionem essentiæ, *primo* præmittit affectiones seu passiones quasdam loci, *secundo* genus eius tradit, *tertio* differentiam, *quarto* integram elicit definitionem.

Circa primum explicat imprimis quatuor affectiones loci: Prima, quod locus contineat locatum, et non sit aliquid locati; secunda, quod locus proprius sit æqualis locato; tertia, quod locato numquam deficiat aliquis locus, unus enim alteri succedit; quarta, quod in loco invenitur aliqua differentia sursum et deorsum, vel quia in diversis locis unus est superior, alius inferior, vel quia in eodem loco una pars est superior, alia inferior. Denique colligit ad locum acquiri rationem extremitatis non continuæ, sed contiguæ locato, sicut patet in loco proprio, qui est adæquatus locato, solum autem ei adæquatur ultima extremitate, quæ tangit ipsum. Requiritur vero, quod sit contigua; nam si sit continua, erit sicut pars in toto, non ut continens respectu contenti et locans respectu locati.

Circa secundum investigat genus loci proponendo, quod locus debet esse unum ex quatuor: Vel enim locus est materia vel forma vel spatium inter extremitates continentis vel tandem aliqua superficies ipsius corporis continentis. Ex his quatuor locus non potest esse materia neque forma neque spatium, ergo superficies ut continens, et hæc est genus loci.

Quod non sit forma nec materia probat, quia sunt partes existentes in re, quam componunt, nec ab ea separantur; locus autem non componit locatum, sed est in corpore continente.

Quod non sit spatium illud inter extremitates continentis probat, quia alias sequeretur locum posse mutari, et cum non mutetur nisi ad locum, locus erit in loco. Sequela vero patet, quia si aqua sit in vase, locus aquæ erit illud intervallum, quod est inter extremitates vasis et aquam, illud autem intervallum non est nisi ubi est vas. Ergo mutato vase mutabitur illud intervallum, atque adeo mutabitur locus.

Circa tertium statuitur differentia loci, in eo quod sit immobilis. In hoc enim differt vas a loco, quod vas continens aquam mutatur, cum movetur aqua, locus autem non mutatur; deberet enim mutari ad locum, quare locus est sicut vas immobile, sicut totus fluvius respectu navis, non sicut aqua proxime circumdans navem.

Circa quartum infert integram definitionem loci, quod locus est «superficies corporis continentis immobilis prima». Dicitur *superficies corporis continentis*, quia adæquatur locus locato, et sunt simul contiguæ, non continuæ. Dicitur *immobilis* propter rationem iam dictam. Dicitur *prima* ad differentiam loci communis; respectu enim locati prima superficies, quæ occurrit extra, locus proprius est.

Summa cap. 5.

Explicata natura loci **duo facit Philosophus** in hoc capite: Primo declarat, quomodo diversa corpora sint in loco et quot modis id contingat. Secundo solvit dubitationes supra positas cap. 1.

Circa primum constat omnia corpora esse in loco tamquam locata et contenta in illo, solum autem ultimum corpus seu sphæra est continens alia, non contenta. Et de hac est tota difficultas, quomodo sit in loco. Nam ex una parte movetur localiter, ex alia non est in loco, quia non continetur ab aliquo.

Ad quam difficultatem solvendam præmittit, quod quædam sunt in loco in actu, quædam in potentia. In actu, ut quando corpus continens est divisum a contento et illi est contiguum. In potentia, ut quando non est actu divisum nec contiguum, sed continuum; quia tamen potest dividi et contiguari, dicitur in potentia continere.

Dicit ergo, quod ultima sphæra est in loco per accidens et in potentia, non per se et in actu. Cum enim omnes partes circumvolvantur, non datur ultima, quæ sit continens aliam, sed quælibet continuatur alteri et continetur in potentia ab illa.

Circa secundum respondet Philosophus ad rationes supra positas, deinde reddit rationem, cur corpora tendant ad loca naturalia et in illis quiescant.

Et primo respondet *ad sextam*, si locus esset aliquid, quod augeretur aucto corpore, et dicit hanc rationem procedere perinde, ac si locus esset spatium inter extremitates corporis continentis. Cum autem sit superficies continens, non crescit augmentato corpore, sed cedit ipsi, ut occupet maiorem locum. *Ad primam* respondet locum non esse corpus, sed terminum seu superficiem corporis continentis aliud. Denique *ad tertiam*, quodsi locus esset aliquid, etiam esset in loco, respondet, quod locus est in alio sicut superficies in corpore, cui inhæret, non tamquam locatum in loco.

Deinde assignat ex dictis, quare corpora moveantur naturaliter ad sua loca et quiescant in illis. Quia enim locus se habet ut continens, et res in universo naturali ordine situantur, ita ut una immediate sit supra aliam iuxta suam naturam et proportionem, consequenter appetere locum proprium est appetere illud, quod suæ naturæ est magis proportionatum, scilicet suum immediatum et connaturale continens. Similiter ex eodem sumitur ratio, cur res naturales quiescant in loco proprio, scilicet quia perveniunt ad terminum sibi magis connaturalem et proportionatum.

Summa cap. 6.

Ab hoc capite incipit secunda pars huius libri, quæ est de vacuo, in cuius tractatu tali ordine procedit Philosophus, quod primo disputat in utramque partem, an sit vel non sit vacuum iuxta diversas veterum opiniones, et hoc in cap. 6. Deinde cap. 7. explicato, quid significet vacuum iuxta opiniones antiquorum, solvit eorum rationes, qui ponebant vacuum. Et tandem cap. 8. et 9. ostendit vacuum non esse in natura.

Igitur in hoc capite 6. **duo facit Philosophus:** Primo ostendit pertinere ad naturalem tractare de vacuo. Secundo disputat in utramque partem, an detur vacuum.

Circa primum constat pertinere ad naturalem tractare de vacuo, quia pertinet tractare de loco; locus autem carens omni locato vacuum est.

Circa secundum refert imprimis opinionem Anaxagoræ, qui contendebat non dari vacuum, sed tamen eius rationes solum probabant aerem non esse vacuum, sed verum corpus exemplo utrium inflatorum, qui compressioni resistunt, nisi aer emittatur. Antiqui autem qui vacuum ponebant, non dicebant illud esse aerem, sed spatium omni corpore carens, quale est extra universum aut quale ponebant Leucippus et Democritus, ut corpora discontinuarentur, quia si omnia esset plenum, putabant omnia corpora continuari et esse unum.

Sic ergo reiecta sententia Anaxagoræ ponit rationes eorum, qui dicebant dari vacuum. *Prima*, quia si non daretur vacuum, non daretur motus in loco; nam corpus, quod movetur, vel excipitur in aliquo spatio pleno vel vacuo. Si hoc secundum, habetur intentum. Si primum, ergo penetrantur duo corpora, quod est impossibile. *Secunda* ratio est, quia in condensatione partes comprimuntur et non penetrantur; ergo dabantur aliquæ vacuitates non repletæ partibus, quas partes compressæ subintrant. *Tertia:* Viventia augentur sumpto alimento, et alimentum est corpus, quod non potest penetrari cum corpore viventis, ergo in aliquibus vacuitatibus seu poris intrat, datur ergo vacuum. *Quarta:* Si in vas plenum cinere infundatur aqua, tantum aquæ capit, quantum sine cinere. Ergo aliqua vacuitas est inter partes cineris, quibus aqua excipitur; penetrari enim cum cinere non potest.

Summa cap. 7.

In hoc capite **duo intendit Philosophus:** Primum, declarare, quid nomine vacui intelligatur; secundum, instare rationes præcedentis capitis ostendendo efficaces non esse.

Circa primum assignat, quomodo vacuum accipiatur secundum communem hominum acceptionem, deinde quomodo secundum Platonicos, tandem quomodo secundum sententiam, quam sequitur. Communiter ergo dicebatur vacuum locus, in quo est nihil; accipiebant enim veteres pro eodem corpus tangibile et ens, quia nihil præter corpora dari putabant. Removet autem hanc acceptionem, quia cum apud veteres solum corpus tangibile diceretur esse corpus, si in aliquo spatio poneretur color vel sonus, id est corpus cum colore vel sono, sed non cum qualitatibus tangibilibus, illud esset vacuum, quia careret corpore tangibili, et tamen in illo non esset nihil, quia esset aliquod corpus. At vero Platonici dicebant vacuum esse id, in quo non est hoc aliquid nec substantia ulla corporea. Et cum hoc aliquid sit per formam, dicebant aliqui vacuum esse materiam corporum. Quod reprobat, quia materia non separatur a corpore, quod componit, locus autem et vacuum separantur a corpore locato neque componunt illud. Ex propria vero sententia dicit, quod vacuum est locus privatus corpore, et consequenter aptus repleri, unde nec est spatium separatum a corpore neque illi intrinsecum.

Circa secundum instat rationes supra factas, quæ non concludunt. Non prima, quia motus localis neque est in vacuo neque in pleno penetrando illud, sed quia plenum cedit corpori intrante aere ipso vel aqua impellente alias partes, aut etiam addensante se. Non secunda, quia condensatio fit per compressionem partium, quæ recipiunt se, non in aliquas vacuitates, sed in poros plenos aere vel alio tenui corpore, quod per compressionem excluditur. Non tertia, quia augmentum in viventibus non requirit vacuitates, in quibus intret alimentum, sed sufficit, quod intret in poros, qui sunt pleni aere vel alio corpore tenui, quod excluditur per alimentum. Non quarta, quia in cinere non oportet ponere vacuitates, sed partes plenas aere, qui excluditur per aquam.

Summa cap. 8.

In hoc capite et in sequenti probat Philosophus non dari vacuum. In isto quidem capite rationibus a motu petitis ostendit non dari vacuum separatum a corporibus, tamquam in quo fiat motus. In sequenti vero etiam abstrahendo a motu, et similiter non dari aliquod vacuum intra ipsa corpora propter condensationem.

Igitur in hoc capite **procedit duplici via ad negandum vacuum.** Prima est ex ipsa ratione motus naturalis, secunda ex ratione velocitatis et tarditatis.

Circa primum ostendit non debere poni vacuum propter motum, ut dicebant antiqui, imo vacuum obstare motui, quia motus naturalis fit in aliquid determinatum, ut ibi melius res conservetur, vacuum autem non conducit ad conservationem. Nec est ratio, cur moveatur magis corpus in hanc partem quam in illam, cum nullæ tunc essent differentiæ partium. Si autem non est motus naturalis posito vacuo, quia non

est differentia locorum, in quam fiat inclinatio, nec etiam erit motus violentus, quia hic est declinatio quædam a motu naturali, nec etiam dabitur motus proiectionis, quia proiecta feruntur extra proicientem propter repercussionem aeris, qui ipso impulsu impedit, ne lapis v. g. descendat deorsum ferendo illum, quod totum tollitur posito vacuo.

Circa secundum probat non dari motum ex ipsa ratione velocitatis in vacuo; velocitas enim vel tarditas provenit, aut quia medium est rarius aut quia mobile est ponderosius. Et ex utraque parte sequitur, quod in vacuo motus ita erit velox, quod fiat in instanti.

Ex parte quidem medii, quia eadem est proportio motus facti per medium crassius ad eum, qui fit per medium rarius, quæ est inter ipsam crassitudinem et tenuitatem medii, ut si v. g. medium sit duplo rarius, mobile duplo celerius feretur. Ergo ubi nulla est proportio raritatis medii ad crassitudinem, nulla erit proportio celeritatis. Vacui autem ad plenum nulla est proportio in tenuitate, ergo nulla erit proportio in celeritate motus, et consequenter, si in medio plene consumitur tempus, in vacuo nullum consumetur.

Ex parte autem ipsius mobilis idem ostenditur, quia ideo mobile quanto ponderosius est et figura magis accommodata, celerius movetur, quia vehementius scindit aerem seu corpus medium. Ergo ubi nullum est medium, quod scindatur, ut in vacuo, nihil obstabit, ut summa velocitate feratur, imo tantum descendet minus grave, quantum magis grave, quod est absurdum.

Summa cap. 9.

In hoc capite **duo probat Philosophus:** Primum est non dari vacuum etiam præscindendo a motu; secundum non dari vacuum intra ipsa corpora ratione condensationis vel raritatis.

Quantum ad primum ostendit, quod in vacuo non est corpus, quod cedat corpori, si in eo ponatur. Ergo si vacuum constituitur per dimensiones quasdam interminatas, ut dicebant antiqui, corpus, quod ponitur in illo vacuo, penetrabitur cum illis dimensionibus, cum tamen non minus illæ dimensiones repugnant penetrationi ratione quantitatis, quam si esset corpus sensibile.

Quoad secundum dicebant antiqui non addensari corpora, nisi quia partes se comprimunt et aliquas vacuitates replent, ne penetrentur, et sic datur vacuum. Quem modum ponendi vacuum ratione densitatis et raritatis ex eo improbat, quia vel intelligitur illas vacuitates seu poros carere omni corpore, vel non esse aliquid distinctum ab ipso corpore, sed subintrare ipsas corporis partes et causare raritatem.

Si primum ponitur, idem vacuum, quod hucusque impugnatum est, siquidem ut dicitur caret omni corpore.

Si secundum, *imprimis* hoc vacuum non se haberet tamquam spatium, in quo res moveretur, sed annexum esset ipsi corpori et moveretur cum illo, vacuum autem non potest moveri. *Deinde* tale vacuum cum sit vacuum raritatis, non esset causa omnis motus, sed solum motus sursum, motus vero deorsum non assignaretur causa ratione vacui.

Rationi autem antiquorum respondet ostendendo, quod rarum et densum nulla additione et subtractione materiæ fiunt, sed per hoc, quod eadem materia recipiat nunc maiores, nunc minores dimensiones. Sicut enim eadem materia subest modo uni formæ, modo alteri, et eadem est in potentia ad diversa contraria, ita sub dimensione magna et parva est eadem materia, quia magnum et parvum quædam contraria sunt. Et sicut calidum fit magis calidum non per hoc, quod aliqua pars, quæ non erat calida, reddatur calida, sed quia tota materia magis reducitur in actum calidi, ita est in raro et denso. Non enim adduntur vel subtrahuntur partes, sed eadem materia suscipit maiores vel minores dimensiones et transmutatur de imperfecto ad imperfectum vel e contra in dimensionibus habendi.

Summa cap. 10.

In hoc capite incipit tertia pars huius libri, in qua agitur de tempore. Et procedit Aristoteles tali ordine, quod

primo disputat in utramque partem, an sit tempus, et refert opiniones antiquorum circa illud. Secundo tradit resolutionem suam. Tertio affectiones temporis et dubia quædam circa eius existentiam et unitatem resolvit.

In hoc ergo capite **tria facit:** Primo proponit duas rationes ad probandum non dari tempus; secundo ad inquirendum, an detur unum nunc in toto tempore; tertio refert et impugnat tres opiniones circa quidditatem temporis.

Circa primum probat non dari tempus duplici ratione: Primo quia tempus componitur ex his, quæ non sunt, scilicet præterito et futuro; ergo ipsum nihil reale est. Secundo: Cuiuslibet rei divisibilis existentis oportet aliquam partem existere. Sed temporis nulla pars existit; nam quædam pars est præterita, alia futura, instans vero non est pars, sed unio partium. Ergo tempus nihil est.

Circa secundum obicit in utramque partem, an sit idem nunc in toto tempore, an diversum. Nam quod non sit aliud et aliud, probat, quia vel essent simul illa duo nunc vel successive. Non simul, quia duæ partes temporis non sunt simul, nisi una contineat aliam et sit maior alia, ut annus continet mensem, mensis diem; unum autem nunc non est maius altero, cum utrumque sit indivisibile. Nec successive, quia sic corrumperetur unum nunc in alio succedente, et hoc non datur, cum immediate post non sit aliud nunc. Quod vero non sit idem nunc, ostendit, quia nullius rei divisibilis finitæ est dare tantum unum terminum, sed ad minus duos. Tempus autem est quid finitum, ergo debet habere plura nunc, saltem ut extremitates.

Circa tertium refert tres opiniones: Prima, quod tempus est circulatio cœli; secunda, quod tempus est ipsum cœlum; tertia, quod tempus est motus.

Primam refutat, quia pars temporis etiam est tempus, pars autem circulationis non est circulatio. Secundam impugnat, quia auctores eius dicunt tempus esse cœlum, quia omnia sunt sub cœlo, et omnia subsunt tempori, ergo tempus est cœlum. Ubi est duplex defectus, quia et arguitur ex puris affirmativis in secunda figura, et cum æquivocatione existendi in cœlo ut in loco vel in tempore ut in duratione. Tertiam ex eo arguit, quia motus est in re mota, tempus autem ubique dicitur esse et apud omnia.

Summa cap. 11.

In hoc capite accedit Philosophia ad explicandam naturam temporis. Et **tria facit:** Primo præmittit quamdam suppositionem, secundo tradit et explicat definitionem temporis, tertio ostendit, quid sit instans seu nunc, quod etiam spectat ad notitiam temporis.

Circa primum supponit, quod licet tempus non sit quicumque motus, non tamen invenitur sine motu, cuius signum est, quia qui motum non recipiunt, ut qui diu dormiunt, non percipiunt tempus, quia coniungunt ultimum tempus, quo dormire cœperunt cum eo, in quo excitantur.

Circa secundum, colligit definitionem temporis, quod sit « numerus motus secundum prius et posterius ». Constat enim, quod quia tempus sine aliquo motu non percipimus, et cum percipimus tempus, motum aliquem intelligimus, quod tempus est aliquid motus. Tempus autem non consequitur nec est aliquid motus nisi ratione prioris et posterioris, quia tunc cognoscimus tempus, cum cognoscimus in motu rationem prioris et posterioris. Si enim accipiamus idem nunc sine aliquo, quod sit prius et posterius, non facimus tempus. Distinguere autem prius et posterius in motu non est nisi per numerationem. Igitur tempus erit numeratio seu numerus motus secundum prius et posterius; et hoc eius definitio.

Circa tertium, declarat, quid sit instans seu nunc. Est enim illud, quod est idem in tempore. Partes enim transeunt, sed illud, quod simul existit de toto tempore est nunc. Hoc autem est partim idem, partim diversum in tempore. Est idem, quatenus res mota, cum qua identificatur mutatum esse et tempus, manet eadem. Est diversum, quatenus subicitur alii et alii successioni.

Ex quo infert verificari tria, quæ attribuuntur instanti: Primum, quod non

datur tempus nisi instans, et e contra; secundum, quod instans distinguit et continuat partes temporis; tertium, quod nunc non sit pars temporis.

Ratio primi est, quia instans est sicut unitas, tempus autem est numerus. Non invenitur autem numerus sine unitate. *Ratio secundi est*, quia instans comparatur ad tempus sicut mobile ad motum, et sicut punctum ad lineam. Ab unitate autem et continuitate mobilis dependet unitas motus, a puncto autem continuantur partes lineæ, ergo et ab instanti partes temporis. *Ratio tertii est*, quia sicut punctum non est pars lineæ, ita instans, cum sit indivisibile, non est pars motus, sed continuans vel terminans illum.

Summa cap. 12.

Explicata natura temporis explicat in hoc capite quædam eius **attributa seu proprietates.** Et primo numerat quinque proprietates temporis. Secundo comparat tempus ad ea, quæ tempore mensurantur.

Circa primum, prima proprietas temporis est, quod detur in eo minimum pro ea parte, qua est numerus, non quatenus continuum, sicut numero convenit minimum, scilicet binarius, qui in alium numerum non est partibilis. Secunda proprietas est, quod tempus dicitur longum et breve, multum vel paucum propter continuitatem motus, sed non velox vel tardum; hoc enim dicitur per ordinem ad mensuram temporis, tempus autem non mensuratur tempore. Tertia, quod tempus sit quodammodo idem, quodammodo diversum: Idem, quia est unus motus mensurans alios, diversum propter diversas partes priores et posteriores. Quarta, quod idem tempus redit, non numero, sed specie, sicut idem ver et eadem æstas. Quinta, quod sicut motum designamus tempore, ita tempus motu, sicut rem numeratam designamus numero et iterum numerum re numerata.

Circa secundum, comparat motum ad tria, scilicet ad motum seu moveri, ad res, quæ motui subiciuntur, ad quietem, quæ est opposita motui. Ad motum comparatur, quatenus motus est id, quod primo et per se mensuratur tempore, ad res, quæ sunt in tempore, quatenus in sua duratione subiciuntur motui. Et sicut in numero quædam continentur ut partes numeri, quædam ut numerata per ipsum, ita in tempore, quod est numerus, quædam continentur ut partes, sicut dies est pars mensis et mensis anni, quædam ut mensurata per tempus, sicut res, quæ subduntur tempori. Denique quietem docet mensurari tempore sicut motum, eo quod quies non est pura negatio motus, sed privatio in subiecto apto moveri, et sic pertinet ad eandem mensuram.

Summa cap. 13.

In hoc capite **explicat Philosophus duo:** Primum quædam adverbia significantia vel connotantia tempus, secundum, quomodo tempus magis dicatur causa corruptionis quam generationis.

Circa primum explicat, quid significet nunc seu instans, iam, modo, subito, et similia. Nunc sumitur dupliciter: Uno modo pro indivisibili copulante partes temporis, sicut punctum lineæ, alio modo pro eo, quod est vicinum tempori præsenti et instat, ut fiat. Et idem significat iam. Modo significat præteritum vicinum tempori præsenti. Olim præteritum remotum. Subito, cum tempus, in quo fit, est fere insensibile.

Circa secundum, tempus dicitur causa corruptionis, quia est numerus motus. Mutatio autem seu motus directe removet aliquid a sui dispositione, et ideo magis innotescit per corruptionem, qua aliquid a suo statu removetur, quam per generationem, qua in esse inducitur.

Summa cap. 14.

Duo facit Aristoteles in hoc ultimo capite: Primo explicat ulterius, quod dixerat cap. 12. omnem motum esse in tempore. Secundo solvit tres dubitationes, quæ ad perfectiorem explicationem temporis conducunt.

Circa primum, ostendit omnem motum esse in tempore duplici signo: Tum quia in omni motu invenitur velox vel tardum, quod utique sumitur per ordinem ad multum vel paucum tempus in motu; tum quia in omni motu invenitur prius et posterius, quod distantiam ad aliquod nunc respectu præteriti et futuri, et hoc pertinet ad tempus.

Circa secundum movet tres dubitationes: *Prima*, quomodo tempus se habeat ad animam, id est utrum dependeat a cognitione; *secunda*, quomodo tempus dicatur esse ubique, in terra, mari etc.; *tertia* de unitate temporis, videlicet an sit unum, et in quo motu sit.

Respondet Philosophus primo ad secundam quæstionem, quæ facilior est, quod tempus dicitur esse ubique, quia ubique aliquis motus est, sive actu sive in potentia; nam etiam cum aliquid quiescit, tempori subditur.

Ad primam ponit rationem dubitandi, quod videtur tempus pendere ab anima, eo quod est numerus. Numerus autem dependet a numerante, numerans autem est anima, ergo dependet tempus ab eius cognitione. Solvit autem dicendo, quod tempus utcumque est ens extra animam, quatenus in motu invenitur prius et posterius, quod ab anima numerabile est. Sed quia non habet esse fixum in re, sed transiens, ideo totalitas seu perfecta ratio temporis non invenitur nisi in anima, in re autem solum est imperfecte.

Ad tertiam dubitationem respondet, quod cum tempus sit mensura, debet esse in motu magis regulari et perfecto. Primus autem motus inter ceteros est motus localis, et inter locales circularis, et inter circulares motus diurnus, qui est primi mobilis; in illo ergo est tempus. Et huic concordant, quæ dicuntur de tempore, scilicet quod omnia sunt in tempore et subsunt illi et consumuntur a tempore, et quod tempus revolvitur, et similia, quæ motui cœli conveniunt, et tale tempus unum est.

QUÆSTIO XVI.

DE LOCO ET UBI.

Quatuor in hac quæstione tractabimus: Primum de quidditate loci intrinseci et extrinseci, secundum de subiecto seu re locata, cui convenit esse in loco, tertium de repugnantia duorum corporum in eodem loco, quartum de repugnantia unius corporis in duplici loco.

Articulus Primus.

QUID SIT LOCUS EXTRINSECUS ET IMMOBILITAS EIUS.

Locus physice et proprie acceptus significat id, quod motu locali acquiritur. Et solet distingui duplex locus, alter extrinsecus, alter intrinsecus. *Extrinsecus* est corpus illud sive superficies, qua circumscribitur et continetur ipsum locatum. *Intrinsecus* est ipsa præsentia passiva rei locatæ, quæ dicitur *ubi*. Est enim ubi forma seu modus intrinsecus proveniens a loco extrinsecus circumscribente, a quo provenit principaliter denominatio locati. Et sunt aliqui, qui existimant hoc ubi seu præsentiam intrinsecam ignotam fuisse Aristoteli et antiquis, inventam autem a recentioribus, eo quod Aristoteles 8. Phys. textu 59. [1] et D. Thomas ibi [2] et 1. p. q. 110. art. 3. et 2. Contra Gent. cap. 13. docet motum localem terminari ad aliquid extrinsecum. Ceterum hi phrasin et modum loquendi D. Thomæ non attenderunt, qui in sex ultimis prædicamentis non negat modos intrin-

[1] c. 7. (261 a 21).
[2] Le II. 419. n. 10.

sece afficientes subiectum, ut probavimus in Logica q. 19. [1] Sed quia isti modi non sunt omnino absoluti, sed ab aliquo extrinseco provenientes et ab eo ut a principali denominante dependentes, cum ubi sit passiva subiectio ad id, quod circumscribit quasi active, ideo solet Divus Thomas dicere, quod sunt aliquid extrinsecum, non tamen sunt extrinseca denominatio pura; alias enim sæpe fatetur D. Thomas dari ubi et subiectari in ipso mobili. Nam motum ad ubi expresse ponit Philosophus in hoc libro 5. cap. 1. [2] et 5. Metaph. textu 14. [3] et 11. Metaph. [4], lect. 12. apud D. Thomam [5]. Quod vero subiectatur in ipso mobili, aperte dicit opusc. 48. tract. de Ubi, cap. 1. [6] dicens, « quod motus localis subiective est in eo, quod movetur; nihil autem acquiritur in re mobili nisi ubi, quod est respectus loci ad locatum, ut circumscribit illud ». Et in q. 1. de Virtut. art. 11. ad 3. [7]: « Alio modo », inquit, « potest intelligi motus secundum essentiam, si sit motus secundum quodcumque adhærens essentiæ, sicut dicimus corpus essentialiter moveri, quando movetur secundum locum, quia de loco ad locum eius subiectum transfertur ». Non ergo negat S. Thomas præsentiam seu ubi inhærens ipsi rei mobili, sed negat esse modum ita absolutum, quod sit independens ab extrinseco circumscribente et locante, præsertim si sumatur ubi adæquate et complete, ut magis explicabitur art. 2. et quæst. seq.

Igitur in hoc primo articulo explicabimus primo locum extrinsecum, quem Aristoteles definivit in hoc 4. libro cap. 4. [8], quod locus est « ultimum corporis ambientis immobile primum », id est superficies corporis, quæ immediate seu primo continet et locat aliquod locatum.

In qua Aristotelis definitione tres difficultates explicandæ sunt. *Prima* est circa genus loci, an sit superficies continens vel spatium et distantia extensa; *secunda* circa differentiam loci, quomodo scilicet sit immobilis et primus; *tertia*, an istæ particulæ se habeant per modum generis et differentiæ, an per modum subiecti et accidentis.

Circa primam difficultatem, omissis antiquorum opinionibus, quas refert et impugnat Aristoteles hoc libro 4. cap. 1. et 2., constat, quod locus non potest esse aliquid pertinens ad ipsum locatum, sive tamquam materia sive tamquam forma sive tamquam accidens aliquod intrinsecum et a nullo extrinseco dependens, cum videamus mutari locatum de loco ad locum nullo suo intrinseco deperdito. Unde restat, quod locus vel debet collocari in ratione spatii, quod occupatur a corpore, vel in genere superficiei, quæ circumscribit et continet locatum.

Qui ergo existimant locum esse ipsum spatium, bifariam partiti sunt. *Quidam* enim ex antiquis dixerunt illud spatium esse aliquid reale per modum cuiusdam dimensionis indeterminatæ, quæ haberet longitudinem, latitudinem et profunditatem; et ita cum occupetur a corpore, quod locatur in tali spatio, penetratur talis dimensio cum corpore locato. *Alii* vero dicunt hoc spatium, quod occupatur a corpore locato, non esse aliquid

[1] art. 1. (I. 622 a 16, 623 b 34, 624 a 18).
[2] 224 b 5, 11; 225 b 8.
[3] c. 7. (1017 a 26). Hoc loco non loquitur *de motu* ad ubi, sed *de ubi*.
[4] c. 12. (1068 a 10; b 17).
[5] *Pa* XX. 618 b.
[6] Summa tot. Log. Arist. (*Pa* XVII. 79 b).
[7] *Pa* VIII. 571 b.
[8] 212 a 20.

reale, sed est capacitas replebilis corpore, sicut distantia imaginaria, quam replet totum hoc universum. Quæ opinio valuit apud plurimos antiquos et recentiores, ut testantur Conimbric. hic [1], nec longe absunt ab ea, qui dicunt Ubi constitui per ordinem ad spatium imaginarium, quod præsertim verificant in motu, qui fit per vacuum positive.

Ceterum, quod locus non consistat in solo spatio isto imaginario, colligimus *tum* ex ipso motu locali, qui cum sit realis, debet tendere ad aliquid reale, et non solum ad ubi præcise [2] et absolute sumptum, quia Ubi non est aliquis modus absolutus vel independens ab extrinseco circumscribente, sed ab eo resultat, et in eo rem locat, ut dicemus art. seq. *Tum etiam* id colligimus ex motu naturali. Constat enim res naturales ipso impetu naturæ ad certa ac determinata loca tendere, ut ibi conserventur aut a contrariis defendantur. Si autem locus esset solum illud spatium imaginarium, quod est nihil, non haberet magis conservare rem locatam in hoc spatio quam in alio, nec magis ad id conduceret, cum sit nihil. Necessario ergo requiritur aliquid reale ad locum naturalem, et non corpus, quod penetretur cum alio, quia hoc est impossibile, ergo, quod contineat et circumscribat aliud. Et cum non possit circumscribere nisi ratione superficiei ambientis, siquidem locus adæquari debet locato, nec dicimus hominem existere in toto aere, sed solum in ea parte, in qua circumscribitur, consequenter locus debet constitui in superficie ambiente, quæ corpori contigua est.

Quodsi dicas: Cur non dicamus locum esse illud corpus, non a quo aliquid circumdatur, sed in quo sustinetur, v. g. sedes, in qua sedet, terra, in qua stat: *respondetur*, quod etiam tunc corpus sustentans non tangeret locatum nisi per superficiem corporis sustentantis. Non tamen dicitur locus solum corpus sustentans, quia non adæquatur locato; solum enim secundum unam partem tangit, non autem circumscribit locatum. Requiritur ergo corpus infra sustentans et tangens, sed non sufficit ad rationem loci. Unde si aliquod corpus ponatur in ultima superficie mundi, non esset in loco nisi secundum quid et ex parte.

Secunda difficultas est circa immobilitatem loci, quæ se habet, ut eius differentia. Et est unum certum apud auctores, aliud est dubium.

Est certum locum absolute debere esse immobilem, *tum* quia in hoc distinguitur locus a vase, quod vas continet mobiliter, movetur enim cum re contenta, locus vero non movetur; *tum* quia locus habet rationem termini a quo, qui deseritur, et termini ad quem, qui acquiritur per motum. Implicat autem, quod terminus a quo moveatur; sic enim portaretur a motu ipsius mobilis, non desereretur. Similiter locus, qui est terminus ad quem, non movetur, quia in eo sistitur motus tamquam in termino. Locus ergo ut terminus motus non movetur, alioquin si locus moveretur, ad aliquem locum deberet moveri, et sic daretur locus loci, et iterum ille alius locus deberet moveri ad alium locum, et sic esset processus in infinitum. In hoc ergo omnes conveniunt.

Difficultas autem est, ratione cuius conveniat loco ista immobilitas. In quo triplex occurrit sententia.

Prima Martinii in illustratione præsentis capitis. Qui dicit Aristotelem pugnantia docuisse, cum ex una parte tribuit loco immobilitatem et

[1] 4. Phys. c. 5. q. 1. art. 2.
[2] Lu — præcise ... sumptum.

ex alia constituit in superficie, superficies autem mobilis est. Nec valet dicere, quod est immobilis non per se, sed ratione fixionis in polo et centro mundi, respectu quorum locus est immobilis. Sic enim locus non esset immobilis per se, sed per accidens, id est per aliud; et consequenter non esset per se terminus motus, quia terminus motus per se debet esse immobilis. *Item*, quia vel debet negari, quod motus localis sit actio, vel debet concedi actio sine termino. Nam si actio est, necessario debet terminari ad aliquid in ipso mobili, quod immutat, cum tamen motus localis secundum Aristotelem solum ad extrinsecum terminetur, quod est nihil facere, cum extrinsecum illud non fiat, sed acquiratur [1]. Quare ipse immobilitatem loci in immobilitate ubi constituit, ut seq. art. videbimus.

Sed hæc puerilia sunt, ut tanto philosopho possint opponi. Et illud *primum* fundamentum adducitur, et solvitur a D. Thoma in 4. Phys. lect. 6. [2] super textum 41. [3] et opusc. 52. [4], ut statim afferemus in solutione sequentis difficultatis. *Secundum* vero fundamentum nihil probat, quia illa actio non facit de novo superficiem ambientem, sed facit in ipso locato subiectionem seu passivam circumscriptionem ad talem superficiem, et hoc est ubi, quod nec Aristoteles nec D. Thomas negarunt, ut supra [5] vidimus. Sed quia est modus ordinatus et dependens ab extrinseco circumscribente, dicitur locus extrinsecus esse terminus motus, subintellecto tamen modo illo intrinseco, quo illi extrinseco [6] corpori ambienti passive subicitur corpus.

Secundo Scotus in Quodlib. 11. et aliis locis locum constituit formaliter in ipsa continentia activa loci ad rem locatam, quæ continentia apud ipsum relatio est. Hæc autem continentia et relatio licet physice mutetur alia et alia superficie adveniente, tamen secundum æquivalentiam non mutatur, quia in ordine ad motum localem perinde se habet, ac si esset una tantum relatio, sicut hæc vox „ homo " dicitur idem significare, licet sæpius repetatur.

Tertia sententia sumit immobilitatem loci per ordinem et connotationem ad spatium imaginarium, quod negative est immobile. Ita Conimbric. hic cap. 5. q. 1. art. 2., Cabero tract. 4. disp. 1. dub. 1. Ad quam sententiam accedunt, qui dicunt definitivam præsentiam in loco esse immobilem, quia sumitur per ordinem ad polos mundi veros vel imaginarios, circumscriptivam vero non esse immobilem. De quo videatur Fuente 4. Phys. q. 1. diffic. 1. art. 2. ad 1.

Ceterum quia D. Thomas 1. Phys. lect. 6. [7] et opusc. 52. [8] aliisque locis secutus Aristotelem etiam salvat immobilitatem loci positivo modo in ipso loco et corpore ambiente, oportet immobilitatem loci non solum negative, sed etiam positive explicare.

Pro quo notandum est, quod locus non est sola superficies ut inhærens corpori locanti. Sic enim non est magis immobilis quam superficies locati et movetur moto ipso corpore, cui inhæret. Nec est ipsa superficies ut præcise continens aliud. Sic enim etiam invenitur in vase, quod continet liquorem et movetur cum illo; locus autem, ut dixit Philosophus [1], est vas immobile. Quare locus debet esse superficies continens secundum ordinem situs et distantiæ et positionis in universo. Hoc enim præcise nomine loci significamus et distinguimus diversa loca secundum diversas positiones, in quibus ordinantur. Qua etiam ratione metaphorice sumitur locus ad designandam diversam dignitatem, qua homines ordinantur et constituuntur in republica.

Ex his ergo dicimus triplici modo posse explicari immobilitatem loci: *Primo*, ratione distantiæ negativæ, quam locus præsupponit, licet non in ea consistat. *Secundo*, ratione coordinationis, quam habet superficies ultimo et immediate ambiens cum superficie primi locantis, quod est cœlum. *Tertio*, ratione formalitatis termini motus. Licet enim superficies et corpus ambiens moveri possit, in quantum corpus mobile est sicut alia corpora locata, tamen ut exercet formalitatem termini a quo, qui deseritur, vel termini ad quem, qui acquiritur, sub ista, inquam, formalitate mobilis esse non potest; esto secundum se, ut superficies corporis mobilis, ut non exercet officium loci, non repugnet moveri. Quæ ultima explicatio sumitur ex Philosopho 5. Phys. textu 14. [2], lect. 1. apud D. Thomam [3], ubi eodem modo docet de loco et termino alterationis et augmentationis, quod non moventur neque movent, ut termini motus sunt. Et hac ratione tam ipse locus extrinsecus quam modus intrinsecus seu ubi, in quantum termini motus, immobiles sunt.

Secunda vero explicatio immobilitatis loci docetur a D. Thoma opusc. 52. [4] et præsertim 4. Phys. lect. 6. [5], ubi inquit, « quod cum locus proprius sit pars loci communis, oportet accipere proprium locum navis in aqua fluminis, in quantum habet ordinem ad totum fluvium, ut est immobilis ». Et subdit [6]: « Sic igitur licet hæc pars aeris, quæ continebat, vel hæc pars aquæ effluat et moveatur, in quantum est hæc aqua, tamen secundum quod habet hæc aqua rationem loci, scilicet situs et ordinis ad totum sphæricum cœli, semper manet, sicut etiam dicitur idem ignis manere quantum ad formam, licet secundum materiam variatur consumptis et additis quibusdam lignis ». Itaque superficies ultima, quæ adæquatur locato, continet et ambit illud ut subordinata primo locanti et ambienti, quod est cœlum. Et sic licet succedant diversæ superficies ambientes locatum, quia tamen succedunt in eadem subordinatione ad primum locans, quod est cœlum, dicitur manere idem locus non secundum rationem superficiei absolute, sed ut locantis ex subordinatione ad primum locans, sicut dicitur manere idem ignis, licet paulatim consumatur una materia et succedat alia, quia semper succedit sub eodem ordine ad formam. Et licet ipse ordo, ut est relatio quædam entitative considerata, varietur in ipsa materia vel superficie, in qua fundatur, tamen hoc non tollit absolute loquendo unitatem loci seu immobilitatem (idem est enim immobilitas et unitas in præsenti), quia solum variatur ordo entitative et materialiter ex parte subiecti, non ex parte termini for-

[1] *Lu* comparetur.
[2] *Le* II. 164. n. 14.
[3] c. 4. (212 a 14).
[4] De natura loci (*Pa* XVII. 122 b).
[5] 335 b 44.
[6] *Lu* — extrinseco ... ambienti.
[7] l. c.
[8] l. c.

[1] 4. Phys. c. 4. (212 a 14).
[2] c. 1. (224 b 7).
[3] *Le* II. 229. n. 5.
[4] De natura loci (*Pa* XVII. 122 b).
[5] *Le* II. 164. n. 14.
[6] l. c. 165.

malis et continuationis sub eadem forma et sub eodem primo locante, sicut est idem fluvius et idem animal, licet partes succedant.

Denique *prima explicatio* immobilitatis loci ex eo constat, quia locus necessario supponit aliquam distantiam negativam, quam repleat. Quando enim productum est hoc universum, replevit positive, quod solum negative erat distans, et spatium capax corporis. Unde cum succedunt diversæ superficies in illo eodem spatio, habent immobilitatem præsuppositam ratione illius spatii negativi, quod occupant et replent; hoc enim semper est immobile.

Ex quibus solvuntur ALIQUÆ OBIECTIONES, quæ fieri solent contra immobilitatem loci: Primo, quia nihil est in loco, quod non sit mobile, superficies enim movetur et distantia, quæ est relatio subiectata in illa. Quodsi terminus ipse, ad quem est ista relatio distantiæ, non movetur, hoc est dicere, quod locus solum terminative est immobilis, non subiective, et tamen Philosophus dicit, quod locus est superficies immobilis prima. Ergo in ipsa superficie ultimo continente ponenda est immobilitas, et non solum in termino vel in primo locante. Imo ipsum primum locans, quod est cœlum, cum perpetuo moveatur, non potest dici, quod est immobile et circumdans et ambiens.

Secundo, quia si locus est immobilis positive in ratione superficiei, sequeretur, quod posset aliquid moveri non mutato loco; posset etiam aliquid mutare distantiam non variato loco. Denique, posset immotum manens mutare locum, quæ omnia absurda sunt, cum idem sit moveri et mutare loca vel a converso. *Primum patet*, si aliquis deferatur in navi, et æqua velocitate moveatur in partem contrariam, non mutat locum respectu distantiæ polorum et centri, et tamen movetur. Ergo potest aliquid moveri non mutato loco. *Secundum patet*, si Deus totum universum moveret per spatium imaginarium, corpora intra universum mutarent respectum et distantiam versus illam partem, licet in se immota manerent. *Tertium patet*, si Deus auferret unam superficiem ambientem turrim reliquo vacuo et postea aliam distinctam subrogaret, turris esset immota et tamen mutaret locum, quia diversa superficies non continuata ambiret illam; ergo diversus esset locus.

Ad primam obiectionem respondetur imprimis non militare contra tertiam explicationem immobilitatis loci, quia licet corpus illud et res, quæ locationi deservit, mutari possit, tamen formalitas et officium loci, quatenus est terminus, qui deseritur vel acquiritur, non movetur. Ut autem procedit contra secundam explicationem, dicimus ex D. Thoma 4. Phys. lect. 6. [1], ubi hoc argumentum solvit, quod superficies et quidquid in superficie est, variatur ut superficies est, sed non ut locus, id est, non secundum ordinem vel situm in toto immobili, quod est totum universum. Quare locus non est immobilis et unus nisi unitate ordinis, non unitate simpliciter et omnibus modis, quatenus omnes superficies sub eadem coordinatione et termino ad primum locans succedunt.

Et quando dicitur, quod hoc non est, locum esse immobilem subiective, sed terminative: *respondetur*, quod locus non dicitur subiective immobilis absolute, sed secundum unitatem ordinis in ipso subiecto, ut dicit habitudinem ad illum terminum, et ut subest illi, sicut ignis dicitur idem numero propter continuationem materiæ sub eadem forma, et fluvius

[1] *Le* II. 165. n. 15.

idem numero propter continuationem aquæ in eodem discursu. Ita locus dicitur idem et immobilis, quatenus coordinatur sub eodem termino et situatione. Quando autem Philosophus dicit, quod locus est superficies immobilis prima, ly prima designat superficiem ultimam et immediatam ipsi locato (corrupte enim aliqui legunt immobilis „primo", cum textus dicat immobilis „prima") insinuans per hoc, quod superficies ultima non induit rationem loci, nisi prout induit modum immobilitatis, hoc est, non secundum se, sed ut subest termino fixo et immobili, et ut exercet officium loci, qui per motum acquiritur vel relinquitur. Et licet cœlum ipsum, quod est primum locans, moveatur, tamen quia non secundum se totum movetur, sed semper in eodem situ, manentibus etiam immotis punctis polaribus, ideo semper datur aliquid, respectu cuius locus sit immobilis immobilitate ordinis, licet non absolute et [1] entitative in se.

Ad secundam negatur sequela. Et ad *primam* probationem respondetur, quod in illo casu ille non movetur motu progressivo et recto, sed solum elevat pedes et deprimit subintrante navigio, sicut qui saltat sursum, eo quod impetus navis deserentis et velocitas æqualis in contrarium tendentis mutuo se impediunt, ne progrediatur ultra, sed solum, ut sub eadem distantia pedes elevet. Nec obstat, quod defatigatur, quia etiam motus ille quasi saltationis sursum et deorsum in eodem loco defatigare potest. Ad *secundam* dicitur, quodsi totum universum moveretur a Deo, omnia, quæ intra illud sunt, etiam moverentur motu per accidens, sicut qui deferuntur in curru, licet non moveantur motu proprio. Ad *tertiam* respondetur quod in illo casu mutatur locus de reali in imaginarium et e contra, non secundum diversum situm et distantiam neque [2] secundum diversa loca realia, id est diversas superficies in diverso situ. Et ideo res locata manet immota, et solum corpus ambiens mutatur alio corpore non succedente. Quando autem succedunt diversæ superficies in eadem distantia, tunc mutantur res exercentes officium loci, non ipsa formalis ratio loci et officium eius, ut dictum est, sicut artifex quando in eodem opere faciendo mutat diversa instrumenta.

Quodsi inquiras, an locus naturalis addat aliquid supra locum communiter dictum: *respondetur* ex D. Thoma opusc. 52. [3] et 4. Phys. lect. 8. [4] addere virtutem conservativam seu formativam locati, quæ virtus derivatur a cœlo tamquam a primo locante, quatenus secundum maiorem vel minorem distantiam a cœlo et ab aspectibus planetarum corpora inferiora recipiunt convenientes et proportionatas influentias. Quædam enim sunt, quæ requirunt maiorem calorem, aliæ minorem, aut similiter humiditatem aut siccitatem vel alias similes qualitates, quæ secundum diversam situationem et distantiam a cœlo diversimode distribuuntur et temperantur, et ideo locus tali temperamento præditus a tali locato appetitur ut conveniens, præsertim secundum naturam elementi prædominantis; conservatio enim elementorum maxime intenditur a natura in universo.

Ex his manet soluta **tertia difficultas,** scilicet an ista definitio loci

[1] *Lu* — et ... se.
[2] *Lu* — neque ... situ.
[3] De natura loci (*Pa* XVII. 123 b).
[4] *Le* II. 171. n. 7.

sit per genus et differentiam, an per subiectum et accidens.

RESPONDETUR ENIM, quod superficies non potest esse genus loci, cum superficies sit species quantitatis continuæ habens positionem in illa; locus autem est extrinsece mensurans et quantum per accidens, ut ex D. Thoma 5. Metaph. lect. 15. [1] diximus in Logica q. 16. [2] Quare locus non ponitur subalternatim sub superficie, sed superficies est subiectum eius, per se tamen et necessario requisita materialiter et ex parte subiecti, sicut album per se ex parte subiecti requirit corpus. Qua ratione intelligitur D. Thomas in 2. dist. 12. q. 1. art. 5. ad 2. [3], ubi dicit, « quod locus per essentiam est superficies corporis locantis ». Potest tamen reduci ad definitionem metaphysicam dicendo, « quod locus est immediatum continens seu ambiens immobiliter ».

Si petas, quænam sint proprietates loci, *respondetur* quatuor poni a Philosopho in hoc libro: Primo continere locatum (scilicet actualiter), secundo esse æquale locato (scilicet æqualitate contigui), tertio, quod locus numquam deficiat locato, quarto, quod in omni loco inveniatur sursum et deorsum. Addunt alii, quod locus sit extrinsecus terminus motus, et quod locus et locatum possint separari, et tandem quod locus sit conservativus locati, quod pertinet ad locum naturalem.

ARTICULUS II.

QUID SIT UBI SEU LOCUS INTRINSECUS.

Nomine *ubi* intelligimus id, quod acquiritur seu ponitur in locato ex eo, quod subicitur loco extrinseco. De quo aliqua attigimus in Logica q. 19. [4] et alia ad hunc locum reservavimus. Præcipue vero tractanda sunt tria: Primo, quid sit hoc ubi, secundo, in quibus sit, tertio, quotuplex sit.

Circa primum est advertendum, quod præcipue colligimus dari hoc ubi ex ipso motu locali. Per ipsum enim motum acquiritur aliqua distantia seu præsentia, in qua constituitur mobile, et cum subiectetur in mobili, oportet, quod in eodem subiectetur aliquis terminus motus. Est enim motus fieri seu via ad aliquem terminum; ergo si est ipsum fieri, oportet ponere aliquod factum esse, cum motus non sit præter res, ad quas est motus. Similiter non potest intelligi, quod aliquis moveatur ad locum, nisi in se immutetur et subiciatur seu applicetur ipsi loco. Quæ subiectio et applicatio ad minus importat novam aliquam relationem ad locum, cui de novo subicitur, quæ antea non erat in corpore, quando non erat applicatum tali loco. Nova autem relatio novum exigit fundamentum proximum, et hoc est ipsum corpus secundum se, quia hoc est indifferens, ut sit in hoc loco vel absit ab illo. Ergo est aliquid superadditum corpori, et hoc vocamus ubi, quo aliquod corpus afficitur modo applicationis et subiectionis ad extrinsecum circumscribens, quod est locus. Itaque ex his duobus principiis, scilicet ex motu et relatione coniunctionis seu applicationis ad locum colligimus dari ubi.

EX QUO COLLIGITUR, quod ubi circumscriptivum non potest esse modus aliquis absolutus omnino independens ab omni extrinseco. Quod *aliqui* ita explicant, quod

[1] *Pa* XX. 416 b.
[2] art. 3. (I. 564 b 36).
[3] *Pa* VI. 495 a.
[4] art. 3. (I. 630 a 15).

ubi nec dependeat a spatio imaginario nec a spatio vero seu a corpore extrinsecus circumscribente nec a punctis fixis universi; sed definiunt ubi, « quod sit modus immobilis corporis mobilis ». *Alii* vero explicant ubi saltem per ordinem ad distantiam aliquam seu spatium imaginarium seu ad puncta fixa universi, non tamen per ordinem ad corpus circumscribens, cum sine illo possit reperiri ubi, sicut et motus, ut patet, quando aliquid movetur in vacuo. Quam tamen dependentiam negat prima sententia, quia non potest ubi dependere et habere connexionem cum spatio imaginario, quia est nihil et aliquid fictum.

Ceterum *prima sententia* omnino est inintelligibilis, quia vel existimat ubi esse modum immobilem, quia non moveatur etiam terminative, id est tamquam terminus, qui acquiritur vel deseritur per motum; vel quia non movetur subiective, quia licet amittatur vel acquiratur, non tamen tunc movetur, quia non fertur cum ipsa re, quæ movetur. Primo modo constat ubi non esse modum immobilem, cum acquiratur de novo, quando aliquid movetur ad locum, et amittatur, cum recedit a loco. Secundo modo certum est, quod ubi non movetur, sed corpus est, quod movetur acquirendo vel relinquendo ubi. Oportet tamen reddere causam huius immobilitatis, quæ non est alia, nisi quia ubi constituit corpus in tali spatio seu distantia, neque indifferenter se habet tale ubi ad diversa spatia. Et sic cum spatium sit immobile, etiam ubi, quod ad tale spatium determinatur, immobile dicetur. Ergo non potest ubi poni omnino independens ab omni extrinseco, sive sit spatium negativum sive positivum.

Secunda vero sententia in eo deficit, quod non distinguit in ubi circumscriptivo id, quod circumscriptionis est, et id, quod est definitivæ et determinatæ præsentiæ. Ut enim circumscriptivum sit, necessario dependet ab aliquo circumscribente; ut autem præcise definitivum et determinatum sit, non requiritur corpus circumscribens, sed sufficit limitatio in se, qua ita sit hic, quod non alibi. Ut autem positive alteri coordinetur, requiritur respectus aliquis ad locum vel corpus separatum seu remotum, respectu cuius motus localis possit acquirere propinquitatem aliquam vel distantiam positivam, licet non circumscriptionem; qua ratione salvabimus motum localem in vacuo quæst. seq., ratione positivæ distantiæ vel propinquitatis. Quodsi nec ista possit acquiri, quia non datur aliquod aliud corpus, respectu cuius detur positiva distantia vel propinquitas, neque circumscriptio, cessabit omnis motus positivus.

UNDE PATET AD FUNDAMENTA OPPOSITA: Dicitur enim *ad fundamentum primæ sententiæ*, quod ubi non dependet a spatio illo negativo ut a causa vel constitutivo, sed ut a negatione necessario prærequisita, eo quod non potest inveniri distantia aliqua positiva extensa, nisi replendo distantiam negativam, et sic supponendo illam. Ubi autem necessario importat ordinem ad distantiam, sicut etiam homo necessario requirit negationem equi et fides negationem evidentiæ, quæ est obscuritas, et materia prima negationem ulterioris subiecti.

Ad fundamentum secundæ sententiæ dicemus amplius quæst. seq. tractando, quomodo fiat motus in vacuo. Sufficit nunc dicere, quod remoto corpore circumscribente non remanet ubi circumscriptivum adæquate et formaliter, ut circumscriptivum est. Potest tamen manere inadæquate et secundum quid, secundum quod importat ordinem propinquitatis vel distantiæ ad corpus

non circumscribens, eo quod motus non solum est ad locum, sed etiam circa vel prope locum, ut ex D. Thoma opusc. 52. [1] dicemus. Et [2] potest etiam manere, secundum quod definitivum præsentiæ est, ut supra [3] diximus.

Circa secundam difficultatem, scilicet in quibus reperiatur ubi, potest esse difficultas tam respectu diversorum subiectorum, quænam sint capacia habendi ubi, quam respectu unius et eiusdem rei, an omnia, quæ sint in aliqua re, sive accidentia sive partes, habeant diversa ubi, an sufficiat unum, ut sint in loco.

Et quantum ad primum, dependet ex dicendis seq. art., ubi inquiremus, quænam res sint in loco; illa enim habebunt ubi.

Circa secundum quidam affirmant tot dari ubi in corpore, quot entia, ut ex P. Suarez disp. 51. Metaph. sect. 5. et Valentia 3. p. disp. 6. q. 4. punct. 1. et ex aliis asserit Cabero hic disp. 2. dub. 3., idque deducunt ex motu, quia omnia illa moventur, sive per se sive per accidens, ergo omnia acquirunt ubi, quod est terminus talis motus. Et deinde, quia si omnes qualitates separarentur a quantitate, quælibet haberet suum ubi, ergo etiam modo, quando sunt illi coniunctæ.

NIHILOMINUS, cum omnia, quæ in alio corpore continentur, sint in loco mediante quantitate, ut docet S. Thomas in 4. dist. 10. q. 1. art. 1. ad 5. [4] et dist. 44. q. 2. art. 2. quæstiunc. 5. [5] et Quodlib. 7. art. 8. [6], DICENDUM EST, quod sicut sufficit una quantitas extendere omnes partes et accidentia, quæ sunt in subiecto, ita sufficit unico ubi commensurare ea loco. Quod quidem sit unicum adæquate et simpliciter, virtualiter vero et in potentia multiplex, sicut sunt multæ partes in quantitate, quia ubi est modus resultans ex circumscriptione loci in re locata. Ergo ubi est tantum una circumscriptio et extensio ad locum. Quia est tantum una quantitas in re circumscripta, tantum resultabit unum ubi.

Quodsi dicas esse diversam rationem de quantitate et de ubi, quia quantitas non potest multiplicari in eodem subiecto, alias essent plures quantitates penetrative, et similiter quantitas est accidens reale, quod potest afficere omnes partes materiæ. At vero plura ubi non important penetrationem aliquam, et cum sint modi, non possunt identificari cum pluribus rebus distinctis.

Contra est, quia ubi non identificatur immediate nisi cum quantitate, eo quod ubi circumscriptivum non convenit alicui, nisi ut quantificatum est, quantitas autem est una pro omnibus, quæ extendi possunt in subiecto, ergo et idem ubi, sicut quia figura est modus quantitatis, eadem sufficit pro omnibus partibus figurati, cum quibus non identificatur ille modus nisi mediate et per quantitatem.

Et magis urgetur, quia res sunt in loco mediante ultima superficie, qua continguantur et tangunt locum ambientem. Hæc autem superficies ultimo tangens una est et denominat omnia, quæ in corpore sunt, ut dicantur locata seu attacta per illam. Ergo et unicum ubi huius superficiei sufficit, ut denominentur omnia ubicata. Et præsertim hoc apparet in anima nostra, quæ spiritualis substantia est, et in accidentibus super-

[1] De natura loci (*Pa* XVII. 124. sq.).
[2] *Lu* — Et ... diximus.
[3] 342 b 9.
[4] *Pa* VII. 619 a.
[5] l. c. 1089 b, 1093 a.
[6] *Pa* IX. 558 a.

naturalibus, quæ in ea sunt. Ex motu enim corporeo, quo movetur homo, non potest produci ubi spirituale vel supernaturale, cum motu corporeo solum producatur ubi corporeum, quod cum substantia spirituali et entitate supernaturali identificari non potest, et tamen ista moventur per accidens nobis motis. Ergo ad motum per accidens non requiritur distinctum ubi in [1] omnibus rebus, quæ moventur in re illa.

An vero etiam in corpore Christi sacramentato detur motus per accidens et ubi per accidens, quando movetur hostia? *Respondetur* ex Divo Thoma 3. p. q. 76. art. 6. et in 4. dist. 10. q. 1. art. 3. quæstiunc. 4. [2], quod duo sunt modi essendi in loco et acquirendi locum per accidens. Uno modo, quia licet aliquid sit in loco per se, sed tamen movetur ad motum alterius, ut quando fertur in curru vel in navi, et hoc modo Christus non movetur per accidens ad motum hostiæ, quia Christus non est ibi tamquam in loco, neque ille motus potest producere ubi indivisibile et sacramentale, sed corporeum et divisibile in hostia, cui coniungitur corpus Christi sicut angelus lapidi, qui movetur. Alio modo movetur aliquid per accidens, quia nec movetur per se nec est in loco per se, sicut dicuntur moveri formæ, etiamsi spirituales sint, coniunctæ corporibus, et hoc modo movetur Christus per accidens in Sacramento. Hæc enim supponuntur non esse circumscriptive per proprium ubi, sed per alienum et per coniunctionem ad alterum.

AD FUNDAMENTA OPPOSITA patet ex dictis. Dicitur enim *ad primum* omnia illa, quæ per accidens sunt, in loco moveri per accidens et ad motum alterius. Et sic si habent eandem quantitatem, etiam eodem ubi commensurantur loco illoque afficiuntur mediate, sicut quantitate.

Ad secundum respondetur, quod qualitates et aliæ formæ separata quantitate non afficiuntur ubi circumscriptivo, nec per se, quia carent quantitate, nec per accidens, quia non coniunguntur alicui habenti quantitatem. Quare vel non erunt in loco vel erunt modo indivisibili sicut res spirituales, vel alio modo præsentiæ nobis incognito, ad istum tamen reducibili.

Circa tertiam difficultatem, scilicet quotuplex sit ubi, supponendum est, quod cum ubi dicat modum existendi in loco, eo modo dividendum est ubi, quo ipsa ratio existendi in loco. Constat autem non omnem præsentiam constituere ubi, sicut patet de præsentia solius unionis, sicut anima est præsens corpori et divinitas Christo; neque enim dicuntur præsentia ratione ubi, sed ratione unionis. Quia ergo præsentia ubicabilis dicitur per ordinem ad locum, et secundum D. Thomam 1. p. q. 52. art. 1. esse in loco dicitur æquivoce de corporibus et spiritibus, quia spiritus sunt in loco non ut commensurati et subiecti loco, sed ut subicientes sibi locum, ideo ubi æquivoce dicitur de ubi spirituali et de ubi corporeo. Itaque si sumatur ubi in communi *pro quacumque præsentia ad locum*, sic dividi solet in circumscriptivum et diffinitivum et supernaturale seu sacramentale. Omittimus autem præsentiam Dei ad loca, tum quia non est creata neque prædicamentalis, sed substantia Dei, tum quia non est ubi, sed ubique. Nec [3] enim Deus est locatus ab aliquo, sed faciens omnia loca.

UBI CIRCUMSCRIPTIVUM definitur, quod est « circumscriptio passiva cor-

[1] *Lu* — in ... illa.
[2] *Pa* VII. 624 b.
[3] *Lu* — Nec ... loca.

poris a circumscriptione activa loci proveniens ». UBI DEFINITIVUM est illud, « quod ita ponit determinate in una parte mundi, quod non in alia », ut explicat S. Thomas opusc. 48. tract. de Ubi, cap. 1. [1]; non tamen tale ubi ab aliqua commensuratione vel subiectione ad locum provenit. UBI SACRAMENTALE « est modus ille indivisibilis, qui convenit corpori Christi secundum præsentiam ad species sacramentales », qui supernaturalis est quantitati Christi, eo quod supra corporis naturam est esse præsentem non localiter, sed indivisibiliter, nec ab aliquo principio fieri potest. Non tamen est illa præsentia definitiva, ut S. Thomas docet in 4. dist. 10. q. 1. art. 3. quæstiunc. 2. [2], quia non ita determinatur ad istas species, quod non sit in aliis, sed ubicumque est panis, ibi potest esse, vel ubicumque Deus velit convertere aliquid in ipsum; et sic non dat præsentiam definitivam, sed quia caremus alio nomine, vocamus sacramentalem. Et quia supernaturalis est, ad illam reducimus omnem aliam præsentiam seu alia ubi, quæ supernaturaliter a Deo possunt tribui rebus creatis.

Propter hæc solet ubi circumscriptivum dici a D. Thoma opusc. cit. proprie esse ubi. Et similiter in 1. dist. 37. q. 3. art. 1. ad 1. [3] dicit, « quod rei incorporeæ proprie non convenit esse in loco ». Alia ergo quæ dicuntur ubi, solum proprie dicunt præsentiam rei ad locum, sed non proprie dicuntur ubicare, quia ubicatio importat præsentiam ut mensuratam loco et ponentem distantiam vel propinquitatem in re locata respectu aliorum, qui modus ubicationis in ubi spirituali non invenitur. Et sic, sicut actio prædicamentalis proprie dicitur illa, quæ infert passionem, licet in quantum causalitas agentis etiam conveniat actioni non inferenti passionem, sed præcise producenti effectum, et sicut Quando proprie non dicitur de quacumque duratione, sed de duratione temporali, qua aliquid secundum diversam successionem mensuratur et quandatur. Ita non dicitur proprie ubicari aliquid per quamcumque præsentiam ad locum, sed per illam, qua commensuratur loco, et qua secundum mensurationem distantiæ vel propinquitatis positivæ distinguitur.

ARTICULUS III.

UTRUM OMNIBUS CORPORIBUS CONVENIAT ESSE IN LOCO ET HABERE UBI.

Supponimus nullum corpus comparari ad locum commensurative nisi mediante quantitate et modo proprio quantitatis. Remota autem quantitate vel modo extensivo illius res non commensuratur loco. Unde dicit D. Thomas in 4. dist. 10. q. 1. art. 1. ad 5. [4], « quod nullum corpus comparatur ad locum nisi mediantibus dimensionibus quantitatis ». Quare si remota quantitate aliqua substantia conservaretur a Deo, sicut modo corpus Christi sine modo quantitatis ponitur in Sacramento, tale corpus non erit in loco, sed manebit ut pars universi sine loco, sicut corpus Christi non est in loco per proprias dimensiones, sed per quantitatem hostiæ. Et sic dicit Augustinus epist. 57. [5], « quodsi tollantur spatia a corporibus, nullibi

[1] Summa tot. Log. Arist. (*Pa* XVII. 79 a).
[2] *Pa* VII. 623 b.
[3] *Pa* VI. 303 b.
[4] *Pa* VII. 619 a.
[5] al. 187. c. 6. n. 18. (Migne P. L. XXXIII. 838).

erunt, et quia nullibi erunt, neque erunt ». Intelligitur enim, quod non erunt, quantum est ex natura sua, nisi a Deo conserventur.

Ex quo colligitur: PRIMO, quod corpus positum in vacuo aut extra totum universum non est in loco, non quidem defectu extensionis propriæ, sed defectu extensionis circumscribentis; sine circumscriptione enim non datur locus positivus. Quid autem acquiratur per motum localem in vacuo, dicemus quæst. seq.

SECUNDO COLLIGITUR punctum separatum non esse per se in loco; caret enim quantitate, et illud dicitur per se esse in loco, quod potest per se loco moveri. Punctum autem non potest per se moveri loco, ut dicemus infra q. 20. art. ult., quia correspondet tantum indivisibili loci. Si autem moveretur per se, immediate post corresponderet alteri indivisibili; non dantur autem duo indivisibilia immediate. Solum ergo punctum est per accidens in loco ratione partium, quæ ponuntur in loco.

TERTIO COLLIGITUR solum id esse per se in loco, quod per se afficitur quantitate. Et sic formæ, sive substantiales sive accidentales, non sunt in loco per se, sed per accidens ratione totius, in quo sunt, et quantitatis, qua afficiuntur in ipso toto. Et sic D. Thomas 4. Phys. lect. 7. [1] circa textum 45. [2] inquit, « quod quædam sunt in loco per accidens, sicut animæ et omnes formæ ». Et idem habet in 4. dist. 10. q. 1. art. 3. quæstiunc. 4. [3] Et sic diximus præc. art., quod ea, quæ afficiuntur unica quantitate, unicum habent ubi afficiens immediate ipsum totum, cui primo et per se convenit quantitas, mediate autem et per accidens illa, quæ tali toti conveniunt, et quantitate afficiuntur. Sicut etiam convenit eadem figura et situs toti et partibus, quia figura, situs et ubi seu circumscriptio sunt modi ipsius quantitatis, et sic afficiunt et variantur vel non variantur eo modo, quo quantitas. Si quid vero existit unitum corpori, quod quantitate non afficitur, nec mediate nec immediate, sicut quilibet spiritus unitus corpori, vel tamquam forma vel tamquam agens, vel sicut corpus Christi est in Sacramento, moto illo corpore dicitur moveri per accidens, non quia ex vi talis motus acquirat vel amittat aliquod ubi spirituale, cum hoc fieri non possit ex vi motus corporei, sed solum ratione concomitantiæ dicuntur moveri, eo quod ex vi suæ unionis dicuntur esse, ubi est corpus, cui uniuntur, non autem per participationem effectus formalis circumscriptionis seu existentiæ in loco. Et sic in se non mutant præsentiam ubicalem, sed continuant unionem ad corpus, quod mutat locum et distantiam, ex se autem nihil distantiæ aut extensionis vel ubicationis habent. De quo videatur D. Thomas cit. loco, dist. 10. q. 1. art. 3. [4]

Inter corpora ergo per se habentia quantitatem modo divisibili extenso solum **est difficultas,** quomodo ultimum corpus totius universi existat in loco, quod antiqui existimarunt esse primum mobile, nos autem intelligimus esse cœlum empyreum. Nam ex una parte videtur esse in loco, quia movetur loco vel saltem moveri potest a Deo; ergo debet esse in loco, per motum enim localem locus acquiritur. Ex alia vero parte non circumscribitur neque continetur loco, quia est ulti-

[1] *Le* II. 168. n. 13.
[2] c. 5. (212 b 11).
[3] *Pa* VII. 624 b.
[4] l. c.

mum continens omnia; ergo non est in loco circumscriptive. Nec potest dici, quod est in loco ratione centri, circa quod moveretur, vel superficiei corporis inferioris, quod immediate tangit. Hoc enim non est esse in loco circumscriptive, sed circa locum, quod etiam potest habere corpus positum in vacuo; corpus enim inferius positum a superiori [1] circumscribitur, non circumscribit. Nos autem inquirimus, quomodo cœlum illud sit in loco circumscriptive.

In hac difficultate aliqui sentiunt ultimum corpus non esse in loco, neque per se neque per accidens, sed solum replere spatium imaginarium, quod etiam aliqui recentiores sequuntur. Alii locum tribuerunt cœlo. Sed quia locus est immobilis, quidam assignaverunt centrum pro loco cœli, quia immobile est. Alii attendentes ad superficiem, quæ etiam pertinet ad locum, dixerunt superficiem inferiorem cœli esse locum eius. Cui tamen non convenit circumscribere, cum [2] non sit superior, sed circumscribi.

Igitur sententia est Aristotelis in hoc libro cap. 5. [3] ultimam sphæram esse in loco per accidens ratione suarum partium, quæ tamen non sunt actu in loco, sed potentia, quod est dicere cœlum simpliciter non esse actu in loco, sed potentia, quod sufficit, ut possit moveri motu circulari. Dicuntur autem partes cœli esse in loco in potentia, quatenus omnes existunt in continuo, una post aliam, et una unitur alteri in circulo. Et ratione huius continuationis seu concatenationis una continet aliam continuatione, non circumscriptione, quia divisa et contigua non est. Et ideo solum in potentia dicuntur illæ partes esse in loco, quia ut sint actu circumscriptæ una ab alia, solum deest illis divisio, qua reddantur contiguæ illæ, quæ sunt continuæ. Ita docet Philosophus cit. loco, ubi inquit, « quod, cum id, quod est similium partium, continuum est, tum partes potentia sunt in loco; sed cum sunt separatæ aque, ut in cumulo fit, se tangunt, tum in loco sunt actu ». Et subdit: « Cœlum autem non est alicubi totum neque est ullo in loco, si nullum ipsum continet corpus, sed quo movetur, hoc et locus est partibus; aliamque partium alii hæret, alia vero per accidens, ut anima atque cœlum. Omnes namque partes quodammodo sunt in loco, circumquaque enim alia aliam continet ». Ubi aperte docet partes cœli non absolute esse in loco, sed quodammodo, quatenus una continet seu cohæret alteri. Et tamen quia istæ partes sunt actu in continuo, et non separatæ, ideo non sunt actu in loco ut circumscriptæ, sed sunt in potentia in loco, quia possunt dividi et [4] una contigua poni cum alia et circumscribere eam; actu autem continuæ sunt, non contiguæ. Idem docet D. Thomas in hoc libro lect. 7. [5] et opusc. 52. [6] Itaque in cœlo non possumus considerare, nisi vel quod est supra ipsum seu extra ipsum, vel quod est infra ipsum et ab eo contentum, vel quod est in ipso ut partes eius. Non potest dici, quod ultimum cœlum sit in loco, quia supra vel extra ipsum detur aliquod corpus continens, cum ipsum sit ultimum. Neque quod sit in loco, quia intra ipsum detur aliquid contentum; hoc enim potius est locatum

[1] *Lu* — a superiori.
[2] *Lu* — cum ... superior.
[3] 212 b 8.
[4] *Lu* — et ... eam.
[5] *Le* II. 168. n. 9. et 11.
[6] De natura loci (*Pa* XVII. 124).

ab eo quam locus eius. Et idem est de centro, quod etiam non est continens aut circumscribens [1] ipsum cœlum, neque actu neque potentia; est autem contentum non potentia, sed actu. Relinquitur ergo, quod dicitur esse per accidens in loco et in potentia solum ratione partium, quatenus una continuatur alteri, sed non circumdatur ab illa, quia separata non est ab ea.

Sed obicies *primo:* Quia hac ratione non solum partes cœli, sed etiam totum cœlum est in loco in potentia, quia etiam est in potentia, ut sibi aliud corpus superponatur et ab eo circumscribatur in loco. Et licet hoc non possit naturaliter fieri, sed a solo Deo, etiam partes ipsæ cœli non possunt dividi nisi a solo Deo.

Secundo: Quia de facto cœlum movetur, et non solum in potentia. Ergo debet acquirere locum in actu, et non in potentia. Nam motus in actu debet habere terminum in actu, et nullum alium quam esse in loco, quia est motus localis. Ergo partes cœli habent locum in actu, imo totum cœlum, quia motus subiectatur in toto cœlo, et ipsum totum movetur, et non solum pars.

Tertio: Quia motus cœli est primus motus; ergo est magis in actu et per se quam alii motus. Ergo non debet habere terminum per accidens et in potentia; id enim, quod est in actu et per se, est potius eo, quod est per accidens et in potentia. Et sic cum primum cœlum sit nobilissimum corpus, debetur ei nobilissimus modus essendi in loco, ergo non per accidens et in potentia.

Ultimo: Cœlum actu habet ubi in suis partibus et in ipso toto, alioquin non possemus designare ubi modo est sol, quando oritur, et ubi postea quando occidit. Et idem est de partibus ultimæ sphæræ. Sed illud ubi designatum et in actu est circumscriptivum, utpote acquisitum motu locali in actu. Ergo partes sunt actu in loco, siquidem actu habent ubi.

Ad primum respondetur verum esse, quod etiam tota sphæra est in potentia, ut sit in loco, sed hoc respectu corporis, quod nondum est in rerum natura, licet possit a Deo creari. At vero partes dantur in re, licet earum divisio non possit nisi de potentia divina dari. Ideo magis dicitur existens in loco respectu partium, quæ iam sunt in re, licet non sint divisæ, quam respectu alterius corporis superponibilis, quod nondum datur in re.

Ad secundum respondetur imprimis de facto corpus ultimum, quod est cœlum empyreum, non moveri, ut dicunt theologi. Et constat, quia eius motus non percipitur. Corpora autem, quæ sub eo continentur, circumscribuntur ab eo et acquirunt ubi circumscriptivum. Sed quia Aristoteles hoc cœlum immobile non cognovit, in eius sententia dicimus cœlum moveri ratione suarum partium, sicut etiam corpus dicitur videre, quia videt oculus. Talis autem motus in cœlo, licet de se sit productivus ubi circumscriptivi, tamen per accidens, quia est corpus ultimum, non habens aliud circumscribens se, non producit de facto ubi circumscriptivum, ratione cuius dicatur esse in loco. Producit tamen aliquid in actu et de facto, scilicet modum aliquem propinquitatis vel distantiæ respectu alicuius corporis, circa quod moventur illæ partes et ipsum totum. Et hoc etiam pertinet ad ipsum ubi saltem inadæquate, eo quod ubi non solum dicit circumscriptionem in loco, sed etiam distantiam aliquam vel propinquitatem sive modum applicationis, qui sit fundamentum relationis distantiæ vel propinquitatis.

[1] *Lu* — aut circumscribens.

Et sic dicit D. Thomas opusc. 52. [1], «quod motus localis non solum est in loco, sed circa locum», de quo explicatius dicemus seq. quæst.

Ad tertium respondetur, quod, ut notat S. Thomas 4. Phys. lect. 7. [2], primo motui convenit minus de potentia et de variatione locorum in ipso mobili et minus difformitatis, et ita, quanto minus in actu variantur loca in mobili, magis acceditur ad uniformitatem et immobilitatem. Unde non sequitur, quod motus actualior et perfectior magis dicatur ponere aliquid in loco, quia esse actu in loco est esse subiectum circumscriptum et limitatum a locante. Et ideo quia primus motus est nobilior et primi continentis non contenti ab alio, ideo non convenit illi ponere tale corpus actu in loco, id est actu subicere loco, sed solum in potentia; minus enim perfectionis est actu esse dependens quam potentia, licet modum distantiæ vel propinquitatis actu ponat.

Ad ultimum respondetur, quod partibus cœli convenit habere ubi determinatum et designatum quantum ad id, quod definitionis est in ubi, non quantum ad id, quod circumscriptionis. Hoc enim est ubi inadæquate sumptum in corporibus ad differentiam ubi definitivi in angelis, qui ita sunt in uno loco, quod non in alio, sine aliqua tamen distantia vel propinquitate positiva in ordine ad aliud, quia distantia mensurationem dicit extensionis, quæ non potest desumi ab uno angelo ad unum corpus vel e contra. In corporibus autem, etiamsi non sint circumscripta, potest sumi ista distantia et mensura extensionis ad alia corpora, idque per motum localem potest in vacuo variari, ut dicemus quæst. seq.

[1] De natura loci (*Pa* XVII. 125 a).
[2] *Le* II. 168. n. 9.

Articulus IV.

UTRUM DUO CORPORA POSSINT PENETRARI IN EODEM LOCO DIVINA VIRTUTE.

Triplex est sententia in hac parte: Duæ extremæ et una media. Prima extrema putat etiam naturaliter posse duo corpora penetrari. *Ratio est, tum* quia non est de essentia quantitatis, ut alterum corpus semper expellat, *tum* quia plures experientiæ id videntur comprobare; videmus enim vas plenum cinere tantum aquæ recipere, quantum sine cinere. Ferrum candens ignem recipit intra se, et panis madefactus recipit aquam, et vas aqua plenum recipit nummos nec effunditur, quæ omnia sine aliqua penetratione corporum non possunt contingere.

Secunda sententia extrema est Durandi in 4. dist. 44. q. 6. n. 7. et 8., qui dicit esse probabile, quod neque per divinam potentiam duo corpora possunt penetrari. *Fundamentum* similiter est tum ex ratione, tum ab exemplis.

Ratione quidem, quia effectus formalis non potest impediri stante forma; est autem effectus formalis quantitatis occupare locum, et stante occupatione loci sequitur tamquam effectus privativus expulsio alterius corporis; ergo hic secundus effectus non potest impediri stante primo. Constat autem, quod in præsenti loquimur de penetratione corporum occupantium locum; nam remota occupatione loci, ut in corpore Christi sacramentato, non est dubium, quod possit simul esse cum altera quantitate. Consequentia vero patet, quia ideo non possunt duæ formæ substantiales esse simul in eadem materia, quia effectus formalis unius habet adiunctam privationem alterius. Sed similiter occupatio loci habet adiunctam privationem et expulsionem alterius corporis a loco, ergo non potest impediri stante primo effectu.

Ab exemplis autem probatur, *tum* quia duæ quantitates successivæ non possunt simul penetrari, v. g. quod duo dies sint in uno (sic enim tolleretur eorum successio), ergo neque duæ quantitates permanentes in eodem loco, *tum* quia, si potest unum corpus penetrari cum alio, etiam posset una pars corporis cum alia, et sic tolleretur essentia quantitatis, quæ est habere partem post partem. Imo posset pars esse æqualis toti, ut si quantitatem manus intra digitum Deus penetraret.

Tertia sententia, vera et tenenda, quæ communi calculo theologorum probatur, dicit **quantitatem etiam extensam in loco posse divinitus cum alia penetrari, non tamen naturaliter.**

De hoc videri potest S. Thomas in 4. dist. 44. q. 2. art. 2. quæstiunc. 2. [1] et super Boetium de Trinitate, quæst. de pluralitate causarum, art. 3. [2]; Scotus in 4. dist. 49. q. 16; Capreolus [3] et Argentinas [4], Soto [5], Suarez [6], et alii, quos citant Cursus Carmel. hic disp. 19. q. 7. § 2. et Conimbric. cap. 5. q. 4. art. 2.

Et supponimus nihil aliud esse duo corpora penetrari, quam sub eadem superficie ambientis corporis et in eadem distantia contineri. Hoc ergo dicimus repugnare naturaliter, non divinitus. Et *repugnantia naturalis* manebit probata ex ipsa explicatione non repugnantiæ divinitus.

Quod ergo *divinitus* non repugnet, sumitur tum a posteriori, quia sic factum est, tum a priori ex ipsa repugnantia naturali, quæ potentiæ divinæ non obstat.

A posteriori ergo probatur, quia imprimis corpus Domini in nativitate exiit clauso utero sacratissimo B. V., et in resurrectione exiit de sepulcro inviolato et immutato lapide. Ad discipulos intravit clausis ianuis et cœlos penetravit nulla facta divisione in eis.

Respondet Durandus [7] in egressione ex utero potuisse partes dilatari, etsi non reserari, ad eum modum, quo in statu innocentiæ parerent feminæ, vel secundo exiisse non transeundo per medium. Similiter egressum e sepulcro, quia corpus gloriosum ita potest constringi, ut per minimum foramen vel porum exeat. Ad discipulos vero potuisse intrare ianuis subita quadam velocitate apertis et iterum clausis.

Ceterum primæ duæ solutiones non solum falsæ, sed etiam iniuriosæ videntur illi mysterio, prima quidem, quia multum derogat summæ Virginis integritati, secunda, quia derogat nativitatis veritati.

Primum patet, quia tanta partium dilatatio, ut corpusculum exeat sine penetratione, nihil aliud est quam apertio et reseratio; sicut etiam in statu innocentiæ parientes feminæ integritatem virginalem non conservarent, licet sine dolore parerent. Miraculum autem nativitatis Christi non solum celebratur, quia partus fuit sine dolore,

[1] *Pa* VII. 1091 b.
[2] *Pa* XVII. 376.
[3] 4. dist. 44. q. 1. concl. 3. (VII. 76 a).
[4] 4. dist. 49. q. 1. art. 4.
[5] 4. dist. 49. q. 4. art. 6.
[6] In 3. p. q. 54. art. 4.; Metaph. disp. 46. sect. 5.
[7] l. c. n. 11.-14. incl.

sed quia fuit salva omnimoda integritate; et in hoc præcipue assignatur miraculum, quia clauso utero exiit. Nullum autem esset miraculum, quod facta dilatatione partium exiret.

Secundum vero patet, quia si transiret de utero ad terram, et non per medium, vere non nasceretur, quia non pareretur; parere enim est emittere fœtum motu physico et corporali, sic enim procedit a matre. Motus autem corporalis non potest esse de extremo ad extremum nisi per medium, si verus motus est. Ergo sine motu corporali non datur partus, et sine partu non datur vera nativitas.

Quod vero dicitur de corpore glorioso, omnino ridiculum est, quia tanta constrictio corporis sine magna alteratione per modum addensationis vel compressionis contingere non potest, quod utique eius impassibilitati non congruit. Denique dicere, quod fores fuerunt apertæ, quando ingressus est ad discipulos, vim facit Scripturæ, quæ dicit: « Cum fores essent clausæ ». Durandus autem dicit esse apertas.

A priori autem probatur hæc veritas considerando rationem, ob quam una quantitas naturaliter resistit penetrationi.

PUTANT ENIM ALIQUI quantitatem resistere per aliquam efficientiam, quatenus unum corpus pellit aliud a loco, quando intrat in illum. Sic enim pellit, sicut trahit, trahit autem per virtutem efficientem, ergo et pellit. Et quia Deus potest denegare hunc concursum ad efficiendum, potest consequenter unum corpus non pellere alterum e loco. Quam sententiam sequitur Martinius in illustratione istorum capitum, notabil. 7.

Ceterum falsa est ista sententia, *tum* quia quantitas non est activa, neque in quantum quantitas est dividens, sed divisibilis. Divisio enim fit ab aliqua virtute motiva, v. g. a gravitate, vel impulsu vel aliquo simili; quantitas autem non est virtus motiva. *Tum* etiam, quia si quantitas expelleret effective, id faceret producendo aliquid, quod esset incompossibile penetrationi. Omnis enim efficientia aliquem terminum producit, quo formaliter fiat id, quod ab efficiente fit active. Iste autem terminus seu forma, quam quantitas producit, quando expellit et resistit penetrationi, eandem patitur difficultatem atque ipsa quantitas, præsertim quia illa efficientia expellens non potest esse nisi per motum, motus autem solum producit ubi, quod non est forma resistens penetrationi, aut saltem de hoc inquirimus rationem, cur repugnent duo ubi in diversis corporibus sub eadem distantia.

QUARE RATIO IMPENETRATIONIS reducitur a D. Thoma dist. 44. cit.[1] ad ipsam quantitatem ratione effectus secundarii, qui est situaliter collocare partes in ordine ad locum. Pertinet enim ad quantitatem ponere unam partem post aliam, primo quidem in ordine ad se ordinando partes in toto, secundo vero ordinando eas in loco et extendendo in diversis spatiis et terminis, sicut videmus in corporibus extensis, siquidem essentia quantitatis in extensione consistit coordinante unam partem post aliam in ratione partis, unde sequitur tamquam proprietas, quod diversis spatiis faciat diversas partes respondere, sic enim coordinantur. Hæc autem extensio localis obstat penetrationi, tum partium inter se in eodem continuo, alias omnes partes essent confusæ et ad locum indivisibilem redactæ vel potius ad nullum; tum etiam unius corporis erga aliud a se divisum, quia cum non sit continuum, multo magis pertinet ad quantitatem extra se illud ponere, quam unam partem extra aliam, quæ est connexa in eodem continuo. Si autem ponit unum extra aliud, non relinquit intra proprios terminos loci et hoc est non penetrari. Ex ipsa ergo extensione quantitatis nascitur, quod corpora et partes se tangant penes extremitates seu indivisibilia et terminos, ita quod una non intret in aliam nec penetretur sub eodem loco.

Hæc autem extensio actualis ad locum non est effectus primarius quantitatis, quia salva quantitate potest totaliter tolli, ut patet in corpore Christi sacramentato, ubi est quantitas eius, sicut et reliqua accidentia sine extensione ad locum. Ergo a fortiori poterit salva natura quantitatis iste effectus impediri, ne de facto aliud corpus expellat, sed intret in terminos eius sine divisione ipsius quantitatis, sicut sine eius divisione totaliter tolli potest in Sacramento. Neque sequitur, quod idem effectus pendeat a duplici causa totali, v. g. a duobus corporibus idem locus. Respondetur enim, quod in illis corporibus penetratis ponitur duplex ubi passivum, quamvis unicus locus circumscribens. Non repugnat autem ab eadem causa multiplicari effectus in diversis subiectis; tunc enim comparantur quasi inadæquata respectu illius, sicut ab eodem igne multiplicatur calor in diversis subiectis.

Ad primum PRO PRIMA SENTENTIA respondetur, quod licet non sit contra essentiam quantitatis penetrari cum alia, est tamen contra eius proprietatem seu effectum secundarium, qui illi connaturaliter debetur, et ideo naturaliter repugnat, non essentialiter.

Ad secundum respondetur, quod in vase pleno cinere tantum recipitur de aqua quantum sine cinere, quia propter nimiam cineris siccitatem plurimum aquæ evaporatur et reliqua imbibitur, et multa loca cineribus plena aere replentur et constipantur aqua. Similiter, quando iniciuntur nummi in vas plenum aqua, faciunt aquam crescere in cumulum, quamdiu labra vasis sunt sicca, illis autem madefactis effunditur aqua. In ferro candenti ignis intrat poros ferri, qui nimio calore plus aperiuntur et admittunt plus ignis. Et similiter infusa aqua in pane quidquid aeris est intra panem, repletur aqua et constipantur partes siccæ madefactæ ab aqua, et sic dant ipsi locum.

Ad primum PRO SECUNDA SENTENTIA respondetur, quod actualis expulsio non fundatur in sola quantitate aut formali eius effectu quomodocumque, sed in quantum habet contactum actualem in ordine ad alterum. Cum autem contactus fiat penes ipsas superficies, quia, ut dicit Philosophus 5. Phys. cap. 3. [1], ea se tangunt, quorum extrema sunt simul, tunc facit Deus, quod penetrentur duo corpora, quando impedit contactum unius corporis ad alterum; nam hoc ipso non sunt simul penes superficiem seu extremitatem partium, sed se totis, quod est penetrari. Potest autem fieri ista penetratio stante effectu formali quantitatis, etiam secundario, qui est occupatio loci, quia potest Deus impedire istum contactum respectu unius corporis, et non respectu alterius, et sic impedire expulsionem unius corporis, et non alterius, atque adeo poterit habere contactum ad corpus circumscribens et locans, quod est occupare locum, et tamen impedire contactum ad aliud corpus sibi approinquans sicque admittere, ut sit simul in eodem loco.

At vero in formis substantialibus expulsio unius formæ ab eadem materia non fundatur in aliquo contactu actuali respectu unius, et non

[1] *Pa* VII. 1091 b.

[1] 226 b 23.

respectu alterius, sed in ipsa ratione informationis substantialis in materia, quæ est informatio primæ actualitatis, et sic non potest supponere aliam priorem, unde forma secundo adveniens et informans repugnat, quod sit substantialis, id est, quod det primum esse, ut supra diximus q. 11. [1]

Ad secundum fundamentum ab exemplis respondetur: *Ad primum:* Est maxima disparitas, eo quod ipsa ratio successionis essentialiter petit unam partem esse post aliam; unde quomodocumque ponantur partes esse simul seu penetrari, tollitur successio. At vero ratio quantitatis permanentis non consistit in contactu ad alia corpora et potest stante quantitate contactum amittere absolute ut corpus Christi in Sacramento, vel stante contactu ad unum impediri ad habendum contactum erga alterum, et sic esse simul cum eo in eodem loco, non tangendo illud secundum superficiem, sed etiam secundum partes divisibiles, per quod non tollitur extensio in ordine ad totum, quod est effectus primarius quantitatis, neque in ordine ad locum, quia potest manere contactus ad locum et impediri respectu alterius corporis, ut dictum est.

Ad secundum exemplum dicitur, quodsi Deus reduceret totam quantitatem unius brachii ad locum digiti, illa quantitas extrinsece et in ordine ad locum esset æqualis suæ parti, sed radicaliter et intrinsece in ordine ad totum esset maior, quia plures habet partes et de se petit maiorem extensionem in loco quam sua pars, licet de facto non occupet illum.

[1] art. 2.

Articulus V.

UTRUM IMPLICET UNUM CORPUS ESSE IN PLURIBUS LOCIS CIRCUMSCRIPTIVE.

Loquimur de præsentia circumscriptiva, quia esse in loco unum corpus circumscriptive, et non in alio, constat ex fide; nam corpus Christi extensive est in cœlo et sacramentaliter in Eucharistia. Sed quia circumscriptio ita adæquat rem locatam, quod supponit in illa ultimam superficiem, ultra quam non continuatur neque extenditur, ideo specialem difficultatem habet, an res semel locata et circumscripta possit in alio loco similiter circumscribi et altera superficie terminari manente adæquatione loci et unitate locati. Et hoc dupliciter potest fieri, uno modo stante eadem substantia et quantitate corporis eademque superficie, alio modo posita duplici quantitate in eadem substantia corporis, ita quod secundum unam terminetur in uno loco et secundum aliam in alio, nulla facta divisione in eadem quantitate, sed alia superaddita.

Est igitur in hac difficultate **duplex sententia** inter scholam Divi Thomæ et Scoti. Nam Scotus in 4. dist. 10. q. 2. per totam tenet non implicare contradictionem unum corpus circumscriptive esse in duplici loco. Quem præter eius scholam sequuntur communiter recentiores, ut Conimbric. [2], Suarez [3], Bellarminus [4], Valentia [5], Rubius [6] et alii, qui citantur in Cursu Carmel. hic disp. 19. q. 8.

[2] 4. Phys. c. 5. q. 5. art. 2.
[3] in 3. p. tom. 3. disp. 8. sect. 4.; Metaph. disp. 48. sect. 4.
[4] 3. de Eucharistia c. 3. et 4.
[5] Comment. theol. IV. disp. 1. q. 13. punctum 1.; disp. 6. q. 3. punctum 1.
[6] 4. Phys. tract. de natura loci q. 7. n. 69.; ceteroquin Rubius: „Utraque", inquit, „opinio probabilis iudicatur".

Imo multi addunt hanc sententiam esse conformiorem veritati et principiis fidei, quibus realis præsentia corporis Christi in Eucharistia stabilitur.

Fundamentum huius sententiæ reducitur ad tria capita: Primum ex effectibus, quia de facto ita aliquando contigit, secundum rationem, tertium ab exemplis.

Primum probatur, quia imprimis quando Christus apparuit Paulo, visus est ab eo in proprio corpore, ut argumentatur S. Thomas 3. p. q. 57. art. 6. ad 3., quia alias non posset esse testis resurrectionis eius; et tamen Christus tunc non recessit a cœlo, quia usque ad diem iudicii non descendit, inde iuxta illud Actuum: « Quem oportet cœlum suscipere usque ad tempus restitutionis omnium » [1] Augustinus [2] dicit, quod, donec sæculum finiatur, sursum est Dominus. Ergo oportuit, quod tunc Christus Dominus non recedens a cœlo videretur in aere a Paulo, et sic extitit in duplici loco. Omitto alias visiones, quibus Christus Dominus visus est in terris vel apparuit in Eucharistia. Hæc enim referri possunt, non ad visionem in proprio corpore, sed in aliquo apparente, atque adeo non ita probant sicut visio illa Pauli.

Secundum fundamentum est ex ratione, quæ desumitur ex responsione vel improbatione implicationis contrariæ. Videntur enim valde infirmæ rationes, quibus ista implicatio probatur, et si aliquid probant, etiam probarent corpus Christi non posse indivisibiliter esse in pluribus hostiis. Nam quod dicitur locum circumscriptivum ita adæquate terminare et comprehendere corpus, quod extra ipsum non permittit esse circumscriptive, eodem modo probat, quod non permittit esse sacramentaliter. Nam si potest excedere illos terminos circumscriptivos existendo alibi indivisibiliter, quid refert, quod excedat illos existendo alibi divisibiliter attendendo præcise ad adæquationem primæ circumscriptionis? Præterquam [3] quod potest dici, quod est adæquate in uno loco adæquatione naturali et in ordine ad potentiam naturalem, non in ordine ad supernaturalem, sicut intellectus naturaliter intelligit Deum ex creaturis, supernaturaliter in seipso. Quod vero additur sequi, quod idem corpus esset divisum, si poneretur in duplici loco, vel quod etiam posset idem corpus esse in infinitis locis, si semel potest esse in duobus, quia est eadem ratio de infinitis, utrumque sequitur eodem modo in corpore Christi sacramentato, et ibi solvenda sunt hæc inconvenientia. Nam etiam sequitur, quod possit esse in infinitis hostiis sine termino. Nec tamen sequitur, quodsi unum corpus sit in infinitis locis, quod sit ubique sicut Deus, quia neque a seipso nec primo et per se esset ubique; Deus enim ita est totus in omni loco, quod est totus in omni parte loci, et sic totus est ubique, illud autem corpus est in quolibet loco per suas partes. Similiter non sequitur corpus Christi esse divisum et indivisum ex eo, quod est in cœlo, et extra cœlum sub quantitate aliena, scilicet sub speciebus panis. Quare ergo erit divisus, si sit alibi sub quantitate propria, præsertim, si duplicem quantitatem haberet? Præterquam quod solum sequitur divisio ista quoad locum et circumscriptionem, non quoad entitatem et substantiam, quia hæc non sumitur ex multiplicatione locorum, quæ accidentalis est.

Tertium fundamentum sumitur ab exemplis. Nam *imprimis* potest idem corpus esse in duplici loco, altero

[1] 3, 21.
[2] cf. de Civit. Dei XX. c. 8. n. 1. (Migne P. L. XLI. 670).
[3] Lu — Præterquam ... in seipso.

divisibili, altero indivisibili, ut patet in corpore Christi; ergo potest dependere a duplici præsentia, altera naturali, altera supernaturali et indivisibili, quarum quælibet adæquate et totaliter in suo genere reddit illud corpus præsens. Ergo similiter poterit dependere a duplici præsentia circumscriptiva, licet utraque sit adæquata. Neque enim ex eo, quod sit circumscriptiva, aliquid amplius addit supra alteram circumscriptionem, quam multiplicare ipsa loca, quæ solum accidentaliter se habent ad multiplicationem substantiæ. *Item* non repugnat idem corpus affici duplici quantitate vel duplici albedine aut calore, neque repugnat eandem naturam duplici subsistentia divina terminari; ergo neque repugnabit duplici ubi circumscribi, licet utrumque sit adæquatum et sufficiens. Confirmatur, quia unitas loci stat cum duplicitate corporis, ut patet cum duo corpora penetrantur. Ergo etiam duplicitas loci stabit cum unitate corporis. Consequentia patet, quia si diversitas corporum dependet ex diversitate loci, etiam unitas dependebit ex unitate, et e converso si unitas non dependet, ut manifestum est, etiam non dependebit diversitas, sed accidentale sibi erit.

Opposita sententia perpetuo defenditur a D. Thoma in multis locis, ut in 4. dist. 10. q. 1. art. 3. quæstiunc. 2. [1] et apertius dist. 44. q. 2. art. 2. quæstiunc. 3. ad 4. [2], ubi dicit, « quod unum corpus esse simul localiter in duobus locis non potest fieri per miraculum »; et Quodlib. 3. art. 2. [3], ubi dicit, « quod corpus esse in duplici loco circumscriptive est ponere duo contradictoria simul ». Idem insinuat 3. p. q. 75. art. 1. in argumento 3. adiuncta eius solutione, et opusc. 70. q. 4. art. 4. [4] Sequuntur D. Thomam communiter omnes eius discipuli, et præterea S. Bonaventura in 4. dist. 49. art. de Dote subtilitatis [5], Durandus in 4. dist. 10. q. 4. n. 8., Hervæus [6], Paludius [7], Ægidius [8], Abulensis [9] et alii, quos sequitur P. Vazquez 3. p. tom. 3. disp. 189. cap. 5. et Mag. Lorca in manuscriptis de Eucharistia, ut citat Cabero hic disp. 1. dub. 5.

Ex pluribus autem implicationibus, quæ afferuntur, ad illam tamquam ad præcipuam ceteræ revocantur, quia ita unum corpus sub unica quantitate existens adæquatur ab una circumscriptione, quod si ponatur in duplici loco circumscriptive, dividetur eius quantitas et consequenter ipsum corpus; sicque erit simul idem et diversum. Et [10] quando adæquatio est talis, quod si multiplicetur, destruitur unitas subiecti, implicat, quod stante tali unitate excedatur illa adæquatio. Quod ergo quantitas dividatur hoc ipso, quod ponitur eo modo in duplici loco, ex eo probatur, quia illud corpus sic positum in duplici loco, haberet duplicem superficiem terminantem, imprimis [11] si ponantur in duplici loco immediato, ita ut, si simul accederent, tangerentur vero contactu, sicut et tangunt illa loca, in quibus ponuntur; alias non locarentur in duplici loco, si in utroque non haberent contactum ad dicta loca. Illa autem se tangunt, quorum extrema seu superficies sunt simul, ut dicitur 5. Phys. cap. 3. [1] Ergo si illud corpus ponitur in duplici loco, dupliceem debet habere superficiem, siquidem si poneretur in loco sibi immediato, vere esset sibi contiguum et verum contactum haberet ad se, sicut habent duæ manus, et sicut habet verum contactum ad corpus circumscribens se in duplici loco. Si enim penetrarentur, hoc ipso non esset in duplici loco, quod est destruere casum. Potest autem poni in loco sibi immediato, si semel potest poni in duplici remoto. Sed ea dicuntur habere contactum et esse contigua, quorum extrema sunt simul, ea vero continua, quæ communi termino copulantur. Ergo illud corpus positum duplici loco sibi immediato, inter se [2] verum contactum habebit, atque adeo duplicem superficiem. Non ergo stante eadem quantitate seu superficie potest poni in duplici loco modo circumscriptivo.

Et amplius hoc patet, quia si ponatur corpus in duplici loco a se remoto, v. g. Romæ et Compluti, hoc ipso quantitas illius corporis manet divisa; ergo non potest manere eadem.

Consequentia est manifesta, et *antecedens* probatur, quia illa quantitas discontinuatur, ergo dividitur. Tunc enim discontinuatur quantitas, quando inter hanc et hanc quantitatem interponitur aliquod corpus medium, quod non continuatur cum tali quantitate, sed posito corpore Romæ et Compluti, inter corpus, quod est Romæ et Compluti, interiacet aer vel multa alia corpora, quorum nullum continuatur cum illo. Aer enim, qui ambit corpus Romæ est contiguum illi tamquam locus eius, non continuum, et similiter aer, qui est Compluti. Ergo discontinuatur quantitas istius corporis hoc ipso, quod ponitur in duplici loco, et sic est quantitas divisa, non eadem. Et sic est contradictio, quod idem corpus seu eadem quantitas ponitur in duplici loco, et non maneat divisa.

HUIC RATIONI TRIPLICITER POTEST RESPONDERI: *Primo* instando illam; nam etiam quantitas corporis Christi est in cœlo et in Sacramento, nec tamen est divisa nec alia. Ergo similiter non erit divisa ex eo, quod ponatur circumscriptive in duplici loco. *Secundo* dicendo, quod ex ista positione in duplici loco non sequitur divisio intrinseca in quantitate vel corpore, sed solum extrinseca secundum duplicem ubicationem seu locum, quod verissimum est. *Tertio*, quod saltem non repugnabit esse corpus in duplici loco, si ei duplex quantitas tribuatur a Deo, quod nullam repugnantiam involvit.

Ad primam instantiam respondetur, quod corpus Christi in Sacramento habeat eandem quantitatem et superficiem, quam in cœlo, quia modo indivisibili et incircumscripto illam habet in Sacramento. Et sic bene stat, quod sit eadem superficies, quia ex ipso modo existendi non dividitur neque discontinuatur, sed existit ad modum substantiæ in Sacramento sine ullo contactu ad alia corpora. Et sic non currit argumentum contra modum existendi sacramentalem, sicut contra modum circumscriptivum in duplici loco, quia non dividit superficiem hoc ipso, quod non ponit illam modo divisibili in alio loco. Nec oportet reducere explicationem huius mysterii ad eas angustias, quas patitur existentia in duplici loco circumscriptivo. Fit enim illud mysterium minus intelligibile præcipue philosophis, si intelligatur corpus Christi ad modum corporis divisi in duplici loco, aut

[1] *Pa* VII. 623 b.
[2] l. c. 1092 b.
[3] *Pa* IX. 486 a.
[4] *Pa* XVII. 378.
[5] art. 3. q. 1. (ed. Quaracchi IV. 1027).
[6] Quodlib. 11. q. 13.
[7] 4. dist. 10. q. 1.
[8] Quodlib. 1. q. 1.; Theoremata de Corp. Chr. theor. 4.
[9] In Matth. tom. 4. ad cap. 17. q. 119. versus finem.
[10] *Lu* — Et ... adæquatio.
[11] *Lu* — imprimis ... immediato.

[1] 226 b 23.
[2] *Lu* — inter se.

si dependeat intelligentia huius mysterii a positione corporis in duplici loco circumscriptive. Licet enim hoc videatur reddere magis intelligibilem existentiam duplicem corporis in cœlo et in Sacramento, minus tamen intelligibilem reddit identitatem eiusdem corporis, quoniam duplicata circumscriptione discontinuatur.

Ad secundam instantiam respondetur, quod non est intelligibilis illa duplex ubicatio et circumscriptio sine discontinuatione et divisione quantitatis, quia nihil aliud est quantitatem dividi, quam ita poni in loco, quod interponatur aliud corpus medium non continuatum cum illis extremis, sicut necessario sequitur posito corpore in illo duplici loco per modum contactus et circumscriptionis, ut [1] ostensum est.

Ad tertiam instantiam dicitur implicationem allatam non currere, si unum corpus habeat duplicem quantitatem. Idque videtur sentire D. Thomas Quodlib. 3. art. 2. [2], ubi ponit argumentum, « quod dimensio panis poterat converti in quantitatem corporis Christi, sicut substantia panis in substantiam corporis Christi ». Et respondet, « quod si dimensio huius corporis converteretur in illam dimensionem alterius corporis, iam non erunt duæ dimensiones, sed una tantum; et sic non commensuraretur diversis locis, sed uno tantum ». Ergo a contrario sensu, si daretur duplex dimensio, non repugnaret commensurari duplici loco. Et sicut modo corpus Christi mediante dimensione panis, cui alligatur, est in duplici loco, uno per se, id est per propriam dimensionem in cœlo, altero per accidens, id est per alienam quantitatem in terra, ita si talis dimensio vel alia similis et eiusdem figuræ cum dimensione propria corporis Christi ei non alligaretur extrinsece, sed per inhærentiam intrinsecam uniretur, non minus posset esse in duplici loco, altero per se, altero per accidens ratione illius duplicis quantitatis sibi inhærentis. An vero hoc sit possibile de potentia absoluta, ut duplex quantitas eidem corpori tribuatur per inhærentiam intrinsecam, non disputo in præsenti, neque in eo invenio apertam repugnantiam, ut, sicut alligatur aliena quantitas panis corpori Christi, ita ei inhærere possit alia similis figuræ et extensionis cum sua propria, a [3] qua sola individuaretur, non a secunda. Sed quod dicimus, est, quod stante eadem quantitate repugnat poni circumscriptive in diverso loco, quia hoc est idem ac dividi; si tamen daretur duplex quantitas, nulla currit implicatio neque [4] tunc adæquate circumscriberetur ab uno loco, sed a duplici iuxta duplicem quantitatem.

Omitto plures ALIAS RATIONES ab inconvenienti deductas, in quibus solvendis valde laborant auctores oppositi, v. g. quod si ponatur unum corpus in duplici loco, poterit moveri idem corpus motibus contrariis, et hic habere summum frigus, si ponatur inter nives, ibi summum calorem, si inter ignes, hic occidere vel occidi, alibi non, hic fame perire, ibi saturari, et multa similia, quæ facile considerari possunt. Quæ absurda oppositi auctores ea distinctione solvunt, quod illa accidentia, quæ dependent a loco, ut moveri sursum et deorsum, flagellari et percuti et similia, ita conveniunt in uno loco, quod non in alio. Quæ vero a locali distantia non pendent, ut esse mortuum et vivum, ca-

[1] *Lu* — ut ... est.
[2] *Pa* IX. 486 a.
[3] *Lu* — a qua ... secunda.
[4] *Lu* — neque ... quantitatem.

lidum et frigidum, si conveniunt in uno loco, conveniunt etiam in alio, quod tamen in singulari explicari satis difficile est, præsertim cum plura ex his, quæ a loco non pendent, privative opponantur. Sed in hoc non facimus vim.

Ad primum fundamentum OPPOSITÆ SENTENTIÆ respondetur, quando Christus Dominus apparuit Paulo, corporaliter quidem apparuisse, ut convincit ratio S. Thomæ, alias non posset Paulus testis resurrectionis esse sicut alii Apostoli, si ipsum verum Christi corpus non vidisset. Sed si hæc apparitio facta est in aere (ex Scriptura enim non constat in aere vidisse Christum vel in ipso cœlo, sed solum lumen de cœlo circumfulsisse eum), revera descendit corpus Christi de cœlo. Nec oppositum ex illis auctoritatibus ullo modo deducitur. Solum enim probant Christum esse in cœlo usque ad diem iudicii tamquam in loco sibi debito ad gloriam et honorem, sicut regi debetur thronus, non tamen, quia necesse sit semper ibi sedere et numquam moveri. Unde notanter Scriptura dicit: « Quem oportet cœlum suscipere », non tamen addit, quem oportet *semper* retinere. Et Augustinus [1] dicit, quod sursum est Dominus, donec sæculum finiatur, quantum ad habitationem sibi debitam, non quantum ad alligationem localem. Neque enim habet cœlum pro carcere, sed pro gloria, quæ nullo modo minuitur beatis ex descensu Christi, quia æque bene videbunt corpus eius, etiamsi descenderet ad hunc mundum inferiorem. De aliis apparitionibus Christi non ita constat in proprio corpore descendisse, sed secundum a'iquam apparitionem aut per angelum aliquem in assumpto corpore. Si tamen vere aliquibus apparuit in proprio corpore, revera ad illos descendit. Præcipue autem in Eucharistia non videtur apparere Christus in proprio corpore, sed formari ex aere circumstante corpus aliquod in specie carnis vel pueri aut quid simile, in quo apparet, ut constat ex D. Thoma 3. p. q. 76. art. 8. Quodsi vellet Christus Dominus in Eucharistia demonstrare corpus proprium in specie propria, id deberet fieri descendendo de cœlo.

Ad secundum constat, in quo consistat implicatio existendi in duplici loco circumscriptive, quæ tamen non sequitur ex eo, quod sit sacramentaliter Christus in Eucharistia et modo quantitativo in cœlo. Inde enim non sequitur, quod sit sub duplici terminatione sibi adæquata in eodem genere et secundum diversum modum, alterum divisibilem, alterum indivisibilem. Nec resultat aliqua divisio et multiplicatio superficiei vel quantitatis in corpore Christi, cum in Sacramento non sit in loco per contactum ad alia corpora neque divisibili modo, et consequenter neque talis separatio locorum facit divisionem seu discontinuationem. Quando vero instatur, quod etiam non manebit divisum illud corpus, si ibi maneret sub propria specie, negatur consequentia. Et disparitas constat ex dictis, quia illa quantitas aliena non discontinuat neque dividit propriam, qua Christus est in cœlo, cum sit quantitas distincta. Si autem propria quantitas ibi ponatur modo circumscriptivo, hoc ipso etiam ponitur modo divisivo, quia ponitur modo divisibili secundum diversam terminationem et locationem, quod non potest stare sine discontinuatione quantitatis. Si vero modo indivisibili in alio loco ponatur, non addit novam terminationem, qua novum contactum habeat et consequenter neque disconti-

[1] supra 355 a 20.

nuationem, sed eandem superficiem et quantitatem sub modo indivisibili ponit. Et licet discontinuatio illa sit quoad locum, essentialiter tamen illi annexa est discontinuatio quantitatis, quæ consistit in duplici terminatione. Divisa autem quantitate dividitur corpus, cuius individuatio dependet ex designatione quantitatis et indivisione eius tamquam ex conditione per se requisita, ut in libris de Generat. [1] dicetur. Sed tamen implicatio posita currit præsupposito, quod sit eadem quantitas in corpore existente in duplici loco, et non aliter.

Ad tertium respondetur, quod quoad attinet *ad primum exemplum*, iam satis dictum est, quod illa præsentia sacramentalis non est præsentia propria corporis, sed diversi generis, et ideo respectu illius non currit implicatio allata; neque enim dividit quantitatem, ut dictum est.

Ad secundum exemplum dicimus non esse contra nos, quia si eidem corpori attribuatur duplex quantitas, non repugnabit esse in duplici loco sine divisione eiusdem quantitatis, in quo consistit implicatio allata.

Ad tertium exemplum dicimus, quod personalitates divinæ non habent oppositionem relativam nisi inter se, non respectu naturæ, quam terminant vel assumunt, cum ex eadem perfectione et eminentia proveniat in ipsis personis terminare alienam naturam. Eodem enim modo persona Patris potest terminare humanitatem assumptam sicut persona Filii. At vero diversitas loci circumscriptivi discontinuat quantitatem, quia non potest aliter intelligi existentia in loco distanti nisi cum discontinuatione quantitatis seu divisione, cum qua non stat identitas eiusdem quantitatis, quæ est implicatio allata.

Ad confirmationem respondetur ex D. Thoma in 4. dist. 44. supra cit. [2], ubi ponit idem argumentum, quod cum unitate loci extrinseci stat diversitas quantitatis, cum diversitate vero loci non stat unitas, eo quod sufficit ad discontinuandum et dividendum quantitatem discontinuatio loci, ut probatum est. At vero unitas loci non sufficit constituere unitatem quantitatis, si alias subiectum, in quo est quantitas, non est unum. Accidentia enim maxime habent unitatem suam ex unitate subiecti, licet quantitas etiam dependeat ex unitate loci, sine qua discontinuatur et dividitur. Quare unitas quantitatis dependet ex duobus, scilicet unitate subiecti et loci, et quocumque sublato, solvitur unitas, quia malum ex quocumque defectu. Et ideo stat bene cum diversitate quantitatis penetratio et existentia in eodem loco, quia ob diversum subiectum illa quantitas supponitur diversa, non autem stat cum diversitate loci circumscriptiva unitas quantitatis, quia diversa circumscriptio discontinuat.

QUÆSTIO XVII.

DE VACUO.

Articulus Primus.

UTRUM VACUUM NATURALITER SIT DABILE.

Supponimus definitionem vacui traditam ab Aristotele in hoc libro, cap. 7. [3], quod sit « locus non repletus corpore ». Quod autem aliqui addunt « aptus tamen repleri », superfluit, ut bene notat Mag. Soto in

[1] Phil. nat. 3. p. q. 9. art. 4.
[2] *Pa* VII. 1092 b.
[3] 213 b 33; 214 a 7.

præsenti q. 3. concl. 3. Nam hoc ipso, quod dicitur locus, aptitudo ad repletionem designatur. Et ideo in hac definitione non includitur vacuum negativum, quale est extra cœlum, quia ibi non datur locus, id est superficies aliqua non continens intra se aliud corpus. Potest tamen definiri, quod est spatium carens omni corpore, de quo D. Thomas 1. p. q. 46. art. 1. ad 8., ubi inquit, « quod supra cœlum est, et ly supra designat locum imaginarium ».

Suppono secundo vacuum negativum de facto dari, cum supra cœlum nullum sit corpus, cum ibi finiatur hoc universum. Vacuum autem privativum intra universum non datur ex ipsa inclinatione naturæ, eo quod tale vacuum impediret ordinem et dispositionem corporum in universo, quod constat corporibus ordinate dispositis. Vacuum autem cum privet corpore, ad nihil deservit, nisi ut tollat istum ordinem, et ideo singula corpora toto impetu feruntur ad replendum vacuum etiam cum detrimento proprii loci, ut cum aqua ascendit per fistulam aere attracto. De potentia tamen absoluta Dei nulla est implicatio, quod detur vacuum, quia potest annihilare vel separare quodcumque corpus et impedire seu denegare concursum, ne aliud moveatur ad locum eius.

Difficultas ergo tota consistit, an detur aliqua virtus in rebus creatis, sive in corporibus sive in spiritibus, ad faciendum vacuum contra inclinationem naturæ. Nam licet ex parte corporum plures afferantur experientiæ, quibus natura obsistit vacuo, non tamen ex hoc probatur nullam dari virtutem ad ponendum vacuum, licet providentia divina id non permittat propter conservationem universi, sicut ex causis naturalibus potest generari tanta pluvia vel ignis, quod destruat totam terram, si id providentia divina permittat. Ad hæc, necessitas illa et dependentia mundi sublunaris a cœlesti non ostendit in rerum natura non esse vim aliquam ad inducendum vacuum, *tum* quia hæc ratio non procedit in ipsis corporibus cœlestibus, in quibus non est dependentia pro sui conservatione ab influxu cœli, cur ergo saltem ibi non poterit dari vacuum? *Tum* secundo, quia non est certum, quod deficiente influxu cœli etiam ad momentum statim peribit corpus inferius, et dato hoc solum probatur non posse naturaliter fieri tale vacuum, quo totus mundus inferior privetur cœlesti influxu. Quod vero pars aliqua mundi tali influxu careat, non est maius inconveniens, quam quod illa pars destruatur; quotidie autem videmus partes universi immutari et corrumpi. *Denique* licet videamus ista corpora inferiora tanto pondere inclinari ad impediendum vacuum, hoc tamen solum probat, non posse induci vacuum ab inferiori corpore, quod solum potest operari circa aliud corpus inferius, non tamen probat, quod a corpore cœlesti vel ab aliqua occultiore vi non possit vacuum induci.

De spirituali virtute maior est difficultas eo, quod, quantum et quid possit virtus angelica, valde nobis occultum est. Potest tamen æqualiter fieri argumentum, *tum* quia angeli movent totum cœlum, ergo a fortiori poterunt movere totum elementum et impedire, ne unum corpus alteri succedat; *tum* etiam, quia virtus totius naturæ corporeæ ad replendum vacuum est finita; ergo poterit aliqua maiori, etiam finita vinci. Maior autem est spiritualis virtus quam corporea. Ergo non repugnat, quod totius naturæ spiritualis, v. g. omnium angelorum virtus, superet totam vim naturæ corporeæ ad replendum vacuum. *Denique* licet influentia cœli feratur per lineam rectam, et ideo non possit

transire posito vacuo, tamen poterit ab angelo deferri illa influentia per lineam obliquam ad conservandum corpus infra vacuum positum, et sic poterit continuari cum lationibus superioribus.

Propter hæc MULTI AFFIRMANT posse virtute naturali, saltem angelica fieri vacuum, licet attento ordine universi a Deo stabilito contra illum ordinem non possint, non ex defectu potestatis, sed ex denegatione permissionis, sicut angelus, qui cœlum vertit ab oriente in occidentem, vim habet ad movendum contrario modo ab occidente in orientem, quo casu totum mundum turbaret; et tamen supposito ordine a Deo constituto non potest angelus id facere. Et sic intelligitur, quod Scriptura dicit ad Hebræos 2, 5., « quod angelis non subiecit Deus orbem terræ ». Et Iob 34, 13.: « Quem constituit alium super terram aut quem posuit super orbem, quem fabricatus est ». Id enim intelligitur ratione ordinis a Deo constituti, non ex defectu potestatis in angelo. Ita tenent quidam suppresso nomine apud Conimbric. q. 3. de Vacuo art. 1., et in specie tenet P. Suarez disp. 35. Metaph., Martinez hic, et Cabero disp. 3. dub. 2.

NIHILOMINUS **oppositum et probabilius et communius est.** Et communiter hoc deduci solet ex ipsa dependentia, quam habent inferiora corpora ab influxu et motu superiorum, qui communicari non poterit posito vacuo, quia deerit corpus, in quo subiectentur influentiæ cœlestes. Ceterum hæc ratio, licet deducatur ex Aristotele 1. Meteorolog. cap. 2. [1], non tamen est sufficiens, *tum* quia solum probat in hoc mundo inferiori non posse dari vacuum, in quo est dependentia ab influentiis cœlestibus, non absolute in toto universo; *tum* quia saltem post diem iudicii, quando cessabunt influentiæ et motus cœli, non repugnabit fieri vacuum etiam in hoc mundo inferiori. Aliunde ergo sumi potest ratio universalior huius repugnantiæ propter præcipuum bonum universi, quod consistit in ordine et colligatione omnium partium eius, multo magis quam bonum animalis in colligatione suarum partium. Licet enim possit unum corpus mutari de uno loco ad alium, semper tamen subrogatur aliud corpus, quo manent illæ partes coordinatæ et colligatæ. Si vero nullum corpus succederet, sed relinqueretur vacuum, hoc ipso totus ille ordo deficeret partibus ipsis non colligatis, et si aliquod corpus illuc moveretur et non repleret totum vacuum, maneret illud corpus separatum ab universo, utpote disiunctum ab omnibus eius partibus. Sic ergo vacuum dissolvit præcipuum ordinem et bonum universi, quod ex partium colligatione dependet; et sic, sicut materia numquam potest manere sine forma, ita neque locus sine corpore.

Ex quibus deduco in natura corporea non esse vim ad faciendum vacuum. Patet, quia omnia corpora habent inclinationem ad conservandum colligationem et ordinem partium universi etiam contra peculiares ipsorum inclinationes ad propria loca. Ergo nullum corpus potest vacuum inducere.

Patet consequentia, quia vel induceret illud ex virtute peculiari et sibi propria vel ex communi, qua inclinatur in bonum universi. Non primum, quia omnis inclinatio particularis et propria non potest vincere inclinationem communem, cum potius contra propriam inclinationem moveantur corpora ad tollendum vacuum, ut [2]

[1] 339 a 21.
[2] *Lu* — ut ... aere.

experientia constat, cum ascendat aqua per fistulam sublato aere. Non secundum, quia inclinatio communis non respicit destructionem, sed conservationem illius. Idem est autem facere vacuum et facere contra bonum commune, quia [1] destruitur illud.

Deduco secundo neque vim angelicam posse vacuum inducere. Sumitur ex D. Thoma a simili in q. 16. de Malo, art. 10. ad 8. [2], ubi inquit: « Licet dæmones possint movere aliquam partem terræ, non tamen totam terram, quia hoc non est proportionatum naturæ ipsorum, ut mutent ordinem elementorum mundi ». Cum ergo in inductione vacui, maxime ordo universi et elementorum mundi mutetur, non est id concedendum naturæ angelicæ.

Quæ ratio, ut penitus explicetur, duo sunt advertenda: *Primum*, quod angeli directe non possunt aliquid facere nisi motu locali, scilicet applicando activa passivis, ut probat S. Thomas eadem q. 16. de Malo art. 9. [3] et 1. p. q. 110. art. 3. Unde tantum poterunt immutare de ordine universi, quantum ordo iste pendet ex motu locali, sicut si moverent cœlum motu opposito ad eum, qui nunc est, mutarent omnia, quæ ex isto motu dependent.

Secundum est, quod natura non solum resistit vacuo motu locali, sed etiam si opus sit, rarefactione aut condensatione vel, ut aliqui existimant, vi attractiva vel aliis modis sibi possibilibus. Ex hoc ergo deducitur non posse angelum facere vacuum, quia deberet impedire motus omnium corporum, quæ ad illud impediendum concurrerent, ita quod, si corpus proximum non posset impedire vacuum, distans ad id moveretur, et si non posset motu locali, conaretur motu rarefactionis vel condensationis aut alio quocumque. Omnes autem istos motus angelus non potest impedire, quia vel impediret propria virtute et directe vel applicando activa passivis. Non primo modo, cum solum possit motu locali operari circa corpora, non aliis motibus alterationis, quibus etiam natura utitur ad resistendum vacuo. Non secundo modo, quia activa et passiva, quæ potest applicare angelus, sunt corpora, quæ neque virtute propria neque communi possunt ad vacuum operari. Si autem angelus removeret omnia corpora, quæ possunt vacuum impedire, deberet totum universum removere, quia omnia corpora ad impediendum vacuum concurrerent. Non [4] potest autem angelus totum ordinem universi destruere, quod prius est auctoris universi.

Ex quibus RATIONES DUBITANDI SOLVUNTUR. Dicimus enim ad primas, quod non possunt corpora, etiam cœlestia, præcipuum universi ordinem immutare, neque diluvium universale ex sola stellarum dispositione provenit, sed etiam divina virtute operante, qua « rupti sunt omnes fontes abyssi », ut dicitur Gen. 7, 11. Et de ultima conflagratione mundi dicit D. Thomas q. 5. de Potentia art. 6. ad ult. [5], « quod non proveniet ex aliqua naturali causa, sed proveniet ex imperio divinæ voluntatis ». Et videri etiam potest in 4. dist. 46. q. 2. art. 1. quæstiunc. 3. [6] Et tamen maior resistentia est ad vacuum quam ad diluvium vel conflagrationem, quia in vacuo dissol-

[1] *Lu* — quia destruitur illud.
[2] *Pa* VIII. 419 b.
[3] l. c. 417 b.
[4] *Lu* — Non ... auctoris universi.
[5] *Pa* VIII. 114 b.
[6] *Pa* VII. 1144 a.

vitur substantialis colligatio partium universi, ad quam omnia corpora concurrunt etiam contra proprias inclinationes, in diluvio vero vel conflagratione unum corpus succedit alteri in loco.

Ad alias rationes ex parte virtutis angelicæ respondetur probare, quod angeli poterunt vincere motus peculiares quorumcumque corporum erga locum, sed non probant, quod possint vincere omnes motus, etiam alterationis et rarefactionis, et omnes alios, quibus tota natura resistit vacuo. Et licet non sit virtus infinita illa, qua resistitur vacuo, tamen virtus, quæ nunc est in universo, non potest illam finitam virtutem vincere, quia non potest immutare substantialem colligationem et ordinem universi sive motu locali sive aliis motibus, ut explicatum est.

Argumenta, quæ solent fieri ad probandum vacuum naturaliter esse possibile intra hoc universum, facilia sunt. *Primum*, quia duo corpora perfecte plana sine ullo medio se tangunt. Ergo si simul totaliter separentur, non poterit in illo primo instanti totus aer occupare illud spatium intermedium, cum per motum intret. Ergo saltem brevi aliqua mora dabitur vacuum.

Secundum, si vas plenum aqua calida et undique occlusum exponatur frigori, congelabitur aqua, cum totum vas penetretur frigore. Ergo contrahitur illa aqua congelata, ergo cum vas sit occlusum manebit aliquod vacuum.

Denique natura non movetur ad replendum vacuum violenter; sic enim non ferretur in illud tanto impetu nullo extrinsecus movente; neque naturaliter, quia fertur contra propriam inclinationem et bonum, quod est maxime appetibile, quia, ut dicit Philosophus, 8. Eth. cap. 2.[1], « amabile quidem est bonum, maxime autem proprium ». Contra proprium ergo bonum non potest aliquid nisi violenter ferri.

Ad primum respondetur illa duo corpora non posse instantanee disiungi aut copulari, sed oportet dare locum corpori ingredienti aut recedenti, quod fit per motum, sicut nec latera follium possunt avelli, si foramen est occlusum, nisi vel aperiantur vel rumpantur latera follium. Neque obstat, quod corpus planum cadens super aliud planum nimis ponderosum sit, v. g. moles ferrea; detinebitur enim vi totius naturæ, ne in instanti coniungatur alteri plano, quousque interclusus aer exire possit, quod fiet in brevissimo tempore.

Ad secundum respondetur in eo casu vel aquam non congelandam, vel vas rumpendum, si aer nullo modo ingredi possit, vel aquæ evaporatione generari. Et illa fractio vasis incipiet per partem debiliorem, vel ubi maius frigus incumbit. Quodsi ex omni parte vas sit æquale et frigus circumstans etiam æquale, vel non congelabitur aqua resistente natura, ne detur vacuum, vel ad primam causam pertinebit determinare, qua parte vas rumpendum sit.

Ad ultimum diximus supra q. 9. art. 4.[2] motum illum ad supplendum vacuum esse naturalem et ex ipsamet gravitate posse procedere, quatenus est pars universi, quod est non esse naturalem absolute, sed respectu totius universi et supposita eius exigentia. Sicut enim ad conservationem terræ gravitas inclinat deorsum, sic propter conservationem totius, et consequenter ipsius terræ ut pars totius, inclinabitur terra et eius gravitas ad ascendendum sursum vehementiori

[1] 1155 b 24.
[2] 191 a 30; 195 a 25.

impetu. Et sicut in animali videmus elevationem pedis esse naturalem secundum formam animæ, non secundum rationem corporis, ut docet Aristoteles 8. Phys. textu 27.[1] et ibi D. Thomas lect. 7.[2], ita motus ad supplendum vacuum est simpliciter naturalis respectu boni communis. Quando autem dicit Aristoteles bonum proprium maxime esse amabile, comparavit bonum cum bono privato alterius, non cum bono communi, quia hoc etiam pertinet ad ipsam rem; neque est bonum extraneum seu alienum, cum maxime ab ipso pendeat conservatio proprii.

Articulus II.

UTRUM CORPUS IN VACUO POSSIT MOVERI.

Difficultas potest sumi vel ex extrinseca ratione ipsius motus, qui non potest in vacuo acquirere terminum, vel ex aliquo extrinseco, quia posito vacuo deficiet influentia cœli, a qua dependet omnis motus corporis inferioris. In præsenti loquimur de motu in vacuo absolute, et quantum est ex natura motus, non attenta dependentia ab extrinseco, quæ vel potest suppleri a Deo, vel non currit nisi in corporibus inferioribus, vel non nisi durante hoc statu rerum, non cessante motu cœli.

Resolutio ergo nostra est: **Non repugnare motum in vacuo absolute loquendo, licet extra universum non fiat motus naturalis a gravitate vel levitate.**

Hæc sine dubio est sententia D. Thomæ. Nam 3. q. 57. art. 4. ad 2. docet « Corpus Christi Domini esse extra totam continentiam cœlestium corporum, et non esse in loco continente ». Et Quodlib. 6. art. 3.[3] docet, « quod nihil prohibet angelum et corpus gloriosum esse in convexo cœli empyrei, quia non dependent ista corpora a primo continente, quod est cœlum ». Ubi pondero S. Thomam non restrinxisse modum existendi corporis Christi in cœlo ad hoc, quod tangat superficiem ultimam cœli aliqua parte corporis, sed absolute dicit, quod est extra totam continentiam cœli. Et saltem aliquæ partes corporis Christi, ut caput et brachia extra continentiam cœli sunt, etiam dato, quod pedibus tangat ultimam superficiem; ab illa enim tunc non circumscribitur, et sic non erit locus, sed illuc pervenit Christus per motum localem, quo scilicet ascendit super omnes cœlos. Ergo aliquas partes corporis sui movit per illud spatium, quod est extra cœlum, quod est vacuum negativum. Denique in 4. Phys. lect. 11. circa finem[4] dicit D. Thomas, « quod in vacuo non moveretur aliquid motu proicientis, nisi quamdiu veheretur a manu proicientis, sed statim emissum a manu caderet ». Ergo sentit, quod daretur aliquis motus in vacuo absolute loquendo.

Deinde constat ultimum corpus in sententia Philosophi et absolute loquendo posse moveri. Constat autem, quod superficies ultimi corporis non est in loco, cum ultra illud non sit aliud corpus ambiens, ergo motus in vacuo dari potest.

Denique nulla est repugnantia ad motum in vacuo. Nam ex parte corporum datur potentia motiva, præsertim si sit vivens. Similiter datur

[1] c. 4. (254 b 17).
[2] *Le* II. 387. n. 3.
[3] *Pa* IX. 543 b.
[4] *Le* II. 182. n. 6.

aliquis terminus, quem acquirat; potest enim approximare vel recedere ab aliquo alio corpore posito etiam in vacuo. Et sine dubio, si Deus annihilaret corpora sublunaria et relinqueret ignem in terra, ille ascenderet tum ad conservandum se in loco proprio iuxta cœlum, tum ad replendum vacuum; ergo moveretur per illud. Quod vero Aristoteles in 8. cap. huius libri [1] probaverit non dari vacuum, quia in eo non potest dari motus, non absolute id Philosophus docet, sed ad hominem arguit eos, qui dicebant impediri motum, si spatium esset plenum. Contra quos probat, quod vacuum potius impedit motum, saltem naturalem et proiectionis, quia tunc non dabitur locus determinatus, ad quem feratur, ut quiescat, sed in infinitum movebitur. Sed non probat de omni motu in vacuo, v. g. qui fieret, si poneretur vacuum intra hoc universum, ad replendum illud, vel qui posset fieri etiam extra cœlum per motum progressivum aut motum ultimi corporis. An vero sequeretur fieri motum in instanti, si daretur vacuum, statim dicemus.

CONTRA HANC TAMEN RESOLUTIONEM OBICIES primo: Nam motus localis solum terminatur ad ubi, quod est modus intrinsecus proveniens ab extrinseco circumscribente. Sed in vacuo nullum datur circumscribens, ergo neque aliquod ubi circumscriptivum et consequenter neque motus corporeus, qui solum ubi circumscriptivum et corporeum potest producere. Et præsertim hoc urgetur in sententia D. Thomæ 1. p. q. 110. art. 3., ubi dicit, « quod mobile secundum locum non est in potentia ad aliquid intrinsecum in quantum huiusmodi, sed ad aliquid extrinsecum, scilicet locum ». Ergo cum in vacuo nullus sit locus extrinsecus, non dabitur motus in illo.

Si dicas motum in vacuo non esse ad locum, sed circa locum, quatenus potest acquirere distantiam vel approximationem ad aliud corpus: *contra hoc est*, quia talis approximatio vel distantia non est ubi positivum, cum careat omni circumscriptione, et consequenter non est terminus positivus motus; neque enim remoto ubi apparet, quid acquiratur per motum proprium. *Et deinde*, si omnia corpora essent annihilata a Deo præter unum tantum, illud non posset acquirere distantiam vel approximationem positivam, quæ est respectu alterius corporis. Ergo saltem tunc nihil positivum erit acquirendum per motum, et sic non movebitur illud corpus.

Secundo, si daretur motus in vacuo, sequeretur, quod esset in instanti, atque adeo destrueretur ipsa ratio successivi, quo argumento utitur Aristoteles in hoc libro contra veteres [2]. Sequela probatur, *quia* mobile ideo consumit tempus, quia medium illi resistit; quanto enim medium est subtilius, tanto motus est velocior. Ergo remoto omni medio nulla erit resistentia, et sic nullum tempus consumetur, sicut lux in instanti illuminat, quia nihil ei resistit, et generatio substantialis fit in instanti, quia omnis resistentia contrarii per dispositiones ablata est. *Tum* quia alias duo corpora inæqualis gravitatis, ut moles ferrea et granum millii, moverentur eodem tempore per vacuum; ideo enim aliquid velocius movetur, quia facilius scindit ipsum medium. Ergo ubi nullum est medium, æque facile utrumque movebitur.

Tertio est difficultas, quia in vacuo neque fit motus naturaliter neque violenter neque per impulsum neque progressive, ergo nullo modo. Non esset naturalis, quia motus naturalis tendit sursum vel deorsum propter sui conservationem; in vacuo autem non est positio aliqua sursum vel deorsum neque virtus conservandi in una parte magis quam in alia. Non violentus, quia motus violentus opponitur naturali et declinat ab illo; ergo ubi non potest dari motus naturalis neque violentus. Non per impulsum, quia res proiecta ideo fertur per impulsum, quia aer concitatus impulsu defert et sustentat proiectum, ne cadat. Sed in vacuo non est aer neque aliud corpus; ergo proiectum non potest deferri per vacuum. Denique, non datur motus progressivus ea generali ratione, quia si corpus occupat spatium in vacuo, hoc ipso quod recedit ab illo spatio, relinquit illud vacuum, et sic naturaliter faceret vacuum per motum.

Ultimo: Magis liber est a loco spiritus quam corpus; sed spiritus non moveretur in vacuo, ergo neque corpus. *Minor* probatur, quia spiritus movetur acquirendo ubi spirituale, quod resultat non ex passiva circumscriptione, sed ex operatione suæ virtutis vel applicatione ad operandum, ut docet D. Thomas 1. p. q. 52. et communiter thomistæ. Sed in vacuo non potest operari circa aliquid; ergo nullum ubi potest acquirere neque aliquem terminum motus.

Ad primum RESPONDETUR motum in vacuo posse acquirere ubi, et si non actualiter et formaliter circumscriptivum, virtualiter tamen vel inadæquate seu reductive.

Dupliciter enim potest intelligi vacuum et motus in illo: *Uno modo*, ita quod vacuum fiat intra hoc universum, et licet tollatur superficies immediate ambiens, non tamen tollatur ipsa superficies primi locantis, scilicet cœli, sub quo moveri potest corpus, licet non immediate circumscribatur, sed sit in vacuo. Et sic motus in tali vacuo factus acquirit ubi circumscriptivum circumscriptione mediata et superiori, quia licet non acquirat locum formalem, id est adæquatum et immediate circumscribentem se, acquirit tamen locum mediate circumscribentem; et hoc vocamus ubi virtualiter circumscriptivum. *Alio modo* potest moveri aliquid in vacuo, quod est extra totum universum, et tunc non potest acquirere ubi, prout dicit circumscriptionem locantis mediatam vel immediatam, sed solum potest acquirere rationem aliquam distantiæ vel propinquitatis respectu alterius corporis, a quo recedit vel cui appropinquat. Neque enim motus localis est solum ad locum, ut dicit D. Thomas opusc. 52. [1], sed etiam circa locum.

Hinc autem colligimus, quod ad motum localem non solum pertinet acquirere ubi, quod simpliciter et perfecte circumscriptivum sit, sed etiam quod imperfecte vel inadæquate et solum reductive sit ubi circumscriptivum. Illud dicitur ubi adæquate et perfecte, in quo inveniuntur omnes conditiones ad ubi circumscriptivum requisitæ, illud vere inadæquate et imperfecte, in quo non reperiuntur omnes, sed aliqua tantum. Requirit autem ubi circumscriptivum duas conditiones: Altera est, quod detur aliquod corpus extrinsecum circumscribens, altera, quod detur aliqua distantia vel propinquitas respectu alicuius termini fixi et immobilis. Neque enim sola circumdatio corporis extrinseci sufficit ad locum; hoc enim etiam invenitur in vase respectu eius, quod continet, et in veste respectu eius,

[1] 216 a 21.
[2] 4. Phys. c. 8. (216 a 3).

[1] De natura loci (*Pa* XVII. 125 a).

quod circumdat, et neutrum est locus, quia cum ipso mobili defertur, non acquiritur vel relinquitur. Ratione vero distantiæ habet locus id, quod proprium est loci, scilicet diversam situationem vel distantiam acquirere et aliam relinquere; et hæc non defertur cum ipso mobili, quando movetur, et ideo vocatur immobilis. Remoto ergo corpore circumscribente in vacuo, potest manere ordo propinquitatis vel distantiæ ad aliud corpus, circa quod vel penes quod moveatur aliquod corpus. Et hoc est acquirere ubi inadæquate seu quantum ad aliquid, et non quantum ad omnia, id est non quantum ad circumscriptionem, sed quantum ad distantiam. Et dicimus acquiri etiam aliquem modum, qui sit reductive et imperfecte ubi, quando sic movetur aliquid in vacuo, quia relatio distantiæ vel propinquitatis non potest immediate fundari in ipso corpore mobili, quia indifferens est ad hanc vel illam distantiam vel propinquitatem, et sic requirit aliquem modum seu determinationem de novo advenientem, in quo ista diversa relatio fundetur vel mutetur. Quod ex eo etiam dari colligimus, quia cœlum est in potentia ad ubi, et non ad esse, ut ex Philosopho sæpe docet S. Thomas et videri potest in 2. dist. 1. q. 1. art. 5. ad 8. secundo loco [1], et tamen ubi ultimi cœli non est circumscriptivum adæquate. Et licet in ipso spatio vacuo distantia positiva non sit, potest tamen in ipso corpore, quod movetur in vacuo positiva distantia fundari respectu alterius corporis, a quo recedit vel appropinquat, et sic positive moveri. Quodsi nullum aliud corpus sit creatum a Deo nisi tantum unum in spatio imaginario, tale corpus non poterit moveri motu locali positivo, quia tollitur omnis differentia locorum, sicut etiam sentiunt Conimbric. hic cap. 9. q. 4. art. 2. § *Ad rationes*. Sed hoc est per accidens, quia deest materia, circa quam producatur ubi sive perfectum sive imperfectum, sicut ignis defectu materiæ non alterabit neque generabit. Et sic etiam salvamus dictum D. Thomæ, quod motus localis semper est ad extrinsecum, id est vel ad extrinsecum circumscribens vel ad extrinsecum distans aut propinquum, semper tamen supponendo, quod producatur aliquis modus intrinsecus ipsi mobili erga tale extrinsecum, et hoc vocatur ubi. Et sic patet ad omnes replicas primæ obiectionis.

Ad secundum negatur sequela ex D. Thoma in 4. dist. 44. q. 2. art. 3. quæstiunc. 3. ad 2. [2], ubi docet, quod resistentia non sumitur solum ex parte medii ad motum, sed etiam ex parte mobilis ad movens et ex parte locorum inter se, quia, cum distantiam aliquam habeant, quæ est sicut contrarietas positiva, illa non potest vinci in instanti, sed in tempore. Rationes autem Philosophi in cap. 8. huius libri solum procedunt contra aliquos, qui totam resistentiam motus ponebant ex parte medii; sic enim sublato omni medio tollebatur omnis ratio resistentiæ. Constat tamen non inde solum oriri resistentiam vel distantiam tempore vincendam, ut patet tum in ipso cœlo, in quo non est resistentia ad motum ex parte medii, et tamen consumit tempus; tum etiam, quia si a cœlo usque ad terram esset vacuum et moveretur lapis unius palmi, si unico instanti moveretur a cœlo ad terram, in eodem instanti esset præsens simul cœlo et terræ et intermediæ distantiæ, cum tamen solum sit unius palmi. Si autem in diverso instanti est in cœlo et in terra, iam movetur in tempore, quia inter duo instantia est tempus medium. Et sic patet ad rationes in contrarium. Neque enim tota ratio resistentiæ aut maior facilitas se movendi est ratione medii, quo resistit, licet inde sumatur aliqua pars resistentiæ, sed sumitur etiam ipsa ex existentia locorum et maior vel minor facilitas motus ex maiori pondere vel virtute moventis.

Ad tertium respondetur, quod extra cœlum non esset motus naturalis ratione gravitatis vel levitatis, quia ibi non datur centrum seu locus naturalis conservativus, ad quem inclinant istæ virtutes, et consequenter neque dabitur motus violentus illi oppositus. Poterit enim dari motus progressivus sicut in corpore Christi ascendente ultra cœlum, vel etiam per impulsum impressum ipsi corpori, non aeri deferenti. Quod vero tunc ex motu corporis relinquatur vacuum, non obstat, quia hoc non est facere vacuum removendo corpora, ne illud repleant, sed supervacuum iam præsuppositum mutare distantiam propriam.

Ad ultimum respondetur, quod D. Thomas in illo Quodlib. 6. supra cit. [1] docet angelum posse esse in convexo cœli empyrei, sicut corpus gloriosum, quod ultra cœlum moveri potest. Quid autem angelus acquirat in illo vacuo, dependet ex diversis sententiis, quomodo angelus sit in loco, et quid sit ubi spirituale, quod non pertinet ad physicum, sed ad theologum. In sententia Divi Thomæ, quod angelus est in loco per ubi in se receptum, mediante tamen contactu non formali, qui est per quantitatem, sed virtuali, qui est per operationem, quatenus potest extra se agere erga corpus, sicut anima informare materiam, dicendum est, quod angelus in vacuo poterit moveri ad aliquod corpus, quod sit distans a se motu discreto, non transeundo per medium, quia non datur aliquod corpus, cui assistat, et quod operatione sua continuata tangat. Si autem nullum sit corpus in rerum natura, moveri non poterit, sicut nec esse in loco operative, quod tamen est per accidens ex defectu materiæ, circa quam operetur, sicut anima remoto corpore non potest informare. Nec tamen potest angelus in vacuo acquirere distantiam vel propinquitatem, sicut corpus, quod movetur per vacuum, eo quod angelus non potest fundare distantiam positivam immediate in se, cum careat omni occupatione loci et divisibilitate, sed solum potest fundare illam mediate, id est mediante corpore, cui assistit seu [2] cui applicabitur ad operandum.

[1] *Pa* VI. 395 a.
[2] *Pa* VII. 1096 b.

QUÆSTIO XVIII.

DE TEMPORE.

Articulus Primus.

UTRUM TEMPUS SIT ALIQUID REALE IN GENERE MENSURÆ DURATIONIS.

Certum est nomine temporis communiter intelligi aliquid pertinens ad durationem earum rerum, quæ mutatione et successione durant. Unde aliquando sumitur tempus largiori significatione pro duratione intrinseca cuiuscumque motus,

[1] *Pa* IX. 543 b.
[2] *Lu* — seu ... operandum.

ut docet D. Thomas in 2. dist. 12. q. 1. art. 5. ad 3. [1] et 1. p. q. 85. art. 4. ad 1. et alibi sæpe. Strictius autem et proprius sumitur tempus pro duratione motus magis uniformis et regularis, sub quo ceteri continentur et quo regulantur; et hoc est tempus extrinsecum respectu motuum inferiorum, licet intrinsecum respectu primi motus.

De tali ergo tempore agimus in præsenti, de quo SUPPONIMUS, quod est *continuum* in se sicut et ipse motus, in quo invenitur, continuus est et successivus. Ad mensurandum autem per illud aliquem motum utimur illo per modum numerationis discretæ, quæ numeratio solum intellectu fit, eo quod non potest res successiva accommodari ad mensurandum per numerationem, nisi coniungantur partes illæ successivæ, quarum una transit et iam non est, et alia est transitura et nondum est. Et sic indiget intellectu comparante et assumente illas per modum unius. Et rursus, quia continuum est et successivum, constat partibus copulatis per indivisibilia etiam successiva et transeuntia, quæ vocantur instantia et correspondent indivisibilibus motus, quæ dicuntur mutata esse.

Datur tamen *tempus discretum*, quod est duplex: Aliud corporale, quod non est aliud quam duratio motus interrupta; aliud spirituale, quod non est aliud quam pluralitas operationum, quarum quælibet indivisibiliter durat in se, quia successiva non est. Et hoc modo datur tempus in operationibus angelorum, de quo nihil ad præsens.

Ut ergo quidditas temporis clarius explicetur, **tria disputanda sunt**: *Primum*, quid sit duratio, quod pertinet quasi ad genus ipsius temporis, et applicata ad motum constabit de specifica eius ratione; duratio enim iuxta naturam rei durantis variatur. *Secundum*, an tempus dependeat ab aliquo rationis, ut constituatur in suo esse mensuræ. *Tertium* tandem id, quod pertinet ad eius differentiam, quomodo distinguatur ab aliis durationibus, v. g. æternitate, ævo et aliis similibus, quæ sunt durationes permanentes, et [2] ratione permanentiæ non successivæ dicuntur indivisibiles.

PRIMA DIFFICULTAS.

Prima ergo difficultas inquirit de ipsa ratione durationis in communi. Et suppono ex Logica q. 19. [3], quod duratio in communi non est idem quod prædicamentum Quando, ut aliqui existimarunt, ita quod complectatur etiam durationes permanentes et indivisibiles. Sed tamen Quando solum est modus relictus ex adiacentia temporis, sicut Ubi ex circumscriptione corporis. Unde differentiæ ipsius Quando desumuntur penes differentias successivas, ut heri, hodie, cras etc. Ubi autem duratio est permanens et immutabilis, non est *quando*, sed *semper*. Aliud ergo est durare, aliud est in ipsa duratione quandari seu diversis mensuris successivæ durationis distingui.

Igitur DURATIO IN COMMUNI accepta nihil est aliud quam „persistentia in existendo". Sumitur ex D. Thoma, qui in 1. dist. 19. q. 2. art. 1. [4] inquit, « quod omnis duratio attenditur, secundum quod aliquid est in actu; tamdiu enim res durare dicitur, quamdiu in actu est et non-

[1] *Pa* VI. 495 a.
[2] *Lu* — et ... indivisibiles.
[3] art. 4. (I. 634 b 38).
[4] *Pa* VI. 162 a.

dum est in potentia ». Et *aliqui* existimant in primo instanti nondum dari durationem, quia nondum est contínuatio et perseverantia in esse. *Alii* vero e contra etiam in primo instanti dicunt dari durationem; sunt enim aliqua, quæ dicuntur durare tantum per instans, et sic mensuratur instanti eorum duratio. Veritas tamen est, quod in primo instanti res dicitur durare inchoative; incipit enim tunc duratio, consummatur autem in ipsa continuatione existentiæ, quæ sequitur post instans.

Hinc autem MAIOR NASCITUR DUBITATIO, an duratio aliquid addat super existentiam tamquam modus et formalitas eius. Multi enim durationem non distinguunt realiter ab existentia, sicut neque existentiam ab essentia. Ita Suarez disp. 50. Metaph. sect. 1. et 2., Vazquez 1. p. tom. 1. disp. 33. cap. 3. n. 18., Cabero hic disp. 4. dub. 3., Martinius in præsenti in 2. notabil., qui existimat rem seipsa esse durationem, sed non per se et ex se, sicut etiam dicitur de existentia, et sic consequenter duratio non distinguitur a re durante.

Fundamentum est, *tum* quia duratio et existentia non possunt separari, implicat enim rem existere actu, et non durare, ergo sunt idem realiter; *tum*, quia duratio vel superaddit existentiæ aliquid extrinsecum vel intrinsecum. Non extrinsecum, quia duratio debet intrinsece denominare sicut existentia; quod enim extrinsece tantum durat, intrinsece desinit, vel si non desinit intrinsece, durat. Si addit aliquid intrinsecum, oportet, quod illud de novo producatur; ergo durare seu continuare esse est idem, quod de novo produci, et sic non dicetur res durare per continuationem primæ productionis, sed per novam productionem, qua recipit aliquid intrinsecum de novo. Et illud intrinsecum, quod recipit, vel servit pro toto tempore, quo res durabit, vel solum pro quolibet instanti seu tempore de præsenti. Si primum, sequitur, quod qui modo recipit durationem, iam in se habet durationem cras futuram, quia accipit durationem pro toto tempore, quod durabit. Si secundum, tot erunt durationes novæ, quot instantia, et sic duratio fiet per distinctas productiones, non per continuationem eiusdem.

Opposita sententia defenditur ab aliis auctoribus, ut Mag. Bañez 1. p. q. 3. art. 4. et ab aliis, qui videri possunt apud Carmel. hic disp. 21. q. 3. § 2. *Fundamentum est*, quia duratio accidit existentiæ. Contingenter enim aliquid durat, cum possit quolibet instanti desinere, imo et separatur existentia a duratione; nam in primo instanti aliquid existit, sed nondum durat, quia nondum continuatur, sine continuatione autem existentiæ duratio non est. Ergo non minus debet distingui duratio ab existentia, quam existentia ab essentia. *Item* motus et tempus se habent ut duratio et res durans, distinguuntur autem realiter, siquidem potest dari parvo tempore multum de motu vel e contra; ergo duratio aliqua addit supra rem, quæ durat.

NIHILOMINUS DICENDUM EST, **quod in rebus permanentibus duratio non addit super existentiam aliquid intrinsecum, sed est idem cum existentia, et solum addit extrinsecam connotationem et dependentiam ab actione continuante et influente ipsum esse. In rebus autem successivis, quia duratio fit per novarum partium efluxum, consequenter duratio fit per superadditionem existentiæ ad existentiam.**

PRIMA PARS constat ex probatione adducta, quia alias non sufficeret ad durationem continuatio eiusdem actionis, sed requireretur semper nova productio; et tamen dicitur duratio

accidentalis ipsi existentiæ accidentalitate extrinseca, quatenus dependet a continuatione talis actionis, quæ suspendi potest. Et quanto magis dependet conservatio alicuius rei a pluribus causis, quæ possunt deficere, tanto defectibilior est duratio et mutabilior; ideoque angeli et cœli dicuntur incorruptibiles, quia in ordine ad causas creatas non est, a quo dependeant in sui conservatione. Sic ergo, cum duratio attendatur in aliqua re, secundum quod est in actu, et tamdiu aliquid durat, quamdiu existit, ut dicit D. Thomas dist. 19. cit. [1], consequenter duratio ad existentiam pertinet, et posita continuatione existentiæ sine alia nova productione sufficienter dicitur res durare, sicut continuata luce a sole dicitur eadem illuminatio permanere. Ergo duratio non requirit aliquid de novo productum, sed sufficit, quod idem continuetur. Et ipsa continuatio, quia dependens est et contingens, cum suspendi possit, reddit durationem contingentem.

Secunda vero pars constat, quia res successivæ dicuntur durare ratione continui fluxus, quatenus una pars desinit et alia incipit. Ergo duratio ibi importat additionem de novo ad priorem existentiam seu incœptionem rei successivæ. Sed tamen, sicut partes successivæ addunt novam durationem, ita et novam existentiam ad existentiam præcedentium, sicque tota existentia successiva non distinguitur a tota duratione, sed pars a parte, quod non contingit in duratione indivisibili rei permanentis.

Ex quibus colligitur, quomodo tempus distinguatur a motu. Nam si loquamur de tempore cœli respectu motuum inferiorum, quos extrinsece mensurat, clare constat, quod distinguatur ab illis realiter. Si vero loquamur de tempore respectu motus, in quo est intrinsece, sic distinguitur sicut duratio a re durante, quæ in motu, cum successivus sit, non fit per continuationem eiusdem indivisibilis existentiæ, sed per continuatam additionem unius partis ad aliam, ut dictum est. Et hac ratione motus dicitur durare pauco tempore vel multo, non quidem respectu temporis ipsi motui intrinseci, hic enim motus in duratione æquatur tempore sibi intrinseco, sed comparative ad tempus extrinsecum mensurans. Dicitur enim velox motus, quando multum spatii consumit pauco tempore, et tardus e converso, qui coexistit parvo tempori in decurrendo multum spatii, ipsa autem duratio intrinseca motus non est maior nec minor, quam motus ipse.

Ad rationes dubitandi allatas a principio patet ex dictis. Fundamenta enim primæ sententiæ probant durationem non distingui intrinsece ab existentia, sed esse eius continuationem, dependentem tamen ab actione extrinseca continuante, et ratione huius, qui recipit existentiam hodie, nondum recipit durationem cras futuram, quia duratio crastina importat existentiam non absolute, sed cum illa continuatione, quæ erit cras, quæ hodie nondum habetur.

Fundamenta vero secundæ sententiæ probant durationem distingui ab existentia eique accidere non ratione alicuius intrinsece superadditi existentiæ permanenti, sed ratione continuationis dependentis ab actione extrinseca, ratione cuius contingenter convenit duratio existentiæ et separari ab illa potest, quatenus desinere potest, non quia seorsim existentia et duratio consistere possint.

[1] *Pa* VI. 162 a.

Secunda difficultas.

Petit, an tempus simpliciter et absolute sit aliquid reale vel aliquid rationis. Huius difficultatis resolutio plenius constabit ex his, quæ seq. art. circa existentiam temporis tractanda sunt.

Interim dico **tempus esse reale secundum entitatem suam eo modo, quo motus, cuius duratio intrinseca, est; requirit tamen aliquam formalitatem rationis in ordine ad mensurandum**, quia non potest mensurare, nisi coniungantur aliquæ partes et designentur ac distinguantur per numeros, quod fieri non potest designatione aliqua reali, sed rationis comparante, et assumente partem præteritam cum futura.

Hæc est contra aliquos ex antiquis, qui dixerunt tempus esse ens rationis absolute, quos refutat Divus Thomas opusc. 44. cap. 1. [1] Quibus aliqui recentiores videntur adhærere, ut Pererius libro 12. Phys. cap. 1. et 3. et ex parte Vazquez 1. p. disp. 34. cap. 2. n. 11., ubi dicit, quod tempus aut est ens rationis aut eo completur, scilicet relatione mensuræ in motu.

Nos tamen dicimus, tempus neque entitative esse aliquid rationis, neque formaliter consistere in relatione mensuræ. Dicit enim Aristoteles in hoc libro textu 99. [2], « quod tempus est idem cum motu in re, licet consequatur ipsum secundum prius et posterius ». Et textu 131. [3] inquirens, an tempus sit aliquid extra animam dicit, « quod est ipsum prius et posterius motus, licet sit hæc ut numerabilia ». Quod exponens D. Thomas ibi lect. 23. [4] inquit, quod tempus est utcumque ens sine anima, sicut contingit motum esse sine anima; sicut enim ponitur motus, ita necesse est poni tempus. Dependet tamen in numeratione ab anima, quia motus non habet esse fixum in rebus, neque aliquid actu assumi potest de ipso, nisi aliquod indivisibile præsens, et sic totalitas motus non accipitur nisi per considerationem nostram comparantem partem priorem posteriori. Et in 1. dist. 19. q. 5. art. 1. [5] inquit, « quod tempus habet fundamentum in motu, scilicet prius et posterius ipsius motus, sed quantum ad id, quod est formale in tempore, scilicet numeratio, completur per operationem intellectus numerantis ». Ergo in se tempus non est aliquid rationis, sicut neque partes ipsæ secundum prius et posterius. Relatio autem mensuræ non est ipsum tempus, sed fundamentum huius relationis. Est enim tempus id, quo mensuramus, sicut pannum mensuramus ulna et triticum modio, et tamen ulna et modium non sunt relationes, sed fundant relationes mensuræ. Videri etiam potest D. Thomas 1. p. q. 10. art. 5. et opusc. 44. cap. 1. [6] Constatque explicatio huius ex dictis, quia tempus dicit aliquid successivum ut mensurans. Ens autem successivum a parte rei datur et a parte rei durat successive, alias non duraret motus in re. Sed tamen hoc ipso, quod successivum est, non possunt colligi eius partes et applicari nisi per actum rationis, sicut partes ulnæ essent dispersæ, et oporteret eas colligere, ut componeretur ulna ad mensurandum. Sic ergo per actum animæ tempus habet duo, quæ ad rationem

[1] De tempore (*Pa* XVII. 35 b).
[2] c. 11. (219 a 19).
[3] c. 14. (223 a 28).
[4] *Le* II. 223. n. 5.
[5] *Pa* VI. 167 a.
[6] De tempore (*Pa* XVII. 35 a).

mensuræ requiruntur, scilicet simultatem seu collectionem partium, quæ in re fluunt et solum per operationem animæ colliguntur; in re enim simul non existunt. Secundum est applicatio talis mensuræ ad id, quod mensuratur. Et sic dicit S. Thomas lect. 23. cit. [1], quod ipsa totalitas motus accipitur per considerationem animæ comparantis prius et posterius, id est ipsa totalitas est simultas et collectio partium in motu et eius duratione, quæ applicanda est alicui ad mensurandum.

Quodsi obicias D. Thomam in 2. dist. 12. q. 1. art. 5. ad 2. [2] dicentem, « quod locus est idem per essentiam, quod superficies corporis locantis, tempus autem non est idem numero cum aliquo accidente in substantia fundato ». Ergo entitative tempus non est aliquid reale, sicut locus. Philosophus etiam in hoc libro cap. ult. [3] dicit, quod tempus ita pendet ab anima, quod si non esset anima, non esset tempus. Ergo sentit, quod tempus quantum ad suum esse, et non solum quantum ad suam formalitatem numerationis dependet ab anima.

Respondetur, quod quando *Divus Thomas* dicit tempus non esse idem numero cum aliquo accidente fundato in substantia, intelligitur de accidente permanente et fixo, id enim significat ly fundatum; locus autem est idem cum superficie, quæ est aliquid permanens. Non tamen negat tempus esse idem cum aliquo successivo et transeunte. *Ad Philosophum* respondetur, quod dubitative dicit tempus non posse esse sine anima, quia numerus non est sine numerante. Resolutive autem dicit, quod tempus utcumque est ens sine anima, id est imperfecte, ut explicat D. Thomas, et per modum successionis fluentis. Reliqua, quæ circa hanc difficultatem possunt adduci, seq. art. dicemus.

Tertia difficultas.

Inquirit, quomodo distinguatur ratio temporis a reliquis durationibus permanentibus. De quo videri potest S. Thomas 1. p. q. 10. art. 5. et in 1. dist. 19. q. 2. art. 1. [4] et opusc. 44. cap. 4. [5] Et supponimus mensuras permanentis et indivisibilis durationis esse duas, scilicet æternitatem et ævum, inter quas est quædam mensura media, quæ vocatur modus æternitatis.

Æternitas definitur a theologis ex Boetio [6], quod est « interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio » vel, ut aliis verbis dicamus est « duratio mensurans esse omnino immutabile, tam in esse quam in operatione ». Utrumque enim, tam esse quam operatio, designatur nomine vitæ. Dicitur autem possessio, quia in æternitate nihil expectatur ut futurum, sed totum est in possessione.

Ævum est duratio mensurans rem immutabilem secundum esse et mutabilem secundum operationem, et talis est, quæ mensurat esse angeli et cœli et cuiuscumque rei incorruptibilis.

Modus æternitatis est mensura rei supernaturalis, præcipue visionis beatificæ et amoris, quia illa visio elevat intellectum ad operandum modo immutabili, quia variationem non

[1] *Le* II. 223. n. 5.
[2] *Pa* VI. 495 a.
[3] c. 14. (223 a 26).
[4] *Pa* VI. 162 a.
[5] De tempore (*Pa* XVII. 39).
[6] l. 5. prosa 6. (Migne P. L. LXIII. 858).

recipit, in quo excedit ævum, quod recipit mutabilitatem in operatione.

Videndus est D. Thomas loco cit. ex 1. dist. 19. [1], ubi distinguit istas mensuras, secundum quod aliquid plus vel minus habet de potentialitate et mutabilitate, quia aliquis actus invenitur purificatus ab omni potentialitate, et talis est Deus, mensuraturque æternitate, quæ omni caret mutatione. Alius autem est actus admixtus potentiæ, scilicet creatura. Et hoc dupliciter; quædam enim potentia est totaliter completa per suum actum, quia statim habet totum suum esse, licet non totam operationem, et talia mensurantur ævo. Quædam vero non habent complete totam actualitatem suam, sed successive acquirunt, et talia mensurantur tempore.

Et dictis patet, quod ævum non solum excludit successionem prioris et posterioris, sed etiam rationem innovationis. Quod aliqui male distinxerunt, ut refert S. Thomas in 2. dist. 2. q. 1. art. 1. [2] et 1. p. q. 10. art. 5. et Quodlib. 10. art. 4. [3], quia ubicumque est prius et posterius, oportet intelligere, quod partes priores et posteriores non sint simul, alioquin una non esset prior et alia posterior. Ergo oportet, quod posterius adveniat de novo et id, quod est prius, transeat, quod est habere innovationem unius et veterationem alterius. Et sic non invenitur successio sine innovatione, neque cum unica et indivisibili existentia, sicut res permanens, sed cum tot, quot sunt instantia transeuntia, ut seq. art. dicemus. Neque est simile de radio, qui continuo exit a sole sine innovatione aliqua; nam etiam exit sine successione, quia illuminatio non est motus. Quare ævum omni successione caret formaliter, et omni etiam innovatione in sua substantia.

Potest tamen concedi in ævo aliqua successio virtualis et extrinseca: *Tum* quia habet durationem ita dependentem, quod potest modo desinere, et potuit etiam non incœpisse, quando incœpit, sicut si Deus vellet modo creare unum angelum, sicut creat animas, aut si vellet annihilare illum, angelus, qui modo crearetur, minus durasset quam angelus ab initio mundi creatus. Et qui modo annihilaretur, minus etiam duraret, quam qui non annihilaretur. Sed hoc plus vel minus durationis non est ratione alicuius successionis intrinsecæ, sed ratione extrinsecæ dependentiæ a causa libere conservante, ratione cuius etiam angelus hodie durans nondum duravit cras, quia potest cras annihilari. *Tum etiam* quia habet extrinsece successionem, quatenus non simul coexistit omnibus partibus temporis succedentis, sed secundum earum mutationem. Licet in se sit aliquid fixum et non transiens, sed tamen propter limitationem suam non omnibus simul coexistit, sed expectat res, quæ succedunt, sicut arbor fixa in fluvio non coexistit simul omnibus partibus aquæ fluentis, sed coexistit illis secundum successionem, non suam, quæ fixa est, sed aquæ, quæ illi advenit, et sic expectat illas, ut illis possit coexistere.

At vero æternitas propter suam infinitatem et immutabilitatem non solum in essendo, sed etiam in mensurando caret ista successione extrinseca, et non expectat res successivas, ut fluant et tunc illi co-

[1] *Pa* VI. 162 a.
[2] l. c. 403 a.
[3] *Pa* IX. 602 b.

existant, sed immutabiliter eas continet, antequam mutabiliter in se existant, per modum superioris mensuræ, a qua derivantur, sicut si esset arbor tantæ magnitudinis, quæ occuparet totam aquam fluvii, simul omnibus partibus coexisteret, licet illæ succederent inter se. Sed hæc ad theologos remittimus, qui speculantur æterna.

Ex dictis deducitur **integra definitio temporis** tradita a Philosopho [1], scilicet « tempus est numerus motus secundum prius et posterius ». Dicitur „ numerus ", et non duratio, quia definitur tempus, prout est mensura ceterorum. Intelligitur autem de numero numerato, id est existente in ipso motu secundum partes successivas, quæ sunt priores et posteriores. Sed tamen si tempus sit discretum, habet istas partes actualiter divisas et interruptas in re, si autem sit continuum, non habet istas divisas in re, sed solum per intellectum cum divisione aut simultate acceptas. Et ita licet tempus definiatur per numerum, tamen ex parte rei numeratæ continuitatem habet in re ratione motus, ut advertit S. Thomas in hoc libro lect. 19. [2] et in 1. dist. 37. q. 4. art. 3. [3], et ita solum habet numerum fundamentaliter et virtualiter, sicut dicimus, quod hoc lignum habet decem ulnas, non quia habet illas divisas actu, sed quia potest in illas dividi. Unde male aliqui explicant rationem numeri in tempore per modum aggregationis et multitudinis, quia aggregatio et multitudo importat actualem divisionem, sine qua partes non aggregantur, sed continuantur. Tempus autem [4] est numerus non aggregatione partium, sed continuatione.

Articulus II.

UTRUM REALIS EXISTENTIA TEMPORIS SOLUM INVENIATUR IN INSTANTI VEL ETIAM IN ALIIS PARTIBUS.

Una ex rationibus, quam Philosophus obiecit in hoc libro textu 88. [5] ad probandum non dari tempus, est, quia componitur ex partibus, quæ non sunt. Nam cum sint fluentes et successivæ, quæcumque pars componitur ex parte, quæ transit, et parte, quæ transitura est. Ergo nulla pars ut pars realiter existit, sed solum instans. Ex alia vero parte difficillime intelligitur, quod partes ut partes sint præteritæ, nisi aliquando extiterint. Et hoc non invenitur in instanti, quia partes non proportionantur durationi indivisibili, alias partes eius essent simul, id est in instanti. Nec minus difficile intelligitur, quomodo instans reddat existentem partem futuram, cum potius supponat illam non existentem, id est non præsentem. Ergo existentia instantis non afficit illam intrinsece, sed extrinsece; extrinsece autem existere est non existere realiter.

Propter hoc divisi sunt AUCTORES in hac parte. Quidam enim existimant partes temporis non solum existere ratione instantis, sed ratione propriæ existentiæ divisibilis et fluentis, sicut partes ipsæ fluentes sunt. De quo videri possunt Conimbric. hic cap. 14. q. 1. art. 4., P. Suarez disp. 50. Metaph. sect. 9. n. 20.-24., Rubio, Martinez et alii plures secuti Durandum in 2. dist. 2. q. 4. n. 14. Et explicant hoc dicendo, quod licet ens

[1] h. l. c. 11. (219 a 1).
[2] *Le* II. 209. n. 2.
[3] *Pa* VI. 309 b.
[4] *Lu* ergo.
[5] c. 10. (217 b 33).

successivum includat negationem simultatis partium, quia non possunt omnes esse præsentes, sed quædam præteritæ et quædam futuræ; dantur tamen partes prætereuntes, et quatenus realiter fiunt et transeunt, componitur ex illis ens successivum.

Alii vero tenent **tempus in facto esse et præsentialiter solum existere ratione instantis,** illas vero partes prætereuntes non esse aliud quam ipsam successionem seu fieri secundum partem præteritam et futuram, ut copulantur instanti, quod reddit utramque præsentem suo modo, id est successive. Tenent hanc sententiam plures ex antiquis, et videri potest Mag. Soto 4. Phys. q. 4., Toletus q. 11., Carmel. disp. 1. q. 8. et alii. Et videtur esse D. Thomæ, qui opusc. 44. cap. 1. [1] sic inquit: « Intelligendum est, quod esse successivorum consistit in hoc, quod existant secundum aliquid indivisibile sui, quod manifestari potest, quia quælibet pars cuiuslibet successivi divisibilis est in diversas partes. Si ergo aliquid successivum existeret non solum secundum aliquid indivisibile sui, sed secundum aliquam partem, sequeretur, quod multæ partes alicuius successivi simul essent, quod est contra rationem successivorum ». Idem docet in hoc libro 4. lect. 23. [2], dum inquit, « quod non invenitur aliquid actu in rebus de motu, nisi quoddam indivisibile motus, quod est motus divisio, sed totalitas motus accipitur per considerationem animæ comparantis priorem dispositionem mobilis ad posteriorem. Sic igitur tempus non habet esse extra animam nisi secundum suum indivisibile ». Quid clarius? Et 1. p. q. 66. art. 4. ad 5.: « Nihil », inquit, « est accipere in actu de tempore nisi nunc ». Idemque habet q. 46. art. 3. ad 3.

Denique sumitur FUNDAMENTUM HUIUS SENTENTIÆ ex ipsa natura successivi et ex modo mensurandi temporis. *Natura enim successivi* postulat, ut nulla pars simul existat cum alia. Ergo postulat taliter existere, quod una pars non sit, sed transierit, altera vero futura sit. Ergo postulat, quod non existant ratione sui et ut transeuntes sunt, sed solum ratione instantis; et hoc est existere fluenter, et non permanenter. Existere enim fluenter est taliter existere, quod una pars non coexistat alteri, sed quod una pars fluxerit et alia fluxura sit. Si autem partes non coexistunt inter se, ergo totum divisibile, quod non est aliud quam illæ partes, quibus componitur, non habet existentiam divisibilem, cum non coexistant ea, in quæ dividitur. Si autem dicatur, quod coexistunt successive, non permanenter, contra est, quia ly successive destruit veram et realem coexistentiam, quia pars, quæ transit, vere non est, ergo vere non coexistit parti futuræ. Ergo ex illis non coalescit vera existentia divisibilis totius, quod [3] non habet alias partes quam priores, id est præteritas, et posteriores, id est futuras, quia non habet veram coexistentiam partium, hoc ipso quod successiva est. Solum ergo existit ratione indivisibilis.

Ipsa etiam *ratio temporis* id manifestat. Est enim numerus motus secundum prius et posterius. Id autem est prius, quod transivit, et id posterius, quod sequens seu venturum est; nam si esset præsens, iam non esset post, sed de facto nunc. Ergo mensurabile a tempore solum est duratio præterita et futura, nulla vero præsens, quia præsens non est

[1] De tempore (*Pa* XVII. 36 b).
[2] *Le* II. 223. n. 5.
[3] *Lu* — quod . . . futuras.

divisibile in prius et posterius. Nam hoc ipso, quod est prius, non est præsens, sed præteritum, et posterius est futurum, non præsens.

Ut autem intelligatur solutio argumentorum, quorum tota difficultas in eo consistit, quomodo possint partes esse reales et realiter transire, si numquam realiter existunt nisi per aliquid a se distinctum, quod est instans, — quomodo etiam possit instans copulare realiter partes præteritas et futuras: *advertendum est*, quod natura motus, cum sit actus entis in potentia, est idem quod quoddam [1] fieri, ut tendit ad factum esse, et sic partes divisibiles successivæ se habent sicut fieri et instans seu mutatum esse sicut ipsum factum esse talium partium, et sic ista indivisibilia sunt aliquid ipsarum partium, sicut terminus et factum esse illarum. Cum ergo existentia constituat rem in facto esse, non in fieri, si partes motus se habent in fieri et solum indivisibile in facto esse, consequenter omnes illæ partes dicentur existere ratione indivisibilis, quo terminatur earum fieri et redditur factum esse transeunter. Et sic partes fluentes secundum se non existunt simpliciter, sed per modum fieri, quod tendit ad existentiam in facto esse, quæ existentia in facto esse tantum datur in instanti. Unde ita implicat partes existere ratione sui, et non solum ratione instantis, sicut repugnat aliquid dum est in fieri, habere existentiam, quæ est in facto esse. Et dicuntur partes ipsæ transire realiter, tum quia transit earum fieri adveniente instanti, tum quia etiam ipsum instans, quod est terminus earum, transit.

Quod vero dicantur illæ partes reales et realiter copulari per instans, ideo est, quia partes sunt in fieri et tendentia ad factum esse, et ratione sui sunt reales in fieri, quod est existere in tendentia, ratione vero termini in facto esse, quod est simpliciter existere. Quod autem neque ratione sui neque ratione termini, neque in fieri neque in facto esse existit, nihil reale est. Non repugnat autem unum existere per aliud, quando utrumque ordinatur ad idem esse, sicut materia per formam et partes per totum et motus per terminum, ut supra diximus q. 7. [2] Et similiter partes copulantur per instans, non sicut partes permanentes, quæ uniuntur, ut coexistant, sed sicut successivæ, quæ uniuntur, ut transeant, inchoando unam partem et terminando aliam. Et ita unio successivorum non requirit existentiam extremorum in facto esse, sicut unio permanentium, neque unam tantum existentiam habent, sed quodlibet instans suam, eo quod unum est, et aliud desinit esse.

Ex quibus patet RESPONSIO AD RATIONES DUBITANDI a principio. Dicimus enim partes posse esse præteritas in facto esse ratione instantis præteriti, in fieri vero et fluxu ratione sui. Et quando instatur, quod prætereunt ratione sui, ergo extiterunt ratione sui, negatur consequentia, loquendo de existentia propria, quæ est in facto esse; prætereunt enim ratione ipsius fieri seu fluxus, quod adveniente facto esse transit, et sic extiterunt in fieri ratione sui, et in facto esse ratione sui termini.

Ad secundam instantiam respondetur, quod instans reddit existentem partem futuram initiative, quia ab illo instanti incipit, sed consummative redditur existens alio instanti terminativo, et hoc instans est extrinsecum parti fluenti entitative, sed non terminative; sine instanti vero pars fluens existit solum in

[1] *Lu* — quoddam.
[2] art. 5.

fieri, non in facto esse, nisi cum terminatur. Unde cum urgetur, quod existentia extrinseca non potest reddere aliquid existens, distinguo: quod est omnino extrinsecum, ita quod nec sit unum nec unitum illi saltem ut terminus, transeat; quod non est omnino extrinsecum, sed unitum vel terminans et aliquid eius saltem per modum termini, nego. Sic enim potest aliquid existere per aliquid sibi non identificatum, sed communicatum realiter sibique coniunctum, sicut materia per formam, humana natura per Verbum, ut supra [1] latius diximus, et tamen intrinsece denominantur existere, quia forma realiter communicata et unita [2] etiam intrinsece denominat.

Adhuc tamen instabis: Existentia cuiuscumque rei non distinguitur ab illa nisi ad summum ut modus, ergo existentia instantis non potest modificare partes, cum differat ab illis realiter. *Item* existentia instantis est indivisibilis, existentia vero partium est divisibilis, sicut et ipsa entitas earum. Ergo existentia instantis non servit pro partibus neque illis est proportionata, sicut neque existentia angeli, quæ est indivisibilis, lapidi, qui est quantus. *Item* vel pars futura et præterita habent aliam existentiam quam instantis vel non. Si non, ergo posito instanti est actu pars præterita et futura, atque adeo iam non est futura neque præterita, sed præsens, quia tota etiam existentia præsens est. Ubi autem est existentia, dat effectum suum formalem, quod est reddere existens, et sic si est existentia præteriti et futuri, reddit existens præteritum et futurum. Ergo non transit præteritum nec deest futurum, quia utriusque existentia præsens est. Si vero habet aliam existentiam, ratione cuius dicitur futura vel præterita aliqua pars, ergo illa existentia nondum est in instanti, sed immediate post erit vel immediate ante fuit, quod est esse existentiam divisibilem.

Ad primum respondetur existentiam unius ut *quo* posse convenire omnibus, quæ illi communicant, et mediante quo participant existentiam, quæ si est modus, non est modus afficiens tantum unam partem, sed ipsum totum, quod est subiectum adæquatum illius, licet conveniat mediante aliquo tamquam principio *quo*, sicut figura est modus totius quantitatis et non unius partis tantum, licet mediantibus partibus conveniat. Sic ergo ratione instantis partes successivæ participant existentiam, quia instans est aliquid illarum tamquam terminus, quo successive terminantur in facto esse, sicut materia et ipsum totum existunt mediante forma.

Ad secundum dicimus existentiam instantis esse formaliter indivisibilem, virtualiter autem et terminative divisibilem, sicut et ipsum instans, licet sit indivisibile, terminat partes et [3] punctum partes lineæ, et sicut anima indivisibilis informat corpus. Imo omnis existentia et subsistentia, quia terminus est, simplex et indivisibilis est, licet virtualiter divisibilis et ut quo, ut supra q. 7. [4] diximus. Existentia autem angeli nec virtualiter divisibilis est, et sic non servit pro lapide.

Ad ultimum dicitur, quod pars præterita et futura non habent aliam existentiam in facto esse nisi instantis, in quo successive terminan-

[1] q. 7. art. 3. et 5.
[2] *Lu* — et unita.
[3] *Lu* — et ... lineæ.
[4] art. 3. et 5.

tur, et sic terminative sunt præsentes. Habent tamen secundum se existentiam in fieri, quæ non est existentia simpliciter, et secundum hanc transit præterita et nondum est futura. Ratione vero instantis initiative est futura et consummative est præterita, et sic transeunt de instanti ad instans sicut existentia initiativa ad consummativam. Numquam autem simul existunt complete et adæquate, sed inchoative una et terminative altera. Et hic est modus proprius existens rei successivæ, cuius existentia in facto esse non debet afficere omnes partes adæquate et omni modo, sed ratione sui termini, in quo transeunter consummantur et ratione cuius sunt in facto esse, licet pereant in ratione fieri. Nam, ut diximus supra in q. 14. [1], entitas motus non est alia quam entitas termini, quodlibet autem instans seu mutatum esse se habet ut terminus saltem medius et inadæquatus partis immediate præteritæ, et sic est ibi pars entitative sicut in suo termino. Numquam ergo existunt simul pars præterita et futura in facto esse et consummative, sed futura initiative et præterita consummative, quod non est inconveniens, hoc enim potius est non simul esse.

Articulus III.

QUOD SIT SUBIECTUM INTRINSECUM ET EXTRINSECUM TEMPORIS.

Vocamus subiectum intrinsecum illud, cui tempus inhæret tamquam duratio motus, extrinsecum autem illud, quod subicitur tempori et ab eo mensuratur extrinsece. Et de primo inquirimus duo: *Primo*, an subiectum temporis sit primum mobile seu primus motus; *secundo*, an sit unicum tantum tempus. Et circa subiectum extrinsecum, an non solum ipse motus, sed etiam ipsa substantia mutabilis mensuretur tempore.

Dico ergo primo: **Tempus sumptum stricte pro mensura regulari motus subiective est in primo motu, et ibi habet rationem mensuræ intrinsecæ respectu sui, et extrinsecæ respectu aliorum motuum.**

Prima pars constat ex D. Thoma et Aristotele hoc libro [2] lect. 23. [3] et 1. p. q. 10. art. 6. et in 2. dist. 12. q. 1. art. 5. ad 3. [4] Constat enim, quod inter omnes motus uniformior et regularior est primus motus cœli, et est minus deficiens et simpliciter notior, quia quotidie volvitur. Ergo duratio in illo existens est mensura ceterorum. Verum tamen est, quod ad distinguendum et memoriæ commendandum ipsum tempus et motum cœli, utimur quibusdam signis, ut horologiis, scripturis vel aliis similibus, quibus designamus annos et menses, non quod ista sint tempus, sed instrumenta, quibus tempus designamus.

Secunda vero pars ab aliquibus negatur, eo quod mensura debet esse notior mensurato, motus autem et tempus sunt idem; ergo terminus non potest esse mensura motus, in quo est. Item, quia motus non habet aliam quantitatem a tempore. Ergo non est mensura illius, quia mensura est id, quo cognoscitur quantitas rei. Ubi est ergo eadem quantitas, non potest esse id, quo cognoscitur tamquam notiori. Eandem sententiam generaliter docet

[1] art. 2.
[2] c. 14. (223 b 18).
[3] *Le* II. 224. n. 11.
[4] *Pa* VI. 495 b.

P. Vazquez 1. p. disp. 31. cap. 5. de omni mensura intrinseca, quia nulla mensura intrinseca, ut quantitas respectu substantiæ, est causa, ut res illa nobis notior fiat. Neque Aristoteles aliud docuit, nisi quod mensura debet esse homogenea cum re, quam mensurat, quia intelligit unam magnitudinem esse mensuram alterius. Et sic substantia non subicitur propriæ durationi ut mensuræ, sed ratione propriæ durationis subicitur alteri durationi ut mensuranti. In summa, mensura debet esse eiusdem generis cum mensurato, accidens autem respectu proprii subiecti non est eiusdem generis.

Res ista fortasse solum in verbis pugnat. Certum tamen est multa, quæ notificant alia, etiam notificare seipsa et mensurare, et similiter subiectum, in quo sunt, quia mediante illo redditur notius et manifestius, quod alias sine tali forma vel perfectione ignotum maneret, sicut videmus, quod lux non solum manifestat colorem, sed etiam seipsam et subiectum, in quo est. Similiter quantitas seipsam ordinat et situat in loco et partes substantiæ, quæ sine ipsa manerent confusæ, et non solum manifestat et mensurat id, cui extrinsecus adiungitur per contactum. Et idem est de duratione, quando est uniformior et indefectibilior. Ergo nihil prohibet, id appellare mensuram intrinsecam seu formalem, denotando in ly intrinsecam, quod non mensurat per applicationem sui ad alterum, sed per informationem, qua rem ipsam reddit formaliter ordinatam aut notificatam. Et sic loquitur in pluribus locis S. Thomas. Nam in 2. dist. 27. q. 1. art. 2. ad 1. [1] inquit, « quod mensura est duplex, quædam intrinseca, quæ est in mensurato, sicut accidens in subiecto, quædam extrinseca, et hanc non est necesse multiplicari ad multiplicationem mensuratorum ». Et q. 1. de Veritate art. 5. [2]: « Mensuratur », inquit, « corpus mensura intrinseca, sicut linea vel superficie vel profunditate, et mensura extrinseca, sicut locatum loco et motus tempore et pannus ulna ». Ratio autem istorum est, quia hoc ipso, quod subiectum subiciatur accidenti, redditur illi proportionatum et commensuratum secundum intrinsecam informationem. Ergo invenitur ibi, quidquid requiritur ad rationem mensuræ et mensurati, quia tale accidens ordinat et manifestat rem ipsam ut *quo*, subiectum autem proportionatur et notificatur illo, non ut mensurante et notificante *quod*, sed *quo*.

Ad fundamenta opposita respondetur: *Ad primum*, quod tempus et motus sunt idem entitative et materialiter, non formaliter seu modaliter. Et ideo tempus habet mensurare ut *quo*, motus autem redditur mensuratum ut *quod;* recipit enim illam uniformitatem a tempore. Sufficit autem ad mensuram, quod sit uniformior et notior ut quo.

Ad secundum dicitur, quod licet mensura sit id, quo cognoscitur quantum, non tamen est necesse, quod præsupponatur quantum per aliam formam, sed quod ipsa mensura quantum reddatur et sic notificetur. Et sic licet tempus non addat novam quantitatem ad motum, reddit tamen illam uniformem et mensuratam intrinsece, id est recipientem uniformitatem mensuræ et per illam se notificantem, tamquam per rationem et principium *quo* et per informationem, quod in aliis fit per applicationem extrinsecam.

Ad fundamentum Patris Vazquez

[1] *Pa* VI. 404 b.
[2] *Pa* IX. 12 b.

respondetur, quod mensura debet esse notior mensurato, sed sufficit quod sit notior ut quo, etiamsi non ut quod. Et sic mensura intrinseca respectu eius, in quo recipitur, est notior ut quo, respectu vero eius, cui applicatur ut extrinseco, est uniformior et notior ut quod. Neque Aristoteles oppositum huius docuit, quia esse mensuram homogeneam mensurato potest intelligi vel ut quo vel ut quod, et respectu subiecti recipientis est homogenea ut quo, scilicet id, quo tale subiectum redditur homogeneum et uniforme alteri extrinseco, respectu cuius est homogeneum ut quod, si [1] mensurat illud per applicationem et contactum rei ad rem.

Denique, quod dicitur debere mensuram esse eiusdem generis cum mensurato, intelligitur vel secundum proportionem vel secundum similitudinem; quæ enim participant idem genus et continentur sub illo, dicuntur eiusdem generis per similitudinem et convenientiam. Quod autem recipit et informatur ab aliquo, dicitur illius generis per proportionem, quia est capax et proportionatum illi, quod recipit, et ab eo ut a principio *quo* reducitur ad tale genus participative, non formaliter.

Dico secundo: **Tempus large sumptum pro cuiuscumque motus duratione est subiective in quocumque motu et multiplicatur ad multiplicationem motus, subordinatur tamen primo tempori, quod est mensura ceterorum.**

Constat hoc ex pluribus locis sancti Thomæ, ubi distinguit tempus proprie dictum, quod est in motu cœli, a tempore large accepto, quod est in quocumque motu, ut art. 1. retulimus. Hoc enim tempus non est aliud quam duratio cuiuscumque motus habentis prius et posterius in successione partium; duratio autem est in re durante sicut existentia, ergo subiective est in tali motu.

Quod autem subordinetur talis duratio seu tempus primo motui et tempori patet, tum quia omnis motus inferior dependet a primo motu cœli, tum quia respicit illum ut maxime regularem, et consequenter per illum mensurari potest. Et hoc modo intelligitur Augustinus 11. Conf. cap. 23. [2] cum dicit, motum cœli non esse tempus, quia cum tempore Iosue cessavit ille motus, « sol stabat, sed tempus ibat ». Loquitur enim de tempore communiter dicto pro cuiuscumque motus duratione, non pro illo, quod est maxime regulare, quod solum est in motu cœli.

Dico tertio: **Tempus sumptum pro duratione regularissima mensurante ceteros motus est tantum unum numero, sicut et motus regularissimus unus tantum est.**

Constat hoc ex dictis deducturque ex Philosopho in hoc libro cap. 14. [3], ubi expresse ponit unitatem temporis propter unitatem primi motus. Et asseritur a D. Thoma 1. p. q. 10. art. 6. et in 2. dist. 12. q. 1. art. 5. ad 3. [4] et alibi sæpe. Constat enim, quod primus motus ceteris uniformior et a quo cetera dependent, est tantum unus. Quod autem sæpius recurrant eadem tempora, ut ver, æstas etc., quæ non sunt eadem numero, sed specie, non obstat, quia effectus veris et æstatis sunt diversi in hoc anno et in præcedenti, sed circulationes sunt continuæ et motus non interruptus. Et propter talem unitatem dicitur etiam tem-

[1] *Lu* — si ... ad rem.
[2] Migne P. L. XXXII. 821.
[3] 223 b 21.
[4] *Pa* VI. 495 b.

pus unum et motus unus, licet ex multis circulationibus componatur.

Addit autem D. Thomas etiam in rebus incorruptibilibus dari *unum ævum* propter unitatem primi angeli, qui ceteris est simplicior et uniformior, ut affirmat Quodlib. 5. art. 7. [1] et 1. p. q. 12. art. 6. et in 2. dist. 2. q. 1. art. 2. [2] Quod tamen intelligitur non solum de ratione mensuræ secundum maiorem dignitatem, sed secundum uniformiorem mensurationem, quantum est ex parte sua et respectu perfecte cognoscentis, non respectu nostri, qui imperfecte cognoscimus; sic enim nihil nobis notificat ævum superioris angeli de mensuris inferioribus, quia æque nobis ignotum est atque ipsæ durationes inferiores. Sed tamen ad rationem mensuræ secundum se non requiritur, quod sit notior quoad nos et secundum imperfectionem nostræ cognitionis (hoc enim solum requireretur, ut sit mensura nobis deserviens), sed sufficit, quod ex parte sua et respectu modi perfecte cognoscendi sit uniformius altero et notificativum illius. Sic autem est mensura ævum supremi angeli, quia est duratio simplicior tam in se, quam ut est radix suarum operationum præsertim primæ, v. g. qua angelus se intelligit, quæ etiam mensuratur ævo, quia numquam cessat. Quodsi in hac patitur aliquam difformitatem angelus, non subiciendo illam Deo, qui est summa simplicitas, ut fecit Lucifer, amittit esse primam regulam æviternorum propter obliquitatem operationis æviternæ ut non subiectæ, ut docet S. Thomas Quodlib. 5. art. 7. [3] Mensurat autem ævum ceteras durationes rerum incorruptibilium, etiamsi sint corpora cœlestia, quia licet differant in genere naturæ, conveniunt tamen in ratione durationis incorruptibilis, ut ait S. Thomas 1. p. q. 10. art. 6. ad 2. De [4] quo plura dicimus 1. tom. 1. p. disp. 10.

Circa subiectum extrinsecum, quod est mensurabile a tempore, constat certo apud omnes ipsum motum esse mensurabilem a tempore et mediante motu etiam ipsum subiectum motus, quod est substantia mobilis. Dubium vero est, an ipsa substantia corruptibilis immediate in se, et non solum ratione motus sit mensurabilis tempore. Nam *ex una parte* eius substantia non est successiva, sed permanens, et sic non proportionatur illi tempus, quod est successivum. *Ex alia vero parte* non apparet, quæ mensura sit illi assignanda. Nam ævum est mensura rei incorruptibilis, quod non convenit substantiæ corruptibili; tempus autem est mensura successiva, quod etiam rei permanenti non convenit.

Unde auctores, qui sentiunt non mensurari tempore substantiam corruptibilem, ut Scotus in 2. dist. 2. q. 4. [5] et Conimbric. hic cap. 14. q. 3. art. 1. et Suarez disp. 50. Metaph. sect. 7. et alii, tamen disconveniunt in assignanda mensura illi convenienti. Nam *quidam* affirmant esse ipsum ævum sumendo illud dato modo pro mensura non solum rei incorruptibilis, sed etiam rei permanentis. *Alii* assignant instans temporis discreti, alii modum ævi, alii denique etiam mensuram innominatam.

Nihilominus circa hoc dico ultimo: **Substantia rei corruptibilis secundum conceptum substantiæ non est mensurabilis tempore, neque alia**

[1] *Pa* IX. 531 a.
[2] *Pa* VI. 404 b.
[3] *Pa* IX. 531 b.
[4] *Lu* — De ... disp. 10.
[5] II. 130 b.

mensura, sed in quantum habet quantitatem durationis. Et non solum ut actu est mota, sed etiam ut mobilis seu corruptibilis, actu tamen quiescens et permanens mensuratur ipso tempore.

Hæc est mens Aristotelis et Divi Thomæ, ut videri potest 4. Phys. textu 118. [1] et 119. [2] et ibi Divus Thomas lect. 20. [3] Cuius verba sunt: « Tempus mensurat id, quod movetur et quiescit, non in quantum est lapis vel homo, sed in quantum est motum et quiescens; mensuratio enim proprie debetur quantitati. Cuius ergo quantitas tempore mensuratur, illud proprie tempore mensuratur. Ex mensuratione autem temporis cognoscitur, quantus sit motus et quanta sit quies, non autem quantum sit illud, quod movetur. Unde quod movetur simpliciter, non mensuratur tempore secundum propriam quantitatem, sed secundum quantitatem sui motus. Ex quo patet, quod proprie tempus sit mensura motus et quietis, sed per se motus, quietis autem per accidens ». Sic D. Thomas, nec umquam oppositum docuit. Nam 1. p. q. 10. art. 4. aperte tribuit mensuram temporis non solum motui, sed etiam subiecto mutabili. In opusc. autem 44. cap. 3. [4] solum dicit, « quod mobilia quantum ad id quod sunt, sicut homo aut lapis, non mensurantur tempore, quia essentia eorum non habet prius et posterius ». Quod etiam verissimum est, nec aliud dicit quam in 4. Phys. cit., quia videlicet res mobiles secundum conceptum substantiæ non mensurantur tempore, bene tamen secundum durationem mutabilem, licet non actu motam.

Et ratio est, quia idem est quies, quod permanentia, cum illud dicatur quiescere, quod se habet nunc sicut antea. Eadem ergo est mensura rei permanentis, ut permanens est, et rei quiescentis. Quies autem rei mutabilis mensuratur tempore, ergo et ipsa substantia corruptibilis, non ut substantia, sed in quantum durans et permanens in quiete, mutabili tamen et corruptibili, subicietur tempori. Et præsertim hoc apparet in substantiis, quæ etiam in ipsa substantia mutantur per augmentum vel decrementum aut aggenerationem; tales enim etiam in ipsa substantiæ duratione subiciuntur tempori. Quæ vero non sic mutantur, tamen quia mutari possunt et dependent in sua duratione a causis transmutabilibus, dicuntur mensurari tempore, etiamsi actu non mutentur, sed quiescant.

Ex quo patet ad rationem dubitandi a principio. Dicimus enim, quod res permanens, licet actu et formaliter non sit successiva, est tamen radicaliter et extrinsece, eo quod ex sua radice petit posse mutari et corrumpi et pendet a causis mutabilibus. Et sic quando dicitur, quod in sua duratione est permanens et idem, distinguo: permanens ratione immutabilitatis seu ex oppositione ad motum, nego; ex causa conservante in illa permanentiam et quietem, cum potentia tamen, ut mutetur, concedo. Sed hoc est mensurari tempore, sicut quies, quam constat mensurari tempore tamquam quid oppositum motui, sicut dicit Philosophus in cap. 12. huius libri [5], et ipsa experientia constat.

[1] c. 12. (221 b 7).
[2] l. c. 19.
[3] *Le* II. 214. n. 10.
[4] De tempore (*Pa* XVII. 38 a).
[5] 221 b 7.

Quodsi dicas: Quomodo ergo Aristoteles et D. Thomas dicunt manere idem nunc in toto tempore, quia manet idem mobile, si secundum hanc resolutionem etiam mobile mensuratur tempore, et non mensuratur nunc? *Respondetur* manere idem nunc, non quia sit verum instans aut res ipsa solum instanti mensuretur, sed quia est mobile permanens. Sed permanentia est duplex: Alia quietis privativæ, quæ scilicet est capax mutari, alia quietis negativæ, quæ omni modo opponitur mutationi; et prima mensuratur tempore, secunda ævo, quia est incorruptibilis.

CIRCA LIBRUM QUINTUM PHYSICORUM

DE DISTINCTIONE, UNITATE ET CONTRARIETATE MOTUS

SUMMA TEXTUS LIBRI QUINTI PHYSICORUM ARISTOTELIS [1]

Postquam Philosophus egit de natura motus libro tertio et de eius mensuris, quæ sunt locus et tempus, in libro quarto, hic incipit agere de distinctione motus: Primo quidem per suas species in hoc libro, deinde penes partes quantitativas in sequenti.

Et dividitur liber iste in tres partes: In prima agit de speciebus motus in communi, duobus primis capitibus. In secunda agit de unitate et diversitate eius, aliis duobus capitibus usque ad 4. In ultima de contrarietate motus usque ad caput 6.

Summa cap. 1.

In hoc primo capite, ut incipiat Philosophus tradere species motus, **duo præmittit:** Primo distinguit motum per se a motu per accidens; secundo distinguit omnes modos mutationis ex parte termini a quo in terminum ad quem, quæ quatuor modis variari possunt.

Circa primum distinguit motum ex parte termini ad quem in motum per accidens, et simpliciter ex parte, et simpliciter per se primo. Per accidens, sicut si dicatur de eo, quod sit album, quod mutatur in id, quod cognoscitur; cognosci enim accidit albo. Si vero dicatur, quod albefactio est motus in colorem, erit motus simpliciter ratione termini in partem. Si vero dicatur de eo, quod albefit, quod mutatur in album, erit prædicatio simpliciter primo et per se, quia albefactio per se tendit in albedinem.

Ex quibus colligit, quod mutatio per accidens omittenda est, quia non consideratur ab arte, quia determinatam rationem non habet. Mutatio autem, quæ non est per accidens, invenitur inter contraria, quantum ad motum ad qualitatem, quantitatem et ubi, et inter contradictoria quantum ad generationem et corruptionem.

Circa secundum, ad investigandum species motus docet, quod cum mutatio sit de quodam in quiddam, quatuor modis contingit aliquid mutari: aut de subiecto in subiectum, aut de non subiecto in subiectum, aut de subiecto in non subiectum, aut de non subiecto in non subiectum.

Et exclusa ista quarta, quæ non constituit speciem mutationis, cum non sit inter extrema opposita (nec enim duæ negationes oppositæ sunt), in reliquis tribus dantur species mutationis et invenitur motus. Et quidem mutatio ex non subiecto in subiectum, quæ versatur inter contradictionem, est generatio vel simpliciter, si sit substantiæ, vel secundum quid, si sit accidentis, ut ex non albo in album, in quo manet subiectum simpliciter ens actu et mutatur ex non esse secundum quid in esse secundum quid. Si autem subiectum non sit ens actu, sed ex non esse simpliciter fiat, est generatio substantialis. Mutatio autem de esse in non esse est corruptio.

Et istæ duæ mutationes non sunt motus. Generatio enim substantialis fit ex materia prima, quæ est subiectum generationis, quæ secundum se et sine forma non existit simpliciter, ergo non movetur, quia quod movetur, existit. Quod similiter corruptio non sit motus, patet, quia corruptio opponitur generationi, sed motui non opponitur nisi alter motus vel quies. Ergo si generatio non est motus neque quies, corruptio ei opposita motus non erit.

Ex quo infert, quod motus per se sumptus solum invenitur in uno modo mutationis, scilicet ex subiecto in subiectum seu de contrario in contrarium, intelligendo per contraria non solum extrema, ut album et nigrum, sed etiam media, ut viride et rubrum, imo et privativa.

Denique, in calce capitis dividit motum sic per se sumptum in tres species, quia in tribus tantum prædicamentis invenitur, scilicet ad qualitatem, quantitatem, ubi.

Summa cap. 2.

Quod in calce præcedentis capitis insinuaverat Aristoteles in tribus prædicamentis dari motum, in præsenti id probat latius. Et circa hoc **facit tria:** Primo excludit omnia alia prædicamenta a motu. Secundo concludit, ad quæ prædicamenta de facto sit motus. Tertio solvit dubitationem quamdam, scilicet ad quam speciem motus reducatur mutatio, quæ procedit secundum magis et minus in eadem specie. Et tandem docet, quomodo aliquid dicatur non moveri seu quiescere, quia oppositorum eadem est ratio.

Circa primum excludit Philosophus motum a prædicamento substantiæ et a prædicamento ad aliquid, et a prædicamento actionis et passionis, quæ nomine motus comprehendit. Quod ergo ad substantiam non sit motus proprie dictus, probat ex supradictis, quia substantiæ nihil est contrarium positive, motus autem est inter contraria, cum sit de subiecto in subiectum.

Quod vero ad ad-aliquid non sit motus directe et propter se, ex eo probat, quia contingit relationem nasci non mutato eo, in quo est relatio, sed termino relationis, ut cum ego reddor æqualis alteri solum ex eo, quod ille alter de novo fit. Ergo ad relationem non est per se motus, sed solum relatio consequitur aliquam mutationem, sicut ex mutatione circa quantitatem consequitur æqualitas.

Quod vero ad actionem et passionem non sit per se motus, probat, quia actio et passio entitative motus sunt, sed ad motum non datur per se motus, ergo.

Minorem probat, quia ad mutationem non est mutatio tamquam subiecti, neque enim mutatio est subiectum mutabile, v. g. motus non albescit aut refrigescit etc. Neque una mutatio est ad aliam ut ad terminum ad quem, quia sic deberet esse ad mutationem oppositam, cum termini a quo et ad quem sint oppositi, et sic ægrotatio esset ad sanationem et e contra, ergo moveretur simul subiectum contrariis motibus. *Secundo*, quia sequeretur processus in infinitum. Nam si una mutatio terminatur ad aliam, etiam ad priorem terminabitur alia mutatio et ad illam alia, quia eadem est ratio de omnibus. Processus autem in infinitum est impossibilis; nam etsi per accidens posset dari processus in infinitum in motibus, ut si res essent ab æterno, generationes essent ab æterno, tamen per se non potest in eis dari processus in infinitum, quia non potest dari ultima generatio, nisi detur prima. Si enim non datur prima, sed quacumque data est alia prior, nulla generatio est completa, quia ista generatio quamdiu fit, nondum est, sed fit, et similiter illa alia generatio nondum est, sed fit, siquidem ad illam datur generatio, et de quacumque alia retrocedendo in infinitum est verum dicere, quod fit, et

[1] 224 a.

non est, quamdiu ad illam datur generatio. Ergo nulla generatio est completa et consequenter neque genitum, v. g. ignis, quem tamen generari videmus.

CIRCA SECUNDUM ostendit ex dictis dari motum ad tria prædicamenta, scilicet ad quantitatem, qualitatem et ubi; reliqua enim, ut vidimus, non terminant motum. Et vocatur motus ad qualitatem communi vocabulo alteratio. Motus autem ad quantitatem non habet commune nomen, sed per species suas vocatur augmentum et decrementum, motus autem ad ubi vocari potest latio.

CIRCA TERTIUM ponit illam dubitationem, ad quam speciem motus pertinet illa mutatio a minus ad magis in eadem specie, ut a minus albo ad magis album, et dicit pertinere ad alterationem, quia magis et minus in eadem specie etiam quandoque contrarietas est; minus album accedit ad nigrum et magis album recedit.

Denique in calce capitis tangit DE QUIETE, quæ opponitur motui, et dicit tripliciter dici aliquid immobile vel quietum: Primo negative, quod non est aptum moveri, ut Deus; secundo, quod difficile moveri potest; tertio, quod aptum est moveri et de facili potest moveri, sed actu non movetur, quod est privative quiescere, et hoc solum proprie dicitur quiescere.

SUMMA CAP. 3.

In hoc capite incipit SECUNDA PARS HUIUS LIBRI, in qua agit Philosophus de unitate et diversitate motus, et in hoc 3. capite præmittit quædam necessaria ad determinandum de unitate et diversitate eius, in sequenti autem capite determinat et resolvit.

Præmittit ergo in hoc capite definitiones quasdam de iis, quæ requiruntur ad agendum, de unitate et diversitate motus, id est, quæ dicantur esse simul vel separatim, quid sit tangere, quid sit esse medium, quid consequenter se habere, quid sit habitum et quid continuum, et *primo* definit hæc omnia, *secundo* comparat inter se.

CIRCA PRIMUM: Simul secundum locum dicuntur « quæ sunt in uno loco », scilicet proximo et immediato seu proprio. Dicuntur se tangere, « quorum ultima sunt simul »; ultima autem sunt superficies vel lineæ. Definit medium, quod est illud « id, in quod primo pertingit id, quod movetur continue, quam in ultimum ». Continue moveri dicitur, quod nihil vel minimum intermittit in motu. Definit ea, quæ consequenter se habent, scilicet « inter quæ nihil eorum, quæ in eodem genere sunt, medium cadit, et unum post alind ». Quod potest esse vel secundum situm vel secundum numerum vel secundum dignitatem aut perfectionem vel secundum tempus. Definit contiguum « id quod consequenter ad aliud se habet et ipsum tangit ». Definit denique continuum « cuius scilicet partes unico modo seu indivisibili copulantur ».

CIRCA SECUNDUM comparat ista tria, scilicet consequenter se habere, tangere et continuum, et dicit, quod consequenter se habere latius patet quam se tangere. Nam ut aliqua consequenter se habeant, sufficit ordo in positione vel modo, etiamsi non tangant, ut quæ separata sunt a materia. Tangere autem latius patet quam continuum, quia omne continuum tangit partem sibi continuam, non tamen omne, quod tangit, est continuum, cum etiam se tangant, quæ contigua sunt. Ultimo ponit discrimen inter puncta et unitates: Primo, quia punctum tangit aliquid, scilicet partes lineæ; unitates autem possunt consequenter se habere, sed non necessario tangunt. Secundo, quia inter duo puncta debet reperiri aliquod medium, non enim duo indivisibilia sunt immediata; non vero inter duas unitates necesse est dari medium.

SUMMA CAP. 4.

In isto capite agit Philosophus de unitate et diversitate motus, et **tria præstat in hoc capite:** Primo ostendit unde sumatur et quomodo unitas et diversitas motus; secundo, quomodo continuitas; tertio, quomodo regularitas et irregularitas.

CIRCA PRIMUM distinguit triplicem modum unitatis et diversitatis in motu,

scilicet quod sit unus genere, unus specie, unus numero. Dicitur motus unus genere, qui pertinet ad unum prædicamentum, sicut omnes lationes sunt unius generis. Specie dicitur unus, qui ad unam speciem terminatur, ut dealbatio ad albedinem. Quia vero instari poterat in motu recto et obliquo, qui possunt terminari ad idem punctum, respondet lationes non solum respicere terminos materialiter, sed lineas seu media, per quæ fiunt; est autem specie diversa linea circularis et recta. Denique dicitur motus unus numero seu unus simpliciter, in quo tria concurrunt, a quibus eius unitas numerica pendet, scilicet unitas subiecti, termini et temporis; quorum si aliquid discontinuatur, non erit motus unus numero.

CIRCA SECUNDUM ostendit, quid sit necessarium, ut motus sit continuus. Ad quod respondet tria esse necessaria sicut ad unitatem, eo quod motus continuus est unus: Primum, quod habeat unitatem speciei; quæ enim differunt specie, non continuantur. Secundo requiritur unitas subiecti; diversorum enim subiectorum non potest esse idem motus. Tertio requiritur unitas temporis, quia si tempus non est unum, interrumpitur quiete, quod est discontinuari.

CIRCA TERTIUM duas causas ponit irregularitatis motus: Prima ex parte medii, si via ipsa sit obliqua et non recta. Secunda ex parte moventis, scilicet quia non eodem modo movet, sed modo velocius aut acrius, modo tardius aut remissius. Denique ostendit motum irregularem, licet uniformis non sit, posse esse unum continuitate, minus tamen unum est quam regularis, quia plus diversitatis habet, sicut linea habens angulum minus una dicitur quam recta.

SUMMA CAP. 5.

Hoc capite et sequenti tangit Philosophus ULTIMAM PARTEM HUIUS LIBRI, scilicet de contrarietate motus, et in hoc 5. capite agit de contrarietate motuum, in sequenti de contrarietate quietum.

Circa contrarietatem motuum **tria facit:** Primo proponit quinque modos, quibus motus contrariari possunt. Secundo removet ex illis eos, qui veram contrarietatem non faciunt. Tertio assignat verum modum contrarietatis.

CIRCA PRIMUM numerat quinque modos seu combinationes, quibus motus possunt esse contrarii: Primus secundum accessum et recessum ab eodem termino, sicut generatio et corruptio ex esse et non esse alicuius. Secundus ratione contrarietatis terminorum a quibus, ut si unus motus sit ex sanitate, alius ex ægritudine. Tertius secundum contrarietatem terminorum ad quos, ut motus in sanitatem et ægritudinem. Quartus secundum contrarietatem termini a quo ad terminum ad quem, ut ex sanitate in ægritudinem. Quintus secundum contrarietatem utrorumque terminorum, ut motus ab ægritudine in sanitatem contrariatur motui e converso a sanitate in ægritudinem.

CIRCA SECUNDUM excludit a contrarietate motuum tam quartum quam secundum modum. Nam quartus modus invenitur in uno tantum motu; idem enim motus est a sanitate ad ægritudinem ut a termino a quo ad quem. Secundus autem, quia contrarietas motuum non accipitur a contrarietate terminorum a quibus, *tum* quia possunt motus a diversis terminis a quibus terminari in unum et idem, ut si ex albo tendatur ad viride et similiter ex nigro; *tum* quia termini a quibus relinquuntur et consequenter contrarietas eorum, contrarietas autem quæ relinquitur non constituit contrarietatem, sed quæ assumitur et ad quam tenditur.

CIRCA TERTIUM concludit, quod contrarietas sumitur in motibus secundum tertium et quintum modum, in mutationibus autem secundum primum. Hi enim restant exclusis illis duobus.

In motibus enim contrarietas accipitur secundum speciem et rationem ipsorum. Proprie autem ratio motus est a quodam in quiddam; ergo secundum contrarietatem istorum sumitur contrarietas motus. Sic ægrotare est contrarium ei, quod est sanari, et addiscere ei, quod est decipi, propter contrarietatem terminorum.

Secundo, in mutationibus non habentibus contrarium, ut generatio et

corruptio, sumitur contrarietas penes accessum et recessum ab eodem termino, penes contrarietatem extremorum, quia carent illo; et sic generatio ignis est accessus ad ignem, corruptio vero ignis recessus ab illo.

Summa cap. 6.

In hoc ultimo capite **facit duo:** Primo determinat Philosophus de contrarietate quietum tam in motibus quam in mutationibus. Et secundo solvit quasdam dubitationes ex præmissis relictas.

Circa primum distinguit de oppositione motus ad quietem et de oppositione quietum inter se. Et quidem motus et quies opponuntur non contrarie, sed privative; nec tamen opponitur omnis motus omni quieti, sed unumquodque in suo genere, sicut motui locali quies in loco. Et loquendo secundum veritatem quies in termino a quo est, quæ contrariatur motui, sicut motui ab albo in nigrum contrariatur quies in albo. Non autem contrariatur quies in termino ad quem, quia potius motus est causa talis quietis et ad eam tendit, non autem unum oppositum est causa sui oppositi.

At vero quies et quies opponuntur sicut ipsi motus penes contrarietatem terminorum, in quibus est quies, sicut quies in sanitate contrariatur quieti in ægritudine.

In mutationibus autem, quæ non sunt motus stricte dicti, non datur proprie quies contraria mutationi, sed dici potest, quod non mutatio contrariatur mutationi.

Circa secundum proponit tres dubitationes ad exactiorem contrarietatis motuum explicationem: Prima circa alium modum contrarietatis, quæ est penes naturale et violentum in motibus. *Primo inquirit*, an, sicut datur naturale et violentum in motibus localibus, ita inveniantur in aliis generibus motuum, puta alterationis et augmentationis. *Et respondet* etiam in aliis generibus dari violentum et naturale, sicut generationes et corruptiones violentæ sunt præter naturam, et similiter alterationes aliquæ non secundum naturalem cursum proveniunt, ut cum quis dimittitur a febri diebus non criticis; et hoc modo non inconvenit, quod generatio contrarietur generationi secundum violentiam et naturam.

Secunda quæstio est, an detur generatio quietis, ita quod generatio eius dicatur via ad statum. Quam controversiam disputat in utramque partem, nec solvit eam expresse, sed implicite, dum *dicit* non generari quietem, dum res detinetur violenter in aliquo loco, sed cum naturaliter et tranquille.

Tertia dubitatio est, quia ex dictis sequitur duo contraria eidem convenire. Dum enim quis tendit ab albo in nigrum, non statim habet totam albedinem, nec statim exuit totam nigredinem, sed partim habet unam, partim alteram, quod est habere aliquid de utroque contrario. *Respondet:* Habet duo contraria non simpliciter et in esse perfecto et quieto, quod repugnat, sed unum in abiectione et aliud in acquisitione; et sic contraria aliquando permiscentur in esse imperfecto.

QUÆSTIO XIX.

DE UNITATE ET CONTRARIETATE MOTUS.

Articulus Primus.

UTRUM GENERA MOTUS SUMANTUR PENES DIVERSA PRÆDICAMENTA, AD QUÆ EST MOTUS.

Breviter **supponenda** est ex Aristotele in 1. cap. huius libri [1] et D. Thoma ibi lect. 2. [2] et q. 28. de Veritate art. 1. [3] differentia inter mutationem et motum. Mutatio

[1] 225 a 34, b 1.
[2] *Le* II. 232. sq.
[3] *Pa* IX. 427 b.

enim communior est quam motus. Nam mutatio in communi solum dicit transitum de quodam in quiddam, quia, ut dicit D. Thomas hic lect. 2. [1], ex ipso mutationis nomine manifestatur, quod importat aliquid esse post aliud et unum esse prius, aliud posterius. Hanc mutationem sic in communi consideratam dividit Aristoteles quatuor modis, quibus contingit aliquid mutari penes terminos ad quos. Aut enim mutatio est de uno termino positivo ad aliud, v. g. ex calido in frigidum; vel de termino negato in terminum negatum, ut de non albo in non nigrum, quod proprie non est mutatio, cum totum sit negatio; aut terminus a quo est negatio et terminus ad quem positivus, seu de non esse ad esse, ut cum ex non albo fit album; aut denique e contra terminus a quo est positivus et terminus ad quem est negativus, ut de esse ad non esse. Et non possunt dari plures species seu modi mutationum, quia nec plures combinationes possunt fieri inter terminos.

Ex quibus solum illa mutatio, quæ est a positivo in positivum, habet rationem motus stricte dicti. Reliqua duo se habent ut generatio et corruptio, generatio ut transitus de non esse ad esse, corruptio vero e contra de [2] esse ad non esse. Excludit autem Philosophus generationem et corruptionem a ratione motus proprie dicti, quia generatio procedit a non esse simpliciter ad esse simpliciter. Ergo supponit subiectum, quod non sit ens simpliciter, sed ens in potentia, qualis est materia prima secundum se. Sed non ens impossibile est, quod moveatur aut quiescat; ergo generatio non est motus, ex eo quod non habet pro subiecto ens in actu. Ubi Aristoteles solum excludit generationem substantialem a ratione motus. Exinde vero colligit, quod corruptio non est motus, quia opponitur generationi, quæ motus non est.

In hoc discursu Philosophi **duo adverte:** id est, quam sit constans Aristoteles in ea sententia, quod materia prima secundum se et remota forma non sit existens, nec etiam partialiter, alias enervatur totus discursus Philosophi in textu 8. huius libri [3], quod materia non est hoc aliquid simpliciter, et ideo non posse moveri, quia impossibile est, quod id, quod non est, moveatur. Quæ consequentia nihil probat, si materia existit secundum se atque [4] adeo est aliquid, quod est saltem partialiter. Ideo enim probat Aristoteles materiam, quæ non est hoc aliquid, non moveri, quia quod non est, non movetur. Vel ergo hæc probatio loquitur de eo, quod non est, nec totaliter nec partialiter, et sic habemus intentum, quod materia nec partialiter existit. Vel loquitur de eo, quod non est totaliter, bene tamen partialiter, et sic probat idem per idem. Esset enim sensus Philosophi: Id, quod non est hoc aliquid seu existens totaliter, non potest moveri, quia quod non existit totaliter, licet existat partialiter, non potest moveri, quod est manifeste [5] petere principium et incidere in battologiam. Et inefficaciter probaret non moveri materiam primam, quia non ens non potest moveri, si revera materia prima est ens actu; restabat enim probandum, quod ens actu partiale non possit moveri [6].

[1] *Le* II. 232. n. 2.
[2] *Lu* — de ... non esse.
[3] c. 1. (225 a 22).
[4] *Lu* — atque ... quod est.
[5] *Lu* — manifeste ... et.
[6] *Lu* non moveatur.

Secundum, quod adverto, est Philosophum in illo discursu plus concludere de motu, quam exprimit in probatione. Concludit enim in fine capitis [1], quod motus proprie dictus non invenitur, nisi ubi mutatio est inter terminos positivos, non vero inter terminos contradictorios, sicut inter esse et non esse. Quod iterum repetit textu 49. [2], et in hoc ponit totam differentiam motus a mutatione, quod motus est a contrario in contrarium, mutatio vero non. Probatio vero, qua *exclusit generationem a motu*, solum expresse loquitur de generatione substantiali. Fortasse autem non meminit generationis accidentalis, ut cum aliquid mutatur de non albo in album. Frequenter enim coniungitur cum motu, quia in motu datur corruptio et non esse termini a quo, et generatio termini ad quem; non tamen motus fit ea ratione, qua est de non esse ad esse, sed quatenus est de positivo in positivum seu de contrario in contrarium. Si quando vero accidens generetur per transitum de non esse ad esse, et non de positivo in positivum, talis erit generatio secundum quid, ut docet D. Thomas in hoc libro lect. 2. [3] et hæc reducitur ad generationem simpliciter, ideoque seorsum illius non meminit.

Quod vero Martinius super hoc cap. 5. Phys. notab. 1. notat, eos, qui dicunt generationem et corruptionem non esse motus proprie dictos, eo quod non sunt inter terminos positivos, quia id, inquit, non somniavit Aristoteles, sane videtur ad pauca respexisse in Aristotelem, cuius verba sunt in hoc capite [4] : « Cum omnis motus sit quædam mutatio, tres vero sint mutationes, quas diximus, quarum duæ, quæ in contradictione consistunt, generatio scilicet atque corruptio, motus non sint, ut ostendimus, motum eam esse solum mutationem necesse est, quæ ex subiecto ad subiectum acceditur ». Idem habet textu 49. [5] Et denique in textu 10. [6] probat in substantia non esse motum, quia in ea nihil est contrarium, cum in textu 8. [7] probasset, quod in ea non est motus, quia subiectum eius est ens in potentia. Ergo non somniavit Aristoteles, sed vigilanter dixit generationem non esse motum, quia non est inter terminos positivos, et non solum, quia eius subiectum est ens in potentia. Sed de hoc dicemus latius [8] 1. libro de Generat. [9]

An vero *mutatio et motus* distinguantur essentialiter, ex eo præcise, quod illa sit instantanea, iste successivus, illa inter terminos contradictorios, iste inter positivos et contrarios, respondetur ex hoc præcise non differre specie, nisi termini ad quos sint specie diversi; mutationes enim et motus specie non differunt nisi ex diversitate termini ad quem. Reliqua vero, quæ pertinent ad diversitatem termini a quo vel ad latitudinem et distantiam ab uno in aliud et ad diversam durationem totum accidentale est in motu et mutatione. Diversitas enim termini a quo non variat speciem, quia terminus a quo relinquitur; quod autem specificat, non relinquitur, sed in illud tenditur et illud accipitur.

[1] 225 a 34.
[2] c. 5. (229 a 30).
[3] *Le* II. 232. n. 3.
[4] 225 a 34.
[5] c. 5. (229 a 30).
[6] c. 2. (225 b 10).
[7] c. 1. (225 a 20).
[8] *Lu* — dicemus latius.
[9] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 3. (563 a 28).

Et ita D. Thomas 1. p. q. 23. art. 1. ad 3. docet, « quod motus non accipit speciem a termino a quo, sed a termino ad quem, sicut ad rationem dealbationis parum refert, quod qui dealbatur, fuerit niger vel pallidus ». Quod vero sit distantia vel latitudo in motu, et non in mutatione, ex eo contingit, quod terminus a quo mutationis est privatio, inter quam et esse nulla est latitudo. Terminus vero a quo in motu est aliquid positivum, quod fundat latitudinem ad alterum terminum positivum, et sic habere vel non habere latitudinem reducitur ad diversitatem termini a quo, qui essentialem rationem mutationis non diversificat. Nec obstat, quod in ascensu et descensu diversitas stare possit etiam respectu eiusdem termini ad quem, solum propter diversitatem termini a quo. Hoc, inquam, non obstat, quia isti motus sunt diversi non ex diversitate termini a quo præcise, sed quia terminus ad quem formaliter diversus est. Nam in loco non solum attenditur illud materiale spatium, in quo res collocatur, sed ipse ordo situationis, secundum quod aliquid est inferius vel superius in universo, et sic quia respectu descensus ille locus est inferior et respectu ascensus superior, dicitur formaliter esse diversus locus.

His suppositis **restat explicare,** *ex quo principio sumatur diversitas generica motuum.* Ad quod respondetur diversitatem genericam motus sumi ex diversitate prædicamentorum, ad quæ est motus, et dari motum ad prædicamentum, nihil aliud est quam terminum motus pertinere ad tale prædicamentum. Conclusio hæc est Aristotelis in hoc libro textu 31. [1], ubi inquit, « quod genere unus est motus secundum prædicamenti figuras ». Super quem locum S. Thomas lect. 6. [2] inquit, « quod dicitur motus unus genere secundum figuras prædicamenti. Omnes enim, qui sunt in una coordinatione prædicamenti, possunt esse unus motus genere, sicut omnis loci mutatio est genere unus motus, quæ est in uno prædicamento ubi; differt autem genere ab alteratione, quæ est in prædicamento qualitatis ».

Ratio sumitur ex dictis supra q. 14. [3], quia motus essentialiter respicit terminum ad quem, cum sit tendentia ad illum, in tantum quod motus non est aliquid præter res, ad quas est motus, sed se habet ut fieri earum, et ipsæ ut terminus. Ergo ubi res ipsæ, quæ sunt terminus motus, differunt genere, etiam motus ipsi genere diversi sunt. Et hæc ratio etiam probat de generibus intermediis et speciebus infimis, quæ in motibus variantur secundum speciem terminorum, ad quos est motus, ut dicit ibidem Philosophus et Divus Thomas, et eadem ratio est utrobique, quia motus reducitur ad speciem sui termini sicut ad genus.

Sed inquires duo: Primo, quid sit terminum esse formaliter diversum vel unum formaliter, ut intelligatur dare specificam unitatem et diversitatem. Respondetur, duas conditiones inter alias ad hoc requiri: *Prima*, quod motus sit per se ad tale prædicamentum seu speciem, et non per accidens et per quamdam resultantiam. *Secunda*, quod accipiatur in entitate terminante illa formalitas seu ratio, secundum quam attingibilis est a motu, ita quod in termino non attendatur sola entitas seu species termini in se absolute, sed ratio novæ vel distinctæ attingibilitatis a

[1] c. 4. (227 b 4).
[2] *Le* II. 248. n. 2.
[3] art. 1.

tali mutatione, quidquid sit de aliis conditionibus seu connotationibus requisitis.

Et prima conditio manifesta est, quia id, quod specificat, debet attingi per se, quia nihil tam per se pertinet ad aliquam rem quam id, quod specificat. Id autem, quod per accidens se habet, cum per aliud attingatur vel resultet, iam supponit specificationem factam ab illo, a quo prius attingitur. Ergo non pertinet formaliter ad rationem specificantis, sed consecutive et per accidens, et sic ut sit terminus formaliter specificans, debet per se et directe attingi a motu.

Secunda vero conditio constat, quia illa dicitur formalitas termini in specificando, ratione cuius terminat et specificat. Ergo specificatio debet in termino sumi ab illa ratione, quæ in isto termino est ratio terminandi et determinandi specificationem. Ad hoc enim per se tendit motus, et ad reliqua omnia, quæ inveniuntur in termino, tendit ratione huius; et sic se habet ut terminus formalis. Denique inductione constat, quod, quando circa eundem terminum materialem versantur actiones specie diversæ, una ab alia distinguitur non ratione alicuius modi operandi ex parte operantis [1], sed ratione alicuius formalitatis ex parte termini ad quem se tenentis. V. g. generatio et creatio hominis ex parte termini ad quem differunt, quia aliquid amplius attingit creatio quam generatio, scilicet materiam et omnem rationem entis, quod generatio non attingit. Et similiter transubstantiatio attingit ex parte termini ad quem totam substantiam, quod non facit generatio, et non primo et per se faciendo ipsam existentiam rei sicut creatio, quia potest illam supponere et in rem præsuppositam aliquid aliud convertere, sicut fit in conversione panis in corpus Christi, quod est non facere ex nihilo. Et similiter in ascensu et descensu respectu eiusdem loci invenitur diversitas formalis in termino ad quem ratione diversæ superioritatis vel inferioritatis in situatione, quod per se respicitur in loco. Licet enim aliqui velint omnes motus locales esse eiusdem speciei infimæ, sicut omnes calefactiones respectu caloris, tamen est longe diversa ratio, quia Ubi non est una species infima sicut calor, sed unum genere, et sic fundare potest diversas species motus. Denique alteratio simplex et intensio circa eandem qualitatem differunt ex parte termini ad quem, non addendo novam qualitatem, sed novam actuationem et explicationem eiusdem in subiecto, quod aliquid de novo est, ut dicemus in libris de Generatione [2].

Secundo inquires, quid dicatur terminus per accidens in motu et quid ad illud requiratur. Respondetur ex doctrina Philosophi in hoc libro cap. 1. [3] distinguentis ex parte termini ad quem motum per accidens et motum in partem et motum per se primo simpliciter: *motus per accidens*, ut si dicas „album cognoscitur", „album augetur" vel „nutritur"; accidit enim albo cognosci vel augeri, in quantum album est. *Motus in partem*, ut cum dicitur aliquid transmutari in colorem, quia mutatur in albedinem, cuius color est pars; et cum dicitur aliquis sanari, quia curatur pede. *Motus primo et per se*, cum neque per accidens neque in partem, ut cum dicitur album dealbari, sanabile sanari, quod est in quarto modo per se. Denique si volumus

[1] Lu — ex parte operantis.
[2] Phil. nat. 3. p. q. 4. art. 2. et 3.
[3] 224 b 16.

percipere istam distinctionem motus per accidens, in partem et per se primo, discerne per omnia quinque prædicabilia et vide, quod genus et differentia sunt partes intrinsecæ speciei, ipsa vero species est totum. Deinde accidit speciei proprium et accidens, proprium quidem necessario, accidens autem contingenter. Sic ergo motus ad aliquam speciem attingens ipsam directe et per se, est motus per se primo et simpliciter. Si autem attingat differentiam et genus immediate aut etiam aliquam aliam partem et ipsa mediante totum, dicitur motus in partem, licet sit per se, ut opponitur ei, quod est per accidens. Si vero attingendo speciem seu totum, attingitur mediate proprium vel accidens, dicitur attingi per accidens, id est per aliud prius attactum. Quodsi connexio inter terminum immediatum et mediatum fuerit contingens, tanto magis dicitur per accidens, quia magis contingenter.

Et si dicas hac ratione non posse alterationem primo et per se terminari ad qualitates mixtas seu medias, quæ ex aliis prioribus resultant, ut ad colorem viridem, qui resultat ex albo et nigro, et ad alias qualitates, quæ ex calore et frigore et aliis primis resultant: *respondetur*, quod istæ secundæ qualitates dicuntur mediate fieri et resultare, non quia unico motu fiat prius unus terminus et resultat alius, sed quia est duplex motus, unus ad unum terminum et alius ad alium, licet secundus præsupponat primum, sicut generatio supponit alterationem, et ideo uterque motus per se respicit suum terminum, licet ordine quodam se habeant. Tunc autem dicitur per accidens aliquid attingi a motu, quando uterque terminus ad eundem motum pertinet, unus directe et per se, alter per accidens seu per aliud.

Articulus II.

AD QUÆ PRÆDICAMENTA NON DETUR MOTUS PER SE.

Ut diximus supra q. 14. [1], ad motum stricte dictum requiruntur duæ conditiones secundum Philosophum in hoc libro cap. 1.: Prima ex parte terminorum, quod sit inter terminos positivos, non vero inter esse et non esse [2]. Secunda ex parte subiecti, quod subiectum motus non sit ens in potentia, ut materia prima, sed ens in actu [3]. Hunc ergo motum exclusit Philosophus a septem prædicamentis. Non enim datur motus ad substantiam neque ad relationem neque ad actionem et passionem, situm, quando et habere. An vero ad illa prædicamenta detur motus per accidens? Non potest æque probari de omnibus, sed iuxta quod ad motum consequuntur vel connectuntur accidentaliter cum termino primario, dicuntur per accidens terminare motum.

Et licet fundamentum unde debemus dignoscere, quod ad aliquod prædicamentum non detur per se motus, debeat sumi ex applicatione dictarum conditionum, quæ ad motum per se requiruntur, tamen non æqualiter applicat Aristoteles hoc fundamentum omnibus prædicamentis; aliter enim ostenditur ad substantiam non dari per se motum, aliter ad relationem, aliter ad actionem et passionem, et aliter ad situm, quando et habere.

[1] art. 2. (302 a 34).
[2] c. 1. (225 a 10).
[3] 225 a 22, 25.

Et quidem quod attinet **ad substantiam,** non dubitamus dare per se ad illam mutationem, quæ est generatio, cum per se substantia sit generabilis et corruptibilis. Similiter etiamsi sumatur generatio cum alteratione prævia, manifestum est includere in se motum, qui est alteratio, qui tamen ad substantiam per se et directe non terminatur. Sumendo ergo motum stricte dictum, prout est inter terminos positivos et contrarios, constat non dari per se ad substantiam talem motum ex duplici fundamento:

PRIMO, quia subiectum generationis est ens in potentia, scilicet materia prima, quæ secundum se non est capax procedendi ab uno termino positivo ad aliud positivum, sed a privatione ad formam, eo quod ens in potentia est materia prima ut denudata ab omni forma. Unde si, prout est in potentia tantum, est subiectum generationis, formaliter talis mutatio procedit a privatione ad formam, quia idem est ens in potentia et ens privatum omni forma. Ergo idem est esse subiectum generationis sub formalitate entis in potentia ac sub formalitate procedendi a privatione ad formam, non a forma ad formam.

SECUNDUM AUTEM FUNDAMENTUM ponitur a Philosopho in hoc libro textu 10. [1], quia substantiæ nihil est contrarium. Licet enim corrumpatur una forma et generetur alia, tamen hoc non fit secundum contrarietatem illarum, sed procedendo a privatione unius ad positionem alterius. Cuius duo signa affert D. Thomas in hoc libro lect. 3. [2]:

Primum, quia inter formas substantiales non est aliqua maxima et determinata distantia, quia non sunt aliqua determinata media, per quæ de una forma substantiali fiat transitus ad aliam. Non est enim inter formas substantiales ordo per se, sed materia, quæ exuitur una forma, potest indifferenter suscipere aliam, nisi obstet aliqua indispositio, ratione cuius immediate non fiat transitus de qualibet forma ad quamlibet. Materia [3] enim nuda et secundum se capax est omnis formæ.

Secundum signum est, quia formæ substantiales dant esse, quod consistit in aliquo indivisibili et se habet sicut numeri, in quibus quælibet additio variat numerum. Ergo tales formæ non habent distantiam contrarietatis, quæ est maxima distantia, quia carent latitudine secundum magis et minus. Nec obstat, quod habent proprias passiones contrarias, sicut ignis calorem et aqua frigus; neque enim contrarietas passionum fundari debet in contrarietate formali substantiarum, sed sufficit, quod in virtuali, qualis est privativa oppositio, in qua fundatur contraria, de quo supra diximus q. 2. [4]

Quodsi dicas: Nam aliquæ formæ substantiales dantur, ad quas non potest perveniri nisi ordine quodam per alias, sicut equus non potest generari, nisi præcesserit forma embryonis, neque vinum, nisi præcesserit forma uvæ. Ergo in his datur aliqua determinata distantia et contrarietas, quia ordine quodam transitur ad formas extremas per medias.

Respondetur formas istas non proprie et per se dici formas extremas et medias. Tunc enim formæ sunt extremæ et mediæ per se et ab intrinseco, quando formant aliquam latitudinem, et tunc per se illam formant, quando de una potest perveniri ad aliam per modum cuiusdam additionis vel minorationis, ut contingit in qualitatibus mediis, quæ ex mixtione extremarum fiunt, sive in [1] intensione et remissione eiusdem formæ secundum rationem magis et minus. Formæ autem substantiales æque sunt incompatibiles, neque transitus de una ad aliam fit nisi resolvendo subiectum usque ad privationem omnis formæ et excludendo omnem formam, et de tali privatione ac materia sic nuda ab omni forma substantiali proceditur ad formam, quæ generatur, non vero per mixtionem vel additionem ad formam præcedentem vel minorationem secundum magis et minus, in quo fundatur latitudo et contrarietas. Quare tota ratio, quare requiruntur illæ formæ mediæ, neque potest immediate ex quolibet generari quodlibet, est propter ipsas dispositiones. Si enim in materia lapidis possit immediate poni dispositio ad formam ultimam equi, posset immediate generari equus. Nec obstat, quod *aggeneratio* est motus quidam continuus ad substantiam. Nam præterquam quod non est certum, quod sit continuus, ut in libro de Generat. [2] disquiretur, tamen si id habet, est per accidens propter continuam oppositionem materiæ partialis sufficienter dispositæ, non propter ipsarum formarum latitudinem, quæ exigat et fundet continuitatem illius motus.

Quod attinet **ad relationem** non est ad illam motus per se, quia ut innascatur relatio, non requiritur mutari subiectum in se de novo, sed sufficit mutari terminum. Verba Philosophi [3] in præsenti sunt: « Neque est motus in his, quæ sunt ad aliquid, altero enim subeunte mutationem, alterum mutationem non subiens vere dici potest ». Cuius perspicuus sensus est, quod in relativis potest unum relative dici et esse non mutato directe subiecto in se, sed mutato termino. Et cum relatio non sit in termino, sed in subiecto, manifestum est, quod si contingit consurgere relationem nulla mutatione facta in ipso subiecto, consequenter ad ipsam relationem, quæ est in subiecto, non datur per se motus, quia per se mutari deberet, sed solum per accidens, id est per aliud, quia ex sola termini mutatione resultat.

Ceterum circa hoc difficultatem invenit D. Thomas in hoc libro, lect. 3. [4] propter *relationes mutuas*, quæ in utroque extremo reales sunt. Non enim salvari potest, quod per relationem existentem in uno extremo dicatur alterum referri, sed unumquodque per relationem existentem in se subiective. Ergo non potest dici relative, nisi sibi adveniat de novo relatio aliqua realis, et consequenter fiet in eo aliqua mutatio, habendo quid reale, quod ante non habebat. Neque potest bene intelligi, quod mutato termino longe distante, v. g. albo, resultet hic aliqua realis forma seu entitas ex vi illius mutationis.

Respondet D. Thomas [5], « quodsi aliquis per suam mutationem efficiatur mihi æqualis me non mutato, ista æqualitas primo erat in me quodammodo sicut in sua radice, ex qua habet esse reale; ex hoc enim,

---

[1] c. 2. (225 b 10).
[2] *Le* II. 236. n. 5.
[3] *Lu* — Materia ... formæ.
[4] art. 2.

[1] *Lu* — in ... formæ.
[2] Phil. nat. 3. p. q. 8. art. 4.
[3] c. 2. (225 b 11).
[4] *Le* II. 237. n. 8.
[5] l. c.

quod habeo talem quantitatem, competit mihi, quod sim æqualis omnibus, qui eandem quantitatem habent. Cum ergo aliquis de novo accipit illam quantitatem, ista communis radix æqualitatis determinatur ad istum, et ideo nihil advenit mihi de novo per hoc, quod incipio esse alteri æqualis per eius mutationem ». Ita D. Thomas. Ubi ponderandum est, quod ad relationem non datur per se motus, ut relatio distincta est a suo fundamento seu radice; sic enim posito fundamento ponitur tota virtus, ut resultet relatio, si ponatur terminus, neque amplius alia mutatio requiritur ex parte ipsius fundamenti, sed sola positio termini. Non tamen negat D. Thomas dari aliquam mutationem quasi metaphysicam, quæ non est aliud quam determinatio illa fundamenti iam antea habiti in ordine ad talem terminum, qui de novo ponitur. V. g. quantitas quando producitur, in vi suæ productionis accipit omnem relationem æqualitatis vel inæqualitatis ad quemcumque terminum, qui ponatur, sed accipitur ista relatio quasi in fundamento et radice, sicut accipitur propria passio in essentia. Et sic ut posita essentia sine nova mutatione physica resultat passio, si impediatur, quotiescumque de novo tollitur impedimentum, ad hunc modum se habet relatio respectu fundamenti. Ipsa enim naturali actione, qua fit fundamentum, etiam fit, quantum est ex vi actionis, relatio, si terminus ponatur; absolute enim fieri non potest, cum non sit entitas absoluta, sed respectiva et a termino dependens. Quare non requiritur nova actio physica seu motus ex parte fundamenti, cum ab illo per resultantiam dimanet ex vi prioris actionis, qua fundamentum est positum, sed sufficit poni terminum. Et quia non effective procedit a termino, sed solum positio termini est conditio requisita, ut ex fundamento resultet, ideo nihil obest distantia termini, ut relatio resultet.

Quantum **ad actionem et passionem** seu motum probat Philosophus, ad illas non dari per se motum sex rationibus a textu 11. [1] Sufficit nobis illa [2], quia alias daretur processus in infinitum in quacumque actione et motu, quia si ad actionem datur actio et ad motum motus, rursus ad illum motum et actionem dabitur alius motus et actio, cum eadem ratio sit. Non potest autem dari processus in infinitum per se in actionibus, quia si aliqua actio dependet ex infinitis actionibus antecedentibus, ista in singulari non producet aliquid, quousque omnes illæ ponantur, a quibus dependet. Quælibet autem ex antecedentibus similiter non ponetur neque exibit ab agente, nisi reliquæ antecedentes etiam ponantur. Ergo cum non sit devenire ad unam primam, quæ determinate exeat ab agente et moveat sequentem, ut etiam exeat, nulla actio de facto exibit, cum numquam sit assignare aliam determinate exeuntem, sed dependentem ab alia et alia priori in infinitum. Et sic nullus umquam dabitur effectus determinate, si actiones antecedentes [3] et præmoventes ad istam sunt infinitæ et [4] sic non determinatæ.

De reliquis prædicamentis, scilicet situ, quando et habere Philosophus numquam reddidit rationem, quare ad illa non detur per se motus, sed id supposuit, diversa tamen ratione, ut inquit D. Thomas 3. Phys. lect. 3. [1] et 11. Metaph. lect. 12. [2], quia prædicamenti QUANDO non meminit, quia significat esse in tempore, quod est mensura motus, et tempus in se motus est. Unde probando, quod non datur motus ad motum, manet probatum, quod per se non datur ad quando. SITUM autem et HABITUM non numeravit, quia non explicant nisi quemdam ordinem partium in loco vel habitudinem indumenti ad indutum, quod pertinet ad relationem; et sic probando, quod ad relationem non datur per se motus, manebat probatum, quod neque ad ista prædicamenta. Sed tamen cum ista prædicamenta non dicant solum relationem prædicamentalem et secundum esse, ut probavimus in Logica q. 19. [3], alias non essent distincta prædicamenta a prædicamento relationis, — si autem important relationem secundum dici et ideo non datur per se motus ad illa, etiam propter eandem rationem deberet Philosophus prætermittere actionem et passionem, imo et ubi, quia omnia illa dicunt relationem secundum dici. Et ideo dicendum est, quod habuit specialem rationem prætermittendi ista tria prædicamenta, quia non potest ad illa dari aliquis motus nisi localis, qui primo et per se est ad ubi, inde vero sequitur applicatio ordinata partium corporis, quod locatur, quod est situs vel adiacentia indumenti, quod est habitus. Et si quid addunt situs et habitus super hoc, est aliquis ordo secundum dici consecutus ad locum. Unde se habet quoad hoc ad instar relationis prædicamentalis, ad quam ideo non datur per se motus, quia semper se habet ut aliquid consecutum. Et similiter est de quando.

[1] c. 2. (225 b 13).
[2] l. c. 33.
[3] *Lu* — antecedentes ... ad istam.
[4] *Lu* — et ... determinatæ.

[1] *Le* II. 236. n. 3.
[2] *Pa* XX. 617 a.
[3] art. 1. (I. 622 a 16).

Articulus III.

AD QUÆ PRÆDICAMENTA DETUR PER SE MOTUS.

Restant ex numeratione præcedentis articuli tria prædicamenta, ad quæ terminetur motus per se, scilicet *qualitas*, *quantitas et ubi*. Nam ad qualitatem terminatur alteratio, ad quantitatem augmentatio et ad ubi motus localis.

Et quidem de **ubi** nulla est difficultas, cum nihil evidentius sit motu locali et latitudine seu distantia, quæ est inter terminos locorum, quæ utique per motum proprie dictum vincenda est. Et quando sic movetur aliquid, dicitur esse partim in termino a quo, partim in termino ad quem, quia immediatus locus, qui acquiritur, est accessus ad unum et recessus ab alio saltem inchoative; et ita quando movetur sursum, etiam immediatus locus, qui attingitur, aliquo modo superior est respectu inferioris, a quo ascenditur. Acquisito autem ubi, quod immediate respicitur a motu, secundario et mediate acquiritur aliquis situs, ut stare vel sedere et similia, quæ pertinent ad modificationem existendi in loco. Et ideo idem motus sufficit attingere ubi et situm.

Circa motum **alterationis** etiam est certum ad qualitatem dari per se motum, licet non ad omnem, quia licet in omni qualitate inveniatur una ex conditionibus requisitis ad motum, scilicet habere subiectum in actu, non tamen concurrit alia conditio, scilicet contrarietas. Et sic ad secundam speciem qualitatis et ad quartam non datur per se altera-

tio, quia in illis non datur latitudo contrarietatis, neque in illis, quæ consistunt in indivisibili aut modo indivisibili fiunt.

Sed tamen circa hoc insurgit DIFFICULTAS, quia latitudo et distantia, quæ datur in qualitatibus requisita ad alterationem, vel sumitur ratione ipsarum qualitatum secundum se vel ratione intensionis et remissionis tantum. *Si primo modo*, non apparet, quæ sit latitudo vincenda inter aliquas qualitates diversæ speciei, ut inter calorem et frigus, quia non datur aliquod medium pertranseundum, ratione cuius latitudo et contrarietas inveniatur, neque erit ratio, cur etiam ad potentiam et impotentiam, ad figuram curvam et rectam et similia non detur per se motus. *Si vero secundo modo* sumatur, ergo solum dabitur motus in qualitate penes intensionem et remissionem, non secundum alterationem tantum. Deinde sequitur, quod lux et similiter actus amoris, odii et aliorum similium immanentium terminare possint per se motum alterationis, quia habent intensionem et remissionem. *Denique* non repugnat calorem produci in instanti, ut calor ignis, qui est propria eius passio. Ergo qualitas perfecta caret motu, imperfecta vero si continue fiat, acquiritur quidem per motum, sed cum dentur infinita instantia et partes proportionales, quibus acquiritur, reddetur infinita in termino suæ acquisitionis.

Respondetur latitudinem et contrarietatem in qualitatibus, ad quas datur motus, sumi non solum ratione maioris et minoris intensionis, sed ratione etiam ipsarum qualitatum inter se. Ad hoc autem non est opus, quod inter illas qualitates contrarias fiat transitus per aliquas medias, sed bene potest immediate ab uno contrario ad aliud contrarium fieri motus, sicut cum color albus immediate destruitur per nigrum, sine transitu per viride. Sufficit ergo ad motum alterationis, quod istæ qualitates tales sint, quod ex illis possint fieri aliquæ qualitates mixtæ, quæ sunt mediæ, licet non semper de facto fiat transitus per illas. Et sic a calore ad frigus datur motus et distantia vincenda, licet non semper fiat transitus per qualitatem temperatam vel mixtam ex illis primis, puta odorem vel colorem, ariditatem vel tepiditatem etc.

Ad id, quod dicitur *de potentia et impotentia*, respondetur, quod illæ qualitates neque sunt intensibiles et remissibiles, si præcise sunt potentiæ, neque habent latitudinem et contrarietatem, ita ut ex earum temperamento et mixtura aliquæ potentiæ mediæ resultent; et sic non terminant motum per se immediate, sed plerumque tamquam propriæ passiones resultant ad productionem essentiæ. Figuræ autem resultant ex terminatione quantitatis. Unde ad motum ipsius sine alio distincto motu consequuntur et resultant tamquam modus terminationis eius, non sicut qualitates secundæ, quæ resultant aut miscentur per distinctum motum ab eo, quo producuntur qualitates primæ.

Ad id, quod dicitur *de contrarietate penes intensionem et remissionem*, respondetur esse distinctam speciem motus a simplici alteratione, et contrarietatem seu latitudinem habere in magis et minus. Unde invenitur in luce, quæ intensionis motum per se terminat, licet non alterationis simplicis, quia non fit ex contrario, sed ex privativo. Actus autem amoris vel odii et alii similes immanentes habent contrarietatem intentionalem, non physicam, quæ physica alteratio [1]

[1] *Lu* — physica alteratio.

solum pertinet ad motum alterationis proprie dictæ, licet in potentiis sensitivis prærequiratur aliqua alteratio circa qualitates sensibiles, sine quibus tales actus non fiunt; sed hoc est præsuppositive et antecedenter.

Ad id vero, quod dicitur *de calore producto in instanti*, respondetur hoc esse per accidens, quia producitur ad generationem ignis, per se tamen non repugnat seorsum fieri per motum ad se terminatum. Non requiritur autem, quod id, quod terminat motum, in omni statu et modo illum terminet, sed solum in aliquo, sicut etiam ubi per se terminat motum, et tamen non repugnat produci sine motu ad generationem vel creationem rei existentis in loco.

De motu ad quantitatem.

Circa quantitatem maior est difficultas, *an per se detur motus ad illam*. MULTI enim contra Aristotelem tenent non dari per se motum ad quantitatem, ut Martinez in præsenti libro notab. 3. et Cabero hic disp. 4. dub. 4. n. 4. et alii. Sed moventur diversis viis: Martinez, quia putat augmentationi deesse conditionem requisitam ex parte mobilis, scilicet quod sit ens actu id, quod movetur; Cabero, quia deest divisibilitas successionis ipsi augmentationi, licet illam habeat per accidens ratione alterationis adiunctæ. Et tandem, quia non sufficienter redditur disparitas, cur aggeneratio et nutritio motus non sint, augmentatio autem motus sit.

Fundamentum ergo Martinii in eo stat, quia si est aliquod subiectum mobile augmentationis, maxime ipsum vivens, quod augescit; hoc autem non mutatur nec patitur per motum augmentationis. Nam quantitas, quæ in augmentatione crescit, vel producitur de novo vel iam productæ unitur. Si primum, illa quantitas non in vivente, quod præcedit, sed in materia, quæ de novo advenit, producitur, ergo sola illa materia mutatur. Sed mutatio materiæ non est motus, ut Philosophus statuit, ergo neque augmentatio. Si vero quantitas non producitur, sed unitur, ergo idem est nutritio et augmentatio, siquidem in tantum augmentatio fit, in quantum acquiritur illa substantia, in qua est quantitas, quod utique fit per nutritionem, non per motum distinctum ad quantitatem. Nutritio autem non est motus, quia in ea solum mutatur materia alimenti, mutatio autem materiæ non est motus.

Fundamentum autem Cabero in eo consistit, quia quantitas numquam producitur per se, sed semper consequitur ipsam materiam, in qua existit et cui est coæva in sententia huius auctoris. Unde numquam producitur nova quantitas producendo partes quantitatis nisi producendo partes materiæ. Superest ergo, quod in augmentatione crescat quantitas, quia uniuntur novæ partes materiæ et quantitatis, unio autem partium fit per indivisibilia. Ergo consistet augmentatio in hoc solum, quod nova indivisibilia producantur. Unde sequitur, quod augmentatio erit indivisibilis, quia solum terminatur ad indivisibilia, et non erit continua, quia indivisibilia non continuantur unum immediate post aliud. Nec salvatur hoc dicendo, quod per augmentationem producitur superficies uniens partes profunditatis; in superficie autem potest inveniri motus continuus, quia latitudinem et extensionem habet. Sed tunc inciditur in aliud inconveniens, tum quia versus profunditatem non dabitur augmentatio continua, quia ipsæ superficies non sunt sibi immediatæ et continuæ; tum quia alias sola profunditas erit coæva materiæ, non

vero superficies et alia indivisibilia, quia hæc producuntur de novo in augmentatione. Quod tamen non est multum inconveniens, cum videamus mutari in quantitate indivisibilia terminativa, quoties mutatur per divisionem terminatio quantitatis. Unde tandem iste auctor tenet per augmentationem produci superficiem unitivam partium quantitatis, per accidens autem quantitatem moveri ratione alterationis adiunctæ.

Denique urgetur utraque sententia illo communi argumento, quia non potest dari augmentatio nisi adiuncta nutritione, eo quod nova quantitas petit novam partem materiæ, alias penetraretur cum antiqua, si utraque esset in eadem parte materiæ. Sed hoc ipso, quod producitur nova pars substantiæ, consequitur nova quantitas partialis tamquam passio illius. Ergo non est necesse ponere novum motum ad quantitatem præter illam actionem, quæ terminatur ad substantiam immediate et mediate ad quantitatem.

NIHILOMINUS **sententia Aristotelis deserenda non est, quam communiter peripatetici sequuntur et utraque schola D. Thomæ et Scoti, scilicet dari ad quantitatem per se motum augmentationis.**

FUNDAMENTUM EST, quia in quantitate invenitur utraque conditio ad motum requisita, scilicet quod subiectum eius sit ens in actu et in ipsa detur contrarietas.

Quod quantitas habeat pro subiecto *ens in actu*, constat, quia eius subiectum est corpus; corpus autem non est sola materia, sed constituitur in esse corporis per formam, quia si materia de se esset corpus in actu, generatio substantialis non terminaretur per se ad corpus, sed ad corpus ut tale, quod est non fieri simpliciter, sed secundum quid, ut argumentatur Aristoteles 1. Phys. textu 71. [1] et 76. [2] et D. Thomas ibi lect. 14. [3] et 1. de Generat. textu 11. [4] lect. 6. [5] Imo non potest intelligi, quomodo forma substantialis possit præbere gradum specificum talis corporis, v. g. lapidis vel ligni, et non gradum genericum corporis secundum se, cum ab eadem forma seu entitate proveniat gradus specificus et genericus, alias distinguerentur realiter. Et si Deus separaret formam lapidis a materia, esset in illa forma gradus specificus sine generico, quod repugnat. Sic ergo materia habet rationem corporis per formam, atque adeo corpus est ens in actu, et non pura potentia, utpote compositum ex materia et forma. Ergo subiectum quantitatis, quod est corpus, est ens in actu, et non solum pura potentia.

Similiter quantitas habet *contrarietatem*, quia habet distantiam et latitudinem terminorum; secundum incrementum et decrementum non minus quam inter loca distantia datur contrarietas.

Nec obstat, quod Philosophus in cap. de Quantitate [6] docet quantitati nihil esse contrarium. Et deinde, quia magnum et parvum relative opponuntur, non contrarie [7]. *Respondetur* enim, quod contrarietas potest sumi dupliciter: Uno modo proprie pro contrarietate specifica, id est inter duas species, quæ sub eodem genere maxime distant; alio modo minus proprie pro contrarietate quasi terminativa seu modali, scilicet quando inter aliquos termi-

[1] c. 8. (191 a 30).
[2] l. c. b 17.
[3] *Le* II. 50. n. 6.
[4] c. 3. (317 b 14).
[5] *Le* III. 286. n. 7.
[6] Categ. c. 6. (5 b 11).
[7] l. c. 27.

nos datur distantia seu latitudo percurrenda, in qua acquiruntur saltem diversi termini seu modi sicut in eodem spatio datur hoc modo contrarietas locorum, et in eadem qualitate datur contrarietas graduum secundum intensionem et remissionem. Prima contrarietas negatur in quantitate a Philosopho, non secunda; species enim quantitatis, ut linea et superficies, non se expellunt a subiecto neque contrariantur. Quod vero dicitur relative opponi magnum et parvum, respondetur verum esse, si sumantur comparative, non vero si sumantur fundamentaliter et [1] absolute, secundum quod important distinctos terminos secundum latitudinem et distantiam in eadem quantitate, sicut etiam de intensione et remissione penes magis et minus in qualitate dicendum est.

Sed dices quantitatem quidem de se habere conditiones sufficientes ad motum, sed tamen ab extrinseco impediri, quia sequitur ad substantiam immediate ut propria passio, et sic non per se et immediate terminat motum, sed mediate. *Respondetur* quantitatem in prima generatione substantiæ consequi ad modum propriæ passionis. In aggeneratione autem seu incremento non se habet ut propria passio, sed est accidens contingens, quod potest adesse et abesse, neque habet necessariam connexionem cum re, quæ augmentatur. Accidentale enim est viventi, quod habeat tantam vel tantam latitudinem augmenti vel decrementi, cum sine illa possit conservari in minori vel in maiori, et sic potest distinctum motum terminare, non solum ab ipsa generatione, qua primo producitur substantia, sed etiam ab aggeneratione, qua producitur pars substantiæ, eo quod bene potest dari nutritio seu aggeneratio sine eo, quod detur augmentatio, ut cum vivens pervenit ad terminum sui incrementi et deinceps conservatur et nutritur, et non crescit nec decrescit, quia quantum advenit de substantia, tantum deperdit. Ergo requiritur distincta actio præter nutritionem, qua ita superaddatur nova quantitas, quod de præcedenti non tantum consummatur, quantum superadditur. Hoc enim speciale est in augmentatione, neque invenitur in sola nutritione, et ita est actio distincta, quæ respicit novam quantitatem non absolute, ut poterat consequi ad substantiam, sed ut crescentem, id est ita superaddentem ad quantitatem antiquam, quod non æque vel plus deperdatur quam acquiratur, ad quod requiritur nova terminatio quantitatis secundum latitudinem maioris vel minoris extensionis, quod sufficit ad distinctum motum, licet præsupponat aliam priorem actionem ad substantiam, sicut in qualitate motus intensionis et remissionis respicit diversam terminationem qualitatis, et tamen est distinctus motus ab alteratione simplici.

AD FUNDAMENTUM PRIMÆ SENTENTIÆ respondetur negando antecedens. Ad probationem dicitur, quod sive quantitas partialis producatur de novo sive tantum uniatur præexistenti, numquam habet pro subiecto nudam materiam, sed ipsum corpus vivens, quod est subiectum quantitatis. Neque ad augmentandam quantitatem sufficit solum nutritio vel aggeneratio, ut præcise tangit substantiam, quia salvari possunt tales actiones sine augmentatione, ut quando vivens nutritur, nec tamen crescit, et tamen sequitur quantitas ad illam partem. Quare requiritur diversa actio, quæ respi-

[1] *Lu* — fundamentaliter et.

ciat quantitatem ut superaddentem ad præcedentem quantitatem et producentem ipsas partes quantitatis vel saltem terminationem earum novam, quæ faciat crescere præcedentem, et hæc habet pro subiecto substantiam ipsam viventis, tam præcedentem quam de novo aggeneratam, quia utramque immutat, licet diverso modo. Præcedentem enim immutat tamquam id, cui accessionem quantitatis adiungit, et terminationem eius, quæ minor erat, in maiorem immutat; substantiam vero de novo nutritam et aggeneratam respicit ut subiectum illius partialis quantitatis, non absolute, sed ut coniungendæ præcedenti et [1] superaddentis ad illam et distinctam terminationem maioris extensionis constituentis.

Ad secundum fundamentum respondetur quantitatem non recipi in sola materia, sed in ipso composito, quod est corpus, ut iam diximus [2] et amplius in libris de Generatione [3] ostendetur. Dicitur autem quantitas coæva materiæ sicut forma corporeitatis, ad quam sequitur, non quod eadem numero forma semper sit in materia neque eadem numero quantitas, quæ formam sequitur, sed quia numquam deest aliqua forma corporeitatis materiæ neque aliqua quantitas.

Et quando dicitur, quod adveniente nova quantitate non producitur ipsa nova quantitas, sed indivisibile aliquod uniens partes eius: *Respondetur* ipsam etiam quantitatem partialem produci, quia quantitas illa, quæ erat in alimento, v. g. in pane, corrumpitur sicut ipsa forma panis, et ad introductionem formæ viventis consequitur etiam nova quantitas propria viventis, quæ tamen in quantum facit crescere præcedentem et constituit maiorem vel minorem quantitatem secundum distinctam terminationem, accidentalis est ipsi viventi et potest produci distincta actione, quæ est augmentatio, et non ut propria passio resultabit. Quodsi quantitas fit de novo in illa parte, quæ aggeneratur, inconveniens est, quod solum ipsum indivisibile producatur de novo per augmentationem et quantitas ipsa dimanet quantum ad partes divisibiles, tum quia non est maior ratio, quod consequatur quantitas ad substantiam quantum ad partes divisibiles quam quoad indivisibilia, v. g. lineam vel superficiem, cum sine partibus [4] non constet quantitas neque coalescat; tum quia, quando sit continua aggeneratio ignis per papyrum vel viventis per alimentum, cum illa indivisibilia non sint immediata, discontinuabitur ille motus. Et cum non sit maior ratio, quod attingat unum indivisibile quam aliud, attinget omnia distinctis actionibus, non continuando per partes, si illas non producit, et consequenter requirentur infinitæ actiones, sicut sunt infinita indivisibilia, si quodlibet seorsum percurritur et attingitur.

Ad ultimum patet ex dictis, quod nutritio formaliter solum attingit substantiam partialem, quæ secundum se non [5] producitur per motum, quia non habet contrarium, nec realiter ut qualitates contrariæ, nec modaliter sive secundum diversam terminationem, ut [6] diversus gradus intensionis et remissionis aut diversa ubi. Imo etiam ut habet quantitatem

[1] *Lu* — et ... illam.
[2] q. 3. art. 4.
[3] Phil. nat. 3. p. q. 9. art. 1.
[4] *Lu* istis.
[5] *Lu* non producitur ut habens contrarium nec realiter nec modaliter etc.
[6] *Lu* — ut ... ubi.

adiunctam, adhuc non producitur per motum et actionem distinctam ipsa quantitas partialis absolute considerata, sed secundum quod induit diversam terminationem secundum latitudinem et distantiam maioris et minoris. Sic enim habet sufficientem contrarietatem ad motum augmentationis, et sic illa quantitas, in quantum maior, non est propria passio viventis, quia non est illi necessario connexa, siquidem sine ipsa potest dari tale vivens. Est ergo illa terminatio solum accidens, et sic potest terminare distinctum motum ab actione producente substantiam, ex qua resultat propria passio, sed non quantitas ut maior vel minor.

Articulus IV.

Unde sumatur unitas numerica motus.

Specialis difficultas est de principio unitatis numericæ in motu, quia non sufficit ad illam unitas numerica termini, tum quia de illo erit eadem difficultas, unde sumatur unitas numerica termini (si enim sumitur ex eo, quod producitur ab ista numero actione, erit circulus, sumendo unitatem numericam termini a motu et motus a termino); tum quia circa eundem terminum non repugnat dari plures motus, ut cum idem locus numero sæpius repetitur. Hoc tamen non multum urget, quia circa eundem locum extrinsecum per diversos motus diversa ubi producuntur.

Dicendum ergo est, **quod unitas numerica motus præsupponit quidem unitatem specificam termini, a quo sumitur eius species, et superaddit duplicem continuitatem, scilicet temporis et mobilis, ut videlicet neque motus interrumpatur quiete ex parte temporis neque diversitate subiecti ex parte mobilis.**

Ita sumitur ex D. Thoma in hoc libro lect. 7. [1], ubi inquit: « Ad hoc, quod motus sit continuus, requiritur, quod sit unus secundum speciem, quæ quidem unitas speciei est in motu ex re, in quam [2] est motus. Secundo requiritur, quod sit unius subiecti, quia diversorum subiectorum motus possunt esse habiti » (id est, consequenter se habentes) « sed non continui. Tertio requiritur ad continuitatem motus et unitatem, quod sit unus tempore ad hoc, quod non interveniat aliqua immobilitas vel quies, quia si deficeret aliquod tempus motui, in quo scilicet non moveretur, sequeretur, quod quiesceret in illo, si autem quies interponitur, erunt multi motus, et non unus ». Hæc D. Thomas. Cum ergo stantibus istis conditionibus non interrumpatur motus, sequitur, quod maneat unus, quia eius unitas numerica consistit in continuitate successionis, non in aliqua indivisibilitate. Et ideo requiritur ad eius unitatem id, quod est commune omnibus accidentibus, scilicet unitas subiecti, quia in duobus subiectis non est unum accidens; et requiritur id, quod speciale est motui, scilicet unitas successionis ex parte temporis.

Si vero inquiras, cur etiam non requiratur unitas motoris seu causæ efficientis et unitas loci, quia diversis motoribus et in diversis locis non progreditur unus motus: *Respondetur*, quod unitas motoris entitative et absolute non requiritur ad unitatem motus, quia potest unicus motus procedere a pluribus causis partialibus in eodem subiecto, ut cum navis trahitur a pluribus. Solum

[1] *Le* II. 252. sq. n. 2., 3., 4.
[2] *Lu* in qua.

ergo requiritur unitas causæ, non quidem numerica, sed una ratio causæ totalis. Sed hæc non ex ratione motus, ut motus est, sed ut actio et causalitas, quæ non potest exire a duplici causa totali, quod etiam est commune omni effectui, ut effectus est, et non solum ratione motus. Unitas autem loci involvitur in ipsa unitate mobilis, quod in pluribus locis esse non potest, et in unitate termini, si sit motus localis, quia in diversis locis non datur unus terminus.

Sunt tamen quædam vulgares OBIECTIONES contra has conditiones:

Prima contra unitatem ex parte termini, quia in motu locali continuo variantur plura ubi, ut cum lapis decidit vel aliquis ambulat per leucam, variantur diversa ubi, quia acquiruntur diversa loca seu distantiæ et aliæ amittuntur; et tamen ille motus est unus numero, quia est continuus tempore et subiecto. Idem argumentum fit de motu intensionis, qui eadem continuatione acquirit plures gradus, quorum quilibet potest terminare motum.

Secunda contra unitatem mobilis est vulgare exemplum in cane decidente de turri, si in medio moriatur, vel si deambulante prægnata animetur fœtus, illi motus sunt in diversis subiectis, scilicet cadavere et cane, et tamen motus est unus, quia continuus et nulla quiete interruptus; ergo non requiretur unitas subiecti.

Tertia contra unitatem temporis, quia tempus sumit unitatem numericam a motu, cum sit eius duratio; ergo si motus est unus ratione temporis, datur circulus in istis unitatibus desumendis.

Et confirmatur, quia tempus vel sumitur proprie pro tempore cœli, et hoc est unum pro omnibus motibus mundi; et sic ab illo non potest sumi unitas numerica cuiuscumque motus. Vel sumitur communiter pro duratione cuiuslibet motus; et tunc dicendo, quod motus est unus, quia tempus est unum, est dicere, quod est unus, quia eius duratio est una. Et hoc est petere principium; inquirimus enim, quando motus est unus in duratione et continuitate.

Ad primum relictis variis solutionibus respondetur, quod in illo motu locali sunt plura ubi partialia et inadæquata, unum vero adæquate et simpliciter, scilicet illud, in quo ultimo sistit motus. Reliqua enim, quia in illis non sistitur, potius habent rationem continuantis partes motus et transitum de uno ad aliud quam rationem termini, et ita semper salvatur, quod terminus est unus, scilicet ubi datur ratio ultimi; qui [1] enim est ultimus, est terminus simpliciter. Quodsi motus sistat in medio, illud ubi habet rationem termini hoc ipso, quod in eo sistitur; et tunc ab eius unitate pendet motus, sicut de unitate numeri diximus in Logica q. 16. [2]

Ad secundum respondetur, quod in illis casibus discontinuantur motus propter discontinuationem subiecti, supposito quod non manent eadem accidentia in genito et corrupto, ut ostendemus in libris de Generat. [3], licet maneat accidens simile. Et ita fallitur sensus videns [4] continuari eundem motum, cum tamen non sit idem numero, sicut quando iudicat esse eandem virgam, quæ partim est viridis, partim sicca, cum tamen non sit continua, sed contigua. Et si proiciatur, videtur

[1] *Lu* — qui ... simpliciter.
[2] art. 2. (I. 556 b 3, 557 b 47).
[3] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 6.
[4] *Ro* putans.

ferri unico motu, cum tamen duplici feratur propter duplex subiectum, sicut etiam plura ligna ligata videntur ferri unico impetu, et tamen pluribus motibus moventur. Sic in illo instanti, quo generatur cadaver descendente cane, incipit alius motus incœptione extrinseca, quia in illo instanti motus non est, sed finis motus præcedentis et inchoatio extrinseca sequentis, sufficitque illa quies negativa, ut in diversis subiectis discontinuentur motus. Et si dicas, quod illi motus copulantur unico instanti indivisibili, ergo sunt partes continuæ, et non contiguæ, respondetur hoc intelligi de copulatione partium motus vel quantitatis in eodem subiecto, in diversis autem subiectis unico instanti finiuntur et incipiunt extrinsece diversi motus. Qui erat in cane in instanti corruptionis, non habet mutatum esse a se productum, sed a generatione cadaveris præventum, a qua generatur in eo loco, in quo debeat poni a motu, si non desineret motus corrupto subiecto, et ideo non est continuativum cum motu cadaveris, sed extrinsece ab illo incipit sequens pars motus cadaveris. Quomodo vero possit continuari idem motus in ascensu et descensu, si per impulsum res proiciatur deorsum et eodem impetu transeat ultra centrum, aut etiam resiliendo a pariete faciat motum reflexum, ita quod quies aliqua interrumpat illum motum, dicemus in libro 8. q. 23. [1]

Ad tertium respondetur motum et tempus ad invicem individuari in diverso genere causæ, tempus a motu in genere causæ materialis, motus a tempore seu potius a non interruptione temporis in genere conditionis seu formalitatis requisitæ ad unitatem motus; negatio enim ut conditio solum se habet, sicut materia individuatur a quantitate ut a conditione, quantitas a materia ut a subiecto. Neque in diverso genere causæ circulus vitiosus est, ut in libris Posteriorum [2] ostendimus.

Ad confirmationem respondetur, quod unitas motus pendet ab unitate temporis, non ut est tempus primi mobilis, quod omnia comprehendit, neque ut est tempus proprium huius motus in singulari positive, sed solum negative, id est quatenus illa duratio particularis quiete non interrumpitur. Et sic pendet unitas numerica motus a negatione interruptionis ut a conditione, quidquid sit de positivo tempore, quo mensuratur motus.

Articulus V.

QUÆ SIT CONTRARIETAS IN MOTIBUS ET UNDE SUMATUR.

Contrarietas in motibus potest intercedere vel inter motum et motum, sicut frigefactio et calefactio, sicut moveri in album vel quiescere in albo, vel inter corruptionem et generationem respectu eiusdem rei.

DICO ERGO PRIMO: **Contrarietas duorum motuum inter se sumitur ex contrarietate obiectorum seu terminorum ad quos, non ex contrarietate terminorum a quibus formaliter et per se loquendo, licet quando est contrarietas perfecta motuum, etiam inveniatur contrarietas in terminis a quibus.**

Est D. Thomæ in hoc libro 5. lect. 8. [3] et Philosophi ibidem a textu 47. usque ad 50. [4] ET RATIO

[1] art. 2.
[2] Log. 2. p. q. 25. art. 3. (784 b 38).
[3] *Le* II. 256. sq.
[4] c. 5. (229 a 16. sqq.).

PRIMÆ PARTIS est tum, quia termini ad quos dant speciem motui, ergo et contrarietatem, hæc enim convenit ratione speciei; tum quia termini a quibus relinquuntur termini ad quos assumuntur a motu. Ex eo ergo, quod termini a quibus sint contrarii, solum sequitur, quod recedat a contrariis; ex eo vero, quod accedat ad terminos ad quos, accipit contrarietatem, si illi contrarii sint. Imo ex contrariis terminis a quibus, contingit pervenire ad eundem terminum, ut ex albo et nigro in viride. Ergo contrarietas terminorum a quibus non constituit contrarietatem motuum per se.

SECUNDA VERO PARS PROBATUR, quia termini a quibus etiam ad contrarietatem conducunt, quia motus petit contrarietatem inter terminum a quo et ad quem, cum versetur inter terminos positivos et contrarios. Ergo sicut datur contrarietas inter terminos ad quos, ita supponetur contrarietas ex parte terminorum a quibus, si perfecta sit.

DICO SECUNDO: **In mutationibus, quæ non versantur inter terminos contrarios, sicut sunt mutationes substantiales, contrarietas earum non sumitur ex contrarietate terminorum, sed ex accessu et recessu respectu eiusdem termini.**

Ita D. Thomas et Philosophus cit. loco. RATIO EST, quia in his mutationibus termini proprie non habent contrarietatem, licet habeant incompossibilitatem, sicut una forma substantialis non compatitur cum alia, licet non habeat contrarietatem, sicut generatio equi et generatio ignis contrarietatem non habent ex parte terminorum ad quos. Ergo contrarietas istarum mutationum, qualis est inter corruptionem et generationem, debet sumi respectu eiusdem termini, quia generatio ignis et corruptio eius sunt opposita positiva, et non relative, ergo contrarie. Sumitur ergo in eis contrarietas per hoc, quod recedatur vel accedatur circa eundem terminum. Recessus enim et accessus motus contrarii sunt, si respiciant eundem terminum, sicut etiam in passionibus animæ datur aliquando contrarietas non penes obiecta seu terminos contrarios, sed penes accessum et recessum erga idem obiectum, ut spes et desperatio, timor et gaudium respectu eiusdem obiecti, ut docet D. Thomas 1. 2. q. 23. art. 1. et 2., ubi etiam tradit totam hanc doctrinam.

DICO TERTIO: **Contrarietas inter motum et quietem sumitur ex terminis oppositis, in quibus aliquid quiescit vel movetur; respectu vero eiusdem termini quies et motus non contrariantur potentiative et entitative, licet quies habeat privationem motus.**

Sumitur ex Aristotele et D. Thoma in hoc libro a textu 53. [1] lect. 9. [2] RATIO EST, quia cum aliquid movetur a contrario in contrarium, v. g. ab ægritudine ad sanitatem, non contrariatur quies in sanitate motui in sanitatem. Motus enim ad sanitatem tendit ad quietem in illa; terminus autem ad quem non contrariatur motui, sed perficit et consummat illum. Ergo neque quies in tali termino, sed quies in opposito v. g. in ægritudine, contrariatur motui ad sanitatem. Sed tamen, quia quies in termino ad quem facit cessare motum et privat illo, dicimus opponi motui non quantum ad entitatem, quia hæc identificatur cum termino ad quem, sed quies opponitur ipsi moveri seu tendentiæ de uno ad aliud, quod est imperfectionis in

[1] c. 6. (229 b 23).
[2] *Le* II. 259.

motu. Et [1] sic quies et motus sunt status contrarii, non entitates contrariæ. In mutationibus autem, in quibus non est contrarietas, ut in substantia, non datur proprie quies contraria mutationi, sed solum quædam negatio mutationis in esse. Hæc enim opponitur corruptioni, eo quod corruptio recedit a quiete seu mansione in esse. Quieti vero seu immutationi in non esse non assignatur motus oppositus, quia quiescere in non esse solum dicit negationem ipsius esse, non autem importat aliquod subiectum, circa quod versetur motus.

QUÆRI SOLET, an possit aliquid secundum eandem partem moveri duplici motu contrario alterationis vel locali. *Secundo*, an possit aliquid moveri transeundo de extremo ad extremum, et non per medium.

Ad primum respondetur, quod duplici *motu locali* non potest aliquid moveri, quia locus est adæquatus locato. Unde si datur duplex ubi seu locus respondens duplici motui, quantumcumque minime distent, non erit locus adæquatus locato. Et eadem ratione non potest aliquid moveri duplici *motu augmentationis*, quia non fit sine aliqua distantia loci, quem occupat nova quantitas. At vero duplici *motu alterationis* in gradibus remissis non repugnat aliquid moveri, sed bene [2] in gradibus intensis, quia termini alterationis sunt compatibiles in gradibus remissis, ut calor et frigus, ergo et motus, quia uterque agens non impeditur agere nisi ratione materiæ, in qua non compatitur eius effectus. Ergo si compatitur, non repugnat ab utroque agente procedere motus contrarius et recipi in eodem subiecto sicut et terminus eorum. In gradibus autem intensis termini repugnant et se expellunt, ergo et actiones.

Ad secundum respondetur non posse in motu continuo locali fieri transitum de extremo in extremum nisi per medium, licet non semper per lineam rectam, eo quod continuitas motus dependet ex continuitate spatii. Si autem non transitur per medium, discontinuatur. Et quia motus localis totam suam quantitatem habet ex parte spatii, in quo acquirit loca, et sine quantitate non habet successionem, quæ ad eius essentiam pertinet, ideo si fit transitus sine medio ad extremum, in eo ille transitus carebit spatio, et consequenter quantitate et successione, atque adeo essentia motus physici. Angelus autem quia non pendet a spatio in suo motu, potest per motum discretum transire ad extremum sine medio. Et Deus potest transferre corpus ad alium locum sine medio, sed non per motum talis corporis, quia hic semper dependet a spatio in sua divisibilitate et successione; est autem de ratione motus physici, quod sit successivus et divisibilis et quantitatem habeat. Angelus autem, quia non potest corpora movere nisi motu locali, non poterit sic transferre corpus. Quomodo vero globus perfectus moveatur de puncto in punctum per planum non tangendo partes, dicemus quæst. seq. art. 2.

[1] *Lu* — Et ... contrariæ.
[2] *Ro* solum, *Lu* — bene.

CIRCA LIBRUM SEXTUM PHYSICORUM

DE DIVISIONE MOTUS ET CONTINUI PER PARTES

SUMMA TEXTUS LIBRI SEXTI PHYSICORUM ARISTOTELIS [1]

In hoc libro explicata divisione motus per species et contrarietates intendit tractare de divisione motus penes partes, ex quibus integratur. Et totus liber habet decem capita et tractat quatuor: *Primum* est, quod motus sicut et omne continuum est divisibile, et non constat ex solis indivisibilibus. *Secundo* ostendit, quot modis dividatur motus, et quis sit ordo partium, quæ finitas eius aut infinitas. *Tertio* ostendit, quomodo quies habeat divisionem. *Quarto* expedit rationes Zenonis in contrarium circa indivisibilia, ex quibus dicebat constare motum et continuum.

SUMMA CAP. 1.

In hoc capite **duo facit Philosophus:** Primo ostendit continuum in genere loquendo non componi ex indivisibilibus. Secundo ostendit motum et tempus in speciali indivisibilibus non constare.

PRIMUM probat duabus rationibus principalibus. Et ad primam *supponit definitiones* supra traditas continui, contigui et consequenter. Continua dicuntur « quorum ultima sunt unum », contigua « quorum ultima sunt simul », consequenter « quorum nihil est medium sui generis ». *Ex quibus formatrationem*, quia non potest continuum componi ex indivisibilibus neque per modum continuationis neque per modum contactus seu contiguationis neque per modum consequenter; ergo. Non per modum continuationis neque contiguationis, quia continua sunt, quorum ultima sunt unum, et contigua, quorum ultima sunt simul. In indivisibilibus autem non est accipere aliquid ultimum, quia carent partibus, respectu quorum sit ultimum; ergo. Non etiam se habent consequenter, quia unum punctum non est immediatum alteri, sed inter quælibet duo puncta est linea media. Quod ostendit, quia duo puncta debent distare situ, et non possunt se contingere; ergo debet aliquid intercedere, quod indivisibile non sit, sed invisibile.

Denique, partes in quas dividitur continuum, sunt sibi cohærentes et continuæ; ergo si dividerentur in sola indivisibilia, illa se mutuo tangerent et continuarentur, quod reprobatum est.

CIRCA SECUNDUM, loquendo de motu in speciali præsupponit eandem esse rationem de constitutione ex indivisibilibus in magnitudine, motu et tempore. Quare si magnitudo componitur ex indivisibilibus, etiam motus, qui super eam fit, componetur ex indivisibilibus.

[1] 231 a.

Igitur cum impossibile sit aliquid simul moveri et mutatum esse, aut quando movetur, nondum mutatum est, aut simul movetur et mutatum est. Hoc posterius stare non potest, ergo primum, et consequenter motus non constat ex indivisibilibus, quæ sunt mutata esse, sed ex partibus motus. *Denique* idem ostendit dicendum esse de tempore, scilicet quod non constat ex indivisibilibus. Nam si sit magnitudo divisibilis in quinque palmos et detur mobile unius palmi, prius tempore decurret partem unius palmi quam omnes simul, ergo constat partibus divisibilibus.

SUMMA CAP. 2.

In hoc capite ulterius prosequitur Philosophus id, quod in fine capitis præcedentis attigerat, scilicet tempus componi partibus divisibilibus, et non ex solis indivisibilibus. Et ad hoc **ostendit duo:** Primum, quod magnitudo et tempus eodem modo dividuntur; secundo, quod eodem modo se habent penes finitum et infinitum.

PRIMUM OSTENDIT, tum quia illa dicuntur æque velocia, quæ eandem magnitudinem percurrunt eodem tempore, et minorem magnitudinem in minori. Si ergo detur aliqua magnitudo divisibilis, quam pertranseat mobile in tempore determinato, mobile æque velox pertransibit partem illius in minore tempore, ergo et tempus ita est divisibile sicut magnitudo. Tum quia idem mobile, quod toto tempore decurrit spatium decem palmorum, in medietate temporis decurrit medietatem spatii, et in minori minus, et sic de reliquis partibus in infinitum, ergo dividitur tempus sicut magnitudo.

CIRCA SECUNDUM ostendit, quod infinitas vel finitas temporis se habet sicut infinitas aut finitas magnitudinis, sive sit infinitum in extremis, quod omni extremitate caret, sive infinitum divisione, quod scilicet in infinitum dividi potest, quale est quodlibet continuum; utrique vero temporis finitas aut infinitas proportionatur.

Ex quibus colligit aliqua COROLLARIA:

Colligit primo solutionem argumenti Zenonis, quo probabat nihil moveri, quia sunt infinita indivisibilia in quolibet spatio, quorum unumquodque a mobili debet attingi, et sic infinita transiret, quod in tempore finito esse non potest. Respondet tamen ad hominem hoc non sequi, quia sicut spatium est infinitum divisione, non vero per carentiam terminorum, ita et tempus eandem habet infinitatem.

Colligit secundo nec finito tempore infinitam magnitudinem, nec infinito tempore finitam magnitudinem percurri.

Colligit tertio nullum continuum generaliter loquendo solis indivisibilibus constare. Nam si sit magnitudo tribus indivisibilibus constans, et similiter tempus tribus instantibus, et sit unum mobile velocius, quod totam illam magnitudinem tribus illis instantibus percurrat, aliud vero tardius, quod tantum duo indivisibilia eiusdem mobilis eodem tempore consumat, tunc ergo tale tempus respectu mobilis velocioris dividetur in tria indivisibilia, quibus transit illam magnitudinem, et rursus idem tempus dividetur in duo indivisibilia, quibus mobile tardum duas illas partes percurrit. Ergo aut fatendum erit indivisibile posse dividi, aut continuum indivisibilibus tantum non constare.

SUMMA CAP. 3.

Ab hoc capite incipit Philosophus agere de divisione motus usque ad caput 5., in quo incipit agere de ordine partium motus. Et in hoc capite 3. **præmittit tria theoremata seu præsuppositiones.** In sequenti ponit duas assertiones circa divisionem motus. Præsuppositiones, quas præmittit in hoc capite sunt tres:

PRIMA: Nunc seu instans est quoddam indivisibile. Sumitur autem nunc dupliciter: Primo pro eo, quod per se primo tale est; secundo pro eo, quod est tale per accidens seu secundum alterum. Dicitur nunc per se illud extremum, quo pars succedens alteri unitur. Dicitur nunc secundum aliud ipsum tempus præsens, v. g. hic dies, hæc hora, quod tamen secundum se totum non est præsens.

In præsenti loquitur de instanti primo

modo et probat esse indivisibile, quia si esset divisibile, sequeretur, quod idem esset præteritum et futurum, scilicet idem nunc, quod dividitur in partem præteritam et futuram, et sic idem nunc partim esset præteritum, partim futurum, aut non esset omnino idem sibi ipsi quasi totum simul existens, quod est contra rationem instantis, in quo non invenimus successionem sicut in tempore. Est ergo indivisibile, et consequenter idem est nunc copulans partes præteritas et futuras.

SECUNDA PROPOSITIO, quam supponit, est, quod in instanti nihil potest moveri aut quiescere. Patet, quia si *mobile* tantum decurrat spatium digitale unico momento, mobile velocius minori tempore idem spatium decurret, ergo aliquid erit minus instanti eritque instans divisibile. Similiter non *quiescit* in momento loquendo de quiete privativa, quia tunc dicitur quiescere, cum non movetur, quod est aptum moveri. In instanti autem non potest moveri; ergo ibi proprie non quiescit, sed in instanti copulantur partes motus.

TERTIA PROPOSITIO: Omne, quod movetur, est divisibile. Probat, quia omne, quod movetur, transit a quodam in quiddam, et sic partim est in termino a quo, partim in termino ad quem, siquidem si unum mobile esset in termino ad quem, iam cessaret motus. Si autem totum esset in termino a quo, nondum moveretur; ergo necesse est, quod dum movetur, utrumque participet. Hoc autem est esse divisibile, quia quod indivisibile est, totum est in termino a quo vel in termino ad quem, ubi non loquitur de generationibus momentaneis. Videatur de hac ratione D. Thomas hic lect. 5. [1]

SUMMA CAP. 4.

In hoc capite ponit Aristoteles **duas assertiones circa divisionem motus.**

PRIMA EST: Motus dupliciter dividi potest, scilicet divisione mobilis vel divisione temporis. Primum probat, quia quando movetur Socrates, dividitur motus eius secundum partes, quæ moventur. Nam alius est motus capitis, alius pedis vel manus; ergo motus dividitur secundum divisionem mobilis. Secundum probat, quia omnis motus in tempore fit, et omne tempus dividitur secundum partes successivas et fluentes; ergo secundum divisionem temporis dividitur motus.

SECUNDA ASSERTIO: Quinque sunt, quæ eadem divisione, qua motus, dividi possunt, scilicet magnitudo, super quam fit motus, tempus, moveri, mobile, forma ad quam est motus, sive sit locus sive qualitas sive quantitas. Hæc omnia simul cum motu divisionem habent et eandem rationem finiti vel infiniti, licet non omnes formæ per se dividantur, sed quædam per accidens, ut qualitates in motu alterationis, quæ per quantitatem sunt divisibiles.

Probat hoc singillatim: Nam *moveri* seu motus in *tempore* fit, et in minori tempore minor pars, ergo dividitur motus sicut tempus. Item *forma vel locus*, si acquiritur certo tempore, eius dimidium tempore acquiritur, et similiter, si *mobile* transit aliquod spatium tanto tempore, in medietate temporis dimidium mobilis transibit dimidiam partem spatii. Ergo omnia ista eodem tenore dividuntur sicut motus.

SUMMA CAP. 5.

In hoc capite et sequenti, postquam egit de divisione motus, agit de ordine partium eiusdem. Et quia in motu inveniuntur et partes motus divisibiles et mutata esse quasi indivisibilia, prius in hoc capite agit de ordine inter ipsa mutata esse, in sequenti de ordine inter ipsas partes. Proponit ergo in hoc capite **tria theoremata seu propositiones:**

PRIMA, quod mutatum est necessario est in eo, ad quod est mutatum facta mutatione. Probat per omnia genera mutationum: Id enim, quod mutatur, deserit terminum a quo et accipit terminum ad quem, ergo tunc habet mutatum esse, cum habet terminum ad quem, vel saltem aliquid de illo assequitur.

[1] *Le* II. 284. n. 10.

SECUNDA PROPOSITIO: Mutatum esse primo et per se consistit in aliquo indivisibili. Dicitur autem primo mutatum esse, quod non ratione alterius seu ratione partis, sed per se primo ratione sui mutatum est. V. g. ratione partis dicitur aliquid mutatum in die, quia in aliquo instanti vel hora diei mutatum est; et sic constat, quod tale est indivisibile, quia si haberet partes, non esset per se primo mutatum, sed ratione partis, aut nullo modo esset mutatum.

TERTIA PROPOSITIO: In fine motus datur mutatum esse per modum termini, in quo totus motus finiatur; in principio autem motus non datur primum mutatum esse.

Primam partem ex eo ostendit, quia necessario datur non esse motus, quo finiatur successio eius; hoc autem est mutatum esse ex parte finis, ergo.

Secundam partem probat: *Primo* ex parte temporis, quia non datur prima pars temporis, ergo nec primum mutatum esse, quia mutatum esse sequitur ex motu. *Deinde* ex parte mobilis, quia omne mobile divisibile est. Si igitur datur prima pars motus et primum mutatum esse, illa prima pars motus facta est tempore divisibili, ergo medio tempore confecta est medietas illius partis motus, et rursus in minori tempore minor pars, et sic in infinitum. Ergo numquam est dare primam partem motus, et consequenter neque primum mutatum esse ratione divisibilitatis mobilis. *Et simile argumentum* fit ex parte spatii seu termini, qui acquiritur, quia est divisibile. Ergo in eo prius acquiritur aliqua pars media, et priusquam media, alia minor et minor, quia quælibet divisibilis est. Ergo non est dare primum mutatum esse, sicut nec primum, quod acquiritur per primam partem motus.

SUMMA CAP. 6.

Explicatis in superiori capite his propositionibus, quæ pertinent ad mutata esse, hic declarat ipsum ordinem, quem habent partes motus, **et constat tribus præcipuis propositionibus:**

PRIMA PROPOSITIO: Id, quod in aliquo tempore mutatur primo, in qualibet parte illius temporis mutatur. Dicitur primo et per se ad differentiam eius, quod mutatur per accidens et ad motum partis, ut qui movetur hac die, dicitur moveri in mense. Quod ergo ratione sui primo movetur, vel in omni parte temporis movetur vel in nulla vel in altera tantum. Si in omni parte, habetur intentum. Si in nulla, ergo semper quiescit, et sic non est ad rem; loquimur enim de eo, quod movetur. Si in altera tantum, movetur per accidens seu per aliud, non primo.

SECUNDA PROPOSITIO: Ante quamlibet partem motus præcedit mutatum esse versus principium. Patet, quia si toto tempore movetur, in dimidio temporis mutatum est, et in dimidio illius dimidii, et sic in quacumque divisione sine termino. Item, quia ante quamlibet partem temporis datur instans, ergo et ante quamlibet partem motus mutatum esse, dum durat motus; in instanti enim non movetur, ergo mutatum est.

TERTIA PROPOSITIO: Ante quodlibet mutatum esse datur moveri. Patet, quia mutatum esse est indivisibile ipsius motus, sicut instans indivisibile temporis. Sed inter motum nullum datur indivisibile, quod non præcedat aliqua pars, sicut nec inter tempus aliquod instans, quod non præcedat pars temporis; ergo ante quodlibet mutatum esse datur pars motus. Illud autem, a quo extrinsece incipit motus, non est mutatum esse, quia non est inter motum.

SUMMA CAP. 7.

In hoc capite postquam egit de divisione et partibus motus, agit de finitate et infinitate eius, et comparat illam cum finitate et infinitate temporis, **et ponit quatuor præcipuas propositiones:**

PRIMA PROPOSITIO: Impossibile est tempore infinito pertransire magnitudinem finitam; et eadem ratio est de quiete. Quod intelligitur, nisi reiteretur eadem magnitudo finita, ut in circulationibus cœli. Et probat, quia si sit magnitudo finita, et hæc percurritur infinito tempore, utique medietas eius non infinito percurretur, sed finito, cum sit minor

minusque consumat quam tota. Transitur ergo medietas spatii finito tempore, similiter ergo aliqua medietas tempore finito transitur, ergo utraque finito tempore, quia ex duobus finitis non componitur infinitum.

SECUNDA PROPOSITIO: Non potest magnitudo infinita pertransiri tempore finito, sive motu uniformi et æquali sive non. Patet, quia si ex illa infinita magnitudine sumatur pars quædam finita, illa pertransitur tempore finito. Ergo similiter sumendo aliam atque aliam finitam, similiter tempore finito percurretur. Ergo cum tempus sit finitum, consumitur numeratione partium finitarum magnitudinis, et tamen adhuc non est consumptum totum spatium, quia infinitum est et finitis partibus non consumitur, ergo.

TERTIA PROPOSITIO: Eadem ratio est ex parte mobilis quoad finitum et infinitum, scilicet quod neque mobile finitum magnitudinem infinitam neque mobile infinitum magnitudinem finitam neque infinitum mobile infinitam magnitudinem tempore finito pertranseat, sed oportet adæquari omnia finita et infinita etiam ex parte mobilis, quia eadem proportio requiritur in mobili et in magnitudine et tempore.

QUARTA PROPOSITIO: Non potest dari motus infinitus finito tempore. Constat ex dictis, quia quantitas motus accipitur secundum quantitatem spatii. Unde idem est dicere motum infinitum finito tempore, ac dicere magnitudinem infinitam finito tempore pertransiri.

SUMMA CAP. 8.

Postquam Philosophus determinavit de divisione motus et ordine partium eius, **hic determinat de divisione et partibus quietis seu stationis.**

Distinguitur autem statio a quiete, quia STATIO dicitur generatio quietis, et sic de statione dicit tria: Primum, quod omne, quod stat seu ad statum tendit, movetur, quia nondum quiescit, sed generat quietem. Secundum, quod omne, quod stat, in tempore stat, quia non movetur nisi in tempore. Tertium, quod, sicut omne, quod per se primo movetur, in qualibet parte temporis movetur, ita quod stat, in omni tempore stationis movetur, et sicut non datur primum in motu, ita neque in statione seu statu, quia, sicut non est accipere primam partem temporis, ita nec primam partem stationis et motus.

DE QUIETE autem dicit, quod non est assignare primam partem quietis, sicut nec primam partem motus. Ratio est, quia omnis quies est in tempore, non in instanti, sicut supra [1] probatum est; quiescit enim aliquid privative in eo, in quo aptum est moveri, solum autem potest moveri in tempore.

In calce capitis ponit et probat unam propositionem, scilicet mobile, quod primo et per se movetur, et non ratione alicuius partis tantum, impossibile est, quod in aliquo tempore sit in aliquo, in quo primo movetur, v. g. in eodem loco vel in eadem dispositione qualitatis. Quod ostendit, quia alias quiesceret et moveretur simul, quod repugnat. Moveretur, quia ita supponitur; quiesceret autem, quia, cum illo primo tempore ibi sit, et illud tempus sit divisibile, in quacumque parte illius temporis verificatur, quod ibi sit, unde in una parte temporis se habet sicut antea, quod est quiescere. Unde colligit, quod in instanti temporis in aliquo quidem loco est, tamen ibi non quiescit, quia quies non est in instanti, sed in tempore.

SUMMA CAP. 9.

In capite 9. **solvit rationes Zenonis** et aliorum, qui tollebant motum divisibilem et successivum. Sunt autem quatuor præcipuæ rationes Zenonis, tamen prima et tertia in idem coincidunt.

PRIMA RATIO EST, quia si daretur motus, sequeretur idem simul moveri et stare. Consequens est absurdum, ergo sequela probatur: Quod movetur singulis instantibus, moveri non potest, et tunc stat in loco sibi æquali, ergo quiescit; ergo simul movetur et quiescit.

Respondet Philosophus tempus non componi ex solis instantibus, et ideo bene stat, quod in instantibus non moveatur, moveatur vere in tempore divisibili. Nec tamen in instantibus quiescit, licet tunc non moveatur, quia non se habet tunc sicut prius.

SECUNDA RATIO, quæ apud ipsum erat præcipua eamque Achillem vocabat: Sequeretur enim, quod res celerrima non possit tardissimam assequi, quod est ridiculum. Sequela patet. Nam si res celerrima, ut Achilles, distet uno stadio a re tardissima, v. g. testudine, et moveatur decuplo velocius illa, numquam poterit illam assequi. Nam dum Achilles illud stadium percurrit, testudo decimam partem progredietur, et dum ille decimam partem transivit, testudo aliam decimam illius decimæ ambulavit, et sic in infinitum. Ergo si motus in infinitum divisibilis est, numquam Achilles testudinem currendo superabit.

Respondet hoc argumentum procedere ex fallacia eadem, qua a divisione continui in infinitum secundum partes proportionales, probare vellemus non posse dividi per partes designatas et finitas totum continuum; in parte enim finita et designata consumuntur illæ infinitæ partes proportionales, quæ solum sunt infinitæ in potentia. Unde cum finitam magnitudinem mobile velox conficiat breviori tempore quam tardum, consequenter omnes illas partes proportionales, secundum quas habet infinitatem, mobile velox consumet breviori tempore.

TERTIA RATIO erat, quia alias sagitta, quæ velociter movetur, simul ferretur et staret, quod iam prima ratione solutum est.

QUARTA RATIO Zenonis: Sint duo mobilia æqualia, quæ per idem stadium moveantur motibus contrariis, et unum incipiat a medietate stadii, aliud a fine æquali velocitate, ita quod unum conficiat medium spatii et aliud integrum spatium, consequenter medietate temporis unum alterum superabit, et ex alia parte transiit unum mobile ex illis totum aliud mobile, quod est eiusdem magnitudinis. Ergo eodem tempore pertransiit totum mobile et mediam partem spatii, et sic tempus integrum erit æquale dimidio.

Respondet Aristoteles esse fallaciam in eo, quod comparat eodem modo transitum per spatium quiescens et transitum per mobile, quod movetur. Quando enim mobilia sunt paris velocitatis, æquali tempore transeunt idem spatium quiescens, et medietate temporis medietatem spatii. Sed si spatium etiam moveretur, bene posset transire unum totam longitudinem alterius minori tempore, eo quod utrumque se movet.

ALIAS RATIONES affert contra motum, quæ minus urgent, v. g. quia dum aliquid est in motu, neque est in termino a quo, v. g. in non albo, neque in termino ad quem, v. g. in albo; ergo nec album nec non album, quæ sunt contradictoria.

Respondet semper alteram contradictoriam esse veram, scilicet quod nondum sit simpliciter et ex toto album; est tamen secundum quid, scilicet in fieri et tendentia.

SUMMA CAP. 10.

In ultimo capite post destructam opinionem Zenonis **duo facit:** Primo agit contra opinionem Democriti, qui dicebat atomos per se esse mobiles; et sic ostendit indivisibile per se mobile non esse. Et secundo ostendit contra Heraclitum non dari mutationem infinitam, sicut ipse dicebat, quod omnia iugi motu movebantur.

CIRCA PRIMUM præmittit Philosophus partes dupliciter moveri in aliquo continuo, scilicet proprie et per se vel per accidens et beneficio totius. Indivisibile ergo, inquit, non posse moveri nisi motu per accidens, sicut qui est in navigio, scilicet motu totius, non motu proprio et per se, *tum* quia indivisibile, si movetur, vel est in termino a quo vel ad quem vel partim in uno partim in altero. Si primum, nondum movetur. Si secundum, iam non est motus, sed cessavit. Si tertium, erit divisibile, non indivisibile. *Tum*, quia si punctum movetur in linea et attingit spatium æquale sibi et deinde aliud æquale sibi, constat linea solis punctis, si aliquod spatium minus, dabitur minus aliquid indivisibili, quod repugnat.

[1] c. 3. Secunda propositio.

Circa secundum ostendit nullam mutationem esse infinitam, quia omnis mutatio extremis clauditur, ergo nulla est infinita. *Antecedens* probatur inductive in omni mutatione. Generatio enim est inter ens et non ens, corruptio e contra, alteratio inter qualitates contrarias, augmentatio et diminutio inter quantitatem maiorem et minorem, latio inter loca diversa; ergo omnis mutatio terminis clauditur.

In calce corporis dubitat duo: *Primum*, quomodo motus localis inter extrema claudatur, præsertim in motu circulari. *Respondet* id tantum mutari, quod potest mutatum esse, sicut id albescit, quod potest esse album. Cum ergo mutetur corpus per lationem etiam circularem, habet mutatum esse, et consequenter terminis clauditur.

Secundum est, an revera motus possit in infinitum aliquo modo esse. *Et respondet*, quod si sumantur motus specie diversi, potest unus succedere alteri in infinitum, ut lationi alteratio, alterationi accretio, et sic de aliis, sicut esset, si mundus duraret in æternum. In una autem specie motus existimavit Aristoteles aliquem motum posse esse perpetuum, scilicet motus cœli, quem posuit ab æterno, de quo libro octavo dicitur.

QUÆSTIO XX.

DE PARTIBUS ET INDIVISIBILIBUS CONTINUI.

Articulus Primus.

QUID SINT PARTES PROPORTIONALES ET INDIVISIBILIA.

Nihil vulgatius apud omnes est, quam quod continuum componatur ex partibus et indivisibilibus, tam in quantitate permanente quam in successiva.

Partes tam in successivo quam in permanenti solum sunt duplicis generis. Quædam vocantur aliquotæ seu designatæ, quarum quælibet addit aliquid divisibile ad aliam sine communicatione cum illa. Aliæ vocantur proportionales seu indesignatæ, quæ entitative non distinguuntur ab aliquotis, sed intra eandem partem aliter atque aliter secundum diversas proportiones et comparationes divisibilitatem eius explicant, ita quod numquam potest divisibilitas partis exhauriri, sed quacumque signata illa potest dividi, et partes, in quas dividitur, etiam possunt servire alteri immediatæ, ut per illas dividatur. Et hoc est istas partes proportionales esse communicantes inter se, non quia penetrantur, sed quia quæ deserviunt uni, si designetur, etiam possunt servire sequenti, si designatur et sumatur ut divisibilis.

Indivisibilia habentia positionem in continuo permanenti sunt tria, scilicet *punctum*, quod caret omni parte, *linea*, quæ caret partibus latitudinis et profunditatis, *superficies*, quæ caret partibus profunditatis, de quibus egimus in Logica q. 16. [1] Indivisibilia successiva sunt duplicis generis. Quædam pertinent ad motum et vocantur *mutata esse;* terminatur enim motus in fieri per mutatum in facto, et similiter per illud continuatur, si ibi non sistat motus. Alia pertinent ad tempus et vocantur *instantia*, quæ non distinguuntur a mutatis esse nisi sicut duratio a re durante et sicut tempus a motu.

His suppositis circa indivisibilia et partes continui quinque se offerunt explicanda: *Primum*, unde constet in Philosophia dari ista indivisibilia et istas partes proportionales; *secundum*, an indivisibilia sint aliquid positivum et reale; *tertium*, an indivisibilia et partes proportionales sint actu in ipso toto vel solum in potentia; *quartum*, an sint actu infinita; *quintum*, an inveniantur indivisibilia etiam in substantia et aliis accidentibus præter quantitatem.

Tria prima in hoc art. tractabimus, reliqua in sequenti.

[1] art. 4. (I. 570 a 15).

Prima difficultas.

Primo ergo quæritur, unde deducatur dari partes proportionales et indivisibilia in continuo.

Respondetur, quod supposito, quod sensu constat dari partes divisibiles, certas, et designatas, in quas quotidie videmus dividi quantitatem, easque competere quantitati etiam separatæ, ut in Eucharistia, discursu ducimus ad intelligendum **dari partes proportionales** ad invicem communicantes, supponendo id, quod art. seq. ostendetur, quod nullum divisibile potest solvi in indivisibilia, ita quod partes eius divisibiles non sint. Ex hoc enim constat, quod cum omnis pars in continuo hoc ipso, quod sumitur ut pars, sit divisibilis, necessario illi assignandæ sunt partes, quæ etiam divisibiles sint, quarum quamlibet si velimus assumere, etiam divisibilis erit, sed in partes, quæ conveniebant ipsi parti prius divisæ, quia est sibi immediata, et si sunt partes communicantes ad invicem, quarum una servit divisioni alterius, et cum quælibet divisibilis debeat includere partes, numquam potest exhauriri divisibilitas istarum partium, ita quod remaneat aliqua indivisibilis.

Dari autem indivisibilia in continuo deducitur partim aliquibus experientiis, partim ex ipsa ratione secundum officium, quod exercent ista indivisibilia terminandi partes et continuandi.

Experientiæ sunt imprimis, quia lux in corpore perfecte opaco tantum recipitur in superficie, quia si ultra illam transiret, hoc ipso non esset opacum, sed aliquo modo diaphanum. Similiter locus ambit locatum secundum ultimam superficiem, quia si tangeret secundum profunditatem, locus non adæquaretur locato, sed secundum aliquid divisibile excederet. Item si daretur globus perfecte sphæricus et tangeret perfecte planum, tangeret illud in puncto, quia si in aliquo divisibili tangeret, in illo globus adæquaretur plano, et sic non esset perfecte sphæricus. Quomodo autem sic tangens in puncto moveri possit per planum seq. art. dicemus.

Ratione vero deducitur dari ista indivisibilia, tum ob terminationem partium in continuo, tum propter continuationem. Et quidem *terminari* quantitatem clare videmus, cum sit finita. Implicat autem terminari aliquo divisibili, quia si hoc dividatur, prius sumetur una medietas quam alia, et sic prius terminabitur illa, et rursus in prima illius medietate terminari non potest, quia etiam divisibilis est in alias medietates, et sic currit idem argumentum, quousque deveniamus ad aliquod, quod ultra divisibile non est, et hoc est indivisibile. Similiter constat unam quantitatem tangere aliam sine penetratione, ergo per indivisibile, quia si tangeret in aliquo divisibili, totum illud esset simul et non extra id, quod tangitur, et sic penetratur.

Quantum vero ad officium *continuandi* partes, licet sensui minus manifestum sit, tamen ex ipsa ratione continui deducitur, quia sicut ea dicuntur se tangere seu contigua esse, quorum extrema sunt simul, id est quando duæ superficies iunguntur, ita ea dicuntur continua, quorum partes termino seu indivisibili communi copulantur. Quod ideo necessarium est, quia si una pars divisibilis copularetur alteri divisibili

seipsa, et non per extremitatem seu indivisibile, penetraretur, siquidem se tota uniretur cum illa, et non tantum per extremitatem, sed taliter, quod in quantum divisibilis uniretur, et sic pars unita esset intra aliam, quia quod uniretur alteri parti, uniretur per aliquid, quod posset dividi, et sic non sola medietas illius esset unita, sed etiam altera medietas, atque adeo non esset tota extra aliam, sed intra, quod est penetrari cum illa et confundi. Ratio ergo, cur pars est extra partem in loco et nihil unius est intra aliam, est, quia unitur per indivisibile, quo copulatur alteri, et non intrat in aliud.

SECUNDA DIFFICULTAS.

Secundo quæritur, an ista indivisibilia sint entia positiva, distincta realiter a partibus.

RESPONDETUR indivisibilia ista neque dicere solam negationem ulterioris extensionis, neque partem ipsam cum connotatione talis negationis, neque ipsam formalem unionem partium, sed realitates esse per se vel reductive pertinentes ad quantitatem. Explicantur singula.

Non sufficit negatio prædicta, quia ista indivisibilia requiruntur ad contactum positivum, nec solum deserviunt, ut quantitas dicatur finita et limitata. Hoc enim posset etiam intelligi negative per hoc, quod ulteriores partes non haberet, sicut dici solet communiter, quodsi Deus impediret, ne resultaret indivisibile terminans, quando aliquid dividitur, maneret quantitas terminata negative, non positive. Sed tamen requiritur positivus terminus seu indivisibile, quia quantitas habet positivum contactum cum alia quantitate, qui contactus non fit in aliquo divisibili; sic enim intraret pars tangens cum parte contacta, non totaliter maneret extra. Nec fit in aliqua negatione, quia sic tangeret in nihilo, sine resistentia penetrationis, sicut si tangeret vacuum, quod est negatio corporis.

Et eadem ratione **non sufficit entitas partium divisibilis et positiva cum connotatione negationis aliarum partium,** quia id, quo formaliter fit ipse contactus, neque est illa negatio connotata, quia sic tangerentur in nihilo, neque ipsæ partes connotantes, quia divisibiles sunt, et divisibile si tota divisibilitate iungitur alteri, non tangit extra manendo, sed penetrando seu intra alteram manendo.

Quod vero **indivisibile non dicat ipsam formalem unionem,** constat manifeste in ipso indivisibili terminante, quod est verum indivisibile. et non unit, sed terminat partes. Imo indivisibile continuans potius reddit partem unibilem, quam formaliter uniat, eo quod reddit partem non se tota communicabilem alteri et penes divisibilitatem, sed penes extremitatem, quæ est unibilis alteri sine penetratione, sed manendo extra partem. Potius ergo indivisibile reddit partem sic communicabilem impenetrative, quam sit ipsa formalis communicatio seu unio.

Denique, quod sit **realitas pertinens ad prædicamentum quantitatis per se vel reductive,** constat, quia linea et superficies sunt veræ species quantitatis continuæ habentes suam specialem dimensionem, qua parte divisibiles sunt; ergo sunt realitates per se pertinentes ad quantitatem. Punctum autem quia caret omni parte et extensione, solum pertinet reductive ad quantitatem tamquam positivus terminus eius. Et Divus Thomas opusc. 36. cap. 2. [1] sentit, quod est aliqua realitas. Dicit enim,

[1] De instantibus (*Pa* XVI. 362 b).

« quod punctus nihil est de ipsius lineæ essentia, quia nihil unum et idem realiter omnibus modis indivisibile potest simul in diversis partibus eiusdem continui permanentis esse. Nec potest esse terminus eius vel continuatio aliqua, cum ille punctus sit aliquid unum realiter, unde non possunt esse plures puncti realiter. In linea tamen sunt plures puncti et realiter ad invicem divisi ut duo eius termini, et similiter in eius continuatione ». Ita D. Thomas, qui etiam videri potest q. 3. de Potentia art. 17. ad 5. [1], ubi dicit, « quod instans est aliquid temporis, non ut pars, sed terminus ». Est ergo indivisibile aliquid positivum, cum effectus habeat positivos, pertinetque ad quantitatem eo modo, quo dictum est.

QUODSI DICAS: Videri superflua ista indivisibilia, *tum* quia sola negatione ulterioris extensionis potest quantitas finiri, præsertim si Deus impediat, ne facta divisione resultet aliquod distinctum indivisibile; *tum* etiam, quia qualitas et alia accidentia habentia latitudinem, non requirunt indivisibilia ad unionem suarum partium, ergo nec extensio quantitatis, et similiter partes substantiæ uniuntur sine indivisibilibus, alias essent impenetratæ, etiam sine quantitate; tum denique, quia quantitas Corporis Christi in Sacramento unit suas partes indivisibilibus, neque enim caret illis, sicut neque in cœlo, et tamen penetratur illa quantitas. Ergo indivisibilia non requiruntur propter impenetrationem partium.

Respondetur *ad primam probationem* quod quantitas sola negatione posset finiri negative, non tamen positive, id est secundum situm et ordinem resistentem penetrationi, et sic facientem contactum positivum. Quodsi Deus impediret resultantiam indivisibilis, maneret illa quantitas penetrabilis et continuabilis cum alio indivisibili, si ei applicaretur non contiguabilis.

Ad secundam probationem dicitur plures etiam concedere indivisibilia in intensione qualitatis, scilicet [2] si fiat per additionem gradus ad gradum vel per distinctos modos terminationis in radicatione subiecti; de quo dicemus in libris de Generat. [3] Quidquid tamen sit, dicimus cum Conimbric. hic 6. Phys. c. 1. q. 1. art. 3.: Ad primum esse disparem rationem, quia in partibus qualitatis, ut qualitas est, non requiritur situatio et impenetratio, imo in eadem parte et in eodem puncto fieri potest intensio, in partibus autem quantitatis requiritur impenetratio, ita quod partes se totis non uniantur, sed situatione extremitatum et indivisibilium, ut una pars sit extra aliam. De substantia vero dicemus dub. 5. non habere indivisibilia sine quantitate, ut etiam diximus in Logica q. 16. [4]

Ad tertiam probationem dicitur, quod partes corporis Christi in Eucharistia etiam uniuntur indivisibilibus in ordine ad totum, quia partes illæ non sunt confusæ et se totis unitæ, et sic quantum est ex se, petunt non penetrari cum alia quantitate etiam quoad locum. Sed hic effectus secundarius impeditur in illis partibus, quia non situantur in loco modo quantitativo, sed modo indivisibili substantiæ. Quomodo autem recipiantur indivisibilia in substantia, si illa indivisibilibus caret,

[1] *Pa* VIII. 70 b.
[2] *Lu* — scilicet ... subiecti.
[3] Phil. nat. 3. p. q. 4. art. 2. et 3.
[4] art. 1. (I. 545 b 38).

dicemus dubio quinto. Eadem enim ratio est ac de partibus; nec enim est necesse, quod in substantia sint partes et indivisibilia actu et formaliter, sed solum virtualiter et secundum capacitatem.

TERTIA DIFFICULTAS.

Tertio inquiritur, utrum ista indivisibilia sint actu in continuo vel in potentia.

TRES SUNT SENTENTIÆ: Quidam omnino negant tam continuativa quam terminativa esse in actu. Contra quos egimus dubio primo. Alii terminativa ponunt in potentia, continuativa vero in actu. Alii e contra terminativa ponunt in actu et continuativa in potentia. De quo Fonseca 5. Metaph. cap. 13. q. 6. sect. 4., qui solum concedit superficiem externam physice et actu dari, lineas vero et puncta solum mathematice intra ipsum corpus. Et de partibus proportionalibus eadem est difficultas, an dentur actu in continuo; non enim desunt, qui id negant.

NIHILOMINUS RESOLUTIO EST **dari actu in continuo indivisibilia, tam terminativa quam continuativa,** hæc enim solum differunt penes munus et officium. Continuativa enim sunt finis unius partis et principium alterius, terminativa autem solum sunt finis vel solum principium. **Similiter etiam partes proportionales dantur actu quantum ad suam realitatem secundum quam non distinguuntur physice ab aliquotis.**

Prima pars conclusionis sumitur ex D. Thoma opusc. 36. cap. 2. [1], ut supra [2] retulimus, ubi dicit, quod in linea sunt plures puncti, et realiter ad invicem divisi, et similiter in eius continuatione. Et in libro 5. lect. 5. in fine [3] generaliter docet, « quod omnis linea est media inter duo puncta ». Sicut ergo datur linea in actu, ita et puncta. Videri etiam potest q. 28. de Veritate art. 2. ad 10. [4]

RATIO sumitur ex supra dictis, quia continuum et contiguum datur in re, actu et physice. Sed continuum est, cuius partes unico termino seu indivisibili copulantur, contigua autem, quorum extrema seu indivisibilia sunt simul, ita quod duo indivisibilia se tangunt. Ergo sicut datur actualis copulatio partium continui et actualis contactus continui, ita etiam dantur actualiter indivisibilia. Similiter partes manent actu impenetratæ, quod habent beneficio indivisibilium, quibus uniuntur; ergo talia indivisibilia sunt in actu.

Secunda vero pars de partibus proportionalibus constat, quia partes proportionales sunt inclusæ in aliquotis, nec ad illas faciunt additionem, sed solum explicant modum indivisibilitatis earum, quia divisibilitas exhauriri non potest per divisionem et solvi in indivisibilia, ut seq. art. dicemus. Itaque illa est pars aliquota et designata, in qua est dare primum et ultimum, partes autem proportionales, in quibus non est invenire primum et ultimum, quod amplius non sit divisibile. Constat autem, quod in eadem parte, in qua assignamus primum et ultimum secundum terminationem, non est assignare primum et ultimum secundum divisionem, quæ [5] potest fieri in infinitum syncategorematice. Et sic ad eandem entitatem partis pertinet esse aliquotam et includere in se partes proportionales ratione di-

[1] De instantibus (*Pa* XVI. 362 b).
[2] 418 b 47.
[3] *Le* II. 246. n. 11.
[4] *Pa* IX. 431 a.
[5] *Lu* — quæ ... syncategorematice.

visionis, et sic sunt ipsæmet partes aliquotæ, in quantum inexhauribiles per divisionem taliter, quod solvantur in partes non amplius divisibiles, licet per divisionem designatam et aliquotam, id est in alias partes etiam divisibiles, finiatur quodcumque divisibile.

SED OBICIES, quia D. Thomas sæpius assignat istas partes et indivisibilia in potentia, non in actu, ut patet in 1. Phys. lect. 9. [1], ubi inquit, « quod quantitas totius consurgit ex partibus. Sed hoc intelligendum est de partibus existentibus actu in toto, sicut caro, nervus et os existunt in animali, et per hoc excluduntur partes totius continui, quæ sunt potentia in ipso ». Et in 4. dist. 10. q. 1. art. 3. quæstiunc. 3. ad 1. [2] dicit, « quod partes alicuius homogenei continui ante divisionem non habent esse actu, sed potentia tantum ». Et hac ratione in partibus hostiæ non dicitur poni Christus infinities, quia non sunt infinitæ partes in actu, sed in potentia, ut videri potest 3. p. q. 76. art. 3. ad 1. et in 4. dist. 10. q. 1. art. 3. quæstiunc. 3. [3]

Respondetur D. Thomam non loqui de partibus quantum ad entitatem, sed quantum ad numerum; sic enim sunt in potentia plures, quia non sunt actu divisæ, ut clare deducitur ex ipsis verbis S. Thomæ loco illo allegato ex 4. Sent. [4] Concludit enim: « Unde in actu non est accipere ipsarum partium numerum, sed potentia tantum ». Et eodem modo loquitur in 5. Metaph. lect. 9. [5], quando dicit, quod duo dimidia in una linea sunt in potentia tantum, quia scilicet non sunt divisa et consequenter neque plura in actu. Et quando 1. p. q. 85. art. 8. ad 2. dicit, « quod in linea infinita et circulari non est punctum nisi in potentia », loquitur de puncto ut terminante.

DICES SECUNDO: Quando dividitur quantitas, resultat nova superficies, et in linea novum punctum, ergo illud antea erat in potentia, alias non resultaret de novo. *Item* illa puncta et partes proportionales non habent propriam unitatem, sed unitatem totius, alias essent divisa, ergo neque realitatem; hæc enim unitatem sequitur. *Item* omnes partes, in quas dividi potest continuum, actu ibi sunt, nec enim per divisionem crescunt; et continuum dividi potest in infinitum, ergo actu sunt infinitæ. Et cum successive percurrantur a motu omnes illæ, in quas potest dividi, motus erit infinitus et sic impertransibilis.

Ad primam instantiam respondetur, quod in divisione quantitatis aliquando resultat nova superficies simpliciter in termino divisionis, aliquando non simpliciter resultat, sed illud, quod erat continuativum, redditur terminativum per hoc solum, quod partes, quæ immediate post illud indivisibile sequebantur, ab illo separentur. Sed quia immediate post indivisibile non sequitur aliud in continuo, sed pars, ideo si divisio fiat in parte, et non in ipso indivisibili, necesse est, quod resultet novum indivisibile in actu terminans [6], quod antea non poterat esse nisi in potentia.

Ad secundam dicitur, quod illæ partes et illa indivisibilia habent unitatem partialiter et communican-

[1] *Le* II. 29. n. 8.
[2] *Pa* VII. 624 a.
[3] l. c. 623 b.
[4] ad 1. (l. c. 624 a).
[5] *Pa* XX. 402 b.
[6] *Lu* — terminans.

tem in unitate continui, non absolute distinctam, et eo modo etiam habent unitatem partialem.

Ad tertiam respondebitur art. seq.

Articulus II.

UTRUM INDIVISIBILIA ET PARTES PROPORTIONALES SINT ACTU INFINITÆ IN CONTINUO.

Multi affirmant, sed tamen quia istæ partes sunt se communicantes, non efficiunt actu et categorematice infinitum. Ita ex P. Suarez disp. 40. Metaph. sect. 5., Rubio [1] et aliis docet Cabero hic disp. 1. dub. 2. Alii, et est communior sententia, solum agnoscunt infinitas partes et indivisibilia in potentia.

Procedit autem ista quæstio inter duas difficultates: Nam ex una parte videtur concedendum esse infinitum in actu. Si vero hoc effugimus, inciditur in aliud inconveniens, quia divisibile ultimate per divisionem finietur et terminabitur. *Utrumque probatur:* Nam partes omnes, in quas potest dividi continuum, actu sunt in illo, et similiter omnia indivisibilia, quæ actu uniunt istas partes. Vel ergo quælibet pars dividi potest in aliam atque aliam distinctam vel non potest, ita quod sit devenire ad aliquam, quæ ulterius divisibilis non est. Si hoc secundum dicatur, erunt quidem partes finitæ, sed tamen divisibile exhaurietur per divisionem. Si vero dicatur primum, necessario debent esse partes actu infinitæ, et non solum in potentia, quia cum in infinitum divisibilis sit illa quantitas, ut contentæ in continuo infinitæ actu esse debent, quia quantum est divisibile in ea, quæ insunt. Ergo omnes illæ, in quas potest dividi quantum in infinitum, actu insunt in illo. Nec potest dici, quod sunt partes se communicantes, quæ non faciunt infinitum simpliciter. Nam contra est, quia etiam sine ulla communicatione partium et separando quamcumque medietatem ab alia, et non repetendo easdem partes, quælibet est divisibilis in alias distinctas, alioquin, si per repetitionem et communicationem partium diceretur dividi in infinitum, non esset in infinitum divisibile, sed repetibile.

Item si solum dantur partes infinitæ in potentia, finitæ autem in actu, ergo etiam erunt indivisibilia finita in actu. Et sic solum partes finitæ afficientur indivisibilibus et actu manebunt impenetratæ, reliquæ vero, quæ in infinitum dividi possunt, penetratæ manebunt, quia [2] non per indivisibilia nec per extremitates iunguntur. Et non potest assignari, quibus competat habere indivisibilia et quibus non. Imo oportet assignare, quomodo punctum afficiat partem, quia cum quælibet pars sit divisibilis, non potest designari, quod aliquid illius afficiatur puncto, quin prius medietas illius afficiatur, et quælibet alia medietas in infinitum prius et antecedenter afficiebatur.

Nihilominus **in sententia D. Thomæ partes in continuo non sunt actu infinitæ quoad numerum, neque etiam indivisibilia,** ut ex locis allegatis in præcedenti difficultate constat.

Et ratio est, quia si intelliguntur partes actu infinitæ, ita quod quælibet seorsum ab alia faciat additionem vel diminutionem, sine dubio erit infinita quantitas in actu, quia quodcumque divisibile quantumvis minimum, quod talis est naturæ, quod potest superaddi ad alterum et extensionem facere cum illo, si multiplicetur actu in infinitum in ipso continuo, faciet

[1] 6. Phys. tract. de compositione continui n. 15.
[2] *Lu* — quia ... iunguntur.

continuum infinitum. Si vero pars superaddita alteri non extendit nec facit maius, hoc ipso solum est pars in potentia et communicans cum altera, non distinctam extensionem ponens in actu.

Quare divisio in infinitum in quocumque continuo non intelligenda est collective, sed divisive, ita quod nulla pars in particulari signari et determinari potest, quæ divisibilis non sit in alias partes. Et quantum ad hoc optime dicitur, quod nulla divisione potest exhauriri divisibile, quia, cum divisione ipsa designetur pars, quæ dividitur, hoc ipso non potest aliqua pars dividi nisi in partes divisibiles. At vero collective non potest dividi in partes infinitas, ita quod unam post aliam dividendo actu fiat divisio infinita, sed, si plures divisiones fiant, exhaurietur quidem divisum, sed penes partes aliquotas divisionibus finitis. Partes vero proportionales solum habent posse in infinitum dividi et nulla divisione exhauriri, si quælibet sumatur divisive et in particulari, quantumcumque minima sit, et hoc loquendo quantum est ex natura quantitatis et modo mathematico. Nam ratione subiecti non valentis infra quamcumque divisionem quantitatis salvari, non poterit fieri talis divisio nisi destructo subiecto, ut etiam notat S. Thomas libro 1. lect. 9. [1]

Et hinc intelligitur quomodo partes illæ proportionales dicantur communicantes inter se, non quia penetrentur, cum hoc sit impossibile (penetratis enim partibus proportionalibus, quam extensionem haberent aliquotæ, quæ non distinguuntur ab illis?), nec ex eo, quod communicant ipsi toti. Hoc enim non sufficit, quia etiam partes aliquotæ communicant toti, imo etiam partes physicæ, ut materia et forma, nec tamen inter se sunt communicantes, sed una extra aliam. Dicuntur ergo communicantes quantum ad ipsum modum et designationem divisionis, quia in toto continuo quælibet pars dividitur in sibi immediatas, et si hæc immediata divideretur etiam in partes sibi immediatas, tunc erit pars illius ea, quæ ante dividebatur in illam, et sic sunt communicantes non in extensione et in additione materiæ, sed in modo exercendi divisionem et designandi. Partes vero secundum extensionem in actu semper sunt finitæ, siquidem secundum eam crescunt vel decrescunt, sed sub ista finita extensione continetur infinita divisibilitas syncategorematice et ex parte modi faciendi divisionem.

Et hoc oportet bene discernere, quia in eo cum magna confusione auctores loquuntur, et vix invenitur, qui ad plenum satisfaciat. Optime autem intelligitur dicendo, quod partes proportionales non important distinctam extensionem et additionem materialem ad aliquotas, sed diversum modum designandi divisibilitatem partium, et pars quæ servit uni, servit alii, ideoque communicantes dicuntur ut infinitæ in potentia designationis, non in actu extensionis.

Ex quibus patet *ad rationes dubitandi.*

Ad primum respondetur, quod partes proportionales non possunt dividi in partes distinctas et non se communicantes in infinitum, sed solum in partes se communicantes, ut explicatum est, quod est divisive esse in infinitum divisibiles, non collective, licet unaquæque seorsum et divisive sumpta divisibilis sit in partes distinctas, et in ea, quæ insunt, et de facto sunt in ipso continuo, ut in partes aliquotas. Hæc tamen quæ de facto sunt in ipso continuo, non sunt actu infinita, nisi secun-

[1] *Le* II. 29. n. 9.

dum repetitionem et communicationem earundem partium, quod est esse infinita in potentia et syncategorematice. Quodsi solveretur continuum in omnem sui partem, ita quod neutra alteri communicaret, sequerentur duo contradictoria, et quod essent infinitæ et indivisibiles, quia ulterius dividi non possunt, et quod essent finitæ et divisibiles, quia partes sunt continui finiti.

Unde quando dicitur: Accipienti unam partem semper restat alia, ergo sunt infinitæ in actu, distinguo antecedens: Restat alia, quæ sit aliquota et novam extensionem addat ad præcedentem, nego; acceptio enim partium aliquotarum tandem finitur. Restat alia proportionalis et communicans ad invicem cum præcedente, ita quod in ipsa designatione quomodocumque accipiatur, semper in infinitum divisive possit alia sumi, transeat; sed hæc acceptio non est partis actu separatæ ab alia et addens distinctam extensionem in infinitum, sed est pars communicans cum alia, ut explicatum est.

Ad secundum respondetur non dari infinita indivisibilia actu, sed potentia in continuo, quæ est expresse sententia Aristotelis, qui, cum hoc libro 6. textu 77. [1] solvens rationem Zenonis, quod infinita media, quæ sunt in continuo, non possunt pertransiri tempore finito, respondit etiam tempus eandem infinitatem habere quam continuum. Postea vero in libro 8. textu 68. [2] hanc solutionem revocat, quæ solum erat ad hominem, et dicit, quodsi quæratur de ipso tempore, quomodo sit infinitum, dicendum est, quod solum habet infinitatem in potentia, finitatem vero in actu. Et idem docet S. Thomas 6. Phys. lect. 11. [3], « quod mobile non utitur infinitis, quæ sunt in magnitudine, quasi actu existentibus, sed quasi in potentia ».

Quomodo autem intelligi possit, quod solum sunt indivisibilia finita in partibus continui divisibilibus in infinitum, respondetur, quod unum indivisibile afficiens unam partem formaliter, afficit plures inadæquate et virtualiter, quo de indivisibili terminativo satis constat, quia omnes partes unius lineæ uno puncto terminatæ redduntur. De continuativo etiam patet, quia post unum punctum immediate sequitur pars, quæ utique non potest tota formaliter tangi a puncto adæquate, sed inadæquate, cum indivisibile non possit adæquari divisibili; virtualiter autem adæquat totam, quia reddit illam impenetratam et coordinatam alteri penes extremitates. Quantum autem unius partis possit afficere unum punctum, nescimus. Sufficit enim dicere, quod unum punctum non sequitur immediate post aliud, sed pars, et illud, quod immediate post sequitur, afficitur ab indivisibili, ne penetretur cum alia parte, et sufficit illi parti unum indivisibile. Unde si pars illa dividatur inter punctum et punctum, resultabit novum indivisibile terminans actu, quod signum est ibi fuisse in potentia tantum.

Ex quo respondetur ad id, quod ultimo in argumento insinuatur, scilicet quomodo possit indivisibile afficere partem, quia quacumque parte data, alia medietas est prior, qua afficiatur indivisibile. *Sed respondetur*, quod indivisibile non potest afficere adæquate et totaliter partem, licet inadæquate afficiat et virtualiter totam. Et hoc ideo, quia punctum est initium partis aut terminus, principium autem rei non afficit totam adæquate et totaliter, alias esset totum, sed afficit totam inchoando illam, et hoc est afficere inadæquate, et non totaliter.

[1] c. 9. (239 b 11); c. 2. (233 a 21).
[2] c. 8. (263 a 15).
[3] *Le* II. 313. n. 4.

Quid de indivisibilibus substantiæ?

Multi recentiores communiter tribuunt substantiæ et partes ordinatas et indivisibilia a quantitate distincta. Et fundamentum præcipuum est, quia in substantia dantur partes ante quantitatem coordinatæ; substantia enim corporea secundum se partes habet, ergo et indivisibilia, quibus partes coordinantur. Et sicut in substantia dantur partes, quia correspondere debent partibus quantitatis, ita et indivisibilia, quibus correspondeant indivisibilia quantitatis. Ex quo sumitur secundum fundamentum, quia indivisibile quantitatis non subsistit, sed inhæret, et non in partibus, quia divisibiles sunt et improportionatæ indivisibilibus, ergo in indivisibili substantiæ; ergo substantia habet indivisibilia, ut correspondeant indivisibilibus quantitatis, quæ recipit.

Nihilominus **oppositum omnino certum solidumque existimo.** Nam destruitur tota ratio et essentia quantitatis, si ponuntur in substantia partes formaliter ordinatæ per indivisibilia, ut in Logica tractavimus q. 16. [1] Et sicut in substantia solum admittimus partes radicaliter et secundum capacitatem, ita et indivisibilia.

Ratio huius est quia, si substantia habet indivisibilia, quibus formaliter uniantur partes et ordinentur, necessario debemus fateri in substantia ante quantitatem dari sufficiens principium impenetrationis, tam quoad se quam quoad locum. Et sic extensio quantitativa nihil omnino addit super extensionem substantiæ entitativam nec ab ea differt, siquidem si substantia habet partes extra partes extensas in ordine ad totum, quia ordinatæ uniuntur in ipso, et in ordine ad locum, quia habet sufficiens principium impenetrationis, ratione cuius extenditur in ordine ad locum, non habet quantitas aliquid amplius tribuere, quia omnis extensio etiam quantitativa exhauritur extensione quoad totum et quoad locum. Nec amplius potest præbere quantitas quam principium impenetrationis; remota enim quantitate substantia penetrationi non resistit, imo quantitas modo substantiæ posita, ut in corpore Christi in Eucharistia, penetratur cum quantitate panis.

Quod ergo hoc sequatur, si substantia habet indivisibilia, quibus eius partes uniantur et coordinentur, inde constat, quia illæ partes uniuntur indivisibilibus, quæ non se totis uniuntur, sed solum penes extremitates. Si enim se totis unirentur, non indivisibilibus unirentur, sed una pars divisibilis alteri divisibili coniungeretur, non penes extremitatem aliquam, sed penes ipsam divisibilitatem, atque adeo una pars intraret aliam, quod nihil aliud est quam penetrari, id est intra divisibilitatem alterius constitui. Ergo quæ uniuntur non se totis, sed penes extremitates et indivisibilia, hoc ipso habent principium resistendi penetrationi, quia principium resistendi penetrationi est principium uniendi unam partem alteri penes extremitatem seu indivisibile, ratione cuius una pars non intrat in aliam, sed sola extremitate unitur illi. Ergo si substantia habet indivisibilia unitiva partium, habet principium resistendi

[1] art. 1. (I. 545 a 46).

penetrationi, qua una pars intrat in aliam et unitur illi non per solam extremitatem.

Dices substantiam solum ordinare partes et extendere erga totum, non erga locum, neque erga alia corpora, sicut facit quantitas. Sed penetrari posse ab aliis eo modo, quo ipsum corpus Christi in Eucharistia, non habet modum impenetrationis erga locum, licet habeat erga totum, quatenus [1] partes in se non sunt confusæ, sed ordinatæ. Id ergo, quod miraculose habet quantitas corporis Christi, habet connaturaliter substantia remota quantitate, scilicet quod resistat penetrationi in ordine ad alia corpora, non in ordine ad proprias partes.

Sed contra est: *Primo*, quia essentia quantitatis non consistit in hoc, quod est actu resistere penetrationi; potest enim una quantitas etiam localiter circumscripta actu penetrari cum alia quantitate, ut supra libro 4. [2] ostendimus. Sed consistit in eo, quod habeat principium et potentiam, quæ petat resistere penetrationi, quantum est ex se, licet actualis penetratio tamquam secundarius effectus quantitatis possit impediri a Deo. Si ergo substantia habet partes unire impenetrative in ordine ad se, ex vi talis modi petit et habet sufficiens principium, quo reddatur impenetrata loco seu corpori contiguo, quia non stat, quod illud indivisibile, quod sufficit reddere unam partem impenetratam alteri parti continuæ, non sufficiat reddere impenetratam alteri corpori contiguo, si ibi apponeretur. Ergo habet principium sufficiens et petens impenetrationem cum altero, quod est habere totum effectum quantitatis.

Deinde, quia si substantia habet indivisibilia continuativa, ut recipiat indivisibilia quantitatis, etiam habebit indivisibilia terminativa, ut recipiat indivisibilia terminativa quantitatis, ergo ratione illius indivisibilis terminantis tanget alterum corpus seu substantiam mediante illo indivisibili tamquam aliquid continuum, et non continuum; ea enim se tangunt contigue, quorum extrema seu indivisibilia sunt simul. Ergo non minus habet principium resistendi penetrationi aliorum corporum penes indivisibile terminans, quam resistendi penetrationi partium continuarum penes indivisibile continuans.

Ad primum fundamentum oppositum respondetur non præhaberi in substantia partes et indivisibilia formaliter, formalitate coordinationis et extensionis, sed capacitate substantiæ, quæ solum radicaliter habet partes et indivisibilia, non formaliter, id est habet capacitatem recipiendi indivisibilia et ordinationem formalem partium per quantitatem, quod non habet angelus, ut in q. 16. [3] Logicæ diximus.

Ad secundum respondetur indivisibilia non subsistere, sed recipi in substantia, non tamen in indivisibili substantiæ formali, sed in radicali, id est in entitate capaci indivisibilium. Imo, ut bene advertunt Conimbric. 6. Phys. cap. 1. q. 1. art. 3. ad 6., indivisibilia non sunt in subiecto adæquate, quasi eis correspondeant indivisibilia distincta in subiecto, sed inadæquate, hoc est, sunt in substantia ratione quantitatis, quæ sine superficie et linea et punctis non coalescit, et mediante tali quantitate substantia recipit indivisibilia. Qui autem ponunt indivisibilia in

[1] *Lu* — quatenus ... ordinatæ.
[2] q. 16. art. 1.
[3] art. 1. (I. 548 b 34).

substantia, non facile se expediunt, quomodo sint ista indivisibilia in forma et in materia, et si sunt distincta indivisibilia, quomodo se coniungant. Quodsi sunt in sola materia, quomodo ergo per indivisibilia materiæ partes formæ extenduntur?

Si dicas: Quomodo ergo corpus Christi totum est in puncto, si substantia panis puncta non habet, *respondetur* corpus Christi correspondere puncto specierum panis, quod est punctum formale et quantitativum, converti autem substantiam panis etiam quantum ad punctum in corpus Christi, non quantum ad punctum formale substantiæ, sed radicale, id est illa entitas panis, quæ de se est capax recipiendi quantitatem cum puncto.

Articulus III.

Utrum continuum componatur ex solis indivisibilibus.

Sensus quæstionis est, an continuum ita constat ex partibus, quod si illæ dividantur, possint pervenire ad aliquam, quæ ulterius divisibilis non sit, et ita si dividantur omnes, indivisibiles maneant. Unde si constat solum ex illis, solum constabit ex indivisibilibus.

Sententia Aristotelis in hoc 6. libro cap. 1. [1] est contra Zenonem et alios antiquos, **continuum non constare ex solis indivisibilibus.**

Quod etiam tradit S. Augustinus 11. de Trinitate cap. 10. [2] et libro de Quantitate animæ cap. 11. in fine [3], D. Thomas expresse in præsenti libro lect. 1. [4] Et in tantum in Philosophia invaluit hæc sententia, quod Concilium Constantiense sess. 15. [5] inter errores Ioannis Hus posuit tamquam errorem in Philosophia, quod dixerit lineam componi ex punctis immediatis aut simpliciter finitis. Et tamen non desunt aliqui recentiores, qui Zenonis opinionem suscitaverint, sentiendo contra Aristotelem continuum solis indivisibilibus componi.

Rationes, quibus Philosophus probat suam sententiam, physicæ sunt, quibus alii addunt rationes ex Mathematica petitas. Præcipuæ ergo rationes philosophicæ ex duobus principiis pendent: *Primum est*, quod indivisibile additum alteri indivisibili, licet multiplicet numerum, quod est facere quantitatem discretam, non tamen facit maius et extensius, quod est constituere quantitatem continuam. *Secundum est*, quod unum indivisibile unitum alteri se toto illi coniungitur et eundem locum occupare potest; unde, si tota quantitas constaret ex indivisibilibus, tota esset in eodem loco et non extensa in illo, imo nullæ darentur partes in quantitate, quia indivisibilia solum sunt extremitates partium, non partes ipsæ.

Primum principium ex eo constat, quia indivisibile caret omni extensione et omni principio constituente divisibilitatem, cum in se nullam habeat, sed solum rationem termini, quo partes terminantur vel continuantur. Ergo coniunctio plurium indivisibilium non potest constituere totum, quod constat partibus divisibilibus; neque enim indivisibilia ex eo, quod coniungantur, aliquam positionem partium inducunt, cum ipsa in se nihil partis habeant, sed carentiam partium. Ergo plura indivisibilia sunt plures carentiæ partium.

[1] 231 a 24.
[2] Migne P. L. XLII. 998.
[3] Migne P. L. XXXII. 1045.
[4] *Le* II. 268. n. 2.
[5] Mansi, Coll. Conc. XXVII. 751.

Dices esse formaliter indivisibilia et ut quod, tamen virtualiter et ut quo dant divisibilitatem, quatenus unum coniungitur alteri sicut unitas, licet sit indivisibilis in genere numeri, tamen coniuncta alteri facit numerum seu extensionem discretam, et instans adiunctum parti præteritæ facit durationem maiorem.

Sed contra est, quia unum punctum respectu alterius non se habet ut forma divisibilitatis, sed ut materia, quia in illa indivisibilia tamquam [1] in partes materiales dividitur totum, ergo non se habet ut principium quo divisibilitatis; neque enim est forma, qua redditur divisibilis, sed id, in quod dividitur ipsum totum. Et sicut una substantia spiritualis posita iuxta aliam non facit extensionem, quia neutra in se extensionem habet, ita nec punctum ex eo, quod ponatur iuxta aliud, faciet extensum, quia utrumque caret extensione. Denique punctum, quod immediate sequitur post aliud, non extrahit illud a negatione divisibilitatis, ergo quod consequenter se habeat, nihil ad divisibilitatem confert, siquidem ipsa consecutio non potest facere extensionem nisi iuxta materiam, in qua est, ut in rebus spiritualibus consequenter se habentibus extensio non datur. Consecutio enim non est aliud quam relatio seu ordo unius post aliud; relatio autem formaliter non potest facere extensum, ergo si ipsa materia extensionis sunt sola indivisibilia, quæ in se carentiam habent extensionis, ex eo præcise, quod unum consequenter se habet post aliud, non constituet extensionem, sed solum ordinem consecutionis. Et in hoc est lata differentia inter unitatem respectu numeri et punctum respectu extensionis, quia unitas facit numerum segregando et dividendo ab alio, quæ est extensio discreta, punctum autem seu indivisibile componendo et coniungendo. Est autem contra rationem indivisibilis extendere divisibiliter, non autem segregare et dividere, vel segregari ab alio et consequenter numerum vel multitudinem facere. Similiter instans vel indivisibile additum parti non facit maiorem durationem, sed addit terminationem illius, et sic instans non importat maiorem durationem supra durationem præteritam, sed complementum terminans ipsam durationem.

Secundum principium ex eo deducitur, quia punctum caret partibus, ergo non potest tangere alterum punctum secundum aliquid sui, et non secundum aliud, secundum extremitatem, et non secundum medietatem, quia totum, quod est in puncto, est extremitas et sic vel tangit totum vel nihil. Si ergo indivisibile tangit aliud se toto, penetratur cum illo et manet intra eundem locum. Ergo quantumcumque superaddantur indivisibilia, non extendunt quantitatem, quia occupant eundem locum, et sic unum non ponitur extra aliud neque ex sua natura id petit, atque adeo non extenditur.

Dices: Indivisibile positum iuxta alterum non tangit illud se toto nec penetratur cum illo; potius indivisibile resistit penetrationi et facit, ut duo corpora secundum extrema se tangant, et non penetrentur. Ergo non totis se tangunt nec ponuntur in eodem loco. Et hoc constat, *tum* in puncto terminativo, quia contiguatur cum alio terminativo alterius lineæ, et sic non est in eodem loco, alioquin penetrarentur duæ extremitates lineæ vel duæ superficies corporum, ergo sunt in diversis locis, etiamsi sint indivisibilia consequenter se habentia; *tum* etiam in

[1] *Lu* — tamquam ... materiales.

indivisibili continuativo, quia punctum inhæret alicui parti, et tamen non penetratur cum illa, sed alteri unit, ergo a fortiori non penetrabitur cum altero puncto, si immediatum illi esset.

Sed contra est, quia indivisibile resistit penetrationi partium, quia est earum extremitas, et sic facit, quod partes penes extremitatem se tangant, et non secundum se totas. At vero punctum sine partibus sumptum non tangit ut extremitas alterius, cuius aliæ partes non tangunt, sed totum, quod in puncto est, extremitas est. Si autem punctum inhæret parti et pars mediante illa tangit vel unitur alteri, hoc ipso non se tota unitur illi, sed per aliquid sui non divisibile, sed indivisibile, et sic non penetratur.

Unde ad primam instantiam dicitur, quod duæ superficies, quando se tangunt, sub eodem indivisibili loco continentur, ut expresse docet S. Thomas q. 28. de Veritate art. 2. ad 10. [1] Itaque plura indivisibilia non requirunt distinctum locum, sed tanguntur se totis, quia idem est in illis tangi et tangi se totis, cum careant partibus; faciunt tamen, ne partes penetrentur, quia faciunt, ne partes se totis tangantur, sed solum penes extremitates.

Ad secundam instantiam dicitur, quod punctum continuativum inhæret parti inadæquate, scilicet toti parti, sed non totaliter, nec eam comprehendendo et undique penetrando, cum sit illi improportionatum, utpote indivisibile cum divisibili, sed inhæret parti tamquam subiecto ut principium eius vel finis. Si vero punctum immediate uniatur alteri puncto, se toto unitur illi, cum sit adæquatum, nec sit in eo aliud tangere extremitate et tangere se toto.

Plures rationes, quæ ex Mathematica deducuntur, omittimus in præsenti. Videri possunt apud Conimbric. hic 6. Phys. cap. 2. q. 2. art. 2. et alios, quos ipsi citant. Plures etiam diximus in textu Aristotelis huius libri.

[1] *Pa* IX. 431 a.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur: Quia si continuum non componitur ex indivisibilibus, sed ex partibus, vel illæ sunt semper divisibiles in alias, vel devenitur ad aliquam, quæ ulterius divisibilis non sit. Si hoc secundum, habemus intentum, si primum, sequitur in quolibet continuo dari infinitas partes et infinitum in actu, quia quamlibet partem accipiendo semper alia restat accipienda.

Nec sufficit dicere, quod illæ partes sunt proportionales et se communicantes. *Nam* quæcumque pars divisibilis habet actu partes illas, in quas dividi potest, et cum illæ sunt divisibiles, aliquid addunt ad præcedentes et constituunt maius seu extensius, alioquin si non constitueret maius, esset indivisibile. Ergo cum in quolibet continuo semper restet accipienda pars, quæ per additionem sui faciat maius, utique est pars non communicans. *Item* cum mobile successive transeat partes spatii, si illæ partes sunt infinitæ, quacumque signata prius aliam attingit et prius aliam; ergo numquam incœpit motus, quia numquam est signare unde incœpit. Nec similiter poterit pertransiri aliquod spatium finito tempore, quia sunt infinitæ partes pertranseundæ et quacumque transacta restant aliæ pertranseundæ. *Ac denique* positis partibus infinitis etiam indivisibilia erunt infinita, et singulis indivisibilibus potest creari unus angelus, ergo in fine eorum dabitur infinitum actu.

Confirmatur, quia Deus potest dividere omnes partes continui actu,

quia omnes divisibiles sunt; ergo ab aliqua potentia dividi possunt, sive divisive sive collective. Facta autem hac totali divisione non possunt amplius dividi, ergo remanent indivisibiles, ergo continuum componitur ex indivisibilibus.

RESPONDETUR solutione data, quod quælibet pars est divisibilis hoc ipso, quod est pars, sed dicuntur omnes partes continui esse divisibiles in partes communicantes, quia pars, quæ servit divisioni unius, potest etiam servire divisioni suæ partis immediatæ, ut art. præc. explicavimus.

Unde ad replicam dicitur, quod quælibet pars seorsum sumpta et secundum se facit additionem et extensionem ad aliam præcedentem, etiam designate sumptam. Et quæcumque restat dividenda, hoc ipso, quod accipiatur et designetur, cum partibus sumitur, in quas dividi potest, sed tamen istæ partes inclusæ in ipso toto, quod dividitur, non faciunt maius respectu talis totius, quia in illo sunt inclusæ, sicut quod unus aureus valeat decem argenteos, non addit valorem distinctum super ipsum aureum, sed in eo includuntur eique communicant. Similiter partes, quæ in hoc continuo serviunt ad divisionem unius partis et includuntur in ipso toto, et possunt servire pro divisione partis immediatæ, et hoc est ad invicem esse communicantes. Atque ita omnes partes servant semper divisibilitatem, nec tamen addunt infinitatem, quia ut essent infinitæ per additionem, requirebatur, quod adderent divisibilitatem ex nulla parte se communicantem divisibilitati aliarum partium. Ut autem sint infinitæ divisione, sufficit, quod quæcumque secundum se et divisive sumpta sit divisibilis in partes et actu habeat illas, in quas dividitur, sed cum communicatione et coniunctione ad alias partes, in quas etiam dividitur pars immediata, et servit una pars (si vere existit) pro diversis, ideoque hæc infinitas non est actu, sed potentia.

Ad secundam replicam dicitur, quod mobile pertransit infinitas partes se communicantes et syncategorematice infinitas, quas Philosophus in 8. Phys. [1] dicit esse infinitas in potentia, quæ infinitas, ut supra explicavimus, consistit in hoc, quod quæcumque signatur, semper divisibilis est, et numquam signari potest aliqua, quæ non sit divisibilis, quantumcumque in infinitum signetur, ut dividatur. Et verum est, quod non potest signari prima pars, unde incipit motus intrinsece, sed potest signari unde incipiat extrinsece, quia immediate post aliquod instans incipit, ut dicemus seq. quæst.

Ad tertiam replicam dicitur, quod in quolibet instanti designato potest creari angelus, quia hoc ipso quod creatur, designatur instans, sicut designatur res producta dicendo: Nunc est angelus. Instantia autem designata non sunt infinita, nec in una hora nec in toto tempore, cum includantur sub terminis finitis, sed designatio eorum dicitur infinita syncategorematice, quia non potest signari aliquod instans in aliqua parte temporis, quia in aliqua alia minori et [2] minori, seu in alia parte aliter designata signari etiam posset. Ex hoc tamen in fine horæ non dantur actu infinita instantia actu, sed designabilitas eorum est infinita syncategorematice.

Ad confirmationem respondetur, quod implicat per viam divisionis omnes partes continui actu solvi, quia per divisionem ita dividitur

[1] c. 8. (263 a 28).
[2] *Lu* — et ... designata.

pars, quod semper dividitur in partes, et consequenter quælibet manet semper divisibilis. Et hoc modo dicuntur omnes esse divisibiles, non quia omnes simul dividi possint, sed omnes divisive et seorsum, sicut omnes creaturæ dicuntur possibiles, non quia omnes collective et simul creari possint (in probabiliori sententia), sed quia omnes divisive. Unde non cognoscit Deus ultimam, quæ amplius dividi non possit, quia hoc non est dabile. Posset tamen Deus solvere omnem partem continui, non per viam divisionis, sed destruendo omnia indivisibilia, quibus partes uniuntur; sed tunc partes illæ manebunt penetratæ, et non extensæ, sicque destruetur quantitas, non manebunt partes.

Secundo arguitur: Globus perfectus in plano perfecto tangit planum in puncto, ut demonstrat Euclides 3. libro propos. 16. asseriturque ab Aristotele 1. de Anima cap. 1. textu 13. [1] et 3. de Cœlo textu 69. [2] Et constat, quia si in parte divisibili tangeret planum, adæquaretur illi parti, et sic pro illa parte non esset perfecte sphæricum. Sed talis globus in plano potest moveri motu continuo, ut si velocissime impellatur; ergo immediate post unum punctum tangit alterum, ergo in illo plano sunt plura puncta immediata, quæ tanguntur a globo.

Confirmatur, quia secundum mathematicos, si punctum moveretur, faceret lineam, si linea superficiem. Sed punctum motum non potest relinquere vestigium nisi constans ex punctis, neque enim potest tangere nisi puncta; ergo linea componetur ex solis punctis.

RESPONDETUR illo argumento convinci Scotum ad asserendum, quod indivisibile separatum potest moveri successive, ut videri potest in 2. dist. 2. q. 9. § *Ad argument.* [3] Nec tamen concedit continuum componi ex indivisibilibus, si immediate post unum punctum movetur ad aliud. Dicunt enim scotistæ (licet in hoc satis varient) non esse inconveniens, quod punctum globi tangat partem inadæquate per modum motus et fluxus, non vero permanenter in eo quiescendo, quia sic non potest quiescere nisi in loco sibi adæquato, quod est indivisibile.

Ceterum hæc sententia manifeste enervat probationem Philosophi, ut patet in hoc libro cap. 10. [4], ubi id expresse improbat, et similiter cap. 4. [5] et 8. Phys. textu 40. [6], ubi probat omne mobile esse corpus, quia est divisibile. Nec enim Philosophus divisibilitatem posuit in motu solum ratione spatii, sed etiam ratione mobilis. Ergo quod non est corpus nec divisibile, mobile non est. Et videri potest S. Thomas in hoc libro lect. 5. in fine [7], ubi ostendit Philosophum loqui de divisibilitate mobilis in partes quantitativas, alias non recte probaret Philosophus, quod mobile debet esse continuum, nisi esset divisibile; ergo indivisibile separatum non potest moveri motu continuo physico. *Et præter hoc* urget satis fundamentum adductum, quia si movetur continue, immediate post tangit aliud indivisibile, et sic erunt plura indivisibilia immediata in continuo. Dicere autem, quod potest tangere partem in fluxu et motu, sed non quiescendo in illa, nihil est, quia etiam quando movetur, movetur in

[1] 403 a 13.
[2] c. 8. (306 b 35).
[3] II. 188. n. 193.
[4] 240 b 8.
[5] 234 b 10.
[6] c. 5. (257 a 34).
[7] *Le* II. 286. n. 18.

loco sibi adæquato, quia deserit unum locum et acquirit alium, et omnis locus adæquatus debet esse locato, si vere locus est. Quodsi potest moveri in loco sibi inadæquato, qualis est locus divisibilis, multo melius in eo quiescet, quia quanto amplior est locus, tanto melius in eo quiescitur, si cesset impulsus, sicut in eo moveri potest. *Adde*, quod indivisibile nihil expellit a loco, cum sit inextensum, ut ipsi scotistæ concedunt, ergo non movetur loco, nisi penetretur cum eo, quod non expellit a loco.

Ad argumentum autem de globo super planum, quod est fundamentum Scoti [1], relictis variis solutionibus, mihi nullius videtur difficultatis. Dico, quod globus ille non tangit planum continue, sed discrete et tamen movetur continue. In quo magna contingit hallucinatio, quia existimatur, quod spatium, per quod movetur globus ex parte inferiori, est solum ipsum planum, quod tangit, cum tamen sit etiam ipse aer, non solum qui a parte superiori circumdat globum tamquam locus eius, quem constat non esse planum nec in puncto attingi a globo, sed per suas partes circumdari, verum etiam aer inferior, qui est inter punctum, quo tangitur planum a globo, et partes elevatiores ipsius globi, et per hunc aerem inferiorem movetur globus continue, licet ipsum planum tangat in puncto discrete. Sicut quando animal elevando pedes et deprimendo ambulat per terram, certum est, quod pedes animalis non tangunt continue omnes partes terræ sed discrete secundum elevationem pedum, et tamen movetur motu continuo per aerem, in quo pedes elevantur; ita ille globus non tangit partes plani, sed puncta contactu discreto, sed tangit aerem, qui est inter planum et globum tactu et motu continuo, et sic respectu plani se habet ut motus modo progressivo aut per saltum, quod tamen respectu aeris continue movetur. Unde etiam angelus, si se collocet in puncto, non se poterit movere motu continuo ad motum ipsius puncti, sed solum ratione suæ virtualis extensionis, qua divisibili spatio potest assistere.

Ad confirmationem respondetur, quod punctum secundum mathematicos solum movetur motu imaginario, non reali, ut per hoc explicetur longitudo lineæ sine latitudine. Et sic motus puncti si daretur in re, faceret lineam quantum ad negationem, scilicet carentiam longitudinis et profunditatis, non quoad positionem partium.

Ultimo arguitur: Quia post primum punctum lineæ nullo alio puncto considerato, vel immediate post sequitur indivisibile, et sic habemus intentum, vel sequitur pars divisibilis, et sic aliud, quod immediate sequitur, sine punctis est divisibile et continuum, quia, ut suppono, solum sumimus primum indivisibile et illud, quod sequitur immediate post. Ergo eadem ratione reliquum omne, quod sequitur in continuo, sine indivisibilibus continuari poterit.

Confirmatur, quia secundum Philosophum 1. Topic. cap. 18. [2] sic se habet indivisibile ad continuum, sicut unitas ad numerum; sed numerus componitur ex solis unitatibus, ergo continuum ex solis indivisibilibus.

Respondetur, quod si post primum punctum sumitur aliqua pars lineæ designata et aliquota, non est dubium, quod in illa includantur plura puncta sicut et plures partes continuatæ. Si vero consideretur pars non designata, sed id, quod immediate sequitur post punctum, antequam aliud punctum sumi possit, dicimus, quod illa entitas partis nondum est pars actu continuata, sed aliquid continuabile per modum partis mediante puncto sequenti, sine quo non datur actu continuatio, et sic non est simile de reliquo continuo.

Ad confirmationem respondetur indivisibile comparari unitati non in omnibus, sed in eo, quod unitas non est divisibilis discrete, sicut punctum non est divisibile continue, et secundo, quia indivisibile est initium continui sicut unitas numeri. Sed quia indivisibile pertinet ad continuum terminando et continuando, non autem partes divisibiles præbendo, non potest continuum, quod habet partes, solis indivisibilibus constare, sicut numerus solis unitatibus, quia separatione et divisione, non compositione constituitur numerus.

[1] 2. dist. 2. q. 9. art. 3. (II. 188. n. 193).
[2] 108 b 26.

QUÆSTIO XXI.

DE INCŒPTIONE ET DESITIONE RERUM.

Res, quæ incipiunt et desinunt, solum reducuntur vel ad permanentia vel ad successiva, sub quibus continentur instantanea et quæ tempore durant. De permanentibus agemus in hoc articulo, de successivis in sequenti.

Articulus Primus.

EXPLICANTUR REGULÆ INCŒPTIONIS ET DESITIONIS IN PERMANENTIBUS.

Cum incœptio significet initium durationis et desitio finem, nihil aliud sunt termini incœptionis et desitionis quam instantia, sicut termini lineæ sunt puncta, et sic tota difficultas in incœptione et desitione rerum consistit in designandis instantibus, quibus res initiatur aut finitur.

Ut autem diximus in q. 8. [1], duo sunt modi incipiendi et totidem desinendi, scilicet intrinsece et extrinsece. Intrinsece dicitur aliquid INCIPERE, quando in aliquo instanti habet existentiam et immediate antea non habebat, et hoc vocatur „ incipere per primum esse ". Extrinsece dicitur incipere, quando in aliquo instanti nondum habet esse, sed immediate post habebit, eo quod talis res incipit modo temporis divisibili, non modo instantis, et ita non potest signari, ubi primo incipiat, et hoc vocatur „ incipere per ultimum non esse ", id est per instans, ubi ultimo non est, et immediate post incipit esse. Ex parte DESITIONIS terminus intrinsecus est, quando in aliquo instanti est verum dicere: « Nunc est et immediate post non erit », et hoc est „ desinere per ultimum esse ". Extrinsecus modus desinendi est, quando est verum dicere: « Nunc non est et immediate antea erat », et vocatur „ desinere per primum non esse ", eo quod non designatur, ubi res ultimo fuit, sed ubi primo non est. Res autem spirituales licet nostro tempore et instantibus non mensurentur, quia tamen virtualiter illis coexistunt et nostro modo intelliguntur, etiam ad mensuram nostrorum instantium eas regulamus.

Circa res ergo permanentes sit PRIMA REGULA: **Substantiæ permanentes, sive generatione sive creatione instantanea fiant, incipiunt per primum esse, non obstante quod generationem præcedat alteratio, quæ est motus.**

Hæc conclusio intelligitur per se et connaturaliter loquendo. RATIO

[1] art. 1. (150 b 4).

EST, quia istæ substantiæ fiunt actione indivisibili, ergo in instanti.

Antecedens patet, quia non suscipiunt magis et minus, in quantum substantiæ sunt. Neque *creatio* est productio per partes et per motum, cum sit totius entis productio ex nihilo, ergo instantanee producit. Quodsi produceret per motum, ita quod esset verum dicere: « Nunc non est, immediate post hoc erit », vel immediate post incipiet totum vel pars. Non totum, quia illa mensura est partibilis et habet prius et posterius, ergo prius est attingibilis pars quam totum, alias mensura attingendi non esset partibilis, ergo e contra, si non assignatur pars prior et posterior, sed totum simul, non incipit modo divisibili, sed indivisibili. Si autem immediate post non incipit totum, sed pars, ergo illa actio non est factiva totius nisi mediantibus partibus sicut motus, atque adeo non est per se primo productiva totius entis.

De substantia vero, quæ producitur *per generationem*, constat etiam produci in instanti: *Tum* quia substantia non habet contrarium, cum non suscipiat magis et minus; *tum* quia terminus per se primo generationis est aliquod totum subsistens, non ut producitur per partes, sed ut totum est, ergo non respicit productionem modo divisibili, sed indivisibili, scilicet ut totum et integrum, nec potest in quacumque parte minori et minori produci, cum exigat determinatam quantitatem, ut producatur, ut diximus supra q. 8. [1] Videatur D. Thomas Quodlib. 7. art. 9. [2] et in hoc libro lect. 7. [3]

Statim vero se offerebat argumentum de dispositione ultima, quæ fit per motum alterationis. Et in illo instanti terminante motum est verum dicere: « Non est ultima dispositio »; et in illo instanti adhuc non est verum dicere: « Nunc est forma genita », alias in illo instanti iam non esset forma corrupta, et consequenter ultima dispositio numquam esset in subiecto corrumpendo, sed in generando, atque adeo non desineret forma corrupta ex vi dispositionis ultimæ, quidquid autem infra ultimam dispositionem est, compatibile est cum illa. Si ergo in illo instanti est dispositio ultima, et in illo nondum est forma genita, immediate post erit, atque adeo non incipiet in instanti intrinseco.

Hoc argumentum multa tangit, quæ tractanda sunt in libris de Generatione [4]. *Nunc sufficit dicere*, quod ultima dispositio numquam est nisi in subiecto generando, quia semper est coniuncta ipsi formæ genitæ, nec producitur a sola alteratione, sed ab ipsa generatione producente formam substantialem, quia ut coniuncta illi, et non seorsum producitur. Desinit autem forma corrupta ex vi ultimæ dispositionis, non quia in ipsa recipiatur, sed quia cum ipsa non compatitur, sicut etiam expellitur a forma substantiali, non simul existente cum forma corrupta, sed simul non compatiente. Quidquid autem infra ultimam dispositionem est, compatitur cum forma corrupta et in illa recipitur, sed cum advenit ultima dispositio, advenit etiam forma substantialis ut illi coniuncta et expellitur in genere dispositionis ab ultima dispositione et a forma substantiali in genere causæ formalis. De hoc autem puncto in dicto loco plenius tractabitur.

Quodsi inquiras, utrum possit

[1] art. 2. et 3.
[2] *Pa* IX. 559 b.
[3] *Le* II. 293.
[4] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 7.

per creationem produci aliquid non in instanti, sed in tempore de potentia absoluta, *respondetur* plures id negare, ut Vazquez 1. partis 2. tom. disp. 229. cap. 10. n. 45. Alii contra sentiunt posse creari in tempore. De quo videri potest Cursus Carmel. hic disp. 26. q. 4. § 2., Fuente 6. Phys. q. 2. diffic. 3. art. 3. et alii.

Veritas tamen est utramque sententiam quoad aliquid veram esse. Nam si intelligamus posse aliquid creari in tempore quantum ad mensuram intrinsecam creationis vel rei productæ, hoc repugnat, quia illa entitas et actio ab intrinseco habent incipere modo indivisibili. Si vero loquamur de successione extrinseca, id est de mensura coexistente extrinsece tempore divisibili, sic non repugnat creari aliquid a Deo in instanti correspondente tempori nostro divisibili, sicut substantia indivisibilis angeli coexistit spatio et tempore divisibili, modo tamen indivisibili ex parte sui. Sic ergo non repugnat immediate post instans nostri temporis aliquid creari a Deo, non quidem in instanti eiusdem temporis, quod non immediate sequitur, sed in instanti alterius mensuræ, quod æquivalet nostro tempori, v. g. in mensura ævi. An vero possit similiter annihilari vel desinere substantia in mensura temporis, statim dicemus.

SECUNDA REGULA SEU CONCLUSIO: **Res permanentes desinunt per primum non esse connaturaliter loquendo, etiamsi desinant per annihilationem, supernaturaliter autem seu præternaturaliter non repugnat aliquid desinere per ultimum esse.**

PRIMA PARS quantum ad annihilationem probatur, quia annihilatio est suspensio totius concursus, quo res fuit creata et conservatur in esse. Hic autem cum modo indivisibili detur, eius suspensio connaturaliter fit in instanti, sicut creatio in instanti fit. Si autem suspenditur concursus in instanti, in eodem instanti intrinseco desinit creatura. Neque enim potest suspenso concursu in eo instanti durare et immediate post desinere, atque adeo erit verum dicere in illo instanti: « Nunc non est creatura et immediate ante erat ». Hoc autem est desinere per primum non esse, quia tunc primo non est. Si autem desineret per ultimum esse, esset verum dicere: « Nunc est et immediate post non erit »; atque adeo non esset verum dicere: « Sine concursu Dei in hoc instanti creatura est, et immediate post ablatum concursum non erit ». Ceterum quia potest Deus suspendere suum concursum non in instanti nostro, sed immediate post illud, quia immediate post libere continuat et potest non continuare, ideo si immediate post instans tollat concursum, desinet per ultimum esse dicendo: « Nunc est, immediate post non erit ». Quæ regula nullo modo potest negari, licet aliqui auctores oppositum dicant, fortasse mutatis terminis.

SECUNDA PARS conclusionis intelligitur de re, quæ desinit ad generationem alterius incipientis per primum esse. Nam si aliqua forma incipiat per ultimum non esse, tunc illa, quæ desinit ad eius incœptionem, necessario desinit per ultimum esse, eo quod desinit immediate post instans; sic enim aliud incipit. Ex hoc probatur conclusio posita, quia tales res permanentes desinunt ad generationem alterius, ita quod idem est instans generationis unius et desitionis alterius. Et ita si res generatur per primum esse, necessario desinit res corrupta per primum non esse, alias esset verum dicere: « Nunc est res illa, immediate post non erit », si desineret per ultimum esse; sed in illo nunc res est generata. Ergo esset simul in eodem instanti

forma genita et corrupta, vel si in illo nunc non est forma genita, sed immediate post erit, non generabitur in instanti per primum esse, sed in tempore per ultimum non esse, cuius oppositum ostendimus.

Ex quo sequitur, quod quando incipit motus per ultimum non esse dicendo: « Nunc non est motus, immediate post erit », talis motus non excludit necessario formam, quæ toto tempore antecedenti quievit, sed incipit excludere. Compatitur enim motus ad unam formam cum retentione oppositæ, licet via corruptionis, sicut ægritudo cum vita et frigus cum calefactione movente ad calorem.

Dices *primo:* Repugnat, quod substantia desinat per primum non esse, si desinit per annihilationem, quia totum illud esse est indivisibile, et suspensio concursus est indivisibilis; ergo desinit ad modum instantium. Sed instantia desinunt per ultimum esse; ergo talis substantia, quæ desinit per annihilationem, desinit per ultimum esse.

Secundo: Nulla res permanens nec per se, neque per accidens, nec etiam supernaturaliter potest desinere per ultimum esse. Nam quod desinit per ultimum esse, habet totum non esse in tempore, quia est verum dicere: « Nunc est, immediate post non erit »; immediate autem post est tempus. Sed hoc non potest convenire rei permanenti, quia convenit ei totum suum esse indivisibiliter, ergo non esse, quod est eius oppositum, etiam indivisibiliter debet poni, quia id, quod tollit, indivisibile est, ergo non in tempore.

Tertio: Res successiva nec de potentia absoluta potest incipere aut desinere in instanti per ultimum esse. Si enim esset in instanti, non haberet partem post partem, quod est contra quidditatem successivi; ergo non potest verificari, quod sit in instanti. Ergo etiam res indivisibilis non potest verificari, quod sit in tempore.

Ad primum negatur antecedens. Ad probationem dicitur, quod indivisibile formale, ut instans, solum desinit per ultimum esse, indivisibile autem subiective et materialiter, scilicet id, quod est subiectum indivisibilis durationis, bene potest desinere per primum non esse, si desinit annihilatione. Instans autem non desinit annihilatione, sed successione temporis, quia in instanti, quo est, non potest annihilari, desinit ergo immediate post, et [1] immediate post non est instans, sed tempus, quod est per ultimum esse. Res ergo, quæ annihilatur, desinit ipsa annihilatione in instanti, in quo suspenditur concursus, non immediate post, atque adeo per primum non esse. Neque est necesse, quod primum non esse sit privativum, id est adiunctum generationi alicuius rei; sufficit, quod sit pura negatio essendi.

Ad secundum negatur antecedens. Ad probationem respondetur, quod bene potest non esse rei indivisibilis dari in tempore, et non in instanti intrinsece. Imo quod desinit per ultimum esse, non habet ipsum non esse in instanti, sed immediate post, quia non esse non mensuratur duratione sicut ipsum esse nisi per accidens, quando sequitur ad incœptionem alicuius esse, per cuius incœptionem aliquid corrumpitur; tunc enim desinit res in instanti, in quo primo opposita forma generatur et est. Secus est, si Deus suspendat concursum in tempore, et non in instanti; tunc enim desinit per ultimum esse, ut dictum est.

Ad tertium respondetur, quod motus non posset intrinsece mensurari duratione indivisibili, quia sic

[1] *Lu* — et ... tempus.

destrueretur ratio motus, quæ petit partem post partem; instans autem habet negationem partium. Nec potest coexistere instantaneæ durationi, nisi sit instans æquivalens multo tempori, sicut est instans ævi, quod tamen non correspondet motui, ut propria et adæquata mensura, sed inadæquata; multa enim successiva coexistunt instanti angelico. Et similiter res indivisibiles, licet intrinsece non possint mensurari mensura divisibili et successiva temporis, bene tamen extrinsece coexistendo in mensura indivisibili, quæ æquivalet et coexistit multo tempori, ut explicatum est.

Articulus II.

Regulæ incœptionis et desitionis in successivis et instantaneis et quiete.

Prima regula: **Motus incipit per ultimum non esse et desinit per primum non esse.**

Ratio *primæ partis* est manifesta, quia motus successivus non habet esse in instanti, cum non habeat esse indivisibile, ergo in tempore. Ergo non incipit per primum esse, alias esset verum dicere: « Nunc est, et immediate ante non erat ». Non potest autem verificari de motu, quod nunc est; hoc enim pertinet ad mutatum esse, quod est terminus motus. Et sic ad tale mutatum esse præcedit moveri, ut probat Philosophus in hoc libro 6. [1] Ergo motus ut distinguitur a mutato esse, quod est indivisibile motus, non incipit in instanti indivisibili, sed divisibiliter, quod est incipere per ultimum non esse, et non per primum esse.

Nec potest dici, quod motus incipit per aliquid indivisibile, licet non sit mutatum esse, quia hoc est terminus motus, non initium. *Nam contra est*, quia illud indivisibile, quod dicitur initium motus, modo est, et ante non erat, cum in illo instanti incipiat. Ergo est aliqua mutatio seu mutatum esse, et cum ante illud non præcesserit aliquod moveri, erit actio instantanea sine aliquo motu præcedenti, sed quiescente subiecto toto tempore ante in opposita forma. De qua actione non loquimur, sed de successiva; imo inde probat D. Thomas 1. p. q. 53. art. 3. non posse angelum moveri in instanti, quia non potest aliquid toto tempore præcedenti quiescere et in ultimo instanti illius temporis moveri seu aliter se habere. Quæ doctrina est eadem cum ea, quæ traditur a Philosopho in hoc libro textu 56. [2] et ibi a D. Thoma lect. 8. [3], quod cum motus stricte dictus sit de uno positivo ad aliud positivum, non potest stare, quod subiectum toto tempore quiescat sub una forma positiva et in ultimo nunc illius temporis inveniatur mutatum ad aliam, eo quod in illa forma est tamquam in termino a quo, quiescendo tamquam in forma positiva et sine motu et tendentia ad terminum ad quem, ut supponimus, quia toto tempore quiescit. Ergo si in ultimo nunc illius temporis est in termino ad quem, sine transitu et tendentia mutatur de termino a quo ad terminum ad quem, cum numquam ante illud ultimum nunc moveatur, sed quiescat, quod naturaliter esse non potest. Nam etiam in generatione substantiali datur motus et alteratio præcedens, et ante illuminationem de novo motus luminosi. Supernatura-

[1] c. 6. (237 a 17).
[2] l. c. 25.
[3] *Le* II. 300. n. 10. sqq.

liter autem potest oppositum contingere, ut si Deus subito producat terminum ad quem et destruat terminum a quo sine transitu medio de uno ad aliud.

Quod vero omnis motus desinat per primum non esse, constat, quia si desineret per ultimum esse, esset verum dicere: « Nunc est motus, immediate post non erit ». Numquam autem verificatur de motu, quod est in instanti et in nunc, cum essentialiter sit divisibilis secundum partes priores et posteriores, quæ non possunt esse in instanti.

SECUNDA REGULA: **Res permanentes, quæ incipiunt et desinunt modo successivo, ut calor, quantitas et similia, incipiunt et desinunt ad modum motus quantum ad suam entitatem absolutam. Si vero considerentur quantum ad gradus vel ratione maioris et minoris quantitatis, si gradus sit certus et determinatus, et in parte certa et determinata, incipiunt per primum esse, alias per ultimum non esse.**

PRIMA PARS probatur, quia motus non est præter res, ad quas est motus, sed est ipsa res in fieri et tendentia, et sic incipiente motu incipit res ipsa, v. g. qualitas, ad quam est motus. Ergo sicut motus incipit per ultimum non esse, ita et res illa, ad quam est motus; et simile est de eius corruptione supposito, quod corrumpitur per motum.

SECUNDA VERO PARS probatur supponendo, quod in qualitatibus v. g. non solum datur latitudo ab una qualitate ad aliam, sed etiam datur latitudo gradualis a minori ad maiorem gradum et e contra. Inter gradum autem et gradum datur latitudo divisibilis secundum magis et minus ad modum partium proportionalium, sive [1] istæ partes intelligantur formaliter in qualitate sive virtualiter iuxta diversas operationes, de quibus in libris de Generat. q. 4. [2] Et qualitatem secundum istas partes proportionales vocamus formam indeterminatam, sed secundum partes aliquotas seu gradum certum vocamus formam determinatam.

Dicimus ergo, quod, ut graduatio qualitatis, qua redditur tanta, incipiat per primum esse, debet concurrere duplex conditio: Prima, quod gradus ipse seu pars qualitatis sit certa; secunda, quod subiectum seu pars subiecti, in qua incipit, sit certa et determinata. Si vero altera conditio deficiat, incipiet per ultimum non esse.

RATIO EST, quia stante utraque conditione, si inciperet gradus caloris v. g. ut quatuor, per ultimum non esse, esset verum dicere: « Nunc non est talis gradus caloris, et immediate post erit ». Vel ergo in illo instanti deest aliquid ad illum gradum determinatum vel non. Si non deest, ergo iam datur, et sic non incipiet immediate post in illa parte. Si deest aliquid, vel divisibile vel indivisibile. Si divisibile, non incipiet immediate post in tota illa parte, quia de illo divisibili prius attingetur una medietas quam alia, et sic immediate post adhuc non incipiet tota. Si indivisibile, non potest acquiri immediate post in tempore, sed in instanti, quæ [3] est mensura indivisibilis; ergo non incipit immediate post instans, ergo neque per ultimum non esse.

Ceterum si pars, in qua incipit gradus qualitatis, non sit determinata, vel ipse non sit certus et determinatus gradus, bene potest incipere per ultimum non esse, ut patet, quando intensio est motus uniformiter difformiter

[1] *Lu* — sive ... de Generat. q. 4.
[2] art. 2.
[3] *Lu* quod.

diffusus. Sic enim calidum, v. g. ut quatuor, si in aliquo instanti applicetur subiecto, ita diffundit calorem, quod in superficie immediata ponit calorem ut quatuor, et in eo, quod immediate sequitur post superficiem, quidquid est infra calorem ut quatuor, et sic consequenter minus ac minus usque ad non gradum. Si ergo incipiat motus intensionis, cum debeat incipere per instans extrinsecum seu ultimum non esse, oportet, quod immediate post instans illa pars, quæ immediate sequitur post superficiem, maiorem intensionem acquirat. Ergo cum talis calor sit illud, quod immediate est infra gradum quatuor, si immediate post crescit, immediate post accipiet gradum ut quatuor, et sic incipiet ille gradus ut quatuor immediate post instans in illa parte incerta, quod est incipere per ultimum non esse. Et eodem modo incerta pars formæ poterit incipere immediate post instans ratione motus uniformiter difformis, præsertim [1] explicando istas partes graduativas intensionis, non quod sint partes formales et permanentes in qualitate, sed ipsum fieri seu transitus de uno gradu ad alium, de uno modo seu terminatione radicationis formæ ad aliam, quæ sunt partes virtuales, id est in fieri et tendentia ad gradum acquirendum, ut dicemus in libris de Generatione [2].

Quodsi dicas currere hic argumentum supra [3] factum, quia in parte immediata post superficiem vel deest aliquid divisibile vel indivisibile ad gradum ut quatuor, et quidquid dicatur, non potest incipere immediate post ille gradus certus: *respondetur* deesse aliquid divisibile per modum partis proportionalis et designatæ; sed illa vincitur per motum, qui etiam immediate post modo divisibili incipit, et sic etiam ponit modo divisibili, quidquid restat ad gradum ut quatuor.

Et si urgeas, cur non idem dicamus, quando in parte certa incipit gradus certus, *respondetur*, quod illa pars cum sit certa, non potest vinci per illam partem motus, quæ incipit immediate post instans, quia illud, quod immediate post instans sequitur, est aliquid divisibile indesignatum et proportionale, et sic non potest afficere qualitate totam partem certam. At vero si tota pars certa moveatur usque ad ultimum instans, quo incipit certus gradus in ea, tunc immediate ante instans non deest nisi aliquid indivisibile, ut producatur ille gradus, quia nihil deest quoad fieri et divisibilitatem eius, sed quoad terminari, et ut sit in facto esse, quod est indivisibile.

Quodsi petas, quomodo desinant istæ formæ, quæ fiunt per motum, sive secundum se sive secundum graduationem, *respondetur*, quod desinunt ad incœptionem formæ oppositæ. V. g. calor incipit remitti ad motum frigoris, frigus autem incipit per ultimum non esse, quia incipit per motum, in quo est verum dicere: « Nunc non est frigus, immediate post erit ». Et sic necesse est, quod desinat ille gradus caloris seu remittatur per ultimum esse, in quo est verum dicere: « Nunc est talis gradus, immediate et post non erit », quia nunc non est frigus, et immediate post erit, et cum frigore introducto non stat ille gradus caloris. Si autem calor desinat non solum quantum ad gradum, sed etiam quoad totam entitatem, desinit per primum non esse, quia non desinit nisi ad

[1] *Lu* — præsertim ... de Generatione.
[2] Phil. nat. 3. p. q. 4. art. 2.
[3] 438 b 29.

totalem introductionem formæ oppositæ, quæ introducitur in instanti terminante motum, in quo est verum dicere: « Nunc est frigus, immediate autem antea non erat, et consequenter nunc non est calor ». Et sic verificatur, quod nulla forma perfecte et totaliter desinit per ultimum esse, nisi sit instantanea.

TERTIA REGULA: **Quæcumque indivisibilia successiva incipiunt per primum esse et desinunt per ultimum esse.**

Constat hoc, quia tantum durant per instans. De instanti autem est verum dicere: « Nunc est et immediate antea non erat », et similiter: « Nunc est et immediate post non erit »; ergo incipit per primum esse et desinit per ultimum esse. Si autem inciperet per ultimum non esse dicendo: « Nunc non est et immediate post erit », darentur duo nunc seu instantia immediata. Indivisibilia autem *permanentia*, ut punctum in quantitate, actus indivisibilis in intellectu et similia incipiunt lege rerum permanentium.

ULTIMA REGULA: **Quies negativa motus incipit et desinit sicut instans, quia solum datur in instanti, in quo est incapacitas ad motum. Quies autem privativa incipit per ultimum non esse et desinit per ultimum esse.**

Et probatur, quia non potest incipere illa quies in instanti intrinseco, quia in illo non est capacitas ad motum, et consequenter non est quies per modum privationis; ergo incipit immediate post instans, quia immediate post potest esse motus, et consequenter, si nunc non movetur, incipit quiescere privative. Desinit autem quiescere, quando incipit moveri ab una forma ad oppositam. Licet enim adhuc in illa sit (quia non corrumpitur illa forma, quousque altera introducatur, quæ est terminus motus), tamen non est in illa quiescendo, sed tendendo ad oppositam. Tollitur ergo quies, quando incipit motus. Sed incipit motus per ultimum non esse, ergo desinit quies per ultimum esse, quando est verum dicere: « Nunc est quies, immediate post non erit », quia immediate post est motus.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur ad probandum motum incipere per primum esse seu dari primum mutatum esse. Nam aliquis terminus motus, v. g. aliquis locus, primo acquiritur, alias non relinqueretur aliquis terminus a quo, si aliquis non acquiritur. Ergo sicut est dare primum terminum a quo, qui relinquitur, ita primum terminum ad quem, qui acquiritur. Si autem nullus assignatur, ergo versus principium omnis motus est infinitus, cum careat principio.

Confirmatur in illo casu supra [1] posito de cane cadente e turri, qui moritur in medio. Tunc enim ille motus distinctus, qui incipit in cadavere, incipit in instanti, quia cum generatione continuatur; ergo potest motus incipere in instanti. *Denique* in motu datur ultimum mutatum esse, in quo desinit motus; ergo eadem ratione poterit dari primum mutatum esse, licet in instanti non sit motus.

RESPONDETUR non dari primum terminum acquisitum per motum, nisi talem terminum præcedat aliquis motus, quo acquiratur, atque adeo motus non initiatur in ipso termino. Et licet detur terminus a quo designatus, tamen quando primo incipit motus, non relinquitur in facto esse, sed quando terminatur motus. Et sic quando motus incipit adhuc mobile potest esse sub ter-

[1] 406 a 30.

mino a quo, licet non in esse quieto, sed in moveri et via corruptionis, sicut dum quis movetur ad mortem per ægritudinem, adhuc est in vita. Neque hoc est carere principio et esse infinitum versus initium, quia non caret principio extrinseco motus, sed intrinseco, neque habet infinitatem nisi syncategorematice, quia non est dare primam partem motus, cum incipiat modo divisibili et pars illa sit divisibilis in infinitum, licet sub parte finita contineatur.

Ad confirmationem iam supra respondimus in illo instanti, quo generatur cadaver, non dari motum, sed incipere extrinsece et discontinuari a motu præcedenti propter generationem distincti subiecti, a qua generatione, et non a motu, procedit illa acquisitio loci, in qua cadaver invenitur, quando primo generatur. Et [1] sic discontinuatur ille motus, quia terminus ille, in quo invenitur cadaver, quando generatur, seu illud ubi, non acquiritur a motu, qui ante fiebat in cane, sed a generatione cadaveris, per quam omnia accidentia mutantur, etiam locus seu ubi, et incipit extrinsece motus illius corporis decidentis ex vi generantis illud cadaver extra proprium locum.

Ad ultimum dicitur dari in motu ultimum mutatum esse, quia datur finis motus, qui finitur in aliquo termino producto, et tale mutatum esse præceditur a toto moveri. At vero si daretur primum mutatum esse, non præcederet aliquod moveri, alias non esset primum principium motus illud mutatum esse, sine moveri autem non potest dari mutatum esse. Nec intelligimus, quod ultimum mutatum esse terminat motum, quasi intrinsece includendo in se partes priores et posteriores, sed quasi ab illis relictum et extrinsece terminans motum.

Quodsi instes, quia in ultimo mutato esse existit motus; ergo adhuc tunc non desinit intrinsece et per primum non esse, sed per ultimum esse.

Antecedens constat, quia motus est divisibilis, ergo non possunt omnes partes simul desinere, sed una prius, quam alia; ergo quando advenit ultimum instans, non omnes simul desinunt, sed aliquid desinit et aliquid permanet; ergo adhuc aliquid motus tunc datur. *Et deinde,* quia motus existit per suum indivisibile, sicut tempus per instans; ergo in illo indivisibili adhuc existit motus. Imo non nisi per illud, sicut patet, quando incipit aliquis gradus caloris per primum sui esse, ut diximus; tunc enim vel adhuc existit motus vel incipiet ille gradus caloris sine actione, si tunc non datur motus. *Denique* in quantitate permanente quantumcumque dentur partes in infinitum divisibiles, tamen datur aliquis primus terminus et ultimus, inter quos illæ partes includuntur et redduntur finitæ. Ergo similiter partes motus priores et posteriores aliquo primo termino includuntur, quia ubi datur prius, datur primum, nisi sit processus in infinitum.

RESPONDETUR, quod in ultimo mutato esse nulla pars motus invenitur intrinsece, et ita in illo non desinunt simul omnes partes, neque aliqua illius permanet, sed immediate ante omnes partes successive transierunt. In ultimo autem instanti iam non transeunt, sed terminative transactæ sunt. Dicuntur autem desinere in illo instanti, non quia in illo adhuc sit motus, sed quia in facto esse iam non est, cum immediate ante successive desinerent transeundo. Partibus autem transeuntibus succedit instans.

Ad secundam probationem dicitur,

[1] *Lu* — Et ... proprium locum.

quod tempus et motus existunt per indivisibilia continuata, non per terminativa; durat enim per illa, per quæ continuatur eius esse in ratione succedendi. Terminativum autem instans est desitio non existentiæ motus. Ille autem terminus seu gradus, qui producitur in illo instanti terminativo, habet in illo instanti actionem terminative existentem et virtualiter, non successive et formaliter. Hæc est enim natura motus, quod una pars resultat et sequitur ex alia. Et sic licet illa transeat successive, altera producitur ex illa terminative, et sic producitur una ex alia succedendo illi. Nec requiritur, quod tunc existat formaliter pars antecedens, quando existit et producitur sequens, sed sufficit, quod immediate præcesserit et illi altera continuetur et [1] per indivisibilia terminetur, transeunte parte et succedente indivisibili ut ab illa parte successiva producto. Ratione enim continuationis virtualiter dicitur manere seu terminative; de quo amplius dicemus in libris de Generatione [2].

Ad ultimam probationem dicitur, quod tam in quantitate permanente quam in successiva partes clauduntur terminis seu indivisibilibus, sed cum hac differentia, quod in quantitate successiva termini sunt extrinseci ipsis partibus nec positionem habent in illis, quia se habent ut terminus a quo et ad quem, et a primo incipit motus relinquendo illum, in secundo terminatur cessando. In quantitate autem permanente termini seu indivisibilia habent positionem in ipso continuo et coniuncta sunt permanenter partibus, nec se habent tamquam terminus a quo et ad quem, et ideo sunt intrinseci et permanentes in ipsa quantitate, non extrinseci, ut in motu.

[1] *Lu* — et ... producto.
[2] Phil. nat. 3. p. q. 3. art. 3.

CIRCA LIBRUM SEPTIMUM PHYSICORUM

DE COMPARATIONE MOVENTIUM ET MOBILIUM

SUMMA TEXTUS LIBRI SEPTIMI PHYSICORUM ARISTOTELIS [1]

In hoc libro incipit Aristoteles ex motu, quem huc usque explicavit, assurgere ad ipsa moventia, usque ad primum movens et primum motorem, quod uberius præstat in libro 8. In hoc autem libro duo præcipue intendit: *Primum* est tractare de principio motus usque ad primum motorem; et hoc cap. 1., 2. et 3. *Secundum* est comparare ipsa mobilia et moventia inter se quoad velocitatem, tarditatem et proportionem, quam habent; et hoc cap. 4., et 5.

SUMMA CAP. 1.

Ut ostendat Philosophus, quod in motibus deveniendum est ad unum primum motorem, **duplicem propositionem ponit et explicat** in isto capite: Prima est omne, quod movetur, ab alio moveri; secunda non dari processum in infinitum in motoribus, sed sistendum esse in uno primo, qui moveat et non moveatur.

PRIMA ERGO PROPOSITIO, quæ in fronte libri ponitur, procedit de eo, quod primo et per se movetur, non de eo, cuius tantum pars movetur, et alia movet; ibi enim etiam distinguitur movens et motum. Supponit ergo, quod id quod per se primo movetur, vel movetur ab extrinseco movente, ut si impellatur ab aliquo, vel movetur ab intrinseco. Si primo modo, constat ab alio moveri. Si movetur ab intrinseco, etiam debet distingui movens et motum, quia in eo, quod movetur a se, semper est una pars movens et altera mota; ex eo enim, quod totum movetur, non sumitur sufficiens ratio, quod non sit pars movens et pars mota, neque hoc est primo et per se moveri, sed mediantibus partibus.

Secunda propositio est: In moventibus non est abire in infinitum, sed est devenire ad unum, qui sit princeps motionis. Ratio est, quia si esset processus in infinitum, daretur infinitus motus finito tempore, quia licet quodlibet mobile finito et determinato motu moveatur, ista tamen collectio motuum infinita est; et tamen omnia finito tempore movebuntur, quia motus, qui fit ab ultimo mobili, finito tempore absolvitur, ergo etc. Denique, ut aperte videatur inconveniens, quod sequitur, si infinita moventia finito tempore moveantur, etiam si plura sint, *urget inde rationem*, quia si omnia illa mobilia in unum continuarentur, fieret ex illis unum infinitum mobile, quod finito tempore conficeret infinitam motionem, cum corpus infinitum, etiamsi circulariter moveatur, infinitum spatium conficiat, quamvis brevi tempore, ut libro tertio ostensum est.

[1] 241 b.

Summa cap. 2.

In hoc capite proponit Philosophus unicam propositionem, scilicet: **Id quod primo movet, id est non interventu alterius, coniunctum debet esse ei, quod movetur ab illo.** Hanc propositionem probat discurrendo per omnia genera motus, scilicet localem, alterationis, augmentationis.

Et de motu locali id ostendit, quia omnis motus localis vel fit a principio intrinseco vel extrinseco. Si ab intrinseco, manifestum est id, quod movetur, esse coniunctum ei, quod movet. Si ab extrinseco, solum potest quatuor modis moveri, scilicet tractu, pulsu, vectione et volutione seu vertigine, quos sigillatim explanat, et omnes reducit ad tractum et pulsum. Constat autem, quod impellens et trahens proximum est ei, quod movetur, ut constat ex definitione pulsus et tractus. Nam pulsus est motus aut a se aut ab alio ad aliud; tractus autem est ab alio ad se aut ad aliud motio. Ergo quidquid loco movet, proximum est rei motæ, quæ primo movetur.

In motu alterationis idem probat supponendo, quod qualitas, ad quam est alteratio, est qualitas tertiæ speciei, ut calor et frigus, humor, siccitas etc. Id ergo, quod primo alterat, coniunctum est ei, quod primo alteratur, ut patet in sensibus. Manus enim calefit ab igne distante, quia primo aer ei coniunctus alteratur et ab aere manus; et in visu species coloris primo accipitur in aere, inde movet visum, et similiter se habet in reliquis rebus.

Ultimo in motu augmentationis auctio non fit nisi opponendo, et diminutio detrahendo ei, quod augetur vel minuitur; ergo illi debet esse proximum id, quod movet tali motu. Et sic in omni motu movens primo est proximus rei primo motæ.

Summa cap. 3.

In hoc capite occasione eius, quod in præcedenti dictum fuit, quod **alteratio ad qualitates tertiæ speciei solum terminatur,** id latius demonstrat discurrendo per alias species et ostendendo solum ad illas posse terminari alterationem. Præsertim autem probat non versari alterationem immediate circa figuram et circa habitus, v. g. vitia aut virtutes et scientias. Quæ omnia in textu clara sunt, nec multum interest ea specialiter exponere.

Summa cap. 4.

In hoc capite et sequenti disserit Philosophus de comparatione motuum inter se. Et in præsenti quidem tradit quasi in communi, quæ mobilia aut motus comparari possint inter se. In capite vero ultimo tradit in particulari, quomodo proportiones istorum motuum sint faciendæ.

Igitur quantum ad primum in hoc capite **proponit duas dubitationes:**

Prima, utrum quilibet motus comparari possit cum quolibet motu quantum ad velocitatem et tarditatem, quam quæstionem postquam disputat in utramque partem.

Respondet, quod ut motus comparari possint, debent esse univoci, id est eiusdem generis, sicut non bene comparantur vinum et sonus, ut dicamus vinum esse acutiorem sono. Imo et eiusdem speciei esse debent, sicut non bene comparantur albedo et nigredo, sed duæ albedines vel duæ nigredines. Unde motus circularis et rectus, et multo minus alteratio et latio non bene comparantur; sunt enim diversæ rationis. Nec obstat, quod aliqua univoca videmus non posse comparari, ut multum et parum in aqua et aere, vel saltem duplum et dimidium, nec tamen comparamus aquam cum aere in multitudine aut in duplo. Non enim hæc obtinent eandem rationem in aqua et aere, sed diversam; dicitur enim aer multus respectu aquæ, quia magis diffunditur et extenditur, aqua vero respectu aeris, quia plus materiæ habet. Quæ sunt rationes diversæ comparationis, et solum secundum quid comparari possunt, non eo modo, quo aqua cum aqua et aer cum aere.

Secunda dubitatio est specialiter circa alterationes et generationes, quomodo comparari possint secundum velocitatem et tarditatem, cum eis non æqualitas, sed similitudo conveniat.

Respondet alterationes posse comparari quoad velocitatem, si circa eandem qualitatem versentur et fiant æquali tempore; sumitur enim ibi æqualitas ratione continuitatis in motu, similitudo vero ratione qualitatum. In generationibus autem fit comparatio penes velocitatem et tarditatem, quando res eiusdem speciei æquali tempore gignitur vel corrumpitur, velociores autem, quando æquali tempore diversum quid generatur vel corrumpitur, id est magis perfectum et absolutum, ut si eodem tempore membra fœtus in utero ad maiorem perfectionem evadant.

Summa cap. 5.

In hoc capite **quasdam regulas tradit** *ad declarandum in particulari comparationes seu proportiones motuum*, et tradit septem regulas circa motum localem, tres circa alterationem et augmentationem.

Supponit autem in motu locali inveniri quatuor, scilicet id quod movet, id quod movetur, tempus et spatium. Prima regula est: Virtus movens aliquod mobile tanto tempore, v. g. horæ, movebit dimidium mobile per duplum spatium eodem tempore. Secunda: Virtus æqualis movet dimidium mobilis per totum spatium, quo movebat integrum mobile dimidiato tempore, quo integrum movebat. Tertia: Si aliqua virtus tantum pondus movet quodam certo tempore per tantum spatium, movebit dimidium pondus dimidio illius temporis per dimidium spatium. Quarta: Dimidium talis virtutis movebit dimidium eiusdem ponderis æquali tempore per idem spatium. Quinta: Si aliqua virtus tantum pondus per tantum spatium tanto tempore movet, non est necesse, quod duplum ponderis dimidio tempore moveat, sed potest esse, quod nullo modo movere illud possit. Sexta: Si dimidium virtutis movet dimidium ponderis per aliquod spatium, non sequitur, quod totum et integrum pondus per aliquod spatium moveat, sicut si multi trahunt navim per aliquod spatium, non poterit unus trahere aliquo spatio. Septima: Cum duæ virtutes ita se habent, quod unaquæque per se aliquod pondus certo tempore per aliquod spatium defert, si coniungatur, poterunt utrumque pondus per æquale spatium eodem tempore movere.

Circa alterationem et augmentationem ponit tres regulas: Prima: Virtus, quæ auget vel alterat tanto tempore, duplo longiori tempore duplum alterabit, scilicet si perseveret eadem. Secunda: Eadem virtus dimidio temporis augebit alterabitque dimidium. Tertia: Si aliqua virtus certo tempore tantum augeat vel alteret, non sequitur, quod dimidium virtutis eodem tempore dimidium alteret vel augeat; potest enim nullo modo vinci resistentia passi. Plura de proportionibus videri possunt apud Mag. Soto super 7. Phys. [1]

QUÆSTIO XXII.

DE CONDITIONIBUS REQUISITIS AD MOVENDUM.

Conditiones istæ sunt tres, scilicet ex parte agentis existentia, ex parte rei motæ et effectus distinctio a movente, neque enim potest aliquid movere et facere seipsum, et ex parte passi et agentis requiritur applicatio. De existentia egimus supra q. 7. [2] Quomodo autem salvetur in instanti ultimo, quando iam desinunt dispositiones ad corruptionem subiecti in libris de Generatione [3] dicetur. De reliquis duobus agemus in præsenti quæstione.

Articulus Primus.

UTRUM OMNE, QUOD MOVETUR, AB ALIO MOVEATUR.

Propositio ista Philosophi a multis reicitur, qui existimant non requiri realem distinctionem inter id,

[1] Post q. 2. Digressio de proportionibus.
[2] art. 4. et 5.
[3] Phil. nat. 3. p. q. 1. art. 7.

quod movet et movetur. Quod attribui solet Scoto 9. Metaph. q. 14.; et videri potest Placa in 2. Phys. disp. 1. q. 7., qui plures refert. Et sequitur etiam Cabero hic disp. unica dubio 2.

Fundamentum huius sententiæ sumitur, tum ex variis actionibus, in quibus movens et motum non distinguuntur realiter, tum ex destructione fundamenti Philosophi.

Primo ergo est difficultas in motu cordis et in motu gravium et levium. Totum enim cor movetur et totum movet, quia cum sit motus vitalis, est a seipso. Similiter totus lapis movetur deorsum et totus se movet, quia non impellitur ab aliquo extrinseco. Et similiter aqua calida se movet ad frigus non per emanationem, sed per motum successivum, ut experientia [1] videmus, atque adeo idem est, quod movet. Nec dici potest, quod in istis motibus materia movetur et forma movet, quia ut supra q. 19. [2] probavimus ex Philosopho, mutatio materiæ primæ non est motus stricte dictus, sed [3] quædam mutatio ex non esse ad esse; sed motus requirit pro subiecto ens in actu. Et ita D. Thomas q. 22. de Veritate art. 3. [4] docet, quod formæ non possunt esse moventes, sed solum principium, quo aliquid movetur. Quare cum prædicti motus sint motus proprie, non potest sola materia esse mota, quia motus non habet pro subiecto solam materiam, ut in 5. Phys. [5] dicit Aristoteles.

Secundo est difficultas in actibus immanentibus, qui in eadem potentia, a qua [6] egrediuntur, recipiuntur, alias non essent immanentes. Ergo in illis idem est agens et patiens, movens et motum.

Tertio est difficultas in emanatione propriæ passionis; recipitur enim passio in eodem subiecto, a quo emanat. Ergo idem se habet active et passive respectu passionis emanantis et receptæ.

Quarto, viventia movent seipsa. In hoc enim præcise distinguuntur a non viventibus, ut docet S. Thomas 1. p. q. 18. art. 1. Ergo in eis idem debet esse movens et motum. Nec sufficit dicere, quod in viventibus sint diversæ partes, quarum una est movens et alia mota. Contra enim est quia, ut Philosophus ostendit libro 8. textu 30. [7], lect. 7. apud Divum Thomam in fine [8], nullum continuum movet seipsum; partes autem viventis sunt continuæ, ergo ratione partium non movet seipsum. Et deinde, quia si una pars movet aliam, illa, quæ tantum est mota, non vivet, quia non movetur a se; pars autem, quæ tantum movet, et non movetur, erit actus purus, si autem movetur ab alio extra se, hoc ipso non est vivens, quia movetur tantum ab alio.

Ultimo fundatur hæc sententia, destruendo fundamentum Aristotelis, scilicet quod non potest idem simul esse in actu et potentia respectu eiusdem, et consequenter non potest idem simul esse movens et motum, quia in tantum est movens, in quantum est in actu, et in tantum movetur, in quantum est in potentia. Sed hoc facile solvitur dicendo, quod non potest esse simul in actu et in potentia formaliter, bene tamen virtualiter, sicut aqua calida formaliter

[1] *Lu* — experientia.
[2] art. 2.
[3] *Lu* — sed ... ad esse.
[4] *Pa* IX. 318 a.
[5] c. 5. (229 a 31).
[6] *Lu* qui in eodem, a quo.
[7] c. 4. (255 a 12).
[8] *Le* II. 389. n. 8.

caret frigore et est in potentia ad illud, virtualiter tamen in actu habet frigus ratione formæ substantialis, cuius virtute exit; et voluntas est in potentia ad actum amoris, et in actu habet virtutem ad producendum illum. Et [1] sic est in actu et potentia secundum diversa.

Hæ sunt rationes, quibus aliqui infirmum putant hoc axioma. Unde P. Suarez disp. 29. Metaph. sect. 1. non multum illi fidit, ut ex illo deducatur demonstratio ad probandum dari unum primum motorem, qui est Deus, magis autem id confirmari ex alio principio, scilicet quia omne, quod fit, ab alio fit; et disp. 18. Metaph. sect. 7. conatur Aristotelem explicare et defendere, maiori forsitan labore quam profectu.

Ceterum **D. Thomas perpetuus est in hac doctrina Aristotelis defendenda in toto rigore,** non solum in hoc sensu, quod omne, quod movetur, debet habere virtutem, qua moveatur, ab alio productam et receptam, sed etiam, quia præter virtutem requiritur, quod motio, qua aliquid movetur, sit ab alio. Et certe si hoc principium destruitur, consequenter oportet affirmare ex principiis philosophicis, quæ fundantur in motu, non posse nos sufficienter demonstrare Deum esse, siquidem philosophi, qui ex natura motus processerunt ad ostendendum dari unum primum motorem, qui sit immutabilis et æternus, in his solum duobus principiis fundati sunt, quia « omne, quod movetur, ab alio movetur », et « non est dare processum in infinitum in causis moventibus ». Si autem id, quod movetur, non est necesse, quod ab alio moveatur, nec etiam est necesse sistere in aliquo, quod sit movens non motum, cum idem possit moveri et movere seipsum.

Constat autem Aristotelem tam hic libro 8. cap. 4. [2] quam in 12. Metaph. textu 35. [3] solum per viam motus processisse et per prædicta principia ad ostendendum Deum esse, ut ibi lect. 6. [4] in fine et 1. Contra Gent. cap. 13. advertit D. Thomas, qui etiam late explicat hoc principium loco cit. Contra Gent. et 1. p. q. 2. art. 3. Nec per aliam viam philosophi antiqui processerunt. Plato enim, qui posuit aliquod movens esse, quod se moveret, loquebatur de motu, qui est intelligere, sicut invenitur in Deo, ubi tamen proprie non est motus, sed metaphorice, de quo D. Thomas 7. Phys. lect. 1. [5] et loco cit. Contra Gent.

Constat autem philosophos sufficienter demonstrasse dari divinitatem et æternitatem in Deo, ut aperte eos revincit Apostolus ad Rom. 1. [6], dum inquit: « Invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus et divinitas, ita ut sint inexcusabiles, quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt ». Sentit ergo Apostolus non solum ratione naturali Deum cognosci posse, sed etiam de facto a philosophis esse cognitum. Ergo consequenter tenemur admittere, quod principia, quibus philosophi processerunt, sunt certa et sufficientia ad talem demonstrationem.

Et quia Aristoteles hoc principium inductione ostendit in hoc libro 7. cap. 1. [7] et 8. Phys. cap. 4. et 5. [8],

[1] *Lu* — Et ... diversa.
[2] 256 a 2.
[3] c. 7. (1072 a 23).
[4] *Pa* XX. 635 b.
[5] *Le* II. 323. n. 7.
[6] 20.-21.
[7] 241 b 24. sqq.
[8] 254 b 7. sqq.

nos in præsenti illud admittimus et explicamus iuxta universalius fundamentum, quod comprehendit omnem operationem creatam, quæ per modum motus agitur. Ubi enim operatio rei differt a substantia et aliquid potentialitatis supponit in subiecto, aliquem modum motus habet, ut dicit S. Thomas in 1. dist. 8. q. 3. art. 1. ad 4. [1] Hoc autem fundamentum est illud supra insinuatum et positum a Philosopho hic cap. 5. textu 40. [2], quod non potest idem simul esse in actu et in potentia respectu eiusdem, neque idem potest esse dependens a seipso. Unumquodque autem in tantum est movens, in quantum est in actu, et motum, in quantum est in potentia, et similiter in quantum motum dependet a movente; unde non potest esse idem simul movens et motum respectu eiusdem.

Quod vero non sufficiat dicere, quod idem est simul in actu virtualiter et formaliter in potentia, ita quod sufficit habere virtutem motivam et subiectum recipiens motum, constabit manifeste ex solutione ad ultimum, ubi ostendemus, quod nihil sufficit actu movere ex eo precise, quod in eo est virtus, sed requiritur, quod habeat aliquid de motu in actu, ratione cuius moveat id, quod est in potentia, quia omnis motus est de quodam in quiddam, et tamquam actus entis in potentia, habens scilicet aliquid de actu et transiens ad id, quod est in potentia.

Sic ergo *istud axioma intelligitur cum duplici conditione:* Prima per modum negationis, quod nihil a se ipso movetur ut a primo et per se movente et primo et per se moto, ut intelligit S. Thomas 7. Phys. lect. 1. [3] Quod enim movet suppondo illud prius, cuius virtute movet, vel movet ratione partis moventis et partis motæ, iam supponit aliud esse movens et aliud motum, non vero idem se movere formaliter loquendo.

Secunda conditio est, quod intelligitur de motu procedente de potentia ad actum, ita quod per id, quod est de actu, reducit id, quod est in potentia. Et ad hoc non sufficit habere actum, qui est virtus ipsa, sed habere virtutem actu motam, ut transeat per actum ad id, quod est de potentia. Sola enim virtus est indifferens et indeterminata de se ad movendum. Per hoc autem, quod habet aliquid de motu in actu, movetur ad id, in quo est in potentia. Habere autem aliquid de motu in actu non potest a se primo, quia id etiam debet habere per motum et reducendo se de potentia ad actum. Si enim sine motu habet per se primo movere, illud movere non est motus physicus, quia non est exiens de potentia ad actum, sed erit movere independens ab alio reducente de potentia ad actum, quod est esse primum movens. Quodsi in movendo est independens, etiam in essendo, quia operari sequitur esse et esse est propter operari. Et sic si aliquid est per se mobile, quia est natura, et per se primo movens se sine motu ab alio, aperitur via, ut dicatur naturam esse primum movens, et esse deam sine alio principio primo movente, quod his temporibus introducere conatus est impius et damnatæ memoriæ Iulius Cæsar Vaninus in libro de admirandis naturæ arcanis [4].

Quare recte dixit D. Thomas 7. Phys. lect. 1. in fine [5] idem esse,

[1] *Pa* VI. 73 a.
[2] 257 b 2.
[3] *Le* II. 322. n. 2.
[4] De admirandis Naturæ, Reginæ Deæque mortalium, arcanis. IV. dial. 50. versus finem.
[5] *Le* II. 323. n. 6.

quod omne, quod movetur ab alio movetur, ac dicere, quod omnis motus debet esse divisibilis, et non potest aliquid se toto esse motum et esse mobile, sed ex parte motus in actu debet procedere ad partem motus in potentia. Quod etiam verificatur in intellectu et voluntate et in omni motu seu operatione procedente de potentia ad actum. Nam intellectus ex cognitione principiorum movetur ad conclusionem et voluntas ex fine ad media, et in actu finis ab intellectu et a Deo, et intellectus in primo actu a Deo. Et sicut non sufficit habere virtutem motivam, ut aliquid dicatur se movere, sed requiritur, quod hæc virtus ut mota moveat et ab una parte motus transeat ad aliam, et consequenter non moveat actu, nisi habeat motum in actu, ita non sufficit habere formam, ut dicatur per illam movere seipsum ex parte materiæ, quæ est in potentia, quia tam forma quam virtus se habent ut principium *quo* movendi, non ut ipse motor, ut dicit D. Thomas q. 22. de Veritate art. 3. [1], præter quam quod id, quod movetur motu stricte dicto, non est sola materia, ut probat Philosophus 5. Phys. [2], sed corpus, ut etiam docet S. Thomas 3. Contra Gent. cap. 23. Nec denique materia est mobilis, sed informabilis a forma in genere causæ formalis, non efficientis, quæ est movens. Ab [3] efficiente autem est mobilis, sed ad generationem substantiæ, non motu stricte dicto; alteratio enim præcedens non est in sola materia, sed in corpore.

Ad primum a principio respondetur, quod de motu gravium et levium et reliquis ibi numeratis seq. quæst. latius agemus. Interim dicimus omnes illos per emanationem oriri a natura, cui conveniunt, quod etiam de aqua reducta ad pristinam frigiditatem notat Caietanus 1. p. q. 54. art. 3. [4] Emanatio autem respectu naturæ, a qua dicitur emanare, non est motus, et consequenter non procedit in ea prædictum axioma, nec enim dicitur per emanationem res se movere. Respectu autem generantis naturam et in natura [5] proprias passiones eadem actione et motu, iam in tali emanatione verificatur, quod movetur ab alio natura recipiens passiones aut in illas se de novo reducens, scilicet a generante saltem mediate, ut seq. quæst. latius dicetur. Motus autem cordis, quia vitalis est, non ita facile percipitur, quod a generante sit. Sed tamen quia etiam vita in rebus creatis est accepta et derivata ab alio, non ita vivens movet se, quod non etiam moveatur ab alio in primo motu, quo incipit vita, ut D. Thomas docet 1. p. q. 18. art. 3. et q. 105. art. 4. ad 2. Et ita ille motus est vitalis tamquam initium vitæ receptæ ab alio, non tamquam consummatio et perfectio vitæ. Hæc enim operatio viventis est a se movente, quatenus per unam partem iam motam et factam in actu movet alias, et ita ille motus cordis non ordinatur ad quiescendum in aliqua forma, sed ut constituatur in actu ad movendum reliquas partes, quæ constitutio a generante debet procedere, cum sit primus motus. In quo etiam assimilatur motus cordis motui cœli, ut docet D. Thomas opusc. 35. [6], quia cœlum non move-

[1] *Pa* IX. 317 b.
[2] c. 1. (225 a 22).
[3] *Lu* — Ab ... corpore.
[4] *Le* V. 50. n. XX.
[5] *Lu* et consequenter.
[6] De motu cordis (*Pa* XVI. 359 a).

tur ad quiescendum in aliqua forma, sed ut constituatur movens et primum alterans respectu aliorum.

Ad secundum de actibus immanentibus respondetur, quod imprimis in eis agens et recipiens non sunt idem. Nam agit potentia cognoscens simul cum specie, recipit vero sola potentia, non species; et appetitus agit ut motus a cognitione et a Deo, recipit vero sola potentia, qua ratione istæ potentiæ solent dici passivæ.

Secundo dicitur, quod licet non [1] repugnat, quod agens et recipiens actionem sint idem, non [2] tamen movens et motum, tum quia actio ipsa egreditur ut accidens et consequenter ut inhærens in aliquo [3], unde si sit actio perficiens ipsum agens tamquam actus ultimus illius, non autem trasmutans alia, non repugnat, quod egrediatur ut inhærens et recepta in ipso agente; tum quia actio non requiritur, quod sit divisibilis et de quodam in quiddam, sed potest esse indivisibilis. At vero motus necessario est divisibilis et secundum partes priores et posteriores procedit, et ita omne, quod movetur secundum partem posteriorem et motam, necessario supponit partem priorem ut moventem, ut fiat transitus de uno ad aliud, et illa pars prior si etiam est mota, etiam est ab alia priori movente, quousque deveniatur ad aliquam, quæ vel sit sine motu, vel sit ab alio extrinseco movente. Et sic si vere aliquid movetur, semper ab alio priori movetur, non vero si aliquid agit, debet in alio distincto ponere actionem receptam. Unde aliud est actio, aliud motio, aliud agens et recipiens, aliud movens et motum. Quod movet, reducit de potentia ad actum et procedit de quodam in quiddam, quod agit, præcise dicit elicientiam actionis, et [4] sic ex præciso conceptu actionis (remota motione) non requirit distinctum subiectum inhærentiæ actionis.

Ad tertium constat ex dictis, quod emanatio ut emanatio potest recipi in eo, a quo emanat, ut autem est idem cum motu, semper est ab alio, scilicet a generante. Et vide, quæ diximus de emanatione q. 12. art. ult. [5]

Ad quartum respondetur, quod viventia non se totis nec per se primo se movent, sed mediantibus partibus, quatenus una pars organica movet aliam, ut Philosophus explicat 8. Phys. cap. 4. [6] Nihil ergo, quod per se primo movetur, a se potest moveri, sed ab alio. *Et ad replicam dicitur*, quod Aristoteles cum dixit nullum continuum seipsum movere, loquitur de continuo homogeneo, quod habet partes omnino similes; sic enim est perfecte continuum, quia perfecte simile. Vivens autem habet partes organicas et heterogeneas, quæ licet sint continuæ quantum ad quantitatem, sunt tamen dissimiles quantum ad dispositionem et qualitatem, secundum quam movent et moventur. Neque in his partibus moventibus et motis proceditur in infinitum, sed prima pars movens movetur ab alio motu vitali, elicito quidem ab ipso vivente, sed moto a movente extrinseco seu generante, quod potest dare motum vitalem, non quidem consummatum et perfectum, sed inchoantem reliquos, eo quod vita in

[1] *Lu* — non ... quod.
[2] *Lu* — non ... motum.
[3] *Lu* — in aliquo.
[4] *Lu* — et ... inhærentiæ actionis.
[5] Appendix ad art. 4.
[6] 254 b 27.

nobis est participata, et ita non repugnat inchoationem eius esse ab alio. Pars autem ultimo mota non movet seipsam per se primo, sed ab alia parte eiusdem viventis, et sic respectu totius, motus eius vitalis est.

Ad ultimum respondetur non sufficere virtutem, qua aliquid constituitur virtualiter in actu primo [1] tamquam principio quo operandi, ut dicatur aliquid movere seipsum, quatenus est in potentia ad actum producendum a tali virtute, quia talis virtus vel producit illum actum ut mota seu mediante motu, vel per simplicem emanationem sine motu. Si operatur ut mota, clarum est, quod non sufficit virtus illa, qua dicitur esse in actu virtualiter, quia licet sit principium movendi ut *quo*, non tamen est ipsum movens neque constituit aliquid in actu movens, nisi supposito motu, quo tamquam ex priori parte motus transeat ad aliam. Ad hoc autem, ut virtus constituatur mota, oportet, quod vel ille motus habeatur per alium priorem motum, et sic semper, quod movetur, movetur ab alio, vel deveniatur ad unum priorem motum, qui sit ab alio, quod moveat, et non per motum. Si vero illa virtus operetur per simplicem emanationem vel per non motum, hoc ipso non comprehenditur sub isto axiomate: « Quod movetur ab alio movetur », nisi quatenus simplex emanatio est motus generantis, et tunc ab alio movetur, scilicet a generante. Quomodo autem generans dicatur movere genitum, etiamsi non sit illi præsens, vel generatio sit discontinuata, dicemus quæst. seq., agendo [2] de motu gravium et levium.

[1] *Lu* — primo ... operandi.
[2] *Lu* — agendo ... levium.
[3] I. 1191. n. 1089.
[4] 243 a 3.
[5] *Le* II. 330.

Articulus II.

UTRUM REQUIRATUR APPROXIMATIO MOVENTIS AD MOBILE, UT OPERETUR.

Duplex approximatio inter movens et mobile potest intelligi: Altera *formalis*, quæ vocatur immediatio suppositi, ut cum ipsa substantia agentis proxima est passo; altera *virtualis*, quæ vocatur immediatio virtutis, ut cum virtus agentis diffunditur in aliquid distans, ubi ipsa virtus est præsens, et non substantia ipsa. Et de utraque procedit DIFFICULTAS, an videlicet requiratur immediatio suppositi respectu eius, unde incipit motus, et secundo an per virtutem diffusam prius debeat agere in propinquum quam in distans.

Sunt ergo ALIQUI AUCTORES, qui absolute existimant non requiri approximationem, quia putant posse aliquid agere in distans, quin agat in propinquum, qui citantur a Conimbric. hic 7. Phys. cap. 2. q. 1. art. 2. At vero Scotus in 1. dist. 37. quæst. unica [3] non absolute sentit, quod potest aliquid agere in distans, quin agat in propinquum, sed quod qualitates diffusæ ab agente distante non producunt substantiam, etiam tamquam instrumenta, sed positis illis dispositionibus producitur substantia in parte distanti sine eo, quod producatur in medio.

NIHILOMINUS **opposita sententia omnino tenenda est,** quæ est expressa Aristotelis in hoc libro 7. cap. 2. [4] et ibi eam late probat Divus Thomas lect. 3. [5] et 1. p. q. 8. art. 1. et 3. Contra Gent. cap. 68.

Quæ sententia continet duo: Primum est, quod in omni agente requiritur approximatio seu immediatio suppositi respectu sui primi effectus et consequenter respectu passi, si effectus ex passo educitur; quodsi non educitur ex passo, ut in creatione, agens erit immediatum ipsi effectui.

Secundum est, quod in agentibus, quæ diffundunt suam virtutem in remotum, oportet, quod prius agant in propinquum, et sic respectu omnis effectus debet dari aliquis contactus seu propinquitas agentis saltem virtualis. Et communiter sequuntur Philosophum omnes eius interpretes. Et præter probationem a Philosopho allatam per inductionem in omni genere motus — videmus enim in omni motu alterationis et augmentationis et in motu locali, qui fit per impulsum vel tractionem, semper reperiri aliquem contactum inter movens et passum, quod immediate movetur — ulterius etiam probatur necessitas huius contactus, quia alias non esset, unde limitaremus sphæram activitatis in agentibus; posset enim quodcumque agens agere in omnem distantiam. Si enim sine transmissione virtutis per medium potest agere in aliquid, quod distet duobus palmis, cur non poterit similiter agere in id, quod distat duobus milliaribus, vel in quodcumque aliud sine termino, siquidem non dependet a medio, ut operetur virtus?

Quodsi dicas non minus id sequi in nostra sententia, quia diffusio virtutis non fit per hoc, quod transeat de subiecto in subiectum, sed per hoc, quod multiplicetur de una parte subiecti in aliam, et sic quælibet pars poterit æqualiter agere in aliam et totam virtutem suam imprimere. Quæ est ergo ratio, cur non possit ista multiplicatio fieri in quamcumque distantiam sine termino?

Respondetur, quod omne agens, quod diffundit suam virtutem, diffundit illam uniformiter difformiter per medium, et quanto magis elongatur virtus diffusa a suo agente, magis debilitatur usque ad non gradum; cuius ratio explicabitur amplius in libris de Generatione [1]. Sufficit nunc advertere, quod actio procedit uniformiter difformiter et magis ac magis debilitatur, tum propter resistentiam passi, tum propter ipsum modum recipiendi, quia virtus in extraneo subiecto imperfectiori modo suscipitur, et consequenter debilius operatur, nisi a proprio agente instauretur, et consequenter si multiplicatur in subiectum magis distans, quælibet pars debilius operatur et debilius recipit talem virtutem usque ad non gradum.

Ratio autem a priori, cur requiritur approximatio agentis ad passum, ut effectus progrediatur ab agente, ea est, quia agens educens formam ex passo educit illam ut unitam aut inhærentem illi, et sic effectus exit ex concursu passi et agentis. Oportet ergo, quod virtus sit coniuncta passo, ut effectum illi coniunctum producat. Unde si diffundit suam virtutem in remotum, virtus illa, quæ ibi ponitur, etiam debet exire ex agente et passo, cum diffundatur ut unita passo. Ergo debet supponere tale passum unitum agenti. Denique non potest agens agere circa materiam sibi non subiectam et determinatam erga se. Non est autem alius modus determinandi et subiciendi materiam agenti nisi penes contactum et propinquitatem; quod enim remotum est et distans, non habet, unde determinetur ad hoc agens potius quam ad illud, cum respectu eius nullam habeat con-

[1] Phil. nat. 3. p. q. 5. art. 4.

iunctionem, neque unionis neque propinquitatis, per quam ad illud determinetur.

Quodsi dicas: Quomodo sufficit virtutem agentis esse contiguam passo, siquidem ex una superficie ad aliam non transit actio, eo quod est accidens et non potest de uno subiecto transire ad aliud; ergo requiretur, quod virtus sit inhærens ipsi passo, ut ex illo eliciat actionem, et non solum illi contigua. Quodsi dicatur communicari ab agente in passum virtutem, quæ ipsi passo inhæreat, in hoc ipso est difficultas, quomodo illa virtus communicatur passo, siquidem non transit illa virtus de subiecto in subiectum, neque actio illam communicans; ergo ut producatur in passo et ei communicetur, manet idem argumentum in sua vi. *Respondetur* ad producendam actionem et effectum in passo non requiri, nisi quod virtus producens sit contigua et coniuncta passo, et non ei inhærens. Imo passum debet esse distinctum ab agente, ut sit motum ab eo, non quia actio transeat de subiecto in subiectum neque virtus diffusa, sed quia in alio subiecto non procedit ab agente, nisi in passo coniuncto, a quo educitur, et sic unum tantum subiectum habet, non transitum de uno ad aliud. Sed tamen non potest produci virtus ut recepta in materia distanti, sed in propinqua, quia distans cum non sit coniuncta ipsi agenti, non determinatur erga illud nec subicitur illi, et consequenter non concurrit cum illo ad recipiendum actionem et virtutem.

Ex quo sequitur, quare respectu Dei nihil possit esse distans, quia omnia respicit Deus ut effectum, nihil ut præsuppositum subiectum, quod effectus non sit. Et quia quilibet effectus ita dependet in esse a Deo, quod per suspensionem concursus potest annihilari, ideo omne, quod habet esse, est immediate a concursu Dei, et non mediante concursu diffuso extra se per creaturam, quia nullus concursus creaturæ est talis, quod per eius suspensionem potest res annihilari. Est ergo omne ens immediate proximum Deo, et intra quamcumque rem Deus est propter summam dependentiam a Deo tam ex parte formæ quam ex parte subiecti et totius esse, quod nulla habet creatura. Quodsi aliquid operetur in distans prius quam in propinquum, non est quia operetur in aliquid distans a se, sed distans respectu alicuius creaturæ, non autem respectu sui, qui ubique est.

Solvuntur argumenta.

Primum argumentum deducitur ex pluribus experientiis, quibus videtur prius aliquid agere in distans quam in propinquum, sicut in lebete ad ignem adhibito partes superiores aquæ calidiores sunt, fundus autem lebetis, qui propinquior est igni, frigescit; ignis corripit sulfur vel picem longe distantem, non aerem intermedium; sol generat multa in terra, quæ non in medio, neque per qualitatem diffusam, quia id, quod generatur, substantia est; torpedo facit tremere manum piscatoris, non cordam; et oculi fascinantes imprimunt malam qualitatem pueris, et non aeri intermedio; et magnes attrahit ferrum distans, et non corpus propinquum; denique phantasia residens in capite movet appetitum, qui est in corde, et alias partes corporis distantes, et non alias intermedias.

Confirmatur, quia calidum ut quatuor applicatum medio habenti similem qualitatem ut quatuor, non agit in illud, quia non potest illud amplius intendere, quia non potest agere ultra quatuor, et tamen agit in passum ultra distans, quod non habet calorem ut quatuor, ut etiam

supra admisimus q. 8. [1] Ergo potest agere in distans prius, quam in propinquum.

Respondetur omnes illas experientias solvi unica solutione, quam tradit D. Thomas 7. Phys. lect. 4. [2] et in 2. dist. 15. q. 1. art. 2. ad 6. [3], ubi inquit, « quod actio cuiuslibet agentis habentis situm prius recipitur in medio quam in termino. Non tamen oportet, quod recipiatur in utroque eodem modo, sed secundum quod exigit dispositio utriusque, sicut ponit exemplum Commentator 8. Phys. de pisce, qui retentus reti stupefacit manum, præter hoc quod stupefaciat rete, quod stupefactionis capax non est, et tamen secundum aliquem modum rete alteratur ex virtute piscis. Ita etiam oportet, quod virtutes superiorum stellarum prius recipiantur in mediis orbibus quam in inferiora corpora, quamvis non eosdem effectus utrobique habeant ». Ita D. Thomas. Quare in his omnibus effectus quidem, qui manifeste apparent, fiunt in distanti, sed tamen virtus, quæ diffunditur, transit prius per medium, licet non habeat in illo similem effectum, quem in remotis propter dissimilem dispositionem, sicut ignis non inflammat proximum aerem, quia est humidior, inflammat autem sulphur distans, quia magis siccum, calore tamen transeunte per aerem. Et lux solis maiorem calorem efficit in terra quam in medio, quia magis addensantur radii in terra quam in medio, et diversas res generat in terra propter diversam dispositionem quam in medio, per quod transit virtus, sicut etiam magnes, torpedo, oculi fascinantes emittunt suas qualitates per media, licet effectus faciant solum, ubi inveniunt proportionem et capacitatem. Et similiter phantasia imprimit in appetitum et alias partes corporis distantes, quia non in omnibus est eadem dispositio et temperamentum, ut eodem modo moveantur, licet virtus movens et spiritus, qui excitantur, descendant per partes propinquiores ad illas remotiores [4]. Alii tamen volunt, quod illa motio fit per sympathiam seu radicationem potentiarum in eadem anima, de quo agemus in libris de Anima [5]. Similiter in lebete apposito ad ignem certum est, quod calor, qui est in partibus superioribus aquæ, transit per fundum lebetis, sed tamen rarefacta aqua per calorem in parte inferiori [6] dat locum frigidiori aquæ, quæ est in parte superiori, quæ densior et gravior est, ut descendat ad fundum, et infrigidet illud manentibus calidis partibus superioribus. Si tamen diu sit ad ignem, totum redditur calidum.

Ad confirmationem respondetur, quod in illo casu agens vel conservat calorem ut quatuor, quem invenit in medio, et sic agit in illum conservando et in reliquas partes alterando, vel coniungitur cum illo calore, qui est in medio, et uterque calor per modum unius operatur in partes non habentes tantum caloris, et sic numquam agit in remotum, quin prius agat in propinquum [7].

Secundo arguitur: Quia divina virtute potest aliquid agere in distans prius quam in propinquum. Ergo illa conditio non requiritur essentialiter, sed solum ratione ordinis naturalis. Non est autem ratio, cur non possit talis ordo vinci et suppleri ab aliqua causa naturali. Eadem enim inconvenientia sequuntur, si supernaturaliter vincatur vel si naturaliter.

Confirmatur, quia videmus aliqua moveri in absentia vel distantia suorum agentium sine virtute diffusa per medium, sicut sagitta impulsa movetur in parte distanti, non impulso medio, *et similiter* grave movetur deorsum sine ulla motione actuali generantis. *Ac denique*, si quis ad ostium fornacis manum apponat, calefit ab igne fornacis, si autem concludatur ostium, statim cessat calor in manu. Ergo signum est, quod aer non calefaciebat immediate, sed ignis.

Respondetur conditionem istam approximationis suppleri posse a Deo, neque essentialiter esse requisitam, sed naturaliter propter limitationem virtutis agentium naturalium, eo quod virtus limitata non solum limitatos effectus producit, sed etiam in ipso modo producendi limitata est. Et ideo non potest in quamcumque distantiam sine limite operari, sed in materiam determinatam, alioquin non magis determinabitur ad unam quam aliam, sicut non potest forma quamcumque materiam informare, sed eam, quæ mediantibus dispositionibus sibi appropinquat et sibi subicitur. Deus autem potest hanc determinationem supplere, quia virtus eius ubique tangit, et sic potest suo concursu causæ creatæ subicere non solum materiam coniunctam et applicatam, sed etiam distantem, quia respectu concursus Dei nihil est distans. Et sic non sequuntur eadem inconvenientia, si Deus velit concurrere cum causa creata sine alligatione ad talem modum eius connaturalem respectu materiæ sibi proximæ et coniunctæ.

Ad confirmationem respondetur, quod in impulsu sagittæ virtus impellentis non solum est in aere proximo, sed in ipsa etiam sagitta et in aere eam deferente, qui tamen aer a sagittante primo fuit impulsus et illa impulit partes sequentes et illæ alias, et sic semper transivit virtus per medium. Sed quia est virtus de se transiens, cum est in partibus sequentibus, desinit esse in anterioribus. Aer enim primo divisus a sagitta rursus in se reclusus est et quiescit impulsu ultra transeunte. *In gravibus* autem non fit motus a virtute emissa de novo a generante, sed ipsi naturæ a principio impressæ, ex qua per dimanationem oritur motus, non per novam actionem, ut [1] seq. quæst. art. 1. dicemus. *Et ad ultimum* de igne fornacis dicimus, quod recluso ostio continuo debilitatur calor, qui est in aere ut in subiecto extraneo, et manus sentit debilitationem caloris, quousque totaliter a contrariis corrumpitur vel temperatur; unde non sequitur, quod non calefaciebat per medium.

[1] art. 3.
[2] *Le* II. 335. n. 1.
[3] *Pa* VI. 515 a.
[4] *Lu* — ad illas remotiores.
[5] Phil. nat. 4. p. q. 12. art. 6.
[6] *Lu* — in parte inferiori.
[7] cf. q. 8. art. 3. (162 a 45).

[1] *Lu* — ut ... dicemus.

CIRCA LIBRUM OCTAVUM PHYSICORUM

DE MOTUS ÆTERNITATE ET REDUCTIONE IN PRIMUM MOTOREM

SUMMA TEXTUS LIBRI OCTAVI PHYSICORUM ARISTOTELIS [1]

Intentum Aristotelis est in hoc ultimo libro ex motu præsertim circulari, quem æternum putat sicut et ipsum mundum, *ad unum primum supremumque omnium motorem ascendere*, qui sit magnitudinis et mutationis expers, æternus quoque et infinitus in virtute.

Summa cap. 1.

In hoc primo capite Aristoteles **tria facit:**

Primo supponit motum ab omnibus admitti, qui admittunt naturam, tum quia mundum genitum fecere et consequenter per motum; tum quia disputatio de natura est etiam contemplatio de motu.

Secundo refert antiquorum opiniones negantes motus perpetuitatem; duplici enim via processerunt. Quidam ut Anaxagoras dixerunt omnes res quievisse per infinitum tempus, deinde a mente per motum fuisse excitatæ et segregatæ. Alii, ut Empedocles, vicissitudinem posuerunt motus et quietis, quiescendo per aliquod temporis spatium, et movendo per aliud, nunc amicitia congregante, nunc distrahente lite.

Tertio eas refutans ostendit non dari initium motus, sed ab æterno esse: Primo ex ipsa natura motus, quia si motus habet principium, vel etiam incœpit ipsum movens et mobile vel non cœpit. Si cœpit, utique per motum, et sic iam ille non fuit primus motus. Si non cœpit, ergo movens et mobile per infinita sæcula fuerunt sine motu, quod est absurdum; nec enim dabitur ratio, cur modo quam ante cœpit se movere. Secundo, quia si motus initium habuit, cum prius non esset, ergo dabatur aliquid prius quam ipse motus, ergo et tempus, quia prius et posterius in durationе tempus est. Et tempus sine motu non datur, ergo ante primum motum dabatur motus. Tertio nullum fuit initium temporis, ergo neque motus. Antecedens patet, quia in quolibet tempore est sumere instans præsens. Sed instans est finis præcedentis et initium futuri. Ergo respectu cuiuscumque temporis designati dabatur ante tempus et dabitur post. Auctoritate etiam id probat, quia omnes præter Platonem dixerunt mundum esse æternum.

Summa cap. 2.

In hoc capite refellit Philosophus rationes Anaxagoræ et Empedoclis contra æternitatem motus et **facit duo:** Primo eos arguit, quia non reddiderunt causam

[1] 250 b.

negandi æternitatem motus aut non sufficientem, deinde solvit rationes eorum.

Circa primum ostendit insufficientem causam suæ positionis habuisse Empedoclem et Anaxagoram, qui dicebant motum non esse æternum, sed incœpisse, quia ita natura ipsa comparatum est. Hoc autem dicitur frustra, quia natura maxime ordinate procedit. In hoc autem, quod moventia et mobilia quiescant infinito tempore, aut modo quiescant, modo moveantur, nullus ordo aut ratio invenitur, quia natura aut semper et necessario operatur aut si habet variationem, est ex certa causa et ratione; infiniti autem ad finitum nulla est proportio.

Circa secundum ponit tres rationes ad probandum motum non semper fuisse eisque respondet. *Primo*, quia nulla mutatio clausa terminis est perpetua. Omnis mutatio est clausa terminis, cum inter duo extrema versetur, ergo non est perpetua. *Secundo* in motibus particularibus motus incipit et desinit, ut cum lapis de novo movetur, ergo similiter tota collectio motuum in toto universo potuit incipere et poterit desinere. *Tertio*, quia animalia et præsertim homines incipiunt habere motum nullo facto motu ab exteriori, ergo idem poterit contingere in toto universo, cum homo sit parvus mundus.

Ad primam respondet concludere mutationem, quæ est inter contraria, ratione suorum terminorum esse finitam, potest tamen per iterationem perpetuari motus, qui contrario caret, sicut circularis.

Ad secundam respondet nullum esse inconveniens, quod aliquid de novo incipiat moveri, quod ante non movebatur, sed tamen talem motum in singulari antecedit alius, et illum alius in infinitum versus principium.

Ad tertiam respondet falsum esse, quod motum animalium alius motus ab extra non præcedat, tum quia alterationes multæ fiunt ab extrinseco principio in ipsis animalibus; tum quia in ipso motu locali, in quo se movent, apprehensio a causa extrinseca excitatur et movetur.

Summa cap. 3.

Præmittit in hoc capite Aristoteles quamdam divisionem eorum, quæ moventur. Deinde reprobatis duabus opinionibus antiquorum excludit ex præfata divisione ea membra, quæ inconvenientiam habent.

Circa primum, divisio talis est: dispositio rerum quantum ad motum vel quietem solum potest esse triplex: Aut enim omnia quiescunt et nihil movetur, aut omnia moventur et nihil quiescit, aut aliqua moventur, aliqua quiescunt. Et hoc ultimum adhuc potest sumi tripliciter: Vel enim ea, quæ moventur, perpetuo moventur, et quæ quiescunt, perpetuo quiescunt, aut e contra nihil est, quod semper movetur aut quiescit, aut tandem aliqua quandoque quiescunt, quandoque moventur, alia vero perpetuo moventur, et alia perpetuo quiescunt.

Circa secundum, explodit duas sententias extremas. *Quidam* dicebant nihil moveri, ut Zeno et Parmenides, contra quos disputare ad physicum non spectat, quia tollunt motum, qui ad omnes scientias et artes pertinet. Probare autem id, quod ad omnem scientiam et artem pertinet, non est physici, sed metaphysici.

Alii e contra dicebant omnia esse in perpetuo fluxu et motu, ut Heraclitus et Cratylus. Quod Aristoteles refutat discurrendo inductive per omnes species motuum. Nullus enim est, qui aliquam intermissionem non recipiat, cum ad sensum constet nec semper aliquid crescere aut decrescere, nec semper aliquid alterari etc. Ex quo constat falsum esse, quod omnia, quæ moventur, semper moventur, et quæ quiescunt, semper quiescunt, quia constat aliqua ex motu ad quietem et ex quiete ad motum transire. Similiter manet exclusum alterum membrum divisionis, quod omnia interdum quiescunt, interdum moventur, ut contra Empedoclem capite præcedenti ostendit.

Summa cap. 4.

Cum ad primum motum et primum motorem inveniendum solum duobus principiis innitatur Philosophia, scilicet

«omne, quod movetur, ab alio movetur», et « quod non datur in motibus per se processus in infinitum », licet hæc principia posuerit in initio septimi libri, nunc explicat illa uberius, et in hoc quidem capite intendit ostendere illud primum, in sequenti secundum. Et tandem in sexto capite colligit dari unum primum motorem.

In hoc ergo capite quarto **facit tria:** Primo ponit tres divisiones seu diversitates eorum, quæ moventur; secundo incipit probare per inductionem omne, quod movetur, ab alio moveri: et tandem tertio colligit ipsam propositionem esse veram, quod omne quod movetur, ab alio movetur.

Circa primum: Prima divisio est: Eorum, quæ moventur aut movent, quædam per accidens, quædam per se id habent. Dicuntur autem per accidens movere aut moveri, quæ insunt eis, quæ per se movent aut moventur, sive ut pars sive ut accidens, sicut Socrates per se loco movetur, album vero per accidens. Secunda divisio: Eorum, quæ per se moventur alia per se, alia ab alio, alia secundum naturam, alia præter naturam. Et dicuntur moveri secundum naturam, quia habent in se principium motus ut animalia. Tertia divisio: Quæ ab alio moventur, quædam etiam naturaliter moventur, ut inferiora deorsum, quædam præter naturam, ut inferiora sursum.

Circa secundum incipit inductione ostendere, quod omne, quod movetur, ab alio movetur. Primo enim id perspicuum est in omni motu præter naturam seu violento; hoc enim est a principio extrinseco. Secundo in motu viventium, in quibus datur pars movens et mota, et moventur ab anima sicut navis a nauta. Tertio dubitationem habet in motu naturali inanimatorum, scilicet in gravibus et levibus; constat enim non moveri a seipsis, quia hoc est proprium viventium et eorum, quæ possunt sistere motum suum et quiescere, cum voluerint, quod non habent gravia et levia. Similiter habent partes omnino similes, et ita una non se habet ut movens et alia ut mota, quod requiritur in his, quæ moventur a se. Ut ergo videatur, a quo principio moveantur naturaliter, dicit quod gravia et levia possunt esse in potentia ad formam, qua gravia sunt, antequam sint genita, sicut aqua est potestate aer, et aer est in potentia aqua. Vel possunt esse in potentia ad motum, etiam postquam gravitatem habent, et hæc est potentia ad actum secundum, quem habent sublato impedimento, militerque ad locum, ad quem movetur tamquam ad naturalem sedem, ubi quiescant et in qua conserventur. Igitur gravia et levia per accidens moventur a tollente impedimentum, a quo tamen non moventur per se. Per se autem moventur ab eo, quod generavit seu fecit leve et grave. Ex quo colligit omne, quod movetur, ab alio moveri, quod est ultimum intentum in hoc capite.

Summa cap. 5.

In hoc capite secundum principium Aristoteles proponit et explicat, scilicet non posse procedi in infinitum, sed deveniendum esse ad unum primum, quod moveat et non moveatur, et principaliter **tria facit:** Primo ostendit non dari processum in infinitum in causis moventibus; secundo non esse necesse, quod quidquid movet, ab alio moveatur, sed posse aliquid movere, et non moveri; tertio explicat, quomodo id quod se movet, sibi ipsi possit esse causa motus.

Circa primum ostendit non esse processum in infinitum, sed deveniendum esse ad unum primum movens immobile, quia quidquid movetur, necesse est moveri ab alio. Vel ergo id, a quo movetur, movet se vel rursus ab alio. Si a se tantum, in eo sistitur et est primum movens, quod non movetur, ut moveat. Si movetur ab alio et illud rursus ab alio in infinitum, ergo in talibus moventibus non datur primum et consequenter neque ultimum, cum hoc ab illo pendeat, remoto autem primo et ultimo movente nullus est motus.

Circa secundum probat non omne, quod movet, necessario moveri, quia vel omne, quod movet, debet moveri eadem specie motus vel alia. Non eadem, alioquin qui doceret geometriam, deberet eam addiscere, et qui saxum volvit, etiam deberet volvi. Si diversa, cum non sint infinitæ species motuum, sed finitæ, necessario est standum in aliquo, quod nulla specie motus moveatur. Quodsi dicatur esse recursum et circulum inter ista moventia, contra est, quia tunc sequeretur moveri aliquid a movente secundum motum eiusdem speciei, quia si movens motu locali movetur ab alteratione, et hoc ab augmentatione et illud a motu locali, ergo de primo ad ultimum movens motu locali movetur a motu locali. Ex quo colligit non esse dandum processum in infinitum, sed deveniendum ad unum, qui sit primum movens et princeps omnium motuum, quia per se movens est.

Circa tertium probat, quod non potest aliquo modo dici, quod totum movet se totum, ita quod primo et per se sit movens et motum, quia si se totum moveret, esset idem alterans et alteratum, sanans et sanatum, in actu et potentia respectu eiusdem. Deinde nec potest dici, quod totum sic se movet, quod utraque pars utramque partem movet, quia sic non daretur unum primum movens, in quo sisteretur, sed utrumque esset primum et neutrum, quia utrumque movet et similiter utrumque movetur ad invicem. Imo hoc perinde erit, ac si totum moveret seipsum primo et per se. Quare in movente se necesse est, quod una pars sit movens et alia mota; et istæ partes ita se habere debent in toto, quod se tangant mutuo aut una ab alia, et sic movens et motum debent esse simul secundum contactum. Et hac ratione dicitur illud totum movere seipsum, quia cum sint ibi tria, scilicet movere, moveri et se movere, hoc ultimum convenit toti, non quod moveat totum vel a toto moveatur, sed quod in se habendo partem moventem et motam, per aliquid sui movet aliquid sui, et sic movet seipsum.

Colligit ergo ex dictis dari aliquod primum movens immobile, aut cuius pars moveat et ab alio non moveatur, cum non procedatur in infinitum in moventibus et mobilibus.

Summa cap. 6.

Tria in hoc capite demonstrat Philosophus: Primum, quod primus motor sit sempiternus; secundum, quod sit unus; tertium, quod primum illud, quod a primo motore movetur, est sempiternum.

Primum ostendit ex eo, quia semper fuit motus, ergo semper fuit movens et primum movens.

Secundum ostendit, quia omnes motus reducuntur ad unum, scilicet ad motum cœli, qui æternus est et maxime uniformis; ergo ad unum motorem debent reduci. Si enim ad duos reducerentur, non esset unus et continuus. Quodsi dicatur motores orbium sub primo mobili per accidens moveri, et sic primus motor poterit moveri per accidens, et tamen esse principium motus perpetui et continui, respondet motores orbium non moveri per accidens motu accepto in se sicut anima moto corpore, sed motu recepto in ipsis orbibus, quatenus orbis inferior rapitur ad motum superioris orbis, et ideo stat motores orbium esse causas motus æterni.

Tertium ostendit, tum quia primum movens est perpetuum et immobile, ita quod nec per se nec per accidens movetur; ergo id, quod immediate ab ipso est motum, æternum est. Tum, quia nisi daretur primum mobile, quod sempiterno motu et indefectibili moveretur, non essent perpetuæ generationes et mutationes horum inferiorum. Si enim non daretur corpus mobile et variabile et medium inter primum motorem et ea, quæ corruptioni sunt subiecta, cum primus motor eodem modo semper se habeat, hæc inferiora semper eodem modo se haberent nec variationi essent subiecta.

Summa cap. 7., 8. et 9.

Tria ista capita consumit Philosophus in probando, quisnam motus sit primus et dignior inter ceteros, et ex tribus generibus motuum ostendit localem esse primum inter ceteros. Inter locales autem rectum et reflexum non

posse esse continuum et perpetuum, atque adeo nec primum, circularem vero esse primum, quia est continuus et perpetuus.

IN CAPITE ERGO SEPTIMO docet lationem esse priorem aliis motibus natura, tempore et dignitate. *Natura*, quia potest esse sine illis, siquidem continua est, alii vero motus non, illi vero sine latione esse non possunt, saltem sine latione cœli. *Tempore*, quia latio est æterna et ab æterno, alii motus variantur tempore. *Dignitate*, quia convenit nobilioribus entibus, utpote animalibus perfectioribus et cœlis et his, quæ per se moventur.

IN OCTAVO AUTEM CAPITE ostendit inter motus locales neque rectum neque mixtum seu reflexum posse esse continuos et perpetuos.

Et de recto probat, quia non potest continuari per infinitam magnitudinem, cum illa non detur, et sic non potest esse perpetuus, nisi fiat per recursum et reflexionem a puncto opposito ad oppositum.

Motus autem reflexus continuus et perpetuus esse non potest, quia motus reflexus discontinuatur a directo, cum detur aliqua quies in puncto reflexionis, et quia reflexus et directus sunt motus contrarii, quoniam ad contraria loca tendunt, ergo non sunt idem motus et continuus.

Hinc rursus respondet ad argumentum Zenonis in sexto libro propositum, quod mobile decurrit infinita indivisibilia et partes finito tempore; responderat enim etiam tempus habere similiter infinita indivisibilia, quæ responsio fuit ad hominem. Nunc secundum veritatem respondet partes illas actu non esse infinitas, sed finitas, solum vero in potentia infinitas; infinitum autem in potentia finito tempore pertransiri potest.

IN CAPITE NONO ostendit nullam esse repugnantiam in motu circulari, ut continuus et æternus sit, et redit ad probandum, quomodo id repugnet aliis motibus. In circulari enim motu redditur ab eodem puncto ad idem punctum, et principium coniungit fini, unde nec debet in reflexione quiescere neque contrariis motibus agitari.

SUMMA CAP. 10.

Intentum huius capitis est ostendere, quod **primus motor est indivisibilis, id est incorporeus,** carens magnitudine, **et infinitæ virtutis.** Ad quod probandum præsupponit tres propositiones; deinde interponit dubitationem quamdam de motu proiectorum; tertio concludit intentum.

PRIMO ergo præsupponit tres propositiones, quarum prima est: «Nulla virtus finita potest movere tempore infinito». Secunda propositio: «In magnitudine finita non potest dari infinita virtus». Quod intelligitur de magnitudine materiali, quantum est ex vi et proportione formæ materialis. Tertia propositio: «In magnitudine infinita non potest esse virtus finita», quia virtus magnitudinis infinitæ vincit quamcumque virtutem finitam, ergo est infinita.

CIRCA SECUNDUM interponit dubitationem, quomodo proiecta v. g. sagitta moveatur, cum recedat a proiciente nec moveri possit ab aere, cum sit eadem difficultas, a quo iste aer moveatur.

Respondet moveri ab impellente, quatenus tangit partem aeris propinquam, et illa aliam et aliam et eam, quæ lapidi adhæret, ipsum deferre, cessat autem moveri, cum virtus impressa minor est in consequenti quam in primo. Unde talis motus non est continuus, quia licet propter unitatem mobilis videatur continuus, est tamen discontinuus propter diversa moventia, scilicet varias partes corporis intermedii moventes.

CIRCA TERTIUM colligit imprimis motorem primum esse **unum,** quia est principium unius et sempiterni motus; esse **immobilem,** quia non est processus in infinitum in moventibus motis ab alio, et sic non movetur nec etiam per accidens, quia non habet necessitatem movendi, quia ab alio non movetur, sed a se movet. Similiter **non fatigatur** in movendo, quia non patitur motum aliquem, et sic virtus eius non fatigatur neque laborat. Existit autem in principaliori parte mundi,

quæ est vel suprema circumferentia vel centrum; potius autem est in suprema circumferentia, quia illa velocissime rapitur, et sic ibi maiorem vim suam exercet primum movens. Et dicitur esse ibi non per determinationem suæ substantiæ ad illum locum, sed per efficaciam motus, quia inde motus incipit. Et tandem concludit **non habere magnitudinem** seu corporeitatem, quia hæc vel esset finita vel infinita. Infinita magnitudo non datur, ut in tertio probatum est; finita autem non potest esse, quia primus motor movet tempore infinito, ergo habet virtutem infinitam, quæ in magnitudine finita esse non potest, ergo caret omni magnitudine.

Et sic finitur textus Aristotelis in libris Physicorum.

QUÆSTIO XXIII.

DE MOTU RERUM NATURALIUM ET PROIECTORUM.

ARTICULUS PRIMUS.

UTRUM GRAVIA ET LEVIA MOVEANTUR A SE VEL A PRINCIPIO EXTRINSECO.

Hæc difficultas admodum celebris est et eius resolutio pendet ex principiis, quæ valde conducunt ad alias materias, in quibus agitur de motibus dependentibus a principiis extrinsecis, ut in prima intellectione et prima volitione, in motu cordis et similibus.

ET SUPPONIMUS hic duo tamquam certa, et in uno est tota difficultas.

Primo est certum gravia et levia habere in se formam et principium sive activum sive passivum, ut etiam in absentia sui generantis omni alio extrinseco movente remoto moveantur, cum id constet ipsamet experientia. Hoc autem principium est duplex, scilicet principale, quod est forma substantialis, quæ est radix illius motus, et minus principale, quod est gravitas vel levitas. Ut enim dicit D. Thomas in 2. dist. 14. q. 1. art. 5. ad 2. [1]: «Sicut substantia non est principium alterationis nisi mediante calore vel frigore, ita neque est principium motus vel quietis localis nisi mediante gravitate et levitate». Unde male aliqui recentiores negant gravitatem et levitatem esse qualitates, sed substantiam ipsam gravis et levis. Nam gravitas suscipit magis et minus, unde illud dicitur gravissimum, quod petit esse in infimo loco, ut patet in 1. de Cœlo textu 18. [2] lect. 5. [3] apud D. Thomam; substantia autem non suscipit magis et minus. Sola autem compressio partium non facit gravitatem, sed hoc pertinet ad densitatem, quæ etiam qualitas est, non substantia. Potest autem dari corpus densum, nec tamen grave, nec leve, ut corpus solis et astrorum. Potest etiam aliquid esse minus densum et magis grave, sicut lignum, quod natat super aquam, et corium aqua plenum fertur in profundum, aqua autem non est densior ligno, neque corium, licet verum sit, quod densitas iuvet ad maiorem gravitationem.

Secundo est certum quod generanti saltem remote tribuitur motus gravis in hoc sensu, quia dat formam et principium ipsi gravi, quo movetur. Sed hac ratione etiam generans dat viventi formam et principium, quo movetur vitaliter, et tamen vere movet se.

QUARE DIFFICULTAS in hoc consistit, an res inanimatæ accipiant a

[1] *Pa* VI. 509 b.
[2] c. 3. (269 b 24).
[3] *Le* III. 20. n. 4.

generante non solum virtutem movendi, sed etiam motum ipsum, ita ut, licet habeant in se principium motus ut *quo*, sive passivum sive activum, tamen principium movens ut *quod* non sit ipsum grave, quod movetur, sed ipsum generans, a quo accipit formam et motum.

Duplex est sententia: Prima docet gravia et levia moveri ab intrinseco, nec habere motum a generante, sed solum ab eo habere virtutem, ut moveantur, et hac ratione attribui motum eorum generanti tamquam principio remoto, non ut proximo ipsius motus. Quæ sententia attribuitur Scoto in 2. dist. 2. q. 10. [1], Gregorio dist. 6. q. 1. art. 3., et sequuntur plures ex recentioribus, ut Placa 2. Phys. disp. 5. q. 7., Pererius libro 6. cap. 16., Martinez 2. Phys. in illustratione cap. 1. notab. 6., Cabero 7. Phys. disp. unica dub. 3.

Opposita sententia tamquam Aristotelica docetur a D. Thoma pluribus in locis: 1. p. q. 18. art. 1. ad 3., q. 105. art. 2. et 2. Contra Gent. cap. 46. et 3. Contra Gent. cap. 23. et 8. Phys. lect. 8. [2] et 3. de Cœlo lect. 7. [3] et in 2. dist. 14. q. 1. art. 3. [4] et alibi sæpe. Et D. Thomam sequuntur communiter eius discipuli, et alii, qui citantur a Conimbric. libro 8. cap. 4. q. 1. art. 2. et Cursu Carmel. disp. 28. q. 2. § 2.

Continet autem hæc sententia quatuor dicta, ex quibus tria tamquam certa affirmantur ab his auctoribus, et in alio est dubium inter ipsos. Primum dictum: Principium motus gravium et levium per accidens est removens prohibens, sicut qui removet columnam est causa, quod descendat lapis, sed per accidens, non per se. Secundum dictum: Principium talis motus per se ut *quod* est generans ipsum grave, mediante tamen principio intrinseco, quod est forma gravis et gravitas eius tamquam principia ut *quo*, eo quod iste motus dimanat a tali forma. Tertium dictum: Nullo modo ipsum grave movet seipsum tamquam motor et ut quod. Quartum dictum: Principium quo, scilicet forma et gravitas, alii dicunt esse principium passivum talis motus, alii activum. Sed verius est in sententia D. Thomæ, quod est principium activum formale, ut distinguitur contra materiale et mere passivum, non autem est principium activum per modum motoris et agentis.

De primo dicto non est difficultas aliqua. De quarto explicabimus mentem D. Thomæ infra. *De secundo et tertio probandum nobis est, quod sit sententia Aristotelis et vera*, tum quantum ad id, quod negatur, scilicet grave non moveri a se, tum quoad id, quod affirmatur, scilicet moveri a generante, ut a principio quod, et a forma intrinseca et gravitate ut a principio quo, quia mediante illo dimanat motus.

Quod ergo sit **sententia Philosophi**, constat manifeste ex hoc libro 8. cap. 4. a textu 29. [5] Supponit enim Philosophus gravia et levia suapte natura moveri, id est naturali motu, et non violento. Inquirit autem, a quo principio moveantur, et inquit: « Est autem impossibile, quod moveantur a seipsis; est enim hoc officium vitæ et animatorum proprium, quæ consistere in seipsis possunt ». Subiungit autem in textu 33. [6]: « Eorum, quæ natura movent, iterum quæcumque a seipsis moventur, ab aliquo moventur, et quæ non a seipsis, ut gravia et levia (aut enim a generante et faciente leve et grave, aut ab eo, quod impedientia et prohibentia solvit); omnia ergo, quæ moventur, ab aliquo moventur ». Videri etiam potest Aristoteles libro 3. et 4. de Cœlo in locis, quæ infra citabimus adducendo auctoritates D. Thomæ.

Et licet verba citata clarissima sint, respondent tamen oppositi auctores dupliciter: *Primo*, quod Aristoteles solum voluit docere [1], quod gravia et levia non moventur a seipsis eo modo, quo animalia, scilicet motu spontaneo et progressivo, non tamen voluit negare, quod omnino moveantur ab alio, cum dicat suapte natura moveri.

Secundo respondent, quod dixit Philosophus gravia et levia moveri a generante per quamdam attributionem, non sicut a proximo et per se movente. Nam eodem modo dixit, quod moventur a removente prohibens, cui tamen non attribuitur iste motus nisi per quamdam attributionem, et sic Aristoteles non assignat hic principium proximum motus gravium, sed remotum.

Sed prima solutio omnino aberrat ab intento Aristotelis. Cum enim ipse intendat probare, quod omne, quod movetur, ab alio movetur, quando dicit gravia et levia non a se moveri, sed ab alio; si solum intelligitur non moveri a se motu spontaneo, bene tamen alio motu, qui sit ab intrinseco, ergo ex hoc solum poterat inferre, quod omne, quod movetur, non movetur ab alio motu spontaneo, non tamen quod absolute movetur ab alio, et non a seipso, cum tamen absolute Philosophus dicat omne, quod movetur ab alio moveri, et gravia et levia a seipsis non moveri. *Deinde*, quia viventia non solum moventur a seipsis in motu spontaneo, quem possunt sistere, quando volunt, sed etiam in motu omnino naturali, quem non possunt detinere, ut in motu nutritionis et augmentationis et aliis similibus. Ergo non sufficienter probavit Aristoteles gravia et levia non moveri tamquam viventia et a seipsis, si solum intelligit, quod non moventur a seipsis motu spontaneo, sed utrumque exclusit, scilicet quod non moventur motu spontaneo neque alio motu a seipsis, ut motu augmentationis etc. Quod autem dicit Philosophus moveri suapte natura et levia, non intelligit, quod a seipsis moventur, sed naturaliter et non violenter.

Secunda vero solutio levissima est, *tum* quia moveri a generante ut a principio remoto et per quamdam attributionem etiam convenit viventibus, quia accipiunt a generante virtutem se movendi. Ergo si solum hac ratione tribuitur generanti motus gravium et levium, quia gravia et levia accipiunt virtutem a generante, ut moveant se, nullam differentiam poneret Aristoteles inter gravia et levia et inter viventia, cum tamen dicat a seipsis non moveri, quia hoc est proprium animatorum. *Tum etiam*, quia intentum Aristotelis non erat probare, quod omnia, quæ moventur, moventur ab alio per quamdam attributionem et ut a principio remoto, siquidem id probat per inductionem in his, quæ moventur ab alio ut a principio proximo, sicut in his, quæ moventur violenter, et in viventibus. Ergo insufficienter relinqueret probatum Aristoteles illud principium, si in gravibus et levibus non probaret, quod moventur ab alio tantum re-

[1] II. 200. n. 204 a.
[2] *Le* II. 391.
[3] *Le* III. 252. n. 8.
[4] *Pa* VI. 507 b.
[5] 255 a 5.
[6] 255 b 33.

[1] *Lu* asserere.

mote et per quamdam attributionem, nec deberet dicere, quod omne, quod movetur, movetur ab alio, sed quod habet virtutem ab alio, ut moveatur; hoc enim est moveri ab alio ut a principio remoto, quod tamen non dixit Aristoteles.

ET FUNDAMENTUM HUIUS SENTENTIÆ stat in duobus: Primo, quantum ad partem negativam, quod non moveantur a se; secundo quantum ad positivam, quod moveantur a generante.

Quod a se non moveantur, ratio Philosophi satis ostendit. *Primo* quia moveri a se est proprium viventium. In hoc enim præcise distinguuntur viventia a non viventibus, quia movent se et non solum ab alio. Et tunc dicitur aliquid carere vita, quando non amplius se movet, ut optime S. Thomas ostendit 1. p. q. 18. art. 1. Et constat, quod viventia non solum motu progressivo se movent, quod solum convenit animalibus perfectioribus, sed etiam motu vegetationis et nutritionis, sicut convenit plantis; et ita quilibet motus a se sufficit ad rationem vitæ.

Deinde etiam, quia in lapide v. g. omnes partes sunt eiusdem rationis et virtutis, nec est alia movens et alia mota, sicut est necessarium in his, quæ se movent, ut probat Philosophus in hoc libro cap. 5. [1] Alioquin eadem pars esset simul movens et mota in actu et potentia respectu eiusdem contra id, quod probatum est quæst. præc. Nec sufficit distinguere materiam et formam, ita ut materia sit pars mota et forma pars movens, quia materia sola non est capax motus stricte dicti, ut ex Philosopho in 5. Phys. [2] probat D. Thomas in 2. dist. 14. q. 1. art. 3. [3] et q. 22. de Veritate art. 3. [4] et 3. Contra Gent. cap. 22.; respectu autem mutationis substantialis movetur a generante. Forma autem est principium quo movendi, non autem motor, nisi habeat adiunctas partes organicas. Qua ratione dicit Philosophus hoc libro cap. 4. [5], quod anima est pars movens, scilicet mediantibus partibus organicis.

Quoad partem vero positivam, scilicet quod motor gravium et levium sit generans, ex eo deducitur, quia id, quod acquiritur per motum in gravibus et levibus, est esse in loco et situ determinato in universo, quod unicuique debetur iuxta propriam naturam; perfectiori enim debetur locus superior et inferiori inferior. Quare hoc ipsum debet dari a generante naturam, cum ei debeatur ex vi et proprietate naturæ et in ipso instanti generationis. Res enim generatur cum suis proprietatibus et accidentibus inseparabilibus, sicut res generatur cum colore et figura et ceteris dispositionibus; ergo etiam sibi debetur situatio et ordinatio aliqua in universo iuxta propriam naturam.

Est autem hæc differentia inter viventia et non viventia, quod propria et naturalis dispositio viventium est esse in motu, ita quod idem est viventi mors, quod carentia omnis motus a se. Naturalis autem dispositio non viventium est quiescere, et removeri a quiete est removeri a dispositione naturali. Unde proprius actus gravis et levis est esse deorsum aut sursum, ut dicit Philosophus in hoc cap. 4. textu

[1] 257 b 12.
[2] c. 1. (225 a 22, 25).
[3] *Pa* VI. 507 b.
[4] *Pa* IX. 317 b.
[5] 254 b 28.

32. [1] et ibi D. Thomas lect. 8. [2] Atque adeo gravitas et levitas primo et per se dantur ad quiescendum in loco, non ad movendum. Sed quia ipsum quiescere est quædam proprietas et passio naturæ vel ad modum proprietatis, ideo pertinet ad complementum generationis obtinere quietem, sicut obtinere alias partes et proprietates naturæ, nisi obstet aliquod impedimentum. Et cum nihil generet se, ideo talem quietem obtinere non pertinet ad ipsum grave, sed ad illud, a quo generatur, ita quod ipsa tendentia ad quietem seu motus ad illam, quoties a tali naturali dispositione removetur grave, est pars quædam generationis et complementum eius, quod, ut recte dixit Caietanus 1. p. q. 18. art. 1. [3], valde notandum est pro materia gravium et levium, inde enim pendet tota intelligentia illius. Nam [4] quoties impeditur propria passio manente forma in subiecto, toties sublato impedimento resultat in vi illius generationis, qua primo producta est, quia ex vi illius debetur, sicut ablato uno puncto in linea resultat aliud, et ablata subsistentia Verbi resultaret propria in humanitate Christi. Quodsi ex ablatione propriæ passionis vel motus eius forma non maneat in subiecto, eo quod removentur dispositiones requisitæ, non mirum, quod non amplius resultet illa passio, sicut impedito motu cordis iterum non resultat, quia moritur animal, nec manet in eo forma, a qua resultet.

Itaque motus in gravi et levi est emanatio quietis, et [5] ipsa emanatio, quando est extra locum proprium et extra quietem, est tendentia ad quietem in loco sibi debito, quæ emanatio virtualiter est ipsa prima generatio et complementum eius. Sed tamen illa quies quando in loco proprio in ipso primo instanti generationis datur, resultat sine motu per simplicem emanationem, si autem res sit extra proprium locum, datur per remotionem contrarii et tollendo terminum a quo, atque adeo per motum. Generatio enim illa in attingentia passionum potest vim habere motus, quatenus non solum dare potest ipsam proprietatem, sed removere ab opposito, a quo impeditur vel in quo invenitur. Et idem prorsus est in reductione aquæ ad connaturalem frigiditatem, si ablata sit. Illa [6] enim reductio et emanatio frigoris vim habet alterationis.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Sed dices primo: Instari hanc nostram rationem in multis aliis actionibus, quæ etiam pertinent ad naturalem dispositionem et perfectionem rei, nec tamen attribuuntur generanti. Nam in viventibus motus augmentationis et nutritionis et respirationis, et in non viventibus calefactio ignis et generatio alterius, attractio ferri a magnete et similes pertinent ad perfectionem eorum, nec [7] tamen dantur a generante.

Secundo, quia motus cordis, prima intellectio et volitio non sunt a generante, *tum* quia sunt actus vitales et consequentes a principio intrinseco, non ab extra; *tum* quia non sunt per emanationem sicut propriæ passiones, alias ad actionem daretur actio et ad motum motus, et ipsi primi actus

[1] 255 b 15.
[2] *Le* II. 392. n. 6.
[3] *Le* IV. 226. n. II.
[4] *Lu* Igitur.
[5] *Lu* seu; — ipsa ... quietem, est.
[6] *Lu* — Illa ... alterationis.
[7] *Lu* — nec ... generante.

intellectus et voluntatis clarum est, quod per emanationem ab essentia esse non possunt, sed per veram elicientiam; *tum* denique, quia motus cordis non datur in primo instanti, cum in instanti motus non sit; ergo non est a generante, solum enim tribuit generans id, quod in primo instanti convenit.

Tertio, quia datur principium elicitivum huius motus in gravi, scilicet ipsa gravitas, mediante qua movetur. Ergo non dimanat motus ut propria passio, quia ad dimanationem non exigit substantia qualitatem mediam, qua tamquam principio operetur.

Ad primum RESPONDETUR, quod augmentatio et reliqui motus naturales sunt quidem perfectiones, sed non propriæ passiones ipsarum rerum nec propriarum passionum acquisitiones. Unde in ipsis non consummatur generatio nec natura genita, et sic non tribuuntur a generante, sed acquiruntur a genito.

Ad secundam instantiam respondetur omnes illos motus esse a generante ut a movente, sicut de motu cordis docet D. Thomas 1. 2. q. 17. art. 9. ad 2. et opusc. 35. [1], et de primo motu intellectus et voluntatis, quo movetur a Deo, 1. p. q. 18. art. 3. et q. 13. art. 5. et 1. 2. q. 9. art. 4. Primus enim motus intellectus et voluntatis, quia est circa finem, se habet sicut motus cordis, quia respectu finis in communi numquam deficit seu peccat; respectu vero finis in particulari si deficiat, est mortale peccatum quasi carentia vitæ. Sed tamen illi actus vel motus, licet sint ab extrinseco movente, sunt tamen ab intrinseco principio eliciente, quia actus vitales sunt. Unde non se habent ut propriæ passiones, quæ ita dimanant, quod sola actione generantis fiunt, ita ut ipsum subiectum, cui conveniunt, mere passive se habeat, ideoque motus cordis solum vocatur a D. Thoma accidens per se consequens vitam in 1. 2. q. 17. cit. Pertinet tamen ad generans dare tale accidens seu motum ipsi genito, quia primus ille motus per se requiritur ad constituendum vivens in proprio statu viventis, quod est esse in motu, et non in pura quiete. Sed quia est in motu, non quomodocumque movente, sed movente, ut se moveat et ut agat, consequenter non est ab ipso vivente mere passive, ita ut recipiens motum illum nihil omnino agat, sed elicitive a principio activo, quia actus vitalis est. Sed quia est actus vitalis talis viventis, quod habet vitam participatam ab alio et dependentem ab alio seu motum ab alio, ideo in illo actu et primo motu ab extrinseco principio movetur, sed movetur, ut moveat et ut agat. De quo D. Thomas 1. p. q. 105. art. 4. ad 2. et q. 83. art. 1. ad 3. et q. 18. art. 3.

Quodsi dicas: Quia eadem ratione primus motus ignis ad calefaciendum deberet esse a generante, quia ipso impetu naturæ emittit calorem, et pertinet ad generans, non solum dare proprias passiones, sed etiam accidentia concomitantia: *Negatur consequentia*, quia motus ignis ad calefaciendum non pertinet ad constituendam naturam nec perficiendam in ipso primo statu naturæ, quia ignis per calefactionem non movet se, sed alterum distinctum a se, natura autem est principium motus non alterius a se, sed eius, in quo est.

Primus autem motus viventis est motus ad movendum se, et sic pertinet ad ipsum statum naturæ, quia debet constitui natura in ratione principii motus in seipso. Principium autem motus non est solum forma et virtus agendi ut in potentia, sed ut mota ad agendum. Et sic pertinet

[1] De motu cordis (*Pa* XVI. 359 a).

ad ipsum generans constituere genitum in ratione principii moti, ut moveat, eo quod primus motus non supponit alium priorem in ipso, per quem ad eum aliquis se moveat, sicque debet esse a principio extrinseco. Reliqui vero motus inde secuti non attribuuntur generanti, quia non pertinent ad ipsum primum statum generationemque naturæ nec se habent ut accidens consequens naturam, sed pertinent ad perfectionem vel acquisitionem alicuius superadditi naturæ iam perfectæ. Et ad omnes istos motus movetur animal ex primo motu cordis, sive sint alteratio sive augmentatio, quia omnes spiritibus vitalibus a corde emanantibus aguntur.

Quod vero dicitur *ad actionem et motum non dari actionem et emanationem*, respondetur motum et actionem vere emanare, quia seipsa, et non alia actione fit. Et ita si sit actio pertinens ad primum statum naturæ, consequitur naturam productam ex vi ipsius generationis, in gravibus quidem et levibus, quia ipse motus est emanatio collocationis et situationis in loco proprio. Et si fiat cum expulsione loci oppositi, erit proprie motus ex contrario. Nec [1] repugnat, quod emanatio propriæ passionis sit etiam motus, si fiat cum expulsione sui contrarii; sic enim transitus est de positivo in positivum. In viventibus autem motus ipse non est emanatio alicuius propriæ passionis, sed est actio elicita ab ipso vivente dependenter ab ipso generante et generatione, quatenus producit vivens sic actuatum, ut eliciat illum motum primum, quo constituetur in ratione principii moti se moventis. Et ideo si generans non est deficiens, ille primus motus cordis vel voluntatis deficiens esse non potest. Quid autem illa actio producat? Respondetur, quod in corde producit ubi seu mutationem loci similem motui locali cœli, ut dicit S. Thomas opusc. 35. [2], eo quod est continuus, et per modum conversionis seu trepidationis; in intellectu autem producit conceptum, in voluntate terminum spirationis seu amoris, id [3] est illum impulsum, quem producit amor.

Quod vero dicitur *non dari motum cordis in primo instanti generationis*, respondetur non dari tunc formaliter et intrinsece, sed initiative extrinsece, quia motus incipit per ultimum non esse.

Ad tertiam instantiam respondetur, quod petit illud quartum dictum supra positum, quomodo gravitas sit principium motus. Nam principium intrinsecum, quod est forma substantialis et gravitas, aliquando vocatur a S. Thoma principium passivum, ut 3. p. q. 32. art. 4. et in 1. de Cœlo lect. 3. [4] Imo in hoc libro 8. lect. 8. [5] non solum id affirmat, sed addit, «esse contra intentionem Philosophi, quod in materia sit principium activum, quod quidam dicunt esse necessarium ad hoc, quod sit motus naturalis; sufficit enim, quod sit passivum, quod est potentia naturalis ad actum». Videri etiam potest 1. 2. q. 6. art. 5. ad 2. et 3. Contra Gent. cap. 22. Quod obiter advertendum est contra Vazquez [6] et alios, qui principio passivo negant rationem naturæ, ut supra q. 9. [7] vidimus. Quod vero in gravibus et levibus sit principium activum motus, expresse af-

[1] *Lu* — Nec ... positivum.
[2] De motu cordis (*Pa* XVI. 359 a).
[3] *Lu* — id ... amor.
[4] *Le* III. 10. n. 4.
[5] *Le* II. 393. n. 7.
[6] 1. 2. tom. 1. disp. 25. c. 3.
[7] art. 4. (192 a 17).

firmat q. 5. de Potentia art. 5. [1] et 4. Contra Gent. cap. 97. et 1. 2. q. 36. art. 2. et in 2. dist. 18. q. 1. art. 2. in fine corporis [2] et alibi sæpe.

Veritas tamen est, quod ly activum aliquando sumitur pro principio formali, sive sit principium emanationis sive actionis, aliquando sumitur pro principio effectivo et movente. Et hoc ideo, quia passivum et opponitur formæ et opponitur agenti, et ideo activum utroque modo sumitur. In gravibus ergo datur principium activum formale et per modum emanationis, non vero activum per modum moventis, seu uno verbo: datur principium activum ut quo, non ut quod.

Quæ resolutio sumitur ex D. Thoma in 2. dist. 14. q. 1. art. 3. [3], ubi inquit, « quod in motu corporum simplicium, quamvis forma naturalis sit principium motus, non tamen est motor, sed essentialis motor est generans, qui dedit formam, et accidentalis est removens prohibens, ut dicitur 8. Phys. » [4]. Unde in illis locis, quibus affirmat esse principium passivum, negat D. Thomas dari principium activum per modum motoris [5], quo scilicet [6] constituatur movens eo modo, quo in viventibus datur principium activum ad motum; et sic sumit ly activum pro motore, non [7] pro ratione et virtute movendi a generante relicta, ut præcipue videri potest 1. de Cœlo lect. 3. [8] et 2. de Cœlo lect. 2. [9] et aliis locis. Quando vero dicit esse in eis principium activum sui motus, loquitur de principio intrinseco emanationis et comparative ad cœlum, in quo non invenitur principium activum motus, nec per modum motoris nec per modum principii, a quo emanat motus, sed pure recipit illum a movente et impellente extrinseco. Gravia autem et levia sine impellente extrinseco per formam, quam habent a generante, moventur per modum emanationis, qua tendunt ad propriam situationem in universo.

Quodsi dicas: Quare ergo requiritur gravitas et levitas ad huiusmodi emanationem, siquidem substantia per seipsam est sufficiens principium emanationis, non vero requirit qualitates superadditas ad emanationem, sed ad actionem propriam?

Respondetur etiam in ipsa emanatione passionum emanare unam mediante alia, sicut voluntas medio intellectu, risibile mediante admirativo, de quo S. Thomas 1. p. q. 77. art. 4. et 7. Motus autem et quies in loco oritur in gravibus et levibus mediante qualitate, quæ est gravitas et levitas, quia locus non convenit immediate ipsi substantiæ, sed vel mediante quantitate, quantum ad extensionem et situationem, vel mediante qualitate, quantum ad rationem loci naturalis et conservativi; hoc enim maxime a qualitatibus pendet. Esse autem sursum vel deorsum secundum naturalem inclinationem convenit alicui, secundum quod in tali situ convenienter se habet ad sui conservationem. Unde gravitas et levitas non est virtus primo et per se motiva; neque enim datur gravi et levi ad operandum

[1] *Pa* VIII. 110.
[2] *Pa* VI. 544 b.
[3] l. c. 507 b.
[4] c. 4. (255 b 24); S. Thom. lect. 8. (*Le* II. 392. n. 7).
[5] *Lu* — per modum motoris.
[6] *Lu* — scilicet.
[7] *Lu* — non ... relicta.
[8] *Le* III. 10. n. 4.
[9] l. c. 126. n. 6.

primo et per se, sed ad quiescendum et existendum in loco, quia perfectio talium corporum non est in operando, sed in quiescendo, viventium autem perfectio est in operando. Et ita dixit Philosophus in hoc libro textu 32. [1], quod actus gravis est esse deorsum. Secundario [2] autem et ex consequenti datur ad movendum, quia datur, ut emanet ab illo locatio et situatio in universo, et sic emanatio a loco distanti ad proprium est motus.

Tandem obicies pro prima sententia, quia licet intelligi possit, quod in primo instanti generationis movetur grave a generante, tamen quando postea posito impedimento interrumpitur generatio et rursus movetur grave, oportet, quod sit alia actio distincta a generatione, et tunc iam non est generans. Ergo non potest ab illo talis actio elici. Nec sufficit ponere virtutem generantis, ut mediante illa dicatur generans movere, quia restat difficultas, quomodo ista virtus et a quo moveatur, ut de novo incipiat operari, quia omnis virtus operatur ut [3] mota. Et licet sit eadem difficultas in quacumque propria passione, quando post impedimentum iterum dimanat a subiecto, siquidem emanatio non distinguitur ab actione generantis, tamen specialem difficultatem habet in motu gravium et levium et reductione aquæ ad frigus, quia hic intervenit verus et proprius motus a contrario in contrarium. Omnis autem motus in actu requirit, quod movens de novo excitetur ad operandum, et non solum virtualiter moveatur. Dicere autem, quod gravitas est principium passivum motus, maior est complicatio, quia restat tunc inquirere, a qua virtute activa hoc principium passivum moveatur. Si enim a generante movetur, ab ipso debet active hoc principium passivum moveri, et cum generans non est per seipsum præsens ipsi gravi, quod movetur, debet aliquam virtutem activam in eo relinquere. Unde tollere omne principium activum etiam emanationis in gravi, est tollere, quod a generante in absentia moveatur.

Respondetur D. Thomam 4. de Cœlo lect. 2. [4], ubi luculenter rem istam tractat, in eam partem inclinare, quod quando grave generatur extra locum suum et movetur ad locum proprium, tunc ille motus immediate est a generante, in quantum dat formam, cui competit esse deorsum; mediatum autem principium activum talis motus est gravitas, quod etiam affirmat 1. 2. q. 23. art. 4. Si vero grave post ipsam generationem et acquisitam formam suam sublato impedimento movetur, tunc generans non est proximum movens, sed ipsum grave est, quod proxime se movet. Nec est inconveniens, quod idem sit movens et motum per accidens, quamvis sit impossibile idem moveri a seipso primo et per se.

Ceterum auctoritas ista non est D. Thomæ, qui 4. librum de Cœlo non est interpretatus, sed in 3. de de Cœlo lect. 8. finiuntur commentaria D. Thomæ, reliqua vero adiecta sunt a Petro de Alvernia. Quare D. Thomas in 3. de Cœlo lect. 7. circa finem [5] docet contra Averroem, quod forma gravis et levis non est principium activum per modum moventis et sicut agens motum, sed sicut quo movens movet; sed

[1] c. 4. (255 b 16).
[2] *Lu* — Secundario ... motus.
[3] *Lu* — ut.
[4] *Pa* XIX. 195 b.
[5] *Le* III. 252. n. 9.

motus gravium et levium procedit a generante immediate. Et expresse impugnat Averroem, qui dicebat, quod corpus grave et leve movet seipsum per accidens, sicut nauta, qui movet navem, a cuius motu ipse movetur.

Dicendum est ergo, *quod motus gravium et levium semper est a generante*, sive fiat in principio generationis sive postea, quando sublato impedimento iterum grave movetur, quia semper est emanatio propriæ passionis, nempe collocationis et quietis in loco proprio. Et licet generatio prima cesset et interrumpatur formaliter, tamen manet virtualiter, quia manet ipsa virtus generationis, qua generans generabat, quatenus manet forma genita impedita suo complemento et propria passione. Generans autem non attingit proprias passiones immediate, sed mediante forma, cui conveniunt et connectuntur. Ut autem dicit Divus Thomas q. 3. de Potentia art. 11. ad 5. [1], « generatum tamdiu movetur a generante in gravibus et levibus, quamdiu retinet formam sibi traditam a generante, sicut instrumentum intelligitur moveri a principali agente, quamdiu retinet virtutem a principali agente impressam. Oportet autem movens et motum esse simul, quantum ad principium motus, non tamen quantum ad totum motum, ut apparet in proiectis ». Ita D. Thomas. Quare cum virtus relicta a generante non sit aliud quam forma geniti, ut perficiatur generatio in his, quæ habent connexionem cum ipsa forma, quotiescumque impeditur ista virtus, ne explicet se in talem emanationem propriæ passionis sublato impedimento, iterum se explicat nova quidem emanatione, sed eadem virtute petente illam novam instaurationem et explicationem emanationis, quoties de novo impeditur et impedimentum tollitur. Nec ad hoc indiget nova excitatione et motu, quia iam de se determinata est, ut sublato impedimento emanet iterum propria passio propter necessariam connexionem et debitam propriæ passionis cum natura genita iam mota a generante, quando primo attacta est; facta est enim ut determinata ad hanc passionem. Neque est aliud virtus generantis remanens in genito quam ipsa forma generata, ut dicit D. Thomas, quatenus connexionem habet cum sua propria passione, et ad talem emanationem de novo non requiritur nova motio aut determinatio, sed impedimenti ablatio. Videatur etiam ad hoc D. Thomas 5. Phys. lect. 3. [2], ubi docet novam relationem consurgere ex vi actionis ponentis fundamentum, in quo relatio continebatur virtualiter, sed explicatur posito termino sive nova actione et mutatione.

Sed dices: Si ille motus est emanatio propriæ passionis, cur est velocior in fine, quam in principio, et non semper æqualis? *Respondet* D. Thomas 1. de Cœlo lect. 17. circa finem [3] ex eo esse, quod grave quanto magis descendit, tanto magis confortatur gravitas eius propter propinquitatem ad proprium locum. Itaque emanatio propriæ passionis vel est instantanea, si id quod dimanat, intra ipsum subiectum est, vel si respicit aliquid extra in quo sit, habere [4] potest rationem motus successivi, qui tanto est vehementior, quanto illi propinquior, quia tunc habet maiorem convenientiam

[1] *Pa* VIII. 54 b.
[2] *Le* II. 237. n. 8.
[3] *Le* III. 70. n. 11.
[4] *Lu* — habere ... successivi, qui.

et coniunctionem cum illo; unde inclinatio et appetitus ad illud, quæ fundatur in tali convenientia, confortatur et maior fit.

Nec tamen valet, *si dicas*, quod hoc modo si lapis incipit movere prope centrum, habebit motum velociorem, quam si incipiat moveri a longe, cum tamen in principio motus ille non sit ita velox. *Respondetur* enim, quod vehementia velocitatis non sumitur ex propinquitate loci ad locum, sed ex propinquitate emanationis ad quietem. Quando enim incipit emanatio ad quiescendum et prolongatur, quanto magis appropinquat, tanto est velocior. Quod vero incipiat a loco magis vel minus distante a centro, per accidens est ad hoc, ut habeat maiorem velocitatem ex eo, quod a tali loco incipit.

Articulus II.

Qua vi moveantur proiecta.

Tres sunt difficultates breviter tractandæ: *Prima*, an detur impulsus movens proiectum et quid sit; *secunda*, quomodo corrumpatur talis impulsus; *tertia*, quomodo fiat motus reflexus, quando resilit proiectum.

Prima difficultas.

Circa primum MULTI EX ANTIQUIS dixerunt motum proiectorum esse aerem a tergo impellentem rem proiectam, qui eandem difficultatem patiuntur in assignando, qua vi aer moveatur, ut Aristoteles advertit in hoc libro cap. 10. [1] Negavit autem dari qualitatem impulsivam Pereira libro 14. Phys. cap. 5. propter difficultates, quæ in ea asserenda inveniuntur, et auctoritates quasdam Aristotelis, quæ videntur aeri attribuere motum proiectorum.

Difficultates sunt, quia non apparet, quæ sit ista qualitas et cuius speciei, cum modo habeat vim levitatis tendendo sursum, modo gravitatis deorsum, modo nullius tendendo ad partes circumstantes. Quomodo autem potest una qualitas tot motuum diversitates causare? *Secundo* est difficultas, quomodo corrumpatur ista qualitas, cum non assignetur ei contrarium, a quo destruatur.

Auctoritates autem Philosophi sunt in 4. Phys. textu 68. [2], ubi dicit proiecta non posse moveri per vacuum, quia non est aer, a quo deferantur. *Item* in hoc libro 8. textu 82. [3] dicit moveri proiecta, quatenus pars aeris movet vicinam et illa aliam, quousque perveniat ad proiectum illudque deferat. *Et* in 3. de Cœlo textu 28. [4] dicit, quod motus violentus utitur aere ut instrumento; quodsi aer non esset, motus violentus non esset. *Et denique* aliis multis locis attribuit aeri motum proiectorum, non impulsui impresso rei proiectæ, ut libro de Insomniis cap. 2. [5] et in Problematibus sect. 11. probl. 6. [6] et aliis locis.

Denique S. Thomas 3. de Cœlo lect. 7. [7] dicit « non esse intelligendum, quod virtus motoris imprimat lapidi in motu violento aliquam virtutem, per quam moveatur, sicut virtus generantis imprimit genito formam, quam consequitur motus naturalis ».

[1] 267 a 2.
[2] c. 8. (215 a 14).
[3] c. 10. (267 a 2).
[4] c. 2. (301 b 22, 27).
[5] 459 a 28.
[6] 899 a 34.
[7] *Le* III. 252. n. 6.

NIHILOMINUS **qualitas seu vis ista impulsiva negari non potest** absolute loquendo, sive recipiatur in aere movente sive in ipso proiecto. Aer enim concitatus et impulsus aliqua vi impressa indiget, ut concitetur; ergo eadem difficultas est in hac sententia circa qualitatem istam impressam aeri vel impressam proiecto. Et Aristoteles aperte talem vim fatetur in ipso loco cit. huius libri 8. textu 82. [1], dum dicit, tunc cessare motum proiectorum, cum vis movendi minor imprimitur.

Et in sententia D. Thomæ negari non potest virtus ista impulsiva non per modum permanentis impressa, sed per modum transeuntis, ut loquitur in quæst. de Anima art. 11. ad 2. [2] « Virtus », inquit, « quæ est in semine a patre, est virtus permanens ab intrinseco, non fluens ab extrinseco sicut virtus moventis, quæ est in proiecto ». Et q. 3. de Potentia art. 11. ad 5. [3] dicit, « quod instrumentum intelligitur moveri a principali agente, quamdiu retinet virtutem a principali agente impressam; unde sagitta tamdiu movetur a proiciente, quamdiu manet vis impulsus proicientis ». Itaque a proiciente procedere vim aliquam efficientem istum motum in rebus proiectis, sive illis immediate imprimatur sive mediante aere, nec in sententia Aristotelis nec D. Thomæ negari potest, cum Aristoteles loco cit. [4] dixerit « id, quod primum movet, efficere, ut aer aut aqua aut eiusmodi aliquid, quod moveri movereque aptum sit, possit movere ».

ET RATIO est manifesta, cum effectus ille, scilicet motus localis rei proiectæ, ab aliqua vi provenire debet, non a sola virtute, quæ inhæret proicienti, quia hæc distat a proiecto nec potest operari in distans nulla virtute communicata illi, in quo effectum operatur; alias illa virtus, si posset agere in distans sine communicatione virtutis, possit in quamcumque distantiam movere. Requiritur ergo virtus aliqua extra proicientem emissa, ut operetur, sicut etiam securi communicatur aliqua vis, ut scindat tali vel tali modo, quam ex se non habet et ab artificis motu participat.

An vero ista virtus seu impulsus recipiatur in ipsa re proiecta, an in aere deferente, non tanti momenti quæstio est. Videtur autem in utroque recipi. Nam verba citata D. Thomæ in ipsa sagitta impulsum recipi significant. Et in 3. de Cœlo lect. 7. [5] dicit, « quod aer susceptibilior est huius impressionis quam lapis », quod est utrique eam attribuere. Et quidem multum iuvari ab aere concitato, tum ut feratur res proiecta, tum ne cadat, ipse Aristoteles docet 4. Phys. textu 68. [6], licet ex aliorum sententia videatur loqui; refert enim quod alii id dicunt. Et loco cit. ex 3. de Cœlo docet ipse [7] et D. Thomas [8], « quod aer est instrumentum motus violenti ». Videtur etiam illa experientia iuvari, ut advertit S. Thomas 2. de Cœlo lect. 8. [9], quia res impulsa non tanto impetu fertur in principio, nec ita ferit rem propinquam sicut aliquantulum distantem, quia aer non ita concitat plures partes in initio impulsus sicut

[1] c. 10. (267 a 8).
[2] *Pa* VIII. 500 b.
[3] l. c. 54 b.
[4] 267 a 3.
[5] *Le* III. 252. n. 6.
[6] c. 8. (215 a 14).
[7] 301 b 22, 27.
[8] *Le* III. 252. n. 6.
[9] l. c. 150. n. 3., 4.

paulo post. Ceterum non soli aeri imprimitur iste impulsus, quasi requiratur ad motum violentum proiecti, quod ab extrinseco impellente, qualis est aer, moveatur. Restat enim eadem difficultas de aere distante, qui est deferens proiectum distans et etiam violenter movetur, a quo alio extrinseco moveatur, cum longe distet a proiciente. Nec apparet, quomodo solus aer possit esse causa motus vehementissimi, ut globi emissi a bombarda, aut cum rota vehementissime concitatur, cur etiam res dura et solida, ut lapis, vehementius feratur ab impulsu, languidius vero pluma aut res alia mollis. Cum tamen si a solo vento fertur, e converso deberet esse [1]. Signum ergo est impulsum non in solo aere recipi quasi ventum, ut ferat rem proiectam.

Ad primum FUNDAMENTUM OPPOSITUM respondetur multas alias qualitates esse motivas præter levitatem et gravitatem, ut magnes movet ad se ferrum, electrum paleas et alia similia. Cur ergo negemus dari impulsum, qui sit virtus ab animali impressa quasi instrumentum eius? Et ideo potest habere tam diversos motus, sicut ipsa virtus animalis, cuius vices gerit, ut participatio eius, quamvis etiam facta aliqua compressione vel dispositione corporum, possit ex motu naturali aliquis impulsus seu motus resultare contra propriam inclinationem, quod communiter accidit propter aliquod impedimentum obliquans motum naturalem vel propter vacuum, ne detur.

Ad quam vero speciem pertineat impulsus? Aliqui, ut Mag. Soto hic 8. Phys. q. 3. concl. 2. reducunt illum ad primam speciem, quia suscipit magis et minus et habere potest contrarium. Alii reducunt illum ad secundam speciem, quia est virtus instrumentalis participata a potentia motiva; reducit autem D. Thomas instrumentalem vim ad speciem potentiæ, cui deservit, 3. p. q. 63. art. 2. In his autem, quæ reductive solum spectant ad aliquam speciem, non repugnat deficere ab aliqua eius perfectione vel conditione; ideo enim reductive solum pertinet, quia non perfecte, et ita potest suscipere magis et minus talis virtus instrumentalis. licet non ipsa potentia, cui ministrat. Et ita hoc est probabile.

Quodsi dicas: Ergo in impulsu datur motus alterationis, quia productivus est qualitatis, *respondetur* proprie non esse alterationem, quia alteratio non est ad qualitatem instrumentalem et per modum motionis deservientem, sed ad qualitatem disponentem materiam vel terminantem motum per modum passionis vel passibilis qualitatis, ut Philosophus probat libro 7. cap. 3. [2]

Ad secundam difficultatem statim respondebimus, quomodo corrumpatur impulsus.

Ad auctoritates Philosophi respondetur ipsum non negare impulsum, quem aperte fatetur, sed docet imprimi aeri et mediante eo rei proiectæ, quia, ut dicit S. Thomas 3. de Cœlo lect. 7. [3] aer facilius recipit impulsum quam res proiecta; non enim negari potest saltem aerem ab impulsu concitari.

Ad auctoritatem D. Thomæ respondetur solum negare proiectis virtutem per modum permanentis, non per modum transeuntis, quæ a D. Thoma magis vocatur motus quam qualitas, quæ stabilem virtutem nominat, ut 1. 2. q. 110. art. 2.

[1] *Lu* — deberet esse.
[2] 245 b 3.
[3] *Le* III. 252. n. 6.

Secunda difficultas.

Multi existimant impulsum corrumpi solum a contrario, non quidem ab ipsa gravitate substantiali seu habituali, sed ab accidentali, quæ non est aliud quam gravitatio seu conatus gravis ad tollendum impedimentum descensus. Ita P. Vazquez 1. 2. disp. 81. cap. 3. n. 18., Montesinos 1. 2. disp. 34. q. 1.

Sed urgentur isti auctores illo vulgari argumento, quia impulsus non semper contrariatur gravitati aut levitati, ut patet, cum per impulsum lapis proicitur deorsum vel aer truditur sursum, quo casu non est duplex motus, quia non acquiritur duplex ubi, est tamen duplex principium motus in unum conveniens, scilicet impulsus et gravitas, et tamen impulsus evanescit. Quod patet, quia si impellatur lapis deorsum a loco distanti, non facit tantum in fine motus, quantum in medio. V. g. globus emissus deorsum a tormento bellico languescente impetu emissionis et durante motu gravitatis non tam vehementer ferit. Signum ergo est desinere impulsum, quo fertur deorsum, et non a gravitate cum non contrarietur motui, quo impellitur deorsum.

Respondet P. Vazquez in tali casu impulsum a terra, quam tangit, corrumpi, quia impulsus ille terræ impressus aliquo modo movet eam, cum sit librata suo pondere quasi in bilance, et mota terra sua gravitatione contrariatur impulsui eumque destruit.

Alii respondent corrumpi a resistentia terræ impediente motum impulsus, sicut impeditur a tecto sursum posito, ne ultra transeat impulsus; quod utique non est per contrarium motum, et ita non explicant, a quo contrario corrumpatur.

Ceterum *illa prima solutio non potest sustineri*, quia terra non est librata suo pondere quasi in bilance, sed tamquam in centro, ubi perfecte quiescit et fundatur super stabilitatem suam. Unde nisi impulsus aliquis totam permeet et violenter elevet, non movetur. Hoc autem fieri non potest a lapillo vel grano cadente in terram vel quolibet alio pondere. Imo cum ex omni parte crebro aliqua cadant in terram vel ambulent super eam ex omni parte, et contrariis motibus moveretur terra sursum et deorsum.

Addo, quod cum his temporibus opinio quædam Copernici et aliorum de motu naturali terræ per modum gyrationis edicto Sedis Apostolicæ a Paulo V condamnata sit, iterum, ut a fide dignis audivi, a Gregorio XV opinio de motu terræ qualicumque etiam librationis damnata est, utpote eisdem Scripturæ locis contraria, ut [1] cum dicitur, quod terra in æternum stat (Eccli. 1. [2]), et quod fundavit terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in sæculum sæculi (Ps. 103. [3]).

Deinde contra utramque solutionem instatur, quando leve ascendit impulsu aliquo motum vel grave descendit, et impulsus ille cessat, antequam terram vel corpus attingat; tunc enim nullum datur contrarium nec aliquod impediens, quo impulsus ille corrumpatur, ergo non semper a contrario corrumpitur.

Quare dicendum est, **quod impulsus desinit sicut lux et sonus et aliæ qualitates transeuntes, quæ aliquando corrumpuntur a contrariis, aliquando desinunt ex defectu causæ conservantis, quia dantur per modum transeuntis sicut et ipse motus.**

[1] Lu — ut ... Ps. 103.
[2] 4.
[3] 5.

Sed tamen *lux* dependet a causa conservante, scilicet luminoso, taliter quod in absentia eius nec in instanti durat, quia illuminatio fit in instanti, et non per motum, unde cessante luminoso in instanti desinit. *Impulsus* autem datur per modum motus, quia datur per modum virtutis instrumentalis ad movendum aliquod corpus, et ideo aliquamdiu durat in absentia motoris; et ut inquit D. Thomas quæst. de Anima art. 11. ad 2. [1] et q. 3. de Potentia art. 11. ad 5. [2], quia illa virtus finita est, movet usque ad determinatam distantiam, et tamdiu movetur aliquid a proiciente, quamdiu manet vis impulsus proicientis. Quare istæ qualitates datæ per modum transeuntis ex natura sua habent dependere a principali agente ut a conservante vel instantanee vel secundum motum. Si vero occurrat motus oppositus vel a gravitate vel a levitate vel ab alia causa, ab illo corrumpetur, sicut etiam lux potest impediri ab opaco interposito, et non solum ex absentia luminosi deficere.

Quodsi dicas impulsum non dependere a proiciente ut a causa conservante, quia separatus ab ipso durat, *respondetur*, quod impulsus separatus a proiciente, et non instauratus ab ipso, durat per modum transeuntis et via corruptionis, quia dependet ab ipso non instantanee sicut illuminatio, sed successivo modo sicut motus, et sic etiamsi separatus sit et non continuetur cum proiciente, aliquamdiu durat, sed non diu conservatur, quia ex ipsa sua natura transeunter datur, et solum ad determinatam distantiam.

Et hinc colliges, quomodo desinat impulsus. Nam si desinit per contrarium, desinit in instanti extrinseco per primum non esse, quando est verum dicere: « Nunc est positum contrarium, et consequenter non est impulsus, immediate antea erat ». Si autem desinit defectu causæ conservantis, quia pervenit usque ad ultimam debilitationem, desinit similiter per primum non esse, quia qualitas versus diminutionem et nongradum desinit per extrinsecum terminum parvitatis, ad quem non pervenit, et infra illum invenitur, ut diximus supra q. 8. [3]

Tertia difficultas.

Circa motum reflexum dubium est, a quo causetur reflexus motus, an a corpore, v. g. a pariete, unde resilit, an a proiciente, unde incipit.

Nec enim videtur posse causari a pariete, *tum* quia paries manet immotus et caret vi impulsiva, et sic non potest movere et de novo motum producere, si motus proicientis ibi deficit; *tum* quia, quando pila v. g. decidit in terram et resilit ascendendo, ille ascensus non potest causari a terra, cum sit illi contrarius; *tum* quia non omnia corpora resiliunt, ut ferrum vel lapis, si tangant corpus durum, ergo non est a pariete illa reflexio, sed ab alia dispositione corporis impulsi; *tum* denique, quia pila tanto vehementius resilit, quanto fortius proiecta fuit, ergo non potest a solo pariete causari, hoc enim eodem modo semper se habet.

A proiciente autem ille motus reflexus fieri non potest, *tum* quia est motus contrarius et discontinuus priori, cum in pariete fran-

[1] Pa VIII. 500 b.
[2] l. c. 54 b.
[3] art. 2. (152 b 13).

gatur prior impetus; *tum* quia in pila cadente sine impulsu in terra, et resiliente datur idem motus reflexus, et non a proiciente, ergo a corpore, unde resilit.

RESPONDETUR in motu reflexo duo inveniri, scilicet id, quod per se movet et causat motum secundum se, et id quod refrangit motum et causat reflexionem, quod per accidens se habet et causat motum reflexum ad modum, quo per antiperistasim causatur maior intensio in qualitate opposita vel ex reverberatione lucis in alio corpore causatur intensior lux et calor. Sicut enim quando frigus circumdat calidum, calor ille a frigore repercussus revertitur ad calidum et intendit illud, ita etiam motus directus, sive fiat per impulsum proicientis sive per motum naturalem gravitatis, si tangit corpus durum refrangitur, et fit duplex motus. Et illud corpus durum est causa illius motus quantum ad discontinuationem et refractionem, sed impellens est causa illius quantum ad substantiam motus, sicut motus tibiæ curvæ quantum ad obliquitatem est a curvitate, quantum ad substantiam motus vitalis est ab anima informante tibiam et ibi modificante motum.

Sic motus reflexus in quantum est obliquatus et deficiens a directo, est a duritie corporis impedientis motum directum, quantum autem ad substantiam motus est a proicientis impulsu vel ut a causa movente directe et suo impulsu tangente corpus durum, ubi obliquatur et modificatur impulsus in contrarium motum.

Unde Aristoteles in hoc libro 8. textu 32. [1] cum simpliciter dicit, quod motus pilæ non est a pariete, sed a proiciente, intelligitur, quod est a proiciente remote et quantum ad substantiam motus, non quantum ad obliquitatem et refractionem illius.

Ad primum FUNDAMENTUM OPPOSITUM respondetur, quod paries, ubi fit reflexio, est immotus et caret vi impulsiva quantum ad impellendum et movendum per se, non quantum ad resistendum et impediendum motum directum et causandum reflexum per accidens. Ad hoc enim non requiritur vis impellens, sed impediens. Nec requiritur, quod paries sit motus, sed ipso motu directo attactus, sicut frigus circumstans causat calorem per accidens et corpus opacum refractionem lucis per multiplicationem et divisionem eius.

Ad secundum dicitur, quod quando pila cadit in terram et flectitur ascendendo, ille ascensus per accidens est a terra, quia non est ab illa in quantum ascensus, sed in quantum motus obliquus et refractus a directo, sicut quando aqua calefacta circumdatur frigore, fit calidior per antiperistasim, non quia calor fiat a frigore, sed quia refrangitur ab illo, et consequenter multiplicatur redeundo ad calorem aquæ. Per accidens enim non repugnat fieri oppositum effectum alicuius qualitatis refrangendo aut obliquando motum eius.

Ad tertium respondetur ad refractionem requiri aliquam dispositionem in corpore resiliente, utpote quod sit talis densitatis vel levigationis et similia, quæ si desint, non fit motus reflexus, non ex defectu moventis vel refrangentis, sed ex defectu dispositionis requisitæ, sicut lux non in omni corpore refrangitur nec frigus circumstans semper facit antiperistasim in [2] calido, ut dicemus in libris de Generatione [3].

Ad ultimum respondetur vehementiorem motum reflexum causari præsuppositive a vehementiori motu directo stante eodem corpore duro, quia tunc fit maior refractio motus; et consequenter in reflexione etiam invenitur maior impetus, quia eadem fortitudine, qua exivit a proiciente, refrangitur a repercusso.

[1] c. 4. (255 b 27).
[2] *La* — in ... Generatione.
[3] Phil. nat. 3. p. q. 5. art. 1.

QUÆSTIO XXIV.

DE ÆTERNITATE MOTUS ET PRIMO EIUS MOTORE.

ARTICULUS PRIMUS.

UTRUM RES PERMANENTES POTUERINT ESSE AB ÆTERNO.

SUPPONIMUS duo in fide certa: *Primum* est mundum incœpisse in tempore et similiter motum eius. *Secundum* Deum non de necessitate produxisse mundum, sed potuisse non producere et posse nunc destruere. Hæc omnia de fide sunt et in Philosophia supponenda vel potius suspicienda.

Nam de primo constat Genes. 1. 1.: « In principio fecit Deus cœlum et terram », et Ps. 89.: « Priusquam montes fierent aut formaretur terra et orbis »; Ioan. 37.: « Priusquam mundus fieret apud te ». Idque etiam definitum est in Concilio Lateranensi quarto [1]. Nec vero per rationem potest demonstrari mundum incœpisse in tempore, cum id præcise pendeat ex voluntate libera Dei, sicut etiam rationes, quæ a philosophis asseruntur ad probandum, quod mundus sit ab æterno, nullo modo cogunt, ut luculenter ostendit S. Thomas 1. p. q. 46. art. 1. et 2., ubi etiam ostendit Aristotelem in hoc libro opinative locutum fuisse. Nam in 1. Topic. cap. 11. [2] inter problemata dialectica ponit, utrum mundus sit ab æterno. Videri etiam potest D. Thomas hac de re 2. Contra Gent. a cap. 32. usque ad 38. et in 2. dist. 1. q. 1. art. 5. [3] et dist. 2. q. 1. art. 3. [4]

Secundum etiam constat aperte ex Scriptura tribuente voluntati Dei creationem omnium. Ad Eph. 1. [5]: « Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ »; et Apoc. 4.: « Tu creasti omnia, et propter voluntatem tuam erant et creata sunt ». De quo videri possunt theologi 1. p. q. 19. An vero mundus potuerit habere initium temporis ante instans, quo nunc creatus est, respondetur potuisse, licet nos lateat ratio, quare in tali puncto creatus sit. De quo D. Thomas q. 3. de Potentia art. 14. ad 6. [6]

His suppositis *de possibili* solum EST DIFFICULTAS, an potuerit mundus creari ab æterno, sive quoad res permanentes, de quibus in præs. art. agemus, sive quoad successivas et generationes et corruptiones, de quibus est specialis difficultas, de quibus agemus in seq. art.

Quoad primum VIDETUR *repugnare creatio rerum ab æterno:* Primo, quia tunc non esset signabile initium, quando talis creatura incœpit, quia quolibet designato antea fuit. Secundo, quia tunc non procederet de non esse, quia numquam fuit verum dicere, quod non erat. Tertio, quia creatura non esset annihilabilis per æternitatem. Nam vel duraret finita

[1] Denzinger (ed. Bannwart), Enchiridion 428.
[2] 104 b 8, 15.
[3] *Pa* VI. 392 a.
[4] l. c. 405 b.
[5] 11.
[6] *Pa* VIII. 60 a.

duratione vel infinita. Si infinita, in tota illa non annihilaretur; si finita, ergo ab æterno, quando incipit, usque ad illam annihilationem solum esset duratio finita, et sic tota duratio ab æterno infinita non esset, quia finitis terminis comprehenderetur. Quarto, non esset Deus liber in creando, si ab æterno crearet, quia nec antequam crearet (supponimus enim non dari ante), neque cum crearet, quia non poterat simul creare et non creare, nec post, quia ad præteritum non est potentia. Quinto, posset creatura habere infinitam virtutem, et si tota æternitate intenderetur calor aut gratia vel scientia, cresceret in infinitum, quia duratio esset infinita. Denique, creatura tunc esset infinita in duratione, ergo et in esse seu essentia. Adstipulantur etiam dicta sanctorum. Nam Augustinus 12. de Civit. Dei, cap. 15. [1] ait « angelos non potuisse esse coæternos creatori », et Hugo libro 1. de Sacramentis p. 1. cap. 1. [2]: « Fugit », inquit, « divinam virtutem, ut aliquid sibi coæternum faciat ». Et communiter sancti negant creaturam posse esse coæternam creatori, ut Ambrosius [3], Damascenus [4] et alii. Hanc partem nonnulli doctores defendunt, præsertim ex antiquis, qui videri possunt apud Conimbric. hic 8. Phys. cap. 2. q. 6. art. 1. et Carmel. disp. 29. q. 3.

Oppositum tamen omnino tenendum est et expresse asseritur a S. Thoma 1. p. q. 46. art. 1. ad 1. et q. 3. de Potentia art. 14. [5], ubi rationes in contrarium solvit, et 2. Contra Gent. cap. 38. et opusc. 27. [6] Est etiam communior sententia auctorum huius temporis, ut videri potest apud Conimbric. et Carmel. cit.

FUNDAMENTUM EST, quia non implicat neque ex parte Dei creantis, neque ex parte ipsius actionis seu creationis; ergo etc.

Non repugnat ex parte Dei creantis, quia eandem habet potentiam ab æterno, quam nunc, et eandem virtutem agendo libere, quam si ageret ex necessitate naturæ. Sed nunc potest creare mundum, et si ageret ex necessitate naturæ, ab æterno crearet, sicut sol, si ab æterno esset, ab æterno illuminaret, ut docet Augustinus 6. de Trinit. cap. 1. [7] Ergo ex parte Dei nec deest potentia nec ulla est repugnantia.

Non repugnat ex parte creaturæ, quia non est minus possibilis ab æterno quam nunc; nec enim incœpit in tempore esse possibilis, nec aliqua incompossibilitas est ipsi cum æternitate, ut in solutionibus argumentorum ostendetur, *tum* quia de facto dantur creaturæ æternæ a parte post, ut creaturæ incorruptibiles, ergo possunt dari a parte ante; *tum* quia, licet creaturæ essent ab æterno, non tamen essent æternæ æternitate per essentiam, sed in propria duratione creata coexisterent ipsi æternitati a parte ante, sicut modo coexistunt aliquæ a parte post.

Non repugnat ex parte ipsius actionis, quia actio Dei non est per motum et successionem, sed in instanti, et ita non requirit tempus, sed potest esse ante omne tempus. Nec minus per illam actionem dependeret creatura a Deo libere, quia per voluntatem Dei operantem ad extra reciperet esse limitatum et

[1] n. 2. (Migne P. L. XLI. 364).
[2] Migne P. L. CLXXVI. 187.
[3] Hexaem. I. c. 3. (Migne P. L. XIV. 137).
[4] De fide orthod. II. c. 1. et 2. (Migne P. G. XCIV. 862).
[5] *Pa* VIII. 60 a.
[6] De æternitate mundi (*Pa* XVI. 318).
[7] Migne P. L. XLII. 923.

dependens et fieret ex nihilo et ex non esse, non quia duratione antecederet non esse, sed prioritate naturæ, quatenus illa creatura non esset a se, sed ab alio et ex Deo causante. Ergo salvaretur tota ratio creationis.

Ad primum ergo a principio RESPONDETUR, quod non esset assignare principium incœptionis in duratione, sed principium originis et causalitatis; hoc enim solum est de ratione creationis, ut docet S. Thomas q. 3. de Potentia art. 14. ad 8. in 2. loco [1]. Quare si res fieret ab æterno, procederet sine initio durationis, sicut res incorruptibiles accipiunt durationem sine fine, et ita acciperet tunc durationem opposito modo ad tempus, id est sine incœptione, sed semper existendo, cum dependentia tamen ab alio, in quo differret a processione divinarum Personarum, quæ sine dependentia procedunt in ipsa æternitate essentiali, non in participata. Creatura autem ab æterno haberet infinitatem durationis participatæ, et ita careret initio, quia initium infinitati opponitur, sicut infinita quantitas initio et fine caret. Quare non distingueretur ibi productio et conservatio, quia hoc ipso, quod sine initio procederet, conservata procederet et simul esset producta et conservata, quia sine durationis initio procederet solo causalitatis principio et originis.

Ad secundum respondetur ex S. Thoma loco cit. de Potentia ad 7. [2], quod tunc non esse præcederet esse non duratione, sed natura, quia si sibi relinqueretur, nihil esset, et quia non producitur ex aliquo præexistente, esse vere non nisi ab alio habet, sed per dependentiam ab eo; quam solutionem late prosequitur opusc. 27. [3] cit. Et ita differt illa duratio ab æternitate Dei, quia hæc non solum caret initio durationis, sed etiam causalitatis et originis ab alio et est tota simul. Illa [4] autem est ab alio et potest deficere.

Ad tertium respondetur, quod ex suppositione creationis ab æterno non potest res illa annihilari nisi in tempore. Sicut enim ex suppositione, quod res creatur, in eodem instanti annihilari non potest, ita ex eo, quod creatur sine initio durationis, oportet, quod sine initio duret, atque adeo infinita aliqua duratione. De quo vide Mag. Soto hic 8. Phys. q. 2. concl. 3. coroll., Suarez disp. 20. Metaph. sect. 5., quia idem est creari sine initio durationis atque creari cum infinita duratione seu cum conservatione non habente principium durationis, siquidem tunc conservatio et productio idem sunt, ex suppositione autem, quod conservat Deus, quamdiu conservat, annihilare non potest. An vero cum hoc stare possit motus ab æterno, seq. art. dicemus. Quando vero dicit D. Thomas quæst. cit. de Potentia ad 3. [5], quod variabilitas excludit æternitatem, sed non infinitam durationem, intelligitur, quod habet variabilitatem tum ad desinendum, sed in tempore, non ab æterno et in infinita duratione, tum ad existendum, quia producitur de non esse ad esse, quod non habet æternitas.

Ad quartum respondetur, quod Deus libere crearet ab æterno, etiam dum actu crearet, quia potest non creare absolute, licet ex suppositione, quod creat, non stet non creare, non solum si crearet ab æterno, sed etiam nunc, et ex suppositione, quod creat sine initio durationis, non possit non

[1] *Pa* VIII. 60 a.
[2] l. c.
[3] *Pa* XVI. 318. sq.
[4] *Lu* — Illa ... deficere.
[5] *Pa* VIII. 60 a.

conservare sine [1] fine a parte ante, et hoc est per infinitam durationem non posse annihilare, id est per durationem sine fine a parte ante.

Et quando dicitur, quod antecedenter ad creationem non potest non creare, *distinguo:* antecedentia durationis, transeat; antecedentia naturæ et originis, nego; alias si non esset liber pro illa antecedentia, necessario crearet, et non posset differre, sicut de facto distulit usque ad tempus.

Ad quintum respondetur imprimis non concludere, quod res non possit creari ab æterno, sed quod non possit operari ab æterno, nec de quacumque operatione, sed de illa, quæ est cum motu et augmentatione seu intensione, de quo agemus seq. art. Interim dicemus nullam qualitatem posse actu intendi in infinitum, etiamsi esset ab æterno, quia infinitum actu nullo modo est pertransibile, et ut dicit D. Thomas 2. Contra Gent. cap. 38. ad 3., si mundus semper fuisset, in omnibus circulationibus non esset accipere primam, et sic neque transitum, qui semper exigit duo extrema. Quæ auctoritas, ut seq. art. videbimus, probat non posse dari motum ab æterno, quia motus exigit transitum et incœptionem et finem inter aliqua extrema, quod totum ab æterno esse non potest, et consequenter neque per motum seu operationem qualitas aliqua in infinitum augeri posset, quia [2] motus non potest esse ab æterno, sed necessario est cum tempore. Et sicut si darentur infinitæ generationes, excipitur generatio hominum, ne dentur infinitæ animæ separatæ, ita si daretur motus intensionis infinitus per totam æternitatem, non daretur permanentia qualitatis intensæ, ne detur infinitum actu, sed qualitas illa transiret et corrumperetur in suis partibus.

Ad sextum respondetur, quod infinitas in duratione non arguit infinitatem in esse aut in virtute rei durantis, sed in actione et virtute conservante illam in esse, quia duratio cum sit continuatio existentiæ, est aliquid conveniens rei non ex propriis, sed ex participatione agentis. Unde quod aliquæ creaturæ durent in infinitum a parte post, non arguit infinitatem in essentia.

Ad auctoritates Patrum dicitur ex D. Thoma q. 3. de Potentia art. 14. ad 1. [3] et opusc. 27. [4] intelligi, quod creaturæ non sint coæternæ creatori æternitate propria et essentiali, sicut est attributum æternitatis in Deo, qua ratione dicit Boetius libro 5. de Consolat. prosa ultima [5], quod etiamsi mundus semper fuisset, non esset Deo coæternus. Et sic recte inferunt Patres Filium Dei non esse creaturam, quia æternus est æternitate propria, quod nulli convenit creaturæ. Plerumque etiam sancti loquuntur de creaturis prout de facto incœperunt et creatæ sunt, non de possibili.

Articulus II.

UTRUM REPUGNET RES SUCCESSIVAS FUISSE AB ÆTERNO.

Res successivæ sunt motus et generationes rerum, et per motus intelligimus tam locales quam alterationis, et in localibus maiorem difficultatem habet motus rectus quam circularis, continuus quam discretus. Est autem specialis difficultas in re-

[1] *Lu* — sine ... id est per durationem sine fine a parte ante.
[2] *Lu* — quia ... tempore.
[3] *Pa* VIII. 59 b.
[4] De æternitate mundi (*Pa* XVI. 320).
[5] Migne P. L. LXIII. 859 B.

bus successivis, quod fuerint ab æterno, quia deberent carere omni principio. Si enim assignaretur illis aliquod initium, hoc ipso non essent ab æterno, quia illud initium et hoc instans essent duo termini, inter quos non posset includi infinita duratio, qualis est ab æterno. Si autem motus caret initio, necessario est deneganda aliqua successio infinita ab æterno. De ratione enim successionis est, quod una pars desinat et alia incipiat; illa autem, quæ desinit, quando motus fuit productus ab æterno, vel duravit infinito tempore vel finito. Si infinito, toto illo permansit et non transivit; et sic non fuit successio ab æterno. Si finito tempore, ergo æternitas finita duratione consumi potest, quia ab illa desitione computando usque nunc omnis motus comprehenditur duobus terminis, scilicet illo nunc, quo desiit motus, et isto nunc, in quo modo finitur; atque adeo finita duratio est. Ergo si illa quoque duratio successiva ab æterno finita fuit, totum tempus ab æterno finitum manebit.

Duæ sunt sententiæ in hac parte: Prima negat omnem motum fuisse possibilem ab æterno, et consequenter etiam generationes substantiales, quæ sine motu præcedente non fiunt. Ita Mag. Soto 8. Phys. q. 2. concl. 3., Conimbric., Rubio, Placa, et alii in hoc libro 8. et P. Suarez disp. 20. Metaph. sect. 5. n. 16., licet aliqui ut Soto, Conimbric. aliquantulum hæreant in motu circulari, qui continuus est et videtur posse carere principio.

Alii e contra admittunt omnem motum et generationes potuisse esse ab æterno et durasse per infinitum tempus. Ita Capreolus [1], Ferrariensis [2], Scotus [3], Soncinas [4], Vazquez [5], Nazarius [6] et alii, quos citant et sequuntur Carmel. hic disp. 29. q. 4., Cabero tract. ult., dub. 3. et 4. Quorum fundamenta statim asseremus.

Prima sententia mihi non solum probabilior, sed etiam certior apparet, supponendo, quod corruptio sit impossibilis ab æterno, ut statim dicemus. Successio autem sine corruptione non est. Et D. Thomas opusc. 27. paulo ante medium [7] dicit « non repugnare, si ponatur causa producens effectum suum subito, quod non præcedat duratione suum causatum; repugnare autem in causis producentibus effectum suum per motum, quia oportet, quod principium motus præcedat finem eius ». Ergo si repugnat aliquem terminum produci per motum ab æterno, etiam repugnabit aliquod mutatum esse dari ab æterno, quia hic est terminus quidam motus, et consequenter etiam repugnabit motus ipse.

Fundamentum huius sententiæ sumitur ex duplici ratione, quam D. Thomas semper difficillimam reputavit et insolutam reliquit.

Prima ratio est supra posita ex natura motus, qui successivus est et constat partibus transeuntibus, quarum una desinit et altera incipit. Si ergo datur aliqua, quæ numquam incœpit, quia ab æterno datur motus, illa non potuit nec infinito tempore nec finito durare. Non infinito, quia sic toto illo tempore non esset successio nec transitus illius partis, sed permanentia, et consequenter neque motus ab æterno, quia [8] motus sine transitu et successione partium non est. Non finito, quia sic illa pars mo-

[1] 2. dist. 1. q. 1. (III. 1 b).
[2] 8. Phys. q. 3.
[3] 2. dist. 1. q. 3. (II. 33). Doctor h. l. aliorum referre sententias videtur nihil ipse resolvens.
[4] 12. Metaph. q. 30. et 45.
[5] 1. p. tom. 2. disp. 174. c. 4. n. 17.
[6] 1. p. q. 46. art. 2. controv. unica.
[7] De æternitate mundi (*Pa* XVI. 319 a).
[8] *Lu* — quia ... non est.

tus, sub qua mobile creatum est, solum finito tempore duraret, et illa, quæ immediate secuta est, tunc vere incœpit, quia iam non fuit ab æterno; et sic ab illa computando usque ad istam partem motus, quæ modo datur, dabitur inter illam et hanc incœptio et desitio, atque adeo finita duratio, quia illa est finita, quæ incipit et desinit, sed ultra totam istam durationem finitam solum restat a parte ante alia pars motus etiam finita. Ergo totus ille motus ab æterno finitus esset, quia finitum addito finito non facit infinitum. Repugnat autem, quod duratio aliqua ab æterno sit finita. Neque est idem de motu a parte post; posset enim durare in æternum per hoc, quod numquam desineret. Sed hoc non est habere partem aliquam motus, quæ infinite duraret, sed transire partes finitas sine ullo termino finiente, quod est infinitum syncategorematice. Res autem permanens si durat in æternum a parte post, unica duratione infinita durat, quia permanenter et non successive. Et ideo recte fit inde argumentum, quod etiam potuit ab æterno talis res permanens creari.

Hanc rationem tetigit S. Thomas 2. Contra Gent. cap. 38. ratione 3. et 1. p. q. 46. art. 2. ad 6., quia scilicet, si mundus esset ab æterno, essent transacti infiniti dies. Et respondet, « quod quælibet circulatio præcedentium transire potuit, quia finita fuit; in omnibus autem simul, si mundus semper fuisset, non esset accipere primam, et ita nec transitum, qui semper exigit duo extrema ». Ecce, quomodo S. Thomas fatetur, non posse esse transactas infinitas circulationes collective, et [1] quia non posset accipi prima, non posset accipi transitus, motus autem transitus est. Quod est non dari motum ab æterno, quia cum non sit accipere primam, illa, sub qua mundus creatus est, caruit principio, atque adeo fuit infinita in duratione et permanentia, quod est non esse motum. Et licet in q. 3. de Potentia art. 17. ad 17. [2] solvens idem argumentum dicat S. Thomas, « quod illa ratio non probat, quod motus semper fuerit, sed quod motus circularis possit semper esse », tamen non loquitur ibi D. Thomas assertive nec dicit, quod illud argumentum id efficaciter probat. Subdit enim, « quod ex mathematicis non potest aliquid efficaciter concludi de motu ». Nec Aristoteles ex circulatione motus ostendit eius æternitatem absolute, sed supposita æternitate ostendit, quod nullus alius motus potuit esse æternus nisi circularis; quod totum non procedit absolute, sed ex suppositione.

Alia ratio pro ista sententia, quæ numquam solvi potest, est, quia si motus et generationes essent ab æterno, non repugnaret dari infinitum in actu, quod in sententia Aristotelis et D. Thomæ admitti non potest.

Sequela patet, quia possent esse infinitæ generationes hominum et manerent infinitæ animæ separatæ, quia immortales sunt, et una non transit in corpus alterius; aut similiter cum essent infiniti dies, posset quolibet die creari unus angelus aut una stella, et nunc essent infinita actu.

Hoc argumentum affert sæpius D. Thomas et insolutum relinquit afferens aliorum philosophorum solutiones et improbans, ut in 2. Contra Gent. cap. 38. et opusc. 27. [3], et tandem 1. p. q. 46. art. 2. ad 8. concludit, « quod hæc ratio est particularis, et sic potest aliquis dicere, quod mundus fuit æternus, vel saltem aliqua

[1] *Lu* — et ... transitus est.
[2] *Pa* VIII. 71 b.
[3] De æternitate mundi (*Pa* XVI. 320 b).

creatura, ut angelus, sed non homo; nos autem intendimus universaliter, an aliqua creatura fuerit ab æterno ».

Ita D. Thomas. Unde intentio eius est probare, quod aliquam creaturam esse ab æterno non repugnat, quid sit, an repugnent generationes hominum, et consequenter reliqui alii motus et generationes; nam eadem ratio est de aliis, siquidem sicut formæ humanæ separatæ naturaliter durant, ita reliquæ aliæ formæ possunt per Dei potentiam separatæ conservari, et sic esse modo infinitæ in actu. Et ita qui concedunt reliquos motus posse esse ab æterno, excipiunt autem generationes hominum, inconsequenter loquuntur, et solum ad effugiendum concedere infinitum actu, quod tamen in aliis generationibus coguntur concedere, si Deus velit omnes formas corruptibiles separatas conservare, ut potest. Et saltem in productione infinitorum angelorum non datur hoc effugium. Dicere autem, quod potest divisive producere quolibet die angelum, non autem collective in omnibus diebus, est inintelligibile. Nam si quolibet die producit angelum, et dies sunt infiniti et angeli perseverant, infiniti erunt collective; numerationem enim dierum sequitur illa infinitas collective. Et multo minus dici potest, quod si Deus quolibet die producat angelum, tenebitur alium annihilare. Unde enim constat teneri Deum ad annihilandum, aut quid conducit annihilatio angeli ad productionem alterius? Solum videtur hoc confingi ad effugiendum inconveniens, quod ex illa sententia sequitur de infinito. Et ideo recte dixit Mag. Soto [1], ubi supra, hoc esse unum ex fortissimis argumentis contra philosophos ponentes generationes rerum ab æterno.

SED PRO CONTRARIA SENTENTIA **obicies**: Nam poterat ab æterno produci ignis applicatus stuppæ, qui utique comburet illam. Ergo poterit dari generatio ab æterno, sicut et illuminatio, si sol produceretur ab æterno, alioquin non posset res ab æterno produci, nisi maneret omnino immobilis et nihil operans per totam æternitatem. *Secundo*, cœlum potest creari ab æterno cum motu circulari, quia hic motus caret principio, eo quod circularis est; ergo saltem ille non repugnat esse ab æterno. *Denique* D. Thomas afferens rationes eorum, qui contra Aristotelem volunt demonstrare mundum non esse ab æterno, solvit eas et ostendit non repugnare, quod mundus ab æterno sit, ut patet in locis supra allegatis. Ergo in eo sensu admittit esse possibilem mundum ab æterno, quo illum posuit Aristoteles. Posuit autem cum motu; ergo sentit D. Thomas motum posse esse ab æterno.

Ad primum respondetur, quod ille ignis sic applicatus generaret ignem, quam primum posset motus incipere et stuppa corrumpi. Non posset autem corrumpi nisi post infinitam durationem, quia cum producatur sine initio durationis, producitur ut permanens, et conservatus infinita duratione, et post illam in tempore poterit generare, quia videlicet inter corruptionem stuppæ et eius productionem ab æterno non mediat duratio finita tantum, quod esse non potest, sed infinita, ut ostendimus. Illuminatio autem solis, cum non fiat per motum, et quæcumque alia instantanea operatio ab æterno dari potest, sed non mutari et desinere esse per durationem finitam, ut diximus. Operatio autem cum motu esse non potest ab æterno, quia [2] motus requirit transitum successivum et corruptivum partium, et ideo immobilis debet esse res per durationem infinitam.

[1] 8. Phys. q. 2.
[2] *Lu* — quia ... partium.

Ad secundum respondetur, quod motus circularis caret principio ex parte mobilis seu magnitudinis, in qua fit, sed non ex parte durationis, quia oportet partem motus transire et partem succedere sicque debet quælibet pars finite durare. Si enim duraret infinite, pro tunc motus non esset nec successio. Finita autem duratio repugnat rei æternæ, quæ producitur sine durationis initio.

Ad D. Thomam respondetur seipsum explicare 1. p. q. 46. art. 2. ad 8., ut supra [1] ponderavimus. Solum enim intendit potuisse mundum esse ab æterno secundum substantiam vel aliquas creaturas permanentes, non secundum generationes et motus, præsertim propter generationem hominum. Et sicut durabit mundus in æternum secundum substantiam, sed non secundum statum, quem nunc habet, ita ab æterno potuit fieri secundum se, sed non secundum statum motus, in quo ab Aristotele recedit, qui id solum opinative sensit.

Quod vero dicit S. Thomas q. 3. de Potentia art. 14. ad 9. in 2. loco positum [2], tempus et ævum non differre ab æternitate, solum quia carent principio durationis, sed quia admittunt aliquam successionem, qua caret æternitas, et sic admittit posse dari successionem in illis durationibus, si fierent ab æterno, in hac enim præsuppositione loquitur. Hoc, inquam, parum urget. Admittunt enim tempus et ævum successionem formalem vel virtualem, sed non pro omni statu, scilicet non pro illo signo, quo carent initio durationis, ut si fierent ab æterno. Unde non dicit ibi Divus Thomas, quod successiva sunt ab æterno, « sed etiamsi essent, adhuc haberent, per quid differrent ab æternitate essentiali, quæ in nullo statu successionem admittit ».

[1] 483 a 4.
[2] *Pa* VIII. 60 a.

Articulus III.

QUID PHILOSOPHUS DEMONSTRET DE DEO EX VI MOTUS.

Respondeo **ex vi motus immediate et directe demonstrari, quod primum movens sit omnino immobile, inde vero consecutive demonstrari propria quædam attributa, quæ conveniunt ipsi divinitati et actui puro,** de quibus statim dicemus.

Quod ergo debeat dari **unum primum principium immobile,** Aristoteles ostendit ex ipsa subordinatione causarum moventium, ut late declarat S. Thomas 1. Contra Gent. cap. 13. et 1. p. q. 2. art. 3. Et nititur tota demonstratio duobus principiis, scilicet « quod omne, quod movetur, ab alio movetur », et « quod non est dare processum in infinitum in causis per se moventibus ».

Et formatur sic demonstratio: Nam videmus dari multos motus de novo in rerum natura, qui de novo incipiunt exeundo de potentia ad actum. Id autem, quod sic movetur, istum motum debet habere ab alio vel saltem virtutem se movendi ab alio accipere, quia si movetur, est in potentia ad talem motum, et consequenter debet reduci in actum ab alio, quod sit in actu. Vel si habet virtutem, qua se reducat, debet habere illam acceptam et motum ab alio, et non a se, quia id, quod est in potentia, non potest habere virtutem movendi a seipso sicut nec naturam et esse, quia id, quod habet a se virtutem, nec agit per illam ut motam, nullo modo est in potentia, sed est actus purus, quia habet virtutem non acceptam aut participatam ab alio, et consequenter neque esse, et sic est indepen-

dens ab alio. Et [1] sic est Deus. Oportet ergo id, quod est in potentia et de novo movetur, quod supponat aliud, a quo habeat vel motum vel virtutem movendi.

Quod vero non sit procedere in infinitum in istis causis, manifestum est, quia impossibile est infinitas causas pertransiri, ut detur aliquis effectus de novo; id enim dicitur infinitum, quod non habet terminum neque finem. Ergo si requiritur infinitas causarum ad causandum aliquid de novo, illa causatio numquam habebit finem, quod est non habere effectum. Ergo sistendum est in aliquo, quod ita moveat, quod non habet motum ab alio, neque virtutem movendi, et consequenter erit immobile et a se, et hoc vocamus Deum.

Sed potest aliquis subterfugere: *Primo* dicendo, quod in qualibet specie motus devenitur ad unum primum immobile in illo genere, non tamen ad unum primum immobile simpliciter, et in omni genere et consequenter non pervenitur ad unum movens, quod sit Deus. *Secundo* dicendo, quod datur circulus in causis moventibus, ita quod primus motor in isto genere rursus est mobilis ab aliquo sibi subordinato in alio genere motus, sicut causæ sunt ad invicem causæ in diverso genere. *Denique* dici potest, quod idem sit movens et motum secundum diversas formalitates, sicut agens immanens seipsum movet et a sua actione patitur, vel saltem per accidens potest simul moveri et movere.

Sed contra primam responsionem instatur, quia licet ex motu physico perveniatur ad primum movens expers motus physici, tamen idem argumentum instauratur respectu alterius motus in alio genere. Nam id, quod est immobile in uno genere motus, vel potest moveri in alio genere vel non. Si non, ergo est immobile in omni genere, si vero est mobile, redit argumentum factum in illo genere, in quo est mobile, quia vel movetur ab alio, et cum non sit dari processum in infinitum, oportet devenire ad aliquid, quod etiam in illo genere sit immobile, nisi forte detur circulatio in causis moventibus, de quo statim dicemus. Si autem non movetur ab alio in illo genere, sed a se, vel habet virtutem movendi et motum ab alio vel non. Si ab alio, redit argumentum de processu in infinitum; si a se, ergo sicut habet virtutem, ita et essentiam et esse habet a se, quod est esse improductum et increatum.

Contra secundam autem responsionem instatur, quia sufficit demonstrare, quod in uno genere causæ, nempe in moventibus efficienter, non datur circulatio, quia in eodem genere causæ non potest admitti circulus, ut q. 10. [2] monstratum est, sic enim eadem causa careret et non careret conditionibus requisitis ad efficiendum. Unde si primum movens ad efficiendum causas sibi subordinatas requiritur, quod sit in actu, illud esse in actu non potest per circulum habere a causa sibi subordinata, quia sic deberet supponere illam esse, ut sibi efficienter daret esse, et consequenter illud primum movens non efficeret causam sibi subordinatam, quia iam supponeret illam habere esse. Quare in habendo esse efficienter, non potest dari circulus, et sic esse primi moventis non potest efficienter procedere a causa sibi subordinata, sed vel habet illud ab alio, cui subordinatur et a quo dependet, et sic non est primum movens nec

[1] *Lu* — Et ... Deus.
[2] art. 4.

adhuc sistitur processus in moventibus. Si autem habet esse a se, et non ab alio efficiente, est improductum et increatum. Et ita sufficit tollere circulum in uno genere causæ, scilicet efficientis, ut deveniamus ad unum esse increatum, quod est Deus.

Posito autem ente increato [1], non effecto ab alio, consequenter erit *actus purus*, quia si haberet potentiam, esset actuabilis et mobilis ab aliqua forma et ab aliquo efficiente, et consequenter si est actus purus, in nullo genere causæ mobilis est, quia actus purus est summa perfectio et a nullo alio perfectibilis.

Contra ultimam autem responsionem supra late tractavimus q. 22. [2] ostendendo, quod nihil movet seipsum primo et per se nisi ratione partium, quarum una sit movens et alia mota, quod in primo efficiente non habet locum, quia est purus actus, et consequenter non dividitur in partes, quarum una sit movens et alia mota, quia pars mota est in potentia respectu partis moventis, et consequenter repugnat puro actui. Et multo magis repugnat, quod sit per se primo movens et per se primo mota secundum idem, quia sic esset secundum idem in actu et potentia, quod repugnat actui puro.

Illud vero, quod dicitur *de actione immanenti*, quæ recipitur in eo, a quo elicitur, non est ad rem, *tum* quia in Deo non potest dari actio recepta, quia primum efficiens est totum in actu nec habet aliquid de potentia, ut recipiat; *tum* quia in nobis, licet potentia immanens recipiat actum, quem elicit, tamen potentia eliciens debet esse mota ab alio, ut eliciat, sicut voluntas est mota ab intellectu, et intellectus a specie et obiecto et a Deo determinante et movente. Et sic semper distinguitur movens et motum, licet sit idem recipiens et eliciens secundum diversa. Imo elicit actum potentia cum obiecto seu specie et lumine, recipit autem illum potentia sola, et non species; et sic non est idem simpliciter recipiens et eliciens.

Ostenso, quod debet dari unum primum movens, quod in genere causæ efficientis sit immobile, et consecutive **deducuntur plura attributa propria divinitatis.**

Nam imprimis demonstratur, quod primum efficiens caret omni potentialitate, tam materiali quam obiectiva, id est producibili [3], quia utraque supponit aliud efficiens, a quo possit moveri, materialis quidem tamquam subiectum immutandum ab aliquo efficiente, obiectiva vero tamquam obiectum possibile effici et transiens de non esse ad esse. Et ita ratio *actus puri* pertinet ad ipsam entitatem entis increati.

Secundo demonstratur attributum *infinitatis*, tam in essentia quam in virtute, quia habet actum purum sine potentia, ergo perfectionem sine imperfectione. Perfectio enim fundatur in actu, imperfectio autem in opposito actus, quod est potentialitas. Ergo nullam habet limitationem in ipsa actualitate et perfectione, ergo neque in virtute, quia virtus est activitas, quæ fundatur in actualitate. Item cum sit primo efficiens, habet virtutem superiorem ad omne aliud efficiens inferius et ad omnem effectum, ergo ad omne ens; et hoc est habere virtutem infinitam.

Tertio demonstratur, quod caret magnitudine seu quantitate et materia. *Caret enim materia*, quia materia est in potentia ad formam; actus autem purus nullo modo habet potentiam. Similiter *caret corpore*, tum quia corpus constat materia, cum sit aliquid materiale; tum quia est imperfectius spiritu, et sic non est perfectissimum ens, Deus [1] autem est primum et summum ens; tum quia est divisibile in partes et sic est in potentia ad divisionem, et similiter est compositum ex illis partibus, quod repugnat actui puro et primo enti, quia omne compositum est dependens a partibus et partes a toto, et totum est maius suis partibus. In eo autem, quod est actus purus, non est aliquid maius aut perfectius vel dependens, quia illud, quod est minus, hoc ipso non est actus purus, cum non habeat summam perfectionem, sed est in potentia ad totum, quod est maius et perfectius illo. Ubi autem est aliquid potentialitatis, deficit ratio actus puri. Unde similiter *caret quantitate*, quia hæc sine partibus et divisibilitate non datur.

Quarto demonstratur, quod sit *intelligens*, quia ratio intelligibilitatis provenit ex immaterialitate. Et præterea nobilior motus operandi est per intellectum, qui dirigit, quam cum ignorantia vel ex directione alterius. Primum autem efficiens cum sit immobile, a nullo alio dirigitur et movetur, et cum sit purus actus, habet perfectissimum modum operandi.

Quinto ostenditur primum motorem *esse ubique*, quia eius virtus est infinita et attingit omnia entia, et omnia moventur et dependent ab illo, non quacumque dependentia, sed in omni ratione essendi et tali influxu, quod per eius suspensionem quodcumque ens annihilaretur. Qui influxus non potest esse mediante aliqua creatura, sed immediate a Deo; ergo est immediate præsens omnibus.

Sexto ostenditur esse *sempiternum*, quia est immutabile et a se habens esse, ergo semper habuit esse sine ulla mutatione, quod est esse æternum.

Ultimo sequitur esse *unum*, tum quia si essent duo primi motores, vel quilibet faceret idem, quod alter æqualiter cum ipso, et sic alter superflueret; nihil autem absurdius quam ponere Deum superfluum. Vel non faceret idem neque æqualiter cum illo, et sic non esset æqualis perfectionis, unde unus esset perfectior alio. Et perfectio, quæ esset in uno, deesset alteri, atque adeo neuter esset summæ et infinitæ perfectionis, quod est non esse actum purum neque ens increatum.

Plura de his tractare pertinet ad metaphysicos libro 12. et ad theologos 1. p. usque ad q. 27. Nobis sufficit hæc breviter attigisse, quia raptim a Philosophia ex ipso motu deducuntur eaque tractat Aristoteles tum in hoc libro 8., tum in 12. Metaph. Ut tamen perfectius reductio et subordinatio causarum inferiorum ad primam causam intelligatur, sequentibus duabus quæstionibus de subordinatione causarum principalium et instrumentalium agemus, quod a secundo libro [2] ad hunc locum transtulimus.

QUÆSTIO XXV.

DE SUBORDINATIONE CAUSÆ SECUNDÆ AD PRIMAM.

In subordinatione causarum a Deo possumus tria considerare, scilicet dependentiam effectus causæ inferioris a superiori; secundo, dependentiam ipsius causæ inferioris a superiori in

[1] *Lu* + et.
[2] art. 1.
[3] *Lu* — id est producibili.

[1] *Lu* — Deus... ens.
[2] q. 12. art. 4. (270 b 12).

causando, nam in essendo dependet ut effectus; tertio, dependentiam ordinis in ipsis causalitatibus, ita quod omnia subiciantur ordini et directioni divinæ causalitatis, et nihil per accidens fiat respectu Dei.

De his tribus agemus in præsenti: *In primo* articulo de concursu simultaneo, qui influit in effectum simul cum causa secunda; *in secundo et tertio* de prævio movente causam secundam ad causandum; *in quarto* de causa per accidens et de fato.

Articulus Primus.

QUID SIT CONCURSUS SIMULTANEUS, ET QUOMODO DISTINGUATUR A CONCURSU CAUSÆ PRIMÆ.

Negavit Durandus in 2. dist. 1. q. 5. et dist. 37. q. 1. Deum concursu simultaneo operari concomitanter cum causis secundis earum effectus. Et fundamentum est id, quod in hoc art. præcipuam ingerit difficultatem:

Primum, quia non potest Deus concurrere ad effectum causæ secundæ, neque eadem actione creaturæ neque diversa. Non eadem, quia una et eadem actio non potest procedere a duobus agentibus perfectis et totalibus, ita quod ab utroque tota dimanet; imo si est eadem actio creaturæ et Dei, ergo illa actio in quantum creaturæ, non est effectus Dei nec causata a Deo, quia idem non potest causare seipsum. Nec potest esse diversa actio, quia sic haberet diversum terminum ab actione creaturæ, vel si eundem haberet, produceret rem productam, et sic superflueret.

Secundum fundamentum est, quia non est aperta implicatio, quod aliqua creatura agat sine concursu Dei. Sicut enim communicavit causis secundis virtutes operativas in actu primo, ut non solum essent instrumenta, sed causæ principales, cur non potuit communicare tam perfectam virtutem, quod non indigerent concursu Dei? Si autem hoc potuit, unde constat non fecisse? Nec propter hoc tollitur, quod Deus usque modo operetur. Operatur enim tum res illas, quas se solo producit, ut animas, quas creat, gratiam, quam largitur; tum etiam ea, quæ fecit, conservando nunc [1], ut res incorruptibiles.

Ultimum fundamentum sumitur ex aliquibus actionibus, quæ non possunt immediate esse a Deo, sicut v. g. actiones peccaminosæ, quatenus tales a Deo non sunt. Similiter actiones vitales et liberæ sub illa formalitate vitæ et libertatis non sunt a Deo, quia non denominantur vitales, nisi prout sunt a principio intrinseco et proximo. Imo generationes et mutationes sub illo modo, quo sunt a creatura, non sunt a Deo; ergo saltem quantum ad illum modum aliquid non eget concursu Dei. Denique, causalitates causæ formalis et materialis non sunt a Deo, alias diceretur Deus formaliter aut materialiter causare, quod illi repugnat. Ergo non omnis causalitas est a Deo, cur ergo omnis actio?

Nihilominus **certa et concors est theologorum et philosophorum sententia causas secundas indigere concursu simultaneo causæ primæ in ordine ad omnes suos effectus præter ipsam dependentiam talis causæ in essendo a causa superiori.**

Et hoc constat tum auctoritate, tum ratione: Auctoritate quidem, nam id aperte testatur Scriptura, ut cum dicitur Isai. 62. [2]: « Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine », et Ioan. 15. [1]: « Sine me nihil potestis facere », et Act. 17. [2]: « In ipso enim vivimus et movemur et sumus », et Philipp. 2. [3]: « Deus est enim, qui operatur in nobis velle et perficere etc. ».

[1] *Lu* — nunc ... incorruptibiles.
[2] 12.

Ratione quoque id constat, quia omne ens, quocumque modo sit, a Deo participatum est et derivatum. Sed effectus ipse et actio sunt entia quædam creata, ergo a Deo sunt participata, ergo actio nostra et effectus illius etiam a Deo debet procedere, indiget ergo causa creata in quocumque effectu concursu Dei simultaneo, qui magis requiritur propter effectum, qui est ens participatum a Deo, quam propter ipsam causalitatem causæ secundæ. Et huius signum etiam est, quia si Deus suspendat concursum, effectus non erit, siquidem non potest aliquid habere esse, si Deus non communicet illud, alias non posset Deus annihilare effectum aliquem causæ creatæ. Annihilatio autem non fit nisi per suspensionem concursus; ergo si effectus non indigent concursu Dei, non sunt annihilabiles per suspensionem eius. Et inde est, quod ille concursus divinus debet identificari cum concursu causæ creatæ, quia tendunt ad eundem terminum, siquidem ipsemet effectus, qui est a concursu causæ creatæ, dependet etiam a concursu Dei, quia per suspensionem eius potest desinere. Ergo oportet, quod in eodem termino conveniant uterque concursus, et hoc est identificari ratione eiusdem termini, quem producunt.

Ad primum fundamentum Durandi dicimus cum D. Thoma 1. p. q. 105. art. 5. ad 2., quod una actio non procedit a duobus agentibus unius ordinis; sed nihil prohibet, quod una et eadem actio procedat a primo et secundo agente. Hoc tamen est, quod difficile percipitur, quomodo illa actio elicitive possit procedere ab illo duplici principio, cum non possit esse a Deo nisi tamquam effectus habens esse ab ipso Deo, non tamquam ipsa ratio agendi. Si autem est effectus, ergo efficitur ab aliqua actione et sic non identificatur cum illa, et ulterius ad actionem dabitur actio, siquidem actio creaturæ est effectus actionis Dei. Si vero dicatur, quod actio illa creaturæ non est effectus Dei, sed actio seu ratio operandi, non apparet, quomodo illa actio dimanet immediate a Deo ut actio, et non ut effectus; nihil enim dimanat a Deo nisi ut effectus, et non ut actio, ut determinat D. Thomas 1. p. q. 25. art. 5., cum actio Dei, ut distinguitur ab effectu ad extra, sit substantia Dei.

Quare dicendum est, quod illa actio creaturæ dicitur etiam concursus Dei respectu effectus, in quem influit. Sed iste influxus cum sit temporalis, et non ab æterno in Deo, non constituit formaliter intrinsece Deum agentem, quia non se habet ut actualitas eius, sed ut effectus. Et non est inconveniens, quod actio temporalis sit effectus actionis æternæ, licet ad actionem temporalem et creatam non detur alia actio temporalis etiam et creata, eo quod immediate dimanat ab agente. Bene tamen ista actio temporalis supponit actionem æternam, quæ est radix omnium actionum et effectuum et cuiuscumque entitatis. Et sic actio creaturæ ut actio est participatio quædam et effectus actionis divinæ, sicque non repugnat actionem illam esse effectum respectu actionis divinæ, esse autem actionem, et non effectum respectu potentiæ creatæ.

[1] 5.
[2] 28.
[3] 13.

Quando ergo dicitur, quod actio illa iam non diceretur eadem cum concursu Dei, respondemus, quod est eadem cum concursu Dei ad extra, qui est effectus et participatio divina, licet distinguatur ab actione increata et æterna Dei, cuius est participatio et effectus ad extra. Et ad talem actionem seu concursum datur actio, ut dictum est, non quidem actio temporalis, sed actio increata et æterna, sicut supra q. 14. art. 4. [1] diximus de actione ex parte agentis et ex parte effectus. Et sicut forma substantialis operatur effectum non per distinctum concursum a concursu suæ virtutis, dicitur tamen concursus formæ seu animæ magis generalis, quia ad plures effectus et virtutes se extendit, sic Deus se habet cum toto universo et collectione creaturarum, cum quibus concurrit eodem concursu, quo ipsæ creaturæ, et tamen quia Deus ad omnes se extendit, et non ad istam solam restringitur sicut ipsa virtus determinata creaturæ, concursus Dei dicitur generalis. Unde dicit D. Thomas 3. Contra Gent. cap. 70., « quod sicut non est inconveniens, quod una actio procedat ex agente et eius virtute, ita non est inconveniens, quod producatur idem effectus ab agente inferiori et a Deo, ab utroque immediate, licet alio et alio modo ».

Sed inquires, an iste concursus Dei simultaneus sit partialis simul cum concursu causæ creatæ, ita quod aliquid correspondeat concursui Dei, aliud actioni creaturæ. *Et similiter*, an isti concursus omnino adæquentur inter se, ita quod unus non magis se extendat quam alter. Videmus enim, quod actio creata cessare potest ipso effectu producto, actio tamen divina non cessat, quia conservat effectum sine causa creata. Quodsi ita est, ergo non est unica et indivisa actio, siquidem cessante una non cessat alia. Si vero totaliter imbibitur et adæquatur concursus simultaneus actioni causæ secundæ, ergo ille concursus et actio divina se sola non poterat producere totum effectum, sed partialiter tantum et dependenter a causa creata, quod est partialiter Deum concurrere nec ut causam totalem. Nec potest explicari, quid correspondeat tali actioni, ut est a concursu Dei et ut est a creatura.

Respondetur P. Suarez disp. 22. Metaph. duo dicere: *Alterum* sect. 1. n. 23., quod concursus Dei et creaturæ potest partialis dici non ex parte effectus, quasi una pars effectus fiat ab uno et alia pars ab alio, sed partialiter ex parte causæ, quatenus neutra causalitas habet totum concursum, sed ex utraque integratur. *Secundum* est sect. 4. n. 8. et 9., quod Deus in hoc concursu taliter se accommodat, quod non posset ille concursus se solo producere effectum, sed cum causa creata. Apertius docet Molina Deum et creaturam se habere ut causas partiales sicut duo trahentes navim vel lapidem. De quo videri potest 1. p. q. 23. art. 4. et 5. disp. 1. membr. 6. et in Concordia ad art. 13. q. 14. 1. p. disp. 25.-27. incl. et aliis. Quod videtur sequi Martinez 2. Phys. q. 4. in consectariis, ubi inquit, quod concursus causæ secundæ nullatenus pendet a concursu primæ, quia sunt idem, dici tamen recte posse Deum a creatura quodammodo in operando dependere, non quidem dependentia rigorosa, sed quatenus limitat suum concursum ad creaturam et concursus Dei a concursu creaturæ dependet.

Nihilominus **nulla partialitas in concursu divino ponenda est, neque ex parte effectus neque ex parte causæ vel actionis.** *Non ex parte effectus*, quia si una pars effectus

[1] 315 a 7.

fieret a Deo et alia pars a creatura, ita quod ista secunda pars non esset a Deo, non omnis ratio entis creati esset a Deo, quod repugnat. *Non ex parte causæ*, quia sic in ipsa actione et modo operandi Dei daretur aliqua limitatio et dependentia, quatenus illa actio Dei non potest de facto operari nisi dependenter a concursu alterius causæ. Et explicatur implicatio in hoc, quia causalitas divina est causalitas causæ universalissimæ, quæ attingit omnia, quæ sunt in effectu, cum omnia ex participatione illius sint. Ergo repugnat, quod ex parte causæ ille concursus sit partialis, et multo minus dependens ab altero concursu causæ secundæ, siquidem propter suam universalitatem omne illud attingere debet, quod attingit ipsa causa secunda. Ergo ex parte causæ et modi causandi universalissimi repugnat, quod partialis [1] sit; sic enim est minus universalis, quia partialiter attingit effectum et dependenter, cum tamen propter suam universalitatem causa secunda dependeat ab ipsa et subiciatur illi, non e contra. Et licet non sine illa producat, tamen quia hoc ipsum non est ex indigentia causæ primæ, sed ex abundantia et participatione ipsius, ideo hoc non est partialiter et [2] dependenter operari a causa secunda, sed causam secundam a Deo. Unde per suspensionem talis concursus, quo Deus continuat esse effectus, annihilabitur; non ergo est partialis, etiam ut procedit a causa, sed modo totali procedit.

Quare dicendum est, quod concursus simultaneus identificatur cum actione creata, sed non adæquatur illi, sicut ens identificatur cum vero, sed non adæquatur illi, identificatur enim etiam cum bono; et corpus identificatur cum uno modo, v. g. sessione, sed non illi adæquatur, identificatur enim etiam cum aliis modis et potest illos amittere. Sic licet ex parte rei faciendæ concursus Dei determinetur per concursum causæ creatæ ad operandum talem effectum, cum possit etiam alios, tamen ex parte modi operandi ita universalis et illimitati non adæquatur ipsi causalitati creatæ, tum quia sine concursu creato potest rem producere, tum quia cessante actione creata permanet concursus divinus conservando rem productam totaliter [3], siquidem ex eius suspensione totaliter desinet. Quod evidentius apparet in concursu cum instrumento; cessat enim agere instrumentum producens gratiam, et non cessat actio Dei illam conservans. Dicitur autem, quando Deus producit se solo effectum, specialiori modo producere, non quia maiori concursu producat, sed quia modo magis extraordinario, scilicet impediendo causam creatam aut non concurrendo cum illa.

Ad secundum fundamentum respondetur implicare, quod aliqua creatura operetur sine concursu causæ primæ. Sicut enim est contra rationem entis creati, quod in essendo non sit participatum et dependens a Deo, ita repugnat, quod causa creata in causando non sit dependens a Deo. Et ita hoc non potest communicari causæ creatæ propter limitationem illius; et ita implicat non dependere a concursu divino, quando producitur, sicut repugnat non esse creaturam cum sit effectus creatus, ut ostensum est.

Ad ultimum respondetur imprimis, quod omnes illæ actiones, quæ non sunt deficientes seu peccami-

[1] *Lu* partialiter attingat effectum et dependenter, quia propter suam universalitatem etc.
[2] *Lu* — partialiter et.
[3] *Lu* — totaliter ... desinet.

nosæ, totum positivum, quod habent, participant a Deo, alio tamen modo, quam a creaturis, non quod ipse modus procedendi a creaturis non sit etiam a Deo, cum aliquid entitatis sit, sed quia ille modus est a Deo ut effectus participatus ab ipso, non ut ratio, sub qua participatur. Et ita est a Deo ut quod seu ut quid participatum, non ut quo seu ut ratio, sub qua participatur a Deo, quia a Deo sub modo universalissimo causæ primæ descendit, non sub illo particulari et limitato, quo est a creatura. Et ita vitalitas, libertas et reliqua, quæ ibi numerantur, a Deo sunt tamquam aliquid factum et participatum ab ipso, non illo inferiori modo et particulari, quo a causa proxima, unde accipiunt denominationem vitalis et liberi, sed universalissimo modo et illimitato, quo a Deo fiunt omnia, etiam ille modus particularis et limitatus, sicut etiam dicuntur res contingenter accidere, quæ contingentia est a Deo, non tamen contingenter. Actus autem peccaminosus etiam ultra hoc, licet in eo, quod habet positivum et entitativum, dependeat et participetur a Deo, tamen quantum ad id, quod habet de deficientia et privatione, et in quantum illam fundat, non est a Deo.

Ad id vero, quod dicitur de causalitate materiali et formali, respondetur etiam Deum concurrere ad istas causalitates, quia aliquid reale sunt et ab eo participatum, de quo D. Thomas in libro de causis, lect. 1. [1] Ceterum impossibile est, quod Deus concurrat tamquam causa prima materialis vel prima formalis, non solum quia non concurrit ad componendum aliquod totum (hoc enim est clara et manifesta imperfectio), sed etiam quia non concurrit illo modo causæ materialis et formalis, ut inter se mutuo causalitates exercent recipiendo aut informando, ut videtur intendere Fonseca 5. Metaph. q. 12., quem bene impugnat Suarez disp. 22. Metaph. sect. 1. num. 29. Etenim licet Deus concursu effectivo causet ipsas causalitates materiæ et formæ, quatenus aliquid reale et entitativum sunt, tamen per modum causæ materialis vel formalis, id est exercendo tales causalitates, impossibile est, siquidem causalitas materiæ est receptiva et fundatur in potentialitate recipientis; causalitas autem formæ est eius actuatio, quæ fundatur in actualitate appetente potentiam eique communicabili, quod totum repugnat actui puro, qui ex ipsa ratione actus puri ita abstrahit ab omni potentialitate, quod neque in se illam habet sicut materia, nec illi commiscetur sicut forma. Quando vero Deus sine subiecto sustentat accidentia in Eucharistia, non sustentat illa concursu materiali recipiendo illa, sed concursu effectivo, quo dependebant a Deo et conservabantur in esse, etiam sine subiecto conservantur a Deo, eo quod illud magis dependet a Deo quam a subiecto. Nec Deus supplet causam formalem seipso, sed solum rationem formæ terminantis, ut subsistentiam et existentiam in humanitate Christi [2], aut specialem intelligibilem ut in beatis.

Ex DICTIS COLLIGES, quomodo actio causæ secundæ sit causata a prima vel posterior illa, et in quo subiecto concursus divinus subiectetur. Dicimus enim, quod *actio causæ secundæ* non est causata ab actione externa Dei, quia est una et eadem actio creaturæ et Dei, licet prout correspondet Deo non adæquate identificetur actio Dei cum actione creaturæ, sed solum inadæquate, quia magis se extendit et durat actio Dei ad extra quam actio creaturæ, scilicet quamdiu durat effectus. At vero respectu actionis Dei immanentis et æternæ, quæ in ipso est, sic omnis actio creaturæ causata est ab ipso, sicut omnis concursus Dei ad extra, et consequenter datur prius et posterius inter actum Dei immanentem seu ad intra et inter concursum et actionem Dei ad extra, sicut inter causam et effectum.

De subiecto vero concursus divini simultanei, si loquamur de ipso pro actione immanente Dei, est in ipso Deo tamquam volitio eius et substantia eius; si vero loquamur de concursu ad extra, qui est effectus Dei, qui identificatur cum ipsa actione creata, in eodem subiecto est, in quo est actio creata, scilicet in subiecto, in quo est effectus eius.

[1] *Pa* XXI. 719.
[2] *Lu* — in humanitate Christi.

tem, quo sensu accipitur hæc vox physica seu naturalis apud sanctos Patres, ut patet in D. Cyrilllo in defensione tertii anathematismi contra Nestorium et habetur in Concilio Ephesino in 4. appendice 5. tomi cap. 1. [1] *Secundo* intelligimus nomine talis concursus illum, qui nullo modo immutat modum operandi causæ inferioris, sive sit modus operandi indifferenter sive necessario, sed conservat illum, solum autem tollit indeterminationem et suspensionem ad agendum.

Et inadvertenter P. Suarez libro 1. de Auxiliis cap. 11. n. 3. in fine dixit neutiquam reperiri apud D. Thomam causam primam determinare secundas ad omnes actiones earum, multoque minus reperiri apud D. Thomam mentionem physicæ prædeterminationis. Oppositum tamen evidenter constat. Dicit enim D. Thomas 2. Phys. lect. 8. [2] super textum 48. [3], « quod sicut potentia motiva, quæ est ad utrumlibet, non exit in actum, nisi per potentiam appetitivam determinetur ad unum, ita nihil, quod est ad utrumlibet, exit in actum, nisi per aliquid determinetur ad unum, quia id, quod est ad utrumlibet, est sicut ens in potentia; potentia autem non est principium agendi, sed solum actus. Unde ex eo, quod est ad utrumlibet, nihil sequitur nisi per aliquid aliud, quod determinat ad unum ». Constat [4] autem omnes causas creatas esse ad utrumlibet, saltem quoad plures actiones individuas, licet sint determinatæ quoad speciem. Qui locus manifestissimus est pro isto prævio concursu determinante causam, ut agat. Idemque confirmat S. Doctor 1. p. q. 19. art. 3. ad 5., ubi inquit, « quod causa, quæ de se est contingens, oportet, quod determi-

Articulus II.

UTRUM DETUR REALIS ET PHYSICUS CONCURSUS PRÆVIUS IN CAUSA DETERMINANS ILLAM AD CAUSANDUM.

Nomine concursus physici non intelligimus concursum solum pertinentem ad ens naturale et mobile, neque, ut putavit Suarez libro 3. de Auxiliis cap. 7., concursum coarctantem ad unum, ita ut sub illo causa creata amittat potentiam ad aliud. Sed nomine concursus physici intelligimus duo: *Primo* motionem non metaphoricam neque fictam neque solum moralem, qualis fit persuasione vel propositione obiecti, sed illam, quæ fit secundum realem activita-

[1] Mansi, Coll. Conc. V. 95. 99 C.
[2] *Le* II. 79. n. 3.
[3] c. 5. (196 b 10-17).
[4] *Lu* — Constat ... speciem.

netur ab aliquo exteriori ad effectum »; ubi loquitur de determinatione causæ ante ipsum effectum, quæ uno nomine vocatur prædeterminatio. Et sic illam vocat S. Dionysius 5. cap. de Divinis Nominibus [1] et ibi S. Thomas lect. 3. [2], ubi dicit « voluntatem divinam esse existentium prædeterminativam et effectivam ». Ac denique videri potest S. Thomas in q. 3. de Potentia art. 7. ad 7. [3], ubi præter formam et virtutem collatam rebus naturalibus dicit « aliquid per modum incompletæ motionis et ad modum esse intentionalis superaddi a Deo ipsi causæ, ut agat ». Qui locus adeo est expressus, ut P. Suarez cit. loco n. 6. non invenerit, quid respondeat ad illum, nisi quod D. Thomas tacite retractavit sententiam, quia prætermisit in aliis locis hanc motionem, quam in isto loco posuit, quasi vero hoc sit retractare sententiam, non in omnibus locis eam explicare; præterquam quod in 1. 2. q. 110. art. 2. dicit D. Thomas a Deo movente aliquid fieri in anima per modum motus, licet non per modum qualitatis ad volendum vel agendum.

Cum ergo constet apud D. Thomam et auctores probatos, quid nomine prædeterminationis et concursus prævii intelligatur, restat videre, an ita sit, quod detur et requiratur ad omnem actionem causæ creatæ. Et quidem generaliter loquendo communissime receptum est apud Philosophum, quod causa secunda non operatur nisi ut mota et applicata a prima ad agendum. De quo videri potest D. Thomas 1. p. q. 105. art. 5. et 1. 2. q. 67. art. 1. ad 3. et q. 109. art. 1., 3. Contra Gent. cap. 67. et alibi sæpe. Et quod iste motus, quo causa secunda movetur, debeat in ipsa causa antecedere actionem effectus, siquidem movetur, ut agat, etiam apertissime tradit Scotus in 1. dist. 2. q. 2. § *Ostenso* [4] et dist. 8. q. 5. § *Ad argumenta* [5].

TOTA DIFFICULTAS consistit in explicando istam motionem præviam, ut causa ipsa dicatur mota a Deo et applicata ad agendum. Circa quod est maxima varietas et concertatio auctorum, quorum tamen SENTENTIÆ ad tria præcipua capita reduci possunt:

Prima existimat non dari alium concursum seu motionem distinctam a concursu simultaneo, qui dicitur esse motio causæ inferioris secundum quamdam prioritatem virtualem, quatenus ille concursus est superior et dignior, et a quo dependet concursus causæ inferioris. Et ratione huius dependentiæ et prioritatis dicitur causa secunda determinari et applicari seu prævoveri a prima, non tamen requiritur distinctus concursus imprimens aliquid ipsi causæ, quo actuetur et compleatur ad agendum, nisi forte indigeat aliqua virtute, quæ a Deo vel ab alia causa sibi conferenda sit, quia de se non habet sufficientem virtutem. Ita videri potest apud P. Suarez disp. 22. Metaph. sect. 2., præsertim a n. 48., Fonsecam 5. Metaph. cap. 2. q. 9. sect. 2., Molinam in Concord. q. 14. art. 13. disp. 96., Bellarminum libro 1. de Gratia et Libero Arbitrio cap. 15. et 16. et Lorcam 1. 2. sect. 4. disp. 35. et sect. 6. disp. 20., Cabero in præsenti, Martinez et alios.

Secunda sententia est scholæ Scoti, qui simpliciter admittit prævotionem in causa creata antecedenter ad concursum simultaneum, non tamen constituit aliquid physice impressum ex tali motione in causa creata, sed Deum per solam efficiam sui decreti quasi per quamdam sympathiam et morale impedium movere causas secundas, sicut anima movet manum, hac sola differentia servata, quod causam liberam movet mediante cognitione, ceteras vero causas motione immediata. Ita videri potest apud Fuente 2. Phys. q. 5. diffic. 3. art. 3.

Tertia sententia simpliciter fatetur dari prævotionem distinctam a concursu simultaneo, quæ physice et realiter ponit et imprimit aliquid in ipsa causa inferiori, estque complementum et applicatio ad agendum, non per modum virtutis in actu primo, sicut dantur habitus, sed per modum ultimæ determinationis et applicationis actus primi ad secundum. Ita communiter Schola D. Thomæ et eius discipuli, tam recentiores quam antiqui. Licet enim pro opposita sententia citetur ab aliquibus Caietanus 1. p. q. 19. art. 8. [1] et Conradus 1. 2. q. 79. art. 1., dum inquiunt primam causam non operari prævia motione, aut non præcedere motionem Dei voluntatem, cum aliquis vult. Ceterum in his locis solum dicunt contra Scotum, quod non prius attingit Deus in aliquo instanti ipsum actum causæ secundæ quam ipsa causa secunda. Quod vero causa secunda applicetur a Deo et coniungatur actui, ut operetur, quod pertinet ad prædeterminationem, eisdem locis affirmant præfati auctores paulo post illa verba, et Caietanus etiam 1. 2. q. 109. art. 2. [2]

DICO ERGO PRIMO: **Causæ secundæ antecedenter ad influxum et actionem, qua producunt effectus, indigent aliqua prævia motione causæ primæ, qua applicentur ad agendum.**

Hæc conclusio sumitur ex locis D. Thomæ supra [3] cit. RATIO AUTEM ET FUNDAMENTUM sumitur ex duobus: Primo ex indeterminatione causæ secundæ, secundo ex potentialitate eius ad operandum.

Et primum constat ex eo, quod causæ secundæ possunt producere diversos effectus, vel [4] diversos specie sicut potentiæ cognoscitivæ et volitivæ, vel saltem diversos in individuo ut quæcumque virtutes activæ. Neque enim virtus aliqua creata permanens datur solum ad unam actionem et effectum, alioquin in illo producto evanesceret virtus utpote iam otiosa, et ita solum se haberet per modum transeuntis sicut virtus instrumenti et quæcumque motio ad unum tantum actum. Imo in hoc præcipue differt concursus iste prævius seu auxilium efficaciter movens ab eo, quod solum dat sufficientiam et virtutem, quod sufficiens non solum respicit unum actum in individuo, sed speciem actus, ad quem dat virtutem, efficax autem respicit determinationem in individuo. Omnis ergo causa creata de se indeterminata est ad diversas actiones et effectus in individuo.

Secundum vero constat, quia causa secunda ita est in potentia ad operandum, quod indiget mutari in se, ut de facto operetur, siquidem non semper operatur in actu. Ergo necesse est, quod ut operetur, aliter se habeat; si enim eodem modo se habet sicut antea, manebit in potentia operans, quia antea in potentia erat operans. Nec potest mutari per ipsam operationem, quia mutatur, ut operetur; et operatio non mutat agens active, sed passum, ut probatur in 3. Phys. [5] Et est manifestum, quia operatio non exit ab

[1] § 8. (Migne P. G. III. 823 C).
[2] *Pa* XV. 353 a.
[3] *Pa* VIII. 41 b.
[4] I. 202. n. 245 e.
[5] I. 661 c.

[1] *Le* IV. 246. n. X. et XIV.
[2] *Le* VII. 294. n. XXII.
[3] 493 b 22.
[4] *Lu* aliquando quidem.
[5] c. 3. (202 a 13); supra q. 14. art. 2. (305 b 24).

aliquo, nisi prout est in actu; unumquodque enim operatur prout in actu et patitur prout in potentia. Ergo [1] si antea erat in potentia, non poterit ex vi illius operari, nisi prius reducatur ad actum illa potentialitas et sic mutetur. Constat autem, quod in quantum operatur agens, non mutatur a sua operatione effective; sic enim pateretur in quantum operans. Ergo si mutatur, est antecedenter ad actionem.

Ex QUIBUS PRINCIPIIS DEDUCITUR *necessariam esse aliquam motionem prævium* in omni causa creata antecedenter ad eius actionem et concursum simultaneum Dei, quia omnis causa creata indiget aliqua mutatione ad hoc, ut operetur, quia est indeterminata ad hanc vel illam actionem in singulari, et est in potentia ad operandum, cum non semper actu sit operans. Ergo indiget ab aliqua causa reduci in actum et determinari, siquidem a causa existente in potentia et indeterminata non exit effectus in actu et determinatus. Sed non potest a seipsa determinari et immutari, neque ab alia causa creata, neque a concursu simultaneo Dei, ergo ab aliqua motione prævia.

Non a seipsa, quia est in potentia ad agendum et indeterminata; ergo non potest se reducere de potentia in actum, quia sic deberet supponi in actu determinante, unumquodque enim reducitur de potentia in actum per aliquem actum. Et si supponitur esse in actu, ut se moveat, rursus iste actus non est primo se movens, sed motus ab alio, alias esset movens non motum, quod est Deus.

Neque per ipsam operationem, ad quam movetur, potest reduci de potentia in actum, quia ista operatio est id, ad quod ipsa causa indiget determinari et applicari; ergo implicat, quod per ipsam applicet et moveat ad seipsam.

Nec potest ista applicatio et motio fieri *ab alia causa creata*, quia licet requirantur plures conditiones procedentes a causis creatis, ut determinetur aliqua causa, tamen omnes illæ causæ cum sint creatæ, sunt etiam in potentia ad operandum et indigent simili applicatione et motione. Et cum non sit processus in infinitum, oportet, quod tandem a Deo fiat ista motio et applicatio, et sicut fit in illis causis, ita et in reliquis aliis, quia omnes æque subiciuntur Deo, præterquam quod etiam positis omnibus illis conditionibus aliquæ causæ adhuc manent indeterminatæ ad agendum, ut causæ liberæ, aliæ non sufficienter determinatæ ad hanc numero actionem vel effectum. Ergo oportet, quod hæc determinatio tandem reducatur in Deum, ad quem pertinet dare ultimam actualitatem ad operandum.

Nec sufficit concursus Dei simultaneus, quatenus dignitate et perfectione prior est, quia ista maior dignitas et perfectio vel reddit causam creatam reductam de potentia ad actum et determinatam ad operandum vel non. Si non reddit, manet causa tam indisposita ad operandum sicut antea, utpote non sublata potentialitate et indeterminatione. Si vero reddit determinatam, ergo iam non est solum concursus simultaneus, sed etiam prævius, quia habet effectum prævium, scilicet in ipsa causa, movendo illam ante actionem et effectum. Quare simultaneus concursus quatenus simultaneus cum non influat nisi in effectum et identificetur cum actione causæ creatæ, non magis potest ipsam causam creatam actuare et movere quam ipsamet actio causæ creatæ.

DICO SECUNDO: **Hæc applicatio et prævius concursus aliquid physicum relinquit in causa, quam movet, et non solum est assistentia extrinseca vel moralis motio aut sympathia.**

Deducitur ex locis D. Thomæ supra [1] cit. præsertim q. 3. de Potentia art. 7. ad 7. [2] et 1. 2. q. 110. art. 2., ubi inquit ex motione divina relinqui motum in anima, quia actus moventis in moto est motus. Et 1. 2. q. 79. art. 2. inquit, « quod omnis actio causatur ab aliquo, quod est in actu, quia nihil agit nisi secundum quod est in actu. Omne autem ens actu reducitur in primum actum, scilicet in Deum, sicut in causam, qui est per suam essentiam actus. Unde relinquitur, quod Deus sit causa omnis actionis, in quantum actio est ». Ubi non loquitur S. Thomas de concursu simultaneo, quia iste non est causa actionis, sed idem cum ipsa actione et solum est causa effectus. Loquitur ergo de concursu prævio, qui est causa actionis creatæ. Sed dependentia actionis ab eo, quod est in actu, non est dependentia moralis vel metaphorica, sed physica, et fundatur in reductione entis in actu ad primum actum, qui est Deus, quæ reductio est physica secundum veram et realem causalitatem et dependentiam omnis entis a primo ente, quæ dependentia moralis non est. Ergo S. Thomas non potest intelligi de causalitate morali et metaphorica, sed de physica.

ET FUNDAMENTUM SPECIALE huius conclusionis est, quia ex vi illius sympathiæ aut voluntatis efficacis Dei ad intra vel resultat aliqua mutatio ad extra in creatura vel non. Si resultat, ergo non est mera assistentia extrinseca et moralis sympathia, sed realis et vera mutatio tamquam effectus impressus a Deo ad extra. Si non resultat aliqua mutatio, ergo intrinsecum huius causæ creatæ manet ita immutatum sicut antea, et cum antea esset intrinsece in potentia et indeterminata, etiam post illam extrinsecam assistentiam in eadem potentialitate et indeterminatione intrinseca manebit. Ergo a principiis intrinsecis talis causæ creatæ non poterit dimanare actio, quantumcumque ponatur illa extrinseca assistentia. Sed non dicitur causa creata agere, nisi ab eius intrinseca virtute et potentia dimanet actio, quia ipsa virtus intrinseca est, quæ dicitur agere. Ergo si per illam sympathiam et assistentiam extrinsecam nihil de intrinseca potentialitate tollitur, non remanet causa illa intrinsece disposita ad agendum.

Nec obstat exemplum de sympathia et motione, qua *manus movetur ab anima*, tum quia adhuc est incertum, an ista motio fiat solum [3] per extrinsecam sympathiam, an per aliquam impressionem physicam; tum etiam quia est longe dispar ratio, quia potentia manus motiva et voluntatis imperativa radicantur in eadem anima, et sic non requiritur, quod una influat in aliam, sed sufficit, quod anima in utramque. Deus autem est principium movens extrinsecum, in quo non inhæret virtus creata. Unde oportet, quod ipse influat hanc motionem in causa creata, præsertim quia hoc, quod est causam creatam esse motam et applicatam ad agendum, est aliquid novum in rerum natura, et non per aliquid novum ex parte Dei, quia est immutabilis, ergo per aliquid novum extra Deum et non nisi in causa creata. Ergo oportet, quod illa realiter et physice sit mota a Deo.

Nec sufficit concursus simultaneus Dei, ut dictum est, tum quia iste concursus simultaneus non movet

[1] *Lu* — Ergo ... Constat autem, quod.

[1] 493 b 22.
[2] *Pa* VIII. 41 b.
[3] *Lu* — solum ... an.

causam, sed solum est ad effectum; tum quia est idem cum actione creaturæ, et sic non magis movet creaturam quam ipsamet actio eius, quæ non potest movere causam, a qua egreditur, ut agens est, sed passum, in quo recipitur; tum denique, quia simultaneus concursus non subordinat causam creatam Deo, sed effectum, et propter dependentiam effectus a causa prima datur concursus simultaneus. Ergo ex vi illius non potest Deus efficere, quod causa secunda agat, sed solum poterit impedire effectum, si non velit dare concursum, non vero inclinare causam et facere, ut operetur.

Et ex hoc *profundius aperitur necessitas ponendi istum concursum prævium*, etiam pro aliis materiis theologicis. Nam si solum causa secunda est dependens a Deo ratione concursus simultanei, quatenus non potest effectus fieri nisi dependenter a Deo, non tamen quia in ipsam causam Deus imprimat et moveat, ut operetur, sequitur, quod in producendo isto effectu causæ secundæ debeat Deus expectare operationem causæ secundæ, ut efficaciter velit eius effectum, nec possit ex sua propria virtute facere, quod causa secunda efficiat nisi mediantibus aliis causis, per quas talem causam moveat et inclinet, v. g. solum media persuasione aut propositione obiecti, quod totum morale est et contingens, non simpliciter et infallibiliter efficax, licet possit impedire effectum, si velit, suspendendo concursum suum. Quod exemplo potest fieri manifestum. Sit enim casus, quod Deus velit Petrum elicere actum amoris vel assensum fidei, qui actus non potest a solo Deo fieri, sed simul a causa secunda. Si illa causa secunda non subordinatur Deo nisi ratione effectus exequendi, non vero ex parte ipsius causæ, quia debet moveri a Deo ut actum eliciat, ergo non poterit Deus velle illum effectum nisi expectando, quod ipsa causa secunda velit et cooperetur, si dederit Deus simultaneum influxum, quia talis influxus non est in causam, ut velit, sed in effectum, in quem influit simul cum influxu ipsius causæ secundæ. Non ergo habet potestatem in causam secundam, ut efficiat, sed in effectum, si causa secunda etiam efficiat. Unde nisi ipsa causa secunda velit, frustra ille concursus simultaneus operatur, imo non operatur, cum sit idem cum influxu ipsius causæ secundæ, et sic frustra Deus miserebitur, nisi nos velimus, quod expresse negat Augustinus libro 1. ad Simplicianum q. 2. [1] Et non minus dicetur, quod est Dei miserentis quam hominis volentis et currentis, quod tamquam magnum absurdum infert Augustinus in Enchiridio cap. 32. [2] « Si recte », inquit, « dictum est, non volentis hominis, sed miserentis est Dei, quia id voluntas hominis sola non implet, cur non et e contrario recte dicitur, non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, quia id misericordia Dei sola non implet? ». Quod tamen, ut ibi subdit, « nullus christianus dicere audebit ». Qui autem solum ponunt concursum simultaneum, et non prævium in ipsam causam, quæ præparatur seu applicatur a Deo, non possunt dicere, quod est solius Dei miserentis, sed etiam hominis volentis, quia scilicet ex utroque fit, id est ex voluntate hominis et misericordia Dei, et quousque velit homo, non sufficit inclinare illum concursus simultaneus, qui cum ipso actu identificatur, non ad illum inclinat ipsam causam [3].

[1] n. 12. (Migne P. L. XL. 118).
[2] Migne, l. c. 248.
[3] *Lu* — ipsam causam.

Dices sufficere solum misericordiam Dei, non ratione prævii concursus physici, sed moralis, id est mediante aliqua cogitatione moraliter inclinante.

Sed contra, *tum* quia in aliis causis, quæ non operantur cognitione, hæc moralis inclinatio locum non habet, et habet locum argumentum factum, quod Deus sua virtute non poterit inclinare causam, contingentem v. g. aut necessariam, ad operandum nisi mediis causis aut virtute creata; *tum* quia illa moralis motio de se fallibilis est et contingens, nec nisi extrinsece allicit. Ergo ut certo moveat, expectat volitionem nostram, nec nisi dependenter ab ea certam habet motionem et inclinationem; ergo perinde est recurrere ad hanc motionem ac dicere, quod expectat Deus voluntatem nostram et frustra miseretur, nisi nos velimus, quantum ad certitudinem movendi.

Scio non deesse, qui concedant in hoc concursu, quo Deus cum causa secunda operatur, dependere Deum quodammodo a creatura in operando in hoc sensu, quia actio Dei, qua cooperatur creaturæ, ab ea sane dependet, ergo etiam Deus ut eâ operans. Quod expressis verbis concedit Martinez Phys. q. 4. in 3. consectario et oppositum sentientes stolidos vocat. Sed stoliditati huic parcamus; scriptum est enim: « Qui contumeliam profert, insipiens est » [1]. Excessit autem ille auctor attribuens actioni Dei, qua cooperatur, dependentiam a creatura. Licet enim identificetur concursus Dei cooperativus cum actione creaturæ, non tamen ut dependens a creatura, quia non causatur a creatura, sed a solo Deo. Non potest autem dependere a creatura, nisi ab ea aliquo modo causetur vel derivetur aut esse ab ea accipiat, cum e contra sit, quia creatura et eius operatio a Dei actione pendent illique subiciuntur. Cum autem non ponat prævium concursum in creaturam, sed solum simultaneum, si in hoc dependet Deus a causa creata in operando, omnino destruitur subordinatio causarum a Deo et inciditur in illa inconvenientia toties a B. Augustino explosa, frustra Deum misereri, si homo non velit; siquidem Deus non habet alium concursum quam simultaneum apud hunc auctorem, et in hoc non solum expectat, sed dependet a creatura, ut habeat effectum volendi. Ergo [2] frustra Deus vult, nisi homo velit, nec minus dependet operatio Dei a creatura, quam creaturæ a Deo. Nec apparet, quomodo salvetur illa doctrina Catechismi Pii V. p. 1. de primo Symboli art. n. 22., ubi dicitur: « Non solum Dominus universa, quæ sunt, providentia sua tuetur atque administrat, verum etiam, quæ moventur et agunt aliquid, intima virtute ad motum atque actionem ita impellit, ut quamvis secundarum causarum efficientiam non impediat, præveniat tamen, cum eius occultissima vis ad singula pertineat ». Cum quibus verbis nescio quomodo stant verba huius auctoris in primo consectario scilicet causam primam et secundam usque adeo simul concurrere in effectum, ut neutra alteram præcedat. Cui ergo credemus, huic auctori dicenti: « Neutra præcedat », an Pio V. dicenti: « Ita impellit, ut præveniat »?

Dico tertio: **Prævius iste concursus realiter movens causam secundam non est qualitas aliqua per modum virtutis in actu primo, nec aliquis actus seu effectus ab ipsa causa secunda procedens, quo se mo-**

[1] Prov. 10. 18.
[2] *Lu* — Ergo ... a Deo.

veat ad alium actum, sed est quædam motio Dei, non dans activitatem, sed activitatis applicationem ad effectum, et si est qualitas, est per modum motionis et transeuntis.

Pro istius conclusionis intelligentia est advertendum varias esse sententias etiam inter thomistas de isto prævio concursu seu motione, quid sit, et præcipue ad tres reducuntur. *Quidam* ponunt non esse aliquid creatum et de novo productum in creatura, sed solum decretum seu voluntatem Dei efficacem extrinsecus assistentem, quo statim movetur creatura quasi quadam sympathia et naturali subiectione ad Deum. *Alii* distinguunt de causa libera et non libera, et hanc secundam dicunt præmoveri motione aliqua seu qualitate recepta in ipsa creatura, liberam vero in his, in quibus seipsam movet. Priorem actum, quo excitatur voluntas, dicunt esse motionem præviam ad secundum, ad quem excitatur; primus vero actus, quo excitatur, est ex motione divina, ipse autem actus excitans elicitus est a potentia. *Tertii* dicunt istam motionem absolute in omnibus causis esse aliquam motionem a Deo derivatam seu qualitatem per modum motionis, qua virtus creata applicatur ad suam operationem tollendo indeterminationem et potentialitatem eius ad operandum.

Inter has sententias hæc ultima est certior in sensu Divi Thomæ.

Prima enim iam supra [1] impugnata est, et potest applicari illi ratio, qua probat D. Thomas 2. 2. q. 23. art. 2. contra Magistrum caritatem non esse ipsum Spiritum Sanctum, sed aliquem effectum eius in anima, quia caritas secundum Augustinum est motus animi ad fruendum Deo propter ipsum. Sed motus animi est aliquid creatum in anima, ergo et caritas. Quæ probatio omnino deficit, si Deus solo suo decreto efficaci sine aliquo de novo producto sufficienter potest aliquam causam movere. Quare sicut Deus ad constituendam aliquam causam in actu primo operativam, non potest id facere solo suo decreto non ponendo aliquam virtutem in causa, ita ad applicandum et movendum causam istam et virtutem ad actum secundum, non sufficit decretum Dei prout æternum, sed aliqua mutatio eius in tempore.

Secunda vero sententia deficit, *tum* quia in causis naturalibus, de quibus in præsenti agimus, coincidit cum tertia sententia; *tum* etiam quia in causis liberis etiam respectu actuum deliberatorum non sufficienter procedit, quia illic primus actus voluntatis non potest esse ipsa operatio et causalitas Dei; procedit enim et elicitur a creatura, et consequenter non potest procedere sub illa universalitate et illimitatione, qua procedit a Deo, sed est id, quo causa creata in suo genere se movet, scilicet per modum moventis creati, quæ motio non est confundenda cum motione, qua movetur a Deo. *Et præterea* vel ille actus, ut elicitur a creatura, habet omnimodam infallibilitatem ad actum sequentem vel non. Si non habet, ergo non est motio et auxilium divinum, quia hoc infallibiliter movet, cum sit operatio causæ infallibilis, alioquin ad cognoscendum infallibiliter actum sequentem non sufficeret Deo inspicere virtutem et concursum suum, sed ipsam creaturam, ut a qua dependeat illa infallibilitas, quod negant isti auctores. Si vero habet infallibilitatem, ergo redditur infallibilitas divini concursus ex causa creata, siquidem est infallibilis ille actus,

[1] 496 b 46.

prout elicitur a voluntate creata, et non ratione alicuius superadditi a Deo. Quod est impossibile, cum illud principium sit mutabile et contingens, non infallibile et certum, imo ad cognoscendum aliquid infallibiliter non inciperet Deus ex decreto suo et auxilio, sed ex ipsa operatione causæ creatæ, siquidem ab ipsa infallibilitatem habet, quod est præscire effectum antecedenter ad decretum et [1] uti Deum scientia media, quam negant hi auctores.

Quare relinquitur tertia sententia, quæ sine dubio est Divi Thomæ q. 13. de Potentia art. 7. ad 7. [2], ubi inquit, « quod virtus naturalis, quæ est rebus in sua constitutione collata, inest eis ut quædam forma habens esse ratum et firmum in natura, sed id, quod a Deo fit in re naturali, quo actualiter agit, est ut intentio sola habens esse quoddam incompletum per modum, quo colores sunt in aere et virtus artis in instrumento artificis ». Et 1. 2. q. 110. art. 2. dicit, « quod istud auxilium non est qualitas, sed motus quidam animæ, quia motus moventis est in moto ». Ubi nomine motus non intelligitur esse actus elicitus, sed aliqua inspiratio recepta, ut eliciatur, quia motus in mobili recipitur, non elicitur in quantum [3] motus est. Similiter nomine qualitatis intelligit qualitatem permanentem et quasi habitualem, non autem negat esse qualitatem per modum motionis transeuntis, sicut virtus instrumenti et colores in aere, qui non sunt motus, nec potest esse motus ad qualitatem quasi via et tendentia ad ipsam, quia sic illa motio Dei haberet terminum, ad quem tendit, qui esset causalitas per modum permanentis, et sic permanenter causa secunda esset applicata ad operandum, neque apparet, quænam esset illa qualitas sic producta. Si ergo non est motus ad qualitatem, restat, quod sit qualitas per modum motus.

Quodsi inquiras, quem effectum formalem habeat ista qualitas seu motio, respondetur istam motionem *neque posse esse actum secundum*, scilicet operationem ipsam causæ creatæ, siquidem ista motio est prævia ad talem operationem et movet ad illam. Non ergo est ipsa actio causæ creatæ; hæc enim non potest movere causam ut agentem, sed passum. Similiter *non potest esse virtus per modum actus primi*. Hæc enim datur per modum permanentis in ipsa causa vel saltem per modum sufficientiæ, ita quod sine ipsa causa non est sufficienter constituta in ratione principii operativi. Nos autem loquimur in præsenti de concursu prævio supponente causam sufficienter potentem et virtuosam ad agendum, et sic iste concursus non dat virtutem in actu primo. Unde in hoc præcipue distinguitur auxilium dans sufficientiam et dans efficaciam, quod sufficientia dat virtutem in actu primo, quæ respicit non aliquem actum in individuo tantum, sed ipsam speciem actionis, et ita deservit pro aliis actibus in singulari. At vero prævius iste concursus determinat ad actum individuum in singulari, et sic non dat virtutem in actu primo, quæ deserviat ad varia individua. Unde restat, quod sit applicatio quædam actus primi ad secundum, sicut applicatur et coniungitur instrumentum ad operandum effectum principalis agentis. Quo nomine etiam ipsam declarat S. Augustinus libro 1. ad

[1] *Lu* — et ... auctores.
[2] *Pa* VIII. 41 b.
[3] *Lu* ut.

Simplic. q. 2. [1] inquiens « non defuisse Deo modum, quo mentem Esau ad credendum applicaret voluntatemque coniungeret ».

Sed est duplex applicatio, *altera* causæ efficientis cum subiecto seu materia, sicut ignis applicatur ligno, *altera* unius efficientis cum alio efficiente, sicut duæ partiales causæ vel causa inferior et superior, ut sol cum homine ad generationem hominis, et similiter Deus cum causa secunda, qui magis intime coniungitur quam quælibet alia causa, eo quod magis ab illo dependent omnes causæ. Ex coniunctione autem causæ inferioris ad superiorem inferior semper confortatur et perficitur, et ita cum Deus sit causa summæ actualitatis, et perfectionis nullam habens potentialitatem, consequenter relinquit causam creatam maxime actuatam et reductam in actum sublata omni potentialitate et indeterminatione ad agendum, quod ex propria virtute non habebat, quia virtus creata quantumcumque sufficiens in actu primo, semper est indeterminata et in potentia ad hoc vel illud singulare. Et licet possit in quodcumque singulare ut contentum sub specie illius rei, ad quam habet virtutem, tamen propter indifferentiam talis virtutis deest illi non aliqua virtus ad agendum hoc singulare, sed aliqua determinatio virtutis.

Et hinc nascitur effectus formalis, quem præbet talis motio divina. Reddit enim causam applicatam et determinatam ad operandum nihil immutando de modo, quo causa secunda nata est operari, ita quod si causa secunda operatur necessario, dat illi determinationem ad operandum actionem singularem, et simul dat illi, ut per modum necessitatis operetur. Si autem operatur contingenter vel libere, dat illi determinationem ad actum individuum, et similiter modum operandi mutabiliter et indifferenter conservat. Neque enim ulla est repugnantia, quod sicut ex divina participatione descendit in causam creatam, quod operetur talem substantiam actus et quod operetur tali modo, scilicet cum indifferentia vel mutabilitate ad oppositum, ita aliqua motio vel qualitas divini concursus descendat a Deo, quæ utrumque faciat, et tollere indifferentiam potentialitatis, qua ipsa causa erat suspensa et indeterminata, et conservare indifferentiam virtutis seu modi agendi sine coactione ad unum. Et sic facit operari non solum talem actum, sed operari libere et contingenter, hoc enim totum infallibile est. Utriusque enim est causa et radix divina operatio multo magis quam ipsa nostra anima et voluntas, iuxta illud Augustini lib. de Corrept. et Grat. cap. 14. [2]: « Magis habet Deus in potestate sua voluntates hominum quam ipsi suas », quod est præmotionem illam esse infallibilem ut *quod* et ut effectus Dei, mutabilem autem et contingentem ut *quo*, id est quod se habet [3] ut ratio operandi contingenter aut libere [4] ipsius creaturæ. Et ita antecedentia huius motionis, licet sit suppositio antecedens, non tamen est suppositio necessitans, sed antecedens influendo et causando ipsum modum libertatis in actu et determinatam substantiam actus. Et ideo non tollit libertatem ista antecedentia determinans, sed causat illam in actu et perficit et conservat in potentia, quia [5] influit in ipsum modum libertatis, sicut anima influit in potentias tamquam radix earum. Quodsi dat modum libertatis, non tollit illam. Et hæc est doctrina tradita a D. Thoma, ut hoc modo conciliet efficaciam divinæ actionis cum indifferentia nostræ voluntatis, ut videri potest 1. p. q. 19. art. 8. et q. 83. art. 1. ad 3. et 1. 2. q. 10. art. 4. et 3. Contra Gent. cap. 94. et 1. Periherm. lect. 14. [1], in 1. ad Annibaldum dist. 47. art. 4. [2] et aliis locis.

[1] n. 14. (Migne P. L. XL. 119).
[2] n. 45. (Migne P. L. XLIV. 944).
[3] *Lu* — quod se habet.
[4] *Lu* — contingenter aut libere.
[5] *Lu* — quia ... Et hæc.

Articulus III.

EXPEDIUNTUR DIFFICULTATES CIRCA PRÆMISSA.

Ex quatuor capitibus conflantur præcipua argumenta contra hanc præmotionem physicam: Primo in actibus naturalibus, secundo in liberis, tertio in peccaminosis, quarto in supernaturalibus.

Circa primum arguitur contra istam præmotionem, quia superfluit, et quidquid ipsa facere potest, sufficienter fit per concursum simultaneum, quatenus in perfectione et universalitate est prior nostra actione et ab ipsa voluntate Dei definitur et determinatur supponitque *alias conditiones causarum creatarum*, quæ in suo genere determinant ad agendum. Ergo non est necessarius iste concursus prævius.

Imo videtur solum proprius *causarum instrumentalium*, quæ indigent motione, quia non habent virtutem completam ad agendum.

Ac denique si ille concursus est *qualitas*, indigebit alia motione, ut operetur, quia est virtus creata et sic indigens præmotione supponitque agentia creata non habere sufficientem virtutem. Si autem est *motus*, et non qualitas, ergo debet habere aliquem *terminum*, qui debet esse qualitas, de qua idem inquiretur. Nec vero potest talis motus habere pro termino ipsam actionem agentis creati, quia ad actionem non datur actio, et hæc motio recipitur in ipsa causa, actio vero sæpe recipitur in passo.

Nec habet pro termino *aliquam unionem cum causa prima* quia talis unio non est intelligibilis, nec ponitur intimior præsentia cum Deo ex parte creaturæ, quando causat, quam antequam causaret.

Nec est determinatio aliqua ad singularem effectum, quia *virtus causæ creatæ sicut est ad speciem actus, ita est ad singularia talis speciei*, alias indigeret causa creata tot præmotionibus, quot singularia per aliquem actum producit. Nec denique ponit aliquam excitationem ad agendum, quia excitatio si fit ab obiectis, solum est respectu potentiarum cognoscentium vel appetentium. Si autem fit per aliquam alterationem, imprimis id non requiritur in omnibus causis; in quibus autem datur, non est aliud quam additio vel complementum alicuius virtutis vel dispositio ad agendum, quod totum non facit prædeterminatio illa. Ergo non apparet, ad quid ponatur.

Respondetur non superfluere prædictam motionem, quæ ita necessaria est, ut causa inferior sit subordinata et dependens a Deo non solum ex parte effectus, sed etiam ex parte ipsius causæ, ita quod habeat Deus potestatem et dominium in ipsam causam, ut possit facere, quod [3] illa faciat per suam propriam virtutem, non autem expectare debeat concursum ipsius, ut iam supra ponderatum est.

[1] *Le* I. 69. sq. n. 17.-22. incl.
[2] *Pa* XXII. 125 a.
[3] *Lu* — ut.

Neque hoc est proprium *causarum instrumentalium*, quia instrumenta agunt ex præmotione non quomodocumque, sed dante ipsam virtutem agendi, ita quod tota ratio agendi sit motio. In causis autem principalibus, sed subordinatis et inferioribus requiritur motio non ut ratio agendi et virtus, sed ut applicatio et determinatio virtutis, ut hic et nunc operetur in singulari et a Deo ad operandum moveatur.

Et quando dicitur, quod determinatur *a conditionibus et circumstantiis aliarum causarum in suo genere*, dicimus verum esse, sed non sufficere, quia si requiruntur circumstantiæ et conditiones causarum creatarum, cur excludetur conditio et determinatio causæ primæ? Præsertim cum causæ creatæ non possint determinare nisi in virtute causæ primæ, quia ipsæ circumstantiæ et conditiones, quæ operantur hic et nunc ad determinandum alias causas, procedunt a virtute creata, quæ de se respicit speciem actus, quæ indifferens est et indeterminata ad operandum hanc circumstantiam et conditionem in individuo potius quam illam. Ergo quod talem circumstantiam in individuo operetur, oportet reducere ad aliquam causam, quæ determinet et tollat illam indifferentiam. Et cum hoc non possit fieri sufficienter ab aliqua causa creata, quia est eadem ratio ac de reliquis quoad indeterminationem in individuo, oportet tandem hoc reducere ad causam primam, quæ est extra omnem potentialitatem et indeterminationem. Quare non est dubium requiri motionem causæ primæ, ut causa creata determinetur, sicut requiruntur motiones et conditiones aliarum causarum.

Et ad ultimam instantiam, qua inquiritur, *quid sit illa motio divina et quem terminum habeat*, iam art. præc. respondimus, quod ille motus non est per modum viæ et tendentiæ ad aliquem terminum adquirendum, sed est aliqua qualitas producta a Deo per modum motionis respiciens [1] eundem terminum, quem actio creaturæ producet, quia non datur per modum actus primi et virtutis, sed per modum applicationis et determinationis ad unum tantum actum in singulari, quo cessante illa quoque qualitas otiosa est, et ideo dicitur dari per modum transeuntis.

Nec dantur *tot præmotiones, quot effectus*, sed quot operationes, ad quas determinatur causa creata. Potest [2] autem una actio plures effectus inadæquatos producere, ut una illuminatio solis plura generabilia. Per suam autem actionem [3] non determinatur causa agens ad operandum applicative et effective, sed formaliter in actu secundo constituitur operans, per illam autem motionem effective seu applicative ad operandum [4]. Et ita hæc applicatio seu motio reducitur aliquo modo ad genus illius potentiæ seu virtutis, quæ determinatur a Deo.

Et quando instatur, quod *virtus ipsa sicut est ad speciem actus, ita ad singularitatem*, respondetur virtutem operativam respicere singularia prout contenta in specie sua et cum indifferentia ad illa, hæc vero præmotio ut tollens indifferentiam seu indeterminationem et applicans tantum ad unum individuum. Ideo non datur per modum virtutis ad multa individua, sed per modum applicationis ad unum. Et [5] hac ratione dicitur dari ad singulos actus, cum virtus et potentia detur ad plures.

[1] *Lu* — respiciens ... producet.
[2] *Lu* — Potest ... generabilia.
[3] *Lu* Et per suam actionem.
[4] *Lu* — ad operandum.
[5] *Lu* — Et ... plures.

Denique per hanc determinationem *dicitur unita causa secunda et prima* eo modo, quo aliquæ causæ uniuntur in ratione causandi. Quod enim in aliis causis creatis non est mirum, quod coniungantur ad operandum, sicut cœlum coordinatur cum causis inferioribus, cur difficile apparebit in causa prima respectu secundæ, cum magis ad illas necessaria sit? Idque pertinet ad immensitatem divinam, ratione cuius est præsens omnibus rebus non solum, ut in illo sint, sed etiam ut moveantur et vivant, ut dicitur Act. 17. [1] Et ita illa motio Dei etiam pertinet ad eius præsentiam et non est alia unio, quam immensitatis, qua est præsens omnibus dando vitam et inspirationem et omnia opera operando; præsertim, quia Deus est in rebus per mutationem ipsarum creaturarum, in quibus operatur quamcumque mutationem, ut docet S. Thomas 1. p. q. 8. art. 1.

Secundo arguitur ex secundo capite contra hanc præmotionem in actibus liberis, quia hæc præmotio tollit libertatem; ergo non est ponenda.

Antecedens probatur, quia illa præmotio ita est determinata ad unum individuum, quod tantum ad illud applicat, et illa posita non stat retrahere, ut non sequatur actus, cum sit infallibilis connexio eius cum actu, alias ex vi illius non infallibiliter moveret Deus causam, ut certificaretur de actu eius, sed deberet expectare determinationem causæ. Ergo cum sit ultima determinatio aliam ulterius non expectans, ex natura sua infallibilis est; ergo tollit omnem contingentiam et indifferentiam libertatis.

Patet consequentia, quia est suppositio antecedens, siquidem causat ipsum actum, et est determinata ad unum infallibiliter, et non est in manu voluntatis illam ponere aut positam avertere, cum veniat a principio extrinseco; ergo non relinquit libertatem ad faciendum vel non faciendum.

Nec habet hic locum vulgaris distinctio *in sensu composito et diviso*, quod potest oppositum in sensu diviso, id est ex vi voluntatis sic motæ, licet non quantum ex vi auxilii, quod est in sensu composito. Nam contra hoc est, quia posita illa præmotione vel potest illi resistere vel non. Si non potest, tollitur libertas et contradicitur Concilio Tridentino sess. 6. cap. 5. dicenti: « Agere liberum arbitrium motionem illam recipiens, quippe qui illam abicere potest ». Si vero potest resistere et illa stante oppositum facere, ergo non est ultimo determinata ad hunc actum, sed adhuc indiget alia determinatione, siquidem adhuc habet indifferentiam, ut possit oppositum. Et unde constat, quod talis potentia numquam reducetur ad actum, si retinet potentiam ad illum, nisi forte manet impedita per appositionem auxilii, quod est non manere libertatem expeditam ad unum et ad aliud.

Respondetur negando antecedens. *Et ad probationem* dicitur non pugnare illam præmotionem determinatam cum indifferentia libertatis, quæ est indifferentia activa seu universalitatis et potestatis, sed pugnare cum indifferentia suspensionis et indeterminationis, quæ est indifferentia passiva et potentialitatis, quam tollit illa determinatio ad unum actum, quasi vero non debeat dari libertas actualis in singulari, quæ utique determinata est quoad suspensionem

[1] 28.

agendi [1], non quoad coactionem et necessitatem. Et a præmotione causæ primæ dimanat non solum substantia et determinatio actus, sed etiam modus eius et singularitas, puta quod sit liber vel necessarius hic et nunc, nec minus causat ista præmotio quam ipsamet voluntas et anima, quæ est radix actus et causat actum liberum determinatum in singulari, et tamen talis determinatio non opponitur illi modo indifferentiæ libertatis, sed exigit illum, quia conducit ad constituendum talem actum in singulari. Cur ergo causa prima, quæ est prima radix huius determinationis et singularitatis et actus, non poterit similiter prævia illa motione utrumque influere, et determinatam substantiam actus et modum indifferentiæ eius? Et sic non est mirum id, quod miratur P. Suarez libro 1. de Auxiliis cap. 13. n. 2., quod voluntas participet libertatem per illam motionem, quia illa motio est participatio et influxus quidam primæ radicis totius libertatis nostræ scilicet Dei operantis [2]. Unde antecedentia illius motionis non destruit rationem libertatis, quia antecedit ut causans et fundans illam, tollens autem indifferentiam suspensionis et indeterminationis, ut fiat actus in individuo, cum modo tamen libertatis, quo possit oppositum, sed de facto non faciat.

Et hinc patet ad id, quod opponitur *contra sensum compositum, et divisum*, quod est idem ac dicere, quod non potest fieri oppositum potentia consequente, id est taliter, quod consequatur effectus in re oppositus auxilio, bene tamen potentia antecedenti, quæ solum respicit modum operandi causæ liberæ, quem conservat auxilium; sicut etiam stante concursu simultaneo et ipso actu, dum fit, non stat oppositum, non fieri in sensu composito, id est utrumque actum coniungendo, bene tamen potest oppositum in sensu diviso, hoc est potestatem ipsam respiciendo, quam conservat auxilium et actus. Et ita sensus compositus et divisus, non est idem, quod posito vel ablato auxilio, sed ipso stante fit compositio et divisio secundum diversas habitudines et respectus talis auxilii. Nam cum causet utrumque, scilicet determinatum actum et modum indifferentiæ in ipso actu, sensus compositus coniungit utrumque simul et ponit in re, et sic non stat oppositum actum etiam ponere, quia repugnat iste actus cum opposito simul. Sensus autem divisus fit considerando auxilium sub una tantum ratione, scilicet quatenus dat vel conservat modum libertatis in operando; sic enim dividimus considerationem et officia auxilii, et sub ista consideratione sic divisa potest oppositum, quia conservat modum indifferentiæ, qua oppositum potest, sed cum hoc posse stat non facere nec [3] coniungere actum oppositum cum isto, licet modus operandi indifferenter talis maneat, quod oppositum actum possit secundum se, non cum isto coniungendo. Hæc enim coniunctio manet impossibilis, non actus oppositus secundum se, etiam stante auxilio, sed non ad coniungendum cum auxilio.

Et quando dicitur, quod habere illam motionem prævíam non est in manu nostra, *respondeo*, quod licet non sit in manu nostra ex parte principii dantis, est tamen in manu nostra ex parte termini, ad quem datur, quia datur ad operandum modo libero et consequenter non tollendo aliquid a manu nostra, sed perficiendo.

[1] *Lu* — agendi.
[2] *Lu* — scilicet Dei operantis.
[3] *Lu* — nec ... cum auxilio.

Ex quo etiam *patet ad replicam*, quomodo possimus resistere illi prænotioni infallibili vel non resistere. Utrumque enim verificatur secundum diversas considerationes. Nam utrumque dicitur de ipso auxilio, ut in Scriptura: « Voluntati eius quis resistet? » Roman. 9. [1] Et Esth. 13. [2] « Non est, qui possit resistere tuæ voluntati ». Et Augustinus lib. de Corrept. et Grat. cap. 14. [3]: « Deo volenti salvum facere nullum humanum resistit arbitrium ». Et D. Thomas 1. 2. q. 10. art. 4. ad 3.: « Si Deus movet voluntatem ad aliquid, impossibile est, quod voluntas non moveatur ». Quod vero possit ei resisti, dicitur a Concilio Tridentino sess. 6. cap. 5.: « Quippe qui illam abicere potest », et in Concilio Senonensi in decreto 15. [4] fidei: « Auxilium non est tale, cui resisti non possit ». Verificatur ergo, quod non possumus resistere auxilio potentia consequenti et in sensu composito et coniungendo actum cum actu; possumus autem resistere in sensu diviso et potentia antecedenti, scilicet quantum est ex parte modi, quo per tale auxilium operamur.

Nec tamen inferri potest, quod si potest resisti auxilio et fieri oppositum ipso stante, quod non erit inconveniens de facto ita poni. *Respondetur* enim, quod possibile poni in actu non est inconveniens, quando est possibile potentia consequenti et absolute, non autem si solum sit possibile potentia antecedente et in sensu diviso, quia si ponitur in re, hoc ipso fit sensus compositus, quia [5] si in re ponitur stante [6] auxilio, non solum actus ponitur secundum se, sed ut coniunctus cum opposito, et hæc coniunctio semper est impossibilis. Et sic mutatur sensus divisus in compositum, sicut me sedente possum surgere, et tamen non potest de facto poni, quod surgam stante sessione, licet stante illa possim, sed [7] non cum illa id coniungere.

Ex quo etiam solvitur instantia, quæ solet adduci, quia si de facto aliquis faciat oppositum actum, de facto frustraretur auxilium; ergo si absolute potest facere oppositum, absolute potest frustrari. *Respondetur* enim mutari appellationem in illa consequentia, et ideo distinguenda est. Si potest facere oppositum, potest frustrari, distinguitur: si potest solum potestate antecedente, nego; si potest potestate etiam consequente et in sensu composito, concedo. Nam frustrari auxilium dicit non quomodocumque posse facere oppositum, sed tali modo, quod contra ipsum auxilium, etiam prout descendit a Deo, possit oppositum. Et sic non potest, sed solum in sensu diviso et potestate antecedente, id est quantum est ex motu ipsius indifferentiæ et libertatis, quam conservat auxilium. Itaque in istis consequentiis a posse ratione libertatis et modi operandi ad posse cum absoluta positione effectus paralogizatur defectu appellationis.

Tertio arguitur ex tertio capite, scilicet ex actibus peccaminosis. Nam si requiritur præmotio physica ad actus causæ creatæ, sequitur, quod etiam requiratur ad actum peccati ex parte entitatis materialis; siquidem in illa producenda, in quantum entitas actus est, non minus depen-

[1] 19.
[2] 9.
[3] n. 43. (Migne P. L. XLIV. 942).
[4] anno 1528. (Mansi, Coll. Conc. XXXII. 1176 E).
[5] *Lu* + absolute ponitur.
[6] *Lu* — stante ... impossibilis.
[7] *Lu* — sed ... coniungere.

det voluntas nostra a Deo quam in entitate ceterorum actuum. Hoc autem est magnum inconveniens. Sic enim determinaret Deus voluntatem ad hunc actum in singulari, qui non potest a voluntate procedere nisi peccando, quod est multo magis iuvare et impellere ad peccatum, quam qui persuadet vel imperat illud, *tum* quia causa physica fortius impellit et movet ad actum quam moralis, præsertim cum in ista præmotione Deus incipiat determinare et reddere voluntatem ex nolente volentem respectu actus, quem voluntas non potest exercere nisi peccando; *tum* etiam, quia qui persuadet aliquod malum, non persuadet quatenus malum, sed quatenus utile vel delectabile, et tamen quia illi annexa est malitia nec potest exerceri ab altero nisi peccando, attribuitur malitia ipsi persuadenti vel moventi moraliter, ergo multo magis attribuetur Deo præmoventi et determinanti physice ad talem actum.

Respondetur hoc argumentum late tractari a P. Suarez libro 2. de Auxiliis cap. 2. et Vazquez 1. p. disp. 99. cap. 4., qui hoc urgent contra nostram sententiam. Supponendo autem, quod Deus nullo modo concurrit ad peccatum includendo deformitatem (et de hoc loquuntur omnes auctoritates, quæ nimis in hac parte exaggerantur), quod attinet ad entitatem peccati, non minus debet solvi argumentum propositum ab oppositis auctoribus, qui negare non possunt Deum concurrere concursu simultaneo ad entitatem peccati. Constat autem, quod non minus attribui potest, quod sit causa peccati cooperator quam præoperator. Dicimus ergo, quod sicut ille actus ex eo, quod habet entitatem, debet derivari et descendere a Deo, ita ipsa causa secunda ex eo, quod operatur eandem entitatem pro ea parte, qua entitas est, divinæ motioni subordinari debet et ab ea principiari id, quod entitatis et bonitatis est in tali actu. Nihil enim est aliud Deum principiare illum actum quoad entitatem, quam quod derivetur et participetur a Deo ut a prima radice entitas illius actus, licet nullo modo influat in illum actum, ut defectuosus est, nec moveat causam, ut defective se habet in operando, sed ut effective.

Et quando instatur, quod illi operationi intrinsece est annexa malitia nec potest sine illa fieri a causa creata: *Respondetur*, quod est annexa illa malitia illi actui non absolute, ut entitas est, sed ut a tali principio originatur, scilicet a creatura[1] deficiente. Ad id enim, quod est positivum et entitativum in tali motione quatenus entitas est, non sequitur defectus, sed ad entitatem ut diminutam et minus habentem de plenitudine essendi. Et sic præmotio vel concursus ad entitatem, et non ad diminutionem vel modum deficiendi entitatis, nullo modo, nec per accidens, est causa defectus, cum potius tendat ad oppositum et sit causa, ne malitia illa totum bonum corrumpat, sed aliquid bonitatis et entitatis relinquatur in actu.

Et ad instantiam de causa morali respondetur, quod licet causa physica vehementius et intimius influat quam causa moralis, quæ extrinseca est, tamen modus operandi causæ physicæ magis præcisivus est ad effectum quam causa moralis, quia *causa physica* agit actione fundata in activitate agentis, et quanto superior est agens, tanto activitas est maior et purior a potentialitate et defectu. Et sic eius actio non attingit nisi id, quod in effectu de actualitate participat et a defectu recedit,

[1] *Lu* — a creatura.

quia eius ratio formalis operandi, sub qua præcise operari potest, solum est activitas, et non defectus. At vero *causa moralis* non influit activitate sua, sed proponendo obiectum et ita non magis præscindere potest a defectu secuto in operatione, quam præscindat ipsum obiectum, quod cum deformitatem includat nec ab ea præscindat, movens mediante obiecto a deformitate etiam non præscindit. Et hinc patet, quomodo Deus incipiat movere ad illum actum. Non enim præmovet excitando et proponendo obiectum, licet ad entitatem excitationis concurrat. Et similiter incipit movere ad id, quod entitatis est, sub ratione effectus, et [1] hoc etiam modo facit ex nolente volentem quantum ad entitatem, nullo vero modo sub ratione defectus, licet ille sequatur ex modo agendi ipsius creaturæ. Nec Deus tenetur illum concursum evitare, sed potius tamquam universalis provisor debet causas relinquere iuxta suas naturas, et illi entitati talis actus dare locum, qui debetur in universo actioni defectibili. Nec voluntas in eo peccat, quod sequatur istam præmotionem Dei, sed quia non eo modo sequitur, quo Deus movet, scilicet præcise id, quod entitatis est, agendo, sed modo defectuoso et substrahendo se ab eo, quod positivum et bonum est in illa entitate actus, sicut claudicatio tibiæ nullo modo est ex virtute animæ moventis, sed ex curvitate tibiæ non obedientis motioni illius virtutis.

Ultimo potest argui ex supernaturalibus, quomodo scilicet distinguatur gratia efficax a sufficienti penes istam præmotionem. Sed hoc theologis relinquimus, ne naturalis philosophus supernaturalia speculetur, sed credat.

Articulus IV.

UTRUM CAUSA PER ACCIDENS, UT CASUS ET FORTUNA, INVENIATUR IN SUBORDINATIONE CAUSARUM.

Multa Philosophus de causa per accidens disputavit in libro 2. agendo de casu et fortuna. Breviter tamen quid sit et in quo consistat, per sequentes propositiones explicabimus.

Dico ergo primo: **In communi loquendo causa per accidens, ut opponitur causæ per se, dicitur dupliciter, vel quia deest illi propria forma aut quia deest illi proprius finis, quia scilicet non ex proposito operatur.**

Sumitur hoc ex Aristotele in cap. 5. secundi libri [2]. Et notandum, quod illa particula „per accidens" dupliciter sumitur: Uno modo per accidens, id est per aliud, sive illud aliud per se et necessario requiratur sive non, qua ratione omnes causæ creatæ per accidens operantur, id est per virtutem accidentalem, quæ tamen proprie et [3] per se atque intrinsece est virtus. Alio modo per accidens dicitur illud, quod convenit non simpliciter et per se. Et hoc ideo est, quia accidens aliud est proprium et aliud commune. Accidens proprium licet sit distinctum a subiecto, habet tamen connexionem per se cum illo, accidens autem commune non habet; et ideo convenientia primi accidentis non opponitur ei, quod per se, bene tamen convenientia secundi.

Loquimur ergo in præsenti de eo, quod est per accidens hoc secundo modo, et sic dicimus, quod contingit esse causam per accidens illo duplici

[1] *Lu* — et ... entitatem.
[2] 196 b 10.
[3] *Lu* — et ... intrinsece.

modo, *vel* quia deest habitudo ad propriam formam, ut cum dicitur album ædificat; albedo enim non est forma, ad quam sequitur ædificatio, licet sit in subiecto ædificante, et talis causa per accidens opponitur quarto modo per se, in quo explicatur id, secundum quod causa. *Vel* potest sumi ex defectu habitudinis ad proprium finem, ut si fodiens sepulcrum invenit thesaurum, dicitur per accidens invenire, quia non intendebat illam inventionem. Ex defectu ergo finis vel formæ, quæ sunt principia agendi, dicitur causa per accidens.

Et primus modus causæ per accidens dupliciter dicitur: *Uno modo*, quia coniungitur formæ agenti per se, ut cum dicitur musicus ædificat, musica coniungitur arti ædificandi. *Alio modo*, quia coniungitur cum effectu per se, quia scilicet attingit aliquid, cui alius effectus est annexus, ut in removente prohibens, sicut qui removet columnam, est causa descensus lapidis, qui non oritur ab ipso removente, sed a gravitate, et similiter persecutio tyrannorum est causa per accidens patientiæ martyrum per modum occisionis.

Dico secundo: **Casus et fortuna pertinent ad causas per accidens, quæ dicuntur agere præter intentionem.**

Constat hoc ex Aristotele in 2. libro cap. 5. [1] Differunt autem casus et fortuna, quia casus magis communiter se habet, fortuna vero solum invenitur in rationalibus. Neque enim dicitur lapis vel brutum bene fortunatum, et hoc ideo, quia bona fortuna est valde affinis felicitati; dicimus enim bene fortunatos esse felices, felicitas autem solum convenit rationali naturæ. Dicitur ergo fortuna «causa efficiens per accidens in his, quæ raro contingunt, et secundum propositum fiunt propter finem» [2]. Quæ definitio convenit casui excepta ultima particula, eo quod casus etiam in irrationalibus invenitur, sicut casu accenditur ignis in silva, vel lapis cadit et percutit. Dicitur autem fortuna causa per accidens reductive, sicut id, quod est per accidens tale, reducitur ad id, quod est per se. Dicitur autem causa, et non effectus, quia id, quod est effectus, est fortuitum seu ex fortuna proveniens, non fortuna ipsa. Si enim fortuna esset effectus, et non causa, restabat inquirendum, a qua causa proveniret, et cum non sit a causa per se, debet esse per accidens.

Dico tertio: **Omnes causæ creatæ, quæ coordinantur inter se, sunt capaces casus et fortunæ. Respectu vero causæ primæ nihil fortuitum vel casuale datur.**

Hæc conclusio sumitur ex Divo Thoma 1. p. q. 115. art. 6. et 3. Contra Gent. cap. 86. in fine, ubi etiam causis cœlestibus attribuit rationem casus seu causæ per accidens. In quæst. vero 116. art. 1. removet rationem fortuiti a Deo; omnia enim subduntur divinæ providentiæ, quæ ex proposito operatur.

Ratio huius fundatur in duplici propositione: Prima est, quod nulli creaturæ convenit omnium cognitio saltem respectu eorum, quæ sunt supra se. Secunda, quod nulli creaturæ subduntur omnes causæ, præsertim liberæ, quæ in multis actionibus solum pendent a Deo. Ex his enim deducitur, quod multi effectus possunt consequi casualiter, quia quod ignoratum est ab aliquo, potest fieri præter eius intentionem, ut si angelus iubeatur a Deo facere aliquid, ex quo sequitur, quod quidam convertantur, et hoc

[1] 196 b 10.
[2] Phys. II. c. 5. (197 a 5).

sibi ignotum est. Et similiter, si alicui non subduntur omnes causæ, potest concursus et combinatio aliqua causarum fieri, in quam non influat, et respectu eius erit casualis effectus secutus, sicut quod aliquid sit album, habet causam, et similiter quod sit musicum; sed hæc coniunctio „album-musicum" non habet causam.

Oppositum vero accidit respectu Dei, quia ipse nihil potest ignorare, et sic non potest aliquid præterire eius providentiam. Et similiter nihil præterit eius causalitatem; quomodocumque enim combinentur causæ, hæc ipsa combinatio et coniunctio est ex participatione Dei, quia hoc ipsum potest intelligere et consequenter ordinare ac disponere vel impedire.

Dico quarto: **Recte dicitur omnem causam per accidens reduci ad aliquam causam per se.**

Et hoc axioma est valde commune, sed potest habere falsum et verum sensum. Primo enim potest esse sensus, quod omnis causa per accidens reducitur ad aliquam causam per se proximam et particularem, causativam [1] per se illius effectus, tamquam derivata et originata ab illa. Et hic sensus est falsus, quia multi sunt effectus per accidens, qui non originantur ab aliqua causa per se, sicut quod album sit musicum, non habet causam, cum sit ens per accidens, quod non est unum ens, neque vere ens. Et sic docet D. Thomas 1. p. q. 115. art. 6.

Secundus sensus est, quod omnis effectus seu causa per accidens reducitur ad aliquam causam per se præsuppositive, quia scilicet supponit aliquam causam vel effectum per se, cui accidit, vel quia reducitur ad causam primam, cui nihil est fortuitum et per accidens, ut dictum est. Hoc modo reducitur omne per accidens ad aliquod per se, cui coniungitur. V. g. inventio thesauri coniungitur fossioni terræ, quæ per se est intenta, et album-musicum coniungitur homini, qui est per se capax albedinis et etiam musicæ.

Dico ultimo: **Fatum est ipsa ordinatio et dispositio causarum creatarum derivata a divina providentia ad executionem effectuum, quos per ipsas ordinat et disponit exequi.**

Sumitur hæc conclusio ex D. Thoma 1. p. q. 116., præsertim art. 1. et 4.

Fuerunt autem de fato diversæ sententiæ vel errores apud antiquos, quos ad duo principalia capita reducit S. Thomas. Cum enim inter effectus alii sint necessario et immutabiliter provenientes, ut motus cœlorum, alii vero mutabiles et casui subiecti, de primis non erat aliqua difficultas, cum clare constet illa esse naturaliter disposita et ordinata. Circa casualia vero et contingentia erat tota difficultas, et in hoc *quidam* ad nullam causam superiorem reducebant res istas casuales, et sic omnino tollebant fatum. *Alii* vero reducebant omnia fortuita ad causam superiorem, quam dicebant esse cœlum, et ita ponebant fatum non a Deo, sed a cœlo derivari, quo sensu sancti Patres sæpius a nomine fati abhorrent, quatenus attribuitur sideribus subicientibus sibi humanas actiones. Et ideo primi erraverunt subtrahendo a divina providentia res mutabiles et casuales, secundi vero subiciendo omnia casualia cœlo, quod constat esse falsum, tum in his, quæ fiunt a libera voluntate, quæ nullo modo subiciuntur cœlo; tum in his, quæ fiunt per accidens, quorum non potest esse principium causa naturalis, quia hæc operatur ut determinata ad unum, res autem per accidens nec determinatæ sunt nec unum. Quare si casualia et fortuita in aliquam causam reducuntur, illa debet

[1] Lu — causativam ... effectus.

esse intellectiva, quia intellectus reducit ad unum etiam ea, quæ sunt per accidens, et ita potest de illis ordinare. Ordinatio ergo istorum effectuum casualium primo et principaliter reducitur in divinam providentiam, proxime vero in causas intermedias, non absolute, sed quatenus dispositæ et ordinatæ a Deo ad tales effectus.

Sic ergo illa dispositio causarum dicitur fatum, quasi aliquid a Deo prælocutum et præfatum; ipsa vero Dei providentia active sumpta potius est disponens seu loquens aut fans quam fatum et dispositum. Et sic ista dispositio fati designat ordinem habitudinis in causis, non dispositionem illam, quæ est qualitas. Subduntur autem fato omnes illi effectus, qui pendent a causis secundis mutabiliter, et quanto a pluribus causis pendent, plus fati nexibus implicantur, ut dicit Boetius 4. de Consolat. prosa 6. [1] Quæ vero immediate a Deo fiunt, non subduntur fato, sicut creatio cœli, glorificatio spirituum, collatio gratiæ etc.

Sed obicies: Nam absolute non datur aliquis effectus casualis, *tum* quia, licet in genere loquendo invenire thesaurum sit effectus per accidens respectu fodientis sepulcrum ignoranter, tamen hæc fossio in singulari, in quantum fit hic et nunc in hac parte terræ, non stat, quod non inveniat thesaurum; *tum* etiam respectu cœli, quia nullus effectus corporeus est, qui non dependeat a cœlo. Ergo licet respectu huius vel illius constellationis aliquid videatur fortuitum, tamen respectu omnium simul seu respectu totius cœli nihil est fortuitum; *tum* denique respectu dispositionis divinæ in causis nihil est fortuitum, quia est fatum et dispositum. Ergo nihil casuale datur, quod respectu alicuius causæ non sit per se.

Confirmatur, quia ideo datur casus et fortuna in creatis, quia id, quod est per accidens, non habet causam, cum non sit vere ens, quod non est vere unum. Sed hæc ratio etiam currit respectu Dei, quia non causat nisi id, quod est vere ens et vere unum. Ergo etiam Deus non est causa effectuum per accidens, vel si est causa eorum in quantum intelligens, etiam intellectus creatus poterit esse causa per se eorum, quæ per accidens fiunt.

Respondetur negando antecedens principalis argumenti. *Ad primam probationem* respondetur, quod illa actio, prout fit in illa determinata parte terræ, per se non respicit inventionem thesauri, sed apertionem terræ, in qua quia fuerat positus thesaurus omnino præter intentionem aperientis terram, ideo respectu huius actionis et agentis dicitur illa inventio per accidens et sola apertio terræ per se, etiamsi in singulari consideretur respectu fodientis.

Ad secundam probationem dicitur, quod imprimis nihil probat de actibus liberis, respectu quorum cœlum non est causa. Respectu autem aliarum rerum naturalium etiam nihil probat, quia licet diversæ constellationes diversos producant effectus, et quandoque unum alterius contrarium, tamen illa combinatio et concursus effectuum non est per se intentus ab illis constellationibus, quia unaquæque respicit suum effectum. Quod vero uterque effectus simul occurrat, est illis per accidens. V. g. planeta vel constellatio, quæ generat fulmen, solum respicit illius productionem. Similiter alia constellatio, quæ siccavit messem, solum intendit illam siccare. Quod vero super messem siccam cadat fulmen et comburatur, non est per se intentum ab illis constellationibus, quia

[1] Migne P. L. LXIII. 815.

non agunt intendendo coniunctionem illorum effectuum, sed quælibet suum. Solum autem causa intelligens, quæ comparat unum alteri, potest intendere tamquam unum ea, quæ plura sunt et per accidens, ut docet S. Thomas statim citandus, præterquam quod illæ constellationes in producendis suis effectibus dependent a dispositione vel distantia materiæ, quæ si deficiat, frustratur actio cœli, et consequenter fit effectus per accidens.

Ad ultimam probationem dicitur probare, quod ratio casualis et contingentis sumitur penes ordinem ad causas particulares seu creatas, non respectu Dei, cui nihil est fortuitum.

Ad confirmationem dicitur, quod entis per accidens, in quantum tale, nulla datur causa, sed dicitur causari a Deo, quia id, quod est per accidens in se, potest reduci ad aliquam unitatem, et sub illa causatur, quia potest per apprehensionem intellectus sumi ut unum, et sic ab intellectu potest ordinari per modum unius et intendi, ut dicit S. Thomas 1. p. q. 116. art. 1. Et sic non repugnat etiam id fieri ab intellectu creato respectu eorum effectuum, quorum habet notitiam et quos potest causare, non tamen respectu omnium, nisi tantum Deus, qui omnia novit quantumcumque libera et contingentia. Causæ autem naturales quia sunt determinatæ ad unum, non possunt ea, quæ sunt per accidens, causare per se.

QUÆSTIO XXVI.

DE INSTRUMENTIS.

In causa efficiente invenitur et agens principale, quod primo et principaliter operatur, et instrumentale, quod ministerialiter et secundario, quod non præbet virtutem ipsi agenti, sed a virtute eius movetur ad operandum et serviendum ei tamquam illi subordinatum et dependens, ideoque pertinet hoc ad perfectum tractatum de subordinatione causarum.

De hoc ergo duo inquirimus: *Alterum* pertinens ad formale constitutivum, scilicet qua virtute constituatur in ratione instrumenti; *alterum* præsuppositum, an scilicet prærequiratur propria actio instrumenti.

Articulus Primus.

QUÆ SIT PROPRIA DIFFERENTIA CAUSÆ INSTRUMENTALIS A PRINCIPALI.

Omittimus in præsenti instrumenta moralia, quæ ut instrumenta sint, non requirunt aliquid reale sibi superadditum, sed sufficit aliqua denominatio extrinseca, v. g. aliquod pactum vel designatio aut præsentia, ad cuius positionem causa physica operatur, et sic tale instrumentum solum se habet ut conditio requisita et metaphorico modo dicitur instrumentum. Agimus ergo de instrumento proprio et influente, a quo physice exit effectus, licet modo ministeriali et inferiori ad causam principalem.

Omittimus etiam instrumentum, quod est ipsa virtus causæ principalis, quæ solet appellari instrumentum, sed improprie. Solum enim similitudine quadam dicitur instrumentum, quia est ratio agendi et principium *quo* agens et operans [1] in virtute formæ ut magis principalis et subiecti ut principii *quod*. Vere tamen ista virtus est virtus et ratio agendi principalis agentis.

Distinguitur autem ab instrumento proprie dicto, quod virtus illa solum supponit virtutem radicalem substan-

[1] *Lu* — agens et operans.

tiæ, dat vero formalem. Instrumentum autem, de quo in præsenti, supponit tam virtutem radicalem quam formalem causæ principalis et ei ministerialiter deservit. Et hoc aliquando est coniunctum principali agenti, ut humanitas Verbo, baculus percutienti, aliquando separatum, ut virtus diffusa ab agente et Sacramentum respectu Christi.

Igitur distinctio huius causæ principalis ab instrumentali maxime pendet ex duobus, scilicet ex termino, qui est effectus, et ex principio, quod est virtus. Ex parte termini oportet videre, quis effectus correspondeat instrumento, quis vero causæ principali, vel quomodo unus et idem effectus correspondeat utrique. Ex parte vero principii oportet videre, qua virtute et modo constituatur instrumentum in actu primo.

CIRCA PRIMUM communiter dici solet, quod instrumentum debet respicere effectum improportionatum et excedentem, quia videlicet non assimilatur virtuti instrumenti, sed virtuti principalis agentis. Quod etiam admittit schola Scoti in instrumentis artificialibus, in quibus solum existimat esse propria instrumenta physica; nam in naturalibus non admittit vera et propria instrumenta, quia existimat accidentia non attingere substantiam etiam instrumentaliter.

Aliqui tamen absolute existimant causam instrumentalem non attingere effectum principalis agentis, sed solum dispositive conducere ad illum, quatenus aliquid prævium attingit, quo forma aliqua resultat. Quam sententiam suppresso nomine refert P. Suarez disp. 17. Metaph. sect. 2. n. 10., et attribuitur Fonsecæ 5. Metaph. cap. 2. q. 6. Ipse vero P. Suarez ibidem n. 17. et sequentibus in eo præcise constituit causam instrumentalem, quod producat effectum nobiliorem se, ad quem non habet proportionatam virtutem, sed indiget elevatione superioris. Causa vero principalis est, quæ respicit effectum non excedentem suam virtutem, sive partialis sit sive totalis, unaquæque suo modo. In quo consequenter fundatur causam vitalem in supernaturalibus actibus, qui excedunt propriam virtutem, agere instrumentaliter.

QUANTUM AD SECUNDUM, scilicet quo principio constituatur instrumentum in actu primo, aliqui existimant solum distingui causam instrumentalem a principali penes denominationem, quia scilicet instrumentalis est illa, cui non attribuitur actio, principalis vero cui attribuitur. Quod tamen insufficienter dicitur; nam etiam instrumentum denominatur agere, sicut Sacramentum dicitur dare gratiam, minister consecrare vel absolvere, baculus percutere etc.

Inter eos vero, qui ad instrumentum requirunt aliquam realem virtutem, sive assistentem sive receptam, duæ sunt sententiæ: *Prima* affirmat constitui instrumentum in actu primo per aliquam motionem, quæ sit participatio virtutis per modum transeuntis. Ita communiter tradunt thomistæ, ut Caietanus 3. p. q. 62. art. 1. [1] et art. 4. [2], Capreolus in 4. dist. 1. q. 1. [3], Nazarius 1. p. q. 45. art. 5. controv. 2. et alii communiter. Eadem in schola Scoti tradi constat ex P. Fuente 2. Phys. q. 6. difficult. 1. art. 2. pro instrumentis artificialibus. Verum est aliquos solum requirere motionem moralem, id est, quod principalis causa solum per assistentiam suam et quasi sympathiam reddat instrumentum motum sine alia reali immutatione. Alii vero ponunt mutationem in ipso instrumento, quod communius est inter thomistas.

[1] *Le* XII. 20. n. II.
[2] l. c. 25. n. III.
[3] art. 1. (VI. 4 b).

Secunda vero sententia affirmat constitui instrumentum in actu primo per potentiam obedientialem activam qua potest obedire superiori agenti ad agendum, elevari vero hanc potentiam ipso usu seu concursu concomitante causæ superioris, quatenus adiungit sibi talem causam ut sociam et administram suæ operationis. Ita P. Suarez 1. tom. 3. p. disp. 31. sect. 5., et videri potest disp. 17. Metaph. sect. 2. n. 19.

PRO RESOLUTIONE supponimus triplex esse instrumentum: naturale, artificiale et supernaturale. Quæ distinguuntur ratione effectuum, quos producunt, scilicet vel naturales vel artificiales vel supernaturales, et ad unumquodque requiritur elevatio proportionalis ad talem effectum.

DICO ERGO PRIMO: **Necessario requiritur ad causam instrumentalem, quod respiciat effectum nobiliorem se, non tamen in hoc solo consistit ratio causæ instrumentalis.**

Prima pars admittitur communiter ab auctoribus citatis et de illa videri potest S. Thomas 3. p. q. 62. art. 1. et in 4. dist. 1. q. 1. art. 4. quæstiunc. 1. [1], ubi inquit: « Sciendum, quod actio instrumenti quandoque pertingit ad ultimam perfectionem, quam principale agens inducit, aliquando autem non; semper tamen pertingit ad aliquid ultra id, quod competit sibi secundum suam naturam, sive illud sit ultima forma sive dispositio ».

ET HUIUS RATIO manifesta est, quia si instrumentum non attingit effectum perfectiorem seu ultra suam virtutem, ergo solum attingit id, in quod potest sua virtus, et consequenter est causa principalis, siquidem operatur per virtutem, quæ adæquat effectum, et assimilat illum sibi. Et sic non indiget in producendo talem effectum deservire et ministrare alteri, quod est instrumentaliter procedere, cum in se habeat sufficientem virtutem.

Secunda pars conclusionis probatur, quia multæ causæ operantur aliquos effectus ultra propriam virtutem per virtutem participatam ab alio, et tamen sunt causæ principales, sicut patet quod aqua et ferrum calefactum producit calorem, et luna illuminata producit lucem participando illam a sole, et tamen sunt causæ principales, quia effectus, quos producunt univoce, assimilantur virtuti receptæ, qua illos producunt, scilicet calori et luci. Similiter potentia vitalis, ut intellectus elevatus lumine gloriæ vel gratiæ, producit actus supernaturales, qui excedunt propriam virtutem, et tamen producit illos ut causa principalis, *tum* quia illi actus non excedunt virtutem superadditam, a qua procedunt, cum sint supernaturales, sicut ipsa virtus, et solum differunt sicut actus primus et secundus, quod non sufficit ad rationem instrumenti, alias ad omnes actus naturales potentia et habitus se haberent instrumentaliter. *Tum* etiam, quia isti actus sunt vitales; ergo procedunt a principio se movente, ergo non solum instrumentaliter moto et deservienti alteri, sed ut a causa principali. Siquidem quod se movet, hoc ipso movet et operatur ex virtute, quam in se habet, nec ministrat alteri, sed sibi, nec ab alio expectat moveri, sed a se incipit, quia se movet. Istæ autem sunt conditiones causæ principalis, scilicet a qua primo et per se incipit motus, et quæ non deservit et ministrat alteri, sed sibi.

DICO SECUNDO: **Propria et formalis ratio causæ instrumentalis, ut distinguitur a principali, consistit in eo, quod operetur ut mota a principali agente, si ly „ ut mota ” dicat totam virtutem et rationem operandi,**

[1] *Pa* VII. 462 b.

non vero si dicat solam concausam cooperantem vel conditionem requisitam.

Hanc conclusionem paucis verbis indicavit Caietanus 1. p. q. 19. art. 8. in secunda responsione ad primam rationem Scoti [1], ubi loquens de causa inferiori, quæ operatur ut mota a prima, inquit, « quod, cum dicitur causa inferior movet in quantum mota, ly „ in quantum mota " potest denotare causam præcisam, et potest denotare concausam. Et si denotet causam præcisam, falsum est, quod causa secunda movet ob hoc præcise, quia movetur, sed etiam ex virtute propria. Si autem denotet concausam, sic movere causæ secundæ provenit non ex moveri tantum, sed ex moveri et modo proprio ipsius causæ secundæ ». Sic ergo dicimus, quod causa secunda principalis et instrumentum indigent motione superioris ad agendum, sed in causa instrumentali esse motam est causa præcisa agendi, in causa vero principali est concausa vel conditio requisita. Et hanc conclusionem communiter tenent thomistæ supra cit., et videri potest S. Thomas 3. p. q. 62. art. 1., ubi inquit, « quod causa instrumentalis non agit per virtutem suæ formæ, sed solum per motum, quo movetur a principali agente, unde effectus non assimilatur instrumento, sed principali agenti ». Et art. 4. inquit, « quod instrumentum non operatur nisi in quantum motum a principali agente, quod per se operatur, et ideo virtus principalis agentis habet permanens et completum esse in natura, virtus autem instrumentalis habet esse transiens ex uno in aliud et incompletum, sicut et motus est actus imperfectus ab agente in patiens ». Et 2. Contra Gent. cap. 21. inquit, « quod instrumentum numquam adhibetur ad causandum nisi per viam motus. Est enim ratio instrumenti, quod sit movens motum ». Et idem late tradit in 4. dist. 1. q. 1. art. 4. [2] et 3. p. q. 19. art. 1.

FUNDAMENTUM conclusionis est duplex, alterum quoad id, quod negat, alterum quoad id, quod affirmat.

Negat conclusio instrumentalem virtutem esse innatam, tamquam potentiam obedientialem activam, nec esse solum extrinsecus assistentem.

Affirmat vero esse receptam in ipso instrumento et per modum motionis derivatam a causa principali. Et quoad utrumque supponit effectum illum perfectiorem et excedentem, quem respicit, debere ab ipso instrumento vere et realiter procedere, alioquin si ab illo non procedit, solum procedit ab instrumento effectus sibi proportionatus, et non excedens, atque adeo numquam operatur vere et realiter nisi ut causa principalis. Id autem, quod excedit propriam virtutem, vere et realiter non operatur, quod est tollere instrumentum reale et verum, siquidem vere non operatur nisi principalem effectum suum. Quodsi operatur effectum illum perfectiorem, ergo et influxus in illum perfectior etiam est quam in proprium effectum, ergo et virtus aliqua supponitur in tali instrumento perfectior et elevatior ad talem influxum.

Consequentia patet, quia omnis operatio seu influxus, cum sit actus secundus, essentialiter supponit actum primum, qui ordinetur ad talem actum secundum, et consequenter sit illi proportionatus et positive ordinatus ad illum. A virtute enim improportionata quomodo potest exire aliquis actus, siquidem disparate se habet ad illum? Actus autem primus et secundus coordinate se habent.

Ex hoc ergo destruitur tam virtus

[1] *Le* IV. 246. n. XIV.
[2] *Pa* VII. 460 b.

obedientialis activa quam virtus solum extrinsece assistens pro constituendo instrumento sufficienter in actu primo. Virtus quidem obedientialis activa, quia talis virtus si datur in instrumento, oportet quod sit virtus in actu primo, proportionata ipsi effectui, instrumentaliter quidem et obedientialiter, sed tamen tali modo, quod sine alia superaddita activitate vel virtute ab illa exire possit effectus, ad quem concurrit causa principalis. Ergo oportet, quod habeat positivum ordinem et proportionem cum tali effectu, ita quod concursus influens in talem effectum non sit indebitus nec extraneus illi virtuti obedientiali activæ; alioquin si totum hoc non habet illa virtus, non habet id, quod requiritur ad constituendum instrumentum in actu primo et in tali virtute, quæ sit influxiva in effectum illum excedentem, sed solum habebit capacitatem et potentiam, ut constituatur in tali virtute, indigebit autem constitui actu in illa per participationem alterius causæ, siquidem non habet illam a se, et sine illa influere non potest, etiam instrumentaliter in effectum.

Rursus hæc virtus obedientialis activa est congenita ipsi instrumento et naturaliter illi conveniens, non ab extrinseco superveniens, ergo ex propriis et naturalibus instrumenti ei convenit, et sic ex propriis talis naturæ conveniet aliqua virtus formaliter potens in id, quod excedit talem naturam, quod repugnat, cum ipsa natura, a qua dimanat, non sit illi effectui proportionata, ergo neque virtus illa, cuius radix est.

Præsertim vero si dari potest instrumentum physicum respectu effectuum supernaturalium, quomodo potest ex natura tamquam ex radice virtus proportionata formaliter effectui supernaturali dimanare et in visceribus naturæ virtus attingens supernaturalia contineri?

Quod vero non sufficiat virtus solum extrinsece assistens, et non recepta in ipso instrumento nec immutans illud, constat, quia per talem extrinsecam subordinationem instrumentum non redditur realiter et [1] intrinsece in se potentius vel virtuosius quam antea. Ergo non potest aliquem effectum producere, qui excedat propriam virtutem; causa enim non immutata nec potentior reddita in se, non potest novum vel maiorem effectum producere ex se quam antea, cum careat principio, a quo exire possit talis effectus. Unde videmus, quod ex sola extrinseca denominatione, v. g. quod aliquid sit visum vel cognitum, non potest aliquid amplius efficere vel operari realiter quam sine tali denominatione, eo quod nihil reale ponit in eo. Ergo similiter si ex ista extrinseca subordinatione nihil reale additur instrumento, non poterit aliquid amplius operari realiter ex vi illius, quia operatio realiter et vere procedit a virtute intrinseca operantis. Nec obstat, quod in aliquorum opinione concursus speciei cum intellectu ad producendam cognitionem salvatur per extrinsecam assistentiam. Nam in tali sententia etiam debet dici, quod species non addit aliquam virtutem potentiæ, qua active producat ipsam cognitionem, sed solum formationem extrinsecam. In [2] instrumento autem debet dari activitas et virtus, a qua exeat operatio.

Denique, quod ista virtus instrumentalis solum se habeat per modum transeuntis a causa principali probatur, quia talis virtus non

[1] *Lu* — et ... se.
[2] *Lu* — In ... operatio.

habet radicem in ipso instrumento, quia non oritur ex eius natura, sed ex alterius participatione. Ergo non habet permanentiam in instrumento nisi ex influxu alterius actuali; proprie autem virtus permanens datur causæ operanti principaliter et utenti illa aut semper aut quando voluerit.

Solum poterit aliquis hærere, quia character est aliquid permanens in anima, et tamen in sententia S. Thomæ 3. p. q. 63. art. 2. se habet per modum potestatis et virtutis instrumentalis, ergo datur virtus instrumentalis per modum permanentis. *Sed respondetur*, quod character non dicitur virtus instrumentalis etiam in hac sententia D. Thomæ, quasi per ipsam constituatur instrumentum in activitate ultima ad operandum physice effectum supernaturalem. Hæc enim non est virtus characteristica, sed communis omnibus, quæ per modum instrumenti a Deo sumi possunt, ut instrumenta talium effectuum, sive sint animata sive inanimata. Unde et aqua Baptismi virtutem instrumentalem consequitur ad operandum gratiam et in verbis consecrationis prolatis a ministro dari virtutem ad ponendum corpus Christi docet D. Thomas 3. p. q. 78. art. 4. Ergo præter characterem necessaria est alia virtus per modum transeuntis data ipsis verbis et Sacramentis. Solum ergo character se habet ut virtus designativa ministri, ut possit, quando voluerit, exercere valide vel recipere actiones sacramentales, quæ a Deo recipiant virtutem instrumentalem productivam effectus supernaturalis. Et ex hoc ipso, quod character non est potestas solum ad agendum istas actiones, sed etiam ad recipiendum valide, non potest esse instrumentalis virtus ultimo constituens rationem instrumenti, quia hæc solum est ad agendum. Quare ut dicit D. Thomas 3. p. q. 72. art. 3. ad 2. instrumentum virtutem instrumentalem acquirit dupliciter, scilicet quando accipit formam instrumenti, ut quando fit aliquid ad hoc, ut instrumentum sit, v. g. securis, et quando movetur a principali agente ad effectum. Ita ergo character est instrumentalis potestas, quasi dans formam instrumenti seu ministri, sive ad agendum sive ad recipiendum, non ut virtus instrumentalis ultimo constituens ad agendum.

DICO ULTIMO: **Motio principalis agentis elevans instrumentum etiam in instrumentis, quæ movetur a Deo, est aliquid prævium in instrumento distinctum a concursu simultaneo.**

Quid sit concursus et prævius et simultaneus, diximus quæst. præc. Sic ergo instrumentum ut elevetur ad producendum effectum, requirit concursum prævium, et non sufficit simultaneus, quia oportet instrumentum constitui in actu primo per modum virtutis proportionatæ et ordinantis illud ad effectum, ut docet D. Thomas 3. p. q. 62. art. 4. ad 1. Et satis constat per concursum simultaneum non constitui causam in actu primo, sed in actu secundo, siquidem ut præc. quæst. diximus, non distinguitur ab ipsa actione et influxu in effectum. Ergo motio constituens instrumentum in actu primo et ordinans illud ad effectum non est concursus simultaneus, qui effectum facit et cum instrumento moto et actuato concurrit ad effectum, sed prævius, qui causam movet aut etiam dat ei virtutem per modum actus primi, ut ordinetur ad effectum faciendum, et continuat et coordinat instrumentum ipsi causæ principali, ut virtus eius quodammodo in instrumentum transfundatur, ut docet D. Thomas in 4. dist. 1. q. 1. art. 4. quæstiunc. 3. [1]

[1] *Pa* VII. 464 a.

An vero ista motio respiciat terminum in ipso instrumento producendum, dicemus solutione ad ultimum.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur: Instrumentum sesemotum a causa principali non dat ei totam virtutem agendi, aliquid realiter imprimendo; ergo non consistit tota ratio instrumenti in hoc, quod operetur ut motum.

Antecedens probatur, quia multa instrumenta carent tali virtute per motum illum impressa, ut in instrumentis corporeis, quæ operantur effectus spirituales, sicut Sacramenta operantur gratiam et phantasma speciem intelligibilem media virtute intellectus agentis. Hæc enim instrumenta nec recipiunt virtutem corpoream, quia hæc est improportionata ad efficiendum effectum spiritualem [1], neque spiritualem, quia huius non est capax res corporea; ergo non operantur ex virtute per motionem recepta. *Instrumentum etiam coniunctum*, ut calor in animali, non recipit aliquam virtutem per motionem ad producendam carnem; nec enim apparet, quid imprimat anima calori de novo, ut carnem producat, cum per seipsam anima non operetur. *Denique* multa agentia non operantur nisi per impressionem alicuius virtutis, et tamen instrumenta non sunt, ut cœlum non operatur nisi motum ab angelo et recipiendo virtutem ab eo, piper aut vinum non calefacit nisi prius calefactum; ergo non consistit instrumentum in agendo per impressionem virtutis ex motu causæ superioris.

Confirmatur, quia illa virtus per motionem data instrumento vel est ipsi effectui omnino proportionata et sufficiens, vel non. Si hoc secundum, ergo, ut proportionata fiat, indigebit alia motione et sic in infinitum, vel egredietur actio a virtute non proportionata et ruit totum fundamentum supra traditum. Si primum, iam illa virtus constituet causam principalem, quia cum virtus sit proportionata effectui et eiusdem ordinis cum illo, assimilat sibi effectum, et sic constituit causam principalem. Nec refert, quod detur ista virtus per modum transeuntis vel permanentis. Hoc enim non constituit formalissime rationem instrumentalis vel principalis, sed quod assimilet vel non assimilet effectum sibi.

Et instatur in multis, quæ homo operatur per virtutem transeuntem, et tamen est causa principalis eorum, quia causa vitalis, ut actus prophetiæ per modum transeuntis datur, et non permanentis, ut docet S. Thomas 2. 2. q. 171. art. 2. et similiter actus caritatis, quando elicitur per auxilium nondum posito habitu in anima, et similia alia exempla multiplicari possunt.

RESPONDETUR ad principale argumentum negando antecedens. Ad probationem quoad *primam instantiam* dicitur, quod licet aliqui existiment, quod virtus illa impressa instrumento corporeo ad effectum spiritualem sit corporea entitative et spiritualis intentionaliter, sicut species impressa entitative est accidens et intentionaliter substantia, tamen evidenter S. Thomas docet illam virtutem esse spiritualem, nec repugnare, quod subiectetur in corpore, quia datur modo quodam virtutis incompletæ et transeuntis. Ita docet 3. p. q. 62. art. 4. ad 1. et in 4. dist. 1. q. 1. art. 4. [2] et in q. 27. de Veritate art. 4. [3], ubi in solutione ad 5. docet,

[1] *Lu* improportionata effectui spirituali.
[2] *Pa* VII. 464 b.
[3] *Pa* IX. 421.

« quod illa virtus proprie neque est corporea neque incorporea; corporeum enim et incorporeum sunt differentiæ entis completi, sed proprie dicitur virtus ad incorporeum, sicut motus magis dicitur ad ens quam ens ». Itaque virtus illa cum proportionari debeat effectui potius quam subiecto, eo quod subiectum elevat ad efficiendum ultra se, si esset virtus corporea, restabat difficultas, per quid proportionetur effectui supernaturali faciendo. Et similiter licet species intentionalis in entitate non adæquetur obiecto, in virtute tamen adæquari debet et eiusdem ordinis esse, ut si obiectum est spirituale, species non potest esse corporea, si obiectum supernaturale, species propria supernaturalis esse debet; si obiectum increatum, species propria debet esse increata in spiritualitate. Et similiter virtus licet accidens sit, eiusdem tamen ordinis et proportionis cum effectu esse debet.

Ad difficultatem ergo attactam, quomodo virtus incorporea in subiecto corporeo esse possit, S. Thomas perpetuo respondet cit. locis, quod virtus spiritualis incompleta et per modum motus bene potest subiectari in re corporea, non tamen virtus per modum permanentis et in esse completo et perfecto. Nec intelligimus nomine virtutis transeuntis et permanentis virtutem, quæ parvo tempore vel multo duret, hoc enim per accidens est, sed intelligitur virtus transiens et permanens completa vel incompleta ratione muneris et officii, quod exercet. Quædam enim virtus datur per se primo et ex natura sua ad constituendum rem in ratione principii operativi, quædam ad continuandum et subordinandum aliquid alteri principaliter operanti tamquam illi ministrans in operando, et sic operans non per se primo, sed ministerialiter, sicut etiam in entitatibus quædam dantur ut principales partes constituentes, quædam ut nexus et colligationes earum. Igitur virtus, quæ non datur ut per se operativa, sed ut continuativa cum alia principaliter operante, dicitur dari per modum motus, quia licet operativa sit, non tamen hoc habet nisi ex continuatione actuali ad virtutem principalis agentis, cui ministrat et servit, dum actu operatur, et ideo dicitur per modum motus dari. Et talis virtus licet spiritualis sit, potest subiectari in re corporea, non absolute, sed quatenus obediens et subicibilis est spiritui, et a fortiori Deo. Naturaliter enim corpus subicitur spiritui et eius impressionem ac motum recipit; sicut etiam anima rationalis, licet in se spiritualis sit, potest tamen substantialiter informare corpus, quia non est substantia completa sicut angelus, sed incompleta. Similiter ergo accidens incompletum et per modum motus poterit informare corpus eique inhærere et actuare. Et hoc ideo, quia corpus non solum est entitas materialis, sed etiam obediens spiritui in ordine ad aliquos effectus spirituales, ut ad movendum et excitandum intellectum per sensus et alia similia. Debet ergo esse capax recipiendi motus spirituales, nec tamen similiter spiritus est capax motus corporei, quia spiritus non obedit corpori nec corpus agit in illum nec per illum causat effectus corporeos. Et per hanc Philosophiam melius intelligitur, quomodo angelus suo spirituali actu moveat cœlum, quomodo intellectus agens utatur phantasmate ad speciem intelligibilem producendam, et voluntas moveat appetitum sensitivum, ac denique potentia superior vires inferiores imprimendo illi per modum transeuntis motus suos.

Ad difficultatem insinuatam in argumento *de instrumentis coniunctis* iam sæpe diximus, nos non

loqui de illis, quia proprie non sunt instrumenta, sed virtutes ipsarum causarum principalium [1], quæ hoc ipso quod sunt coniunctæ vel ab ipsa substantia profluentes, sine alia nova motione superaddita virtutem agendi habent ab ipsa substantia, eo quod virtutes illius sunt.

Ad aliam vero difficultatem *de quibusdam causis principalibus, quæ non movent nisi ut motæ*, dicitur, quod illæ non movent ut motæ taliter, quod ly „motæ" sit tota ratio causandi, sed solum conditio vel coadiuvatio requisita, qua posita ipsarum virtus ut principalis operatur.

Ad confirmationem respondetur ex dictis, quod virtus illa instrumentalis est proportionata ad effectum producendum, distinguo: proportione virtutis ministerialis et præsupponentis aliam priorem virtutem, a qua derivatur tamquam a principaliori, concedo; non præsupponente aliam priorem, cuius gerat vices et cui deserviat derivando ex ipsa effectum, nego. Ad rationem autem causæ principalis requiritur virtus, quæ per se primo sit operativa, et non ex ministerio et derivatione actuali alterius. Neque exempla in contrarium allata quidquam obstant, quia ad actum prophetiæ vel ad actum amoris et visionis, quando sine habitu caritatis et luminis producuntur, requiritur aliqua qualitas supplens vicem habitus, et ideo per se primo operativa est ex natura sua, licet statum habitus non habeat. Et ideo per modum transeuntis dicitur dari ratione status, quia licet ex natura sua deberet esse firmiter et perfecte in subiecto, utpote per modum habitus, tamen quia de facto non existit permanenter sicut alii habitus, sed in statu imperfecto, dicitur dari per modum dispositionis transeuntis, scilicet quoad statum existendi in subiecto. Motio autem instrumenti et qualitas divini auxilii dati per modum concursus, non ad supplendum habitum et virtutem, non solum ratione status imperfecti, sed etiam ex propria natura non sunt per se primo operativæ, sed ut deservientes alteri priori et principaliori.

Et si instes: Nam illa Dei motio præbet ipsi instrumento virtutem in actu primo, ergo solum dat sufficientiam, et non efficaciam, quia efficax concursus non dat actum primum operandi, sed applicationem eius ad actum secundum. Et sic ultra motionem, qua instrumentum applicatur ab agente per modum elevationis et virtutis, requiretur alia motio efficax ad operandum, sicut in aliis causis principalibus eritque illa virtus per se operativa.

Respondetur utrumque effectum dari in instrumento mediante motione Dei elevativa, quia et constituitur in actu primo ipsa motione, ut elevativa est, et applicatur ad operandum efficaciter, quatenus actualis usus instrumenti est. Non enim repugnat utrumque convenire eidem motioni, quia ex actuali usu et motione causæ principalis descendit in ipsam causam antecedenter ad exitum operationis, et quia datur ut virtus solum deserviens actuali operationi et ut ministrans et applicans virtutem causæ principalis ad passum et effectum, circa quæ operatur, non est virtus principalis, sed ministrans coniuncta ipsi actuali operationi. Non tamen poterit similiter concursus simultaneus movere causam et concurrere ad effectum, quia identificatur cum effectu et actione, non cum causa.

Ultimo arguitur: Vel illa motio est aliquid impressum instrumento vel non. Si non, ergo per talem motionem non magis redditur instru-

[1] Lu — principalium.

mentum actuatum ad operandum per ipsam quam sine ipsa, quod est destruere fundamentum nostrum. Si est aliquid impressum, vel est motus physicus, et sic habebit suum terminum, v. g. qualitatem, si est alteratio, vel ubi, si est latio, et tunc ille terminus, et non motus constituet instrumentum in actu primo. Si vero est motus aliquis nobis ignotus, ad minus hoc ipso, quod est motus, est aliquid imperfectius ipsa re producta, et sic non poterit sufficienter constituere instrumentum in actu primo respectu rei perfectioris, præterquam quod videmus instrumenta separata qualitate aliqua constitui in actu primo, ut sagitta vel baculus cum impulsu aliquo moventur.

Confirmatur, quia per illam motionem nihil aliud habet instrumentum quam subici et subordinari causæ principali, quod nihil est aliud quam obedientialiter se habere ad illam. Sed in creatura datur potentia obedientialis, ut in ea vel media ea fiat quidquid creator disposuerit, ut S. Thomas dicit in 3. dist. 8. q. 2. art. 3. ad 4. [1] Igitur ad rationem instrumenti in actu primo superfluit alia motio præter istam potentiam obedientialem.

Respondetur aliquos, quos refert et impugnat Caietanus 3. p. q. 62. art. 4. [2], sentire, quod illa motio producit aliquem terminum in ipso instrumento. Ceterum falsum hoc est, cum instrumentum non moveatur ad acquirendum sibi, sed ad movendum alia. Est ergo ille motus qualitas aliqua per modum transeuntis et motionis, sicut impulsus in securi, virtus in Sacramentis; non autem motus est ad qualitatem. Et ita negamus esse alterationem proprie loquendo, quæ qualitatem producat in ipso instrumento ut terminum, sed ipsa motio est qualitas movens et producens. Sed reductive potest ad alterationem pertinere, sicut quælibet immutatio per qualitatem aliquam factam largo modo loquendo alteratio dicitur, et sicut illa virtus instrumenti est quid incompletum in genere virtutis, ita et in genere alterationis. Vere tamen aliquid imprimit in ipsum instrumentum ab actione principalis agentis productum et derivatum et in ipso genere virtutis incompletum. Nec obstat, quod producat effectum perfectiorem, quia ut dicit D. Thomas q. 27. de Veritate art. 4. ad 6. [3], « incompletus motus potest esse causa eius, quod completum et supernaturale est, non per modum virtutis principalis, sed instrumentalis ». Et hoc relinquit instrumentum sufficienter proportionatum ad operandum per modum instrumenti deservientis, non sicut requiritur ad causam principalem. Instrumenta vero, quæ operantur per impulsum, non operantur per qualitatem completam et perfectam, sed per modum motionis datam, ut supra q. 23. [4] de impulsu diximus.

Ad confirmationem dicitur potentiam obedientialem, de qua loquitur D. Thomas, non importare instrumentalem virtutem aut positivam habitudinem seu proportionem ad effectum supernaturalem, sed capacitatem tantum per modum non repugnantiæ ad obediendum Deo, sive ut in ipsa creatura aliquid recipiatur, sive ut per eam aliquid fiat, et hæc est congenita cuicumque creaturæ seu ipsa entitas creaturæ ut obediens Deo. Sed ultra hanc potentiam obedientialem requiritur aliqua vis impressa instrumento, ut ipse D. Thomas in illo eodem loco cit. et in aliis multis a nobis cit. aperte docet. Nam potentia obedientialis solum potest constituere aliquid ut elevabile, non ut elevatum. Requiritur autem ad instrumentum determinata virtus elevans, tum quia potentia obedientialis de se est indifferens ad omnia, quæ Deus velit per illam operari, et sic pro determinatis effectibus oportet determinari; tum quia requiritur positivus ordo et proportio ad effectum producendum in ipso instrumento producente, ut ostensum est. Potentia [1] autem obedientialis non importat positivum ordinem ad effectum, sed non repugnantiam ad Deum, ut moveat ipsam.

[1] *Pa* VII. 597 a.
[2] *Le* XII. 25. n. II.
[3] *Pa* IX. 421 b.
[4] art. 2. (472 b 10, 473 a 23).

Articulus II.

UTRUM IN OMNI INSTRUMENTO REQUIRATUR ALIQUA PROPRIA OPERATIO AD EFFECTUM PRINCIPALIS AGENTIS.

Supponimus per illam virtutem, qua instrumentum a causa principali movetur ad agendum ultra se, attingere ipsum effectum principalis agentis, et non solum aliquid antecedenter se habens ad ipsum, quia vel illud, quod attingit antecedenter ad effectum principalis agentis, est ipsi proportionatum, et non excedens propriam virtutem, vel excedit. Si non excedit, non respicit ipsum instrumentaliter, sed principaliter. Si excedit, pari ratione poterit attingere virtute excedente, sibi [2] communicata a principali agente, effectum principalem.

Quare tota difficultas est, an, ut elevetur instrumentum ad agendum ultra propriam virtutem, requiratur aliqua actio in ipso instrumento, quæ ab ipso secundum propriam virtutem procedat et ulterius elevetur a causa principali; an vero, etiamsi instrumentum nihil omnino agat per propriam virtutem, possit ex sola impressione principalis agentis instrumentaliter operari. Et præcipue habet locum ista difficultas in instrumentis Dei. Creaturæ enim non utuntur instrumentis nisi tamquam adminiculis, quibus adiuvantur, sicut artifex utitur acumine serræ ut necessariæ sibi ad scindendum, et angelus applicat activa passivis ut indigens activitate eorum. Deus autem utitur instrumentis, non ut indigens illis, sed ut communicans eis, ut sibi cooperentur. Et ita difficultas est, an, ut instrumentum sit elevabile etiam a Deo, requiratur aliqua propria ipsius actio, quæ suscipiat elevationem causæ superioris; an vero etiam sine ulla propria actione possit talem motionem recipere et operari.

Circa quam difficultatem P. Suarez tom. 1. 3. p. disp. 31. sect. 9. et alii existimant non requiri propriam operationem instrumenti, ut a causa principali assumatur, quod ibi probat discurrendo per omnia genera instrumentorum Dei, naturæ et artis. Inter thomistas autem etiam est varietas in hac parte. *Nam* Ferrariensis 2. Contra Gent. cap. 21. circa sextam rationem D. Thomæ [3] requirit in instrumento propriam actionem distinctam ab ea, quæ sibi communicatur a superiori agente. Et sequitur Nazarius 1. p. q. 45. art. 5. controv. 2., Alvarez 3. p. disp. 66. et alii. *At vero* Caietanus 1. p. q. 45. art. 5. [4] et Bañez ibidem concl. 4. requirunt quidem actionem propriam in instrumento re-

[1] *Lu* — Potentia ... ipsam.
[2] *Lu* — sibi ... agente.
[3] *Le* XIII. 316. n. IX.
[4] *Le* IV. 472. n. XVI.

spectu effectus principalis agentis, non tamen distinctum terminum realiter, sed sufficit quod in eodem effectu seu termino aliquid correspondeat motioni principalis agentis et aliquid propriæ virtuti instrumenti, sicut actio collocans tres virgas ex propria virtute, solum dat illis situm localem ex ratione vero dirigente facit triangulum. *Alii vero*, ut Mag. Nuño 3. p. q. 62. art. 1. diffic. 7., tenent non requiri in instrumento aliquam actionem propriam et realem, ut elevetur a Deo, nec dispositionem aliquam proprie dictam, sed solum obedientialem, quæ largo modo dicitur operatio et non repugnantia ad suscipiendam motionem principalis agentis. Cui etiam suffragari videtur Lorca 3. p. disp. 63. loquens de instrumentis supernaturalibus.

SIT UNICA CONCLUSIO: **Ut instrumentum elevetur a Deo, requiritur, quod exerceat aliquam propriam actionem ita, quodsi omnino sit mortuum seu carens omni actione, non poterit elevari. Ceterum non requiritur, quod operetur aliquem terminum, qui sit dispositio ad effectum principalis agentis in subiecto, in quo ponitur talis effectus, ita quod sint distincti termini res operata per propriam actionem et per elevationem, quarum una sit dispositio ad aliam, sed sufficit quamcumque rem operari in quocumque subiecto, ita quod ex parte modi operandi modificet actionem divinam, et hoc est dispositive operari.**

Prima pars conclusionis probatur ex D. Thoma in 3. p. q. 62. art. 1. ad 2., ubi postquam dixit, quod instrumentum habet duas actiones, unam instrumentalem, secundum quam operatur non in virtute propria, sed in virtute principalis agentis, aliam propriam, quæ sibi competit secundum propriam formam, sicut securi competit scindere secundum propriam acuitatem, et facere lectum, ut est instrumentum artis, subdit, «quod non perficit instrumentalem actionem nisi exercendo actionem propriam; scindendo enim facit lectum. Et similiter Sacramenta corporalia per propriam operationem, quam exercent circa corpus, quod tangunt, efficiunt operationem instrumentalem ex virtute divina circa animam». Ubi S. Thomas eodem modo loquitur de instrumento artificiali et de supernaturali, quod movetur a Deo, ergo videtur esse de natura ipsius instrumenti, siquidem etiam in supernaturalibus requiritur. Imo ex eo probat D. Thomas non posse dari instrumentum creationis, quia instrumentum non participat actionem principalis agentis, nisi in quantum per aliquid sibi proprium operatur ad effectum principalis agentis, quod esse non potest in creatione, cum creatio sit ex nihilo, circa quod creatura non potest operari, ut patet in 1. p. q. 45. art. 5. Ergo etiam de potentia absoluta non potest dari instrumentum, nisi habeat aliquam propriam actionem.

RATIO vero huius sumitur ex his, quæ docet ipse D. Thomas q. 3. de Potentia art. 4. [1], quia actio alicuius etiamsi sit illius ut instrumenti, oportet quod ab eius potentia egrediatur; ergo requiritur aliqua actio talis instrumenti. Illa enim est actio talis instrumenti, quæ egreditur ab eius potentia, alioquin si nihil ab ea egreditur, nihil operabitur, et sic non erit instrumentum, quia si nihil ab eo egreditur, sed otiosum manet, non magis erit instrumentum Dei id, quod dicitur assumi pro instrumento, quam quod non assumitur.

DICES: Egreditur effectus tantum per virtutem communicatam a superiori agente, sed nihil egreditur a virtute propria instrumenti. *Sed contra est:* Quia, si virtus propria nihil agit, sed tantum virtus communicata a superiori agente, ita quod actio tantum exit ab illa virtute communicata, et nullo modo a propria virtute, non potest ex vi illius constitui instrumentum in ratione instrumenti, ut distinguitur a causa principali, quia causam esse instrumentalem non consistit in hoc tantum, quod operetur virtute ab alio participata, sed in hoc, quod operetur ultra propriam virtutem. Nam operari per virtutem participatam, nullo modo concurrente propria virtute, ut ultra illam operetur, etiam in causis principalibus invenitur, ut patet in aqua ex calore recepto calefaciente et in luna ex luce solis lucente [1], quæ non operantur instrumentaliter, eo quod effectus eis per se primo assimilantur. Si ergo instrumentum nihil operatur propria virtute, ut habeat effectum ultra propriam actionem, sed nihil omnino agendo ex se, solum recipit virtutem a superiori agente et illa sola agit, ex hoc præcise non habemus rationem sufficientem distinguendi illud instrumentum a modo agendi causæ principalis; siquidem hoc quod est recipere virtutem et agere per illam, non est operari ultra propriam virtutem, quia de facto si nihil operatur instrumentum propria virtute, sed tantum recipit virtutem alterius, in nullo ministrat superiori agenti, quia illa virtus ab illo recepta tantum operatur effectum principalis agentis, non illi ministrando, sed præcise effectum emittendo, licet per virtutem emendicatam ab alia, quæ tamen virtus se habebit tunc ut primo et per se operativa, non ut motio elevativa alterius actionis sibi ministrantis et deservientis. Ut ergo tamquam causa instrumentalis ministerialiter operetur, necesse est, quod habeat aliquam actionem, quæ in quantum propria est ministret, et in quantum elevata ultra proprium effectum aliquid attingat.

Secunda vero pars conclusionis constat pluribus exemplis. Nam potest Deus assumere actum immanentem, v. g. cogitationem vel visionem, ut aliquid extra se operentur, ut S. Thomas admittit 2. 2. q. 178. art. 1. ad 1., et tamen actus immanens secundum sibi propria nihil operatur in subiecto extra, ubi fit effectus. *Similiter* instrumenta corporalia, quæ assumuntur ad producendum aliquid spirituale, ut Sacramenta gratiam in anima, ignis torturam in dæmone, nullam dispositionem producunt propria actione in ipsum spiritum, quia propria eorum actio corporalis est, ergo non requiritur actio propria instrumenti ad producendam aliquam dispositionem in eo subiecto, in quo effectus principalis ponitur.

ET RATIO EST, quia virtus divina non assumit instrumentum quasi indigens illo vel effectu ab ipso producto ad principalem effectum producendum, sed solum ut cum communicatione et consortio illius operetur. Ergo sufficit accommodare se modo operandi instrumenti, ita quod ab ipso instrumento exeat operatio aliqua iuxta modum suum et attingat effectum aliquem ultra virtutem propriam, et sic ex parte modi operandi dispositive se habeat non ex parte alicuius rei operatæ.

QUOMODO AUTEM illa actio identificatur cum effectu a se distanti? *Respondetur*, quod actio illa elevata a Deo est virtualiter multiplex et plures effectus quasi partiales et inadæquatos respicit, sicut impulsus, qui plura proicit, calor, qui in plura subiecta agit, et sol in omnia inferiora, licet continuata vel contigua [2]; instrumen-

[1] *Pa* VIII. 31 b.

[1] *Lu* + et in intellectu ex lumine gloriæ videnti.
[2] *Lu* — vel contigua.

tum vero etiam [1] in separata inter se et [2] distantia supernaturaliter operabitur [3].

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur aliquibus instantiis ad probandum non requiri aliquam actionem propriam, ut instrumentum operetur, sed sufficere passionem vel motum. Nam sufficit contactus unius corporis cum alio ad faciendum miraculum, sicut corpus mortuum ad contactum corporis Elisæi revixit, et mors Christi ac resurrectio iam præterita efficienter operantur nostram iustificationem, ut constat ex D. Thoma 3. p. q. 50. art. 6. et q. 56. art. 1. Constat autem, quod mors non est actio, sed passio; et resurrectio præterita iam non est actio, sed solum manet terminus talis actionis. Ergo non requiritur ad operationem instrumentalem propria et vera actio instrumenti.

Ex alia parte instatur ad probandum, quod si requiritur actio propria instrumenti prævia ad elevationem causæ principalis, etiam requiretur aliquid productum tamquam dispositio ad effectum principalis agentis. Ideo enim negat D. Thomas 1. p. q. 45. art. 5. posse dari instrumentum creationis, quia instrumentum debet operari dispositive ad effectum principalis agentis, quod in instrumento creationis non invenitur, quia nullum præsupponit subiectum. Sed si non requiritur, quod producat aliquid in ipso subiecto, quod de novo fit, cessat ista ratio, quia instrumentum salvatur operando dispositive in uno subiecto et effectum principalem in alio, ubi nihil operatur dispositive. Ergo poterit ad creandum assumi instrumentum, quod operatur aliquid dispositive circa unum subiectum et nihil circa subiectum, quod creatur.

Ad primam instantiam RESPONDETUR in omnibus illis inveniri aliquam propriam actionem, quæ proxime assumitur ad operandum instrumentaliter. Nam ille contactus aliquam actionem adiunctam habuit, vel impulsus, quo proiectum est cadaver, vel gravitatis, qua descendit, vel etiam aliquam infrigidationem aut alterius qualitatis alterationem, qua fit contactus corporum secundum qualitates sensibiles. Mors autem et passio Christi et resurrectio dicuntur operari instrumentaliter nostram resurrectionem vel iustificationem ratione sui termini, id est corporis vel humanitatis productæ, cuius ipsæ sunt conditiones, ut humanitas Christi operetur per suas actiones et imperium tales effectus. Et ita D. Thomas 3. p. q. 56. cit., art. 1. ad 3. dicit, « quod resurrectio Christi est causa efficiens nostræ resurrectionis, in quantum humanitas eius, secundum quam resurrexit, est quodammodo instrumentum Divinitatis ipsius ». Et advertit ibi Caietanus [4], quod resurrectio Christi se habuit ut conditio ad hoc, ut humanitas Christi esset instrumentum resurrectionis nostræ, et similiter passio, ut esset instrumentum remissionis peccatorum. Quare humanitas passa et resuscitata est instrumentum Divinitatis, mediantibus tamen actionibus, quas facit vel in nostra resurrectione faciet, quæ distinctæ sunt a sua resurrectione. Nam « ipse Dominus in voce archangeli et in tuba Dei descendet de cœlo », id est in imperio movente angelum ad nostram resurrectionem,

[1] *Lu* — etiam.
[2] *Lu* — separata inter se et.
[3] *Lu* — operabitur.
[4] *Le* XI. 525. n. II.

quod imperium distincta actio est a resurrectione [1].

Ad secundam instantiam respondetur non requiri de necessitate, quod illa actio prævia instrumenti producat terminum realiter distinctum ab effectu principalis agentis, sed sufficit eundem effectum producere, licet modo ipsius instrumenti proprio. Sufficit etiam producere aliquid in subiecto distincto ab eo, in quo producitur effectus principalis agentis, ut cum assumitur actus immanens ad producendum aliquid extra. Nec D. Thomas dixit requiri ad instrumentum, quod operetur aliquam dispositionem ad effectum principalis agentis, sed quod dispositive operatur. In quo multi hallucinantur putantes idem esse operari dispositive et operari dispositionem, cum tamen salvetur operari dispositive, quando ex parte modi operandi modificat actionem principalis agentis, ut operetur modo causæ inferioris, licet non distinctum realiter effectum operetur vel non in eodem subiecto.

Et cum urgetur, quod secundum hoc non repugnabit dari instrumentum creationis in vi rationis D. Thomæ, RESPONDETUR adhuc repugnare tale instrumentum propter modum operandi creatum ipsius instrumenti, quia actio ipsius cum sit accidens, operatur dependenter a subiecto. Unde si divina actio elevat hanc actionem creatam et iuxta modum operandi eius se accommodat, non potest ex vi illius creare, quia creatio est ex nihilo, et sic opponitur modo operandi actionis, quæ est ex subiecto, et hoc ipso quod actio est accidens, non potest non esse in subiecto et ex subiecto operari. Quam rationem advertit D. Thomas quæst. illa 3. de Potentia art. 4. [2]

Quodsi instes ex P. Suarez, ubi supra [3], quia ad propriam actionem instrumenti non requiritur, quod sit in eodem subiecto, in quo effectus producitur, sed sufficit, quod in alio, sicut actus immanens existens in anima operatur instrumentaliter ad extra, ergo sufficit quod actio creativa instrumentalis existat in uno subiecto ut accidens et alibi operetur ex nihilo.

Quod explicatur *exemplo transubstantiationis*, quia etiam transubstantiatio caret subiecto, cum totam substantiam solum [4] habeat pro termino a quo, et tamen potest dari instrumentum respectu ipsius; ergo ex defectu subiecti non debet denegari instrumentum creationis. *Item* ad divinam potentiam non requiritur alia dispositio in instrumento quam obedientialis, ut obediat Deo moventi, et quod effectus possit ab ipso dependere. Ad hoc autem non requiritur, quod Deus accommodet se in modo agendi ipsi instrumento, sed sufficit, quod nolit fieri effectum sine consortio instrumenti et dependentia ab illo; ergo propria actio instrumenti non requiritur.

RESPONDETUR, quod bene potest actio esse in uno subiecto inhæsive secundum mutationem ipsius, et operari in alio distante a se tamquam in subiectum inadæquatum per similem mutationem. Sed quod elevetur ad operandum extra se sine ulla prorsus mutatione, sed ex nihilo, omnino repugnat, quia hoc ipso, quod actio aliqua est motus et dependens a subiecto, non potest operari sine motu, nisi destruatur actio et fiat non immutativa. Et ita poterit Deus intra lineam actionis immutantis [5] seu motus (et loquimur large de motu, prout etiam comprehendit actiones

[1] *Lu* — a resurrectione.
[2] *Pa* VIII. 31 b.
[3] 523 b 27.
[4] *Lu* cum ipsum solum.
[5] *Ro* immanentis.

spirituales et quascumque alias, quæ de [1] potentia ad actum procedunt et sunt in subiecto) subrogare diversos effectus vel subiecta, sive distantia sive indistantia, quæ per modum mutationis attingantur, sive contactu reali sive virtuali. Quod vero agat sine ulla mutatione, sicut requirit creatio, quæ est ex nihilo, hoc non potest esse nisi destructa specie illius actionis, quæ ex sua natura est motus seu mutatio aliqua. Si autem creat, creat ut non mutatio, atque adeo non operans modo ipsius instrumenti se accommodando, quod esset non uti illo ut instrumento.

Nec obstat exemplum de transubstantiatione, quia est vera mutatio, non formalis, sed totalis. Neque enim corpus Christi creatur, sed panis mutatur in ipsum, et ita ex parte subiecti, quod transmutatur et convertitur, potest actio instrumenti elevari a Deo, ut intra lineam mutationis operetur transubstantiationem, quod insinuat D. Thomas in 4. dist. 8. q. 2. art. 3. ad 3. [2] dicens « nihil deperire dignitati corporis Christi, si aliqua creatura accipiat instrumentalem virtutem operandi in id, quod in corpus Christi transubstantiatur ». Sentit ergo D. Thomas instrumentum transubstantiationis attingere subiectum, quod mutatur, et ideo talis actio non amittit rationem mutationis, licet elevetur a Deo ad operandum mutationem non naturalem neque formalem, sed totalem, et ita transubstantiationem esse veram mutationem, tamquam conversio ab existenti in existens, ut docet late D. Thomas in 4. dist. 11. q. 1. art. 3. quæstiunc. 3. [3]

Ad aliam instantiam respondetur sufficere ad divinam virtutem dispositionem obedientialem instrumenti. Sed tamen ista obedientialis dispositio secundum potentiam est non repugnantia seu capacitas obediantialis, et secundum actum est aliqua actio, quæ elevatur a Deo, quia nisi ipsum instrumentum vere producat et agat, instrumentum in actu non erit; non potest autem producere nisi actionem, quæ sit accidens et mutatio.

Ultimo instabis in aliquibus instrumentis, in quibus non apparet aliqua actio prævia ipsius instrumenti præter operationem principalis agentis. V. g. *sigillum* imprimens figuram non apparet, quam actionem habeat præter ipsam impressionem figuræ. Similiter in *serra* non datur virtus activa præter virtutem moventis illam ad scindendum. Nam durities non est virtus activa, sed resistitiva, multo minus quantitas et figura ipsius serræ activa sunt; neque gravitas, quia hæc solum movet deorsum, et sic serra non scinderet nisi deorsum versus. Item etiam *phantasma* attingit instrumentaliter speciem spiritualem productam ab intellectu agente, et tamen non apparet, quid prævium operetur in anima vel intellectu. *Denique*, si illa actio propria instrumenti est prævia ad motionem principalis agentis, ergo distinguitur ab illa, alias esset prævia ad seipsam. Si vero distinguitur, ergo non eodem motu fit, v. g. scissio serræ et productio lecti, quod negat D. Thomas 3. p. q. 62. art. 1.

Respondetur ad exemplum de sigillo et serra aliisque similibus instrumentis operari actione propria, v. g. duritia aut gravitate, quæ impulsa comprimit ceram et imprimit figuram. Et duritia non solum est resistitiva, sed etiam divisiva vel fractiva alterius, sicut et acumen. Duritia enim impulsa per seipsam dividit aut frangit, acumen penetrat seu dividit, licet verum sit, quod ad sic dividendum adhuc ut causa principalis dependeat ab impulsu et motione non quatenus artificiosa, sed quatenus impulsiva præcise, sicut piper aut vinum non calefaciunt nisi prius calefacta a stomacho, ab artificiosa vero motione dependet non ad scindendum, sed ad faciendum lectum verbi gratia.

Ad illud exemplum de phantasmate latius dicetur in libris de Anima, ubi [1] videri potest q. 10. [2] Nunc breviter dicitur phantasma non esse proprie instrumentum effectivum intellectus agentis ad producendas species, sed obiectivum, quatenus præbet obiecta habilia, ut intellectus agens producat species, quas non sufficit producere phantasma, quia non est intelligibile in actu, sed determinat ipsum intellectum agentem quasi materia obiectiva. Unde dicit D. Thomas 1. p. q. 84. art. 6. in fine corporis, « quod cognitio sensibilis non est perfecta et totalis causa intellectivæ cognitionis, sed magis quodammodo est materia causæ ». Et Cajetanus 1. p. q. 85. art. 1. in fine [3], docet, quod phantasma proprie non est instrumentum intellectus, sed vocatur large instrumentum, quatenus omnis causa ex se non sufficiens ad aliquem effectum, sed indigens virtute alterius instrumentum eius dicitur, sicut etiam color potest dici instrumentum lucis, quia color sine luce non sufficit movere visum. Est tamen differentia, quod lux informat superficiem coloratam informatione reali, intellectus autem agens non informat realiter phantasma neque illi communicat aliquam virtutem aut lucem, ut aliqui putarunt, sed illuminat phantasmata, inquit S. Thomas q. 85. art. 1. ad 4. « quia, sicut pars sensitiva redditur virtuosior ex coniunctione ad intellectum, ita phantasmata ex virtute intellectus agentis redduntur habilia, ut ex eis species intelligibiles abstrahantur ». Igitur hæc habilitas illuminatio nuncupatur. Non vero in se recipiunt lucem spiritualem informantem illa, sed lux spiritualis, si qua datur, est ipsa species producta in intellectu possibili ab intellectu agente determinato per tale phantasma, quod ex coniunctione ad intellectum est sic habile, ut ex illo formari possit talis species. Quomodo [4] autem phantasma influere possit in productionem talis speciei, videatur in loco cit. ex libris de Anima.

Ad ultimum dicitur illam actionem instrumenti aliquando esse actionem prævium et realiter distinctam a motione causæ principalis sicut ablutio aquæ et productio gratiæ, quia sunt termini realiter distincti; aliquando vero solum est prævia actio virtualiter et secundum aliquam formalitatem tantum, quia termini ipsi solum formaliter sunt distincti, et non realiter, sicut quando securis scindendo facit lectum, divisio quantitatis et forma producta per artem non sunt termini realiter distincti, sed formaliter secundum aliquos respectus et modos, quibus figura illa aut divisio perfectior est. Et sic sufficit, quod actio prævia sit secundum aliquam formalitatem distinctam a forma artificiosa, non vero realiter sit distincta.

---

[1] *Lu* — de ... subiecto.
[2] *Pa* VII. 597 a.
[3] l. c. 637 a.

[1] *Lu* — ubi ... q. 10.
[2] Phil. nat. 4. p. q. 10. art. 2.
[3] *Le* V. 333. n. X.
[4] *Lu* — Quomodo ... de Anima.

SECUNDA PARS

PHILOSOPHIÆ NATURALIS

Secundam partem, quæ tractat de ente mobili incorruptibili, quod est cœlum, auctor non edidit.

TERTIA PARS

PHILOSOPHIÆ NATURALIS

« *Lectoribus* [1].

« Tertiam hanc Philosophiæ partem in duodecim quæstiones distributam damus, quibus fere omnia, quæ in prima parte Philosophiæ quasi in communi discussa sunt, iterum ad limam revocantur, et in speciali disputata singularem lucem communi illi de ente mobili tractatui afferre possunt. Et ideo etiam necessarium fuit, quædam laxiori discussione enodare, ut particularior minutiorque notitia de his, quæ in universali tantum disputata fuerant, traderetur. Seorsum Aristotelis textum summatim reposuimus, eius ordinem seriemque explicantes, gnari quantum ex illius recta dispositione et contexturæ intelligentia addiscentium profectus augeatur. Adiecimus præterea „ tractatum de Meteoris ", qui librorum de Generatione quasi appendix et pars quædam est, utpote de mixtis imperfectis, et quæ proxime ad elementorum naturam accedunt, agens. Inde vero ad ultimam Philosophiæ partem, quæ de Anima agit, propediem prelo evulgandam, pro totius liberalium disciplinarum cursus complemento benevoli lectoris animum invitamus. Et utinam in aliqualem Dei gloriam et doctrinæ D. Thomæ defensionem possit deservire. Vale ».

Huic tertiæ Philosophiæ parti auctor hanc *dedicationem* præfixit:

---

[1] Præfatio auctoris ad tertiam partem Philosophiæ.

DIVÆ MATRI,
TOTIUS SAPIENTIÆ ILLUMINATRICI,
VIRGINI OPTIMÆ MAXIMÆ
SACRUM.
ET THRONO SACRORUM PEDUM EIUS [1],
CŒLESTIS DOCTRINÆ ANGELO,
FIDISSIMO DIVINÆ VOLUNTATIS
INTERPRETI [2],
SPLENDIDISSIMO FIDEI
ATHLETÆ [3],
INEXPUGNABILI ECCLESIÆ
CLIPEO,
D. THOMÆ AQUINATI
UNIVERSAM PHILOSOPHIAM
IRRADIANTI.

Ipse dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram, ut sciam dispositionem orbis terrarum et virtutes elementorum [4].

[1] Deuteron.
[2] Clemens VIII. (Acta SS. Martii I. 741).
[3] Paulus V. (Acta SS. Martii I. 743).
[4] Sap. 7. 17.

PROŒMIUM.

Post explicatum ens mobile in communi in octo libris Physicorum et ens mobile incorruptibile, quod est cœlum, de quo tractatum est in *secunda* parte Philosophiæ [1], sequitur in hac *tertia* agere de ente mobili corruptibili et generabili secundum omnes illos motus, qui ad generationem pertinent vel ad illam ordinantur. Nam secundum quod res generabiles ordinari possunt per motum localem ad acquirendum locum naturalem et situationem in universo, pertinet de illis agere ad libros de Cœlo et Mundo, ubi licet agatur principaliter de cœlo, adæquate tamen agitur de toto universo, quod componitur etiam ex elementis, secundum quod disponuntur per situationem corporum in ipso.

Totum autem, quod pertinet ad ens generabile et corruptibile comprehendit Aristoteles duobus libris. *In primo* explicat omnes mutationes ad generationem et corruptionem pertinentes. *In secundo* descendit ad explicandum corpora, quibus conveniunt istæ mutationes, scilicet elementa et corpora mixta, quatenus videlicet sunt principia qualitatum activarum et passivarum, secundum quas fiunt istæ mutationes ipsaque generatio et corruptio.

Mutationes autem, quæ principaliter ad ipsam generationem consequuntur vel ordinari possunt ad illam, sunt septem. *Prima* et principalis est ipsa generatio substantialis et eius oppositum, scilicet corruptio. *Secunda* et quæ propinquius ad ipsam ordinatur, est alteratio, quæ generice est una, dividitur vero in tres species, simplicem alterationem, intensionem et remissionem. *Tertia* est nutritio vel loquendo communius aggeneratio, *quarta* augmentatio, *quinta* reactio et repassio, *sexta* addensatio et rarefactio. *Septima* mixtio. Quæ omnia in primo libro tractantur a Philosopho.

Circa corpora vero generabilia tria præcipue considerat in secundo libro: *Primo* circa elementa, quibus qualitatibus prædita sint et quomodo inter se contrarientur; *secundo* circa mixta, quomodo temperata sint; *tertio* circa omnia corpora, quæ corrumpuntur, an videlicet possint iterum reproduci hoc ipso, quod

[1] Editio Lugdunensis rationem reddens, cur huic tractatui titulum s e c u n d æ partis apposuerit, hisce Prœmium incipit: «Post explicatum ens mobile in communi in octo libris Physicorum et ens mobile incorruptibile, quod est cœlum, de quo in secunda parte Philosophiæ tractari solet, nos autem aliqua de hac materia in prima parte insinuavimus, sequebatur nunc secundum ordinem pars tertia. Quia tamen ab huius scientia tironibus posset aliquid intermissum censeri ideoque cursus noster mancus iudicari, titulum secundæ partis huic tractatui apposuimus iuxta ordinem nostrum, etiamsi secundum ordinem Philosophiæ t e r t i æ partis titulus apponi deberet. Sequitur igitur in hac tertia parte Philosophiæ etc.». Vide Præf. ad I. vol. XIV., et ad hoc II. vol. n. 3.

semel desinunt esse, quod etiam de quacumque alia re, quæ corrumpitur, potest inquiri.

De materia et subiecto horum librorum.

Constat ex his, quæ diximus in q. 1. Phys. [1], subiectum adæquatum Philosophiæ esse ens mobile. Licet autem obiectum formale sit unicum et impartibile, hoc ipso quod scientia una est secundum speciem atomam, tamen subiectum seu materia multiplex est, quia una eademque scientia de diversis rebus agit, licet sub unica ratione formali.

Et ita inquirimus in præsenti, quæ pars entis mobilis pertineat ad propriam materiam et subiectum istius tractatus de Generatione, quæ pars quædam est unius scientiæ naturalis. Et fere omnes conveniunt pertinere ad istos libros illud ens mobile, quod est generabile et corruptibile, cum in nulla alia parte Philosophiæ agatur de illo nisi hic. In libris enim de Anima agitur de ente mobili animato, quod licet corruptibile sit, non tamen agitur de illo, secundum quod corruptibile, sed secundum rationem viventis seu animati et secundum motus vitales. In libris autem de Cœlo, ut diximus, solum agitur de motu incorruptibili vel de toto universo, ut componitur ex corporibus simplicibus.

Solum potest esse difficultas, an subiectum istorum librorum sit ens mobile ad formam substantialem, et sic solum generatio ipsa substantialis consideretur per se, de alteratione vero aliisque mutationibus ad generationem ordinatis solum tractetur quasi de subiecto secundario et quasi reductive, an vero adæquatum subiectum sit ens generabile, ut abstrahit a generabili substantialiter vel accidentaliter, licet principale subiectum sit generabile substantialiter seu ipsa substantialis generatio.

Respondetur in sententia Divi Thomæ in proœmio librorum de Generat. [2] verius videri subiectum istorum librorum esse ens generabile in secundo sensu allato, scilicet ut abstrahit a generabili substantialiter vel accidentaliter, licet præcipuum subiectum sit generabile secundum substantiam seu generatio ipsa substantialis. Dicit enim, quod pertinet ad istos libros tractare de motibus, « qui non sunt communes omnibus corporibus, sed inveniuntur in solis inferioribus », qui utique sunt omnes præter ubi, qui etiam in superioribus corporibus invenitur. « Inter quos principatum obtinet generatio et corruptio; alteratio enim ordinatur ad generationem sicut ad finem, augmentatio etiam consequenter se habet ad generationem ». Ubi illa causalis D. Thomæ « alteratio enim » etc. non reddit causam, cur in istis libris agatur de alteratione, sed cur alteratio sit motus minus principalis quam generatio. Et ita non agitur hic de alteratione solum reductive, sed tamquam de subiecto minus principali, sicut Metaphysica agit de accidente; subiectum autem principale est generatio substantialis, sicut in Metaphysica substantia vel Deus, in Logica demonstratio. Id enim significat D. Thomas dicens, quod in his motibus principatum obtinet generatio.

Ratione etiam id constat, quia alteratio et augmentatio et reliqui alii sunt vere species motus et per se. Ergo de illis agit Philosophia tamquam de aliquo pertinente ad illam per se, et non reductive, sicut etiam agit de motu locali in libris de Cœlo et de Augmentatione hic. Ergo assignanda est aliqua pars Philosophiæ, quæ per se agat de illis, sicut agit de motu locali. Non est autem alia pars, in qua tractetur de alteratione et augmentatione nisi in ista.

Unde colligitur, quod subiectum istorum librorum est mobile ad formam intrinsecam, secundum quam fit generatio vel corruptio vel quæ ad illam ordinatur. Nec propterea agit de aliquo conflatu ex substantia et accidente, ita quod subiectum eius sit aliquod analogum, *tum* quia subiectum eius non est accidens et substantia, sed mobile ad formam substantialem vel accidentalem, quod in se quidem substantia est subiective, licet terminative ad aliquid accidentale terminari possit. *Tum etiam*, quia de accidente et substantia potest tractari in aliqua scientia tamquam de obiecto univoco in ratione scibilis, licet sit analogum in ratione entis, sicut patet in Metaphysica, quæ est unica scientia et tractat de accidente et substantia, eo quod bene possunt res analogice convenientes manifestari eodem lumine et ex eisdem principiis, et sic in ratione manifestabilis et scibilis convenire univoce.

Obicies: Si pertinet ad istos libros per se agere de augmentatione et nutritione, ergo non pertinebit per se agere de illis ad libros de Anima, cuius oppositum diximus ex D. Thoma in initio Physicorum distribuentes partes Philosophiæ iuxta species motus, in quibus augmentatio, quia vitalis est, pertinet ad libros de Anima, vel agetur de augmentatione in eadem scientia bis. *Secundo* sequitur, quod tractatus iste de Generatione præcedat tractatum de Cœlo, siquidem in tractatu de Cœlo agitur de motu locali, qui imperfectior est motu generationis, cum terminetur ad ubi, quod est imperfectius quantitate, qualitate et substantia, ad quæ motus isti terminantur.

Ad primum respondetur in his libris agi de augmentatione et nutritione, non ut sunt motus vitales et ab anima vivente, sed ut sunt mutationes quædam corruptivæ vel generativæ partialiter. Non est autem inconveniens, quod de eodem bis tractetur in eadem scientia secundum diversas considerationes, sicut in libris de Cœlo agitur de elementis, quatenus in hoc universo determinatam situationem ad locum postulant, in his autem libris, quatenus sunt generabilia et corruptibilia. In initio autem Physicorum diximus de motu augmentationis agi in libris de Anima, quatenus vitalis motus est et ab anima procedit, non sub ratione motus corruptivi.

Ad secundum respondetur ad summum probare, quod libri de Generatione sunt priores dignitate quam libri de Cœlo, non tamen ordine doctrinæ, cum potius ab imperfectioribus procedatur. *Addo*, quod licet motus localis ex præciso conceptu ad suum terminum, qui est ubi, sit imperfectior alteratione et generatione, tamen motus localis, qui convenit cœlo, prius tractari debet in Philosophia quam alii motus, tum quia subiectum talis motus est aliquid dignius et superius, scilicet ipsum cœlum; tum quia habet causalitatem motus eius in reliqua inferiora, et sic dato, quod incipiendum sit ab eo, quod est dignius et perfectius, etiam a motu locali isto, qui cœlo convenit, incipiendum est, quia prout sic causans est dignior. *Denique* motus localis universalior est et pluribus conveniens quam alteratio et augmentatio, invenitur enim in omni corpore; a communioribus autem incipiendum est.

[1] art. 1.
[2] *Le* III. 261. n. 1.

ORDO QUÆSTIONUM.

Totum tractatum duodecim quæstionibus absolvemus, novem circa primum librum et tribus circa secundum. Prima erit de generatione substantiali, secunda de corruptione ei opposita, tertia de alteratione in communi, quarta de alteratione in speciali, ut de intensione et remissione etc., quinta de reactione et repassione, sexta de mixtione, septima de condensatione et rarefactione, octava de augmentatione et nutritione, nona de subiecto accidentium et principio individuationis.

Circa secundum librum quæstio decima erit de elementis, undecima de mixtis, duodecima de reproductione rei præteritæ.

TABULÆ SYNOPTICÆ

AD TERTIAM PARTEM PHILOSOPHIÆ NATURALIS: DE ENTE MOBILI CORRUPTIBILI

TABULA I.

De ente mobili corruptibili

- de generatione (in lib. 1. de Gener. et Corrupt.)
  - de generatione mutatione: q. I-VIII. (vide tab. II.)
  - de termino generationis, i. e. de subiecto accidentium et de principio individuationis: q. IX.
- de corporibus generabilibus (in 2. lib. de Gener. et Corrupt.)
  - de singulis
    - de elementis: q. X.
    - de mixtis: q. XI.
  - de omnibus
    - quoad reproductionem
    - quoad durationem

    } q. XII.

TABULA II.

De generatione mutatione

- DE GENERATIONE PERFECTA
  - de ipsa generatione: q. I.
  - de eius opposito, i. e. de corruptione: q. II.
- DE MUTATIONIBUS AD GENERATIONEM PERFECTAM PERTINENTIBUS
  - de *instrumento* generationis: de alteratione
    - in communi: q. III.
    - de eius speciebus, i. e. de intensione et remissione: q. IV.
  - de mutationibus generat. et alterat. *concomit.*
    - de actione et reactione: q. V.
    - de mixtione: q. VI.
  - de speciali alteratione tangente explicationem *quantitatis:* de condensatione et rarefactione: q. VII.
- DE GENERATIONE IMPERFECTA: de aggeneratione: q. VIII.

CIRCA LIBRUM PRIMUM DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE

DE ORTU ET INTERITU RERUM IN COMMUNI

SUMMA TEXTUS LIBRI PRIMI ARISTOTELIS DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE [1]

Intentum Aristotelis in hoc primo libro est disserere de ortu et interitu rerum in communi et de his, quæ generationem ipsam consequuntur vel concomitantur. In secundo autem libro agit de generabili et corruptibili in particulari, scilicet de elementis, quæ sunt prima corpora generabilia, et de mixtis, quæ ex illis primis conflantur.

Circa generationem in communi decem capita distribuit hoc ordine: In primis duobus refert antiquorum sententias circa generationem et corruptionem et distinctionem earum ab alteratione. In duobus sequentibus suam sententiam declarat. A quinto capite usque ad decimum agit de his, quæ generationem vel concomitantur vel consequuntur, sicut de augmentatione et nutritione, de actione et reactione, contactu et mixtione.

Summa cap. 1.

In hoc capite intendit Philosophus refutare **duas opiniones antiquorum** circa differentiam generationis et alterationis, in sequenti vero capite alias duas circa modum, quo dicebant aliqui fieri generationem. Opiniones ergo antiquorum, quas refutat in hoc primo capite sunt duæ:

Prima eorum, qui ponebant tantum esse unum principium rerum naturalium illudque esse ens actu. Hi enim non poterant distinguere generationem ab alteratione.

Secunda opinio fuit eorum, qui ponebant plura principia. Qui quidem poterant ponere generationem substantialem distinctam ab alteratione, sed de facto non ponebant illam, quia ipsas qualitates dicebant esse formas elementorum, ut calorem et frigus, negabant autem posse unum elementum converti in aliud, quia non ponebant illa esse composita ex materia et forma, sed esse primas materias non resolubiles in alia principia. Specialiter autem arguit Empedoclem, quod sibi contradixerit, quia ex una arte negabat unum elementum generari ex alio secundum substantiam, ex alia ponebat omnia a principio fuisse unum per confusionem et chaos, quasi amicitia ea omnia confundente. Quod sine corruptione esse

[1] 314.

non poterat, aut si non erat corruptio et generatio, quomodo ex illo uno emergebant plura diversificata?

Summa cap. 2.

Duo facit Aristoteles in hoc capite: Primo proponit duas alias opiniones antiquorum circa modum generationis substantialis, secundo specialiter disputat contra secundam eiusque rationem solvit.

Quoad primum docet Aristoteles iam tunc fuisse communem opinionem, quod generatio et alteratio distinguerentur, et quod generatio fiebat per congregationem aliquorum sicut corruptio per disgregationem, alteratio vero per aliquarum passionum transmutationem. In assignanda autem congregatione, ex qua fiebat generatio, alia erat opinio Platonis, alia Democriti et Leucippi. Nam Plato dicebat fieri generationem per congregationem superficierum seu linearum, Democritus autem per congregationem atomorum seu corporum indivisibilium.

Quoad secundum ponit rationem Democriti et solvit eam.

Ratio erat hæc: Vel corpora naturalia componuntur ex corporibus indivisibilibus vel ex divisibilibus. Si primum habetur intentum. Si secundum, ergo illa divisibilia poterunt iterum dividi, et sic si fiat totaliter omnis divisio possibilis, tunc illa facta vel quod remanet erit corpus divisibile, et hoc non, quia supponimus factam omnem divisionem; vel erit nihil, et sic corpus ex nihilo componeretur, ex nihilo autem nihil fit; vel erunt puncta, et hoc est impossibile, quia alias corpus ex solis punctis componeretur, punctum autem additum puncto non facit maius, cum careat quantitate; vel tandem resolvetur in qualitates, et hoc non, quia alias corpus ex solis qualitatibus constaret, et qualitates sic resolutæ essent separatæ a corpore.

Respondet Aristoteles corpus esse divisibile in alia divisibilia successive et syncategorematice et in potentia, non autem posse omnem divisionem actu esse positam, sed ita dividi aliquid in actu, quod adhuc manet divisibile, sicut dicimus ex materia aeris posse diversa generari, sed non simul; semper enim remanet ad aliquid in potentia. Postremo ostendit non fieri generationem naturalem per congregationem diversarum rerum, quia generatio non fit per positionem et situationem partium sicut artefacta, ut navis aut domus, sed quia hoc totum dissolvitur et aliud totum generatur.

Summa cap. 3.

Tria facit Aristoteles in hoc capite: Primo inquirit, an detur generatio simpliciter, id est qua fiat ens simpliciter et substantialiter. Secundo proponit duo dubia ad resolutionem quæstionis necessaria. Tertio solvit principalem quæstionem.

Circa primum ponit rationem dubitandi, quia si fit ens simpliciter, debet fieri ex suo contrario, scilicet ex non ente simpliciter. Hoc autem est impossibile, quia id, ex quo aliquid fit, existit in eo, quod fit, et prædicatur de eo, sicut lignum, ex quo fit arca, est in arca et de ea dicitur, et sic non ens existeret in ente et prædicaretur de eo.

Circa secundum proponit duo dubia, ex quibus pendet resolutio quæstionis:

Primum, quare generatio numquam cesset ex parte causæ materialis. Si enim in generatione fit ens simpliciter, in corruptione desinit aliquid simpliciter, et sic per corruptionem consumitur aliqua entitas. Cum autem tota entitas universi sit finita, tandem consumetur per corruptiones rerum.

Respondet causam huius non esse, quia materia sit infinita, cum nullum infinitum in actu detur, nec quod res, quæ generantur, modo fiant minores quam ante et sic deinceps, cum non videamus istam minorationem, sed res æquales suis generantibus fieri, sed causam esse, quia corruptio unius est generatio alterius eadem materia permanente, et ita finita materia sufficit pro infinitis generationibus.

Secundum dubium est, quare si corruptio unius est generatio alterius, quædam dicuntur generari simpliciter, ut dum homo fit ex embryone, quædam secundum quid, ut dum ex homine ge-

neratur cadaver, potius dicitur mori hominem quam generari aliquid.

Respondetur hoc iudicandum esse ex termino generationis; aliquando enim acquiritur forma completa et ultima, aliquando forma media et qua paratur via ad aliam. Quando acquiritur forma primo modo dicitur generari aliquid simpliciter, quia ibi sistit generatio, ut cum fit homo, equus, lapis etc. Secundo autem modo dicitur fieri secundum quid, quia adhuc restat aliquid faciendum, ut cum fit forma embryonis, restat fieri hominem, et cum fit cadaver, restat fieri terram, ad quam tenditur per formam cadaveris. Item, cum generatur accidens, fit generatio secundum quid, cum substantia sit ens simpliciter. Denique, cum generatur aliquid, quod non facile sentitur, ut aer, dicitur vulgo generari aliquid secundum quid.

CIRCA TERTIUM respondet dari generationem simpliciter. Ratio est, quia datur progressio ad esse simpliciter, ut ad formam ignis, ex non esse talis formæ, quod est non esse simpliciter in materia; ergo datur generatio simpliciter, sicut et corruptio, cum e contra mutatur illud esse simpliciter in non esse. Quid sit autem illud subiectum commune utrique formæ, scilicet materia, an sit non ens? Respondet esse ens in potentia, non vero ens actu; solum autem habet esse non-ens ratione privationis adiunctæ, quia caret forma. Et sic non fit generatio ex non ente omnibus modis, sed ex ente in potentia.

SUMMA CAP. 4.

Explicata quæstione an est circa generationem simpliciter, scilicet eam dari, **in hoc capite explicat, quid sit, et facit duo:** Primo docet, quid sit generatio et alteratio; secundo differentias inter eas assignat.

CIRCA PRIMUM supponit differre accidentia a substantia, quia illa inhærent in ista, ut albedo in homine, et circa utrumque posse dari mutationem; videmus enim aliquando hominem substantialiter perire, aliquando secundum accidentia, ut secundum colorem vel calorem mutari.

Quo supposito dicit alterationem esse mutationem circa qualitatem eodem subiecto sensibili manente, ut dum calefit aqua, quæ prius erat frigida. Generatio vero substantialis est mutatio secundum totam rei substantiam vel subiectum, et ideo non manet idem subiectum sensibile, ut cum ex ligno generatur ignis; solum enim manet materia prima, quæ non est secundum se sensibilis, sed ratione formarum.

CIRCA SECUNDUM ad tradendum differentias inter alterationem et generationem supponit, quod in ipsa generatione aliquando fit etiam transmutatio qualitatum, ut cum ex aqua frigida fit ignis calidus, aliquando non fit mutatio qualitatum, quia similis qualitas manet in genito et in corrupto, non vero contraria, v. g. cum ex aqua fit aer, in utroque manet diaphaneitas seu transparentia.

Hoc supposito assignat duas differentias inter alterationem et generationem: Prima ex parte termini producti, quia in alteratione producitur qualitas, in generatione vero forma substantialis; secunda ex parte subiecti, quia subiectum alterationis est materia informata seu facta in actu, generationis vero est materia prima informabilis, quæ est ens in potentia.

SUMMA CAP. 5.

Ab hoc capite incipit Philosophus tractare ea, quæ generationem consequuntur vel concomitantur. Et primo **agit de augmentatione et nutritione in isto capite, in quo tria præstat:** Primo ponit differentiam augmentationis ab alteratione et generatione. Secundo explicat modum, quo fit augmentatio et diminutio. Tertio explicat, quomodo differat nutritio et augmentatio.

CIRCA PRIMUM dicit augmentationem differre ab alteratione et generatione in duobus: Primum ex parte terminorum ad quos, quia alteratio est ad qualitatem, generatio ad substantiam, augmentatio autem ad quantitatem. Secundo, quia id, quod generatur vel alteratur, non necessario mutat locum, ut cum in eodem loco corrumpitur lignum et fit ignis, augmentatio autem cum faciat crescere quantitatem, necessario

mutationem aliquam exigit in loco, in quo extenditur, et opposito modo se habebit diminutio.

CIRCA SECUNDUM, ad explicandum modum augmentationis proponit duo dubia et solvit, duo item colligit corollaria seu suppositiones.

Primum dubium est, an id, quod augetur, requirat additionem alicuius habentis magnitudinem vel carentis illa. — Respondet requiri, quod alimentum, ex quo fit augmentatio, quantitatem habeat, tum quia debet habere materiam, quæ sine forma non est, neque hæc sine quantitate; tum quia debet addere quantitatem ad præcedentem, ergo aliquam habere debet.

Secundum dubium est, supposito, quod tam illud corpus, cui advenit augmentum, quam alimentum ipsum debent habere quantitatem, quodnam ex illis dicatur augeri. — Respondet non augeri alimentum, sed corpus illud, cui alimentum advenit per illud augmentum. Sumitur ratio ex triplici conditione ad augmentum requisita: *Prima*, ut illud, quod augetur, secundum omnes partes augeatur; *secunda*, ut omnibus et singulis eius partibus aliquid de novo addatur; *tertia*, ut illud, quod augetur, idem numero perseveret. Cum ergo alimentum non permaneat, sed convertatur in substantiam viventis, id autem, quod alitur et in cuius substantiam convertitur, perseveret idem, profecto hoc est corpus, quod augetur.

Duo autem, quæ supponit ut certa: *Alterum* est per augmentationem primo augeri partes similares, id est quæ sunt eiusdem rationis in toto et in partibus, ut tota caro, totum os etc. Ratione autem partium similarium dicit augeri partes dissimilares, v. g. pes, manus, brachium, quæ ex ipsis similaribus et aliis adiunctis constant. *Alterum* est, quod augmentatio fit secundum partes formales, quatenus vivens toto tempore manet idem numero, quod secundum partes formales verificatur.

CIRCA TERTIUM colligit duas intercedere mutationes in augmento viventis, unam substantialem, qua alimentum corrumpitur et formam viventis induit, alteram accidentalem, qua maior quantitas acquiritur. Et istæ mutationes conveniunt in uno, scilicet quod utraque fit per aliquam additionem alimenti et quantitatis, differunt vero in duobus: *primum*, quod augmentatio fit ex quanto in potentia, nutritio vero ex eodem ut in potentia caro vel os; *secundum* quod nutritio durat tempore vitæ, augmentatio vero non, sed quamdiu virtus est ita fortis, ut plus possit convertere quam deperdere.

SUMMA CAP. 6.

In hoc capite **agit Philosophus de contactu requisito inter agens et passum et facit duo:** Primo explicat necessitatem agendi de contactu corporum; secundo explicat tres modos contactus et, quis eorum pertineat ad præsens, explicat.

CIRCA PRIMUM ostendit necesse esse agere de contactu, quia necesse est agere de actione et reactione mutua et de elementis et mixtis, quæ ex eis fiunt; quæ omnia sine contactu fieri non possunt, et ideo de illo est agendum.

CIRCA SECUNDUM ponit tres modos contactus: Primus, qui sequitur solam positionem localem et competit corporibus etiam mathematice consideratis, et sic definitur, « quod ea se tangunt, quorum extrema (id est superficies) sunt simul et habent determinatam magnitudinem ».

Secundus est proprie contactus physicus, quando scilicet activa et passiva mutuo in se agunt et patiuntur et extrema sunt simul, sicut aer et aqua, quando mutuo in se agunt et sunt coniuncta; est enim contactus physicus, quia est secundum motum seu actionem et passionem.

Tertius est contactus communiter dictus, quia non est mutuus nec reciprocus, sed ita unum agit, quod non patitur ab alio, sicut intelligentiæ tangunt cœlos, sicut cœlum tangit hæc inferiora, sicut contristans contristatum. *Et sola secunda acceptatio contactus pertinet ad præsens.*

Denique concludit duo: *Alterum* est, quod agens et patiens habent contrarias qualitates. *Secundum* est, quod moveri communius se habet quam agere,

sumendo agere stricte ut opponitur passioni, quæ est cum corruptione, et sic agere est movere cum dispositione ad corruptionem, quod non omni movere competit.

Summa cap. 7.

In hoc capite et duobus sequentibus agit Philosophus de actione et reactione, et quidem in hoc capite explicat conditionem agentis et passi tum absolute, tum quando mutuo repatiuntur. In sequentibus adducit duas opiniones antiquorum circa modum agendi et patiendi. Et tandem in capite nono ex propria sententia explicat quatuor conditiones ad agendum et patiendum requisitas.

Igitur in hoc septimo capite facit tria: Primo explicat conditionem et naturam agentis et passi quantum ad hoc, quod debeat passum esse simile agenti vel dissimile; secundo quantum ad hoc, quod agens repatiatur a passo; tertio explicat, ad quod genus causæ pertineat agens et passum.

Quantum ad primum refert imprimis duas philosophorum opiniones, quarum *prima* dicebat agens et passum debere esse dissimile; si enim utrumque est simile, non est maior ratio, cur hæc agat quam illud. *Secunda* dicebat debere esse simile, quia quæ sunt disparata et dissimilia, nec agunt nec patiuntur, ut album non agit in dulce, neque in grave aut leve etc.

Utramque Aristoteles reicit ut diminutam. Quod enim non possint omnino esse *similia* probat, quia non esset ratio, cur alterum esset agens, alterum patiens, et quia alias multo magis aliquid in seipsum ageret, si ageret in omnino simile. Quod vero non possint esse omnino *dissimilia*, constat, quia agens et passum non possunt esse omnino diversa, ut calor et quantitas, quæ in se non agunt, sed debent esse contraria, contraria autem sub eodem genere sunt, et sic habent aliquam convenientiam et similitudinem.

Quare ex hoc colligit, quod agens et passum partim debent esse dissimilia, scilicet a principio actionis, quia tunc contraria sunt, partim similia, scilicet in fine actionis, quia agens intendit assimilare sibi passum.

Circa secundum, an videlicet agens repatiatur a passo, supponit duas divisiones: *Prima*, quod movens aliud est primum, scilicet a quo primo incipit motus, aliud ultimum, scilicet quod est immediatum mobili. *Secunda*, alterans aliud est primum, scilicet quod alterat et non alteratur, ut cœlum, ut medicus, qui curat et non alteratur ab ægroto; aliud est ultimum, quod per se attingit passum ut medicamentum in sanatione.

Sic ergo respondet, quod quando agens et passum habent *materiam communem* et eiusdem rationis, agens potest repati, sicut omnia sublunaria, quia habent materiam communem, id est ad invicem transmutabilem. Quæ vero *non habent materiam communem*, ut cœlum respectu sublunarium, ita agunt, quod non repatiuntur. Et uno verbo primum agens seu alterans non repatitur, sed ultimum.

Circa tertium docet, quod agens pertinet ad genus causæ efficientis, *tum* quia ab eo incipit alteratio, efficiens autem est, unde incipit motus; *tum* quia non pertinet ad aliud genus causæ, non ad finem et formam, quia agens est actu agens, quando ab eo egreditur actio, tunc autem nondum sunt finis nec forma, quia si essent, cessaret actio. Nec pertinet ad genus causæ materialis, quia hæc patitur, et sic potius ad eam pertinet passum.

Summa cap. 8.

Duo facit: Primo proponit tres opiniones antiquorum philosophorum circa modum agendi et patiendi; secundo, refutat illas.

Circa primum opinio prima fuit Empedoclis, quod corpora agebant ad invicem et patiebantur, quatenus unum habet poros vel concavitates, quibus alterum subintrat et quasi penetrat, et sic fit mixtio et mutua actio.

Secunda opinio fuit Democriti et Leucippi ponentium eosdem poros, sed plenos atomis seu corpusculis, quæ cum essent discontinua, aliquid vacui relinquebant, per quod movebantur, et per

congregationem eorum fiebat generatio, per disgregationem vero corruptio.

Tertia opinio fuit Parmenidis et Melissi, qui ponebant omnino esse unum in mundo, segregari autem per vacuitates aliquas, remoto autem vacuo omnia unum esse, et similiter vacuum requirebant, ut esset motus; nam si moveretur per plenum, dicebant penetrari corpora.

Circa secundum, comparatis istis opinionibus inter se, et in quo conveniant et differant, quod non multum interest, impugnat opiniones illas duas de poris et atomis.

Et quidem Empedoclis opinionem reducit ad secundam. Non enim differunt, nisi quia secunda opinio ponit illas vacuitates plenas corpusculis seu atomis, prima vero solum ponit illa foramina seu poros, quibus subintrent alia corpora minuta ad agendum. Superflue autem inquit poni istos poros ad istum modum actionis, quia vel corpuscula eos intrantia tangunt partes solidas vel non. Si non tangunt, ergo neque intra illas agunt. Si tangunt, etiam sine poris ab extra approximata tangent.

Secundam vero opinionem de atomis latius impugnat. Sed breviter id probatur, quia, ut ista opinio dicit, actio et passio fit per vacuum, sed ipsa atoma non habent vacuum, ergo nec agunt nec patiuntur inter se. *Item* quia omne quod agit, est molle vel durum aut aliqua simili qualitate affectum; sed corpus indivisibile neque est molle nec durum etc., ergo non agit nec patitur.

Summa cap. 9.

In hoc capite ad statuendam veram opinionem circa modum actionis et passionis **duo facit:** Primo ponit conditiones requisitas ad agendum et patiendum; secundo ostendit opinionem Democriti de atomis destruere generationem, alterationem et augmentationem.

Circa primum conditiones requisitæ ad actionem et passionem reducuntur ad quatuor: Prima, quod agens sit in actu et passum in potentia, sicut ignis agit ut actu calidum, lignum patitur, ut est in potentia ad calorem. Secunda, quod agens et passum se tangant vel immediate, si sit agens ultimum et immediatum, vel mediate, si sit remotum, sicut sol mediante aere tangit terram. Tertia conditio, quod agens et passum non sint continua, id est similia et eiusdem rationis in agendo; alias enim continua secundum quantitatem bene possunt agere et pati, sicut pars corporis calida calefacit non calidam. Quarta, quod sint in debita propinquitate et unum intra sphæram activitatis alterius.

Excludit autem *quintam* conditionem, quam aliqui posuerunt, scilicet quod passum non secundum omnem partem patiatur, quod est falsum, quia si passum est divisibile et habet partes, si omnibus applicetur agens, secundum omnes patietur.

Circa secundum ostendit opinionem Democriti præcedenti capite relatam tollere alterationem et augmentationem: Alterationem quidem, quia constat posse totum corpus alterari calore vel frigore sine ulla divisione corporis; illi autem atomi intra poros congregantur generatione et disgregantur corruptione, quod sine divisione esse non potest. Augmentationem vero tollit, quia in augmentatione quælibet pars debet augeri; in illa autem opinione non datur pars, quæ augeatur, sed omnia sunt indivisibilia, et deinde solum apponerentur atomi ad atomos, quod non est augeri intrinsece, sed per iuxtapositionem.

Summa cap. 10.

In ultimo isto capite agit de mixtione, quæ maxime conducit ad generationem eorum, quæ fiunt ex elementis. Dividitur autem hoc caput in **tres partes:** In prima ostendit dari mixtionem; in secunda explicat, quomodo mixtio fiat; in tertia colligit, quid sit miscibile et quid sit ipsa mixtio.

Circa primum refert opinionem negantium mixtionem hoc argumento, quia ea, quæ miscentur, vel permanent sicut antea vel corrumpuntur vel unum permanet et aliud corrumpitur. Si primum et tertium, non fit mixtio, quia quod se habet sicut ante, non miscetur, quia non mutatur. Si secundum, ex

re destructa et non existente non fit mixtio; ergo.

Respondet Philosophus dari mixtionem eamque distinguit a ceteris mutationibus. *Datur quidem mixtio*, quia miscibilia manent in mixto non secundum actum, sed virtute et potentia, et sic ex ipsis alteratis et per suas qualitates manentibus fit mixtio. *Distinguitur* autem a reliquis mutationibus: A simplici quidem generatione, quia in ea totaliter aliquid corrumpitur, non ex concurrentia plurium et cum virtuali eorum permanentia aliquid generatur. Ab alteratione differt et augmentatione, quia quod alteratur et augetur, idem permanet facta alteratione et augmentatione; quod vero miscetur, facta mixtione non manet idem, sed mutatur in aliud.

CIRCA SECUNDUM refert primum duas opiniones antiquorum circa mixtionem: *Prima* dicebat fieri mixtionem per divisionem in partes minutissimas, quæ secundum se divisibiles, sed ad sensum non amplius divisibiles apparent, sicut si farina tritici misceatur farinæ hordei. *Secunda* dicebat, quod mixtio fit per divisionem in minima, quæ non solum secundum sensum, sed etiam secundum se non sunt amplius divisibilia.

Utrumque refutat Philosophus, quia secundum hoc mixtio non esset aliud quam aggregatio plurium in uno loco, quorum quodlibet secundum se integrum maneret et ab alio separatum, licet sensus id non discerneret. Unde ulterius fieret, quod mixtum non esset homogeneum, id est quod quælibet pars mixti non esset mixta, cum tamen oppositum videamus; mixtio enim convenit toti et partibus. Repugnat etiam dividi continuum in partes amplius indivisibiles, alioquin ex indivisibilibus continuum componeretur, quod in 6. Phys. [1] explosum est.

Verum ergo modum mixtionis tradit explicando tres eius conditiones: *Prima*, ut miscibilia sint mutuo activa et passiva; quæ enim mutuo non agunt, non miscentur, sicut ea, quæ non habent materiam eiusdem rationis. *Secunda*, ut facile cedant et dividi possint, sicut mollia et humida facile miscentur, non dura ut lapis et ferrum. *Tertia*, ut non sint nimis magna, quia hæc difficile alterantur, sed in parvas partes dividantur, ut una possit aliam intrare agendo in aliam et facile alterando. Quare mixtio ita fit secundum istas conditiones, ut proportionetur activitas unius resistentiæ alterius, et sic in unum temperamentum conveniant; nam si unum nimis vincat alterum, non fit mixtio, sed simplex corruptio et generatio, ut si in amphoram vini cadat gutta aquæ.

CIRCA TERTIUM docet, quod miscibile est illud, quod agit, et illud, quod patitur, ut ex utroque fiat mixtum secundum temperamentum. Mixtio autem est «miscibilium alteratorum unio».

QUÆSTIO PRIMA.

DE GENERATIONE SUBSTANTIALI.

Tria sunt, a quibus differt generatio, scilicet ab alteratione, a corruptione et a creatione, et consequenter a transubstantiatione, quæ substantiam rei totaliter attingit. Et ideo declaranda est generatio substantialis, secundum quod distinguitur ab istis tribus. Prius tamen præmittendum est de quæstione „an est" generationis, an detur et quibus principiis a Philosophia inventa sit et quomodo definiatur.

ARTICULUS PRIMUS.

QUID SIT GENERATIO COMMUNITER DICTA ET GENERATIO PROPRIA VIVENTIUM.

Generatio communiter dicta potest sumi pro generatione, ut abstrahit a substantiali et accidentali. Nam etiam accidens aliquando generari potest, scilicet si accipiat esse per transmutationem ex non esse, ut mutatio, et non solum per transmutationem ex contrario, ut motus. Hoc modo sumpta generatio definitur communissime, quod est «transitus seu mutatio de non esse ad esse in subiecto», sive sit esse substantiale sive accidentale, sive secundum quid sive simpliciter.

At vero generatio substantialis communiter dicta accipi potest pro generatione communiter inventa in viventibus et non viventibus, et sic definitur generatio, quod est «acquisitio seu mutatio formæ substantialis a privatione illius in materia». Sumiturque ista definitio ex variis locis Aristotelis, quibus illam explicavit. Nam in 8. Phys. textu 62. [1] dixit, quod generatio est mutatio de non ente in ens. Et 1. de Generat. cap. 4. [2], quod est «mutatio totius in totum nullo subiecto sensibili manente», id est in materia nuda ab accidentibus sensibilibus. Denique cap. 5. [3] eiusdem libri dicit, «quod generatio substantialis est mutatio a substantia in potentia ad substantiam in actu».

Denique generatio viventium specialem definitionem habet, quia specialiori modo procedit. Et definiri solet dupliciter, uno modo communiter, quod est «processio viventis ab aliquo», ubi comprehenditur tam generatio viventium univoca quam æquivoca, tam quæ est ab alio vivente, quam quæ est a non vivente, sicut cum animal generatur a cœlo. Proprie autem definitur generatio viventium, quando etiam fit per actionem vitalem generativam, et sic definitur, quod est «processio viventis a vivente a principio vitæ coniuncto in similitudinem naturæ, saltem in specie infima», et sic comprehendit omnem generationem vitalem et rei viventis substantialis, etiam in Deo, ut postea explicabimus.

Est tamen advertendum latius patere generationem substantialem quam generationem simpliciter. *Generatio enim substantialis* dicitur per contrapositionem ad accidentalem, sive id, quod generatur, sit pars, sive totum, sive formæ ultimo complentis et terminantis totam generationem, sive formæ non ultimæ, sed tendentis ad perfectam et ultimam. At vero *generatio simpliciter*, licet numquam dicatur de generatione accidentis, quæ semper est secundum quid, tamen nec etiam dicitur de omni substantiali, sed de illa tantum, per quam habetur esse simpliciter et ultimate completum. Unde generatio partis non dicitur generatio simpliciter, sed potius aggeneratio; et de forma embryonis, quæ est imperfecta et quasi in via et tendentia ad formam hominis vel equi, non dicitur generatio simpliciter, quia in illo non consummatur generatio, sed ulterius tendit. De quo videatur D. Thomas 1. de Generat. lect. 8. et 9. [4]

Circa definitionem generationis substantialis communiter dictæ illa solum se offert DIFFICULTAS, an sit de essentiali eius ratione, quod sit mutatio, an vero hoc accidentaliter illi conveniat, ita quod possit salvari generatio creata sine mutatione. Nam de increata id certum est, cum in ea non sit transitus de potentia ad actum, in quo fundatur ratio mutationis, sed solum est communicatio actus puri assimilativa termini generali principio generanti.

---

[1] c. 1.; Phil. nat. 1. p. q. 20. art. 3.

[1] c. 7. (261 a 34).
[2] 319 b 14.
[3] 320 a 13.
[4] *Le* III. 291. 296.

Circa hoc ergo aliqui existimant generationem non esse essentialiter mutationem, sed posse esse, hoc tamen sibi accidere. *Fundamentum est*, quia non est de essentia generationis, quod præcesserit duratione privatio formæ generandæ. Licet enim connaturali modo loquendo generatio non fiat, nisi præcedat alteratio quasi disponens materiam et inchoans generationem atque adeo supponens privationem formæ generandæ duratione præcedere, tamen potest non præcedere duratione privatio, si in ipso instanti generationis producatur a Deo materia, quæ toto tempore antecedenti non fuerit, et in illo instanti introducatur forma, ut quando ex speciebus Eucharistiæ generatur aliquid. Tunc enim in instanti generationis subrogatur a Deo materia, quæ maneat in ipso generato, et posset etiam talis materia subrogari, etiamsi antecedenter nihil aliud præcessisset, quod gereret vices materiæ et consequenter haberet vices rei privatæ forma, ut si a Deo crearetur materia de novo et applicaretur illi agens educens formam; tunc illa generatio non posset esse mutatio, quia non procedit de privatione ad formam, quod requiritur essentialiter ad rationem mutationis, quæ est de non esse ad esse. Tunc autem non datur privatio in toto tempore antecedenti, cum materia non fuerit, neque in ipso instanti generationis, quia sic esset simul privatio et forma.

Nec sufficit dicere, quod præcedit privatio in instanti naturæ, licet non in instanti temporis. *Nam contra est*, quia instans seu prioritas naturæ non designat id, quod est prius in existendo et a parte rei, sed solum signat formalitatem, secundum quam aliquid dicitur convenire vel non convenire alicui, non autem quod de facto conveniat vel non conveniat. Et sic præcedere privationem in instanti naturæ nihil aliud est, quam quod materiæ secundum suam essentiam non conveniat forma, seu ex se careat tali forma, non vero quod de facto in re careat, quia in illo instanti non potest carere, siquidem in illo instanti habet formam; ergo non salvatur, quod de facto et in re sit mutatio, quia in re non transit de privatione ad formam, quia in re non datur talis privatio. *Item etiam*, quia de ratione mutationis est, ut subiectum aliter se habeat nunc et prius, ut dicit D. Thomas 1. p. q. 45. art. 2. ad 2., sed materia in illo casu non se habet nunc aliter quam prius, siquidem prius non fuit in rerum natura, ergo non dabitur vera mutatio.

NIHILOMINUS DICENDUM EST **omnem generationem creatam, quæ habet causam materialem, ex qua fiat, essentialiter et intrinsece esse mutationem.**

Constat hoc imprimis, quia Philosophus perpetuo definit generationem per mutationem, et ita sentit, quod est de eius essentia et definitione. Patet hoc in isto libro de Generat. textu 23. [1], ubi definit generationem, quod sit « trasmutatio totius non manente subiecto sensibili ». Et textu 25. [2], quod generatio est mutatio « a substantia in potentia ad substantiam in actu ». Et 8. Phys. textu 62. [3]: Generatio est « mutatio de non ente in ens ». Et 5. Phys. textu 7. [4], quod generatio est « mutatio de non subiecto in subiectum ». Ubi perpetuo assignat Aristoteles

[1] c. 4. (319 b 14).
[2] c. 5. (320 a 13).
[3] c. 7. (261 a 34).
[4] c. 1. (225 a 12).

pro ratione generica generationis mutationem, quod est esse ipsi essentiatem. Unde D. Thomas q. 2. de Potentia art. 1. ad 15. [1] expresse dicit, « quod generatio est species mutationis ex illa parte, qua natura per generationem recipitur in aliqua materia, quæ est mutationis subiectum ». Ergo supponit, quod mutatio est prædicatum genericum mutationis et consequenter est illi essentiale. Et idem sumitur ex illis locis, in quibus docet generationem et corruptionem esse duas mutationes, licet non sint duo motus, ut in q. 28. de Veritate art. 1. et 6. [2] et 1. 2. q. 113. art. 6., ut in seq. art. ponderabimus. Denique, definitio motus tradita a Philosopho 3. Phys. [3] etiam convenit mutationi instantaneæ et generationi, ut ex Thoma et Aristotele probavimus 3. Phys. q. 14. art. 1. [4]

RATIO EST, quia generatio essentialiter versatur inter duos terminos *a quo* et *ad quem*. Educit enim vel introducit aliquam formam, quam respicit ut terminum ad quem, siquidem est tendentia in talem terminum ab eoque specificatur. Si autem essentialiter habet terminum ad quem, essentialiter etiam respicit terminum a quo, quia est impossibile, quod intelligatur aliquis terminus ad quem fieri de novo, nisi ex aliquo termino *a quo*, sive negativo sive privativo sive positivo. Sed omnis transitus seu tendentia de termino a quo ad terminum ad quem in subiecto essentialiter est mutatio, cum deseratur unum et acquiratur aliud. Non enim utrumque acquiritur vel utrumque deseritur, sed unum accipitur et aliud relinquitur, idque fit in aliquo subiecto; ergo essentialiter generatio est mutatio.

Et confirmatur, quia per introductionem formæ in instanti generationis, etiamsi privatio non præcedat tempore, materia formaliter reducitur de potentia ad actum, et ipsa forma vere et proprie educitur ex illa potentialitate materiæ, ergo vere et proprie materia transmutatur. *Consequentia* patet, quia invenitur ibi potentialitas materiæ et indifferentia reducta in actum per formam, et ipsa forma educta in actum de potentialitate illa materiæ. Ergo invenitur materia mutata de potentia ad actum et informata per formam, quæ informatio in genere causæ formalis tollit potentialitatem materiæ et excludit privationem in facto esse. Ergo datur mutatum esse de facto; ergo etiam generatio, quæ totum hoc efficit, est mutatio in fieri, sicut per ipsam formam datur mutatio formalis et in facto esse.

AD FUNDAMENTUM OPPOSITUM respondetur, quod in casu generationis ex speciebus Eucharistiæ iam diximus in q. 2. Phys. art. 3. ad ultimum [5], quod ibi non variatur naturalis ordo generationis, quia quantitas conservata sine subiecto gerit in omnibus vicem substantiæ, et sic recipit dispositiones antecedentes, quibus determinatur materia ad generationem, et consequenter gerit vices materiæ privatæ forma, et hac ratione præcedit in illa generatione privatio, non quidem in materia, sed in substituto materiæ, scilicet in quantitate prout gerit vices illius. In instanti autem generationis subrogatur materia a Deo ut componens rem generatam, cum eadem determinatione ad formam, quæ ex vi dispositionum præcedebat in quantitate perinde, ac si toto tempore ante præ-

[1] *Pa* VIII. 16 b.
[2] *Pa* IX. 427 b, 439 a.
[3] c. 1. (201 a 10; 201 b 4).
[4] 295 b 24.
[5] 54 b 27.

cessisset materia, quia producitur ut continuata ad id, quod gerebat vices materiæ antecedenter. Et sic generatio illa fit ex privatione, quæ in illo instanti expellitur in facto esse a materia, in toto autem tempore antecedenti præcessit non formaliter in ipsa materia, sed virtualiter, scilicet in eo, quod loco materiæ habebatur. In casu autem, quo nihil præcessisset ante de materia neque de aliquo, quod gerat vices materiæ et dispositiones recipiat ad generationem, respondetur, quod tunc sufficit ad rationem mutationis, qualis tunc invenitur, quod præcedat privatio prioritate naturæ, non temporis.

Et quando urgetur, quod si privatio non præcessit duratione, non dabitur in re mutatio de tali privatione ad esse, *respondetur* imprimis, quod si tunc tollitur mutatio, etiam tolletur generatio, et quod sufficit, ut generatio maneat, sufficit, ut maneat mutatio. Unde addo, quod sufficit privatio non duratione præcedens, sed in re exclusa et expulsa in illo instanti per formam introductam ab agente extrinseco vel eductam e materia, ut detur in illo instanti mutatio, quæ non petit privationis existentiam, ut in re detur, sed exclusionem privationis in re. Excluditur autem privatio, etiamsi non præcesserit duratione, per hoc solum, quod potentialitas materiæ ab extrinseco agente immutatur educendo formam, et sic formæ carentia excluditur non per propriam emanationem, sed per extrinseci agentis actionem atque adeo immutationem. Et licet prioritas naturæ non dicat existentiam seu durationem rei, sed solum quod ex vi naturæ aliquid conveniat vel non conveniat, tamen hoc sufficit, ut dicatur subiectum mutari, quando per actionem extrinseci agentis excluditur privatio, non quæ inerat formaliter, sed quæ debebat inesse, si per actionem illam non tolleretur educendo formam vel uniendo.

Ad ultimam autem instantiam, quod mutatio dicit aliter se habere nunc quam prius, respondetur, quod in mutationibus instantaneis, si illas præcedit aliquis motus per modum dispositionis requisitæ, sicut communiter accidit secundum ordinem naturæ, tunc necesse est, quod aliter se habeat nunc quam prius prioritate temporis, in quo dispositiones illæ et motus illi præcedunt, et similiter privatio formæ generandæ. Ceterum si mutatio instantanea sumatur secundum præcisum conceptum suum et remoto eo, quod antecedit naturaliter, mutatio dicit aliter esse nunc quam prius prioritate naturæ, dummodo in subiecto impediatur privatio, ne detur, per actionem agentis extrinseci introducentis formam; inde enim regulari debet, quod sit mutatio non ex præexistentia privationis. Et ita in illo reali instanti est privatio non afficiendo subiectum, sed in expelli ab illo per actionem extrinsecam, quia illa prioritas naturæ non est existentiæ, sed expulsionis et consequenter mutationis pro illo instanti, in quo est introductio formæ.

Et si dicas: Nam ad quietem non sufficit, quod eodem modo se habeat aliquid nunc et prius secundum prioritatem naturæ, alias posset aliquid quiescere in uno tantum instanti, sed requiritur, quod se habeat sicut prius prioritate temporis; ergo similiter requiretur ad mutationem, quæ opponitur quieti: *Respondetur* quietem privativam requirere, quod aliquid se habeat nunc sicut prius prioritate temporis, non autem quietem negativam, et similiter id requirere motum, qui constat ex duabus mutationibus, scilicet generatione et corruptione, non autem mutationem instantaneam ex suo præciso conceptu, ut quando non habet adiunctum motum præcedentem nec corruptionem formæ oppositæ. Motus autem, qui proprie opponitur quieti, est ille, qui includit duas mutationes, corruptionis et generationis, seu qui est motus successivus, in quo invenitur esse aliter nunc quam prius prioritate temporis, non vero requiritur ad mutationem instantaneam, sicut neque ad quietem negativam.

De generatione viventium.

Circa definitionem generationis viventium duas particulas oportet explicare. Altera est, quomodo sit „processio a principio vitæ coniuncto". Altera est „ in similitudinem naturæ ".

Ut **prima particula** explicetur, est advertendum, quod ad generationem rei non viventis non requiritur, quod res genita vel materia, ex qua generatur, sint coniuncta generanti et intra ipsum, sed sufficit, quod materia sit iuxtaposita et extrinsece applicata, ut ex il'a aliquid generetur, sicut ignis generat ignem ex ligno iuxta se posito et applicato, non intra se unito. At vero viventia intra se formant id, quod generant, et ex sua substantia præbent materiam, ex qua generetur. Imo quanto perfectior est natura viventis, tanto res genita coniunctior est principio generanti, ita quod in natura intellectuali res, quæ procedit ab intellectu, non solum quando fit et formatur, sed etiam quamdiu existit, intra intellectum manet, nec ad aliam potentiam vel subiectum emittitur.

Et ex hoc distinguit D. Thomas 4. Contra Gent. cap. 11. et in 3. dist. 8. q. 1. art. 1. [1] diversos gradus emanationis in viventibus penes hoc, quod res genita sit magis vel minus coniuncta suo principio generanti, sicut videmus in plantis et animalibus, quod procedit et deciditur semen ex ipsis, in quo est virtus formativa rei genitæ et materia, ex qua formatur. Unde ipse fœtus in principio colligatur suo generanti, ut fructus arbori, fœtus matrici animalium, sed tamen inde postea separatur, quando nascitur, ideoque dicitur procedere a principio vitæ coniuncto, tum quia materia, ex qua formatur, et virtus seminis formativa a generante deciditur, tum quia primo illi colligatur et intra ipsum formatur, antequam nascatur. In vita autem sensitiva per ipsas potentias sentientes producitur cognitio, quæ magis intima est suo principio, quia fit per actionem immanentem, sed tamen non est totaliter intima, tum quia postulat principium ab extra, scilicet speciem impressam, et producit aliquem terminum, scilicet idolum seu speciem in aliis potentiis, scilicet a sensu externo in sensum communem et a sensu communi in phantasiam et ab illa in memoriam, ut in 3. de Anima [2] dicetur. In vita autem intellectiva adhuc emanatio cognitionis est magis intima suo principio, quia licet in nobis requirat species impressas ab extra provenientes, tamen species expressa seu verbum, quod formatur per ipsas, non transit ad aliam potentiam, sed in ipso intellectu manet. Est tamen altior vita intellectiva in angelis, qui ab extra non accipiunt species, cum careant sensibus, sed intus intellectui nascuntur vel infunduntur a Deo, ipsa etiam species expressa intra intellectum manet, sed tamen, quia est accidens, et non substantia, ad perfectam generationem non pervenit. Quare perfectissima generatio ex omni parte est

[1] *Pa* VII. 99 b.
[2] Phil. nat. 4. p. q. 6. art. 2. et 4., q. 8. art. 4.

in Deo, in quo et id, quod procedit, est substantia et ita coniuncta suo principio, ut sit unum et consubstantiale cum ipso iuxta illud Ioannis 10. [1]: « Ego et Pater unum sumus ». Totus hic discursus est Divi Thomæ.

Secunda particula est „ in similitudinem naturæ ". In qua designatur, qualis debeat esse res procedens in generatione, et qualis modus procedendi. Requiritur enim ad generationem viventis, ut id, quod procedit, non solum sit genitum, sed etiam filius. Generantur enim ex vivente pili, ungues, vermes et alia similia, quæ procedunt active a vivente et ipso ministrante materiam, ex qua formentur, nec tamen procedunt ut filii, quia non in similitudinem naturæ. Secundo requiritur, ut ipsa generatio sit essentialiter assimilativa, non solum concomitanter vel in primo modo per se, sed etiam in quarto modo per se, ita quod eo modo sit per se ista « generans assimilat » atque ista « calidum calefacit », « medicus curat », eo quod generatio est actio propagativa naturæ, et ita debet esse productiva ad imaginem et similitudinem generantis quasi expressiva illius, quod est esse in quarto modo assimilativam, et non solum in primo modo per se.

Qua ratione intelligitur, quomodo IN DIVINIS processio Verbi sit generatio, et non processio Spiritus Sancti, quia processio Spiritus Sancti est quidem processio rei similis identice et concomitanter, imo et essentialiter in primo modo per se, quia est processio intra Deum et generali ratione, quidquid est intra Deum, est Deus. Formaliter autem et in quarto modo solum procedit ut impulsus divinus, cui ex eo, quod est divinus, non tam convenit similitudo quam identitas essentialiter in primo modo per se cum eo, a quo procedit et sic eius processio non est assimilativa. At vero Verbum ex ipsa formali ratione, qua procedit, intra intellectum procedit ut imago et ut simile in quarto modo per se cum principio generante, et non solum ratione identitatis, quia est intra Deum, et ideo propriissime est generatio et processio assimilativa in substantia et natura, scilicet in ipso intelligi et intelligere divino, sicut si homo posset producere alterum hominem ex limo terræ et artificio manus et similiter per seminalem propagationem, ille qui procederet per propagationem, esset filius, qui autem artificiose, non esset filius, licet uterque essentialiter esset verus homo. Sic ergo requiritur ad generationem, quod aliquid procedat in similitudinem tum ex parte ipsius rei generatæ, tum ex parte modi procedendi assimilativo modo. Et hoc quantum est ex vi generationis; nam per accidens ex aliquo impedimento potest aliquid degenerare a perfecta similitudine sicut monstrum, et tunc erit vera generatio, sed deficiens et proprie degeneratio.

Articulus II.

QUIBUS PRINCIPIIS PHILOSOPHIA ASSEQUATUR DARI GENERATIONEM SUBSTANTIALEM.

TOTA DIFFICULTAS apud veteres philosophos circa investigationem generationis substantialis consistebat in eo, quod non poterant intelligere materiam primam, quæ esset in potentia ad esse simpliciter, et tamen in se esset ens in re. Et consequenter non poterant intelligere formam substantialem, quæ daret esse simpli-

[1] 30.

citer materiæ, scilicet ipsum primum esse. Sic enim materia de se careret omni esse, et consequenter non esset ens; ex non ente autem non fit ens, quia ex nihilo nihil fit, ut late tractat Philosophus 1. Phys. [1] et in hoc libro 1. de Generat. [2] et 11. Metaph. cap. 6. [3] Et ita diximus in q. 3. Phys. [4], quod nisi ponatur materia ita esse ens in potentia, quod careat omni esse entitativo ex se, hoc ipso caremus omni principio ad ostendendum dari formam substantialem, quæ det primum esse, quod est esse simpliciter et substantiale.

Quare vel ex hoc manifestum fit *apud Aristotelem et D. Thomam*, qui illum sequitur, *omnino ignotum fuisse, quod materia prima haberet ex se actum entitativum et existentiam incompletam*, eo quod antiqui existimabant materiam esse non ens et omnino nihil, hoc ipso quod esset ens in potentia, ut constat ex Philosopho in hoc 1. libro de Generat. textu 12. [5], ubi inquit « hoc maxime timuisse philosophos antiquos in assignanda generatione substantiali, ne ex nihilo præexistenti aliquid generaretur ». Quod explicans D. Thomas ibi lect. 6. circa finem [6] inquit, « quod maxime timuerunt primi philosophi, quod aliquid generaretur ex nullo præexistente; quod enim non est ens actu, nihil est. Sic igitur videtur, quod non posset esse generatio simpliciter hoc modo, quod substantia generetur ex non ente actu, ente autem in potentia ». Existimabant ergo antiqui materiam hoc ipso, quod esset ens in potentia, esse nihil, et consequenter carere actu entitativo seu existentia partiali. Si enim haberet illam, bene staret, quod materia esset ens in potentia respectu formarum, et tamen non esset nihil, quia ut sit nihil, omni existentia debet carere etiam partiali. Philosophi vero antiqui inferebant, quod si esset ens in potentia, et non in actu, erat nihil; ergo existimabant carere omni esse, etiam partiali, si esset in potentia ens. Aristoteles autem reiciens hanc sententiam antiquorum non dicit materiam habere actum entitativum seu existentiam, licet sit in potentia ad formas, sed dicit materiam non esse nihil, sed existere, quatenus est sub diversis formis, ratione cuius generatio unius est corruptio alterius, et sic generationem fieri per se ex ente in potentia, per accidens autem ex ente in actu, quia ad generationem per accidens est, quod extiterit materia sub ista vel illa forma, quæ corrumpitur, per quam habet esse in actu, ut docet 1. Phys. textu 66. [7] et 1. de Generat. textu 17. [8], ut explicat ibi D. Thomas lect. 7. circa finem [9]. Si autem materia, ut concurrit ad generationem per accidens, est ens actu, id est per formam, quæ corrumpitur, manifeste supponit Aristoteles materiam ex se non habere actum entitativum vel existentiam partialem, alioquin fieret generatio ex ente in actu per se, quia non per formam, sed per suam entitatem esset existens seu ens in actu.

Quare PRINCIPIUM ad ostendendum contra antiquos philosophos, quod detur generatio substantialis, et

[1] c. 4. (187 a 28); c. 8. (191 a 30, b 13).
[2] c. 3. (317 b 29).
[3] 1062 b 29.
[4] Phil. nat. 1. p. q. 3. art. 2. (63 a 32).
[5] c. 3. (317 b 29).
[6] *Le* III. 286. n. 10.
[7] c. 7. (190 b 23).
[8] c. 3. (318 a 13., 23).
[9] *Le* III. 289. n. 6.

quod introducatur forma substantialis in materia, solum ex duplici capite sumitur: *Primo* ex esse, quod discernit substantiam ab accidente, scilicet esse per se, quod est primum et substans aliis, quia si datur generatio substantialis, debet dare esse per se et introducere formam, quæ det tale esse. *Secundo* sumitur principium ex corruptione substantiali, quæ generationi opponitur. Si enim hæc datur, etiam et generatio substantialis.

Primo ergo modo procedendo necessario sumendum est pro principio, quod *materia sit ens in potentia sine ullo actu entitativo*, quia generatio substantialis supponitur esse illa, per quam acquiritur esse substantiale seu fit ens simpliciter. Et quia antiqui dicebant, quod quidquid est ens, debet esse ens in actu, consequenter inferebant, quod si generatio supponit aliquod ens pro subiecto, debet supponere ens actu, et sic nulla generatio datur, quæ possit facere ipsum esse substantiale, id est primum et fundamentale esse, quod est substantiale. Cum ergo iuxta principia Aristotelis admittamus, quod ex nihilo nihil fit, et rursus, quod generatio substantialis faciat ens simpliciter dando ipsum esse primum et substantiale, oportet dicere, quod subiectum, ex quo fit generatio substantialis, scilicet materia prima, neque sit nihil neque sit ens actu de se, sed in potentia per se et in actu per aliud, scilicet per formam.

Si autem semel ponatur materia de se ens actu et existens per actum entitativum, non potest probari contra antiquos, quod forma ei adveniens sit substantialis, et quod generatio sit substantialis dans primum et integrum esse, nisi probetur contra ipsos, quod etiamsi supponatur esse partiale in materia, potest per formam advenientem illi resultare esse substantiale, et partes ipsas substantialiter coniungi. Ad hoc autem non datur principium apud Aristotelem nec potest dari, nisi petatur principium. Nec enim nobis potest constare contra negantes generationem substantialem et formam substantialem, ut negabant antiqui dicentes materiam esse totam substantiam rei, non inquam potest constare, quod forma aliqua et actio sint substantiales nisi ratione ipsius esse substantialis (id est primi et substantis omnibus), quod præbent. Si autem præsupponunt aliquod esse partiale in materia, occluditur ista via et enervatur istud principium. Unde enim probabitur, quod illud esse, quod dat forma, sit primum et substantiale, si supponit aliud in materia, cui advenit? Et si dicatur illud esse partialiter, hoc restabat probandum et est petere principium; negabant enim antiqui dari formam substantialem, sed materiam esse totam substantiam rei. Unde ergo probatur illa partialia esse materiæ primæ et formæ ita facere unum, quod constituant generationem simpliciter? Sicut si producitur aliqua pars integralis et coniungitur alteri habenti iam esse, mutatio illa erit aggeneratio, et non prima generatio, quia supponit primum aliquod esse, ita si in materia supponitur esse et forma producta addit ei aliud esse, etiamsi sit partiale, non potest probari, quod sit generatio simpliciter, quia ex ipso primo esse, unde probari debet substantialitas ista, non probatur, siquidem supponitur aliquod esse in materia. Et sic dicerent antiqui, quod forma non dat primum esse et simpliciter esse, sed additionem seu aggenerationem ad esse præsuppositum.

In nostra autem sententia cum sit tantum unum esse, quod per formam tamquam per principium convenit composito et actuat materiam, idem est dare esse compositum per formam, et dare primum esse et simpliciter esse. Aliunde vero non probatur contra antiquos, istas duas partes esse substantiales, scilicet materiam et formam, nisi vel supponatur dari tales partes, quod negabant ipsi, et sic esset petere principium, vel probetur esse substantiales, ex eo quod necessariæ sunt ad generationem et corruptionem, et hoc iterum est, quod ipsi negabant, dari scilicet generationem et corruptionem substantialem, sed solum alterationem, quæ latentes formas apparere faceret vel occultaret. Quare nisi dicatur formam dare ipsum primum esse et consequenter materiam ita esse in potentia ad formam, quod nullum in se supponat esse, sed totum habeat per formam, non probatur generatio substantialis contra antiquos.

Ex secundo principio probatur dari generationem substantialem, videlicet *ex ipsa corruptione*. Constat enim dari corruptionem substantialem, ergo debet dari generatio.

Consequentia est bona, quia si formæ, quando desinunt, substantialiter corrumpuntur, ergo quando incipiunt, substantialiter generantur, et non solum apparent de novo, alias quando desinunt, solum occultarentur. *Antecedens* autem probatur, *tum* quia si non esset corruptio substantialis, omnis substantia esset incorruptibilis in esse substantiali; *tum* quia si forma non corrumpitur, sed manet in materia vel non distinguitur a materia, ergo etiam manebunt eius propriæ passiones; nec enim est, cur proprias passiones separemus manente forma et natura, cuius sunt. Constat autem, quod quando animal moritur, non manent potentiæ sensitivæ in terra vel igne, in quem convertitur. Nec dici potest, quod manent ibi istæ potentiæ, sed impeditæ et latentes; sic enim, si in igne v. g. est potentia videndi et audiendi, sed tamen impedita, ignis esset cæcus et surdus, quia habet istas potentias cum impedimento. *Tum* denique constat dari corruptionem substantialem in homine, quia ipso mortuo anima manet separata a corpore, alias non moreretur homo, si maneret anima unita materiæ, et homo esset incorruptibilis substantialiter; nec enim anima latet in materia nec educitur, sed deforis venit. Recedente ergo anima oportet, quod in materia incipiat esse nova forma per veram generationem, siquidem forma, quam habebat, substantialiter separata est ab illo.

Aliæ probationes solent afferri ab aliis auctoribus, quæ contra antiquos parum habent efficaciæ, v. g. quod materia prima est in potentia passiva ad omnes formas, quod dantur diversæ formæ substantiales, quod diversa accidentia et operationes sequi debent ad diversas formas, eo quod materia de se est indifferens ad omnia.

Hæc enim petunt principium, quia hoc erat, quod ipsi negabant, scilicet dari formas substantiales, aut accidentia sequi ad formam de novo advenientem, sed de novo apparentem in materia, in qua secundum se latitabat, eo quod dicebant materiam esse ens actu, et non indigere forma substantiali dante illi primum et substantiale esse, sed supponente materiæ existentiam; et sic omnis forma de novo adveniens erit accidentalis, quia non conveniet ei propria ratio substantiæ, quæ importat primum esse, quod est substans aliis. Quare nisi affirmetur, quod materia est ens in potentia taliter, quod etiam primum esse habet per formam, istæ probationes evacuantur.

CONTRA GENERATIONEM SUBSTANTIALEM sic explicatam pauca sunt, quæ difficultatem faciant. Argumen-

tum enim antiquorum, quo movebantur, non habet vim. Dicebant enim non posse dari formam, quæ det primum esse, quale debet esse substantiale; sic enim illa forma adveniret subiecto nullum habenti esse, siquidem forma subiecto dat primum esse, ergo illud subiectum est nihil, et ita simpliciter aliquid fieret ex nihilo, quod est non generari, sed creari.

Ad hoc respondetur ex doctrina Aristotelis et D. Thomæ, quod materia prima nec est nihil neque est ens in actu seu existens per se et ratione propriæ entitatis, sed est existens per aliud, scilicet per formam, et ita de se est ens capax existentiæ sicut et formæ, licet non sit ipsa forma nec ipsa existentia. Quod autem est capax existentiæ, vere est ens, et non est nihil, ut contradictorie opponitur enti, quia nihil neque per se neque per aliud est capax existentiæ; materia autem ut subiecta formæ vere existit, non vero sine forma. Imo etiam ipsum compositum substantiale sine modo subsistentiæ et sine accidentibus non existit neque operatur.

Secundo obicies: Quia in ipsa substantia, quæ generatur, solum invenitur essentia et existentia. Essentia fieri non potest, cum remota existentia non maneant nisi prædicata essentialia, quæ sunt perpetuæ veritatis et independentia a tempore. Existentia autem non est substantia, sed est aliquid accidentaliter conveniens substantiæ, supposito quod ab ea distinguitur. Imo et ipsa actio generativa accidens est de prædicamento actionis, ergo terminus eius est accidens.

Respondetur essentiam non fieri nec produci ex parte connexionis essentialis prædicatorum obiective sumptam; sic enim obiective est æternæ veritatis. Sed subiective ut in se existens producitur ipsa essentia et substantia, ut subiecta existentiæ, ita quod essentia se habet ut res existens, existentia vero ut id, quo existit, tamquam terminus actualis productionis et essendi extra causas. Et licet existentia dicatur accidentaliter convenire, non tamen tamquam accidens prædicamentale, sed accidentaliter prædicabiliter tamquam modus vel terminus substantiæ, quia reducitur ad eius prædicamentum. Revera tamen essentia ipsa producitur ut subiecta existentiæ, non seorsum ab illa, sicut neque seorsum a productione, sed per illam; et natura non producitur seorsum a composito vel supposito, sed in illo. Essentia autem ut subicitur existentiæ, aliquid temporale est, et non æternum neque æternæ veritatis, quia per temporalem actionem datur existentia et subiectio essentiæ ad existentiam. Generatio autem est accidens de prædicamento actionis formaliter, sed terminative respicit substantiam, eo quod exit a potentia generativa in virtute substantiæ; et ideo est accidens, et tamen ad substantiam producendam tendit.

Denique arguitur: Quia si una generatio succedit alteri, sequitur, quod plures res specie diversæ participant eandem materiam, atque adeo non erunt substantialiter et ex omni parte diversæ. *Similiter* etiam materia pertinebit ad diversas species, modo ad unam, modo ad aliam, prout fuerint diversæ formæ, quibus unitur; et sic non manebit simpliciter eadem, siquidem actualitatem et speciem sumit a forma.

Respondetur non esse inconveniens, quod res specie diversæ habeant materiam communem, sicut habent, non tamen simul informando, sed successive, quia materia sic est capax omnium formarum et in potentia ad illas. Et ita non communicant in eadem materia numero, sed eadem materia secundum potentialitatem

servit ad diversas formas in diversis compositis, successive una forma excludente aliam et diversum compositum constituente, quod non est inconveniens. *Nec inconvenit*, quod materia participet per informationem diversas species formarum et constituat diversa composita successive, quia est in potentia ad illas, de se autem non habet nisi entitatem potentialem, quam utique a forma non accipit, sed recipiendo in se formas actuatur ab illis et reducitur in actu ad illam speciem, a qua informatur. Cum enim materia sit pars speciei et compositi, quod constituit, ad multas species potest reduci in actu, eo quod ad omnes est in potentia.

Articulus III.

In qua actione et mutatione consistat generatio substantialis.

Ut cognoscamus et discernamus substantialem generationem inter multas actiones, quæ ad illam concurrunt, oportet duo investigare: *Primum*, an sit generatio substantialis actio et mutatio distincta a tota actione dispositiva, quæ per alterationem operatur in materia, an vero posita alteratione usque ad ultimam dispositionem sine nova actione resultet generatio. *Secundum* est in ipsamet generativa actione, quam debeamus assignare formalitatem, in qua consistat ipsa ratio generationis substantialis. Invenitur enim in actione generativa ratio eductionis vel productionis formæ, similiter ratio unionis formæ ad materiam, ratio etiam conversionis et alia similia, inter quæ oportet discernere, quid formaliter pertineat ad rationem generationis. Quod vero attinet ad actiones subsequentes generationem, non oportet investigare, quomodo discernatur ab illis generatio, quia consummata et transacta generatione actiones, quæ restant, manifestum est quomodo ab illa distinguantur et ad generationem constituendam non pertineant, sed illam supponant, ut nutritio, augmentatio et aliæ similes. A quo vero principio immediate procedat generatio substantialis in illo instanti, in quo perficitur et in quo forma introducitur, dicemus art. 7.

Prima difficultas.

Circa primum sentiunt aliqui generationem non esse actionem distinctam ab alteratione, sed posita alteratione quasi resultare et consequi ad ipsam, et hæc vocatur generatio et se habet ut terminus alterationis, non quidem ab alteratione productus illamque specificans, hic enim est qualitas, sed consecutus et resultans sine nova efficientia propter connexionem naturalem cum illis dispositionibus, sicut resultant passiones posita essentia sine nova efficientia.

Fundamentum sumitur *primo* ex quibusdam auctoritatibus Divi Thomæ, in quibus frequenter repetit generationem esse terminum alterationis. Et specialiter in tract. de Natura Materiæ, id est opusc. 42. [1], inquit, «quod alteratio, per quam spoliatur materia a forma priori, in se requirit subiectum actu existens, quia ipsa est motus, in suo vero termino non requirit subiectum actu existens, terminus autem eius generatio est». Et loquens de generatione hominis 1. p. q. 118. art. 2. ad 4. inquit, «quod homo generat sibi simile, in quantum per virtutem seminis eius disponitur materia ad

[1] *Pa* XVI. 343 b.

susceptionem talis formæ ». Ubi generationem etiam reduplicative, ut est generatio rei similis, constituit D. Thomas in actione seminis dispositiva.

Deinde sumitur fundamentum ex ratione, quia non possunt accidentia se solis producere substantiam actione substantiali distincta ab accidentali (accidens enim per se producunt), neque similiter substantia per se immediate potest talem distinctam actionem producere, cum non sit immediate operativa. Neque similiter accidens ut motum a substantia potest illam distinctam actionem producere, quia est eadem difficultas de illa motione, quomodo procedat a substantia, et non medio alio accidenti. Si autem accidens non recipit novam et excellentiorem motionem, ut producat substantiam, ergo eademmet actio, qua producit accidens, non excellentior facta neque elevatior, producit substantiam. Et hoc est, quod intenditur, quod eadem actio, quæ attingit calorem, transeat ad substantiam ignis mediante positione caloris resultantem ex connexione ad illum.

NIHILOMINUS oppositum dicendum est **generationem esse actionem distinctam ab alteratione, nec substantiam resultare ex alteratione vel ex qualitate per illam producta, sicut propriæ passiones resultant ex essentia, sed per veram efficientiam produci, distinctam ab efficientia, qua ipsa qualitas per alterationem producitur.**

Nec D. Thomas unquam dixit substantiam ipsam resultare ex alteratione vel ex qualitate per illam producta, sed quod generatio (id est actio ipsa) est terminus alterationis. Si autem substantia resultaret ex ipsa, non diceretur generatio esse terminus alterationis, sed res ipsa genita. Si ergo generatio ipsa est terminus alterationis, ergo est distincta actio ab ea.

Quod autem D. Thomas ponat ipsam generationem tamquam distinctam actionem ab alteratione, constat imprimis, quia in 3. Contra Gent. cap. 69. inquit, quod « si formæ accidentales, quæ sunt in rebus corporalibus, habent proprias actiones, multo magis forma substantialis habet aliquam propriam actionem. Non est autem formæ huiusmodi actio disponere materiam, quia hæc fit per alterationem, ad quam sufficiunt formæ accidentales; ergo forma generantis est principium actionis, ut forma substantialis introducatur in generatum ». Ita D. Thomas. Ubi condistinguit actionem introducentem formam substantialem ab actione disponente materiam, quæ est alteratio, ad quam dicit sufficere formam accidentalem; ad illam vero requirit formam substantialem generantis, licet non ut principium proximum.

Item generatio et corruptio ita dicuntur terminus alterationis, quod etiam habent ulterius suos terminos, et pro ea parte, qua ulterius habent terminos, non sunt ipsa substantia genita vel corrupta, sed actio seu tendentia ad ipsam. Antecedens probatur ex D. Thoma 2. 2. q. 164. art. 1. ad 7., ubi inquit, « quod mors potest sumi uno modo pro ipsa privatione vitæ, alio modo secundum quod nominat ipsam corruptionem, quæ terminatur ad privationem prædictam. De corruptione autem, sicut et de generatione, dupliciter loqui possumus: Uno modo, secundum quod est terminus alterationis; alio modo corruptio potest accipi cum alteratione præcedenti, prout dicitur aliquis mori, dum movetur in mortem ». Ecce, quomodo D. Thomas et fatetur corruptionem esse terminum alterationis sicut et generationem ipsam, et tamen corruptionem dicit ad privationem terminari, atque adeo similiter generatio terminabitur ad oppositum privationis, quod est forma.

Ergo sentit generationem et corruptionem non solum esse quid distinctum ab alteratione tamquam terminum productum seu resultantem, sed tamquam actionem, utpote quæ respiciat terminum.

FUNDAMENTUM autem assertionis positæ est, quia alteratio, quæ toto tempore antecedente instans generationis procedit, existit in subiecto desinente et corrupto; ergo non potest ex tali alteratione resultare ipsa substantia genita, nisi intercedat nova et distincta actio producens ipsam substantiam.

Antecedens constabit infra art. 6. et 7. concediturque ab auctoribus oppositæ sententiæ, eo quod alteratio non subiectatur in nuda materia, cum sit motus, sed in composito. Ante instans autem generationis non datur compositum generatum, sed corrumpendum in instanti generationis; ergo in illo subiectatur alteratio.

Consequentia autem probatur, quia non potest resultare generatio ex alteratione in eo subiecto, in quo existit alteratio, siquidem illud corrumpitur per generationem, et sic in eo non resultat generatio, cum sint incompatibilia res, quæ generatur, et subiectum, in quo est alteratio illa antecedens ad instans generationis. Si autem resultat generatio in alio subiecto, in quo alteratio non existit, quia corrumpitur ad corruptionem subiecti, ergo non potest resultare ex ipsa talis generatio, alioquin resultaret ex ipsa id, quod destruit ipsam. Hoc autem est impossibile, cum resultantia fundetur in connexione necessaria et per se unius cum alio, non autem potest habere connexionem necessariam per modum resultantiæ cum eo, cum quo est incompatibile.

Unde non potest dici, quod ad istam resultantiam requiritur, quod alteratio existat in eodem instanti, in quo generatio resultat, sed sufficit immediate antea extitisse et virtualiter manere in instanti generationis. In hoc enim fundamus totam vim rationis factæ, quia repugnat fieri aliquid per resultantiam, et non per novam actionem hoc ipso, quod non existit, sed habet incomposibilitatem aliquid cum illo, quia resultantia, ut distinguitur ab actione, fundatur in connexione necessaria et per se unius cum alio, ita ut existente illa existat alia resultans, quia eadem actione fiunt, et cessat prima, cessat secunda, sicut ipsa passio resultat ex essentia et existit cum illa. Sed alteratio, ut est actio et motus, in ipso subiecto, quod corrumpitur, desinit, et non existit in instanti generationis; ergo ex illa non resultat res genita, nec per resultantiam habet esse ex illa, cum potius sit incompatibilis cum illa in eodem instanti.

Quodsi dicas intercedere hanc connexionem, quia dispositio illa necessitat ad generationem: *Respondetur* intercedere connexionem et necessitatem unius actionis cum altera actione, id est actionis alterativæ cum generativa, et sic necessitatur agens ad illam secundam actionem ex suppositione primæ, sicut posito assensu præmissarum necessitatur intellectus ad assensum conclusionis, et tamen assensus conclusionis est distinctus actus ab assensu præmissarum. Hæc tamen connexio actionum supponit generationem esse actionem distinctam, alioquin non sequeretur ex vi connexionis ut distincta a prima, non autem, quod eadem actione, qua fit unus terminus sine nova actione, resultet alius in vi solius connexionis sicut passiones propriæ.

AD PRIMUM FUNDAMENTUM OPPOSITUM desumptum ex auctoritatibus D. Thomæ respondetur, quod quando dicit generationem esse terminum alterationis, sensus est, quod est finis illius tamquam actio

principalior, ad quam ordinatur alteratio, non tamquam ad rem productam per resultantiam, sed tamquam ad actionem distinctam, quæ præsupposita alteratione ut disponente oritur necessario a generante, sicut si diceretur, quod assensus conclusionis est terminus assensus præmissarum. Quod ex ipsa doctrina D. Thomæ manifestum fit. Dicit enim Quodlib. 11. art. 4. [1], « quod per alterationem materia disponitur ad formam et per motum localem corpus luminosum accedit ad situm, in quo illuminat, et secundum hoc dicitur, quod generatio et corruptio sunt terminus alterationis et illuminatio motus localis ». Et similia dicit 1. p. q. 53. art. 3., ubi parificat motum localem respectu illuminationis cum motu generationis respectu alterationis. Sed constat, quod illuminatio est actio distincta a motu locali, ergo etiam generatio substantialis est actio distincta ab alteratione, et sic explicatur, quod dicit D. Thomas Quodlib. 7. art. 9. [2], quod alteratio habet duos terminos, scilicet qualitatem et formam substantialem. Intelligitur enim habere duos terminos non per modum resultantiæ unius termini ad alium, sed per modum ordinationis huius actionis ad aliam. Et sic etiam exponitur, quod dicit in opusc. 42. [3], quod terminus alterationis generatio est; intelligitur enim, quod est terminus per modum finis tamquam actio distincta et principalior, non quod ipsa substantia genita per resultantiam oriatur ex alteratione sine nova actione.

Ad id vero, quod adducitur ex D. Thoma *de generatione hominis*, respondetur, quod homo dicitur generare sibi simile, in quantum per eius virtutem disponitur materia, non producendo vel educendo formam ex materia, sicut aliæ generationes, sed quia disponendo materiam unit illi formam et sic illam attingit ut unitam. Quæ expositio sumitur ex ipso D. Thoma q. 3. de Potentia art. 9. ad 6. [4], ubi inquit, quod in aliis generationibus « generans est causa ipsius formæ, in anima autem rationali est causa unionis talis formæ ad materiam per hoc, quod disponit materiam ad eam, nec oportet, quod sit causa ipsius formæ ». An vero, sicut cum producitur forma in aliis generationibus, et datur distincta actio producens formam ab alteratione disponente, ita quando attingitur forma hominis unitive, attingatur distincta actione, D. Thomas non dicit.

Et in hoc sunt diversæ opiniones. Nam Ferrariensis 2. Contra Gent. cap. 89. [5] solum videtur admittere, quod homo virtute seminis non producit nisi dispositiones, quibus corpus disponitur, ut sit particeps animæ rationalis, ad quas dispositiones necessario sequitur unio animæ in corpore, ratione cuius virtus seminis est causa prædictæ unionis. Et hoc ideo, quia actio hominis non potest terminari intrinsece ad animam rationalem, quæ spiritualis est, solum ergo terminatur ad id, quod ex parte materiæ se tenet, id est ad dispositiones.

At vero Caietanus 1. p. q. 118. art. 2. [6] amplius concedit quam dispositivam attingentiam, scilicet actionem, quæ per se terminetur ad unionem animæ ad corpus, non quidem tenentem se ex parte animæ, sic

[1] *Pa* IX. 614 a.
[2] l. c. 559 b.
[3] De natura materiæ (*Pa* XVI. 343 b).
[4] *Pa* VIII. 47 b.
[5] *Le* XIII. 547. n. XII.
[6] *Le* V. 568. n. VII.

enim infunditur a Deo, dum creatur in corpore, sed ex parte materiæ, quatenus facit non solum dispositiones, sed etiam quod materia subsit formæ, non quidem attingendo ipsum esse formæ, sed eius inesse seu communicari ad materiam, quatenus corporeo et materiali modo materia subest et unitur formæ terminaturque ad animam, quatenus eminenter est forma corporea, licet in se sit spiritualis. Sic enim salvatur prius et formalius, quod homo generat hominem, et quod forma humana est formalis terminus generationis ut informans et communicata materiæ.

AD FUNDAMENTUM EX RATIONE petitum respondetur generationem, ut est actio distincta ab alteratione, procedere a substantia mediis accidentibus, ut habent rationem instrumenti substantiæ, ut diximus in q. 12. Phys. [1] et sumitur ex D. Thoma 3. Contra Gent. cap. 69. et 1. p. q. 115. art. 1. ad 5., ubi inquit, « quod corpus agit et ad formam accidentalem et ad formam substantialem; qualitas enim activa, ut calor, etsi sit accidens, agit tamen in virtute formæ substantialis sicut eius instrumentum. Et ideo potest agere ad formam substantialem, sicut et calor naturalis in quantum est instrumentum animæ, agit ad generationem carnis, ad accidens vero agit propria virtute. Nec est contra rationem accidentis, ut excedat suum subiectum in agendo, sed quod excedat in essendo ». Ita D. Thomas, qui etiam videri potest de hoc 1. p. q. 45. art. 8. ad 2. Fatetur ergo D. Thomas accidens habere sufficientem motionem, ut attingat substantiam hoc ipso, quod est virtus substantiæ, quæ in ipsa radicatur et tamquam aliquid illius et ut instrumentum eius producit, alias solum produceret virtute propria, si præcise secundum quod qualitas est, operaretur, et non ut aliquid substantiæ. Quid autem addat ista motio supra ipsam virtutem, ut sit instrumentum substantiæ, diximus q. 12. cit. art. 3. et videri potest D. Thomas 1. p. q. 118. art. 1. ad 2., ubi inquit, « quod virtus illa activa, quæ est in semine ex anima generantis derivata, est quasi quædam motio ipsius animæ generantis, nec est anima aut pars animæ nisi in virtute, sicut in serra vel securi non est forma lecti, sed motio quædam ad talem formam. Et ideo non oportet, quod ista vis activa habeat aliquod organum in actu, sed fundatur in ipso spiritu incluso in semine ». Et idem docet in quæst. de Anima art. 11. ad 2. [2] Fatetur ergo D. Thomas hanc virtutem non habere aliam vim præter motionem generantis, quæ non est aliud quam egressio talis virtutis ab ipso; postquam enim egressa est virtus a generante, non recipit aliam motionem in ipso.

Quodsi dicas: Nam in instrumentis eadem actio, quæ attingit terminum proprium, eadem ut elevata attingit terminum principalis agentis. Ergo similiter virtus instrumentalis generantis per eandem actionem, quæ est alteratio, attingit terminum proprium alterationis, qui est qualitas, et eadem ut elevata attinget ipsam formam substantialem ut generatio: *Respondetur* hoc iam non pertinere ad sententiam, quam impugnamus, quæ dicit resultare ipsam rem genitam posita alteratione, obiectio autem procedit de vera efficientia attingente per alterationem instrumentaliter rem genitam. Veritas tamen est, quod alteratio non est ipsa actio instrumen-

[1] Phil. nat. 1. p. q. 12. art. 3. (261 b 22).
[2] *Pa* VIII. 500 b.

talis, quæ elevatione superioris agentis attingit effectum principalem, sed est actio antecedens habens suum terminum, qui est dispositio, subiectaturque in re corrupta et ordinatur ad actionem generativam tamquam ad principalem, quæ consequitur et inhæret in ipsa re generata. Unde virtus generantis movet ordine quodam duplici actione ordinata: Prima per alterationem ad dispositionem, quæ est proprius terminus eius, secunda per generationem substantialem, in quo agit ex motione quadam substantiæ generantis; et in hoc illa virtus habet rationem instrumenti. Licet enim prius operetur ut causa principalis effectum proprium, qui est ipsa dispositio, tamen postmodum instrumentaliter ut virtus substantiæ generantis ipsam substantiam genitam attingit. Nec oportet, quod in instrumentis semper sit eadem actio illa, quæ prævie operatur dispositionem, et quæ introducit formam principalem, sed potest esse diversa actio, præsertim quando necesse est corrumpi dispositionem præviam per productionem formæ principalis.

SECUNDA DIFFICULTAS.

Circa secundam difficultatem notandum est, quod generatio habet plures formalitates seu respectus. Habet enim rationem mutationis, conversionis, eductionis sive unitionis, productionis et tandem corruptionis, quæ ex illa sequitur.

Habet rationem *mutationis* respectu subiecti eius, quod est materia, prout præcise reducit potentialitatem eius in actum. Rationem *conversionis* habet etiam respectu materiæ cum respectu ad formas, quarum unam deserit et aliam accipit, et sic unam vertit in aliam. Habet rationem *eductionis* respectu formæ, prout dependenter a materia et per eius transmutationem fit et existit. Habet rationem *unitionis*, quatenus tam materiam quam formam applicat et immutat ad communicationem eiusdem unitatis in composito. Habet rationem *productionis* respectu totius compositi, quod de novo ponit in esse, vel etiam respectu formæ, quam educit. Habet denique rationem *corruptionis* respectu compositi præcedentis, quod destruit; nec oportet, quod destruat formam, ut patet in corruptione hominis, sed sufficit, quod eam amoveat a materia corrumpatque compositum.

Omnes istæ formalitates pertinent ad unam et eandem actionem, quod patet, quia ab unica virtute et in ordine ad unum terminum singulam tendit illa actio. Quæcumque autem actio, quæ est in individuo, respicit terminum a quo et ad quem et subiectum, ergo fundat istas omnes formalitates seu respectus, qui in materia et in forma et in termino a quo et ad quem et in comparatione eorum ad invicem inveniuntur.

In qua autem ex his formalitatibus essentialius et proprius consistat generatio, art. seq. dicemus agendo de termino formali generationis; inde enim dependet hæc resolutio, tractando, quis sit formalis terminus generationis. Constat enim, quod cum generatio sit actio et mutatio, formalius debet sumi per ordinem ad terminum ad quem, quam secundum formalitatem et respectum ad terminum a quo.

SOLUM OPORTET ADVERTERE in præsenti, quomodo generatio dicatur conversio, quod constabit explicando, quid requiratur ad conversionem.

Requiruntur enim ad illam quinque: *Primo*, quod terminus conversus, qui est terminus a quo, desinat esse, quia si manet, non vertitur in alium. *Secundo*, quod incipiat de novo terminus ad quem seu convertens, vel absolute in suo esse vel saltem secundum aliquem novum modum essendi, sicut alio modo est Christus in Eucharistia quam in cœlo. *Tertio*, quod inter terminum conversum et convertentem sit aliqua connexio aut dependentia, quatenus unus succedit alteri, et sic saltem in ipsa successione connectuntur. *Quarto*, quod sit inter terminos positivos, quorum unus corrumpatur et alius generetur, et quod non corrumpatur absolute quasi per annihilationem, sed desinendo in aliud, in quod convertitur. *Quinto*, quod maneat aliquid commune utrique termino, converso et convertenti, sive per modum subiecti ut in generatione, sive per modum accidentis extrinseci ut in transubstantiatione. Licet videatur probabile, quod absolute potest fieri a Deo conversio sine hac conditione, ut si converteret totam substantiam panis et eius accidentia in substantiam et accidentia Christi aut angeli, sed tamen tunc non haberet ita proprie rationem conversionis.

Unde constat esse diversam formalitatem conversionis et motus, licet uterque versetur inter terminos positivos ad constituendam latitudinem et distantiam vincendam per motum; conversio autem non respicit terminos positivos, ut constituunt latitudinem et distantiam pertranseundam per motum, cum possit salvari conversio sine motu, ut in transubstantiatione, sed ut non fiat aliquid ex nihilo, sed supponatur aliquid transferendum et transponendum in aliud.

Conversio alia est substantialis, alia accidentalis. *Accidentalis* est, quando fit transitus de uno accidenti in aliud, ut quando album fit nigrum; et hæc semper est coniuncta cum motu. *Substantialis* est, cum fit transitus ab una forma substantiali ad aliam; et hæc semper habet coniunctam duplicem mutationem, alteram generativam, alteram corruptivam.

Item alia conversio est formalis, alia totalis. *Formalis* est quando manente aliquo subiecto de una forma fit transitus ad aliam. *Totalis* est, quando tota entitas sive substantia nullo subiecto communi manente transit in aliam, sicut transubstantiatio in Eucharistia, et hæc non potest fieri naturaliter, quia nulla actio naturalis operatur nisi præsupposito subiecto seu materia non destruendo illam. De quo vide D. Thomam 3. p. q. 75. art. 8., ubi designat modos loquendi in istis conversionibus.

EX HIS AUTEM COLLIGITUR **generationem esse conversionem,** quia licet generatio pro termino formali a quo habeat privationem, tamen quia hæc privatio antecedens naturali modo est coniuncta alicui formæ positivæ, ratione cuius generatio unius semper est corruptio alterius, et forma ista, quæ corrumpitur, non annihilatur, sed desinit in aliam, ideo vere et proprie intercedit conversio in generatione substantiali. Et formalitas conversionis differt a formalitate generationis, quia generatio habet pro termino a quo privationem, conversio formam ut mutandam in aliam succedentem. *Et sic est unica actio, sed duplex mutatio*, ut dictum est [1], eo quod duplex forma mutatur, una de non esse ad esse, quæ fit de novo, altera de esse ad non esse, quæ corrumpitur. Actio tamen est una, quia ab unico agente dimanat una causalitas, quæ respicit duplicem terminum, unum a quo, alterum ad quem, inter quos constituitur distantia unica percurrenda per motum et actionem. In generatione autem et corruptione hominis non fit conversio

[1] a 47.

in substantiam formæ rationalis aut ex ipsa, quia non desinit, sed in ipsam ut informantem vel desinentem informare.

Articulus IV.

QUIS SIT TERMINUS FORMALIS, ET QUIS ADÆQUATUS GENERATIONIS SUBSTANTIALIS.

Distinguimus in generatione terminum adæquatum seu totalem et terminum formalem seu specificativum. Primus solet vocari terminus ut *quod* seu *qui* producitur, secundus terminus ut *quo*.

In termino adæquato seu ut quod consideramus omnes partes ipsamque naturam integram constituentem et subsistentiam, qua talis natura subsistit, et existentiam, qua existit. Dicitur enim natura subsistere in supposito subsistente sicut partes in ipso toto, non quia natura vel partes reddantur supposita seu personæ in seipsis, sed quia reduntur terminatæ et affectæ ipsa subsistentia et personalitate, in qua sunt, sicut partes lineæ terminantur puncto, non quia in se fiant punctum, sive per se sive per accidens, sed quia unico puncto afficiuntur et terminantur. Sicut corpus afficitur albedine, non fit albedo, sic partes reducuntur illo puncto terminatæ, et partes naturæ et natura ipsa per subsistentiam et suppositum non redditur in se aliud suppositum seu persona, sed unica eademque subsistentia redditur supposita et terminata seu subsistens.

Unde non valet illud sophisma: Natura subsistit per aliud, id est per personam, suppositum vero subsistit per se; ergo natura et suppositum sunt aliud et aliud subsistens. *Respondetur enim* ad antecedens, quod natura subsistit per aliud, quod est ratio subsistendi et sibi communicatur, ut subsistat, concedo; per aliud, quod in se sit res subsistens ut quod, nego. Ad consequens: Ergo est aliud et aliud subsistens ut quod, nego consequens; unum ut quo et alterum ut quod, transeat. Sed hoc est esse distinctum in ratione entitatis, non diversi subsistentis, sicut album et albedo non faciunt duo alba ut quod, sed unum ut quo et aliud ut quod; albedo enim dicitur alba ut quo, id est ratio et forma albi, licet sint duæ entitates corpus et albedo.

Formalis terminus est id, quo constituitur aliquid tamquam actualitate et specificatione. Illud autem, quo constituitur in sua specie substantia generata, vel est forma partialis vel forma totalis. *Forma totalis* est integra natura seu constans ex forma et materia unitis, ut condistinguitur contra suppositum vel personam, et significatur per modum formæ, qua significatur ut principium, quo aliquid est tale, sicut humanitas est id, quo homo est homo. *Forma partialis* est illud principium, quod distinguitur contra materiam et illi unitum componit naturam, resultatque suppositum seu terminus naturæ, nisi per assumptionem divinam impediatur.

Inquirimus ergo in præsenti *imprimis* de termino totali, an sit ipsum compositum ut natura, an etiam suppositum, quod est terminus eius; *secundo* de termino formali, an sit ipsa forma vel unio eius in materia.

In hac re variæ sunt sententiæ auctorum, de quibus videri possunt Conimbric. 1. de Generat. cap. 4. q. 15. et Cursus Carmel. disp. 2. q. 3. Circa terminum enim totalem *aliqui* dixerunt actionem aliquam terminari ad compositum distinctam ab ea, quæ terminatur ad formam, quia sunt res distinctæ. *Alii* vero dicunt generationem intrinsece

terminari ad formam, extrinsece vero et secundario ad totum compositum, et quasi per resultantiam, non ut terminum essentialem. Denique *alii* ponunt pro termino adæquato ipsum compositum, quod est natura, excludunt autem ipsum suppositum vel subsistentiam.

Circa terminum vero formalem etiam divisi sunt auctores. Nam *quidam* dicunt solam formam esse terminum formalem, etiamsi ipsa non producatur, sed sola unio. *Alii* vero dicunt, solam unionem esse per se terminum formalem generationis, non vero formam, eo quod in omni generatione producitur de novo unio, non vero semper producitur forma, ut quando generatur homo. Oportet autem assignare pro termino formali et specificativo actionis aliquid de novo factum, eo quod actio si nihil facit de novo, non est actio. *Alii* denique dicunt formam esse terminum formalem, quando per generationem educitur vel producitur, quando vero non producitur, sed unitur, unionem esse terminum formalem; de quo Conimbric. ubi supra. Denique *quidam* dicunt generationem convenire cum creatione in eo, quod est producere totum, differre autem in eo præcise, quod sit eductiva unionis.

Dico primo: **Totalis et adæquatus terminus generationis substantialis est ipsum compositum seu totum, non solum prout dicit naturam, sed etiam prout dicit suppositum, ita tamen, quod subsistentia non se habeat in hoc toto ut constituens, sed ut terminans naturam constitutam; vere tamen intrinsece attingitur a generatione, et non extrinsece.**

Hæc conclusio est expressa S. Thomæ, qui perpetuo docet ipsum fieri sicut et ipsum esse solum convenire rei subsistenti seu hypostasi, ut patet 3. p. q. 35. a. 1., ubi inquit: « Nativitas potest attribui alicui dupliciter, uno modo sicut subiecto, alio modo sicut termino. Sicut subiecto attribuitur ei, quod nascitur; hoc autem proprie est hypostasis, non natura. Cum enim nasci sit quoddam generari, sicut generatur aliquid ad hoc, quod sit, ita nascitur aliquid ad hoc, ut sit. Esse autem proprie est rei subsistentis; nam forma, quæ non subsistit, dicitur esse solum, quia ea aliquid est, persona autem et hypostasis significatur per modum subsistentis ». Idem docet de creatione et de quocumque alio fieri, quod sit ad rem subsistentem 1. p. q. 45. art. 4. Idem videri potest Philosophus 7. Metaph. textu 27. [1], ubi inquit, « quod neque species fit, nec quodcumque nominari oportet formam, quæ in sensibili est, nec est eius generatio, nec quod quid erat esse ». Ubi S. Thomas lect. 7. [2] inquit: « Quia generatio est eius, quod fit, palam est, quod generatio non est formæ, sed compositi. Nec iterum quod quid erat esse rei generatæ generatur nisi per accidens, sed forma et quod quid erat esse est, quod fit in alio, id est in materia, non per se ». Ita D. Thomas.

Ex quibus verbis colligitur, quod, si id, quod generatur tamquam terminus totalis et tamquam quod non forma sola neque quidditas seu quod quid (hæc enim est ipsa forma totalis seu natura, quia sola forma partialis non est quidditas et natura, sed principium eius), restat, ut terminus totalis sit ipsum suppositum. Unde etiam patet non legisse aut non advertisse verba Aristotelis eos, qui dicunt eum non agnovisse suppositum seu personam in substantiis. Sic enim dicit, « quod id, quod fit et generatur, non est forma neque

[1] c. 8. (1033 b 5).
[2] *Pa* XX. 475 b.

quidditas, sed compositum ». Et nomine formæ intelligitur forma partialis, nomine autem quidditatis seu naturæ intelligitur forma totalis; restat, ut nomine compositi intelligatur ipsum suppositum, hoc enim solum est, quod condistinguitur a natura, seu forma totali. Et hunc locum Philosophi sæpe observat D. Thomas ad probandum formas non fieri, sed ipsum compositum seu subsistens, ut in 1. p. q. 65. art. 4. et aliis locis.

FUNDAMENTUM autem conclusionis sumitur ex ipsa doctrina Divi Thomæ, quia generatio per se primo tendit ad constituendam rem in esse integre et perfecte. Sed natura rei non habet totum esse, nisi habeat illud subsistens et per se, quia hoc est proprium substantiæ, ut habeat esse terminatum et subsistens. Imo repugnat, quod habeat esse nisi vel in se subsistens vel alteri subsistenti unitum, sicut humana natura est in Christo. Ergo generatio quamdiu non dat tale esse sic subsistens in se vel in alio, manca est, et non integra, nec censetur dare totum suum effectum. Ergo tunc est adæquatus terminus, in quo sistit generatio, ubi ipsum esse generatum terminatur et sistit; sistit autem in subsistente, ergo subsistens in tali natura est terminus totalis et ut quod generationis.

Et confirmatur, quia ad generans pertinet non solum dare formam, sed consequentia ad formam, sicut sunt propriæ passiones. Sed intimior est subsistentia quam passiones, quia istæ sunt accidentia pertinentque ad ornatum vel operationem substantiæ. Subsistentia vero est terminus intrinsecus et substantialis eius, unde unio ad subsistentiam Christi fuit substantialis in natura humana. Ergo magis pertinet ad generans illam dare quam proprias passiones. Omitto, quod apud D. Thomam existentia est propria hypostasis seu suppositi ut quod, naturæ autem ut quo, ut docet 3. p. q. 17. art. 1., et nos ostendimus q. 7. Phys. [1] Ergo si generatio tendit ad dandum esse, terminus eius totalis et ut quod erit id, cui convenit esse ut quod, scilicet ipsum suppositum subsistens.

Et ex hoc deducitur ULTIMA PARS CONCLUSIONIS, scilicet ipsam subsistentiam seu suppositum pertinere ad intrinsecum terminum generationis, et non solum extrinsecum et resultantem, ut videntur sentire Conimbric. quæst. supra cit. art. 4. conclus. 2. et alii, quia ille dicitur terminus intrinsecus, qui directe et per se attingitur ab actione, non secundario et mediate ac præsupponendo alium primarium. Sed subsistens non potest esse terminus mediatus ac secundarius supponens alium primarium productum, quia completum et integrum esse primo et per se invenitur in ipso subsistente non ante subsistentiam. Ergo res ut subsistens et ipsa etiam subsistentia incipit terminum intrinsecum generationis tamquam pertinens ad integrandam et complendam rem generatam, non ut prædicatum constitutivum, sed ut terminus intrinsecus rei generatæ respectu esse illius.

DICO SECUNDO: **Terminus formalis generationis non est unio, sed forma constitutiva rei generatæ. Unio autem prout dicit applicationem et coniunctionem extremorum, non est terminus, sed applicatio. Id vero, quod resultat ex tali unione, si sumatur per modum suppositi, est terminus formalis tamquam forma totalis.**

Hæc conclusio, quæ inter thomistas communis est, constat ex ipso D. Thoma 3. p. q. 35. supra [2] cit.

[1] Phil. nat. 1. p. q. 7. art. 5. (142 a 29).
[2] 565 b 1.

art. 1., ubi postquam dixit, quod nativitas et generatio attribuitur tamquam subiecto ipsi personæ, et non naturæ, addit, « quod tamquam termino attribuitur nativitas naturæ; terminus enim generationis et cuiuslibet nativitatis est forma, natura autem per modum formæ significatur ». Ubi loquitur D. Thomas de termino formali, non de totali, quod est subiectum, de quo iam dixerat, quod est persona. Et similiter videri poterit in 3. dist. 8. q. 1. art. 2. [1] et optime in 1. dist. 5. q. 3. art. 1. [2], ubi inquit: « Terminus generationis in creaturis potest accipi dupliciter sicut etiam et principium. Dicitur enim principium generationis ipsum generans, et huic principio respondet sicut terminus ipsum genitum. Dicitur etiam principium generationis, a quo incipit generatio, et hoc modo principium vel initium generationis est privatio formæ inducendæ, et huic principio terminus oppositus est forma per generationem inducta ». Ita D. Thomas.

ET FUNDAMENTUM colligitur, quia in termino adæquato et totali alicuius actionis illud est terminus formalis, quod in ipso termino se habet ut forma, quæ per se specificat actionem et assimilat genitum ipsi generanti. Hæc enim sunt munera termini formalis, scilicet formalizare ipsum terminum totalem, quod utique fit specificando seu constituendo et assimilando ipsum genitum rei generanti. Constat autem, quod forma termini non est ipsa unio, sed aliquid unitum. Unio enim se habet ut communicatio et applicatio, qua communicantur extrema. Ergo forma constituens debet esse extremum communicatum et unitum. Hoc enim est ultimum, quod intendit generans; intendit enim assimilare sibi genitum in forma, et posita assimilatione cessat. Non cessat autem in unione, quia unio est applicatio, ut forma reddatur unita; ergo magis se habet ut terminus formalis forma unita quam unio coniungens.

Et confirmatur, quia si ista unio, qua unitur ista forma, adhiberetur alteri, eodem modo illam uniret materiæ. Ergo proprium distinctivum et constitutivum formale huius generationis non est unio propter unionem, sed propter formam unitam. Unde etiam, quando forma non producitur per generationem, sed introducitur et unitur et sic sola unio producitur, adhuc non producitur ut constituens formaliter, sed ut communicans et applicans formaliter id, quod constituit ut forma.

Ex quo colligitur, quod, cum assignatur formalis terminus, et ratione alicuius formalitatis designetur, si sumatur ly formalis pro communicata et uniente, sic unio est terminus formalis; si sumatur pro formalitate terminante et constituente et assimilante genitum generanti, sic terminus formalis non est unio, sed forma unita. Constat autem, quod præcipue iudicandum est de termino formali, secundum quod terminat potius, quam secundum quod mediat. Verum quidem est, quod non potest forma constituere formaliter nisi connotando et supponendo unionem tamquam conditionem et applicationem, ipsa autem forma unita se habet ut constituens. Et sic etiam, ut supra diximus art. 3. [3] ex Caietano 1. p. q. 118. art. 2., in generatione humana licet forma non producatur, sed uniatur, tamen non sola unio, sed etiam ipsa forma unita attingitur a generatione, non secundum esse formæ

[1] *Pa* VII. 100 b.
[2] *Pa* VI. 55 a.
[3] 560 b 39.

in se, sed secundum inesse, ita tamen, quod unio se habeat ut conditio et forma unita ut constituens formaliter et terminans.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur contra primam conclusionem: Quia salvatur vera generatio sine hoc, quod producatur vel attingatur suppositum, et similiter sine hoc, quod producatur natura; ergo neque suppositum est totalis terminus generationis, neque natura formalis.

Antecedens patet *tum* in generatione, quia B. Virgo genuit Christum, quæ fuit vera generatio, cum fuerit vera mater eius, et tamen non attingit suppositum, neque producendo, quia in Christo non fuit suppositum creatum, neque uniendo illud naturæ, quia hæc unio non est facta per actionem Virginis, sed per immediatam assumptionem Dei. *Tum* etiam quia suppositum resultat posita natura tamquam modus seu terminus illi adiunctus. Unde si nunc humanitas dimitteretur a Verbo, resultaret de novo subsistentia creata. Ergo supponit terminum generationis omnino productum per actionem, siquidem quod restat, solum fit per resultantiam. Ergo suppositum non pertinet ad intrinsecum terminum generationis, ut actio est, sed posito termino actionis resultat. *Tum* denique, quia D. Thomas nullo modo attribuit ipsi supposito rationem termini, sed subiecti generationis, rationem vero termini ipsi naturæ, ut patet 3. p. q. 3. art. 1., eo quod natura, quæ constat ex unione materiæ et formæ, est integra et totalis substantia. Ergo de se terminat totalem actionem, et sic ut sit terminus totalis producibilis a generatione, non indiget aliquo alio. Sed tamen quia illa natura est terminata supposito et in illo tamquam in subiecto, ideo dicitur suppositum subiectum generationis, non terminus, quia non terminat actionem, sed subicitur seu supponitur naturæ terminanti.

Quoad secundam vero partem probatur antecedens in generatione divina, in qua totalis terminus est Persona procedens, natura vero non habet rationem termini etiam formalis, alias distingueretur a principio, a quo procedit, et sic non esset una tantum natura in tribus Personis.

RESPONDETUR negando antecedens. *Ad primam probationem* respondetur *aliquos* existimare actionem B. Virginis in ipsa productione humanitatis et existentiæ eius ita sistere, quod non dicitur Mater Dei, id est personæ subsistentis in ipsa humanitate nisi materialiter et secundario et per accidens, sicut si modo Deus assumeret meam humanitatem destructa eius subsistentia, mater, quæ me genuit, materialiter et per accidens diceretur mater Dei, quia esset mater hominis, cuius natura assumpta est a Deo. Sic producendo humanitatem in se existentem et terminantem generationem Virginis dicitur Mater Dei, quia est mater humanitatis, quæ alia actione non pertinente ad Virginem assumpta est a Deo. Si enim actio generantis non tangit suppositum, sed sistit in esse naturæ, quodcumque suppositum illi applicetur, materialiter se habebit; et ita B. Virgo formaliter et per se non dicetur Mater Dei.

Nihilominus in sententia S. Thomæ B. Virgo propriissime et formaliter est vera Mater Dei, non minus quam mater Petri est formaliter mater illius hominis. Etenim in generatione hominum generans non producit formam neque eius existentiam vel subsistentiam, sed forma rationalis in se subsistens creatur a Deo et infunditur, generans autem unit materiam illi formæ, et sic illud esse animæ, quod fit a Deo, communicatur

a generante ipsi corpori, et non est aliud esse in ipso corpore et in toto composito, quam ipsum esse animæ sic communicatum, quia in ipso composito secundum D. Thomam non datur nisi unum esse, quod quidem provenit a forma ut a principio *quo*, convenit vero composito seu supposito ut *quod*. Unde cum anima rationalis habeat esse per se existens seu subsistens, licet communicabile materiæ, ideo generatio hominis formalissime dicitur attingere personam, quatenus hoc ipsum esse animæ, quod communicatur toti composito seu personæ, a generante communicatur corpori et facit integrum hominem. Et ita dicit D. Thomas 1. 2. q. 4. art. 5. ad 2., « quod animæ humanæ remanet esse compositi post corporis destructionem. Et hoc ideo, quia idem est esse formæ et materiæ, et hoc idem est esse compositi ». Similiter ergo in Christo est unicum tantum esse, quod est personæ seu suppositi et communicatur naturæ, ut docet idem D. Thomas 3. p. q. 17. art. 2. Sed tamen hoc esse Verbi seu subsistentia ordine quodam communicata fuit, prius animæ prioritate naturæ, deinde corpori, quia prius natura assumpsit animam quam corpus et mediante anima corpus, ut docet D. Thomas 3. p. q. 6., art. 1., ita quod in ipsa creatione animæ simul se immiscuit assumptio Verbi impediens propriam subsistentiam et existentiam animæ et suam subrogans per assumptionem. Cum ergo in illo puncto actio B. Virginis generativa attigit unionem corporis formati ad animam, quam Deus infundebat, assumebat illudmet esse et subsistentiam, quam inveniebat in anima, et communicabat corpori. Et ita sicut actio generativa ordinario illud esse proprium et naturale animæ communicat corpori, et hac ratione dicitur formalissime mater hominis et personæ subsistentis in humanitate, ita generatio Virginis esse et subsistentiam Verbi, quam invenit in anima assumpta, communicavit corpori, et ita formalissime dicitur mater illius hominis seu Personæ Divinæ ut subsistentis in illa humanitate constante corpore et anima. Nec tamen B. Virgo assumptionem ipsam efficienter attigit etiam instrumentaliter, quia hæc cum ipsa creatione animæ immediate a Deo facta est. Sed B. Virgo animam prioritate naturæ assumptam a Deo ipsa generatione communicavit corpori, sicut postea in resurrectione uniendo animam corpori sine nova assumptione iterum resultavit Deus homo; assumptio enim animæ virtualiter est assumptio corporis, eo quod anima est de se communicabilis corpori.

Quodsi dicas: Si tota subsistentia Verbi et eius esse fuit collatum animæ et mediante anima ad carnem, ergo separata anima in morte caro mansit sine subsistentia Verbi, sicut caro hominis mortui manet sine subsistentia animæ, quæ separatur. Hoc autem est erroneum, alias Filius Dei non esset sepultus, quando eius corpus sepultum fuit: *Respondetur* ex D. Thoma 3. p. q. 50. art. 2. ad 2., ubi hoc argumentum solvit, « quod Verbum Dei dicitur unitum carni mediante anima, quatenus caro per animam pertinet ad humanam naturam, quam Filius Dei assumere intendebat, non autem ita quod sit medium quasi ligans unita. Habet autem caro ab anima, quod pertineat ad humanam naturam, etiam postquam anima separatur ab ea, in quantum scilicet in carne mortua remanet ex ordinatione divina quidam ordo resurrectionis, et ideo non tollitur unio divinitatis ad carnem ». Ita S. Thomas, ex cuius verbis constat carnem in Christo mansisse unitam Verbo, non quia habeat distinctam subsistentiam, quæ sibi suppleatur seorsum a forma, nec quia

subsistentia animæ communicaretur corpori post mortem, sed quia caro mortua etiam pertinet ad humanam naturam propter ordinem ad resurrectionem, et quidquid pertinet ad naturam humanam, non fuit dimissum a Verbo. Ideo corpus illud mansit assumptum non sub forma animæ nec separatum ab omni forma, sed sub forma cadaveris, quæ ad tempus assumpta fuit, in quantum requirebatur ad constitutionem corporis humani mortui, quod adhuc ordinabatur ad humanam naturam ratione resurrectionis.

Ad secundam probationem respondetur, quod suppositum non resultat ut passio, sed ut terminus naturæ omnino prærequisitus ad eius existentiam. Unde sicut existentia non resultat, sed attingitur ab actione, ita et subsistentia, quæ ipsam antecedit. Et licet existentia antecederet, adhuc ab ipsa actione attingeretur intrinsece, quia ante subsistentiam existentia ipsa non est terminata et completa, et sic neque actio constituens rem productam in ratione status totius. Ipsum autem totum attingitur ab actione, quæ vero resultant, sunt accidentia, quæ nec pertinent ad ipsum totum ut partes neque ut modi seu termini totales sicut subsistentia.

Ad tertiam instantiam dicitur, quod D. Thomas attribuit rationem termini naturæ et rationem subiecti hypostasi seu supposito, quia sustentat et subicitur naturæ. Et sic nomine termini absolute dicti intelligit terminum formalem tamquam specificatum, in quod tenditur, nomine vero subiecti intelligit terminum totalem, eo quod suppositum non est subiectum, ex quo fit generatio (id enim est materia prima), sed quod nascitur per generationem.

Ad secundam partem argumenti respondetur, quod Divinitas non est terminus productus seu procedens, sed communicatus, et sic est terminus formalis generationis Verbi; est enim id, in quo assimilatur suo principio, et generatio illa, in quantum assimilativa, est communicativa naturæ Patris, atque adeo natura ut natura est eius terminus formalis communicatus, non productus. In processione vero Spiritus Sancti natura ut natura non est terminus formalis etiam communicatus, sed identicus. Amor vero infinitus est terminus formalis, terminus autem productus est persona subsistens, quæ etiam amor notionalis dicitur.

Secundo arguitur ad probandum unionem, non formam esse terminum formalem, quia semper est id, quod producitur de novo, forma autem non semper, ut in generatione hominum. Terminus autem formalis debet produci de novo, quia quod non producitur, non terminat actionem, quia non accipit esse; actio autem nova debet dare novum esse. Imo quando educitur forma, non producitur nisi ut educta et consequenter ut unita subiecto, et per hoc distinguitur a productione creativa. Ergo formalis ratio specifica generationis est terminus ut unitus, siquidem per hoc formaliter et ultimate distinguatur a creatione. Denique, ex sola variatione unionis videmus variari species actionis, ut cum anima rationalis unitur per generationem vel reunitur per resurrectionem, non est variatio penes formam, sed penes diversam formæ unionem. Ergo diversa unio erit ratio diversa specificans et terminus formalis; iste enim est, qui specificat.

Ad primam partem argumenti RESPONDETUR, quod non est necesse formalem terminum produci de novo in sua entitate, sufficit, quod in sui participatione, qua mediante specificat. Proprium enim termini formalis est specificare et formalizare id, quod producitur. Ad hoc autem non conducit per se, quod entitas formæ specificantis de novo fiat, sed sufficit, quod ipsa de novo communicetur specificato, et ita communicatio seu unio de novo fiat. Non tamen illa unio est terminus formalis, id est formalizans et specificans, sed applicans et uniens. Unde aliud est ratio formalis termini, aliud ratio noviter producti in re, quæ generatur; producitur enim de novo terminus totalis, cui convenit esse et produci ut *quod*. Forma autem, cui convenit esse ut *quo*, non est necesse, quod producatur, sed sufficit, quod communicetur et sic specificet et formalizet. Ipsa autem unio non est terminus formalis, id est forma dans specificationem, sed applicatio termini formalis. Quæ doctrina ex D. Thoma q. 3. de Potentia art. 9. ad 6. et ad 20. et 21. [1], et notatur a Caietano 1. p. q. 118. art. 2. [2]

Ad secundam partem argumenti respondetur non distingui specificative generationem a creatione, quia forma producitur ut unita, quando educitur. Nam etiam in creatione cum producatur ipsum totum, producuntur partes ut unitæ. Sed quia ad creationem pertinet producere totum nihil præsupponendo de partibus, sed omnes faciendo de novo et ex nihilo, tam materiam quam formam, ideo distinguitur ab eductione, quæ producit totum præsupponendo unam partem, scilicet materiam, ex cuius transmutatione educitur forma, quæ applicata materiæ totum constituit; et sic per eductionem totum non tam fit quam componitur, in creatione vero absolute fit. Unde non ratione unionis formaliter distinguuntur, sed ratione termini formalis, qui in creatione est totum ens ex nihilo, in generatione forma constituens tale ens ex præsupposito subiecto, et sic etiam in creatione materia pertinet ad formalem eius terminum, quia pertinet ad rationem totius entis.

Ad ultimam partem argumenti respondetur negando, quod diversa unio præcise sit diversus terminus formalis in actione substantiali, qualis est resurrectio et generatio; in utrisque enim producitur unio. Et sic non potest ex ipsa solum sumi diversitas formalis istarum actionum, sed ex ipsa forma sumitur, ut stat sub diversa ratione et modo communicandi se materiæ. Diversam enim transmutationem exigit generatio hominis ut communicans animam corpori, quam resurrectio, quæ sine tali formatione et dispositionibus, sed præsupponendo priorem unionem fuisse corruptam, unit animam corpori, et sic respicit formam ut reunitam, non ut præcise unitam. Similiter etiam formatio hominis ex terra, sicut in Adam, fuit actio distincta a generatione, non propter diversam unionem tamquam terminum formalem, cum utrobique fuerit producta unio, sed propter ipsammet formam sub diverso modo transmutationis communicatam et sic fundantem diversam formalitatem seu respectum terminandi actionem, quatenus diversas mutationes producit in materia, ut generet vel ut resuscitet vel ut formet ex terra. Formalis autem terminus sumitur ex forma cum respectu ad viam et ad transmutationes, quibus fit; istæ enim etiam per actionem producuntur ut ducentes ad terminum. An vero in actione accidentali, v. g. in intensione, sola unio producatur de novo, an vero formalis aliqua perfectio, quæ addatur qualitati, infra q. 4. [3] inquiretur.

---

[1] *Pa* VIII. 47 b, 49 a.
[2] Vide supra 560 b 39 et 567 b 40.
[3] art. 2.

Articulus V.

QUOD SIT SUBIECTUM GENERATIONIS, ET DE EIUS DISTINCTIONE A CREATIONE.

Triplex subiectum seu triplex ratio subiecti distingui potest in generatione. Est enim subiectum mutationis; est subiectum productionis, quod magis obiectum dici potest, quia est id, ad quod tendit generatio; est denique subiectum denominationis, scilicet res, quæ denominatur generata. In generatione ergo mutatur materia de privatione ad formam, sed non denominatur producta neque generata. Dicitur autem producta forma, quæ educitur, vel compositum, quod de novo accipit esse. Denominatur autem generatum ipsum suppositum, quod tamquam genitum respicit ipsum generans.

Inter hæc subiecta INQUIRIMUS, quodnam ex illis sit subiectum inhæsionis, cui inhæreat generatio. Est autem difficultas ex differentia inter alterationem et generationem, quia alteratio tam ex parte sui quam ex parte sui termini, qui est qualitas, supponit pro subiecto substantiam completam et in actu, quæ est capax accidentium; actio autem generativa non supponit nisi materiam primam, quæ non est capax accidentis, antequam habeat formam substantialem. Hæc autem producitur per ipsam generationem, ergo non supponitur illi tamquam subiectum. Ex alia vero parte materia prima est subiectum mutationis, quia ipsa sola, et non totum compositum est, quæ transmutatur de una forma ad aliam, et in ipsa recipitur forma substantialis eique immediate unitur. Ergo in ipsa debet esse generatio, quia actio in eo subiecto est, in quo terminus eius; non enim seorsum a termino recipitur actio vel mutatio. Et ad idem faciunt auctoritates Divi Thomæ et Philosophi postea adducendæ.

Dico ergo primo: **Subiectum mutationis in generatione substantiali est sola materia prima, inhæsionis autem non est sola materia prima neque materia prima ut subiecta formæ corporeitatis, sed totum compositum, quod generatur per illam.**

De prima parte conclusionis non potest esse dubium, et in eo sensu loquitur S. Thomas, cum pro subiecto generationis assignat materiam primam, et non substantiam in actu. Expresse enim loquitur de generatione, prout mutatio est et de subiecto mutationis, ut patet 1. de Generat. lect. 10. in fine [1], ubi inquit: « Comparat prædictas transmutationes secundum subiectum, quod est tantum ens in potentia, et dicit, quod prima materia est maxime proprium subiectum susceptibile generationis et corruptionis ». Eodem modo loquitur 1. p. q. 45. art. 1. ad 2. loquens solum de mutatione, et apertius q. 3. de Potentia art. 3. ad 4. [2], ubi inquit, « quod in generatione et est mutatio et relatio, qua refertur genitum ad generans. Ratione ergo mutationis non habet pro subiecto ipsum generatum, sed eius materiam, sed ratione relationis habet subiectum ipsum generatum. In creatione autem est relatio, sed non mutatio, et ideo non est simile ». Dixerat autem in solutione ad 3. immediate antea, quod relatio illa creationis, ut est accidens, inhæret subiecto et est posterior illo, quod generaliter de omni accidente probabitur

[1] *Le* III. 301. n. 9.
[2] *Pa* VIII. 29 b.

infra q. 9. [1], scilicet subiectum inhæsionis ut *quod* esse compositum.

Ratio autem huius primæ partis est, quia illud est subiectum mutationis seu motus, quod est subiectum termini motus seu terminorum, inter quos motus versatur. Constat autem quod termini, inter quos versatur generatio, ut mutatio est, sunt forma et privatio. Utrumque autem habet pro subiecto materiam primam. Nam ipsa est privata forma substantiali, et ipsa etiam immediate informatur substantiali forma, ergo ipsa est subiectum huius mutationis, quæ est generatio. Unde in 1. Phys. [2] assignatur triplex principium, scilicet materia, forma et privatio pro ipsa re naturali in fieri seu pro generatione. Materia autem non est principium generationis nisi ut subiectum talis mutationis, quia subiectum mutationis debet esse principium rei mobilis non solum in facto esse, sed etiam in fieri et in ipsa generatione, cum in hoc distinguatur a creatione, quod procedit ex transmutatione alicuius subiecti; ergo oportet, quod materia sit principium generationis tamquam subiectum, non vero ipsum compositum, quia hoc est principiatum, et non principium.

Secunda pars conclusionis, scilicet quod materia prima, ut subest formæ corporeitatis, non est subiectum inhæsionis ipsius generationis, constat manifeste supponendo id, quod in libris de Anima [3] latius expendetur, quod in quocumque composito substantiali tantum est unica forma substantialis, quæ dat omnes gradus specificos et genericos, non autem una forma dat gradum corporeitatis, alia viventis, alia sensibilis, ut optime prosequitur D. Thomas 1. de Generat. lect. 10. in fine [4] et nos in q. 1. de Anima [5] probabimus. Quo supposito recte sequitur, quod subiectum generationis non sit materia prima, ut subest formæ corporeitatis, quia nulla forma substantialis ita concomitatur materiam, quod numquam exuatur illa, sed hoc ipso, quod corrumpitur una forma substantialis, omnes gradus corrumpuntur, quia omnes illi sunt eadem et unica entitas formæ. Ergo corrupta forma materia non manet sub aliqua forma vel gradu corporeitatis ad recipiendam formam de novo genitam, sed sola et nuda materia recipit illam, et forma præbet materiæ omnem gradum, non solum primum et remotum, sicut est gradus corporeitatis, sed etiam ultimum et specificum, et sic tollit omnem gradum, quem forma corrupta præbebat.

Circa tertiam partem conclusionis, scilicet quod subiectum inhæsionis sit ipsum totum compositum, sumendo generationem non pro ipsa alteratione præcedente, quam constat recipi in composito antecedente, quod corrumpitur, sed sumendo generationem pro actione illa substantiali distincta ab alteratione, ut modo supponimus distingui ex dictis supra art. 3. De hoc MAIOR EST DIFFICULTAS etiam inter thomistas. *Plures* enim existimant subiectum inhæsionis eius esse ipsam materiam primam, ut videtur sentire Caietanus 3. p. q. 25. art. 1. [6] et alii, quos citat et sequitur Cursus Carmel. hic disp. 2. q. 5. § 2. *Alii* vero cum Mag. Bañez 1. de Generat. cap. 4. q. 11. dicunt totum compositum esse subiectum inhæsionis respectu ipsius generationis.

[1] art. 1.
[2] c. 7. (190 b 17).
[3] Phil. nat. 4. p. q. 1. art. 3. et 5.
[4] *Le* III. 300. n. 8.
[5] cf. nota 3.
[6] *Le* XI. 352. n. IV.

DICIMUS ERGO, quod suppositis duobus principiis, altero a nobis supra [1] admisso et probato, quod generatio est actio distincta ab alteratione nec est pura et nuda resultantia, altero infra [2] probando et admittendo, scilicet quod materia prima immediate et per se non est capax inhærentiæ accidentis, ita ut per materiam sustentetur in esse ipsum accidens, necesse est dicere, quod generatio, in quantum est actio de prædicamento actionis, non potest habere pro subiecto inhæsionis solam materiam primam.

Unde Cursus Carmel. ubi supra [3] § 4. n. 61. fatetur generationem substantialem sumptam pro instantanea mutatione seorsum ab alteratione non esse accidens, sed aliquid substantiale tamquam modus. Rubio [4] autem et alii admittunt, quod aliquod accidens, si sit incompletum et quasi viale, possit esse in materia, et non in toto.

Ceterum nostra sententia, quam infra ostendemus, affirmat nullum accidens posse per inhærentiam subiectari in materia tamquam in subiecto *quod*, sed debet esse in toto composito. Hoc autem vel est ipsum generans vel id, quod corrumpitur, vel id, quod de novo generatur. Et quidem *generans* non est subiectum generationis, cum non sit actio immanens, nisi forte dicatur subiectum actionis transeuntis esse ipsum agens. Sed tunc restat inquirere subiectum generationis, ut passio est; nam in omni sententia passio non est in agente. Et sic restat explicandum, an materia sit subiectum istius generationis sic acceptæ passive vel potius ipsum compositum. Et deinde restat difficultas in opinione, quod actio sit subiective in passo, et non in agente, quomodo generatio inhæreat in agente, siquidem generatio est in passo in hac sententia. Oportet ergo assignare aliud subiectum. Hoc autem non potest esse *res, quæ corrumpitur*, quia in instanti, in quo est verum dicere «nunc est generatio», est verum dicere «nunc non est res corrupta», quia desinit per primum non esse. Ergo non potest illa generatio, quæ tunc primo existit, inhærere in ipsa substantia corrupta; ergo solum restat, quod inhæreat *in substantia genita*.

Quomodo autem terminus generationis possit esse subiectum, in quo inhæreat, explicatur ex eo, quod subiectum mutatum per ipsam generationem est materia prima, quæ est pars componens ipsum terminum, qui est totum. Quare cum actio non inhæreat nisi mediante termino producto seu ab actione attacto, cum eo enim identificatur actio, et ipse terminus totalis componatur ex materia et forma seu habeat materiam partem sui, in idem coincidit subiectum et terminus, quia terminus substantia est, et sic non habet aliud subiectum, cui inhæreat actio nisi in eo, qui est terminus totalis, cum quo ipsa identificatur. Ceterum subiectum accidentium semper debet distingui ab ipso termino, quando producitur accidens, eo quod per talem actionem non producitur subiectum actuale, sed supponitur; per generationem autem substantialem subiectum actuale producitur, quod est compositum. Et licet supponatur materia prima, quæ est principium recipiendi etiam ipsa accidentia, tamen nec est principium *quod* recipiens ea, sed principium *quo*, id est ratio, qua ipsum compositum tamquam subiectum *quod* habet recipere accidentia. Nec

[1] art. 3. (558 a 31).
[2] q. 9. art. 1.
[3] 573 b 40.
[4] 1. de Generat. tract. de Generat. Subst. q. 4.

etiam est principium sustentandi in esse ipsa accidentia, quia principium sustentans in esse supponitur habere existentiam, quam præbeat accidentibus. Materia autem prima non habet illam nisi per formam, ut in q. 3. Phys. [1] ostendimus et supra art. 1. [2]; habet tamen materia esse subiectum respectu formæ substantialis, quia forma non sustentatur in materia præsupponendo esse, sed recipitur ut ex ipsa et materia constituatur compositum, quod est habens esse. Et sic distinguit D. Thomas inter subiectum et materiam opusc. 31. in principio [3]. Cum ergo generatio in quantum actio sit accidens, oportet, quod pro subiecto inhæsionis et sustentationis habeat compositum, et non solum materiam primam, licet illa sit principium *quo* recipiendi et subiectum etiam mutationis, ut dictum est.

DICO SECUNDO: **Generatio et creatio tam completa et adæquata, quæ simpliciter dicitur creatio, quam inadæquata et incompleta, quæ dicitur concreatio, qualis est productio materiæ primæ aut productio formæ dependentis a materia, quando fit per creationem, differunt tum ex parte termini formalis, tum ex parte modi producendi, licet in termino totali materialiter sumpto tam generatio quam creatio completa conveniant.**

Hæc conclusio sumitur ex doctrina S. Thomæ 1. p. q. 45. art. 2. et 3. et 4. et q. 3. de Potentia art. 1. et 2. [4]

Pro cuius explicatione DUO ADVERTE: Primum, quod licet creatio sit unica et indivisibilis actio attingens ipsum totum et producens partes, tamen non æque denominantur omnia creari, sed ipsi toti convenit creari tamquam rei subsistenti et habenti esse ut quod, partibus vero convenit creari tamquam principiis constituentibus illud totum et habentibus esse non ut quod, sed ut quo. Hinc nascitur illa distinctio creationis, quod alia est adæquata et completa; prima enim dicitur respectu totius, quod attingitur a creatione, ut absolute et subsistenter habentis esse. Secunda vero respectu partium, quæ attinguntur ut habentes esse in alio et cum alio, a quo dependent et cui subsunt, ut sint, et ideo dicuntur creari. Quæ doctrina est D. Thomæ, qui pluribus locis docet solum creari proprie res subsistentes seu ipsum totum et compositum, materiam vero et formam non proprie creari aut fieri, sed concreari, ut patet 1. p. q. 45. art. 4. et q. 44. art. 2. et q. 7. art. 2. ad 3. et q. 3. de Potentia art. 1. ad 12. [5]

Secundum, quod supponimus, est, quod tam creatio quam generatio substantialis conveniunt in hoc, quod est producere totum compositum seu facere rem subsistentem et completam, cui per se convenit esse. Sed differunt, quod generatio supponit ea, ex quibus constare debet hoc totum, vel omnia vel saltem materiam primam. Generatio enim hominis neque materiam facit neque formam, sed utraque coniungit, aliæ vero generationes saltem supponunt materiam primam, licet formam educant et producant. At vero creatio ita producit totum compositum, quod nihil supponit eorum, ex quibus coalescit, sive partes sive totum, sed quidquid entitatis est in re, facit. Et ita creatio est talis virtutis, quod ex vi suæ rationis formalis habet attin-

[1] art. 3. (68 b 25).
[2] 549 b 1.
[3] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 338 a).
[4] *Pa* VIII. 24 b, 27 b.
[5] l. c. 27 a.

gere in re creata omnem rationem entis, sive sit materia sive forma, sive potentia sive actus. Quare generatio necessario supponere debet creationem, nec potuerunt res primo incipere per motum.

In quo hallucinati sunt aliqui antiqui philosophi et Aristoteles ipse, qui existimantes non dari alium modum producendi res quam per motum et generationem, inciderunt in illud inconveniens de æternitate mundi non invenientes initium, quo res primum fuerunt productæ, si omnes per motum productæ sunt; nam hoc modo semper supponebatur aliquid, ex quo mutatio seu motus fieret. Si enim produceretur aliquid non supponendo aliud, ex quo fieret, sine mutatione produceretur, quia ex nihilo, et non ex subiecto fieret. Ut ergo non ponamus infinitum processum et æternitatem generationum in motibus, oportet devenire ad productionem materiæ non ex alio subiecto, sed ex nihilo, et consequenter per creationem. Et quia materia non sit sola et sine forma, sed sub illa et dependens ab illa, sicut de facto fuit, cum in principio creavit Deus cœlum et terram, ideo creatio semper est subsistentium et compositorum, partis autem est concreatio.

Ex quibus conclusio posita constare potest, et declarari *differentia inter creationem et generationem* tam ex parte termini formalis quam ex parte modi procedendi. Ex parte quidem termini formalis, quia generatio solum habet pro termino formali formam specificantem, sive ut eductam sive ut unitam, creatio autem habet pro termino formali totam rationem entis, quæ reperitur in composito sive ex parte formæ sive ex parte materiæ, et sic coincidit ibi terminus adæquatus et formalis. Unde S. Thomas 1. p. q. 45. art. 4. ad 1. explicans illud axioma ex libro de Causis « prima rerum creatarum est esse » dicit, quod ly esse non importat substantiam creatam, sed importat propriam rationem obiecti creationis. Nam ex eo dicitur aliquid creatum, quia est ens, non ex eo, quod est hoc ens, cum creatio sit emanatio totius esse ab ente universali. Igitur formalis ratio seu terminus creationis non est forma, quæ informat et speciem dat naturæ, sed tota ratio entis, quæ invenitur in tali re. Et sic ex parte termini formalis valde differunt generatio et creatio, cum id, quod est totale in generatione, sit formale in creatione.

Ex parte autem diversi modi procedendi differunt generatio et creatio tum ex parte termini ad quem, tum ex parte termini a quo. Ex parte quidem termini *ad quem*, quia creatio facit ipsum totum simpliciter producendo omnia, quæ in eo sunt; generatio autem facit totum uniendo partes, non producendo, vel saltem non omnes, quia materiam præsupponit. Ex parte termini *a quo* quia creatio est ex pura negatione seu ex nihilo, quia nullum subiectum supponit, generatio vero ex privatione, quia supponit subiectum carens forma.

An creatio sit eiusdem rationis in simplicibus et in compositis.

Ex quibus deducitur creationem eiusdem rationis esse, sive cum producit entitatem simplicem ut angelum, sive cum producit compositam ut cœlum vel terram.

Cuius oppositum sentit P. Vazquez 1. p. 2. tom. disp. 174. cap. 4. n. 17. et alii, qui eum sequuntur. Qui dicit *primo* creationem non solum esse subsistentium simpliciter et totaliter, sed sufficit, quod sit productio alicuius, quod suapte natura subsistere potest, et non inesse alteri seu dependere sicut anima rationalis.

Secundo addit, quod in qualibet re composita sunt singulæ productiones singularium partium et altera totius, quia ex compositione conflatur. Tale autem compositum secundum eam rationem, qua a partibus distinguitur, creari non potest, quia huius esse est ex aliquo, nempe ex partibus, quæ prioritate naturæ præcedunt, ergo non est ex nihilo, sicut requiritur ad creationem. Quod enim nihil præcedat tempore, nequaquam requiritur, ut patet, si res ab æterno crearentur; vera enim creatione fierent, et tamen non præcessisset tempore nihil.

Addit tertio materiam creari vera et propria creatione, quia de nihilo fit, et licet dependeat a forma, non tamen secundum entitatem suam, alias mutata forma mutaretur in esse et entitate, imo quodcumque agens introducens formam in materiam faceret illam existere, quia producens formam non solum facit illam esse, sed etiam quod per illam habeat esse; idem enim est producere formam et effectum formalem illius. Et deinde si Deus conservat materiam media forma tamquam principio, et materia est ex illa, non creabitur a Deo, quoties producitur ut coniuncta formæ; et ita nullum compositum fieret per creationem præter hominem, quia omne aliud secundum formam non educitur e materia, secundum rationem compositi est ex partibus, non ex nihilo, secundum materiam est ex forma, siquidem fit dependens ab illa. Denique creationem materiæ assimilat creationi animæ rationalis, quia illa naturaliter fit cum coniunctione ad formam, hæc naturaliter cum infusione ad materiam, licet de potentia absoluta unumquodque seorsum fieri possit.

Nihilominus dicendum est: **In creatione, qua creantur res compositæ, non importari plures actiones, quibus partialiter creantur singulæ partes, et aliam, quæ ex partibus producat totum, sed unica actione producti totum et partes, et sic eiusdem rationis esse creationem rei simplicis totalis et rei compositæ, quia in utrisque intenditur ens in quantum ens; materialiter vero se habet, quod componatur ex partibus vel non.**

Unde S. Thomas perpetuo excludit a proprietate creationis materiam et formam et partes, quas solum dicit concreari, ipsum vero totum subsistens proprie creari, ut videri potest in q. 3. de Potentia art. 1. ad 12. [1] et 1. p. q. 7. art. 2. ad 3., ubi expresse affirmat materiam et formam proprie non fieri neque creari, sed concreari. Specialiter autem loquens de materia, quam Vazquez dicit creari, compositum vero non, e diametro opponitur illi Divus Thomas, qui 1. p. q. 44. art. 2. ponens illud argumentum, quod materia non creatur, quia non habet esse actu, per creationem autem solum fit ens actu, respondet, quod probat argumentum materiam non creari solam, sed sub forma, eo quod etiam id, quod tenet se ex parte potentiæ in creatura, a Deo est. Rursus vero q. 45. art. 4. ponens oppositum argumentum, scilicet quod illud proprie producitur per primam emanationem, quod supponitur in secunda, sed quod supponitur generatione, est materia, ergo materia proprie creatur, et non compositum, quod certe est fundamentum Vazquez. Respondet S. Thomas eadem solutione, qua argumento antea posito, « scilicet rationem illam non probare, quod sola materia creatur, sed quod materia non sit nisi ex creatione; nam creatio est productio totius esse, et non solum materiæ ». Sentit ergo S. Thomas, quod illud

[1] *Pa* VIII. 27 a.

esse totius, ut distinguitur a ratione materiæ partialiter sumptæ, terminat creationem; et sic falsum est dicere, quod compositum creari non potest, sed solum pars illa, quæ non est ex alio, sicut est materia.

FUNDAMENTUM autem huius, ex quo etiam aperitur deceptio oppositæ sententiæ, in eo est, quia ad creationem concurrunt duo: Alterum ex parte modi producendi, scilicet quod non fiat ex alio præsupposito, sed ex nihilo; alterum ex parte termini producti, scilicet quod producatur tota ratio entis seu totum et integrum esse alicuius rei. Unde necessario exigit, quod non fiat esse rei transmutatione partis et coniunctione earum in unum; id enim proprie pertinet ad generationem. Non tamen excludit creatio, quod faciat aliquid ex suis partibus, ita quod præbeat ipsi toti omnia eius constitutiva et partes, licet non præsupponat aliquam, ut ex transmutatione illius perveniat ad ipsum totum.

Et in hoc valde æquivocat et claudicat fundamentum Vazquez, dum confundit fieri ex aliquo ut ex parte constituente tantum vel fieri ex aliquo ut ex principio transmutationis, quod est principium ipsius fieri. Quod enim fiat aliquid ut constans ex aliquo tamquam ex parte vel prædicato constituente se, non tollit, quod fiat simpliciter ex nihilo, si alias nullum principium præsupponit, per cuius transmutationem fiat; hoc enim est, quod solum opponitur ipsi creationi, ut est ex nihilo.

Cuius ratio manifesta est, quia in creatione fieri ex nihilo tenet se ex parte termini a quo, in composito autem constare ex partibus et esse ex illis tamquam ex constituentibus tenet se solum ex parte termini ad quem, cum pertineant ad constitutivum talis termini. Ergo hoc, quod est esse ex aliquo tamquam ex parte constituente, non opponitur huic, quod est esse ex nihilo simpliciter tamquam ex termino a quo, ergo neque opponitur ipsi creationi, quia creatio salvatur in hoc præcise, quod sit ex nihilo tamquam ex termino a quo, et consequenter non quod præsupponat aliquid tamquam subiectum transmutatum. Si autem subiectum ipsum fiat, ut est pars constitutiva totius, magis fit ipsum totum quam pars, siquidem non ex præsuppositione partis ut transmutandæ ad hoc, ut fiat totum, sed sine tali transmutatione ipsum totum fit. Si autem non præsupponit partem, ut ex eius transmutatione fiat totum, sed solum facit partem ut constituentem totum, utique propter ipsum totum facit partem et tamquam aliquid minus ipso toto facit eam, ergo principaliter respicit totum et minus principaliter partem, ergo directe per creationem fit ipsum compositum, non vero pars, quæ est materia, sed ista concreatur tamquam minus principalis ad creationem totius, cui directe convenit esse tamquam rei subsistenti ut quod et consequenter creari ut quod, quia creatio directe respicit esse. Itaque fieri ex aliquo ut ex parte constituente et pertinente ad esse rei, non tollit creationem neque constituit generationem, sed fieri ex aliquo tamquam ex principio præsupposito, per cuius transmutationem fiat ipsa res, hoc constituit generationem, quia generatio transmutatio est.

Dices: S. Thomas in 2. dist. 1. q. 1. art. 3. [1] inquit, « quod esse est per creationem, et aliæ perfectiones superadditæ per informationem, et in compositis præcipue illud esse primæ partis, scilicet materiæ ». Ergo præsupponit S. Thomas creationem primo et directe terminari ad materiam et illi convenire esse. *Respondetur*, quod illud esse primæ partis, scilicet materiæ, est esse potentiæ, et dicitur præcipue esse per creationem ex ea parte, qua non præsupponit aliquod subiectum, ex quo fiat, non ex ea parte, qua habeat esse absolute et simpliciter; hoc enim non habet nisi dependenter a forma, et hac ratione dicitur concreari, ut ex D. Thomæ locis constat, scilicet ratione esse per formam habiti, non absolute in se.

AD INSTANTIAS ADDUCTAS a P. Vazquez respondetur ad id, quod dicit compositum fieri ex aliquo, scilicet ex partibus, et sic non fieri ex nihilo, iam respondimus non fieri ex aliquo ut principio transmutationis, sed ex aliquo ut intrinsece constituente, quod non tollit creationem, neque compositum fieri ex nihilo ut ex termino a quo, cum pars constituens solum teneat se ex parte termini ad quem.

Ad instantias, quas affert ad probandum materiam creari primo et per se, respondetur materiam fieri ex nihilo non ut habens esse, sed ut pars in potentia ad formam rei habentis esse. Non est autem inconveniens, quod materia mutetur in esse actuali, sicut mutatur in informatione transeundo de privatione ad actum et de una forma ad aliam, et consequenter de uno esse ad aliud, quod non est corrumpi nisi per accidens et quantum ad successionem in esse, non quantum ad totalem desitionem, quia ipsa entitas materiæ est capax existendi per quamcumque formam ex his, quas potest recipere. Unde esse modo sub una forma, modo sub alia non est totaliter desinere et amittere esse, sed transmutare illud relinquendo unum modum inadæquatum essendi et acquirendo alium intra sphæram suarum formarum, a quibus habet esse, sicut si humanitas mea modo assumeretur a persona divina, acciperet aliud esse et subsistere, non tamen corrumperetur, quia ita exueret proprium esse, quod subrogatur aliud loco illius. Et uno verbo: amittere esse adæquate et totaliter est corrumpi, amittere esse inadæquate et cum subrogatione et successione alterius, non est desinere nec corrumpi. Nec similiter generans, quod inducit formam in materiam, dicitur producere aut generare materiam, licet faciat illam existere. Non enim facit materiam quantum ad potentialem suam entitatem, quæ est propria entitas materiæ, neque ex aliquo subiecto educit, sicut requiritur ad generationem, sed educendo formam ex illa transmutat eius esse, et ita non facit illam absolute existere, eo quod entitas materiæ non est limitata ad esse unius formæ, sed est capax habendi esse sub quacumque forma. Et ideo transmutans formas in materia non dat materiæ esse absolute, sed transmutative de una forma ad aliam, sicut existens in loco, quantumcumque mutentur superficies, dicitur manere in eodem loco, quia habet eundem effectum existendi in loco provenientem a diversis superficiebus successive, quarum una subrogatur alteri in locando. Et animal dicitur habere idem corpus, licet diversæ partes succedant, quia sub eadem forma et dispositione et ordine succedunt. Sic licet materiæ succedant diversa esse inadæquate ex diversis formis, quia tamen succedunt in ordine ad conservandum eandem entitatem potentialem materiæ, quæ est capax omnium formarum, ideo permanet eadem entitas materiæ sub diversa successione existentiæ et esse formarum, et ideo generans tales formas, licet communicet materiæ effectum formalem et esse formæ, non tamen dicitur materiam corrumpere aut generare, quia non primo et adæquate dat esse, sed conservat entitatem

[1] *Pa* VI. 388 a-b.

eius in successione diversi esse; sicut e contra, qui diversas partes materiæ successive aggenerat animali, licet diversum corpus materialiter tribuat, non tamen dicitur generare illud, sed sub eodem corpore conservare. Nec tamen quia materia fit a Deo sub forma, dicitur fieri ex illa ut ex subiecto, sed dependenter ab illa ut ab actu. Quare nullo modo potest creatio materiæ assimilari creationi animæ rationalis, quia anima fit ut habens in se esse et subsistens independenter a materia, licet communicabiliter materiæ, et quia communicabiliter, non suppositaliter, materia autem non fit ut habens esse independenter a forma, sed ut recipiens a forma.

Ad rationem dubitandi a principio ad probandum, quod subiectum generationis, quantum ad inhæsionem, non sit res generata, respondetur ex dictis, quod subiectum mutationis non est subiectum inhæsionis sub eadem formalitate et ratione. Est enim subiectum mutationis, quatenus est in potentia ad aliquam formam, est vero inhæsionis, non solum ut recipit, sed ut est in actu dans esse et sustentans in esse formam inhærentem. Unde cum ratione materiæ substantia sit in potentia ad formas substantiales, ratione totius habeat existentiam, ita quod ipsa materia secundum se eam non habet, sed prout in toto, inde fit, quod ratione sui materia sit subiectum mutationis, non vero sit subiectum inhæsionis nisi mediante toto, in quo solum habetur existentia et ratio sustentandi in esse, ut dicemus infra q. 9. [1] Hoc autem non est res, quæ corrumpitur, quia desinit esse, ergo res, quæ generatur.

Sed instabis: Nam subiectum formæ eductæ vel unitæ non solum quoad mutationem, sed etiam quoad informationem est materia, non compositum, ergo et subiectum eductionis seu generationis.

Antecedens est certum, quia id, quod est informabile a forma substantiali, non est nisi materia prima; illud autem dicitur subiectum formæ, quod est informabile ab ea. *Consequentia* tenetur, quia actio identificatur cum termino; ergo quod est subiectum termini seu formæ, erit subiectum actionis ad illam.

Confirmatur, quia in aliis motibus in eo subiecto est actio, ubi est terminus, quia subiectum, in quo inhæret mutatio, debet esse commune utrique termino mutationis. Ergo cum subiectum utriusque termini seu formæ, quæ generatur, sit materia prima (illa enim recipit utramque formam), illa etiam debet esse subiectum generationis quantum ad inhæsionem.

Denique faciunt ad hoc auctoritates S. Thomæ ut in 1. de Generat. lect. 10. [2] et 8. Metaph. lect. 1. [3] et 1. p. q. 45. art. 2. ad 2. et q. 3. de Potentia art. 3. ad 4. [4] et in 2. dist. 12. q. 1. art. 1. ad 2. [5] Ubi perpetuo assignat pro subiecto proprio susceptibili generationis et corruptionis materiam primam.

Respondetur negando consequentiam quantum ad subiectum inhæsionis. Et ad probationem respondetur, quod actio identificatur cum forma, distinguo: inadæquate tamquam cum termino formali, concedo; adæquate et tamquam cum termino totali, nego.

Itaque retorqueri potest argumentum. Nam generatio identificatur

[1] art. 1.
[2] *Le* III. 301. n. 9.
[3] *Pa* XX. 514 b.
[4] *Pa* VIII. 29 b.
[5] *Pa* VI. 489 b.

cum termino totali, terminus totalis est compositum, ergo generatio est in composito, et non in sola materia, et sic subiectum inhæsionis non erit subiectum formæ, cum qua identificatur generatio tamquam cum termino formali tantum. Sed subiectum generationis quantum ad sustentationem in esse erit ipsum totum, cui directe convenit esse sustentativum; materia autem prima erit subiectum quo recipiendi, non subiectum quod sustentandi.

Ad confirmationem respondetur, quod in aliis mutationibus subiectum, quod mutatur, est ipsum compositum seu ens completum in actu, eo quod mutationes illæ sunt ad accidentia, et ideo idem est subiectum inhæsionis et mutationis. Quod secus accidit in generatione substantiali, quæ est ad formam substantialem, ubi non potest assignari subiectum inhæsionis et mutationis sub eadem formalitate, sed subiectum inhæsionis est ipsum totum, secundum quod induit esse subsistens et sustentans, est autem subiectum mutationis ratione materiæ, cuius potentialitas mutatur ad formam. Nec oportet manere utrique formæ seu termino commune subiectum inhæsionis. Sufficit, quod maneat subiectum commune mutationis, licet actio inhæreat in composito, in quo est tale subiectum mutationis, quia materia prima non est sufficiens sustentare accidentia, nisi dependenter a toto ut subiecto quod; hoc enim est inhærere illi, ut latius dicemus q. 9. [1]

Ad auctoritates D. Thomæ respondetur loqui de subiecto generationis, ut mutatio est, non de subiecto inhæsionis excludendo compositum. Imo expresse in cit. loco q. 3. de Potentia art. 3. ad 4. [2] docet generationem secundum rationem mutationis esse in materia prima, secundum vero relationem esse in composito, ut supra [3] retulimus.

Articulus VI.

UTRUM IN GENERATIONE SUBSTANTIALI FIAT RESOLUTIO OMNIS FORMÆ USQUE AD MATERIAM PRIMAM.

Resolvi usque ad materiam primam idem est, quod spoliari materiam primam omni forma tam substantiali quam accidentali, quando fit generatio. Et inquirimus, an tollatur a materia omnis forma, tam substantialis quam accidentalis, quando aliqua de novo introducitur, quod aliis verbis etiam inquiri solet, an videlicet eadem accidentia, quæ erant in corrupto, maneant in genito. Et quidem de resolutione omnis formæ substantialis in præsenti non tractamus, sed supponimus totaliter spoliari materiam forma substantiali, quando fit generatio, eo quod in composito non sunt plures formæ substantiales, ut ostendemus in q. 1. de Anima [4]. Unde exclusa una forma substantiali, ut altera introducatur, omni forma substantiali præcedente spoliatur.

De resolutione ergo omnis formæ accidentalis difficultas est.

Nam ex una parte videtur non posse omnia accidentia corrumpi, sed in instanti generationis debere permanere, *tum* quia in illo instanti debent esse dispositiones, ut reddant materiam dispositam et determinatam ad hanc formam potius quam

[1] art. 1.
[2] *Pa* VIII. 29 b.
[3] 572 b 33.
[4] Phil. nat. 4. p. q. 1. art. 3.

ad aliam, alias maneret materia indifferens et indeterminata ad talem formam. Similiter debent manere in illo instanti accidentia, quæ se habeant tamquam virtus ipsius generantis, si generans non sit illi coniunctum; oportet enim in illo instanti procedere generationem ab aliquo effective. Non a generante, quia, ut supponimus, non est ibi; non a virtute generantis vel cœli aut alterius agentis ibi relicta, quia virtus hæc subiectabatur in re, quæ corrumpitur. Ergo si desinunt omnia accidentia in illo instanti, perit etiam illa virtus. *Tum* etiam quia est specialis ratio de aliquibus accidentibus, quæ omnino a materia avelli non possunt, v. g. quantitas, quæ sequitur ipsam materiam sicut qualitas formam, et mediante quantitate redditur materia divisa et individuata. Constat autem in instanti generationis supponi materiam individuam et ab aliis materiis separatam, ergo habentem quantitatem, per quam fit ista divisio. Quod specialiter urget in homine, in quo quantitas non potest subiectari nisi in sola materia, quia forma est spiritualis. Ergo quantitas materiæ non evacuatur, quando producitur homo, et consequenter neque videntur tolli alia accidentia, quæ mediante quantitate subiectantur in substantia. *Tum* denique est difficultas de aliquibus accidentibus, quæ non videntur competere rei genitæ, nisi maneant in ipsa materia, sicut videmus in cadavere manere eandem cicatricem, eundem colorem nigrum, eadem signa etc. Aliquando etiam manet calor intra viscera animalis mortui, qui non potest generari a suo corrumpente, præsertim quando suffocatur aqua; neque enim aqua potest generare calorem. Similiter si animal sursum impulsum moriatur in aere non cessante impulsu, non potest in cadavere generari ille novus impulsus, quia non potest produci a generante ipsum cadaver, cum tale generans non habeat vim impulsivam, cum non sit vivens. Ergo ista accidentia non extrahuntur ab ipsa materia, nec alia ei similia producuntur, quia non est causa, a qua producantur.

Ex alia vero parte obstant duo principia satis nota apud D. Thomam, *scilicet* quod accidentia subiectantur in toto, quo pereunte pereunt accidentia. *Et secundo*, quod materia recipit formam substantialem prius quam accidentalem. Ergo exuta forma substantiali exuuntur omnia accidentia ante recepta, alias manerent aliqua recepta immediate in ipsa materia ante formam substantialem.

Hinc est, quod ista difficultas maxime pendet ex alia infra tractanda q. 9. [1], an videlicet subiectum accidentium sit sola materia vel ipsum compositum. Qui enim tenent materiam esse immediatum subiectum accidentium, consequenter dicunt non oportere in introductione formæ substantialis resolvi omnia accidentia. Et ita tenet hanc sententiam P. Suarez disp. 14. Metaph. sect. 3., ubi plures citat ex antiquis. Et plures etiam referuntur pro hac sententia a Conimbric. 1. de Generat. cap. 4. q. 18. art. 1., præsertim ex Nominalibus, ut Gabriel [2], Ocham [3], Gregorius [4]. Videri etiam potest Murcia disp. 1. de Generat. q. 5. et alii ex recentioribus.

NIHILOMINUS **sententia S. Thomæ est in generatione substantiali fieri resolutionem accidentium, ita ut nullum quod erat in corrupto, relinquatur in genito, sed de novo producatur.**

[1] art. 1.
[2] 2. dist. 16. quæst. unica.
[3] Quodlib. 2. q. 11.
[4] 2. dist. 12. q. 2. art. 1.

Constat hoc ex ipso D. Thoma 1. p. q. 76. art. 6., ubi inquit: « Impossibile est, quod aliqua dispositio accidentalis cadat media inter corpus et animam, vel inter quamcumque formam substantialem et materiam suam ». Et hoc ibi probat ratione statim adducenda. Idem docet libro 1. de Generat. lect. 10. [1], ubi inquit « non manere idem numero accidens, sed id, quod prius erat, corrumpi per accidens corruptione subiecti et advenire simile accidens consequens formam de novo advenientem ». Et videri etiam potest quæst. de Spiritualibus Creaturis art. 3. ad 19. [2] et quæst. de Anima art. 9. ad 5. [3] Eandem sententiam communiter sequuntur thomistæ, Caietanus [4], Soncinas [5], Capreolus [6], Bañez [7] et alii, quos citant et sequuntur Conimbric. 1. de Generat. cap. 4. q. 18. art. 2., Carmel. libro 1. de Generat. disp. 3., q. 6., § 2., Fonseca 5. Metaph. cap. 28. q. 20. sect. 2.

FUNDAMENTUM est illud duplex principium supra insinuatum: Et quidem primum, scilicet quod ipsum totum, et non sola materia est subiectum accidentium, infra q. 9. [8] probandum a nobis est; ibi videatur.

Secundum principium, quod ponitur a D. Thoma, ubi supra, est, quia materia, licet sit susceptiva formæ substantialis et accidentalis, tamen ordine quodam recipit illas, eo quod ipsæ formæ inter se ordinatæ sunt, et una essentialiter supponit alteram, sicut gradus sensitivus supponit vegetativum et actus intellectus supponit potentiam, sic esse accidentale supponit substantiale tamquam naturaliter illi coordinatum et ab eo dependens, esse autem substantiale datur per formam substantialem.

Quod ut radicitus percipiatur, distinguendum est de accidentibus, quæ sunt propriæ passiones, et quæ sunt communia. *Si sunt accidentia propria*, certum est, quod non inhærent materiæ neque illi uniuntur nisi mediante forma, eo quod non conveniunt materiæ nisi ut dimanantia a forma. Non dimanant autem a forma nisi ut unita materiæ, quia non dimanant ab ea nisi ut habente esse; habet autem esse forma, quando est in materia, vel quia dependet ab illa, vel quia creatur in illa. Ergo prius est formam inesse materiæ et illi dare esse, quam materiam recipere accidentia dimanantia ab illa. Et ita calor in igne producto non potest esse idem numero, qui erat in ligno, quando disponebatur ad ignem, quia iste dimanat a forma ignis introducta.

Si vero accidentia sint communia, vel possunt dici communia, quia licet dimanent a forma, dimanant tamen secundum gradum communem, non secundum ultimam differentiam, sicut quantitas dimanat a gradu corporis, qui est communis omnibus, tam elementis quam mixtis, et de his accidentibus eadem ratio est atque de propriis, quia, ut advertit D. Thomas 1. p. q. 76. art. 6. ad 1., sicut dantur diversi gradus unius et eiusdem formæ, ita consequuntur unumquodque genus seu gradum sua propria accidentia. Quare ista accidentia prout sic dimanantia et consecuta necessario supponunt formam in materia, ut ad eam consequantur, non vero ipsa prius po-

[1] *Le* III. 300. n. 6.
[2] *Pa* VIII. 438 b.
[3] l. c. 493 b.
[4] De ente et essentia c. 7. q. 17.
[5] 8. Metaph. q. 9.
[6] 2. dist. 13. q. 1. art. 1. concl. 2. (IV. 20 a).
[7] 1. de Generat. c. 4. q. 10. art. 1.
[8] art. 1.

nuntur in materia quam forma, ad quam consequuntur.

Si vero sint accidentia communia, et *nullo modo dimanent a forma, sed fortuito conveniant alicui* et tamquam non per se connexa, adhuc talia accidentia non remanent in illa materia nec illi conveniunt ante formam. *Primo* quidem, quia illa accidentia non determinant materiam ultimo neque disponunt ad introductionem formæ, cum non habeant connexionem per se cum forma. Ergo non est ratio, cur ponantur in materia ante formam substantialem, ad quam est immediatus ordo materiæ, quia materia est potentia substantialis et ideo immediate respicit actum substantialem. Unde si dispositiones per se requisitæ et determinantes materiam non prius recipiuntur in illa quam forma, multo minus accidentia non per se connexa. *Deinde* quia habitudo materiæ ad formam substantialem est immediata et essentialis, antequam respiciat accidentalem, quia materia est potentia substantialis, cuius immediatum et per se correspondens debet esse actus substantialis; ex ordine enim ad actum denominatur et constituitur potentia. Unde non solum materia respicit formam substantialem tamquam principalem ordine intentionis, accidentalem autem ordine executionis, ut P. Suarez dicit, ubi supra n. 57., sed formam substantialem respicit quasi immediatum specificativum, et ita debet respicere illam ut prius attactam non solum prius intentione, sed etiam executione, quia quod essentialiter et primario terminat habitudinem, prius attingitur in executione quam secundarium, quia prius essentia constituitur in executione, et non solum in intentione, quam id, quod secundarium est. *Et præsertim*, quia accidens dependet a substantia in existendo, quia substantia per se existit, accidens autem inexistit et inhæret. Quod autem est prius in ordine existendi, est prius ordine executionis, et non solum intentionis; executio enim respicit esse existentis, et ita cum forma substantialis det materiæ esse substantiale, consequenter dat esse in ordine et linea existendi, quod est prius ordine inhærendi, et consequenter si ordo executionis est ordo existendi, etiam in hoc ordine debet esse prior forma substantialis quam accidentalis. Et hinc est, quod quia accidens dependet a substantia secundum ordinem existentiæ, valde assimilatur dependentiæ a causa efficienti, quatenus causa efficiens præsupponit esse, ut ab ea dependeat effectus, et ideo Deus media efficientia sua supplere potest dependentiam actualem accidentis a substantia sustentante, quia in hoc idem potest facere efficiens, quod sustentans. Quare materia remota forma substantiali non potest retinere accidentia et ideo non transeunt eadem numero de corrupto ad genitum existendo immediate in materia.

Dices: Sufficere ad sustentanda accidentia esse partiale, quod habet materia, atque adeo licet dicat ordinem primo et per se ad formam substantialem, adhuc sufficiens esse manet in materia ad sustentanda accidentia, præsertim quæ dimanant ab illa, ut quantitas vel accidentia communia. *Secundo*, non sequitur corrumpi accidentia, licet mutetur forma et esse substantiale, quia subrogatur loco eius aliud æque bene sustentans tale accidens in esse, qua ratione diximus supra [1] materiam primam non perire adveniente nova forma, licet mutetur eius esse, quia subrogatur aliud æque bene præbens esse materiæ.

[1] 579 a 43.

Ad primum respondetur non sufficere illud esse partiale materiæ ad sustentanda accidentia, *tum* quia materia non habet esse partiale, sed tantum esse accipit a forma, eo quod forma dat esse substantiale, atque adeo primum esse, quod substat aliis, alias non esset substantiale; non ergo supponit aliud prius in materia. *Tum* quia dato, quod haberet esse partiale, adhuc non potest sustentare accidentia nisi dependenter a toto seu composito tamquam existente ut quod. Unde ipsa materia solum est principium sustentandi accidentia ut quo. Remoto autem vel destructo principio quod, et non subrogato alio supplente in omnibus vices eius, principium quo neque agit neque recipit. Falsum est autem, quod quantitas dimanat a sola materia, siquidem dimanat a gradu corporeitatis, quem præbet forma; et sic iuxta diversas formas videmus variari quantitates, alias si eadem quantitas semper inesset materiæ, fortius et intimius uniretur accidens materiæ quam forma substantialis, quæ variatur, cum tamen materia prius essentialiter respiciat formam substantialem.

Ad secundum dicitur non subrogari accidenti aliud æquivalens, quia subiectum diversum non potest continere idem numero accidens, quod aliud subiectum, quia una causa naturalis non continet effectus alterius totaliter etiam quoad omnem individuationem. Sola causa prima potest id totaliter continere et supplere propter omnimodam subordinationem causæ secundæ ad primam in omni ratione entis. De quo diximus q. 10. Phys. [1] et dicemus infra q. 12. [2] Et hac ratione Deus sustentans accidens extra subiectum conservat illud idem numero. At vera materia subrogatis diversis formis conservatur eadem numero, quia quælibet forma inadæquate respicitur a materia, et omnium illarum est capax, ut a qualibet conservetur. Accidens vero non respicit plura subiecta, sed adæquate ab uno sustentatur et individuatur.

Ad primum a principio, de dispositionibus determinantibus materiam et efficientibus generationem in ultimo instanti, dicemus seq. art., quia de hoc est specialis difficultas.

Ad secundum respondetur, quod quantitas non sequitur materiam inhæsive et dimanative, sed solum sequitur materiam, ut est sub forma et ut accipit ab illa gradum corporeitatis, cuius proprium accidens est quantitas, ut S. Thomas docet supra [3] 1. p. q. 76. Dicitur autem quantitas sequi materiam sicut qualitas formam, tum propter similitudinem, tum propter generalitatem. Propter similitudinem quidem, quia materia est pure passiva, similiter quantitas nullo modo est activa; propter generalitatem autem, quia tam generalis est quantitas materiæ sicut gradus corporeitatis, nulla autem materia reperitur sine corporeitate, et nulla sine quantitate.

Quod vero dicitur materiam individuari per quantitatem et debere supponi individuam in instanti generationis, respondetur materiam non individuari per quantitatem substantialiter, sed per propriam incommunicabilitatem, quantitas autem solum concurrit non tam ad rationem individuationis, quam ad eius multiplicationem et divisionem. Hæc enim fit per quantitatem et se habet ut conditio dividens et requisita necessario, ut eius divisione posita non ab ipsa, sed a substantia seu materia sub

[1] art. 5.
[2] art. 1.
[3] 583 a 1; b 35.

quantitate divisa resultet diversa individualitas substantialis, ut dicemus infra q. 9. [1] agendo de principio individuationis. Hanc autem quantitatem, qua individuatur et individuat materia, sufficit, quod in instanti generationis habeat prioritate causæ formalis a forma, prioritate dispositivæ causæ et materialis a materia; non vero requiritur, quod ipsi materiæ sit coæva eique perpetuo inhæreat, quod ibi latius explicabitur.

Nec hoc habet *specialem difficultatem in homine*, quia licet forma eius entitative sit spiritualis, informative tamen et virtualiter est corporea et ut quo, quatenus præbet gradum corporeitatis, a quo sequitur quantitas sicut et alia accidentia corporea. Et sic ipsum totum, quod resultat, simpliciter est corporeum, scilicet homo atque adeo capax quantitatis ut quod; principium autem recipiendi quantitatem ut quo est ipsa materia, ut subest formæ, quatenus dat gradum corporeitatis.

Ad tertium respondetur illa accidentia quæ remanent in genito non esse eadem numero quæ in corrupto, sed similia, ut expresse docet S. Thomas 1. de Generat. lect. 10. [2], eo quod aliquæ formæ habent talem symbolizationem et affinitatem, ut petant similia accidentia, præsertim in principio suæ generationis, quando nondum omnem suam perfectionem obtinent, et inter istas est facilis transmutatio, sicut embryonis in animal, animalis in cadaver, et sic cum sint formæ vitales et tendentes ad ulteriorem formam, petunt similitudinem in accidentibus.

Aliquando autem generans producit accidens simile ei, quod erat in corrupto, propter necessitatem materiæ, ex qua fit generatio. Pro quo notandum est, quod formæ, quæ generantur, aut quando de novo fit augmentatio vel nutritio, licet accidentia propria sive proprias passiones non habeant ex materia, multa tamen accidentia communia sortiuntur ex determinatione materiæ, in quam introducitur forma, quia accidentia communia non emanant a forma, sed a generante præbente illa iuxta occurrentem materiam et circumstantias, sicut patet, quod a generante præbetur ubi et situs, etiam cum aliquid generatur extra prium locum tamquam accidens commune et mutabile. Cum autem generans ita agat in passum, quod etiam repatitur ab illo, ut infra dicemus q. 5. [3], nec perfecte vincit passum in omnibus, oportet, quod in ipso genito producantur accidentia aliqua a generante, non absolute ut est in se, sed ut modificato et temperato per reactionem passi. Ab illo enim determinatur generans ad producendum aliquas qualitates, quas ex se solum non produceret. Unde quando aqua vel ignis aut ferrum interficit animal et generatur forma cadaveris sive ab ipsis sive a cœlo ut a principali agente, tunc illa accidentia communia producuntur, quæ iuxta passi resistentiam aut exigentiam generans potest producere, et ita aliquando producitur calor in visceribus animalis, licet ab agente frigido introducatur forma cadaveris, eo quod illud agens frigidum licet per se et directe solum producat frigus, tamen ut repatitur a calido, quando interficit animal, imbuitur qualitatibus calidi, et sic etiam aliquid caloris producit cum forma cadaveris. Aliquando vero talis calor producitur per antiperistasim seu circumobsistentiam contrarii, et a cœlo introducente formam cadaveris tamquam a causa per se. Quid sit antiperistasis dicemus q. 5. [1]

Et eadem ratione videmus nutritivam generare aliquando alimentum cum alienis qualitatibus et nocivis propter repassionem a materia, quæ suis qualitatibus imbuit nutritionem, et similiter generari animal cum aliis qualitatibus, licet semen sit bonum, propter infectionem sanguinis, qui est materia. Sic ergo agens seu generans non solum considerandum est, quid possit generare ex se, sed quid possit iuxta modificationem, quam habet ex resistentia passi seu reactione, et secundum virtutem, quam inde participat, et similiter secundum virtutem, quam habet a cœlo et ab aliis circumstantibus, a quibus omnibus determinatur vel accipit vim producendi aliqua accidentia communia iuxta exigentiam materiæ, in qua operatur, atque adeo potest generare similem colorem, cicatricem, et similiter impulsum et alia similia, non vi sua de novo impellendo, sed continuando impulsum, quatenus ex corpore impulso generatur cadaver, et ita virtus impressa ab impellente ipsi animali, quod corrumpitur, cum in corrumpente non inveniat dispositionem contrariam, a qua extinguatur, determinat ipsum corrumpens et communicat illi vim continuandi similem impulsum in cadavere. Nec obstat, quod sensus nullam in hoc sentit mutationem; nec enim ad sensum pertinet iudicare de mutatione individuali, quæ fit ex sola corruptione subiecti, quando subrogatur illi accidens eiusdem speciei, sed tunc, quando alteratur et mutatur accidens sine alterius similis subrogatione.

Sed adhuc obicies D. Thomam 4. Contra Gent. cap. 81. dicentem, « quod materia hominis post eius mortem, quæ tali formæ fuit subiecta, manet sub eisdem dimensionibus, ex quibus habebat, ut esset materia individualis ». Ergo non denudatur materia omni accidente, saltem quantitate, per quam sigillatur et determinatur, ut sit hæc individua materia.

Et confirmatur, quia dispositiones antecedentes non habent contrarium, a quo corrumpantur subsequentes, siquidem sunt eiusdem rationis cum illis, ergo manent. Nec dici potest, quod per desitionem subiecti desinunt. Nam contra est, quia dispositio ultima cum annexa sit ipsi formæ genitæ, non corrumpitur per eius destructionem, cum potius tunc generetur; dispositio autem infra ultimam est compatibilis cum subiecto corrumpendo, ergo non desinit ex sola desitione subiecti, sed a contrario. Hoc autem non datur, quia ultima dispositio non est contraria illi antecedenti, quæ est infra ultimam, sed est eiusdem speciei, v. g. calor ut octo cum calore ut septem.

Respondetur D. Thomam intelligi, quod manet materia cum eisdem dimensionibus radicaliter, quatenus materia est radix earundem dimensionum non formaliter, quia non manet eadem quantitas, nec sub eadem forma, manet tamen in materia ordo ad eandem formam, id est animam ut recuperandam per resurrectionem divinitus, et sic manet eadem dimensio radicaliter. Quod confirmat ibidem S. Thomas dicens, quod corporeitas est duplex, alia substantialis, scilicet ratio corporis de genere substantiæ, quæ non est aliud quam ipsa forma, alia accidentalis, quæ est species quantitatis, quæ est corpus. Et de hac subdit S. Thomas, « quod licet cedat in nihilum corpore humano corrupto, tamen non impedit, quod idem homo numero resurgat, quia manet eadem

[1] art. 3. et 4.
[2] *Le* III. 300. n. 6.
[3] art. 4.

[1] art. 1.

corporeitas eadem manente forma hominis ». Sentit ergo D. Thomas, quod non manet eadem dimensio quantitativa in materia hominis, sed idem ordo ad formam humanam, unde habebit easdem dimensiones, quia habebit eandem corporeitatem. Alia loca D. Thomæ ex q. 7. et 9. tertiæ partis explicabimus art. seq.

Ad confirmationem respondetur dispositiones antecedentes non corrumpi ab ultima dispositione directe tamquam a contrario, sed indirecte et per accidens, quia introducunt formam incompossibilem præcedenti, et consequenter destruitur subiectum talium dispositionum antecedentium, et sic ipsæ desinunt ad desitionem subiecti, in quo erant. Non est autem inconveniens, quod per accidens et indirecte aliquid corrumpatur a suo simili, destructo fundamento eius, cui innitebatur.

Articulus VII.

QUOMODO ULTIMA DISPOSITIO CAUSETUR, VEL CAUSET GENERATIONEM SUBSTANTIALEM.

Supposita sententia in art. præc. explicata, quod forma introducitur in materiam denudatam omni forma, tam substantiali quam accidentali, DUPLEX URGET DIFFICULTAS in præs. art. pertractanda: Primo, quomodo ultima dispositio possit causari ad modum, quo ceteræ antecedentes causatæ sunt. Aliæ enim in ipso subiecto, quod corrumpitur, introducuntur, ultima autem dispositio si in ipso subiecto causaretur, cum ipso corrumperetur, et sic non coniungeretur formæ substantiali, quæ de novo generatur. Si autem producitur ultima dispositio in subiecto, quod de novo generatur, tunc non producetur per alterationem sicut ceteræ antecedentes, et sic non continuabitur illis et consequenter non erit causa corrumpendi formam et disponendi materiam ultimate ad introductionem formæ, siquidem non existit in subiecto ante generationem formæ substantialis, et consequenter non expellit formam corruptam neque materiam ipsam disponit, ut recipiat formam de novo, siquidem post ipsam formam talis dispositio convenit subiecto. Quidquid autem infra talem dispositionem est, compatitur cum forma corrupta, et sic non expellit illam.

Secunda difficultas est, quomodo ultima dispositio possit causare formam, quæ de novo generatur, sive effective sive materialiter, siquidem dispositio illa transit cum subiecto, quod corrumpitur, siquidem in sola materia nuda non remanet, supposita sententia explicata art. præc. et infra q. 9. [1] explicanda, quod accidentia non subiectantur immediate in materia prima, et sic non transeunt de corrupto ad genitum. Ex quo fit, quod ultima dispositio non potest materialiter determinare materiam, siquidem non inhæret nec afficit illam. Similiter etiam non potest effective attingere ipsam formam, quia consequitur post ipsam in subiecto, ergo non potest effective illam generare, et sic generabitur forma a dispositione remota effective, quæ est minor ipsa ultima, quod stare non potest, quia compatitur cum forma corrupta nec habet perfectam et ultimam virtutem, quæ ultimo ordinetur et connectatur cum forma genita, ergo non potest in illam influere effective.

Et urgetur amplius, quia si ultima dispositio non efficitur a generante in subiecto corrumpendo, sed in ipsa re genita, ergo in instanti generationis prius efficietur ipsa forma substantialis et mediante ipsa emanabit ultima dispositio tamquam accidens illius, ergo non est virtus efficiens ipsius generantis respectu formæ substantialis, cum potius ab ipsa forma emanet.

Similiter in instanti generationis debet præsupponi materia præparata et disposita, ut introducatur forma, sed tunc materia denudatur omni accidenti et dispositione, ergo omni effectu formali accidentis disponentis et determinantis materiam. Ergo non remanet materia determinata et disposita, neque formaliter neque virtualiter. Non formaliter, quia nulla forma disponens tunc est; non virtualiter, quia nulla alia forma remanet, in cuius virtute contineatur illa dispositio, nisi solum quædam connotatio extrinseca, quod immediate antea fuerit dispositio non ultima, quia ultima non fuit in tali subiecto. Hoc autem non sufficit, ut materia dicatur intrinsece et realiter determinata et disposita.

Denique est generalis difficultas, quomodo in illo instanti dispositiones possint operari effective, quia præcedentes tunc non sunt, sed desinunt esse, subsequentes autem efficiuntur tunc, ergo non efficiunt ipsam generationem. Et dato, quod tunc existant, non possunt agere effective in subiectum, in quo sunt, ut docet S. Thomas 1. 2. q. 85. art. 1. ad 4. Nec ipsum subiectum agit per illas, quia alias eadem pars ageret et pateretur, esset movens et mota.

Difficultates istæ parum urgent eos, qui tenent accidentia subiectari in materia immediate, et consequenter ea, quæ sunt in corrupto, posse manere in genito, et sic facile concedunt dispositionem ultimam immitti a generante in ipsam materiam, quando est sub forma corrupta, et sic præparare materiam per dispositionem ultimam, quam habet ante formam, et consequenter ab ipsa forma non dimanare ultimam dispositionem. Pro qua sententia plures citantur a P. Suarez disp. 14. Metaph. sect. 3. Ceterum quia multi alii existimant subiectari quidem accidentia in materia sola, præsupponendo tamen prius unionem ad formam substantialem, ut Conimbric. 1. de Generat. cap. 4. q. 4. art. 1., et probabile reputat Suarez loco cit. n. 37. et 40. et 60., ideo adhuc locus est in hac sententia, ut dicatur dispositionem ultimam non dari in materia ante formam substantialem, sed ab ipsa forma dimanare. Unde ipse Suarez tom. 3. de Gratia libro 8. cap. 13. n. 10. licet dicat esse probabilius dispositionem antecedentem non perire in instanti generationis, sed manere in genito ibique consummari in ratione dispositionis ultimæ, oppositum tamen admittit ut probabile, sed dicit, quod in ea sententia oportet respondere, quod vel ultima dispositio non præparat materiam, sed forma recipitur in materia immediate, hoc ipso quod denudatur omni forma, vel si præparat materiam, ipsa prout præparans non est a forma, sed a generante.

Reducitur ergo difficultas ad hoc, an ultima dispositio procedat a forma genita quasi effective et dimanative, et tamen præparet et disponat ipsam materiam, an vero, si præparat materiam, non procedat ab ipsa forma, sed ab ipso generante. Vel denique, an ultima dispositio nullo modo præparet materiam ad formam, sed introducatur in nuda materia, dispositio autem ultima sequatur formam tamquam dispositio ornans, non præparans et determinans materiam ad talem formam. Quodsi ultima dispositio utrumque habet, scilicet determinare materiam et consequi ad formam, restat videre, quomodo id faciat in instanti ge-

[1] art. 1.

nerationis, et præsertim, an dispositio ultima habeat esse virtus effectiva generantis in illo instanti.

DICO ERGO PRIMO: **Sive accidentia subiectentur in sola materia sive in toto composito, dispositio ultima numquam est simul cum forma, quæ corrumpitur, sed cum illa, quæ generatur.**

Hæc conclusio tamquam certa in hac difficultate statuenda est. ET PROBATUR, quia dispositio ultima expellit formam oppositam a materia, quia, ut dicit D. Thomas q. 28. de Veritate art. 8. ad ultimum [1], per calorem in summo expellitur forma aquæ, et ita non sunt simul. Et patet, quia hæc expulsio fit per incompossibilitatem dispositionis ultimæ cum forma corrupta. Omnes enim dispositiones antecedentes tendunt ad expulsionem et corruptionem formæ, et ideo opponuntur et contrariantur illi. Ergo ultima dispositio est illa, quæ ultimo opponitur et sic incompossibilis est cum tali forma, siquidem non restat alia ulterior, quæ ad expulsionem eius faciat; ergo non est simul cum tali forma, quia incompossibilitatem habet cum illa. Unde etiamsi accidentia recipiantur in sola materia, tamen quia non potest habere simul oppositas et incompossibiles formas, non potest simul habere dispositionem ultimam et formam corruptam. Et sicut forma genita ut formaliter expellat corruptam, non requiritur, quod simul cum illa sit in materia, alias duæ formæ essent in illa, sed sufficit, quod coniungatur illi per successionem et expulsionem, non per simultatem, ita ut dispositio ultima expellat dispositive formam corruptam, non requiritur, quod simul existat cum ea, sed quod succedat illi expellendo, non simul existendo.

Quod autem dispositio ultima sit simul cum forma genita affirmat D. Thomas quæst. cit. de Veritate art. 7. ad 11. [2] dicens, « quod calor consummatus simul introducitur cum forma ignis ». Et sumitur ex dictis, quia illa ultima dispositio sicut est incompossibilis cum forma corrupta, ita est compossibilis et connexa cum forma genita, ergo simul est cum illa; nec enim materia datur aliquando sine aliqua forma substantiali, cum qua sit illa accidentalis.

DICO SECUNDO: **Dispositio ultima bene compatitur hæc duo, scilicet quod præparet materiam ad formam terminative, quod est non solum dari ad ornatum, sed ad præparationem materiæ erga formam, et similiter quod talis dispositio causetur a forma, in ordine causæ formalis et secundum dependentiam in esse.**

Utrumque affirmat S. Thomas q. 28. de Veritate art. 8. in fine corporis [3] et in 4. dist. 17. q. 1. art. 4. quæstiunc. 1. et 2. [4] et art. 5. quæstiunc. 3. [5], ubi affirmat « dispositionem ultimam esse effectum formæ in genere causæ formalis, et tamen præcedere ipsam in genere causæ materialis ». Sed præsertim videri potest D. Thomas in 3. dist. 13. q. 3. art. 1. [6], ubi distinguit triplex genus dispositionis: « Uno modo ita, quod cadat medium inter subiectum et perfectionem illam quasi instrumentum perfectionis illius, sicut diaphaneitas disponit ad lucem. Alio modo disponit aliquid ad formam sicut præparando materiam ad receptionem formæ, ita quod præexistat in

[1] *Pa* IX. 443 a.
[2] l. c. 441 a.
[3] l. c. 442 b.
[4] *Pa* VII. 778. sq.
[5] l. c. 781 a.
[6] l. c. 143 b.

materia ante formam ordine fiendi, non ordine essendi, sicut calor disponit ad formam ignis, non quia medium cadit inter formam et materiam, sed materia appropriatur ad formam ignis per adventum caloris. Tertio modo aliquid disponit ad perfectionem aliquam, sicut quod facit ad bonitatem et decentiam perfectionis, sicut decor personæ facit ad dignitatem regiam ». Ecce, S. Thomas distinguit dispositionem præparantem materiam ad formam a dispositione ornante et conducente ad decentiam, et in primo ordine ponit dispositionem ultimam, ut calor ad formam ignis, quæ ordine fiendi tantum præcedit, non ordine existendi seu ut medium existens inter materiam et formam, et consequenter non prius existens in materia quam forma.

EXPLICATUR AUTEM CONCLUSIO ostendendo illa duo non esse incompossibilia, scilicet dependere seu causari a forma et præparare seu determinare materiam ad talem formam consummative et terminative, sicut dispositio antecedens et alteratio ad illam præparat et disponit materiam inchoative. Quod patet, quia dispositio ultima, v. g. calor ut octo, est accidens connexum cum forma ignis ab illaque dependens in esse tamquam propria passio in eius radice contenta, sicut clare videmus, quod ignis genitus habet calorem ut octo tamquam proprietatem. Et secundo habet calor ut octo esse eiusdem rationis et speciei cum calore ut sex vel septem, qui ante instans generationis disponebat lignum ad formam ignis, et sic dispositio ultima habet esse terminus et consummatio caloris antecedenter disponentis. Quod S. Thomas aperte fatetur in q. 28. de Veritate art. 9. ad 10. [1], ubi inquit, quod ea, quæ in instanti fiunt, dicuntur fieri et factum esse, « quia quatenus illud instans est terminus prioris temporis, in quo fiebat, usurpat sibi id, quod priori tempori debetur ». Ergo sentit D. Thomas, quod dispositioni ultimæ in facto esse etiam convenit esse terminum antecedentis dispositionis et prioris temporis, et sic eius denominationem usurpat sibi.

Igitur dispositio ultima secundum istos duos respectus seu formalitates potest consequi ad formam et disponere materiam in diverso genere causæ. Quia enim est accidens incompossibile cum forma præcedente, connexum autem et subordinatum formæ genitæ tamquam proprium accidens illius, necesse est, quod ab ea dependeat et ad eam sequatur. Quia vero est terminus et consummatio præcedentis alterationis, per quam materia disponebatur ad formam generandam, ideo per illam ultimam dispositionem terminative et consummative materia disponitur et præparatur. Et sic illa ultima dispositio terminat duplicem actionem generantis secundum diversam formalitatem, scilicet alterationem et generationem: alterationem quidem, in quantum est consummatio et terminus præcedentis alterationis, generationem autem, in quantum est propria passio connexa formæ substantiali, et sic formam substantialem consequitur. Nec est novum ad unum effectum concurrere duas actiones secundum diversas formalitates, sicut sol et homo ad generandum hominem, vel si datur una tantum actio, scilicet generatio, illa virtualiter continebit vim alterationis præcedentis, cuius loco subrogatur complendo ipsam.

DICO TERTIO: **Dispositio ultima non est virtus efficienter influens in generationem substantialem neque in corruptionem formæ oppositæ.**

[1] *Pa* IX. 445 a.

Est D. Thomæ q. 28. de Veritate art. 8. ad 5. ex his, quæ secundo loco ponuntur [1], ubi inquit, « quod dispositio non facit aliquid ad formam effective, sed materialiter tantum, in quantum materia per dispositionem efficitur congrua ad receptionem formæ ». Et loquitur de dispositione ultima.

RATIO autem conclusionis manifesta est ex dictis, quia dispositio ultima cum sit accidens, non potest operari effective nisi ut virtus recepta in aliquo subiecto et ut inhærens illi. Neque enim calor dicitur calefacere, sed calidum, quia non potest operari forma seu principium *quo*, qualis est calor seu dispositio ultima, nisi operante aliquo principio *quod*, siquidem principium *quo* essentialiter est alicuius operantis per illud; est enim id *quo* aliquid operatur, ergo essentialiter supponit principium *quod*. Si ergo dispositio ultima operatur efficienter generationem, necessario id facit ut recepta in aliquo subiecto. Sed non recipitur in corrupto, quia desinit esse, neque in aliquo corpore circumstanti, quia illud non disponitur neque ex illo generatur res, ergo in ipso genito, ut ostensum est, quia ad eius formam consequitur. Ergo non potest effective attingere ipsam generationem, quia non potest effective agere in subiectum, in quo recipitur, ut dicit D. Thomas 1. 2. q. 85. art. 1. ad 4.; et si posset efficere, non tamen generare, quia si recipitur in illo, ut efficiat, iam supponit esse generatum et existens.

Si dicatur influere saltem effective in corruptionem formæ oppositæ, contra hoc instat D. Thomas q. 28. de Veritate art. 8. in corpore [2], ubi ostendit gratiam non posse per actus a se elicitos effective operari ad remissionem culpæ, quod est corruptio formæ oppositæ, sed per informationem subiecti; informando enim expellit formam oppositam, non efficiendo. *Et ratio est*, quia efficientia non est directe ad corruptionem, alias terminaretur per se primo ad non ens, quod est nihil efficere, sed primo et per se terminatur ad ipsam aliquam generationem seu ad formam et secundario ad corruptionem alterius. Ergo si dispositio ultima non potest effective concurrere ad generationem, neque effective influet in corruptionem.

Sed ex conclusione insurgit GRANDIS DIFFICULTAS, qua virtute generans, quando est absens, effective attingat ipsum genitum. Nam dispositio ultima, ut diximus, non concurrit effective ad generationem, dispositio autem infra ultimam non est sufficiens ad producendam formam genitam, v. g. calor ut septem ad producendam formam ignis, tum quia non potest producere calorem ut octo, cum sit illo inferior, ergo neque formam ignis; tum quia illa dispositio antecedens subiectatur in ipso corrupto, quia compatitur cum eius forma, ergo in ipso instanti generationis non existit, ergo neque effective operatur. Nec potest dici, quod manet virtualiter, aut quod illa dispositio antecedens continuatur cum forma genita, ut significat D. Thomas 3. p. q. 7. art. 13. ad 2. dicens, « quod dispositio, quæ vi generationis præcedit, naturaliter perfectionem sequitur, quam aliquis iam consecutus est, sicut calor, qui fuit dispositio ad formam ignis, est effectus profluens a forma ignis ». Et q. 9. art. 3. ad 2. dicit, « quod per calorem disponitur materia ad suscipiendam formam ignis, qua tamen adveniente calor non cessat, sed remanet quasi qui-

[1] *Pa* IX. 443 a.
[2] l. c. 442 b.

dam effectus talis formæ ». Contra hoc instatur, quia si ita est, non fiet in generatione substantiali resolutio usque ad materiam, quia illa dispositio præcedens continuatur cum forma genita, et sic manet in materia vel saltem manet aliqua virtus, in qua virtualiter continetur illa dispositio, et hæc virtus aliquod accidens est. Ad hoc ergo

DICO QUARTO: **Virtus generantis, quæ effective operatur ut decisa et diffusa ab ipso generante tamquam instrumentum illius, non est dispositio ultima, sed cum dispositionibus antecedentibus invenitur, et in instanti generationis non operatur effective ut existens in subiecto corrupto neque in subiecto genito, sed in parte propinquiori ipsi rei genitæ.**

SUPPONIT hæc conclusio, quod generans dupliciter potest se habere erga materiam, ex qua generat. *Vel* enim est illi indistans et immediatum immediatione suppositi et virtutis, sicut ignis est proximus ligno, quod comburit, et tunc virtus effectiva generantis non est nisi in ipsomet supposito generante, scilicet calor, qui est in igne. *Aliquando vero* generans est distans a materia, ex qua generat, et solum est immediatum illi per suam virtutem, sicut sol, cum generat herbam, et animal, quod mediante semine generat aliud; et tunc etiam datur virtus effectiva diffusa et decisa ab ipso agente tamquam instrumentum ipsius, ut dicit S. Thomas q. 3. de Potentia art. 11. ad 9. [1] et aliis pluribus locis, et nos probavimus q. 12. Phys. [2] De hac ergo virtute diffusa in absentia vel distantia generantis procedit conclusio.

ET PRIMA PARS dicit, quod non est dispositio ultima, sed cum antecedentibus ponitur. Et hoc manifestum est, quia dispositio ultima est effectus coniunctus et annexus ipsi formæ genitæ, ita quod non existit, nisi ubi existit forma genita, sicut calor ut octo non existit, nisi ubi forma ignis. Ergo non operatur nisi existente forma ignis, ergo non ipsam formam seu generationem eius effective attingit.

SECUNDA VERO PARS, quod illa virtus effectiva non sit in subiecto corrupto, quando operatur in instanti generationis, constat, quia in illo instanti non est illud subiectum, siquidem corrumpitur, ergo neque est illa virtus, quæ inhærebat illi. Quod autem non est, non operatur effective per seipsum; per aliquam autem virtutem non operatur, quia de hac erit eadem difficultas, in quo subiecto sit.

TERTIA PARS, quod non existat in re genita tamquam in subiecto, neque in eius materia, constat ex doctrina S. Thomæ 1. 2. q. 85. art. 1. ad 4. et q. 110. art. 2. ad 1. et Quodlib. 10. art. 3. ad 2. [3], ubi statuit dispositionem seu accidens non agere effective in suum subiectum, sed formaliter actuando illud. Ergo dispositio existens in re genita non potest illam generare, ut de se constat, quia sic supponeretur existens ante subiectum, et consequenter deberet esse in alio subiecto. Nec potest supponi ut existens in materia et agere effective in ipsam et ex ipsa, quia cum accidens non possit operari nisi ut quo, et consequenter ipsum subiectum, cui inhæret, debet operari ut quod, idem esset dicere, quod accidens operatur effective in subiectum, ac dicere, quod subiectum operatur effective in seipsum. Nihil autem seipsum movet effective,

[1] *Pa* VIII. 55 a.
[2] art. 2.
[3] *Pa* IX. 602 a.

et multo minus materia prima, quæ nullo modo est activa, sed passiva. Ergo non potest accidens existens in materia prima operari in illa effective.

QUARTA PARS conclusionis, scilicet quod in casu, quo generans est distans a materia, quam disponit et ex qua generat, debet assignari aliqua pars proxima, quæ per virtutem a generante decisam cum dispositionibus antecedentibus effective agat in partem proximiorem et sic fiat generatio, inde constat, quia nihil effective agit in seipsum, sed oportet distinguere agens et passum, partem moventem et partem motam. Ergo oportet, quod generatio fiat agente una parte in aliam, quando ipsum generans non est ibi præsens, ut per seipsum agat. Et hoc etiam bene notarunt Conimbric. 1. de Generat. cap. 5. q. 9. art. 2. § *Quare nostra.*

Et si instes: Quia pars proximior non habet in se dispositionem ultimam, v. g. calorem ut octo, sed aliquid infra illam, alias esset in ea ignis genitus, et non solum virtus ad ignem generandum, ergo non potest talis virtus inferior producere dispositionem ultimam effective: *Respondetur*, quod illa virtus licet entitative et formaliter sit infra calorem ut octo et infra dispositionem ultimam, virtualiter tamen in quantum instrumentum generantis, a quo est decisa talis virtus, habet vim ad attingendum effective formam substantialem rei genitæ et ipsam dispositionem ultimam illius.

Et hoc sumitur ex D. Thoma 1. p. q. 76. art. 4. ad 4. dicente, « quod in mixto manent qualitates propriæ elementorum licet remisse, in quibus est virtus formarum elementalium ». Censet ergo, quod etiam infra calorem ut octo potest virtualiter manere vis formæ generantis. Itaque calor, qui est infra gradum caloris ut octo, non potest per modum causæ principalis producere nisi calorem similem sibi, et non calorem ut octo. Si tamen consideretur non solum ut calor, sed ut calor virtuosus, id est ut derivatus ab igne tamquam instrumentum eius ad producendum substantiam similem sibi, et consequenter calorem ut octo, sic operatur illum instrumentaliter, non principaliter. Quodsi absente vel destructo generante virtus illa debilior et imperfectior facta sit aut egressa fuerit, quam ut possit producere substantiam, si eam producit, id fiet virtute causæ superioris, scilicet cœli vel causæ primæ supplentis, quod deest de virtute generantis, et sic plures formæ inanimatæ quandoque producuntur a cœlo, ut quando cadaver generatur ex iugulatione vel ex suffocatione. Ferrum enim non est productivum directe formæ cadaveris, sed ferri; tamen tollendo dispositiones vitales, v. g. calorem, qui est in sanguine, relinquit locum cœlo, ut introducat formam cadaveris. Quid autem sit in virtute illa, quæ est quædam qualitas, esse virtutem substantiæ, explicavimus q. 12. Phys.[1], quod non est aliquid superadditum qualitati, sed tantum ab ipsa substantia esse derivatam, et aliquid illius in ordine ad producendam similem substantiam.

Ceterum IN GENERATIONE VIVENTIUM specialis difficultas est, quomodo distinguatur pars efficiens et pars effecta, eo quod vivens non generatur successive a parte in partem sicut inanimata, sed organizato corpore et integre disposito tota generatio in instanti perficitur, et ideo non apparet, quomodo a parte vicina procedat ipsa forma viventis et ultima eius dispositio.

Sed respondetur ex doctrina

[1] art. 2. (supra 257 b 11) et art. 3. (259 b 1).

D. Thomæ 1. p. q. 118. art. 1. ad 3. et q. 3. de Potentia art. 11. præsertim ad 8.[1], ubi docet, quod virtus activa seminis non est in toto semine, sed in spiritibus, qui in ipso semine includuntur, in quo etiam spiritu est aliquis calor ex virtute corporum celestium, quorum virtute agunt ista inferiora. Et istæ partes spirituosæ seminis agunt in alias, quæ se habent ut materia, et formant illas, et licet materia illa corpulenta, ex qua fit generatio animalium, varietur per diversas formas, quas vocamus formas embryonis, usque ad perfectæ formæ introductionem, non tamen destruitur illa pars spirituosa, in qua est virtus activa seminalis, nec mutatur, ut dicit S. Thomas solutione illa ad 8.; et sic semper manet distinctio inter partes, quæ effective agunt, et partes, in quibus introducitur forma animalis. In illis enim partibus spirituosis, quæ spumosiores sunt, non introducitur forma genita, quia ex illis non formatur fœtus, sed ex corpulentiori crassioque materia seminis et sanguinis; alioquin, ut ibi argumentatur Divus Thomas, si partes illæ spirituosæ mutarentur et formaretur ex illis fœtus ut ex materia, destrueretur illa virtus seminalis, et sic non posset virtute seminis usque ad completum perfici generatio. Quid autem fiat de illis partibus habentibus virtutem seminis, postquam forma animalis iam est introducta, respondet Divus Thomas quæst. illa 118. cit. ad 4., quod evanescente spiritu et dissoluto semine, desinit esse illa virtus activa, quæ erat in semine, eo quod erat vis instrumentalis, quæ cessat producto iam effectu. Itaque resolvitur pars illa spirituosa et evaporatur in aliquod corpus; et sic semper distinguitur pars agens a parte, in quam introducitur forma. Et illa qualitas activa seminis licet formaliter sit inferior ad dispositionem ultimam, non tamen virtualiter, in quantum est virtus substantiæ derivata ab ea ad agendum.

Ex quo manifestum est, *quomodo dispositio influat effective ad introductionem formæ vel corruptionem.* Constat enim ex dictis, quod virtus effectiva influens debet esse in alia parte vel subiecto distincto ab illo, quod disponitur, et sic semper distinguitur pars movens et pars mota evitaturque illud inconveniens, quod dispositio non existens in ultimo instanti operari possit, existit enim tunc virtus operans in parte proximiori. Similiter etiam constat, quomodo materia dicatur disposita, sive a dispositione ultima sive ab antecedenti. Non per extrinsecam denominationem, sed per realem informationem, quia ante instans generationis disponitur materia quasi in fieri et tendentia ad formam per dispositiones antecedentes, quæ subiectantur in ipso toto, quod est corrumpendum, et ipsam materiam determinant ad formam introducendam. In instanti autem generationis determinatur materia in facto esse et consummative per ipsam ultimam dispositionem, quæ non recipitur in sola materia, sed in ipso toto, quia semper est connexa cum ipsa forma. Sed tamen illa dispositio habet duplicem respectum seu officium, secundum quod correspondet duplici principio, scilicet formæ genitæ, ad quam consequitur ut propria passio, et alterationi, quam terminat et consummat. Et non est necesse, quod secundum utrumque respectum præparet et disponat materiam, sed sufficit, quod, ut terminus alterationis est, illam disponat, non ut proprietas formæ. Sed quia de facto inhæret et existit in ipso toto et in eius materia ut in

[1] *Pa* VIII. 55 a.

principio quo recipiendi, hoc sufficit, ut per realem et intrinsecam denominationem dicatur disponere illam.

AD ILLA LOCA D. THOMÆ, in quibus videtur dicere, quod calor, qui erat in corrupto, manet in genito, respondetur non loqui de eodem numero calore, sed de simili, qui ideo dicitur non cessare, quia per calorem similem continuatur, non tamen idem numero manet, ut expresse dicit D. Thomas 1. de Generat. lect. 10. [1] et aliis locis præc. art. cit. Et cum calor adveniens per introductionem formæ profluat ab ipsa forma, ut eisdem locis, quæ in contrarium citantur, affirmat Doctor sanctus, non potest loqui de eodem numero calore, quia hic non potest profluere a forma introducta, qui antea præcesserat in subiecto.

Ad difficultates A PRINCIPIO [2] positas respondetur ex dictis: Ad primam dicimus solam alterationem, quæ præcedebat in subiecto corrupto, non producere ultimam dispositionem nisi interveniente et adiuvante generatione, quæ producit formam substantialem et dispositionem ultimam ut illi annexam et ut terminum alterationis præcedentis; et secundum respectum ad formam, ad quam sequitur, est posterior illa. Secundum vero quod terminat alterationem præcedentem et consummat illam in eodem ordine accidentis, sic fungitur officio dispositionis tamquam terminus et consummatio eius, quæ præcedebat, et quatenus consummat et virtualiter continet præcedentem dispositionem, virtualiter dicitur præcedere.

Ad secundam difficultatem respondetur ultimam dispositionem non causare effective formam, ad quam disponit, neque se habere ut virtutem generantis, sed solum ut dispositionem cum duplici respectu, primo ad formam genitam ut illi annexam per modum propriæ passionis, secundo ad dispositiones antecedentes, quarum est consummatio et terminus, et secundum primum respectum subsequitur formam, secundum posteriorem antecedit, non duratione, sed natura et causalitate, ut dictum est.

Ad probationes contra hoc: Ad primam [3] de efficientia respondetur, quod virtus effectiva generantis non convenit dispositioni ultimæ formali, sed dispositioni antecedenti, ut est virtus substantiæ generantis respiciens formam substantialem producendam et ordinata ad illam, et consequenter ad dispositionem ultimam, quæ ipsam concomitatur. Et ita ultima dispositio formalis est terminus seu effectus virtutis generantis, non virtus efficiens rei genitæ; nisi dicamus, quod dispositio antecedens et infra ultimam, in quantum est virtus substantiæ generantis, est etiam dispositio ultima non formaliter, sed virtualiter, quatenus virtute illam continet sicut et formam substantialem.

Ad aliam probationem [4] ex parte præparationis materiæ respondetur, quod ultima dispositio præparat materiam consummative et terminative seu in facto esse, ita quod usque ad instans generationis exclusive supponit materiam præparatam in fieri et tendentia per dispositiones antecedentes. In illo autem instanti introducitur forma in materiam concomitanter præparatam per illam dispositionem ultimam, quatenus terminus est et consummatio dispositionum antecedentium et illis coordinatum. Et sic habet vim illarum tamquam terminus, in quo consummantur, et sub hac ratione etiam habet vim causalitatis materialis et præcedentiæ ad formam, sicut habebant dispositiones antecedentes. Ipsa autem forma secundum respectum et causalitatem formalem, quia informat materiam, intelligitur respicere materiam secundum entitatem nudam materiæ, id est ut substantialiter informabilem. Sic enim materia non est informabilis a forma substantiali mediante accidente, sed per seipsam immediate, et ita sub hoc respectu informandi solam entitatem materiæ respicit forma, non dispositiones accidentales. Solum enim respicit illas ut determinantes indifferentiam materiæ ad talem formam, et ad hoc sufficit, quod concomitanter sit ibi dispositio in eodem instanti, dicatur autem præcedere sub respectu et ordine causalitatis materialis, in quantum terminus et consummatio præcedentium dispositionum, quas virtualiter continet.

Et ita cum instatur, quomodo maneat materia præparata, virtualiter an formaliter, et in qua forma dicatur virtualiter manere illa præparatio, *respondetur* in re et in ipso instanti generationis dari ipsam dispositionem ultimam annexam formæ, quæ tamquam terminus et consummatio præcedentium dispositionum virtualiter illas continet et continuat præparationem et determinationem, quam illæ faciebant in materia usque ad illud instans exclusive.

Ad ultimam difficultatem [1] respondetur dispositionem, quæ est virtus generantis effectiva, non esse in subiecto, quod corrumpitur, nec in subiecto, quod generatur, quia non agit effective in subiectum, in quo est inhæsive, ut ex D. Thoma dicitur in argumento, sed est in parte proximiori, in qua etiam invenitur virtus generantis in eius absentia, ut satis supra [2] ostensum est.

CETERUM P. SUAREZ disp. illa [3] Metaph. sect. 3. n. 28. non quiescit cum doctrina tradita existimatque non satisfacere illam distinctionem de mutua prioritate inter dispositionem et formam. Et instat contra illam, quia dispositio si est vere præparans, et non solum ornatus ac perficiens subiectum, oportet, quod determinet et quasi limitet capacitatem eius ad talem formam, ergo etiam determinat ipsum agens ad talem formam introducendam; ergo fieri non poterit, ut talis forma effective sequatur ex forma introducta. Consequentia patet, quia si dispositio fuit a forma et forma efficitur ab agente, ergo agens non potest determinari a tali dispositione, quæ producat formam, sed potius mediante forma determinatur agens ad talem dispositionem.

Confirmatur, quia illa dispositio non potest exercere causalitatem materialem et habere prioritatem naturæ, neque respectu actionis, qua fit forma, neque respectu materiæ, quam disponit. *Non respectu actionis*, quia illa dispositio sequitur mediante forma, ergo non potest habere causalitatem et prioritatem respectu illius actionis, qua fit ipsa forma, siquidem quando fit forma, nondum existit illa dispositio, nec est facta, ut possit tunc causare. *Respectu vero materiæ* non potest habere istam prioritatem, quia non potest disponere materiam nisi informando illam. Non autem potest informare illa dispositio materiam in illo priori, siquidem

[1] *Le* III. 300. n. 6.
[2] 588 a 37.
[3] 588 b 46.
[4] 589 a 9.

[1] 589 a 29.
[2] 594 a 6.
[3] 14.

materia ante formam informatur ab accidentibus. Illud autem accidens non potest disponere nisi informando et inhærendo, quia sine inhærentia non est et sic neque disponit. Si autem in illo priori non disponit, cui inhæret illa dispositio? Non formæ quia sequitur ad illam, et sic pro illo priori nondum inhæret formæ. Non composito, quia præparat ad illud, non vero disponit illud, sed materiam ad illud; ei autem inhæret, quod disponit, ergo inhærebit soli materiæ, atque adeo non est necesse, quod consequatur ad formam, sed inest materiæ ab agente.

Respondetur dispositionem ultimam non determinare ipsum agens, ut efficiat, sed determinare tamquam effectum eius. Dicitur autem ultima dispositio determinare agens non ut virtus eius ad efficiendum, sed ut terminus dispositionis antecedentis, quæ erat virtus determinata ipsius agentis et ab eo decisa. Deinde addo, quod agens neque per ipsas dispositiones antecedentes, quas emittit in materiam, determinatur ad generandum, sed antequam illas emittat, determinatur ad generandum et tamquam medium necessarium et virtutem agendi emittit illas dispositiones, quæ se habent ut effectus eius et virtus determinata ad generandum formam; et sic dispositiones istæ procedunt ab agente determinato, siquidem in virtute eius determinate operantur. Nec obstat, quod dispositiones antecedentes non sufficiunt determinare materiam vel agens; non sunt enim sufficientes determinare in facto esse et consummative, bene tamen in tendentia et inchoative, et in quantum virtus sunt substantiæ generantis, etiam effective.

Ad confirmationem negatur antecedens. Ad probationem *ex parte actionis* respondetur dispositionem non suscipere in se actionem, qua fit forma, sed præparare materiam in facto esse, ut recipiatur in ea forma, quæ est terminus actionis, et hac ratione disponere dicitur ad actionem in suo termino. Nec requiritur ad munus causæ materialis, quod existentia præcedat, sicut in causa efficiente, sed sufficit, quod in re concomitetur, ita quod in nulla datione detur causa materialis sine existentia, ut in q. 11. Phys. [1] probavimus.

Ad probationem *ex parte materiæ* respondetur illam dispositionem non posse disponere nisi inhærendo et informando inhærentia et existentia concomitante et in re inventa, non autem inhærentia formalizante seu constituente formaliter omnem prioritatem et causalitatem materiæ erga formam vel formæ erga materiam. Et ita pro illa prioritate naturæ seu formalitate et conceptu, quo materia intelligitur substantialiter recipere formam, non intelliguntur dispositiones informare materiam (licet de facto ibi sint), sed solum materiam substantiale compositum cum forma constituere. Ipsa autem præparatio et determinatio materiæ erga talem formam solum præsupponitur ibi concomitanter vel antecedenter, non autem formaliter intelligitur, sed id pertinet ad aliam prioritatem vel posterioritatem naturæ. Est enim ibi antecedenter ratione dispositionum antecedentium, concomitanter autem ratione ultimæ dispositionis, quæ in facto esse illas terminat. Et sic patet ad illam interrogationem: Ubinam pro illo priori inhæret dispositio? Dicemus enim, quod pro illo priori formali non inhæret, quia illa prioritas non est formalitas inhærendi, sed substantialiter componendi. Concomitanter vero et in re tunc

[1] Phil. nat. 1. p. q. 11. art. 1. (supra 230 a 6).

inhæret in composito ut in subiecto *quod* et sustentante illam, in materia vero ut in subiecto *quo* recipiendi et determinabili per illas dispositiones. Nec est necesse ad hoc, ut inhæreat in composito, quod partim sit in forma, partim in materia, sed sufficit, quod in materia ut in subiecto quo et in toto composito ut in subiecto quod, ut latius dicemus infra q. 9. [1]

QUÆSTIO II.

DE CORRUPTIONE.

Articulus Primus.

QUOMODO DIFFERAT CORRUPTIO IN RATIONE MUTATIONIS A GENERATIONE ET AB ANNIHILATIONE.

Ut resolvimus in 3. Phys. q. 14. [2] et 5. Phys. q. 19. art. 1. et 2. [3] ex Aristotele, motus, ut distinguitur a mutatione communiter dicta, duas exigit conditiones: *Prima* ex parte subiecti, quod eius subiectum sit ens in actu, id est informatum forma substantiali, non ens in potentia, quod est materia prima, quæ tamen sufficit ad mutationem. *Secunda* ex parte terminorum ut videlicet motus proprie dictus sit inter terminos positivos et consequenter proprie seu positive contrarios. Ad mutationem vero sufficit oppositio privativa de non esse ad esse vel e contra in subiecto capaci utriusque. Ex quo apparet corruptionem non esse motum stricte dictum, ut contraponitur mutationi, eo quod non est inter terminos positivos, sed versatur ab esse ad non esse.

Dubium autem est in duobus: *Primum*, an ex eo, quod terminus ad quem corruptionis sit desitio formæ, amittat rationem mutationis substantialis, et solum sit privatio generationis. *Secundum*, an ex eo, quod solum est in subiecto capaci, differat ab annihilatione, qua res totaliter desinit in nihilum. Ideoque manebit dubium, an utraque, tam annihilatio quam corruptio, sit mutatio. Et loquimur hic de corruptione in ratione mutationis; nam in ratione actionis seq. art. tractabimus, an generatio et corruptio sint eadem actio vel quomodo connectantur inter se.

Est ergo aliquorum sententia corruptionem non esse realem mutationem, sed privationem tantum actionis et concursus, quo forma præcedens conservabatur. Opponitur enim corruptio generationi, et non quia aliquid producit, sed quia destruit; ergo privative se habet, et sic realem mutationem non importat, imo neque identitatem in actione cum generatione, sed connexionem et nexum, quia sicut introducta una forma sequitur aliam extirpari, ita posita generatione consequitur corruptio, consecutive ergo se habent, non identice. Et hoc non semper, aliquando enim potest dari generatio sine corruptione, ut si non præsupponatur forma positiva in materia, quæ corrumpatur. Ratio huius est, quia corruptio tendit ad negationem, id est ad non esse, ergo non est mutatio positiva, sed negativa; ex termino enim ad quem denominatur mutatio.

Alia sententia est per aliud extremum, quæ sentit corruptionem ita esse positivam mutationem, ut etiam annihilatio positiva mutatio sit, eo quod ad annihilationem requi-

[1] art. 1.
[2] Phil. nat. 1. p. q. 14. art. 2. (302 a 34).
[3] Ibid. q. 19. art. 1. (391 a 29) et 2. (395 b 14).

ritur virtus infinita sicut ad creandum. Ergo ipsa annihilatio est aliqua mutatio positiva seu operatio, siquidem fundatur in virtute positiva.

NIHILOMINUS DICO PRIMO: **Corruptio essentialiter et formaliter est mutatio distincta a generatione.**

Dico „essentialiter" et „formaliter", quia suppono generationem ipsam, cui opponitur corruptio, non solum radicaliter, sed etiam formaliter esse mutationem, ut probatum est quæst. præc. art. 1. Corruptio autem si est mutatio, cum sit formaliter opposita generationi, formaliter etiam erit mutatio sicut ipsa, quod magis verificatur in corruptione quam in generatione, eo quod ad corruptionem necessario exigitur, quod præcedat tamquam terminus a quo ipsa forma, quæ corrumpenda est, et non potest præcedere solum prioritate naturæ, eo quod per corruptionem desinit esse forma. Nihil autem desinit, nisi prius existat, cum sit transitus de esse ad non esse. Nihil autem existit nisi in aliqua duratione, non autem in sola prioritate naturæ, quæ non est prioritas existentiæ, sed significationis et formalitatis et causalitatis, quatenus per illam significatur hoc dependere ab illo et secundum hanc formalitatem, et non secundum aliam coordinari cum illo. At vero generatio, cum procedat de non esse ad esse, non supponit aliquam durationem sui termini a quo, et ita sufficit ad rationem mutationis in generatione, quod privatio præcedat prioritate naturæ. Sufficit enim, ut aliquod subiectum, quantum est ex natura sua, careat aliqua forma cum capacitate illius, ut indigeat actione acquisitiva talis formæ, et consequenter quæ respiciat illam tamquam terminum ad quem talis acquisitionis, et consequenter aliquem terminum a quo respiciat, qui utique est privatio, non quæ in illo instanti existat seu afficiat subiectum, sed quæ in illo instanti expellatur, et non permittatur sequi ad naturam. Sufficit autem ad rationem termini a quo, ut in ipso instanti sit in expelli a subiecto, non ut existens, et consequenter verificatur mutatio, quod aliter se habeat in isto nunc temporis quam ante in prioritate naturæ.

Quod ergo corruptio sit distincta mutatio a generatione, manifeste asseritur a D. Thoma q. 28. de Veritate art. 1. [1] et 6. [2] et sumitur ex Philospho 5. Phys. cap. 1. [3], lect. 2. apud D. Thomam [4], ubi distinguit tamquam duas mutationes eam, quæ est de subiecto in non subiectum, hæc est corruptio, et eam, quæ est de non subiecto in subiectum, hæc est generatio. Quæ autem est de subiecto in subiectum, est motus, quia versatur inter contraria, et non inter contradictoria. Dicitur autem mutatio de subiecto in subiectum, vel de non subiecto in subiectum, intelligendo nomine subiecti non ipsum suppositum seu substantiam, sed ipsum esse vel non esse, seu affirmatum et non affirmatum, ut explicat Divus Thomas q. 28. cit. art. 1. [5]

Ratio autem huius est, quia non solum aliquid mutatur, quando acquirit formam, sed etiam quando amittit. Imo tunc maxime apparet mutatio, quando forma aliqua amittitur, ut cum aer amittit lucem vel corpus albedinem, quia tunc verificatur, quod aliter se habet nunc quam prius. Quod autem sit distincta mutatio a generatione patet, quia respiciunt distinctos terminos tam ad quem, quam a quo. Mutatio autem cum consistat in transitu de uno ad aliud, ubi est distinctus terminus a quo et ad quem, est distinctus transitus, et consequenter distincta mutatio. Constat autem, quod corruptio transit de esse formæ ad non esse illius, generatio autem e converso de non esse alicuius formæ ad esse illius; ergo important distinctum transitum secundum distinctos terminos a quo et ad quem.

Quod vero corruptio sit mutatio realis, ostenditur distinguendo de eo, quod est reale tamquam quid positivum, vel de eo quod est reale, id est a parte rei inventum, licet a parte rei non ponat, sed tollat, sicut dicimus tenebras et cæcitatem dari a parte rei, quia non ficte, sed vere inveniuntur. Hoc secundo modo distinguit D. Thomas realiter corruptionem a generatione q. 28. cit. art. 6. [1]

Et ratio est, quia hoc modo a parte rei invenitur et verificatur ipse terminus formalis seu mutatum esse corruptionis, scilicet desitio formæ, quia de facto corrumpitur forma, ergo et ipsa mutatio seu fieri realiter invenitur. Non tamen dicitur mutatio positiva, quia terminus eius positivus non est, ergo neque ipsa mutatio positiva esse potest; nec enim positive fit aut transit id, quod in se positivum non est, sicut non esse formæ.

DICES: Per corruptionem non solum aliquid negativum resultat, ut terminus, scilicet privatio formæ, sed etiam aliquid positivum, scilicet formam illam manere in potentia materiæ in ordine ad agens supernaturale, quæ antea erat in actu; ergo aliqua positiva mutatio invenitur in materia, scilicet novus modus potentialitatis et ordo ad diversum agens.

Respondetur materiam ipsam nihil positivum recipere per ablationem formæ, quod antea non haberet, quia etiam ante dicebat ordinem ad formam ut educibilem semel ab agente naturali et pluries ab agente supernaturali. Quare educta forma et immutata materia per ipsam cessat respectus ad agens naturale, ne amplius possit eam educere, non ex mutatione potentiæ in materia, sed ex defectu agentis naturalis extrinseci. Quando autem forma corrumpitur, nulla amplius mutatio fit in ipsa potentia materiæ quoad istum respectum continendi formam.

EX CONCLUSIONE POSITA COLLIGITUR, quod si in generatione alicuius rei non detur forma aliqua corrumpenda positiva, sed tantum privatio tollenda, ut cum lux destruit tenebras, tunc corruptio et generatio non sunt duæ mutationes, quia corruptio non invenit formam, quam destruat et transire faciat ab esse ad non esse, sed solum invenit privationem ex parte termini a quo, quæ non mutatur de privatione in aliam privationem; transitus enim de non esse in non esse, non est mutatio. Ergo solum erit mutatio de privatione ad esse, ergo corruptio privationis non est alia mutatio quam transitus ad esse, qui utique generatio est. Et ita doceri solet in materia de iustificatione, quod si culpa, quæ destruitur, non est nisi privatio in anima, iustificatio est unica mutatio, in quantum ponit gratiam et remittit culpam. Si vero culpa, quæ destruitur, relinquit aliquid habituale per modum positivi et conversionis ad creaturam, tunc est duplex mutatio, ablatio illa culpæ et introductio gratiæ.

DICO SECUNDO: **Corruptio et annihilatio differunt ex parte termini ad quem, quia per annihilationem res**

[1] *Pa* IX. 427 a.
[2] l. c. 439 a.
[3] 224 b 35; 225 b 12, 17.
[4] *Le* II. 232. n. 2. sqq.
[5] *Pa* IX. 427 a.

[1] *Pa* IX. 439 a.

totaliter desinit esse, tam ex parte formæ quam ex parte subiecti; et ita annihilatio non est mutatio proprie dicta sicut neque creatio, licet significetur per medium mutationis.

Hæc conclusio manifesta est, quia annihilatio opponitur creationi, et ita sicut creatio nullum concursum habet ex parte causæ materialis, sed solum ex parte causæ efficientis, quæ dat totum esse, tam ex parte formæ quam ex parte materiæ, ita annihilatio non est desitio per concursum alicuius causæ materialis, sed per solam ablationem et suspensionem concursus divini perficientis et dantis totum esse; unde cum non fiat in aliquo subiecto, non est mutatio. Ex quo fit, quod terminus annihilationis dicitur esse totaliter ipsum nihil, non solum, quia totaliter desinit ipsa res, quæ corrumpitur, sed etiam, quia nullus terminus positivus illi adiungitur, qui de novo fiat, in quem desinat ipsa rei destructio, sed pure ex parte termini ad quem invenitur nihil. Et hoc præcipuum est in annihilatione, scilicet quod desinat in nihilum. Unde quantumcumque aliquid destruatur, sive totaliter sive partialiter, si tamen non desinat in nihilum, sed adiungatur illi aliquis terminus positivus, in quem desinat, non est annihilatio. Et hac ratione in Eucharistia non annihilatur panis, licet totus destruatur et desinat esse, non tamen desinit in nihilum, sed in corpus Christi, et ita est destructio panis per conversionem, non per annihilationem.

RATIO HUIUS EST, quia annihilatio, ut diximus, fit per suspensionem concursus totaliter conservantis in esse. Ergo non solum pertinet ad ipsam totaliter rem aliquam destruere, sed etiam nullum terminum positivum illi adiungere et subrogare, in quem destructio rei terminetur, siquidem ad ponendum istum terminum positivum requiritur actio et positio alicuius influxus producentis vel attingentis illum terminum. Ergo si annihilatio est suspensio totius concursus, omnem terminum positivum sibi adiunctum excludit, alias non desinet aliquid per viam annihilationis, sed ex vi productionis alterius termini incompossibilis cum re, quæ destruitur. Itaque ad annihilationem utrumque requiritur, et destructio totius esse et desitio in nihilum, sine alicuius termini adiuncti positione hoc ipso, quod fit per suspensionem divini concursus.

SED DICES: Bene potest Deus annihilare formam non annihilata materia, et accidens non annihilato subiecto. Ergo non est de ratione annihilationis destructio totius esse. Tunc enim licet esse formæ in actu destruatur, sed manet in potentia materiæ, sicut quando per corruptionem desinit esse.

Respondetur istam annihilationem non esse simpliciter et omnibus modis annihilationem, sicut e converso productio solius formæ vel accidentis a Deo non est simpliciter creatio, sed concreatio, quando fit simul cum materia. Ita suspensio concursus erga solam formam non est annihilatio simpliciter, sed reducitur ad annihilationem tamquam ratio quædam illius et quia habet modum annihilationis, in quantum fit per suspensionem concursus sine hoc, quod illi succedat alia forma, sed desinit in nihilum. Ille enim concursus conservat rem illam cum totali dependentia et subordinatione ad Deum, et ideo eius suspensio dicitur annihilatio, licet solum tollat partem entitatis. Quod vero maneat in potentia subiecti, non quidem in ordine ad agens naturale, sed in ordine ad potentiam divinam, non arguit, quod id fiat per actionem positivam, quia hoc, quod est manere in potentia materiæ, non est terminus vel effectus talis suspensionis concursus, sed in ipsa materia præbebatur ex propria natura materiæ, et quia hoc non destruitur per suspensionem concursus, ideo non est annihilatio omnibus modis, tam ut est in actu quam ut in potentia subiecti.

EX QUIBUS COLLIGES male aliquos affirmare posse per divinam potentiam aliquam creaturam attingere annihilationem, eo quod non requiritur tanta virtus ad destruendum quam ad producendum, facilius enim est destruere quam ædificare; atque ita cum per destructionem non potest aliqua entitas, sed tollatur, non involvit repugnantiam, quod a creatura aliqua fiat.

Oppositum tamen sentit D. Thomas 3. p. q. 13. art. 1. loquendo etiam de causa instrumentali, quam negat dari posse ad annihilationem. *Et ratio est manifesta*, quia licet destruere aliquid ponendo formam seu dispositionem illi incompossibilem sit facilius quam ædificare, quia talis forma vel dispositio destruens facilius ponitur et producitur, tamen destruere aliquid per suspensionem concursus alicuius causæ non pertinet nisi ad illam causam, quæ talem concursum exhibet. Unde cum concursus, qui suspenditur per annihilationem, sit concursus exiens ab ipso Deo, ad nullam causam creatam pertinere potest eius suspensio nisi ad solum Deum. Quando vero causæ secundæ aliquid corrumpunt, tollitur etiam concursus Dei erga formam corruptam, non quia per ipsas creaturas fiat talis suspensio, sed quia per ipsas fit productio formæ incompossibilis, ad quam etiam Deus concurrit, et concurrendo ad ipsam desinit concurrere ad oppositam. De quo art. seq. dicemus.

Ad rationem dubitandi positam pro contraria sententia [1] respondetur ex dictis corruptionem non esse meram privationem, sed mutationem consecutam ex generatione et terminatam ad privationem formæ, est enim transitus de esse ad non esse. Et sic probat argumentum, quod non est mutatio realis positiva, id est ponens aliquid ex parte termini, sed realis corruptiva seu privativa, quæ dicitur realis, quia in re invenitur, non quia aliquid positivum ponat in re.

[1] 599 b 18.

ARTICULUS II.

UTRUM CORRUPTIO ET GENERATIO SINT EADEM ACTIO, RATIONE CUIUS GENERATIO UNIUS SIT CORRUPTIO ALTERIUS.

Duæ istæ difficultates connexæ sibi sunt et ex unius resolutione alterius resolutio dependet.

Circa primam ergo DUBIUM EST, an corruptio aliquo modo sit actio saltem secundario, an vero ad rationem actionis nullo modo pertineat, et quomodo ab actione generativa distinguatur.

In quo varie sentiunt AUCTORES. Quidam negant terminari aliquo modo actionem generativam in ratione actionis ad corruptionem formæ; tactus enim actionis ubicumque tangit, sive primario sive secundario, est actus efficientiæ. Omne autem, quod efficientia tangit, dando esse tangit; ubi autem non dat esse, sed tollit, ibi desinit tangere. Quare corruptio fiet ipsa suspensione concursus seu omissione, non vero secundaria attingentia actionis.

Alii existimant efficientiam seu actionem secundario et distincta saltem formalitate attingere corruptionem. De quo videri potest Mag. Bañez sup. cap. 3. libro 1. de Generat. explicans hoc axioma, quod

« generatio unius est corruptio alterius », ibique citat Caietanum. *Et ratio est, tum* quia generatio et corruptio sunt unus motus, licet includat duas mutationes, ut ex locis præc. art. cit. constat, ergo est una actio; *tum* quia suspensio concursus si sola sit, non corrumpit, sed annihilat, adiuncta vero seu consecuta ex actione pertinet saltem secundario ad actionem illam. Non enim minus pertinet ad actionem terminum producere quam oppositum tollere, et sic ut corrumpi est verum pati et verum mutari, ita corrumpere et destruere est verum agere, saltem secundario.

Ceterum utrumque componi videtur dicendo, quod corruptio non est formaliter actio, etiam mediate, sed virtualiter. Dupliciter enim potest intelligi, quod aliqua actio mediate attingat aliquem terminum: Uno modo, quia principaliter unum terminum attingit, et continuando eandem influentiam seu rationem agendi tangit alterum ut minus principalem et sub priori contentum, sicut producitur principaliter et immediate aliqua natura, et mediate propria eius passio, mediatione tamen influentiæ et causalitatis in illam. Alio modo, quia producto principali termino cessat influentia activa, seu mediante causalitate formali seu informatione formæ productæ fit expulsio seu privatio alterius incompatibilis cum tali forma producta, et sic qui facit rem incompatibilem cum altera, dicitur effective illam corrumpere efficientia virtuali, non actuali, scilicet mediante termino, cuius informatio expellit et corrumpit alteram formam per modum effectus formalis secundarii.

DICIMUS ERGO, quod corruptio non est actio priori modo, sed secundo. Non enim producta forma ulterius actio influit ad corrumpendum, neque enim influxus intelligi potest, quia respectu formæ corrumpendæ nihil influit, sed tollit. Ergo influxus positivus non continuatur, quia non datur ulterior terminus positivus, ad negationem autem non est necessarius influxus. At vero posita forma, quæ terminus actionis est, dicitur virtualiter continere actionem, scilicet terminative. Hæc autem secum importat incompossibilitatem formæ oppositæ, quia habet adiunctam privationem illius, et sic tangit illam et expellit non efficientia, sed incompossibilitate orta ex efficientia formæ, id est ex forma effecta et terminante efficientiam.

Quæ resolutio deducitur ex Divo Thoma in 2. dist. 34. q. 1. art. 2. ad 5. [1], ubi inquit: « Illud, quod corrumpit et generat, non ex eodem habet, quod generat et corrumpit, sed ex eo, quod formam suam inducit, generat; ex eo autem, quod forma sua necessario coniungitur privationi alterius formæ, corrumpit ». Ubi D. Thomas non ponit corruptionem in influentia actionis, sed in ipsa appositione formæ habentis privationem adiunctam. Unde non oportet hoc reducere ad meram suspensionem concursus conservantis formam oppositam, sed ad actionem producentem formam illi incompossibilem, qua incompossibilitate posita et ex vi illius cessat concursus. Et sic etiam salvatur unitas actionis seu motus propter unitatem termini positivi, duplex autem mutatio in vi illius efficientiæ, quia duplex terminus tangitur, alter agendo, alter destruendo, ut explicatum est.

Circa secundam difficultatem, quomodo scilicet ordinentur istæ duæ mutationes, generatio et corruptio, ita ut generatio unius dicatur corruptio alterius, aliqui existimant ordinari tantum istas mutationes consecutive et successive, non identice in eadem actione seu motu. Ceterum D. Thomas q. 28. de Veritate art. 6. ad ultimum [1] evidenter dicit, « quod generatio unius dicitur a Philosopho corruptio alterius per concomitantiam, quia de necessitate sunt simul, vel propter unitatem motus, quia ad has duas mutationes terminatur ». Ubi nomine motus intelligitur actio habens illam duplicem mutationem. Et in 1. 2. q. 113. art. 6. ad 2. inquit, « quod infusio gratiæ et remissio culpæ secundum substantiam actus idem sunt ». Et eodem modo comparat generationem et corruptionem. Sentit ergo quod identificantur in ratione actionis.

QUARE generatio unius quando habet adiunctam corruptionem alterius, dicitur esse corruptio duplici ratione:

Primo, propter successionem et ordinem formarum sibi succedentium, eo quod formæ sunt incompatibiles, et sic intrante una recedit alia. Et tunc est sensus, quod generatio unius est corruptio alterius causaliter, quia connectitur et succedit generationi corruptio.

Secundo, strictius dicitur generatio unius esse corruptio alterius, non solum propter successionem formarum et mutationum, sed propter unitatem actionis seu motus, eo quod corruptio non est actio distincta a generatione, sed eadem actio formaliter generativa est virtualiter corruptiva ratione termini generati, ut incompossibilis cum forma opposita, in qua incompossibilitate virtualiter manet influentia positiva ut terminata ad formam genitam, ut dictum est.

Diximus in conclusione « quando generatio habet annexam corruptionem » ad denotandum id, quod præc. art. significavimus, non dari corruptionem, quæ sit vera et realis mutatio, nisi quando datur forma positiva corrumpenda. Si enim solum præcedit privatio tollenda per formam generatam, ut quando aer tenebrosus illuminetur, tunc ablatio illius privationis non fit per mutationem negativam distinctam a generatione lucis, sed per ipsam generationem positivam sine alia mutatione corrumpitur privatio, eo quod non tollitur nisi per positivum esse, ergo per generationem, quæ est transitus seu mutatio de non esse ad esse, de privatione ad formam, licet verum sit, quod per nostros conceptus possumus distinguere in luce conceptum positivum constituendi lucidum et conceptum remotivum tenebrarum seu non esse privationis, eo quod privatio accipitur a nobis ut ens rationis atque adeo ad instar esse, quod corrumpitur; in re tamen privatio illa est non esse, et physice non tollitur nisi per esse, quod totum docet S. Thomas q. 28. de Veritate art. 6. in corpore [2].

UNDE OBIECTIONES, quæ fieri possunt ex eo, quod generatio aliquando datur sine corruptione, nihil obstant. Fatemur enim non omni generationi essentialiter annecti corruptionem, sed tantum illi, cui annectitur forma positiva corrumpenda; et si forma corrumpenda fuerit partialis, tunc etiam corruptio partialis erit, et productio aggeneratio. Nec Divus Thomas in 2. dist. 34. supra [3] cit. [4] dixit, quod generatio et corruptio solum ratione differunt, sed dixit, quod forma ignis et privatio aeris

[1] *Pa.* VI. 697 a.

[1] *Pa* IX. 439 a, b.
[2] l. c. a.
[3] 604 b 20.
[4] *Pa* VI. 697 a.

sunt idem subiecto, sed ratione differunt, quod est dicere privationem et formam non distingui realiter, eo quod privatio extremum reale non est; non tamen est dicere, quod ipsa generatio et corruptio non sint mutationes distinctæ eo modo, quo dictum est.

SOLVUNTUR OBIECTIONES.

Primo **arguitur**: Corruptio est privatio saltem ex parte termini ad quem, generatio autem est positiva actio. Ergo nullo modo possunt identificari; vera enim realitas non potest identificari cum eo, quod est nihil et ens rationis.

Secundo: Quia eadem ratione, qua probatur generationem et corruptionem identificari in ratione motus et actionis, probatur identificari in ratione mutationis, quia sicut eadem dispositiva actio et motus sufficit primario introducere formam et secundario destruere oppositam, ita simplex et unica mutatio positiva primario erit transitus ad formam genitam et secundario transitus formæ oppositæ. Nec enim repugnabit mutationem negativam identificari cum positiva, sicut negativa actio, id est destructio, cum positiva generatione.

Tertio: Quia si generatio identificatur cum corruptione, erit generatio verus motus, quod tamen negat Philosophus in 5. Phys. cap. 1. [1] Sequela patet, quia in quantum identificatur cum corruptione, habet pro termino a quo aliquid positivum et ratione sui, ut generatio est, habet terminum ad quem positivum. Ergo saltem identice est inter duos terminos positivos a quo et ad quem, quod est esse motum saltem identice.

Quarto: Si generatio et corruptio habent ordinem inter se, oportet, quod fundatur in aliqua causalitate seu ordine prioris et posterioris unius erga alterum. Hoc autem non datur, quia vel mutuo se causant, et hoc non, quia corruptio non potest habere causalitatem in generationem, cum sit privatio, vel non mutuo se causant, sed altera tantum est causa et altera effectus, et hoc non, quia imprimis corruptio non potest causare, ut dictum est, et sic non potest ipsa esse causa et generatio effectus, et quia alias esset per se primo intenta, generatio autem ut consecuta. Si autem generatio est causa et corruptio effectus, prius recipietur forma genita, quam expellatur opposita, et sic non recipietur forma genita in nuda materia nec supponendo expulsam formam.

Denique: Si generatio unius est corruptio alterius, oportet, quod in eodem instanti sint. Si enim sunt in diversis, non identificantur. Hoc autem esse non potest, quia corruptio tenet se ex parte dispositionis ultimæ, quæ tollit formam incompossibilem formæ genitæ; dispositio autem ultima præcedit formam in ipso subiecto, in quo fit corruptio. Ergo corruptio non identificatur cum generatione.

Ad primum **respondetur** negationem alterius formæ bene posse identificari cum aliqua positiva forma. Privatio enim et negatio diversorum non opponuntur, sed imbibitur et identificatur talis negatio cum ipsa forma, in qua fundatur, sicut fides habet obscuritatem et calor privationem frigoris et quæcumque res negationem eius, quod a se distinguitur.

Ad secundum negatur esse eandem rationem de mutatione et de motu, secundum quod motus significat actionem per modum influentiæ. Non enim repugnat eandem numero actionem attingere plures terminos ordinate se habentes vel consecutos, sive negativos sive positivos, eo quod contingit actionem esse virtualiter multiplicem et ad

[1] 225 a 35.

multa se extendere, sicut et virtus ipsa, a qua procedit. At vero mutatio non dicit aliquid efficiens, sed purum transitum inter terminos, et potius dicit aliquid effectum quam effectivum. Unde ubi est distinctus transitus inter terminos, ibi est distincta mutatio, non autem ubi est distinctus effectus etiam materialiter, est distincta actio efficiens. Sed tamen id, quod materialiter se habet ad rationem actionis, nec multiplicat illam, formaliter se habet ad rationem mutationis eamque multiplicat, quia formalitas mutationis solum consistit in illo transitu effecto, ut dictum est.

Ad tertium negatur sequela. Non enim sufficit ad rationem motus stricte dicti et ut distinguitur a mutatione, habere terminum a quo positivum concomitanter et propter incompossibilitatem adiunctam, sed formaliter et per se. Generatio autem substantialis formaliter et per se non est a termino positivo, sed a privatione formæ. Quod autem corrumpat formam substantialem præexistentem, non est, quia habeat illam pro formali termino a quo; per accidens enim et materialiter se habet ad formam ignis, quæ generatur, quod fiat ex stuppa vel papyro vel ligno, per se autem, quod fiat ex non igne. Sed tamen corrumpit formam præcedentem, quæcumque illa sit, quia sunt incompossibiles formæ in eodem subiecto propter privationem adiunctam, quia utraque est forma substantialis et consequenter prima in subiecto. Unde non admittit aliam tamquam secundam. Non tamen se habet tamquam terminus a quo formalis forma præcedens. Tunc enim se habet ut formalis terminus a quo, quando conducit ad constituendam positivam distantiam vel latitudinem inter terminum a quo et ad quem. Tunc autem constituitur positiva latitudo et distantia inter terminos, quando sunt positivi et habent medium, ita quod ipsa extrema conducunt ad talem latitudinem, quatenus ex eorum commensuratione aut coniunctione constituitur medium, et per se postulant transitum ex una forma ad aliam per tale medium. Formæ autem substantiales non se habent ut extrema, per quorum commensurationem aut coniunctionem constituatur medium, nec per se ex una forma ad aliam fit transitus per aliquod medium, sed quæcumque forma immediate receptibilis est in materia, si dispositio contraria non obstet. Unde solum ratione dispositionis petit transitum per aliquam formam mediam.

Ad quartum respondetur, quod inter corruptionem et generationem datur mutuus ordo prioris et posterioris, sicut inter formam expulsam et generatam. Est enim expulsio formæ corruptæ prior in genere causæ materialis, forma autem generata est prior in genere causæ formalis. Unde D. Thomas q. 28. de Veritate art. 7. [1] inquit, « quod expulsio formæ præcedentis est prior naturaliter in ratione causæ materialis. Omnis enim dispositio ad formam reducitur ad causam materialem, denudatio autem materiæ a forma contraria est quædam dispositio ad formæ susceptionem ». Quod vero introductio formæ sit prior in genere causæ formalis, docet in 4. dist. 17. q. 1. art. 4. quæstiunc. 1. [2] « Quia remotio », inquit, « formæ secundum ordinem causæ materialis præcedit naturaliter introductionem formæ, sed secundum ordinem causæ formalis est e converso ». Et idem habet in 1. 2. q. 113. art. 8. ad 1., quia agens

[1] *Pa* IX. 440 b.
[2] *Pa* VII. 778 b.

per formam agit ad removendum contrarium, sicut sol per suam lucem agit ad removendum tenebras, et ideo ex parte solis prius est illuminare quam tenebras removere, ex parte autem aeris prius est purgari a tenebris quam consequi lumen ordine naturæ, licet utrumque sit simul tempore. Quare philosophandum est de corruptione et generatione sicut de dispositione ultima et forma, ut supra [1] dictum est. Nec requiritur ad istam prioritatem ex parte causæ materialis, quod detur prioritas etiam in existendo, sed sufficit, quod concomitetur existentia in re, in illa autem prioritate solum explicatur formalitas et officium illius dependentiæ et causalitatis. Et licet corruptio sit effectus secundarius formæ genitæ, sicut etiam dispositio ultima, in alio tamen genere causæ et sub alio respectu, scilicet ut tenet se ex parte causæ dispositivæ, potest habere modum causæ et prioritatis.

Ad ultimum respondetur generationem et corruptionem dari in eodem instanti temporis, sed in diversa prioritate naturæ. Dispositio autem ultima non est in aliqua duratione ante ipsam formam genitam, nec in subiecto corrupto, licet secundum diversas prioritates naturæ antecedat et subsequatur in eodem subiecto genito, sicut supra explicatum est [2]; et idem prorsus dicendum est de corruptione et generatione.

Articulus III.

UTRUM CORRUPTIO SIT NATURALIS ET PER SE INTENTA A NATURA.

Supponimus ex 2. Phys. cap. 1. [3], quod naturale dicitur aliquid ex eo, quod habet in se principium sui motus, sive quod est a principio intrinseco naturæ; principia autem intrinseca sunt materia et forma. Illa autem dicuntur secundum naturam, quæ se habent ut accidentia et affectiones convenientes naturæ, vel est subiectum, cuius esse est a natura. Quæ vero conveniunt a principio extrinseco vel violenter conveniunt vel præternaturaliter.

Hoc ergo INQUIRIMUS de corruptione, an conveniat ratione alicuius principii intrinseci et ita sit naturalis, an vero ratione principii extrinseci et ita sit violenta et præternaturalis. Et difficultas esse potest, quia ex una parte corruptio habet aliquod principium repugnans, scilicet ipsam formam et compositum, quod destruitur per corruptionem, et ita non potest esse ei naturalis corruptio, sed violenta utpote destructiva eius. Ex parte vero materiæ non inclinatur per se et directe in corruptionem, quia corruptio est malum et non esse, ergo non est terminus appetitus, ergo neque materiæ, quia materia appetitus quidam est, et illud est ei naturale, quod est ei appetibile. Non ergo corruptio est naturalis ex aliqua parte.

Et ex hoc nascitur secunda difficultas, an corruptio possit esse per se intenta a natura, eo quod ut malum intendi non potest. Corruptio autem malum est, cum sit defectus naturæ; ergo est præter eius intentionem, sicut etiam monstra non sunt ex intentione naturæ, sed ab ea exorbitant, utpote defectus illius; natura autem semper intendit id, quod sibi est debitum, non quod alienum et exorbitans.

Nihilominus dico primo: **Corruptio simpliciter est naturalis, et non violenta naturæ ratione materiæ, quatenus dicit naturam corruptibilem, sumendo naturale ut opponitur violento.**

[1] 607 b 25.
[2] 591 b 10.
[3] 192 b 13.

Tenet hanc conclusionem expresse S. Thomas 1. 2. q. 85. art. 6. et q. 5. de Malo art. 5. [1] Reddit autem materia naturam corruptibilem, *tum* quia in se habet privationem cum aptitudine et potentialitate ad plures formas, quarum quælibet non potest plene satiare materiam; hæc enim est dispositio rei corruptibilis, ut docet S. Thomas 1. p. q. 66. art. 2. *Tum* quia admittit compositionem ex contrariis, ut patet in omnibus corporibus sublunaribus. Omne autem corpus ex contrariis compositum est corruptibile, cum contraria agant in invicem, et sic generant et corrumpunt, siquidem generatio et corruptio est ex contrariis. Sic ergo fundat D. Thomas, quod corruptio sit naturalis, tum loco proxime citato tum in 3. dist. 16. q. 1. art. 1. [2], siquidem materia talibus conditionibus est prædita, scilicet potentialitate ad plures formas et privatione aliquarum et susceptione contrariorum; ergo naturale est ei admittere corruptionem formæ. Ubi enim principium et radix naturalis est, id quod convenit ratione talis principii, naturale esse debet, præsertim si hoc ipsum conducat ad bonum commune, quod sine generatione et corruptione rerum stare non potest.

Nec obstat, quod id, quod convenit solum ratione principii passivi, non videtur esse naturale, quia oppositum eius non est violentum; nec enim potest aliquid pati violentiam solum ratione principii passivi, cum non sit principium resistens agenti. Ad hæc non valet illa consequentia: radix seu principium est naturale, ergo et actus. Instatur enim in libero arbitrio, quod naturaliter est peccabile, cum sit ex nihilo, et tamen peccatum est contra naturam, alioquin peccatum non esset. Ergo similiter etiamsi ipsa corruptibilitas sit naturalis, non sequitur, quod corruptio non sit contra naturam. Hæc inquam non obstant.

Ad primum enim diximus q. 9. Phys. art. 4. [3], quod etiam principium passivum est naturale, ut opponitur violento, et habet inclinationem in aliquid, a quo si removeatur taliter, quod non subrogetur illi aliquid æque naturale, dicetur pati violentiam habetque resistentiam ad illud, non activam, sed formalem. Et quod sufficiat ad rationem naturæ principium passivum, docet S. Thomas 8. Phys. lect. 8. [4], ubi inquit « esse contra intentionem Philosophi, ut in materia sit principium activum, quod quidem dicunt esse necessarium ad hoc, quod sit motus naturalis; sufficit enim, quod sit passivum, quod est potentia naturalis ad actum ». Quare impedimentum talis inclinationis, si ipsa totaliter frustretur, erit violentum principio passivo. Sed aliqui hallucinantur in appetitu seu inclinatione materiæ, quæ est ad plures formas, ad quarum totalem collectionem adæquate se habet, ad singulas vero inadæquate. Et ideo sublata una forma in particulari non violentatur in recipiendo aliam, quia utraque æque naturalis est, et ideo ablatio unius non est violenta, cum alia æque naturalis subrogetur. Sed si totaliter impediretur corruptio formarum et acceptio aliarum, in hoc esset violentia materiæ, quia impeditur naturalis eius tendentia ad plures formas successive et cum corruptione aliarum.

[1] *Pa* VIII. 306 a.
[2] *Pa* VII. 174 a.
[3] Phil. nat. 1. p. q. 9. art. 4. (192 b 18).
[4] *Le* II. 393. n. 7.

Imo ex hoc deducitur argumentum, quia ideo non patitur violentiam materia recipiendo unam formam et amittendo aliam, quia est in potentia naturali ad omnes. Ergo ablatio unius non erit violenta, ergo erit naturalis; omnis enim motus aut fit natura aut vi, ut Philosophus inquit [1]. Corruptio ergo naturalis est principio passivo, quatenus naturale est illi ex propria inclinatione habere plures formas, et non simul, sed successive, unam amittendo et aliam acquirendo.

Ad secundum dicitur, quod illa consequentia non tenet in defectibus voluntariis, qualia sunt peccata, *tum* quia voluntarium opponitur naturali, unde licet potentia deficiendi libere naturalis sit, sicut ipsa voluntas naturaliter convenit homini, tamen actus eius voluntarius est et liber propter indifferentiam potentiæ; *tum* etiam quia peccata sunt contra naturam ut rationalem, non ut limitatam et ex nihilo, unde simpliciter dicuntur contra naturam, quia sunt contra præcipuum, quod est in natura, seu proprium ipsius naturæ. At vero corruptio fundatur in inclinatione naturali materiæ ad plures formas et in se naturalis est, et non violenta nec voluntaria. Et rursus, licet sit contraria formæ, quæ corrumpitur quantum ad esse suum, et similiter composito ex tali forma, tamen ex alia parte ordinatur ad bonum commune, quod perpetuatur et constat ex pluribus compositis et rebus, quarum una succedit alteri, quod fit per corruptionem eius. Et sic non contrariatur ipsi materiæ, ut pendet a tota collectione formarum, quibus subesse potest, sed solum contrariatur uni formæ particulari, quam excludit. Non est autem contra naturale materiæ solum ab una forma habere esse, sed a multis successive. At vero peccatum voluntatis non ordinatur ad aliquod bonum commune sicut corruptio formæ, sed ab eo deordinatur universaliter et ex omni parte.

Ex quo deducitur id, quod in loco cit. in q. 9. Phys. [2] diximus, quod licet corruptio sit contraria formæ eique violenta et ex hac parte corruptio non sit dicenda naturalis, tamen quia ex parte materiæ naturalis est, simpliciter sortitur denominationem naturalis, et non violenti, non obstante, quod istæ duæ rationes concurrant, eo quod denominatio semper fit ab eo, quod magis præponderat in aliqua natura. Magis autem præponderat in hac parte id, quod se tenet ex parte materiæ, quia non solum est naturale et conveniens ipsi materiæ, ut disponitur ad unam formam, quod fiat corruptio alterius, sed etiam ad commune bonum rerum corruptibilium conducit, quæ ex successione generationum et corruptionum coordinantur, et ad communem appetitum ipsius materiæ, quatenus ad omnes formas extenditur; quod expresse docet D. Thomas q. 1. de Malo art. 3. ad 18. [3]

AD DIFFICULTATES IN PRINCIPIO [4] MOTAS: Ad primam respondetur, quod corruptio habet aliquod principium repugnans ex parte formæ solum ratione sui particularis esse, habet autem aliud principium conaturale ex parte materiæ, quatenus ex sua natura petit successionem in formis. Et hoc ipsum ordinatur in commune bonum totius ordinis rerum corruptibilium, et ideo simpliciter denominatur naturalis.

[1] Phys. VIII. c. 4. (254 b 20).
[2] Phil. nat. 1. p. q. 9. art. 4. (195 a 31).
[3] *Pa* VIII. 228 b.
[4] 608 b 16.

Ad secundam similiter dicitur, quod corruptio est malum particularis formæ, sed bonum materiæ et communis rerum conservationis. Sed tamen aliud est inquirere, quomodo ista corruptio sit naturalis, aliud quomodo sit bonum et appetibile; hoc enim non habet directe et primario, cum sit privatio. Ut autem naturalis sit, sufficit, quod consequatur ex aliquo principio intrinseco et naturali, sive sit iuxta primam inclinationem naturæ sive iuxta secundariam tamquam requisitum aut annexum illi et ordinatum ad ipsam. Ut autem sit bonum primario et per se, requiritur positiva entitas, ut statim amplius declarabitur.

DICO SECUNDO: **Corruptio non est intenta ab agente particulari, ut agens particulare est, nec immediate nec mediate, nec ratione sui nec ratione adiuncti ordinis ad bonum, sed respectu illius ordinis comparatur per accidens. At vero respectu agentis universalis ordinantis et providentis totum bonum naturæ tales defectus sunt de eius intentione, non primaria, sed secundaria, supposito tamen illo ordine ad bonum commune.**

In prima parte conclusionis non omnes conveniunt, sed aliqui sentiunt talia mala et defectus posse esse de secundaria intentione naturæ particularis, et non omnino per accidens se habere. Id enim insinuare videtur S. Thomas in 4. dist. 36. q. 1. art. 1. ad 2. [1], ubi tamen loquitur de natura secundum se et ut universaliter se extendit ad agens particulare vel universale, ut statim explicabimus. Et eodem modo etiam loquitur q. 23. de Veritate art. 2. [2]

Pro intelligentia tamen conclusionis est advertendum, quod in aliquo malo seu privatione possumus tria reperire: *Primo*, ipsum bonum, super quod fundatur malum vel privatio, tamquam subiectum vel ex parte subiecti se tenens. *Secundo*, ipsum malum formaliter seu privatio secundum se. *Tertio*, aliquis ordo ad bonum, quod ex tali privatione consequitur, non per se, id est quatenus malum et defectus est, sed ut deservit alicui bono, quod non potest stare, nisi interveniat tale malum, sicut non potest esse acquisitio et generatio termini ad quem nisi corrupto et desinente termino a quo, nec potest ostendi formitudo alicuius nisi apposita persecutione alterius.

EST ERGO CERTUM, quod ipsa privatio seu malum per se et ratione sui non potest esse aliquid intentum, eo quod caret in se ratione formali, qua intendi potest, scilicet bono. Omne enim, quod intenditur et appetitur, debet intendi ut bonum et ut conveniens. Ergo quod caret hac ratione formali, secundum se non intenditur, sed si intenditur, erit per aliud, quod ei adiungitur et quo vestitur, unde non primario et per se, sed secundario et per accidens intenditur. Sed tamen hoc ipsum, quod per accidens seu per aliud habent, et ratione cuius intendi possunt, non pertinent ad omne agens nec ad omne intendens, quia non omne agens respicit rationes universaliores, sed agens particulare tantum rationes particulares respicit, non communes, et ideo prætermittuntur ab ipso, et solum quia per accidens sunt illi rei coniunctæ, ab eo attinguntur. At vero agens, quod respicit rationes communes et universales, id quod respectu particularis agentis est per accidens attactum et per se omissum, potest respicere ut conducens ad universaliorem finem suum, et sic potest cadere sub eius intentione saltem secundaria.

[1] *Pa* VII. 994 b.
[2] *Pa* IX. 337 b.

Ex hac doctrina componuntur varia loca S. Thomæ, quæ loquuntur de hac re, et veritas ipsa elicitur, quomodo corruptio per accidens se habeat, et quomodo possit esse intenta. Aliquando S. Doctor affirmat corruptionem et alios defectus cadere sub intentione secunda agentis universalis, sicut 1. p. q. 22. art. 2. ad 2.: « Corruptiones », inquit, « et defectus in naturalibus sunt contra naturam particularem, sed tamen sunt de intentione naturæ universalis, in quantum defectus unius cedit in bonum alterius vel totius universi ». Idem docet 3. Contra Gentes cap. 94. circa finem, et cap. 71., et omnino idem vult et non amplius in illa dist. 36. cit. [1], et q. 23. de Veritate [2]. Loquitur enim de natura absolute, non distinguendo de natura universali vel particulari. Aliquando vero affirmat similes defectus omnino esse volitos per accidens etiam a Deo, scilicet ratione eius boni, cui coniunguntur, ut patet 1. p. q. 19. art. 9. et in q. 49. art. 2., ubi dicit, « quod Deus in rebus causando bonum ordinis universi ex consequenti et quasi per accidens causat corruptiones rerum ». Et denique in 3. Contra Gentes cap. 4., 5. et 6. videtur intendere, quod malum semper sit præter intentionem.

Hæc autem sic cohærent, quod defectus isti naturales secundum se sumpti sunt privationes quædam et mala, secundum quam considerationem per accidens se habent tam respectu agentis particularis quam universalis. Malum enim sub ratione mali non potest esse volitum neque intentum, cum non sit appetibile, sed ab appetitu fugiendum, sed per accidens solum potest se habere respectu operantis, quatenus vel permittit illud, non quidem appetendo, sed non impediendo, vel in quantum per illud aliud appeti potest, id est ut induit aliquam rationem boni vel aliquem ordinem ad bonum, sive ad bonum commune sive ad bonum particulare, et sic potest cadere sub aliqua volitione vel permissione intenta. Hæc tamen intentio non spectat ad particulare agens, quia ad ipsum non spectat intendere nisi suum terminum ad quem. Quidquid autem ex parte termini a quo se tenet, nullo modo intenditur, sed relinquitur, nec etiam secundario, quia ut secundario intendatur, debet secundario se tenere ex parte termini ad quem. Corruptio autem præcise se tenet ex parte termini a quo respectu agentis particularis, ergo nullo modo potest cadere sub eius intentione, sed solum per accidens comparatur ad ipsum. At vero agens universale licet, in quantum concurrit cum agente particulari ad suam generationem, etiam respiciat corruptionem ut terminum a quo, tamen propter suam universalitatem potest secundum aliam rationem illud, quod est terminus a quo, attingere ut terminum ad quem, tamquam aliquid requisitum ad bonum commune, etiam quoad sui corruptionem, sicut Deus, qui omnem creaturam attingit ut terminum ad quem, et solum pro termino a quo habet nihil. Unde de omni creatura habet disponere, sive quoad existentiam sive quoad corruptionem. Unde corruptio respectu ipsius non se habet per accidens tamquam omissa, sed potest esse intenta saltem secundario, ut induit aliquem ordinem boni, et non pure ut privatio se habet. De aliis vero defectibus, qui ex necessitate materiæ sequuntur, dicemus conclusione 3. Et sic concludit D. Thomas 1. p. q. 19. art. 9., quod Deus malum naturalis defectus vel malum pœnæ vult volendo aliquod bonum, cui coniungitur tale malum. Hoc est ergo esse de secundaria intentione, scilicet non posse intendi nisi præsupposito aliquo bono, quod in se res illa non habet, sed ex aliquo, cui adiungitur.

[1] 611 a 37. (*Pa* VII. 994 b).
[2] Ibid. (*Pa* IX. 337 b).

Dices: Ergo nulla est differentia inter malum culpæ et pœnæ respectu voluntatis et providentiæ Dei, siquidem etiam ipsum malum culpæ ordinari potest ad aliquod maius bonum, puta ad humilitatem vel pœnitentiam huius. Et tamen D. Thomas ponit differentiam inter defectus naturales et mala culpæ, quod malum culpæ Deus nullo modo vult, quia non vult bonum, cui coniungitur, plus quam ipsam divinam bonitatem, cui contrariatur. Malum autem pœnæ potest velle volendo aliquod bonum, cui coniungitur.

Respondetur esse latam differentiam inter malum culpæ et pœnæ, quia licet importet privationem et defectum, qui non potest ordinari nisi ex coniunctione ad aliquod bonum, tamen quia privatio mali culpæ opponitur ordinationi ad bonum divinum, non potest alicui bono coniungi, ratione cuius possit esse volitum et ordinatum, quia omne bonum debet esse volitum per subordinationem ad divinum. Deus enim solum vult omnia sub ratione divini boni, et ideo solum potest permitti tale malum, id est non impediri a Deo, et ipsa permissio ordinari potest ad bonum. At vero malum pœnæ seu defectus naturalis non opponitur bono divino, sed alicui bono particulari, unde potest induere ordinem ad aliquod bonum, quod magis præponderet et diligatur quam illud particulare bonum, quod destruit. Et ita ratione huius ordinis seu boni, cui coniungitur, non repugnat intendi et ordinari a Deo, et non solum permitti.

Dico tertio: **Monstra et defectus alii naturales, qui consequuntur dispositionem materiæ, ex qua aliquid generatur, respectu agentis particularis aliquando sunt fortuita et nullo modo intenta, aliquando secundario volita. Respectu autem agentis universalis intenta esse possunt.**

De hac conclusione videndus est S. Doctor in 3. Contra Gent. cap. 6., ubi dicit: « Si sit talis privatio, quæ privat id, quod est debitum generato, erit casuale et simpliciter malum, sicut cum nascuntur partus monstruosi. Hoc enim non consequitur de necessitate ad id, quod est intentum, sed est ei repugnans, cum agens intendat perfectionem generati. Malum autem actionis accidit in naturalibus agentibus ex defectu virtutis activæ. Unde si agens habet virtutem defectivam, hoc malum consequitur præter intentionem, sed non erit casuale, quia de necessitate est consequens ad talem agentem, cum tale agens vel semper vel frequenter patitur hunc virtutis defectum, erit autem casuale, si hic defectus raro talem comitatur agentem ». Ita D. Thomas.

Quapropter agens particulare, quia solum bonum particulare intendit et secundum formam particularem agit, tantum intendit facere suum effectum meliori modo, quo potest, et ita ex intentione sua solum datur perfectio effectus et assimilatio perfecta. Quod vero virtus eius sit deficiens vel materia sit indebite disposita, hoc est præter intentionem eius primariam, eo quod non pertinet ad formam suam tales indispositiones vel defectus disponere et ordinare, sed potius, quantum potest, removere. Sed tamen si omnes removere non possit, et tamen operatur et sequitur defectus, aliquando sequitur omnino præter intentionem talis agentis particularis, et sic casualiter se habent, sicut

sunt illa, quæ ut in paucioribus accidunt; hæc enim casualia sunt et omnino præter intentionem. Aliquando vero sequuntur defectus non omnino præter intentionem, sed ex intentione secundaria, quæ potius est non recusatio illius defectus quam intentio positiva eius, ut quando sunt defectus accidentes materiæ de necessitate vel perpetuo, sicut artifex, qui vult facere gladium, eligit materiam duram, ut ferrum, et hoc per se, sed quia rubigo sequitur ferrum, et hæc non conducit, sed potius deficit ab eius fine, non eligit illam ex primaria intentione. Sed quia non invenit materiam convenientem sine tali defectu, eligit ex secundaria intentione materiam cum illo propter adiunctam duritiem, quæ convenit suo fini. Et similiter natura in corpore humano eligit materiam convenientem operationi sensuum, et sic debet esse composita ex contrariis. Sed quia ex illa contrarietate sequuntur morbi et senium et alii defectus, illi sunt præter intentionem generantis. Sed ex quo non invenitur materia congrua sine illis defectibus, eligit cum illis saltem ex intentione secundaria. Hi enim quia conveniunt ipsi generato ex parte materiæ et dispositionum, quæ consequuntur illam, respici possunt ex parte termini ad quem utpote convenientes ipsi rei genitæ ex necessitate materiæ, ex qua formatur, ideo possunt pertinere ad intentionem saltem secundariam, quia sunt de necessitate consecuti ad materiam electam. Eligitur enim cum talibus conditionibus, non quia eliguntur illæ conditiones, sed quia non recusantur et ita aliquo modo attinguntur secundario. Et hac etiam ratione femina dici solet aliquid occasionatum, quia est præter intentionem particularis agentis, quod intendit meliorem effectum, quem potest, scilicet masculum. Quod vero sequatur deficientior, scilicet femina, est præter eius intentionem propter indispositionem materiæ vel virtutis activæ, ut docet S. Thomas 1. p. q. 92. art. 1. ad 1. et 3. Contra Gent. cap. 94. et q. 5. de Veritate art. 9. ad 9. [1]

At vero respectu agentis universalis, scilicet Dei, nihil horum est præter intentionem, quia respicit fines universaliores et ordinem totius boni communis, ad cuius varietatem et constructuram pertinent etiam ea, quæ respectu particularium videntur imperfecta vel defectuosa aut monstruosa, sicut quod feminæ sint, est necessarium propter hominum multiplicationem. Et multiplex operatio et virtus naturæ apparet etiam, quando erratur in disponenda materia et eveniunt monstra, sicut multæ species rerum manifestantur ex commixtione monstruosa seminum in piscibus et in animalibus et aliis similibus, quæ omnia non intenduntur a Deo solum propter necessitatem materiæ, ad quam consequuntur illi defectus, sed propter bonum commune, quod manifestatur et coalescit etiam ex illis rebus, quæ solum ex aliquo præsupposito et per accidens seu per aliud habent rationem boni.

Ex QUIBUS RESPONDERI POTEST ad quascumque obiectiones, quæ fieri solent ex eo, quod peccata et mala et defectus non intenduntur. Id enim iam solutum est ex prædictis et ostensum est, quomodo aliqua possunt cadere sub intentione saltem secundaria, quia ex parte rei genitæ se tenent, licet ab agente particulari solum intendantur propter necessitatem materiæ, ab agente autem universali propter conducentiam ad bonum commune. Ostensum est etiam, quomodo aliqua relinquantur per accidens et permittantur, sicut corruptio respectu agentis particularis, quia tenet se ex parte termini a quo, et aversio a bono divino in peccato, quia numquam subordinabilis est bono divino, sub quo divina voluntas omnia attingit. Denique constat, quomodo materia inclinetur ad corruptionem, scilicet ratione generationis, ut scilicet possit potentialitatem ad omnes formas implere. Unde materia etiam singularis et individua, considerata secundum potentialitatem communem ad omnes formas et ut subest agenti universali, qui eam creavit, potest intendere secundario corruptionem, quia ab bonum eius pertinet secundario et propter successionem formarum. Eadem vero materia, ut subest tantum uni formæ et agenti particulari, quod illam tantum formam intendit, non respicit corruptionem nisi per accidens et ex parte termini a quo.

[1] *Pa* IX. 89 a.

QUÆSTIO III.

DE ALTERATIONE IN COMMUNI.

Post explicatam rationem generationis et corruptionis, sequitur agere de alteratione, quæ illi maxime propinqua est magisque deservit. Et primo consideranda est alteratio in communi, prout comprehendit sub se simplicem motum alterationis, intensionem et remissionem aliosque alterationis modos seu actiones, quæ per alterationem fiunt, ut mixtio et condensatio et similia. Secundo in speciali considerabimus de istis speciebus alterationis.

CIRCA PRIMUM tria occurrunt consideranda: *Primo* de alteratione quid sit; *secundo*, ad quem terminum sit; *tertio*, an sit motus continuus. De subiecto autem alterationis communis est quæstio ac de ceteris accidentibus, et ideo in q. 9. tractabitur a nobis.

ARTICULUS PRIMUS.

QUID SIT ALTERATIO ET QUOTUPLEX.

ALTERATIONIS NOMEN ab altero derivatur, dicitur enim quasi faciens alterum. Sicut autem dicitur in cap. de Differentia [1], aliud est esse alterum, aliud esse aliud. Nam ly alterum indicat differentiam accidentalem, ly aliud substantialem. Et ita possumus nomen alterationis communissime accipere *pro omni mutatione accidentali* in quocumque genere accidentis, sed non loquimur in præsenti de alteratione ita universaliter sumpta. Strictius ergo sumitur *pro mutatione in qualitate*, nam in quantitate et loco peculiares mutationes sunt, scilicet augmentatio et motus localis. In qualitatibus autem maxime aliquid fit alterum, præsertim quando per illas ordinatur ad aliquam corruptionem; corruptio enim maxime facit alterum.

Unde adhuc sumendo totum prædicamentum qualitatis, oportet distinguere, quod quædam sunt spirituales, quædam corporeæ; et quædam naturales, quædam intentionales; quædam contrarietatem habentes, quædam non. Et illæ, quæ sunt spirituales vel contrarietatem non habentes, ad physicam corruptionem vel generationem non ordinantur, et ideo licet possint latiori nomine alterationes dici, non tamen dicuntur alterationes physicæ, de quibus præcipue agimus in præsenti, quia ad corruptionem et generationem non ordinantur.

[1] Porphyrii in Categorias Isagoge c. 3. (ed. Berolin. op. Aristot. tom. IV. 3 b 24).

Circa qualitates autem *etiam contrarietatem habentes* duplici via procedi potest, vel per modum mutationis vel per modum motus. *Per modum mutationis*, quod proceditur a privatione ad formam, ut a non albo ad album, quæ est generatio accidentalis; et tunc non est a contrario in contrarium, licet qualitas ipsa habeat contrarium. *Per modum motus*, quando proceditur a termino positivo ad terminum positivum secundum latitudinem et distantiam de uno ad aliud; hanc enim dari in qualitatibus manifestum est, ut ostendimus in q. 19. Phys. [1], sicut calor et frigus, albedo et nigredo et alia similia, et tunc est vera contrarietas. Et similiter penes magis et minus in eadem qualitate datur positiva distantia et latitudo a positivo in positivum, et totum hoc fit eodem subiecto sensibili manente, ergo habet omnes conditiones requisitas ad motum stricte dictum, ut distinguitur a mutatione; et de hac præcipue agimus in præsenti.

Hoc supposito, **alteratio** ista, quæ est motus sic **definitur** ab Aristotele in hoc 1. libro textu 23. [2], « quod alteratio est, quando manente subiecto sensibili transmutatur in eius passionibus aut contrariis motibus mediis ». Ex quo aliqui sic eliciunt definitionem alterationis, quod « alteratio est motus ad qualitatem sensibilem mediam aut extremam », seu ad qualitatem habentem latitudinem contrarietatis. Dicitur „ motus " ad excludendas mutationes instantaneas, inter quas præcipua est ipsa generatio. Dicitur „ ad qualitatem " ad excludendum alias species motus, quæ versantur circa quantitatem vel locum. Dicitur „ qualitatem sensibilem " ad excludendum motus, qui fiunt circa qualitates spirituales, ut circa habitus vel actus. Dicitur „ mediam vel extremam ", id est contrarietatem et latitudinem habentem, ad excludendum eas qualitates, quæ contrarietatem non habent, ut lux, figura et aliæ similes. Quare licet aliæ mutationes ad qualitatem largo modo dici possint alterationes et ad eas reducantur, proprie tamen alteratio respicit qualitates contrarias et corruptivas, eo quod ex natura sua alteratio servit generationi et corruptioni ut instrumentum eius versaturque circa qualitates deservientes generationi et corruptioni, quæ sunt qualitates contrariæ. Et ita Aristoteles in hoc libro [3], lect. 2. apud D. Thomam [4], facit hanc consequentiam contra antiquos philosophos, quod, si est impossibile ex aqua fieri ignem, et ex uno elemento aliud, etiam erit impossibile ex albo fieri nigrum et similiter ex aliis qualitatibus, et sic destructa generatione destruitur alteratio; ergo alteratio ordinatur per se ad generationem. Quare recte D. Thomas in 3. dist. 15. q. 2. art. 1. quæstiunc. 1. [5] colligens omnes conditiones alterationis inquit, « quod ad hoc, quod sit alteratio, requiritur ex parte alterati, quod sit res per se subsistens, aliter enim subiectum motus esse non potest, et quod sit corpus, quia solum tale movetur, et quod habeat naturam contrarietati subiectam, quia alteratio est motus inter contrarias qualitates ». Ex parte vero terminorum requiritur, quod una qualitate expulsa alia introducatur; sic enim de qualitate in qualitatem transitur.

Ex his deducitur DIFFERENTIA alterationis a generatione et a reliquis

[1] Phil. nat. 1. p. q. 19. art. 3. (400 a 5, 40).
[2] c. 4. (319 b 10).
[3] c. 1. (314 b 1, 23).
[4] *Le* III. 268. n. 1.; 269. n. 4.
[5] *Pa* VII. 165 a.

motibus. Differt enim *a reliquis motibus* ex parte termini, quia augmentatio est ad quantitatem, motus localis ad ubi. *A generatione vero substantiali* differt et ex parte termini, quia ista est ad substantiam, et ex parte subiecti, quia subiectum generationis est materia prima, alterationis vero subiectum sensibile seu materia informata, et ex parte mutationis, quia generatio est instantanea, alteratio vero successiva, et ex parte termini a quo, quia generatio est a privatione, alteratio a termino positivo et contrario. Differt denique *a generatione secundum quid*, quia ista non fit per motum neque a termino positivo, sed privativo, sicut cum album fit ex non albo.

SED OBICIES ad probandum, quod alteratio non ordinatur per se ad generationem: Nam productio albedinis et aliorum colorum est vera alteratio, et non ordinatur per se ad generationem substantialem. *Similiter* acquisitio figuræ et illuminatio et obscuratio sunt alterationes, nec tamen ordinantur per se ad generationem substantialem.

Confirmatur, quia alias, si non esset possibilis generatio substantialis, non esset possibilis alteratio, siquidem essentialiter ordinatur ad illam, consequens est falsum; ergo. Minor probatur, quia alteratio non pendet per se a mutatione substantiæ, licet pendeat a substantia ut a subiecto, ut patet in rebus incorruptibilibus, ut in cœlo, in corporibus beatis et in damnatis post diem iudicii, in quibus non est possibilis generatio et corruptio. Et tamen dabitur alteratio, ut *in cœlo* illuminatio et obscuratio, addensatio et rarefactio; quædam enim partes cœli sunt densiores, aliæ rariores. Imo et confractio dari poterit, cum locutio a beatis in cœlo fieri non possit nisi per confractionem ipsius corporis cœlestis, ut D. Thomas admittit in 2. dist. 2. q. 2. art. 2. [1] Neque enim ibi est aer, qui confringatur, quando formatur vox, neque illa formari poterit sine aliqua addensatione corporis confracti, quia pars divisa non penetratur cum alia, sed condensatur. *In corporibus beatis* erit respiratio, locutio, tactus et gustus, quæ sine alteratione non fiunt. *In damnatis* erit calefactio et frigefactio, quibus cruciabuntur, ergo dabitur alteratio sine ordine ad generationem. *Denique*, si homines essent ab æterno, non posset in eis esse generatio, ut probavimus in 8. Phys. [2], et tamen in eis datur alteratio, quia nutrirentur et respirarent et loquerentur etc. Ergo non omnis alteratio per se ordinatur ad generationem.

RESPONDETUR alterationem, quæ est motus et versatur inter contraria, per se ordinari ad generationem, ut dictum est. Et ad probationem in contrarium, quod attinet *ad albedinem et alios colores*, dicimus, quod licet immediate non deserviant ad generationem tamquam dispositiones activæ illius, ordinari tamen possunt mediate et in sua causa, eo quod isti colores causantur ex temperie primarum qualitatem, quæ ad generationem et corruptionem immediatius conducunt, et ideo colores ut ex talibus qualitatibus consecuti etiam ordinantur mediate ad generationem et in sua causa. Acquisitio autem *figuræ* aliquando fit mediante alteratione, ut cum ex rarefactione vel condensatione vel ex alia qualitate partes ita mutantur, ut figuram amittant et mutent, et tunc talis acquisitio figuræ mediate pertinebit ad alterationem, et eo modo etiam ordinabitur ad generationem. Aliquando

[1] *Pa* VI. 407 b.
[2] Phil. nat. 1. p. q. 24. art. 2. (482 b 24).

vero contingit mutatio figuræ per solum motum localem, ut cum per divisionem vel coniunctionem partium per motum localem fit nova terminatio quantitatis et resultat nova figura; et tunc, cum non sequatur ad alterationem, nec ordinabitur per se ad generationem. De *illuminatione* autem et *obscuratione* iam diximus [1] non esse alterationem stricte dictam, sed largo modo, et sic non ordinatur per se ad generationem sicut alteratio, quæ est per se inter contraria physica.

Ad confirmationem negatur minor. Nec enim alteratio solum requirit substantiam tamquam subiectum, sed etiam requirit mutationem substantiæ, quia est initium quoddam substantialis mutationis, eo quod substantia dependet in sui conservatione ab accidentibus ut a dispositionibus, unde remotio dispositionum est inchoatio corruptionis.

Ad probationem respondetur, quod *in cœlo* non datur alteratio stricte dicta, quæ est inter contraria. Illuminatio enim et obscuratio non est de se alteratio corruptiva, licet per accidens in rebus inferioribus, quatenus dependet ab influentiis cœli, quæ agunt mediante luce, consequatur ex illis alteratio qualitatum corruptivarum in istis corporibus. Addensatio autem et rarefactio in cœlis non datur. Licet enim quædam partes inveniantur densiores, scilicet stellatæ, aliæ rariores, scilicet diaphaneæ, tamen hoc habent ab initio suæ creationis, sicut alia accidentia propria, non autem modo acquirunt illam per alterationem.

Ad id, quod adducitur *de corporibus beatorum*, respondetur omnia illa fieri sine motu alterationis. Nam respiratio et locutio fit per motum localem emittentis aerem et ferientis; nec respiratio beatis necessaria erit propter cordis refrigerationem, ut temperetur calor, sicut in nobis, quia corpora illa cum sint incorruptibilia, per alterationem caloris non immutantur. Ad locutionem autem sufficit aerem ferire et motu locali divere. Quomodo autem hoc fiat in cœlo, valde difficile est apud theologos, supposita cœli incorruptibilitate, de qua in libris de Cœlo [2]. Quod enim ex D. Thoma affertur de confractione cœlestis corporis in locutione beatorum, non dicit id Doctor sanctus ex propria sententia, sed supposita opinione aliorum, quod in cœlo potest esse addensatio et rarefactio, quam tamen dicit æquivoce convenire cœlo. Probabilius tamen videtur formandas esse voces in aere existente in faucibus et ore beatorum, de quibus Psalm. 149. [3]: « Exaltationes Dei in gutture eorum ». Nec est inconveniens, quod aliquis aer inclusus in corporibus beatorum ascendat super cœlum, licet elementalis sit, sicut corpora ipsa beata virtualiter continent elementa, quia mixta sunt. Ille autem aer licet sit incorruptibilis, sicut et alia corpora elementalia post diem iudicii ex defectu motus cœli, poterit tamen addensari aut rarefieri per compressionem aut dilatationem partium factam per motum localem sine alia alteratione, sicut etiam si tunc moveatur aqua, partes eius comprimentur sine addensatione alterativa, ut latius explicabimus infra q. 7. [4] Formata autem voce in illo aere deferetur ad auditum alterius beati per cœlum tamquam per medium secundum species intentionales, non secundum alterationem physicam vel fractionem corporis cœlestis per sonum. Reliquæ alterationes in corporibus beatis circa passiones et sensationes erunt solum actiones animales sensuum penes species intentionales vel actus elicitos, non autem alterationes naturales et corruptivæ, ut docet Divus Thomas in 4. dist. 44. q. 2. art. 1. quæstiunc. 1. ad 3. [1]

De corporibus damnatis dicimus, quod patientur non per alterationem naturalem, quæ tunc omnino cessabit cessante primo alterante, quod est motus cœli, in cuius virtute alia inferiora alterant, sed alteratione intentionali per amissionem specierum, quæ tunc non cessabit, quia non dependent a motu cœli, sed a luce et aliis qualitatibus intentionalibus, ita ignis inferni per species tangibiles maximam sensationem sui causabit in illis corporibus, de quo videatur D. Thomas in 4. dist. 44. q. 3. art. 1. quæstiunc. 2. et 3. [2]

De homine creato ab æterno dicimus, quod sicut careret generatione per tempus infinitum, ita et motu alterationis per idem tempus carere deberet et mutatione, quæ aliqua generatione fit.

Denique obicies: Nam qualitas habet essentiam simplicem consistentem in indivisibili, ergo secundum suam essentiam non potest terminare motum, qui divisibilis est, sed mutationem, solum autem poterit terminare motum ratione alicuius gradus secundum magis vel minus, quod non pertinet ad alterationem, ut alteratio est, sed ut intensio vel remissio.

Antecedens autem manifestum est, quia qualitas habet speciem constantem ex genere et differentia, quæ quolibet addito vel subtracto variatur; ergo ipsa in indivisibili consistit.

Respondetur, quod, ut dicit Divus Thomas 1. 2. q. 52. art. 1., qualitas seu forma potest dupliciter considerari: Uno modo secundum se, alio modo in ordine ad subiectum, non quod in re forma sit sine subiecto, sed quia est diversa consideratio formæ vel secundum se absolute vel comparative ad subiectum. Et primo modo species eius et essentia dicitur indivisibilis, secundo vero modo habet divisibilitatem, ratione cuius potest fieri per motum. Hoc autem bene intelligitur respectu intensionis et remissionis, quæ, ut dicemus quæst. seq., convenit qualitatibus per comparationem ad subiecta. Respectu tamen ipsius qualitatis ut absolute et entitative acquiritur, videtur currere difficultas proposita, quomodo acquiratur per motum divisibilem forma indivisibilis in sua specie et essentia.

Respondetur ergo, quod quando ipsa species alicuius rei essentialiter importat contrarietatem et distantiam seu latitudinem respectu alterius oppositæ, tunc licet formaliter consistat in indivisibili, quatenus omnia prædicata essentialiter illi conveniunt, et in hoc modo conveniendi non potest aliquid addi vel subtrahi, comparative tamen ad oppositum terminum latitudinem et contrarietatem fundat et admittit transitum non solum de privatione ad formam, sed etiam de una forma ad aliam. Cuius signum est, quia per additionem seu commixtionem unius formæ cum alia fit variatio speciei et resultat forma aliqua intermedia vel plures intermediæ, quæ latitudinem et distantiam constituunt inter extremas. Ratione ergo huius latitudinis et contrarietatis inter aliquas formas potest per motum divisibilem acquiri qualitas, quæ licet

[1] 616 b 7.
[2] 1. l. lect. 6. (*Le* III. 22).
[3] 6.
[4] art. 1.

[1] *Pa* VII. 1085 b.
[2] l. c. 1100. sq.

sit indivisibilis in ipsa formali ratione constituendi speciem et essentiam suam absolute, comparatione tamen ad suum oppositum habet modum acquisitionis divisibilem. Et quia ista oppositio et contrarietas exercetur inter formas per comparationem ad subiectum, ideo adhuc respectu acquisitionis qualitatis per alterationem salvatur dictum Divi Thomæ, quod qualitas est indivisibilis secundum se absolute, divisibilis autem per comparationem ad subiectum, prout scilicet in illo exercetur contrarietas.

CIRCA SECUNDUM PUNCTUM, scilicet quotuplex sit alteratio, respondetur **alterationem esse motum generi-cum ad tres species motus alterativi, scilicet simplex alteratio, intensio et remissio.**

Simplex alteratio respicit ipsam substantiam qualitatis ut motu acquirendam, scilicet ex aliquo contrario positivo. *Intensio* respicit augmentum qualitatis penes maiorem gradum seu magis perfectum, *remissio* autem minorationem penes gradum magis imperfectum. Et hoc ideo est, quia invenitur triplex modus latitudinis et distantiæ in qualitate; potest enim considerari latitudo vel inter diversas species qualitatis vel intra eandem. Inter diversas ut inter calorem et frigus et alias contrarias qualitates, et sic processus ex una ad aliam fundat motum simplicis alterationis. Intra eandem autem speciem invenitur maior vel minor participatio eiusdem qualitatis in subiecto, quæ diversam graduationem et latitudinem constituit penes magis vel minus, ergo diversus motus fundatur procedendo a minori ad maiorem gradum per augmentum, et a maiori ad minorem per decrementum; et primum vocatur intensio, secundum remissio.

Quodsi dantur aliæ species alterationis, ut mixtio, addensatio et rarefactio et aliæ similes, oportet advertere, quod istæ non sunt species dividentes alterationem secundum formalitatem motus, id est secundum diversum modum latitudinis et distantiæ, sed secundum specificationem desumptam ex parte termini ad quem, sicut addensatio, quia producit densitatem, et rarefactio raritatem, et mixtio qualitatem temperatam. Differunt inter se, sicut etiam differt calefactio et frigefactio, et aliæ alterationes ex parte diversorum terminorum, a quibus specificantur, licet quia mixtio et addensatio et rarefactio communiores sint et specialiorem habeant difficultatem, ideo specialiter de eis tractatur in hoc opere.

DICES: Cur similiter non dabitur triplex species motus in quantitate, scilicet ad quantitatem secundum se et ad augmentum eius et ad decrementum, et similiter in motu local ad ubi secundum se et ad ascensum et descensum. Si dicatur, quod ubi semper acquiritur sub aliquo modo situationis, vel recte vel circulariter vel curve, et ideo ad ubi seorsum non datur motus: contra est, quia etiam qualitas numquam acquiritur nisi sub aliquo gradu, vel intenso vel remisso; ergo similiter non requiritur distinctus motus ad qualitatem et ad intensionem vel remissionem eius.

Confirmatur, quia in qualitatibus invenimus alios motus præter tres istos, scilicet motum extensionis erga diversas partes in qualitatibus corporeis, vel erga diversa obiecta in aliquibus habitibus, ergo non est ista divisio adæquata.

RESPONDETUR esse diversam rationem de quantitate et qualitate, *tum* quia quantitas non habet partes contrarias, inter quas fiat transitus de una ad aliam per motum, quia species eius sunt linea, superficies et corpus, inter quas non est

contrarietas neque motus transeundo de una ad aliam, imo omnes per se requiruntur in qualibet parte continui. *Tum* etiam, quia quantitas, quando primo producitur, consequitur ad materiam seu ad substantiam corpoream per modum dimanationis, quando vero præsupposita aliqua quantitate alia pars superadditur vel tollitur, iam est augmentatio vel diminutio, et sic non est locus motui ad quantitatem secundum se. *Tum* denique, quia omnis motus physicus supponit quantitatem, cum fiat secundum contactum et divisibilitatem, ergo supponit subiectum divisibile et tangibile, quod quantitatem importat.

Similiter dicitur de ubi, quod est diversa ratio, eo quod intra idem ubi non datur latitudo et distantia, ut fiat maius vel minus in ratione loci, eo quod locus adæquatus est locato, et sic nisi locatum crescat vel descrescat, non crescit locus, augmentum autem vel decrementum locati non pertinet per se ad motum localem, ut acquisitivus est talis ubi. Solum ergo datur latitudo et distantia inter unum et aliud ubi seu inter diversa loca. At vero in qualitate non solum datur latitudo inter duas qualitates contrarias, sed etiam intra eandem potest crescere magis vel minus. Et sic oporteret, quod detur motus intensionis et remissionis in eadem qualitate et simplicis alterationis inter diversas.

Ad confirmationem respondetur, quod motus ille, quo extenditur qualitas aliqua per subiectum, non est motus distinctus ab aliquo ex prædictis. Cum enim ista extensio fiat per multiplicationem seu productionem similis qualitatis, non per transitum de subiecto in subiectum, extensio illa qualitatis ad distinctam partem subiecti perinde se habet, ac novæ qualitatis productio, quæ si fiat de contrario in contrarium, erit alteratio, quæ est motus, si de privatione ad formam, erit generatio accidentis per modum mutationis. At vero quando qualitas aliqua extenditur ad nova obiecta, ut fit in habitibus, invenitur diversa difficultas in attingendo unum obiectum inadæquatum, quam aliud. Hoc non fit per alterationem physicam et stricte dictam, de qua agimus in præsenti, sed est alteratio largo modo loquendo, quæ fit per actionem intentionalem vel appetitivam, quatenus ex parte ipsius habitus, et non solum ex parte operantis vel applicationis materiæ datur distincta difficultas in attingendo unum obiectum, quam aliud. Et in aliquorum sententia hoc non fit secundum perfectionem eiusdem qualitatis, sed secundum additionem formalem et aggenerationem habitus partialis ad habitum præexistentem. Et tunc non est alia difficultas in extensione istius qualitatis, quam in extensione, quæ fit per diversas partes continui. Utrobique enim producitur nova pars qualitatis, licet extensio habituum versetur circa diversa obiecta inadæquata, v. g. circa diversas conclusiones intra eandem scientiam. In sententia vero S. Thomæ 1. 2. q. 54. art. 4., quam explicavimus in Logica q. 27. art. ult. [1], per hanc extensionem non fit nova additio formalis per productionem novæ entitatis et qualitatis, sed est virtualis additio, quatenus eadem qualitas seu habitus sub eadem ratione formali magis explicatur et extenditur ad obiectum, ad quod antea non se extendebat, quod est novum modum perfectionis acquirere, non novam entitatem. Ideoque talis motus cum non sit alteratio proprie dicta, non est mirum, quod non constituat speciem distinctam,

[1] I. 831 a 16.

sed reducitur ad intensionem, licet non sit intensio penes magis vel minus circa idem, sed penes extensionem eiusdem circa inadæquata obiecta.

Articulus II.

AD QUAS SPECIES QUALITATIS DETUR PER SE ALTERATIO.

De hac difficultate agit Aristoteles 7. Phys. cap. 3. [1] ibique a pluribus disputatur. Hic tamen videtur esse proprius eius locus, ubi de alteratione ex professo agitur.

Supponendum est ergo in prædicamento qualitatis inveniri quatuor species seu quatuor divisiones specierum, quas in Logica q. 18. [2] explicavimus, scilicet habitum et dispositionem, potentiam et impotentiam, passionem et passibilem qualitatem, figuram et formam, de quibus ibi videri potest. Et inquirimus, quænam ex istis speciebus sint capaces terminandi primo et per se alterationem.

Deinde suppono, quod dari alterationem primo et per se ad aliquam qualitatem nihil aliud est, quam alterationem ita attingere aliquam qualitatem tamquam terminum, quod non mediet aliqua qualitas vel aliquis alius terminus, ad quem prius talis actio terminetur. Tunc autem datur motus secundario ad aliquam qualitatem, quando per aliud immediatius attactum mediate et secundario aliud attingitur, sicut v. g. attingendo et immutando calorem vel frigus tamquam terminum immediatum attingitur sanitas vel ægritudo tamquam resultans ex temperamento frigoris vel caloris.

Et sic inquirimus, an omnes istæ species qualitatis vel solum aliqua sit id, quod immediate et per se ab alteratione attingitur, an vero solum aliqua ex his possit immediate attingi, aliæ vero secundario et mediate, et si solum aliqua immediate terminat alterationem, quænam illa sit.

Sit unica conclusio: **Alteratio physica, secundum quod de illa loquimur in præsenti, solum est ad tertiam speciem qualitatis per se primo, id est ad passionem vel passibilem qualitatem.**

Est Aristotelis cit. loco 7. Phys. [3], ubi etiam videri potest S. Thomas [4], et 1. de Generat. lect. 10. [5] et in 1. 2. q. 52. art. 1. ad 3. Et loquimur „de alteratione physica", ut excludamus alterationem late sumptam, quæ etiam comprehendit instantaneas mutationes et actiones spirituales vel animales, quæ circa habitus vel actus versantur nec ordinantur ad generationem, et circa hæc potest dari alteratio late sumpta, quæ est productio qualitatis. Et dicimus „primo et per se", quia secundario et ex consequenti bene potest dari alteratio physica circa aliquos habitus vel dispositiones, quæ sunt primæ speciei.

Fundamentum huius sententiæ est duplex: Primum, quia alteratio physica, ut dictum est [6], per se et essentialiter ordinatur ad generationem substantialem et ad corruptionem. Generatio autem substantialis et corruptio exigit contrarietatem in dispositionibus, si quidem per contrarietatem dispositionum fit expul-

[1] 245 b 3.
[2] art. 2. et 3.
[3] 245 b 3.
[4] lect. 5. (*Le* II. 338), lect. 6. (l. c. 342).
[5] *Le* III. 299. n. 2.
[6] 615 a 35, 617 b 23.

sio et introductio formarum. Oportet ergo, quod alteratio deserviens generationi primo et per se tendat ad qualitates contrarias. Sed contrariæ qualitates contrarietate physica primo et per se inveniuntur in tertia specie qualitatis, ut patet, *tum* in qualitatibus, quæ sunt primo contrariæ, ut calor et frigus, siccitas et humiditas, quæ sunt qualitates tertiæ speciei, et similiter qualitates, quæ ex istis resultant tamquam qualitates mediæ et contrarietatem inter se habentes, quæ omnes ad tertiam speciem pertinent; *tum* etiam quia qualitates istæ, quæ habent physicam contrarietatem primo et per se, faciunt transmutationem subiecti, quod maxime ex contrarietate qualitatum transmutatur, et similiter per se immutant sensus secundum contrarietatem, quam inducunt. Ergo per se habent inducere passionem transmutantem subiecta vel sensum. Et hoc est, quod constituit tertiam speciem qualitatis, quæ idcirco dicitur passio vel passibilis qualitas, quia vel transeunter vel permanenter transmutat subiectum et immutat sensum, et ut dicit S. Thomas 1. p. q. 97. art. 2., passio proprie dicta est, per quam aliquid a sua naturali dispositione removetur. Ergo alteratio, quæ primo et per se versatur circa qualitates physice contrarias, ut ita ordinetur ad generationem, directe solum respicit tertiam speciem qualitatis, quæ per se primo facit transmutationem in subiecto et in sensu per passionem.

Secundum fundamentum sumitur ex Philosopho in 7. Phys. cap. 3. [1] discurrendo per omnes species qualitatis, in quibus datur alteratio physica primo et per se. Breviter autem probatur, quia *habitus vel dispositiones* aut sunt spirituales seu vitales et pertinentes ad potentias apprehensivas sive appetitivas, aut sunt pure corporales ut sanitas seu pulchritudo. Si primo modo se habent, non pertinent ad præsens, quia non acquiruntur per alterationem physicam, de quo loquimur in præsenti, sed per actionem spiritualem vel animalem, licet præsuppositive aliqua alteratio primarum qualitatum etiam ad istas dispositiones seu habitus prærequiratur, in eo videlicet, in quo appetitus vel phantasia ab aliqua dispositione organorum dependet, quæ fit per corporales qualitates. Si vero habitus et dispositio fit pure corporalis, etiam non potest primo et per se acquiri per alterationem, quia tales dispositiones important convenientiam aliquam vel disconvenientiam ad subiectum ortam ex aliquo temperamento primarum qualitatum, sicut patet in sanitate et pulchritudine. Ergo prius terminatur alteratio ad illas primas qualitates, et mediate ad sanitatem vel pulchritudinem. Et in hoc consistit vis probationis Aristotelis in loco cit., dum dicit, quod ad habitum et dispositionem non datur per se alteratio, quia se habent ad aliquid. Non autem datur motus per se primo in ad aliquid, ut probatur in 5. Phys. [2], quod non est ita intelligendum, quasi dispositio et habitus consistant in relatione prædicamentali, quæ sola non potest terminare motum per se. In hoc tamen parificantur relationi prædicamentali, quia, sicut relationes consequuntur ex fundamento et ideo ad ipsum fundamentum terminatur motus per se primo, ad relationem autem consecutive, ita, quia dispositiones istæ corporales resultant ex debita commensuratione vel proportione qualitatum, id quod primo attingitur per

[1] 245 b 3.
[2] c. 2. (225 b 11); supra Phil. nat. 1. p. q. 19. art. 2. (397 a 41).

alterationem, erit qualitas illa ut proportionata vel attemperata, consecutive autem ipsa dispositio conveniens vel disconveniens.

Quod attinet *ad secundam speciem qualitatis*, scilicet potentia et impotentia, constat non terminare primo et per se alterationem, non solum in potentiis spiritualibus, quas non attingit physica et corporalis alteratio, sed etiam in potentiis naturalibus, tum quia non invenitur in potentiis latitudo contrarietatis sicut nec invenitur magis vel minus ratione sui præcise; tum quia potentiæ sunt principia innata, tamquam propriæ passiones ab ipsa natura dimanantes, ergo non acquiruntur per alterationem primo et per se, sed ad generationem consequuntur. De hoc tamen vide quæ dicemus quæst. seq. art. 1.

Denique *in quarta specie*, scilicet figura et forma, non datur per se primo alteratio physica, tum quia figura non admittit latitudinem contrarietatis, sed habet se sicut numerus, quia quolibet addito vel subtracto variatur et sic latitudinem non habet; tum quia figura resultat ex terminatione quantitatis, et ita aliquando producitur ad ipsam quantitatis productionem in ipsa prima generatione rei, ut cum aliquis nascitur cum tali figura. Aliquando vero resultat ex divisione quantitatis, et tunc etiam non terminat alterationem. Aliquando denique ex alteratione aliqua consequitur, ut ex nimia densitate vel raritate aut aliquo simili figura ipsa mutatur, et tunc non primo et per se terminat alterationem, sed terminatur alteratio primo et per se ad illam qualitatem, ad quam consequitur mutatio in terminatione quantitatis.

Dices discursum hunc nimium probare. Sequitur enim ex illo, quod ad aliquas qualitates medias, quæ resultant ex primis, non possit dari alteratio primo et per se, sicut ad colorem viridem vel rubrum et alias qualitates, quæ ex frigore et calore resultant, et tamen pertinent ad speciem qualitatis, ut densitas et raritas aliaque similia, ad quæ tamen datur per se primo alteratio.

Respondetur esse diversam rationem, quia istæ qualitates secundæ, quæ resultant ex primis, etiam per se alterationem terminare possunt, nec eodem motu attinguntur primo et per se terminato ad aliam qualitatem et secundario ad se, sed requirunt distinctum motum præter illum, qui terminatur ad primas qualitates; tum quia aliquando fiunt sine alteratione erga illas, sicut cum aliquid dealbatur vel denigratur non præcedente aliquo frigore vel calore; tum quia, quando fiunt isti colores ex temperie primarum qualitatum, fiunt per mixtionem sicut aliæ qualitates secundæ. In mixtione autem corrumpuntur qualitates miscibiles, et sic fit una tertia. Unde necesse est, quod alteratio non sistat in qualitatibus primis ut in termino, consecutive autem resultent secundæ, sed potius quod destruantur primæ et tamquam ad terminum ad quem tendat alteratio ad secundam, quæ est mixta ex illis, et ideo per se datur alteratio ad illam. Secus est in dispositione corporali ut in sanitate, quæ non est qualitas mixta ex corruptione seu mixtione primarum resultans, sed ex proportione et commensuratione; sanitas enim calorem non corrumpit nec frigus, sed commensurata habet.

Solvuntur argumenta.

Primo arguitur ad probandum dari per se alterationem ad primam speciem qualitatis. Nam quando acquiritur sanitas vel pulchritudo, aliquo speciali motu seu mutatione acquiritur. Alia est enim mutatio de ægritudine ad sanitatem, quæ est sanatio, quam a frigore ad calorem, quæ est calefactio. Invenitur etiam diversa contrarietas inter ægritudinem et sanitatem, quam inter calorem et frigus, et diversus terminus a quo et ad quem. Ergo dantur omnia requisita, ut dentur distincti motus, præsertim quia illa mutatio seu actio, quæ identificatur cum sanitate, non identificatur cum calore, et talis motus seu mutatio, ut ad sanitatem, præcise non est nisi alteratio nec ad aliam speciem motus pertinere potest. Ergo datur alteratio per se primo ad primam speciem qualitatis, saltem eo modo, quo ad qualitates secundas seu mixtas datur alteratio, licet resultent ex primis.

Et confirmatur, quia in prima specie qualitatis datur proprie et per se intensio et remissio, ergo et alteratio, siquidem intensio et remissio sunt species alterationis, ut art. præc. diximus. Datur etiam in illa vera contrarietas, ut inter errorem et scientiam, vitium et virtutem, sanitatem et ægritudinem. Ubi autem est contrarietas primo et per se, ibi est fundamentum motus primo et per se.

Respondetur negando, quod sit diversa mutatio formaliter ad ægritudinem vel sanitatem, quam ad primas qualitates, ex quarum proportione vel disconvenientia consurgunt. Et illa contrarietas inter ægritudinem et sanitatem et diversitas termini a quo et ad quem totum consecutive se habet et est materialiter diversum respectu alterationis, quæ fit ad tertiam speciem. Quod deducitur ex ratione D. Thomæ 1. 2. q. 52. art. 1. ad 3., ubi inquit, « quod alteratio primo quidem est in qualitatibus tertiæ speciei, in qualitatibus vero primæ speciei potest esse alteratio per posterius ». Et subdit rationem: « Quia facta alteratione secundum calidum et frigidum sequitur animal alterari secundum sanum et ægrum ». Igitur licet attingatur sanitas et ægritudo ex vi alicuius mutationis, quæ quidem in re est alteratio, tamen quia non attingitur ut terminus primo et per se attactus, sed ut consecutus, siquidem semper debet fieri mediante aliqua alteratione caloris aut frigoris aut alterius primæ qualitatis, ideo mutatio ista prout tangit sanitatem et identificatur cum illa, non est primo et per se alteratio physica, nec sanitas per se immediate attacta, sed consecutive. Et ideo potius ex ipso argumento sequitur, quod non detur alteratio primo et per se ad istas dispositiones, sed consecutive. Secus est de qualitatibus mediis eiusdem tertiæ speciei, quæ ex mixtione primarum qualitatum resultant et ita exigunt distinctum motum terminatum ad ipsas qualitates medias et corrumpentem ac miscentem primas, quod non contingit in acquisitione sanitatis, ut dictum est.

Ad confirmationem respondetur intensionem et remissionem physicam et corporalem esse species alterationis physicæ et corporalis, sic tamen non inveniri in habitibus et actibus spiritualibus. Unde nec in illis datur alteratio physica, de qua in præsenti loquimur, et similiter contrarietas, quæ datur, non est contrarietas physica seu corporea, sed communiter dicta et quæ ad generationem et corruptionem non ordinatur.

Secundo arguitur: Nam in secunda specie, quæ est potentia et impotentia, potest dari vera alteratio. Nam potentia potest debilitari et impotens reddi per aliquam novam transmutationem, sicut visus, qui est acutus et vigorosus in iuvene, potest fieri debilis in sene, et ingenium etiam hebetari et impotens reddi ex aliquo accidenti. Istæ autem transmutationes non possunt pertinere ad aliam speciem motus quam ad alterationem. Ergo alteratio potest versari primo et per se circa potentiam et impotentiam.

Respondetur, quod potentia, quæ semel dimanavit a natura tamquam a proprio subiecto, non potest tolli nisi vel per impotentiam oppositam vel per extrinsecum impedimentum. *Primo modo* non potest accidere permanente una et eadem natura in eodem statu; nec enim potest ab eadem natura modo dimanare potentia, modo impotentia, sicut ab homine risibilitas et irrisibilitas. Quodsi pro diversis statibus dimanaret ab eadem natura modo potentia, modo impotentia, sicut diversæ passiones solent convenire pro diversis statibus, adhuc tamen non terminarent alterationem primo et per se, sed nova dimanatione resultarent. Si vero impotentia consistat *in extrinseco impedimento* eiusdem potentiæ, tunc alteratio versabitur circa illud extrinsecum impedimentum, non circa ipsam potentiam. Extrinsecum enim impedimentum pertinet ad qualitatem aliquam tertiæ speciei, per quam ipsa dispositio debita organi ita alteratur, quod potentia, quæ a dispositione organi dependet, non potest stante tali indispositione debite operari. Et hac ratione visus acutus redditur debilis et ingenium hebetatur, quia organum visus impeditur ex aliqua intemperie dispositionum; et similiter imaginativa vel phantasia redditur indisposita ad subministrandum intellectui, quod pertinet ad ingenium, et ad istas qualitates dispositivas potest per se dari alteratio.

Articulus III.

UTRUM ALTERATIO SIT UNUS MOTUS ET CONTINUUS.

Unitas alterationis potest considerari *vel* in ratione mutationis, quatenus unum terminum destruit et alium producit, *vel* in ratione motus, qui utramque mutationem includit, quomodo videlicet sit unus motus vel una aut plures mutationes. Continuitas autem potest tripliciter considerari in alteratione: *Uno modo* ratione subiecti, in quo est, quod scilicet per partes continuas alicuius subiecti diffundatur qualitas. *Secundo* ratione temporis, quod scilicet sine ulla interruptione durationis continuetur alteratio. *Tertio* ex parte formæ, quod videlicet forma non solum introducatur in instanti et indivisibiliter tota, sed aliquid illius continuative in tempore et aliquid in instanti.

De unitate alterationis.

Dico ergo primo: **Alteratio in ratione motus est unus, includit vero duas mutationes, alteram corruptivam termini a quo, alteram, quæ est acquisitiva termini ad quem.**

Quod istæ duæ mutationes dentur, constat ex his, quæ supra diximus agendo de generatione et corruptione [1], quæ duplicem istam mutationem important, et in q. 14. Phys. art. 2. [2], ubi ostendimus has mutationes esse necessarias ad motum, quia in illo fit transitus de quodam in quiddam et consequenter acquirendo unum et corrumpendo aliud. Quod vero motus sit *unus*, patet, quia est unus transitus et via de subiecto in subiectum, id est de termino positivo in terminum positivum, inter quos invenitur latitudo et distantia vel contrarietas. Hæc autem est una, quando solum sunt duo termini, inter quos exercetur. Sic autem invenitur in alteratione, cum sit transitus de uno contrario in aliud contrarium; ergo datur unus motus. Et eadem ratione est una

[1] q. 2. art. 1.
[2] supra 302 a 43.

actio, quia est unum agens et unum passum, et consequenter una processio causalitatis.

Sed dices: Cur similiter generatio substantialis et corruptio, quæ sunt duæ mutationes, non facient unum motum sicut in qualitatibus?

Respondetur, quod etiam mutationes non efficiunt motum, nisi inter ipsos terminos positivos fundetur aliqua distantia positiva vel contrarietas vincenda, et non solum esse vel non esse mutandum. *Cuius ratio est*, quia in mutatione, ut præcisa mutatio est, solum intenditur acquisitio alicuius esse de novo, et consequenter ex parte termini a quo solum per se petit non esse seu privationem. Si vero hæc privatio sit coniuncta alicui formæ positivæ, id erit per accidens ad talem mutationem, quatenus scilicet illa privatio invenitur coniuncta ad aliquam formam. At vero in motu non solum intenditur acquirere esse de novo, sed distantiam vincere inter terminos, inter quos versatur, et hi debent esse positivi. Nam inter privativum et positivum non datur latitudo, quia sine medio opponuntur tamquam esse et non esse, et si aliquid invenitur de medio, est ratione alicuius positivi præsuppositi; contraria autem habent medium, per quod positive distant et opponuntur. Unde cum inter formas substantiales non attendatur aliqua latitudo contrarietatis, sicut invenitur in qualitatibus, eo quod ex participatione formarum substantialium tamquam ex extremis non participatur nec contemperatur aliquod medium, neque in una et eadem forma invenitur magis vel minus, ideo non invenitur distantia et contrarietas inter formas substantiales fundans motum sicut inter qualitates.

Secundo instabis contra conclusionem: Nam sequitur ex illa, quod intensio et remissio non sint duo motus, cum tamen in art. 1. dixerimus illas esse duas species motus.

Sequela probatur: Nam quando est motus a calore ut uno ad calorem ut septem, ibi est intensio caloris, qui acquiritur, et remissio frigiditatis, quæ deperditur; tantum enim deperditur de frigiditate, quantum acquiritur de calore. Ergo illa frigiditatis mutatio est remissio, et tamen est unicus motus, siquidem est tantum una via et unus terminus acquisitus et unus deperditus, alioquin quoties intenditur qualitas, essent duo motus, alter a minori calore ad maiorem, alter remissivus frigiditatis a maiori ad minorem.

Respondetur intensionem et remissionem secundum se esse motus distinctos sicut accretionem et decretionem, ascensum et descensum; et tunc sunt contrarii, quando versantur circa eandem formam, v. g. intendendo aut remittendo calorem. Quando autem versantur circa diversas formas, v. g. intendendo calorem et remittendo frigus, vel habebunt se disparate illi motus, si formæ ipsæ ordinem et connexionem inter se non habeant, vel coordinate se habebunt, si formæ ipsæ consecutive se habeant, ita ut una remittat vel expellat aliam. Ceterum quando invenitur motus intensionis corrumpens frigiditatem vel attenuans, non est per se motus remissionis, quia non est per se minoratio, sed ex consequenti, quatenus est corruptio frigoris inventi in subiecto. Quia tamen hoc per accidens est respectu intensionis caloris, ideo ille motus non denominatur remissio nec fit per modum motus, sed per modum mutationis corrumpentis aliquid de frigore ex consequenti et per accidens, cum intendatur calor. Motus autem non sumit speciem suam neque constituitur in ratione motus penes id, quod est per accidens et ex consequenti, sed penes id, quod est

per se et ex parte termini ad quem se tenet, non ex parte termini a quo tantum. Et ideo quando intenditur calor, licet detur remissio frigoris, non tamen est motus remissionis, quia illa minoratio frigoris præcise se tenet ex parte termini a quo ut terminus mutatus et destructus et consecutive se habens ad acquisitionem caloris, non ut motus per se minorativus, cuius terminus ad quem sit minoratio frigoris. Et ideo non est per se motus remissionis, sed mutatio destructiva frigoris, non per se minorativa et temperativa illius. Potest autem dari aliquando intensio sine remissione oppositi, ut in intensione lucis, quæ iam supponit tenebras expulsas, et in intensione caritatis, quæ supponit peccatum expulsum per sui primam introductionem; unde non semper intensio est coniuncta remissioni, etiam per modum mutationis et per accidens factæ.

DE CONTINUITATE ALTERATIONIS.

DICO SECUNDO: **Alteratio, quæ vere est motus, est continuus, ut opponitur discreto, si attendamus ad continuitatem, quæ fit per extensionem qualitatis in partibus continui, sive quæ fit penes durationem temporis, sive quæ fit per intensionem formæ.**

Et dicimus « ut opponitur motui discreto », quia si sumamus continuum, ut dicit rationem perpetui et non cessantis, sic alteratio non est continua, sed finitur et interrumpitur sæpissime. Itaque licet qualitas possit produci in instanti, ut quando fit ultima dispositio, tamen quando fit per verum motum, neque fit in instanti neque per multas instantaneas actiones, ita quod inter instans et instans nihil producatur de qualitate, sed solum disponatur, ut in instanti fiat productio, ut aliqui senserunt. Sed oppositum tenetur communiter, ut videri potest apud Mag. Bañez super 1. librum de Generat. ad cap. 4. q. 6. de Alteratione, et Cursum Carmel. disp. 2. de Alteratione q. 10., Conimbric. 1. de Generat. cap. 4. q. 2. art. 2. et alios.

Duo ergo nobis probanda sunt: *Primum*, quod alteratio non potest fieri in instanti, sed habet successionem in duratione temporis. *Secundum*, quod in extensione vel intensione qualitatis non solum in instantibus, sed etiam in tempore intermedio inter instans et instans producitur aliquid qualitatis, et non cessat actio alterativa.

Primum probatum est a nobis q. 21. Phys. art. 2. [1], quia motus successivus non habet esse in instanti, quia hoc ipso, quod est successivus, non est indivisibilis. Omnis enim successio dicit partem post partem, ergo dicit divisibilitatem, ergo non coexistit nec mensuratur instantanea duratione.

Deinde deducitur ex doctrina Divi Thomæ 1. p. q. 53. art. 3., ut etiam ibi adduximus, quia non potest stare, quod subiectum aliquod toto tempore quiescat sub una forma et in ultimo instanti illius temporis sit sub alia forma quasi mutatum ad illam in facto esse. Ergo motus numquam potest perfici in unico instanti, ita quod ante illud instans nihil sit de motu et in ultimo instanti sit motus et terminus motus seu mutatum esse, quia non potest dari mutatum esse, nisi præcedat aliquod moveri, id est aliqua tendentia ad illam formam acquirendam et oppositam expellendam. Ut autem quiescat toto tempore ante, oportet, quod ita sit sub una forma, quod non sit in via corruptionis ad eam, nec tendentiæ ad aliam, sed ita se habeat nunc sicut ante. Ergo non potest stare, quod

[1] 437 a 29.

in ultimo instanti aliquid sit mutatum et toto tempore non præcedat moveri, sed quiescere.

Quod etiam in instantaneis mutationibus, si ordine et modo naturæ fiant, apparet. Præcedit enim aliquis motus, sive per modum dispositionis sive per modum applicationis, sicut patet in generatione substantiali et in illuminatione. Nam generatio substantialis fit dependenter ab alteratione præcedenti, quæ est motus. Et similiter luminosum non illuminat naturaliter in hoc spatio, ubi ante non illuminabat, nisi quia hic de novo producitur vel quia hic de novo adducitur. Si de novo adducitur, præcedit motus localis, si de novo producitur per generationem naturalem, ut si fiat ignis, præcedit alteratio. Et ita naturali modo numquam ponitur aliquid sub nova forma, etiam in instanti, nisi præcedat aliquis motus. Si autem virtute divina aliquid producatur vel creetur subito sine aliqua dispositione vel motu præcedenti, hoc non pertinet ad naturalem modum operandi, de quo loquimur in præsenti. Sic etiam non est mirum, quod corpus Christi ponatur sub speciebus panis in aliquo instanti, cum ante nullus esset motus ad illud, quia hoc fit supernaturali virtute, non naturali modo. Et hac ratione probat D. Thomas loco cit. angelum non posse moveri in instanti quiescendo toto tempore antecedente in alio loco. Si autem angelus existit in alio loco per totum et integrum instans sine ullo tempore vel motu quiescendo, oportet, quod aliud sit instans pro existentia in uno loco, et aliud pro existentia in alio, ita quod in uno loco quiescat non toto tempore, sed toto instanti, et in alio instanti sit in alio loco. Sed tunc desitio unius loci, quæ est in instanti et per ultimum esse et incœptio alterius, quæ est in alio instanti, non mensuratur unico instanti, sed duobus; et ita motus ille discretus non est in instanti, sed in instantibus. Unde numquam verificatur motus, etiam discretus, in unico instanti.

Secundum in hac conclusione probandum est, quod, si detur motus continuus continuitate se tenente ex parte formæ in hoc sensu, quod, si aliquid formæ producitur in instanti, aliquid etiam illius acquiritur in tempore, et non cessat actio et continuatio formæ inter instans et instans; et sic negatur ab aliquibus ista pars. Deducitur tamen ex D. Thoma in 2. dist. 5. q. 2. art. 1. [1], ubi probat dispositiones ad generationem substantialem præcedere tempore introductionem formæ, quia alteratio est motus continuus, et ideo principium eius et medium præcedunt introductionem formæ; ergo alteratio datur in tempore, et non est discreta per instantia. Eandem continuitatem alterationis per tempus medium inter duo instantia ponit S. Doctor in Quodlib. 9. art. 9. [2] Et videri etiam potest in 1. de Generat. lect. 24. [3] circa textum 84. [4] et 5. Phys. lect. 7. [5] Et sumitur ex Philosopho in eodem 5. Phys. textu 39. [6], ubi dicit, « quod continuus omnis motus est, et simpliciter quidem unum et continuum esse necesse est ».

RATIO AUTEM EST, quia vel inter duo instantia continuatur aliquis motus, ita quod non cessat actio neque quiescit, vel cessat inter instans et

[1] *Pa* VI. 436 a.
[2] *Pa* IX. 594 a.
[3] *Le* III. XIX. n. 6.
[4] c. 10. (327 b 22).
[5] *Le* II. 252. n. 1-5.
[6] c. 4. (228 a 20).

instans omnis motus et actio productiva qualitatis. Si primum, ergo ille motus et fluxus inter instans et instans non potest intelligi sine aliqua forma fluente, quæ in instanti quidem habeat mutatum esse, seu in facto esse fiat, in tempore autem seu motu fit in fieri et moveri, quia motus non est præter res, ad quas est motus. Et sic si realiter datur motus inter instans et instans, realiter datur forma, cum qua identificatur tamquam cum termino fluente et successive transeunte de non esse ad esse. Si secundum dicatur, est impossibile, quia si in hoc instanti datur qualitas producta et immediate post cessat motus, et in sequenti instanti datur aliquid productum, illud non erit acquisitum per motum nec per alterationem, quæ est motus, sed alia actione distincta a successione et motu, quæ non apparet, quæ sit. *Deinde*, quia inter instans et instans agens est debite applicatum ad agendum et passum capax ad recipiendum, et non impeditum, non minus quam in sequenti instanti, quia ut supponimus, nec passum est mutatum inter instans et instans a sua dispositione, neque agens a sua activitate, quomodo ergo suspenditur ab agendo inter instans et instans? *Denique*, in motu locali non cessat aliquis moveri inter instans et instans, quia paulatim de uno loco ad alium transitur per medium et vincitur distantia inter duo loca; ergo similiter distantia et contrarietas qualitatum et intensionis eius vinci debet per successionem et continuationem motus producendo aliquid inter instans et instans.

Nec potest dici, quod inter instans et instans agens producit aliquid, sed non formam, v. g. calorem, sed dispositionem aliquam ad calorem, v. g. raritatem vel quid simile. *Sed contra:* Nam præterquam quod ad calorem non datur dispositio, cum ipsa sit prima qualitas, adhuc hoc dato idem argumentum fit de illa dispositione. Nam vel est qualitas vel non. Si non est qualitas, non est assignabile, quid sit et ad quod prædicamentum pertineat, vel si est modus eiusdem qualitatis, quis modus sit præter intensionem et remissionem; isti enim si producuntur in tempore, iam motus intensionis erit continuus. Si autem illa dispositio est qualitas, v. g. raritas, ergo iam aliqua qualitas producitur inter instans et instans et consequenter eadem ratio erit de ipso calore.

Dices: Licet in intensione qualitatis motus sit continuus et producatur aliquid inter instans et instans, tamen quando alteratio est de una qualitate ad aliam, v. g. inter album et nigrum, quid qualitatis producitur inter instans et instans, cum qualitas media non producatur divisibiliter, sed indivisibiliter, est enim species vera qualitatis habens esse indivisibile et terminans mutatum esse? Respondetur, quod cum transitur de albo ad nigrum per mediam qualitatem, v. g. per pallidum, tunc inter instans et instans fit pallidum imperfecte, quatenus incipit albedo deflorescere et deficere a perfectione sua et est albedo in corrumpi, quod est pallidum in fieri. Et hoc fit inter instans et instans, quia habet latitudinem illa corruptio albedinis et acquisitio palloris, et ita secundum aliquid latitudinis fit in tempore, et in facto esse consummatur in aliquo instanti.

De indivisibilibus alterationis.

Cum continuum constet ex partibus connexis, quæ utique aliquibus indivisibilibus continuantur, oportet explicare, quomodo in qualitatibus et alteratione successiva dentur ista indivisibilia.

Respondetur, **quod iuxta diversos modos indivisibilitatis in qualitate debent considerari eius indivisibilia.** Est enim invenire divisibilitatem *extensionis* ratione subiecti quanti, et divisibilitatem *motus* ratione successionis, et denique divisibilitatem *formæ* penes magis et minus in intensione et remissione.

Quantum ad primum, sicut accidentia habent extensionem quantitativam mediante quantitate, quæ afficit substantiam et extendit eam et accidentia, quæ in ea sunt, sic mediante quantitate redditur qualitas extensa et divisibilis, et consequenter mediante ipsa habebit etiam indivisibilia continuantia talem divisibilitatem quantitativam. Et sicut substantia non habet divisibilitatem nec indivisibilia nisi mediante quantitate, ut probatum est in 6. Phys. q. 20. [1] et in q. 16. Logicæ [2], ita neque qualitas et alia accidentia materialiter extensa habent indivisibilia huius extensionis nisi mediante quantitate; est enim eadem ratio de ipsis et de substantia quoad hoc.

Quoad secundum dicimus, quod in alteratione, quatenus motus est, dantur indivisibilia sicut in aliis motibus, scilicet quod indivisibilia sunt ipsa mutata esse in successione qualitatis, quæ terminant vel continuant ipsam successionem motus, sicut explicavimus q. 20. Phys. art. 1. [3] Hoc autem mutatum esse, ut sumitur ex D. Thoma. 1. p. q. 53. art. 3., explicatur per hoc, quod mobile non sit in eadem dispositione in quolibet instanti illius temporis, in quo movetur. Et sic, quatenus illa dispositio est in fieri, dicitur esse in moveri, quatenus terminative est in facto esse, dicitur mutatum, et tunc est alia dispositio. Et ita sive hoc mutatum esse consistat in aliquo indivisibili, in quo finitur et terminatur, sive in aliquo alio modo vel ratione, tamen illud constituit formaliter mutatum esse, quod constituit mobile in alia atque alia dispositione terminative et in facto esse, ita quod omnes partes, quæ sunt in fieri per tempus, sint in instanti in facto esse, et ex illo facto esse sequatur aliud fieri alterius partis, quæ in facto esse sit in alio instanti, usque ad ultimum, in quo sistit. Qualitas ergo sic induens diversa mutata esse constituit diversa indivisibilia successiva motus alterationis.

Quoad tertium, scilicet de indivisibilibus ipsius qualitatis seu formæ, quæ acquiritur per alterationem, potest esse difficultas vel *intra eandem qualitatem*, quando intenditur vel remittitur, an ista latitudo intensionis vel remissionis, quæ divisibilis est, aliquibus indivisibilibus partes suas debeat continuare et copulare. Et de hoc pertinet ad sequentem quæstionem, ubi de intensione et remissione qualitatum agemus.

Potest etiam esse difficultas, utrum in ipsa latitudine seu distantia, quæ invenitur *inter duas contrarias qualitates*, per quam fit transitus de una ad aliam (ut inter album et nigrum ponitur pallidum, viride, cæruleum etc.), an etiam ponenda sint indivisibilia, quibus ista latitudo et distantia, quæ divisibilis est, coaugmentetur. Sed tamen in hoc non apparet ratio aliqua constituendi indivisibilia, quia istæ species non sunt continuæ inter se nec habent partes eiusdem rationis, quæ indigeant copulari diversis indivisibilibus; sunt enim diversi colores vel aliæ qualitates mediæ. Inter speciem coloris datur latitudo de colore imperfecto

[1] Phil. nat. 1. p. q. 20. art. 2. (425 a 33).
[2] art. 1. (I. 545 b 24, 547 a 28).
[3] l. c. 416 b 32.

et inchoato ad alium colorem medium perfectum, et de illo ad alium usque ad extremum cum corruptione prioris, qui expellitur. Et tunc non acquiritur aliquod indivisibile copulativum partium, sed species quædam determinata et certa, quæ tamen, quia media est et imperfecta, viam parat et transitum ad aliam, quæ ex temperatura et medietate alterius consurgit, ideoque latitudinem facit motu vincendam, non indivisibilibus copulandam.

Solvuntur argumenta.

Primo obicies contra continuitatem alterationis: Motus alterationis in intensione non potest esse continuus; ergo falsa est conclusio, quæ loquitur de omni alteratione. *Antecedens* probatur: Nam id, quod producitur per talem motum, est aliquis modus maioris ac maioris radicationis in subiecto. Tales autem modi sunt indivisibiles in se, ut seq. quæst. probabitur, ergo non possunt terminare motum, quia ad illum terminandum requiritur aliqua divisibilitas et latitudo in termino, ita ut parti motus correspondeat pars termini et indivisibili motus indivisibile termini.

Confirmatur, quia quælibet pars motus vere et proprie aliquid producit. Ergo oportet, quod in ipso termino motus aliquid cuilibet parti motus correspondeat, et ita habeat partes priores et posteriores. Ergo si quilibet gradus aliquid indivisibile est, saltem formaliter totus producetur per primam partem motus, et sic nihil relinquetur alteri parti seu medietati, quod producat.

Respondetur non repugnare, quod partes motus terminentur ad aliquid indivisibile, quatenus est partium terminus, sicut partes lineæ terminantur indivisibili, et similiter in motu omnes partes motus terminantur ipso mutato esse, eo quod omnes partes motus se habent in fieri respectu illius. Imo omnis terminus debet esse indivisibilis et terminare partes divisibiles, non quod cuilibet singillatim inhæreat et adæquate, sed inadæquate alicui indesignatæ, ut diximus in q. 20. Phys. art. 2. [1], et ita licet non adæquetur illis informative, adæquatur tamen terminative, quia omnium illarum terminus est. Sic ergo in qualitate, quando intenditur, acquiritur gradus aliquis seu terminus per motum, qui licet in se sit indivisibilis utpote terminus, virtualiter tamen divisibilitatem dicit, secundum quod partes præsupponit et illarum terminus est. Et sic non requiritur divisibilitas in termino secundum se et formaliter, sed ratione partium, quas terminat et quas successive oportet acquiri per motum.

Ad confirmationem respondetur, quod quælibet pars motus producit aliquid, nempe illud mutatum esse, non tamen quælibet pars motus producit illud adæquate. Licet enim terminus ille indivisibilis sit in se, est tamen terminativum plurium, quæ sub illo stare possunt et illud respiciunt ut factum esse suum. Quodsi haberet partes priores et posteriores, non esset terminus earum, sed compars. Nec prima pars motus producit totum indivisibile seu mutatum esse, tum quia ibi non datur prima pars motus, ubi omnes sunt indesignatæ et confusæ; tum quia illa medietas producit terminum inadæquate, id est ut partialiter fieri illius, non integrum fieri eius.

Secundo arguitur: Quia in alteratione et intensione non est unus terminus tantum, sed plures, qui continua ipsa actione acquiruntur; ergo non potest esse unus motus, quia

[1] 424 b 7.

non est unus terminus, a quo sumatur unitas. *Antecedens* patet, quia dum continuatur motus alterationis, plures termini producuntur, v. g. plures gradus in intensione vel plures qualitates mediæ in alteratione de una specie ad aliam. Ergo terminus non est unus, et consequenter neque motus et sic nec erit continuus.

Confirmatur, quia si alteratio esset motus continuus et duraret v. g. per horam, in fine horæ esset infinita qualitas producta, quia sunt infinita instantia et consequenter infinita mutata esse. Ergo si fit intensio per totam illam horam, attinguntur illa infinita, quorum quodlibet auget intensionem et gradum, et consequenter in fine horæ qualitas reddetur infinita.

Respondetur, quod in alteratione continua datur unus terminus adæquatus, licet plures inadæquati. Habet autem unitatem terminus adæquatus ratione ultimi, in quo sistit motus, et ad quem ceteri ordinantur, sicut in motu locali, quando plura loca attinguntur usque ad ultimum, ab illo ultimo sumitur unitas continuata talis motus, et ideo simpliciter est unus, quia simpliciter terminatur in uno, ut latius diximus q. 19. Phys. [1] Itaque in quolibet instanti potest acquiri diversus locus inadæquatus. Inter instans autem et instans fit transitus de loco ad locum et tunc dicitur esse in loco quasi in mutari, non in mutato esse, de quo ibi latius diximus.

Ad confirmationem respondetur imprimis argumentum illud procedere, etiam si alteratio sit motus discretus, quia sicut intra unam horam sunt infinitæ partes divisibiles, ita sunt infinita instantia indivisibilia eodem modo, quo partes infinitæ. Et ideo licet inter instans non sit motus neque actio, eadem manet difficultas, quomodo in infinitis instantibus, quæ includuntur intra horam, fiat intensio illa qualitatis, et non sint infinita. Respondetur ergo, quod infinitas illa instantium et partium infinitarum, quæ in quolibet continuo includuntur, est infinitas in potentia, et non actu, quia est infinitas, quæ includitur et consumitur in partibus aliquotis et finitis, et ideo est aliquid finitum in actu et solum infinitum in potentia, ut latius ostendimus in q. 15. [2] et 20. Phys. [3] Itaque ut sit infinitum in actu, oportet, quod constet partibus infinitis aliquotis, quia debent esse æquales uni tertio, et non communicantes inter se. Illæ autem partes infinitæ sunt proportionales et indesignatæ et inter se communicantes, ut locis cit. explicavimus. Et eodem modo se habent instantia seu indivisibilia, quæ cum partibus ipsis et ad earum modum multiplicantur in continuo. Unde solum ex illis resultat infinitum in potentia, hoc est quia potest designari ex quacumque parte in infinitum divisibilitas totius, et sic ex eo, quod tota hora duret intensio, solum sequitur, quod qualitas habebit infinitas partes in potentia, et similiter indivisibilia, finitas autem in actu, utpote inclusas intra terminos finitos unius horæ.

Tertio arguitur: Quia si alteratio est motus continuus, non poterit incipere per primum esse, sed per ultimum non esse, sicut alii motus; hoc autem est impossibile, ergo.

Minor probatur, quia si incipit per ultimum non esse, est verum dicere: «Nunc agens non alterat, immediate post alterabit». In illo ergo nunc vel agens est debite appli-

[1] Phil. nat. 1. p. q. 19. art. 4. (406 b 13).
[2] l. c. q. 15. art. 2. (320 a 43), et 3. (324 b 4).
[3] l. c. q. 20. art. 2. (424 a 29).

catum passo, et tunc non est ratio, quare non aget posita illa applicatione, vel non est debite applicatum, et tunc nec immediate post aget, quia immediate post non potest compleri tota applicatio, quia divisibilis est, cum fiat per motum et in parte divisibili, et sic immediate post non erit totaliter applicatum in facto esse, ergo neque sequetur actio. Similiter etiam est inconveniens, quod qualitas, quæ est res permanens, non incipiat per primum esse, præsertim cum sit dispositio determinata et in illa assignari debet minimum, et consequenter aliquid certum et determinatum, atque adeo debet incipere per primum esse. Denique confirmatur, quia hæc videtur esse mens Aristotelis 8. Phys. textu 23. [1], ubi inquit, « quod dicere alterari continuum, est rebus perspicuis adversari », et subdit, « quod alteratio non fit per partes sicut congelatio, sed subito sicut cavatio lapidis ab ultima gutta », quam constat non esse motum continuum. Et idem affirmat S. Thomas super eundem locum lect. 5. [2] et 6. Phys. lect. 5. [3] et 2. Contra Gent. cap. 49. et in aliis locis.

RESPONDETUR, quod sine dubio alteratio, sicut et alii motus, et qualitas per eam producta incipit per ultimum non esse. Et ad probationem dicitur, quod sive applicatio agentis ad motum fiat in instanti sive non, tamen applicatum esse de facto pertinet ad mutatum esse et est in instanti. In illo tamen non incipit intrinsece, atque ita non bene sequitur: « Agens est applicatum de facto in hoc instanti, ergo in hoc instanti intrinsece est actio seu motus ». Non enim sequitur, quod actio sit in hoc instanti intrinsece, nisi actio ipsa instantanea sit, sed sufficit, quod incipiat extrinsece, quia immediate post erit. Quare non est necesse, quod motus sequatur ipsum applicatum esse nisi iuxta naturam suam, ita quod, si aliquid est applicatum in instanti, motus non dabitur in instanti intrinsece, sed immediate post, et ita in illo instanti incipiet extrinsece, sicut grave cum generatur sursum, in eodem instanti incipit moveri non intrinsece, sed extrinsece. De facto tamen non datur primum applicatum esse, sicut nec primum mutatum esse in motu; applicatio enim per motum fit.

Quod vero dicitur qualitatem esse rem permanentem et ita debere incipere per primum esse, distinguo. Est res permanens, quando est in facto esse determinate, concedo; quando est in fluxu et fieri, nego. *Vel secundo:* Est res permanens incipiens modo permanenti, nego; incipiens modo fluenti et successivo ad modum motus, transeat; et tunc accommodatur ipsi modo fiendi, qui est per motum, non modo proprio essendi, quem habet in facto esse. Qualitas tamen, quæ est dispositio ad formam substantialem sub statu illo dispositionis, debet dicere aliquid determinatum, præsertim loquendo de dispositione ultima. Nam aliæ latitudinem et indivisibilitatem habere possunt, et ita illa incipiet in instanti, et non per modum motus.

Ad confirmationem respondetur Aristotelem et D. Thomam in cit. locis solum intendere contra aliquos antiquos philosophos, qui ponebant omnia semper moveri et numquam quiescere, quod alteratio non est motus continuus, id est non perpetuo durare, non tamen quod, quamdiu durat, sit discretus. Quando vero dicit, quod alteratio non fit per partes, sed subito, intelligitur de alteratione pro ultimo effectu et dispositione, non absolute et secundum se.

[1] c. 3. (253 b 28, 14).
[2] *Le* II. 381. n. 5-8.
[3] l. c. 286. n. 15-19.

QUÆSTIO IV.

DE INTENSIONE ET REMISSIONE.

ARTICULUS PRIMUS.

QUID SIT INTENSIO ET REMISSIO, ET IN QUIBUS FORMIS INVENIATUR.

GENERALITER loquendo omne augmentum vel decrementum dicitur quantitas, in quacumque re contingat, eo quod id, quod nobis sensibilius et manifestius est in augmentis rerum, est quantitas. Tripliciter autem potest inveniri ratio ista quantitatis in qualitatibus vel formis: Uno modo per extensionem in subiecto; et hoc solum convenit qualitatibus, quæ inhærent in subiecto habente partes quantitativas, sicut cum albedo diffunditur per aliquod subiectum et crescit in illo, quia est in pluribus subiectis, et hoc modo dicitur qualitas magna seu quanta per accidens quantitate subiecti. Alio modo attribuitur quantitas seu magnitudo qualitati ex parte obiecti, circa quod versatur, sicut convenit habitibus intellectus vel voluntatis, qui versantur circa aliqua obiecta et aliquando plura, aliquando pauciora comprehendunt, et secundum hoc dicuntur extendi vel augeri in ordine ad obiecta. Et hæc vocatur extensio virtualis seu quantitas virtutis, eo quod magna virtus dicitur per ordinem ad obiectum seu pondus, quod ferre potest. Tertio modo dicitur quantitas seu magnitudo qualitatis secundum participationem maioris perfectionis penes magis et minus, et hoc pertinet ad intensionem, et remissionem, de quo videri potest S. Thomas q. 1. de Virtut. art. 11. ad 10. [1]

De hac ergo intensione duo SUPPONIMUS in præs. art. et alterum, quod difficilius est, disputamus.

Primo supponimus dari tale incrementum intensionis et decrementum remissionis, quod pertinet ad quæstionem, *an est*. Hoc autem constat ex ipsa experientia. Nam videmus qualitates crescere aut decrescere penes magis aut minus, quod non potest reduci ad alias duas extensiones seu magnitudines dictas. Nam videmus calorem vel albedinem aut lucem aliquando esse perfectiorem et maiorem, non quia plures partes subiecti occupet, sed easdem, nec quia subiectum sit densius vel rarius, siquidem in eodem aere lux solis est perfectior quam lunæ, stante eadem raritate aeris; et ita hoc augmentum non pertinet ad quantitatem extensionis formalis. Similiter neque pertinet ad extensionem virtualem, quia lux et calor et similes qualitates non habent diversa obiecta, circa quæ versentur, sed subiecta, quæ informent. Relinquitur ergo, quod sit quantitas et augmentum intensionis penes magis et minus.

Secundo supponimus definitionem intensionis, quod pertinet ad quæstionem, *quid est*. Definiri autem potest intensio, quod est « motus ab imperfectiori esse sive statu eiusdem qualitatis ad perfectiorem eodem subiecto sensibili manente »; remissio vero e contra « a perfectiori ad im-

[1] *Pa* VIII. 571 b.

perfectiorem ». Ita tradit Mag. Bañez [1] q. 2. de Alterat. Et dicitur « ab imperfectiori esse vel statu », ut definitio abstrahat ab omni opinione, an fiat intensio penes diversos gradus vel diversos modos vel diversam participationem in esse, de quibus postea dicemus. Dicitur autem „ motus ", quod est genus ad alterationem et consequenter ad intensionem. Sed quia non omnis intensio fit per alterationem proprie dictam, ut in spiritualibus qualitatibus, ideo utimur generali nomine motus. Et excluditur etiam per hoc acquisitio novi status in aliqua qualitate vel forma non per motum, sed per aliquam elevationem vel modum operandi diversum, sicut caritas, quæ est in via, mutat statum in patria, non per maiorem intensionem et motum, sed per novam apprehensionem obiecti clare visi. Denique significatur distinctio intensionis a simplici alteratione per hoc, quod sit eiusdem qualitatis ad perfectiorem statum seu esse, quia alteratio simplex producit ipsam qualitatem primo et per se, non autem solum perfectiorem statum vel esse illius.

INQUIRIMUS autem, quænam formæ sint capaces huius incrementi et magnitudinis penes magis et minus, quæ est intensio et remissio? Et hæc difficultas per aliquas conclusiones resolvenda est.

DICO PRIMO: **Substantia est incapax augmenti intensionis, et similiter quantitas et relatio.**

Sententia est expressa Philosophi, et sequuntur communiter omnes eius interpretes. Nam in cap. de Substantia [2] ponitur inter proprietates eius non suscipere magis et minus. Et de quantitate idem docet in cap. de Quantitate [3]. Et de relatione etiam docet [4], quod non suscipit magis et minus nisi ratione sui fundamenti, sicut est intensior similitudo, quando convenientia extremorum est maior, licet formæ ipsæ seu res minus sint intensæ in se, et ita sequitur intensio relationis intensionem fundamenti proximi, non remoti.

FUNDAMENTUM huius conclusionis in communi sumi potest, quia ad ista tria prædicamenta primo et per se non datur motus stricte dictus, scilicet qui fit secundum latitudinem positivam, intensio autem motus est. Quodsi aliquis motus datur, est secundum extensionem, ut in augmentatione quantitatis. Nam *substantiam* constat fieri per mutationem, et non per motum, cum non fiat ex eodem subiecto sensibili, sed ex materia prima. Similiter *quantitas* quando primo producitur, consequitur ipsam generationem sine alio motu. Quando autem postea extenditur, admittit motum augmentationis, sed non alterationis et intensionis. Unde una pars quantitatis addita alteri non facit perfectiorem gradum, sed eiusdem perfectionis extensionem; facit enim maius, non melius. Et hoc præsertim, quia species quantitatis variantur essentialiter penes diversam terminationem, ut patet in numeris et figuris, in bicubito et tricubito etc. Ergo de earum ratione est indivisibilitas seu terminatio, ergo non admittunt in eadem specie latitudinem. *Ad relationem* denique non datur per se motus, ut in 5. Phys. dicitur et ibidem probavimus q. 19. [5], solum enim relatio resultat posito fundamento, non ad illam motus datur, et ita non habet intensionem per

[1] l. 1. de Generat. et Corrupt. ad c. 4. q. 2. versus finem.
[2] Categ. c. 5. (3 b 33).
[3] l. c. c. 6. (6 a 25).
[4] l. c. c. 7. (6 b 20).
[5] Phil. nat. 1. p. q. 19. art. 2. (397 a 41).

se primo, sed si habet, est consecuta ex fundamento.

Secundo in particulari sumitur fundamentum ex D. Thoma in 1. 2. q. 52. art. 1., quia videlicet forma, ex qua sumitur species rei, quam actuat, non potest non consistere in indivisibili, et consequenter non suscipere magis neque minus. Si enim id, quod speciem constituit, haberet latitudinem, vel tota illa latitudo requireretur ad constituendam speciem, vel sine tota posset species constitui, etiamsi aliquid illius deesset. Si primum, non salvatur divisibilitas in tali forma, siquidem non constituitur species per ipsam eius latitudinem, sed per totalitatem et consummationem eius, quod utique indivisibilitatem dicit; ultimum enim semper est indivisibile. Si secundum, ergo sine aliqua parte illius latitudinis salvatur species, et sic illud, sine quo salvatur, non spectat ad constitutionem speciei, neque est prædicatum quidditativum, cum sine ipso quidditas salvetur.

EX QUO DEDUCITUR formam substantialem non suscipere magis et minus, quia per se intrinsece ordinatur ad constituendam speciem substantialem rei, cuius est forma. Et licet qualitas et alia accidentia etiam habeant suam speciem et essentiam, tamen formæ illæ non ordinantur ad constituendam speciem sui subiecti, quod informant, sed supponunt constitutam, et ita per se primo non constituunt speciem eius, in quo sunt. Forma autem substantialis constituit per se primo speciem eius, in quo est, et propter hoc forma substantialis habet repugnantiam cum intensione seu receptione magis et minus. Non autem ex hac parte id habet forma accidentalis, licet, ut de facto intensio ei conveniat, plures aliæ conditiones requirantur; sed sufficit pro nunc, quod forma substantialis in eo, in quo invenitur, dat speciem essentialem et per se, forma autem accidentalis non, sed supponit speciem constitutam. Unde signanter D. Thomas loco cit. non dixit ideo formam substantialem non suscipere magis et minus, quia habet speciem vel dat illam quomodocumque, sed quia participans talem formam habet speciem secundum ipsam. Quare respiciendum est ad munus, quod exercet forma in suo participante seu in suo subiecto, in quo recipitur. Si enim subiectum ita respicit aliquam formam, quod per ipsam habet speciem suam et constitutivum suum, talis forma in tali participante non suscipit magis et minus. Formæ autem aliæ, quæ ita adveniunt subiecto, ut per eas participans non habeat speciem, sed potius speciei constitutæ adveniant, ex hac parte non repugnat, quod aliquam latitudinem habeant in tali subiecto, non obstante, quod habeant aliquam speciem, sed non constituentem ipsum subiectum, in quo participantur; et ideo ex tali participatione in subiecto non repugnat latitudinem penes magis et minus habere.

Quodsi dicas: Nam omnis species consistit in aliquo indivisibili; sunt enim species sicut numeri, qui quolibet addito vel subtracto variantur: *Respondetur* aliud esse, quod species quantum ad sui constitutionem consistat in indivisibili, aliud quod per ipsum constituatur ipsum subiectum participans talem formam, vel quod ipsa indivisibilitas sit aliquod prædicatum ex constitutivis talis speciei. Hoc enim non invenitur in omni specie, et ideo non omnes repugnant divisibilitati et latitudini, quam habent in participatione subiecti, licet dicatur quælibet species in indivisibili consistere propter integritatem, quam requirit, omnium prædicatorum essentialium ad sui constitutionem. Non tamen omnis species divisibilitatem excludit ex

parte participationis subiecti, unde sumitur latitudo intensionis, ut dicemus statim.

DICO SECUNDO: **In sola qualitate invenitur intensio, non tamen in omni specie qualitatis.**

Et quidem loquendo de intensione physica, quæ est species alterationis, non est dubium, quod sicut alteratio non datur nisi in prædicamento qualitatis, ita neque intensio, eius species. Sed tamen ne aliquis dicat, quod intensio potest inveniri in spiritualibus, et non solum in alteratione, ideo generalius probanda est conclusio. Et imprimis quod in hoc prædicamento inveniatur intensio saltem quoad aliquas eius species, nullo modo dubitari potest, cum manifestæ nitatur experientiæ, sicut videmus calorem aliquando magis intendi, aliquando remitti. Et idem est de aliis primis qualitatibus et de qualitatibus mediis, ut colore, raritate et densitate et similibus.

DISCURRENDO vero per species istius prædicamenti, quæ sunt capaces intensionis non solum alterativæ (hæc enim ad solam tertiam speciem reducitur sicut ipsa alteratio), sed etiam communiter dictæ, constat imprimis, quod habitus et dispositio est capax intensionis, quia habitus virtutum aliquando sunt ferventiores, aliquando remissiores, et similiter scientia aliquando est profundior et efficacior, aliquando obtusior. Non solum penes extensionem ad diversas conclusiones, sed circa eandem veritatem potest dari maior claritas et resolutio ad sua principia, quod pertinet ad maiorem intensionem, et ita denominatur aliquis magis sciens vel magis virtuosus. Et hoc etiam extenditur ad supernaturales habitus, sicut de caritate dicitur ad Philip. 1. [1]: «Oro, ut caritas vestra magis ac magis abundet». Apoc. ultimo [2]: «Qui iustus est, iustificetur adhuc». Et denique in iustitia accepta crescere sanctificatos definit Concilium Tridentinum sess. 6. cap. 10.

Quod attinet ad secundam speciem, aliqui existimant non suscipere magis et minus, ut intellectus et voluntas, potentia visiva etc., quia sunt propriæ passiones et immediate sequuntur essentiam rei per dimanationem, non autem per motum et secundum contrarietatem latitudinis conveniunt subiecto. Oppositum tenet Mag. Bañez 1. de Generat. cap. 4. q. 3. concl. ultima, ponitque exemplum in potentia visiva, quam constat magis ac minus suscipere, et modo esse acutioris visus, modo hebetioris. Certe aquila videt intensius quam homo, et inter homines quidam melius et fortius aliis, et incomparabiliter videbunt acutius oculi eiusdem hominis post resurrectionem quam modo. Nec obstat, quod sint propriæ passiones animæ, quia etiam calor et siccitas aliæque primæ qualitates sunt proprietates elementorum, et tamen suscipiunt magis et minus. Caietanus 1. 2. q. 52. art. 1. in fine [3], media via incedit et dicit, quod potentiæ naturales, quæ consequuntur immutabiliter substantias, non intenduntur, sicut neque ipsæ substantiæ; quæ vero non immutabiliter consequuntur, sed dependenter ab aliqua alteratione, ut durum et molle aliaque similia, non inconvenit, quod suscipiant magis et minus. Et quia potentiæ affixæ organis corporeis dependent a qualitatibus alterativis, quibus organa temperantur, ideo videtur, quod illæ possunt suscipere magis et minus, sicut potentia visiva potest esse acutior et similiter auditus etc. Et videtur hæc sententia satis rationabilis. Non enim est ratio, cur non suscipiant magis et minus huiusmodi potentiæ, quæ a qualitatibus primis vel alteratione dependent, præsertim cum experientia suffragetur, quæ in illis intensionem et remissionem sentit, ut in potentia visiva et molli et duro et aliis constat. Nec obstat, quod per generationem instantaneam fiunt, quia etiam aliqua quæ instantanee fiunt, possunt intendi, ut lux et actus spirituales intellectus et voluntatis. Quod autem aliquæ potentiæ non intendantur, ideo est, ut Caietanus dicit [1], quia immutabiliter sequuntur ad aliquam naturam, id est independenter a qualitatibus alterativis. Et præsertim quæ alicui conveniunt secundum ultimum gradum constitutivum naturæ, ut intellectus et voluntas ad gradum rationalem, non suscipiunt magis et minus, quia ipse gradus ultimationem quamdam dicit. Itaque non est hoc regulandum per hoc, quod aliqua qualitas sit propria passio vel non, sed per hoc, quod aliqua indivisibilitas sit de ratione alicuius formæ vel non sit, ut supra insinuavimus. Et ita quia quædam potentiæ sunt immediate consecutæ ad substantiam et independentes ab aliqua alteratione, ideo aliquæ non recipiunt latitudinem secundum magis et minus, aliæ vero quæ non ita immediate consequuntur, neque independentes sunt ab aliqua alteratione et primis qualitatibus, recipiunt magis et minus ratione earum.

Quod attinet ad tertiam speciem qualitatis, non est dubitandum in illa posse inveniri intensionem eamque physice alterativam, siquidem in tertia specie qualitatis, ut probavimus quæst. præc., invenitur proprie alteratio physica, et consequenter intensio inveniri potest, quæ est eius species, idque etiam ad sensum patet calore et frigore aliisque qualitatibus sensibilibus, quæ ad istam speciem pertinent.

Denique in quarta specie qualitatis non invenitur motus intensionis, quia de ratione figuræ, quæ ad talem speciem pertinet, est terminatio quantitatis, ex qua resultat, et hæc variatur in specie quacumque varietate terminationis facta. Terminatio autem secundum aliquid indivisibile fit, et ita non compatitur latitudinem intensionis.

DICO ULTIMO: **Præter intensionem, quæ est motus secundum magis et minus, et præter extensionem per partes quantitativas corporis datur etiam augmentum extensivum in aliquibus qualitatibus, non penes partes subiecti, cui inhæret, sed penes obiecta, quæ attinguntur, quia sunt obiecta inadæquata, et secundum quod aliquis habitus diversa obiecta attingit, magis dicitur augeri extensive.**

Ita sumitur ex D. Thoma 1. 2. q. 32. art. 1. ad 2. et 2. 2. q. 24. art. 5., ubi docet, quod habitus quidam augentur per additionem respectu obiectorum, sicut scientia, quæ paulatim addiscitur, augetur de novo circa diversas conclusiones, quas antea non attingebat. Et hoc augmentum non est intensio, quia non versatur circa eandem veritatem, sed circa diversas. Intensio autem scientiæ fit per hoc, quod clarius et profundius eandem veritatem comprehendat.

Circa hoc augmentum extensivum nota TRES POSITIONES D. THOMÆ: Prima, quod tale augmentum non contingit in omnibus formis seu qualitatibus, sed in illis, quæ specificantur ab aliquo extrinseco seu dicunt ordinem ad aliud. Ita docet 1. 2. q. 52. art. 1. in fine corporis.

[1] 9.
[2] XXII. 11.
[3] *Le* VI. 333. n. X.

[1] 1. 2. q. 52. art. 1. (*Le* VI. 333. n. X).

Secunda est, quod neque in omnibus habitibus dicentibus ordinem ad obiectum specificans invenitur istud augmentum. Caritas enim dicit ordinem ad obiectum, nec tamen admittit additionem per augmentum extensivum, ut docet S. Thomas 2. 2. q. 24. cit., eo quod quæcumque minima caritas implet totam legem et omnibus tentationibus resistit, et sic quælibet attingit omnia obiecta, scilicet Deum et proximum; non ergo fit maior per extensionem ad obiecta. Scientia vero indiget ista extensione, quia per distincta media procedit ad distinctas conclusiones probandas, licet omnia coordinata sint inter se et sub eodem lumine ideoque ad eundem habitum spectant, sed diversam explicationem obiecti petunt et distinctas species vel ordinationem earum, ac distincta media probativa, de quo latius diximus in Logica q. 27. art. 2. [1]

Quodsi dicas: Nam etiam virtutes morales, etiam si sint infusæ, possunt habere novam difficultatem circa diversa obiecta partialia, ut in loco cit. Logicæ [2] diximus. Imo inde argumentum sumpsimus ad probandum, quod scientia est simplex habitus, licet vincat distinctas difficultates inadæquatas. Ergo falso et inconsequenter dicimus in præsenti virtutes morales non suscipere additionem, sed solum scientiam.

Respondetur, quod, ut diximus cit. loco Logicæ in solutione ad confirmationem primi argumenti [3], virtutes infusæ, ut caritas et fides, possunt habere diversam difficultatem circa diversas materias, non ex parte ipsius virtutis, sed ex parte operantis, quæ est difficultas accidentalis, et tamen unica qualitas simplex sufficit ad illas superandas. Similiter ergo sufficiet in scientiis ad superandas distinctas difficultates circa distinctas conclusiones, licet requirat ad illas diversa motiva inadæquata, eo quod uniuntur sub eadem ratione formali et lumine; sunt enim coordinata inter se illa motiva, quatenus unum deducitur ex alio. Itaque ducitur efficax argumentum a simili ad probandum, quod una qualitas sufficiet ad attingendum diversas conclusiones, licet quælibet habeat suam probationem et motivum distinctum et diversam difficultatem ex parte ipsius medii, et non solum ex parte operantis, quia adhuc restat locus unitati habitus, quia salvatur principalis ratio, unde sumitur unitas eius, nempe eadem ratio formalis scientifica, sub qua omnia illa motiva et probationes coordinantur et continentur. Unde si non repugnat, quod qualitas una attingat distinctas materias et vincat distinctas difficultates ex parte operantis, dummodo servetur eadem ratio formalis, ut patet in virtutibus, etiam non repugnabit stante unitate rationis formalis, quod eadem qualitas attingat diversas conclusiones et vincat distinctas difficultates requirentes distincta media sub eadem unica ratione formali et lumine ordinata.

Tertia propositio est, quod hoc augmentum extensivum dicitur a D. Thoma fieri per additionem, qua augetur habitus secundum se, intensio vero per radicationem in subiecto, et non per additionem, non quia nova qualitas addatur in augmento extensivo (id enim negat S. Thomas 1. 2. q. 54. art. 4.), sed quia additur novum augmentum obiectivum, et quia ordo ad obiectum dicitur convenire habitui secundum se, participatio vero et radicatio intensionis

[1] I. 833 b 21, 836 b 40.
[2] I. 833 a 30.
[3] I. 835 b 22.

fiat per ordinem ad subiectum in sententia D. Thomæ, ideo ad distinguendum unum augmentum ab alio dicitur illud augmentum fieri per additionem, hoc vero non, quia ibi additur novum obiectum et nova explicatio habitus ad illud, hic vero non additur novum subiectum, sed in eodem fit intensio, nec etiam nova entitas qualitatis, et ita ex nulla parte fit additio.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur: Quia non stat, quod intensio augeat qualitatem secundum magis et minus, nisi ipsa species et essentia qualitatis varietur; ergo ratio intensionis explicata est nulla. *Antecedens* probatur, quia illud, in quo qualitas fit magis et minus, est ipsa propria ratio et species qualitatis; species autem sunt sicut numeri, ut quolibet addito vel subtracto varientur.

Si dicatur fieri intensionem per magis et minus non in ipsa ratione essentiali et specifica, quæ consistit in indivisibili, sed in aliquo extrinseco, ut in additione gradus vel entitatis novæ aut in maiori participatione vel radicatione in subiecto: Contra est, quia imprimis intensio non potest fieri per additionem novæ qualitatis eiusdem speciei, ut dicemus art. seq. Diversa autem participatio in subiecto et radicatio non potest fieri secundum aliquid accidentale, sed secundum ipsam essentiam qualitatis. Et oppositum dicit D. Thomas esse propriæ vocis ignorantiam 2. 2. q. 24. art. 4. ad 3. et q. 1. de Virtut. art. 11. [1] Ergo in ipsa essentia fit variatio per intensionem. *Deinde*, quia si intensio non fit secundum variationem in ipsa ratione essentiali seu specie qualitatis, sed in aliquo extrinseco vel pertinente ad individuationem, sequitur, quod formæ substantiales possint intendi, quia potest salvari indivisibilis species, quam præbet forma cum augmento penes magis et minus in aliquo extrinseco individuali, ut quia perfectiori modo uniuntur subiecto vel sunt radix perfectioris modi operandi. Cur ergo in illis non erit augmentum intensionis?

Et idem argumentum fieri potest *de quantitate*, quia secundum diversum modum terminandi subiectum potest perfectius et imperfectius participari in subiecto modo quodam extrinseco, et non pertinente ad intrinsecam speciem. Cur ergo non recipiet magis et minus?

RESPONDETUR negando antecedens. Et ad probationem dicitur per intensionem non variari speciem, sed modum speciei in actuando subiectum et perfectius reducendo de potentia ad actum, ut seq. art. dicetur. Ut autem additio aliqua vel subtractio variet speciem alicuius formæ, debet addere vel subtrahere aliquod prædicatum quidditativum vel modum talium prædicatorum intrinsecum et essentialiter requisitum, non autem addere vel tollere solum aliquem modum diversæ participationis in subiecto vel additionem novæ entitatis quasi integralis, sicut videmus in substantia materiali plures vel pauciores partes integrales addi vel subtrahi sine variatione speciei.

Ad primam replicam dicitur non fieri intensionem per additionem novæ entitatis, sed per maiorem radicationem in subiecto, ut dicemus seq. art. Dicit autem D. Thomas ignorare propriam vocem, qui dicunt augeri formam per radicationem in subiecto, et non secundum essentiam, quia radicationem

[1] *Pa* VIII. 570 b.

ipsam intelligebant non pertinere ad entitatem accidentis, cum tamen entitas accidentis ex se postulet inhærere et participari in subiecto, et sic magis radicari sine dubio entitatem ipsam involvit. Et ita inquit D. Thomas in 2. 2. loco cit., quod nihil est aliud ipsam secundum essentiam augeri, quam eam magis inesse subiecto, quod est magis eam radicari. De quo plura art. 3.

Ad secundam replicam respondetur obstare formæ substantiali, ne intendatur, quia non habet latitudinem et contrarietatem, per quam sit capax motus et consequenter intensionis, ut iam supra [1] dictum est. Et licet species indivisibilis formæ stare possit cum augmento divisibili secundum magis et minus, hoc tamen in forma substantiali locum non habet, quia non solum in se habet speciem, sed constituit suum compositum, quod informat in specie. Unde neque ex parte suæ speciei neque ex parte suæ participationis et subiecti participantis latitudinem fundat, sed si aliquo modo variatur, tota species variatur in se et in participatione subiecti. Secus est in accidente, per cuius participationem subiectum ipsum non constituitur in sua essentiali specie, sed constitutum supponitur, unde ex hac parte non impeditur forma accidentalis intendi et remitti. Nec tamen ex eo sequitur, quod omnes formæ accidentales possint intendi aut remitti, si alias conditiones non habeant, ut contrarietatem seu latitudinem, ita quod indivisibilitas in constitutione illarum non sit intrinseca et de ratione earum, sicut in constituendis speciebus quantitatis supra [2] advertimus, et in aliis speciebus qualitatis latitudine carentibus et indivisibilitatem includentibus [3].

Quodsi dicas Aristotelem in 8. Metaph. textu 10. [4] et S. Thomam ibi lect. 3. [5] dicere, quod materia forte suscipit magis et minus, *respondet* D. Thomas 1. 2. q. 52. art. 1. id intelligi de materia secundum materiales dispositiones, non secundum suam substantiam, secundum quam componit cum forma indivisibilem speciem naturæ.

Secundo obicies: Qualitas secundum se et antecedenter ad respectum ad subiectum habet contrarietatem, v. g. cum frigore, quia habet contrarietatem cum illo, quam non emendicat a subiecto, sed ubi est contrarietas, est maxima distantia, ergo etiam est latitudo secundum magis et minus, et consequenter intensio et remissio. Imo ista contrarietas formarum solum est penes gradus, quia in gradibus remissis non contrariantur qualitates, sed in intensis, in quibus solum se non compatiuntur. Ergo non per ordinem ad subiectum dicuntur habere magis et minus, sed secundum se.

Item si Deus separaret albedinem nivis et albedinem hominis, perfectior esset illa quam ista, et non per radicationem in subiecto, quia extra illud sunt, ergo secundum se; et sic non repugnabit substantiæ intensionem habere.

Denique, quia eadem est albedo in concreto et in abstracto, ergo si in abstracto non intenditur, nec in concreto, vel e contra si in concreto intenditur, etiam in abstracto. Quodsi accidens in concreto, ut album, sumatur non pro forma existente in subiecto, sed pro composito ex corpore et albedine, hoc non intenditur,

[1] 636 a 37.
[2] 636 b 33.
[3] 638 a 4, 639 a 27.
[4] c. 3. (1044 a 9).
[5] *Pa* XX. 521 b.

quia aliquid, quod includit, scilicet corpus, non intenditur.

RESPONDETUR, quod licet aliquæ qualitates secundum se fundent contrarietatem ut inter formam et formam, et non solum secundum participationem subiecti (licet exerceri non possit contrarietas nisi in subiecto, quia contraria in eodem subiecto mutuo se expellunt), tamen latitudo et distantia penes magis et minus in intensione formarum non sumitur penes contrarietatem aliquam inter formam et formam, sed penes latitudinem participationis et radicationis formæ in eodem subiecto. Et quando dicitur, quod ubi est maxima distantia, etiam est latitudo penes magis et minus, respondetur, quod est penes magis et minus in diversis formis, quæ non sunt extremæ, sed mediæ inter extrema contraria. Magis autem et minus in eadem forma non fundat contrarietatem et distantiam nisi respectu subiecti, in quo radicatur et participatur. Atque ita contrarietas inter formam et formam, sive penes maximam distantiam sive penes formas medias, convenit formis secundum se, distantia autem penes magis et minus in eadem forma non convenit ei nisi secundum diversam participationem in subiecto. Contrarietas ergo inter formam et formam provenit ex ipsa natura talium formarum, licet statum perfectum requirat, ut contrarietas exerceatur, quod non fit nisi in gradibus perfectis, quia imperfecti motus compatiuntur in eodem subiecto, ut latius dicemus infra q. 10. [1]

Ad id vero, quod dicitur *de albedine hominis et nivis separata*, respondetur, quod una illarum erit intensior altera non propter maiorem radicationem actualem in subiecto, qua carent, sed propter aptitudinalem, quam retinent, et ordinem, quem dicunt ad subiectum. Quando autem D. Thomas dicit albedinem separatam habere omnem perfectionem possibilem et non posse intendi, loquitur de albedine, si esset subsistens et neque actu neque aptitudine respiceret subiectum.

Denique ad id, quod dicitur *de albedine in abstracto et in concreto*, dicimus, quod est eadem forma, sed non in eodem statu nec cum eodem respectu, quia in concreto respicit subiectum, in abstracto relinquit. Unde dicit D. Thomas 1. 2. q. 53. art. 2. ad 3., quod intensio et remissio tribuitur accidentibus in concreto, et ita non dicitur magis albedo, sed magis album. Album vero pro composito non intenditur ratione totius, sed ratione partis, scilicet ratione formæ ut communicabilis subiecto.

[1] art. 2.

ARTICULUS II.

UTRUM INTENSIO FIAT PER ADDITIONEM GRADUS AD GRADUM VEL PER MAIOREM RADICATIONEM IN SUBIECTO.

CONVENIUNT FERE OMNES ad intensionem qualitatis aut requiri aut consequi maiorem aliquam radicationem in subiecto, quatenus qualitas intensa firmior est et tenacior in subiecto, et hoc est radicatio.

CETERUM DIFFICULTAS EST, an ad istam firmitatem, quæ etiam augmentum est qualitatis, requiratur additio novæ entitatis seu formæ ad eum modum, quo fit augmentum in quantitate addendo novam quantitatem, an vero sine additione novæ entitatis per additionem novi modi fiat hæc maior radicatio. Et de ipso modo etiam est difficultas, an sit novus modus addens novam vim

informativam seu rationem formalem informandi ipsi formæ, an vero solum addatur novus modus, qui sit nova explicatio seu applicatio eiusdem formæ sine nova rationis formalis additione. Et utimur nomine „ gradus " communiter in omni sententia, quia ly gradus non solum significat diversam entitatem superadditam, sed etiam diversum modum. Et ita generaliter perfectionem intensionis nomine gradus designamus, sive fiat per additionem entitatis et formæ, sive per additionem modi, quia etiam diversus modus graduat. Unde Caietanus, qui additionem ab intensione relegavit 1. 2. q. 52. art. 2. [1], tamen expressionem graduum non abhorruit, ut ibidem patet § *Ad evidentiam.*

In hac ergo parte præcipuæ SENTENTIÆ reducuntur ad duas: *Prima*, quod intensio fit secundum additionem unius qualitatis ad aliam, quæ additio cum non corrumpat præcedentem, sed illi uniatur et componat cum illa, habet se tamquam partialis qualitas, sicque imaginatur hæc sententia intensionem qualitatis ad modum augmenti quantitatis.

Secunda sententia docet, quod intensio fit sine additione novæ qualitatis seu formæ, sed per eiusdem communicationem maiorem in subiecto, quæ novam terminationem seu modum inducit in qualitate.

Primam sententiam sequitur Scotus in 1. dist. 17. q. 5. [2], et ex recentioribus Fonseca [3], Suarez [4], Vazquez [5], Rubius [6], Granado [7] et alii, quos citant Carmel. hic disp. 4. q. 8. § 1. Secundam sequitur S. Thomas in 1. dist. 17. q. 2. art. 2. [8] et q. 1. de Virtut. art. 11. [9] et 1. 2. q. 52. art. 2. et 2. 2. q. 24. art. 5., et communiter sequuntur omnes thomistæ.

Ceterum in utraque sententia explicanda plures aliæ sententiæ dividuntur. Nam circa primam sententiam *quidam* existimant illas partiales entitates seu gradus, qui formam intensam constituunt, esse eiusdem rationis et æqualitatis, nec plus habere gradum secundum vel tertium quam primum, reddi autem secundum, quia præsupponit primum, cui superadditur; et sic de reliquis. *Alii* vero existimant gradus illos esse diversæ rationis, et gradum secundum non esse eiusdem perfectionis et æqualitatis cum primo. Ita P. Suarez disp. 46. Metaph. sect. 1. a n. 29. Ad hæc adduntur indivisibilia, quæ istos gradus tamquam partes uniant, et similiter in ipsis gradibus datur latitudo secundum partes aliquotas finitas et secundum partes proportionales in infinitum. Et uno verbo, omnia considerantur ad modum augmenti in quantitate. Sunt tamen, qui subordinationem admittant istorum graduum inter se, ita ut secundus præsupponat primum et tertius secundum, naturali quadam subordinatione et dependentia ut a materiali dispositione, et sic habent inæqualitatem individualem, de quo videri potest Murzia disp. 2. de Alterat. q. 5. Omitto sententiam illam Scoto antiquiorem, cuius meminit S. Thomas cit. loco Sent. art. 1. [10] et postea secutus est Durandus in 1. dist. 17. q. 7. n. 25. et alii, quod intensio producat novam qualitatem totalem destruendo antiquam. Hæc enim sententia non ponit eandem qualitatem intendi et remitti, sed diversam generari et corrumpi.

In sententia autem D. Thomæ explicando non parum etiam laboratur circa id, quod intelligitur nomine radicationis seu communicationis maioris. Et communiter intelligitur esse aliquem novum modum, sed valde dividuntur auctores in explicando, quis modus sit. Nam *aliqui* ponunt esse novum modum, qui præbeat qualitati novam vim informandi subiectum quasi rationem formalem se communicandi. *Alii* vero solum ponunt modum novæ terminationis vel explicationis formæ in subiecto, quod pertinet quasi ad unionem et applicationem ipsius. Unde aliqui dixerunt esse novam unionem seu inhærentiam qualitatis, alii novam existentiam, alii novam reductionem subiecti de potentia ad actum, esseque distinctum modum ab inhærentia et unione. *Alii* putant consistere hunc modum in eo, quod plus abiciatur de forma contraria, ita quod ipsa forma purior et impermixtior maneat. Et redit hic eadem difficultas circa præcedentes sententias, an videlicet isti novi modi habeant inter se aliquam subordinationem nec sint eiusdem rationis et æqualitatis, an vero omnes æquales sint et solum dicatur secundus vel tertius, quia præsupponit priorem.

DICO ERGO PRIMO: **Intensio non fit per additionem alicuius novæ formæ vel qualitatis, sive quæ corrumpat pristinam et novam producat, sive quæ supponendo priorem aliam producat tamquam partialem illique coniunctam, quæ maiorem efficiat.**

Hæc conclusio est expressa SANCTI THOMÆ locis nuper allegatis, ubi ex professo quæstionem istam tractat et resolvit. Et quidem prima pars, quod non producatur forma, quæ corrumpat præcedentem, communiter ab omnibus admittitur, quia illa qualitas præcedens non potest destrui a superveniente, quia non est illi contraria, sed eiusdem speciei nec ex defectu subiecti vel causæ conservantis, quia manent, ut supponimus, et quia alias, ut diximus, non esset intensio augmentum et perfectio eiusdem qualitatis, sed generatio novæ, sicut non posset dici quantitas augeri, si corrumperetur præcedens et alia de novo produceretur.

Secunda vero pars, quod scilicet non fiat in intensione nova pars formæ seu qualitas, quæ addatur præexistenti, manifeste est D. Thomæ. Et præsertim videri potest loco cit. ex 1. 2. [1] solut. ad 2., ubi inquit, « quod causa augens habitum facit quidem semper aliquid in subiecto, non autem novam formam, sed facit, quod subiectum perfectius participet formam præexistentem ». Et ad 3. inquit, « quod id, quod est minus calidum aut album, non est in potentia ad formam, cum iam actu formam habeat, sed est in potentia ad perfectum participationis modum, et hoc consequitur per actionem agentis ». Et 2. 2. q. 24. art. 5.: « Formam », inquit, « esse maiorem est eam magis inesse susceptibili, non autem aliam formam advenire; hoc enim esset, si forma haberet aliquam quantitatem ex seipsa, non comparatione ad subiectum ». Ergo secundum D. Thomam maior radicatio in subiecto non fundatur in nova entitate formæ, sed in novo modo participationis formæ. Unde non solum negat Thomas fieri intensionem per additionem, ne videatur ponere distinctionem formarum, eo

[1] *Le* VI. 335. n. III.
[2] I. 848. n. 842.
[3] 5. Metaph. c. 13. q. 1. sect. 4.
[4] disp. 46. Metaph. sect. 1.
[5] In 1. 2. tom. 1. disp. 82. c. 3.
[6] In 1. de Generat. et Corrupt. tract. de Alterat. q. 5. n. 145.
[7] In 1. 2. controv. 4. disp. 38. n. 1.
[8] *Pa* VI. 144 b.
[9] *Pa* VIII. 570.
[10] *Pa* VI. 143 a.

[1] q. 52. art. 2.

quod ad intensionem pertinet, quod eadem forma remaneat; sed ulterius se explicavit D. Thomas, quod non fit per additionem intensio, quia non acquiritur nova forma, sed novus modus seu participatio formæ. Ergo sentit absolute non fieri intensionem per novam entitatem, sed per modum.

Nec obstat, quod aliqui obiciunt dixisse D. Thomam ignorare propriam vocem, qui dicunt qualitatem intendi secundum maiorem radicationem in subiecto, et non secundum essentiam. Ex quo inferunt sensisse S. Doctorem, quod intensio non fit sine additione entitatis. *Ceterum sensus D. Thomæ clarissimus est.* Redarguit enim eos, qui volebant qualitatem intendi in subiecto sine hoc, quod intrinsece in se perficeretur, sed solum quia subiectum diversimode se haberet in participando formam, ipsa forma omnino invariata manente in seipsa, quod repugnat, et est ignorare propriam vocem. Nec enim forma potest communicari subiecto per solam extrinsecam denominationem, sed per intrinsecam immutationem, siquidem perficitur forma ex ipsa communicatione subiecti, siquidem ad hoc intrinsece ordinatur eius essentia, ut subiectum informet. Unde loco cit. ex 2. 2. art. 4. ad 3. postquam dixit D. Thomas, quod ignorant propriam vocem, qui dicunt caritatem non augeri secundum essentiam, sed secundum radicationem vel fervorem, subdit: « Quia nihil aliud est eam secundum essentiam augeri, quam eam magis inesse in subiecto, quod est magis radicari in subiecto ». Ergo augeri secundum essentiam non est apud D. Thomam augeri per additionem, sed est idem, quod magis radicari et inesse subiecto, quod non sine mutatione ipsius entitatis intrinsece invenitur in forma, per modum scilicet ei additum.

Supposito ergo, quod hæc est sententia S. Thomæ, restat tradere FUNDAMENTUM huius veritatis. Ad illud autem tradendum *supponit* S. Thomas tamquam certissimum, quod si augmentum intensionis fiat secundum additionem formæ ad formam, impossibile est hoc intelligere sine aliqua distinctione et numero formæ ad formam. Idem enim sibi ipsi addi non potest, et ipsa separatio graduum, quando qualitas remittitur et perdit illos, manifeste ostendit distinctionem aliquam eius, quod perditur, et eius, quod remanet.

Quo supposito duo sunt, quæ in sententia D. Thomæ incompossibilem reddunt intensionem per additionem qualitatis ad qualitatem:

Primum, quia secundum ipsum D. Thomam non possunt duo accidentia numero solo distincta et eiusdem speciei recipi in eadem parte et indivisibili subiecto, ut ostendemus infra q. 9. [1] Si autem intensio fieret per additionem novæ qualitatis eiusdem speciei, necessario reciperet idem subiectum diversa numero accidentia, eo quod quælibet ex istis qualitatibus, si sola sumatur et sine coniunctione cum altera, est sufficiens facere unum individuum accidentis, ut patet, quando ante additionem manebat qualitas in subiecto individuata sine illa nova parte superaddita. Id ergo, quod postea superaddit, de se etiam individuari postulat a tali subiecto sicut præcedens. Ergo iam sufficienter possunt duo accidentia individuari ab eadem parte subiecti; per accidens autem est, quod coniungantur in unum. Et in hoc fundatur id, quod D. Thomas 1. 2. q. 52. art. 2. [2] citat ex

[1] art. 5.
[2] Sed contra.

Philosopho in 4. Phys. textu 84. [1], quod non potest intensio fieri per additionem, « quia ex calido fit magis calidum nullo addito in subiecto calido ». Reputat enim D. Thomas pro eodem, quod addatur calor et quod addatur calidum, eo quod calor non potest addi, nisi addatur distinctum subiectum, a quo individuatur; et sic perinde est addi calorem et addi calidum. Sed de hoc infra tractandum est dicta q. 9. [2]; ideo in præsenti non oportet illud expendere.

Secundum ergo principium in doctrina D. Thomæ est, quia nulla forma potest habere quantitatem et partes nisi per ordinem ad subiectum et per accidens, non autem per se, quia alias esset composita ex pluribus partibus, et sic non esset pura forma, sed aliquid constitutum et compositum, quod est contra rationem formæ, quæ debet esse aliquid simplex et pars componens, non autem res composita. Si autem forma adveniens non componit cum præcedenti nec constituit unum per se, solum erit qualitas intensa unum per accidens, id est plures qualitates remissæ in eodem subiecto constipatæ. Unde non esset ita una qualitas intensa sicut remissa, nec motus intensionis esset circa eandem qualitatem, quæ magis aut minus esset talis, sed circa diversas. Et ulterius qualitas operativa (sicut calor) quando esset intensa, non posset unica operatione operari, sed deberet plures operationes facere, quia non procederet ab unica qualitate, sed a pluribus, et sic faciens actum qualitatis intensum, faceret plures actus, et non unum, quia procederet a pluribus formis remissis, quarum quælibet haberet operationem suam, quæ omnia valde absurda sunt et inconvenientia.

Si ergo plures partes componunt unam qualitatem, vel sunt partes integrantes illius vel essentiales. *Essentiales esse non possunt*, tum quia sine qualibet illarum salvatur essentia qualitatis, ut patet in qualitate remissa; tum quia partes essentiales si componunt unum per se, habet altera se habere ut materia, altera ut forma, sive ut potentia et actus. Illæ autem partes sive gradus se habent ut formæ, quia informant subiectum. Non autem una se habet ut materia, altera ut forma, vel ut potentiæ actus, alias qualitas informaret qualitatem tamquam forma materiam, neque illa, quæ se haberet ut materia, esset activa et operativa per se, sed solum quando haberet actum suum, quo informaret, cum tamen videamus, quod tam pars remissa caloris, quæ videtur esse materia, quam intensa, quæ videtur esse forma, operativæ sint et actuales.

Partes autem integrales esse non possunt, tum quia forma ex illis partibus non potest esse composita, quia de ratione formæ est, quod sit principium compositi, non autem principiatum et compositum, sed simplex principium; tum etiam quia specialiter repugnat formæ seu qualitati compositio ex partibus integrantibus, partes integrantes sunt materiales et ratione materiæ conveniunt, ut infra dicemus q. 9. [3], eo quod partes integrales conveniunt in forma et differunt penes quantitatem, siquidem sine qualibet illarum salvatur quidditas et substantia rei, et sic additio partis integralis non facit additionem formæ. Cum autem forma sit id, quo aliquid constituitur tamquam principio, additio formæ

[1] c. 9. (217 a 33).
[2] art. 5.
[3] l. c.

per modum partis integralis non addit rationem formæ, sed potius materializat ipsam formam et multiplicat secundum aliquid materiale, non formale. Et sic non facit formam perfectiorem et magis talem in ratione formæ, quod pertinet ad intensionem, sed materialiter multiplicatam, quod pertinet ad extensionem. Nec potest dici, quod sint partes integrales similitudinarie eo modo, quo in virtutibus assignantur partes integrales a D. Thoma et theologis 2. 2. q. 48. et q. 128. et q. 143. Etenim istæ partes integrales non intendunt virtutes, sed important conditiones quasdam vel dispositiones seu habitus adiunctos principaliori virtuti, dantes diversas operationes. Et hæc etiam in virtute remissa inveniri possunt sicut temperantia habet honestatem et verecundiam, fortitudo fiduciam et magnificentiam, prudentia memoriam et docilitatem, etiamsi sint remissæ. Qualitas autem intensa et remissa non ita differunt, sed utraque habet eandem rationem activitatis vel operationis, licet non eundem modum perfectionis, non tamen una se habet ut conditio vel dispositio ad alteram.

Denique probatur conclusio, quia multiplicatio entitatum, quanto minor fuerit, tanto est convenientior naturæ. Si ergo non fuerit impossibile neque inconveniens, quod sine additione formæ et entitatis novæ fiat intensio, talis additio non erit ponenda. Quod autem hoc non sit impossibile, neque inconveniens, probabitur amplius conclus. seq., ubi ostendemus posse fieri perfectiorem unionem alicuius formæ sine additione novæ entitatis, idque magis explicat unitatem et simplicitatem formæ, quia quanto minor fit additio, tanto est simplicior in entitate, licet sit multiplex in virtute. Pertinet autem ad rationem intensionis, quod forma eadem manente fiat perfectior et virtuosior; ergo si hoc potest fieri per maiorem communicationem sui ad subiectum sine additione novæ entitatis, convenientius hoc erit ad naturam intensionis.

Dico secundo: **Intensio non fit per additionem alicuius novi modi præbentis formæ novam vim informativam seu novam rationem formalem informandi, sed novam explicationem eiusdem formæ in subiecto, tollendo confusionem et potentialitatem ipsius et reducendo illam ad maiorem unitatem et subiectum magis subiciendo ad talem formam. Ex hoc autem consequitur, quod, si habuerit contrarium, expellat illud; non tamen in hoc formaliter consistit intensio.**

Ita sumitur ex D. Thoma in 1. dist. 17. q. 2. art. 2. ad 3. [1], ubi inquit, « quod non est de ratione intensionis alicuius qualitatis, quod sit per remotionem a contrario, sed hoc accidit qualitati, secundum quod est in subiecto participante contrarium. Sed hoc est de necessitate intensionis, ut qualitas educatur de imperfecto ad perfectum, sicut patet in diaphano, in quo nihil est contrarium luci, quod potest lumen intendi secundum crementum virtutis dominantis. Hæc autem imperfectio est ex potentialitate ipsius naturæ, quæ subicitur perfectioni et actui. Cum enim omnis potentia receptiva ad multa se habeat, secundum istam multitudinem ipsius dissimile est principio agenti, quod est terminatum ad actum unum. Et secundum quod ista coniunctio potentialitatis magis subicitur actui, perfectior perficitur actus et ipsum perfectum magis efficitur unum et magis assimilatur principio agenti ». Ita D. Thomas, qui etiam in 2. 2. q. 24. art. 5. in corpore et ad 3.

[1] *Pa* VI. 145 b.

explicat istam intensionem fieri per hoc, quod subiectum magis reducatur in actum, et per hoc, quod forma magis insit subiecto, et quod fieri maiorem ipsam formam est eam magis inesse susceptibili, non autem aliam formam advenire.

Ut fundamentum huius conclusionis tradatur et explicetur, *duo facienda sunt:* Primum, ostendere, quod non repugnat unionem et communicationem formæ ad subiectum habere latitudinem et posse variari sine hoc, quod addatur nova entitas formæ; secundum, quod modus iste non debeat addere novam vim informativam, sed novum modum communicationis et unionis.

Primum constat aliquibus exemplis. Nam videmus, quod eadem quantitas sine additione partium et quantitatis novæ potest mutare terminationem et modum existendi in subiecto, ut infra dicemus q. 7. [1], sicut fit in rarefactione et condensatione. Similiter forma substantialis animæ sine additione novæ entitatis potest se diverso modo explicare et unire materiæ advenienti per nutritionem, et in una parte unum effectum præbere, in alia alium, ut in oculo dat potentiam videndi, in manu tangendi, et potest privari uno effectu, et non alio, et rursus effectum illum, quem perdidit, præbere, si materia debite disponatur. Similiter ergo non repugnabit, quod eadem qualitas diverso modo subiectum actuet communicatione sua et diverso modo explicet suos effectus in materiam secundum latitudinem, quam habet. Cuius signum est ipsa contrarietas formarum, quæ potest magis perfecte vel imperfecte tolli. Itaque non repugnat totam formam communicari subiecto, sed non totaliter et secundum omnem modum vel effectum, quem potest illi præbere, et sic magis vel minus assimilare sibi subiectum et reducere potentialitatem eius ad unitatem actualitatis, sicut etiam totus Deus videtur a quolibet beato, sed non totaliter, ideoque potest diverso modo uniri et se communicare sine additione entitatis per maiorem explicationem eiusdem. Similiter in gratia videmus, quod unita uni subiecto explicat aliquem effectum, v. g. facere filium adoptivum, quem in alio subiecto ut in Christo propter incapacitatem personæ facere non potest. Et species visibilis in aere non reddit informatum subiectum repræsentative et intentionaliter, sed solum entitative, in oculo autem etiam intentionaliter informat sine ulla additione entitatis. Et similia multa alia exempla suppetunt, quæ manifeste ostendunt eandem formam sine additione entitativa posse explicare diversos effectus formales vel eundem diverso modo propter diversam dispositionem subiecti, quæ diversimode subicitur formæ. Imo addo, quod, etiamsi intensio fieret per additionem formæ ad formam, adhuc necesse esset variari unionem, siquidem cum accrescit una pars ad alteram partem et ex utraque fit una forma, non potest illa unio, quæ ante uniebat et solum modificabat formam antecedentem, modificare et afficere illam novam formam, quæ ex utraque conflatur. Ergo oportet novam unionem dari, sicut et novam formam conflari, nisi forte dicatur manere plures uniones partiales diversarum partium eiusdem formæ, quod tamen non tollit dari unicam totalem, quæ ex omnibus conflatur, sicut datur unica forma, quæ ex omnibus illis partibus fit. Unio autem correspondet formæ; ergo sicut forma totalis est diversa, ita oportet talem unionem variari.

[1] art. 2.

Secundum vero explicatur, quia in defendenda sententia D. Thomæ duo sunt modi dicendi. Quidam enim ponunt produci per intensionem novum modum, qui non solum se tenet ex parte unionis, sed etiam ex parte ipsius formæ seu principii informativi, ita quod addat illi novam actualitatem et vim informandi perfectius quam sine illo modo. Et hunc modum distinguunt ab ipsa unione et ab existentia et inhærentia vocantque illum modum radicationis. *Et fundamentum est*, quia nulla forma potest præbere effectum formalem perfectiorem, nisi in seipsa et tamquam principium quo sit perfectior et actualior, sive entitative sive modaliter. Ergo præter unionem oportet, quod forma ipsa perfectior reddatur et actualior per modum, qui ipsi formæ det vim et actualitatem informandi.

Alii vero dicunt, quod modus, qui de novo producitur seu resultat per intensionem, non addit aliquid actualitatis et rationis informativæ ipsi formæ, sed solum tenet se ex parte unionis et explicationis ipsius in subiecto.

Primus modus dicendi non ita est conveniens neque perfecte videtur salvare sensum D. Thomæ, sed videtur ex parte relabi in sententiam impugnatam de additione entitatis ad formam, quæ intenditur, ut intensior reddatur. Etenim si ipsa forma quando redditur intensior, accipit maiorem vim informativam tamquam rationem formalem, ergo accipit additionem formæ, siquidem vis informativa non est aliquid superadditum formæ, sed ipsa entitas et actualitas formæ. Non enim forma informat et causat effectum suum formalem per aliquid superadditum, sicut efficiens per virtutem superadditam efficit, sed per communicationem suæ actualitatis et entitatis causat formaliter. Ergo idem est accipere maiorem vim informandi, quod accipere novam actualitatem seu entitatem formæ. Et hoc est, quod opposita sententia dicit, scilicet fieri intensionem per additionem formæ seu entitatis.

Et confirmatur, quia ille modus non potest perficere vim informandi, quæ erat in qualitate remissa, addendo ei virtutem informativam accidentalem et distinctam ab entitate formæ; nec enim forma causat nisi per communicationem sui, non per virtutem additam ut efficiens, ergo per hoc, quod ille modus se habet ut forma seu formalis ratio dans effectum formalem intensionis, cum tamen remissa forma det effectum realem per aliquam realitatem, quod stare non potest, cum forma intensa tota sit qualitas simplex, non partim qualitas, partim modus, et effectus correspondentes formæ ut intensæ reales sint, non modales tantum, sicut quod sit dispositio ad formam substantialem, quod maiores effectus operetur etc. Ergo correspondent principio reali, non modali.

Denique, si intensio in ratione intensionis formæ est modus, cum non sit maior ratio de isto gradu quam de illo, omnes enim gradus per intensionem crescunt, sequitur, quod omnis gradus præsertim certus et aliquotus erit effectus formalis alicuius modi, et reliquum præter omnes gradus erit effectus entitatis formæ. Quid autem est illud, quod restat præter omnes gradus in qualitate? Certe nihil.

Similiter in hac sententia forma non intenditur secundum eandem formalem rationem, sed unus effectus formalis eius erit realis et quasi essentialis, proveniens a reali entitate formæ, alius modalis et non entitativus, scilicet qui pertinet ad augmentum; et sic non sunt effectus formales eiusdem omnino rationis nec dicetur proprie intendi forma, quia non perficitur in ipsamet ratione formali

priori, ut realis est, sed aliam accipit de novo, quæ modalis sit. Quare hæc sententia non multum recedit ab ea, quæ ponit partes entitativas secundum additionem gradus ad gradum, siquidem admittit, quod forma dans effectum formalem remissum non habet in se sufficientiam quantum ad ipsam vim formæ seu rationem formalem præbendi effectum intensum, ut tenet se ex parte formæ, sed indiget additione novæ rationis formalis, licet ponat illam in novo modo, non in nova entitate formæ.

Si vero ille modus ponatur *tamquam conditio*, non ut ratio formalis informans, talis modus non potest distingui ab inhærentia seu communicatione formæ, quia conditio requisita non potest esse aliud quam applicatio seu coniunctio ad passum, qua illa forma se explicat et communicat subiecto perfectiori modo, et antea tota illa forma et principium formale in subiecto erat, sed non totaliter. Ergo modus, qui postea acquiritur, non pertinet ad vim informativam et novam rationem formalem ipsius formæ, sed ad novum modum, qui sit conditio tamquam communicatio vel applicatio de novo illius formæ, qua non solum sit tota in subiecto, sed totaliter et modo perfectiori, sine qua conditione seu applicatione forma non dat illum effectum perfectiorem, qui entitativus quidem est sicut effectus formalis remissus, et antea præhabebatur in forma, quia tota ibi erat, sed non explicatur totaliter in subiecto.

Et sic intelligitur mens D. Thomæ, qui perpetuo explicat intensionem formæ per novam explicationem ipsius in subiecto, non per additionem novæ vis informativæ. Dicit enim, quod intensio fit per hoc, quod subiectum magis ac magis terminetur illa forma et «magis participet illam et acquirat perfectum participationis modum», ut 1. 2. q. 52. art. 2.; «et per hoc, quod subiectum magis reddatur in actu ipsius qualitatis», ut q. 1. de Virtut. art. 11. [1]; «et per hoc, quod forma magis educatur de imperfecto ad perfectum», ut in 1. dist. 17. cit. [2]; «et per hoc, quod qualitas magis insit subiecto et radicetur», in 2. 2. q. 24. art. 4. ad 3. Quæ locutiones indicant modum aliquem applicantem diversimode formam subiecto, non dantem novam vim informativam et mutantem rationem formalem.

Quodsi quæras: Quomodo ista unio mutetur per intensionem non addita nova ratione formali informativa, ita quod ille modus sit nova unio et nova existentia et inhærentia formæ in subiecto: Respondetur, quod unio formæ cum subiecto requiritur ad duo: *Primo*, ut constituatur unum ex forma et subiecto; *secundo*, ut mediante tali unione et coniunctione forma habeat esse in subiecto, quia ab illo dependet in existendo.

Quantum ad hoc secundum non additur nova existentia ipsi qualitati, quia non additur nova entitas, sed tota entitas formæ iam præhabebatur in subiecto, et consequenter tota existentia, quia existentia sequitur ipsam entitatem ut productam extra causas. Unde cum in nostra sententia tota entitas formæ sit in subiecto, etiamsi non sit totaliter, consequenter etiam si crescat per intensionem, non mutatur existentia, siquidem non mutatur entitas, et ita quantum ad hoc non mutatur unio seu inhærentia in ratione medii dantis existentiam entitati formæ.

Quantum vero ad unitatem, quam facit forma cum subiecto, in hoc

[1] *Pa* VIII. 571 a.
[2] q. 2. art. 2. (*Pa* VI. 145 b).

crescit unio ipsa seu perficitur, vel potius forma, quæ nova actione immutatur, ut subiectum afficiat, eo quod subiectum est in quadam potentialitate et indeterminatione ad multa, et secundum illam potest subici diversis formis aut eidem formæ non unico tantum modo et indivisibili, sed vel magis confuse et potentialiter vel magis actualiter et determinate secundum reductionem ad maiorem unitatem et similitudinem cum forma. Et sic explicat D. Thomas dist. illa 17. cit. radicationem istam per maiorem reductionem ad unitatem et ad diversum modum terminandi dissimilitudinem seu confusionem et potentialitatem subiecti ad actualitatem et unitatem formæ. Et hoc sufficienter fit per ipsam unionem seu inhærentiam, quia ad unionem pertinet facere unitatem et tollere confusionem seu potentialitatem ad multa, quæ est opposita unitati. Ergo tunc perfecte forma communicatur subiecto, quando perfecta fuerit ista unitas per ipsam unionem. Et hoc est magis radicari, id est magis sibi subicere potentialitatem subiecti, et eius indeterminationem seu confusionem ad maiorem unitatem reducere ad modum radicis arboris, quæ quanto plus penetrat in terra, tanto firmiorem reddit arborem.

SED DICES: Unio, ut diximus q. 6. Phys. [1], non est modus medians inter formam et subiectum; ergo si maior intensio consistit in maiori unione, et illa non est modus, intensio non fiet per additionem modi, cum tamen S. Thomas expresse admittat modum in intensione, ut patet in 1. 2. q. 52. art. 2. ad 2.

Respondetur unionem in nostra sententia non esse modum tamquam rationem et medium formale uniendi, quia forma, quæ secundum se est actus, secundum se habet rationem formalem faciendi unitatem, sive accidentalem sive substantialem, prout ipsa forma fuerit. Et sic quia unitas, quæ resultat, non est modalis, sed substantialis vel accidentalis, ideo nec ratio formalis nec medium uniendi est modus, sed forma ipsa. Non tamen negamus inveniri aliquem modum in unione antecedentem vel subsequentem, quatenus extrema debent immutari vel saltem unum extremorum, ut uniatur et dependens fiat et ad unitatem cum subiecto immutetur. Ipsa etiam immutatio passive manens in ipso extremo unito est modus subsequens unionem, quod magis pertinet ad dependentiam seu statum, quem accipit ex vi unionis forma, quam ad rationem formalem seu medium uniendi; pertinet tamen ad intensionem, quia intensio magis præbet statum formæ in communicando se, quam vim formalem informandi.

ARTICULUS III.

EXPEDIUNTUR ARGUMENTA CONTRA SENTENTIAM PROPOSITAM.

Multi conantur **D. Thomam in contrariam sententiam adducere,** et PRÆCIPUE fundantur in auctoritate illa, quam iam supra explicavimus, quando dicit in 2. 2. q. 24. art. 4. ad 3., q. 1. de Virtut. art. 11. [2] « quod propriam vocem ignorant, qui dicunt qualitatem intendi per radicationem, et non secundum essentiam ». Ergo vult S. Thomas, quod intensio fiat per additionem entitatis, non autem per solam radicationem.

Sed iam hanc auctoritatem supra [3]

[1] art. 3. (111 a 11).
[2] *Pa* VIII. 570 b.
[3] 646 a 10.

explicavimus, et de ea videndus est D. Thomas Quodlib. 9. art. 13. [1], ubi inquit: « Cum dicimus caritatem secundum essentiam augeri, denotatur augmentum subiecti, ut sit sensus, ipsa essentia caritatis augetur, sicut cum dicimus album augetur secundum essentiam suam, non autem designatur forma specificans motum, ut sit sensus, augetur secundum essentiam, id est augmentum eius est motus in esse vel in essentia; et sic dicitur augmentum esse secundum quantitatem ». Ecce quomodo Divus Thomas interpretatur, quid sit augeri secundum essentiam, non quidem per additionem novæ entitatis, quasi motus augmenti sit ad novam entitatem sicut ad terminum, sed quia ipsa essentia est res, quæ augetur. Nec obstat, quod aliquando negat D. Thomas caritatem augeri tamquam subiectum augmenti; negat enim, quod caritas dicitur subiectum augmenti quasi inhæsionis et ut quod et sustentans, non tamen quod dicatur subiectum modificationis, quia ipsa forma est, quæ distincto modo explicatur et communicatur subiecto, et sic modificatur ipsa communicatione.

MINUS OBSTAT, quod adducitur ex D. Thoma 3. p. q. 7. art. 12., ubi expresse admittit dari gradus in calore, et consequenter intensio fiet per additionem gradus, non per radicationem. Ac denique additur testimonium Philosophi 4. Phys. textu 84. [2], ubi inquit, « quod sicut ex calido fit frigidum et e contra, quia eadem, quæ erat in potentia, sic et ex calido magis calidum ». Si ergo parificat Aristoteles eductionem magis calidi ex minus ipsi eductioni calidi ex frigido, sicut hoc fit per novæ entitatis productionem, ita et illud. Nec sufficit eductio novi modi, quia hæc non potest intelligi in formis realibus nisi per novam entitatem dependentem a subiecto. Ergo ubi datur maior eductio formæ, datur et productio entitatis.

Ad hæc facile respondetur, quod *in primo loco* D. Thomæ non intelligit nomine gradus novam entitatem additam entitati præcedenti, sed novam participationem eiusdem in subiecto. Et hoc convenienter appellatur gradus, quia sicut anima per gradus, quos habet, diverso modo se explicat in materia, stante eadem entitate, et non omnibus partibus præbet eundem gradum et formalem effectum, ita qualitas diverso modo explicat actualitatem suam subiecto; et diversus gradus non est diversa entitas formæ, sed eadem diverso modo se communicans et effectus præbens.

Ad secundum locum dicitur, quod ex minus calido fit magis calidum, sicut ex frigido calidum, non quantum ad entitatem productam, sed quantum ad entitatem producendi, quia utrobique fit aliquid de novo et habetur terminus a quo et ad quem. Sed tamen quando fit calidum simpliciter, fit ex potentia ad calidum, quando autem fit magis calidum ex minus calido, non est in potentia ad formam, sed ad modum participationis formæ, ut S. Thomas dicit 1. 2. q. 52. art. 2. ad 3. Quod vero dicitur non dari eductionem, nisi sit productio, distinguo: Eductio formæ quoad entitatem non est sine productione entitatis, concedo; eductio formæ quoad novam explicationem et modum participationis in subiecto non est sine productione entitatis, nego. Solum enim est melioratio formæ eductæ et solum productio modi, non entitatis formæ.

Secundo arguitur ratione: Quia intensio est motus realiter distinctus a

[1] *Pa* IX. 597 a.
[2] c. 9. (217 a 33).

prima productione qualitatis et est vera alteratio; ergo debet producere realitatem distinctam a prima qualitate, et non solum aliquem modum, quia alteratio primo et per se est ad qualitatem, et non ad modum, *et quia* virtus intensa ratione intensionis habet maiorem virtutem producendi quam non intensa, quia producit perfectiores effectus; modus autem non est virtus neque producit effectus reales, qui illi specialiter correspondeant. *Nec denique* potest dari novus modus inhærentiæ seu unionis, nisi addatur nova entitas inhærens, alias eadem entitas duplici inhærentia inhæreret. Ergo oportet, quod id, quod additur, sit distincta entitas, sicut est distinctus motus. Ubi autem motus sunt realiter distincti, etiam termini realiter debent esse distincti, alias si esset eadem entitas, etiam motus inter se identificarentur, quia quæ sunt eadem realiter uni tertio, sunt eadem inter se.

Confirmatur, quia alias, si intensio non produceret qualitatem, sed modum, posset per solam productionem modi qualitas produci. Quod patet, quia motus intensionis non habet minimum, sed incipit secundum successionem, non per primum mutatum esse, sed per ultimum non esse. Ergo si per intensionem non producitur entitas, sed modus, potest per intensionem incipere qualitas ab ultimo non esse gradus, et ita tota qualitas incipiet per modos.

Respondetur intensionem esse motum realiter distinctum a prima productione qualitatis, cum possit a diverso agente et pro diverso tempore procedere. Et similiter per se terminatur ad qualitatem tamquam vera alteratio, non tamen ad qualitatem absolute et entitative, sed ad qualitatem sub tali modo, scilicet ut perficiendam et meliorandam, sicut transubstantiatio est actio ad corpus Christi, licet non producat illud absolute, sed sub novo modo. Et in hoc differt intensio ab aliis motibus, quia in aliis acquiritur aliquid distinctum ab illo, quod inerat, ut in augmentatione nova pars, in motu locali novum ubi et locus, in qualitate vero id, quod prius inerat, melioratur et perficitur. Unde non requiritur, quod novam formam producat, sed eandem sub perfectiori modo attingat. Ad hoc autem, ut motus seu actiones distinguantur realiter, non requiritur, quod termini sint realiter et entitative distincti, quasi materialiter, sed sufficit, quod formaliter, alias omnis modus, qui producitur in subiecto, ut sessio, ubi etc. non deberet distincta actione reali produci. Quando autem dicitur, quod quæcumque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se, imprimis intelligitur, quando sunt eadem uni tertio simul, et non pro diverso tempore. Deinde, quod sint eadem uni tertio re et ratione, id est sub eadem ratione et formalitate, non eadem uni tertio quasi materialiter et secundum diversas formalitates, vel secundum quod aliquid est virtualiter multiplex, ut intelligit D. Thomas 1. p. q. 28. art. 3., alioquin multas habet instantias illud axioma.

Quod vero additur qualitatem intensam ratione intensionis habere *plures effectus reales*, qui correspondent ei, in quantum intensa, respondetur istos effectus non correspondere qualitati secundum se, neque soli modo intensionis superaddito, sed ipsi entitati reali formæ, ut subest tali modo. Et ideo ut aliqua virtus vel forma producat novos effectus, non requiritur additio entitatis, sed sufficit eadem entitas secundum diversam formalitatem et communicationem sui, sicut eadem anima secundum gradum sensitivum producit diversos effectus reales quam secundum vegetativum, nec

tamen requirit novam entitatem superaddi ad illos, sed eandem diverso modo communicari in materia.

Quod vero dicitur, *novam inhærentiam* postulare novam entitatem, respondetur novam inhærentiam formæ non præhabitæ in subiecto novam quoque entitatem formæ postulare, formæ vero in subiecto præhabitæ non postulare novam entitatem, sed eandem novo participationis modo subiecto communicare, et sic non tam dat novam inhærentiam absolute quam novam inhærentiæ terminationem, ut in ultimo argumento dicetur.

Ad confirmationem respondetur, quod si intensio non inveniat qualitatem in subiecto, sed illam primo producat, tunc non solum producit modum, sed etiam entitatem; si autem invenit qualitatem productam, solum novum modum superaddit, non novam entitatem, sicut transubstantiatio corporis Christi si non supponeret illud in rerum natura, substantialiter illud produceret, modo autem non producit illud, sed convertit panem in illud sub novo modo.

Tertio arguitur: Quia ubi est realis separatio, est realis distinctio. Sed separatur unus gradus ab alio, v. g. secundus a tertio vel a quarto, ut patet in remissione qualitatis. Ergo isti gradus realiter distinguuntur, et præsertim cum videamus, quod *continuatio calefactionis* est similis primæ productioni et eiusdem speciei, et vera ac propria actio et mutatio, ergo realem terminum et entitatem postulat; nec enim est mutatio sine novitate, neque actio sine termino producto.

Confirmatur, quia activitas virtutis agentis fit maior per additionem partium et multitudinem formæ, sicut ferrum candens activius agit quam flamma stuppæ; ergo etiam intensio fiet per additionem partium, siquidem illa est intensio, quæ facit virtutem aliquam magis activam.

Respondetur gradus numquam separari a qualitate, sed qualitatem ab illis, id est a quolibet eorum seorsum, licet non a tota collectione, quod est signum distinctionis modalis, sicut corpus separatur a quolibet situ vel ubi, nullum vero ubi a corpore. — Quod vero dicitur *de continuatione calefactionis*, respondetur, quod continuatur ratione ipsius qualitatis seu formæ participatæ, et sic est actio eiusdem rationis cum prima productione qualitatis. Est tamen diversa ex parte modi participationis; et ad talem modum producendum requiritur distincta actio et mutatio realis. Nam etiam modi per realem actionem producuntur, ut diximus, sicut ubi et situs et alii similes; et sic talis mutatio est cum novitate essendi saltem in modo, qui est terminus productus.

Ad confirmationem dicemus quæst. seq. agendo de actione et reactione [1] et in q. 7. agendo de densitate [2], ubi ostendemus, quod ratione densitatis seu multitudinis partium non datur maior intensio qualitatis, nisi occasione illarum partium agens producat intensiorem qualitatem. De se enim multitudo partium solum conducit ad conditiones activitatis, scilicet ut velocius vel perfectiori applicatione agens operetur. Quibus tamen conditionibus positis potest agens perfectiorem et intensiorem qualitatem producere, ut ibidem latius dicemus.

Quarto arguitur: Quia non potest intensio fieri secundum perfectiorem modum unionis vel inhærentiæ;

[1] art. 2.
[2] art. 2.

ergo debet consistere in aliqua additione novæ entitatis.

Antecedens probatur, quia unio et inhærentia qualitatis non est divisibilis, sed semper eadem, quia naturaliter inhæret subiecto, et sic inhæret quantum potest. *Similiter* tota inhæret et unitur; ergo non apparet, quomodo crescere possit ista unio, præsertim quando entitas qualitatis est indivisibilis, ut qualitas spiritualis, et in eodemmet subiecto indivisibili intenditur. *Deinde*, quia in ipsa remissione non apparet, a quo producatur minor illa unio seu radicatio caloris. Nam quando calor ut sex remittitur usque ad duo non est a quo producatur unio caloris ut duo. Non ab agente remittente, v. g. ab aqua remittente calorem, cum potius sit agens contrarium, quod non potest producere calorem ut duo. Nec ab aliquo alio agenti, v. g. igne vel aere, quia in illam remissionem non habent influxum, si sit casus, quod tunc non detur ignis approximatus, sed solum aqua remittens. *Et præterea*, si quilibet modus gradualis, v. g. ut duo vel ut quatuor, esset indivisibilis, tunc si remittitur, aut tota illa unio perit aut nihil. Si tota perit, remissio erit corruptio, quia pereunte tota unione perit tota forma unita. Si nihil, est intensum.

Et confirmatur, quia si intensio consistit in maiori unione, ergo qualitas ut intensa, non poterit separari a subiecto, siquidem stante unione non potest separari, sed remota. Ergo si intensio consistit in unione ut intensa, non poterit separari, et sic si Deus separaret albedinem nivis et albedinem hominis, illa non esset perfectior ista.

Respondetur unionem illam habere aliquam latitudinem, sicut supra pluribus exemplis monstratum est. Et cum dicitur, quod inhæret naturaliter, quantum potest, distinguo: quantum potest iuxta exigentiam subiecti et dispositionem agentis, concedo; quantum potest absolute ex vi formæ, nego. Et quia exiguntur tales dispositiones, ut qualitas intensa sit, ideo naturalis illa unio semper facit quantum potest iuxta exigentiam subiecti et capacitatem. Remotis autem omnibus impedimentis et posita dispositione requisita ex parte agentis et passi, non stat qualitatem non intendi; et ista intensio tunc non fit sine intrinseca perfectione qualitatis, quia ipse ordo participationis ad subiectum sic dispositum aliquid intrinsecum est qualitati.

Ad aliam partem argumenti, a quo producatur gradus remissior remoto agente intendente, dico, quod procedit a duplici causa, una per accidens, scilicet ab impediente perfectiorem illum et intensiorem modum unionis, quatenus redditur subiectum indispositum et inhabile, sicut qui tollit dispositiones, ut anima sit in corpore, occidit hominem. Alia causa est per se, scilicet ipsamet forma, ex qua emanat ille modus remissior ex vi prioris actionis, qua unita fuit subiecto ab agente, a quo fuit producta. Quæ actio producentis licet formaliter modo non detur, virtualiter tamen manet manente forma producta, quæ fuit terminus eius. Taliter enim fuit unita subiecto fortiore illa et perfectiore unione, quod virtualiter retinet unionem inferiorem et remissiorem, si dispositiones ad perfectiorem tollantur, eo quod minus perfectum virtualiter continetur in magis perfecto, sicut si tollatur punctum terminans lineam, resultat aliud ex vi prioris productionis quantitatis. Isti autem modi intensionis quasi terminationes quædam sunt, quibus forma magis terminat et subicit sibi potentialitatem subiecti. Determinatur autem, ut resultet potius gradus iste quam ille, v. g. ut duo vel ut tria, iuxta maius vel minus impedimentum oppositi agentis et dispositionem subiecti.

Denique, ad id, quod additur de illo modo, si est indivisibilis, respondetur, quod illa unio est indivisibilis entitative, sicut et ipsa forma, divisibilis autem virtualiter, quia, ut supra [1] diximus, secundum unitatem, quam facit forma cum subiecto, et actualitatem, qua illud reducit ad sui similitudinem, habet illa unio crescere magis et minus, eo quod, licet forma sit tota unita, sed non totaliter. Et sic bene stat, quod entitative sit indivisibilis, respective autem divisibilis seu virtualiter, quia non sub omni respectu et formalitate, qua participari potest, forma est unita, etiamsi tota unita sit, ut statim magis explicabimus in sequenti argumento.

Ad confirmationem respondetur, quod qualitas intensa separari potest, et dicetur intensa non ratione unionis actualis ad subiectum (ista enim destruitur facta separatione), sed ratione ordinis et habitudinis ad subiectum, cui inesse petit non quomodocumque, sed cum tali vel tali modo participationis, qui pertinet ad intensionem qualitatis. Unde sicut in accidente separato non manet inhærentia in actu, sed in aptitudine, qua respicit subiectum, cui debetur, et iste respectus non est in potentia, sed in actu in ipso accidente separato, licet inhærentia ipsa non sit in actu, ita remanet respectus talis vel talis modi inhærentiæ, secundum quem fit intensio. Et licet actu non habeat illam unionem, actu tamen habet respectum et aptitudinem, ut sic uniatur, et ratione illius dicitur actu intensa per ordinem ad subiectum, non cui actu unitur, sed quod actu respicit, et quod ei debetur, ut uni actui tali modo.

Ultimo arguitur: Quia per hoc, quod fiat intensio per istam radicationem, non evitamus inconvenientia alterius sententiæ, quæ ponit per additionem partium. Nam vel ponimus plures uniones eadem forma, quæ sic radicatur et explicatur in subiecto, vel unicam. Si plures, ergo iam admittimus in eodem subiecto plures modos numero diversos, quod in alia sententia evitare intendimus, ne ponat plura accidentia numero distincta in eodem subiecto. Si unicam, vel est divisibilis vel indivisibilis. Si indivisibilis, ergo facta intensione vel remissione, quælibet unio corrumpetur, cum intensio consistat in maiori unione et consequenter corrumpit minorem. Et si est divisibilis, tota corrumpit. Corrupta autem unione corrumpitur forma unita, et sic incidemus in illam sententiam, quæ dicebat intensionem fieri per corruptionem unius partis et additionem alterius.

Et deinde, si quilibet motus intensionis est indivisibilis, ergo non potest terminare motum intensionis, quia motus non solum requirit indivisibilia, sed etiam partes, cum motus sit divisibilis.

Nec potest dici, quod unio entitativa est indivisibilis et virtualiter divisibilis. Nam cum ipsa qualitas dicatur intendi penes modos, et non penes entitatem, et istos modos dicimus esse uniones, ergo in ipsis debemus ponere divisibilitatem et latitudinem. Si autem ponimus, quod entitative sunt indivisibiles et virtualiter divisibiles, rursus restabit alius modus talis unionis, quo divisibilis reddatur, et de illo rursus fiet idem argumentum, an sit divisibilis vel indivisibilis, et sic in infinitum. Si vero dicatur unionem esse divisibilem per partes, ruit fundamentum nostræ sententiæ. Iam enim ponimus partes in unione, et ita si in illa non repugnat non obstante individuatione eius in eadem parte

[1] 649 a 8, 651 b 17.

subiecti, cur repugnabit diversas partes qualitatis dari in eadem parte subiecti? Imo hinc deducitur argumentum contra nostram sententiam, quia per motum intensionis non solum acquiruntur indivisibilia, sed etiam partes secundum distantiam et latitudinem, quam habet. Postquam ergo acquisivit gradum ut duo v. g., immediate post non potest acquirere aliquid indivisibile, sed divisibile. Illud ergo divisibile vel est pars modi vel qualitatis. Si qualitatis, habemus intentum; si modi, ergo modus est divisibilis et consequenter etiam res unita.

RESPONDETUR unionem qualitatis intensibilis esse unicam et eandem entitative, sicut et ipsam formam unitam, cui omnino proportionatur, esse autem divisibilem terminative et respective, quatenus facit maiorem, vel minorem unitatem subiecti, cum forma, eo quod magis illi assimilatur et tollitur confusio potentialitatis, quæ est in subiecto ad plura et reducitur ad maiorem subiectionem ad ipsam formam, quod est facere maiorem unitatem et convenientiam cum illa.

Ut enim supra [1] diximus, duos effectus sortitur forma ex unione: Primus est habere existentiam dependenter a subiecto, cui unitur; et quantum ad hoc, ut diximus, non variatur unio, quia existentia sequitur ipsam entitatem formæ, quæ entitas indivisibiliter est eadem, ut dictum est. Secundus effectus est facere unitatem et convenientiam cum subiecto; et in hoc admittit latitudinem, non in ipsa entitate unionis, quæ non distinguitur a forma, sed in ipsa terminatione et respectu maioris convenientiæ. Neque hoc est dare modum modi vel procedere in infinitum, sed ipsa qualitas unita diversimode perficitur in unitate, quam facit unio quantum ad eius terminationem, qua fit maior convenientia eius cum subiecto reducendo confusionem potentialitatis ad unitatem formæ. Et sic non restat alius modus unionis, sed alius effectus ipsius unionis secundum diversam terminationem ad subiectum et diversam unitatem, quam facit cum illo. Et in hac terminatione seu effectu participationis et convenientiæ unio illa divisibilis est; et hoc est virtualiter esse divisibilem, id est ratione effectus et terminationis, entitative autem esse divisibilem, id est ex parte entitatis seu formæ unitæ. In istis autem effectibus seu terminationibus non est dare plures simul in subiecto, sed successive, quia, cum intenditur qualitas, destruitur præcedens terminatio gradus remissi, et acquiritur nova, quæ perfectior est et continet totam rationem præcedentis gradus, sicut figura tetragonum continet trigonum, id est figura sex angulorum figuram trium, et sicut in quantitate quando crescit, destruitur præcedens terminatio et inducitur nova, non autem duæ terminationes sunt simul nec duæ figuræ. Et sic numquam salvatur, quod duo modi vel duæ terminationes solo numero distinctæ sint simul in eadem parte subiecti.

Ad instantiam, quæ fit ex parte motus intensionis, respondetur, quod licet quælibet terminatio gradualis sit indivisibilis, tamen inter unam terminationem et aliam datur transitus per modum latitudinis et distantiæ in fieri, non quia sint partes qualitatis acquirendæ inter modum et modum, sed quia ipse modus, qui acquiritur, dum est in fieri, est per modum divisibilem, dum est in facto esse, est per modum indivisibilem, sicut in motu locali mutatum esse est indivisibile, et inter duo mutata esse non dantur partes permanentes, sed fluxus et fieri, quod per mutatum esse terminatur et constituitur in facto esse; nec enim procedit de uno indivisibili ad aliud immediate, sed mediante fluxu et fieri, quod habet latitudinem vincendam. Quare non oportet ad motum sive localem sive alterationis assignare plures uniones partiales nec plures partes qualitatis permanentes et in facto esse simul, sed solum in fieri et tendentia, qua de uno termino et mutato esse transitur ad aliud per fluxum et tendentiam. Et cum datur alteratio in qualitate de uno extremo ad aliud seu de qualitate unius speciei ad aliam et transitur per diversas species medias, inter quamlibet speciem mediam datur motus, et tamen non acquiruntur partes intermediæ, sed de una specie fit transitus ad aliam. Medium autem non est species aliqua partialis, quæ ibi inveniatur, sed ipsum fieri qualitatis et fluxus tendens de uno extremo ad aliud est latitudo ipsa vincenda per motum, quia inter quodlibet factum esse datur fieri. Si ergo non est necesse in intensione signare indivisibilia et partes entitativas permanentes, quarum una addatur ad aliam et componat cum alia, sed sufficit dari transitum successivum et fluxum seu fieri de una terminatione ad aliam, sicut cum in quantitate tollitur una superficies terminans et transitur ad aliam, immediate post non invenitur terminatio, siquidem immediate post sequitur pars, sed invenitur tendentia ad terminationem, id est ad aliam superficiem. Quæ vero ab oppositæ sententiæ auctoribus de partibus permanentibus qualitatis et indivisibilibus eas unientibus dicuntur, est facere qualitatem sicut continuum, et ad modum augmenti extensivi quantitatis, sicut D. Thomas dixit imaginari eos, qui qualitatem per additionem augeri putant, in 1. dist. 17. q. 2. art. 2. [1]

[1] 651 b 17.

[1] *Pa* VI. 144 b.
[2] Phil. nat. 1. p. q. 22. art. 1. (447 a 21).
[3] l. c.

QUÆSTIO V.

DE ACTIONE ET REACTIONE.

De actione et reactione agit Aristoteles a cap. 6. huius libri usque ad 10. Nos autem agimus de illa immediate post tractatum de intensione, quia reactio et repassio est generalis quædam conditio in alterationibus physicis et ad corruptionem tendentibus, mixtio autem, et similiter condensatio et rarefactio sunt alterationes minus generaliter convenientes, et ideo de illis agemus post actionem et reactionem.

ARTICULUS PRIMUS.

UTRUM ALIQUID POSSIT AGERE IN SEIPSUM SALTEM PER ACCIDENS.

Hæc est prima conditio requisita ad actionem et reactionem, scilicet ut non sit identitas inter agens et passum. Et quod talis conditio requiratur ad agendum *per se* et directe in aliquod passum, tractavimus 7. Phys. q. 22. [2] An vero saltem *per accidens* et quasi consecutive possit aliquid agere in seipsum, quando scilicet agendo in aliud reflectitur ad seipsum, in præsenti tractabimus. Hoc enim fit vel per reflexionem vel per antiperistasim. Prius oportet fundamenta illa, quæ tradidimus in 7. Phys. [3], in præsenti

uberius explicare; ex illis enim dependet tota huius veritatis resolutio.

Igitur tamquam certum in Philosophia proposuimus præfato loco illud axioma Aristotelis tenendum esse, quod « *omne, quod movetur, ab alio movetur* ». Quod diximus verificari universaliter de omni agente per motum, seu procedente de potentia ad actum, explicaturque a D. Thoma de eo, quod movet et movetur per se primo, ad excludendum id, quod se movet ratione partium, ita ut una pars sit movens et alia sit mota. Tale enim mobile dicitur non movere nec moveri per se primo, sed per partem. Id autem, quod convenit alicui per partem, non convenit per se primo, imo motum in partem nominat Philosophus motum per accidens in 8. Phys. [1], quia ipsi toti convenit per aliud, id est per ipsam partem, quæ distinguitur a toto, alioquin si intelligimus illud axioma, quod omne, quod movetur, ab alio movetur, id est ab alio supposito distincto, falsificaretur in viventibus, in quibus una pars movet aliam, vel ex uno actu proceditur ad alium, et sic dicuntur movere seipsa. Intelligitur ergo prædictum axioma, quod omne quod movetur, non primo et per se movet seipsum, sed ab alio movetur, sive sit aliud tamquam quoddam distinctum, sive sit tamquam pars vel tamquam actus diversus, sicut ex actu finis fit motus ad media, ex principiis ad conclusiones; quod autem eadem res primo et per se sit movens et mota, est impossibile. Et hoc dicimus esse habendum pro principio in Philosophia, quia fundatur in ipsa essentiali natura motus, quæ est de quodam in quiddam, de potentia ad actum, id est per id, quod habet de actu ad id, ad quod est in potentia. Unde Philosophus in præsenti libro 1. de Generat. textu 48. [2] intulit contra Democritum, quod si simile ageret in simile, etiam idem ageret in seipsum, quasi hoc sit maximum inconveniens nec possit ullo modo admitti.

Ex duplici tamen capite potest hoc axioma enervari et restringi: Primo, dicendo, quod non potest idem agere in seipsum et in eandem partem motu generativo vel corruptivo. Nihil enim potest se generare vel se destruere, aliis tamen motibus, ut locali et augmentationis et multo magis motibus spiritualibus, potest idem agere in seipsum et se movere.

Secundo, quod non potest idem agere in seipsum vel se movere secundum eandem rationem, bene tamen secundum diversam, id est secundum quod est in actu, potest se movere, et secundum quod est in potentia, moveri. Nec sequitur, quod erit simul in actu et potentia eodem modo, sed virtualiter in actu et formaliter in potentia. In summa: Sufficit habere virtutem activam in se, ut possit agere in seipsum tamquam in subiectum et per formam in materiam. Et favet S. Thomas q. 8. de Veritate art. 6. ad 7. [3], ubi inquit, quod licet aliquid, quod est in potentia essentiali, non possit seipsum reducere ad actum, sed per aliud, tamen « quod est in potentia accidentali, sicut habens habitum, dum non considerat, potest per seipsum exire in actum, nisi dicatur, quod reducitur in actum per voluntatem, qua movetur ad actu considerandum ». Quod vero dicitur requiri ad motum, quod ex una parte motus transeat ad aliam, et ideo prius ipsa virtus movens debet esse in actu mota, quam moveat et immutet id, quod est in potentia, non cogimur intelligere de

[1] c. 4. (254 b 10).
[2] c. 7. (323 b 17).
[3] *Pa* IX. 124 a.

actu motus, quo constituatur movens in actu, sed de ipso motu, qui est effectus, qui cum successive fiat, prius attingitur una pars quam alia, et sic dicitur exire de uno in aliud.

Nihilominus explicationes istæ sufficientes non sunt, sed **intelligi debet propositio allata in tota sua latitudine et universalitate in quocumque genere motus.** Atque ita ubi invenitur progressio de potentia ad actum, oportet quod non moveat seipsum secundum eandem partem vel secundum eundem actum. Nec sufficit habere virtutem operativam, per quam dicatur aliquid esse in actu ad movendum seipsum, ut est subiectum receptivum motus, sed oportet, quod constituatur in actu ultra ipsam virtutem per aliquem motum, quo moveatur ad aliam partem motus vel ad alium actum. Et hunc motum, per quem est in actu ad movendum, non potest ab ipsamet virtute habere, siquidem illa ut operetur, exigit motum. Ergo quando primo operatur ab alio habet illum; a se enim habere non potest nisi operando, nec operari nisi supponendo motum.

Ratio huius est, quia virtus movens et agens solum est principium *quo* agendi, et similiter est de se indifferens et in potentia ad plures actiones saltem in individuo.

Ex eo autem, *quod est principium quo*, sequitur, quod non sit movens, sed ratio qua aliquid movet, quia omne principium quo debet esse alicuius, quod se habet ut principium quod; unde illud, quod movet, est subiectum, in quo est talis virtus. Ergo oportet, quod concurrat cum tali virtute activa, non ut in potentia neque ut patiens ab ipsa, sed ut agens per illam saltem radicaliter et ut principium quod, atque adeo prout sic non patitur a tali virtute, sed agit mediante illa. Nec oppositum potest percipi nisi imaginando, quod calor, non autem ipsum calidum est calefaciens seu movens, quod est dicere calorem non esse principium quo calefaciendi, quia principium quo est id, quod alicui est ratio agendi, et sic supponit alterum, cui coniungitur ut agenti et moventi quod per talem calorem. Numquam ergo virtus, quæ est principium quo, est movens, et subiectum eius est motum ab ipsa, siquidem hoc ipso quod dico virtus movens, ibi iam intelligitur subiectum movens ut quod; ergo non distinguitur ibi virtus ut movens et subiectum ut motum, sed utrumque ut movens. Et eadem ratione neque forma est movens respectu materiæ, tum quia forma solum est ratio agendi ut quo, ipsa quidem substantialiter et primario, accidentia autem activa ut eius instrumenta, et sic eadem ratio currit ac de illis; tum quia materia sola non est capax motus proprie dicti, sed solum mutationis, motus enim requirit subiectum completum in actu, ut constat ex Philosopho 5. Phys. [1], et ibi advertimus q. 19. [2]

Ex eo autem, *quod ista virtus motiva sit indifferens et ad plura se habens saltem in individuo*, sequitur, quod ipsa non sufficit movere determinate et in singulari nisi ut mota, ita ut prius debeat esse in actu determinate, quam se reducat de potentia in actum. Et huius ratio est, quia si aliqua virtus est in potentia ad producendum aliquid, et non in actu, oportet, quod ut producat illud, moveatur seu mutetur de potentia ad actum, quia ex potentia ut potentia, id est ut est in statu potentiali, non procedit actio. Licet enim ex potentia activa, ut activa est, procedat actio, tamen quatenus

[1] c. 1. (224 b 1).
[2] art. 1. (391 b 15) et 2. (395 b 18).

habet statum potentialem illa activitas, actio non procedit, nisi talis status tollatur, et ipsum tolli est moveri. Vocamus autem statum potentialem, quamdiu aliqua virtus non est ultimo determinata ad aliquam operationem vel effectum, sed ita potest operari hoc, quod est adhuc suspensa, ut operetur aliud, vel potest etiam impediri et non operari. Tunc enim restat aliquid, ut vel expediatur seu tollatur impedimentum, vel ut tollatur suspensio et determinetur in singulari ad hoc potius quam ad illud, et multo magis si debeat determinari ad ipsam speciem actus vel ad aliquam conditionem requisitam. Nihil autem aliud est actuari seu habere statum actualem agendi, quam ultimo determinari determinatione tollente potentialitatem et suspensionem, non tollente potestatem et universalitatem agendi diversos actus, eo quod potentialitas, quamdiu non est determinata, non est adæquata actui seu effectui faciendo nec plene proportionata; restat enim aliquid semper, quo ultimate illi adæquetur, ut exeat actio in singulari. Illa ergo virtus, quæ operatur supponendo potentialitatem ad operandum, oportet, quod mutetur de tali potentialitate ad actualitatem, et talis mutatio non potest nasci a se, quia ut nasceretur, deberet esse sublata potentialitas, ergo ab ipsa potentialitate tolli non potest, sed supponere, quod sit mota, et sic sublata potentialitate operabitur.

Quodsi de se sufficienter sit determinata in actu et nullo modo in potentia, operabitur non per motum et transeundo de potentia ad actum (de quo solum loquimur in præsenti), sed vel per simplicem emanationem vel per actum excludentem omnem potentialitatem ad agendum, qui est actus purus. Emanatio autem licet respectu essentiæ, a qua passio dimanat, non dicat motum, sed simplicem dependentiam, tamen quia hæc essentia habetur a generante producente formam et quæ sunt consequentia ad formam, scilicet proprias passiones, respectu talis generantis et moventis iam supponitur moveri ab alio, et non a se. Quare virtus procedens de potentia ad actum in operando oportet, quod procedat ut mota prius, tollendo talem potentialitatem, et hoc non a se, sed ab alio, quia non potest tolli nisi per operationem, operari autem non potest, quamdiu est in potentialitate. Ergo prius est sublata potentialitas quam operetur, ergo ab alio debet tolli. Et cum non sit processus in infinitum in moventibus, oportet, quod primi motus alicuius operantis reducantur ad causas extrinsecas et illæ tandem ad primam causam.

Nec tamen propter hoc reducuntur omnes isti motus ad proprium generans, sed dicimus, quod ad primam causam, quia ut reducatur ad generans, requiritur, quod sint tales motus, quod pertineant ad ipsum primum statum seu instans primum naturæ et naturam ut genitam et ad motus, qui sunt naturæ ut natura, quia scilicet sunt motus, quibus movetur, non qui præcise movent aliud sicut calefactio ignis non est operatio ei data a generante, quia in illa non explicatur motus naturæ, quia in illo non movetur, sed movet aliud.

Ex qua doctrina **colligitur primo**, quod etiam viventia in suis primis motibus, quibus constituuntur in actu, ut possint se movere in alios actus, indigent movente extrinseco, eo quod etiam in illis primis motibus vere moventur et operantur exeundo de potentia ad actum. Et bene stat, quod vivens eliciat active illum primum motum, et tamen non moveat se, sed ab extrinseco moveatur, quia ille primus motus non se habet ut propria passio ipso vivente mere passive se habente, sed est propria actio,

utpote vitalis egrediens et elicita ab ipso, in virtute tamen generantis et moventis extrinsece, eo quod est vita habita et participata ab alio, et consequenter potest esse mota et inchoata ab alio. Et sic motus cordis et primus motus intellectus et voluntatis ab extrinseco movente sunt, licet ab intrinseco eliciantur, quia cum perfectio viventis consistat in operari, et non in quiescere, et hæc est operatio vitæ, quia scilicet movet se, et movetur, quia per motum movet, necesse est, quod a generante detur illi non solum virtus movendi, sed etiam virtus mota, id est constituta in actu, ut se moveat, siquidem virtus non est in actu, sed in potentia, ut moveat et operetur, et ita indiget moveri et esse motam, ut moveat. Ergo necesse est, quod a generante constituatur virtus viventis mota, quia pertinet ad primum statum naturæ viventis, et non potest esse mota a seipsa ob rationem dictam, quia ut se constitueret motam, deberet operari. Operatio autem cum fiat per motum, supponit esse motam. Debet ergo ille primus motus fieri non a se, sed ab alio extra se, scilicet a quo vita ipsa participatur. Ideoque in primo motu vitæ participatæ non est necesse, quod se moveat vivens, sed quod participet motum vitæ et inchoative vivat, non complete et consummate; incipit enim motu illo se movere, quatenus constituitur in actu, ut in sequenti actu se moveat. Et quia hoc debetur viventi in ipso primo instanti, quia est perfectio propria et illi debita, ideo sicut res inanimata generatur ut quiescens in loco proprio, quia debetur illi quies, per accidens autem, si non sit in loco proprio, movetur a generante, ut tendat ad illum, ita oportet, quod vivens non generetur ut quiescens, sed ut motum, ut moveat. Et sic pertinet ad causam generantem animal dare motum cordis, qui est primus motus vitæ, et ad generans spiritum pertinet dare primum motum intellectus et voluntatis, quo incipiat se movere in illo genere vitæ. Nam etiam vita intellectiva in nobis est participata et operatur exeundo de potentia ad actum, et sic operatur ut mota.

Secundo colligitur primum illum motum cordis vel intellectus aut voluntatis vel quemcumque alium primum motum cuiuscumque rei non posse esse deficientem, si de facto datur, nisi deficiat ipsum movens, sicut si generans est debile, poterit quoque producere motum cordis debilitatum, et similiter si intellectus et voluntas posset moveri in primo suo motu virtualiter vel formaliter ab aliquo agente deficiente, posset quoque ille motus esse defectuosus. Et dico „ formaliter " vel „ virtualiter ", quia licet in omni operatione, quæ de novo incipit, Deus sit primum movens et prædeterminans formaliter, tamen si supponuntur alii actus præcessisse, ita quod illa operatio non sit simpliciter omnium prima, tunc potest in virtute præcedentium actuum incipere motio istius novæ operationis. Nec tenetur Deus movere iuxta modum suum, sed potest se accommodare iuxta modum relictum virtualiter ex prioribus actibus. Et ideo in aliis operationibus, quæ de novo incipiunt, potest aliquis incipere defectuose sine hoc, quod attribuatur defectus primo moventi, sed prius disponenti. Ceterum in motu, qui est omnium primus nec supponit alium etiam ut disponentem, determinatio eius non potest oriri ex aliquo priori actu, nec iuxta illum accommodari primum movens ad movendum, et ita nec formaliter nec virtualiter movetur a se, sed solum a primo motore operante iuxta modum suum, et non iuxta accommodationem relictam ex aliquo priori actu in ipso mobili. Unde ex vi talis motus non

potest sequi aliquis defectus in mobili. Et licet propter indifferentiam suæ potentiæ et libertatem possit non operari et non sequi illum motum primi motoris, quia movet non cogendo libertatem nec tollendo, tamen ex hoc non sequitur, quod possit illud mobile deficere et peccare, sed solum potest non facere per negationem aut suspensionem actus, non ex vi dictaminis alicuius deficientis, sine quo nulla omissio vel commissio peccaminosa est voluntaria. Et ita aliud est posse non facere, quantum est ex meritis potentiæ et obiecti, quod pertinet ad libertatem, ut non operetur coacte, aliud est posse non facere peccando, quod requirit facere cum deficientia in principio volente et in dictamine proponente, quod dictamen in illo statu primæ operationis non est dabile, cum a solo Deo moveatur, sicut nec in beatitudine ratione status optimi nec in Christo ratione personæ divinæ. Et sic a posse non facere ad posse non facere peccando semper mutatur appellatio etiam respectu eiusdem actus.

Tertio colligitur, quod actus immanens licet recipiatur in agente, non tamen est idem movens et motum primo et per se, et similiter in emanatione passionum, ut frigoris ab aqua calefacta. De primo constat, quia licet sit idem agens et recipiens actionem, non tamen est idem movens et motum, quia, ut dictum est, aliud est elicere actum, aliud movere et moveri. Nam etiam virtus eliciens debet esse mota, ut eliciat, et sic prius est moveri quam elicere actionem. Non est autem contra rationem virtutis activæ, quod sit in potentia ad sustentandum actionem, et ut sibi inhæreat. Est tamen contra rationem potentiæ activæ, ut agat et eliciat actionem, si est in potentia determinabili et suspensa ad agendum, quæ indeterminato non potest tolli ab ipsa per suam operationem, si quidem ut operetur, exigit determinari. Et ideo esse movens et motum opponuntur circa idem tamquam potentialitas indeterminationis et actualitas determinationis ad agendum. Potentia autem sustentans in esse et recipiens per inhæsionem, non pugnat cum ipsa virtute activa ad agendum, quia posse sustentare aliquam actionem vel formam etiam fundatur in actualitate essendi, quia perfectius est esse sustentans quam inhærens. Præterquam quod actio immanens non secundum idem procedit et recipitur. Nam procedit in intellectu a potentia et specie, recipitur autem in sola potentia; in voluntate vero procedit ab appetitu ut actuato per propositionem obiecti et moto a cognitione, recipitur vero in sola potentia voluntatis.

Quod vero attinet ad emanationem propriæ passionis, iam ostendimus in q. 12. Phys. [1] et q. 23. [2], quomodo emanatio non distinguatur ab actione generantis. Et ita iam supponit aliquid distinctum, a quo procedat et a quo sit, quod iterum ostendemus uberius q. 2. de Anima art. 2.

Ultimo sequitur bene posse aliquid movere seipsum per hoc, quod una pars moveat aliam, quod etiam verificari potest de motu corruptivo. Constat hoc, quia in vivente una pars agit in aliam, et una pars ægra potest corrumpere sanam, et nutritio fit per hoc, quod una pars corrumpit alimentum et generat carnem in aliquo sibi propinquiori. Non tamen potest effective aliquid se generare, quia sic esset, ut generaret, et non esset, ut generaretur, et consequenter neque potest effective se corrumpere procedendo de esse ad non esse, quia corruptio sequitur ad generationem, quæ semper est circa alterum, non circa se.

[1] Phil. nat. 1. p. q. 12. art. 4. (268 a 19).
[2] art. 1. (464 b 13).

De antiperistasi.

Supposito, quod nihil potest agere in seipsum immediate et directe, quod est agere per se, restat videre, an possit per accidens, scilicet secundum actionem aliquam reflexam. Contingit autem reflexio ista dupliciter: *Uno modo* per hoc solum, quod aliqua actio inveniat aliquod obstaculum, ne ulterius transeat, sed qualitas ibi recepta rursus agat in suum agens, a quo educta est, vel in medium, per quod transivit, et sic in ipso medio intensior reddatur. *Alio modo* invenitur qualitas aliqua crescere ex eo, quod agens circumdatur a contrario fortiori, qua circumdatione posita reflectit qualitas ad se, quia non potest transire per contrarium, sed tunc non fit reflexa eiaculatio a contrario, sed solum circumobsistentia, quæ non potest vincere totam activitatem agentis contrarii, et ideo reflectitur ab illa in seipsam magisque intendit se. Et ista circumobsistentia græce dicitur antiperistasis, quasi circumdatio et circumobsistentia contrarii.

Dari autem istam antiperistasim experientia comprobatur. Videmus enim in æstate aquas subterraneas esse frigidiores, in hieme calidiores, quia in hieme circumdante frigore et constipante terram calor, qui vel ab æstate vel ab exhalationibus calidis erat ibi inclusus, non permittitur exire, et ita ad se rediens intendit calorem aquæ, in æstate vero laxata terra permittitur ille calor exire et aqua redit ad suam frigiditatem.

Quæritur ergo, quomodo illa qualitas agat in seipsam et se intendat, et a quo fiat illa actio antiperistatica.

In quo supponendum est, per talem antiperistasim vere intendi et perfici qualitatem, non solum secundum apparentiam nec solum secundum condensationem neque secundum actionem intentionalem, sed vera et propria intensione. Quod licet aliqui negaverint, nihilominus in hac parte experientiæ fidendum est, quæ est mater Philosophiæ, cum in contrarium non obstet aliqua ratio, quæ experientiam sensuum corrigat. Et talem antiperistasim ponit Aristoteles 1. Meteorolog. [1] et ibi S. Thomas lect. 14. [2] et 15. [3], ubi hoc reducit ad experimentum, quod iam attulimus de aqua subterranea in æstate et hieme.

Nec potest dici, quod ibi est deceptio sensus, quasi manus calida applicata aquæ fontis videatur sibi frigidior, non quia frigida est, sed quia manus est calida. Nam contra est, quod eadem manus tangens aliam aquam communem et illam subterraneam sentit differentiam inter hanc et illam. Ergo non potest reduci ad solam dispositionem manus, quæ unica tantum est, sed ad diversam dispositionem aquæ. Imo si manus frigidæ reddantur sicut in hieme et tangant illam aquam fontis et aliam calidam, discernunt differentiam frigiditatis in illa, et non in ista; ergo non est ibi deceptio sensus. *Similiter* hoc non fit per maiorem addensationem vel raritatem aquæ, tum quia aqua densior, qualis est aqua maris, si non ponatur intra terram, non sentitur frigida, ergo non provenit illa

[1] c. 10. (347 b 6); c. 12. (348 b 2, 349 a 8).
[2] *Le* III. 366. n. 16.
[3] l. c. 371. n. 10.; 372. n. 13.

frigiditas ex maiore densitate neque calor ex maiore raritate, quia stante eadem raritate aqua calida redditur intra terram, et non extra. Præterquam quod eadem manet difficultas, a qua causa proveniat ista maior addensatio vel rarefactio, et ridiculum videtur negare experientiam de maiore calore vel frigore, quod experimur in aqua, et affirmare de raritate et densitate, quam non experimur. *Denique* neque hoc fit per solam actionem intentionalem, et non per physicam intensionem caloris vel frigoris. Nam species intentionales, quæ solum sunt repræsentativæ, non intendunt alterative ipsam qualitatem. Videmus autem per antiperistasim effectus reales et physicos, qui non possunt reduci ad species intentionales, ut quando aqua ita frigescit, quod congelatur, aut exhalatio ita calefit per antiperistasim, quod igni-tur. Ergo hoc non potest reduci ad actionem intentionalem; præterquam quod calor vel frigus non emittunt ex se species intentionales perfectiores seipsis. Ergo a talibus speciebus non potest fieri maior intensio qualitatis realis, quia intensio fit a maiori et perfectiore virtute. Et ex eadem ratione non potest dici, quod in antiperistasi qualitas reflectens sine alia causa intendit præiacentem, quia qualitas reflectens cum originetur a præiacente, supra quam reflectit, non potest esse maioris virtutis quam ea, a qua procedit, ergo per se solam non potest eam intendere, quia intensio fit a maiori virtute, et simile non potest agere in suum simile, ut seq. art. dicemus.

Quare his omissis dicendum est, quod **maior illa intensio causata in antiperistasi habet causam per accidens et causam per se.**

Causa per accidens est obsistentia contrarii, ratione cuius impeditur actio ultra transire et refrangitur, quando contrarium obsistens non est ita vehemens, quod possit totaliter extinguere contrarium, ita tamen forte, quod possit refrangere. Causa autem per se talis intensionis aliquando est causa intrinseca et particularis, aliquando extrinseca et universalis. Est causa intrinseca et particularis, quando posita antiperistasi crescit in qualitate sibi innata et ex eius visceribus proveniente, v. g. quando aqua circumdante calore amplius frigescit, ut aquæ putuales in æstate. Et tunc dicimus, quod sicut frigus emanat ab ipsa aqua et solum propter impedimentum oppositum non emanabat in tota sua perfectione, ita cum obsistente contrario fit reflexio ipsius frigoris, tollitur magis impedimentum et melius disponitur ipsa aqua ad emittendum frigiditatem perfectiorem, tum quia natura conatur vincere contrarium, et ita ad maiorem sui conservationem fortius agit; tum quia reflectente frigore manet corpus proximum, quod tangit aquam, minus calidum minusque impediens emanationem ipsius, frigore enim in ipsum reflectente afficitur; tum denique, quia circumdante calore evaporantur exhalationes adustæ, si quæ ibi sunt relictæ, et sic redditur aqua minus oppressa et magis libera, ut in suam proprietatem se reducat.

At vero si per antiperistasim crescit aliquid in qualitate non propria, sed extranea, ut quando aqua fit calidior vel exhalatio sicca magis etiam calefit, quæ qualitas non potest dimanare ex ipsa natura aquæ vel exhalationis, tunc dicendum est, quod causa directa illius maioris intensionis est illud agens, quod ibi primo posuit virtutem caloris. Quodsi non sit sufficiens ad tantam intensionem, et tamen crescat qualitas in ea, tunc oportet, quod adiuvetur ad illam maiorem intensionem vel etiam ad generandum ignem a causa universali, quæ est cœlum, ad quod pertinet huiusmodi defectibus succurrere, quando non est agens proximum determinatum, a quo fiat effectus. Cœlum autem positis dispositionibus necessariis agit usque ad formam substantialem, sicut quando iugulatur animal vel suffocatur, laqueus vel ferrum non generant cadaver, sed removendo dispositiones requisitas ad temperamentum animalis et ponendo quæ sufficiunt ad inanimatum, cœlum ipsum generat formam cadaveris. Sed quia cœlum utpote causa universalis non determinatur ad producendum talem vel talem formam nisi posita aliqua dispositione ex parte corporis inferioris, ideo quando qualitas extranea intenditur per antiperistasim, etiam usque ad generationem alicuius substantiæ, v. g. ignis, dispositio ibi est maior congregatio caloris et reconcentratio eius ex circumdatione frigoris, ut docet Divus Thomas 1. Meteorolog. lect. 14. [1] Atque ita congregatio illa calidi est dispositio, productio vero intensioris caloris vel etiam ignis est a cœlo, siquidem ponenda est causa extrinseca huius qualitatis extraneæ, et non sufficit illud agens, quod illam primo produxit quia, ut supponimus, debilem virtutem produxit. Ergo oportet, quod reducatur ad cœlum, quod est causa extrinseca universalis. Quod vero aliqui, ut P. Suarez disp. 18. Metaph. sect. 9. n. 19. et 20. et Rubio [2], hic dicunt aquam reddi calidam in hieme propter exhalationes calidas, quæ a sole extrahebantur a terra, sed non fuerunt perfecte elevatæ, et ideo manserunt circa terram vel aquam et calefaciunt illam, hoc non sufficit: Tum quia non semper extrahitur tanta copia exhalationum ex omnibus locis subterraneis nec de eo nobis constat, et tamen in omnibus subterraneis invenitur aqua calidior; tum quia manet eadem difficultas, quomodo illæ exhalationes possunt intendere illum calorem in aqua ultra proprium gradum caloris, quem habent ex eo solum, quod circumdantur a frigido; tum denique, quia iam assignatur pro causa directa illius caloris agens illud, quod talem calorem illis exhalationibus impressit, quod fuit sol. Unde si intendatur magis ille calor, necesse est recurrere tamquam ad causam directam ad ipsummet solem, qui illum calorem primo produxit, vel ad aliquam causam fortiorem, quæ calorem illum intendat, quæ non apparet alia quam ipse sol vel cœlum.

Ex ista antiperistasi nascuntur multi EFFECTUS, qui mirabiles apparent eo, quod habent pro causa contrarium obsistens, sicut quod fulmen generetur intra nubem humidam in exhalatione sicca; quod iniecta aqua in calcem vivam vel in prunas fortius erumpat calor, quia per humectationem condensantur aliquæ partes et resolvuntur plures vapores calidi in calce vel fortius etiam intenditur calor in prunis contra illud frigus et humectationem aquæ condensantis partes prunarum. Et alia multa exempla possunt occurrere, de quibus in libro Meteorologicorum. In his tamen omnibus non est idem movens et motum, sed reducuntur in diversa, tam ex parte causæ directæ quam per accidens, ut ostensum est.

De intensione medii per reflexionem qualitatis.

Contingit interdum qualitatem emissam per aliquod medium invento aliquo obstaculo ipsum medium fortius alterare, sicut radii solis interdum emissi reflectuntur et ipsum medium calefaciunt. Propter quod

[1] *Le* III. 366. n. 16.
[2] 1. de Generat. et Corrupt., tract. de Actione et Reactione, q. 7. n. 121.

ista ultima regio aeris calidior est, quam secunda, ubi concrescunt nubes, quia illuc reflexio radiorum non pervenit.

Et est dubium, a qua causa fiat illa maior intensio, siquidem tam radii directi quam reflexi sunt eiusdem intensionis, atque adeo vel simile aget in simile vel idem in seipsum. Et non solum fit per istam reflexionem intensior calor, qui virtualiter tantum continetur in luce, sed etiam ipsa lux magis intenditur, sicut videmus, quod lux candelæ, si retro ipsam ponatur corpus opacum, intensius illuminat ipsum medium, quia ab opaco resilit lux ad medium.

Supponimus autem in ista reflexione vere intendi qualitates istas, sive calorem sive lucem, quia experientia continua id testatur, cum videamus non solum ipsum corpus opacum, unde fit reflexio, sed etiam medium ipsum reddi clarius aut calidius, ut patet, quia si in ipso medio ponatur scriptura, facilius legitur et melius videtur; ergo signum est ipsam lucem intendi in medio, et ita non potest recurri ad maiorem densitatem, quia aer ipse non est densior in reflexione radiorum quam in directa emissione. Dicere autem, quod non intenditur lux illa, sed quod plures luces numero distinctæ in eodem subiecto ponuntur, sicut cum plures candelæ accenduntur in aliquo loco, hoc est impossibile, quia duo accidentia numero distincta non sunt in eodem subiecto, ut q. 9. ostendemus [1]. Quodsi ponerentur, adunarentur in unum, sicut duæ aquæ fiunt una aqua, quando coniunguntur. Plures autem candelæ magis illuminant aliquem locum, quia quælibet diversam partem attingit, in qua erat lumen debilius, et sic plus illuminant, quam si esset una tantum candela, et ideo non est simile.

Quare inquirendum restat a qua causa proveniat illa maior intensio lucis in eadem parte medii. Nec enim potest ad solam densitatem corporis opaci, unde fit reflexio, reduci, tum quia densitas opaca non importat maiorem lucem neque illam, quam recipit, intendere potest, cum sit qualitas diversæ rationis; tum quia lux non transit superficiem primam corporis opaci, alioquin si transiret, illud, per quod transit, esset transparens, et non opacum. Si autem in sola superficie recipitur, ibi non est densitas, ratione cuius lux ipsa magis congregetur, quia densitas non est proprietas superficiei, sed corporis, cuius tamen partes non penetrat illa lux.

In hac difficultate duo involvuntur: *Primum* et principale est, quomodo in actione reflexa unum simile agat in aliud simile et magis intendat illud, v. g. lux ut duo reflexa agat in lucem ut duo directam, et de hoc agemus in seq. art., ubi omnes difficultates allatas dissolvemus. *Secundum* est, an in ista actione reflexa idem agat in seipsum saltem per accidens et supposita reflexione.

Et ad hoc dicimus in præsenti, **quod etiam in actione reflexa una pars agit in aliam, non eadem in seipsam.**

Cum enim illa lux emittitur e luminoso, certum est, quod lux recepta in una parte et inhærens illi non transit in aliam. Nec enim unum accidens migrat e subiecto, sed producit aliam lucem et multiplicat illam ab una parte in aliam. Unde quando illa lux tangit corpus opacum ibique inhæret et propter opacitatem non transit ulterius, agit illa lux reflectendo in medium, et sic numquam agit in seipsam, sed in partem distinctam, siquidem intensiorem qualitatem producit in ipso medio, medium autem distincta pars est a corpore opaco, unde fit reflexio. Quomodo autem obsistente contrario et reflectente illuminatione intensior lux generetur et a qua causa proveniat illa maior intensio, ad seq. art. pertinet.

[1] art. 5.

Articulus II.

Utrum simile possit agere in suum simile.

Ostenso, quod idem non potest agere in seipsum, restat videre, an possit agere in simile, quod est quasi alterum se.

Est autem supponendum, quod tripliciter potest esse aliquid simile vel dissimile alteri: *Primo* in ipsa specie qualitatis, v. g. quod utrumque habeat vel non habeat calorem. *Secundo* quantum ad gradus, ut quod utrumque sit eiusdem gradus caloris, v. g. ut quatuor vel ut duo. *Tertio* quantum ad conditiones agendi vel patiendi, ut quod sint eiusdem raritatis aut densitatis, figuræ vel situs et reliquarum conditionum, quæ aliquo modo conducere possunt ad agendum vel patiendum.

Inquirimus ergo, an, quando agens et patiens habent istam similitudinem, sive omnes istas tres sive aliquam illarum, possit agens agere in passum. Et loquimur de actione, quando incipit, non quando consummatur. Nam in fine actionis potius agens et passum debent esse similia, cum ad hoc tendat actio, ut assimilet sibi passum. Nec est difficultas de agentibus æquivocis, quæ manifeste sunt dissimilia non solum passo, sed etiam effectibus, sed loquimur de univocis, in quibus licet effectus sint similes ideoque in consummatione actionis etiam passum debeat esse simile agenti, tamen a principio debet esse dissimile, ut ad similitudinem istam producatur.

Dico ergo primo: **Quando agens et patiens sunt similia triplici illo modo similitudinis, non potest dari actio, et ita formaliter loquendo simile non potest agere in simile, sed debet aliquo modo esse dissimile a principio.**

Est communis sensus Philosophi traditurque ab Aristotele in hoc libro 1. cap. 7. [1] et ibi a D. Thoma lect. 19. [2] et aliis multis locis. Et ratio est manifesta, quia unumquodque patitur, in quantum est in potentia, et agit, in quantum est in actu. Ergo passum ut passum non debet esse simile omnino agenti, quia si esset simile, deberet utrumque esse in actu vel utrumque in potentia, et sic non fundaret unum actionem et aliud passionem.

Confirmatur: Nam agens si vere agit, oportet, quod aliquid ponat de novo, quod antea non erat. Ubi enim non fit aliquid de novo, nihil fit, sed actum est, et solum ponit id, quod antea erat. Ergo ut fiat aliquid de novo, oportet, quod modo sit, quod antea non erat, et consequenter sit dissimile passum in principio actionis ipsi agenti, utpote non habens in principio, quod postea in fine. Et in hoc fundatur commune dictum, quod agens intendit assimilare sibi passum, et quod actio procedit a victoria agentis supra passum. Hæc enim omnia requirunt dissimilitudinem inter agens et passum a principio actionis.

Dices: Inter similia est minus resistentiæ, ergo est facilior actio. *Item* similia facilius conservant suam virtutem, sicut duæ manus se calefa-

[1] 323 b 29.
[2] *Le* III. Append. V. n. 5. et 6.

ciunt et conservant calorem, licet æque calidæ sint; ergo simile agit in simile, saltem quando agendo se conservant.

Respondetur inter duo similia esse minus resistentiæ positivæ, magis autem negativæ, quia est incapacitas recipiendi novum terminum, nisi sit aliqua dissimilitudo in recipiente, alias iam illum haberet, non autem de novo recipit. Et ideo non est facilior actio, quando est tanta similitudo, ut non possit aliquid de novo fieri in subiecto. *Ad secundum* dicitur conservationem caloris in manibus non fieri intendendo et augendo ipsum calorem nec eundem producendo, sed a contrariis defendendo. Si autem una manus produceret in altera calorem vel illum intenderet, supponeret in altera vel non esse calorem, vel non esse tantum.

Dico secundo: **Si agens sit simile passo in specie, dissimile autem in gradu et conditionibus requisitis, potest agere in passum.**

Conclusio est certa et communiter admissa ipsaque experientia constat. Nam calidum excellens potest agere in calidum remissum illudque intendere et assimilare sibi, et tamen constat iam habuisse speciem caloris.

Tota difficultas reducitur ad hoc, an possit simile agere in simile tam in specie quam in gradu, dummodo sit dissimile ex parte conditionum, puta quia est *magis densum vel rarum*, siquidem experientia videtur monstrare, quod calor in materia densa, ut in ferro ignito vel carbone, vehementiorem calorem producit, quam flamma in stuppa, et non quia habet calorem intensiorem, cum flamma habeat calorem ut octo, siquidem est ignis, ergo quia habet materiam densiorem.

In hac difficultate aliqui sentiunt densitatem materiæ conducere ad effectum intensiorem, ita ut virtus seu activitas sequatur multitudinem formæ in materia, non autem intensionem formæ, ut sentit Mag. Soto [2] Phys. q. 4. ad 5., Toletus [1], Niphus [2] et alii.

E contra vero alii existimant activitatem formæ solum desumi penes intensionem et gradus, non penes densitatem aut raritatem, atque ita non posse agere calidum ut quatuor quantumcumque densum in aliud calidum ut quatuor magis rarum, atque ita dicetur perfecte simile agens et passum, quando assimilantur in specie et gradu qualitatis, etiamsi in densitate et raritate aliisque conditionibus dissimilia sint. Ita Mag. Bañez 1. de Generat. cap. 9. q. 2., Carmel. disp. 8. q. 2. § 2., Conimbric. [3], Suarez [4], Rubio [5] aliique plures, quos citant. Quorum *fundamentum* est, quia ratio formalis activitatis et virtutis sumitur ex forma et ex actu. Unumquodque enim agit, in quantum est in actu, est autem in actu per formam, quæ tollit potentialitatem. Ergo quamdiu non crescit in ista actualitate, non crescit ratio formalis agendi neque activitas. Densitas autem et raritas non pertinent ad formam caloris v. g. vel frigoris, sed ad aliam qualitatem, quæ oritur ex constipatione vel ampliatione partium materiæ. Ergo ex vi illius non est maior activitas nec aliqua dissimilitudo quantum ad rationem formalem caloris respectu passi habentis æqualem gradum caloris. Et ita densitas et raritas solum pertinebunt ad maiorem extensionem qualitatis, non ad maiorem intensionem qualitatis, et sic conducent ad aliquos effectus extensivos, ut quod agens velocius et citius agat et ad maiorem sphæram se extendat.

[1] 1. de Generat. et Corrupt. q. 13.
[2] 1. de Generat. et Corrupt. com. 195.
[3] 1. de Generat. et Corrupt. c. 9. q. 2., præsertim art. 3.
[4] disp. 18. Metaph. sect. 9. n. 7.
[5] 1. de Generat. et Corrupt., tract. de Actione et Reactione q. 5. n. 90.

Nihilominus dico tertio: **Densitas et raritas et aliæ similes conditiones ad agendum requisitæ non augent activitatem et virtutem agentis formaliter et directe, conducere tamen possunt indirecte et per modum cuiusdam dispositionis, ut virtus aliqua, quæ debilior erat, fortificetur et intensior fiat virtute agentis in medio habente talem dispositionem, quæ non potest ita intense produci in medio carente illa.**

Itaque nonnumquam conditiones istæ conducunt, ut resultet maior et intensior activitas, non quidem ab ipsis, sed ab agente, præsupposita tamen tali dispositione aut conditione ipsarum; et posita tali intensione poterit corpus densum fortius et intensius operari, non ratione densitatis vel aliarum conditionum, sed ratione maioris intensionis.

Prima pars satis videtur convinci fundamento secundæ sententiæ, et constat etiam, quia materia sive densa sive rara potest esse in potentia, ut sit magis vel minus calida. Ergo etiam in ipsa densitate potest esse diversitas graduum caloris. Ponamus ergo, quod sit calor ut sex in materia densa, inquiro, in alia materia rara vel possunt etiam esse sex gradus caloris vel non? Hoc secundum dici non potest, quia possunt in materia rara esse usque ad octo gradus, siquidem potest inflammari et in ignem converti, ergo a fortiori potest habere sex. Tunc ergo utraque materia, tam rara quam densa, est in potentia ad perfectiorem gradum, scilicet ad septem, ergo non poterit agere et producere calorem ut septem, sed solum ut sex, siquidem solum operatur ratione, qua est in actu, non qua est in potentia. Sed hos etiam gradus ut sex potest producere calor in materia rara, ergo sunt æqualis activitatis, siquidem habent æquales effectus, scilicet calorem ut sex, licet una tardius altera operetur, ad maiores autem gradus sunt in potentia. Ergo ex præcisa ratione densitatis formaliter et directe non sequitur, quod aliquis calor intensior fiat, nisi aliquid amplius addatur.

Secunda pars conclusionis difficilior est nec in ea omnes conveniunt, ut videri potest apud P. Suarez disp. 18. Metaph. sect. 9., Rubio tract. de Actione et Reactione q. 8. [1], Murcia disp. 4. q. 4. Sunt enim in hac parte *duo principia* ab aliquibus tamquam certa admissa, quæ omnem intensionem videntur excludere: *Primum*, quod ex maiori densitate corporis et multitudine materiæ non fit virtus intensior neque effectus perfectior, licet eundem effectum velocius producat. *Secundum*, quod virtus diffusa per medium, cum magis ac magis debilitetur, non potest in parte remota intensiorem effectum producere, etiam si ibi inveniat maiorem dispositionem, v. g. maiorem densitatem aut raritatem et similia. Quæ principia admittit Murcia, ubi supra, sequens P. Suarez cit. sect. 8. n. 31. Sed tamen idem Suarez postea sect. 9. in fine, propter argumentum, quod deducitur ex actione reflexa, coactus est unum ex illis principiis negare et magis inclinat ad negandum hoc secundum. Et revera nos censemus negandum esse ex doctrina, quam tradidimus 7. Phys. q. 22. art. 2. [2] et nunc amplius explicabimus.

Sentio ergo utrumque hoc principium esse moderandum iuxta sententiam S. Thomæ. Nam imprimis, ut omnes fatentur,

[1] n. 137.; q. 5. n. 90. § *His suppositis*.
[2] 452 a 10.

non repugnat virtutem emissam ab aliquo agente habere in remotis aliquem effectum, quem in propinquo non potest propter indispositionem subiecti, ut optime tradit S. Thomas 7. Phys. lect. 4. [1] et in 2. dist. 15. q. 1. art. 2. ad 6. [2], ubi inquit, « quod cuiuslibet agentis habentis situm actio prius recipitur in medio quam in termino, non tamen oportet, quod recipiatur in utroque eodem modo, sed secundum quod existit dispositio utriusque, sicut piscis, qui detentus in rete, stupefacit manum, præter hoc quod stupefaciat rete, quod stupefactionis capax non est ». Sicut ergo virtus emissa licet longius progrediatur, potest effectum aliquem non debilitatum sortiri in distantia remota (intra suam tamen sphæram), quia ibi invenit dispositionem convenientem, et non ante, et tunc virtus illa, quæ transeundo per medium videbatur debilitata, efficaciter operatur inventa congrua dispositione, cur similiter non dicemus, quod licet in medio formaliter sit qualitas debilitata, quia diffunditur uniformiter difformiter, tamen virtualiter, in quantum est virtus fortioris agentis, retinet vim efficiendi effectum intensiorem, ubi invenerit densiorem materiam, quæ aptior est, ut producatur intensior effectus, non propter ipsam densitatem præcise, sed propter vim caloris seu qualitatis diffusæ, qui potest diviso modo explicari et fortificari in medio diversimode disposito, etiamsi longius distet, quia numquam illa qualitas amittit, quod sit virtus agentis fortioris, et ita quod virtualiter contineat vim producendi effectum intensum, ubi invenerit dispositionem aptam, licet in se formaliter debilitata sit.

Et hoc ipsum in terminis loquens de densitate et raritate medii ostendit D. Thomas 3. Meteorolog. lect. 6. [3] in digressione de coloribus iridis, ubi inquit: « Quod autem lumen in medio habeat debilius esse quam in corpore lucido, satis manifestum est, quia medium, quod est perspicuum, est rarum, et lumen propter raritatem medii facile pertransit et non est multæ permanentiæ in eo. Sed in corpore illuminato est densitas, quæ corpus lucidum et etiam lumen aliqualiter terminat, et propter densitatem talis corporis lumen in eo est maioris permanentiæ. Et in huius signum lumen existens in medio debilius operatur quam existens in corpore lucido vel illuminato; debilior autem operatio consequitur debilius esse, quia modus operandi consequitur modum essendi ». Ita Divus Thomas. Quibus ultimis verbis aperte fatetur lumen reddi intensius in corpore densiori quam in medio rariori, per quod transit, et consequenter in remotiore distantia posse fortius operari quam in propinquiori propter diversam dispositionem recipientium. Denique, coniunctionem diversorum luminum facere intensius lumen et multiplicare ipsum, quando radii concurrunt ad idem punctum, aperte docet D. Thomas in 2. dist. 13. q. 1. art. 3. ad 2. [4] et super cap. 2. Dionysii de Divinis Nomin. lect. 2. [5] Ergo in sententia D. Thomæ negandum non est, quod propter maiorem coniunctionem radiorum vel multitudinem et spissitudinem materiæ potest agens intendere suam qualitatem, quam in medio rariori non intendebat ex defectu dispositionis, quamvis id non fiat formaliter a densitate vel raritate, sed ab agente diffundente illam qualitatem supposita tali dispositione, idque poterit facere in remoto, etiamsi in propinquiori parte non fecerit ob defectum dispositionis.

Et FUNDAMENTUM sumitur ex actione reflexa luminis vel caloris, quia quando lux vel calor reflectitur, partes illæ propinquiores angulo reflexionis recipiunt intensius lumen et vehementius. Et quanto illud corpus, unde fit reflexio, fuerit densius aut tersius, tanto lumen intensius producit, ut quando reflectitur a speculo vel ab auro. Et hoc non potest fieri ab ipsa densitate vel opacitate corporis formaliter loquendo, nec est necesse recurrere ad causam universalem, quæ est cœlum, ergo fit ab ipsa virtute agentis, quatenus virtualiter habet producere intensiorem effectum tamquam instrumentum sui agentis, ubi meliorem invenerit dispositionem.

Minor constat, quia densitas vel opacitas non sunt virtutes productivæ lucis, sed omnino illi dissimiles, nec oportet recurrere ad causam universalem, nisi quando omnino deficit causa particularis, quæ in præsenti non deficit, scilicet ipsa virtus agentis diffusa, in quantum instrumentum eius est. Maior autem deducitur ipsa experientia. Nam ex reflexione lucis videmus ipsum aerem reddi clariorem, quia melius ibi aliquid videtur aut legitur. Videmus etiam ex corpore densiore et tersiore ita intendi lucem, ut producat et eiaculetur aliud simile lumen usque ad aliud corpus, unde dicitur 1. Macchabæorum cap. 6. [1]: « Refulsit sol in clypeos aureos et resplenduerunt montes ab eis ». Videmus etiam calorem per reverberationem radiorum ita crescere, quod aliquando generat ignem. Ergo illud calidum intensius fit, et non solum extensius, siquidem etiam ignem producit. *Similiter* constat ignem inflammare stuppam vel sulphur distans, et non aerem intermedium, quia invenit dispositionem in stuppa, ratione cuius potest crescere calor usque ad octo, qui in medio non crescit, sed formaliter minor erat calor in parte magis distanti, siquidem uniformiter difformiter diffunditur. Ergo signum est a qualitate minus intensa formaliter posse produci intensiorem posita tali vel tali dispositione, eo quod virtualiter est intensior, in quantum est virtus et instrumentum substantiæ, et sic habet vim ad producendam totam intensionem usque ad dispositionem ultimam, si invenerit subiectum aptum, et cum illum invenit in distanti, ibi producet illam.

Ad hæc varie respondent auctores.

ALIQUI negant in reflexione luminis esse lumen intensius, sed visum videre clarius, quia movetur ab ipso corpore denso, a quo fit reflexio, solum autem lumen fieri maius extensive.

Sed obstat, quia ipsum corpus, a quo fit reflexio, non potest clarius vel melius movere nisi ratione maioris lucis, quæ est ratio movendi; ergo si intensius et clarius movet, etiam intensius lumen est.

ALII dicunt in reflexione lucis dari quasi duo luminosa, quia illud, a quo fit reflexio, iterum per aliam lineam emittit lucem et illuminat; et sicut quando dantur duo luminosa, v. g. duæ candelæ in diversis partibus, est maius lumen intensive, non extensive, ita quando fit reflexio a corpore opaco, fit intensio maioris luminis, quia emittitur per diversam lineam, non quod corpus opacum sit efficiens illius luminis, cum potius opacitas contrarietur luci, sed quia luminosum illud ibi frangens radios fit quasi duplex in virtute, non in entitate.

Sed contra, quia illa virtualis generatio luminosi (etiam dato, quod fiat per diversam lineam reflexa illa

[1] *Le* II. 335. n. 1.
[2] *Pa* VI. 515 a.
[3] *Le* III. Append. CI. n. 7.
[4] *Pa* VI. 501 a.
[5] *Pa* XV. 280 b.

[1] 39.

emissio) non potest intelligi, nisi ponatur nova et maior intensio in ipso corpore, unde fit reflexio. Nam quando duo luminosa ponuntur in diversis partibus spatii, ideo fit maius lumen, quia in illa parte, ubi ponitur secundum luminosum, erat lux remissior, et ideo potest ibi ab intensiori luminoso intendi, et ita toto spatio intensius lumen videtur. Ergo si eodem modo fiat in reflexione luminis, oportet, quod intensior lux applicetur illis partibus, ubi erat minor, ut clarius et lucidius videatur totum medium. Hoc ergo est, quod inquirimus, unde sumatur illa maior intensio luminosi in reflexione.

Alii dicunt esse maiorem lucem solum extensive, videri autem maiorem intensive propter medium ex omni parte illuminatum posita reflexione, quod antea non erat. Quod explicant sic, quia aer iste plenus est parvis corpusculis, qualia videmus ad radios solis. Corpora autem ista ex directa lucis emissione irradiantur solum ab una parte, cum vero fit reflexio, irradiantur etiam ab opposita, et ideo medium clarius videtur et luminosius, quia magis illuminata sunt illa corpuscula, quod est illam lucem extensive esse maiorem, id est penes diversas partes, non intensive.

Sed contra, *tum* quia ubi nulla est istorum corpusculorum permixtio, ut in regionibus frigidissimis, ubi istæ exhalationes et corpuscula aut non elevantur aut consumuntur, tamen ibi ex reflexione speculi vel alterius corporis tersi fit maior lux. *Tum* in corporibus cœlestibus, quæ sunt sine istis atomis, et tamen cum lux solis incidit in partem stellatam, reverberatur maior lux quam in parte diaphana, ut patet in luna et in stellis; ergo reflexio lucis etiam sine illis corpusculis intensiorem effectum habet. *Tum* denique, quia cum speculum vel aurum recipit in se radios solis, non solum magis illuminat medium, sed etiam corpus oppositum, ut videmus in speculo et Scriptura Sacra dicit de clypeis aureis, a quibus montes resplenduerunt. Splendor autem ille in montibus non poterat fieri maior ex corpusculis illuminatis a lumine reflexo, quia lumen reflexum illuminabat illa corpuscula a parte contraria et aversa ipsis montibus; ergo maior eiaculatio illa luminis non fit isto modo per illuminationem atomorum.

Denique alii dicunt, quod per reflexionem non solum ipsum medium illuminatur intensius, sed etiam ipsum luminosum, a quo directe lumen emissum fuit, nisi sit summe intensum, sicut sol. Si autem non habeat lucem summam, ut lucerna, poterit ab ipsa luce perfici per reflexionem.

Sed hoc, præterquam quod non explicat, quomodo fiat maior intensio luminis in aere a reflexione luminis solaris, adhuc respectu lucernæ patitur easdem difficultates, eo quod a corpore, unde fit reflexio, non potest lumen lucernæ intensius fieri, nisi transeat per medium, quod est inter ipsam lucernam et corpus opacum, a quo reflexio fit. Et de illo lumine, quod transit per medium usque ad lucernam, remanet difficultas solvenda, a quo fiat talis intensio. Non enim potest fieri a corpore opaco, unde fit reflexio, quia densitas et opacitas formaliter non faciunt maiorem lucem, neque lucerna, quia non recipit in se intensius lumen nisi per medium illuminatum lumine intensiori, et quia alias ipsa lucerna se intenderet, quia totum lumen, quod ibi est, ab ea procedit, ab opaco enim formaliter solum refrangitur, non augetur lux.

Quapropter dicendum est, quod luminosum vel calidum emittendo directe lucem vel calorem et iterum reflectendo non intendit lucem ultra gradus, quos in se habet; hoc enim est impossibile, alias excederet virtutem propriam. Neque formaliter fit intensior lux a corpore opaco, a quo fit reflexio, eo quod densitas vel opacitas non est ratio formalis producendi maiorem lucem. Sed dicendum est, quod lux diffusa a luminoso per medium magis ac magis debilitatur, quia procedit uniformiter difformiter stante medio in eadem dispositione. Si tamen tangit corpus densum vel densum, a quo possit fieri reflexio, intenditur illa lux ab ipsa luce remissiore, quæ erat in medio, non quatenus formaliter remissa, ut de se patet, sed quatenus virtualiter est intensior, quatenus est virtus ipsius luminosi vel agentis, a quo emanavit, a quo habet virtutem, ut ubi invenerit dispositionem talis densitatis vel tersitatis, possit explicare se in maiorem effectum et intensionem, in quantum est virtus agentis intensi, sicut calor diffusus ab igne in aere intermedio, quia humidus est, non producit flammam, et in sulphure vel stuppa aliquantum distante producit illam, quia licet ibi calor sit remissior formaliter quam in aere propinquiori igni, est tamen virtualiter intensior, in quantum operatur ut virtus ignis generantis alterum ignem, ubi invenerit materiam habilem, et non impeditam.

Secundo: Quia qualitas diffunditur per spatium uniformiter difformiter, ergo non solum debilitatur in se formaliter, sed etiam ut est virtus agentis, et sic etiam virtualiter non potest intensius operari, quia etiam ut virtus agentis est, remittitur. Unde etiam videmus, quod calor ignis, si sit multum remotus, non producit ignem, etiamsi ibi ponatur corpus densius et magis siccum, et lux, quæ valde debilitata est, non crescit per reflexionem, ergo amittitur illa virtualis intensio.

Tertio: Quia alias idem contingeret in antiperistasi, quod tamen supra [1] negavimus. Nam posset dici, quod aliquod calidum per antiperistasim fit calidius, quia calor ille virtualiter potest esse intensior, licet non formaliter, et ita potest intensius agere, etiamsi procedat a calore minus intenso. Cur ergo in antiperistasi dicimus maiorem intensionem fieri a cœlo, in actione autem reflexa fieri ab agente directo?

Quarto: Generaliter loquendo ubi corpus est densius, ibi est plus materiæ, ergo est etiam plus formæ, quia omnes illæ partes formam habent. Ubi autem est multum formæ, est multum actualitatis et consequenter activitatis. Ergo intensior actio sumitur a multitudine formæ et densitate materiæ. Suffragatur etiam experientia, quia videmus ferrum candens non habere calorem ut octo, alias haberet formam ignis, et non ferri, quod est falsum, siquidem redit ad accidentia ferri relictum suæ naturæ, et tamen actio ferri candentis est vehementior quam flammæ, ergo ratione densitatis materiæ potest idem calor intensius operari.

Ad primum **respondetur:** Non desunt, qui negant lucem recipi in sola superficie et consequenter negant dari corpora perfecte opaca, sed alidari corpora perfecte opaca, sed ali-

Solvuntur argumenta.

Obicies primo: Quia lux tangens corpus opacum solum tangit eius superficiem, alias si ultra illam transiret, ultra illam non esset opacum, sed diaphanum. Sed in superficie non datur densitas, quia hæc petit partes magis coadunatas. Ergo si lux non intrat partes, non recipitur ibi intensius ratione densitatis, ergo ab ipso non potest fieri intensior lux magis quam ab aere medio, quod est rarum.

[1] 666 a 43.

quid habere transparentiæ, eo quod si lux reciperetur in sola superficie, daretur superficies lucis separata ab omni parte divisibili, repugnat autem separari indivisibile a partibus.

Ceterum non apparet, cur negemus corpora perfecte opaca, sicut dantur corpora perfecte transparentia. Si autem est capacitas et potentia respectu unius contrarii perfecti, etiam et alterius, transparentia autem et opacitas contraria sunt. In perfecte autem opaco certum est, quod in sola superficie recipitur lux, et non in profunditate partium, nec propter hoc dabitur indivisibile separatum, quia qualitas non habet indivisibile speciei per seipsam, sed per quantitatis superficiem, hæc autem a partibus non est separata. Est autem inconveniens, quod naturaliter indivisibile sit separatum a partibus, eo quod est terminus earum. Quod vero qualitas subiectetur in superficie coniuncta partibus, nullum est inconveniens, quia talis qualitas potest suam habere divisibilitatem in ratione qualitatis et intensionis, licet in ratione extensionis qualitatis non habeat nisi superficialem.

Quidquid tamen sit de hoc, *ad argumentum respondemus*, quod si lux recipiatur in corpore non solum opaco, sed etiam terso, ibi non est difficultas, quia corpus tersum aliquid habet transparentiæ, et sic in partes profundiores intrat lux, et propter multitudinem partium et densitatem geminantur radii et crescit virtus agentis supposita tali dispositione. Si vero corpus nullo modo sit tersum, sed totaliter opacum, ita quod lux in sola superficie recipiatur, dicimus, quod licet ibi non recipiatur plus lucis, tamen propter materiæ densitatem et opacitatem plus ei resistitur, ne ulterius directe generetur et multiplicetur. Et ex tali resistentia retrocedit lux in partem oppositam, et sic geminatur et multiplicatur, licet non in superficie corporis opaci, tamen ab illa in aerem medium fit explicatio novi effectus et lucis. Non quod ponatur lux similis illi, quæ fuerat producta per actionem directam in aere medio, sed quod ipsa lux, a superficie opaca retrocedens et coniuncta cum luce directe producta, ipsa geminatione et reflexione disponitur, ut operetur intensius, in quantum virtus est luminosi habens in se intensiorem lucem virtualiter, quam in illo medio erat diffusa, et sic operatur ut intensior virtualiter, non formaliter. Cuius signum est, quia lux ista sic reflexa numquam pervenit ad maiorem intensionem, quam sit lux ipsius luminosi, unde primo originata est directe.

Ad secundum respondetur, quod qualitas diffunditur uniformiter difformiter amittendo seu diminuendo formalem intensionem, sed non eodem modo diminuitur virtualis, quæ consistit in hoc, quod illamet qualitas etsi diminuta et remissa sit, tamen in quantum procedit a tali agente, a quo primo et originaliter emanavit, sic est virtus eius et operatur in vi illius, a quo primo emanavit, si invenit dispositionem convenientem. Ubi vero dispositionem convenientem non invenit, quæ eam faciat amplius explicari, qualitas ipsa formaliter diminuitur ob dispositionem passi non potentis eodem modo multiplicare qualitatem. Quod vero aliquando qualitas ita attenuetur, quod non possit etiam ut instrumentum et virtus agentis ampliorem effectum producere, hoc ideo est, quia requiritur proportio aliqua in qualitate, etiam ut possit excitari in maiorem effectum tamquam virtus et instrumentum agentis. Potest tamen ita esse via corruptionis attenuata et oppressa, ut non possit amplius agere ut virtus agentis, sicut etiam tandem amittit esse. Hoc enim a posteriori deducitur ex aliis effectibus. Licet enim lux

possit excitare calorem in subiecto disposito, potest tamen ita attenuari, quod etiam in nulla dispositione possit calorem excitare. Similiter ergo poterit ita attenuari, ut non valeat etiam per reflexionem intendi. Quando autem potest intendi, hoc fit in virtute ipsius agentis principalis per se loquendo, quia illa qualitas sic diffusa non solum est effectus habens formaliter tantam vel tantam intensionem, sed etiam est virtus et instrumentum agentis, quod quamdiu est in mensura proportionata, potest in tantam intensionem explicari, quantum habet agens si passum permittit.

Ad tertium respondetur, diversam esse rationem in antiperistasi, quia aliquando fit per intensionem qualitatis extraneæ et non habentis radicem in ipso subiecto, unde incipit actio, v. g. quando aqua fit calidior in hieme posita intra terram, vel exhalatio in nube ignitur per antiperistasim. Et tunc vel illa qualitas extranea per antiperistasim non crescit ultra virtutem primam, a qua introducta est, ut v. g. si exhalationes calidæ, quæ aquam in hieme reddebant calidam, habebant intensionem ut quatuor et a frigido circumstante aliquo modo remittuntur sed non omnino extinguuntur, tunc si crescit calor per antiperistasim in medio, solum usque ad gradus ut quatuor poterit procedere a virtute illa primo impressa, quæ habebat calorem ut quatuor tamquam a causa per se; et in hoc casu eodem modo philosophamur sicut in actione reflexa. Vel illa qualitas crescit in illa antiperistasi ultra illos gradus ut quatuor, a quibus primo originata est, sicut quando pervenit ad hoc, ut concipiat ignem, et tunc necesse est suppleri illam maiorem vim ab aliqua causa extrinseca, scilicet a causa universali, quæ supplet deficientiam causæ particularis; nec enim est alia, ad quam recurratur, quando effectus fit ultra virtutem causæ particularis. Quando vero intenditur qualitas per antiperistasim non in subiecto extraneo, sed proprio, ut cum aqua redditur frigidior in æstate, tunc non recurrimus ad causam universalem, sed ipsa aqua est causa per se illius maioris intensionis, sicut de actione reflexa dictum est.

Ad quartum respondetur, quod ubi est plus densitatis et materiæ est plus de forma et activitate extensive, quia plures partes sunt participantes illam qualitatem et virtutem, non tamen est plus intensionis ex vi solius densitatis formaliter loquendo, sed est dispositio, ut posita illa concurrentia et coadunatione partium participantium eandem qualitatem, virtus agentis in maiorem et intensiorem effectum se explicet; coadunationem enim qualitatis ad talem effectum maiorem conducere constat ex D. Thoma 1. Meteorolog. lect. 14. [1] et aliis locis supra cit. *Ad argumentum ergo dicitur*, quod solum probat multitudinem formæ seu densitatem per se conducere ad extensionem caloris seu virtutis, dispositive autem et per accidens etiam ad intensiorem effectum potest conducere, ut explicatum est.

Ad experientiam de ferro candente vel alia materia valde densa multi dicunt producere maiorem calorem etiam usque ad inflammationem et calorem ut octo, quia retinet aliquid ignis intra poros ferri. Cum enim per ignem evacuetur aliquid ex ferro, consequenter dilatantur eius partes et aperiuntur pori et in illis particulæ quædam ignis intrant; quod constat ex scintillis, quas ferrum emittit et splendore seu rubore igneo, quo tingitur. Neque obstat, quod materia

[1] *Le* III. 365. n. 5.

quo densior est, minus habet de poris, et tamen facilius comburit stuppam sibi applicatam. *Dico enim*, quod licet pauciores habeat poros materia densior, quantum est de se, tamen quia plus caloris imbibit, plus etiam resolvuntur et evaporantur partes tenuiores, et sic aperiuntur pori per calorem. Sed et si pauciores aperirentur, tamen hoc ipso quod aperiuntur et recipiunt ignem ex consortio partium densarum, quæ fortius calorem ebibunt, efficiunt, ut fortius agat ignis circumdatus tota densitate partium, quam si per modum flammæ poneretur in aere. *Secundo dicitur*, quod materia densa aliquando potest ignire vel ut instrumentum ignis, cuius virtutem defert et participat, vel ut instrumentum lucis, quæ virtualiter est ignitiva, sicut cum ex speculis per reflexionem radiorum ignis accenditur. Et quia materia densa perfectius retinet et conservat virtutem ignis seu calorem et a contrariis defendit, ideo etiamsi sit distans ab ipso igne, potest ignire, quia virtualiter agit ut instrumentum seu virtus ignis et producit calorem ut octo in materia apta, quem in ferro vel in alia non potest, sicut etiam sulphur distans ab igne accenditur non accenso aere medio, quia virtus unius agentis melius operatur in una materia quam in alia.

Articulus III.

QUÆ PROPORTIO RESISTENTIÆ REQUIRATUR INTER AGENS ET PATIENS AD REACTIONEM.

Supponendum est ex Mag. Bañez 1. de Generat. cap. 6. q. 3. [1] et aliis resistentiam triplicem esse: *negativam*, quæ nihil aliud est quam incapacitas et repugnantia ad aliquid recipiendum, et *positivam* duplicem, alia *passiva* seu materialis, quæ est indispositio subiecti seu improportio respectu agentis et eius virtutis, sicut magna moles lapidis difficulter movetur propter excessum gravitatis ad virtutem motoris. Alia resistentia positiva est *activa* seu in genere causæ efficientis, sicut unum contrarium resistit alteri et expellit illud, sicut frigus resistit calori et e contra. Solet etiam vocari resistentia passiva ab aliquibus *formalis;* materialis quidem, quia tenet se ex parte subiecti; formalis autem, quia convenit passo ratione alicuius formæ, quam habet, quæ reddit illam inhabilem et indispositam.

Itaque resistentia negativa non est superabilis ab aliquo agente, quia supponit incapacitatem et repugnantiam in subiecto, sicut angelus et cœlum resistunt corruptioni. Resistentia autem passiva et activa superabiles sunt tanto magis vel minus quanto est maior vel minor proportio agentis erga passum vel e contra.

Et istam duplicem resistentiam admittit D. Thomas in 4. dist. 11. q. 1. art. 3. quæstiunc. 3. ad 2. [2] et dist. 17. q. 1. art. 5. quæstiunc. 1. ad 2. [3] Et ratio est manifesta, quia resistere nihil aliud est quam retardare seu impedire aliud, ne faciat, quod potest vel non ita facile. Ubi autem agentia sunt contraria, cum detur pugna inter illa, quia actio unius conatur destruere vel minuere alterum, consequenter datur debilitatio virtutis unius ab altero. Debilitata autem virtus retardatur et impeditur, ergo resistitur illi, sicut cum ignis agit in aquam vel e contra. Similiter invenitur aliquando talis dispositio

[1] § *Alia opinio est communis.*
[2] *Pa* VII. 637 a.
[3] l. c. 780 a.

ex parte alicuius subiecti, quod impedit agens, ne agat vel ne explicet totam suam virtutem, sicut cum calor informans aquam resistit illi, ne redeat in suam frigiditatem, et illa resistentia non est activa, quia accidens non agit in suum subiectum, ergo est formalis, et sic datur resistentia sine actione.

Quodsi dicas: Nam ista resistentia passiva non potest intelligi, neque antequam agens agat, neque postquam egit, neque dum agit, ergo non datur.

Antecedens quoad primam et secundam partem constat, quia antequam agens agat, nondum ei resistitur, et postquam egit, iam resistentia est superata vel transacta.

Quoad tertiam vero probatur, quia quando agens agit, actu ponit effectum, alias non ageret, et sic vel tollit totam formam oppositam resistentem sibi, et tunc tota forma introducitur, ut in actione instantanea, vel tollit partem seu gradum aliquem, ut in actione successiva, et tunc illa pars, quæ tollitur, non resistit, aliæ vero, quæ non tolluntur, nondum resistunt, quia nondum eis applicatur agens.

Et confirmatur, quia non apparet, quomodo passum habens formam resistat oppositæ ratione suæ propriæ informationis, sed potius ratione actionis, qua conservatur in esse a causa prima, et sic reducitur ad resistentiam activam, conservatio enim illa actio quædam est.

Secundo, quia resistentia activa non est aliud quam actio contraria, ut debilitat virtutem agentis, ut cit. locis docet S. Thomas. Ergo qualitas, quæ est activa, tantum habet resistere quantum agere, et eiusdem erit activitatis ac resistentiæ, nec dabitur unum elementum vel qualitas magis activa et alia magis resistitiva contra Aristotelem 2. de Generat. textu 8. [1] et 4. Meteorolog. cap. 1. [2], ubi ponit calorem et frigus esse qualitates activas, siccitatem et humiditatem passivas.

Ad primum omissa aliorum longa solutione respondetur, quod resistentia passiva fit, dum agens applicatur passo et ex illo conatur elicere actionem. Cum enim agens non possit sine subiecto actionem elicere, quia ab eo ut a causa materiali dependet, et hoc subiectum oportet, quod sit debite proportionatum et dispositum, ut virtus possit ex eo operari, inde est, quod cum agens inchoat seu facit conatum ad eliciendam actionem ex materia, si non invenit eam ita dispositam, ut possit vel absolute vel secundum totam virtutem emittere actionem, dicitur impediri vel absolute vel quoad totam explicationem virtutis. Et hoc impediri est resistentia ex parte passi seu ex parte indispositionis et conditionis materialis requisitæ. Non ergo impeditur actio, quando iam actu agit, siquidem impeditur, ne agat, non quando agit. Unde aliud est, resistere agenti ex parte materiæ, aliud resistere actioni eamque retardare seu debilitare; hoc enim fit in resistentia activa, in qua unum pugnat et consequenter agit contra aliud. In passiva autem resistentia ipsum agens impeditur exire in actionem vel in totam actionem propter indispositionem subiecti, vel si ista indispositio supervenit post elicitam actionem, impeditur eius conservatio seu continuatio, et tunc incipit resistentia passiva seu impedimentum, non eliciendi, sed continuandi actionem, sive in totum sive in partem. Nec impeditur, ut actio facta non fiat, sed impeditur, vel ne incipiat,

[1] c. 2. (329 b 24).
[2] 378 b 12.

vel ne conservet et continuet actionem.

Ad confirmationem respondetur, quod non oportet istam resistentiam seu impedimentum reducere ad actionem conservativam formæ, sed ad ipsam formam, quatenus non solum præbet informationem sui, sed etiam causat expulsionem alterius cum tali dispositione, qua reddatur difficilior expulsio formæ a tali subiecto, et sic dicitur impedire seu resistere oppositæ agenti, ratione dispositionis illius improportionatæ virtuti agentis, licet verum sit requiri actionem causæ conservantis formam in subiecto, non ut rationem formalem resistendi, sed ut præbentem existentiam indispositioni illi, a qua fit resistentia.

Ad secundum respondetur qualitates primas non esse æqualiter activas, sed quasdam esse magis activas, ut calor et frigus, quasdam minus activas et magis passivas, ut humiditatem et siccitatem. Et hoc est, quod dixit Aristoteles; non vero dixit, quod humiditas et siccitas sunt magis resistitivæ, sed intelligendum est, quod calor et frigus, quia sunt magis activæ, sunt etiam magis resistitivæ resistentia activa, siccitas autem et humiditas magis resistunt resistentia passiva. Et ideo elementa, ubi istæ qualitates prædominantur, dicuntur magis resistere active vel passive, prout eis prædominatur qualitas active vel passive resistens. Quando autem ita comparamus istas qualitates, loquimur in sensu formali et ex meritis propriis. Potest enim iuvari vel infirmari virtus illa, seu activa vel passiva resistentia, ex conditionibus requisitis et concurrentibus ad agendum vel patiendum, ut ex maiori vel minori densitate, applicatione, situ et aliis similibus.

De quibus iam supra [1] diximus, et amplius de istis qualitatibus elementorum agemus infra q. 10. [2]

Hoc supposito currit **difficultas principalis,** quænam proportio requiratur inter activitatem et resistentiam, ut exeat actio, quod aliis verbis solet inquiri, an semper a proportione victoriæ agentis supra passum fiat actio, hoc est an requiratur, quod activitas sit maior quam ipsa resistentia passi, an vero sufficiat, quod sit æqualis vel etiam minor. Et dato requiratur inæqualitas seu maior activitas, *secundo est difficultas*, an requiratur, quod sit determinata proportio et superioritas, an vero sufficiat quæcumque indeterminata.

Circa primum est duplex sententia extrema et duplex media. Prima extrema tenet etiam a minori activitate dari posse actionem. *Probatur* exemplo guttæ cavantis lapidem, cuius maior est resistentia quam activitas guttæ. *Secundo*, quia alias non posset dari mutua actio et reactio inter agens et passum, cuius oppositum seq. art. ostendemus. Probatur sequela, quia si agens ad hoc, ut agat in passo, debet supponere illud esse inæquale et inferius sibi, ut agat in illud, ergo tale passum non poterit rursus reagere in ipsum agens, quia inferius est illo, vel si potest, aliqua actio dabitur a proportione minoris inæqualitatis.

Secunda sententia extrema asserit omnem actionem esse a proportione maioris inæqualitatis, ita quod omne, quod agit, vincit passum in eo, in quo agit. *Fundatur*, quia hoc ipso, quod aliquod agens agit in passum, ponit in eo aliquem effectum et imprimit aliquam formam vel partem formæ; ergo in eo, quod imprimit, subicit sibi passum.

[1] 677 b 13, 678 b 45.
[2] art. 2. et 3.

Patet hoc, quia tale passum non impedit exire actionem ab agente, ergo subicitur ei. *Et confirmatur*, quia intentum resistentis est impedire actionem agentis, intentum vero agentis imprimere effectum passo et assimilare sibi saltem in aliquo. Ergo si agit, saltem in aliquo consequitur suum intentum, etsi passum in eo non resistit; ergo in eo manet inferius et agens superius, atque ita agens, in quantum agit, semper vincit, et passum in eo, quod patitur, semper subicitur, licet secundum aliam rationem possit esse e converso.

Sententiæ mediæ sunt duæ: prima distinguit duplex genus actionis, altera perfecta et plena, qua agens totaliter vincit passum, et hæc semper est a maiori activitate, siquidem totaliter excedit passi resistentiam et ex omni parte. Alia actio est imperfecta et remissa, quæ non potest vincere resistentiam passi, sed conatur; et hæc non procedit a maiore activitate, quia potius cedit resistentiæ passi.

Secunda sententia media distinguit de resistentia passiva et activa, et dicit, quod in passum, in quo est sola resistentia passiva, agens non potest agere, nisi sit maior activitas et excedat resistentiam passi. *Ratio est*, quia resistentia passiva est, quæ impedit agens, ne agat. Ergo si agit, non impedit, et sic non datur resistentia, sed vincitur, etiamsi violenter fiat; ergo excedit activitas resistentiam passi. Si vero resistentia sit activa, potest fieri actio etiam a minore proportione, quia resistentia activa seu reactio non solum fit, quando utrumque agens est æqualis virtutis, sed etiam quando alterum est excedens, et alterum inferius, ergo ab agente inferiore potest esse actio. Constat hoc manifeste, quia si ponatur calidum ut octo et frigidum ut septem, non solum agit calidum ut octo, sed etiam frigidum, alias ad reactionem requiretur omnimoda æqualitas inter agentia, quod est absurdum. Nam potius tunc non dabitur actio et reactio, cum stante æqualitate mutuo se impediant et neutrum agat. Ratio autem huius est, quia quando dantur duo agentia, activitas unius non agit in aliud, quatenus etiam habet activitatem, sed ut passum est, in quantum autem passum potest esse inferius, licet in agendo sit maius; ergo inter resistentias activas potest dari actio a minore activitate.

Inter has sententias secunda et quarta parum aut nihil differunt, quia quarta concedit, quod agens semper est formaliter superius patiente.

QUARE DICENDUM EST CUM SECUNDA SENTENTIA, **quod agens in eo, in quo agit formaliter loquendo, superius est et maiorem activitatem habet quam passum resistentiæ, licet materialiter aliquid minoris activitatis possit agere in magis activum, non in quantum magis activum est, sed in quantum in aliquo cedit alteri eique subicitur.**

Et hæc quidem præter fundamenta allata, ipsa experientia actionis et reactionis, de qua in seq. art., aperte eam comprobat, cum non semper utrumque agens sit æqualis virtutis, sed inæqualis, et tamen etiam quod est minus, reagit in id, quod maius est.

Sed difficultas est in intelligendo, quomodo minus activum possit debilitare virtutem magis activi, siquidem magis activum se toto agit, et sic videtur totaliter impedire actionem minoris activi.

Ad quod respondetur, quod licet activum se toto agat, non tamen potest instantanee destruere oppositum activum, licet sit minus, sed successive, eo quod per motum agit in illud, et cum non consistat in indivisibili, sed habeat latitudinem graduum, paulatim et divisibiliter

debet illam amittere, et sic relinquit locum, ut etiam minus activum agat in maius, non quidem vincendo seu superando totum, sed partem aliquam saltem minorem, respectu cuius, quia minor est, habet superioritatem et illam vincit, licet plus perdat de sua activitate, quia a fortiori agente invaditur. Quare quod se toto agat, non infert, quod destruat totum de activitate opposita, sed iuxta proportionem maioris excessus, quem habet illud totum maius supra hoc totum minus, plus consumet de ipso, sed non ita extinguet subito, ut non relinquat aliquid, quod vicissim agat in illud saltem quantum ad aliquid eius, in quo ei proportionatum est; et sic quantum ad hoc patitur agens intensioris virtutis, non tamen in quantum intensioris virtutis est, sed quoad aliquid minus. Nec tamen ex hoc sequitur, quod agens minoris virtutis poterit consumere activitatem maioris, agendo paulatim in partes eius, quia cum a maiore agente debilitetur, non semper durat in eadem virtute, sed magis et magis debilitatur, quousque totaliter extinguitur, antequam possit consumere maius activum.

Sed dices ex hoc sequi, quod non distinguitur resistentia activa a formali seu passiva, quia si agens fortius resistit secundum activitatem suam, tantum resistit, quantum agit, agit autem secundum omnes partes, ergo secundum se totum resistit, et ita non poterit superari in aliquo ab agente inferiori. Si vero superatur in aliqua parte, ideo est, quia secundum illam partem non agit, sed patitur, et recipit actionem alterius; ergo resistentia activa non distinguitur a passiva illius partis.

Respondetur resistentiam activam consistere in hoc, quod agens præsertim fortius debilitat virtutem passi reagentis in se, et sic debilitando et agendo impedit, ne ulterius agat in se. In eo autem, in quo tale agens repatitur a minori agente, non resistit, sed potius ei aliquo modo cedit. Resistentia autem passiva non fit debilitando virtutem, sed impediendo actionem ex improportione dispositionis, ne agens agat in tale subiectum seu passum.

Ad primum fundamentum oppositum PRO PRIMA SENTENTIA respondetur, quod gutta cavat lapidem, non quia agat quælibet gutta tollendo aliquid a lapide, sed quia ultima agit in virtute præcedentium, ut D. Thomas docet 2. 2. q. 24. art. 6. ad 2., quarum quælibet non tollit et dividit aliquam partem lapidis, sed humectando lapidem et siccitati eius se opponendo, disponit lapidem, ut ultima gutta tollat particulam lapidis. Introducit enim aliquam humiditatem, licet valde parum, quousque continuando solvitur aliquid siccitatis et mollificatur duritia, ita ut ipso ictu ultimæ guttæ cadentis aliqua particula separetur. Et similiter, cum parva aliqua animalia, ut formicæ, de cursu suo lapidem vel terram terunt, id faciunt impulsu pedum sæpissime multiplicato, quo particulas aliquas minutissimas terræ vel lapidis dividunt; impulsus enim divisivus est, et per multiplicationem notabilem separationem faciunt.

Ad secundum respondetur posse agens inferius et inæquale reagere in superius activum, non quatenus magis activum est, sed quatenus in aliquo remanet passivum et inferius, quia passive non resistit.

Quodsi dicas: Nam illud agens magis activum habet de opposita qualitate plures gradus, v. g. ignis habet calorem ut octo et omnes gradus simul resistunt oppositæ qualitati, scilicet frigori, siquidem omnes agunt, ergo non remanet in se passivum respectu agentis minoris activitatis, et sic non poterit reagere in

illud propter totalem eius resistentiam, sicut non potest quis movere lapidem magnum, etiamsi aliquali impulsu id conetur, quia lapis ille se toto resistit, et sic nec multum nec parum movetur, nisi impulsus omnes partes afficiat, alias terra quolibet motu moveretur, contra id, quod diximus q. 23. Phys. [1] Ergo similiter ignis, quia habet calorem in summo, non poterit admittere aliquid de frigore, ita quod corrumpatur aliquid caloris.

Respondetur, quod licet omnes gradus caloris operentur et resistant active, tamen quia subiectum non habet aliam resistentiam quam activam, non inhabilitatis et indispositionis passivæ, et activitas resistens et debilitans oppositum non destruit totum simul, sed paulatim et per motum, ideo relinquit locum, ut possit recipere in se aliquid frigoris per reactionem passi in ipsam, licet multo debilius, quia est minoris activitatis. Et sic debilitatur aliquid de calore, licet parum, et id, quod debilitatur seu tollitur de calore, non agit, quousque crescente actione et victoria in frigidum restauratur. At vero in gravitate lapidis non invenitur resistentia activa, sed passiva reddendo subiectum improportionatum ipsi moventi, et cum non possit moveri una pars aliis non motis, quia continuum est et inanime, ideo non est simile.

Quodsi instes: Ergo aqua numquam poterat vincere terram, quia terra in resistentia formali seu passive cetera elementa superat, passiva autem resistentia nisi tota tollatur, non recipit actionem agentis, quia subiectum est indispositum:

Respondetur, quod siccitas terræ non potest vinci per impulsum, bene tamen per aliquam alterationem, sicut gutta cavans lapidem, ut dictum est. Et ideo distinguendum est de resistentia passiva divisibiliter resistente et per gradus, qui possunt diminui vel intendi, sicut in qualitatibus alterativis, quæ habent contrarietatem. Hæc enim resistentia successive tolli potest et admittere aliquid de opposito, quia paulatim diminuitur ut ceteræ qualitates contrariæ. Resistentia vero passiva gravitatis et ponderis non fit divisibiliter et per gradus respectu impulsus, sed per modum totius, eo quod in continuo inanimato non potest una pars moveri seorsum ab alia. Et ideo nisi agens impediat totum et afficiat impulsu omnes partes, non movet nec vincit resistentiam ponderis passivam in continuo.

AD RELIQUA FUNDAMENTA ALIARUM SENTENTIARUM responsum est ex dictis. Secundæ enim et quartæ sententiæ fundamenta concedimus excepto, quod dictum est de resistentia passiva.

Quantum ad secundum punctum supra propositum, an requiratur determinata et aliquota proportio, ut agens vincat resistentiam passi,

RESPONDETUR: **requiri, ita quod, sicut non potest substantialis forma suscipi sub qualibet quantitate, sed requiritur determinata quantitas iuxta exigentiam formæ, ita ad agendum supra passum requiritur determinata virtus habens determinatum aliquem excessum, nec sufficit quælibet proportio, etiamsi divisibilis sit, sed potest esse tam minima virtus, ut non sufficiat ad agendum in aliud.**

PROBATUR ratione D. Thomæ 1. 2. q. 5. art. 6. ad 2., ubi inquit, « quod non omnia calefacta et illuminata possunt alia calefacere et illuminare, sic enim illuminatio et calefactio essent in infinitum ». Quæ sequela manifesta est, quia si quælibet virtus quantumvis minima potest agere, ergo virtus communicata et impressa

[1] Phil. nat. 1. p. q. 23. art. 2. (474 b 5).

ab ista quantumvis minima iterum posset agere, et similiter iterum communicata ab illa, et cum sit divisibilis, in infinitum agere posset.

Dices: Impedietur illa virtus minima ab aliquo contrario, et sic non aget in infinitum, sed tunc solum aget, quando non inveniet contrarium seu passum non resistens, et in hoc dicit opposita sententia non requiri determinatum excessum, ut agens agat, requiri tamen aliquem, quicumque ille sit. Si autem ita diminuatur virtus aliqua, ut nullum excessum habeat supra passum, tunc non aget, sed hoc non est contra oppositam sententiam, quæ dicit non requiri, quod excessus determinatus sit, licet ipsa virtus in se determinata esse debeat.

Sed contra: Nam si ipsa virtus debet esse determinata, ut agat, ergo et excessus supra passum. Nam virtus non excedens est perinde ac si virtus non esset; ergo eadem ratio est de virtute et de excessu. Ideo enim virtus debet esse determinata, ut agat, ne sequatur processus in infinitum. Ergo eadem ratione excessus debet esse determinatus, ne sic posito quolibet excessu agat, quia cum excessus sit in infinitum divisibilis sicut et virtus, poterit de se agere in infinitum. Quodsi impediatur ab alio, id erit per accidens, et sic terminus et sphæra activitatis in agentibus limitatis non ponetur ab intrinseco et per se, sed ab extrinseco impediente et per accidens. Unde in illuminatione per diaphanum, ubi non est impedimentum, poterit minima lux, v. g. candelæ, illuminare usque ad cœlum et in infinitum.

Si dicas: Quia quicumque excessus ad resistentiam passi sufficit, ut dicatur agens plus posse agere quam passum resistere, ergo sufficit ad actionem, quia tollitur aliquid de resistentia passi, in eo scilicet, in quo agens excedit, ergo in eo aget. *Item* quæcumque proportio et excessus constituit maioritatem in virtute, ergo sufficit ad agendum, quia ubi est maior proportio virtutis, sequitur actio.

Respondetur ad primum negando antecedens, quia ille excessus licet sit maior quasi mathematice, non tamen physice et prout requiritur ad agendum, sicut neque res naturalis potest esse in quacumque minima quantitate, licet mathematice sit in infinitum divisibilis. *Ad secundum* respondetur quemcumque excessum constituere maioritatem quasi mathematicam et indeterminatam, non physicam et virtuosam, qualis requiritur, ut ens naturale sit et operetur.

Articulus IV.

Utrum omne agens in agendo repatiatur.

Repati agens in agendo nihil aliud est quam ita agere in aliquod passum, quod vicissim passum agat in illud, et ita illa actio, qua passum rursus agit in suum agens, dicitur reactio, quasi rediens ad suum agens et utens illo tamquam passo.

Unde ad istam actionem et reactionem concurrere debent tres conditiones: *Prima*, quod agens et passum communicent in materia, id est, quod si agens operatur in passum, habeat agens materiam, qua possit pati ab actione passi, defectu cuius cœlum est agens in inferiora, nec tamen patitur ab illis, quia non habet materiam capacem actionis horum inferiorum, v. g. calefactionis aut infrigidationis, et multo minus spiritus repati potest a corpore, quia caret eius materia. *Secunda* est, quod agens et passum non solum sint eiusdem materiæ, sed utrumque se habeat in potentia ad formam seu effectum alterius, v. g. frigidum est in potentia ad calorem et calidum ad frigus, quia carent illis formis et contrarie se habent. Si autem calidum agat in minus calidum, ut illud intendat, non repatitur ab ipso, quia non caret eo calore, quem præbet, et lucidum non repatitur a diaphano, quod illuminat, quia diaphanum non opponitur luci. Debet ergo passum et agens contrario modo se habere, ut detur actio et reactio. *Tertia* conditio est, ut agens et patiens sint intra sphæram activitatis utriusque; extra sphæram enim actionis non sequitur actio ut per se notum est.

His positis unum in hac parte est certum apud omnes philosophos scilicet inter agens et patiens, in quibus huiusmodi conditiones concurrunt, dari mutuam actionem et reactionem; id enim continua experientia approbat et ratio persuadet. *Experientia* quidem, quia videmus pomum frigidum calefieri a manu et similiter gelu liquefieri, manum vero ab utroque frigefieri; aciem gladii percutientem alterum gladium ad invicem hebetari; et alimentum communicare corpori suas qualitates, ab eius vero calore in carnem converti. Similiter constat, quod mixtio fit per alterationem miscibilium ad invicem, ut seq. quæst. ex Aristotele dicemus. Si autem elementa mutuo in se non agerent, mixtio non fieret, nec ad invicem elementa pugnarent, nisi mutuo in se agerent. Denique *ratio ipsa* id ostendit, quia ex eo, quod aliquid sit agens ratione activitatis propriæ, non amittit, quod sit in potentia ad aliam oppositam qualitatem, et ex eo, quod aliud sit passum, non amittit activitatem, qua possit agere in aliud. Ergo si ista duo debite applicentur, mutuo poterunt agere et pati, quia concurrunt in eis conditiones ad agendum et patiendum, scilicet utriusque activitas et utriusque potentialitas, et nullum est impedimentum ad mutuo agendum, cum non sit impedimentum ad pugnandum ad invicem.

Tota difficultas consistit in explicando, quomodo ista mutua reactio et repassio fieri possit. Nam propter argumenta quædam, quæ in hac parte sunt difficilia, auctores divisi sunt. Et quidam dixerunt agens et patiens mutuo agere, sed non penes easdem partes, sed agere secundum unam et pati secundum aliam, quod est simpliciter non reagere, sed secundum diversas partes habere actionem et passionem. Imo alii addunt omnino non agere et pati ad invicem, sed si agens repatitur, id esse ex virtute cœlestium corporum. Alii dicunt, quod agens et patiens etiam secundum eandem partem agunt et reagunt, sed non secundum eandem contrarietatem qualitatum, v. g. calidum et frigidum non agere mutuo ratione istarum qualitatum, sed ignis agit ratione caloris in summo, quem habet, patitur autem non a frigore contrario calori, sed ab humiditate in quantum est siccus.

Nihilominus **communis sententia absolute tenenda est, quod ubi concurrunt conditiones supra positæ, etiam penes easdem partes et secundum eandem contrarietatem qualitatum datur actio et repassio.**

Sumitur ex Philosopho 1. de Generat. textu 14. [1] et D. Thoma ibidem lect. 20. [2], et communiter interpretes in hoc 1. libro de Generat., qui videri possunt apud Conimbric. hic cap. 2. q. 3. art. 2., Carmel. disp. 8. q. 4. § 2. Idque constat ex expe-

[1] c. 7. (324 a 34).
[2] *Le* III. Append. VII. n. 2.

rientiis et fundamento allato. Neque evaditur difficultas dicendo, quod non datur actio et reactio secundum qualitates contrarias, sed secundum disparatas, ut quod aqua per humidum agat in ignem calidum. Nam etiam hoc modo contrarietas debet poni, siquidem humidum immediate agit in siccum et destructa siccitate destruit ignem. Sicut ergo inter humidum et siccum datur actio et reactio, et tamen est contrarietas immediata inter illa, cur non etiam dabitur inter alia contraria immediata, ut inter calorem et frigus? *Similiter* etiam secundum easdem partes fit actio et reactio, scilicet penes illas, penes quas se tangunt. Nam ubi non se tangunt, saltem per virtutem non est applicatio agentis et passi, ergo neque actio et reactio, quæ agendo et patiendo fit. Nec tamen sequitur, quod etiam idem possit agere in seipsum secundum eandem partem, quatenus est in potentia et in actu. Hoc, inquam, non sequitur, quia idem non potest moveri a se respectu eiusdem qualitatis seu formæ; sic enim esset in potentia et in actu respectu eiusdem. In actione autem et reactione subiectum non est in potentia et actu respectu eiusdem, sed respectu diversorum; agit enim v. g. calorem et patitur frigus.

Contra hanc autem resolutionem sunt aliqua **argumenta,** quæ difficilem semper habent solutionem et ex eis magis dilucidabitur sententia proposita. Reducuntur autem ad duas classes: *Quædam* procedunt ad probandum, quod non potest dari actio et reactio secundum eandem partem, sed secundum diversam; *quædam* vero ad probandum, quod non potest dari secundum eandem contrarietatem qualitatum.

Ex primo capite arguitur: Quia si mutuo agerent aliqua contraria, posset idem subiectum secundum eandem partem moveri duplici motu contrario, v. g. frigefieri et calefieri. Ponamus enim, quod ignis diffundit suum calorem per aerem et aqua per eundem aerem diffundit suum frigus, et mediantibus virtutibus sic diffusis ad invicem agunt et patiuntur. Ergo ille aer medius simul frigefit et calefit, quod est moveri motibus contrariis, qui si sint in gradibus intensis, sunt incompossibiles, unde inter agentia contraria intensa non poterit dari actio et reactio per aliquod medium.

Confirmatur, quia si agens calidum agit in frigidum et repatitur ab eo, sequitur, quod pars ultima illius agentis calidi infrigidetur a passo frigido, et sic manet minus calida quam reliquæ partes talis agentis. Ergo reliquæ partes, quæ calidiores sunt, agent in illam partem minus calidam seu infrigidatam; una enim pars eiusdem continui potest agere in aliam, dummodo non sit eiusdem similitudinis et actualitatis. Ergo simul eadem pars calefiet ab aliis partibus talis continui et frigefiet ab agente frigido, a quo repatitur.

Varie ad hoc argumentum solet responderi: *Quidam* dicunt, quod non potest dari actio et reactio nisi agens et patiens sint coniuncta, non autem per medium, ut evitetur difficultas argumenti. Sed hoc in se est falsum et non evitat inconveniens. Est falsum, quia actio et reactio datur, quandocumque passum est intra sphæram agentis, ut in tertia conditione diximus, et sic non requiritur, quod sint immediata, sed sufficit, quod intra sphæram. Non evitatur inconveniens, quia si virtus utriusque diffunditur per aerem, tandem pervenient ad aliquam partem seu punctum, ubi immediate se tangant; ergo ibi curret eadem difficultas, quomodo moveatur illa pars duplici motu contraria. Curret etiam difficultas tacta in confirmatione, quando utrumque agens se contingit,

et pars ultima tangens movetur a contrario, et moveri potest a partibus eiusdem agentis.

Alii dicunt illud medium moveri ab utroque agente contrario, sed penes diversas partes medii, et non per eandem lineam. Illa enim diversa agentia diversas partes medii tangunt et per illas diffundunt suam virtutem, et sic penes diversas partes movetur medium motu contrario. Cum autem illæ virtutes sic diffusæ perveniunt ad hoc, ut invicem coniungantur, tunc partes medii agunt ad invicem reducendo se ad aliquod temperamentum, quousque fortius agens vincat et totum medium ad se reducat. *Addunt alii*, quod cum pervenerint illæ virtutes sic diffusæ ad unum punctum seu terminum (antequam enim perveniant, non moventur eædem partes, sed diversæ illis motibus contrariis), tunc illa pars seu terminus non movetur duplici motu contrario, quia cum illa duo contraria pugnent inter se, unum resistit et aliud agit, unde tantum movetur ab uno contrario, resistit vero per aliud, cuius virtutem in se recipit, et conatur expellere alterum, ne recipiat.

Utraque tamen solutio non solvit punctum difficultatis. Et supponimus ex supradictis, quod actio et reactio non salvatur, si ita fiat per diversas lineas et partes, quod numquam coniungantur, nec immediate nec mediate, per virtutem suam. Hoc enim non est ad invicem agere, sed unam partem agere, aliam pati, quod est idem ac disparate se habere vel sicut diversa supposita, quorum unum agit, aliud patitur. Loquendo autem de agentibus, quæ ad invicem se tangunt, et unum applicatur alteri penes eandem lineam seu partem, tunc *prima solutio* non tenet, quia licet toto illo tempore, quo illa virtus per diversas partes diffunditur, eadem pars non moveatur motibus contrariis, tamen quando postea miscentur et in aliquo medio seu puncto temperantur et modificantur, ibi mutua actio debet esse. Nec enim fit temperamentum nisi per mutuam actionem, et curret argumentum de motibus contrariis in illa parte.

Secunda autem solutio corruit, quia quando illæ virtutes diffusæ perveniunt ad idem punctum et se reducunt ad temperamentum, hoc faciunt, quia ad invicem se debilitant et pugnant inter se. Ergo ista resistentia non est passiva, sed activa, siquidem fit penes virtutes activas. Ergo fit duplex motus contrarius, quorum unus resistit alteri debilitando et agendo. Ergo in illa parte, ubi datur pugna ista et resistentia activa, datur ille motus contrarius.

Quare cum tota differentia inter agentia, quæ immediate se tangunt, et quæ per medium agunt, in eo consistat, quod quando coniunguntur, datur mutuus contactus illorum duorum agentium et consequenter datur duplex superficies, quia ea, quæ se tangunt, non in eadem superficie conveniunt, sed si se tangunt, sunt contiguæ et consequenter plures superficies petunt, quæ sunt simul. Tunc in istis superficiebus non est inconveniens, quod una patiatur ab alia et simul una agat in aliam; patitur enim unum, v. g. calorem, et agit aliud, v. g. frigus. Ceterum quando per medium diffunduntur virtutes, et qualitates oppositæ perveniunt ad unam superficiem, in quam exercent suos diversos motus, qui cum diffundantur per idem medium seu continuum, et in ipso continuo non dantur duæ superficies immediatæ, sicut cum duo agentia se tangunt, oportet, quod in una ad invicem coniungantur et operentur. Et tunc dicimus, quod illa superficies, in qua coniunguntur illæ virtutes, non movetur motibus contrariis in-

tensis, sed remissis, quia temperantur et modificantur, et in hoc non est inconveniens, sed solum ne moveatur idem mobile motibus contrariis intensis. Moveri autem duplici motu contrario remisso vel altero intenso, altero remisso, non repugnat, ut diximus q. 19. Phys. art. 5. [1] Quod ideo est, quia qualitates in gradibus remissis se compatiuntur, ergo et actiones. Si autem unus gradus fuerit intensus, dummodo non sit in summo, compatitur secum aliquem gradum remissum oppositum, ergo bene potest esse, quod eadem superficies moveatur duplici illo motu caloris et frigoris. Si uterque quidem temperatur et mitigatur, ab utroque motu remisso movebitur; si autem alter manet intensus, alter vero remissus, etiam ab utroque movebitur, licet non sentiatur nisi motus intensus, quia prædominatur. Et in summa: Si subiectum est capax duplicis qualitatis contrariæ in gradibus remissis, vel unius in gradu remisso, alterius in intenso, non repugnabit tali duplici motu contrario moveri et ad mediocritatem reduci, quousque alterum vincat et totaliter destruat alterum. De quibus plura dicemus infra q. 10. art. 2.

SED INSTABIS: Quia quando duæ virtutes in gradibus intensis coniunguntur, non potest ex utraque exire unica actio et unus motus, quia diversa agentia sunt, ergo neque unus effectus seu qualitas, v. g. tepiditas. Ergo duæ qualitates exibunt, calor scilicet et frigus, et sic movebitur illa superficies vel pars duplici motu contrario.

Respondetur, quod illæ qualitates oppositæ non uniuntur per se ad faciendum unum effectum, sed quælibet conatur suum producere. Sed quia ad invicem impediuntur, operantur remisse et faciunt illam qualitatem sic temperatam. Nec enim impediuntur omnino operari, sed impediuntur operari intense, ideo possunt reduci ad operandum remisse, et subiectum moveri potest duplici motu contrario remisso, quousque prævaleat una ex illis qualitatibus et aliam consumat. Quodsi omnino manerent æquales, ita ut neutra remitteretur, non daretur actio propter æquale impedimentum utriusque.

Ad confirmationem principalis argumenti respondetur, quod illa pars ultima aquæ, quæ calefit ab igne, non frigescit a partibus suis immediatis effective, neque per emanationem a se propter impedimentum contrarium ignis calefacientis. Et ita sive sit qualitas nativa et emanans sive extranea, dum occupatur a contrario intense agente, non potest simul recipere contrariam qualitatem.

Sed dices: Quomodo illa ultima pars aquæ impeditur frigefieri et recipere suam propriam qualitatem, et non impeditur frigefacere seu reagere in contrarium, siquidem aqua mediante illa ultima parte, quæ tangitur ab igne, reagit in ignem; est enim pars immediata illi, ergo debet habere similem frigiditatem, qua reagit in ipsum ignem, ergo a partibus immediatis vel per emanationem naturæ a se.

Respondetur, quod impeditur illa ultima pars frigefieri, id est superaddi sibi frigus propter agens contrarium, v. g. ignem, quod fortius est ad impediendum motum contrarium frigefactionis et receptionem frigoris. Non tamen impeditur pars illa ultima frigefacere, quando a principio applicatur igni, quia tunc nondum est totaliter destructa sua frigiditas, quam habebat. Et ita donec destruatur ab igne, reagit per illam et aliquo modo frigefacit, quousque calore ipso superante totaliter vincatur, et tunc etiam impedietur seu desinet frigefacere, nisi frigus ipsum instauretur per aliquam causam vincentem fortitudinem ignis, et tunc vicissim impediet ignem, ne ab illo calefiat, et sic numquam movebitur motibus contrariis intensis.

[1] 409 a 33.

Secundo arguitur: Quia sequuntur plura inconvenientia ex eo, quod mutua actio et reactio detur: Primum, quia non possent aliquid agere secundum totam suam intensionem, v. g. ignis non poterit agere calorem ut octo in aerem vel in aquam, quia dum agit, repatitur et per passionem aliquid diminuitur, alias nihil repateretur, ergo illud minus producit, et non qualitatem eandem.

Quodsi dicatur vinci illam diminutionem a naturali virtute agentis, et sic demum producere qualitatem intensam, *contra est*, quia sic prius aget ipsum agens in partem sui, quæ repatitur, utpote proximiorem, quam in agens contrarium, et sic dum conatur expellere illius ultimæ partis repassionem, vel non agit in contrarium, vel illa pars movebitur motibus contrariis, quia continuo repatitur a contrario et a se reducitur ad pristinam virtutem.

Secundum inconveniens est, quod idem subiectum maneret superius et inferius respectu eiusdem, siquidem eadem qualitas, quæ patiendo movetur, agendo intenditur, quia actio non est nisi a proportione maioris inæqualitatis.

Tertium, in casu, quo subiectum esset præditum calore ut quatuor et frigore ut quatuor, si aqua et ignis ageret in tale subiectum, uterque aliquid produceret de novo, quia ageret et reageret, et non produceret, quia neuter posset excedere illum gradum ut quatuor, quia de calore et frigore non potest haberi ultra octo gradus; tunc autem sunt octo habendo quatuor ex uno, et quatuor ex alio.

Quartum non possent elementa agere in invicem nisi per mixtionem. Nam cum aliquid agit et repatitur ab alio, illa pars, quæ repatitur, temperatur et modificatur ex illo, quod recipit et ex eo, quod habet; ergo fit mixtio, et sic idem esset actio et reactio quod mixtio.

Denique, quia ignis v. g. non solum resistit aquæ contrariæ per calorem, sed etiam per suam substantiam, a qua ille calor conservatur; ergo habet maiorem resistentiam quam aqua activitatem, siquidem resistit per calorem et per substantiam. Ergo aqua non poterit per frigus agere in ignem, quia maior est resistentia passi quam virtus seu activitas agentis, quæ sola est qualitas frigoris; substantia enim non agit nisi per accidentia, recipit autem ratione substantiæ, et sic ratione sui resistit.

AD PRIMUM inconveniens negatur antecedens. Ad probationem dicitur, quod quamdiu agens repatitur et aliquo modo temperatur eius virtus, non poterit agere secundum totam suam intensionem, eo quod modificatur a reagente, sed postea remoto hoc impedimento et crescente virtute vel ex nativa emanatione vel ex causa extrinseca, tunc aget secundum totam suam intensionem.

Et ad instantiam in contrarium respondetur, quod illa pars ultima, quæ repatiebatur, fortificatur et vincit per hoc, quod reducitur ad totam suam virtutem a causa intrinseca, si sit virtus nativa per emanationem, vel a causa extrinseca fortificante, si sit virtus extranea. Et tunc illa pars simul patitur intense ab uno et remisse ab alio; contrarium enim agens remissius agit, quando illa virtus sui passi vel a nativa emanatione vel ab extrinseca virtute fortificatur. Nec repugnat, ut supra diximus, idem moveri duobus motibus contrariis, altero remisso, altero intenso, vel utroque remisso, quia tunc non se expellunt.

AD SECUNDUM inconveniens negatur, quod idem sit superius et inferius respectu eiusdem in eodem tempore, sed cum patitur, diminuitur qualitas, cum vero fortificatur, ut intensius operetur, fit maior, et tunc non manet minor, quia vincit oppositum. Unde numquam verificatur, quod idem sit superius et inferius formaliter.

AD TERTIUM negatur sequi illud inconveniens, quia illud agens, quod agit in subiectum calidum ut quatuor et frigidum ut quatuor, vel est fortioris virtutis, ut possit vincere aliquem gradum caloris, vel non. Si non, tunc nihil aget, sed conservabit calorem in illo gradu ut quatuor, nec aliud faciet de novo, quia non est, unde faciat. Si vero est fortioris virtutis, plus vincet de frigore quam patiatur ab ipso, et in illo plus, quod facit, intendet calorem et remittet frigus non ultra gradum ut octo, sed proportionaliter, ut si auget calorem ad quinque, remittet frigus ad tria, et sic de aliis.

AD QUARTUM respondetur in omni actione et reactione aliquam mixtionem dari saltem imperfectam, id est, ipsarum qualitatum sine corruptione substantiæ, præsertim a principio. Postea autem vel unum ex agentibus totaliter vincit, et sic solvitur mixtio etiam quoad qualitates, vel manent in aliquo temperamento; quod si tale sit, quod substantiam mutet, erit perfecta mixtio, sin minus, erit imperfecta, solum quoad qualitates.

AD ULTIMUM respondetur, quod ignis in resistentia activa parificatur aquæ, quia utrumque agit per qualitates formaliter et per substantiam radicaliter. Quantum ad resistentiam autem passivam, licet ignis per substantiam et siccitatem resistat passivæ receptioni frigoris, tamen illa resistentia passiva non est tanta in igne, quanta est activitas frigoris ad agendum, quia in resistentia passiva non multum eminet ignis, sicut in activa. Si autem sit aliquod passum, quod magis resistat passive quam agens agat active, tunc magis retardabitur eius actio, quousque vincat illam resistentiam.

Ultimo arguitur: Quia si sint duo agentia inæqualia, unum non reaget in aliud, quia a proportione minoris æqualitatis non fit actio, et sic illud minus non reaget. Si autem æqualis virtutis sint, mutuo se impedient. Ergo numquam dabitur reactio et repassio, quia semper actio est a proportione maioris inæqualitatis. Et de igne dicit Aristoteles 2. de Partibus animalium cap. 2. [1], quod numquam est frigidus, ergo saltem ignis non repatietur.

Et confirmatur, quia in aliis motibus, ut locali et augmentationis, non est necesse dari actionem et repassionem. Si enim manus movet lapidem, non est necesse moveri ab eo, et quod crescit in augmentatione, non decrescit ex alia parte per diminutionem, ergo nec erit idem in motu alterationis.

RESPONDETUR, quod agens inæquale reagit in agens fortius, non quatenus agens est, sed ut in potentia existit respectu qualitatis contrariæ, et respectu talis potentiæ agens illud remissum fortius est in activitate. Sed tamen quia in agendo simpliciter aliud est agens fortius, ideo agens minoris activitatis non agit simpliciter in aliud, sed agit remisse et imperfecte et in corrumpi, siquidem debilitatur et destruitur a fortiori agente, et talis modus agendi potest esse a minori activitate.

Quodsi dicas: Quomodo frigidum ut quatuor potest diminuere de calido

[1] 648 b 30.

ut octo ipsum gradum octavum, qui ceteris est perfectior, siquidem reducit calidum ut octo ad calorem ut septem et ut sex, ergo tollit gradum octavum?

Respondetur, quod licet gradus ut octo vel unio ut octo sit perfectior ceteris, tamen hoc ipso, quod perfectior est, necessario compatitur minus de opposito et destruit non solum id, quod maius est, sed etiam quod minus de forma opposita. Si autem aliquid de ipsa compatitur, hoc ipso minus perfectionis habet. Et sic minor gradus non opponitur nec destruit minorem oppositum, quin potius cum eo compatitur, cum simul sint in gradibus remissis, sed opponitur perfectiori, ut perfectior est, et imperfectum excludit.

Ad id vero, quod Aristoteles dicit de igne, quod non dicitur frigidus, intelligitur quantum ad denominationem, sicut aqua dicitur calida etiam denominative, eo quod frigus numquam potest prædominari igni, sicut calor aquæ ut ab ea denominetur frigidus, quia semper denominatio fit ab excellentiore prædominante. Bene tamen potest ignis recipere aliquid frigoris, alias numquam extingueretur, si oppositam dispositionem non susciperet.

Ad confirmationem respondetur in aliis motibus non semper dari contrarium agens, a quo fiat reactio. Nec enim si ego proicio lapidem, necesse est, quod lapis habeat vim motivam respectu mei, nec est necesse, quod quando aliquid augetur agendo in alimentum, ipsum alimentum habeat vim diminuendi id, a quo immutatur. Et ideo non semper sequitur in aliis motibus repassio, sicut inter qualitates contrarias, quæ ad invicem agunt ratione contrarietatis activæ.

[1] 328 b 22.
[2] *Le* III. Append. XXIII. n. 12.

QUÆSTIO VI.

DE MIXTIONE.

Quia mixtio fit per mutuam actionem et repassionem, ideo valde affinis est mixtio actioni et reactioni. Et sic agimus de illa, antequam de rarefactione et condensatione.

ARTICULUS PRIMUS.

QUID SIT MIXTIO, ET QUOMODO FIAT.

Communis et accepta mixtionis DEFINITIO est, quod mixto est « miscibilium alteratorum unio ». Quam definitionem tradit Philosophus in hoc libro de Generat. cap. 10. [1] et ibi D. Thomas lect. 25. [2], et communiter philosophi consentiunt.

Pro qua definitione explicanda DUO ADVERTE: Primo, quod mixtio dupliciter fieri potest, uno modo *improprie et large* pro omni coniunctione aliquorum in unum, etiamsi ex illis non fiat unum simpliciter, quod potius est constipatio quædam plurium quam vera mixtio. Fit enim per iuxtapositionem partium minimarum congregatarum in unum, sicut cum diversa grana miscentur, hoc est simul confuse aggregantur, ut farina hordei et tritici vel alia grana minuta. Secundo modo sumitur mixtio *stricte et rigorose*, prout non solum aggregantur plura per iuxtapositionem in uno loco et constipationem, sed per veram unionem, hoc est resultantiam unius per se; et ad hoc requiritur mutatio extremorum, ut non maneat unumquodque in seipso.

Primo modo aliqui ex antiquis acceperunt mixtionem, ut refert et impugnat Aristoteles loco cit. textu 85. et 86. [1] Quæ tamen non est proprie mixtio, sed aggregatio multorum, quia quodlibet granum vel quælibet pars minima non manet continuata alteri, sed contigua et seorsum separata. Mixtum autem, quod simpliciter est, tale debet esse eiusdem rationis in toto et in parte, et consequenter habere partes continuas. In illa autem mixtione quælibet pars minima conservat suam speciem; non ergo ex illis fit mixtum, sed aggregatum, ergo neque ibi est vera mixtio.

Secundo est notandum ad mixtionem rigorose dictam quatuor requiri conditiones: Prima pertinet ad substantiam, secunda ad quantitatem, tertia ad qualitatem, quarta ad ubi.

Prima est, quod mixtio præsupponat diversas substantias, ex quibus fiat et tendat ad unam, quæ ex illis facienda est. Hoc enim est, quod dicit Philosophus loco cit. textu 83. [2], quod oportet miscibile existere separabile; si enim separata non essent, non oporteret mixtionem facere ex pluribus. Quod vero tendant ad unum patet, quia si unum non fierent, mixtio non esset, sed vel aggregatio multorum vel generatio simplex unius ex alio, non mixtio. Quando enim elementum generatur ex aliquo, non est ibi mixtio, quia non fit mixtum, eo quod non generatur ex pluribus inter se immutatis et unitis, sed potius resolutis in tale elementum.

Secunda conditio est ex parte quantitatis. Requiritur enim ad mixtionem, quod miscibilia mutuo dividantur ad hoc, ut unum intret per partes alterius, quia si extra manet, poterit quidem alterare vel generare ex illo aliquid, sed non misceri cum illo. Unde quando duo liquores miscentur, videmus unum dividere alterum et permeare illud. Et Aristoteles in textu ultimo huius cap. 10. [3] inquit, quod oportet miscibilia esse terminabilia et passiva. Hoc autem, ut ait D. Thomas [4], est bene terminabile, quod est bene divisibile in parva, sicut corpora humida, quæ idcirco sunt magis miscibilia.

Tertia conditio est ex parte qualitatis, quod scilicet sint activa et passiva secundum qualitates, non ita tamen, quod unum prædominetur alteri, adeo ut trahat illud ad se tamquam partem, sicut fit in augmentatione, sed requiritur, quod ex utroque fiat unum tertium temperatum. Et ideo requiritur ista qualitatum activitas et passibilitas, quia quando ex elementis fit mixtum vel ex liquoribus, non debent manere qualitates in toto suo vigore et cruditate, sicut sunt in elementis, sed temperari ad invicem, et sic requiritur mutua alteratio, sicut explicat Philosophus loco cit. textu 89. [5] et D. Thomas ibi lect. 25. [6]

Quarta denique conditio tenet se ex parte ubi, scilicet quod conveniant in unum locum miscibilia, alias non fiet mixtio nec resultabit unum nec dabitur mutua actio et passio, si non applicentur localiter in uno loco. A quo autem agente fiat mixtio præsertim elementorum, dicemus respondendo ad argumenta.

His positis dico primo: **Datur de facto mixtio, qualis a nobis explicata est.**

Ita Aristoteles contra aliquos antiquos, qui mixtionem negabant, ut patet in textu 82. et 83. [1], ubi potest videri D. Thomas [2]. Et constat *tum* experientia, quia videmus multa ad invicem misceri, id est ex pluribus in unum tertium convenire, ut ex variis liquoribus, in quibus simplicia non penitus extinguuntur quoad virtutem, licet formæ substantiales non remaneant, quod est signum manifestissimum mixtionis. In generatione enim, quæ mixtio non est, unum penitus extinguitur quoad formam et virtutem, sicut si ex terra fit ignis, nihil de terra manet, si gutta vini cadat in fluvium, nihil de vino manet, et ideo illa non est mixtio, sed simplex generatio. Ergo ut mixtio sit, aliquid manere debet. *Tum etiam*, quia videmus corpora aliqua non esse simplicia, sicut elementa, sed invenitur aliquid de omnibus elementis, videlicet qualitates elementales. Ergo oportet, quod talium corporum generatio sit mixtio, non simplex generatio. *Tum denique*, quia in corporibus datur mutua actio et reactio, ut in quæst. præc. ostensum est. Ergo oportet dari mixtionem, siquidem ex ista mutua reactione ipsæ qualitates miscentur et temperantur; ergo tanta potest esse corruptio, quod illa corpora non maneant in suo statu nec cum debitis dispositionibus, et consequenter quod fiat aliquod tertium ex illis, quod est mixtum.

Quodsi inquiras, an omnia quatuor elementa concurrant ad compositionem mixti, de hoc dicemus amplius q. 11. art. 1. [3] Non enim desunt, qui id negent, solum quia existimant ignem non posse descendere ad locum mixti, id est ad terram, ubi fiunt mixta, quia alias ignis violenter moveretur. *Sed tamen* hoc fundamentum debile est, tum quia in terra verus datur ignis, qui non est mixtum, sed corpus elementale, licet non ita purum sicut in sua sphæra; ergo ex illo possunt mixta generari. Tum quia non repugnat aliquam exhalationem inflammari sursum ab igne elementali et decidere in alias exhalationes aut etiam usque ad terram, sicut fulmen. Quæ licet sint exhalationes ignitæ, tamen secum deferunt ignem, cum videamus comburere et inflammare multa. Ergo non est negandum posse ignem descendere et in mixtis ex tali inflammatione generatis virtualiter manere et ad alia communicari.

Dico secundo: **Optima est definitio Aristotelis tradita de mixtione.**

Eam acceptant communiter omnes philosophi, licet non defuerit aliquis, qui illam reprehenderit tamquam vitiosam, eo quod traditur per æque ignotum, scilicet per miscibile (tam ignotum est enim, quid sit miscibile, quam quid sit mixtio), et quia in ea circulus committitur, quia mixtio definitur per miscibile et miscibile per mixtionem.

Ceterum conclusio nostra manifesta est, quia per hanc definitionem explicatur natura mixtionis, ut distinguitur a simplici generatione, quæ simpliciter fit ex uno, quod corrumpitur, sicut cum ignis generatur ex ligno. At vero in mixtione datur generatio ex contemperatione et congregatione aliquorum, quæ inter se divisa sunt. Unde oportet fieri per modum unionis seu congregationis contemperantis et coniungentis multa divisa in unum tertium.

Unde hæc definitio *præsupponit* definitionem generationis substantialis in communi, scilicet quod sit

[1] c. 10. (327 b 31).
[2] l. c. 21.
[3] 328 b 16.
[4] *Le* III. Append. XXIII. n. 12.
[5] 328 a 28.
[6] *Le* III. Append. XXII. n. 8.

[1] 327 a 34.
[2] *Le* III. Append. XVIII. n. 2. et 3.
[3] 827 b 31.

mutatio de non esse substantiali ad esse substantiale in materia, *explicat* autem id, in quo differt generatio mixtiva a simplici generatione non miscente neque congregante aliqua, ex quibus unum tertium formetur. Et ideo D. Thomas in hoc 1. libro de Generat. lect. 25. in fine [1] explicans hanc definitionem Aristotelis dicit, « quod mixtio est miscibilium alteratorum, corruptorum secundum formas, unio ». Itaque ly unio idem est, quod actio congregativa seu factiva unius ex multis substantialiter. Et ita non significat unionem materiæ cum forma, quæ est communis omni generationi, sed ex pluribus, quæ corrumpuntur contemperationem et congregationem in unum. Et ideo requiritur, quod alterentur miscibilia, non quacumque alteratione, sed corruptiva illorum et redigente illa ad unum tertium.

Sic ergo in ista definitione TRIA ESSENTIALITER REQUISITA ad mixtionem explicantur, scilicet ex parte termini a quo, ex quibus fiat; ex parte termini ad quem, quid fiat; ex parte actionis, quomodo fiat; quod est plene explicare mixtionem. Ex parte termini a quo, quod non fiat ex uno tantum, quod totaliter corrumpatur, sed ex pluribus miscibilibus, id est in se quidem distinctis, sed in unum congregabilibus. Additur „ alteratorum " propter duo: *Primo*, ut intelligatur, quod mixtio primo et per se debet fieri in qualitatibus, quæ alteratione ipsa confunduntur et in unam virtutem seu qualitatem mediam conveniunt. Hæc enim debet manere in mixto, si verum mixtum fiat, ad distinctionem eorum, quæ miscentur sine alteratione solum per divisionem minimarum partium simul congregatarum. *Secundo*, ut significetur talis alteratio, quæ sit corruptiva miscibilium, ut ex D. Thoma advertimus, alias non fieret unum ex ipsis miscibilibus. Ex parte termini ad quem explicatur, quod fiat unum tertium ex illis, et non quodlibet eorum maneat. Ex parte etiam actionis seu modi procedendi significat ipsa unio actionem mixtivam, id est quæ non solum sit unitiva formæ et materiæ, sed congregativa plurium miscibilium in unum.

EX QUIBUS COLLIGITUR, quomodo mixtio differat a generatione substantiali, et quomodo illam includat. Differt enim a generatione substantiali simplici, non a generatione substantiali communiter dicta, quam tamquam genus includit. Addit autem supra generationem simplicem fieri per modum unitivi et congregativi, manentibus qualitatibus ad medium redactis. Et quando Philosophus probat mixtionem differre a generatione, non loquitur de generatione in genere, sed de generatione simplici, quæ est species generationis et nomine generationis absolute nominatur, sicut dispositio dicitur species condivisa contra habitum, cum tamen etiam detur dispositio generica ad habitum. Nec propterea negandum est dari formam substantialem in mixto, cui qualitas temperata debita sit. Nam ut docet S. Thomas 4. Contra Gent. cap. 81., « forma mixti dupliciter intelligi potest, uno modo, ut per formam mixti intelligatur forma substantialis corporis mixti. Alio modo dicitur forma mixti qualitas quædam composita et contemperata ex mixtione simplicium qualitatum, quæ ita se habet ad formam substantialem corporis mixti, sicut se habet qualitas simplex ad formam substantialem corporis simplicis ». Atque ita mixtio non ad solam qualitatem terminatur, sed ad substantiam, et ita

[1] *Le* III. Append. XXIII. n. 12.

differt ab alteratione, quia non solum illam præsupponit, sed etiam substantialiter generat. Generatio autem simplex dicitur illa, quæ vel generat corpus simplex, scilicet elementum, vel quæ generat modo simplici, id est non per congregationem et temperationem multorum, sed simpliciter corrumpendo unum et generando aliud; sicut si gutta aquæ iniciatur in magnam quantitatem vini, non fit ibi unum tertium ex miscibilibus, sed ex uno fit aliud, scilicet ex aqua vinum.

UNDE COLLIGITUR Philosophum non definisse mixtionem per aliquid ignotius. Nam miscibile prius explicavit per suas conditiones, deinde mixtionem per miscibile. Et similiter non commisit circulum, quia miscibile non per mixtionem ipsam notificavit præcise, sed per alias conditiones ad miscibilia requisitas, ut constat ex textu; et sic potuit Aristoteles per miscibile iam aliunde explicatum mixtionem explicare.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur ad probandum mixtionem non dari in rerum natura argumento illo antiquorum, quia vel corrumpuntur miscibilia ad mixtionem vel non. Si non corrumpuntur, ergo non magis sunt mixta quam prius, sed solum congregantur in unum, non fiunt unum. Si corrumpuntur, ergo ex illis non fit mixtio, quia ex non entibus non fit mixtio.

Confirmatur, quia mixtio vel fit per divisionem partium vel per penetrationem. Hoc secundum naturaliter esse non potest. Primum vero si fiat, imprimis solum mixtio erit per iuxtapositionem unius partis ad aliam; deinde vel solvitur continuum in omnem suam partem vel non. Primum esse non potest, quia quælibet pars est divisibilis, et sic non potest dividi in omnem suam partem, ita ut amplius dividi non possit. Secundum non, quia non est maior ratio, cur dividatur in istas partes quam in illas.

RESPONDETUR miscibilia corrumpi formaliter, sed manere virtualiter in mixto ratione qualitatum. Et mixtio fit ex miscibilibus, quæ actu existunt in principio, quando mixtio inchoatur, non existunt autem in termino, quando generatur mixtum ex illis corruptis.

Ad confirmationem respondetur mixtionem fieri per divisionem in partes minimas, nec tamen una solum manet iuxta illam, sed agit in illam, quia actio et reactio facilius transmutat rem sic divisam et comminutam in partes minimas, et inde resultat forma mixti. Quando autem quæritur, an dividatur in omnem suam partem, respondetur non dividi in omnem suam partem quasi mathematice, hoc enim est impossibile, cum omnis pars sit semper divisibilis, sed solvitur in partes minimas naturales, in quibus scilicet conservari potest species talis corporis, ut ad invicem agant. Aliquando etiam fiet in maiores partes, prout agens, a quo fit mixtio, magis vel minus comminuerit illas, et materia ipsa patiatur, et ad mutuam actionem et reactionem sufficiat.

Secundo arguitur: Mixtio, quæ fit ex elementis, non est naturalis neque violenta, ergo nulla. Non est violenta, quia sic non esset a natura ordinata ad producenda corpora mixta, nec productio mixti esset productio rei naturalis. Non est naturalis, quia elementa aliqua debent extra locum suum poni, ut ex eis fiat mixtum, sicut aer et ignis debent descendere ad locum inferiorem, ubi fit mixtum. Et præsertim non apparet, quomodo mixta, quæ fiunt intra mare ex concursu aeris et ignis fieri possint.

Confirmatur, quia si elementa conveniunt ad mixtionem, oportet,

quod moveantur ad locum, in quo fit mixtio ab aliquo movente; non a se, quia de se unumquodque elementum tendit ad suum centrum, non ad locum cuiuscumque mixti. Neque elementa intendunt formam mixti, sed suam propriam generare, quantum est de se, præsertim cum elementum sit imperfectius quam mixtum, et sic non potest ex propria virtute intendere eius generationem et se movere ad illam. Neque moventur elementa ab alio mixto, quia loqui possumus de primo mixto, quod factum est ex elementis et non supposuit aliud prius mixtum, a quo moverentur elementa. Neque moventur a cœlo, quia est causa universalis et remota, nec potest esse immediata causa omnium mixtorum, ut patet in animalibus perfectis.

RESPONDETUR mixtionem esse naturalem utpote a natura ordinatam et ad naturalis entis productionem terminatam. Nec obstat, quod alicui elemento fiat violentia, quia hæc violentia tenet se ex parte elementi, quod corrumpitur et transit in mixtum, non autem ex parte ipsius mixti, quod producitur. Nullum est autem inconveniens, quod in generatione naturali corruptum aliquam patiatur violentiam. Licet enim sit violentia respectu corrupti, est tamen naturalis materiæ et ad bonum universi ordinata, et ita simpliciter est naturalis mixtio, licet præsupponat aliquam violentiam ex parte eius, quod corrumpitur. Nec est necesse, quod elementa omnia formaliter intrent in quemcumque locum, ubi formatur mixtum. Sufficit, quod virtualiter et per suas qualitates intrent, sicut in profundo maris invenitur calor in piscibus ad operationes vitales, qui calor est virtus quædam ignis et potest participari a cœlo.

Ad confirmationem respondetur, quod elementa ex propriis non moventur ad mixtionem, bene tamen a causa superiori, v. g. a cœlo vel a Deo, qui in principio produxit omnia mixta ex elementis. Et licet aliqua dicantur facta esse ex aqua vel ex terra, non propter hoc tollitur, quod omnia elementa saltem virtualiter concurrant ad mixta, cum etiam in piscibus, ut diximus, inveniatur calor, qui est virtus ignis, sed dicuntur fieri ex illo elemento, quod magis prædominatur in tali mixto. De quo D. Thomas 1. p. q. 71. [1] in corpore et ad 1.

Ad instantias autem confirmantes respondetur, quod elementum secundum se et ex propriis solum movetur ad suum centrum et ad generandum suum simile, tamen ex impressione causæ superioris potest agere ad productionem mixti, sicut sola terra non germinat herbam nec producit metalla, sed ex impressione cœli. Et quando dicitur, quod cœlum est causa universalis et remota, et non potest in omnia mixta, respondetur, quod respectu aliquorum mixtorum est sufficiens causa, ut respectu herbæ et metalli et similium, respectu vero animalium perfectorum non est causa sufficiens, et ita oportuit, quod prima animalia producerentur a Deo, deinde cœlum cum prædictis animalibus concurrit ad generandum.

Tertio arguitur contra definitionem mixtionis: Quia unio non est aliquid præter relationem, ut diximus in q. 6. Phys. [2] Sed relatio non pertinet ad speciem generationis, quæ est actio. Ergo mixtio, quæ est species generationis, inconvenienter definitur per unionem.

Confirmatur, quia mixtio differt a simplici generatione ex parte termini ad quem seu formæ, ad quam terminatur, scilicet ad formam mixti. Ergo sicut generatio definitur, quod est transitus a privatione formæ substantialis ad formam substantialem in materia, ita mixtio, quæ est species generationis, deberet definiri, quod sit transitus a privatione formæ mixti ad formam mixti, non autem per hoc, quod sit unio. Formaliter enim est transitus, quia est generatio, non autem unio, quia non est relatio.

RESPONDETUR, quod ly „unio" in definitione mixtionis non significat ipsam relationem vel modum unitivum extremorum, sed est actio unitiva et generativa tali modo, id est ex congregatione miscibilium in unum, quod temperatur et congregatur ex omnibus, non autem ex uno tantum generatur. Et sic sub nomine unionis non intelligitur unio in facto esse, quæ de formali importat relationem inter extrema convenientia in unitatem, quam per unionem acquirunt, quatenus ad invicem se communicant. Et ideo præsupponere debent actionem aliquam et passionem, qua unum communicetur alteri ad talem unitatem constituendam, non quidem per aliquem modum superadditum tamquam per rationem formalem, eo quod ista unitas, in qua extrema conveniunt, non est formaliter unitas modalis, sed substantialis vel accidentalis. Et ideo non habet pro medio et ratione formali modum, sed ipsam extremorum communicationem, quæ fit per eorum entitates tali actione vel passione applicatas. Et ista actio sic tendens ad communicandum vocatur etiam unio activa. Et hæc intelligitur nomine unionis in definitione mixtionis, non quidem actio uniens materiam formæ, quia hoc est commune omni generationi, sed qua uniuntur miscibilia, ad hoc ut corrupta inter se unum mixtum faciant. Et ideo stat, quod uniantur per mixtionem, licet corrumpantur, quia non uniuntur formaliter tamquam extrema componentia, sed virtualiter in uno tertio, quod resultat ex talibus miscibilibus in unum contemperatis.

Ad confirmationem respondetur, quod mixtio est transitus de forma miscibilium ad formam mixti. Sed quia non est simplex transitus, sed congregativus ex multis, nomine unionis designatur, eo modo quo dictum est.

[1] art. unico.
[2] Phil. nat. 1. p. q. 6. art. 3. (111 a 19).

ARTICULUS II.

QUOMODO MIXTIO FIAT IN LIQUORIBUS TAM EIUSDEM QUAM DIVERSÆ SPECIEI.

Duplex est genus miscibilium: Quædam sunt ut liquores, quædam ut elementa. In hoc art. agemus de liquoribus, in seq. de elementis.

Circa mixtionem liquorum supponimus posse in illis dari mixtionem late sumptam, quæ fit per solam aggregationem partium in unum locum. Id enim manifeste constat experientia, cum videamus aliquos liquores in se confundi.

Difficultas est in duobus: *Primum*, an inter istos liquores interceedat propria mixtio, quæ facit unum tertium ex corruptione eorum. *Secundo*, specialiter quando miscentur duo liquores eiusdem speciei et eorundem accidentium, an possit fieri vera et propria mixtio cum corruptione miscibilium et generatione unius tertii.

DICO PRIMO: **Inter liquores diversæ speciei habentes contrarias qualitates datur vera et propria mixtio.**

Conclusio est satis nota sumiturque ex D. Thoma 3. p. q. 77. art. 8., ubi inquit, « quodsi permisceatur aliquis liquor in tanta quantitate, quod possit diffundi per totum vinum, to-

tum fieret permixtum. Quod autem est commixtum ex duobus, neutrum miscibilium est, sed utrumque transit in quoddam tertium ex his compositum. Unde sequeretur, quod vinum prius existens non remaneret, sed liquor permixtus esset alterius speciei, puta si permisceretur aqua, solveretur species vini et esset liquor alterius speciei ». Et idem docet in 4. dist. 12. q. 1. art. 2. quæstiunc. 6. [1]

RATIO EST, quia inter liquores habentes contrarias qualitates concurrunt conditiones veræ mixtionis, siquidem ex parte quantitatis cum sint humida, facile possunt dividi, ut advertit Philosophus in hoc 1. libro textu 89. [2] Similiter ex parte qualitatis habent quidditates contrarias, ergo sunt capaces alterationis corruptivæ, quia hæc fundatur in contrarietate qualitatum, et consequenter sic possunt temperari, ut corrumpantur liquores et fiat unum tertium.

Circa liquores vero eiusdem speciei, qui non habent qualitates contrarias, et tamen ad invicem dividuntur et copulantur, difficultas maior est. *Nam ex una parte* videtur fieri unum mixtum simpliciter ex illis, quia fit unum numero per copulationem partium, sicut ex duabus aquis in uno vase fit una aqua numero. *Ex alia vero parte* non datur alteratio, cum non habeant qualitates contrarias, ergo neutrum alteratur alteratione corruptiva, quæ essentialiter requiritur ad mixtionem. Corruptio autem non datur de uno individuo in aliud, quia simile non agit in simile, sed de una specie in aliam. Item, quia alias si fieret mixtio ex duobus liquoribus eiusdem speciei cum corruptione utriusque, sequeretur, quodsi vinum consecratum adderetur alteri vino consecrato, ibi desineret esse corpus Christi, cum tamen utrumque consecratum sit. Sequela patet, quia fit alterum numero distinctum ab utroque miscibili, et illud tertium non est consecratum, quia de novo fit, ergo sub illo non manet corpus Christi. Quod a fortiori sequitur, si aliquod vinum non consecratum misceatur consecrato; tunc enim etiam resultabit unum numero distinctum, quod consecrationi non fuit subiectum. Et ita aperte affirmat S. Thomas cit. loco ex 3. parte. Quod confirmatur, quia, ut dicitur cap. Cum Marthæ, de celebrat. missarum [3], quando vino consecrato infunditur aliud vinum, hoc secundum nec transit in sanguinem nec sanguini commiscetur; ergo supponit decretalis, quod non fit mixtio ex liquoribus eiusdem speciei.

AD HOC DICO SECUNDO: **Quando coniunguntur duo liquores eiusdem speciei non habentes qualitates contrarias, tunc non fit corruptio neque mixtio, sed sola continuatio unius liquoris ad alium, et in tali casu non dicit D. Thomas fieri aliud numero, vel desinere sanguinem sub speciebus consecratis, si eis miscetur aliud vinum.**

PRIOR PARS, quæ est communis thomistarum, ut asserit Mag. Nuño 3. p. q. 77. art. 8. circa 4. conclusionem D. Thomæ, PROBATUR, quia ad mixtionem, de qua in præsenti loquimur, non sufficit divisio partium et continuatio earum, ut fiat mixtio, sicut probat Philosophus in hoc 1. libro textu 84. et 85. [4], alias mixtio esset aggregatio partium et iuxtapositio, et sic quando ignis aggenerat sibi alium ignem, diceretur ibi fieri mixtio, cum tamen nullum fiat mixtum. Quare mixtio generativa essentialiter requirit alterationem miscibilium, et talem, quæ corrumpat miscibilia, ut fiat. Ergo ubi non est alteratio et corruptio penes formam, non est mixtio; ubi autem non est contrarietas qualitatum, non potest esse alteratio corruptiva, quia omnis corruptio in contrarietate fundatur. Ergo inter liquores non habentes qualitates contrarias, non potest fieri mixtio, de qua loquimur in præsenti, quæ fit ex contemperatione et corruptione miscibilium, sed solum poterit dari continuatio unius partis cum alia, ut cum aqua miscetur aquæ nullo mixto producto, sed elemento continuato.

SECUNDA PARS constat ex eodem contextu D. Thomæ quæst. illa 77. cit. art. 8. Dicit enim, « quod corpus et sanguis Christi manet in speciebus, quamdiu illæ species manent eædem numero, quia consecratur hic panis et hoc vinum, unde si fiat tanta permixtio liquoris cuiuscumque, quod pertingat ad totum vinum consecratum et fiat permixtum, erit aliud numero, et non remanebit ibi sanguis Christi ». Quæ verba procedunt ex suppositione, quod fiat mixtio liquoris cum liquore, et fiat permixtum, atque adeo supponendo corruptionem, et non solam continuationem utriusque liquoris. Et solutione ad 2. inquit, « quod permixtione facta corrumpuntur species vel in toto vel in parte ». Ergo supponit fieri permixtionem corruptivam, et consequenter alterationem fundatam in contrarietate qualitatum, non vero solam continuationem specierum; de hac enim non dicit, quod sufficit ad hoc, ut desinat ibi corpus Christi, imo oppositum approbare videtur in 4. ad Annibaldum dist. 12. quæst. unica art. 3. ad 3. [1]

DICO TERTIO: **Quando liquores sunt eiusdem speciei, sed habent qualitates contrarias, potest dari vera mixtio et corruptio miscibilium.**

Et in hoc casu loquitur S. Thomas, quod non manebit sanguis in speciebus consecratis, si misceatur alius liquor eiusdem speciei, qui facit, ut sit aliud numero, ut patet ex verbis ipsius cit. loco. « Si esset », inquit, « eiusdem speciei liquor adiunctus, puta si vinum permisceretur vino, remaneret quidem eadem species, sed non remaneret idem numero vinum, quod declarat diversitas accidentium, puta si unum vinum esset album et aliud rubrum ». Ergo ex hac declaratione colligitur, quod loquitur S. Thomas de liquoribus eiusdem speciei habentibus diversa accidentia. Præsertim hoc adiuvatur ex alio loco in Quodlib. 10. art. 3. [2], ubi tractans eandem quæstionem et impugnans eos, qui dicebant per quamlibet guttam liquoris mixtam speciebus desinere ibi esse sanguinem Christi, inquit, « quod ipsa additio non tollit essentiam dimensionis, sed variat terminationem eius, quæ quidem variatur non solum per additionem, sed etiam per divisionem. Unde si talis variatio sufficeret ad hoc, quod desineret esse sub speciebus corpus vel sanguis Christi, sequeretur, quod per divisionem specierum desineret esse similiter, quod patet esse falsum ». Quare secundum D. Thomam per additionem vel continuationem liquorum non solvitur substantia miscibilium vel specifica vel numerica, per mixtionem autem solvitur, quia est cum corruptione.

Et ex hoc PROBATUR CONCLUSIO, quia in liquoribus eiusdem speciei si dentur accidentia opposita, ratione quorum unum sit activius altero, sicut indicat diversus color vel

[1] *Pa* VII. 660 a.
[2] c. 10. (328 b 3).
[3] c. 6. § 1. X. De celebr. Missarum III. 41.
[4] c. 10. (327 b 22).

[1] *Pa* XXII. 357 a.
[2] *Pa* IX. 601 b.

acrimonia talium liquorum, tunc datur sufficiens contrarietas ad corruptionem in qualitatibus, et datur etiam divisio partium inter ipsos liquores, ut videmus fieri. Ergo datur quidquid requiritur ad veram mixtionem, scilicet divisio, alteratio et corruptio. Nec obstat, quod sint eiusdem speciei, quia bene potest unum individuum sortiri qualitates oppositas alteri, ratione quarum agat ad corruptionem alterius in aliud tertium, in quo illæ qualitates maneant temperatæ, cum non solum unum individuum, sed etiam una pars possit agere in aliam in eodem individuo, ut patet in viventibus. Deficiente enim alimento una pars agit in aliam et consumit illam, unde redditur animal macilentum et tenue. Ergo similiter poterit unum individuum esse fortius altero, sicut unum vinum est fortius altero et per suam qualitatem agit in illud et dissolvit illud contemperando in uno tertio; tunc enim non agit simile in simile, quia dissimilia sunt secundum qualitates oppositas.

Ex quo patet AD RATIONES DUBITANDI A PRINCIPIO: Ad primum enim respondetur, quod quando duo liquores sunt omnino similes in specie et qualitatibus, tunc unum non corrumpitur ab alio nec miscetur, sed continuatur præcedenti, et sic non fit aliquid distinctum numero, sed idem numero fit maius per continuationem, sicut animal crescit per augmentationem. Si vero sint diversarum qualitatum, quæ possunt in unum contemperari, tunc fit mixtio et resultat unum tertium individuum corruptis miscibilibus. Neque est necesse, quod omnis corruptio sit de una specie in aliam, sed potest esse de uno individuo in aliud, ut iam explicavimus.

Ad secundum dicitur, quodsi vinum consecratum misceatur alteri consecrato, potest hoc fieri *dupliciter*: Uno modo, quando utraque species vini habet easdem qualitates, v. g. est eiusdem acrimoniæ, caloris etc.; alio modo, quando habet diversas qualitates, quarum una potest alteri misceri et contemperari. *Primo modo* est certum, quod non fit mixtio, sed continuatio unius speciei ad aliam, et sic non corrumpit miscibilia. Illis autem non corruptis non desinit esse sanguis, sicut argumentatur S. Thomas, quia etiamsi dividatur et fiant plura individua ex speciebus vini vel panis, non desinit ibi esse corpus Christi. *Si secundo modo* fiat, ita quod inter ipsas species vera mixtio conficiatur, tunc censent aliqui esse probabile, quod ibi desinat esse sanguis Christi, eo quod fit unum tertium individuum corruptis miscibilibus, et super illud non cecidit consecratio. Quod videtur insinuare S. Thomas dicta q. 77. [1] et expresse tenet Mag. Nuño cit. [2], licet dicat non esse certum. Existimo tamen non loqui in illo casu S. Doctorem, quo duæ species consecratæ miscentur, quia licet fiat unum tertium individuum, quia tamen omnes partes fuerunt consecratæ, totum remanet consecratum ratione partium, sicut e converso quando dividitur hostia et fiunt duo individua, quodlibet retinet consecrationem, quia licet non fuerint consecrata ut duo individua, quia tamen fuerunt consecrata in suo principio, a quo dividuntur et multiplicantur, ideo retinent consecrationem. At vero si vinum non consecratum habens diversas qualitates misceatur consecrato, ita quod totum pervadat et perfundat, in hoc casu fit alterum individuum ex utroque. Et cum non

[1] 3. p. art. 8.
[2] ad hunc locum S. Thomæ circa 4. concl.

sit consecratum in omnibus suis partibus et in se sit aliud numero distinctum ab eo, quod consecratum fuit, probabile est desinere in illo toto esse sanguinem; et in hoc casu loquitur S. Thomas. Sed quia non est omnino certum, vinum illud religiose servandum est.

Ad confirmationem respondetur decretalem solum dicere, quod vinum appositum speciebus consecratis non miscetur sanguini intus contento nec illud perfundit aut tangit, cum non sit ibi modo connaturali et extenso. Non tamen docet non misceri speciebus, ut fiat unum tertium, quo resultante desinat ibi esse sanguis.

ARTICULUS III.

QUOMODO FIAT MIXTIO INTER ELEMENTA ET QUOMODO ILLA MANEANT IN MIXTO.

De elementorum mixtione duæ possunt esse difficultates: *Prima*, an vere omnia quatuor elementa misceantur, ita quod ex illis componatur mixtum; *secunda*, quomodo dicantur manere elementa in mixto virtualiter, et non formaliter, et quid sit virtualiter manere.

De primo disseruit Aristoteles in hoc libro 2. cap. 8. textu 49. [1], ubi ostendit omnia elementa esse in quolibet mixto et ad illud concurrere. Et quidem quod omnia elementa possint esse in quolibet mixto seu concurrere ad illud, iam supra [2] diximus ostendendo, quomodo etiam ignis possit ad constituendum mixtum concurrere. Quod vero de facto in omni mixto inveniantur omnia elementa, asserit Aristoteles cit. loco. Quod non est intelligendum ita, ut quando quodlibet mixtum generatur, ibi formaliter conveniant omnia elementa, cum hoc vix accidere possit, ut in animalibus et his, quæ generantur intra aquam, manifestum est. Sed sufficit, quod virtutes elementorum, quæ in prioribus mixtis fuerunt contemperatæ, de uno mixto ad aliud transfundantur. Et quidem ex eo, quod inveniatur in mixtis gravitas, manifestum est in illis concurrere elementa gravia, et non solum *terram*, sed etiam *aquam*, quia alias haberent siccitatem sine aliqua humiditate, et sic non possent continuari et coagulari, sed magis in pulverem reducerentur, quia nimia siccitas in pulveres reducit. Alia autem duo elementa, scilicet *ignis* et *aer* etiam concurrunt in mixto, quia si terra et aqua concurrunt, oportet, quod concurrant contemperata et alterata. Non possunt autem alterari, ita ut temperentur, nisi a suo contrario, quia si frigus aquæ v. g. est in summo, non poterit temperari a calore modico, sed a concursu alterius caloris summi, qualis est in igne. Si enim esset calor modicus, consumeretur a frigore summo, non autem temperaretur. Ut ergo ex elementis fiat temperatio mixtorum, necesse est omnia elementa concurrere, si duo concurrunt ut terra et aqua propter gravitatem mixtorum et coagulationem, quæ elementa communiter dominantur in mixtis, ut infra dicemus ex D. Thoma. Si quæ enim mixta ascendunt, ut quædam meteora ignita aut etiam vapores, hoc non fit ex propria earum natura, sed ex virtute solis elevantis vel ignis deferentis. Unde vapores relicti suæ naturæ resolvuntur in aquam, sicut etiam aves, licet virtute vitali volare possint, tamen naturali pondere decidunt.

[1] 334 b 31.
[2] 693 a 40.

Secunda difficultas longior est pluraque habet explicatu difficiliora. Nam cum mixtio fiat ex substantia elementorum et qualitatibus, dubitatur tam ex parte formarum substantialium quam ex parte qualitatum, quomodo fiat mixtio. Ex parte quidem formarum dubitantur duo: *Primum*, an formæ elementorum substantiales formaliter maneant in mixto; *secundo*, an dato, quod formaliter non maneant, an maneant virtualiter et per modum gradus, sicut vegetativum et sensitivum in anima. Ex parte vero qualitatum similiter dubitantur duo: *primum*, an qualitates elementorum maneant in mixto formaliter vel solum virtualiter ratione alicuius tertiæ qualitatis ex illis resultantis. *Secundo*, an hoc sufficiat, ut dicantur elementa manere in mixto.

AD PRIMAM DIFFICULTATEM RESPONDETUR **certum esse, quod in mixto non manent actu formæ substantiales elementorum.**

Est communis fere omnium philosophorum, licet Avicenna [1] senserit manere formas elementorum substantiales integras in mixto, qualitates autem ad medium reduci. Averroes [2] autem dixit manere easdem formas elementorum, sed non perfectas et integras, sed remissas et imperfectas. Nihilominus oppositum constat ex D. Thoma 1. p. q. 76. art. 4. ad 4. et 2. Contra Gent. cap. 58. et communiter omnes sequuntur, de quibus videri potest Mag. Bañez in hoc 1. libro de Generat. cap. 10. q. 2.

RATIO EST tum *generalis*, quia plures formæ substantiales non possunt esse in eodem composito, quia alias non esset per se et simpliciter unum, ut probabitur in libris de Anima, q. 1. [3] Tum *specialiter*, quia formæ elementorum non possunt simul actuare eandem materiam, quia petunt qualitates contrarias in summo, atque adeo non possunt compati in eadem parte materiæ. Quodsi sunt in diversis partibus, quarum quælibet habet diversam formam elementi, non dicetur mixtum, sed congregatum ex pluribus partibus habentibus diversas formas specie, quod non est facere unum mixtum per se.

Similiter etiam non possunt manere istæ formæ imperfectæ, *tum* quia formæ substantiales non possunt intendi et remitti, sed vel tota forma est in materia vel nihil. Si autem non remittuntur, ergo vel manent integræ vel sunt aliæ, et non ipsæ formæ elementorum. Ponere enim aliquas entitates, quæ sint principia formarum, et non formæ ipsæ, omnino absurdum est, cum ad compositum naturale solum concurrant tamquam extrema materia et forma, non autem alia entitas, præterquam quod totum hoc est ponere plures formas substantiales, licet imperfectas, in eadem materia, et sic inciditur in idem inconveniens. Quare ex substantia elementorum sola materia manet in mixto formaliter, formæ autem miscibilium corrumpuntur; ideo enim alterantur miscibilia, ut corrumpantur. Et sic explicavit Divus Thomas in hoc libro 1. lect. 25. in fine [4], definitionem mixtionis, quod sit « miscibilium alteratorum et secundum formam corruptorum unio ». Nec Aristoteles umquam docuit miscibilia manere actu in mixto, sed in potentia et virtualitate, quod explicat ratione qualitatum suarum, in quibus tamquam in virtute formæ continentur, ut infra [5] dicemus.

[1] 1. Suffic. c. 10.
[2] 1. de Generat. com. 90., 3. de Cœlo com. 67., in epit. Metaph. tract. 1.
[3] art. 3.
[4] *Le* III. Append. XXIII. n. 12.
[5] 705 a 7.

Nec obstat, quod secundum hanc doctrinam ex duobus elementis aut ex tribus poterit fieri mixtum, et non requiritur, quod semper concurrant omnia quatuor, quia illud, quod habet aliquam qualitatem in summo, etiam poterit temperari per reactionem a minori qualitate, v. g. frigidum aquæ, quod est summum, poterit temperari a calido aeris, quod est excellens, vel ab alio minori; et sic fuit fundamentum, quod Aristoteles et nos ante posuimus omnia quatuor elementa esse necessaria in mixto.

Respondetur enim, quodsi elementum habens calorem in summo, patitur ab opposito, quod non est etiam in summo, licet primo congressu repatiatur et contemperetur, non tamen sistit in illo temperamento, sed ulterius procedet usque ad vincendam illam qualitatem minorem, eo quod illa qualitas in summo habet activitatem fortiorem emanantem continuo a natura, et per illam continuam emanationem vincet repassionem minoris et remissioris qualitatis. Unde ut redigatur ad temperamentum et mixturam permanentem, oportet, quod alia qualitate etiam summa habente similem emanationem a natura resistatur illi vel suppleatur a causa universali, id quod deberet fieri ab elementali, quod est recidere in idem, illa enim virtualiter est tale elementum. Quare si duo elementa concurrant ad aliquod mixtum, oportet alia duo opposita concurrere, ut temperamentum permaneter fiat ex utraque.

CIRCA SECUNDAM DIFFICULTATEM dissensio est inter Scotum et Caietanum aliosque thomistas. Nam *Scotus* in 2. dist. 15. quæst. unica [1] videtur concedere, quod formæ elementorum manent virtualiter in mixto, non solum virtualitate accidentali ratione qualitatum, sed etiam virtualitate substantiali ratione graduum, quia forma substantialis mixti continet formam elementorum per modum gradus, sicut anima continet vegetativum et sensitivum. *Caietanus* vero 1. p. q. 76. art. 4. [2] et alii thomistæ tenent formam mixti non continere substantialiter formas elementorum virtuali illa continentia, sed solum accidentali et ratione qualitatum elementalium, ut postea dicemus.

Fundamentum Scoti est, quia etiam antecedenter ad mixtionem qualitatum forma ipsa substantialis est essentialiter forma mixti, ergo essentialiter est ex formis elementorum et continet illas. Mixtum enim ut mixtum continet virtualiter miscibilia, ex quibus est, alias esset corpus simplex. Ergo cum antecedenter ad qualitates detur ista forma mixti et corpus mixtum, antecedenter ad qualitates datur virtualis continentia elementorum. *Deinde*, quia qualitates et formæ elementorum pereunt, et id, quod de illis manet, est in gradu ita imperfecto quantum ad qualitates, quod nullo modo potest virtualiter continere ipsam formam elementi, siquidem qualitas mixta et temperata non est virtus elementi. Ergo non potest elementum manere in mixto virtualiter ratione qualitatum, siquidem qualitates, quæ manent, non sunt virtutes elementorum, sed deficientes ab illis, ergo solum possunt contineri elementa in mixto virtualiter ratione gradus substantialis. Quodsi sufficit retinere qualitates elementorum debilitatas et in statu imperfecto, ut dicantur elementa manere in mixto, posset aqua, quando calefit, dici mixtum, quia retinet omnes quatuor qualitates, licet in statu imperfecto, scilicet calorem, quia calefit, et aliquid frigoris, quia

[1] II. 563. n. 616.
[2] *Le* V. 227. n. XX.

totum non expellitur, et humidum in gradu excellenti cum aliqua siccitate tum naturaliter habita tum ab igne augmentata.

Fundamentum vero sententiæ Caietani ex eo desumitur, quia si daretur in forma mixti continentia illa substantialis elementi, oporteret, quod mixtum haberet gradum elementalem, sicut anima habet gradum vegetativum, ita quod natura mixti esset principium operationum propriarum mixti et operationum propriarum elementalium ratione gradus elementalis, sicut ratione gradus vegetativi operatur anima ea, quæ sunt propria naturæ vegetantis; vere enim et proprie nutritur, generat etc. Et sic lapis v. g. ratione gradus elementalis deberet ignire aut madefacere sicut aqua, quod nequaquam habet; ergo non habet gradum illius elementi, siquidem non habet operationem. *Præterea*, vel contineret mixtum per modum gradus omnes formas quatuor elementorum vel solum alicuius determinati elementi. Si omnium, deberet omnium operationes exercere, quæ tamen ob sui contrarietatem se impedirent, sicut ob gradum ignis deberet ignire, ob gradum aquæ infrigidare et humectare, etc., quod est contra experientiam. Si alicuius tantum elementi, ergo iam virtualiter contineret reliqua elementa sine continentia substantiali virtuali; atque adeo bene stat aliqua elementa contineri in mixto, et non ratione gradus substantialis. Idem ergo dicetur de omnibus elementis. *Denique*, elementum non est aliquid commune respectu mixtorum, sicut vegetativum aut sensitivum respectu animalium, sed elementa sunt corpora condivisa contra mixtum; ergo non potest contineri elementum in mixto tamquam gradus.

Ad primum fundamentum Scoti respondetur ante qualitates dari formam mixti, quæ ex elementis seu miscibilibus corruptis resultat, et quia fit ex corruptione illorum, non continet ea per modum gradus, continentia substantiali, sicut neque liquor mixtus liquores, ex quibus miscetur, sed solum illa forma, quæ resultat ex talibus miscibilibus, continet virtualiter et radicaliter qualitates illas, quæ erant in elementis seu miscibilibus, et hoc modo dicitur continere virtualiter accidentaliter elementa, non virtualiter substantialiter.

Ad secundum respondetur, quod formæ elementorum pereunt in substantia et manent in virtute seu qualitate, non quod maneat eadem qualitas numero, sed quod succedat aliqua similis a primis miscibilibus derivata.

Et cum instatur, quod illa qualitas sic derivata non est virtus elementi, sed mixti, cum sit modificata et temperata, *respondetur* esse virtutem elementi non in statu perfecto, sicut est in ipso elemento, sed cum aliqua modificatione, sicut aliquid ab elemento derivatum, eiusdem tamen essentialis rationis cum ipsa virtute elementi. Si enim haberet illam in summo, haberet illam per modum ultimæ dispositionis ad elementum, et sic non esset virtus participata, sed propria ipsius elementi. Quia tamen est ab elemento ipso derivata, licet modificata iuxta naturam mixti, dicitur virtualiter continere elementum, sicut multæ qualitates, quæ a cœlo participantur in inferioribus, ut lux vel aliæ similes, participative sunt qualitates cœlestes, licet non in ea perfectione, qua in cœlo sunt.

Quod vero additur, quod hoc modo posset unum elementum dici mixtum, quando participat omnes qualitates elementales, negatur consequentia, quia quamdiu tale elementum non corrumpitur, licet disponatur per qualitatem alterius ele-

menti ad corruptionem, non potest dici mixtum, quia non habet illas qualitates ut redactas ad temperamentum ex vi suæ formæ, sed quasdam ut proprias, alias ut disponentes ad corruptionem.

Circa tertiam difficultatem aliqui existimant, qualitates elementorum non manere formaliter in mixto, sed virtualiter ratione alicuius qualitatis mixtæ seu mediæ virtualiter continentis illas extremas. Et hoc ideo, quia forma mixti substantialiter est una, ex corruptis miscibilibus consurgens; ergo debet ei correspondere tamquam propria una qualitas etiam mixta. Quod etiam videtur asserere Aristoteles in hoc 2. libro textu 48. [1] dicens, quod ex calido et frigido fit unum medium, quod non est alterum illorum simpliciter.

Nihilominus oppositum dicendum est **manere scilicet in mixto formales qualitates elementorum, v. g., formalem calorem vel formale frigus, redactas tamen ad mediocritatem.**

Itaque cum frigidum et calidum miscentur, utrumque amittit intensionem suam, quod pertinet ad modum, sed non amittit substantiam suam, scilicet rationem ipsam caloris et frigoris, sine illa tamen perfectione et excellentia intensionis. Et sic censet S. Thomas 1. p. q. 76. art. 4. ad 4.: «Manent», inquit, «qualitates propriæ elementorum, licet remisse, in quibus est virtus formarum elementalium». Et q. 5. de Malo art. 5. ad 6. [2] inquit, «quod ita contrariæ sunt qualitates in corpore mixto, sicut sunt contraria elementa in mundo».

Unde sumitur ratio, quia in corpore mixto videmus qualitates non solum quoad sensum habere eandem immutationem quam in elementis, scilicet calidi et frigidi, sed etiam pugnare et contrariari inter se, sicut in corpore animalis contrariæ qualitates pugnant et agunt ad invicem. Ergo signum est formaliter manere qualitates elementales. *Denique*, si istæ qualitates non essent formaliter in mixto, neque esset formalis contrarietas, et consequenter non corrumperetur mixtum ex causa intrinseca, siquidem corruptio accidit penes contraria, quæ mutuo in se agunt. Una autem qualitas ex omnibus conflata non agit in seipsam, ut se corrumpat. Ergo si ab intrinseco corrumpuntur, ab intrinseco habent contrarietatem et consequenter qualitates elementorum formaliter, quia in illis solum contrarietas ista exercetur.

Ad oppositum fundamentum respondetur non debere formæ mixti correspondere unam qualitatem, sed sufficere, quod correspondeat una proportio et temperamentum plurium qualitatum, eo quod ex earum temperamento consurgit mixtum, et ideo retinet illas ad mediocritatem redactas. Quia tamen forma mixti est una, poterit etiam sortiri aliquam qualitatem, quæ una fit, v. g. aliquam virtutem activam, sicut magnes attrahit ferrum, vel aliquem colorem proprium ipsius mixti aut aliquid simile. Sed istæ qualitates consequuntur formam mixti, non ex earum temperamento mixtio fit.

Ad testimonium Aristotelis respondetur Aristotelem non dicere, quod ex calido et frigido fit unum medium, quod non contineat formaliter ipsum frigus et calorem, sed quod utrumque continet in uno medio, id est redacto ad unum temperamentum vel mediocritatem, non vero quod aliqua tertia qualitas resultet eminenter continens frigus et calorem.

---

[1] c. 7. (334 b 13).
[2] *Pa* VIII. 307 a.

Instabis: Quomodo sunt qualitates illæ elementorum, siquidem propriæ passiones nequeunt communicari aliis subiectis; istæ autem qualitates elementorum sunt propriæ passiones eorum. Et dato, quod possent communicari, non tamen exercendo contrarietatem, quod impedit, ut formaliter sint simul; adhuc autem ut remissæ contrariantur illæ qualitates.

Respondetur, quod propriæ passiones alicuius bene possunt esse in proprio subiecto essentialiter, in aliis autem participative, sicut lux est in sole ut in proprio subiecto connaturaliter, in aere autem participative. Ad aliam partem argumenti respondetur, quod qualitates remissæ exercent quidem contrarietatem inter se, sed non perfecte et adæquate, sed imperfecte et quantum ad aliquid. Quia enim remissæ sunt, non subiciunt sibi totaliter nec replent totam latitudinem subiecti, unde non omnino se expellunt ab illo, id enim esset simpliciter et perfecte contrariari. De quo latius dicemus infra q. 10. [1] Oppositio autem modo se habet in qualitatibus intensis. Datur tamen aliqua contrarietas in qualitatibus remissis, quia aliquo modo ad invicem agunt et patiuntur, quod sine aliqua contrarietate fieri non potest, et ita est ibi contrarietas essentialiter, sed non in omni perfectione.

CIRCA ULTIMAM DIFFICULTATEM RESPONDETUR **elementa dici virtualiter manere in mixto, quia manent qualitates quæ sunt virtutes elementorum in ipso.**

Ita sumitur ex D. Thoma 1. de Generat. lect. 24. in fine [2] et 1. p. q. 76. art. 4. ad 4., ubi inquit, « quod secundum Philosophum in 1. de Generat. formæ elementorum manent in mixto non actu, sed virtute; manent enim qualitates propriæ elementorum, licet remisse, in quibus est virtus formarum elementalium ». Et videri etiam potest 2. Contra Gent. cap. 58. et opusc. 33. [3] et aliis locis. Itaque elementa manent in mixto, non formaliter aut virtualiter substantialiter, sed virtualiter accidentaliter, sicut dicitur aliqua forma manere in sua dispositione non ultima (ultima enim semper est annexa ipsi formæ), sed remota et ad mediocritatem redacta.

RATIO sumitur ex dictis, quia non est alius modus continendi elementa nisi vel substantialiter vel accidentaliter. Substantialiter non possunt contineri elementa in mixto, neque formaliter neque virtualiter tamquam in gradu; ergo virtualiter accidentaliter eo modo, quo dictum est.

SED DICES: Virtus manens in mixto non potest producere elementa; nec enim calor lapidis vel ferri est talis, ut possit producere ignem. Ergo prout est in mixto, non continet virtualiter elementa. Illud enim continet virtualiter, quod continet aliquid tamquam in virtute productiva illius. *Secundo*, mixtum factum ex liquoribus non continet illos, eo quod non potest illos producere, ex quibus factus est. Ergo neque dicetur continere elementa virtualiter, quia elementa producere non potest. *Tertio*, quia si ex eo dicitur mixtum continere virtualiter elementa, quia continet qualitates eorum in gradu remisso, etiam dicetur mixtum continere virtute omnia mixta, et unum elementum aliud. Consequens est falsum, ergo. Sequela patet, quia mixtum continet omnes quatuor qualitates, ex quibus alia mixta componuntur. Similiter unum elementum

[1] art. 2.
[2] *Le* III. Append. XX. *Oportet igitur.*
[3] De mixtione elementorum (*Pa* XVI. 353).

continet qualitatem alterius, v. g. aer habet calorem, non in summo sicut ignis, sed minus intensum; ergo dicetur continere ignem virtualiter, quia in gradu remisso continet virtutem eius, scilicet calorem.

Ad primum respondetur virtutem mixti posse virtualiter producere elementum, non immediate, sed mediate et crescente dispositione, quam habet, quæ non est ultima respectu elementi, sed remota, ut diximus. Et ita crescente eius intensione et perveniente ad eam perfectionem, quam habet in elemento, poterit produci ex mixto, et sic ab intrinseco habent mixta resolvi in elementa saltem mediate.

Ad secundum respondetur, quod quando unum mixtum fit ex aliis mixtis, ut ex liquoribus, si retinet non solum qualitates elementales, quæ sunt communes omni mixto, sed etiam particulares et proprias illorum liquorum, dicetur etiam continere illos liquores virtualiter, sicut vinum temperatum ex aqua continet eius qualitatem; si vero temperetur ex alio liquore, illius qualitatem imbibit. Si autem ita solvatur species liquorum, quod non maneant qualitates propriæ, sed solum qualitates communes elementorum, tunc non dicetur mixtum virtualiter continere illa mixta. Et quia certum est qualitates elementales semper manere in omni mixto, quia sunt omnibus communes, non autem est certum manere semper proprias virtutes mixtorum in aliis mixtis. Ideo absolute dicitur, quod elementa manent virtualiter in mixto, non vero quod unum mixtum maneat in alio.

Ad tertium respondetur ex dictis non posse dici, quod unum mixtum continet virtute alia mixta, nisi eorum qualitates retineat, quod non semper fit, sicut si aliquid fiat ex magnete, non continet virtutem attractivam ferri, continet autem qualitates seu virtutes communes elementorum. Et ideo absolute dicitur de mixtis, quod continent elementa, id est proprias virtutes elementorum. Unum autem elementum non dicitur continere aliud virtute, tum quia qualitas, quam habet, non derivatur ex alio elemento, et sic non est virtus eius; tum quia, etsi unum elementum habeat aliquid de una qualitate alterius, sed non de omnibus, quæ in tali elemento sunt, sicut aer licet contineat aliquem calorem, qui invenitur in igne, non tamen continet aliquid de siccitate ignis, et sic non continet virtute elementum ignis, quia non participat de omni eius qualitate, sed solum de parte. Plura de mixtis dicemus q. 11.; hic enim non de natura mixtorum, sed de mixtione agimus.

QUÆSTIO VII.

DE CONDENSATIONE ET RAREFACTIONE.

ARTICULUS PRIMUS.

UTRUM RAREFACTIO ET CONDENSATIO TERMINETUR PRIMO ET PER SE AD QUALITATEM.

Nihil notius est densitate et raritate in corporibus; id enim quotidie videmus et experimur. Earum quoque sensibiles effectus, penes quos definiuntur seu describuntur, notissimi sunt, scilicet dilatatio partium quantitatis in raro, contractio seu compressio in denso. Unde Philosophus in prædicamento Qualitatis [1] DEFINIT rarum esse « id, quod habet parum

[1] Categ. c. 8. (10 a 20). Cfr. de Cœlo III. c. 1. (299 b 8).

materiæ sub magnis dimensionibus », densum autem e contra « quod habet multum materiæ sub parvis dimensionibus ». Unde autem proveniat quantitati sic disponi, quod possit multum materiæ sub parvis dimensionibus concludere vel parum materiæ sub multis, an ex aliqua qualitate superaddita vel ex aliqua alia entitate vel modo, obscurum est et difficile.

In eo autem AUCTORES divisi sunt, et reducuntur omnes opiniones ad tres: Prima affirmat novam quantitatem acquiri per rarefactionem et perdi per condensationem. Quod *aliqui* ex antiquis sic acceperunt, ut dicerent in quacumque condensatione vel rarefactione totam quantitatem perdi et novam subrogari. *Alii* vero solum partem aliquam acquiri et partem perdi. Quod tribui solet Scoto in 4. dist. 12. q. 4., Marsilio [1], Hervæo [2] et aliis, quos citat P. Rubio 1. de Generat. et Corrupt. tract. de Rarefact. q. 1. n. 126.

Secunda sententia affirmat raritatem et densitatem fieri penes diversam positionem partium et ad illam terminari. Sed hoc explicatur dupliciter: *Primo*, dicendo, quod raritas et densitas fit per solam compressionem aut dilatationem partium, eo quod in corporibus inveniuntur pori, id est subtilissima quædam foramina, quæ aliis subtilioribus corporibus replentur. Et cum fit addensatio, constipantur isti pori, cum vero fit rarefactio, laxantur. Et totum hoc pertinet ad positionem partium in loco secundum maiorem vel minorem compressionem. *Alii* vero sic explicant, quod addensatio et rarefactio non consistunt in sola compressione vel dilatatione partium, quod pertinet ad situm, sed in ipsa præsentia locali maiori vel minori, quod pertinet ad extensionem in ordine ad locum seu ad ipsum ubi.

Tertia denique sententia affirmat condensationem et rarefactionem non terminari ad quantitatem vel ad ubi, sed ad quandam qualitatem sic disponentem ipsam quantitatem, quod petat maiorem estensionem ad locum vel minorem. Itaque non negat hæc sententia dari in densitate contractionem præsentiæ et extensionis localis, in rarefactione autem dilatationem, sed dicit hoc esse effectum ortum ex aliqua dispositione quantitatis, quæ sic disponitur per aliquam qualitatem, ut illum effectum habeat, sicut quantitas terminatur per superficiem et inde resultat qualitas aliqua, quæ est figura. An vero semper requiratur ista qualitas, ut detur iste effectus, vel solum connaturaliter petat illam, postea disquiretur.

DICO PRIMO: **Addensatio et rarefactio non important aliquam additionem vel diminutionem quantitatis, neque totalem neque partialem.**

Assertio est constans inter auctores secundæ et tertiæ sententiæ, quos postea referemus, sumiturque ex definitione Philosophi supra allata: « Densum est, quod habet multum materiæ sub parvis dimensionibus ». Ubi nomine dimensionis non intelligitur ipsa quantitas, ut ordinat partes in ordine ad totum, sed ut extendit et diffundit illam in ordine ad locum, ratione cuius sumitur externa mensura quantitatis seu dimensio eius. Nam si loquamur de ipsa quantitate secundum se, hæc non additur nec tollitur nisi addita vel ablata materia, cuius partes extendit. Unde repugnat habere multam materiam, id est multas partes materiæ, et non multam quantitatem, vel e contra.

[1] 1. de Generat. q. 15.
[2] Quodlib. 3. q. 5.

ET FUNDAMENTUM CONCLUSIONIS hinc desumitur, quia quando acquiritur nova quantitas vel pars quantitatis, acquiri debet nova materia. In eadem enim parte materiæ non potest dari nova quantitas vel pars quantitatis; sic enim penetraretur cum præcedenti. Ergo oportet pro nova quantitate novam addi materiam, quæ de novo ordinetur in ratione partis, et ideo semper augmentatio est coniuncta cum aliqua aggeneratione vel nutritione. Ergo si in rarefactione et condensatione nova pars quantitatis adderetur vel diminueretur, oporteret etiam addi novam materiam, et sic deberet fieri nova mutatio substantialis. Quod tamen est falsum, cum videamus rarefieri vel condensari aquam et ceram sine nova generatione aquæ vel ceræ, alias maneret augmentata illa materia essetque multum materiæ, non parum, sub magnis dimensionibus contra definitionem. Et ideo optime S. Thomas rarefactionem comparavit intensioni. Sicut enim intensio fit non addita qualitate, nec in diversa parte quantitatis, ita rarefactio fit eadem materia manente, et non augmentata. Denique, si fieret nova accessio materiæ seu substantiæ, sicut et quantitatis, oporteret disponi illam materiam aliis accidentibus, ut videlicet converteretur vel adderetur præcedenti, sicut videmus fieri in nutritione et aggeneratione, sine quibus tamen rarefactio fit et condensatio, et sine corporum circumstantium corruptione; ergo non aggenerat sibi novam substantiam, et consequenter neque novam quantitatem.

DICO SECUNDO: **Rarefactio et condensatio non terminantur solum ad ubi sive ad distantiam vel propinquitatem partium vel ad situm et positionem earum, neque consistunt in sola repletione vacuitatum, quæ sunt pori, aut compressione partium, sed hæc sunt effectus consecuti ad densitatem et raritatem, et aliquando possunt fieri sine formali densitate et raritate.**

RATIO CONCLUSIONIS EST, quia raritas et densitas est aliquid pertinens ad partes corporis in ordine ad se, et non in ordine ad locum, licet effectum aliquem habere possint etiam in ordine extensionis vel situationis in loco. Ergo non potest primo et per se terminari ad ubi vel situm.

Antecedens probatur: Nam in corpore Christi Domini in Eucharistia, in quo nulla est commensuratio ad locum, est raritas et densitas. Nam ossa densiora sunt carne sicut et duriora, et sanguis rarior utroque, alioquin si ista diversitas in partibus non servaretur, non manerent diversæ partes heterogeneæ et organicæ. Similiter densitas et raritas non solum sunt in externa superficie aut ordinatione circa locum, sed etiam intra partes; facta enim divisione inveniuntur partes intra constipatæ et densæ. Ergo non solum terminantur ab ubi densitas et raritas. Quod amplius constabit ex sequenti assertione ostendendo, quod raritas et densitas sunt qualitates.

Quod vero non consistat in repletione vacuitatis vel dilatatione, ita quod rarum sit, quod dilatat poros, densum quod replet vel comprimit, manifestum est in aere et in cœlo. Nam partes aliquæ cœli inveniuntur densæ sicut partes stellatæ, et aliæ minus densæ, scilicet diaphanæ, et tamen ibi non sunt pori, quia non replentur alio corpore subtiliori, quod non sit cœleste, cum ibi non sit corpus elementale. Aer similiter est rarus, et non habet poros, tum quia est fluidæ substantiæ et fluendo repleret illos, alias detineretur aer vel aqua inter porum et porum, ne flueret; tum etiam quia in aere si essent pori, deberent re-

pleri alio corpore subtiliori, quod tamen non est dare, nisi forte ignis, qui tamen non in omni parte aeris esse potest. Denique non consistit densitas in compressione partium tantum, ut patet de densitate corporis Christi in Eucharistia, in qua partes non possunt comprimi, et in cœlo densitas non fit per compressionem partium localem. Denique, compressio partium vel fit per localem motum sive situationem, ut quia una occupat minus vel magis de spatio, vel fit per internam dispositionem partium, sicut ex maiori frigore fit constrictio et ex calore dilatatio, licet sequatur tamquam effectus diversa illa occupatio loci. Si primo modo tantum, constat non salvari raritatem et densitatem, ut patet, si in duobus vasis eiusdem positionis ponatur liquor densus in uno et rarus in alio, tunc uterque occupat eandem positionem loci, et non habet eandem raritatem nec densitatem. Si secundo modo, ergo densitas et raritas non dicunt solam compressionem partium et situalem positionem, sed internam aliquam dispositionem, et hæc pertinet ad qualitatem, ut iam dicemus et simul explicabimus, quando sine formali densitate vel raritate possit manere compressio vel dilatatio partium extrema.

Dico tertio: **Raritas et densitas formaliter sunt physicæ et naturales qualitates, et ita rarefactio et addensatio sunt alterationes. Datur tamen etiam densitas aut raritas situalis et extrinseca, quæ non est qualitas, sed situs et se habet ut effectus densitatis et raritatis, quæ est qualitas, licet aliquando non repugnet hos effectus sine qualitate fieri.**

Hæc conclusio quantum ad primam partem, quod densitas et raritas sint qualitates, est expressa Philosophi 7. Phys. textu 11.[1] et 4. Phys. textu 86.[2] et D. Thomæ ibidem[3] et 1. de Generat. lect. 14.[4], ubi inquit, « quod transmutatio rarefactionis non potest dici augmentum, sed alteratio; fit enim secundum transmutationem passibilium qualitatum, scilicet rari et densi ». Et 3. p. q. 77. art. 2. ad 3.: « Rarum », inquit, « et densum sunt qualitates quædam consequentes corpora ex hoc, quod habent multum vel parum de materia sub dimensionibus ». Et eandem sententiam sequuntur communiter auctores, qui videri possunt in Cursu Carmel. 1. de Generat. disp. 7. q. 2. et 3., Conimbric. 1. de Generat. cap. 5. q. 17. art. 1., Rubio 1. de Generat. tract. de Rarefact. q. 2. n. 144., 154., 157. Nec obstat, quod Aristoteles in cap. de Qualitate[5] inquit, « quod rarum et spissum, asperum et lene quamdam positionem magis videntur partium monstrare »; et D. Thomas 2. de Generat. lect. 2.[6] super textum 8. dicit, « quod rarum et densum non sunt qualitates physicæ, sed positio partium materiæ secundum propinquum in denso et remotum in raro ». Non, inquam, obstat; loquuntur enim de raritate et densitate situali, quæ solet esse effectus raritatis et densitatis formalis, sicut datur figura externa situalis et interna, quæ est qualitas. Nam contracta manu vel extensa variatur figura situalis, non autem intrinseca, quæ est qualitas. Similiter datur raritas et densitas, quæ pertinet ad dispositionem internam partium quantitatis et conducit ad ge-

[1] c. 2. (244 b 7, 18).
[2] c. 9. (217 b 24).
[3] *Le* II. 335. n. 2.; 196. n. 14.
[4] *Le* III. 312. n. 5.
[5] Categ. c. 8. (10 a 19).
[6] *Le* III. XXIX. n. 4.

nerationem et corruptionem et communiter coniuncta est cum aliqua mollitudine vel duritia, et sic debet esse qualitas. Ipse autem situs compressionis vel dilatationis partium situalis densitas vel raritas est.

Et sic probatur ista conclusio: Quia in densitate et raritate invenitur contrarietas, invenitur intensio et remissio, unum enim est magis densum quam aliud, invenitur dispositio conducens ad generationem vel corruptionem; sicut animal si nimium rarefiat et intumescat, corrumpitur, si partes solidantur, convalescit, et in diversis partibus exigit diversam densitatem vel raritatem, sicut ossa debent esse densiora quam carnes, et carnes quam sanguis, ergo conducunt ad conservationem et ad generationem et corruptionem. Et sicut hac ratione locus naturalis addit supra mathematicum qualitates aliquas conservativas, quia conservat locatum, ita raritas et densitas, quia ad conservationem et ad generationem et corruptionem disponunt, ad qualitatem pertinebunt. Denique, sunt tangibiles per sensum, ut experientia demonstrat, ergo ad qualitatem pertinent, sicut molle et durum, frigidum et calidum.

Et si quæras, ad quam speciem, respondetur, quod ad tertiam, eo quod resultare possunt ex mixtione aliarum qualitatum, puta ex frigore vel calore. Per se etiam ordinantur ad generationem vel corruptionem et sensibus passionem inferunt, ergo passibiles qualitates sunt. Unde sequitur quod alterationem per se terminare possunt, quia alteratio est ad tertiam speciem qualitatis. Nec obstat, quod in cœlo invenitur raritas et densitas, quia æquivoce dicitur in cœlo et in nobis rarum et densum, ut dicit D. Thomas in 2. dist. 2. q. 2. art. 2. ad 5.[1] Et constat eandem qualitatem posse quandoque ex diversis causis provenire vel ad effectus diversos ordinari, sicut figura aliquando resultat ex alteratione qualitatum dissolventium partes quantitatis, aliquando sine tali alteratione ex sola divisione per motum localem. Et similiter lux in inferioribus deservit ad generationem et corruptionem, non in cœlo. Sic densitas et raritas in inferioribus deservit ad hoc, ut res sit generabilis vel corruptibilis, in cœlo autem, ut sit active generans vel corrumpens, quod est æquivoce dici quoad hunc effectum. Simpliciter tamen sunt eiusdem speciei, quia eodem modo immutant sensum, quod est principale in qualitate passibili.

Quod vero aliquando detur densitas et raritas situalis penes diversam positionem partium sine qualitate, constat, quia id, quod pertinet ad positionem partium et situm, est effectus huius densitatis vel raritatis, quæ est qualitas. Non repugnat autem effectum aliquem ex diversis causis provenire, sicut de figura diximus. Similiter ergo potest per compressionem partium vel laxationem fieri aliquis effectus raritatis vel densitatis, qui sit situalis densitas vel raritas sicut quando aquam vel aerem dividimus. Tunc partes divisæ non penetrantur cum aliis, sed comprimuntur, alias non posset fieri divisio. Et hæc compressio densitas quædam est, sumpta densitate pro effectu seu positione situali, non pro qualitate, nec requirit alterationem corruptivam, sed motum localem, alias omnis motus localis, qui fit extra vacuum, exigeret alterationem producentem densitatem aut raritatem, siquidem motus localis non potest fieri nisi dividendo aliquod corpus, et partes divisæ non possunt penetrari cum

[1] *Pa* VI. 407 b.

aliis, ergo debent comprimi et condensari, et tamen ibi non datur alteratio, sed solum motus localis. Unde etiam post diem iudicii dabitur motus corporum præsertim gloriosorum, qui motus dividet aerem vel aquam faciendo dictam compressionem partium, et tamen tunc non erit alteratio physica. Si tamen talis compressio vel laxatio partium fieret, quod etiam ad corruptionem vergeret, tunc non fieret sine alteratione et consequenter nec sine qualitate.

Dico ULTIMO: **Densitas et raritas non se habent ut qualitates activæ, sed passivæ, ita tamen disponentes subiectum, ut qualitates activæ illis adiunctæ magis vel minus disponantur ad operandum.**

Conclusio hæc deducitur ex dictis in quæst. præc., quia raritas et densitas sequuntur ordinationem partium quantitatis sicut figura terminationem. Facit enim densitas multas partes materiæ sub parva dimensione loci et raritas e contra. Ergo sicut quantitas non est activa neque figura, ita neque densitas et raritas. Unde non videmus, quod raritas et densitas per se solum similes qualitates producant, sed utuntur activitate aliarum, v. g. calore vel frigore etiam ad producendam raritatem vel densitatem. Lapis enim quantumcumque adiungatur ceræ vel luto, non addensabit illa, sed mediante frigore addensantur vel per compressionem partium; ergo densitas et raritas non sunt activæ. Si vero qualitas activa recipiatur in quantitate densiori, celerius et efficacius operabitur, ut ipsa experientia testatur et q. 5. [1] diximus, quatenus partes sic addensatæ conducunt ad efficaciorem operationem, sicut etiam figura rotunda magis conducit ad motum quam quadrata, et ad penetrandum magis acuta quam obtusa.

[1] 671 a 6.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur ad probandum per rarefactionem acquiri maiorem quantitatem, quia posita rarefactione sunt plura indivisibilia in actu quam antea, ergo plus quantitatis.

Consequens patet, quia indivisibilia non possunt esse sine partibus, ergo additis indivisibilibus adduntur partes. *Antecedens* probatur, quia posita rarefactione aquæ in vase, cuius medietatem solum occupabat ante rarefactionem, postea crescit terminatio quantitatis et correspondentia ad alia puncta seu indivisibilia vasis vel loci, ad quæ antea non correspondebat. Ergo sunt nova indivisibilia; nam antiqua correspondent eisdem, quibus antea, et non possunt diversis indivisibilibus vasis correspondere.

Confirmatur, quia per addensationem minor locus occupatur quam antea; ergo si non diminuitur quantitas, partes illæ penetrantur. Patet consequentia, quia tunc quantitas maior occupat idem spatium, quod minor; ergo intra locum minorem ponuntur partes, quæ antea plus loci occupabant, ergo penetrantur in illa.

Nec potest dici, quod hoc fiat per qualitatem sic disponentem partes quantitatis vel per novum situm. *Nam contra est*, tum quia non pertinet ad qualitatem ordinare et extendere partes quantitatis. Si autem fiat sola situatione, non pertinebit rarum et densum ad qualitatem. Tum etiam, quia restat explicandum, quomodo ista qualitas tollat penetrationem partium, quæ modo occupant minorem locum quam antea.

RESPONDETUR circa hoc argumentum diversimode auctores sentire. *Quidam* censent totidem puncta et indivisibilia inveniri in actu in quantitate maiori et minori, exemplo illo

vulgari de circulo minori incluso in maiori. Omnes enim lineæ, quæ transeunt a centro ad circulum maiorem, transeunt per minorem; ergo tot puncta seu lineæ sunt in uno atque in altero. Ita Conimbric. 1. de Generat. cap. 5. q. 17. art. 4. *Alii*, ut Rubio [1], censent e contra non esse tot puncta in minori quantitate quam in maiori, posse tamen eandem quantitatem cum eisdem punctis respondere pluribus vel pauciori-bus punctis alterius corporis vel quantitatis solum ratione diversæ dispositionis vel situationis eiusdem quantitatis, ut in illis circulis patet, quia si ex illis fierent lineæ rectæ extendendo ipsos circulos, tunc non omnes lineæ unius transirent per lineas alterius, quia una illarum excederet alteram. Si tamen in circulum redigantur, quidquid transit per maiorem circulum, transit per minorem. Et eadem ratione eadem puncta aquæ condensatæ facta rarefactione correspondent aliis punctis vasis vel loci propter diversam dispositionem quantitatis.

Neutra tamen solutio intelligibilis est. Nam quantitas maior excedit minorem in multitudine partium designatarum et aliquotarum, ergo debet excedere in punctis designatis, quibus partes illæ uniuntur. Non enim stat ponere plures partes actu, nisi addantur plura puncta et indivisibilia, quibus tales partes uniantur. Et certe illud, quod dicitur de duobus circulis inæqualibus, quorum unus includatur in altero, si extendantur in lineas rectas, manifeste hoc demonstrat. Manebit enim linea illa circuli minoris multo minor quam linea circuli maioris, et tunc si una ex illis iuxta aliam ponatur, manifeste videbitur, quod lineæ minoris circuli non omnibus indivisibilibus et lineis alterius correspondent. Ergo plura puncta vel plures lineæ sunt in maiori circulo quam in minori. Ex quo etiam convincitur, quod ratione diversæ situationis et positionis linearum non potest punctum unius correspondere pluribus punctis alterius; diversa enim positio non potest tollere naturam talium indivisibilium. Ergo si in utraque positione manet indivisibile unum, et idem non potest pluribus alterius correspondere, siquidem unum indivisibile non potest correspondere parti, quia est illi improportionatum, ergo neque pluribus indivisibilibus, quia plura indivisibilia pertinent de facto ad diversas partes, unum enim non est immediatum alteri, ergo non potest correspondere pluribus, nisi correspondeat parti interiacenti.

Et ad argumentum de lineis, quæ ducuntur ad centrum a maiori circulo per minorem, respondetur omnes illas divisive transire per circulum minorem, sed tamen non omnes, quæ inveniuntur in circulo maiori, in actu inveniuntur in minori, nec est possibile, quod omnes, quæ sunt in maiori circulo, collective sumptæ transeant per minorem ad centrum, nisi una linea transeat super aliam, licet quælibet divisive, quæ transit ad centrum, per minorem circulum transire debeat. Sed collective non omnes capiuntur in circulo minori, nisi una sit super aliam, siquidem plures partes in actu, et consequenter plures lineæ et puncta debent esse in maiori circulo quam in minori. Sunt autem in potentia infinitæ partes et puncta in utroque circulo, loquendo de partibus proportionalibus et se communicantibus, non de partibus et lineis in actu componentibus, ut late monstravimus in q. 15. [2] et 20.

[1] 1. de Generat. et Corrupt., tract. de Rarefact. et Condensat. q. 1. n. 137.
[2] Phil. nat. 1. p. q. 15. art. 3. (324 b 4).

Phys. [1] Nos autem in præsenti loquimur de lineis et punctis, quæ sunt in actu; et de his dicimus non esse tot in maiori quantitate et in minori, nec unam posse correspondere adæquate multis.

AD ARGUMENTUM ERGO FACTUM RESPONDETUR aquam rarefactam plura puncta et indivisibilia habere quam antea, non tamen plures partes, sed maiorem explicationem et dilatationem earundem partium. Explicatio enim et extensio partium quoad locum fit per novam terminationem quantitatis, et consequenter per additionem indivisibilium et punctorum, quibus fit nova terminatio et extensio quantitatis ad locum, quia, ut statim dicemus, eadem pars, quæ nectitur unico indivisibili cum alia, potest pluribus connecti, eo quod indivisibile inadæquate correspondet parti, et non adæquate, ideoque locum habet, ut pluribus indivisibilibus correspondeat eadem pars. Et tunc dicitur dilatari, cum pluribus indivisibilibus explicatur extensio partis in loco, tunc autem contrahitur, quando unico indivisibili vel paucioribus connectitur. Et ita non est bona consequentia: Sunt plura indivisibilia, ergo plures partes, sed: Vel plures partes vel maior explicatio earundem erga locum.

Ad confirmationem respondetur in condensatione comprimi partes, non penetrari, nec occupare locum alterius quantitatis totalis, sed locum sibi adæquatum et commensuratum iuxta partium dispositionem. Quomodo autem compressio partium intelligatur sine penetratione, cum partes, quæ ante diversum spatium occupabant, modo occupent unum, difficile intelligitur. Sed omissis aliis explicationibus probabilius videtur iuxta doctrinam a nobis tradita 6. Phys. q. 20. art. 2. [2] et 3. [3], quod punctum afficit partem lineæ non adæquate, sed inadæquate, quia non proportionantur adæquate pars divisibilis et punctum indivisibile, et idem est de aliis indivisibilibus respectu suarum partium. Quia ergo quodlibet punctum afficit aliquid de parte, quia immediate post punctum sequitur pars, quæ divisibilis est, et non adæquatur illi, in hoc potest esse magis et minus, ut videlicet illa entitas divisibilis, quæ afficitur immediate ipso puncto, afficiatur magis vel minus inadæquate. Si enim non totaliter et adæquate illi correspondet, utique nec indivisibili et unico modo correspondet, sed potest plus vel minus correspondere. Quare quando quantitas rarefit, non est necesse addere plures partes, ut dictum est, sed plura puncta, quia pars, quæ correspondebat inadæquate uni puncto, fit correspondens pluribus, et sic laxatur. Quando autem addensatur, fit illa pars correspondens inadæquate uni puncto, cum tamen possit correspondere pluribus. Et ideo non penetrantur illæ partes, quia ad penetrationem requiritur, quod existentibus pluribus partibus distinctis secundum diversa indivisibilia, secundum eadem ponantur sub eodem spatio. Sed si minuuntur puncta seu indivisibilia et partes reducuntur, ut sint sub paucioribus punctis, tunc dicuntur comprimi seu addensari. Nec tamen penetrantur, quia numquam sub diversis punctis vel indivisibilibus existens in eodem spatio ponuntur, quod ad penetrationem requiritur. Penetratio enim exigit, quod plures partes in actu, id est terminatæ diversis indivisibilibus, ponantur sub eodem spatio, non autem penetratio fit per hoc, quod partes, quæ antea habebant plures terminationes, modo habeant unam et fiant partes quasi in potentia. Unde dicit Philosophus 4. Phys. textu 84. [1], quod rarefieri est, quod magna dimensio, quæ prius erat in potentia, fiat in actu, quod utique intelligitur de dimensione quoad terminationem localem, quod fit per puncta et indivisibilia.

Secundo arguitur ad probandum, quod rarefactio et condensatio per se primo terminentur ad quantitatem, non ad qualitatem. Nam rarum definitur, quod habet parum de materia sub magnis dimensionibus, densum vero e contra. Ubi nulla mentio fit qualitatis, sed solum dimensionis; dimensio autem, sive in ordine ad totum sive in ordine ad locum, ad quantitatem pertinet vel saltem ad situm. *Deinde*, quia videmus per rarefactionem magis explicari seu extendi quantitatem quoad locum, ergo acquiri debet nova quantitas. Nam extensio quoad locum est propria passio et modus quantitatis, ergo nova extensio ad locum novam requirit quantitatem. *Denique*, quia alias quantitas susciperet magis et minus, siquidem eadem quantitate existente magis vel minus explicat partes substantiæ, sicut intensio aliedinis consistit in hoc, quod magis vel minus se explicat in actum et radicatur in materia. Imo sicut intensio non acquiritur nisi acquisito novo gradu ex parte qualitatis, ita nec rarum et densum sine nova parte quantitatis.

Confirmatur, quia sine aliqua qualitate ponitur rarum vel densum, ergo superflue qualitas ponitur. *Antecedens* constat, tum quia ista qualitas raritatis non suscipitur nisi in subiecto habente partes dilatatas, et densitas in habente partes compressas; ergo non provenit a qualitate illa partium dispositio seu positio, sed supponitur. Tum quia posita ista dilatatione partium sive alia qualitate intelligitur sufficienter rarefactio, ad quid ergo illa qualitas deservit? Dilatatio enim per situationem vel positionem partium in loco sufficienter intelligitur. Tum denique, quia si extensio in loco est modus et proprietas quantitatis, non indiget qualitate, ut ab illa dimanet.

RESPONDETUR ad principale argumentum negando assumptum. *Ad primam probationem* dicimus nomine dimensionum rari et densi non intelligi ipsam quantitatem secundum se, sed secundum commensurationem ad locum, quam eadem quantitas variare potest secundum densitatem et raritatem. Ceterum raritas ipsa et densitas non consistunt in hoc, quod de facto quantitas sit ita extensa et situata (hoc enim est effectus illius, et in corpore Christi in Sacramento datur densitas, et non situatio in loco), sed consistit in tali dispositione partium, quæ petit illam situationem pro effectu. Et ita licet non fiat mentio qualitatis in definitione rari et densi explicite, intelligitur tamen implicite, quia idem est dicere: Rarum est, quod habet parum materiæ, ac dicere, quod est dispositum habere parum materiæ sub magnis dimensionibus. Quomodo autem in speciebus Eucharistiæ detur rarefactio et addensatio, cum nulla ibi sit materia, respondetur non esse ibi substantiam formaliter, sed suppleri in quantitate, quatenus per separationem gerit vices substantiæ.

Ad secundam probationem dicitur extensionem ad locum esse propriam passionem quantitatis, sed quod sit tanta vel tanta, accidit illis, et per aliquam qualitatem disponitur. Ne-

[1] Phil. nat. 1. p. q. 20. art. 2. (422 b 33).
[2] 424 b 41.
[3] 429 a 35.

[1] c. 9. (217 a 26).

que est necesse, ut detur maior extensio, quod addatur nova quantitas, sicut etiam ut grave moveatur velocius circa finem quam in principio, non indiget additione gravitatis, ita quælibet quantitas ut diversimode extendatur et situetur erga locum, non indiget additione quantitatis et partium, licet qualitas aliqua detur sic disponens partes, ut novis indivisibilibus correspondeant, ita quod magis laxentur vel minus.

Ad tertiam probationem dicitur quantitatem non suscipere magis vel minus per hoc, quod fiat illa maior vel minor extensio, sed raritatem ipsam vel densitatem suscipere magis vel minus. Ipsa autem quantitas in ratione ordinandi partes extra partes non radicatur magis vel minus in subiecto, ut illa maior vel minor extensio fiat. Quantitas enim in ratione quantitatis non potest magis radicari in eadem parte subiecti neque accipere aliud augmentum quam penes additionem partium, quæ non est intensio, cum non fiat in eadem parte subiecti, sed in diversis, alias penetrarentur illæ partes. Rarefactio autem, quæ magis dilatat partes, non facit magis radicari et perfici quantitatem in subiecto, sed facit magis radicari ipsam raritatem, quæ est qualitas, et in ordine ad locum dilatari quantitatem.

Ad confirmationem respondetur negando antecedens. *Ad primam probationem* dicitur raritatem non subiectari nisi in habente partes dilatatas, non ante ipsam raritatem, sed per ipsam, sicut anima dicitur actus corporis organici, quod tamen per ipsam animam et corpus est et organicum. Nec tamen raritas petit partes esse dilatatas actu, sed solum aptitudine, sicut in corpore Christi in Sacramento habet raritatem et densitatem sine situatione in loco.

Ad secundam probationem dicitur, quod posita dilatatione partium quoad situm intelligitur raritas et densitas præsuppositive, quia qualitas, quæ est raritas, est causa illius dilatationis et situationis partium, quæ est effectus eius. Si tamen aliquando detur ista situatio sine tali qualitate, non erit raritas formalis, quæ est dispositio partium ordinata ad conservationem vel corruptionem, sed erit aliquid pertinens ad situationem partium ex motu locali consecutum sine formali raritate, ut supra [1] expositum est.

Ad tertiam probationem dicitur, quod licet extensio ad locum sit passio quantitatis, tamen quod sit tanta vel tanta, est accidens et pertinet ad qualitatem, quatenus conducit ad temperamentum partium, ut melius conserventur vel corrumpantur. Nec esset repugnans dicere, quod qualitas sit passio quantitatis, sicut patet in figura, licet raritas et densitas in corporibus inferioribus, quatenus fiunt ex mixtura primarum qualitatum, non possit sequi immediate ad quantitatem, sed mediantibus primis qualitatibus.

Si quæras, an rarefactio requirat motum localem, quo fiat illa maior extensio loci, præter alterationem, qua fit raritas ipsa, affirmant Conimbric. hic 1. de Generat. ad cap. 5. q. 17. art. 5. Ceterum non est necesse ponere motum localem distinctum ab ipsa alteratione, sed hoc est in commune omnibus motibus seu mutationibus, quæ terminationem quantitatis attingere vel variare possunt, quod habent vim producendi aliquod ubi non directe et per se sicut motus localis, sed consecutive et mediate, prout ubi sequitur ad extensionem quantitatis, sicut generatio substantiæ producit ubi mediate, quatenus generat

[1] 711 b 20.

substantiam in loco, et augmentatio producit ubi, quatenus addendo quantitatem ponit illam in loco, et similiter id habet illa alteratio, quæ laxat vel contrahit partes quantitatis. Quare non est necesse assignare terminum a quo localem, qui deseritur, quia non acquiritur locus seu ubi per motum localem, qui deserat unum locum et acquirat alium, sed per actiones variantes terminationem quantitatis, quæ mediate acquirunt ubi, non destruendo antiquum absolute et totaliter, sed addendo novum, destruunt tamen antiquum quoad terminationem, quam ante habebant.

Articulus II.

UTRUM SINE RAREFACTIONE ET SINE ADDITIONE QUANTITATIS POSSIT ALIQUID FIERI MAIUS ALTERO.

Aliqui affirmant citaturque pro ea sententia Durandus in 2. dist. 18. q. 1. n. 9., Magister Sententiarum ibi (2. dist. 18. cap. 4.), Henricus [1] et alii. Et sumitur fundamentum ex dictis art. præc., quia rarefactio est motus ad qualitatem, non ad quantitatem vel extensionem ad locum nisi ex consequenti. Ergo poterit Deus sine rarefactione extendere quantitatem in loco et eam magnam facere, neque additis partibus quantitatis neque addita qualitate rarefactiva. Nam sicut materia est in potentia ad magnum et parvum mediante raritate vel quantitate secundum agens naturale, ita per potentiam obedientialem poterit fieri maius non addita quantitate vel raritate, quia hæc solum est medium naturale seu naturalis agentis.

Confirmatur: Probabile est Deum posse ponere unum corpus in diversis locis stante eadem densitate. Ergo etiam poterit ponere illud in loco immediato sibi, et tunc continuabitur cum eo et erit maius, quia occupabit plura loca, et sine additione quantitatis, quia est idem corpus, et sine rarefactione, quia retinet eandem densitatem.

Confirmatur secundo, quia Deus fecit Evam ex costa Adami, non per rarefactionem (sic enim non esset similis carnis et ossium, si ita raresceret), neque ex materia alia adiuncta, quia hæc debuisset esse maior quam costa Adami, atque adeo ex illa potius diceretur facta Eva quam ex costa. Ergo etc.

Oppositam sententiam tenet S. Thomas 1. p. q. 92. art. 3., ubi inquit: « Dicere materiam multiplicari absque rarefactione est dicere contradictoria esse simul, scilicet definitionem absque definito ». Et in 2. dist. 18. q. 1. art. 1. [2] contra Magistrum Sententiarum et alios affirmat, quod est inintelligibile sine additione materiæ seu quantitatis fieri aliquid maius nisi per rarefactionem. Et D. Thomam sequuntur plures, qui videri possunt apud Conimbric. 1. de Generat. ad cap. 5. q. 18. art. 1. et Rubio ibid. in tract. de Condensat. q. 3. n. 162. Intelligitur autem hoc de rarefactione tam secundum qualitatem quam secundum situm seu positionem loci, ut statim dicemus.

Et probatur, quia implicat intelligi quantitatem fieri maiorem sine novis terminis quantitatis, qui antea non erant; termini autem quantitatis non sunt nisi vel in ordine ad se vel in ordine ad locum. Si in ordine ad se, id est ad ipsas partes secundum se, necessario additur nova pars. Stantibus enim eisdem parti-

[1] Quodlib. 7. q. 9.
[2] *Pa* VI. 542 b.

bus non mutantur termini intrinseci quantitatis, qui consistunt in hoc, quod est habere plures vel pauciores partes. Ergo stantibus eisdem partibus, et non habendo plures quam ante, quantitas non est maior secundum ordinem partium ad intra, quam ante. Si vero mutantur termini in ordine ad locum, additur maior dimensio seu extensio ad locum sine additione partium, et hoc est rarefieri, quia in hoc consistit definitio rarefactionis. Itaque id, quod est maius altero secundum quantitatem, in conceptu suo essentiali dicit, vel quod habeat plures partes quam id, quod est minus, vel quod correspondeat pluribus partibus loci secundum extensionem; et primum est additio quantitatis, secundum rarefactio.

SED INQUIRES, an dilatatio partium vel compressio actualis in loco necessario debeat fieri per ipsam qualitatem, quæ est raritas et densitas, tamquam per medium naturaliter requisitum vel etiam essentialiter.

Aliqui affirmant esse essentiale, ut Rubio hic tract. de Rarefact. q. 3. n. 164. et Conimbric. ibid. q. 18. art. 2. et 3., licet oppositum etiam probabile putent. *Et cum urgetur argumentum*, quia effectus formalis illius qualitatis, quæ est raritas, non est ponere partes sic extensas quoad situm, sed reddere corpus sic dispositum, ut illam situationem petat, ac proinde separari posse illam situationem ab illa qualitate, *respondent*, quod qualitas illa necessario connotat illam partium situationem et sine illa intelligi nequit, sicut nec effectus albi sine albedine, alias posset manere densitas, quæ est qualitas, corpore ipso situaliter rarefacto et laxato, quod repugnat. Non autem repugnaret, si hæc situalis extensio inveniri posset sine raritate, quæ est qualitas; hæc enim sola contrariatur densitati.

Sed contra hoc urgeo, quia extensio situalis vel compressio est secundarius effectus raritatis vel densitatis et est separabilis ab illa, ut patet in corpore Christi in Eucharistia, ubi manet densitas carnis et ossis aut raritas sanguinis sine ulla extensione quoad locum. Ergo si potest manere raritas sine extensione ad locum, etiam cum parva extensione manere poterit, aut densitas cum magna. Et hoc ideo est, quia raritas non dicit ipsam actualem extensionem ad locum, sed aptitudinem ad illam, quæ stare potest cum opposito actu, sicut gravitas cum ascensu et aptitudo accidentis ad inhærendum cum actuali separatione a subiecto. Sic raritas, quæ est aptitudo ad dilatationem loci, stat cum actuali compressione partium. Ergo non est qualitas medium essentiale ad actualem extensionem dilatandam vel comprimendam, sed sine qualitate, quæ est raritas et aptitudo ad dilationem situs partium, imo cum opposita qualitate, quæ est densitas, poterit dari illa maior situatio in loco, licet connaturaliter exigat qualitatem, quando fit cum alteratione, sicut ascensus sursum potest dari in gravi non media levitate contraria. Et ideo sine additione partium vel raritate situali, sive cum qualitate fiat sive non, non potest fieri aliquid maius quam antea. Unde D. Thomas locis supra cit. in raro et denso non nominavit qualitatem, sed solum dimensiones, quod pertinet ad situm, alias eius ratio non concluderet, scilicet quod esset ponere definitionem sine definito, siquidem definitio raritatis, ut est qualitas, non est habere actu partes materiæ sub magnis dimensionibus, sed habere dispositionem seu aptitudinem ad magnas dimensiones sub parva materia.

AD RATIONES DUBITANDI in oppositum: Ad primam respondetur rarefactionem alterativam esse motum ad qualitatem, et ideo sine illa non

inveniri, rarefactionem autem non alterativam posse sine qualitate inveniri, non tamen sine dilatatione aliqua situali, quæ connaturaliter exigit qualitatem, non essentialiter. Ideoque sine rarefactione saltem situali vel additione partium non poterit fieri aliquid maius, bene tamen sine qualitate. Et quando dicitur, quod materia est in potentia obedientiali ad magnum et parvum sine raritate, negamus antecedens, quia non solum raritas est medium naturale, sed etiam essentiale, loquendo de raritate non solum ut est qualitas, sed etiam ut est situs, ut dictum est; est enim pertinens ad ipsam definitionem rari, ut S. Thomas dicit habere magnas dimensiones cum parva materia.

Ad primam confirmationem respondetur illam opinionem a nobis non admitti, ut ostendimus 4. Phys. q. 16. [1] Sed ea data, non concessa, respondetur, quod si idem corpus poneretur in duplici loco immediato ita, quod non solum esset contiguum, sed continuum, hoc ipso reduceretur ad eundem locum, et non occuparet maiorem, quia esset continuum sibi ipsi, nihil autem sibi ipsi continuatum facit additionem. Si autem esset contiguum, et non continuum, esset duplex superficies, et non una, et sic non esset eadem quantitas, sed divisa utpote duplici superficie terminata, unde non facit maiorem rem, sed quasi duplicem.

Ad secundam confirmationem respondetur costam Adami fuisse ædificatam in mulierem per accessionem novæ materiæ vel factæ per creationem de novo vel per conversionem alterius, ut censet D. Thomas locis cit. *Et ad replicam* respondet dist. illa 18. cit. ad 2. [2], quod non dicitur facta mulier ex illa materia superaddita, sed ex costa, quia costa fuit primum, mediante quo reliqua materia pertinuit ad formationem mulieris, sicut licet embryo accessione novæ materiæ crescat et fiat in debita quantitate, non tamen dicitur fieri ex materia accedente, sed ex semine et prima materia, quæ se habet ut fundamentum formationis totius corporis.

QUÆSTIO VIII.

DE NUTRITIONE ET AUGMENTATIONE.

Agimus de his motibus in præsenti, non quatenus ab anima sunt et proprie competunt corpori animato, sic enim ad libros de Anima spectant, sed prout fiunt cum aliqua generatione vel corruptione, et sic communiter se habent ad ipsam aggenerationem.

ARTICULUS PRIMUS.

QUID SINT AUGMENTATIO ET NUTRITIO ET QUOMODO DISTINGUANTUR.

DUO hæc in præsenti tractamus, quia inter se valde affinia sunt, quid sint augmentatio et nutritio et quomodo distinguantur.

DE ESSENTIA AUGMENTATIONIS ET NUTRITIONIS.

Circa primum SUPPONIMUS definitiones nutritionis et inquirimus, an talis vera nutritio inveniatur in rerum natura. *Nutritio* definitur, quod sit « conversio alimenti in substantiam aliti ». *Augmentatio*, quod

[1] art. 5. (356 a 33).
[2] l. 2. q. 1. art. 1. (*Pa* VI. 542 b).

sit « motus a minori ad maiorem quantitatem ». *Aggeneratio*, quod sit « acquisitio partialis substantiæ », sicut etiam videmus in igne acquirente et convertente in se partes papyri.

Igitur nutritionem ALIQUI negaverunt dari etiam in viventibus, sed solam substantiam, in qua primo aliquid generatum est, pertinere ad substantiam viventis eiusque partes dilatari, non autem novam substantiam ex alimento acquirere, sed solum cedere illam substantiam alimenti in pabulum caloris naturalis. Quæ fuit opinio Magistri Sententiarum in 2. dist. 30. cap. 15. [1] Similiter fuerunt aliqui philosophi antiqui, ut refert Aristoteles 2. de Anima textu 40. [2], qui etiam non viventia dicebant nutriri, imo omnia animalia dicebant virtute ignis nutriri; videmus enim ignem depascere alia corpora et in se convertere.

NIHILOMINUS circa hoc sit unica conclusio: **Vera nutritio datur in viventibus per conversionem alimenti in substantiam aliti, non tamen in non viventibus.**

Prima pars est communis theologorum et philosophorum eamque contra Magistrum docet S. Thomas 1. p. q. 119. art. 1. et in 2. dist. 30. q. 2. art. 1. [3] et Quodlib. 8. art. 5. [4]

ET FUNDAMENTUM sumitur ex duobus: Primum, quia videmus corpus hominis crescere, et omnes illæ partes primo et per se informantur ab anima, siquidem videmus illas sentire et vivificari sicut aliæ partes. Ergo vel adveniunt per creationem novæ materiæ vel per conversionem alimenti in ipsam vel per maiorem rarefactionem. Non per creationem novæ materiæ, quia creatio materiæ non est opus naturæ, sed potentiæ creativæ, et sic nutritio, quæ est operatio partis vegetativæ, non esset opus naturale, sed excedens naturam. Si est per conversionem, est id, quod intendimus. Si per rarefactionem, sequitur, quod corpus hominis augmentati esset rarius et minus solidum quam recenter nati, cuius contrarium ad sensum videmus.

Denique probatur conclusio, quia nutritio ordinatur ad restaurandum id, quod deperditur per calorem naturalem. Ergo id, quod restaurat, debet pertinere ad veritatem humanæ naturæ, alias non subrogaretur in locum eius, quod deperditur. Nec dici potest, quod illa prima substantia, quæ accipitur in generatione, non tangitur a calore naturali, siquidem constat, quod est substantia corruptibilis sicut et generabilis, ergo per alterationem mutari potest et deperdi, sicut tandem in ipsa morte deficit et perit. Ergo potest etiam a principio illa prima substantia paulatim deperdi et loco eius alia subrogari.

Secunda pars conclusionis, scilicet quod non viventia non nutriantur, est sententia Philosophi 2. de Anima textu 116. [5] et D. Thomæ ibi lect. 9. [6] et in hoc libro 1. de Generat. textu 42. [7] lect. 17. [8]

RATIO EST, quia id proprie nutriri dicimus, quod per virtutem, quam habet, consumit aliquid de propria substantia et restaurat illud per conversionem materiæ iuxtapositæ in propriam substantiam. Constat autem quod hoc non invenitur in non viventibus, siquidem neque virtus propria rei non viventis, v. g. ignis vel aquæ, consumit aliquid de propria substantia, sed de aliena, neque per conversionem extraneæ materiæ restaurat deperditam substantiam et conservat præcedentem. Ergo non habet propriam nutritionem, qualis fit per intussusceptionem alimenti et conversionem in propriam substantiam. Invenitur tamen *nutritio quædam similitudinaria* in rebus inanimatis, quatenus ab extrinseco agente contrario possunt aliquid deperdere, licet non per virtutem propriam, et per aggenerationem aggregare sibi aliquid de materia iuxtaposita, quod potius de se est generatio et multiplicatio quædam ex applicata materia, licet per continuationem aggregetur præcedenti.

SED OBICIES: Quia non potest restaurari substantia perdita per calorem substantialem, *tum* quia humidum radicale nequit restitui, ut medici docent et similiter theologi, qui in eo ponunt mirabilem effectum arboris vitæ, quod restaurabat humidum radicale deperditum per calorem naturalem; ergo nutritio ex communi alimento facta ad id non sufficit. *Tum* etiam, quia alias posset homo non mori nec infirmari ex causa naturali, si tantum de alimento et tam temperate sumeret, quantum deperdit de propria substantia; sic enim perpetuo sustentaretur, ne periret humidum radicale.

Confirmatur ex illo Matthæi 15. [1] « Omne quod intrat in os, in ventrem vadit et in secessum emittitur ». Ergo nihil transit in substantiam aliti, siquidem omne emittitur.

Confirmatur secundo, quia ad veram nutritionem requiritur, quod anima viventis uniatur materiæ alimenti convertendo ipsum in propriam naturam. Hoc autem est impossibile, præsertim in homine, quia ad hoc deberet nova unio animæ fieri ad illam novam partem, cum tamen tota anima erat unita partibus præexistentibus. Quomodo ergo potest mutari illa unio ad novam partem? Et præsertim cum sit unio spiritualis sicut ipsa anima, quomodo potest fieri virtute corporea, qualis est calor seu virtus potentiæ nutritivæ?

Respondetur negando minorem. *Ad primam probationem* dicitur, quod humidum radicale potest reparari per humidum nutrimentale, sed non in eo vigore et perfectione, qua fuit in principio, eo quod omne agens agendo repatitur et debilitatur. In hoc autem lignum vitæ habebat excellentiam, quia habebat vim fortificandi humidum radicale contra debilitatem provenientem ex admixtione extranei et reddere ita pumrum sicut a principio, ut docet S. Thomas 1. p. q. 97. art. 4. Et indigeret homo sæpius sumere de illo fructu, quia habebat limitatam virtutem nec poterat reparare debilitatem, quæ ex alimento postea sumpto proveniret, nisi iterum sumeretur. *Ad secundam probationem:* Quare homo non potest semper vivere, quia ita afficitur peregrinis qualitatibus ab humido extraneo et nutrimentali, ut tandem humidum radicale dissolvatur et pereat animal. Videatur D. Thomas 1. p. q. 119. supra cit. art. 1. ad 3. et 4.

Ad primam confirmationem respondetur ex D. Thoma ibidem, quod in illa auctoritate ly omne intelligitur in sensu distributionis accommodæ, id est, ex omni, quod intrat in os, aliquid emittitur. Quod quadrat intentioni Christi Domini, quod ea, quæ intrant per os, non coinquinant hominem, cuius ratio redditur, quia

[1] Migne P. L. CXCII. 723. n. 13.
[2] c. 4. (416 a 9).
[3] *Pa* VI. 661 a.
[4] *Pa* IX. 575 b.
[5] c. 4. (416 b 9).
[6] *Pa* XX. 62 a.
[7] c. 5. (322 a 28).
[8] *Le* III. 321. n. 6.

[1] 17.

omne, quod intrat, si inquinat hominem, est ratione eius, quod impuritatis habet. Hoc autem, quod impuritatis habet, emittitur, et sic omne quod intrat, non inquinat, quia quod inquinare potest, emittitur.

Ad secundam confirmationem respondetur non esse particularem difficultatem in nutritione, sed eadem procedit in generatione hominis, quomodo unio animæ ad corpus corporalis sit. Et dicimus hanc unionem nullo modo esse spiritualem, quia neque ipsa substantia spiritualis fit dependens a corpore, nec ipsa unitas totius compositi resultans unitas spiritualis est, sed corporea, sicut et ipsum compositum, cuius est illa unitas, nec habet fundamentum in aliqua mutatione et actione spirituali, sed corporali, quia disponitur et applicatur per alterationem materia ad talem formam, et sic si tota immutatio et dependentia, in qua fundatur ista unio, tenet se ex parte corporis seu materiæ, tota utique corporea est. Quod vero dicitur, quomodo si tota anima est unita corpori, possit aliis partibus etiam tota uniri, respondetur, quod anima est virtualiter multiplex, licet entitative indivisibilis. Et sic potest esse unita tota, sed non totaliter nec omni modo, quo communicabilis est, nec explicata in omnes partes, quibus potest de novo communicari, sicut de intensione formarum diximus supra q. 4. [1]

Secundo obicies ad probandum, quod etiam non viventia augeantur, quia ignis adhibito combustibili et vinum admixta aqua per propriam virtutem convertunt illa in propriam substantiam; ergo nihil deest, quominus dicantur augeri.

Si dicatur deesse aliquas conditiones augmenti, scilicet quod secundum omnes partes augeatur vivens, et quod hoc fiat per intussusceptionem, non per iuxtapositionem, *contra est*, quia etiam prima conditio reperitur in non viventibus, ut cum vinum miscetur aqua, omnes partes eius ab aqua tanguntur, quia omnis eius virtus debilitatur. Secunda etiam conditio non deest, quia lapis vel ferrum et alia metalla intra poros suscipiunt aliqua corpora, quæ convertuntur in ipsa; præterquam quod ista conditio non videtur necessario requisita ad augmentationem. Si enim motus localis et alteratio sunt veri motus, etiamsi fiant ab extrinseco, cur sola augmentatio petit ab intrinseco fieri et per intussusceptionem? Unde D. Thomas 2. de Anima lect. 8. [2] aperte dicit in elementis solum ignem nutriri.

Respondetur hæc omnia non sufficere ad nutritionem proprie dictam, licet sufficiant ad impropriam, quæ in se est generatio et multiplicatio alicuius ex materia sibi coniuncta, per accidens autem, quia res genita propinqua est generanti et illi fit continua, videtur augeri res inanimata. Ad propriam autem augmentationem, ut distinguitur a virtute generativa, requiritur, quod per se primo aliquid immutetur et convertatur loco partium, quæ deperditæ sunt ex ipsa virtute intus depascente proprias partes et sic intus suscipiente ad restaurandum illas. Et hoc non invenitur in non viventibus.

Nec obstat, quod ignis videtur aliquid deperdere et aliquid acquirere, ut cum aspergitur aqua vel oleo, guttæ illæ aliquid de igne extinguunt, et rursus ignis ille oleum vel aquam ipsam in se convertit. Respondetur enim, quod hæc deperditio et acquisitio fit propter mutuam

[1] art. 2. (651 b 17).
[2] *Pa* XX. 59 b.

actionem et reactionem, non autem propter specialem rationem nutritionis. Hæc enim non consistit solum in deperditione et acquisitione, quæ nascitur ex communi ratione actionis et reactionis, sed ex eo, quod aliquid per virtutem propriam agat in partes suas easque depascat, et in earum subrogationem per intussusceptionem aliquid in se convertat. Unde si in non viventibus invenitur conversio alicuius in propriam substantiam, etiamsi intra poros eius ingrediatur (licet communiter fiat per iuxtapositionem extrinsecam), tamen hoc non fit propter virtutem restaurativam deperditi, sed generativam et agentem in quodcumque sibi approximatum vel iuxtapositum, atque ita in non viventibus generatio rei proximæ, etsi illi continuabilis, facit per accidens, quod per se et proprie nutritio in viventibus. Et licet alii motus non semper petant fieri a principio et virtute intrinseca, augmentatio tamen id petit, quia est motus vitalis et nutritioni coniunctus et ordinatus ad restaurationem partis intrinsecæ, quæ fuerat deperdita a propria virtute.

Ad locum D. Thomæ dicimus loqui de nutrimento improprio et similitudinario, qualis fit per generationem rei approximatæ et continuabilis cum generante, licet id in igne magis appareat propter activitatem fortiorem in materiam sibi appositam. Et non dixit D. Thomas absolute ignem nutriri, sed quod est in eo similitudo augmenti et nutrimenti et videtur nutriri.

Distinctio augmentationis a nutritione.

Circa secundum punctum in titulo articuli propositum dubium est, an sint motus et actiones distinctæ realiter augmentatio et nutritio, ita quod augmentatio, ut tendit ad quantitatem, sit distinctus motus realiter a generatione. De quo egimus in 5. Phys. q. 19. art. 3. [1], ubi ostendimus ad quantitatem dari per se motum distinctum a nutritione. In præsenti ergo uberius explicanda est ista distinctio.

Et supponimus non loqui de augmentatione largo modo, prout respicit quodcumque augmentum in quocumque genere, sive qualitatis sive quantitatis, sed specialiter in genere quantitatis, et non de illo augmento, quod fit per rarefactionem, sed quod fit per additionem partium, non solum per iuxtapositionem, quod in re fit per veram generationem, sed quæ fit specialiter in viventibus per motum a minori ad maiorem quantitem per intrinsecam virtutem. De hac inquirimus, an sit distinctus motus a nutritione, quia illa tendit ad quantitatem, ista ad substantiam.

Multi ergo negant ad quantitatem dari per se motum ex duplici principio inducti: *Primo*, quia existimant quantitatem semper se habere ut propriam passionem corporis, sive partialis sit sive totalis, ac proinde non terminare actionem aliquam seorsum ab ipsa productione corporis, eo quod propria passio numquam producitur distincta actione a productione essentiæ, ad quam consequitur, sicut etiam ipsa quantitas totalis, quando producitur ut consecuta ad primam generationem substantiæ. *Secundo*, quia existimant quantitatem immediate inhærere materiæ, et sic transeunte materia de una forma ad aliam etiam quantitas transit. Ergo non requiritur motus distinctus productivus quantitatis, sed sufficit actio uniens formam materiæ, et conse-

[1] 403 a 31.

quenter quantitatem unius quantitati alterius. Solum ergo faciunt augmentationem motum per accidens, id est ratione alterationis adiunctæ, non per se et ratione quantitatis, quam producat, quia hæc non acquiritur, sed supponitur in materia, atque adeo quando una quantitas additur alteri, solum producitur aliquod indivisibile uniens illas, sicut etiam nutritio in nobis solum producit unionem animæ ad novam partem materiæ. Denique, Aristoteles in hoc libro de Generat. textu 41. [1] inquit, « quod nutritio et accretio est idem, ratio autem diversa ».

Accumulatur autem nova difficultas ex alio capite, quia in nostra sententia substantia secundum se non habet partes, sed solum per quantitatem, ut docuimus in Logica q. 16. art. 1. [2] et in Physica q. 20. art. 2. [3] Ergo substantia, ut distinguitur a quantitate, non potest terminare nutritionem, siquidem nutritio non est ad totam et integram substantiam, sed ad partem, hanc autem non habet substantia nisi per quantitatem. Ergo non est alia actio terminata ad partem substantiæ et ad quantitatem, quia per illam substantia habet rationem partis.

NIHILOMINUS opposita sententia communis est inter philosophos, ut testatur Rubio hic tract. de Augment. q. 2. n. 18. et Carmel. disp. 6. q. 1. Et quidem augmentationem esse vere et proprie motum terminarique ad quantitatem perpetuo docet Aristoteles, qui tres species motus nominavit, alterationem, augmentationem et lationem, ut constat 5. Phys. cap. 2. [4] et in postprædicamentis cap. de Motu [5] inter alias species motus numerat accretionem et decretionem, idque etiam probavimus et defendimus in q. 19. Phys. art. 3. [6]

Nunc solum restat probare, quod **augmentatio a nutritione distinguatur.** Quod aliqui probant, quia distinctum est subiectum nutritionis, scilicet ipsa materia alimenti, ex quo fit nova pars substantiæ, et subiectum augmentationis, in quo ponitur quantitas. Alii ex distinctione termini primarii utriusque, quia nutritio est ad substantiam, augmentatio ad quantitatem. Alii ex operatione nutritionis, quia potest fieri nutritio et impediri a Deo resultantia novæ quantitatis, et sic separabitur nutritio ab augmentatione.

Sed tamen istæ rationes ineficaces sunt, nisi aliquid addatur, quia in ipsa generatione substantiali instari possunt. Nam forma producitur in materia, quantitas vero et propriæ passiones in ipso composito; similiter distinctus terminus est ipsa substantia et propria eius passio in ratione rei productæ. Potest etiam impediri, ne resultet propria passio a natura, quando generatur, et tamen negari non potest, quod eadem actione generatur natura et producitur propria passio consequens. Ergo similiter posset aliquis dicere, quod producitur eadem actione substantia partialis in nutritione et quantitas partialis tamquam quid consecutum ad illam, non obstante, quod sint distincti termini entitative et habeant distinctum subiectum, etc.

Quare aliter probanda est con-

[1] c. 5. (322 a 23, 25).
[2] I. 543 b 30.
[3] 425 a 33.
[4] 226 a 24.
[5] Categ. c. 14. (15 a 14).
[6] 402 a 38.

clusio posita, sicut probavimus in q. 19. Phys. cit. [1] *Et est duplex ratio:* Prima, quia quantitas partialis non est obiectum augmentationis absolute loquendo, sed sub ratione augmentatæ et crescentis, ad quod non sufficit productio novæ partis substantiæ, quæ nutritur, et quantitas, quæ ad illam sequitur, sed quantitas ut superaddens præexistenti, ad quod requiritur, quod ita acquiratur quantitas, quod plus acquirantur de illa, quam deperdatur, et quantum ad istam formalitatem non est propria passio, sed accidens, et petit fieri distincto motu, nec enim hoc semper convenit quantitati.

Et hinc sumitur secunda ratio, quia augmentatio non durat tantum, quantum nutritio. Nutritur enim animal, quamdiu vivit, et in omni nutritione sicut acquiritur nova pars substantiæ, ita et nova quantitas partialis; augmentatio autem non durat per totam vitam, nec enim semper animal crescit, licet semper nutriatur. Ergo signum est, quod ad augmentationem non sufficit nova nutritio nec sola emanatio quantitatis partialis, quia hoc totum invenitur in omni nutritione, nec tamen invenitur semper augmentatio, ergo aliquid amplius requiritur ad augmentationem quam emanatio partialis quantitatis. Hoc autem non est aliud quam respicere quantitatem ut crescentem et superaddentem ad aliam; sub hac enim ratione non est quantitas propria passio nec sola actione nutritionis fit, sed novam actionem seu mutationem requirit. Nutritio enim solum respicit novam partem substantiæ et ex consequenti novam partem quantitatis, prout emanat ab illa, augmentatio autem respicit quantitatem ut maiorem, est enim motus a minori ad maiorem quantitatem. Illa autem formalitas maioris et minoris non est in quantitate propria passio, sed aliquid accidentale, et ideo quantitas, ut stat sub illo respectu et formalitate, terminare potest novum motum. Et hæc ratio probat, quod non solum per accidens et ratione alterationis, sed per se et ratione quantitatis habet terminare motum, quia habet fundare illam formalitatem secundum rationem maioris et minoris.

Ex quo manet explicatus *formalis terminus nutritionis*. Nec enim est sola unio, sed ipsamet forma substantialis, non sicut in generatione, scilicet ut totaliter et de novo introducta in totam materiam, sed ut de novo applicata et informans partem inadæquatam materiæ. Comparatur autem nutritio ad aggenerationem sicut aliquid specificum et particulare ad genericum et commune, quia aggeneratio est sola acquisitio substantiæ, sive fiat in viventibus sive non, nutritio autem solum est vitalis acquisitio substantiæ, sicut generatio communiter dicta est aliquid superius ad generationem vitalem. Augmentatio autem dicit pro formali termino quantitatem ut maiorem modo explicato et statim explicando.

AD FUNDAMENTA OPPOSITA respondimus q. 19. cit. [2] et ostendimus, quod quantitas licet secundum se sequatur ad corpus partialiter vel totaliter tamquam propria passio, tamen in quantum maior et ut crescens, sic non est propria passio, sed requirit specialem mutationem, qua plus acquiratur de quantitate quam deperdatur.

Si instes: Quia quantitas ut maior vel minor solum addit relatio-

[1] 403 b 8, 40.
[2] 403 b 32.

nem maioris vel minoris, ad relationem autem non datur per se motus. *Respondetur*, quod quantitas ut maior formaliter importat relationem, et sic non potest terminare per se motum, fundamentaliter autem dicit formalitatem aliquam, ad quam potest per se dari motus. Sic enim est quantitas ut coniungenda præcedenti sine tanta vel maiori deperditione. Sic enim fit motus a minori ad maiorem quantitatem, quod non potest per solam nutritionem fieri secundum se, quia licet semper partem quantitatis attingat, non tamen semper acquirit illam cum fundamento augmenti et maioritatis, id est cum coniunctione novæ quantitatis sine deperditione antiquæ. Quod vero dicitur materiam esse subiectum quantitatis independenter a forma, hoc omnino negamus, ut ostendetur infra q. 9. [1] Materia enim solum se habet ut subiectum *quo* inhæsionis tamquam ratio recipiendi, non ut ratio actualitatis sustentativæ, nec quantitas sequitur materiam nudam, sed ratione formæ corporeitatis.

Ad auctoritatem Philosophi respondetur ex D. Thoma cit. loco de Generat. lect. 17. [2] Aristotelem loqui de nutritione et augmentatione ex parte materiæ, circa quam versantur, quia ex eodem alimento aliquis nutritur et augetur, quamdiu augmentatio durat, non tamen loquitur de augmentatione et nutritione pro ipsis actionibus, quasi sint eadem actio vel mutatio. Nam circa eandem materiam possunt diversæ actiones seu mutationes versari secundum diversam formalitatem. Præterquam quod frequenter Aristoteles dicit aliqua esse ratione diversa, id est essentia et definitione seu formalitate. Et sic intelligitur in præsenti, non autem ratione, id est solum per intellectum.

Ad ultimam difficultatem dicemus art. seq.

Articulus II.

QUOMODO INTELLIGATUR NUTRITIO FIERI AD PARTES SUBSTANTIÆ.

Hæc difficultas currit in nostra sententia, quam tradidimus in Logica q. 16. art. 1. [3] et in Physica q. 20. art. 2. [4], quod substantiæ non convenit habere partes formaliter nisi per quantitatem, ex se autem solum radicaliter, et tamen constat ex dictis, quod nutritio terminatur formaliter ad substantiam, non totalem, sed partialem.

In præsenti ergo breviter fundamentum, quod in cit. locis posuimus, resumendum est. Denegamus itaque partes formaliter ipsi substantiæ et solum concedimus illi radicaliter. Per quantitatem autem dicimus constitui partes formaliter in esse et formalitate partis, quia formalitas partis requirit divisibilitatem et ordinationem, qua una ponatur extra aliam et addat aliquid ad aliam. Si enim est intra illam et non coordinata et extra, manebit penetrata et confusa cum illa, unde omnes partes reducentur ad carentiam divisibilitatis, neque enim potest aliquid dividi nisi accipiendo unum et relinquendo aliud. Ubi autem omnia sunt confusa et penetrata intra alia, non sumitur unum, quin tollatur aliud. Si ergo substantia

[1] art. 1.
[2] *Le* III. 320. sq. n. 3., 5.
[3] I. 547 a 30.
[4] 426 b 19.

ante quantitatem haberet partes sub formalitate partium, id est ut ordinatas et divisibiles in ordine ad se, licet non in ordine ad locum, et hoc substantialiter haberet, et non mediante aliquo accidenti, oportet, quod illæ partes substantialiter non se totis, sed penes extremitates seu indivisibilia unirentur. Si autem per indivisibilia uniuntur, ergo habet substantia sufficiens principium impenetrationis ex vi unionis substantialis partium, et sic superfluit quantitas, siquidem proprium quantitatis est extendere partes resistendo penetrationi, non quidem actualiter, quia divina virtute possunt duæ quantitates penetrari, sed secundum aptitudinem, sicut accidens petit inhærere aptitudinaliter.

Sequela probatur: Quia si in substantia ante quantitatem unirentur cum formalitate partium, quæ est ordinatio et divisibilitas in ordine ad se, ergo sine confusione, et non se totis uniuntur, confusio enim opponitur ordinationi. Ergo nulla pars quantumvis minima est intra aliam, nec se tota unitur alteri, ergo debet uniri per aliquid indivisibile seu per extremitatem, quia si per aliquid divisibile, aliquid illius esset intra alteram, ergo si omnino est extra, per aliquid indivisibile unitur. Si ergo dantur indivisibilia substantialia, ut partes ordinentur inter se, et non penetrentur nec se totis uniantur, ergo habent in se sufficiens principium resistendi penetrationi tum inter se, quia non se totis uniuntur, tum corpori contiguo et propinquo, nec enim stat, quod aliquid resistat penetrationi partium inter se, ne confundantur, et non resistat corpori contiguo, ne penetretur. Quod enim sufficit ad impenetrationem continuitatis, sufficit ad impenetrationem contiguitatis. Et præsertim, quia si datur indivisibile substantiale continuativum partium, etiam dabitur terminativum, ut in eo subiectetur indivisibile quantitatis terminativum, quia non potest in hac sententia in partibus subiectari. Ergo sicut indivisibile substantiæ continuativum facit, quod partes continuatæ non penetrentur inter se nec se totis uniantur, ita indivisibile substantiæ terminativum faciet, quod cum alio corpore contiguo non penetretur, sed maneat indivisibile terminativum iuxta indivisibile alterius corporis, quod est non penetrari nec se totis coniungi.

Dices: Ergo substantia materialis quantum ad id, quod entitatis substantialis est, tota est sub tota quantitate et tota sub parte; non autem pars sub parte et tota sub tota quantitate. Hoc autem est contra ipsum effectum formalem quantitatis, quia quantitas extendit partes substantiæ et ordinat illas, unam post aliam; ergo facit, quod pars substantiæ sit sub parte quantitatis et tota sub tota. *Sequela vero probatur*, quia si ita est, quod pars substantiæ correspondet parti quantitatis, et non tota cuilibet parti, ergo iam ex parte substantiæ et quantum ad id, quod substantiale est, datur distinctio partis a parte, quæ non potest formaliter a quantitate provenire, quia quantitas accidens est, illa autem ratio partium substantiæ in ratione substantiali accidentalis non est. Ergo evertitur fundamentum allatum, quod substantia non habet ex se partes substantiales, siquidem subtracta quantitate non solum accidentales habet, quæ sunt quantitatis, sed etiam substantiales eis correspondentes.

Respondetur in hoc latere æquivocationem et posse esse differentiam in modo loquendi. Oportet enim distinguere, quid habeat substantia secundum se remota quantitate, quid formaliter habeat per

quantitatem, quid denique exerceat substantialiter, supposita tamen quantitate ut conditione.

Nam *substantia secundum se* et remota quantitate non habet formalitatem partium, quia removetur principium dividendi et distinguendi partes ut ordinatas et sub formalitate ordinationis, qua una est extra aliam. *Ex ipsa autem quantitate* formaliter solum habetur accidentalis distinctio partium, quia effectus formalis non potest excedere suam formam. *Ex ipsa autem substantia posita quantitate* ordinante et distinguente accidentaliter *tamquam conditione* resultat unio substantialis partium sic ordinatarum, sicut quando per quantitatem fit divisio, ex ipsa materia resultat incommunicabilitas et individuatio substantialis, ut infra dicemus q. 9. [1] Ratio autem est, quia si posita divisione quantitatis non solum accidentaliter, sed etiam substantialiter differunt (alias Petrus et Paulus non essent duo individua substantialiter diversa), ergo quando fit continuatio et unio quantitatis ad quantitatem, etiam substantialiter partes uniuntur, alias illud compositum ex partibus non esset unum totum substantiale, sed substantialiter essent duo et accidentaliter unum, et sic quando individuum augmentatur, non maneret idem individuum substantialiter. Ergo necesse est, quod supposita unitate quantitatis inter partes, fiat etiam unio substantialis inter ipsasmet partes, ut illud individuum substantialiter sit unum. Unde D. Thomas in 3. dist. 13. q. 2. art. 2. quæstiunc. 2. [2] dicit, « quod in corpore naturali invenitur quadruplex unio membrorum ad invicem. Prima est secundum conformitatem naturæ, quia omnia membra constant ex eisdem similibus partibus et sunt unius rationis, sicut manus et pes ex carne et osse, et sic dicuntur membra unum genere vel specie. Secunda est per colligationem eorum ad invicem per nervos et iuncturas, et sic dicuntur unum continuatione. Tertia est, secundum quod diffunditur vitalis spiritus et virtus animæ per totum corpus. Quarta est, secundum quod omnia membra perficiuntur per animam, quæ est una numero in omnibus membris ». Ecce quomodo D. Thomas in ipsis membris, quæ utique sunt partes integrales, distinguit unionem per modum continuationis, quæ sine dubio est quantitatis, ab unione, quæ est secundum conformitatem naturæ, quæ est unio substantiæ, siquidem in substantia conformantur partes naturæ. Similiter in quæst. de Anima art. 10. ad 16. [3] dicit, « quod anima est forma substantialis corporis dans esse et speciem toti et partibus, et totum ex partibus constitutum est unum simpliciter », et loquitur de partibus integralibus ipsius corporis, de quibus procedebat argumentum et loquebatur in articulo. Sentit ergo D. Thomas partes ipsas uniri substantialiter et tamquam extrema unita constituere totum faciendo unum simpliciter, quod utique est substantiale.

Ex quo colligitur partes, quæ in nutritione vel augmentatione adveniunt, non fieri unum substantialiter per identificationem unius partis cum alia. Nam ea, quæ physice identificantur, separari non possunt nisi ablata identificatione. Hæc autem tolli non potest per ablationem unionis et compositionis, siquidem non datur in illa sententia; neque

[1] art. 4.
[2] *Pa* VII. 142 a.
[3] *Pa* VIII. 498 a.

per ablationem alicuius modi, quia non est identificatio illa rei cum modo, nec enim modus aliquis in substantia advenit per adventum partium, quis enim est iste substantialis modus? Ergo non potest modalis identificatio in substantia dari. Si autem identificatur realitas substantiæ, cur non poterit separari et tolli unum non ablato alio? Si autem separari possunt, ut de facto separantur, non datur identitas, sed vera compositio in uno esse, sicut inter materiam et formam, quæ possunt separari. In partibus autem integralibus fit separatio etiam substantialis, ut cum dividuntur partes et resultant diversa individua. Ergo quando coniunguntur, non erant identificata, sed unita, quia separabilia, nec per identitatem unum, sed per compositionem; nec enim unitas identificationis addit super unitatem compositionis, nisi quod ista est ex extremis separabilibus, illa caret extremis, et ita non habet aliquid separabile, sed idem. Et mirum est, quod cum materia et forma componunt unum, non identificantur, sed uniuntur, et tamen sunt partes essentiales physicæ, partes autem integrales non uniuntur, sed identificantur, cum tamen dicat D. Thomas ordinari ad unum totum constituendum quæst. de Spirit. Creat. art. 4. ad 14. [1] Quare facta additione partium et distinctione earum secundum quantitatem etiam fit unio substantialis inter ipsas partes sic quantitative distinctas et continuatas, sicut facta divisione et separatione fit etiam distinctio substantialis, et non solum accidentalis inter individua.

Nec obstat, quod aliquando S. Doctor videtur asserere, quod formæ aliquæ seu naturæ habent hanc totalitatem partium per accidens et ratione quantitatis, ratione vero essentiæ seu substantiæ totum est in toto et totum in parte, ut patet in 1. p. q. 76. art. 8. et 2. Contra Gent. cap. 72. et alibi sæpe, imo in 3. ad Annibaldum dist. 21. art. 1. ad 4. [2] dicit, quod in divisione continui non fit omnino novum corpus, licet unum dividatur in multa.

Respondetur sensum D. Thomæ esse, quod tota forma et substantia est in qualibet parte, si sumatur secundum modum substantiæ sine quantitate, posita tamen distinctione partium per quantitatem non negat D. Thomas fieri unionem et compositionem substantialem, non autem solam identificationem, sicut etiam fit substantialis diversitas, si fiat divisio per quantitatem. Et quando dicit in divisione continui non fieri omnino novum corpus, licet unum dividatur in multa, sensus est manifestus, quod non fit novum corpus novitate generationis ex materia, bene tamen novitate multiplicationis et divisionis corporis, quia modo ponuntur in actu, quæ ante erant in potentia multa et unum in actu. Quare ante divisionem non sunt plura in actu pluralitate existentiæ et diversi esse, sunt tamen plures partes substantiales pluralitate extensionis et continuationis, quæ formaliter fit per ipsam quantitatem ordinantem partes et continuantem. Ea tamen continuitate posita fit substantialis unio inter ipsas partes, quatenus facta distinctione per quantitatem illa entitas substantialis, quæ subicitur parti quantitatis inadæquate, comparatur ad totum substantiale, et divisibilis et separabilis est ab illo, et propterea indiget uniri et componere cum altera entitate sibi

[1] *Pa* VIII. 441 a.
[2] *Pa* XXII. 282 b.

adiuncta, et hoc est dari unionem, et non identificationem inter partes substantiales, supposita tamen distinctione facta per quantitatem.

EX HOC AUTEM PATET AD ARGUMENTUM, cuius occasione hæc omnia dicta sunt, scilicet quomodo per nutritionem acquiratur pars substantiæ, cum rationem partis habeat a quantitate. **Dicimus enim,** quod per nutritionem acquiritur pars substantiæ, sed tamen affecta quantitate, et ita ex quantitate, qua est affecta, habet formalitatem partis, ex se autem solum radicaliter est pars. Et per nutritionem formaliter et directe non acquiritur formalitas partis, quæ est quantitas, sed entitas substantiæ inadæquate se habens ad totum, quæ radicaliter est pars et subicitur illi quantitati, a qua habet formalitatem partis. Et rursus per nutritionem illa entitas, quæ habet formalitatem partis secundum quantitatem, trahitur ad esse totius per veram et substantialem compositionem et unionem tamquam entitas inadæquate participans esse totius, et consequenter non ut totum, sed ut componens totum compositione substantiali, licet coordinationem et formalitatem partis habeat per quantitatem. Itaque sicut generatio directe producit substantiam totalem et individuam, licet in ratione divisionis et designationis a quantitate dependeat et sub ea individuetur, ita aggeneratio seu nutritio respicit directe substantiam partialem, licet formalitas partis a quantitate dependeat ordinante et continuante partes, sicut individuatio dependet a quantitate ut dividente et separante. Plura de hoc videri possunt cit. loco Logicæ q. 16. [1] et q. 20. Phys. [2]

[1] art. 1. (I. 549 b 8).
[2] art. 2. (426 b 19).

ARTICULUS III.

IN QUA ACTIONE CONSISTAT FORMALITER NUTRITIO, ET UBI RESIDEAT NUTRITIVA FACULTAS.

Plures actiones concurrere ad nutritionem et augmentationem certum est, quarum aliquæ sunt præviæ, aliæ consummativæ; sicut etiam in generatione animalium plures præcedunt actiones, non solum disponentes, sed etiam formas intermedias generantes, quousque deveniatur ad ultimam, in qua generatur ipsum animal. Cum ergo nutritio ad hoc tendat, ut alimentum convertat in substantiam aliti, et alimentum a principio sit valde dissimile, eget pluribus alterationibus et decoctionibus, quousque assimiletur ipsi viventi et in eius substantiam convertatur. Similiter cum substantia ipsa animalis habeat tot et tam diversas partes, quæ diversa indigent mutatione alimenti, sicut aliter nutritur caro, aliter nervus, aliter ossa, aliter fit sanguis, aliter spiritus, aliter semen, oportet varias esse actiones, quibus alimentum distribuatur et nutritio fiat.

Breviter autem (quia res ista magis ad medicos pertinet) proponemus MUTATIONES, quæ in alimento requiruntur, quousque totaliter convertatur in partes solidas. Igitur antequam alimentum exuat formam inanimatam et induat formam viventis, præcedunt duæ mutationes, altera in ore animalis, altera in ventriculo, antequam transeat in formam sanguinis. In ore fit mutatio mastricando et conterendo cibum. Alteratio autem fit per ipsam salivam et humorem oris, quæ ad alterandum cibum plurimum valent, ut docet Galenus libro 1. de Simplicibus cap. 6. In ventriculo autem, qui habet substantiam nervosam, membraneam fibrisque contextam, ut facile contrahi et dilatari possit, congregatur cibus deductus per fauces et ibi fovetur calore ventriculi, sicut in lebete ad ignem res concoquuntur, quousque fiat ex alimento ibi posito massa quædam liquida, quæ vocatur chilus, estque albi coloris. Et ibi secernitur, quod impurum et grossum est, ab eo, quod est magis purgatum. Et succus ille magis defæcatus per venas quasdam, quas mesaraicas seu mesenterii vocant, defertur ad iecur, ut ibi transmutetur in sanguinem, quod vero crassum et excrementitium est, ad intestina detruditur, ut foras mittatur.

Deducto alimento in forma illa liquida a ventriculo ad iecur, transit ibi in sanguinem maiori virtute et calore decoctum et depuratum, et ideo non potuit ista decoctio fieri in ventriculo, quia petit maiorem calorem et virtutem, ut magis purificetur transeundo in formam sanguinis. In illa autem massa sanguinaria in iecore facta relucent etiam alii tres humores, scilicet flava bilis seu cholera, atra bilis seu melancholia et pituita seu phlegma, de quibus videri potest Galenus 2. de Naturalibus Facultatibus cap. 9. et libro 4. de Usu Partium cap. 3. An vero sanguis induat formam viventis, licet respectu partium solidarum adhuc habeat esse alimentum proximum, dicemus statim.

Ex iecore fit multiplex et varia distributio tam sanguinis quam aliorum humorum in varias partes corporis et receptacula. Nam imprimis natura separat choleram et melancholiam, quæ ad nutrimentum aptæ non sunt, et emandat choleram ad folliculum fellis ipsi iecori vicinum, melancholiam ad splenem, pituita vero simul cum sanguine miscetur per corpus et venas, quia facile in sanguinem mutatur. Quodsi ex atra aut flava bile non fiat discretio, sed pariter cum sanguine involvatur per venas, inde consurgit ægritudo et mala animalis dispositio. Alius vero humor secernitur ex iecore, qui cedit in lotium seu urinam, eo quod e ventriculo descendit ille humor cum massa alba seu chilo quasi eius vehiculum, et quia amplius non deservit conversa illa massa in sanguinem, redundat in urinam et foras emittitur. Scio aliquos negare, quod omnes quatuor humores fiant in hepate, sed solum sanguinem, cui cognata est hepatis conditio, quæ eiusdem coloris est. Sed tamen quod diximus, communiter sentit medicorum schola cum Galeno 2. de Facultatibus cap. 1., tum propter experientiam, quia inveniuntur simul omnes quatuor humores in iecore ante massæ discretionem; tum quia virtus, quæ est in iecore, sicut habet efficaciam ad convertendum materiam sibi ministratam a ventriculo in sanguinem, ita in reliquos humores, qui non sunt maioris perfectionis, nec maiorem decoctionem requirunt.

Sanguis autem, qui nutriendo animali deservit, bifariam ex iecore diffunditur. *Pars trahitur ad cor*, ut ibi formentur spiritus vitales, qui purissimus et delicatissimus sanguis sunt, et ad cerebrum, ubi spiritus animales generantur, qui ad functiones partis sensitivæ et sensuum operationis deserviunt. *Pars derivatur per venas*, quæ variis ramusculis totum pervadunt corpus, ut ipsi nutriendo deserviat. Et primum ab ipsis venis sugendo attrahitur sanguis, deinde a partibus adhærentibus per poros, adiuvaturque ipsa pituita, quæ cum sanguine fertur, ut perlabatur per venas et per totum corpus. Et denique sanguis positus

in poris transit a forma liquida in solidam, sive in carnem sive in ossa aut nervos et similia. Et tunc consummatur tota nutritio, quia pars solida non amplius deservit pro nutrimento, sed solum est pars nutrita; sanguis autem licet sit pars nutrita ex alimento externo, servit tamen tamquam alimentum internum pro parte solida nutrienda.

Denique sanguis attractus ad cor maiori virtute decoquitur, ita ut purissimus evadat, fiuntque spiritus vitales ad pulsationem requisiti et ad functiones vitæ, quia in eis præcipue residet calor vitalis, siquidem a corde non poterat calor derivari nisi per aliquem liquorem seu humorem, in quo talis calor vivificus insideret. Et sicut calor ille est purior et vividior, utpote ab ipso principio vitæ profectus, ita maxime depurat et attenuat ipsum sanguinem, in tantum quod spiritus mortuo animali evanescunt propter tenuitatem suam. Similiter quia cerebrum est principium vitæ sensitivæ, sanguis eo delatus per venas maxime purificatur fiuntque spiritus animales, quibus calor ad sentiendum requisitus ad sensus et ad nervos defertur. Et in istis spiritibus insident imagines seu species, siquidem dormiente animali per commutationem spirituum variæ formæ offeruntur, quæ somnia efficiunt.

Scio Aristotelem sentire sanguinem non in iecore formari, sed in corde, in eoque etiam effici spiritum vitales tum animales, quia putat cor esse principium vitæ sensitivæ. Medici tamen censent officinam sanguinis esse iecur ibique formari tum ipsum tum alios tres humores, quia iam ibi habet colorem rubeum, et inde distribuitur per venas, in quibus verus sanguis invenitur. In corde autem generari non sanguinem absolute, sed purissimum, qui sunt spiritus vitales, in capite autem fieri animales. Hæc sufficit breviter delibasse pro intelligendo artificio nutritionis. Plura de his apud medicos videri possunt et apud Conimbric. super cap. 5. de Generat. q. 3., Rubio tract. de Augment. q. 1. et 7.

His positis RESTAT EXPLICANDUM, an nutritio solum consistat formaliter et proprie in illa ultima conversione, qua alimentum internum convertitur in partem solidam, an etiam in illa conversione, qua alimentum externum convertitur in sanguinem et humores. Quod dependet ex illa celebri quæstione, an sanguis informetur ipsa anima vel tantum sit humor nutrimentalis; ex quo etiam deducitur, in qua parte tamquam in subiecto sit facultas nutritiva. Quomodo vero in ipsis poris fiat nutritio et aliorum humorum emissio, dicemus infra art. 5.

AD HANC ERGO QUÆSTIONEM DICO PRIMO: **Nutritionem ibi proprie et formaliter inveniri, ubi alimentum transit in partem solidam, ita quod non amplius remanet alimentum, sed alitum et nutritum; imperfecte tamen et inchoative invenitur nutritio in ipsa sanguinis et humorum formatione, iuxta sententiam, quam statim approbabimus, quod sanguis animatur.**

Itaque de actione nutritiva loqui debemus sicut de generativa in viventibus. Sicut enim generatio non perficitur unica actione, sed pluribus, quæ per diversas formas transeunt usque ad ultimam, in qua consummatur generatio ultima forma introducta, ut explicat S. Thomas q. 3. de Potentia art. 9. ad 9.[1] (constat enim, quod prius disponitur materia seminis et sanguinis et efformantur membra et introducitur forma embryonis, et tandem forma

[1] *Pa* VIII. 47 b.

animalis perfecti); ita in nutritione prius alimentum diversis dispositionibus transmutatur et diversas formas substantiales induit. Nec enim eadem forma substantialis, quæ erat in pane vel in alio cibo, manet in massa liquida, quæ fit in ventriculo, et multo minus in sanguine. Specialiter autem cum nutritio essentialiter habeat fieri ex alimento, oportet, quod ibi consummetur nutritio, ubi consumitur alimentum transitque in rem alitam. Tunc autem transit in illam, quando non amplius manet nutrimentum. Si enim nutrimentum manet, adhuc non est consummate nutritum, sed nutribile restatque aliquid transmutandum, ut pure nutritum sit. Ibi ergo consummatur nutritio, ubi fiunt partes solidæ, quia partes solidæ ita sunt nutritæ, quod amplius non nutriunt nec se habent ut nutrimentum, sanguis autem si nutritur, etiam ulterius potest esse nutrimentum.

EX QUO DEDUCITUR facultatem nutritivam iuxta diversas functiones, quas exercet, in diversis organis seu partibus debere poni. Etenim facultas naturalis pro ea parte, qua facit sanguinem, qui ita est nutritus, quod etiam est nutrimentum partium solidarum, est in iecore, quia ibi est virtus formativa sanguinis. Virtus autem formativa spirituum et nutritiva illorum est in corde, quia ibi spiritus formantur et inde distribuuntur. Similiter facultas nutritiva spirituum animalium est in illa parte, ubi tales spiritus formantur, nempe in cerebro, ut iam supra[1] diximus. Denique facultas naturalis, quæ convertit substantiam humidam, scilicet sanguinem, in partes solidas, est in toto corpore diffusa et in ipsis partibus solidis, quæ agunt in sanguinem vel humorem alium positum in poris, et inde coagulant illum in partem solidam, sicut caro nutritur ex sanguine posito in poris, et aliæ partes solidæ, ut ossa, nervi cartilagines et alia similia ex proportionato sibi alimento.

DICO SECUNDO: **Probabilius est sanguinem et spiritus vivere et informari forma animalis saltem quoad gradum vegetativum.**

Distinguimus solum illum duplicem sanguinem, quorum primus est nutrimentalis et habet veram formam. Nam si quis alius invenitur illo imperfectior, non est verus sanguis, sed humor non plene decoctus, licet aliquo modo sanguini immixtus et eius colore tinctus.

Hanc conclusionem negant aliqui existimantes sanguinem etiam spirituosum non vivere, sed esse in venis et corpore sicut aqua in vase. Ita Conimbric. cap. 4. huius libri q. 24. art. 2. cum aliis multis, quos citant, et Rubio tract. de Augment. q. 5. *Et fundatur primo* in Aristotele in 2. de Part. Animal. cap. 3.[2] qui dicit, quod « sanguis non est continuus carni neque cognatus, sed in corde ac venis quasi in vase continetur ». Et in 3. de Hist. Anim. cap. 19.[3] inquit, quod « palpitat intra venas sanguis omnium animalium pulsusque simul undique movetur ». *Secundo*, quia sanguis est quid liquidum, ergo non potest continuari corpori solido, sed in eo contineri. *Tertio*, quia sanguis est alimentum pro partibus solidis, ergo non potest habere eandem formam cum illis, siquidem de ratione alimenti est, quod convertatur in substantiam aliti, ergo transit de una forma ad aliam et consequenter non habet eandem formam cum re nu-

[1] 732 b 2.
[2] 650 b 6.
[3] 521 a 6.

trita. *Denique* videmus, quod quando sanguis emittitur e vena extra corpus, continuatur is, qui fluit extra, cum eo, qui est in vena, sed qui est extra non animatur, ergo neque qui est intra.

Nihilominus oppositum est probabilius et conformius D. Thomæ, qui sentit sanguinem pertinere ad veritatem humanæ naturæ, et ideo connumerat illum cum aliis partibus, quæ resurgent in homine tamquam partes humanæ naturæ, ut patet in 3. p. q. 54. art. 2. et Quodlib. 5. art. 5. [1] et in 4. dist. 44. q. 1. art. 2. quæstiunc. 3. [2], ubi optime distinguit de sanguine seu humore, prout est in statu transmutationis de forma humoris in formam membri, et sub hoc statu non resurget, sed secundum se, ut habet formam determinatam sine statu transmutationis, sic resurget. Quando autem dicit D. Thomas 3. p. q. 31. art. 5. ad 1. quod « sanguis non est actu pars, sed potentia tantum », ipse se statim explicat, quod sanguis est potentia caro, ex sanguine enim fit caro, et ita sanguis non est actu talis pars. Et cum 1. p. q. 119. art. 1. ad 3. inquit, quod « humidum nutrimentale nondum pervenit ad suscipiendum perfecte naturam speciei, sed est in via ad hoc sicut sanguis », bene ibi [3] advertit Caietanus non dixisse D. Thomam absolute, quod non participat naturam speciei, sed quod non perfecte participat, et ita non concluditur, quod non sit pars animata, sed quod non sit perfecta pars sicut membrum seu caro. Sequuntur D. Thomam communiter eius discipuli, Caietanus cit. locis et Mag. Bañez 1. de Generat. cap. 4. q. 8. art. 5. Et pro eadem sententia stat Aristoteles in ultimo loco nuper allegato pro sententia contraria, ubi expresse dicit, quod sanguis animatur et fervet; ergo sentit ita contineri in venis, quod etiam animatur ab anima.

Et ratio est, quia sanguis participat accidentia vitæ, habet enim calorem, imo est caloris vehiculum, augetur etiam et crescit, ut quotidie experimur, et movetur in toto corpore. Pertinet etiam ad veritatem naturæ animalis multo magis quam ungues et pili, qui tamen informantur eadem forma totius, licet non eodem gradu, quia non sentiunt. Ergo non est aliqua ratio, cur dicamus non informari sanguinem eadem anima, licet non eodem gradu. *Item* est magnum inconveniens, quod ad constituendum unum corpus et naturam, quæ est unum ens simpliciter, concurrat aliquid, quod non informatur eadem forma, et consequenter non est continuum, sed contiguum alteri. Sic enim ex sanguine et ex aliis partibus non consurget unum ens per se, sed unum per accidens, scilicet conflatum ex diversis rebus discontinuis. Natura autem animalis est una tamquam unum ens simpliciter; ergo sanguis non pertinet ad veritatem humanæ naturæ, quia non pertinet ad unitatem eius simpliciter. Nec obstat dicere, quod sanguis est pars non integralis neque essentialis, sed ut quid necessarium ad servandam vitam. Nam quomodocumque appelletur, non informatur eadem forma totius, nec continuatur in eodem supposito, sed solum aggregatur illis ut res distincta. Ergo non componit unum simpliciter cum aliis partibus et consequenter non pertinet ad veritatem talis naturæ, quia non componit nec constituit illam, sed se habebit sicut dispositiones, quæ etiam requiruntur ad conservandam vitam.

Sed inquires, an cum hoc dicimus de sanguine, intelligendum sit de aliis humoribus et etiam de lacte et semine, et qua vita dicantur vivere. *Respondetur* omnes istos humores, qui cum sanguine vel ex sanguine generantur, vitali forma informari. Habent enim accidentia vitæ et nutriuntur atque augentur, sicut constat de lacte et semine, quæ augentur et calorem vitalem participant, quamdiu sunt intra animal, et similiter est de cholera et pituita, quæ pertinent ad integritatem et compositionem corporis animalis, quod non minus est ex quatuor humoribus quam ex quatuor elementis.

Nec obstat, quod dicit S. Thomas 1. p. q. 119. art. 2., quod semen non informatur anima, et idem docet in q. 3. de Potentia art. 12. [1], et similiter in 4. dist. 44. q. 1. art. 2. quæstiunc. 3. [2] docet, quod lac et semen non resurgent in hominibus. *Non, inquam, obstat*, quia sensus est, quod semen non informatur anima perfecte sicut caro et reliqua membra, sed imperfecte et cum tendentia ad ulteriorem informationem vel formationem, quia semen est in potentia, ut ex eo fiat caro et membra fetus. Atque ita in eo gradu et ratione, qua sanguis dicitur informari anima, licet ex eo nutriantur partes et fiant membra, pertinet etiam semen, licet ex eo formetur fetus. Dicit enim D. Thomas in 2. dist. 30. q. 2. art. 2. ad 2. [3], quod « sanguis aliquo modo dicitur esse de substantia generantis, et multo amplius semen, quod est ad ulteriorem digestionem productum ». Quare si in sententia S. Thomæ sanguis informatur anima, licet non secundum omnem gradum, a fortiori semen, alias non verificaretur, quod generans de sua substantia generat filium, si semen non est substantia eius, sed distinctum suppositum sicut aqua in vase, ita quod non decidatur a toto, quia ei non continuatur. Sed tamen est advertendum, quod sicut in sanguine consideratur et ipsa substantia sanguinis, quæ informatur anima, et status eius, quatenus est in transmutatione et via ad nutriendum et formandum membrum, scilicet carnem vel ossa, et in hoc statu non resurget in hominibus, quia est status corruptibilis, non integritatis naturæ, ita neque resurget semen et lac, quia sunt humores solum deservientes statui generationis et corruptionis. Unde videmus sine ipsis salvari veritatem humanæ naturæ, sicut in pueris non est semen, quia totum nutrimentum ipsis necessarium est ad augendum corpus, et in his, quæ non genuerunt, non est lac. Sed hoc non obstat, quia etiam sine manu aut pede salvatur essentialiter humana natura, et tamen informatur eadem anima et pertinet ad eius integritatem. Semen tamen decisum et lac emissum perdunt actualem informationem vitæ, quia dislocontinuantur a vivente, sed nos loquimur de illis, quamdiu sunt conquimur de illis, quamdiu sunt coniuncta, et non emissa.

Quando autem inquiritur, quo gradu vitæ informentur isti humores, *respondetur*, quod informantur gradu vitæ imperfecto, scilicet vegetativo, quia non sentiunt sicut neque ungues et capilli, sed crescunt et nutriuntur, et ita sanguis quando extrahitur, non dolet, sicut nec capillus, quando tondetur. Quare

[1] *Pa* X. 530 a.
[2] *Pa* VII. 1078 a.
[3] *Le* V. 575. n. IX.

[1] *Pa* VIII. 56 a.
[2] *Pa* VII. 1077 b.
[3] *Pa* VI. 667 a.

D. Thomas in loco nuper cit. ad 3.[1] inquit, quod « humores sunt de perfectione corporis humani sicut et aliæ partes, quamvis non perveniant ad totam perfectionem sicut aliæ partes. Sicut autem partes omnes universi perfectionem a Deo consequuntur non æqualiter, sed secundum suum modum unumquodque, ita etiam humores aliquo modo perficiuntur ab anima rationali, non tamen eodem modo sicut partes perfectiores ». Qui locus manifestissimus est pro nostra sententia, nec enim perficiuntur ab anima rationali nisi ut a forma.

Ad fundamenta oppositæ sententiæ respondetur notando sententiam Caietani 1. p. q. 119. art. 1.[2], quam sumpsit ex D. Thoma 4. dist. 44. cit., quod in sanguine et similibus humoribus est duplex respectus seu officium. Nam et habent rationem partis integralis, licet minus perfectæ, et habent rationem viæ et tendentiæ ad perfectiores, quæ ex imperfectioribus formantur, sicut elementa in mundo comparantur ad mixta, ut corpora minus perfecta, ex quibus mixta formantur, sunt tamen partes universi, licet minus perfectæ. Et in toto quantitativo linea et superficies vere sunt partes in suis extensionibus, tamen respectu profunditatis seu corporis sunt termini seu indivisibilia. Ita non repugnat aliquid, quod absolute sit vere pars in corpore, tamen comparative ad alias partes perfectiores sit materia, ex qua formantur. Et ita sanguis est pars imperfecta et præbens materiam, ex qua aliæ partes solidæ formantur. Quod alio modo distingui potest de sanguine quoad substantiam vel quoad statum transmutationis de liquido in solidum, et primo modo est pars in se, secundo modo est deserviens parti perfectiori.

Sic ergo dicimus ad auctoritates Aristotelis, quod sanguis est intra venas sicut aqua in vase quantum ad rationem liquidi, sed tamen ut liquor animatus, quia, ut ibi dicit Aristoteles, sanguis animatur et fervet in venis. Nec obstat, quod aliquando sanguis exsudatur tamquam sudor et excrementum. Respondetur enim, quod vel ille humor non est sanguis perfectus et excoctus, sed adhuc informis, licet colore sanguinis tinctus ex laxatione nimia corporis, qua ille humor sanguine permiscetur eiusque colore tingitur; vel si sudatur verus sanguis, id contingit aut ex ruptione venæ aut ex nimia pororum laxatione, in quibus sanguis continetur, non quia in se excrementum sit.

Ad primam rationem respondetur, quod licet sanguis sit substantia liquida, potest tamen aliis membris continuari mediantibus fibris, quæ in corporibus animalium habentium crassum sanguinem, ut in tauris, manifestius apparent. *Item* continuatur aliis membris in suo principio, scilicet in iecore et in corde, ubi sanguis decoquitur, et ibi animæ informationem habet et continuatur, licet quia liquidus est, dicatur esse in illis ut in vase. *Tertio* continuatur in poris cum membris solidioribus, quatenus paulatim coagulatur et solidatur cum illis. Nec est inconveniens partem solidam continuari coagulatæ et coagulatam liquidæ, sicut lac dum ex una parte concrescit, continuatur alteri parti liquidæ, et pars aquæ congelatæ alii parti adhuc liquidæ.

Quod vero (ultimo) additur de sanguine dum emittitur e venis, et de lacte dum exprimitur, et de semine dum eiaculatur, respondetur non continuari tales humores extramissos, sed decidi, et ita, licet videantur continuari, sanguis qui est in vase, et qui est in aere, et qui in vena, ibi tamen dum e vena erumpit, corrumpitur et amittit vitam aliamque formam induit sicut cadaver, licet aliquid caloris vel similis virtutis retineat. Neque hoc est mirum, cum etiam membrum aridum videatur continuari sano, et virga sicca viridi, et tamen non continue, sed contigue se habent, quia habent diversas formas. Discontinuatur autem sanguis, quia rumpuntur fibræ, quæ tenuissimæ sunt, et sic decidit a vena mutaturque in aliam speciem et formam sicut cadaver.

Ad secundum fundamentum dicitur, quod sanguis est nutrimentum intrinsecum et decoctum, non extrinsecum. Non est autem inconveniens, quod nutrimentum in sua ultima decoctione sit informatum anima, non quoad gradum perfectum, sed quoad vegetativum. Transit autem in formam membri solidi, quod nutrit, non induendo novam formam, sed novum gradum et novum modum informationis substantialis. Et cum urgetur, quod tunc nutritio ultima, qua fit conversio in partem solidam, non erit substantialis mutatio, quia non est a privatione formæ ad formam, respondetur, quod est substantialis mutatio perfecte et consummative, et a privatione gradus perfecti ad perfectum. Ut autem inveniatur ibi transitus a privatione formæ ad formam, sumenda est tota collectio mutationum a mutatione cibi seu alimenti ex tertia usque ad ultimam mutationem in formam carnis, ubi est ultimus terminus intentus, licet quia paulatim fit, quando est in ultimo complemento, iam non est mutatio de forma in formam, sed de priori gradu formæ in ultimum seu in modum informandi perfectum et substantialem, quod etiam substantialis mutatio dici potest.

[1] 4. dist. 44. q. 1. art. 2. quæstiunc. 3. (*Pa* VII. 1078 a).
[2] *Le* V. 575. n. IX.

Articulus IV.

UTRUM AUGMENTATIO DUM DURAT, ET NUTRITIO TOTA VITA SINT SUCCESSIVÆ ET CONTINUÆ.

Duplex est controversia de continuitate horum motuum: Primo, an durent continue, id est toto vitæ tempore. Secundo, an sint motus continui et successivi, id est non discreti nec instantanei, sed divisibiliter et per partes continuentur; et rursus, an, si per partes continuantur, habeant continuitatem regularem, id est, quod si tantum acquiritur in tanto tempore, dimidium in medietate acquiratur et quarta pars in quarta parte temporis, an vero irregulariter, sicut cum excavatur lapis a guttis cadentibus, ita tollitur pars lapidis in hoc tempore, quod tamen in medietate temporis non tollitur dimidia pars lapidis, sed disponitur toto illo tempore, ut in ultimo tollatur.

Quoad primum, duo videntur certa: Primum, quod nutritio proprie loquendo et nisi aliquod impedimentum per accidens obstet, durat toto vitæ tempore post primum instans et post aliquantulum temporis, quod requiritur, ut alimentum apponatur et disponatur, ut converti possit in substantiam aliti, in quo tamen tempore incipit alteratio et dispositio ad alimentum convertendum, et sic iam inchoative est nutritio. Secundum est, quod augmentatio non durat toto vitæ tempore, secundum quod a nutritione distinguitur.

Primum probatur et explicatur ex Aristotele dicente in hoc

1. libro [1]: « Quamdiu salvum manet animal, etiamsi decretionem subeat, nutritur, sed non semper crescit », ubi etiam videri potest S. Thomas lect. 17. [2] *Et explicatur sic*, quia non est necesse, ut ita duret nutritio toto vitæ tempore, quod si in quocumque etiam brevissimo tempore non detur, pereat animal, sed quod semper sit indigentia alimenti et nutritionis, quamdiu vivit animal, ita ut in nullo statu vitæ ponatur terminus huic indigentiæ naturaliter loquendo, sicut naturaliter ponitur status et terminus augmentationi, ita ut amplius non crescat. Quodsi aliquo tempore cessat vel propter morbum et debilitationem vel propter carentiam alimenti, non statim peribit animal, incipiet tamen in statu corruptionis esse.

Ratio huius perpetuæ necessitatis præter quotidianam experientiam sumitur ex ipso viventium temperamento, quod constat ex calido et humido, et calor debet esse abundans, eo quod functiones et operationes viventium calore ministrantur. Calor autem propter sui acrimoniam agit in humidum atque illud depascit, sicut videmus in igne, qui lignis aut oleo aut aliis combustibilibus conservatur, et ita si humidum ipsum in viventibus non instauretur, etiam evanescet. Et ideo quia calor continue perdit de substantia humidi, si debet durare, oportet, quod continuo convertat alimentum extrinsecum in suam substantiam, ipsumque intrinsecum alimentum si continuo non sustentetur et foveatur ab extrinseco, brevi peribit. Et hæc est ratio, quare nutritio toto vitæ tempore duret, quia toto vitæ tempore aliquid deperditur per calorem consumentem humidum, et consequenter deperditum indiget reparari. Sed quia non semper æqualiter calor agit in humidum nec semper est eadem dispositio caloris vel humidi nec appositio alimenti, in hoc est latitudo et aliquando interruptio, licet non statim moriatur animal, sed incipit disponi, ut moriatur, si desit alimentum. Unde etiam colligitur ratio, quare aliqua animalia dicuntur aliquibus temporibus sine alimento vivere, ut glires, ursi, aliqui serpentes, et si qui similes (si historiæ veræ sunt). Hoc enim ideo est, quia licet externum alimentum non recipiant, habent tamen internum aliquem humorem crassiorem seu pituitam, quæ tempore illo a calore naturali concoquitur vice alimenti et ob caloris defectum lente et paulatim illum consumunt. Si qui vero homines dicuntur plures dies vixisse aut annos sine cibo, vel id fabulosum est vel causam naturalem non habuit, sed vel per verum miraculum vel a dæmone cibi aliqui ministrati sunt, aut ipsi sibi occulte ministrabant aut ob aliquam caloris naturalis debilitatem ita parum consumebant, ut viderentur non comedere.

Quod vero AUGMENTUM non duret toto tempore vitæ, experientia manifestum est et asseritur ab Aristotele loco nuper cit. [3] et 3. de Anima textu 59. [4] et a D. Thoma super eadem loca [5] et 2. 2. q. 147. art. 4. ad 2. et in 2. dist. 30. q. 2. art. 1. ad 5. [6] et 1. p. q. 119. art. 1. ad 4. Quod semen non informatur anima et idem docet in 3. de Potentia art. 12. [7] et

[1] c. 5. (322 a 24).
[2] *Le* III. 321. n. 4.
[3] De Generat. et Corrupt. I. 5. (322 a 24).
[4] c. 12. (434 a 22).
[5] *Le* III. 321. n. 4. et *Pa* XX. 141 a.
[6] *Pa* VI. 663 b.
[7] *Pa* VIII. 56 a.

similiter in 4. dist. 44. q. 1. art. 2. quæstiunc. 3. [1]

Et fundamentum deducitur *tum* ex continua reactione, qua alimentum ipsum agit in calorem naturalem, siquidem ipsum debilitat et minuit. Calor autem deficiens non potest tantum ex alimento convertere, quantum deperdit, et sic non potest augeri animal. Augmentum enim provenit ex eo, quod plus acquiritur quam deperditur. *Tum etiam*, quia id, quod acquiritur, cum sit extraneum, etiam suas qualitates imprimit humido nutrimentali, quod advenit de novo, et sic non est ita purum, sicut humidum primum radicale. Ubicumque enim fit mixtio extranei, non ita purificatur virtus, sed per ipsam mixtionem languescit et mutatur, et consequenter relinquitur illa virtus minus conducens ad augendum, quia virtus permixta et extranea minus potest se explicare et augeri quam fortis et pura. *Tum denique*, quia si viventia semper augerentur, acquirerent tantam quantitatem, quod non possent unica anima eam informare et ab uno corde vivificare, nisi eius virtus etiam augeretur et fortificaretur, unde quanto magis viveret animal, tanto adhuc posset diutius vivere secundum naturam, quia maiorem haberet virtutem.

Sed obicies: Quia si calor naturalis debilitatur per continuam reactionem alimenti et ideo minus de alimento convertit, etiam minus de humido consumit; in eodem enim calore fundatur, quod consumat de proprio et acquirat de alieno. Et consequenter non bene infertur cessare augmentum, quia plus perdit quam restaurat, siquidem ea ratione, qua non restaurat propter debilitatem caloris, neque etiam consumit. *Secundo*, quia videmus iuvenem habere fortiorem calorem et melius alimentum decoquere quam infantem et tamen infans augetur, non iuvenis; ergo male fundatur ista ratio in fortitudine et perfectione caloris. *Tertio*, quia nova materia addita additur viventi novus calor, ergo et nova virtus, ergo quando augetur animal, non decrescit virtus, sed augetur. Diminutio autem accidit ex debilitatione virtutis, non autem debilitatur, sed crescit crescente subiecto. Et sic in quacumque nutritione cum nova pars aggeneretur præexistenti, novum etiam augmentum et nova virtus ei advenit. *Denique*, quia posset animal sustentari cibo facilis digestionis, quando perveniret ad terminum augmenti, et tunc facilius converteret tale alimentum, quam perderet de propria substantia, ergo tunc augeretur.

Ad primum respondetur calorem debilitatum minus consumere de humido nutrimentali et adventitio. Præsupponitur tamen plus consumpsisse de radicali, quando pervenit ad illum statum caloris debilitati per ætatem. De humido autem adventitio quanto minus consumitur, tanto magis animal gravatur indeque potius generantur morbi, et tandem animal moritur. Similiter quanto magis calor debilitatur, tanto difficilius decoquit alimentum extraneum, quia magis dissimile et crassius est, facilius autem consumit humidum proprium et partes suas, sunt enim facilioris evaporationis a calore naturali. Tempore autem, quo durat augmentum, quia purior adhuc est substantia et humidum radicale, consequenter calor vitalis magis virtuosus et purior est ideoque plus potest de alimento convertere, quam de propria substantia deperdere.

Ad secundum respondetur, quod calor in iuvene est fortior quasi acci-

[1] *Pa* VII. 1077 b.

dentaliter, non quasi essentialiter, id est entitative et in ratione caloris est fortior, sed non vitaliter aut animaliter, quia non est ita purus propter admixtionem extranei, licet propter maiorem soliditatem et densitatem partium corporis et pluralitatem partium calor in iuvene fortior sit et vegetior pluresque actiones operetur, quæ maius robur postulant. Et quia humidum adventitium minus consumitur a calore ipsumque magis impurum reddit, ideo nec tantum perdit de isto humido, quantum adolescens vel infans, nec tamen plus acquirit de augmento. *Nec obstat*, quod aliquando cessante statu et ætate augmenti pinguescat animal, quod etiam pertinet ad augmentum, crescit enim in latera. *Sed respondetur*, quod animal non dicitur augeri, nisi quando crescit secundum longitudinem, ita quod ossa et partes solidiores fiant maioris quantitatis, augmentum vero illud in sola pinguedine vel carne, etiamsi diffundatur in latera, et multo magis si solum crescat in humore aliquo magis turgido, non est augmentum simpliciter et quoad omnes partes animalis, sed solum secundum quid et quoad aliquam partem, scilicet quoad carnem vel humorem etc.

An vero dentes semper crescant, Aristoteles affirmat libro 2. de Generat. animalium cap. 6. [1] et saltem non descrescunt, quia propter necessitatem cibi conterendi providit natura, ne ipso continuo attritu decrescant, sed aliunde suppleatur eorum defectus, alias totaliter deficerent cum animalis dispendio.

Ad tertium respondetur, quod calor de novo adveniens in materia acquisita non est eiusdem puritatis et efficaciæ in ratione vitalis, sicut primus calor insitus, in quo generatur vivens, licet propter spissitudinem et soliditatem sit fortior, sicut calor in ferro candenti, sed non secundum vim vitalem. In hoc enim magis ac magis debilitatur ipsa continua reactione, actione et repassione; neque enim in quocumque calore consistit perfectio vitalitatis, siquidem si nimis excrescat, potius interit animal. Illud ergo temperamentum vitalitatis numquam ita perfecte invenitur in materia acquisita sicut in primo insita et generata.

Ad quartum dicitur, quod cibus quantumcumque delicatus aut facilis digestionis semper est impurior ipso humido radicali et insito. Unde licet ex hoc possit dilatari vita, si minus impurum reddatur humidum ex cibo minus crasso et indigesto, tamen tandem consumetur, quia aliquid impuritatis miscetur, et solum proprium erat arboris vitæ humidum radicale ad illam priorem puritatem reducere.

Circa secundam difficultatem, scilicet an nutritio et augmentatio sint motus successivi et continui a tempore, quo animal incipit nutriri, ALIQUI existimant non esse motum continuum nec successivum. Quam sententiam sequitur Toletus 1. libro de Generat. q. 11. et Pomponatius libro de Nutrit. et Augmentat. cap. 19. et alii.

Et probatur primo ex D. Thoma 2. 2. q. 24. art. 6., ubi inquit: « Augmentum corporale in animalibus et plantis non est motus continuus, ita scilicet, quod si aliquid augetur in tanto tempore, necesse sit, quod proportionaliter in qualibet parte illius temporis aliquid augeatur, sicut contingit in motu locali, sed per aliquod tempus natura operatur disponens ad augmentum et nihil augens actu, et postmodum producit in effectu id, ad quod disposuerat, augendo ipsum animal vel plantam in actu ». Ita D. Thomas.

[1] 745 a 25.

Secundo probatur ratione difficili, quia si nutritio sit motus successivus et continuus, sequitur, quod substantia alita incipiat per ultimum non esse et substantia alimenti desinat per ultimum esse; utrumque autem repugnat modo incipiendi et desinendi substantiæ.

Sequela constat, quia motus successivus non incipit in instanti intrinseco, quia in instanti non datur successio, et sic non est verum dicere: « Nunc est », quod pertinet ad primum esse, sed « Nunc non est, immediate post erit », quod pertinet ad ultimum non esse. Similiter cum ad inœptionem nutritionis desinat nutrimentum, quia quamdiu non est nutritio, nutrimentum non est conversum. Si est verum dicere: « Nunc non est nutritio et immediate post erit », etiam erit verum dicere: « Nunc est nutrimentum et immediate post non erit », ergo nutrimentum desinet per ultimum esse.

Minor vero probatur *quoad primam partem*, *tum* quia omnis substantia incipit per primum esse, ut diximus in 6. Phys. [1] Neque enim minus consistit in indivisibili substantia ut aucta quam ut primo generata, nec minus procedit de privatione ad formam, quod est carere latitudine, nec minus exigit determinatam quantitatem, atque adeo non potest in quavis minima introduci. *Deinde*, quia si in aliquo instanti est verum dicere: « Nunc non est forma viventis in alimento et immediate post erit », vel in illo instanti est completa et ultima dispositio vel non. Si est, ergo et forma, quia ultima dispositio non est sine forma. Si non, ergo vel deest aliquid divisibile vel indivisibile. Si indivisibile, non poterit incipere immediate post, quia immediate post non sequitur indivisibilis duratio. Si divisibile, ergo immediate post non incipiet, siquidem prius immediate post incipiet medietas illius divisibilis quam tota, ergo immediate post non erit tota et completa atque adeo nec ultima dispositio.

Quoad secundam vero partem probatur, quia si aliqua substantia desinit per ultimum esse, sequitur, vel dari duo instantia immediata, scilicet instans ultimum desitionis et primum inœptionis sequentis formæ, aut dare materiam sine forma pro aliqua duratione, si desinente una forma altera expectat aliquod tempus, ut incipiat.

Denique sequitur, quod alimentum possit desinere vel forma viventis introduci, antequam materia sit plene disposita, quia si disponitur successive et continue, et si convertitur alimentum in substantiam aliti, quando pervenerit ad ultimas partes alimenti, in quibus conservari possit versus minimum, prius attingetur medietas unius partis motu successivo quam alia medietas. Ergo in illa ultima medietate desinet alimentum ratione minimi, antequam introducatur ultima dispositio, siquidem hæc successive introducitur.

Postremo suffragatur Aristoteles, qui 8. Phys. textu 23. [2] docet diminutionem continue non fieri exemplo lapidis excavati a guttis cadentibus, quæ non continue diminuunt partes lapidis, ita ut si tanto tempore extrahatur tanta pars, in medio illius temporis extrahatur medietas, sed toto illo tempore disponitur et in ultimo pars extrahitur. Ergo idem dicendum erit de augmentatione.

Omitto inconveniens, quod aliqui inferunt, quia si nutritio incipit immediate post instans, alteratio de-

[1] Phil. nat. 1. p. q. 21. art. 1. (433 b 41).
[2] c. 3. (253 b 16).

sinit in illo instanti, quia immediate post iam est substantia, quam disponebat alteratio. Omitto hoc, quia iam supra q. 1. [1] diximus ultimam dispositionem non introduci ab alteratione formali, sed ab ipsa generatione substantiali, quæ est alteratio eminenter, quia introducitur simul cum forma substantiali. Unde in ea duratione, qua introducitur forma substantialis, sive in instanti sive post instans, iam est ultima dispositio et desinit alteratio, quæ immediate anteponebat aliquid infra dispositionem ultimam.

NIHILOMINUS DICENDUM EST: **Augmentationem et nutritionem esse mutationes successivas et continuas, prout ly successivum et continuum opponitur instantaneo, sive unico instanti sive discretis, non tamen est continuum, si ly continuum dicat regularem proportionem,** ita ut si augeatur tantum in tanto tempore, in medietate eius augeatur dimidium et in quarta parte temporis quartum, sed nutritio et augmentatio admittit irregularitatem et consequenter aliquid discontinuationis propter dependentiam, quam habet nutritio a dispositione alimenti, quæ non semper est æqualis, et a virtute subiecti, quod quandoque infirmatur et non semper est in eadem dispositione.

Hæc conclusio secundum utramque sui partem explicat mentem Philosophi et D. Thomæ. Nam pro ea parte, qua Philosophus ponit augmentationem esse motum proprie dictum 5. Phys. cap. 2. [2], consequenter affirmat non esse instantaneum nec per sola instantia fieri. Unde expresse D. Thomas 3. p. q. 33. art. 1. in corpore et ad 4. affirmat augmentationem non esse actionem instantaneam, sed successivam. Idem est autem de nutritione, quæ augmentationem concomitatur. Quod vero non sint motus continui in secundo sensu, id est regulares et secundum proportionem assignatam, constat ex locis Aristotelis et Divi Thomæ allegatis in primo et ultimo argumento.

Ex his sumitur FUNDAMENTUM conclusionis, quod est duplex: Primum, quia augmentatio est verus motus, ut distinguitur contra mutationem, ut in 5. Phys. cit. dicit Aristoteles et nos probavimus ibi q. 19. [3] Sed motus non potest esse in instanti, ut ibi probavimus q. 14. [4] et 21. [5]; ergo augmentatio est motus successivus.

Secundum fundamentum est, quia ad nutritionem et augmentationem non requiritur determinata quantitas sicut ad primam generationem, ergo augmentatio et nutritio successive debet fieri diffundendo qualitatem uniformiter difformiter.

Antecedens probatur, quia in nutritione et augmentatione supponitur vivens habere iam quantitatem requisitam ad suam consistentiam tam quoad organa, quibus operari potest, quam quoad debitam mensuram ultra minimum, in quo esse non potest. Ergo iam non requiritur determinata quantitas in alimento convertendo, neque propter ipsius viventis exigentiam, quia iam habet sufficientem quantitatem ultra minimam, neque propter partem de novo aggreganda, siquidem non magis requiritur quantitas, ut informetur de novo pars aggreganda, quam ut iam aggregatæ contineantur sub forma. Quando enim adveniunt de novo et

[1] art. 7. (596 a 23).
[2] 226 a 23.
[3] art. 1. et 3.
[4] art. 2. (302 a 34).
[5] art. 2. (438 a 10).

uniuntur, tamquam partes adveniunt. Ergo non exigitur ad illas maior quantitas, quam ut partes totius esse possint et cum aliis partibus totum componere. Ut autem aliquid possit esse pars, non requiritur determinata quantitas, ergo neque ut aggregetur tamquam pars. Imo quanto minor est pars, tanto perfectius aget in illam et convertet in se sicut ignis minores partes stuppæ vel ligni convertit in se neque expectat, ut ad determinatam partem crescant. Ergo ad aggenerandum rei iam productæ aliquam materiam non conducit determinata quantitas, sed quanto minor est, perfectius aggenerabitur.

Unde patet consequentia, quia si non requiritur determinata quantitas, sed quæcumque minor ac minor est capax aggenerationis, non obstabit aliquid continuitati augmentationis, nisi ex parte qualitatis quæ est dispositio, non detur continuitas. Ex hac autem parte non deficit, quia dispositio illa fit per alterationem, quæ est motus continuus, et ipsa qualitas dispositiva diffunditur uniformiter difformiter, ita ut si in hac parte datur dispositio ultima, in parte immediata detur immediatum infra illam, et in alia minus ac minus usque ad non gradum. Ergo continuando actionem aggenerantis continuabitur etiam introductio dispositionis in parte minori ac minori immediate consequente, et sic eadem proportione in eis introducetur forma aggenerantis.

Quodsi inquiras, quæ sit ratio ponendi istum modum diffusionis qualitatis uniformiter difformiter, *respondetur imprimis* id constare experientia. Nam quanto aliquis magis appropinquat ad ignem, tanto fortius calefit, et quanto magis recedit, minus; ergo calor non diffunditur ab igne æqualiter in tota sua sphæra, sed in una parte magis, in altera minus. *Secundo* constat ratione, quia qualitas non diffunditur ab agente per hoc, quod eadem numero transeat de uno subiecto ad aliud, sed per multiplicationem producitur ab una parte in partem immediatam, et sic est diversa qualitas in una et in alia. Quælibet autem pars medii, in quo multiplicatur qualitas, imperfectiori modo recipit qualitatem, quam sit in subiecto proprio, ergo imperfectius illam producit, et sic quanto magis elongatur ab ipso primo agente, tanto magis debilitatur ipsa qualitas a sequentibus partibus producta. Minor constat, quia si æquali modo reciperent omnes partes medii qualitatem, numquam agens haberet terminum ab intrinseco et per se, quia si non debilitaretur eius virtus, tam intensum effectum produceret in parte immediata quam in parte distanti; et rursus illa pars distans æque poterit effectum suum ponere in parte immediata quam in distanti, et de qualibet est eadem ratio, ergo poterit sine termino producere in quacumque distantia, nisi ponatur impedimentum extrinsecum, et sic ab intrinseco non esset determinata sphæra virtutis. Si autem qualitas paulatim diminuitur nec ponitur æqualiter in omnibus partibus, ergo necesse est, quod duæ partes non sint similes neque æquales, sed altera magis, altera minus participet, et hoc est multiplicari uniformiter difformiter, id est cum dissimilitudine per omnes partes, sed cum uniformitate in observando istam inæqualitatem.

AD ARGUMENTA FACTA IN CONTRARIUM: Ad primum ex auctoritate D. Thomæ respondetur ex dictis, quod augmentatio non est continua continuitate regulari, ita quod si in tanto tempore crescit, in medietate temporis crescat dimidium, non tamen negat continuitatem successivam, quæ opponitur instantaneis mutationibus, ut ex eodem D. Thoma diximus. Quod autem dixit D. Thomas, quod aliquo tempore operatur natura disponens,

et non augens actu, verificatur in duobus casibus, tum in tempore immediato post primum instans generationis, in quo alimentum non statim est dispositum; tum si ex aliqua infirmitate vel ex defectu alimenti discontinuetur ipsa dispositio requisita ad introducendam formam viventis, et sic necesse sit iterum consumere tempus, ut disponatur. Extra hos casus si dispositio currenti modo introducatur et sine impedimento, per motum continuum fit.

Ad secundum respondetur, quod introductio formæ substantialis generative et totaliter, quando primo fit, debet incipere per primum esse, et opposita desinere per primum non esse. Continuatio autem et aggeneratio substantiæ partialis non est inconveniens, quod incipiat ad modum motus et per ultimum non esse et iuxta modum divisibilitatis partium.

Et ad primam impugnationem primæ partis respondetur, quod substantia secundum se et ut totaliter fit prima generatione, indivisibilis est et modo indivisibili fit, in quantum fit integra et totaliter, ut autem subest quantitati et ad modum partis et divisibilitatis acquiritur, modo etiam divisibili fit et secundum latitudinem partium, et tunc non fit absolute a privatione formæ, sed a privatione formæ, ut tanta et in tanta materia et in tali parte, quæ divisibilis est, et ratione eius induit modum divisibilitatis. Et licet nutritio fiat aliquando sine augmentatione, non tamen fit sine nova quantitate, quæ constituat rationem partis in substantia, quæ de novo acquiritur non absolute, sed ut aggenerata et secundum rationem partialem.

Quando autem dicitur, quod a privatione ad formam non est transitus divisibilis, respondetur, quod absolute ita est, sed per accidens et ratione adiunctæ divisibilitatis datur latitudo et transitus divisibilis, quatenus transit non a privatione substantiæ absolute, sed a privatione substantiæ ut tanta, ad hoc, ut tanta sit. Neque ad hoc exigitur determinata quantitas in ipsa parte, quæ aggeneratur, sicut requiritur in toto, quando de novo generatur, ut iam ostensum est. Sufficit enim ad aggenerationem determinata quantitas præsuppositive, in eo scilicet, cui addenda est nova pars substantiæ, non in ipsa parte, quæ de novo acquiritur, siquidem acquiritur ut pars et per modum divisibilis, non per modum totius, ut totum et unum est.

Ad secundam impugnationem huius primæ partis respondetur supponendo, quod ultima dispositio in nutritione eodem modo concomitatur formam substantialem ut partialem seu partialiter introductam, sicut ultima dispositio ad generationem concomitatur ipsam formam substantialem ut primo introducendam et per modum totius, ita quod eodem modo servatur prioritas et posterioritas inter ultimam dispositionem et formam substantialem in una atque in alia. Quo supposito respondetur ex his, quæ diximus q. 21. Phys. art. 2. [1], quod bene potest qualitas certa, id est determinati gradus, qualis est dispositio ultima, incipere in parte incerta et indesignata per ultimum non esse. Et ita in ipsa aggeneratione, quando in aliquo instanti est verum dicere: « Nunc non est dispositio ultima sive introductio formæ, et immediate post erit », et inquiritur, an in illo instanti desit aliquid divisibile vel indivisibile, respondetur deesse aliquid divisibile indesignatum et indeterminatum, non determinatum. Et quando instatur: Ergo immediate post non incipiet, nego

[1] 438 b 41.

consequentiam, quia per se loquendo immediate post sequitur aliquid divisibile indesignatum, et sic per partem motus, qui immediate post erit, vincitur illa pars divisibilis talis qualitatis, quæ restat acquirenda.

Quodsi urgeas: Nam in nostra sententia immediate post iam non sequitur motus alterationis, sed actio ipsa substantialis, a qua mediate fit ipsa dispositio ultima, ut supra q. 1. [1] diximus, ergo non vincitur illa pars divisibilis per motum. Quodsi per generationem vincitur, iam supponitur res genita, quando dispositio ultima introducitur et vincit illam divisibilitatem, quæ deerat, ut res generaretur.

Respondetur, quod aliqui dicunt deesse aliquid divisibile et vinci per motum in tempore immediato, siquidem etiam motus divisibilis est. Quod et nos diximus q. 21. Phys. [2] loquendo de motu, qui immediate post illud instans incipit. Loquendo autem de actione substantiali, quando immediate post instans incipit, sicut in nostro casu, cum immediate post non desit aliquid acquirendum per motum alterationis, quia iam iste cessat, sed per actionem substantialem, quæ introducit formam et dispositionem ultimam (supponimus enim non deesse aliquid præter talem ultimam dispositionem), ideo dicendum est, quod quando immediate post instans incipit actio substantialis nutritionis, iam in illo instanti non deest ex parte qualitatis disponentis, scilicet ultimæ dispositionis, nisi aliquid indivisibile, scilicet ipsa ultima dispositio, quæ est terminus reliquarum partium dispositionis. Terminus autem aliquid indivisibile est, sed tamen aliunde, scilicet quia introducitur in parte incerta et indesignata continui, ideo ex parte talis quantitatis, quæ etiam ad dispositiones pertinet, divisibili modo introducitur illa ultima dispositio, sicut et forma substantialis, et per ultimum non esse incipit. Sed hoc est per accidens, ut iam diximus, quatenus substantia acquiritur ad modum partis et in parte incerta, forma autem certa et indivisibilis in parte incerta incipit per ultimum non esse, ut diximus q. 21. Phys. art. 2. in 2. reg. [3]

Ad secundam partem argumenti respondetur, quod alimentum quoad illam partem, in qua incipit conversio per ultimum non esse, necesse est, quod desinat per ultimum esse, quia incœptio unius et desitio alterius proportionate se habent in hoc. Sed hoc totum est per accidens et quia illa pars substantiæ desinit ut tanta et divisibiliter, non ut tota et indivisibiliter.

Ad tertium respondetur, quod, ut diximus q. 8. Phys. art. 3. [4], quando in alimento convertendo pervenitur ad illas ultimas angustias, ut iam non sit quantitas, in qua etiam via corruptionis conservari possit forma alimenti, illæ dispositiones, quæ non perveniunt ad ultimam, per accidens redduntur ultimæ, quatenus sublata quantitate requisita destruuntur omnes dispositiones conservantes formam alimenti, et consequenter ipsa forma solvitur a materia, et agens potest utendo generatione introducere formam suam. Sic ergo per accidens ex remotione quantitatis et consequenter reliquarum dispositionum, quæ in ea fundantur, potest introduci forma substantialis et dispositio ultima eam consequens, quia non

[1] art. 7. (596 a 23).
[2] art. 2. (439 a 43).
[3] 438 a 16.
[4] 162 b 38.

manet impedimentum in materia, et generans vel virtus eius est sufficienter approximata, ut substantialem generationem in illa eliciat.

Ad ultimum respondetur Philosophum stare pro nobis, quia solum negat continuitatem, quæ importat regularitatem, non vero negat continuitatem, quæ opponitur instantaneæ mutationi. Hoc enim non deserviebat ad eius intentum, sed primum, quia ibi intendebat nullum motum esse continuum, id est perpetuum, nisi localem et circularem. Ad quod sufficit, quod augmentatio non est perpetua, sed sæpe interrumpitur propter indispositionem subiecti aut defectum alimenti. Et in hoc tenet similitudo de excavatione lapidis per guttas, quia licet quando fit, non fiat in instanti, neque enim pars, quæ extrahitur, potest separari et removeri nisi in tempore, tamen propter dispositiones requisitas ex parte guttarum mollificantium sæpe interrumpitur sicut etiam augmentatio. Ultima autem gutta extrahens partem divisibili motu extrahit non tamen tali proportione, quod si tanta pars extrahitur tanto tempore, medietas eius medietate temporis extrahatur.

Articulus V.

UTRUM IN NUTRITIONE ET AUGMENTATIONE QUÆLIBET PARS VIVENTIS AUGEATUR ET NUTRIATUR.

Restat in his ultimis articulis examinare conditiones, quas Aristoteles ponit in augmentatione, quæ sunt tres: *Prima*, quod aliquid de novo adveniat seu addatur; *secunda*, quod quælibet pars augeatur; *tertia*, quod res augmentata eadem maneat.

Prima per se est satis nota, de secunda agemus in hoc art., de tertia in seq.

De secunda ergo conditione TRIPLEX ORITUR DIFFICULTAS: Prima, an ita augeantur omnes partes viventis, quod non solum partes aliquotæ, sed etiam proportionales augeantur. Secunda, quomodo alimentum, quod est in poris, intrat ad partes solidas inter porum et porum sine penetratione. Tertia, quomodo ex eisdem partibus emittantur partes, quæ corrumpuntur et evaporantur, et aliæ excrementitiæ particulæ per eosdem poros sine hoc, quod penetrentur cum alimento, quod est in eisdem partibus.

Ad primum aliqui existimant in augmentatione non solum partes aliquotas et certas augeri, sed etiam proportionales. Et fundantur in eo, quia *Aristoteles* docet omnes partes augeri sine ulla distinctione, ergo et partes proportionales, quia vere sunt partes. *Deinde*, quia partes aliquotæ non habent aliam entitatem distinctam a proportionalibus, ergo si augetur aliquota, debet augeri etiam proportionalis. *Denique*, quia augeri aliquid immediate et per se potest sumi dupliciter: Uno modo, quia non per aliquid extraneum, sed sibi intrinsecum, alio modo, quia non secundum partem tantum, sed secundum omnes partes augeatur. Primo modo tam pars aliquota quam proportionalis dicetur augeri, quia mediante ultima parte seu extremitate suscipit incrementum. Secundo modo nec pars aliquota nec proportionalis augebitur, quia alimentum solum applicatur ipsi extremitati, non intus per omnes partes transit, alias vel augmentatio esset mixtio vel penetratio partium.

NIHILOMINUS **partes proportionales non possunt dici augeri continuitate seu magnitudine, sed solum aliquotæ et determinatæ, quibus additis adduntur etiam novæ partes proportionales pluralitate quasi multitudinis in potentia, non incrementi, quia scilicet plures partes possunt accipi proportionaliter quam antea.**

Sumitur ex D. Thoma 1. de Generat. lect. 15. [1], qui explicans illud dictum Philosophi, quod de ratione augmenti est, ut quodlibet signum sensibile maius minusve reddatur, inquit quod quodlibet signum sensatum, id est, quælibet pars sensibilis eius, « quod augetur, fiat maior in augmento aut minor in diminutione ». Nec valet dicere Aristotelem solum voluisse dicere, quod per ipsas partes sensibiles motus augmentationis redditur sensibilis, licet non propterea neget partes etiam proportionales augeri. Sed contra est, quia hoc commune est omni motui sensibili, ut fiat in magnitudine habente partes sensibiles, et sic nihil speciale diceret Philosophus et D. Thomas de motu augmentationis, quomodo petat partes eius augeri. Et deinde, quia si motus, ut sit sensibilis, requirit partem sensibilem et aliquotam, ergo cum pars proportionalis per se sensibilis non sit, sed per aliquotam, quia non est designabilis, ergo per se non terminat motum sensibilem, ergo neque motum augmentationis, qui essentialiter est species motus naturalis seu sensibilis.

RATIO autem conclusionis est, quia partes proportionales si crescerent aut minuerentur, possent fieri maiores vel minores, et sic crescendo per augmentum fierent designatæ, siquidem crescente quantitate, usque ad aliquem terminum deberet crescere et partes sub illo termino essent designabiles. *Deinde*, quia partes proportionales non minus sunt infinitæ in parva quantitate quam in magna, quia in utraque indeterminatæ et indesignabiles sunt. Crescente ergo quantitate, vel partes illæ manent indeterminatæ et indesignatæ sicut antea vel non. Si non, ergo fiunt designatæ et aliquotæ, et sic in aliquotis fiet augmentum, et cum essent in infinitum partes illæ proportionales numerabiles, si fiunt aliquotæ et designatæ, manebunt infinitæ partes designatæ, quod est reddi infinitum in actu. Dicere autem, quod aliquæ indesignatæ fiunt designatæ et augentur, præterquam quod non est maior ratio de una quam de alia, iam hoc erit negare, quod non omnes partes simul augentur. Si vero æque indesignatæ manent sicut antea, ergo non augentur neque crescunt magis quam antea in ratione continui et divisibilis, licet quia adduntur novæ partes aliquotæ, etiam plures proportionales addantur, quæ in illis includuntur additione pluralitatis, non incrementi. Sed illa pluralitas non est in actu seorsum, sed inclusa in partibus aliquotis.

AD RATIONES OPPOSITAS respondetur: Ad Aristotelem dicimus, quod docet omnes partes augeri, sed quomodo augeantur non dicit. Augentur enim partes aliquotæ etiam secundum continuitatem, quia maiores fiunt et in plures partes sunt divisibiles, partes autem proportionales non fiunt maiores secundum continuitatem, quia non sunt capaces, ut maiores sint, hoc ipso quod indesignatæ sunt, quia licet quælibet pars designata sit divisibilis, tamen non est determinate divisibilis nisi per aliquotam. Unde aliquota crescet vel minuetur accipiendo terminum maiorem vel minorem, quod pertinet ad divisibilitatis determinationem, sed solum partes proportionales crescent in numero adveniente nova parte aliquota, quia pluries designari potest

[1] *Le* III. 315. n. 1.

et in plures partes proportionales dividi.

Ad primam rationem dicimus, quod partes aliquotæ non habent aliam entitatem a proportionalibus, sed non eundem modum, quia aliquotæ habent extensionem determinato modo et ideo determinate crescere vel minui possunt, proportionales autem sunt indeterminatæ, et ita non sunt capaces crescendi et decrescendi continue, quia augmentum non fit nisi accipiendo novum terminum maiorem vel minorem et consequenter determinatum.

Ad secundam respondetur, quod augmentum appositum extremitati partis auget aliquotam continue et secundum determinatum terminum, proportionales autem non continue nec secundum terminum determinatum, sed ad modum numeri, quia pluribus modis redditur ipsa quantitas divisibilis.

Circa secundam et tertiam difficultatem SUPPONIMUS alimentum non deduci ad partes solidas nisi per poros, qui sunt tenuissima quædam foramina, quæ replentur corpore tenui alimenti, et per quos exit sudor vel aliæ evaporationes. Est tamen inter porum et porum pars aliqua solida, alias totum esset vacuum. Est autem necesse ponere istos poros, quia alias non possent minutiora corpuscula vel liquida aut evaporabilia subintrare vel exire a corpore nisi vel penetrando alias partes, quod est impossibile, vel dividendo, quod esset corrumpere et dolorem causare. Neque obstat, quod Aristoteles in hoc 1. libro textu 80. [1] refutat aliquorum sententiam, qui admittebant poros, ut mediis illis fieret augmentatio. « Sic enim », inquit Aristoteles, « fieret augmentatio per iuxtapositionem ». Respondetur enim, ut constat ex littera et ex S. Thoma ibi lect. 23. circa finem [2], illos philosophos posuisse poros, ut in illis essent quædam corpuscula seu atoma, quæ componerent additionem sine ulla transmutatione, hoc autem esset destruere augmentationem et alterationem.

Hoc posito restat DIFFICULTAS, quomodo ex ipsis poris partes solidæ augeantur, ita quod transeat alimentum ad partes inter porum et porum, et tamen non dividat illas nec penetret. Et similiter partes, quæ resolvuntur et deperduntur per calorem, debent evaporari et emitti per ipsos poros, ipsi autem pleni sunt alimento, ergo penetrabuntur cum ipso alimento existendo simul et transeundo per ipsum porum.

Respondetur neque penetrationem fieri nec divisionem in nutritione, quia alimentum liquidum seu sanguis positus in poro a vicina parte carnis per virtutem nutritivam coagulatur in carnem et unitur illi extremitati partis tangentis porum, et in ea parte sic coagulata fiunt etiam pori de novo. Resolvitur autem aliquid carnis in evaporationem excrementitiam, et illa potest transire per porum, quia facta coagulatione sanguinis in carnem iam sanguis occupat minus loci in poro, et in ipsa parte nova carnis fiunt etiam pori de novo, et sic datur locus sudori vel evaporationi exeunti: sicut posito lebete aquæ ad ignem et calefacta parte immediatiori, pars superior, quæ frigidior est, descendit, et pars calida levior effecta ascendit sine ulla penetratione, quia pars frigidior sua gravitate scindit partem subtiliorem et calidiorem. Sic

[1] c. 9. (327 a 22).
[2] *Le* III. Append. XVII. n. 6.

coagulata parte sanguinis in carnem occupat minus loci, quia densior facta est, et sic dat locum, ut alia pars subtilior intret vel alia emittatur. *Similiter* cum illa pars sanguinis coagulatur in carnem, unitur extremitati partis, non autem scindit vel intromittitur in partem solidam, sed pars solida paulatim resolvitur vi caloris et illi paulatim succedunt illæ novæ, quæ coagulantur, et sic pars præcedens non penetratur nec dividitur, sed eius extremitati unitur, interiores autem partes vi caloris paulatim resolvuntur, et sic penes extremitates fit augmentatio. *Denique*, pori isti facile dilatantur vel constringuntur, sicut fit in utribus, secundum quod magis vel minus replentur alimento, præsertim in partibus tenerioribus et facile cedentibus, et tunc plus vel minus intrat de alimento aut exit de excremento faciendo constipationem aliquam partium quantum requiritur, ut magis porus dilatetur. Et sic non est necessarium recurrere ad penetrationem, ut exeant illi vapores per poros, quando pleni sunt, sed ad constipationem vel condensationem aliquam. Neque ex hoc sequitur fieri nutritionem per iuxtapositionem tantum, sicut aquæ additur aqua, sed ultra illam etiam requiritur conversio partis iuxtapositæ in substantiam alitæ et deperditio alterius, quæ per illam novam reparetur.

SED QUÆRES: Cur aliquæ partes non crescunt, sicut palpebræ, aliæ vero partes etiam cessante augmentatione totius semper crescunt, ut capilli et ungues. Respondetur partes corporis non esse eiusdem temperamenti et qualitatis et ita non eodem modo recipere augmentum, sed aliquas tardius vel parum crescere, sicut palpebræ, alias toto vitæ tempore, sicut dentes propter necessitatem, ne continuo attritu ciborum destruantur. Quædam etiam propter abundantiam materiæ et facilitatem transmutandi perpetuo augentur, sicut capilli et ungues. Semper enim suppetunt excrementitiæ fuligines, ex quibus capilli coaugmentantur, et ista excrementa in quacumque ætate abundant, nisi propter aliquod impedimentum aut dispositionem contrariam impediatur illa capillorum formatio, ut in calvis. Possunt tamen semper crescere, quia calor semper habet sufficientem virtutem ad plus resolvendum et convertendum de istis excrementis in capillos et ungues, quia minori indigent decoctione. Quod vero aliqui crescant magis in quibusdam partibus quam in aliis, per accidens est, propter abundantiam caloris in aliquibus et defectum in aliis partibus, vel etiam propter abundantiam aut defectum alimenti.

ARTICULUS VI.

QUOMODO VIVENS MANEAT IDEM TOTO TEMPORE NUTRITIONIS ET AUGMENTI.

Hæc est ultima conditio, quam Aristoteles exigit ad rationem augmentationis, ut id, quod augetur, semper maneat idem, ut patet in hoc libro textu 33. [1] et 34. [2] et ibi D. Thomas lect. 14. [3] Et ratio est aperta, quia si id, quod augmentatur, non maneret idem, corrumperetur et desineret esse, et consequenter aliud generaretur, et sic non fieret augmentatio eiusdem, sed corruptio unius et generatio alterius, et ita

[1] c. 5. (321 a 17).
[2] l. c. 34.
[3] *Le* III. 312. n. 4.

augmentum esset in perditionem et malum rei augendæ, cum tamen augmentatio et nutritio ordinentur ad conservationem eiusdem subiecti et continuationem eius. Si autem corrumperetur, cessaret finis talis nutritionis transiretque in generationem et corruptionem. Si autem non corrumpitur, ergo manet idem, quod antea, quia non desinit esse.

Ceterum ex ipsa natura nutritionis oritur **dubitatio** circa istam conditionem, eo quod nutritio fit per novarum partium accessionem et antiquarum deperditionem, ergo non manent eædem partes quæ antea, imo tandem omnes corrumpuntur et aliæ adveniunt; ergo neque manet idem totum, quia hoc non est aliud quam suæ partes.

Nec solvitur hoc dicendo, quod manent eædem partes formales, et non materiales. *Contra enim est* primo, quia partes formales non sunt aliud quam materia ipsa et entitas partium sub tali forma et modo. Ergo desinente ipsa materia per successionem novarum partium, etiam forma, quæ in tali materia erat, solvitur, et sic non stat materiales partes deperdi, et non formales. Secundo, quia unitas numerica partium et totius dependet a materia et quantitate eius ut a principio individuationis. Ergo si partes materiales deperduntur, etiam principium identitatis numericæ solvitur, atque adeo non manet idem numero vivens neque idem numero totum sicut neque partes. Tertio, quia in animalibus imperfectis et plantis cum nova parte materiæ advenit nova pars formæ. Ergo saltem in illis mutantur partes formales, quia mutatur ipsa forma seu anima.

AD PRINCIPALE ARGUMENTUM respondetur, quod Philosophus in hoc 1. de Generat. textu 35. et 36.[1] dicit, quod secundum speciem seu formam manet et secundum materiam advenit et recedit in augmento, atque ita manet idem numero formaliter, non materialiter. Quod aliqui sinistre voluerunt interpretari, quod manet caro secundum speciem, id est ea, quæ primo accipitur a generante, advenit vero et recedit ea, quæ sumitur ex alimento. Quæ expositio excluditur a D. Thoma 1. p. q. 119. art. 1. ad 2. et supra[2] a nobis exclusa est, quia cum calor naturalis agat in omnes partes alterabiles, non est ratio, cur non agat in illas, quæ per primam generationem acceptæ sunt. An vero omnes partes, etiam duriores, ut ossa, totaliter per calorem consumantur vel aliquid semper de eis remaneat, aliqui affirmant, sed res est omnino incerta propter varietatem temporis vitæ. Nam animalia, quæ longissimo tempore vivunt, non est dubium, quin calor etiam duriores partes ab initio generationis acceptas tandem transmutet et consumat, quæ tamen brevioris vitæ sunt, fortassis non consument omnes istas partes duriores, prout magis vel minus duraverit vita.

Quare S. Thomas distinctionem illam Philosophi explicat de carne secundum speciem et secundum materiam iuxta diversam considerationem. Si enim consideretur secundum id, quod est formale in ipsa, sic manet eadem caro; secundum vero id, quod est materiæ, sic non manet, sed paulatim consumitur, ut videmus in continua nutritione ignis per ligna. Hoc autem formale intelligitur dispositio illa, sub qua manet caro quantum ad figuram, temperamentum, ordinem ad reliquas partes et ad formam. Et intelligitur manere hæc formalitas seu dispositio unitate

[1] c. 5. (321 b 10).
[2] art. 4.

continuationis sub partibus materiæ succedentibus, non unitate indivisibilitatis, de quo videri potest D. Thomas 4. Contra Gent. cap. 82. ad 4.

Ad primam replicam contra hanc solutionem respondetur, quod quando dicuntur partes materiales deperdi, et non formales, non intelligitur, quod succedentibus partibus materiæ eadem forma accidentalis ita permaneat, quod transeat de subiecto in subiectum, hoc enim esse non potest, sed sicut deperduntur partes materiales, ita et accidentia prout illis affixa, quod est etiam ipsa accidentia materialiter sumpta transire. Dicitur autem partes formales non deperdi, quia sub eadem continuatione ordinantur partes eodem modo ad componendum ipsum totum, non unitate indivisibilitatis, quæ illi non debetur, sed continuationis. Huius rationem accipere possumus ex D. Thoma dicta q. 119. art. 1. ad 4. et ex notatis a nobis q. 6. Phys. art. 1. [1], quia quando in igne, vel vivente paulatim consumpto alimento aliud substituitur, semper manet idem numero, quia semper, quod additur, transit in præexistens. Quæ ratio consistit in hoc, quod quando continue et paulatim aliquid additur alteri, id quod superadditur, ipsa continuitate fit unum cum præexistente, et rursus cum aliquid superadditur, etiam fit unum cum illo. Unde licet successive deperdatur, tamen ratione illius continuitatis semper verificatur aliquid de ipso toto manere cum parte superveniente, et consequenter ratione talis continuationis sub similibus accidentibus et dispositione manere eandem unitatem numericam, non quidem ita perfectam, sicut quæ indivisibiliter sunt unum, sicut angelus vel cœlum, sed unitate continuationis. Si vero tota simul materia unius auferetur ab eo et alia totalis de integro substitueretur, non esset idem numero, quia talis neque identice neque continuatione cum alia unum esset.

Quodsi instes: In hoc non poni maiorem unitatem in vivente quam in fluvio vel populo, quæ dicuntur unum, licet partes fluant et homines mutentur, quia fluunt sub eadem habitudine et dispositione et ordine, quod est habere solum unitatem ordinis, non substantiæ.

Respondetur esse latam differentiam, quia populus non dicitur unus unitate aliqua physica secundum continuationem partium, quia homines sunt diversi numero solum habentes coadunationem convictus, quæ est unitas moralis et secundum quid, quatenus sub eisdem legibus et societate vivunt. Fluvius autem etsi habeat omnes partes continuas et fluentes, tamen una pars non continuatur alteri per conversionem et commixtionem, sed per successionem præcise, quia una est post aliam. Unde partes, quæ modo succedunt, nullam habent unitatem cum partibus, quæ a viginti annis habebantur in fluvio, quia pars succedens non commiscetur et convertitur in substantiam totius, sed emittitur consecutive post aliam. Oppositum vero est in partibus animalis, in quibus non præcise una emittitur post aliam, sed conversione ipsa in substantiam præexistentis pertinet ad eandem unitatem cum ipso secundum conversionem et continuationem, non pura et sola successione. Et præterea in animalibus perfectis datur etiam unitas formæ indivisibilis, ut dicemus q. 2. de Anima art. 1., et sic animal ita est dispositum, quod potest retinere aliquid omnimode et indivisibiliter unum, sive formam sive aliquas partes duriores, saltem pro aliquo

[1] 103 b 44.

tempore, fluvius autem nullo tempore idem est permanenter et indivisibiliter, sed sola successione est unus.

Ad secundam replicam supra positam respondetur, quod unitas numerica sumitur ex materia signata et subordinata ad quantitatem et reliquas dispositiones, ex quibus pendet unitas vel divisio, ut quæst. seq. dicemus. Unde sic materia debet esse una, sicut unitas ipsa numerica, quam præbet, una est. Si enim est una continuatione, sufficit, quod materia signata tamquam principium unitatis eius non sit identice una etiam materialiter, sed sufficit, quod continuatione sit una et secundum partes formales seu secundum sigillationem continuationis, non indivisibilis unitatis. Secus est, si unitas numerica sit omnino indivisibilis et identica sicut in cœlo; tunc enim requiritur etiam similis identitas in materia, quæ est principium illius numericæ unitatis.

Ad tertium respondetur in illis animalibus advenire novam formam sicut et novam partem materiæ, sed utrumque continuatione fieri unum et subordinatione ad idem totum, quod componunt, ratione cuius partes materiæ dicuntur manere eædem formaliter, etiamsi non habeant formam indivisibiliter eandem. Quodsi etiam detur forma substantialis indivisibiliter eadem, maior aliqua unitas dabitur, sed tamen hoc non requiritur, sed poterit salvari unitas numerica simpliciter unitate continuationis et subordinationis prædictæ componentis semper unum totum permanens per conversionem unius in aliud, non per solam successionem. Itaque unitas numerica non eodem gradu invenitur in omnibus, sed est maior vel minor, secundum quod magis accedit ad indivisibilitatem vel immutabilitatem partium aut recedit.

QUÆSTIO IX.

DE SUBIECTO ACCIDENTIUM ET PRINCIPIO INDIVIDUATIONIS.

Articulus Primus.

UTRUM ACCIDENTIA MATERIALIA SUBIECTENTUR IN TOTO COMPOSITO VEL IN SOLA MATERIA.

Duplex subiectum solet communiter distingui, scilicet denominationis et inhæsionis. Subiectum denominationis est illud, quod denominatur a forma, id est suscipit prædicationem eius. Subiectum inhæsionis est illud, cui unitur forma, id est suscipit actualitatem et esse eius. In subiecto denominationis includitur omne illud, de quo verificatur prædicatio formæ, sive sit subiectum principale sive minus principale, sive extrinsecæ denominationis sive intrinsecæ. Nam non solum dicitur lapis albus, qui est subiectum principale, sed etiam quantitas dicitur alba, quæ est subiectum minus principale, et paries denominatur visus extrinsece, homo autem videns intrinsece. In subiecto inhæsionis comprehenditur subiectum *quod*, id est ipsum subsistens seu suppositum, quod se habet ut agens vel recipiens tamquam subiectum ultimum, et subiectum *quo*, id est quod est ratio seu medium recipiendi.

De subiecto denominationis nulla est difficultas apud auctores, quod accidens denominare possit ipsum suppositum, sicut cum dicitur homo albus, nec nos dubitamus posse partem denominari etiam ab accidentibus, ut cum dicuntur capilli crispi, oculi cærulei, superficies alba etc., licet in verificanda denominatione totius et partis observanda sit regula S. Thomæ 3. p. q. 16. art. 8., quod quando aliqua forma indifferenter potest denominare totum et partem, si solum sit in parte, non denominat totum absolute, sed solum secundum restrictionem partis, sicut Æthiops non denominatur albus ab albedine dentium, eo quod albedo nata est convenire toti corpori et parti. E contra vero, si solum aliquod accidens natum sit convenire parti, et non toti, absolute denominat totum, licet soli parti conveniat, sicut homo dicitur videns absolute, licet solum oculis videat, et crispus, licet solum crispetur in capillis. Et hac ratione Christus non dicitur absolute creatura, quia hoc prædicatum est transcendens, fundatum in ipso esse limitato, quod non convenit soli naturæ, sed personæ, imo primo convenit personæ quam naturæ. Dicitur tamen absolute servus, quia servitus fundatur non in ipso esse, sed in dependentia alicuius ab alio in suis operationibus seu motu; servus enim non se movet, sed movetur ab alio sicut instrumentum, principium autem motus est natura, non persona.

Quare tota difficultas est de subiecto inhæsionis immediato, ad quod videlicet immediate terminetur inhærentia accidentis, et a quo immediate sustentetur in esse.

Sententiæ præcipuæ in hac parte reducuntur ad duas. *Prima* tenet materiam primam esse subiectum sufficiens inhæsionis accidentium. *Secunda* asserit solum compositum esse immediatum eorum subiectum. De forma autem nulla fit mentio, quia non est ratio recipiendi, sed actuandi et dandi esse, et ita, si est non subsistens, est eadem ratio ac de materia respectu accidentium dimanantium ab illa. De forma autem subsistente, ut anima rationali, est eadem ratio ac de composito, quia est subsistens et de facto est subiectum intellectus et voluntatis.

Prima sententia communiter tribuitur Averroi [1], qui posuit quantitatem seu dimensiones interminatas esse coævas materiæ, ut refert S. Thomas præsertim opusc. 32. cap. 4. [2] Et sæpe iuxta eandem sententiam videtur loqui, ut in 4. dist. 12. q. 1. art. 2. quæstiunc. 4. [3] et 4. Contra Gent. cap. 81. et aliis in locis. Et plures ex antiquis secuti sunt eandem sententiam, qui citantur a Mag. Bañez 1. de Generat. cap. 4. q. 9. art. 3. et a P. Suarez disp. 14. Metaph. sect. 3. in principio. *Ex recentioribus* autem aliqui non solum quantitatem interminatam, sed etiam figuratam et terminatam tribuunt materiæ tamquam subiecto, ita quod eadem quantitas cum materia transeat de corrupto in genitum. Sed dividuntur: Nam *aliqui* tribuunt materiæ secundum se et independenter a forma, quod recipiat quantitatem et accidentia. Pro qua parte plures ex antiquis citat Mag. Bañez loco cit. art. 1. *Alii* existimant materiam esse subiectum inhæsionis accidentium, supposita tamen forma substantiali, a qua primo actuatur. Pro qua sententia stat P. Suarez cit. loco a n. 35., pluresque citant et sequuntur Conimbric. 1. de Generat. cap. 4. q. 4. art. 1. Addunt tamen in fine art. non dependere materiam in hoc munere sustentandi accidentia a forma ut a conditione sine qua non, sed ut a causa habilitante ipsam materiam et perficiente in esse, ut possit sustentare accidentia; nam ex se non habet esse. *Denique* multi putant

[1] 1. Phys. com. 66.
[2] De natura materiæ et dimensionibus interminatis (*Pa* XVI. 345 a).
[3] *Pa* VII. 659 a.

accidentia pendere a materia ut a causa materiali, a forma vero ut a causa, a qua effective dimanant accidentia et suscipiuntur in materia, et ideo quando fit transitus in materia de una forma simili ad aliam similem, possunt qualitates corruptæ transire ad genitum, eo quod non repugnat qualitatem, quæ procedit ab uno, ab alio simili conservari.

Sententiam autem D. Thomæ communiter sequuntur thomistæ, ut Caietanus ad cap. 7. de Ente et Essentia, Capreolus in 2. dist. 13. q. 1. art. 1. concl. 3. [1], Durandus in 1. dist. 8. in 2. parte dist. q. 4. n. 5. Et videri potest Mag. Bañez cit. loco et Flandria 5. Metaph. q. 16. art. 17., licet concedat relativa accidentia subiectari posse in sola materia, sicut relatio, qua materia respicit formam.

Ut ergo sententia D. Thomæ explicetur, oportet duo advertere: Primum, quid requiratur, ut aliquid sit subiectum inhæsionis; secundum, quid sit ipsum inhærere et quid ad illud requiratur.

Quantum ad primum duæ conditiones requiruntur, ut aliquid sit subiectum inhæsionis: Prima est potentialitas ad formam accidentalem recipiendam, secunda actualitas ad sustentandum inesse.

Quantum ad secundum requiruntur aliæ duæ conditiones: Prima, quod sit forma realis, id est realitas, et non modus; secunda, quod eius actuatio non det esse simpliciter seu primum esse subiecto, sed suppo- nat primum esse, præbeat autem esse dependens et consecutivum. Unde in hoc maxime differt forma substantialis ab accidentali, quod licet utraque uniatur et dependeat a subiecto, tamen forma substantialis solum dependet a potentialitate subiecti, ut in eo recepta incommunicabilis reddatur, non tamen dependet ab eius actualitate, sed potius informat puram potentiam, quæ est materia prima. Forma autem accidentalis non solum dependet a potentialitate subiecti, in qua recipitur, sed etiam ab eius esse, a quo sustentatur, quia esse, quod dat forma accidentalis, est esse secundarium et consecutum, quod necessario supponit primarium, et ideo dicitur inhærens, quia dependet ab ipso esse subiecti tamquam a primo esse præsupposito, non autem dat primum esse. Unde dicit S. Thomas opusc. 31. in principio [2], « quod proprie id, quod est in potentia ad esse substantiale, est materia prima. Quod autem est in potentia ad esse accidentale, dicitur subiectum. Subiectum enim dat esse accidenti, quia accidens non habet esse nisi per subiectum. Unde dicitur, quod accidens sit in subiecto, non autem dicitur, quod forma substantialis sit in subiecto. Et secundum hoc differt materia a subiecto, quia subiectum est, quod non habet esse ex eo, quod aliquid ei advenit, sed quod est per se et habet esse completum, ut homo non habet esse per albedinem. Sed materia dicitur, quod habet esse ex eo, quod sibi advenit, quia de se est esse incompletum, imo nullum esse habet, ut Commentator dicit in 2. de Anima ». Unde simpliciter loquendo forma dat esse materiæ, accidens autem non dat esse subiecto, sed subiectum accidenti.

Dices: Etiam materia prima requirit existentiam, ut recipiat formam substantialem, alias reciperetur in nihilo seu in non ente, ergo ista doctrina non subsistit. *Item* accidens non recipitur in ipsa existentia subiecti nec in quantum est ens actu, sed ut est in potentia ad tale accidens ut ad formam, sicut dicit D. Thomas 1. Contra Gent. cap. 23. et 1. p. q. 3. art. 6., quod subiectum accidentis comparatur ad ipsum ut potentia ad actum, quia accidens quædam forma est faciens esse in actu secundum esse accidentale.

Respondetur *ad primum*, quod materia prima ad recipiendum formam substantialem requirit esse concomitanter, sed non præsuppositive et ut id, ratione cuius recipit. In re tamen semper existit et recipit existendo, quia a forma ipsa substantiali habet esse, et sic non recipitur in nihilo, sed in ente, quod ex se est capax existentiæ et in potentia ad illam; ut autem subest formæ, de facto per illam est existens et in actu. Ad recipiendum autem istam formam, quæ dat primum et substantiale esse, non prærequiritur aliquod esse in materia seu capacitas et potentia ad esse, in quo iam differt ab ipso nihilo et non ente, quia nihil neque habet existentiam nec est capax existentiæ et actualitatis, non solum obiective, sed etiam subiective, existendo autem recipit formam, non quia præcedat existentia, sed quia concomitatur. At vero forma accidentalis non dat primum esse, sed secundarium et consecutivum. Ideo necessario supponit subiectum esse existens antecedenter, et ab eius esse redditur dependens tamquam ab esse fundamentali, quod substat illi, et in quo consolidatur ipsum esse accidentis.

Ad secundum dicitur, quod accidens recipitur in subiecto, prout est in potentia ad effectum formalem et specificum accidentis, qui communicatur subiecto tamquam actualitas eius. At vero idem accidens quoad exercitium existendi dependet ab existentia subiecti, quæ est existentia per se, non ut a ratione formali recipiendi, sed ut a terminante existentiam accidentis, quod per se stare non potest, sed in alio, et ita ab illo ut ab esse primo per se substante terminatur et dependet in exercitio existentia accidentis. Et ideo potest a Deo suppleri, ut sine substantia sustentante esse accidentis permaneat, quia solum dependet ab ipso quoad exercitium existendi et quoad terminationem in alio, exercitium autem existendi melius supplere potest causa prima efficiendo, quam substantia sustentando et terminando. Unde substantia non est causa pure materialis respectu exercitii existendi accidentium, sed aliquid habet admixtum de formali in ratione terminantis et sustentantis, quatenus ipsum esse subsistens subiecti communicatur accidentibus, non ut reddat ea subsistentia, sed ut in alio existentia, sic tamen terminata, ut non amplius alteri communicari indigeant, ut sustententur in esse, sicut etiam quando alicui substantiæ de novo adveniunt partes pertinentes ad esse totius, trahuntur ad subsistentiam totius, non ut subsistant seorsum et totaliter, sed ut inadæquate et in alio et tamquam partes dependentes a toto, ita accidentia, ut secundario existant, et hoc est inhærere, id est sic dependere, ut secundario terminentur ab ipso esse substantiæ et reddantur existentia in alio, non per se primo.

SIT ERGO UNICA CONCLUSIO: **In sententia D. Thomæ, quod materia est pura potentia, nullo modo potest ipsa materia, etiam supposita forma ut conditione tantum, esse per se sola subiectum inhæsionis accidentium materialium, sed ipsum compositum est subiectum inhæsionis. Materia autem solum est receptiva accidentium tamquam subiectum quo, quatenus est id, quo compositum recipit accidentia post receptam formam substantialem in materia.**

Et loquimur de accidentibus materialibus, quia accidentia spiritua-

[1] IV. 20 b.
[2] De principiis naturæ (*Pa* XVI. 338 a).

lia, ut intellectus et voluntas, in sola anima recipiuntur, quæ subsistens est sine ulla dependentia a materia.

Hæc sententia sine dubio est D. Thomæ, qui communiter docet materiam primam non esse subiectum accidentium, ut affirmat in cap. 7. de Ente et Essentia [1] et 1. p. q. 76. art. 6. et q. 77. art. 6., ubi inquit, « quod quia forma substantialis facit esse simpliciter, eius subiectum est ens in potentia tantum. Forma autem accidentalis non facit esse simpliciter, sed esse tale aut tantum aut aliquo modo se habens, subiectum enim eius est ens in actu ». Nec oppositum huius docuit S. Doctor q. 25. de Veritate art. 5. vel 6., ut ibi manifeste videri potest [2].

Fundamentum huius sententiæ sumitur ex dictis, quia in materia prima non inveniuntur conditiones et requisita, ut formaliter et proprie sit subiectum inhæsionis accidentium, bene tamen ut sit principium componendi tale subiectum, et id, quo subiectum redditur recipiens; forma vero est principium, quo redditur actuatum ad sustentandum.

Quod desint materiæ conditiones dictæ, probatur, quia subiectum inhæsionis debet constare illis duabus conditionibus, scilicet actualitate ad firmandum et terminandum in esse, potentialitate ad recipiendum. Ex parte autem actualitatis materia prima caret ex se omni actualitate, tam formali quam entitativa, ut probavimus in 1. Phys. q. 3. [3] et supra q. 1. [4] Et dato quod aliquod esse haberet, illud est imperfectum et non sufficiens ad existendum simpliciter sine forma, nec per se solam constituit esse substans et subsistens in actu, sed solum est principium compositi subsistentis et substantis, ergo non constituit rationem subiecti accidentium.

Probatur consequentia, quia quod est proprie subiectum, et non solum principium subiecti seu subiectum quo accidentium, debet esse substans et simpliciter habens esse. Nam accidens dependet in suo esse ab illo, quod est esse simpliciter, nec sufficit esse inchoatum seu principium essendi, quia accidens non acquirit esse in subiecto, nisi ut accipiat terminationem et sustentationem in suo, siquidem de se accidens est forma et principium existendi, sed quia imperfecta et secundum quid, exigit non sistere nec terminare hoc esse in se, sed in alio subsistente, nec sese habet ut forma substantialis, quæ ipsum primum esse constituit, accidentalis autem supponit illud et dat esse secundarium et dependens a primo. Materia autem est pars seu principium illius primi esse substantis et subsistentis, nec in se habet illud, quia cum forma substantiali constituit unum esse simpliciter. Ergo constituit unum esse subsistens et substans, ergo secundum se et sine forma non habet illud esse substans, nisi tantum ut quo et ut principium substandi.

Et confirmatur, quia primo et per se substans est substantia prima, ut docet Philosophus in cap. de Substantia [5]. Est enim proprietas eius, quod sit maxime substans, et consequenter principaliter et primo. At substantia prima non est sola materia, sed compositum, quia est hoc aliquid, ut ibi dicit Aristoteles. Materia autem non est hoc aliquid, ut

[1] *Pa* XVI. 336 a.
[2] *Pa* X. 384. sq.
[3] art. 2.
[4] art. 6.
[5] Categ. c. 5. (2 a 11).

constat ex 7. Metaph. [1] et 5. Phys. [2], ubi probat Philosophus materiam non esse subiectum motus, quia non est hoc aliquid. Et constat manifeste, quia hoc aliquid seu primo substans est id, quod substat prædicatis superioribus et accidentibus. Id ergo se habet ut substans accidentibus tamquam prima substantia, quod substat prædicatis superioribus; illud autem substat prædicatis superioribus, quod subicitur illis et de quo illa prædicantur; sed non prædicantur de materia prædicata superiora, ut homo, animal etc., quia materia est pars, sed non id, de quo ista prædicantur. Ergo non est hoc aliquid neque maxime et primo substans; ergo neque formaliter et per se est subiectum accidentium, quia subiectum debet esse substans et terminans et sustentans accidentia. Ergo si id facit materia, erit in virtute primi substantis seu primæ substantiæ, quia id, quod est primo et maxime tale, est causa, a qua participant ea, quæ non sunt maxime talia, similem effectum. Ergo materia si substat in virtute primæ substantiæ, id habet non in virtute propriæ actualitatis, etiam dato, quod illam haberet, quia non habet illam ut prima substantia, sed ut componens primam substantiam et ut pars illius; ab ipsa vero prima substantia per se dependebit accidens ut a terminante et sustentante eius esse, non ut a conditione tantum.

Quod vero ex parte potentialitatis materia prima non sit immediate susceptiva accidentium, patet, quia potentialitas illa essentialiter respicit formas ordine quodam, primo substantialem, deinde accidentalem. Primo enim respicit eam, cum qua constituit naturam et esse simpliciter, quod est esse substantiale, deinde eam, cum qua constituit esse accidentale et secundum quid. *Et huius ratio est*, quia potentialitas materiæ est potentialitas substantialis, ergo essentialiter ordinatur et specificatur ab actu substantiali, ergo immediatius recipit formam substantialem quam accidentalem, siquidem potentia susceptiva duarum formarum illam immediatius respicit, quæ est illi magis proportionata et ad eius specificationem per se pertinet. Ergo cum forma substantialis sit actus specificans potentiam substantialem illique immediate proportionatus, essentialiter materia respicit illam immediatius quam formam accidentalem, et consequenter sicut non est capax respicere formam accidentalem nisi mediate, id est mediante forma substantiali, ita nec erit capax recipere, quia eo modo recipit, quo respicit.

Denique fit argumentum in actibus sensuum et in virtutibus operativis; actiones enim immanentes subiectantur in eo principio, a quo eliciuntur, alioquin non essent immanentes. Sed non eliciuntur a potentia subiectata in sola materia, siquidem non habent a materia actitatem et influxum, sed ab anima, cuius instrumentum et virtus est illa potentia, et eodem influxu, quo potentia operatur, substantia, cuius est potentia, influit, et sic cum influat forma mediante tali virtute, oportet, quod ipsi sit unita, et non soli materiæ. Si autem talis potentia et actus eius est unita non solum materiæ, sed etiam formæ, idem dicemus de quantitate et reliquis accidentibus, tum quia est eadem ratio, tum quia illa virtus sensitiva et actus eius debent recipi in parte organica et modo extenso, alias non operaretur materialiter, ergo

[1] c. 3. (1029 a 20).
[2] c. 1. (224 b 1).

sicut potentia et eius actus respiciunt utrumque principium, scilicet formam et materiam ut subiectum inhæsionis, ita et quantitas, mediante qua inhærent.

ULTIMA denique PARS CONCLUSIONIS, quod materia sit subiectum *quo* seu principium recipiendi, constat, quia materia est prima radix potentialitatis et receptionis in composito, cum sit pura potentia et primum in genere recipiendi. Unde quidquid in composito recipitur, habet pro principio *quo* et prima radice recipiendi ipsam materiam, similiter forma substantialis est prima radix et principium actualitatis et esse, siquidem est principium ipsius esse simpliciter seu esse substantialis, quod datur per formam. Unde autem oritur esse simpliciter, a fortiori dependet esse secundum quid. Ergo materia et forma solum se habent ut principium *quo*, quia sunt constitutiva ipsius subiecti, a quo dependet accidens quantum ad rationem potentialitatis per materiam, et actualitatis per formam.

Quare non est imaginandum, quod subiectum inhæsionis sit compositum taliter, quod cuilibet parti æque inhæreat et recipiatur in illa accidens, sed recipitur mediante materia ut principio *quo* recipiendi, et in forma non recipitur, sed a forma dependet tamquam a principio dante actualitatem et esse, quod quia est esse simpliciter, terminat et firmat in existendo accidens, quod dat esse secundum quid. Et sic tam materia quam forma se habent ut principia subiecti inhæsionis, sed non æqualiter, nec utrumque recipiendo, sed alterum ut principium recipiendi, alterum ut principium actualitatis et esse simpliciter et per se, a quo dependet esse secundum quid accidentis. Nec requiritur ad recipiendum accidens in composito, quod quælibet pars recipiat, sed sufficit, quod una pars sit ratio recipiendi ut principium *quo*, sicut visio non recipitur in omni parte hominis, sed solum in oculis et ratione eorum convenit toti homini videre. Sic accidens mediante materia recipitur tamquam principio *quo* recipiendi, licet etiam a forma dependeat ut a principio dandi esse. Et hac ratione ipsum compositum dicitur subiectum *quod* accidentium, non solum quia est subiectum denominationis, sed quia est habens in se conditiones et principia requisita ad inhæsionem, scilicet principium potentialitatis ex parte materiæ et actualitatis ex parte formæ. Nec est in accidente duplex unio ad utramque partem compositi, quia non se habet utraque ut extremum, sed extremum integrum est compositum, materia autem et forma non sunt extremum, cui fit unio, sed principia constituentia tale extremum. Et ideo est tantum unica unio, non duplex, etiam partialis, quia illæ duæ partes, scilicet materia et forma, non sunt duæ partes tamquam duo extrema unionis, sed ut constituentes unum extremum, in quo indivisibiliter sint omnes conditiones, ut sit subiectum accidentium, non in qualibet parte seorsum conditiones istæ inveniuntur.

SED INQUIRES, an hoc compositum, quod dicimus esse subiectum, sit ipsa natura, quæ componitur ex materia et forma, an vero suppositum. Si enim est natura, cum sit etiam principium *quo*, nondum assignamus principium *quod* inhæsionis, sed solum principium subiecti inhæsionis. Si vero ipsum suppositum est subiectum *quod*, ergo variato supposito variabuntur accidentia, et ita si modo Verbum dimitteret humanitatem vel si assumeret meam, omnia accidentia humanitatis variarentur.

Respondetur, quod sine dubio suppositum est subiectum inhæsionis ut terminus, sicut materia et forma

principium *quo*, alterum recipiendi, alterum actuandi, ut diximus. Quare accidentia humanitatis Christi non sunt inhæsive in Verbo per modum receptionis, sunt tamen terminata a Verbo mediate, mediante scilicet terminatione humanitatis; ex consequenti enim manet terminatum et ab existentia eius dependens, quidquid illi unitum est et adiectum. Unde si humanitas dimitteretur a Verbo, non mutarentur accidentia, sicut mutantur soluta unione formæ et materiæ, quia a materia et forma dependent accidentia ut a principiis immediatis, a subsistentia autem ut a termino mediato. Variatis autem principiis, quibus immediate aliquid unitur, desinit quoque forma unita, non autem variato eo, quod se habet ut terminus et ut quid immediatum, sicut in Eucharistia destructa substantia panis et vini, quia tamen manet quantitas, cui immediate uniuntur accidentia, illa non destruuntur; si tamen destrueretur quantitas, destruerentur accidentia ei coniuncta, etiamsi substantia maneret.

ET SI PETAS, an quantitas se habeat ut principium *quo* sicut materia, quia est ratio et medium recipiendi accidentia materialia eo modo, quo intellectus est ratio recipiendi intellectionem, respondetur, quod quantitas non est principium tamquam radix ad recipiendum accidentia, et ita proprie non est principium *quo* recipiendi, sed medium, quia videlicet quantitas non est principium substandi, quod pertinet ad rationem subiecti inhæsionis, sed dicitur esse medium recipiendi, quatenus inter ipsa accidentia est ordo, ita quod omnia non æque immediate conveniunt substantiæ, sed unum est dispositio ad aliud vel ratio, quare unum conveniat subiecto, sicut propriæ passiones, quæ inter se habent ordinem, una est ratio, quare altera dimanet, sicut voluntas ratione intellectus, et quantitas disponit ad recipiendum qualitatem, et potentia cognoscens ad recipiendum actum cognoscitivum. Non tamen dicitur accidens esse medium, quasi præbeat rationem vel virtutem sustentandi sicque constituat rationem subiecti. Et sic colligitur ex D. Thoma 1. p. q. 77. art. 7. ad 2., ubi inquit, « quod accidens non potest per se esse subiectum accidentis, sed unum accidens per prius recipitur in substantia quam aliud, sicut quantitas quam qualitas ». Et similiter 1. 2. q. 7. art. 1. ad 3. inquit, « quod duo accidentia aliquando comparantur ad subiectum sine ordine, ut album et musicum, aliquando cum aliquo ordine, puta quia subiectum recipit unum accidens alio mediante, sicut corpus recipit calorem mediante superficie, et sic unum accidens dicitur alteri inesse ». Videantur, quæ diximus in Logica q. 15. [1]

Sequitur ex dictis potentiam susceptivam accidentium debere entitative esse substantialem, siquidem non quomodocumque est receptiva, sed etiam sustentativa accidentium. Ad sustentandum autem requiritur perfectius esse, scilicet esse simpliciter, a quo dependeat esse rei, quæ sustentatur et inhæret. Ceterum relative et terminative dici potest potentia receptiva accidentium accidentalis, ad differentiam potentiæ receptivæ substantialis formæ, ad eum modum, quo potentia obedientialis entitative est naturalis, secundum capacitatem autem subicitur principio supernaturali et terminatur ad formam supernaturalem. Quod vero potentia et actus debeant esse in eodem genere, intelligitur de potentia et actu, quæ omnino adæquantur,

[1] art. 2. (I. 529 b 29).

non de potentia et actu, quæ se habent excedenter. De quo axiomate vide explicationes positas q. 12. Phys. art. 2. [1]

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo examinari oportet fundamentum P. Suarez disp. 14. Metaph. sect. 3., ubi tenet, quod materia prima esse potest et aliquando est subiectum proprium, cui soli quantitas inhæreat, quia materia de se habet potentialitatem ad recipiendum accidens, et habet sufficiens esse ad ipsum sustentandum, cum non careat existentia, siquidem est ens actu et extra causas, alias esset nihil. Quod autem dependeat a forma, non refert, quia dependet ab illa ut a causa extrinseca, sicut etiam compositum dependet a dispositionibus, et tamen non recipit accidentia per ipsas. Ergo materia secundum se est sufficiens subiectum inhæsionis accidentium.

Antecedens probatur: Nam materia habet entitatem sufficientem ad sustentandum formam substantialem, ergo a fortiori ut sustentet accidentia, quia sunt debilioris entitatis et sic minus actualitatis supponunt in subiecto. Quod vero ita de facto contingat, quod soli materiæ uniantur accidentia, probat exemplo hominis, in quo quantitas non potest uniri formæ, quia spiritualis est, ergo soli materiæ, quia non restat aliud, in quo uniantur. Eodem autem modo unitur quantitas in corpore humano et in aliis corporibus. Deinde quia accidentia eadem manent in genito et corrupto, ut idem color, eadem figura etc. Item quia materia debet determinari per dispositiones ad formam, et per ipsas debet forma educi, quantitas etiam prius debet dividere partes materiæ, quam illi applicari forma, quæ solum applicatur tantæ vel tantæ materiæ, ergo prius debet recipere quantitatem et dispositiones quam formam substantialem.

Et confirmatur, quia accidentia nullo modo pendent a forma nec forma habet causalitatem in ipsa, nec enim materialiter causat ea, cum non dicat potentialitatem receptivam illorum, nec formaliter, cum non informet accidentia, sed materiam, neque efficienter, cum multa accidentia non emanent a forma, nec forma efficiat sine accidentibus, ergo.

RESPONDETUR, quod materia non est actu sine forma, cum ab ipsa participet existentiam, ex se autem habet capacitatem receptivam esse substantialis mediante forma, ut sæpe probatum est. Et dato, quod ex se haberet aliquod esse non communicatum per formam, sed independens ab illa, non tamen est sufficiens ad sustentandum accidentia, quia non est esse substans et terminatum in se, ut possit terminare esse accidentis, ut dicatur esse in alio; nec potest immediate respicere esse accidentale, quod est secundum quid, nisi prius respiciat esse simpliciter, quod est esse substantiale. Quare non dependet materia a forma ut a conservante, sicut compositum dependet a dispositionibus, siquidem forma non potest conservare materiam nisi mediante aliquo effectu formali, iste autem effectus formalis non est dispositivus materiæ, quia est substantialis informatio, dat enim effectum formalem præbendo ipsum esse substantiale vel determinando indifferentiam et potentialitatem ipsius esse, quod habet materia. Ergo oportet, quod materia in suo esse dependeat a forma, si conservatur ab illa, siquidem determinatur per formam et accipit esse substantiale a forma.

[1] 253 b 45.

Quod vero materia habeat sufficientem vim ad sustentandam formam substantialem, non arguit, quod possit sustentare accidentalem, quia formam substantialem non sustentat dando illi esse, sed accipiendo ab illa, et tantum præbet ei modum existendi receptibiliter et non permittendo ulterius communicari, accidentalem autem formam sustentat dando ei esse tamquam per se terminans et substans illi, et ita ad primam sufficit potentialitas receptiva esse substantialis, ad secundam vero requiritur substantialis actualitas et completa ac per se, quæ secundarium esse accidentis sustentat.

Ad id vero, quod dicitur de homine sustentante quantitatem et reliqua accidentia, ex dictis constat, quod forma humana non concurrit recipiendo sicut nec aliæ formæ, quia nec est subiectum *quod* recipiens, cum non sit totum, sed pars, nec est subiectum *quo* recipiendi, cum non sit principium recipiendi, sed actuandi, quod etiam requiritur ad inhæsionem ex parte subiecti, sicut et conditio potentialitatis ad recipiendum, cuius principium est materia. Et non repugnat animam rationalem esse rationem et comprincipium ad inhæsionem accidentium materialium, licet in se sit entitas spiritualis, quia non concurrit ad talem inhæsionem, quatenus spiritualis est, sed in quantum dat gradum corporeum et sensitivum. Sicut enim non repugnat, quod anima sit entitas spiritualis et propter eminentiam suam eliciat operationes corporeas sensuum et præbeat effectum formalem corporeum constituendo corpus et animal, ita non repugnat, quod se habeat ut principium quoad terminanda accidentia corporea in esse. Accidentia tamen immaterialia, ut intellectum et voluntatem, immediate sola anima recipit, quia ut spiritus recipit et sic est subiectum subsistens et ut *quod*, et non solum ut *quo*.

Ad id, quod dicitur de accidentibus manentibus in genito et corrupto, iam supra negatum est et explicatum q. 1. art. 6. [1]

Ad confirmationem respondetur, quod forma concurrit ad inhæsionem accidentium non ut principium recipiendi, quod est potentiale, sed actuandi, non quidem ipsamet accidentia, constituendo cum eis aliquam naturam, sed informatione actuante materiam. Et quia dat esse substantiale, quod est esse primum et esse simpliciter, ideo est ratio terminandi et sustentandi esse secundarium, quod est esse accidentale, siquidem per formam substantialem præbetur esse subsistens, a quo ut a primario termino dependet esse inhærens, quod non est in se, sed in alio.

Secundo arguitur: Illi subiecto inhærent accidentia, de cuius potentia educitur forma substantialis. Sed educitur de sola materia, ut constat; ergo accidentia inhærent soli materiæ.

Confirmatur, quia saltem generatio substantialis, quæ est actio, non potest habere pro subiecto ipsum compositum, sed solam materiam primam, quia ex sola illa educitur eique unitur forma, et similiter relatio, quam habet materia ad formam et ad Deum creantem, et ad aliam materiam sibi similem vel dissimilem, non possunt subiectari nisi in ipsa materia, quia solum ipsam denominant, et non compositum. Ergo.

RESPONDETUR negando maiorem. Nec obstat, quod accidens disponens materiam debet educi ex eodem subiecto, ex quo educitur forma, ad quam

[1] 586 a 27.

disponit. Dicimus enim, quod bene stat accidens inhærere composito, et tamen determinare ac disponere materiam, quia accidens quando inhæret composito, mediante materia tamquam principio *quo* receptionis recipitur, et sic sufficienter datur locus, ut ipsam materiam disponat et dicatur educi ex ipsa tamquam ex principio *quo* recipiendi, quia sicut in composito inhærent accidentia mediante potentialitate materiæ, per quam recipiuntur tamquam per principium *quo*, ita ex eius potentialitate in eodem sensu dicantur educi, ex composito autem simpliciter tamquam ex subiecto *quod*.

Ad confirmationem respondetur, quod attinet ad generationem, ipsam inhæsive esse in toto composito generato tamquam in subiecto *quod*, a quo dependet ut forma quædam in suo esse, eius tamen exercitium in ratione actionis eductive solum respicere pro subiecto eductionis ipsam materiam.

Quod vero attinet ad relationem, sive creationis vel potius concreationis materiæ ad Deum, sive materiæ ad formam vel ad aliam materiam, dicimus, quod aliquæ sunt, quæ solum habent materiam pro fundamento, sicut illæ in argumento relatæ. Non tamen habent illam solum pro subiecto inhæsionis. Eadem enim ratio est de relatione ac de reliquis accidentibus, sicut etiam relationes fundatæ in ipsis accidentibus, v. g. in albedine vel actione, licet proxime fundentur in accidentibus, inhærent tamen toti composito ut subiecto substanti, sic etiam relationes, licet fundatæ in materia, tamen inhærent toti ut substanti.

Quod vero denominent solam materiam, et non compositum, a quo sustentantur, non tollit, quominus composito inhæreant et non materiæ, quia denominatio fit in subiecto iuxta applicationem et exercitium in illo. Contingit autem applicari uni subiecto secundum formalitatem et respectum sustentandi formam in esse, et sic denominat subiectum sustentans unionem, alii autem applicatur secundum exercitium et formalitatem extremi seu partis unitæ, et sic non denominat subiectum unitum, quia non est pars, sed materiam. Itaque diversis applicatur et denominat secundum diversam formalitatem et effectum. Nec obstat, quod relatio identificatur cum fundamento, et sic fundamento non inhæret, quod est materia, nec etiam debet inhærere relatio, quæ identificatur cum illa. Respondetur enim, quod id, quod identificatur cum alio ut modus, bene potest in suo esse dependere a toto et quantum ad formalitatem modi, quam superaddit, inhærere, quantum vero ad materiale et identicum, cum quo entitative est idem, non inhærere. Sed hoc est tantum materialiter, scilicet quia illa entitas, cuius est modus, non inhæret, sicut sessio non distinguitur realiter a sedente, et tamen entitas sedentis non inhæret, ipse vero modus inhæret, id est dependet in suo esse ab esse substantiæ.

Tertio arguitur: Nam si accidentia inhærent toti et non soli materiæ, sequitur, quod agant ad corruptionem sui, imo ipsum subiectum agat ad sui corruptionem. Consequens est falsum, ergo sequela patet.

Quia calor v. g. agit ad corruptionem aquæ, in qua est, ergo agit per se ad corruptionem sui, cum per se agat ad corruptionem causæ sui, quæ est aqua. Et similiter ipsa aqua, quæ est subiectum, agit per calorem in se receptum. Nam cum calor sit qualitas activa et insit aquæ, non ipsa sola, sed subiectum per illam operatur, calidum enim est, quod calefacit, non calor. Ergo si per calorem destruitur aqua, et aqua est subiectum caloris, aqua

agit ad sui destructionem. *Similiter* etiam sequeretur, quod aqua calida non posset calorem a se expellere et se reducere ad frigiditatem, quia impossibile est, quod tota aqua sit agens et patiens, ergo non potest tota esse subiectum caloris et tota agere in calorem corrumpendo illum. Quodsi dicatur, calorem non se habere ut virtutem efficientem in aqua, sed ut dispositionem ad formam ignis, tunc fit instantia, quia accidentia disponunt materiam ad formam, et non compositum, ergo inhærent illi, siquidem non disponunt nisi inhærendo, et ita sicut denominant materiam dispositam, ita et sustentantem talem dispositionem.

Confirmatur, quia potest continuari aliquis motus in corrupto et in genito, ut quando canis cadens e turri moritur in medio non discontinuando motum; ergo non potest subiectari in composito, quia sic discontinuaretur.

Respondetur negando, quod calor vel aqua calida agant effective ad sui corruptionem, quia, ut supra diximus q. 1. ex D. Thoma [1], accidens numquam effective in suum subiectum, sed una pars continui agit in aliam et unum contiguum in aliud. Et sic calor numquam destruit se effective, sed illud efficiens, quod agit in calidum vel illa pars, quæ agit in aliam, destruit illum calorem. Et quando una pars agit in aliam et multiplicat calorem, aliqui dicunt aquam vel subiectum, in quo multiplicatur, solum se habere ut deferens, non ut causa principalis producens. Ceterum non videtur posse intelligi, quod medium sit deferens, nisi sit etiam producens, quia non defertur nec transit idem numero accidens de subiecto in subiectum vel de parte in partem, ergo multiplicatur accidens per sui communicationem et consequenter per productionem, quia novum et distinctum accidens est. Quodsi producit, ergo ut causa principalis se habet, quia assimilat passum seu effectum productum formæ illi, per quam agit una pars in aliam, quod est signum esse causam principalem in agendo, quia causa principalis est illa, cui immediate et per se assimilatur effectus, licet quia non est accidens proprium nec habet radicem in tali subiecto, sed solum participative et per modum transeuntis, dicitur habere modum causæ instrumentalis quantum ad modum habendi formam, non quantum ad ipsam formam habitam, quæ per se et principaliter est operativa alterius sibi similis, v. g. calor caloris.

Ad id vero, quod dicitur de aqua reducente se ad frigiditatem, diximus in 7. Phys. q. 22. [2] et supra q. 5. art. 1. [3], quod illa reductio fit a generante mediante forma aquæ, quia est propria passio, quæ semper reducitur in ipsum generans tamquam in efficiens. Quod vero attinet ad dispositiones, iam diximus, quod in re dispositiones numquam inhærent in sola materia, quia in re semper est informata forma, et sic semper datur compositum, cui inhæreant. Quia tamen mediante materia tamquam principio quo receptionis inhærent, ideo materiam dicuntur disponere et determinare, sed ab ipso composito sustentari.

Ad confirmationem respondimus in 5. Phys. q. 19. art. 4. [4] illum

[1] art. 7. (589 a 35).
[2] art. 1. (446 a 19).
[3] 664 b 26.
[4] 406 b 32.

motum non esse continuum ex parte subiecti, cum corrumpatur illud, in quo prius erat, sed discontinuari in ipso instanti generationis, licet quia solum illo instanti discontinuatur per quietem negativam, et non privativam, videatur continuari ex parte temporis.

Ultimo arguitur: Quantitas sequitur materiam sicut qualitas formam, ergo saltem quantitas debet inhærere materiæ, quia si sequitur materiam, præcedit formam, et sic erit in sola materia, quod præsertim, ut iam dictum est, verificatur in homine, in quo quantitas nullo modo potest inhærere formæ, quæ spiritualis est, ergo soli materiæ.

Et confirmatur, quia diversæ formæ non recipiuntur in eadem materia, sed in diversa; est autem diversa per divisionem quantitatis. Ergo prior est quantitas in materia tamquam dividens et afficiens ipsam, quam quod forma recipiatur.

Denique hæc videtur sententia S. Thomæ, quia in 4. dist. 12. q. 1. art. 2. quæstiunc. 4. [1] docet ex Averroe, quod oportet intelligere dimensiones interminatas ante adventum formæ substantialis, alias non posset intelligi divisio materiæ, ut in diversis partibus materiæ diversæ formæ substantiales essent. Similiter in 4. Contra Gent. cap. 81. dicit, « quod anima rationalis manet post mortem, materia etiam, quæ tali formæ fuit subiecta, manet in eisdem dimentionibus, ex quibus habebat, ut esset materia individualis ». Ergo secundum D. Thomam materia secundum se est subiectum quantitatis.

Respondetur, quod illud axioma « quantitas sequitur materiam et qualitas formam » intelligitur sic, quod quantitas sequitur ad compositum ratione materiæ et qualitas ratione formæ. Unde non oportet, quod subiectentur nisi in ipso composito. Imo non est intelligendum, quod quantitas sequatur ad materiam nudam sine forma, cum constet sequi ad gradum corporeitatis, qui præbetur a forma. Sed intelligitur sequi materiam, vel quia solum invenitur in rebus materialibus, qualitas autem sequitur actum, etiam si immaterialis sit, et sic proprium est qualitatis qualificare sicut et formæ; tum etiam quia quantitas se habet in genere accidentium, sicut materia in genere substantiæ, quia non est activa, sed medium receptivum aliorum accidentium et inter reliqua primum, quæ omnia proportionem et analogiam dicunt ad materiam primam, et ideo dicitur sequi illam secundum istas conditiones.

Ad confirmationem respondetur diversas formas recipi in diversis partibus materiæ sive in materia divisa per quantitatem non existentem ante formam, sed concomitantem ipsam et consequentem eam sicut aliæ dispositiones, quarum una et prima est quantitas. Sed tamen quia dispositiones, ut supra q. 1. late tractatum est [2], licet in genere causæ formalis sequantur formam, tamen in genere causæ materialis, qua determinant et disponunt materiam, præintelliguntur ad formam prioritate naturæ seu dependentiæ, non existentiæ. Ita quantitas secundum quod intelligitur dividere materiam et coaptare illam formæ, ut tanta materia et non plus subiciatur formæ, sic intelligitur præcedere formam præcedentia naturæ, quia sic consideratur per modum dispositionis materialis, et sic vocatur quantitas interminata sub præcisa ratione,

[1] *Pa* VII. 659 a.
[2] 596 b 8.

qua facit divisionem, ut dicemus art. 3. Eadem tamen quantitas ut formata et suis terminis figurata sequitur formam, et in re ac secundum durationem semper existit cum forma et dependenter ab illa.

Ad D. Thomam dicimus, quod in primo loco utitur sententia Commentatoris quantum ad hoc, quod est quantitatem interminatam præintelligi in materia prioritate naturæ. Nam quod non præexistant in materia dimensiones secundum durationem, expresse reprobavit in Averroe S. Thomas opusc. 32. cap. 4. [1] In secundo loco loquitur D. Thomas ex suppositione et ad hominem contra Gentiles negantes resurrectionem, quos convincit ex his, quæ ipsi concedebant, scilicet materiam semper habere easdem dimensiones, ut dicebat Commentator. Sic solvit Ferrariensis ibidem [2] et Bañez hic q. 9. art. 3. Potest tamen etiam dici, quod materia dicitur a D. Thoma manere sub eisdem dimensionibus, quatenus tali formæ fuit subiecta, ut sit sensus, quod materia ut subiecta formæ sub eisdem dimensionibus manet post mortem, non quia maneant eædem dimensiones, sed quia fuit subiecta formæ sub talibus dimensionibus, et manet in materia ordo ad illas dimensiones sicut et ad formam, cui sub illis fuit subiecta, non tamen ipsæ dimensiones actu manent, sed ordo ad illas. Et hoc ideo est, quia ibidem paulo post dicit D. Thomas, quod corporeitas, quæ est forma accidentalis, secundum quam dicitur corpus esse in genere quantitatis, in nihilum cedit corpore humano corrupto. Ergo sentit D. Thomas, quod quantitas non manet actu; hæc enim est corporeitas, quæ est forma accidentalis.

Articulus II.

QUID DEBEAT FIERI IN ACCIDENTE, UT SEPARATUM MANEAT A SUBIECTO.

Supponimus accidens reale, quod vere et proprie est inhærens, posse separatum a subiecto conservari. Et dicimus accidens inhærens, quia modus, qui non habet esse distinctum realiter a subiecto, sed identificatur cum eo, ideo non est capax existendi separatim ab eo, quia si realiter separaretur, hoc ipso haberet esse realiter distinctum a subiecto, quia seliter distinctum a subiecto, quia separatum. Accidens ergo præsertim absolutum, quod non est modus, sed realiter distinctum, sine subiecto conservari potest a Deo, ut patet exemplo quantitatis, quæ in Eucharistia sine substantia panis et sine alio subiecto inhæsionis conservatur a Deo. Et deinde, quia vis sustentativa accidentium convenit substantiæ non informando ipsum accidens, sed suo esse coniungendo et mediate terminando quoad exercitium existentiæ, non quoad informationem aliquam seu genus causæ formalis dantis speciem accidenti. Et ita coniunctio illa ad substantiam ordinatur ad hoc, ut accidens conservetur in esse et actu existat non in se, sed in alio, quia non est capax existendi in se et per se sicut substantia. Cum ergo existat in alio tamquam in extrinseco sibi, ut conservetur in esse et habeat existentiam sic dependentem et terminatam, totum hoc potest Deus supplere sine tali causa sustentante, quia omnis conservatio existentiæ excellentius fit a prima causa efficiente quam ab aliqua causa creata extrinseca, sive materiali sive effi-

[1] De natura materiæ et dimensionibus interminatis (*Pa* XVI. 345 a).
[2] 4. Contra Gent. c. 81. (*Le* XV. 256. sq. n. VI. et VII).

ciente, siquidem id facit in virtute primæ causæ, et sic ea remota, adhuc in virtute Dei sustentari potest, quia illa dependentia a substantia solum est dependentia in existendo, non in constituendo naturam accidentis. Si tamen effectus hic non esset sola conservatio in esse, sed aliquis alius effectus formalis, non pertinens præcise ad exercitium existentiæ, sed ad aliquam specificationem vel formalitatem intrinsecam, non posset a solo efficiente Deo suppleri, quia efficiens supplet existentiam, quam proprie respicit et præbet, non autem specificationem vel formalitatem aliquam constitutivam. Et in hoc consistit ratio S. Thomæ 3. p. q. 77. art. 1., quod idcirco potest Deus conservare accidens sine subiecto, quia effectus magis dependet a causa prima quam a causa secunda, et ideo remota causa secunda, per quam conservabat esse accidentis, adhuc se sola potest illud conservare. Quare solum supplet Deus effectum causæ secundæ in eo, quod est conservare esse, non in eo, quod est constituere vel quoad specificationem formalizare. Et ita non supplet Deus causam materialem exercendo officium causæ materialis vel formalis, sed solum id, in quo illa causa erat conservativa existentiæ, in hoc supplet per efficientiam id, quod illa faciebat per terminationem vel sustentationem.

Sed tunc est DIFFICULTAS, quid producat Deus in accidente, et quid in illo fiat, ut se solo et sine substantia sustentetur in esse. In quo aliqui sentiunt, quod additur aliquis modus ipsi accidenti, quando sustentatur extra subiectum et redditur per se existens. Quod insinuat Caietanus 3. p. q. 77. art. 1. [1], licet obscure loquatur, et esse probabile fatetur Suarez 2. tom. 3. p. disp. 56. sect. 2. Oppositum vero tenet Scotus in 4. disp. 12. q. 1., Mag. Soto ibi [2] et Nuño super locum cit. 3. p. Divi Thomæ [3].

NIHILOMINUS DICIMUS, **quod accidens per separationem non acquirit novum esse, sed antiquum remanet,** ut sæpe affirmat D. Thomas q. 77. cit., præsertim art. 1. ad 3., ubi dicit, quod « remanent accidentia virtute divina in illo esse individuato, quod antea habebant ». Et loquitur de illo, quod habebant in substantia panis et vini.

RATIO EST, quia actio divina conservans esse accidentium non mutat earum entitatem, alias non conservaret eandem. Ergo neque mutat esse proprium, hoc enim non mutatur entitate immutata, nec unit illis aliquam existentiam extraneam, quia non potest assignari, quænam sit. Nec enim est divina, cum non uniantur accidentia Deo; nec creata esse potest, cum nulla detur aliena, quæ illis accidentibus uniatur, nec possit existentia unius creata servire alteri propter sui limitationem. Actio ergo divina separans accidentia non est productiva novi esse, sed conservativa antiqui, licet non cum dependentia antiqua.

Nec obstat, si dicas, quod inhærentia accidentis et existentia sunt idem realiter, vel saltem inhærentia est medium recipiendi accidentium existentiam, sicut subsistentia est medium recipiendi existentiam substantiæ; ergo non potest removeri inhærentia, nisi removeatur existentia.

Respondetur, quod inhærentia est modus existendi distinctus ab ipsa existentia accidentis, sicut in substantia distinguitur subsistentia ab existentia. Et sic separari potest existentia ab inhærentia et manere sine illa, saltem ut modus sine modo, eo quod inhærentia essentialiter est modus dependentiæ a causa materiali et subiectiva tantum, seu a causa substante, existentia vero præcipue a producente; et quia Deus est principaliter producens, potest istam sine illa conservare.

Et ex hoc amplius constat differentia inter existentiam substantiæ et accidentis, quod existentia substantiæ est existentia perfecta et per se et dat primum esse, et sic per se requirit et supponit subsistentiam, quæ est terminus totius, quia illud esse primo convenit toti seu termino, non parti, quæ dependenter a toto habet esse et consequenter supponit ipsum totum tamquam prius. Unde remota subsistentia removetur talis existentia substantialis, prout est existentia perfecta et per se; parti enim non convenit nisi ut quo. At vero accidens non habet existentiam perfectam et totalem, sed indigentem alteri adiungi, ut ibi terminetur, et non decidat. Unde prius convenit ei talis existentia quam inhærentia, per quam perficitur, cum alteri innitatur et terminata reddatur, non sicut existentia substantiæ, quæ ex se postulat non inniti alteri, sed per se subsistere. Et ita sublato subiecto, cui innititur accidens, conservat Deus sine ista innitentia ipsum esse, quod antea conservabat.

SECUNDO DICO, **quod non est necesse producere novum modum positivum superadditum accidenti separato, ut existat per se, sed sufficit conservare illud esse sine illa inhærentia, et sic solum consequitur modus privativus, scilicet existere sine illa dependentia**; sicut ad hoc, quod Deus producat se solo effectus aliquos in rerum natura, v. g. sanitatem sine medicina et lucem sine sole aut hominem sine generante, non indiget ponere novum modum in ipsa re sic producta, sed solum remotis causis secundis dare illis esse, quod per tales causas daret. Ergo similiter ad separandum accidens sufficit separata causa secunda illius esse conservare, ergo non requiritur alius novus modus superadditus. Et præsertim quia ille modus nec potest esse substantialis nec accidentalis. Non substantialis, quia nulli substantiæ est debitus vel proprius. Substantiæ enim debetur modus existendi per se sine aptitudine ad inhærendum, illud autem accidens manet cum aptitudine ad inhærendum et solum actuali inhæsione destituitur, ergo non accipit modum substantialem. Nec etiam est accidentalis, quia modus accidentalis non potest extra subiectum sustentare et constituere, cum ex se petat subiectum et respiciat illud hoc ipso, quod accidentalis est et positivus constituens subiectum in modo accidentali essendi seu prio accidentis; ergo non datur, sed sola continuatio existentiæ cum privatione dependentiæ a subiecto, sicut quando anima separatur a corpore, licet amittat modum informandi positivum, non tamen acquirit novum modum nisi tantum privativum, scilicet existere sine corpore et habere suum esse non communicatum corpori.

Sed obicies: Ille concursus Dei, quo sustentantur accidentia sine subiecto, non est idem, quo sustentabantur ante mediante substantia, sed perfectior et efficacior, ergo habet distinctum terminum et distinctam perfectionem in illo, ergo vel novum esse vel novum modum.

Secundo, D. Thomas affirmat quæst. illa 77. art. 1. ad 4., quod quantitas separata ita habet esse, quod ponitur ex „*quo* est" et „*quod* est", quod antea non habebat, et art. 1. ad 2. dicit, quod accidens accipit modum substantiæ, et art. 3., quod accipit unitatem substantiæ,

[1] *Le* XII. 195. n. III.
[2] dist. 10. q. 2. art. 2.
[3] q. 77. art. 1. § *circa quintum argumentum.*

ergo habet aliquid positivum, quod ante non habebat.

Tertio, connaturalius est, ut quando tollitur aliquis modus, præsertim si sit modus terminans esse, succedat alius, sicut ablata terminatione quantitatis, ut figura aut situs aut ubi, succedit alius modus. Ergo sublata inhærentia alius modus succedit et præcipue, quia nobilior est modus existendi separate et sine dependentia a subiecto quam cum illa. Existere autem sine dependentia non potest esse sine aliquo positivo et non per solam negationem dependentiæ, ergo a fortiori modus existendi separate a subiecto. Quodsi illa perseitas non est positivus aliquis modus, evacuatur fundamentum ad ponendum contra Scotum, quod subsistentia sit modus positivus.

Denique, concursus, quo per materiam conservabatur accidens, erat idem cum concursu ipsius causæ secundæ sustentantis. Modo autem invenitur sine tali concursu causæ secundæ et sine eductione et dependentia a subiecto, ergo est distinctus et consequenter distinctum terminum habet in ipso accidente.

Ad primum respondetur, quod ille concursus, quo Deus conservat accidens separatum, distinctus est ab illo, quo conservatur in subiecto, non ex parte rei productæ vel modi superadditi, sed ex parte modi producendi, quatenus conservatur illud accidens cum concursu non identificato cum sustentatione materiæ, antea autem conservabatur cum concursu identificato cum tali subiecti sustentatione. Ista autem diversitas modi agendi non infert novum modum positivum superadditum ipsi rei productæ, sed sufficit, quod tollat aliquam dependentiam, quam antea habebat. Idem enim, quod Deus producit concurrendo cum alia causa, potest producere agendo se solo, ut in exemplis supra adductis patet, sine hoc, quod novum modum producat superadditum ipsi rei productæ.

Ad secundum respondetur, quod D. Thomas non explicat, quod iste modus, quo existit accidens separatum, sit modus positivus et superadditus, sed sufficit, quod sit privativus, ut explicatum est. Et quando dicit, quod accidens separatum est compositum ex esse et quod est, ly „quod est" non importat essentiam accidentis cum modo positivo, sed sufficit ipsa essentia accidentis cum remotione inhærentiæ. Sic enim componit cum sua existentia tamquam id, quod est, id est tamquam entitas actu non existens in alio, nec informans ut *quo* et consequenter ut *quod*, et ad hoc sufficit negatio inhærentiæ cum conservatione existentiæ, et consequenter cum compositione cum ipsa. Dicitur etiam habere modum aut virtutem substantiæ, non positivum modum accipiendo, sed inhærentiam relinquendo, in quo se habet ad instar substantiæ.

Ad tertium respondetur, quod etiam hic succedit aliquis modus modo inhærentiæ, sed privativus, non positivus. Nec enim semper succedit positivum alteri positivo, ut patet cum mortuo filio non succedit patri altera relatio, sed privatio relationis, et luci succedunt tenebræ et visui cæcitas. Cur ergo non poterit succedere modo inhærentiæ privatio eius? Et quando dicitur, quod est nobilior modus existendi in accidente separato, respondeo, quod est nobilior per remotionem actualis dependentiæ, quæ est quædam imperfectio, non per modum superadditum positive postulantem illam perfectionem, sicut modus substantiæ, quæ habet perseitatem intrinsecam. Et sic concursus Dei sic conservans perfectior est, quatenus per se sine causa secunda agit, non quia perfectiorem effectum seu modum producat, sicut in superioribus exemplis ostensum est. Et sicut anima rationalis ex separatione habet perfectionem statum essendi quam cum existentia in materia, quatenus ab illa aliquo modo aggravatur et materializatur, nec tamen novum modum positivum oportet quod acquirat. Quod vero additur de ipsa substantia, respondetur, quod substantia non solum habet negationem actu dependendi, sed non habet capacitatem nec aptitudinem ad inhærendum, et ita debet habere modum sic existendi, quod excludat omnem potentiam dependendi, non autem, quod solum removeatur actualis dependentia. In accidente autem solum actualis inhærentia removetur, unde sufficit in eo actualis privatio sine modo positivo; in substantia autem modus positivus requiritur, quia ab intrinseco reddit incapacem inhærentiæ.

Ad ultimum iam diximus concursum divinum, quo sustentatur accidens, esse distinctum ab eo, quo sustentabat mediante subiecto, quia non identificatur cum illo, sed remoto illo operatur. Nec tamen sequitur, quod producat novum modum positivum, sed idem esse cum remotione dependentiæ a causa secunda, ut explicatum est.

Articulus III.

A quo principio sumatur individuatio substantiæ materialis.

Pro clariori notitia terminorum oportet supponere, quid sit formaliter individuatio in substantia, quid eius principium, et quis terminus.

Individuatio ergo potest considerari et metaphysice et logice et physice. Metaphysice dicit ultimum gradum in serie cuiuscumque prædicamenti, sicut genus supremum dicit gradum primum. Et iste gradus ultimus fit per differentiam ultimam, quæ est individualis contrahens speciem. Logice dicit relationem subicibilitatis ad prædicata superiora et prædicabilitatis de uno tantum, id est de seipso, et utrumque est secunda intentio. Physice est ipsa unitas numerica, qua aliquid ita est unum, quod est indivisivum in se et divisum a quolibet alio, sicut illud definit S. Thomas 1. p. q. 29. art. 4. Itaque qua parte dicit unitatem incommunicabilem et ulterius indivisam, dicit individuationem ut in uno tantum; qua parte dicit divisum a quolibet alio, supponit vel admittit multiplicationem individualem, ita quod unum individuum dividatur et separetur etiam a quolibet individuo sub eadem specie constituto, si detur. Unde in hac difficultate non possumus loqui de individuatione substantiæ materialis, quin etiam loquamur de eius multiplicatione et utriusque rationem assignemus.

Principium individuationis dicitur fundamentum illud vel radix, unde sumitur ista unitas sic indivisa seu ulterius indivisibilis in plura, et divisa a qualibet alia etiam similis unitatis individualis. Et inquirimus, an desumatur ex principiis constitutivis et propriis ipsius naturæ, an vero ex aliquo, quod sit extra conceptum naturæ et quidditatis.

Oportet enim, quod ad individuationem multiplicandam concurrant duæ conditiones: *Prima*, quod id, quod individuat, pertineat ad substantiam et substantialem unitatem faciat, siquidem individuum substantiæ etiam pertinet ad prædicamentum substantiæ tamquam ultimum in eius linea. *Secunda*, quod ita multiplicet substantiam substantialiter, quod non essentialiter nec formaliter, quia individualis distinctio non oppo-

nitur unitati formali, prout specifica est, sed totam speciem et quidditatem conservat in uno individuo et in alio, non autem formalem distinctionem specificam et quidditativam facit.

TERMINUS INDIVIDUATIONIS est subsistentia seu suppositalitas, quæ per se solum invenitur in individuis substantialibus, quæ per se terminantur et per se sistunt in esse. Accidentia autem non habent in se terminationem et subsistentiam, sed per inhærentiam ad rem subsistentem redduntur terminata. Et non individuatur substantia per istum terminum, sed per illam modificatur seu terminatur, quatenus redditur ulteriori supposito incommunicabilis. Videmus enim, quod humanitas Christi Domini non habet propriam subsistentiam, et tamen habet propriam singularitatem, quia ut singularis et distincta ab aliis naturis assumpta est, non autem per ipsum Verbum singularizata est.

Ex quo nascitur, quod cum subsistentia se habeat ut terminus et modus ultimus substantiæ, non repugnat ex eadem natura singulari, si impediatur aut removeatur propria subsistentia, postea dimanare aliam numero diversam a priori sine ulla singularitatis divisione. Sicut ex eadem numero quantitate, si removeatur superficies vel punctum terminans, dimanabit aliud, sic ab eadem numero natura, etiamsi multiplicabilis non sit, quia singularis est, sive sit corporea sive incorporea, illæ plures subsistentiæ sic succedentes dimanabunt et sub eodem ordine ad principium individuans continentur, quia dimanant ab eisdem principiis in virtute primæ generationis, quæ ita produxit hanc naturam singularem sub ista numero subsistentia, quod si impediretur, succederet alia loco illius, quæ omnes per modum unius censentur sub tali natura singulari et eius principiis et generatione. Et ita hæc diversa successio non multiplicat naturam, siquidem etiam eidem singulari naturæ convenit, sive materialis sive immaterialis sit. Quamquam in hoc hærere potest sententia et non improbabiliter defendi, quod ab unica et singulari natura solum potest emanare unica subsistentia propria, ita quod si semel habuit propriam et illa impediatur per assumptionem hypostaticam, si iterum dimittatur talis natura, non emanabit alia subsistentia, sed peribit substantia, eo quod subsistentia et existentia non se habent sicut propriæ passiones, quæ supponunt naturam existentem, non ad constituendam existentiam pertinent sicut terminus subsistentiæ et existentiæ, quibus sublatis perit et desinit natura, sicut etiam cum motus cordis cessat, non potest alius emanare, quia perit natura, multo ergo minus dimanabit existentia vel subsistentia semel ablata. At vero si numquam propria subsistentia emanavit, sicut modo in humanitate Christi, quæ numquam habuit propriam subsistentiam, si dimitteretur, emanaret in vi primæ generationis.

VARIÆ SENTENTIÆ.

Circa principium ergo individuationis variæ sunt philosophorum sententiæ, quæ varietas inde orta est, quia multa requiruntur ad singularitatem, quæ non videntur in unam radicem et principium reduci posse. Nam in individuatione invenimus unitatem, et sic videtur sequi ad entitatem. Invenimus etiam divisionem a quolibet alio, et sic videtur sequi quantitatem. Invenimus, quod sit ultimus gradus in serie prædicamentali, et sic videtur sequi ad eandem formam, ad quam sequuntur alii gradus. Invenimus, quod non constituit gradum quidditativum neque

facit differre essentialiter, cum omnia individua sint eiusdem rationis, et sic videtur sequi ad accidentia, quæ extra quidditatem sunt. Denique, individuum habet incommunicabilitatem, quia non est commune nec communicabile pluribus, et sic videtur sequi materiam. Ex his diversæ sententiæ derivatæ sunt, quæ præcipue reducuntur ad quatuor.

Prima affirmat unumquodque individuari seipso et ex propria entitate, et sicut seipsa habet unitatem formalem, et omnis unitas est passio entis, ideo ipsam entitatem ponit pro principio individuationis. Ita tenet P. Suarez disp. 5. Metaph. sect. 4. Et pro ea citantur alii antiqui, ut Niphus [1], Zimara [2], Avicenna [3], Averroes [4] et alii.

Secunda sententia per aliud extremum est Scoti, qui videns individuationem non addere prædicatum quidditativum nec facere differre quidditative, dixit individuationem fieri per aliquid distinctum et tamquam extrinsecum adveniens naturæ, quod vocavit hæcceitatem, cuius effectus formalis est reddere naturam indivisibilem in partes subiectivas. Nec oportet quærere intra naturam principium singularitatis, sed solum in natura est potentia et indifferentia, ut sit hæc vel illa, sed per additionem entitatis extrinsecæ id debet fieri sicut per entitatem ab extra advenientem, quæ est prædeterminatio, qua indifferentia potentiæ operantis determinatur, ut iuxta modum suum singularem et certum effectum operetur, et sicut per additionem existentiæ redditur ipsa essentia actu existens. Ita sumitur ex Scoto in 2. dist. 3. q. 6. [5]

Tertia sententia attendens ad divisionem, quam facit individuatio intra eandem speciem, et quia actus est, qui distinguit, assignat pro principio individuationis aliquam formam. Quidam formam substantialem, quod attribuitur Averroi 1. de Anima cap. 7. et Avicennæ libro 6. Naturalium p. 1., alii quantitatem, quod Scotus cit. loco q. 4. [6] attribuit Gotifredo [7], et ex parte sequuntur Soncinas 7. Metaph. q. 34., Ferrariensis 1. Contra Gent. cap. 21. [8], Capreolus in 2. dist. 3. q. 1. art. 1. [9], quatenus ex duobus, quæ ad individuationem requiruntur, scilicet quod sit incommunicabile multis et distinctum numeraliter ab aliis, hoc secundum tribuunt quantitati. Favetque D. Thomas in 4. dist. 11. q. 1. art. 1. quæstiunc. 3. ad 4. [10] et aliis locis postea citandis.

Quarta sententia attendens ad modum proprium individuationis et singularitatis, qui est incommunicabilitas, affirmat materiam primam esse principium individuationis, id est ultimum subiectum incommunicabile. Sed cum materia de se sit pura potentia et indifferens ad plura individua, imo ad plures species, individuatio autem supponit naturam specificam constitutam, ideo quidam assignaverunt pro principio individuationis materiam ut informatam forma substantiali, quia actus est, qui distinguit. Alii vero ponunt materiam ut signatam quantitate

---

[1] 5. Metaph. disp. 5.
[2] Theoremata, prop. 97.
[3] 6. Natural. p. 1.
[4] 3. Phys. com. 60.; 4. Phys. com. 38.; 1. de Anima c. 7.; 2. de Anima in principio et com. 7., 8., 9., 60.
[5] II. 264. n. 285.; 269. n. 289.
[6] II. 240. n. 256. Vide ed. Lugd. 1639. tom. 6. p. 382.
[7] Quodlib. 6. q. 16.; Quodlib. 7. q. 5.
[8] *Le* XIII. 65. n. IV.
[9] IV. 18 b.
[10] *Pa* VII. 632 a.

seu cum ordine ad quantitatem esse principium individuationis, quod frequenter dicit S. Thomas, et sequuntur thomistæ. Inter quos tamen est magna varietas declarandi istam significationem quantitatis, an sit ipsa quantitas ut actualiter informans materiam, an vero radicaliter præhabita in materia, an solum ut connotata et per modum conditionis inclusa. De quo postea agemus.

Nec defuerunt, qui subsistentiam et existentiam pro principio individuationis assignarunt, ut refert Scotus loco cit. q. 3. [1] eo quod habent rationem ultimi termini incommunicabilis.

Resolutio.

Dico primo: **Non potest natura specifica ex sola entitate sua, quæ præcise includit prædicata quidditativa, esse principium adæquatum individuationis. Itaque sola entitas et essentia rei seipsa et sine alio ordine vel extrinseco superaddito non est principium individuationis.**

Ubi non loquimur de entitate nisi secundum sua prædicata quidditativa, et non secundum omnia alia, quæ in re concernit, sic enim ipsam materiam et quantitatem et accidentia includit, et sic non est dubium habere in se principium individuationis. Qua ratione dixit D. Thomas 1. p. q. 29. art. 1. substantiam seipsa individuari, accidentia vero ex subiecto, eo quod substantia intra suam entitatem includit, unde individuetur, sicut includit unde subsistat, accidens vero requirit aliud ens præter se, ut existat et individuetur, quia non in se, sed in alio existit.

Hæc conclusio ex eisdem locis D. Thomæ et Aristotelis colligitur, quibus postea ostendemus principium individuationis sumi ex materia signata quantitate, et ideo infra adducentur.

Fundamentum vero sumitur primo, quia ad individuationem rei materialis non solum requiritur unitas indivisa in se, sed etiam divisa a quolibet alio individuo intra eandem speciem. Cum enim natura materialis sit capax plurium individuorum, oportet, quod principium individuationis sit sufficiens distinguere non solum ab individuo alterius speciei, sed etiam propriæ. Ergo oportet individuationem dimanare a tali principio, quod sit principium distinctionis substantialis, et non essentialis seu formalis, quia scilicet non opponitur nec destruit unitatem formalem, siquidem per differentias individuales non differunt individua quidditative et formaliter, sed conveniunt in eadem essentia et ratione speciei atomæ. Ergo illa distinctio faciet solum differentiam materialem, siquidem non opponitur unitati formali nec tollit illam. Sed illa est distinctio specifica et formalis, quæ fundatur in ipsa divisione formæ, ut forma est, id est in ipsa contrarietate formarum, quæ ex intimis formæ nascitur, quatenus una forma habet oppositionem cum alia, ut notat S. Thomas 10. Metaph. lect. 11. [2] Ergo individuatio seu differentia individualis non potest oriri ex ipsa entitate secundum aliquod prædicatum quidditativum seu formale et essentiale, quia sic deberet talis divisio efficere, quod unum prædicatum essentiale esset in uno individuo, et non in alio, quod esset tollere individualem distinctionem et facere specificam. Ergo non potest oriri ex prædicatis quidditativis et essentialibus, ita quod sit in uno individuo unum prædicatum quidditativum, et non in alio. Ergo oportet id reducere ad aliquod principium, quod quidem pertineat ad substantiam rei, nec tamen essentialem et formalem divisionem faciat, solum ergo faciet materialem, quia formalis non est, licet formas ipsas et quidditates materialiter dividat. Atque adeo non potest procedere ex entitate formæ, ut constituit unitatem formalem et essentialem et facit officium formæ, sed quatenus ei adiungitur aliquid, quod sine distinctione formali faciat distinctionem formarum, id est quo ipsæ formæ distinguantur, sed non ex vi formalis et essentialis rationis, ergo ex aliqua ratione præter essentialem. Sed totum, quod est entitas formæ et naturæ, est essentialis ratio, quia pertinet ad quidditativum conceptum talis entitatis. Ergo ex solo præciso conceptu entitatis sine aliquo adiuncto extra conceptum essentiæ non est principium, unde oriatur diversitas individualis. Quare oportet assignare pro principio talis divisionis numeralis aliquid, quod sit substantia, nec tamen ad formalem distinctionem faciendam concurrat, sed solum ad materialem, quia individua differunt substantialiter ut diversæ substantiæ, et non essentialiter seu formaliter, sicut partes integrales differunt tamquam partes substantiales, sed non ut essentialiter pertinentes ad compositum, quia sine qualibet vel aliqua earum salvatur essentia compositi.

Quodsi dicas, quod esse individuum est prædicatum intrinsecum et essentiale ipsi composito, quia per modum totius ponitur in prædicamento, et sic includere debet etiam ipsum gradum ultimum individuationis, de quo prædicantur omnia prædicata superiora. Ergo debet individuatio ex principiis intrinsecis oriri.

Respondetur individuum esse quid intrinsecum per modum terminantis et modificantis seu per modum subiecti potius quam prædicati, siquidem est id, quod omnibus prædicatis superioribus subicitur; unde pertinet ad rem per modum constituentis subiectum, non naturam, et per modum modificantis quidditatem. Nec requiritur, quod oriatur ex essentialibus principiis sicut propriæ passiones, sed sufficit, quod conveniat per denominationem intrinsecam et tamquam modificatio intrinseca et secundum id, quod pertinet ad statum rei magis quam ad intrinsecam entitatem et constitutionem. Hic tamen status et hic modus ita convenit rei, quod dicit ordinem et connotationem ad aliquas conditiones extrinsecas et non omnino absolute extrinseca quidditate convenit.

Secundo probatur conclusio, quia unitas individualis, in quantum individualis, et similiter individualis multiplicatio non convenit naturæ neque in primo neque in secundo modo per se, licet conveniat in tertio, qui non est modus prædicandi, sed existendi, sicut nec quartus modus per se est prædicandi, sed caudandi. Si ergo non convenit naturæ neque in primo modo dicendi per se neque in secundo, ad hoc ut ei conveniat, indigebit aliquo principio extra naturam, quod sit ratio conveniendi, et sic non omnis entitas seu quidditas secundum se considerata est principium et radix distinctionis et unitatis numericæ.

Consequentia patet, quia quod non convenit alicui ex propria et intima connexione, ergo convenit per aliud, quia in intrinseca eius ratione non est sufficiens principium conveniendi. *Antecedens* vero probatur, quia quod convenit alicui per se, convenit omni; omne enim, quod est per se, est de omni, ut docet Aristoteles in 1.

[1] II. 237. n. 250.
[2] *Pa* XX. 580 a.

Poster. [1] et communiter omnes Logici. Sed constat, quod singularitas non dicitur de omni, siquidem sine hac vel illa singularitate determinata invenitur natura et totus eius conceptus quidditativus. Ergo quod sit hæc singularitas in tali natura, non per se illi convenit neque de omni, sed per aliud, quod est extra conceptum naturæ.

Respondebis primo, quod singularitas vage, essentialiter et intrinsece convenit naturæ, siquidem omnis natura hoc ipso, quod realis est, debet esse singularis. Et hoc sufficit, ut dicatur convenire per se, ita quod non indigeat alio principio, ut conveniat, licet singularitas ut determinata et hæc non per se conveniat, sed per aliud, quia per aliud determinatur. *Secundo*, quod dato, quod indigeat alio principio præter naturam, ut conveniat, illud erit ipsum efficiens, per quod producitur in rerum natura et fit entitas realis seu extra causas, atque adeo fit singularis, non autem indiget alio principio formali seu radicali præter ipsam naturam et entitatem rei.

Sed contra primam solutionem instatur, quia in præsenti non inquirimus principium individuationis in communi et vage, sed determinate et secundum ultimum determinativum, prout redditur hæc et discernitur ab omni alio individuo in singulari. Ergo impertinenter recurritur ad individuum vagum, sed oportet assignare principium ultimo determinans etiam individuum vagum, ut sit hoc determinate. Sicut stat bene convenire per se aliquid vage et secundum disiunctionem alicui, ut quantitati habere aliquam figuram vel ubi, et tamen hæc figura vel hoc ubi determinate non convenit ei per se, et sic semper restat assignare principium et rationem, ob quam talis determinata individuatio vel figura aut ubi conveniat, esto in communi et vage per se respiciatur. Sicut enim individuatio vaga et in communi petit principia individuantia in communi, ita determinata individuatio principia determinata. Et hæc oportet assignare; sola enim entitas secundum se communis est ad hanc vel illam individuationem.

Contra secundam autem solutionem, quam etiam infra [2] impugnabimus, instatur, *tum* quia causa efficiens æque respicit naturam et individuationem eius, utrumque enim producit; ergo de se non est principium proprium individuationis, ut a natura distinguitur. *Tum* quia causa efficiens solum est executiva et præbens esse extra causas iuxta id, quod unaquæque res petit secundum exigentiam suam; ergo efficiens non potest esse ratio intrinseca et fundamentum seu principium, propter quod aliquid convenit alicui, sed supposita ratione conveniendi ad efficientem solum spectat ponere illam in esse. Et sicut in ipsa natura debet dari intrinsecum principium omnium prædicatorum, quæ illi conveniunt, efficiens autem solum est causa extrinseca producens et dans esse, ita debet assignari principium extrinsecum individuationis, et non solum causa extrinseca producens, et illud est, quod inquirimus. Atque ita non negamus efficiens esse principium individuationis, sed extrinsecum et executivum, non intrinsecum et formale determinans intrinsece indifferentiam naturæ, ut individuetur hac potius individuatione quam illa. Et sic ex efficienti sumitur individuatio executive et tamquam a principio ponente illam in esse extra causas, non autem ut a principio extrinseco formali. Unde etiam efficiens plurium individuationum seu individuorum est productivum, et non solum ratio unius tantum individuationis.

[1] c. 4. (73 b 26).
[2] 778 b 15.

TERTIO PROBATUR CONCLUSIO destruendo fundamenta Suarez:

Primo, quia unitas est passio entis. Ergo ad entitatem realem per seipsam sequitur unitas realis. Hæc autem necessario est singularis, quia in re non datur unitas abstracta. Unde hoc ipso, quod ponitur in rerum natura sine alio addito, fit singularis; ergo unitas transcendens quatenus realis debet coincidere cum numerica.

Secundo, quia individuatio pertinet ad lineam prædicamenti et ad gradum metaphysicum, siquidem de individuo prædicantur alia prædicata superiora. Sed omnes gradus metaphysici profluunt ab eadem entitate et forma et seipsis conveniunt illi. Ergo sicut alii gradus proveniunt ab eadem entitate, et non distinguuntur in re, sed solum per intellectum, ita et individuatio. Atque adeo non indigebit alio supperaddito ad habendam istam individuationem et unitatem, sed sicut seipsa est realis entitas, ita seipsa est realis et singularis unitas.

Tertio, quia non dependet individuatio ab *accidentibus* ut a principio, quia accidentia non possunt esse principium substantialis unitatis, et possunt variari accidentia, etiam ipsa quantitas, non variata individuatione naturæ et substantiæ. Ergo non sumitur ab accidentibus individuatio. Nec etiam a *materia*, quia hæc est potentialis et indifferens ad plures formas specificas, ergo etiam ad plures individuas, ergo ipsa indigebit individuari ex alio principio, non autem erit principium individuationis. Si autem non indiget, sed *seipsa individuatur*, cum tamen sit communis et specifica, cur etiam aliæ naturæ substantiales, licet ex se communes sint per seipsas, non individuabuntur? Et ex alia parte *forma* est, quæ distinguit et est in actu per se, et non indifferens et in potentia; ergo potius ipsa erit principium individuationis.

Ad primum respondetur, quod unitas est passio entis et sequitur ad totum ens, sed iuxta diversas considerationes unitatis sequitur ad diversas considerationes entis. Nam ut est unitas formalis et specifica sequitur ad entitatem ex parte formæ et actualitatis. Ut autem illa unitas est incommunicabilis et individua, sequitur ad entitatem, ut habet in se principium incommunicabilitatis. Et ita si est natura materialis, quæ ratione materiæ incommunicabilitatem habet, unitas ut individua sequitur ad unitatem ratione materiæ, ut est principium incommunicabilitatis. Et sicut unitas communis et universalis sequitur ad ipsam entitatem, ut est in statu abstractionis, et non remoto illo statu, ita unitas ut individua, quia pertinet ad statum contractionis, sequitur ad entitatem non absolute, sed ut est in tali statu contractionis et incommunicabilitatis, quod habet ratione materiæ. Itaque ad entitatem realem sequitur unitas realis, sed iuxta modum et statum entitatis sequitur modus et status unitatis. Quod enim sit unitas singularis vel universalis aut unitas formalis et specifica, sequitur ad entitatem non absolute et secundum se consideratam, sed ut est sub tali statu et modo.

Et cum dicitur, quod natura hoc ipso, quod ponitur in re, non est universalis, sed singularis, *respondetur*, quod hoc ipso, quod ponitur in re, non ponitur nuda et absoluta ab omni circumstantia et statu incommunicabilitatis, sed cum illo, et ita redditur unitas singularis et individua, non ratione entitatis absolute sumptæ, sed circumstantionatæ

et incommunicabilis. Itaque aliud est, quod natura posita in re est singularis, aliud ex quo principio et radice habet, quod sit singularis et hæc. Et licet natura secundum se sit indifferens ad plura indifferentia negativa, tamen ista indifferentia tolli debet non per principium essentiale, sed per modificativum essentiæ, eo quod illa indifferentia solum est, ut natura modificetur et materializetur per singularitatem et individuationem, non autem ut amplius quidditative constituatur.

Ad secundum respondetur, quod individuatio pertinet ad gradum metaphysicum non ut prædicatum constitutivum et quidditativum, sed modificativum et pertinens ad statum naturæ. Unde magis habet rationem subiecti quam prædicati, quia est ultimum, cui alia insunt. Sumitur autem individuatio ab eadem entitate, a qua reliqui gradus, sed non sub eadem habitudine, sed connotando accidentia aliqua, a quibus dependet individuatio. Nec intelligitur sumi ab eadem entitate, id est a forma partiali, a qua alii gradus desumuntur, et non a materia. Sufficit enim, quod sumatur ab eadem forma totali, v. g. ab humanitate, quæ etiam includit materiam seu principium incommunicabilitatis, et sub ista habitudine entitatis seu formæ, non ut dicit constitutionem quidditatis, sed ut dicit rationem et habitudinem incommunicabilitatis, sumitur gradus individualis, sicque non totaliter extrinsece provenit, ut contra Scotum statim dicemus, sed ab ipsamet entitate, a qua reliqui gradus desumuntur, sub diversa tamen habitudine et connotatione alicuius extrinseci. Ad verificandam autem prædicationem aliquam non est necesse, quod aliqua identificentur ex omni parte et omni modo, sed sufficit materialis identificatio, sicut patet in prædicatis accidentalibus, ut cum dicitur „corpus est album", identificantur enim ratione suppositi habentis albedinem, ut docet D. Thomas 1. p. q. 13. art. 12.

Ad tertium respondetur, quod ab *accidentibus* non fit individuatio substantialis ut a ratione formali et principio seu radice propria, sed ut a conditionibus requisitis, ut exerceatur individuatio, sicut postea dicemus, et sumitur ex definitione Porphyrii [1], cum dicit, quod «individuum est, cuius collectio proprietatum non est in alio». Est autem *materia* principium et radix huius individuationis, non quatenus est in potentia et indifferens ad plures formas, sic enim potius est principium generis, quod est totum potentiale, sed dicitur principium individuationis, quatenus est ultimum subiectum, ultra quod non fit communicatio, et sic reddit ipsas formas et totam entitatem non communicabilem pluribus, quod est proprium individui, quod non est commune multis et sic principium incommunicandi est principium individuandi.

Unde patet, quod materia secundum diversas considerationes et est ratio habendi communitatem et individuationem, communitatem quidem, quatenus est indifferens et communis ad plures formas, individuationem autem, quatenus est principium non communicandi aliis subiectis seu partibus materiæ, quatenus ultimum subiectum est. Sed tamen non exercet hanc incommunicabilitatem inter partes materiæ nisi supposita separatione et divisione, quæ fit per signationem quantitatis tamquam per conditionem requisitam, ut statim dicemus.

Quod vero dicitur, quod eadem materia individuatur *seipsa*, dicimus,

[1] Isagoge c. 2. (Opera Aristot. IV. 2 b 48); cf. Logica 2. p. q. 9. art. 1. (425 b 33).

quod individuatur seipsa ut principio individuationis totius et consequenter etiam sui. Unde non invenitur sub diversis formis materia eadem numero positive, sed negative. Materia enim de se, remota omni forma, non habet unitatem positivam et individuatam, sed indifferentem ad formas et ad individuationes earum, est tamen principium individuandi cum ordine ad designationem accidentium, ubi transit materia de una forma ad aliam. Et manet quidem materia eadem secundum se, id est secundum rationem potentialitatis suæ, non tamen cum eadem signatione quantitatis et accidentium. Et sic non manet positive individuata ex seipsa, licet in re semper id habeat, sed ex se solum est principium individuationis. Et sic dicit S. Thomas 1. de Generat. lect. 9. in fine [1], «quod materia eorum, quæ transmutantur, aliqualiter est eadem, aliqualiter alia; est enim eadem subiecto, sed non secundum esse, quia aliam rationem et aliud esse accipit, secundum quod est sub diversis formis et secundum quod ordinatur ad diversas formas».

Denique ad id, quod dicitur, quod *forma* est principium individuationis, quia actus est, qui distinguit, respondetur, quod actus est, qui distinguit formaliter, sed modus distinguendi materialiter et incommunicabiliter est ex parte materiæ ut ex principio, supponendo tamen, quod materia sit in actu per formam, quia sine forma non datur individuatio in actu. Sed hoc requiritur concomitanter et propter existentiam, non quia forma sit radix seu ratio propria individuationis, ut præcise dicit modum distinctionis individualis, de quo statim plura dicemus.

Dico secundo: **Non potest assignari pro principio individuationis hæceitas ab extrinseco totaliter adveniens substantiæ, et non ab aliquo principio intrinseco materiali proveniens.**

In hac conclusione excludimus sententiam Scoti. Et notandum est, quod „hæcceitas" potest dupliciter sumi: *Uno modo*, ut sit idem quod differentia individualis seu unitas numerica, quæ formaliter constituit et reddit naturam hanc et singularem. Et sic non est dubium dari hæcceitatem. Si enim datur effectus formalis hæcceitatis seu differentiæ individualis, scilicet esse hoc, quid mirum, quod detur hæcceitas, quæ est forma ipsa seu differentia individualis? Quodsi Scotus non amplius vellet dicere, quam quod natura redditur individualis formaliter per differentiam individualem, verissimum est nec ullus ei contradicit. Sed non tangit tunc punctum difficultatis, quia in præsenti supponimus dari differentiam individualem, inquirimus autem de principio talis individuationis seu unitatis, quia cum omnes gradus metaphysici et prædicata quidditativa ex unica forma proveniant, restat difficultas, an gradus individualis, qui quidditatem non constituit ratione quidditatis, sed in ratione modificantis et incommunicabilis unitatis, ne de pluribus prænicabilis unitatis, ne de pluribus prædicetur, proveniat etiam ab eadem forma vel a materia vel a quo.

Si vero intendit hæcceitatem esse non solum differentiam individualem, sed non dari aliud principium individuationis intra ipsam entitatem, a quo illa hæcceitas proveniat, sed esse formam ab extrinseco advenientem, sicut albedo vel aliud simile accidens, in hoc ei contradicimus.

Et ratio est, quia illa entitas, quæ dicitur hæcceitatis vel est substantialis vel accidentalis. *Non accidentalis*, tum quia constituit indi-

[1] *Le* III. 297. n. 6.

viduum substantiale seu primam substantiam in linea et prædicamento substantiæ, ergo non potest esse accidentalis entitas. Tum quia nec est accidens proprium neque commune. Non proprium, quia hoc dimanat a principiis naturæ, et sic omni tali naturæ convenit, individuatio autem non convenit omni naturæ, sed uni tantum individuo. Non commune, quia hoc potest adesse et abesse seu variari sine corruptione subiecti, principium autem individuationis vel hæcceitas illa non potest abesse sine corruptione huius subiecti individui. Si autem est *substantialis* entitas, ergo in aliqua substantia fundatur et ratione illius convenit, quia vel est entitas substantialis vel modus. Si entitas, non distinguitur ab ipsa re, quæ est substantia, et sic non venit ab extrinseco, sed est idem cum entitate, quod est declinare in aliam extremam sententiam. Si autem est modus substantialis, fundatur et originatur in ipsa substantia, alias substantialis non esset, si substantiam non afficeret substantialiter. Neque naturalis esset, si ex ipsa substantia naturali non originaretur, siquidem modus naturalis identificatur cum substantia et proportionatur illi, ergo originatur ab ea, vel oportebit assignare aliud principium substantiale, a quo originetur, et sic illius erit individuatio, non autem alterius, a qua non originatur. Et sic necessario ponendum est pro principio hæcceitatis et singularitatis aliquid intra ipsam substantiam, et hoc dicimus esse materiam, non autem hæcceitatem ab extrinseco tantum advenientem.

Dices: Sufficit, quod iste modus substantialis ab extrinseco efficiente proveniat, non autem habeat pro principio ipsammet substantiam aut eius materiam, *tum* quia aliquando modus substantialis potest ab extrinseco provenire, ut modus transubstantiationis aut unionis hypostaticæ, quæ provenit tantum ab efficiente. *Tum* quia ideo requirimus nos prædeterminationem physicam in causis efficientibus subordinatis, ut determinentur ad producendum individuum, cum de se sint indifferentes ad plura, et tamen illa prædeterminatio totaliter est ab extra, scilicet a causa prima et non nascitur nec fundatur in ipso subiecto operante ut in principio illius, ergo neque hæcceitas.

Respondetur, quod iste modus singularitatis, sicut et ipsamet natura, debet provenire ab efficiente extrinseco in genere causæ effectivæ et per modum exequentis, cum quo tamen stat, quod requirat pro principio radicali et fundamentali aliquid tenens se ex parte subiecti. Efficiens enim non producit inesse effectum nisi iuxta principia, a quibus dependet, et iuxta proportionem sui fundamenti, a quo oritur et fundatur, sicut etiam propriæ passiones producuntur ab efficiente, dependenter tamen a natura, a qua originantur et derivantur. Et similiter existentia et subsistentia ab ipso efficiente procedunt, sed tamen iuxta principia naturæ, cuius sunt, nec tamen ipsa existentia et subsistentia sunt principia individuationis, ut iam supra diximus, sed termini et complementum; unde datur in humanitate Christi individuatio naturalis, nec tamen oritur ex subsistentia naturali.

De modo autem *transubstantiationis* vel *unionis hypostaticæ*, si datur, non est ponendum aliquod principium in natura, quia non sunt naturales, sed supernaturales. Quod vero dicitur de *prædeterminatione* respondetur, quod potest considerari vel entitative, ut res quædam est in se individuabilis, et sic individuatur a subiecto sicut reliqua accidentia vel modi inhærentes, de quibus dicemus

infra [1]. Si autem consideretur sub præcisa ratione efficientis et in eius linea, quatenus est ultima applicatio causæ inferioris ad agendum ex subordinatione ad superiorem, a qua dependet in agendo, sic necessario debet ab extra provenire, et non habere aliud principium quam efficiens superius, quia propria eius ratio in hoc solum consistit, quod determinatio et applicatio efficientis sit. Substantia autem, ut individuetur in se formaliter, debet etiam a causa materiali dependere et a principiis naturæ, quam individuat, licet in quantum effectus producendus debeat a causa efficiente dependere et fieri.

Dico tertio: **Primum et radicale principium individuationis non potest esse forma substantialis nec accidentalis, licet ad illam requiratur.**

De forma substantiali id sæpius docet D. Thomas dicens non esse hanc et singularem per se, sed ex materia, cui adiungitur seu ex ordine ad illam, ut specialiter videri potest in 2. Contra Gent. cap. 93. ratione 2., ubi inquit, quod « differentia, quæ ex forma procedit, inducit diversitatem speciei, quæ autem ex materia, inducit diversitatem secundum numerum ». Et 10. Metaph. lect. 11. [2]: « Quæcumque », inquit, « contrarietates sunt in ratione, id est ex parte formæ, faciunt differre speciem, quæ vero sunt ex parte materiæ, quæ sunt propria individui, quod est acceptum cum materia, non faciunt differre speciem ». Et denique pro communi principio habet Divus Thomas, quod nulla forma vel natura multiplicat numerum nisi in diversitate materiæ, ut videri potest in 2. dist. 3. q. 1. art. 4. [3] et 1. p. q. 50. art. 4. et de Ente et Essentia cap. 6. [4]

Ratio autem et fundamentum est, quia forma ut forma est principium speciei, ergo est principium alicuius communicabilis in plures seu communis ad multa. Ergo prout stat sub conceptu formæ, non est principium individuationis, sed oportet, quod induat aliud principium quam formæ, scilicet rationem incommunicabilis ad plura, quam si forma habet ex se, erit forma immaterialis, non informans materiam; si autem ex se id non habet, sed ex materia, quia illi communicatur, individuabitur ex materia. Unde roboratur hæc ratio, quia principium individuationis debet virtualiter et in radice continere id, quod ipsa individuatio formaliter. Sed individuum est id, quod non est communicabile multis, sed de uno tantum prædicari potest. Ergo principium talis individuationis debet esse principium talis incommunicabilitatis ad plura. Forma autem ut forma non est principium incommunicabilitatis nec unitatis ut individuæ, sed ut formalis et specificæ et ut communis multis. Cum enim forma ex vi formæ non sit recipiens, sed receptibilis, ex ipsa ratione formæ communicabilis est, quia recipi est communicari, et sic de se importat conceptum communicationis ad alia, in quibus recipiatur, et consequenter ad quæ comparatur tamquam ad inferiora et subiecta sibi. At vero materia est recipiens, et ideo non communicatur alteri ut inferiori et subiecto sibi, sed si communicatur formæ, potius est ut extremum, cui formæ se communicat, quam extremum, quod communicatur. Nec enim est id, quod recipitur,

[1] art. 5.
[2] *Pa* XX. 580 a.
[3] *Pa* VI. 415 b.
[4] *Pa* XVI. 336 a.

sed id, in quo recipitur et cui fit communicatio, sicut non proprie dicimus humanitatem communicatam Verbo, sed Verbum humanitati, nec vas liquori aut hominem gratiæ, sed gratiam homini et liquorem vasi.

Tandem, quia forma est principium differentiæ et distinctionis formalis, distinctio autem individuorum est materialis, ergo magis habet pro fundamento materiam, quam formam.

Minor patet, quia duo individua non differunt quidditative, licet substantiæ sint, quia omnia prædicata quidditativa, quæ sunt in uno, sunt in altero, alias non participarent infimam et ultimam speciem, si disconvenirent in aliquo prædicato quidditativo et essentiali, quia hoc ad ipsam naturam et speciem pertineret, quidditas enim et natura species rei est, et quæ differunt quidditate, specie differunt. Ergo si conveniunt duo individua in specie infima, conveniunt in omnibus prædicatis quidditativis et specificis, et consequenter non differunt inter se in aliquo prædicato quidditativo. Quare sicut videmus, quod partes integrales non differunt essentialiter, siquidem participant eandem formam, sed materialiter, licet substantialiter; ita et individua, quia ut aliqua fiant individua, sufficit partes integrales dividere et solvere continuitatem earum. Ergo si quando sunt continuæ, non differunt essentialiter, neque quando discontinuantur, quia discontinuatio sola non importat aliquod essentiale et quidditativum prædicatum faciens differentiam, sed solum materialem divisionem, et consequenter non facit divisionem formalem, licet faciat divisionem formæ et substantiæ. Ergo oportet, quod ista distinctio non proveniat ex ipsa forma, secundum quod facit officium formæ, id est ut præbet formalem effectum dividendo et distinguendo formaliter, sed ex aliquo alio præter formam. Dividere enim seu distinguere formam, et non secundum formalem distinctionem, est distinguere formam non secundum quod facit officium formæ, sed secundum aliquid illi adiunctum, quod forma non sit seu non exercens officium formæ. Sicut autem materia non potest esse principium distinctionis formalis, licet recipiat illam, ita e converso licet forma dividatur secundum distinctionem non formalem illamque participet, non tamen potest provenire ab ipsa forma ut a principio, sed ab alia parte, quæ est materia.

Secunda vero pars conclusionis, scilicet de forma accidentali, manifeste traditur a D. Thoma opusc. 70. q. 4. art. 2. [1] et opusc. 15. cap. 7. [2] et opusc. 29. [3] et 7. Metaph. lect. 15. [4] et in 4. dist. 12. q. 1. art. 1. quæstiunc. 3. ad 3. [5]

ET RATIO EST MANIFESTA, quia individuatio substantiarum materialium et distinctio earum substantialis est. Ergo oportet, quod principium eius proprium et radicale sit substantiale. Nec enim accidentia possunt esse prima radix distinctionis substantialis, sed semper id, quod substantiale est, reducendum est ad substantiam tamquam ad radicem. Ergo cum individuatio substantiæ sit aliquid pertinens ad ipsam ineam et prædicamentum substantiæ, necesse est, quod reducatur in aliquid substantiale ut in ultimam radicem.

Deinde, quia primum principium individuationis debet esse principium incommunicabilitatis ad aliquid sibi

[1] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 374. sq.).
[2] De subst. separatis seu de angelis (*Pa* XVI. 190 a).
[3] De principio individuationis (*Pa* XVI. 329 b).
[4] *Pa* XX. 505 a.
[5] *Pa* VII. 655 a.

inferius, quantitas autem et reliqua accidentia de se communicabilia sunt tamquam formæ, ergo non possunt esse primum principium incommunicabilitatis in substantia, imo potius ipsa quantitas et accidentia individuatione indigent in seipsis eamque habent a subiecto, ut art. 5. dicemus. Ergo non sunt principium radicale individuationis, licet possint deservire ad illam ut conditio. Obiectiones contra hanc resolutionem seq. art. ponentur.

ARTICULUS IV.

QUID SIT MATERIA SIGNATA QUANTITATE, QUÆ EST PRINCIPIUM INDIVIDUANS.

Expressa D. Thomæ sententia est innumeris locis **materiam quantitate signatam esse primum principium individuationis.**

Et specialiter videri potest opusc. 29. [1] et opusc. 32. [2] et opusc. 15. cap. 7. [3] et opusc. 70. q. 4. art. 2. [4] et in 4. dist. 12. q. 1. art. 1. quæstiunc. 3. ad 3. [5] et 3. p. q. 77. art. 2. et 1. p. q. 39. art. 2., de Ente et Essentia cap. 6. [6] et 7. Metaph. lect. 10. [7]

FUNDAMENTUM sumitur ex dictis præc. art., ubi ostendimus individuationem importare unitatem non quomodocumque, sed cum modo incommunicabilitatis ad inferiora. Similiter multiplicatio individualis in substantia requirit illas duas conditiones, scilicet quod faciat distinctionem substantialem, et non essentialem. Quæ omnia non possunt a forma provenire, ut exercet officium formæ, bene tamen a materia, non sua indifferentia et potentialitate, sed ut determinata et signata, ut statim dicemus.

Et præterea ex Aristotele probatur, quia in 5. Metaph. textu 12. [8] et 10. Metaph. textu 25. [9] et aliis locis expresse affirmat esse unum numero, quorum materia est una, quæ vero differunt secundum contrarietatem et distinctionem formæ, differunt specie. Expresse etiam 12. Metaph. textu 49. [10] probat Deum esse unum numero, quia caret materia, et quæcumque numero sunt multa, materiam habent.

Quæ auctoritas valde premit auctores oppositæ sententiæ, et aliqui, ut Scotus [11], dicunt Philosophum non loqui de materia proprie dicta, sed de hæcceitate. Vazquez vero 1. p. 2. tomo disp. 181. cap. 1. et 3. n. 10. fatetur Aristotelem loqui de materia prima, sed ad locum Aristotelis non respondet. Nec ad illum etiam respondet P. Suarez libro 1. de Angelis cap. 15. et disp. 5. Metaph. sect. 2. a n. 23., sed ad alia loca Aristotelis, in quibus non facimus tantam vim. Unde contra ipsos non est, quod urgeamus auctoritatem Philosophi.

Contra Scoti vero interpretationem urgemus:

Primo, quia si nomine materiæ intelligeret Philosophus hæcceitatem,

[1] De principio individuationis (*Pa* XVI. 328).
[2] De natura materiæ et dimensionibus interminatis (*Pa* XVI. 343).
[3] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 190 a).
[4] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 374).
[5] *Pa* VII. 655 a.
[6] *Pa* XVI. 336 a.
[7] *Pa* XX. 487 a.
[8] c. 6. (1016 b 32).
[9] c. 9. (1058 b 1).
[10] c. 8. (1074 a 33).
[11] Vide 2. dist. 3. q. 5. (II. 258. n. 276 c; 259. n. 277 c).

quando probat, quod Deus est unus numero, quia caret materia, sensus esset, quod est unus, quia caret hæcceitate, quod est absurdum, sic enim sine hæcceitate esset unus numero. Vel si intelligitur, quod ideo Deus est unus numero, quia non habet materiam, sed hæcceitatem loco materiæ, petit principium. Cum enim hæcceitas sit ipsa differentia numeralis et individua, sensus esset, quod Deus est unus numero, quia est unus numero, vel ideo non est multiplicabilis numero, quia non habet hæcceitates plures, quod est petere principium; de hoc enim inquiritur, cur non habeat hæcceitates et differentias numerales.

Secundo, quia probat Philosophus Deum esse unum numero, quia caret materia ita, quod est spiritualis et immaterialis. Ergo de illa materia loquitur, per cuius carentiam aliquid redditur spirituale et immateriale. Sed redditur aliquid spirituale et immateriale per carentiam materiæ primæ seu materiæ corporalis, non hæcceitatis; ergo de ea loquitur Philosophus, quando dicit Deum esse unum numero, quia non habet materiam. *Minor constat*, quia per carentiam hæcceitatis dicitur aliquid universale, non vero spirituale neque actus purus. Deus autem dicitur carere illa materia, quam si haberet, non esset spiritualis neque actus purus. Ergo ratione carentiæ talis materiæ dicitur aliquid non multiplicari numero. Et advertendum est, quod istæ probationes philosophorum, quibus probant unitatem Dei aut eius perfectionem, non sunt contemnendæ, sed explicandæ, quia per ipsas cognoverunt verum Deum. Testatur autem Apostolus ad Rom. 1. [1], quod « cum ipsi cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt ». Si autem probationes, quas afferunt ad unitatem Dei probandam, et alia similia non valent, sequitur, quod non cognoverunt verum Deum, qui unus est.

Dico secundo: **Signatio materiæ non fit formaliter per ipsam quantitatem tamquam per formam inhærentem materiæ et afficientem ipsam, sed fit per intrinsecum ordinem materiæ ad quantitatem ut ad formam dividentem et separantem, et ita quantitas potius est terminus signationis materiæ, ad quam dicit ordinem, quam forma intrinsece signans, et hoc modo dicitur se habere ut conditio et connotatio individuationis. Et in isto genere, scilicet ut conditio, quantitas est primum, licet materia sit primum et radicale individuandi principium.**

Itaque materia signata quantitate idem est, quod materia ordinata ad quantitatem ut dividentem. Quæ divisio licet non fiat sine informatione quantitatis, et quantitas, ut dispositio quædam est, dimanat a forma, tamen sub ratione dividentis præcedit in genere causæ materialis ipsam formam, sicut de dispositionibus sæpius dictum est, licet in genere causæ formalis e converso sit.

In hac conclusione explicanda satis variant thomistæ. Nam cum in individuo reperiantur duo, quia et est unitas incommunicabilis pluribus et est divisio seu separatio ab alio individuo, dicunt *aliqui* concurrere ad utrumque materiam et quantitatem, illam ut subiectum ultimum incommunicabile, hanc ut formam dividentem et separantem, ita tamen, quod quantitas concurrit ut actu informans, quia sic actu dividit. Ita Ferrariensis 1. Contra Gent. cap. 21. [2] et Soncinas 7. Metaph. q. 34. et alii. *Quidam* vero ponunt materiam ut ordinatam ad hanc quantitatem, non ut

[1] 21.
[2] *Le* XIII. 65. n. IV.

informatam illa, esse principium individuationis. Sed dividuntur, quia aliqui intelligunt materiam determinari ad hanc quantitatem per aliquem modum substantialem superadditum, qui est quasi determinatio et signatio materiæ in ordine ad quantitatem. Alii vero simpliciter dicunt ipsam materiam signari non quantitate ipsa actu informante nec modo substantiali superaddito, quo determinetur, sed ipso ordine et habitudine, qua respicit talem quantitatem.

Ut autem inter has varietates sensum nostrum explicemus, dicimus, quod in materia ly „ esse signatam ” potest dicere duo: Uno modo id, quod est esse notatam et designatam, quod pertinet quasi ad manifestationem et apparentiam designationis erga nos. Alio modo ly signata est idem, quod clausa et incommunicabilis reddita, etiam respectu alterius materiæ et individui; et hoc supponit separationem et divisionem ab alio cum reclusione in se. Et primo modo non est dubium materiam signari ipsa quantitate ut informante et reliquis accidentibus. Hæc enim reddunt nobis materiam sensibilem et designabilem. Sed non loquimur in hoc sensu in præsenti, sed de ipsa individuatione substantiali loquimur. Et sic dicimus, quod in secundo sensu materia sola non sufficit individuare non intellecta quantitate, quia materia et habet habitudinem seu respectum ad formam et ad aliam materiam similem sibi. Secundum habitudinem ad formam importat potentialitatem et confusionem ad multa, et sic non fundat individuationem, sed potius est principium generis, quatenus est principium potentialitatis ad plures formas, quibus actuari et determinari potest. Et sic species constituitur ex materia et forma, et sic materia potest concipi in communi, imo esse principium gradus communioris, scilicet generis. At vero respectu alterius materiæ sibi similis incommunicabilis redditur, licet possit per mixtionem misceri et confundi cum alia, sed tunc fiet corruptio formarum et accidentium, nec stabit divisio materiarum. Stante autem divisione pertinet ad materiam, et non ad formam, facere istam incommunicabilitatem, quia pertinet ad ipsam ratio ultimi subiecti. Unde nec formam ultra communicari sinit nec ipsa alteri materiæ communicabilis est substantialiter, hoc ipso quod divisa est. Sed ut sit divisa, requiritur quantitas, non ut præcise informans, sed ut separans et dividens, qua divisione facta ex materia nascitur substantialis incommunicabilitas et multiplicatio.

Hoc posito dicimus, quod signatio materiæ non fit per ipsam inhærentiam quantitatis seu per quantitatem ut informantem neque per aliquem modum absolutum superadditum materiæ.

Non per quantitatem ut informantem, *tum* quia quantitas, sicut et alia accidentia, inhærent toti composito. Ergo signatio materiæ non fit per ipsam informationem quantitatis, siquidem informatio non est in ipsa materia, sed in composito. Ergo signatio materiæ per aliud quam per informationem sumenda est. *Tum* quia, etiamsi Deus separaret quantitatem a substantia, adhuc maneret individuum, et tamen non maneret informatio quantitatis, sed ordo ad illam. Ergo quantitas non individuat per informationem actualem, sicut etiam anima separata per ordinem ad corpus individuatur, ut docet D. Thomas 6. cap. de Ente et Essentia [1], et accidens separatum manet individuatum per ordinem ad subiectum. *Tum* etiam, quia ipsa

[1] *Pa* XVI. 336 a.

quantitas in quantum informans indiget individuari sicut et alia accidentia. Ergo prout sic formaliter non est individuans, sed individuata. Nulla enim forma in quantum forma seipsa est individua, ut docet Divus Thomas opusc. 70. q. 4. art. 2. [1] *Tum* denique, quia quantitas et reliqua accidentia ratione informationis solum dant esse accidentale. Sed individua non solum quantum ad unitatem, quam habent in se, sed etiam quantum ad distinctionem ab alio substantialiter se habent, differunt enim differentiis individualibus, quæ sunt intra genus et lineam substantiæ, quia individua substantiæ ad prædicamentum substantiæ pertinent. Ergo non potest præberi iste effectus ab aliqua forma accidentali, quia non solum ratione constitutivi, sed etiam ratione distinctivi duo individua substantiæ substantialiter distinguuntur. Et sic dicit D. Thomas opusc. 70. cit. ad 4. [2], « quod ea, quæ differunt numero in genere substantiæ, non solum differunt accidentibus, sed etiam materia et forma ». Et in eodem loco ad 2. inquit, « quod dimensiones, cum sint accidentia, per se non possunt esse principium unitatis individuæ substantiæ, sed materia, prout talibus dimensionibus subest, intelligitur esse principium talis unitatis et multitudinis » [3]. Et idem docet opusc. 29. [4] et opusc. 15. cap. 7. [5], ubi inquit, « quod non habet ex dimensionibus materia corporalis suscipere formam particulariter ». Et denique 7. Metaph. lect. 15. [6] docet, « quod quantumcumque aggregentur forma, non erit certa assignatio huius singularis nisi per accidens, in quantum contingit omnia in simul collecta in uno solo inveniri ». Et sic infert, quod collectio accidentium non est principium individuationis ut quidam dicunt, sed materia designata.

Quod vero materia non sit principium individuationis ut modificata aliquo modo absoluto in ordine ad quantitatem, probatur, quia ille modus superflue ponitur. Nam ut materia sit radix individuationis, non indiget, nisi quod sit ultimum subiectum, hoc vero non habet per modum superadditum, sed per seipsam. Quod vero determinetur ad hanc quantitatem, non habet per illum modum superadditum, nec enim mediante modo suscipit quantitatem sicut nec alia accidentia, sed subiectum suscipiens ea per se immediate habet potentialitatem receptivam illorum. Et eadem difficultas currit de ipsismet modis, qui recipiuntur in tali subiecto, an sint singulares per se vel a materia. Si enim singularizantur a materia, supponitur illam sine modo esse principium individuationis saltem respectu illius modi, et eadem ratione erit respectu aliorum. Si autem est singularis per se, ergo iam aliquid individuatur per seipsum sine materia, cur ergo non alii modi et formæ et accidentia id habebunt?

QUAPROPTER signatio materiæ explicanda est *per ordinem ad quantitatem ut dividentem et separantem ipsas partes materiæ*. Sicut autem materia licet non informetur ab accidentibus nisi mediante composito, tamen dicit ordinem ad illa ut ad dispositiones, quibus ipsa potentialitas materiæ determinatur respectu istius formæ potius quam alterius, ita dicit ordinem ad quantitatem ut

[1] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 374 b).
[2] l. c. 375 b.
[3] l. c. 375 a.
[4] De principio individuationis (*Pa* XVI. 329 b).
[5] De substantiis separatis (*Pa* XVI. 190 a).
[6] *Pa* XX. 505 a.

ad unam ex dispositionibus. Sed tamen quantitas inter alias dispositiones non solum habet officium informandi subiectum, in quo est, dando ei formalem effectum extensionis quantitativæ, sed etiam respicit ipsam ut dividentem unam portionem materiæ ab alia, qua divisione posita tamquam conditione resultat non ex ipsa quantitate formaliter, sed ex ipsa materia incommunicabilitas et distinctio substantialis respectu materiæ sic divisæ; et hæc est individuatio substantialis. Et sic intelligo materiam signari radicaliter quantitate, non quia materia sola sit radix quantitatis, cum radix illius sit corpus, quod non dicit solam materiam, sed materiam informatam forma corporeitatis, sed dicitur radicaliter signari, quia non per ipsam actualem informationem, quæ est in composito, quod est ipsum corpus, fit. Sed per ordinem ad quantitatem ut determinantem et dividentem materiam, id est ipsa divisione subicientem formæ tantum vel tantum de materia, nascitur ex ipsa materia incommunicabilitas determinata substantialis et substantialiter individuans, posita tamen illa divisione quantitatis ut conditione requisita.

Et sic intelligitur D. Thomas, qui quantitatem numquam ponit ut principium individuationis absolute, sed cum restrictione, scilicet tamquam principium secundarium vel ut quoddam principium vel ut conditio, ut videri potest in 4. dist. 12. q. 1. art. 1. ad 3. [1] et 3. p. q. 77. art. 2. et 4. Contra Gent. cap. 65. Et tamen inter accidentia specialiter attribuit quantitati rationem individuandi Quodlib. 7. art. 10. [2], quia reliqua accidentia non faciunt divisionem. Et tandem explicat, quod sola materia est principium individuationis, quantitas vero solum concomitanter, non vero ut causans formaliter ipsam individuationem in subiecto, licet demonstret illud sensibus ut designatum, opusc. 29. [3] et opusc. 32. cap. 3. [4] et opusc. 70. q. 4. art. 2. ad 2. [5] De eadem sententia videri potest Caietanus 1. p. q. 29. art. 1. [6], Mag. Bañez 1. de Generat. cap. 5. q. 3. art. 8., Gonzalez 1. p. disp. 23., theologi Carmel. tract. 1. disp. 1. dub. 5.

Et ratio sumitur ex dictis, quia sic salvamus principium individuationis substantiale ex parte rationis formalis distinctivæ et facientis incommunicabilitatem; salvamus etiam quantitatem et proprietates individuales, quarum collectio ad individuationem requiritur, ut constat ex definitione individui, et non ut formaliter constituentes, quia individuum constitutum substantiale est, ipsæ vero accidentia sunt, ergo ut conditiones requisitæ, quod amplius ex argumentorum solutione elucidabitur.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur contra dicta: Quia iste ordo, quem ponimus, patitur easdem difficultates ac modus absolutus vel alia accidentia actuantia, quæ reicimus, siquidem etiam ordo ille informat materiam et individuatione indiget. *Item* quia quantitas non dividit materiam nisi afficiendo ipsam et compositum, ergo informando individuat et consequenter iam supponit subiectum individuatum. *Item* quia si se habet tantum

[1] *Pa* VII. 655 a.
[2] *Pa* IX. 560 b.
[3] De principio individuationis (*Pa* XVI. 329 b).
[4] De natura materiæ et dimensionibus interminatis (*Pa* XVI. 345 a).
[5] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 375 a).
[6] *Le* IV. 329, n. IX. et X.

ut conditio, poterit Deus eam supplere, ut patet in applicatione agentis ad passum. *Item* in natura divina et humanitate Christi sine incommunicabilitate datur individuatio, utraque enim est communicabilis supposito; et sine divisione in angelo datur individuatio. Ergo non requiritur quantitas ut conditio. *Denique*, vel materia signatur per quantitatem ut terminatam vel ut interminatam. Terminata esse non potest, cum stante eodem individuo terminatio quantitatis variari possit, modo enim est maior, modo minor. Interminata esse non potest, cum in se individua non sit nec determinata, sed variari possit.

Ad primam probationem respondetur, quod ordo ille est ad quantitatem ut dividentem, qua divisione supposita exercetur incommunicabilitas substantialis ipsius materiæ et oritur ab ea respectu materiæ per quantitatem divisæ. Et ita ordo non individuat formaliter substantialiter, sed requiritur ut conditio ad hoc, ut materia exercere possit incommunicabilitatem substantialem respectu extremi divisi.

Ad secundam probationem respondetur, quod quantitas non dividit nisi actuando, distinguo: actuando formaliter, nego, concomitanter, concedo. Divisio enim ut divisio non est informatio, sed duplicatio et discontinuatio actuationis; actuatio enim salvatur in uno, sicut mea quantitas actuat me totum. Divisio autem formaliter dicit huius actuationis discontinuationem, quæ quidem actuationem supponit, sed non dicit illam formaliter. Imo quantitas ut actuans individuari indiget in se sicut cetera accidentia, ut autem dividens determinat, quod tantum vel tantum de substantia subiciatur formæ, et sic est conditio ad determinandum et determinate individuandum substantiam.

Ad tertiam probationem dicitur, quod quantitas dividens non requiritur ad individuationem ex parte unitatis, sed ex parte multiplicationis individuorum et ut exerceri possit incommunicabilitas substantialis respectu huius et illius. Unde est conditio intrinsece requisita ad multiplicationem. Nec enim alium modum multiplicandi materiam novimus nisi per divisionem, neque hanc fieri nisi per quantitatem, cuius est distinguere partes. Et ita non est conditio, quæ suppleri possit, sicut neque suppleri potest existentia ad efficiendum, apprehensio ad finalizandum, sic divisio ad multiplicandum materialiter in substantia, sive partes sive totum.

Ad quartam respondetur, quod communicabilitas naturæ ad personalitates nihil obstat singularitati, sed iuvat ad illam, quia singularitas et individuatio solum dicunt incommunicabilitatem ad inferiora seu ad alia a se divisa, non autem ad suum terminum, per quem redditur subsistens natura et ulteriori termino seu supposito incommunicabilis. Esse autem communicabile proprio termino, per quod individuatio redditur subsistens in se, nihil obstat singularitati, sed illam reddit ultimo completam et terminatam, imo et communicari accidentibus nihil obstat incommunicabilitati individuationis.

Ad ultimam dicitur, quod Divus Thomas opusc. 70. q. 4. art. 2. [1] affirmat, quod quantitas, quæ signat materiam, est quantitas interminata. « Dimensiones », inquit, « possunt dupliciter considerari, uno modo secundum earum terminationem, et sic non possunt esse principium individuationis, quia cum talis dimensionum terminatio varietur frequenter circa individuum, sequeretur, quod individuum non maneret idem numero semper. Alio modo possunt considerari sine ista terminatione in ratione dimensionis tantum, quavis numquam sine aliqua determinatione esse possint, sicut nec natura caloris sine determinatione albi vel nigri, et sic collocantur in genere quantitatis ut imperfectum. Et ex his dimensionibus interminatis efficitur hæc materia signata et sic individuat formam, et sic ex materia causatur diversitas secundum numerum in eadem specie. Unde patet, quod materia secundum se considerata non est principium diversitatis secundum speciem nec secundum numerum, sed sicut est principium diversitatis secundum genus, prout subest communi formæ, ita est principium diversitatis secundum numerum, prout subest dimensionibus interminatis ». Subdit autem in solutione ad 3. [1], quod cum nullum accidens habeat rationem propriam divisionis nisi quantitas, dimensiones ex seipsis habent quamdam rationem individuationis secundum determinatum situm, prout situs est differentia quantitatis. Ideo habet duplicem rationem individuationis, unam a subiecto sicut et quodlibet aliud accidens, aliam ex seipsa, quatenus habet situm, ratione cuius etiam abstrahendo a materia sensibili imaginamur hanc lineam et hunc circulum. Quare secundum D. Thomam quantitas interminata nihil aliud est quam quantitas, ut præcise facit divisionem et differentiam situs. Et sub hac ratione, quæ est communis omni quantitati, dicitur signare materiam, quatenus dividendo illam ponit conditionem requisitam, ut exerceat materia suam incommunicabilitatem, ut dictum est. Et ex materia sic individuata individuantur formæ, tam substantiales quam accidentales, in ea receptæ, etiam ipsa figura et formatio quantitatis, qua redditur terminata. Ideoque, ut supra diximus, per respectum ad quantitatem ut dividentem (et hoc est interminatam), non autem ut informantem et actuantem, sumitur signatio materiæ prout dividens.

Secundo obicies: Nam materia non potest respicere quantitatem, nisi prout continet illam et est informabilis ab illa. Sed non continet nec respicit quantitatem nisi mediante forma substantiali, ad quam prius terminatur eius respectus quam ad accidentalem, qualis est quantitas. Ergo potius signatur per formam substantialem quam per quantitatem; nec enim prius continet quantitatem ut hanc quam formam substantialem ut hanc.

Confirmatur, quia quantitas non habet pro radice et principio materiam, sed corpus, ergo non respicitur a materia nisi mediante corpore et consequenter mediante forma corporeitatis.

Confirmatur secundo: Nam materia de se est indifferens, ut contineat hanc quantitatem vel illam, sicut et formam, a qua dimanat. Ergo non continet hanc quantitatem, nisi prius materia sit hæc, ergo est hæc ante quantitatem seu non per quantitatem, siquidem quia est hæc, continet hanc quantitatem. Imo fit circulus in isto modo individuandi, siquidem materia est hæc, quia sig-natur ab hac quantitate, et quantitas est hæc, quia continetur in hac materia.

Respondetur distinguendo *maiorem* principalis argumenti. Non respicit quantitatem, nisi prout continet illam et formatur ab ea, distinguo: Formatione et continentia inhæsionis tantum, nego; formatione dis-

[1] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 375 a).

[1] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 375 a).

positionis sub prioritate causæ materialis ad formam et ad sui etiam formationem et inhæsionem, concedo. *Ad minorem* distinguo: Non continet nec respicit quantitatem nisi tantum mediante forma substantiali, quatenus quantitas se habet ut informans et actuans, transeat; sub causalitate et prioritate dispositionis et divisionis, nego. Ut dispositionem enim prius materia respicit quantitatem quam formam substantialem, licet in genere causæ formalis sit e converso, eo quod per dispositionem sub præcisa formalitate dispositionis determinatur ad formam substantialem materia. Prima autem dispositio materiæ est a quantitate ut dividente et segregante hanc materiam ab illa. Et sub hoc officio et respectu dividendi præcise dicitur quantitas interminata, quia licet in re numquam sit nisi sub aliqua terminatione et figura, tamen secundum se alia est formalitas et respectus quantitatis, ut dividentis et distinguentis, alia ut terminantis et informantis. Et primum, quo disponitur materia ad formam, est dividi et segregari ab alia parte seu materia, quæ ab illa forma pro illo statu non potest informari, et sub hac separatione præintelligitur in materia quantitas ante formam substantialem prioritate dispositionis, licet eadem sub ratione informationis accidentalis præsupponat formam et non nisi mediante illa subiecto conveniat. Nec est absurdum, quod eadem forma sub diversis respectibus et considerationibus præcedat et sequatur formam substantialem. Causæ enim ad invicem sunt causæ, et secundum unum respectum est effectus, secundum alium causa, ut supra late tractatum est q. 1. art. 7. [1]

Ad primam confirmationem respondetur, quod quantitas ut propria passio sequitur formam, ut dispositio antecedit illam, sicut de aliis dispositionibus dictum est loco cit., et non solum coaptat materiam formæ extendendo eius partes et informando illam, sed etiam dividendo et separando ab alia, ut per hanc divisionem tanta vel tanta materia subiciatur formæ. Quod autem in diverso genere causæ præcedat et sequatur materiam, non est inconveniens, sicut de aliis dispositionibus dictum est præfato loco.

Ad secundam confirmationem respondetur, quod materia est indifferens ad hanc quantitatem vel ad illam tamquam ad formam, qua actuari debet materia. Et ideo non recipit hanc quantitatem singularem, antequam ipsa materia singularis et determinata sit. Sed tamen ipsa quantitas ut dividens antecedit ipsam singularitatem sui subiecti tamquam conditio requisita, ut materia exerceat suam distinctionem et incommunicabilitatem substantialem erga aliam materiam, et sic per talem divisionem signatur materia, quatenus separatur et dividitur ab alia, ut substantialiter possit erga illam suam incommunicabilitatem exercere.

Unde non committimus circulum, tum quia proceditur in diverso genere causæ a materia ut a radice primæ incommunicabilitatis ad quantitatem ut ad conditionem dividentem et designantem, in diverso autem genere causæ circulus non est vitiosus. *Tum* etiam, quia quantitas non est ratio multiplicandi individuationem prout determinata seu terminata, sed præcise prout dividens. Sub hac enim præcisione sufficienter ponit conditionem requisitam, ut materia exerceat suam incommunicabilitatem respectu alterius et sit ratio individuandi formas sibi advenientes.

[1] 590 b 18.

Et sic a quantitate ut dividente, et nondum ut individuata, ad materiam ut recipientem et individuantem eandem quantitatem non fit circulus, nec est novum, quod aliquod subiectum respiciat formam secundum rationem aut gradum communem, et illa ratio communis sit conditio aut medium, ut aliæ rationes in particulari respiciantur, sicut ab anima secundum rationem animalis habet corpus potentias sensitivas, sine quibus non disponitur ad vitam rationalem, licet in re sensus non dentur in homine sine rationabilitate, et rursus qui habet animam rationalem tamquam formam, habet sensus ab illa ut a causa formali.

Ultimo arguitur: Quia distinctio numerica est substantialis et actualis, ergo non est a quantitate, quia est accidens, nec a materia, quia non est actus; actus autem est, qui distinguit. Quodsi a quantitate ut a conditione individuatur, cur non etiam a forma ut a conditione? *Præsertim* cum quantitas ipsa sit variabilis et modo maior, modo minor, et similiter ipsa quantitas indigeat individuatione sicut alia accidentia; ergo non est principium individuandi. *Denique*, quia divisio et receptio quantitatis est in corpore, et non in sola materia; ergo potius dicendum est, quod corpus est principium individuationis, quam materia.

Respondetur ex dictis, quod distinctio numerica est substantialis, quia habet pro ratione et principio radicali substantiam, quantitatem autem tamquam conditionem, quatenus dividens est. Dividere autem non convenit formæ substantiali ratione sui, nec alteri formæ accidentali, et sic quantitas, et non alia forma est conditio. Actus autem est, qui distinguit distinctione formali; potest tamen habere modum distinctionis individualis a materia, quatenus est prima ratio incommunicabilitatis. Distinctio autem individualis dicit pluralitatem unitatum cum tali modo, scilicet incommunicabilitatis.

Quod autem ipsa quantitas varietur et individuetur, hoc convenit illi, in quantum est quantitas terminata et informans subiectum sicut reliqua accidentia. Sic enim quantitas accidentaliter et materialiter in eodem individuo variari potest secundum varias terminationes, sed formaliter et quantum ad rationem dividendi et separandi ab altero individuo semper manet eadem. Itaque non magis variatur quantitas, quam variatur individuum, quod utique sub eadem absoluta unitate stat bene, quod recipiat diversas partes, et diversam quantitatem mutet diverso modo terminantem aut figurantem, sed eodem modo dividentem, ad eum modum quo verificatur, quod manet semper idem corpus numero et eadem materia.

Denique, licet corpus sit id, quod dividitur et informatur per quantitatem, materia tamen est principium incommunicabilitatis, et ideo est principium individuationis.

Articulus V.

UTRUM ACCIDENTIA INDIVIDUENTUR A SUBIECTO, NEC POSSINT ESSE IN EODEM DUO NUMERO DISTINCTA.

In sententia S. Thomæ **certissimum est individuationem accidentium sumi a subiecto, in quo sunt, seu in ordine ad illud.**

Quod innumeris locis affirmat D. Thomas, et specialiter videri potest 1. p. q. 29. art. 1. et q. 39. art. 3. et opusc. 29. [1] et de Potentia

[1] De principio individuationis (*Pa* XVI. 329 b).

q. 9. art. 2. [1], art. 6. [2] et 2. 2. q. 24. art. 5., quæst. de Virt. art. 11. [3] et 3. p. q. 35. art. 5. et q. 77. art. 2. et alibi sæpe.

FUNDAMENTUM EST, quod ipse D. Thomas communiter repetit, præsertim 7. Metaph. lect. 15. [4] et opusc. 70. q. 4. art. 2. [5], quia nulla forma receptibilis est de se individua et singularis nisi per ordinem ad subiectum recipiens; de se enim potius forma est communicabilis, nisi per subiectum detineatur et limitetur. Quare omnis incommunicabilitas nascitur tamquam ex principio ex subiecto recipiente, nisi forma sit separata et per se incommunicabilis subiecto; tunc enim ex ipso modo talis forma redditur singularis et incommunicabilis. Si autem ex subiecto redditur incommunicabilis, ex ipso etiam habet individuationem.

Ratio autem, cur formæ de se sint communicabiles multis, quantum est ex vi conceptus et officio formæ, iam supra [6] diximus, et attigit D. Thomas 4. Contra Gent. cap. 81. et Caietanus cap. 2. de Ente et Essentia in q. 5. de Principio Individuationis ad 6., quia formæ solum possunt fundare vel distinctionem formalem oppositam unitati formali, vel distinctionem formarum, licet non modo formali. Prima solum pertinet ad pluralitatem specificam, sicut e contra unitas formalis ad unitatem specificam, quæ se est communis multis. Secunda vero necessario debet convenire formæ ex alio principio quam ex vi formæ, seu per ordinem ad aliud, cum in se non sit nisi forma informans. Quia autem receptibilis est in alio, ordinem dicit et habitudinem ad illud, in quo semel recepta forma non potest transire ad aliud neque fieri communis multis. Ergo inde ut ex principio vel per ordinem ad illud habet incommunicabilitatem et consequenter individuationem, quia principium individuationis, ut sæpe dictum est, est incommunicabilitas et divisio secundum modum incommunicabilitatis.

Dices: Ex se habet forma communicabilitatem ad subiectum, et in hoc genere redditur per materiam ulterius incommunicabilis ad aliud ut ad subiectum, quod informet. Ceterum, de se forma accidentalis non est communicabilis ad formas alias inferiores, cum ipsa sit infima, et in hoc consistit ratio individuationis, non in primo.

Sed contra: Quia si forma accidentalis est una numero ex se et incommunicabilis pluribus inferioribus, etiam erit incommunicabilis multis tamquam subiectis, et sic utramque incommunicabilitatem habebit a se, non unam a subiecto, aliam a se. *Patet antecedens*, quia accidens hoc ipso, quod est unum numero, ex se non potest transire de subiecto in subiectum, et multo minus manendo in uno poni in alio. Ergo hoc ipso, quod est unum numero et incommunicabile inferioribus tamquam formis numero diversis, etiam erit incommunicabile pluribus subiectis, et sic ex omni parte individuabitur per se redeuntque argumenta supra [7] facta contra individuationem rei per seipsam. Si enim id non conceditur substantiæ, multo minus accidenti. — Deinde, quia si forma accidentalis de se est communicabilis multis subiectis, red-

[1] *Pa* VIII. 179 a.
[2] l. c. 188 b.
[3] l. c. 570 b.
[4] *Pa* XX. 505 a.
[5] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 374 b).
[6] art. 3. (779 b 3).
[7] art. 3. (772 a 21).

ditur autem incommunicabilis per hoc subiectum determinatum, ergo de se est communis et universalis per modum quinti prædicabilis, quæ est prædicatio accidentis de subiecto, licet non sit communis nec prædicabilis per modum secundi prædicabilis, quæ est speciei de individuo, scilicet formæ de hac et illa forma. Sed universalitas quinti prædicabilis non convenit accidenti, quod est unum numero. Ergo ut sit unum numero, dependet etiam ab incommunicabilitate per modum quinti prædicabilis, quod est respectu subiecti. *Minor patet*, quia accidens unum numero, v. g. hæc albedo, non potest verificari denominative de pluribus subiectis, sed solum de uno. Sicut enim albedo facit album, ita hæc albedo hoc album, et non amplius. Ergo solum potest prædicari de uno, ergo quod est unum numero per modum secundi prædicabilis, non est commune modo quinti prædicabilis.

Sed inquires, an ipsa materia prima sit principium individuationis radicale solum et remotum ut quo individuationis accidentium, an vero solum ipsum compositum, cui inhærent.

Respondetur solum a composito, quod est ens completum in actu, non a materia individuari, ut docet S. Thomas opusc. 29. circa finem [1]. Licet enim accidens individuetur a composito, quod est subiectum, et subiectum ipsum a materia prima ut a radice, tamen hoc est in linea individuationis substantialis, quæ quidem præsupposita esse debet ad accidentalem. Sed tamen formaliter loquendo radix illius individuationis accidentium sistit in ipso composito, quia sistit in ente completo et in actu; hoc enim est subiectum sustentativum accidentium, ut accidentia sunt. Et licet materia prima sit principium *quo* sustentandi accidentia ex parte receptionis, tamen non est determinate et formaliter radix individuandi accidentia, nisi prout in actu fit per formam in composito. De se enim est principium commune ad formas substantiales et accidentales, immediate quidem substantialium, mediate accidentalium. Et ita per se loquendo et in linea individuationis accidentalis determinate sistit hæc radix in ipso subiecto, quod est compositum, sicut resolutio fidei, ut fidei est, sistit in Deo ut dicente et testificante, licet præsuppositive requiratur, quod sit intelligens et sit immaterialis et actus purus. Sed hæc resolutio non est fidei ut fidei, sed cognitionis discursivæ, qua veritas divina cognoscitur reducendo ad suas rationes et principia.

Dices: Saltem quantitas individuatur a se, quia est prima in suo genere, scilicet ut conditio requisita ad individuandum. Unde D. Thomas 3. p. q. 77. art. 2. et Quodlib. 7. art. 10. [2] et aliis locis fatetur quantitatem seipsa individuari.

Respondetur de hoc satis nos dixisse art. præc., quod quantitas consideratur dupliciter: Uno modo quantum ad effectum dividendi partes materiæ, et quantum ad hunc effectum a se individuatur, id est partes propriæ quantitatis non ab alia quantitate dividuntur, sed per seipsam, reliquæ vero formæ et substantiæ per quantitatem. Et ita in hoc habet aliquid speciale inter cetera accidentia. Alio modo consideratur quantum ad effectum formalem, quem præbet informando sicut alia accidentia; extendit enim partes substantiæ et terminat. Et sic consideratur ut quantitas terminata, et sub hac consideratione quantitas individuatur a sub-

[1] De principio indiv. (*Pa* XVI. 329 b).
[2] *Pa* IX. 560 b.

iecto sicut alia accidentia, et non seipsa tantum; participat enim esse a subiecto sicut alia accidentia. Unde dicit S. Thomas opusc. 70. q. 4. art. 2. ad 3. [1], quod quantitas « habet duplicem modum individuationis, unum ex subiecto sicut et quodlibet aliud accidens, alium ex seipsa, in quantum habet situm, ratione cuius in abstrahendo a materia sensibili imaginamur hanc lineam et hunc circulum ». Quare qua parte individuatio importat divisionem ab alio numeraliter, dependet a quantitate ut a conditione requisita et faciente divisionem, et in hoc aliæ formæ etiam substantiales dependent a quantitate, ipsa vero non dependet ab alia ut a tali conditione. Qua parte vero individuatio dicit unitatem indivisam in se, dependet quantitas a subiecto, a quo habet accidens esse, et consequenter etiam sustentatur in unitate. Nec D. Thomas in aliis locis adductis loquitur nisi de quantitate, ut facit divisionem, in quo quantitas præbet conditionem requisitam ad individuandum tamquam primam in illo genere.

Difficultas ergo restat in hoc art., quæ et præcipua est circa id, quod sæpe affirmat D. Thomas, quod **duo accidentia solo numero distincta non possunt esse in eodem subiecto seu in eadem parte, eo quod ab illo individuantur,** ut expresse affirmat 3. p. q. 35. art. 5. et in 3. dist. 23. q. 3. art. 4. quæstiunc. 3. [2] et in 4. dist. 12. q. 1. art. 1. quæstiunc. 3. [3] et aliis multis in locis. Et quidem multi in hoc etiam conveniunt saltem loquendo de accidentibus absolutis, sed non ex eodem fundamento. Aliqui enim id probant ratione superfluitatis, alii propter identificationem, quia posito accidente eiusdem speciei cum alio in eadem parte subiecti redigitur in unum cum illo, sicut si misceantur duo liquores.

Ceterum fundamentum D. Thomæ sumitur ex principio individuationis sæpe iam dicto, quia forma ex vi formæ non habet principium divisionis numeralis, sed formalis. Ergo debet sumi ex aliquo principio extra formam, quod se habeat ut principium materiale recipiens et reddens incommunicabilem talem formam, atque adeo accidens cum in se solum habeat rationem formæ, materiam vero non includat intrinsece, sed solum dicat ordinem ad illam, ex isto ordine multiplicabitur multiplicatione non formali, quæ est numerica. Si autem ex parte istius principii materialis non incipit divisio, non remanet in ipsa forma aliqua ratio multiplicationis individualis. Et sic recte dixit Caietanus 3. p. q. 35. art. 5. [4] fundari hanc doctrinam Divi Thomæ in illa maxima, quod « omnis divisio fit aut per principia formalia aut per quantitatem seu divisionem materialem ». Et ita remota divisione materiali et quantitativa ex parte subiecti et stante unitate formali ipsius formæ non datur principium multiplicationis numericæ. Cuius intelligentia consistit in hoc, quod semper divisio numerica debet causari et oriri ex aliquo principio materiali diviso. Quodsi hoc principium materiale non multiplicatur, semper forma manebit una ex unitate principii extrinseci individuantis. Hoc autem principium individuans accidentia est subiectum, in quo recipitur, quia ex ipso provenit incommunicabilitas, ut satis probatum est

[1] In libr. Boetii de Trinitate (*Pa* XVII. 375 a).
[2] *Pa* VII. 258 a.
[3] l. c. 654 b.
[4] *Le* XI. 358. n. X.

supra. Ergo si hoc principium materiale non dividitur, ita quod ab ipso incipiat distinctio materialis, non poterit dari multiplicatio individualis formæ accidentalis.

Quodsi forma accidentalis semel individuatur per ordinem ad hoc subiectum, in quo producitur, sive sit subiectum proprium sive extraneum, etiamsi postea separetur vel in alio subiecto ponatur, non amittit individuationem, quia retinet ordinem et respectum ad illud primum subiectum, unde individuatum fuit. Nec est inconveniens, quod duæ albedines individuatæ a diversis subiectis divinitus separentur ab illis vel etiam uniantur in uno tertio subiecto conservata cuiusque individuatione. Nam tunc erunt plura individua accidentia in uno subiecto per accidens, non tamen per se individuabuntur ab illo, sed a diversis subiectis, in quibus producta fuere, et per ordinem ad quæ individuationem suam primo factam præsupponunt.

Nec obstat, quod illæ uniones in illo tertio subiecto, in quo recipiuntur, etiam sunt eiusdem speciei nec ab alio individuantur quam ab illomet subiecto; ergo saltem illæ duæ uniones recipientur simul in eodem subiecto tamquam duo individua eiusdem speciei.

Respondetur enim, quod illa unio si sumatur pro inhærentia accidentis, est modus identificatus cum ipso accidente et multiplicatur numero ad multiplicationem ipsius entitatis realis accidentium. Unde in illo casu, in quo supponitur ipsa accidentia esse individuata non ab illo subiecto, in quo sunt, sed ab aliis, quorum propria sunt, iam possunt ipsa accidentia individuare in se modos, non ratione subiecti, cui de novo coniunguntur, sed ratione suæ entitatis individuatæ ex aliis principiis et subiectis, ad quæ ordinem dicunt, sicut etiam quando separata sunt a subiectis, modos aliquos in se recipiunt et individuant. Si autem loquamur de unione, non pro inhærentia, sed pro immutatione, qua subiectum immutatur ad illa accidentia suscipienda, illæ immutationes sequuntur actionem Dei transferentis accidentia ad illud subiectum, quæ cum diversa immutatio sit a naturali alteratione producente accidens in subiecto, diversæ etiam speciei unionem dicet ex parte immutationis. Quare si duo accidentia diversa numero supernaturali actione uni subiecto uniantur, id debebit fieri immutatione diversæ speciei, ut non sint duæ uniones eiusdem speciei ab eodem subiecto individuatæ. Qua etiam ratione si unam humanitatem plures personæ divinæ diversis unionibus assumpserint, debebunt esse uniones diversæ speciei, quia ad diversas personas terminantur.

Solvuntur argumenta.

Primo obicies: Si non potest plura accidentia eiusdem speciei recipere subiectum, nisi dividatur, ergo neque plura individua diversæ speciei. Nam illa vere plura individua sunt, ergo etiam ad dandas illas diversas individuationes diversitas subiecti requiritur, quod est aperte falsum. Similiter etiam non poterit idem subiectum recipere duo accidentia numero distincta successive, nisi etiam successive plurificetur; non plurificatur autem successive subiectum. Quod vero tempus discontinuetur, non refert, quia tempus solum est circumstantia, non radicale principium individuationis, et sic non requiretur divisio radicalis principii, quod est subiectum. Ac tandem videmus plura lumina esse in eodem subiecto, si applicentur plura luminosa, cuius signum est, quia fiunt plures umbræ, quæ solo numero sunt distinctæ, sicut et luces.

RESPONDETUR, quod in receptione plurium accidentium specie, non fit multiplicatio numeralis, sed specifica, posita tamen in suis individuis. Et ideo non indiget dividi principium materiale, cum divisio fiat ex parte formæ et distinctionis formalis, sed sufficit ponere in subiecto capacitatem plurium formarum specie diversarum, quæ, ut D. Thomas docet q. 8. de Veritate art. 14. [1] recipiuntur secundum diversas potentias subiecti, id est secundum diversos respectus participandi formas, sicut dulcedo recipitur ex participatione humidi, albedo ex participatione lucis. Hæc autem capacitas non invenitur in materia prima ad plures formas substantiales simul habendas, quia quælibet forma substantialis habet privationem alterius, quia quælibet dat primum esse et esse simpliciter. Ceterum quando non dantur formæ diversæ speciei, si multiplicatio debet fieri, cum non oriatur ex parte formæ, ut forma, seu distinctionis formalis, oriri debet ex divisione principii materialis, ad quod cum dicat forma habitudinem, resultat multiplicata individuatio in forma.

Ad secundam partem argumenti respondetur, quod in casu successionis formarum eiusdem speciei, non est necesse subiectum entitative dividi in actu, quia non datur multiplicatio formarum in actu, sed una tantum est in actu, alia vero præteriit et in actu non est. Unde sicut multiplicatio est in potentia, unitas vero in actu, ita sufficit unum subiectum materiale in actu, licet in potentia et virtualiter se habeat ad plura. Et sic tempus non est principium radicale multiplicandi, sed solum circumstantia, est tamen principium consumendi unum, quod præteriit, et relinquendi in actu solum unum, quod existit et individuatur actu.

Ad tertiam partem argumenti respondetur, quod duplex luminosum cum non penetretur, sed quodlibet sit in diversa parte medii, diversum quoque lumen efficit vel intendit secundum diversas lineas. Quod vero fiant duæ umbræ, etiam fiunt in diversis partibus spatii, sicut et ipsæ luces diversæ sunt, a quibus corpus opacum per diversas lineas tangitur.

Secundo arguitur in his, quæ relative se habent: Cum enim relativa respiciant terminum extra se, ex multiplicatione illius, et non solum ex subiecto habebunt multiplicari. Cur enim non a terminis multiplicabuntur sicut a subiectis? Et sic unus pater ad plures filios habebit diversas relationes, siquidem pereunte uno filio manet respectus ad alios. Et idem est de albo recipiente plura alba ut similia. Tum duæ species intentionales vel duæ visiones aut conceptus repræsentantes duo individua eiusdem speciei non differunt nisi numerice sicut obiecta ipsa, et tamen sunt simul in eadem potentia. Similiter charitas habuit in Christo duos actus erga Deum, alterum necessarium, quo fruebatur, alterum liberum, quo merebatur diligendo Deum, et tamen erant eiusdem speciei sicut charitas ipsa, a qua procedebant. Denique, causa efficiens et finalis duas numero actiones efficere et finalizare possunt, ergo et causa materialis plures numero formas recipere.

RESPONDETUR aliquos sentire, quod plura accidentia relativa vel respective se habentia ad diversos terminos seu habentia diversos status vel modos possunt multiplicari numero in eodem subiecto. Sed est expresse contra D. Thomam 3. p. q. 35. art. 5., ubi loquitur de relatione ad

[1] *Pa* X. 138 a.

plures filios, quam dicit non multiplicari in uno patre, quia fundamentum est unum, scilicet potentia generativa ut reducta ad actum, et quod fit per plures actiones vel ad plures terminos, materialiter se habet. Nam etiam unica actione contingit plures filios generari et nasci ex uno partu et tunc relatio est una, quia fundatur in unica actione, termini autem materialiter solum plures. Eodem autem modo se habet relatio ad plures filios natos per plures actiones vel per unam. De quo latius egimus in Logica q. 17. art. 6. [1] Itaque relatio patris potest attingere adæquate omnes procedentes ab isto, quia sub hac ratione fundatur ista relatio. Mortuo autem uno filio manet relatio eadem ad alium quasi intensive, sed non quasi extensive et adæquate. Et idem est de convenientia albi ad plura alba vel pauciora.

Et ad instantiam, cur non sumetur multiplicatio a diversitate terminorum ad quos sicut a diversitate subiecti, *respondetur* causam esse, quia terminus ad quem non respicitur per se ut principium materiale et divisionis materialis, sed ut formale et specificativum, quia species sumitur ab obiecto et a termino ad quem. Quod vero ratio ista formalis inveniatur in pluribus vel paucioribus, pertinet ad materiale eius et facit ad extensionem talis actus, non ad principium multiplicandi ipsum, quia non est principium incommunicabilitatis et incommunicabilis multiplicationis, sed est subiectum habens in se rationem formalem, quam respicit talis actus, et ita respiciendo rationem formalem respicitur id, in quo invenitur tamquam materiale attactum, non ut incommunicabile reddens. Cuius signum est, quia eadem actio potest diversos terminos materiales attingere quasi inadæquate contentos sub eadem ratione formali. At vero subiectum seu causa materialis ita formas recipit, quod incommunicabilitatem ex ipsa receptione præbet atque adeo individuationem; et si multiplicatur, individuatio multiplicabitur.

De causa vero efficiente et finalizante dicimus, quod non se habent ut intrinseca individuationis principia incommunicabilitatem fundantia, sed ut extrinseca, vel exequendo vel alliciendo seu dirigendo. Unde quod plures actiones numero distinctas attingant vel non attingant, non ex efficienti præcise sumitur aut fine, sed ex dispositione materiæ, a qua in hac parte efficiens pendet et cui se accommodat, ut plures numero actiones habere possit, materia vero ex se habet hoc principium.

Ad aliam partem argumenti de speciebus, conceptibus et actibus respondetur, quod respectu obiectorum se possunt habere dupliciter: *Primo*, quod talis species vel cognitio adæquate se habeat ad istud individuum; *secundo*, quod inadæquate, quia attingit plura ut contenta sub una ratione aut medio. Si hoc secundo modo, non multiplicantur species vel actus, sed eadem species multis actibus deservit, eadem numero visione plura in hoc medio contenta video, quia illa pluralitas est materialis ex parte obiecti attacti, quæ non est principium multiplicandi individualiter visiones. Si primo modo, sunt actus aut repræsentationes specie distinctæ, quia id, quod individuationis est, in obiecto respicitur per se et ut adæquans talem actum, et consequenter ut specificativum eius. Et ideo tales differentiæ individuantes, quia sumuntur ut rationes adæquandi et per se distinguendi actus, sumuntur ut specificantes, et licet in se entitative solum individualiter diffe-

[1] I. 605 a 17.

rant, tamen obiective sunt specificativa diversa.

Quod vero attinet ad actus caritatis, *aliqui* tenent Christum Dominum non habuisse nisi unum numero actum caritatis regulatum a visione beatifica, qui, ut ferebatur in Deum, erat necessarius, et non meritorius, ut autem in creaturas, ferebatur libere, et sic poterat esse meritorius, de quo videri potest Alvarez 3. p. disp. 45., et in id aliqui thomistæ inclinant. *Alii* nec improbabiliter existimant caritatem habere plures actus specie incompleta et imperfecta distinctos, sicut distinguuntur diversi actus religionis, ut devotio, oratio, votum, adoratio etc. Et fortitudo habet duos actus, aggredi et sustinere, et aliæ virtutes similiter, quos actus simul exercere possunt, atque adeo non solo numero distinguuntur, licet procedant ab habitu eiusdem speciei, sed habent diversam speciem incompletam sicut duæ partes heterogeneæ in homine. Sic caritas habet duos actus distinctos, ut fatetur D. Thomas 2. 2. q. 44. art. 2. ad 1., alium erga Deum, alium erga proximum, qui possunt esse simul, ergo plus quam numero distinguuntur. Quid ergo mirum, quod etiam erga Deum possit eadem caritas habere duos actus specie quasi incompleta et partiali distinctos, alterum necessarium fruitionis regulatum visione beata, alterum liberum regulatum scientia infusa non videnti clare Deum, et consequenter tales actus sint simul, sicut actus erga Deum et erga proximum? Sed de his plura theologi.

CIRCA LIBRUM SECUNDUM DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE

DE CORPORIBUS GENERABILIBUS

SUMMA TEXTUS LIBRI SECUNDI ARISTOTELIS DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE [1]

Explicata generationis et corruptionis natura restat ad ipsa generabilia et corruptibilia descendere. Et primo occurrunt elementa, quæ sunt corpora simpliciora in genere corruptibilium, deinde mixta, quæ ex eis constant. Et quatuor facit: Primo explicat principia generationis elementorum et eorum numerum; secundo explicat ipsam elementorum generationem; tertio, generationem mixtorum; quarto, universales causas generationis et corruptionis eiusque perpetuitatem.

SUMMA CAP. 1.

Agit hoc capite **de principio materiali elementorum.** Et primo, relatis his, quæ in primo libro tractata sunt, reicit varias opiniones antiquorum, qui pro principio materiali elementorum ponebant aliquod corpus, alii unum tantum, scilicet aerem vel ignem; alii plura, ut ignem et terram vel etiam aerem et aquam etc.; alii dixerunt esse unum receptaculum omnium formarum, non explicantes, quid per illud receptaculum intelligerent. Hæc, inquam, reicit et suam sententiam explicat, quod principium materiale elementorum non est aliquod corpus sensibile, sed materia prima, quæ potest esse pars cuiuslibet corporis. Nec tamen est separata ab omni forma substantiali, neque ab omni contrarietate, id est ab omni prima qualitate, et ita per hanc contrarietatem fit transmutatio de una forma ad aliam. Et circa talem materiam tamquam circa subiectum commune fiunt generationes et corruptiones elementorum. Et hoc ideo, quia contraria non possunt agere ad invicem et transmutari nisi ratione alicuius subiecti communis, in quo exerceatur et fiat transmutatio elementorum.

SUMMA CAP. 2.

Assignat in hoc capite **principium formale** seu formas elementorum, non quidem formas substantiales, sed accidentales. *Et duo facit:* Primum, docet formas istas elementorum esse formas tangibiles non quascumque, sed primas. Secundo, enumerat omnes qualitates tangibiles et ostendit quatuor ex eis esse primas, ad quas ceteræ reducuntur.

CIRCA PRIMUM, ostendit formas proprias elementorum debere esse qualitates tangibiles, quia elementa consi-

[1] 328 b.

derantur ut generabilia et corruptibilia, ergo ut activa et passiva. Sed exercent passionem et actionem per contactum. Ergo propriæ eorum formæ sunt qualitates ut tangibiles, et cum sint prima corpora, debent esse primæ qualitates tangibiles.

Circa secundum, reducit omnes qualitates tangibiles ad septem contrarietates, quas attingit tactus, scilicet calidum et frigidum, humidum et siccum, grave et leve, durum et molle, lubricum et aridum, asperum et lene, crassum et tenue. Ex quibus duæ, scilicet grave et leve, sunt principia actionis, quæ est motus localis. Reliquæ vero reducuntur ad quatuor illas primas, scilicet calidum et frigidum, humidum et siccum, quia sunt primæ in agendo et patiendo, et ideo sunt proprie formæ primorum corporum generabilium, quæ generantur et corrumpuntur per actionem et passionem. Calidum autem et frigidum sunt activa, quia calidum est, quod congregat ea, quæ sunt eiusdem generis; frigidum, quod congregat ea, quæ sunt diversi generis. Humidum et siccum sunt passiva, quia humidum est, quod facile cedit alienis terminis; siccum, quod difficile alienis, et facile continetur propriis.

Summa cap. 3.

In hoc capite *duo facit* Philosophus: Primo ostendit numerum elementorum esse quatuor. Secundo docet, quis locus et quæ qualitas dominetur in quolibet elemento.

Circa primum, ostendit numerum elementorum ex combinationibus quatuor primarum qualitatum et ex auctoritate antiquorum. Ex combinationibus quidem, quia quodlibet elementum debet habere duas qualitates ut per unam conveniat cum uno elemento, per aliam differat. Non possunt autem combinari duæ qualitates contrariæ, quia se excludunt, solum ergo debent combinari non contrariæ. Istæ autem solum quatuor modis combinari possunt, scilicet calidum et siccum, calidum et humidum, frigidum et humidum, frigidum et siccum. Ergo tantum erunt quatuor elementa, quia tantum sunt quatuor combinationes. Ex auctoritate id probat, quia nullus antiquorum excessit quaternarium numerum elementorum, licet aliqui pauciora posuerint.

Circa secundum, attribuit elementis primo, quod superiora, scilicet ignis et aer, habent superiorem locum sub cœlo, inferiora vero, scilicet aqua et terra, inferiorem, id est circa centrum. Secundo, quod extrema, scilicet ignis et terra, puriora sunt quam media. Tertio, superiora esse inferioribus contraria. Quarto, igni dominari calorem, aeri humiditatem, aquæ frigiditatem, terræ siccitatem.

Summa cap. 4.

Ab isto capite incipit agere Philosophus de generatione elementorum per tria capita sequentia. Et in isto primo **ponit quatuor regulas** *ad dignoscendum, quomodo elementa in invicem transmutantur.* Et supponimus alia esse elementa dissymbola seu extrema, quæ scilicet non conveniunt in aliqua qualitate, ut ignis et aqua, alia media, quæ in aliqua qualitate conveniunt, ut ignis et aer, aqua et terra.

Prima ergo regula est: Absolute loquendo quodlibet elementum potest converti in aliud, siquidem contrarietatem aliquam habent. Secunda regula: Facilior est transmutatio inter symbola elementa quam inter dissymbola, quia in illis est minus contrarietatis quam in istis. Tertia regula: Ex duobus dissymbolis facilius tertium aliquod generatur quam unum dissymbolum ex alio, ut ex igne et aqua facilius generatur aer quam aqua vel ignis, siquidem plus contrarietatis est vincendum, ut inter se transmutentur, quam ut in unum tertium conspirent. Quarta regula: Ex duobus elementis symbolis non generatur tertium, sed unum ex alio; sunt enim facilis transmutationis.

Summa cap. 5.

Inquirit in hoc capite Aristoteles **de materia,** ex qua fit transmutatio elementorum. Nam licet supra determinaverit, quod sit materia prima, quæ est communis omnibus, hic specialiter

contra aliquorum opiniones procedit. *Aliqui* enim ponebant aliquod corpus completum seu ens in actu esse materiam huius transmutationis, sive unum corpus seu elementum esset sive plura. *Alii* vero ponebant non omnia elementa esse transmutabilia ad invicem, sed solum symbola. *Alii* nulla omnino esse ad invicem transmutabilia.

Et priores opiniones refutat in prima parte capitis, alteram vero in secunda parte. Ultimam vero opinionem in sequenti capite reicit. Priores ergo opiniones, contra quas sæpius egit, præsertim in primo Physicorum, ex eo hic impugnat, quia si aliquod ens completum et in actu esset principium transmutationis elementorum, talis transmutatio esset alteratio, non substantialis generatio, quia manet subiectum integrum et completum sub utroque termino, ergo eius esse substantiale et primum non mutatur, sed accidentale et superadditum.

Circa secundam partem capitis ostendit contra præfatam sententiam omnia elementa, etiam dissymbola, esse transmutabilia, quia habent contrarietatem ad invicem, et sic agunt et patiuntur et transmutantur. *Et secundo* ostendit nulla elementa, nec extrema nec media, esse principium generationis aliorum, quia si omnia sunt generabilia, nullum est principium generationis, quia principium generationis est ingenerabile, alias esset processus in infinitum.

Summa cap. 6.

Reicit in isto capite tertio **sententiam, quæ est Empedoclis,** quod scilicet nulla elementa sunt ad invicem transmutabilia. Quam sententiam dupliciter coarguit: Primo eam contradictionis arguendo, secundo ad impossibile deducendo.

Contradictionis quidem arguit, quia Empedocles fatebatur elementa esse ad invicem comparabilia, quæ comparatio fieri potest aut secundum quantitatem aut secundum virtutem seu qualitatem, vel eiusdem speciei vel diversæ. Quæ autem sic sunt comparabilia, sunt etiam transmutabilia, quia agunt et patiuntur.

Ad impossibile autem deducit, *tum* quia tollit augmentum, id est quod possit unum elementum crescere, si non potest de alio transmutare; *tum* quia tollit generationem; si enim elementa non corrumpuntur nec transmutantur, sed solum congregantur vel disgregantur, non datur nova forma substantialis, sed solum accumulatio diversorum, ergo non datur generatio substantialis.

Summa cap. 7.

Ab isto capite incipit agere de generatione mixtorum, postquam de elementorum qualitatibus, numero et generatione actum est. Tractat autem de mixtis isto capite et sequenti. In isto quidem capite proponit dubium, **quomodo mixtum fiat ex elementis.** In sequenti ostendit omnia quatuor elementa concurrere ad mixtionem.

Circa primum supponit duas fuisse opiniones circa elementa, alteram, quod sunt transmutabilia, quia habent materiam communem; alteram Empedoclis, quod transmutabilia non sint, quam præcedenti capite reiecit et in isto iterum reicit, quia ex ea sequitur non dari veram mixtionem, quia non transeunt elementa in mixtum, sed elementa manent, et solum quia congregata sunt, dicuntur mixtum.

Unde respondet ad dubium propositum dicendo, quod qualitates elementorum sunt contrariæ, ut calor et frigus, siccitas et humiditas, et suscipiunt magis et minus. Atque ita aliquando una earum est perfecta et in actu, et de opposita nihil est nisi in potentia, ut si calor sit in summo; aliquando vero una non est perfecta in actu, quia non est in summo, sed aliquid de opposita permittit. Sic ergo unum elementum potest alteri applicari dupliciter: Uno modo ita, ut unum superet aliud et transmutet in se, et tunc non sequitur mixtio, sed simplex generatio; alio modo taliter, quod neutrum vincat totaliter, sed in unum tertium attemperatur, quia qualitates eorum remittuntur et ad certum gradum attemperantur, et tunc fiet mixtum. Unde non est necesse, quod in mixtione elementa ita corrumpantur, quod nihil de illis remaneat nisi materia, sed ita transmu-

tantur, quod qualitates eorum remanent refractæ, et hoc est manere virtualiter.

Summa cap. 8.

Ostendit in hoc capite **in mixto concurrere omnia quatuor elementa.**

Quod probat sic, quia mixta sunt in terra et ad eam naturaliter moventur, ergo participant de terra, quod etiam ostendit eorum crassities. Terra autem cum sit nimis sicca, nisi iuvetur ab aqua, non coagulatur, sed redigitur in pulveres; ergo ut figura mixti sit debite terminata, indiget humido coagulante, quod est aqua. Rursus terra et aqua alterantur in mixto, ergo a suis contrariis, contraria autem sunt ignis et aer, ergo etiam ista duo elementa ad mixtum requiruntur.

Secundo id ostendit a signo, quia mixta nutriuntur istis duobus elementis, scilicet aqua et terra, ut patet in plantis, quæ simpliciori alimento nutriuntur, et tamen duobus elementis indigent, scilicet aqua et terra ad sui alimentum, ergo a fortiori alia viventia. Si autem eis inest terra et aqua, etiam ignis et aer propter rationem supra allatam, ergo similiter ex omnibus elementis erunt, sicut ex illis nutriuntur. Incidenter vero docet inter elementa solum ignem nutriri, non tamen proprie sicut viventia, quæ per intussusceptionem, ignis autem consumendo pabulum appositum.

Summa cap. 9.

Ab hoc capite tractat ultimam partem libri, scilicet **de universalibus causis** generationis, præsertim de causa efficiente. In hoc ergo capite facit duo: *Primo* enumerat triplicem causam pro generatione requisitam, scilicet materialem, formalem et efficientem; *secundo* reicit opiniones circa causam efficientem et relinquit probatum, quod illa requiritur præter materiam et formam.

Circa primum, ostendit requiri tres causas ad generationem, duas intrinsecas, scilicet materiam et formam, aliam extrinsecam, scilicet efficientem. Et in his materia est principium, ut sint et non sint, quia habet potentiam ad unam formam et ad privationem eius. Forma autem est principium tantum, ut res sit, et ab ea res habet speciem, et cum ea coincidit finis, quia eius gratia operatur agens in materia. De efficiente vero est tota difficultas.

Circa secundum ergo proponit duplicem opinionem antiquorum circa causam efficientem. *Prima* fuit Platonis, qui posuit ideas seu species separatas per impressionem sui in materiam causare species rerum et per abiectionem corrumpere. *Alia* fuit opinio, quæ non distinguebat materiam ab efficiente, sed ipsam dixerunt esse transmutationis principium per qualitates, quas habet, ut per calidum et frigidum.

Reicit autem primam opinionem, *tum* quia si idea separata per sui impressionem faceret res, cum ista idea semper sit eadem, semper faceret idem, non autem modo faceret, modo non faceret; *tum etiam*, quia in artificialibus datur efficiens præter ideam, ut medicus effective sanat et doctor docet, ergo etiam in naturalibus, quia ars imitatur naturam. Secundam autem opinionem reicit, *tum* quia materia est pura potentia passiva, ergo non est principium activum seu efficiens, sed passivum; *tum* quia in arte instrumenta et materialia non se movent, sed moventur ab arte, ergo et in natura materia non movet, sed movetur, quantumcumque habeat illas qualitates, sicut serra licet habeat qualitatem ad scindendum, nisi moveatur ab alio, non movet.

Summa cap. 10.

In hoc capite **tradit sententiam suam de causa efficiente generationum.** Et tria facit: *Primo* repetit et supponit ea, quæ in 8. Phys. [1] dixerat de unitate primi motoris et primi motus. *Secundo* proponit dubium de varietate generationum et corruptionum, unde proveniat. *Tertio* colligit quædam corollaria.

[1] c. 6. (supra 459 b).

Circa primum supponit, quod dictum est in 8. Phys., scilicet dari unum primum motorem et unum primum motum circularem et per se continuum, per quem primus motor est causa perpetuitatis generationum, quia cum ille motus sit perpetuus atque continuus, rationabile est, quod sit causa reliquorum motuum, qui non semper sunt; potius enim id, quod est, debet esse causa eius, quod non est, quam e converso.

Circa secundum, oritur ex hoc statim dubium, quia idem manens idem semper facit idem. Sed primum mobile est idem et motus eius semper unus, ergo non alterabunt generationes et corruptiones, sed semper idem facient, cuius oppositum videmus.

Respondet Aristoteles, quod in cœlo est duplex motus: *Alter* uniformis ab oriente in occidentem, qui est proprius primi mobilis, et iste non causat varietatem generationum et corruptionum. *Alter* est non uniformis, sed constat accessu et recessu ad nos. Et hunc causat sol per zodiacum et ratione huius causatur varietas generationum, sicut accedente sole ad nos in puncto arietis omnia revirescunt, recedente autem in puncto libræ decrescunt. Et sic non manet semper idem et secundum illas partes contrarias accessus et recessus causat contrarios effectus generationis et corruptionis.

Circa tertium colligit duo corollaria: Primo, quod singulis viventibus statuta est certa ac determinata vitæ periodus et terminus. Secundo, quod generationes et corruptiones possunt esse perpetuæ, quia causa earum efficiens, quæ est sol, habet perpetuum motum et perpetuitatem generationum intendit. Postremo ostendit, quod sicut dictum est in 8. Phys. et 12. Metaph., si motus est, motor est, et si motus est continuus et perpetuus, motor debet esse sempiternus, ad quem omnes motus reducantur.

Summa cap. 11.

In hoc capite intendit probare Aristoteles **generationes non esse perpetuas quasi in rectum,** sed circulariter. Et ad hoc *facit tria:* Primo quædam præmittit ad probandum intentum; secundo probat illud; tertio solvit duo dubia.

Circa primum, supponit quasdam generationes esse necessarias, quæ scilicet habent causam determinatam, ut quod cras oriatur sol, quasdam contingentes, ut quod cras Petrus ambulet. Supponit secundo, quod quando in una generatione est tota materia alterius, ex generatione prioris sequitur posterioris generatio, sicut ex evaporatione sequitur nubes, ex nube pluvia. Si vero generatio unius non sit tota materia alterius, sicut fundamentum non est tota materia domus, ex generatione prioris non sequitur posterius, licet e contra generata domo sequitur fuisse generatum fundamentum.

Circa secundum, probat generationes esse perpetuas per circulum et regressum in idem, non per rectam tendentiam in res semper diversas sine regressu ad priores. Si enim esset semper tendentia recta, si esset *finita*, tandem consumeretur, et sic non esset perpetua. *Si infinita*, non haberet primum et ultimum, et sic unum non esset propter aliud tamquam propter finem, quia ibi non est finis. Unde ex positione unius non esset necessarium ponere alterum. In circulum autem videmus perpetuari generationes propter circularem motum, quo eadem semper regrediuntur suis temporibus, et sic sol extrahit vapores, et isti coguntur in nubes, nubes resolvitur in pluviam, et terra madefacta iterum evaporat et facit nubes, estque inter istas necessaria series, quia unum dat totam materiam alteri.

Circa tertium, ponit duo dubia: Primum, cur in quibusdam est circuitus in generationibus, ut vapor, nubes, pluvia, in aliis non, ut inter homines et animantia. *Respondet*, quod in illis est tota materia alterius, non in his; tota enim materia nubis est vapor, tota vero materia hominis non est pater eius. Secundum dubium, an ita sit circularis generatio, quod regrediatur idem numero iam corruptum vel solum in idem specie. *Respondet*, quod ea, quæ in transmutatione non corrumpuntur in substantia, reiterantur eadem

numero, ut idem sol, qui occidit, oritur. Quæ vero in substantia corrumpuntur, non iterantur eadem numero, sed specie.

QUÆSTIO X.

DE ELEMENTIS ET PRIMIS QUALITATIBUS.

Articulus Primus.

QUID SIT ELEMENTUM ET QUOTUPLEX, ET QUÆ SINT QUALITATES PRIMÆ.

Elementum sumi potest dupliciter: Uno modo late et communiter, prout complectitur prima principia et causas intrinsecas rerum, qua ratione 1. Phys. q. 2. art. 1. [1] ex Divo Thoma diximus tria ista, scilicet principium, causa, elementum, habere se sicut magis et minus commune, salvari autem *elementum* per hoc, quod sit aliquid principium et causa intrinsece componens. *Causa* autem magis communiter se habet et complectitur etiam principia extrinseca, a quibus aliquid procedit cum dependentia et participatione. *Principium* autem adhuc communius dicitur id, a quo aliquid procedit, etiamsi sine dependentia et participatione, ut in divinis. Alio modo sumitur elementum strictius pro principiis, quæ in se etiam sunt composita et principiata, utpote corpora composita ex materia et forma. Quia tamen sunt corpora simplicia, dicuntur elementa, quatenus distinguuntur a mixtis, quæ ex illis componuntur. Et sic sumuntur pro quatuor vulgaribus elementis terra et aqua, aere et igne. De quibus agitur tum in 3. de Cœlo [2] tum hic. Sed ibi agitur de illis, secundum quod petunt determinatam situationem in universo. In præsenti autem prout sunt prima generabilia et corruptibilia, sicque ad generationem et corruptionem spectant.

Definitur autem elementum, quod est « corpus, in quod cetera corpora dividuntur, in quibus inest actu vel potentia, ipsum autem est indivisibile in diversa secundum speciem ». Ly *corpus* ponitur loco generis et excludit illa elementa, quæ sunt prima principia corporum, ut materia et forma, non autem sunt corpus; neque enim materia est corpus, sed principium corporis. *Reliquæ particulæ* ponuntur ad distinguendum ista elementa a reliquis mixtis, quæ non sunt corpora simplicia, et dicitur non dividi in alia corpora, id est resolvi per alterationem et corruptionem. Mixta enim resolvuntur in elementa, elementa vero non resolvuntur in alia, sed unum corrumpitur ab alio, vel in unum tertium, quod est mixtum, conspirat. Dicitur autem *inesse elementum actu vel potentia* in mixto, quatenus elementa virtualiter manent in mixto per suas qualitates, ut supra q. 6. [3] dictum est. Et licet etiam partes integrantes sint in corpore actu vel potentia, et in eas dividatur totum, non tamen dividitur per resolutionem alterativam, sed per divisionem quantitativam, ipsæ autem partes etiam resolvuntur in elementa.

Quotuplex autem sit elementum, etiam ex tractatu in 3. de Cœlo constat. Omissis enim antiquorum opinionibus, constat ponenda esse quatuor elementa, quæ supra [4] numerata sunt. Id probat Aristoteles tum in 3. de Cœlo [1] ex motibus locales et situatione in universo, et ex gravitate et levitate, quæ omnes probationes in idem redeunt, quia solum sunt quatuor loca infra cœlum, scilicet summum, quod tangit cœlum, infimum, quod est centrum terræ, alterum prope summum, et alterum prope infimum. Et sic correspondet etiam levitas summa supremo loco, gravitas summa infimo, mediis autem locis gravitas et levitas media. Et sic sunt quatuor elementa, quæ petunt ista quatuor loca et levitates atque gravitates.

In præsenti autem [2] probat numerum elementorum ex numero qualitatum contrariarum, scilicet calore et frigore, siccitate et humiditate. Cum enim istæ sint qualitates primæ, proprie et per se conveniunt primis corporibus, quæ vocamus elementa, ex his autem aliqua debent competere in summo ipsis corporibus simplicibus. Si enim nulla competerent in summo, sed omnes temperate et moderate, competerent eo modo, quo mixtis, in quibus omnes qualitates sunt moderatæ. Conveniente autem aliqua qualitate in summo, solum possunt fieri quatuor combinationes in convenientia istarum qualitatum; ergo solum possunt dari quatuor elementa.

Minor probatur, quia solum possunt fieri istæ combinationes, scilicet calidum et siccum, calidum et humidum, frigidum et humidum, frigidum et siccum. Aliæ vero duæ, quæ possunt fieri inter qualitates contrarias, ut frigidum et calidum, siccum et humidum, non pertinent ad rem. Nam si utraque est in gradu intenso, non possunt esse simul in eodem subiecto. Si autem altera est intensa, vel est intensa in summo, et sic totaliter excludit oppositam nec facit combinationem cum illa, vel est intensa citra summum, ita quod admittat aliquid de opposito in gradu remisso. Et hoc magis pertinet ad mixta quam ad elementa, quia mixta sunt illa, quæ possunt habere omnes quatuor qualitates inter se temperatas; tunc autem illud corpus, quod haberet calidum et frigidum, non repugnaret habere omnes quatuor qualitates. Posset enim etiam alias duas, scilicet humidum et siccum, eodem modo temperatas habere sicut calidum et frigidum, supposito quod nullam haberet in summo. Ergo ut aliquid sit elementum non habens omnes quatuor qualitates, oportet, quod aliquam habeat in summo, ut ratione eius aliquam totaliter excludat.

Ceterum, quia hæc ratio supponit dari quatuor primas qualitates, oportet explicare, quid sint et quomodo sunt primæ. Quia ergo primum dicitur in aliquo genere per negationem alicuius prioris, illæ dicuntur **primæ qualitates,** quæ non habent alias priores, saltem in illo genere. Unde definiri possunt primæ qualitates ad modum primorum principiorum: « Quæ nec ex aliis qualitatibus, nec ex seipsis mutuo fiunt, sed aliæ ex ipsis ».

De istis autem primis qualitatibus possumus loqui vel absolute in omni genere qualitatis vel strictius in genere corporali vel adhuc strictius in genere corruptibili.

Primo modo certum est qualitates spirituales tam dignitate quam causalitate esse priores, quia per ipsas moventur prima corpora, a quibus dependent primæ qualitates corporales.

Secundo modo datur etiam aliqua qualitas prior istis primis qua-

[1] 38 b 11.
[2] Hic et infra 42 secunda pars Philos. naturalis ab auctore tangitur.
[3] art. 3.
[4] a 44.

[1] c. 3. (302 b 5); cf. totum c. 3.
[2] c. 3. (330 a 30).

litatibus, sicut sunt qualitates cœlestes, inter quas principalior est lux, tum quia primo facta est a Deo, cum dictum est Genesi 1. [1]: « Fiat lux »; tum quia est immaterialior ceteris et minus pendens a motu; manebit enim illuminatio etiam cessante motu cœli; tum quia convenit perfectissimo corpori, scilicet soli et cœlo empyreo. Similiter figura et forma sunt qualitates communes corpori corruptibili et incorruptibili, nec semper sequuntur ad alterationem primarum qualitatum, sed ad solam divisionem continui vel ad creationem ipsius corporis incorruptibilis.

At vero tertio modo dantur primæ qualitates generabiles et corruptibiles, quæ sunt prima contraria in qualitatibus physicis, et sunt illa quatuor, scilicet calor et frigus, siccitas et humiditas. Et dicuntur primæ qualitates, quia in genere alterativo et corruptibili ipsæ primo deserviunt ad omnem generationem substantialem, tam mixtorum quam elementorum. *Et ideo* propter suam universalitatem in deserviendo ad generationem sunt primæ, *et deinde* quia deserviunt ad primam sensibilitatem et primum sensum omnium, qui est tactus; sunt enim per se primo tangibiles, tactus autem est primus sensus et fundamentum ceterorum. *Et denique* quia omnes aliæ qualitates corruptivæ et alterativæ in istis inferioribus resultant ex istis tamquam ex prioribus et simplicioribus, odor, sapor, color, gravitas, levitas, molle, durum et alia similia, quæ sunt qualitates mixtæ, quia proprie conveniunt corporibus mixtis, et sic resultant ex aliis prioribus, quæ conveniunt corporibus simplicibus, et non sunt aliæ quam illæ quatuor dictæ, quas in elementis reperiri constat.

Quodsi dicas: Nam præter istas qualitates dandæ sunt aliæ virtuales in elementis, quæ dicuntur tales, quia mediis ipsis substantia elementi producit ipsas quatuor primas qualitates. Nam cum aqua v. g. vehementer calefit, nihil retinet de frigiditate formali, siquidem non sentitur in ea aliquod frigus, et tamen retinet aliquid de virtuali, quia potest expellere per se illum calorem et ad frigiditatem reduci. Illa autem frigiditas non potest immediate a substantia aquæ dimanare, quia substantia non est per se activa, ergo ab aliqua qualitate, quæ dicitur virtualis frigiditas, et idem est in aliis elementis.

Respondetur aliquos ita sentire, quod dentur istæ virtuales qualitates, quales etiam inveniuntur in aliquibus mixtis, sicut piper et vinum dicuntur virtualiter calida, et alia inveniuntur virtualiter frigida. Ceterum in elementis non possumus illas admittere sicut in mixtis. Nam istæ qualitates virtuales in elementis vel sunt eiusdem speciei cum formalibus vel non. Si sunt, ergo superfluunt. Ad quid enim duæ qualitates eiusdem speciei? Et currit eadem difficultas, quomodo scilicet istæ qualitates virtuales a subiecto possint dimanare. Nam si dimanant per alias, erit processus in infinitum, si per seipsas, cur similiter non dimanabunt qualitates formales? Si non sunt eiusdem speciei, quomodo possunt esse ratio producendi qualitates formales, cuius speciei non sunt, siquidem simile solum agit in sibi simile?

Item quia vel illa qualitas virtualis est per se sensibilis vel non. Si non, est qualitas ignota et non convenit primo corpori per se sensibili, quale est elementum; omnes enim qualitates eius sensibiles sunt. Si est sensibilis, ergo erit eiusdem speciei

[1] 3.

cum aliis, quæ similiter sensibiles sunt. Et cum alias non indigeat substantia ad emanationem qualitatis sibi convenientis alia qualitate media, ut fiat ista emanatio, superflue ponuntur istæ qualitates virtuales, ut primæ formales emanent. Quod vero in aliquibus mixtis istæ qualitates virtuales inveniantur, non est ad illud munus, ut videlicet aliæ qualitates mediantibus illis emanent, sed ut ipsa agant in alia; piper enim non se calefacit, sed stomachum. Cum enim mixta fiant ex commixtione elementorum, contingit in aliquibus tale fieri temperamentum, ut calor vel frigus prædominetur, et cum illud temperamentum mixti a calore stomachi dissolvitur, prodit fortius illa qualitas prædominans, scilicet calor vel frigus et acrius operatur.

Sed inquires, quare ab Aristotele quædam ex istis primis qualitatibus vocentur activæ, quædam passivæ.

Respondetur Aristotelem tum in hoc libro 2. textu 8. [1], tum in 4. Meteorolog. [2] dicere, quod ex istis qualitatibus calor et frigus sunt activæ, siccitas et humiditas passivæ. Quod non est sic intelligendum, quasi ipsa siccitas et humiditas absolute et secundum se non sint activæ, agunt enim ad invicem et producunt sibi similia. Humiditas enim humectat, siccitas exsiccat, et expellunt se tamquam contraria. Intelligitur ergo, quod comparative ad mixtum et in ordine ad constituendum illud siccum et humidum magis materialiter se habent et passive quam calidum et frigidum. Unde ea, in quibus humidum prædominatur, sunt bene passiva, quia facilius terminantur terminis alienis, quod pertinet ad humidum, vel retinent proprios, quod pertinet ad siccum. Quæ autem sunt vehementiora in agendo, magis participant de calore aut frigore, quia pertinet ad calidum et frigidum congregare vel disgregare, quod importat actionem.

Ex dictis colligere possumus, quomodo explicandæ sint definitiones istarum primarum qualitatum, quas Aristoteles in præsenti definit iuxta activitatem vel passivitatem earum. *Calidum* ergo definitur « id, quod homogenea et similaria congregat »; *frigidum*, « quod congregat dissimilia »; *humidum*, « quod facile terminatur alieno termino, difficile proprio »; *siccum* e converso, « quod difficile terminatur termino alieno, facile proprio ».

Quæ definitiones intelliguntur more physico, id est quod tales qualitates istos effectus petunt, quantum est ex se, licet per accidens impediri possint. Nam calidum dicitur congregare homogenea, quia id petit ex vi suæ activitatis. Imo si aliquando videtur congregare ea, quæ sunt diversi generis, aut laxare et resolvere ea, quæ sunt eiusdem, ut cum congregat plures cibos et ex illis facit liquorem in stomacho, aut cum resolvit glaciem, plumbum, æs et similia, id facit non congregando ea, quæ sunt diversi generis manentibus in diverso genere, sed potius unam quamdam substantiam tertiam ex illis educendo, v. g. liquorem tertium, quem facit esse unum, et consequenter congregat rem unius generis. Et similiter resolvendo glaciem aut liquefaciendo plumbum facit unum esse, quæ sunt unius generis, quia per ipsam resolutionem et liquefactionem segregantur, quæ sunt unius generis ab alio, sicut quod admixtum est plumbo et aliis metallis, secernitur, et in alimento quod impurum est, ab eo, quod est purum, et ita semper quæ sunt unius generis, con-

[1] c. 2. (329 b 24).
[2] c. 1. (378 b 12).

gregantur a calore, et disgregantur, quæ sunt diversi generis.

Frigus vero si congregat, non id facit resolvendo, sed potius spissando, et ideo non excernit, sed unum cum altero aggregat. Per accidens tamen dicitur frigus dissolvere, non rarefaciendo, sed quia recedente calore, manent partes suo officio impeditæ et solutæ, ut cum dicuntur membra solvi frigore, quia recedentibus spiritibus vitalibus membra manent impedita.

Similiter siccum dicitur difficile terminari alieno termino per se et ex vi siccitatis, non per accidens, sicut ignis v. g. ex vi siccitatis difficile terminatur alieno termino, imo de se libertatem quærit, et si nimis occludatur, perit. Tamen quia dominatur calor et facit ipsum ignem rarum, hac ratione non operatur sola siccitas, sed etiam raritas, quæ facile cedit alieno termino. Et similiter pulveres minutissimi propter suam tenuitatem admittunt multum de aere inter partes minutas et sic, si non constipentur, facile cedunt.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Contra numerum elementorum fit argumentum de igne: Quia si esset elementum, deberet habere locum determinatum in universo, sicut reliqua elementa habent; sed hoc est falsum, ergo.

Minor probatur, quia si haberet talem locum, deberet esse supra aerem, quia ignis maxime levis est; sed non competit ei esse supra aerem. *Tum* quia Aristoteles 1. Meteorolog. cap. 3. [1] dicit, quod id, quod prope lunam est, non est ignis, licet a nobis ignis vocetur. *Tum* quia ibi neque lucet neque calefacit; si autem ibi esset, non posset tam vastum corpus non sentiri, et in luce et in calore. *Tum* quia caret pabulo in tanta altitudine, ergo non potest ibi conservari.

Confirmatur, quia elementa apud nos inveniuntur cum qualitatibus mixtis, ut aqua cum sapore; datur enim aqua dulcis, vel falsa vel amara. Invenitur etiam terra cum peculiaribus virtutibus ad diversos effectus, qui exigunt temperamentum particulare, ergo non est elementum, sed mixtum.

RESPONDETUR concedendo proprium locum ignis esse supra aerem et prope cœlum. Hoc enim petit naturalis inclinatio eius, quia habet maiorem levitatem quam aer; esset autem contra naturam dare igni talem inclinationem et perpetuo privare illum tali loco. Ad locum ergo Aristotelis dicimus, quod non negat prope lunam esse ignem quoad substantiam elementi, sed quoad conditiones, quas habet apud nos et ratione quarum vocatur ignis. Ibi enim propter suam tenuitatem potius videtur esse flamma, apud nos autem propter nimiam concretionem dicitur ignis, sicut glacies non est elementum aquæ, sed excessus frigoris concreti in aqua.

Ad secundam probationem respondetur, quod ignis ibi non lucet propter nimiam raritatem; ut enim aliquid luceat, requiritur, quod sit corpus terminatum et spissum, ut emittat radios, sicut etiam cœlum empyreum non lucet, licet sit lucidissimum, propter suam raritatem, ut advertit D. Thomas 1. p. q. 66. art. 3. ad 4. Non calefacit autem ignis hæc inferiora, quia calor ignis funditur in directum et ad latera, quia ibi diffundit suam virtutem, in quod tendit; in inferiora autem non tendit, et sic non diffundit calorem ad hæc inferiora vel ita parum, quod ad tantam distantiam non sentitur.

[1] 340 b 6.

Ad tertiam dicitur, quod ignis in propria sphæra non indiget pabulo sicut apud nos, quia hic patet multis contrariis, et cum sit substantia valde tenuis, facile interimitur, nisi in aqua densiori materia fortificetur, quod non currit in sphæra propria.

Ad confirmationem respondetur aliquos sentire non dari purum elementum, sed solum elementa inveniri in mixtis, contra quos videri potest Mag. Bañez 2. de Generat. cap. 3. q. 1. circa ultimum argumentum. Dicendum ergo, quod elementum potest dici purum dupliciter: Uno modo substantialiter, id est quod non habeat aliam formam substantialem quam elementi. Alio modo accidentaliter et quoad suas qualitates, de quibus possumus loqui dupliciter, vel prout sunt in propriis locis vel extra illa. Igitur quoad formam substantialem omnia elementa etiam extra loca naturalia sunt pura, quod patet, quia ex hoc quod ponuntur extra propria loca, non corrumpuntur nec fiunt mixta, ergo manent substantialiter elementa. Quoad qualitates autem certum est, alicubi inveniri elementa pura, sicut ignis in sua sphæra aut prope concavum lunæ, ubi nullum aliud corpus reperiri potest, a quo reddatur impurus; et terra etiam in profundioribus partibus, quo non perveniunt alterationes cœli, erit pura propter exclusionem alterius corporis mixtionem facientis. Et probabile est etiam in profundo maris inveniri aquam puram, sed ibi nec habebit saporem nec colorem. Quod vero aqua usualis apud nos saporem habeat, extraneum est ipsi, et non ex propriis. Et præsertim salsedo maris ex adustis exhalationibus provenit et a Deo attributa est illi propter generationem piscium et commoditatem navigationis, ut dicemus in Meteoris tract. 7. [1]

Secundo arguitur: Quia numerus quatuor elementorum neque deducitur ex motu corporum simplicium neque ex loco eis debito neque ex combinationibus primarum qualitatum, ergo ex nullo principio.

Antecedens probatur: Nam si attendamus ad motum, sunt tres differentiæ, scilicet a centro, ad centrum, circa centrum, ergo erunt tria elementa. Si attendamus ad locum, sunt duo, scilicet sursum et deorsum, duæ etiam virtutes movendi, scilicet gravitas et levitas, ergo solum duo elementa. Si attendamus ad combinationes primarum qualitatum, illæ possunt fieri multo plures quam quatuor. Possunt enim coniungi istæ primæ qualitates secundum diversos gradus pluribus modis, ut calidum in summo et siccum infra summum, et similiter calidum et siccum in summo, idemque de calido et humido, et de frigido et sicco dici potest. In gradibus autem remissis plures etiam combinationes fieri possunt, cum etiam contrariæ qualitates in gradibus remissis simul esse possint, et non solum qualitates non contrariæ. Plures ergo combinationes possunt fieri quam quatuor, et consequenter plura elementa.

RESPONDETUR, quod quando colligimus numerum elementorum ex motu simplicium corporum, intelligitur de simplicibus corporibus corruptibilibus. Incorruptibile enim, quod est cœlum, movetur circulariter seu circa centrum, ut monstrat eius figura et quotidiana experientia. Motus ergo simplicium corporum corruptibilium solum est a centro vel ad centrum, sed duobus convenit per extremum, scilicet terræ in ipso centro et igni distantissime a centro, id est prope cœlum, aliis duobus medio modo, scilicet prope centrum aquæ et prope ignem aeri. Idem dicimus

[1] cap. 3. (877 a 42).

de loco, quod est duplex, loquendo quasi in genere, scilicet sursum et deorsum, sed dividitur in quatuor modos, scilicet sursum et deorsum per extremum et sursum et deorsum medio modo. Gravitas etiam et levitas invenitur vel in summo, ut in terra et igne, vel medio modo, ut in aqua et aere. Quod vero attinet ad alias combinationes, iam supra [1] diximus illas non esse possibiles pro elementis, sed vel pro mixtis, si qualitates contrariæ reducantur ad temperamentum, vel si pro elementis sunt possibiles qualitates in gradu remisso, id necessario debet esse cum exclusione sui contrarii. Nam si utrumque contrarium admittatur in gradu remisso, habebit temperamentum omnium qualitatum primarum, quod est proprium mixti. An vero detur elementum, cui conveniant duæ qualitates in summo vel duæ in gradu excellenti et nulla in summo, dicemus art. 3.

Articulus II.

UTRUM QUALITATES CONTRARIÆ SE EXPELLANT IN GRADIBUS INTENSIS ET COMPATIANTUR IN REMISSIS.

Contrarias qualitates mutuo se expellere tum experientia quotidiana monstrat, tum definitio ipsa contrariorum tradita ab Aristotele 10. Metaph. cap. 4. [2]: « Contraria sunt, quæ sub eodem genere maxime distant et ab eodem subiecto mutuo se expellunt ».

Difficultas ergo est, an ista repugnantia et expulsio fiat ratione ipsius entitatis qualitatum, an solum ratione gradus et status, quem habent, ita ut solum in gradibus intensis contrarientur, non in remissis. Inde enim dependebit cognoscere, in quo fundetur ratio contrarietatis, et cur unum contrarium expellat alterum, deservietque hæc doctrina etiam pro contrariis moralibus et intellectualibus.

Dico primo: **Contrarietas, quæ est specialis oppositio, licet originetur a contradictoria et privativa, aliquid tamen speciale addit supra illas, scilicet quod in ea inveniatur medium cum positivis extremis.**

Constat hoc ex 10. Metaph. textu 15. [3] lect. 6. [4] apud D. Thomam et opusc. 37. de Oppositis [5]. Et ratio est, quia de ratione cuiuscumque oppositi est, quod repugnet suo opposito. Si enim non repugnat illi, sed solum convenit cum illo et simul possunt esse, non est oppositum illi, sed appositum et conveniens. Debet ergo unum includere negationem alterius, quia repugnantiam et exclusionem alterius habet; excludere autem non potest nisi negando illud. Omnis autem negatio et positio principaliter inveniuntur in contradictoriis, deinde in privativis. Cæcitas enim importat negationem visus, in contrariis album negationem nigri, et in relativis filius non est pater illius, cuius est filius. Hæc autem sunt omnia genera oppositorum.

In quo autem consistat specialis repugnantia contrariorum, difficile satis explicatur. Specialem enim repugnantiam habere constat, quia specialiter distinguitur ab aliis speciebus oppositionis, inter quas una est ipsa contrarietas. Difficile autem explicatur propter aliqua, quæ mutuo se expellunt et sub eodem genere

[1] 803 a 36.
[2] cf. 1055 a 29.
[3] c. 4. (1055 b 2).
[4] *Pa* XX. 567 b.
[5] c. 1. (*Pa* XVI. 367 a); c. 2. (l. c. 368 b).

inveniuntur maxime distare, et tamen contraria non sunt, ut duæ formæ substantiales, v. g. forma ignis et aquæ, sub genere corporis, duæ formæ animalium, v. g. hominis et vermis, sub eodem genere animalis. Maxime enim distant inter se, quia plura habent intermedia minus distantia seu disconvenientia, neque enim requiritur ad maximam distantiam, quod in ipsis formis inveniatur magis et minus aut quædam successiva expulsio; tum quia dantur aliqua contraria immediata, quæ non successive et paulatim, sed indivisibiliter, et non per partes se expellunt, ut par et impar, sanum et ægrum, et ideo necesse est alterum eorum inesse in subiecto capaci. Alia vero sunt mediata, ut album et nigrum, neque enim necesse est alterum inesse. Et similiter error et scientia, odium et amor sunt contraria, et tamen non se expellunt successive, sed simul ac totaliter.

Dicendum tamen est hanc specialem repugnantiam consistere in eo, quod diximus, quod contrarietas habet medium cum positivis extremis. Quanto enim aliqua oppositio minus latitudinis habet et magis coarctat, ut unum affirmetur seu assumatur et aliud relinquatur, tanto maior est. Quanto plus habet latitudinis et minus coarctationis, tanto magis relinquit de medio, quia non est necesse alterum extremorum assumere, sed potest assumi medium. Tanto autem extrema magis se coarctant et minus relinquunt de medio, quanto unum ex ipsis extremis universalius est et minus determinatam distantiam relinquit in repugnando alteri. Et ita *contradictio* caret omni medio et latitudine et distantia tam ex parte ipsarum formarum inter se, quam ex parte subiecti, in quo sunt, quia versatur inter puram negationem et affirmationem, id est inter esse et non esse. *Privatio* autem et forma etiam inter se carent medio, cum privatio sit quædam negatio formæ, sed tamen ratione subiecti potest habere medium, quia requirit subiectum determinatum, ut talis negatio privatio sit, et quia non semper tale subiectum determinatum invenitur, potest dari medium, sicut lapis neque est cæcus neque videns, quia subiectum non est capax visus, et consequenter neque cæcitatis. At vero *contraria*, licet privationem includant aut fundent, tamen habent illam imbibitam in aliquo positivo, quia contraria positiva extrema seu formas requirunt inter quas contrarietas versatur, quæ tamen debent recipi in eodem subiecto, quia contraria debent versari circa idem, id est circa subiectum capax utriusque. Quare non solum ratione determinati subiecti, id est habentis capacitatem utriusque contrarii, sed etiam ex parte ipsorum extremorum oportet, quod fundetur determinata distantia et oppositio inter ipsa contraria, eo quod contraria debent esse comparabilia ad invicem, quia unum dicitur melius altero, sicut virtus melior vitio, scientia errore, albedo nigredine, sanitas ægritudine etc. Quæ autem sunt sub diverso genere, non sunt comparabilia, sed magis distant, quam ut comparari possint, quia non possunt ad invicem transmutari neque unum meliorari præ alio, sicut non dicitur album melius quantitate vel figura, sed unum dicitur melius per comparationem ad suum oppositum sub eodem genere. Et ideo oportet, quod contraria, quia comparabilia sunt ad invicem et transmutabilia, contineantur sub eodem genere, et consequenter habeant determinatam distantiam, non solum ratione subiecti, sed etiam ratione sui generis, quod non habent privative neque contradictorie opposita, quia extrema, inter quæ versantur, non sunt sub eodem genere, scilicet

negatio et forma. Ulterius autem non opponuntur in respiciendo sicut relativa, sed in transmutando et expellendo ab eodem subiecto.

Additur vero in definitione contrariorum, quod non solum sint sub eodem genere, sed etiam, quod maxime distent, id est quod sub illo genere se habeant ut termini seu ultima, inter quæ fit transmutatio et processus de uno in aliud. In illis enim, quæ differunt genere physico, non est accipere transmutationem de uno in aliud, neque est medium, per quod fiat transitus, quia non communicant in materia (genus physicum vocatur materia), sicut qualitas non transit in substantiam nec substantia in quantitatem, sed transmutatio fit in his, quæ sunt in eodem genere. Unde cum in ista transmutatione sit processus de uno in aliud et sistatur in aliquibus ultimis, ne procedatur in infinitum, illa quæ ultimo sistunt processum et transmutationem, dicuntur maxime distare, quia extreme distant. Unde *ex transmutatione* recte colligitur contrarietas, ut collegit Philosophus 10. Metaph. [1] et D. Thomas ibi lect. 6. [2]

Ut autem ex his constare possit, quomodo in formis substantialibus non inveniatur contrarietas proprie dicta, est notandum, quod ista transmutatio est duplex: Alia sine motu, sicut quæ fit in materia prima, ut est pura potentia ad formas substantiales; alia cum proprio motu, quando scilicet potest inveniri inter formam et formam aliqua continuatio, vel secundum magis et minus vel secundum additionem aut minorationem formæ, quæ illam variare facit. In formis enim substantialibus fit variatio sicut in numeris, in quibus quælibet additio variat speciem, in qualitatibus autem contrariis et physicis fit variatio ad modum continuitatis. Ex eo enim una forma transmutatur in aliam, quia aliqua additione vel diminutione fit alia, sicut album degenerando in pallidum et in viride fit nigrum, et calidum diminuendo gradus caloris fit tepidum et transit in frigidum.

Prima ergo transmutatio non pervenit ad contrarietatem propriam, sed est principium contrarietatis, quia quælibet forma substantialis habet adiunctam privationem alterius, privatio autem est principium contrarietatis, et sic principia naturalia dicuntur esse contraria contrarietate inchoata, quæ est privatio et forma, ut diximus 1. Phys. q. 2. [3] Secunda vero contrarietas est formalis et propria. Ratio est, quia prima transmutatio non fit secundum distantiam determinatam vincendam per motum et per modum cuiusdam continuitatis, sed per modum mutationis. Et hoc ideo est, quia quælibet forma substantialis hoc ipso, quod substantialis est, dat primum esse, quod est esse simpliciter, et sic excludit aliam per incompossibilitatem, quia repugnat in eodem subiecto duas formas esse æque primas et dare primum esse, quod est esse simpliciter. Et sic non opponuntur penes aliquam distantiam maximam et positivam sub eodem genere, sed penes primum et totale esse, et non primum seu non totale, inter quæ non est latitudo nec distantia divisibilis, sed indivisibilis oppositio. De quo etiam diximus q. 2. 1. Phys. [4] et q. 19. [5] et supra etiam q. 3. [6]

[1] c. 4. (1055 b 16).
[2] *Pa* XX. 567 b.
[3] Phil. nat. 1. p. q. 2. art. 2. (44 a 1).
[4] l. c. (44 b 46).
[5] art. 5. (408 a 36).
[6] art. 1. (617 a 4).

Secunda autem transmutatio cum habeat transitum divisibilem et determinatam distantiam ex parte ipsorum extremorum seu formarum, inter quas versatur, quatenus inter ipsas formas est aliqua continuatio vel successio secundum magis et minus, ratione cuius una forma facilius vel difficilius removetur a subiecto et dat locum alteri ex ipsa propria ratione sui, quod etiam invenitur in ipsis habitibus et actibus, sicut remissio amoris dat locum odio, et qui remittit virtutem, paulatim admittit vitium: ideo fundatur perfecta et consummata contrarietas in huiusmodi transmutatione, quia invenitur in ea perfecta latitudo, secundum quam formæ sint transmutabiles et distant maxime sub eodem genere, quæ est definitio contrariorum.

Sic ergo formæ substantiales licet sint sub eodem genere et possint habere distantiam secundum maiorem vel minorem convenientiam, non tamen habent rationem magis vel minus in accedendo vel recedendo ad invicem, ita quod transmutentur de una ad aliam per motum. Dupliciter enim potest sumi *distantia:* Uno modo, ut opponitur convenientiæ et similitudini, et sic est idem quod dissimilitudo. Alio modo, ut dicit recessum continuitatis et propinquitatis. Et sic primo modo est distantia in relatione, secundo in quantitate seu divisibilitate. Et *primo modo* potest inveniri in substantia, quia quædam magis conveniunt et alia minus sub eodem genere, et ita magis participant de similitudine vel dissimilitudine. *Secundo autem modo* non est distantia in substantiis, quia non est divisibilitas. In qualitatibus autem est distantia secundum latitudinem divisibilem vel inter formam, quatenus formæ tales sunt, quod per additionem vel minorationem variantur, vel quatenus penes magis et minus crescere aut decrescere possunt et ratione illius magis vel minus excludere formam oppositam, et cum maxime excludit seu opponitur, tunc maxime distat. Formæ ergo, quæ ex sua propria ratione non possunt fundare exclusionem per modum latitudinis et divisibilitatis, sed per se et ab extrinseco sine ulla latitudine et divisibilitate se excludunt, contrarietatem non fundant. Quæ doctrina videri potest in Divo Thoma 10. Metaph. lect. 6. [1] et 11. Metaph. lect. 12. [2]

Ad id vero, quod dicitur de actibus erroris et scientiæ, odii et amoris, respondetur, quod etiam habent latitudinem divisibilem, quia suscipiunt magis et minus, et consequenter per se et ab intrinseco se magis vel minus excludunt ab eodem subiecto, secundum quod forma opposita est magis radicata et intensa et difficilius expellitur. Et licet etiam aliquæ formæ substantiales difficilius expellantur quam aliæ, id tamen non est ex ipsa ratione formæ, quæ ex propria ratione habeat magis vel minus inesse, sed propter dispositiones, quibus forma introducitur et conservatur in subiecto, et istæ suspiciunt magis et minus.

Quod vero dicitur de contrariis mediatis vel immediatis, respondetur omnia contraria habere medium ex parte latitudinis formarum, quia suscipiunt magis et minus, si talia contraria sint de genere qualitatis; nam par et impar sunt de genere numeri. Non tamen omnia habent latitudinem et medium ex parte capacitatis vel indifferentiæ subiecti, quia in aliquibus subiectum ita est determinatum, ut unum vel alterum

[1] *Pa* XX. 566-68.
[2] l. c. 617 b.

contrarium necessario debeat habere, et respectu subiecti sic determinati et dispositi dicuntur contraria aliqua immediata. Quæ vero subiectum habent non ita determinatum, ut necessario habeat alterum contrariorum, respectu illius dicuntur mediata. Et ita explicat D. Thomas 10. Metaph. cit. lect. 10. [1]

DICO SECUNDO: **Contraria in gradibus intensis naturaliter repugnant esse simul, non tamen de potentia absoluta, quantum est ex vi contrarietatis, licet ex aliquo adiuncto aliquando sit impossibile.**

PRIMA PARS satis manifesta est, *tum* experientia, quia crescente calore videmus non compati frigus; *tum* ex definitione, quia contraria pugnant inter se. Ergo aliquid debet vincere et aliud cedere seu expelli, alias pugna non terminaretur. Sed quando unum contrarium est in gradu intenso, perfecte sibi subicit subiectum et vincit illud; ergo oportet, quod expellat aliud oppositum, quia est impedimentum, ne perfecte subiciat sibi subiectum. *Denique*, motus est inter contraria, ergo accessus ad unum habet pro termino a quo recessum ab alio. Sed terminus a quo excluditur per terminum ad quem; ergo unum contrarium expellit aliud.

SECUNDA PARS maiorem habet difficultatem et negatur ab aliquibus, eo quod contraria afferunt secum privationem, et si ponantur simul, sequitur, quod erit forma et sua privatio, quod nec de potentia absoluta stare potest; præterquam quod in aliquibus est omnino impossibile, v. g. quod sint simul error et scientia, odium et amor, par et impar, et alia similia. Quare oportet reddere rationem, cur quædam possint simul reperiri divinitus, quædam non.

DICO ERGO: Quod cum omnia contraria fundentur in privatione, omnia conveniunt in hoc, quod debent esse in se privata alio contrario, quia quælibet forma et natura propter sui limitationem habet privationem alterius. Ceterum hæc non est proprie privatio contrariorum, sed negatio quædam imbibita in essentiali conceptu cuiuscumque entis limitati, sicut homo habet negationem lapidis et leonis etc. Secundo, habent contraria privationem respectu subiecti, quatenus se expellunt a subiecto, in quo inhærent, et non solum a ratione et prædicatis essentiæ seu formæ in se. Et hoc modo non convenit omnibus formis ista privatio. Quædam enim se compatiuntur in subiecto, ut calor et color et similia, alia vero se expellunt et sunt contraria.

Sed in his adhuc est differentia, quia quædam habent istam privationem expulsivam formæ oppositæ a subiecto quasi secundario et consecutive ad informationem ipsius formæ in subiecto, quædam vero habent illam quasi antecedenter et ex parte subiecti requisitam, ut talis forma in illo subiecto subiectetur illudque informet, ita quod subiectum non possit suscipere unum contrarium, nisi prius in se supponat privationem alterius.

Quando ergo primo modo se habet contrarietas in formis, cum privatio seu expulsio alterius sit effectus secundarius post informationem formæ, non repugnat de potentia absoluta impediri, quia est privatio secundario consecuta, non pertinens ad essentialem informationem formæ, sicut etiam stat bene duas quantitates penetrari et non se expellere a loco, quia expulsio illa est effectus secundarius quantitatis. *Deinde*, nisi aliud obstet, bene poterit talis effectus impediri in formis contrariis, etiamsi sit privativus et expulsivus alterius formæ, quia videlicet ipsa privatio

[1] *Pa* XX. 577. sq.

formæ non est requisita antecedenter et ex parte subiecti ad hoc, ut aliud contrarium recipiat. *Ratio huius est*, quia omnis expulsio aliquorum a subiecto nascitur ex aliquo, quod per se est expulsio. Per se autem primo expulsio est inter esse et non esse, quæ est prima ratio omnium oppositionum, non ex aliquo præsupposito consecuta, et ideo contradictoria oppositio est radix et principium ceterarum oppositionum. Ergo in his, in quibus per se primo et essentialiter invenitur ipsa ratio exclusionis, nullo modo potest etiam de potentia absoluta esse coniunctio, eo quod essentia unius in ipsa exclusione consistit. Ubi autem unum essentialiter non est exclusio alterius, poterit unum esse cum alio, etiamsi naturaliter sequatur ad alterum ad modum propriæ passionis, quia potest impediri ista resultantia. Si autem antecedenter prærequiratur ex parte subiecti negatio alicuius, ut recipiatur forma opposita, non poterit tunc coniungi in tali subiecto, quia ipsa negatio, quæ præsupponitur, essentialiter est exclusio.

QUODSI DICATUR requiri ex parte subiecti negationem contrarii non essentialiter, sed naturaliter, imo illa negatio et expulsio est causata ex opposita forma introducta, non autem prius acquiritur in subiecto quam forma, ad quam sequitur ut negativum ad positivum, non ergo distinguitur ab expulsione consecuta, et sic poterit esse aliquid simul videns et credens, amans et odiens idem obiectum, ægrum et sanum in eadem parte.

Contra est, quia hoc ipso, quod requiritur ex parte subiecti privatio, non pertinet ad dispositionem, cum privatio non sit aliquid positivum determinans et disponens, sed pertinet ad habilitatem et capacitatem subiecti, ut recipiat aliquam formam. Unde si sine tali privatione est incapax, nullo modo sine ea forma recipi potest. Credens enim v. g. requirit, ut subiectum sit capax credendi, quod sit non videns, quia requirit obiectum esse non visum denominative a negatione videntis, et requirit subiectum esse in motu seu non possidere per visionem. Videns autem requirit subiectum quiescens in re visa, quies autem est privatio motus. Similiter odiens requirit subiectum fugiens, quod excludit quietem, quæ est in amore, et idem est in tristitia et gaudio et aliis, quæ opponuntur penes fugam et prosecutionem seu quietem. Ægritudo etiam est tendentia ad mortem, sanum vero est quies in forma vitali, id est petit, quod informet anima sine motu ad corruptionem. Quod vero dicitur talem negationem seu exclusionem causari et consequi ad formam oppositam introductam, respondetur, quod sive illa negatio ex parte subiecti requisita causetur a forma, v. g. ab actu fidei negatio videndi, sive præsupponatur ab alia causa in subiecto, quod est verius, tamen illa revera requiritur ex parte subiecti, ut sit capax talis formæ, et ideo non relinquitur in subiecto semel habente talem formam capacitas ad oppositum, quia obstat privatio eius requisita ex parte subiecti, ut recipiat aliam. Ceterum in aliis formis expulsio unius formæ præcise sequitur formam et conditionem eius, quæ introducitur, quatenus incompossibilis est cum altera, et sic præcise est expulsio eius, expulsio autem semper sequitur causam expellentem, id est formam tamquam secundarius effectus eius, tamquam negativum ad positivum. Quando vero negatio habilitat et disponit subiectum, ut possit recipere aliquam formam, illa negatio non est præcise expulsio et secundarius effectus formæ, nec requisitum in subiecto ut expulsio formæ, sed ut conditio pertinens ad habilitatem

eius, ut recipiat, et ideo posita receptione non stat oppositum poni, posita vero causa expulsionis, stat impediri effectum, qui est expulsio. Et sic intelligo D. Thomam 1. 2. q. 67. art. 3., quando dicit, quod opinio et fides opponuntur cum scientia seu evidentia ex parte subiecti, et non solum ex parte medii vel obiecti, quia scilicet requiritur ad hoc, ut subiectum sit capax fidei, quod sit non videns, et sic præsupponitur exclusio scientiæ, ut recipiatur fides.

ET SI QUÆRAS: Quænam sunt istæ formæ, quæ ex parte subiecti supponunt privationem seu exclusionem formæ oppositæ, ut subiectum sit capax suscipiendi illas?

Respondetur primo esse formas, quæ sunt contraria immediata, in quibus etiam includuntur actus illi evidentes et inevidentes, fugæ et prosecutionis; secundo, formæ substantiales; tertio, formæ situales, quæ distantiam aliquam important. *Primæ* quidem formæ ut recipiantur, exigunt, quod subiectum sit in aliqua quiete vel motu seu privatione opposita, ut explicatum est, quod in contrariis mediatis non currit. Nam calor v. g. ut recipiatur in subiecto, solum requirit, quod sit in potentia calidum, et nihil amplius. *Secundæ* vero formæ quia se habent ut formæ substantiales, quæ dant primum esse, et consequenter supponunt non dari aliquam priorem formam dantem prius esse. *Tertiæ*, quia ubi est diversitas distantiæ, non potest una distantia simul esse cum altera, quia sic esset indistans ab illa, ergo nequeunt esse simul formæ illæ, quæ diversitatem istam distantiæ includunt.

SED OBICIES: Nam in habitibus intellectus et voluntatis curret ratio allata, quia poterunt simul esse habitus vitii et virtutis, erroris et scientiæ et opinionis, siquidem habitus isti ut recipiantur in subiecto, non præsupponunt privationem oppositam, sed solum expulsio unius consecutive se habet ad alterum. Ergo poterunt simul denominare subiectum, et sic poterit aliquis simul denominari temperatus et intemperatus, superbus et humilis, sciens et errans.

Respondetur, quod habitus isti si sint virtutis acquisitæ, non repugnant simul esse cum habitibus oppositis in gradibus remissis, sed in intensis, sicut alia omnia contraria, si physice tantum considerentur, et ita unus actus vitii non expellit habitum virtutis acquisitæ quoad suam entitatem physicam, ut constat ex D. Thoma 1. 2. q. 71. art. 4., atque adeo requiruntur plures actus generantes habitum vitiosum, et ille expellet virtutes secundum legem aliorum contrariorum. Opponuntur enim habitus sicut inclinationes oppositæ, quæ in actum non se explicant, et ita solum opponuntur ratione contrarietatis physicæ sicut alia contraria.

Ceterum quantum ad denominationem, non denominat uterque habitus subiectum duplici ratione: *Primo*, quia in contrariis solum denominat forma prædominans, ut si in subiecto sit calor ut sex et frigus ut duo, simpliciter denominatur calidum, non vero calidum et frigidum. Et ita ille habitus faciet denominationem (etiamsi solum attendamus ad physicam informationem), qui fuerit perfectior et intensior. *Secundo*, quoad denominationem habituum moralium ille habitus simpliciter denominat, qui non solum est entitative in subiecto, sed supponit conversionem ad finem suum in subiecto. Semper enim finis prædominatur in denominando subiectum inclinatum ad aliquid, etiamsi minus intensos actus vel habitus habeat in subiecto, quam qui oppositum finem respiciunt, quia conversio finis rapit totum suppositum. Et quia non potest

aliquis simul esse conversus ad duos fines ultimos peccati et virtutis, ideo non potest simul denominari superbus et humilis, temperatus et intemperatus, licet habeat utrumque habitum entitative, sed solum ab illo, ad cuius finem est conversus. Habitus autem erroris et scientiæ numquam possunt esse simul, quia scientificus habitus semper est perfectus ratione evidentiæ, qua perfecte convincit subiectum, et ita non compatitur cum opposito sicut forma intensa, quæ vincit subiectum.

DICES: Cur actus contrarii vitales ita sibi contrariantur, ut nullo modo simul esse possint, habitus autem non?

Respondetur, quod actus si solum essent productivi suorum habituum tamquam actiones et motus ad illas, et non amplius, eodem modo contrariarentur sicut ipsi habitus seu formæ productæ, sicut in alterationibus physicis, v. g. calefactione et infrigidatione, est eadem contrarietas quæ in ipsis qualitatibus productis, ut diximus in Phys. q. 19. art. ult. [1] At vero actus potentiarum non solum sunt actiones productivæ habituum, sed etiam in seipsis sunt perfectiones et dispositiones potentiæ, quæ ratione sui, et non ratione habituum habent suam oppositionem. Et quia actu explicant ordinem ad obiectum et privationem vel positionem in ordine ad illud, et non solum informationem subiecti, habitus autem solum informat subiectum et ponit in eo inclinationem, et non actu se explicat erga obiectum, ideo contrarietas habituum non tanta est sicut in actibus, nec tam perfecta.

DICO ULTIMO: **In gradibus remissis naturaliter possunt esse qualitates contrariæ, si alias inter illas non sit essentialis oppositio, et præ-requisita ex parte subiecti, ut recipiatur quælibet illarum formarum.**

Sumitur hæc conclusio ex Divo Thoma q. 8. de Veritate art. 14. [2], ubi inquit, quod quando sint formæ in fieri, possunt esse simul, ut dum aliquis dealbatur, adhuc est in nigredine. Dum autem est in gradibus remissis, adhuc est in fieri, quia adhuc deest aliquid acquirendum. Et 1. p. q. 76. art. 4. inquit, quod in mixto sunt qualitates contrariæ; constat autem illas esse temperatas et remissas.

RATIO autem sumitur a priori et a posteriori: A priori, quia istæ formæ habent latitudinem in crescendo, ergo etiam in expellendo. Ergo aliquid contrariæ formæ potest esse, antequam alia opposita sit totaliter expulsa, et sic nisi aliquid obstet ex parte subiecti per modum incapacitatis et repugnantiæ, ut diximus, quantum est ex vi formæ habentis latitudinem, non repugnat, quod contraria forma paulatim et cum aliqua latitudine intret, et sic non totaliter excludat aliam, sed in aliquo gradu cum illa compatiatur. A posteriori autem id constat ex mixtione et mutua actione et reactione. Hæc enim non salvantur, si qualitates contrariæ compatibiles non sint in gradibus remissis. Nam mixtio esse non potest, nisi maneant formæ elementorum in mixto, non substantiales, sed accidentales reductæ ad temperamentum; illæ autem sunt contrariæ. *Item* non potest actio et reactio dari, nisi agens habeat formam, qua agat et recipiat oppositam, qua patiatur. Ergo tunc debent esse qualitates contrariæ in subiecto, et non in gradibus intensis, quia ipsa actione et repassione debilitantur et temperantur, ergo in remissis vel saltem una in gradu intenso et altera in remisso.

[1] 407 b 34.
[2] *Pa* IX. 138 a.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Primo arguitur ad probandum repugnare, quod duo contraria possint esse simul in eodem subiecto in gradibus intensis, etiam de potentia absoluta, quia hoc implicat, ergo.

Antecedens probatur *tum* ex Aristotele 4. Metaph. textu 27. [1] dicente, « quod cum fieri non possit, quod contradictoria de eodem simul sint vera, perspicuum est neque contraria simul in eodem esse posse ». *Tum* etiam ratione, quia in uno contrario includitur privatio alterius ex propria natura talis contrarii. Privatio autem est negatio formæ in subiecto apto. Ergo unum contrarium non potest esse cum altero, sicut nec privatio cum forma opposita, præsertim quia posita illa forma in subiecto non potest impediri eius effectus formalis, quorum unus est privatio.

Confirmatur, quia ipsa informatio unius contrarii est formalis etiam expulsio alterius, et non effectiva, siquidem una forma non expellit aliam nisi in genere causæ formalis, et consequenter ipsa informatio est expulsio. Ergo simul cum tali informatione non potest stare alterius contrarii informatio, alias esset simul informans et expulsa, quod est esse informans et non informans.

RESPONDETUR, quod contraria includunt oppositionem contradictoriam aut privativam non primo et per se, sed consecutive et secundario, quia sequitur ex informatione unius exclusio alterius.

Et ad probationem ex Aristotele respondetur, quod intelligitur de contrariis secundum effectum secundarium, qui est expulsio, secundum quem bene sequitur, quod non possunt contraria simul inesse, quia includunt in se contradictoria, mediate scilicet et secundario, non primario, ut dictum est. Unde subdit ibi [2] Aristoteles, « quod impossibile est contraria simul eidem inesse, sed aut ambo secundum aliquid, aut alterum secundum aliquid, alterum simpliciter ». Fatetur ergo, quod secundum aliquid, id est secundum gradus remissos, possunt simul inesse, licet non perfecte et secundum gradus intensos.

Ad probationem vero ex ratione dicitur, quod unum contrarium importat privationem alterius ex consequenti et secundario, potest autem divinitus impediri et separari, faciendo, quod illæ duæ formæ tantum informent subiectum quoad positivum, non quoad privativum. Unde illa privatio si ponatur in subiecto et de facto sit consecuta, privatum reddit illud forma opposita. Sed nos dicimus fieri divinitus, ut non consequatur illa privatio, sed ponatur in subiecto opposita forma.

Ad confirmationem respondetur, quod informatio unius contrarii est expulsio alterius in genere quidem causæ formalis, non tamen primario, sed consecutive et secundario. Nam etiam forma in genere informandi habet suos effectus secundarios, sicut gratia habet pro effectu secundario reddere filium adoptivum, quantitas extendere substantiam quoad locum; et tamen sine istis effectibus possunt istæ formæ reperiri divinitus. Similiter ergo contraria sine effectu privativo.

Secundo arguitur: Quia duæ formæ eiusdem speciei et duæ formæ substantiales non possunt in eodem subiecto esse simul, ergo neque duo contraria in gradibus intensis. *Antecedens* constat ex præc. quæst. *Consequentia* vero probatur, quia plus distant nigredo et albedo quam albedo intensa et remissa, ergo magis repugnabunt esse simul.

Confirmatur, quia non potest idem simul denominari a duobus contrariis nec moveri duplici motu contrario. Si autem non repugnaret esse simul duo contraria, ab utroque denominaretur subiectum, siquidem ab his informatur, et ad utrumque moveretur, siquidem acquirit illa. Ergo repugnat esse duo contraria præsertim intensa in eodem subiecto; si enim intensa sunt, subiectum denominant.

RESPONDETUR duas formas *substantiales* non posse esse simul propter rationem sæpius allatam, quia utraque dat primum esse et simpliciter esse, et sic necessario supponit omnem aliam exclusam, quæ prima etiam sit. Formæ autem *accidentales eiusdem speciei* licet magis conveniant specifice et entitative quam duæ contrariæ diversæ speciei, repugnat tamen, quod sint simul in eodem subiecto, quia hoc ipso, quod sunt in eodem, non plurificantur sed unum fiunt. Unde propter maiorem convenientiam magis repugnat, quod tamquam distincta et divisa in eodem subiecto sint, et multo magis, quod una sit intensa, alia remissa, quia istæ terminationes sunt oppositæ et una importat exclusionem alterius. Remissio enim importat talem gradum qualitatis sine ulteriori additione gradus; nam si ulteriorem haberet, non esset remissa, et sic repugnat simul coniungi cum intensa. Quod respectu qualitatum *diversæ et contrariæ speciei* non currit.

Ad confirmationem respondetur, quod denominatio fit a qualitate prædominante, ut dictum est [1], ut si sit calor ut sex, frigus ut duo, simpliciter denominatur calidum. Si vero per divinam potentiam duo contraria sint in gradibus intensis in eodem subiecto, utrumque denominabit positive, non tamen cum privatione alterius, quia hæc impeditur divinitus. Sic enim afficit forma subiectum, quod non excludit contrarium, et sic denominabitur calidum et frigidum, non calidum et non-calidum. De motibus vero contrariis, qui tendunt ad formas contrarias, dicimus esse eandem rationem ac de ipsis formis, quas acquirunt, et eo modo, quo erunt illæ formæ compatibiles, erunt et motus. Si vero sint contrarii motus penes accessum et recessum, si sit accessus et recessus circa eandem formam, ut generatio et corruptio eiusdem, simul iungi non possunt. Circa diversas vero, ut generatio unius et corruptio alterius, oppositi motus non sunt, sed potius connectuntur, licet in casu, quo Deus coniungat duas qualitates oppositas, ita datur generatio unius, quod non corruptio alterius, siquidem simul conservantur.

Ultimo arguitur contra id, quod dicimus, quod in gradibus remissis naturaliter contraria esse possunt. Nam contraria remissa vere sunt qualitates contrariæ. Ergo eis convenit definitio contrariorum; hæc autem est, quod ab eodem subiecto se expellant, ergo etiam qualitates remissæ ab eodem subiecto se expellunt. *Antecedens* patet, quia alias si contrariæ non essent, tota contrarietas qualitatum consisteret in gradibus, non in ipsa substantia qualitatum.

Confirmatur quia qualitas remissa potest agere sibi similem, ergo expellere contrarium, sed non contrarium excedens et intensum, ergo remissum, ergo qualitas remissa expulsiva est oppositæ qualitatis remissæ ab eodem subiecto.

[1] c. 6. (1011 b 15).
[2] 1011 b 20.

[1] 814 b 27.

Confirmatur secundo, quia alias sequitur, quod poterit subiectum denominari a duabus formis contrariis v. g. a calore et frigore, et moveri motibus contrariis in gradu remisso, *imo* poterit aliquid summe calidum imprimere calorem intensum, v. g. ut sex in frigidum ut duo, nihil destruendo de frigore, quia compatitur cum illo gradu caloris ut sex, frigus ut duo, ergo non expellit illud.

Respondetur, quod contraria remissa habent contrarietatem imperfecto modo et quasi in fieri, unde non exercent omnem rationem contrarietatis propter latitudinem, quam habet subiectum respectu utriusque contrarii, quæ non est superata a contrario remisso. Et quando dicitur, quod contraria mutuo se expellunt, respondetur, quod mutuo se expellunt actu vel aptitudine; in aliquo enim statu et gradu non se expellunt actu, sed compatiuntur in latitudine subiecti. Et cum instatur, quia alias contrarietas esset ratione graduum, non vero ratione entitatis, respondetur, quod est ratione entitatis positæ in debito statu et modo, ita quod ratio contrarietatis est in ipsa entitate; requiritur autem intensio vel remissio tamquam conditio et status pro modo expulsionis. Et sic non absolute se expellunt in quocumque gradu, sed quantum introducitur de uno, tantum expellitur de alio in gradu sibi repugnanti, in gradu autem imperfecto non se expellunt.

Ad primam confirmationem respondetur, quod calidum in gradu remisso poterit agere sibi simile in subiecto, ubi non invenerit similem gradum caloris. Sed tunc non expelet de frigore opposito nisi illud, quod repugnat ad introductionem talis caloris, et quia in gradu remisso illi non repugnat, si solum invenerit frigus in gradu remisso, nihil de illo destruet. Si autem in gradu intenso, tantum de illo remittet, quantum requiritur, ut simul cum illo esse possit iuxta mutuam actionem et reactionem, ut si sit calor ut septem et applicetur frigidum ut quatuor, reducet illud ad mediocritatem ut sex vel ut quinque, et reliquum remanebit de frigiditate.

Ad secundam confirmationem respondetur illa inconvenientia non sequi, quia, ut iam diximus [1], denominatio non fit nisi a qualitate prædominante, et ita denominabitur in gradibus remissis non absolute calidum et frigidum, sed tepidum. Motus autem contrarii non repugnant in gradibus remissis sicut nec ipsæ qualitates, ut dictum est [2]. *Ad secundum inconveniens* respondetur, quod in illo casu, si subiectum est frigidum ut duo sine aliquo alio calore, tunc calidum ut sex agit in illud frigus et destruet, quia licet gradus frigoris ut duo sint compatibiles cum sex gradibus caloris, per accidens tamen, quia introducitur calor per alterationem et mutuam actionem et reactionem, ideo destruet aliquid de frigore et tandem consumet illud. Hoc tamen est propter introductionem caloris illo modo factam. Ex parte autem subiecti non repugnat cum calore ut sex frigus ut duo loquendo in genere causæ formalis. Si autem subiectum habeat frigus ut duo et simul aliquid caloris, v. g. ut unum vel duo, tunc calidum ut sex non expellet frigus, quia aget intendendo calorem, quamdiu compatitur cum frigore ut duo, non alterando et reagendo in frigus.

[1] 814 b 27.
[2] 815 a 44.

Articulus III.

Quæ qualitates conveniant cuilibet elemento.

Constat in quolibet elemento ad minus duas qualitates inveniri. Videmus enim aquam esse frigidam et humidam, ignem calidum et siccum.

Difficultas vero est in duobus: *Primum*, assignare cuilibet elemento, quænam qualitas conveniat in summo, an vero duæ in summo convenire possint. *Secundum*, si utraque non conveniat in summo, sed una in gradu excellenti citra summum, an opposita istius conveniat ei gradu remisso pro ea parte latitudinis, quæ illi deest usque ad summum, v. g. si convenit siccitas igni in gradu excellenti ut sex, an conveniat ei humiditas opposita ut duo.

Circa primum, sunt duæ probabiles sententiæ. Prima assignat unicuique elemento unam qualitatem in summo, aliam in gradu excellenti hoc ordine: Igni calorem in summo, siccitatem in excellenti gradu; aeri humiditatem in summo, calorem in excellenti gradu; aquæ frigus in summo, humiditatem in excellenti gradu; denique terræ siccitatem in summo, frigus in excellenti gradu. Quæ sententia valde communis est inter philosophos, ut testatur Mag. Bañez hic libro 2. ad cap. 3. q. 2., Conimbric. libro 2. de Generat. cap. 3. q. 4. [1], et expresse videtur teneri a Philosopho hoc libro 2. textu 23. [2]

Secunda sententia specialiter tenetur a D. Thoma ibidem lect. 3. in fine [3], qui affirmat calorem in summo convenire igni, frigiditatem terræ. Aer est magis humidus quam calidus, aqua vero est magis humida quam aer, sed non ita frigida sicut terra. Siccitas autem convenit magis igni quam terræ. Hæc tamen Divus Thomas non omnino certo affirmat, sed probabiliter. Nam etiam admittit 1. p. q. 69. art. 1. ad 5. secundum D. Basilium terram habere pro principali proprietate siccitatem. Quare secundum hoc non convenit frigiditas in summo terræ, sed aquæ, quia non est aliud elementum, cui conveniat.

Fundamentum primæ sententiæ sumitur ex duobus, quæ supponit: Primum, quod cuilibet elemento aliqua qualitas in summo debet convenire; secundum, quod nulli competunt duæ qualitates in summo.

Primum patet, tum quia istæ qualitates primæ debent habere aliquod subiectum connaturale et proprium. Ergo illi debet competere talis qualitas in perfectissimo gradu, qui naturaliter competere potest, siquidem ille sumitur per ordinem ad proprium et connaturale subiectum; *tum* quia si in elemento nulla qualitas inveniretur in summo, sed infra summum gradum, esset capax qualitatis oppositæ in aliquo saltem gradu: Primo quoad illam partem, quæ sibi deest usque ad summum, siquidem subiectum capax unius contrarii est etiam capax alterius, nisi habeat illud in summo. Deinde, cum quodlibet elementum habeat duas qualitates, si neutram habet in summo, habebit aliquid de qualitatibus contrariis, et sic habebit omnes quatuor qualitates, quod est proprium mixti, non elementi.

Secundum probatur, quia alicui elemento, v. g. aeri, non convenit duplex qualitas in summo. Cum enim sit calidus et humidus, si calor com-

[1] et præsertim q. 5. art. 1.
[2] c. 3. (331 a 3).
[3] *Le* III. Ap. XXXII. n. 5.

peteret in summo, esset ita activus sicut ignis, et adhuc fortius, quia est densior. Eadem autem ratio videtur de uno elemento ac de omnibus. Deinde, quia cum qualitas in summo sit dispositio ultima ad formam substantialem, si competeret duplici elemento eadem qualitas in summo, v. g. siccitas, quæ convenit igni, etiam terræ, esset in duobus eadem dispositio ultima ad formas diversas specie, quod est inconveniens, quia ultima dispositio est propria eius, ad quod est.

Ex his suppositis infert hæc sententia igni non posse convenire calorem et siccitatem in summo, ergo altera tantum qualitas debet convenire, et hæc est *calor*, cum ignis sit activissimus. Debet ergo *siccitas* alteri elemento convenire in summo, et non potest nisi terræ, tum quia de reliquis elementis, aere et aqua, constat, quam parum sicca sint et quam fluida; tum quia per excellentiam vocatur arida Genesi 1. [1], tum quia maxime convenit terræ definitio sicci, quod videlicet difficile terminetur alienis terminis, hoc enim magis convenit terræ quam aliis elementis. In reliquis elementis aer non potest esse summe frigidus, tum quia alias nihil haberet de calore, cum sit excellenter calidus; tum quia parum haberet de levitate, cuius comes est calor, frigus autem densitatis et gravitatis, ergo competet illi *humiditas* in summo, quod etiam definitio humiditatis testatur, scilicet quæ facile cedit terminis alienis, nihil autem facilius cedit et dividitur quam aer. *Frigus* autem in summo conveniet aquæ, tum quia non restat aliud elementum, cui conveniat; tum quia aqua est magis contraria igni quam terra, cum ignis intra terram conservetur, non intra aquam, ergo cum ignis sit calidissimus, aqua erit frigidissima.

Fundamentum autem secundæ sententiæ sumitur ex qualitatibus terræ et aquæ; inde enim fit argumentum ad qualitates ignis et aeris. Nam quod *terræ* conveniat summa frigiditas, deducitur ex duobus: Primo ex maxima distantia a cœlo, cuius lux et motus est causa caloris, et ita quod naturaliter maxime distat a cœlo, debet esse maxime expers caloris. Secundo, quia etiam inter ipsa elementa magis distat ab igne, et sic magis debet ei contrariari, sicut in situ, ita et in qualitate. Tertio, quia terra est densissimum corpus inter elementa et maxime grave. Proprium autem frigoris est constipare et condensare et gravitatem inducere, sicut e contra calor est causa levitatis et raritatis, et summum calidum, scilicet ignis, est maxime rarum et leve, ergo maxime densum et grave erit summe frigidum. Imo si terra esset summe sicca, naturaliter esset redacta ad pulveres, quia summe siccum pulverizatur, ut docet Aristoteles hoc 2. libro textu 49. [2] et ibi S. Thomas lect. 8. [3] E contra vero, si aqua esset summe frigida, esset naturaliter congelata. Videmus enim crescente frigore aquam gelari et indurari, cum tamen naturaliter sit fluida. Nec dici potest, quod gelu contingit in aqua aliquibus exhalationibus permixta, non in aqua pura. Contra enim est, tum quia mare est plenum istis exhalationibus, ratione quarum habet salsedinem, et tamen non congelatur; tum quia ad gelu non videntur conducere illæ exhalationes et concretiones terrestres, imo aqua quanto subtilior est et magis purificata et

[1] 9. sq.
[2] c. 8. (335 a 1).
[3] *Le* III. Ap. XLVII. n. 7.

tenuis, facilius congelatur. Frigus enim de se compressivum est partium fluidarum, quia fluidæ sunt magis coagulabiles, ergo remotis istis exhalationibus vel saltem imminutis, quando aqua subtilizatur per ignem et relinquitur ad gelu, melius congelabitur.

Quod vero *aqua* humidior sit quam aer, et consequenter in summo humida, deducitur tum ex effectu, quia ad sensum videtur res magis humectari et madefieri ab aqua quam ab aere; tum etiam, quia aqua est maxime terminabilis alienis terminis, ut docet Aristoteles 4. Meteorolog. textu 29. [1], lect. 7. apud D. Thomam [2], et in hoc 2. libro de Generat. textu 49. [3], hæc autem est definitio humidi, quod sit terminabile alienis terminis; tum quia aer magis exsiccativus est quam aqua. Videmus enim res humectatas ab aqua exsiccari ab aere, non e contra. Nec dici potest, quod aer exsiccat per accidens ratione exhalationum siccarum, quæ per illum sunt sparsæ. Etenim si aer ita esset humidus, non permitteret in se istas exhalationes siccas, sicut nec aqua illas permittit. Humiditas enim nimis excedens corrumperet exhalationes siccas humectando illas; ergo si aer non corrumpit eas, ideo est, quia non est ita humidus sicut aqua. Et similiter si aer exsiccat ratione caloris consumentis humidum, cur non etiam consumet humiditatem propriam, sicut viventia ratione caloris proprium humidum consumunt? Denique, pisces qui sunt in aquis, humidiores sunt quam volucres, quæ sunt in aere. Humor etiam phlegmaticus, qui correspondet aquæ, maxime humidus est inter omnia elementa.

Quodsi semel terra non habet summam siccitatem neque aqua summum frigus, restat, quod summam siccitatem attribuamus non aeri, qui satis humidus apparet, sed *igni*, *aeri* vero attribuamus frigus, et humiditatem in gradu excellenti, non in summo. Atque ita unum elementum, scilicet ignis habebit duas qualitates in summo, aliud vero sibi immediatum, scilicet aer neutram habebit in summo. Reliqua duo elementa habebunt alteram in summo, alteram in excellenti gradu, ut dictum est.

Utraque hæc sententia probabilis est, et in D. Thoma utraque habet fundamentum, ut vidimus, et utriusque argumentis facile responderi potest, ut inter arguendum insinuatum est. Cum enim elementa non videamus in sua totali puritate, sed inter hæc corpora, quibus facile admiscentur, non possumus ex sensu et experientia, sed solum discursu probabili rem hanc indagare.

Circa secundam difficultatem, scilicet an in elementis detur aliqua qualitas remissa contraria illi, quæ est in gradu excellenti, v. g. si in terra est frigus in excellenti gradu, sit aliquid caloris, respondetur hoc debere decidi iuxta opiniones iam relatas in præcedenti difficultate.

Nam qui tenent in elemento posse dari duas qualitates non in summo, consequenter tenentur asserere nihil de oppositis qualitatibus dari in eo, quia si darentur oppositæ qualitates, omnes quatuor qualitates essent in uno elemento, quod tamen est proprium mixti. Et præterea, etiamsi ponatur una qualitas in summo et alia in excellenti gradu, non poterit dari tertia qualitas in gradu remisso, tum quia ideo Aristoteles docet in hoc 2. libro textu

[1] c. 4. (381 b 29).
[2] *Le* III. Ap. CXXIII. n. 1.
[3] c. 8. (334 b 35).

25. [1] et 26. [2] facilius generari unum elementum ex suo symbolo quam ex dissymbolo, quia in elemento symbolo solum una qualitas debet corrumpi, in dissymbolo autem duæ, ergo si darentur in quolibet elemento tres qualitates, tot deberent corrumpi in symbolo quot in dissymbolo, nempe duæ contrariæ, altera in gradu excellenti, altera in remisso, licet in elemento dissymbolo intensius inveniantur qualitates corrumpendæ quam in symbolo. Imo omnia elementa essent symbola, quia in omnibus dabitur aliqua qualitas, in qua conveniat cum alio elemento, ubi autem est convenientia est symbolizatio. Nec obstat, quod conveniat in qualitate remissa, quia hoc non tollit convenientiam illam esse veram, ergo et veram symbolizationem. Quod tamen opposita sententia existimat non urgere, quia elementa symbola, ut seq. art. dicetur, consistunt in hoc, quod sint similia, non quomodocumque, sed in qualitate aliqua prædominante, non in qualitate remissa. Quam sententiam defendit Rubio hic tract. de Primis Qualitatibus q. 9. n. 146., Carmel. disp. 10. q. 5. art. 2. et alii.

Opposita sententia a plerisque defenditur, de qua videri possunt Conimbric. libro 2. de Generat. cap. 3. q. 5., Astudillo q. 4. et alii. Et revera habet fundamenta satis efficacia, quia corpus, quod est capax unius contrarii, est capax alterius. Nam etiam elementum habens aliquam qualitatem in summo potest aliquid recipere de opposita saltem via corruptionis, ut cum aqua amittit aliquid de frigiditate et calorem admittit. Ergo si in statu naturali postulat aliquam qualitatem non in summo, etiam in eodem statu erit capax oppositæ in gradu remisso. Nec potest dici, quod non habet de facto talem qualitatem remissam, ne diminuat aliquid de illa qualitate, quam habet in summo. Nam si ignis v. g. haberet aliquid de humiditate, etiam propter eam calor diminueretur, et aqua habens summam frigiditatem, si haberet aliquid siccitatis oppositæ humiditati, semper esset congelata et non fluida.

Sed contra est, quia activitas caloris non remittitur nisi per suum contrarium, illa autem humiditas parva et remissa nihil obest calori, nisi aliquid tollat de siccitate debita igni. Nam si nihil tollit, remanet tota dispositio naturalis ignis. Non tollit autem de siccitate debita, quia si ignis petit siccitatem citra summum, v. g. ut sex, quod habeat humiditatem ut duo, nihil tollit de gradu ut sex. Si autem de illo tolleret, impediret rationem ignis, non quia esset contra calorem, sed quia contra siccitatem debitam. Aqua autem non congelatur ob siccitatem nativam, quam habet in gradu remisso, sed ob admixtam et extraneam, quæ facit quasi glutinosam materiam et consequenter congelationem. Denique, si elementum habens qualitatem in gradu excellenti, v. g. ignis siccitatem ut sex, non haberet oppositam qualitatem in gradu remisso, posset illa siccitas crescere usque ad octo in instanti, siquidem caret contrario. Non sufficit autem ad successionem motus ipsa latitudo intensionis, sed etiam requiritur contrarietas vincenda, ut patet in luce, quæ admittit latitudinem intensionis, et tamen fit in instanti, quia caret contrario.

Unde aliqui oppositæ sententiæ dicunt, quod solum ab extrinseco ille motus erit successivus propter resistentiam formæ substantialis, quæ non potest corrumpi, nisi dispositiones aliæ introducantur, quæ per motum debent fieri. Sed hoc est, quod ista sententia conatur inferre tamquam inconveniens, quia si non est resistentia, non erit successio in introducenda dispositione, nec ab intrinseco motus erit successivus, sed per accidens.

Quare utraque sententia (ut diximus) eam habet probabilitatem, quam sententia relata in prima difficultate, et iuxta illas altera defendenda est ex istis.

[1] c. 4. (331 a 23).
[2] l. c. b 6.

Articulus IV.

QUOMODO DETUR TRANSITUS DE UNO ELEMENTO AD ALIUD, TAM IN SYMBOLIS QUAM IN DISSYMBOLIS.

Duo sunt supponenda, et in duobus aliis est difficultas. *Primum*, quod SUPPONIMUS, est, quod elementa illa dicuntur symbola, quæ habent convenientiam in aliqua qualitate, dissymbola vero, quæ non habent, ex Aristotele in hoc 2. libro textu 25. [1] Intelligitur autem, quod habeant convenientiam in aliqua qualitate prædominante. Nam si solum conveniunt in aliqua qualitate remissa, in aliis vero intensis disconveniunt, maior erit disconvenientia quam convenientia, et ita simpliciter dicentur esse dissymbola et disconvenientia et secundum quid convenientia. *Secundo*, est certum, quod tam symbola quam dissymbola elementa possunt ad invicem transmutari unum in aliud, sive mediate sive immediate, siquidem habent materiam communem et capacem omnium illarum formarum.

DIFFICULTAS vero prima est, an unum elementum immediate possit transire in quodlibet aliud, an vero prius debeat transire in aliquod mixtum vel saltem in elementum magis symbolum quam in magis dissymbolum.

Et ratio dubitandi est, quia terra et aqua v. g. non possunt transire ad invicem, nisi prius utraque qualitas, aquæ v. g., remittatur. Ut enim corrumpatur, prius debent qualitates remitti, cum paulatim et successive destruantur. Cum ergo remittitur frigiditas et humiditas aquæ, prius pervenitur ad gradum ut quatuor per introductionem caloris et siccitatis, quam perveniatur ad calorem ut octo destruendo totam frigiditatem. Ergo in illo puncto, in quo miscentur omnes illæ quatuor qualitates, generatur mixtum, antequam transeatur ad contrarium elementum, siquidem remittentibus se illis qualitatibus oppositæ quoque introducuntur ut remissæ et temperatæ, et consequenter ut deserviunt ad mixtum.

Secunda ratio dubitandi, quia non potest fieri immediatus transitus de uno elemento ad aliud, etiam inter elementa symbola, ergo a fortiori neque inter dissymbola. Antecedens patet, quia inter terram et ignem v. g., quæ sunt symbola in siccitate, requiritur, quod illa densitas terræ transeat in magnam raritatem, quod non potest fieri immediate, siquidem prius debet attingere eam raritatem, quæ est in aqua, quam eam, quæ est in igne, quia maior est. Inter elementa autem dissymbola, ut ignem et aquam, aqua calefacta non transit in ignem nisi prius attenuata et resoluta in vapores, atque adeo prius transeundo in aerem. Horum ratio est, quia de extremo ad extremum non fit transitus in qualitatibus nisi per medium. Ergo cum elementa dissymbola sint extrema, non fit in eis transitus nisi per aliquod medium,

[1] c. 4. (331 a 23, 33, b 3).

præsertim secundum densitatem et raritatem.

Secunda vero difficultas nascitur ex priori, quomodo dixerit Philosophus in hoc 2. libro textu 25. [1], quod facilior est transitus inter elementa symbola quam dissymbola. Contra enim est, quia hæc transmutatio fundatur in contrarietate elementorum ad invicem et activitate transmutantis. Sed inter dissymbola est maior contrarietas, cum contrarientur secundum duplicem qualitatem, et consequenter duplici activitate agant. Ergo non minus convertetur elementum dissymbolum quam symbolum, quia si in hoc una tantum qualitas agit, in illo duplex, et aliquando est maior activitas, ut cum ignis agit in aquam per calorem, qui maxime activus est; facilius ergo convertetur aqua in ignem quam in aerem. Et sic experientia videmus, quod guttæ aquæ iniectæ in ignem facilius convertuntur quam parvæ particulæ terræ, et tamen terra est symbola igni.

NIHILOMINUS AD PRIMAM DIFFICULTATEM RESPONDETUR **ex quolibet elemento posse immediate generari aliud, et non solum mediate.**

Aliqui oppositum sentiunt, *tum* generaliter de quolibet elemento, ut aliqui apud Toletum in hoc libro q. 8., *tum* specialiter de elementis dissymbolis, ut Rubio 2. de Generat. tract. de Mutua Generat. Elementorum q. 1. cum aliis, quos citat. Nostra tamen resolutio est expressa D. Thomæ hoc 2. libro lect. 4. *Prosequitur* [2], ubi concludit: « Universaliter manifestum est, quod quodlibet elementum ex quolibet generatur ». Et hæc ipsa sunt verba Aristotelis ibidem textu 24. [3] Nec sufficit dicere, quod quodlibet elementum ex quolibet generari possit mediate, non tamen necesse est, quod immediate generari possit ex quolibet. Hoc, inquam, non sufficit, quia hac ratione etiam dici potest, quod quodlibet mixtum quantumcumque perfectum saltem mediate potest generari ex quolibet, et tamen non dicimus, quod homo potest fieri ex lapide. Nec tamen nos dicimus semper ita contingere, quod ex quolibet elemento fiat aliud immediate, sed quod potest ita fieri, neque ex vi suæ dispositionis repugnat. Atque ita non se habet sicut animalia, quæ naturaliter ad sui transmutationem exigunt transire per diversas formas et generationes, ut advertit S. Thomas q. 3. de Potentia art. 9. [4] Hoc enim elementa non exigunt ex natura sua, sed potest immediate fieri transitus de uno elemento ad aliud, nisi per accidens ex debilitate agentis aut ex alio impedimento oppositum contingat, sed ex se potest esse tanta activitas elementi supra aliud, quod immediate illud in se convertat, sicut si in maximum ignem iniciatur gutta aquæ.

ET RATIO EST, quia elementa etiam dissymbola non habent qualitates ita consistentes in proportione, quod ea convenientia et proportione remota amittant formam suam, sicut in viventibus, sed habent pro dispositione qualitatem in tali intensione, quod etiam si removeatur ab illa, non statim amittant formam substantialem, sed potest a contraria qualitate intensio alterari, quousque generetur aliud elementum contrarium, sicut patet in aqua, quæ retinet formam elementi, etiamsi nimium calefiat aut evaporetur, quousque tota resolvatur in aliud elementum. Ergo non est necessarium, quod in transitu de una qualitate extrema ad aliam per qualitatem remissam fiat amissio formæ elementalis et acquiratur forma mixti vel alterius elementi symboli, sed potest conservari forma elementi, etiam amittendo de qualitate propria et acquirendo de contraria, quousque elementum contrarium sit genitum. Nam tota illa remissio qualitatum non ponitur in elemento in tali temperamento, sicut requiritur ad mixtum, sed in illo, in quo adhuc compatitur elementum via corruptionis, ut magis explicabitur solvendo opposita argumenta.

Et hæc est ratio Aristotelis et Divi Thomæ, ubi supra, quod quia omnia elementa habent contrarietatem ad invicem, ideo quodlibet elementum potest generari ex quolibet immediate, quia ratione huius contrarietatis potest una qualitas ita continuate agere in aliam, quod vincat illam totaliter et generet elementum sibi simile. Et licet contrariæ qualitates ad invicem agendo repatiantur, non tamen semper prorumpunt in aliquod temperamentum permanenter factum, sicut requiritur ad mixtum, sed una ex qualitatibus, quæ activior est, continuat actionem in elementum et tandem vincit illud.

AD SECUNDAM DIFFICULTATEM RESPONDETUR, **quod per se loquendo et ex natura rei, est facilior transitus inter elementa symbola, licet per accidens possit oppositum contingere.**

Quod explicatur dupliciter: Primo, quia elementa symbola non solum habent maiorem convenientiam in ipsis qualitatibus primis, sed etiam in aliis, quæ iuvant ad modum habendi illas, sicut aer non solum convenit cum igne in calore, sed etiam in raritate, ratione cuius facilius recipit impressionem ignis quam aqua, imo quam aliud elementum etiam symbolum, ut terra.

Secundo, id explicatur ratione ipsius contrarietatis inter qualitates primas, quia licet in elementis dissymbolis pugnent duæ contrariæ qualitates contra duas, in symbolis vero una tantum, tamen non æqualis activitatis sunt illæ duæ, neque ita facile utraque operatur, sicut quando sola una qualitas alteri contrariatur, sicut ignis contrariatur aquæ secundum calorem et siccitatem. Sed difficilius siccitas ignis tollit humiditatem aquæ quam humiditatem aeris, tum quia humiditas aeris est rarior et sic minus resistens; tum quia magis iuvari potest siccitas ignis a calore sibi coniuncto respectu aeris quam respectu aquæ, cum in aqua occupetur utraque qualitas circa suum oppositum in gradu summo aut excellenti, in aere vero solum occupatur circa unam et ideo iuvari potest ab altera in sui introductione, nam etiam calor coniunctus siccitati ad ipsam siccitatem citius introducendam iuvat; tum denique quia siccitas non ita activa est sicut calor, et ideo lentiori modo agit in humiditatem quam calor in frigus. Itaque duæ qualitates quando utraque habet suum contrarium, in quod agat, non ita se iuvant ad invicem, sicut quando una tantum qualitas est corrumpenda. Nec tamen semper ista facilitas transmutandi elementum symbolum æque reperitur, sed potest aliquando impediri, vel propter maiorem densitatem vel propter minorem activitatem qualitatis symbolæ. Nam terra v. g. licet sit magis symbola cum igne ratione siccitatis quam cum aere, difficilius tamen transmutat in se ignem quam ignis terram, vel etiam quam ipse aer aut aqua terram transmutent, quia siccitas terræ parum est activa et eius etiam densitas difficilius generatur.

AD RATIONES DUBITANDI PRO PRIMA DIFFICULTATE. Ad primam respondetur, quod aliquando activi-

[1] c. 4. (331 a 23).
[2] *Le* III. Ap. XXXV. n. 2.
[3] c. 4. (331 a 20).
[4] ad 9. *Pa* IX. 49 a.

tas elementi agentis est tantum circa elementum, in quod agit, quod fortiorem imprimit qualitatem, quam requiratur ad temperamentum mixti, ut cum in magnum ignem inicitur gutta aquæ. Deinde dicitur, quod etiamsi paulatim remittantur qualitates unius elementi et introducantur oppositæ, non est necesse, quod statim corrumpatur et generetur mixtum, ut probatum est exemplo aquæ nimium ferventis, quæ tamen non habet calorem ut octo, et consequenter aliquid de frigore retinet, et similiter de humiditate et siccitate. Neque enim generatur mixtum ex quocumque qualitatum concursu, sed ex tali temperatura, quæ habeat modum permanentis, non mere transeuntis ad aliud elementum. Et sic elemento non conveniunt quatuor qualitates in suo naturali statu et ex propria natura, via autem corruptionis non repugnat.

Ad secundam respondetur similiter, quod elementa densiora cum rarefiant, possunt prius pervenire ad raritatem elementi medii quam extremi. Non tamen necesse est, quod amittant formam propriam et transeant in elementum medium, sed sub illa raritate possunt adhuc retinere formam suam, in statu tamen non naturali, sed via corruptionis; illam enim raritatem habent per modum transeuntis. Et sic argumentum non probat prius debere generari elementum medium, v. g. ex terra aerem quam ignem, sed prius debere accipere statum medium, sub forma tamen terræ attenuatæ per modum exhalationis aut quid simile et via corruptionis tendentis. Et similiter aqua attenuatur in vapores, qui tamen substantialiter sunt aqua, siquidem concrescente frigore aqua fiunt, et ita illa attenuatio nondum constituebat aerem, sed via corruptionis convertebat aquam.

Ad argumenta secundæ difficultatis respondetur ad primum, quod transmutatio fundatur in contrarietate requisita inter terminos in principio transmutationis, quatenus requiritur recessus a termino a quo et accessus ad terminum ad quem. Sed tamen facilitatio transmutationis fundatur in maiori convenientia, quatenus ponit minorem repugnantiam ex parte impedimentorum, quibus retardatur accessus ad terminum ad quem.

Ad secundum dicitur, quod licet sint in elementis dissymbolis duæ qualitates contrariæ contra alias duas, non tamen æquali activitate et modo, tum ex parte raritatis vel densitatis, tum ex eo, quod altera est minus activa, tum quia non se adiuvant mutuo, sicut quando una sola qualitas est vincenda; quod vero etiam in elementis symbolis non solum duæ, sed etiam omnes qualitates sunt corrumpendæ, id est per accidens propter desitionem subiecti, non propter contrarietatem qualitatum, quæ per se conducunt ad faciliorem vel difficiliorem transmutationem.

Ad ultimum dicitur non fieri æqualem comparationem inter particulam terræ et aquæ iniectam igni, quia ista densior est quam illa, sed si attenuetur particula terræ per exhalationem tanta tenuitate sicut aqua, facilius converteretur ab igne.

Quomodo vero ex duobus elementis possit vel non possit generari *aliud tertium*, non est difficultas tanti momenti. Nam per se et in quarto modo semper unum elementum generat sibi simile. Per accidens autem potest aliquando ex contrariis elementis unum tertium generari propter aliquod impedimentum generandi proprium, licet in elementis symbolis id aut vix aut numquam contingat, eo quod qualitas symbola unius intenditur ab alia symbola, non expellitur. Videatur

Aristoteles hic textu 29. [1] et D. Thomas lect. 4. [2], Mag. Bañez q. 3. et alii interpretes.

QUÆSTIO XI.

DE MIXTIS ET TEMPERAMENTO EORUM.

Articulus Primus.

QUÆ SINT MIXTA PERFECTA, QUÆ IMPERFECTA, ET QUOD TEMPERAMENTUM EORUM.

Mixta generaliter loquendo sunt ea corpora, quæ ex elementis fiunt tamquam ex simplicibus corporibus, atque ita omne corpus, quod non est elementum, sed ex elementis, dicitur mixtum quasi ex illis compositum; et aliud dicitur perfectum, aliud imperfectum. Quod multipliciter intelligi potest:

Primo, ratione diversorum graduum, sicut perfectiora sunt viventia non viventibus, et inter viventia sensitiva sunt perfectiora, et inter sensitiva datur etiam magna latitudo, secundum quod magis vel minus participant de sensibus.

Vel secundo dividi potest perfectio et imperfectio mixtorum, secundum quod magis vel minus elongantur a corpore simplici seu elementali, et sic ea, quæ pluribus corruptionibus indigent, ut resolvantur in elementa, perfectiora sunt, quia plus distant a potentialitate et imperfectione elementorum. Quæ vero immediate sunt resolubilia in ipsa elementa, imperfectiora mixta sunt, quia minus distant a simplicitate et potentialitate elementi. Et hac ratione mineralia et quædam aliæ impressiones meteorologicæ dicuntur mixta imperfecta, quia immediate vel quasi immediate sunt resolubilia in ipsa elementa; licet revera aliqua ex his meteoris substantialiter sint elementa, quia eorum substantia est vapor vel exhalatio, quæ substantialiter sunt terra et aqua attenuata, aliquando vero sunt composita ex duobus solum elementis vel tribus, ideoque hæc proprie dicuntur mixta imperfecta. De quo Mag. Bañez in libro 2. cap. 3. q. 1.

Denique, dicuntur mixta perfecta vel imperfecta ratione status, scilicet quod est in fieri et tendentia ad perfecti generationem, dicitur esse imperfectum ratione status, ut v. g. quando animalia generantur et prius transeunt per formas imperfectas, v. g. per formam embryonis ad formam equi; tunc enim dicitur animal esse in statu imperfecto et in via et tendentia. Et similiter cum ex elementis fit transitus in mixtum, dicitur esse imperfecte mixtum, quia est in fieri et tendentia.

Est autem commune mixtis, præsertim si perfecta sint, quod constent ex quatuor elementis, ut probat Aristoteles in hoc libro textu 49. [3], lect. 8. apud D. Thomam [4], et nos iam supra probavimus q. 6. de Mixtione [5]. Elementa autem non concurrunt ad mixtum nisi ut temperata et modificata, et consequenter ut corrupta, utpote non habentia illam intensionem qualitatum, quæ invenitur in ipsis mixtis secundum se. Quando autem non solum intensio illa qualitatis actu deest, sed nec radicaliter competit, quia non manet

[1] c. 4. (331 b 26).
[2] *Le* III. Ap. XXXVI. n. 6.
[3] c. 8. (334 b 31).
[4] *Le* III. Ap. XLVII. n. 7.
[5] art. 3. (701 a 35).

radix, quæ tam intensam qualitatem petat, tunc fit mixtum, quia fit alia substantia ab elementali, ex elementis tamen consurgens. Quod enim aliquando actu desit illa intensio, non constituit mixtum in actu, ut patet cum vehementer calefit, et tamen nondum amittit formam aquæ neque est mixtum in fieri, quia ex tali calefactione et remissione frigoris potest fieri transitus ad ignem.

Ex his nascitur DIFFICULTAS apud quosdam, *quidnam sit illud temperamentum, quod ad mixtorum constitutionem requiritur.*

Non quidem temperamentum **substantiale**. Nam hoc non est aliud quam ipsa forma substantialis mixti, quæ dici potest temperamentum ipsum, vel quia ex temperatis et modificatis elementis resultat, vel quia est radix et principium qualitatum temperatarum, et quæ sunt propriæ mixtorum. Quod vero ipsæ formæ substantiales mixtorum sint formaliter compositæ ex formis elementaribus, sicut aliqui dixerunt apud D. Thomam opusc. de Mixt. Element. [1] et in hoc 1. libro lect. 24. [2], iam supra [3] reiecimus q. 6.

Difficultas ergo solum esse potest de temperamento **accidentali**, an videlicet illa temperatio primarum qualitatum, qua mixtum ipsum componitur ex qualitatibus miscibilium, sit qualitas aliqua tertia distincta ab illis, vel solum ipsæ qualitates elementales ad mediocritatem redactæ. Nam *quidam* voluerunt formaliter in mixtis non intervenire quatuor primas qualitates, sed ex illis corruptis unam quasi simplicem ab illis distinctam resultare, quibus favere videtur Divus Thomas in hoc 1. libro lect. 24. [4] et opusc. de Mixt. Element. [5], ubi ponit, quod remissis qualitatibus elementalibus constituitur quædam qualitas media, quæ est propria mixti. *Alii* censent manere quidem quatuor illas qualitates formaliter in mixto, sicut dari experimur calorem et frigus in mixtis, v. g. in animalibus, et siccitatem et humiditatem (quod etiam fatetur D. Thomas 1. p. q. 76. art. 4. ad 4.), præter illas tamen inveniri aliam quintam qualitatem simplicem, quæ omnes attemperet et in proportionem reducat. Et certe aliquas qualitates mixtorum proprias inveniri præter qualitates primas ad medium redactas, negari non potest, ut sunt quædam occultæ virtutes herbarum aut lapidum, vis attractiva magnetis, potentia vitalis in viventibus et alia similia. Sed tamen ista sententia pro officio proportionandi qualitates primas ponit illam quintam qualitatem. *Alii* alias quasdam medias qualitates inveniunt inter calorem et frigus, inter siccitatem et humiditatem, quod fere non recedit a prima sententia. *Alii* denique sentiunt proportionem primarum qualitatum non esse aliud quam ipsas primas qualitates ad mediocritatem redactas et coniunctas sine alia nova qualitate superaddita vel proportionante istas vel virtualiter continente.

DE HIS OPINIONIBUS iam supra diximus q. 6. [6] Certe manere primas qualitates formaliter in mixtis nullatenus negari potest, cum illarum effectus manifeste videamus, v. g. calefacere et frigefacere, et insuper habere inter se istas qualitates mutuam actionem et passionem, siquidem mixta habent intra se principium corruptionis, quod non esset, si

[1] *Pa* XVI. 353.
[2] *Le* III. Ap. XX.
[3] art. 3. (702 a 23).
[4] l. c.
[5] *Pa* XVI. 354.
[6] art. 1. et 3.

intra se non haberent qualitates contrarias formaliter, eo quod una sola qualitas simplex non potest exercere contrarietatem, et consequenter corruptionem, quæ sine contrarietate non fit. *Requiritur ergo pluralitas qualitatum contrariarum* etiam in mixtis et viventibus, ut intra se habeant causam corruptionis.

Similiter non exigitur qualitas illa quinta vel media aut superaddita ad hoc præcise, ut illæ qualitates proportionentur et ad moderationem reducantur. Hoc enim superflue fieret per qualitatem superadditam, cum ipsæ primæ qualitates si remittantur, hoc ipso moderatæ et temperatæ maneant et mutuo se compatiantur in subiecto. Ergo illa qualitas superaddita neque est necessaria, ut illæ primæ qualitates reddantur moderatæ, nec ut compatiantur simul in subiecto. Nam hoc ipso, quod sunt in gradibus remissis, utrumque habent et reddunt subiectum, in quo inhærent, temperate dispositum. Nec potest afferri instantia de conceptu secundæ operationis intellectus, qui est distinctus a conceptibus primæ operationis, et probabile est, quod est quidam simplex conceptus formatus ex primis conceptibus apprehensivis. Sed hoc non obstat, quia in mixtis illa qualitas simplex non habet aliud officium speciale præter illam proportionem et moderationem primarum qualitatum, quas constat temperari hoc ipso, quod remittitur et diminuitur earum intensio. Ad istam autem remissionem non opus est qualitate superaddita, sed absentia gradus intensioris. At vero in intellectu secundum diversam combinationem conceptuum fit diversa repræsentatio, quæ utique diversam qualitatem requirit, et non solam diminutionem intensionis et graduum in conceptibus. Et si illa repræsentatio reducitur ad unitatem ex ipso modo repræsentandi, etiam unicum exigit conceptum et qualitatem, ideoque in secunda operatione intellectus seu in propositione mentali probabiliter ponitur novus quidam conceptus ad unitatem repræsentabilem reducens et distinctiore modo repræsentans quam simplices primæ operationis conceptus.

Denique, quod præter qualitates primas ad mediocritatem temperatas dentur *aliæ qualitates, quæ sunt propriæ mixtorum*, non quidem tollentes primas, sed supponentes et eis ut instrumentis utentes, manifestum est in exemplis adductis de virtutibus occultis et potentiis vitalibus, quæ licet ad constitutionem organi et exercitium suum exigant calorem aliasque qualitates, tamen illæ potentiæ sunt distinctæ a calore et frigore et similibus, utpote cum sint vitales potentiæ et actiones habeant vitales a calore et aliis qualitatibus distinctas, licet per illas tamquam per instrumenta ministratas, ut latius probabitur in libro 1. de Anima q. 2. et 3.

Quodsi dicas: Nam sanitas et morbi aliaque similia, quæ resultant ex convenienti dispositione primarum qualitatum, sunt qualitates superadditæ primis; ergo similiter in mixto erit qualitas superaddita illa, quæ proportionat et ad temperamentum reducit primas qualitates.

Respondetur, quod sanitas, ægritudo et pulchritudo et similia sunt qualitates distinctæ resultantes ex debita vel indebita proportione humorum, quia non solum faciunt ipsam mixturam primarum qualitatum moderando illas, ad hoc enim solum non requirebatur distincta qualitas, sed quia ultra illam mixturam qualitatum convenienter vel disconvenienter disponunt subiectum in ordine ad conservandum vel corrumpendum ipsam vitam vel proportionem debitam partium vel humorum.

Aliud est autem misceri qualitates in unam temperaturam et moderationem, aliud convenienter vel disconvenienter disponi in ordine ad subiectum, non solum secundum qualitates primas, sed etiam secundum vitales. Et huius signum est, quia istæ dispositiones sanitatis et ægritudinis non inveniuntur in omnibus mixtis, in quibus tamen invenitur mixtura qualitatum, sed solum in animalibus.

Articulus II.

QUID SIT TEMPERAMENTUM ÆQUALITATIS ET AD PONDUS, ET AN SIT DABILE.

Temperamentum in mixtis inventum dupliciter sumi potest: Uno modo pro temperamento secundum proportionem, alio modo pro temperamento omnino æquali. *Primum* vocari solet temperamentum secundum iustitiam seu secundum debitum seu exigentiam subiecti, quia tale est, quale exigit proportio subiecti. *Secundum* vocari solet temperamentum ad pondus, quia videlicet qualitates ita in æquilibrio miscentur, ut neutra excedat aliam, sed omnes in eodem gradu et pondere concurrant. Et ideo uno tantum modo reperiri potest, quia in indivisibili consistit. Primum vero multis modis reperiri potest iuxta diversam subiecti exigentiam et naturam. Unde diversis nominibus solet nominari. Aliquando enim dicitur temperamentum difforme simplex, scilicet quando una tantum qualitas prædominatur, reliquæ autem ad æqualitatem redactæ sunt, aliquando vero difforme compositum, scilicet quando duæ qualitates prædominantur et reliquæ in gradu æquali conveniunt, et in his potest esse magis et minus secundum infinitas combinationes, quia infinitis modis contingit variari temperamenta sicut et figuras.

Dari ergo temperamentum proportionale et iuxta exigentiam et debitum cuiuscumque subiecti certum est, quia multa mixta inveniuntur in statu sibi perfecto et connaturali, atque adeo tunc eis convenit temperamentum sibi connaturale et debitum.

Difficultas est, an detur temperamentum in omnimoda æqualitate seu æquilibrio et ad pondus, tum in qualitatibus primis, tum in qualitatibus motivis secundum locum, ut in gravitate et levitate.

Nam ex una parte non videtur repugnare, quod ipsa miscibilia seu qualitates sic refrangantur, quod tantum maneat de una quantum de alia, v. g. quod calor diminuatur ut quatuor, et frigus maneat etiam ut quatuor, aut de quolibet maneat gradus ut duo. In hoc enim nihil apparet repugnantiæ, præsertim quia hoc non repugnat ex parte subiecti, cum subiectum sit capax utriusque qualitatis contrariæ in gradu temperato et remisso; neque ex parte agentis, quia, si in aliquo corpore v. g. dominatur calor et humiditas, deinde ab aliquo sicco et frigido agatur in illud, ita ut paulatim remittatur de calido et humido et paulatim etiam crescat frigus et siccitas, debet necessario deveniri ad unum punctum, in quo omnia sint æqualia, alioquin non possent transire ad maiorem siccitatem et frigiditatem, nisi prius perveniendo ad æqualitatem. Ergo saltem pro aliquo tempore possibile est temperamentum ad pondus.

Confirmatur, quia tactus in homine est perfectissimus, ut docet Aristoteles 2. de Partibus Animal. cap. 16. [1] et D. Thomas 1. p. q. 91. art. 3.

[1] 660 a 12.

ad 1. Sed tactus solum sentit excellentiam tangibilium, ut dicit Aristoteles 2. de Anima textu 118. [1] Id enim sentit, in quo vincitur eius proportio et temperatura. Ergo oportet, quod tale sensorium habeat æqualitatem illarum qualitatum ad pondus. Nam si aliqua qualitas excederet in ea, non sentiretur excellentia talis qualitatis. Similiter temperamentum ad pondus est omnium perfectissimum, quia perfectissime distat ab extremis, scilicet a qualitatibus summe intensis. Ergo debetur alicui perfectissimo mixto, quale est homo, præsertim in suo perfectissimo statu, sicut fuit in statu innocentiæ vel erit in statu gloriæ vel fuit in Christo Domino, licet in rei veritate non secundum omnes partes conveniat animali seu viventi, quia partes aliæ sunt heterogeneæ et diversam temperiem atque mixturam postulantes.

Confirmatur auctoritate D. Thomæ, qui 1. p. q. 91. art. 1. in corpore et ad 3. docet, quod in homine est maxima æqualitas complexionis et elongatio a contrariis. Ergo est temperamentum æqualitatis ad pondus, quia hoc est maximæ æqualitatis.

Nihilominus dicendum est, **quod licet ex parte ipsius mixti non repugnet habere aliquod temperamentum ad pondus, repugnat tamen ex parte agentium naturalium et ex parte modi agendi, quia semper agunt secundum aliquam qualitatem prædominantem. Et multo magis id repugnat in viventibus, præsertim secundum omnes partes, quæ postulant diversa temperamenta.**

Plures sequuntur hanc sententiam, qui videri possunt in Cursu Carmel. disp. 12. quæst. unica § 3. et Bañez libro 2. cap. 7. quæst. unica. Et videtur esse manifeste D. Thomæ in 3. dist. 16. q. 1. art. 1. ad 4. [2], ubi inquit, « quod impossibile est, quod complexio perveniat ad tantam æqualitatem, quin alterum contrariorum prædominetur, quia alias non fieret mixtio, nisi unum ageret in alterum dominans ad medium reducendo, altero resistente. Et præcipue hoc oportet in corpore humano, quod calor operetur propter operationes animæ, quæ indigent calore ut instrumento, ut dicitur in 2. de Anima » [3].

Ratio autem est, quia licet elementa concurrant ad mixtum præbendo illi materiam unde fiat, tamen etiam aliquod illorum debet esse activius et prædominari efficienter in alterum; semper enim actio est a proportione maioris inæqualitatis. Ergo oportet, quod illud, quod est fortius, etiam vehementius imprimat suas qualitates, quia ex fortiori causa sequitur fortior et maior effectus. Et sic non erunt omnes qualitates æquales ad pondus hoc ipso, quod ad agendum requiritur excessus agentis super alia.

Nec potest hoc temperari dicendo, quod elementa magis activa possunt esse minoris quantitatis et densitatis, ea vero, quæ minus activa sunt, esse magis densa, et ita quod uni deest de intensione et activitate, recompensatur in alio per densitatem, sicque ad æqualitatem ponderis concurrunt. Sed contra hoc est, quia hoc toto posito adhuc impedietur actio, quæ semper est a proportione maioris inæqualitatis. Ergo si ad hoc, quod resultet æqualitas temperamenti ad pondus, supponitur æqualitas agendi in concurrentibus et agentibus, sive hoc fiat per illam recompensationem

[1] c. 11. (424 a 2).
[2] *Pa* VII. 174 b.
[3] c. 4. (416 a 13).

sive non, tollitur actio. Nec enim intelligendum est, quod unum ex miscibilibus se habeat pure passive et aliud active, sed utrumque active et contrarie concurrit et destruendo alterum. Ergo si supponuntur qualitates ad pondus libratæ in effectibus et in agentibus, quocumque modo id fuerit, impedient se in agendo, sive propter æqualitatem intrinsecam sive recompensatam in ipsis qualitatibus extrinsece.

Difficilius est, si dicatur posse fieri mixtum non per actionem ipsorum miscibilium inter se, sicut quando est vera mixtio, sed ab aliquo tertio, v. g. a cœlo vel alia causa universali, quæ efficaciam habeat temperandi ad pondus omnes qualitates elementorum ad mixtionem concurrentium. *Nihilominus* etiam in hoc currit ratio facta, quia cœlum non efficit mixtum, nisi ipsa elementa adiuvando et mediantibus qualitatibus talium elementorum, quæ in mixtis relucent. Ergo oportet, quod aliqua qualitas elementis sit vincens et prædominans, alias non resultaret actio. *Et ratio huius est*, quia cœlum non producit mixtum nisi interveniente motu et alteratione, quia est primum alterans, et consequenter ita imprimit in elementa, quod movet eorum qualitates, ut alterentur et alterent faciantque veram mixtionem. Ergo eodem modo requiritur, quod una qualitas superet et dominetur aliis, ut possit agere in illa etiam præsupposito motu cœli eas alterante. Ergo non possunt ita æqualiter temperari ad pondus, quod una qualitas maneat omnino æqualis alteri. Solum ergo poterit a Deo produci ista æqualitas ad pondus faciendo unum mixtum sine aliqua alteratione præcedente et mutua reactione miscibilium.

Secunda vero pars de viventibus manifesta est, quia partes heterogeneæ diversum exigunt temperamentum, sicut diversus gradus caloris debet esse in corde ad generandos spiritus quam in manu vel pede ad movendum. Et ossa sunt sicciora et duriora quam aliæ partes; ergo non possunt esse æqualiter temperatæ ad pondus, essent enim homogeneæ.

Neque dici potest, quod si una pars excedit in calore, alia excedit in frigore, et sic recompensando unam cum alia totum vivens redditur æqualis temperamenti. *Nam contra est*, quia hoc non est ponere temperamentum ad æqualitatem in quolibet membro, sed quodlibet esse inæquale alteri, reddi autem ipsum totum æquale secundum proportionem, præterquam quod calor semper debet vincere in animali, quia est principale instrumentum vitalium actionum.

Si vero dicatur, quod licet diversæ partes animalium diversum haberent temperamentum, tamen sensus tactus, qui per totum corpus est dispersus, habet temperamentum ad pondus, *contra est*, quia tactus non consistit in indivisibili temperamento, cum in quibusdam partibus efficacior sit et vividior quam in aliis, ut in extremitatibus digitorum, et consequenter in aliquibus habeat aliquam qualitatem magis prædominantem et minus ad æqualitatem redactam quam in aliis. Præterquam quod sensus tactus non reddit totum animal temperatum ad pondus, cum multæ aliæ qualitates restent dissimilaris temperamenti et diversarum qualitatum, in quibus habent aliquem excessum, sicut in corde debet esse maior calor quam in aliis partibus. Unde quod in sensu tactus temperentur ad æqualitatem, non facit, quod absolute illæ partes sint redactæ ad pondus, sed secundum quid, id est ut exigitur ad sensum tactus.

Quod vero addimus, non dari etiam qualitatem ad pondus in virtutibus motivis, eodem fere nititur fundamento, quia si daretur æqualitas ad pondus in virtutibus localiter motivis, istud corpus non posset moveri ad aliquem locum naturalem ex propriis principiis, et sic non esset corpus naturale, imo non haberet determinatum locum in universo, quia si esset in aliquo corpore æqualis levitas et gravitas ad pondus, tantum ageret una quantum alia, et sic si gravitas traheret deorsum, impediretur a levitate movente sursum. Unde nulla ageret, quia a proportione omnimodæ æqualitatis non datur actio, et ita non haberet locum determinatum, omnia enim loca gravium et levium sunt sursum vel deorsum, neutrum autem tali corpori competeret, impedientibus se gravitate et levitate. Nec potest dari locus medius, inter aerem et aquam v. g., quia cum inter ista duo non mediet aliquis locus in universo, sed sint sibi immediata, manifestum est, quod in universo non datur naturaliter locus pro aliquo corpore, quod in æquilibrio esset grave et leve. Quodsi a Deo fieret, vel non deberetur sibi locus naturalis in universo, sed æque bene esset ubicumque poneretur, sicut si aliqua pars cœli poneretur in hoc mundo inferiori, vel pertineret reductive ad duplex elementum, scilicet aquæ et aeris, et in quolibet inveniri posset sicut animalia, quæ vivunt in terra et in mari. Si autem dicatur, quod posset præponderare in illo corpore gravitas habendo maiorem densitatem vel levitas habendo plus caloris, qui activior est, licet in intensione essent pares, contra est, quia levitas petit raritatem, si oritur a calore, quia calor partes ipsas resolvit. Unde corpora magis spissa levia non sunt et aer inspissatus minus levis redditur. Ergo illa raritas impediret illam densitatem stante æqualitate levitatis et gravitatis, et similiter calor, qui est causa levitatis, mitigaret frigus, quod est causa gravitatis. Et licet calor sit activior frigore, id erit in genere alterandi, non in genere localiter movendi. Ergo ipsa æqualitas gravitatis et levitatis si est ad pondus, etiam concomitanter habet æqualitatem in aliis ad eas concurrentibus.

Ad primum a principio respondetur repugnare, quod qualitates illæ ita refrangantur ad æqualitatem, propter modum naturalem agendi unius in alteram per mutuam actionem et reactionem, quæ necessario supponit aliquam ex illis qualitatibus prædominari. Et sic non repugnat ex parte subiecti recipere illas qualitates in æquilibrio, si dentur, sed ex parte modi agendi naturalium agentium.

Ad instantiam positam de repugnantia respondetur, quod in illo casu, si pervenitur ad æqualitatem qualitatum per modum transeuntis, in nullo puncto cessabit actio, sicut in puncto reflexionis datur quies. Sed si immediate post detur actio et motus, necessario aliqua qualitas prædominabitur, et non erunt ad pondus. Quodsi instetur, quod potest esse, quod qualitates illæ sint æquales in intensione et gradibus, licet dissimiles in activitate, plus enim agent quatuor gradus caloris quam quatuor humiditatis, respondetur, quod hoc ipso, quod excedit una aliam in activitate, agit in illam et resolvet sicque reducet ad minorationem, et sic numquam manebit temperamentum in illa æqualitate graduum, nisi totaliter cesset actio, quod quidem pro aliquo puncto et quasi per modum transeuntis intelligi potest, sed permanenter per modum temperamenti dari non potest, cum actio alterativa id non permittat.

Ad confirmationem respondetur sensum tactus requirere proportionem non quidem æqualem ad pondus et quasi mathematicam, sed physicam et

secundum aliquam latitudinem, cum videamus in quibusdam partibus esse tactum vivaciorem quam in aliis, et in quibusdam animalibus plus, in aliis minus, quod non esset, si ad sensum tactus exigeretur mathematica et indivisibilis qualitatum proportio. Quod vero non sentiatur nisi excellentia tangibilium, verum est, sed ad hoc sufficit, quod excedat illam proportionem, quam habemus in tactu. Et sic argumentum convincit non omnes qualitates sentiri per tactum, sed tantum quæ excedunt illam proportionem tactus, quæ non est æqualitas ad pondus, sed secundum proportionem et excessus proportionis illius est, qui sentitur. Nec Philosophus in illo loco de Anima [1] dixit requiri omnimodam medietatem et æqualitatem ad tactum, sed sufficit proportionalis, et sic dixit « veluti medietate quadam existente », ubi particula *veluti* diminutiva est et a mathematico rigore temperans.

Ad id vero, quod additur, quod æqualitas ad pondus est perfectissima, respondetur, quod est perfectissima quasi mathematice et quantitative considerata, sed non physice et in ordine ad finem alterationis et motus, quia semper requirit qualitatem activam prædominantem, et sic perfectissimum temperamentum iudicandum est non ex perfectissima æqualitate, sed ex perfectissima convenientia ad finem mixti, qui est eius operatio et motus.

Ad secundam confirmationem respondetur, quod D. Thomas affirmat in homine esse maxime æqualitatem complexionis non æqualitate mathematica, sed physica, ut dictum est, et comparative ad alia animalia.

QUÆSTIO XII.

DE REPRODUCTIONE REI CORRUPTÆ.

Articulus Primus.

UTRUM REPUGNET REM CORRUPTAM ITERUM REPRODUCI.

Duæ extremæ sententiæ circa hoc inveniuntur. *Prima* fuit quorumdam antiquorum, qui dicebant post determinata tempora redire easdem omnino res, quæ iam desierant, quod Platoni plures attribuunt, ut videri potest apud S. Augustinum 12. de Civitat. cap. 13. [2] Ex scholasticis autem non defuerunt, qui censerent non esse omnino impossibile redire aliquid per naturam, quod fuerat corruptum, licet non omnia, quod probabile reputat Scotus in 4. dist. 43. q. 3. et alii. *Secunda* opinio fuit in alio extremo, quod nec per potentiam absolutam Dei potest reparari aliquid, quod totaliter fuerat corruptum. Et dicunt totaliter corruptum ad excipiendum hominem, qui quando moritur, non totaliter corrumpitur, sed manet eius anima et corpus, et solum unio dissolvitur. Ita Durandus in 4. dist. 48. q. 3. n. 1. et 17. et alii, quos citant Conimbric. 2. de Generat. cap. 11. q. 2. art. 1.

Similiter circa res successivas quidam existimant posse divinitus reproduci eundem numero motum et tempus, ut cum aliquibus sequuntur Conimbric. cit. q. 3. art. 2. *Alii* communiori sententia oppositum tenent, ut Mag. Bañez hic quæst. ultima concl. 2., Rubio [3], Sotus [4], Fer-

[1] c. 11. (424 a 2).
[2] Migne P. L. XLI. 359-62.
[3] 2. de Generat. tract. de Reprod. eiusdem rei secundum identitatem numericam q. 4. n. 50.
[4] 4. Phys. q. 4. art. 1. concl. 3.

rariensis [1] et alii, quos citant et sequuntur Carmel. disp. 13. q. 2.

Dico primo: **Quæcumque res permanens semel corrupta non potest naturaliter eadem numero redire, potest tamen supernaturaliter.**

De hoc secundo non est tanta difficultas, et potest videri D. Thomas Quodlib. 4. art. 5. [2] et 4. Contra Gent. cap. 81. Nam de homine est articulus fidei, quod idem numero resurget, et eadem ratio est de reliquis, etiamsi totaliter sint corrupta, *tum* quia in homine omnia accidentia corporalia totaliter pereunt, a quibus tamen dependet individuatio hominis, et ideo redire debent; *tum* quia si redit idem totum, quod perierat, cur non poterit redire pars, quæ perit, v. g. forma corruptibilis? *Tum* quia etiamsi res omnino annihiletur, nulla potest afferri implicatio, cur repugnet a Deo reproduci, siquidem re aliqua annihilata neque potentia Dei est diminuta neque actio eius immutata aut transacta sicut actio, quæ est motus in creatura. Quod vero ipse effectus sit annihilatus, non ponit illum in statu difficiliori, ut reproducatur, quam antea erat, ut produceretur, quando erat nihil. Ergo non est aliqua implicatio in reproductione respectu potentiæ divinæ licet sit respectu potentiæ creatæ, quæ agit per actionem limitatam et per motum transactum, quæ redire non possunt, et ideo neque effectus idem numero, ut statim dicemus.

Prima vero pars conclusionis etiam est communis sententia, quam tenet S. Thomas locis supra cit. Et sumitur ex Aristotele in cap. de Oppositis [3], ubi inquit, « quod a privatione ad habitum non datur regressus ». Et 5. Phys. textu 37. [4] inquit « non posse redire eandem numero sanitatem ». Sequuntur communiter auctores, qui videri possunt in Cursu Carmel. hic disp. 13. q. 1. et apud Conimbric. cap. 11. q. 1. art. 3.

Aliqui existimant hoc fieri non posse, quia determinatio causæ ad hunc singularem effectum potius quam ad alium pertinet ad causam primam, quæ indifferentiam causæ secundæ erga singulares actiones et effectus tollit ac determinat. Et quia postquam Deus determinavit ad hanc actionem numero, non amplius ad eam determinat, ideo non ampius redit ista actio numero, et consequenter neque iste effectus numero, quia dependet a tali numero actione. Sed restat istis auctoribus ostendere an illa denegatio determinationis divinæ sit indebita causis secundis ex principiis naturæ earum vel ex sola Dei voluntate. Si hoc secundum, ergo ex sola natura rei non repugnat idem numero redire, quod est incidere in opinionem Scoti, siquidem ad solam Dei voluntatem reducitur, quod denegetur talis concursus. Si primum, restat ostendere, ex quonam principio naturæ sit indebita talis determinatio semel data.

Quapropter *convenimus* cum hac sententia (in hoc enim est sententia communis), quod ut aliquid semel corruptum redeat idem numero, requiritur, quod redeat etiam eadem numero actio, quæ illam produxit, siquidem singularitas et unitas rei in facto esse, quando fit in rerum natura, dependet a singularitate et unitate actionis. Actio enim importat rem ipsam in fieri et tendentiam ad esse. Unde si fieri est diversum, non potest factum esse et terminus esse

[1] 4. Contra Gent. c. 81. (*Le* XV. 256. n. V).
[2] *Pa* IX. 510 b.
[3] Categ. c. 10. (13 a 33).
[4] c. 4. (228 a 9).

idem, nisi actio diversa talis eminentiæ sit, quod ex omni parte contineat totum, quod est in altera actione etiam individualiter, quod solum invenitur in actione divina respectu creatæ. Et hac ratione probavimus in q. 10. Phys. [1], non posse eundem effectum procedere a duplici causa totali creata, quia nec potest eadem actio emanare a duplici causa creata, nec actio unius totaliter et omni modo continere actionem alterius, etiam quoad individuationem, propter limitationem actionis singularis creatæ. Atque ita, quod redeat eadem actio numero, a qua dependet unitas singularis istius effectus in suo fieri seu quotiescumque fit vel est, quia redit eadem actio formalis creata, per quam primo effecta est, vel quia redit eadem actio eminentialiter, id est illa actio, quæ eminenter continet totam actionem, qua res illa facta est, etiam in quantum singularis est. Et hoc dicimus non posse inveniri in aliqua actione creata, sed solum in divina, quia non potest aliqua actio creata, cum limitata sit, continere omnia principia individuantia alterius actionis, scilicet eandem materiam sub eadem signatione, accidentibus ac tempore, a quibus omnibus dependet individuatio actionis, et consequenter effectus eius ut producti. Quæ tamen omnia subsunt actioni divinæ, quia unica actione tendit in omnes effectus, non vero pro quolibet effectu habet suam distinctam actionem; et ita quia etiam cessante effectu non cessat actio Dei, eo quod etiam antequam effectus producuntur in tempore, erat actio Dei æterna, quia non distinguitur ab eius substantia, ideo potest Deus id, quod desiit, reproducere, quia semper manet eadem actio Dei, qua produxit.

Et hæc est ratio S. Thomæ in 2. dist. 1. q. 1. art. 4. ad 3. [2], ubi inquit, « quod Deus non habet operationem determinatam ad aliquem effectum, imo una sola operatione potest omnes effectus, quos vult, producere. Unde eundem effectum specie, quem natura producit, potest Deus sine natura operante facere ». At vero quod actio creata formalis, quæ præteriit, redeat eadem numero, fieri non potest, non solum quia Deus non vult præbere eundem numero concursum, quem antea præbuit, sed quia illa actio, quæ præteriit, non potest eadem numero redire, nisi redeat idem numero tempus seu motus, a cuius continuitate et unitate dependet unitas illius actionis, quæ desiit esse et ipsa desitione discontinuata est. Non potest autem idem motus et idem tempus numero postquam præteriit redire, sive sit tempus continuum sive discretum aut spirituale, ut seq. concl. dicemus, a qua dependet veritas istius.

Dico secundo: **Neque per potentiam absolutam potest res successiva semel transacta iterum reproduci; et idem est de quibuscumque actionibus, quæ fiunt aut dependent ab aliquo motu.**

Hæc sententia est expressa Divi Thomæ Quodlib. 4. art. 5. [3], et communiter sequuntur auctores supra relati. Et præcipuum fundamentum sumitur ex doctrina D. Thomæ cit. loco, quia si res successiva semel transacta reproducetur, erit et non erit idem numero, et correspondebit eidem tempori imaginario et non correspondebit, habebit prius et posterius respectu eiusdem, et denique erit successivum fluens et non fluens, sed permanens. Quæ omnia manifeste implicant.

[1] art. 5. (215 b 44, 220 b 31).
[2] *Pa* VI. 390 a.
[3] *Pa* X. 510 b.

Quod autem sequantur, probatur, quia si motus hesternus hodie reproducitur, ergo est idem numero, qui fuit heri et qui fuit hodie, vel ergo est unum per continuitatem, vel per identitatem. *Non per continuitatem*, quia motus hesternus et hodiernus interrupti sunt per cessationem talis motus, ut supponitur, siquidem iam ille motus transivit et cessavit. *Non per identitatem*, quia identitas magis exigit unitatem et magis opponitur interruptioni quam continuitas. Ergo si interrumpitur et dividitur motus, non poterit esse idem numero, sed interrumpitur per intermediam quietem vel cessationem. Ergo implicat, quod sit unus per identitatem, qui transivit heri et qui hodie reproducitur; unum enim et divisum seu interruptum contradictorie opponuntur. Motus autem et tempus cessatione interrumpuntur et dividuntur, sicut superficies quantitatis interposito aliquo corpore medio dividitur, et non remanet una seu indivisa.

Nec obstat dicere, quod habeat easdem partes motus hodie et heri. Nam contra est, quia habendo easdem partes simul habet divisionem et interruptionem in illis, quia illæ partes transierunt et interruptæ sunt cessatione intermedia, et tamen per reproductionem fit unum et idem, quod est non esse interruptum, sed indivisum; ipsa enim interruptio facit divisionem seu potius est divisio in successione.

Secunda et tertia implicatio probatur, quia si tempus præteritum, v. g. hora immediate præterita, postquam est præterita, reproduceretur, vel sic reproducta faceret maius tempus vel omnino idem. *Si omnino idem*, ergo esset permanens et non fluens, et sic non corresponderet diverso tempori imaginario, quod repugnat et est contra ipsam rationem temporis, cuius essentia consistit in hoc, quod positive faciat id, quod tempus imaginarium negative. Si autem tempore imaginario transeunte tempus positivum non transit, sed est idem numero hora præterita et quæ modo est, ergo manet res permanens et non successiva quod est contra essentiam temporis. Et hoc patet, quia tempus non fluit nisi desinente una parte et incipiente alia; componitur enim ex futuro, præterito et præsenti. Si autem reproduceretur idem tempus præteritum, non constaret ex præterito et præsenti, sed solum ex præsenti; præteritum enim fit præsens, et sic non flueret per desitionem unius partis et accessionem alterius, sed staret in eodem. Quare identitas temporis reproducta contradicit successioni et fluxui temporis, atque adeo eius essentiæ et quidditati.

Si autem tempus hesternum seu hora immediate præterita reproducta *faceret maius* et superadderetur ad præteritam, ergo iam non idem tempus, quia idem respectu eiusdem non facit maius, et sic erit idem tempus et non idem. Et præsertim, quia idem tempus positivum non potest correspondere durationi imaginariæ hesternæ et hodiernæ, quia si corresponderet utrique, faceret additionem, quia aliquid maius posset mensurari per illud tempus sic correspondens utrique, quam si uni tantum durationi corresponderet. Si autem utrique non correspondet, non erit idem tempus heri præteritum et hodie reproductum.

Nec valet dicere, quod tempus verum et positivum potest coexistere diversis partibus temporis imaginarii, eo quod hæc coexistentia non est per aliquem realem modum, sed per comparationem intellectus; quod non currit in corpore posito in duplici loco adæquato, quia debet existere per diversa ubi et per diversas præsentias, quibus in spatio ponitur.

Contra enim est, quia, sive ista coexistentia temporis fiat per modum superadditum sive non, tamen constat, quod duratio positiva, quæ correspondet tanto tempori imaginario, non potest fundare correspondentiam alteri tempori imaginario, quia idem non potest esse distans a se et additum sibi. Tempus autem imaginarium hodie et heri est distans negative. Ergo non potest sine distantia positiva repleri, sicut nec distantia localis sine novo corpore. Ergo tempus positivum, quod replevit tempus imaginarium hesternum, non potest replere hodiernum sine distantia positiva sui, sicut tempus imaginarium distans est; distantia autem positiva cum identitate omnimoda implicat.

Si INQUIRAS de tempore angelico, an possit a Deo reproduci cum a motu non dependeat, respondetur, quod licet non dependeat a motu corporeo, includit tamen prius et posterius in actibus, licet quilibet actus in se sit indivisibilis, ideoque necessario exigit componi ex transitu unius et adventu alterius; hoc autem destruitur, si idem reproducitur, sicque eadem ratio currit ac de tempore successivo non discreto.

SOLVUNTUR ARGUMENTA.

Contra primam conclusionem arguitur: Quia tota ratio, propter quam diximus non posse idem numero reparari per naturam, est, quia non potest eadem numero actio redire semel extincta. Contra quod fit instantia prima: Quia non repugnat per diversam actionem conservari idem numero effectus, qui per aliam factus est, sicut calor factus per hunc ignem potest conservari per alium, et per eundem motum cœli continuum conservatur hodie idem homo vel lapis, qui heri conservabatur, et tamen pars motus cœli, quæ est hodie, non fuit heri. Ergo non repugnat per diversas actiones vel diversas partes actionis eundem effectum numero attingi et consequenter reproduci, si destruatur.

Secunda, quia si ista ratio aliquid probat, etiam probaret Deum non posse idem numero reparare, eo quod actio Dei ut passive immutans etiam transit, v. g. actio, qua factus est Adam, vel actio, qua infusa est gratia iam perdita, et quicumque concursus Dei semel datus statim transit. Ergo æque probat illa ratio de causis naturalibus, quod non possint idem numero reproducere, atque de Deo.

Confirmatur, quia stante eodem efficiente et eadem numero materia et quantitate aliisque accidentibus manent eadem principia individuantia; ergo poterit idem individuum reproduci. Nam quod sit diversum tempus, non refert, quia tempus non est principium individuans intrinsecum, sed extrinsecum.

Nec desunt aliqua *exempla* id suadentia, ut cum ex una aqua plures fiunt et iterum congregantur, idem totum fit, quod antea erat, et cum auricula vel nasus præcisus unitur iterum animali, manet eadem pars viva, quæ ante. Ergo idem numero reparari potest.

RESPONDETUR ad primam instantiam, quod idem effectus numero potest a diversis numero actionibus conservari conservatione extrinseca, non intrinseca. Vocamus conservationem extrinsecam, quæ fit per remotionem contrariorum et applicationem convenientium extrinsecorum, intrinsecam vero, quæ fit per effluxum ab aliqua causa, sicut lux conservatur a luminoso, calor vero conservatur fovendo illum et applicando materiam convenientem et removendo contraria. Id ergo, quod conservatur per effluxum ab aliqua causa, si mutetur actio influens, non manebit idem numero effectus, quia

est eadem ratio de ista actione sic continuante atque de prima producente. Si vero conservatio sumatur secundum extrinseca, potest conservari idem numero effectus per diversam actionem, quia per illam non procedit effectus neque dimanat a causa, sed solum ea, quæ extrinseca sunt, illi applicantur vel ab ea removentur, quod non variat entitatem individuam. Si autem res semel perit, ut reproducatur, non sufficit causa conservans per extrinseca, sed per influxum dans esse de novo. Quod vero eadem actio continuata conservet eandem rem numero, cum tamen actio illa habeat diversas partes, ideo est, quia etiam res conservata habet durationem unam continuative et secundum diversas partes, non indivisibiliter unam.

Ad secundam instantiam respondetur, quod actio Dei passive sumpta et concursus ad extra, qui subiectatur in creatura, perit peeunte effectu, sed quia restat actio, quæ se tenet ex parte Dei, in qua continetur eminenter res illa, quæ periit, et concursus, quo facta est, et omnis alia actio causæ creatæ, etiam quoad individuationem, ideo potest eundem effectum numero causæ creatæ se solo producere et etiam reproducere, quod causa creata non potest.

Ad confirmationem respondetur, quod ex eodem agente et materia sub diversis circumstantiis præsertim temporis, non potest produci idem effectus numero. Licet enim tempus sit extrinsecum ipsi individuo in facto esse, non tamen ipsi individuo in fieri et actioni, qua fit et producitur, quatenus fit per actionem, quæ est mutatio. Tempus autem fundatur in motu seu mutatione, et secundum unitatem vel discontinuitatem motus datur unitas et discontinuatio temporis. Et ita cum in præsenti agatur de reproductione eiusdem individui, quod pertinet ad fieri et ad actionem, optime ex diversitate temporis colligitur diversa actio creata seu mutatio, ex diversa autem actione diversitas effectus producti.

Ad exempla autem, quæ afferuntur, respondetur, quod in illa divisione aquæ, si redit idem individuum, ideo est, quia mansit tota entitas partium eis sub diversa terminatione, unde potest iterum coniungi et fieri individuum entitative, sed non terminative. Sub diversa enim terminatione seu modo quantitatis ponitur, et ita terminatio quantitatis penes diversas partes semel amissa non redit, entitas autem modo divisa et iterum coniuncta redit, quia simpliciter non perierat manentibus partibus eius divisis, et solum variatur terminatio et unio partium, quæ non variat essentialiter individuum. Sed melius dicitur diversum individuum aquæ fieri quando iterum coniunguntur partes illæ diversæ, præsertim si in partes notabiles totaliter sit divisum, ita ut prior individuatio substantialis amissa fuerit, hæc enim reparari non potest. Si autem mansit maior pars integra et solum parvæ particulæ divisæ sunt et iterum unitæ, currit prima solutio. In secundo autem exemplo non amittitur individuatio totius, eo quod solum modica quædam pars fuit abscissa, et ideo non mirum quod maneat idem individuum. Non tamen manet eadem pars, quæ de novo unitur in ratione partis et terminationis, sed est nova auricula vel nasus, si omnino præcisus fuerat, quia tunc facta præcisione non mansit illa particula informata anima nec sub eadem quantitate. Unde si de novo informatur naturaliter, nova pars facta est. Secus si supernaturaliter restitueretur, ut cum Dominus restituit auriculam Malcho; tunc enim id fit per actionem divinam, quæ continet eundem numero effectum, qui

amissus fuerat, quoad omnia, quod non continet agens naturale, ut dictum est.

Secundo arguitur contra secundam conclusionem: Quia non minus in potentia Dei continetur eadem actio et motus successivus, quo aliqua res fuit producta, quam res ipsa, quæ fuit producta et iterum corrupta, siquidem utrumque est effectus Dei et ab eo participatur. Ergo si res semel facta et corrupta reproduci potest, etiam actio et motus successivus, qui præterierat.

Confirmatur, quia potest Deus actionem instantaneam præteritam reproducere, v. g. illuminationem, quia hæc cum instantanea sit, non dependet a successione temporis magis quam res ipsa permanens. Ergo similiter non repugnabit actionem successivam iam præteritam reproducere, nec enim videtur esse dispar ratio.

Confirmatur secundo, quia si motus non potest reproduci, maxime propter dependentiam a tempore, hæc autem dependentia vel est a tempore reali vel ab imaginario. Si a reali, est petere principium, quia hoc tempus essentialiter est ipsemet motus, et sic repugnare reproductionem motus propter tempus est repugnare reproduci motum propter motum. Si ab imaginario, præterquam quod hoc tempus est aliquid fictum, a quo non pendet per se ens reale, etiam adhuc instatur, quia sicut albedo, quæ intrinsece individuatur ab hoc subiecto, potest manere separata ab illo retinendo ordinem ad illud, ita non repugnabit manere hoc tempus reale et verum in alio tempore imaginario, cum ordine tamen ad imaginarium præteritum.

Respondetur Deum continere illam actionem et motum in sua omnipotentia iuxta modum et naturam eius, id est ut dependentem intrinsece in sui unitate a continuitate temporis, quam dependentiam non habet unitas rei permanentis et ideo ista reproduci potest eadem numero, non prima.

Instabis: Ergo aliquid est redditum impossibile omnipotentiæ Dei, et cum omnipotentia requirat necessario possibilitatem cuiuscumque creaturæ, reddita una impossibili, mutaretur tota potentia Dei. Consequentia patet, quia iste motus et ista actio erat possibilis produci, illa vero transeunte iam non est amplius possibilis, ergo redditur illa creatura impossibilis. *Respondetur* nihil esse immutatum de omnipotentia Dei nec de possibilitate creaturæ, quia ille motus numero sic erat possibilis pro illo tempore et impossibilis pro aliis, postquam transivit, et ita eodem modo se habet nunc sicut antea, nec novam impossibilitatem acquirit, sed nunc est possibilis pro illo tempore, quo fuit, et impossibilis pro alio, quod etiam habuit ab initio. Quod non currit in re permanenti, quæ est terminus illius motus et a quo sumit speciem. Motus enim sumit speciem ab illo cum quadam dependentia ab unitate temporis in suo fieri, quod non habet ipse terminus in facto esse.

Ad primam confirmationem respondetur actionem instantaneam dependere ab instanti temporis, sicut actionem successivam a successione, et ideo reproduci non posse in alio instanti. Actiones autem immanentes si qualitates sunt, poterunt sicut aliæ qualitates reproduci a Deo non vitali modo, sed ut quædam entitates sunt; modo enim vitali dicunt essentialem ordinem ad potentiam creatam vitalem, a causa autem creata nullus effectus potest reproduci. Si vero actiones sunt, et non qualitates, eodem modo loquendum est de illis ac de aliis actionibus instantaneis.

Ad secundam confirmationem respondetur motum dependere non solum a tempore positivo, quod in re motus quidam est, sed connotare essentialiter tempus imaginarium ut correspondens ipsi tempori positivo, sicut locus positivus correspondet et replet locum imaginarium. Et licet tempus imaginarium sit quædam negatio, quæ non se habet ut causa, a qua dependeat ens positivum, potest tamen se habere ut aliquid essentialiter requisitum, sine quo non invenitur, sicut sine negatione leonis non invenitur homo, et sine obscuritate non invenitur fides, et sic de multis aliis, a quibus tamen negationibus non dependet ut a causis. Et ad ultimam instantiam respondetur non posse salvari tempus positivum sine correspondentia de facto ad imaginarium et cum sola aptitudinali, eo quod de essentiali ratione temporis est, quod sit ens actu successivum et fluens, non vero successivum in potentia et aptitudine. Unde actu debet habere partes distantes et succedentes, ergo et actu correspondentes distantiæ durationis imaginariæ seu replentes illam, sicut locus positivus imaginarium. At vero accidens essentialiter non est inhærens actu, sed aptitudine, ideoque salvatur eius individuatio per ordinem ad subiectum, non per actualem correspondentiam, quæ fit per coniunctionem ad illud.

temperamentum. Nam respectu causæ violentæ et extrinsecæ, a qua aliquid corrumpi potest, non potest certus terminus designari, quia se habet per accidens et fortuito.

Respondeo ergo **omnia corruptibilia habere ab intrinseco determinatum terminum suæ durationis eo modo, quo corruptibilia sunt, non tamen omnia eundem habent terminum.**

Ita sumitur ex Aristotele in præsenti libro cap. 10. textu 57. [1] et ibi communiter interpretes, ut Mag. Bañez [2], Conimbric. [3] et alii. Et videri etiam potest D. Thomas in 2. dist. 19. q. 1. art. 4. [4] Dixi: „Eo modo quo corruptibilia sunt" propter elementa, quæ per partes corrumpi possunt, sed non integrum elementum.

Imponitur autem rebus terminus durationis *primo* quidem a divina voluntate et ordinatione. Unde dicitur Iob 14. [5]: «Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt». Et omnia tandem finienda esse saltem pro die iudicii constat ex illo 2. Petri 3. [6]: «Cum igitur hæc omnia dissolvenda sint» etc. *Secundo*, terminus durationis corruptibilium dependet a causa universali, quæ est cœlum, quia est in perpetuo motu atque adeo causare debet contrarietatem aliquam et alterationem, quæ unicuique rei finem afferat et corrumpat aliamque generet. *Tertio*, oritur iste terminus ex causa intrinseca corruptibilium mixtorum, quia sunt composita ex contrariis, quæ ad invicem agunt et patiuntur, et consequenter causant alterationem, quæ est via ad corruptionem. Et cum vis activa et resistiva sint finitæ et

Articulus II.

UTRUM OMNIA CORRUPTIBILIA HABEANT DETERMINATAM PERIODUM DURATIONIS A NATURA.

Loquimur de termino naturaliter imposito durationi corruptibilium iuxta intrinsecam dispositionem et

[1] 336 b 10.
[2] 2. de Generat. ad c. 10. q. 2.
[3] 2. de Generat. c. 10. explic. text. 57. et q. 1. art. 2. et 3.
[4] *Pa* VI. 558.
[5] 5.
[6] 11.

limitatæ, oportet, quod finitum et limitatum terminum habeant agendi et patiendi atque adeo tandem desinant.

Secunda vero pars conclusionis ipsa experientia manifeste constat, cum quædam animalia sint longioris vitæ quam alia, ut homines quam oves vel equi, et inter res inanimatas lapides quidam et metalla quam viventia. Ad quod multum iuvat *complexio*, quod sit magis uniformis et habeat partes magis homogeneas; hæc enim melius conservantur. Ubi autem est multiplex varietas et diversa temperies partium, ibi est plus contrarietatis, et consequenter plus corruptionis, quia accidentia sunt magis diversa et opposita. Facit etiam maior humidi *concoctio* et tenacior. Humida enim minus tenacia et fluida magis dilabuntur, ut humida aquea, quæ permiscentur frigido, quod est temperamentum minus vitale. Facit etiam *durities*. Membra enim magis compacta et solida diutius durant, ut videmus in ossibus, unde etiam in animali mortuo facilius carnes, et adhuc facilius viscera et interiora organa, quæ molliora sunt, corrumpuntur. Denique, *loci temperies* multum iuvat et aliæ extrinsecæ influentiæ cœlestes.

Sed obicies *primo:* Nam elementa non sunt composita ex contrariis, ergo solum ipsa ab intrinseca causa non sunt corruptibilia neque certam habent durationis periodum. *Secundo*, si res inanimatæ propter compositionem ex contrariis certum terminum habent, ergo in eis unum contrarium agit in aliud, et sic una pars rei inanimatæ aget in aliam, et rursus convertet aliquid de corpore sibi adiuncto vel intra poros posito. Ergo nihil ei deerit, ut dicatur nutriri sicut viventia. *Tertio*, quia mors per peccatum inducta est, non est ergo naturalis homini, quin potius naturale est homini et cuicumque rei desiderium perpetuandi suum esse, non ergo a natura determinatur certus durationis terminus. *Quarto*, per lignum vitæ reddebatur homo immortalis, ergo non erat ei naturalis periodus vitæ, alias non posset illo naturali cibo prolongari. Similiter arte medica per aurum potabile seu quintam essentiam auri liquati longissime protrahitur vita, ergo non est naturaliter et necessario constitutus vitæ terminus. *Denique*, in prima mundi ætate homines longissime vivebant, ergo periodus vitæ etiam nunc poterit ad illorum terminum naturaliter extendi, ergo non est præfinitus terminus naturaliter saltem ita brevis sicut nunc, poteritque arte aliqua prolongari.

Ad primum respondetur, quod elementa ab intrinseca natura habent esse passive corruptibilia, non active agente una parte in aliam, nec per contrariorum admixtionem intrinsecam, quia compositionem miscibilium non admittunt nec sunt resolubilia in alia elementa, et sic ab intrinseco non habent quasi activam corruptibilitatem ex contrariis, sed passivam, unum elementum in aliud. Mixta vero inanimata ab intrinseco habent causam corruptionis, quia sunt ex contrariis et semper aliqua qualitas prædominatur, ut docet S. Thomas in 2. dist. 19. q. 1. art. 4. ad 2. [1] Sed tamen, quia homogenea sunt et omnes partes habent eandem dispositionem, vix potest una agere in aliam, ideoque fere semper indigent adiuvari ab extrinseco corrumpente. Cum vero ignis remoto combustibili deficit, non est, quia ab intrinseco una pars agat in aliam, sed quia propter tenuitatem suam non potest a contrariis defendi, nisi alicui densiori materiæ innitatur.

[1] *Pa* VI. 558 b.

Ad secundum respondetur inanimata carere determinatis partibus et organis a natura destinatis, ut una agat in aliam et subministret alii. Et ideo per se non habent nutriri per intussumptionem, quia nutritio requirit determinata organa et partes destinatas a natura ad reparationem eius, quod deperditur. Licet propter mixtionem contrariorum una pars possit agere in aliam, quando in aliqua prædominatur aliquod contrariorum, tamen hoc de se æque potest convenire cuilibet parti, ubi qualitas prædominetur, cum omnes homogeneæ sint, nec a natura sint destinatæ aliquæ partes et organa specialia ad talem reactionem et reparationem. Quod vero convertat in se id, quod iuxta ponitur, potius est generare sibi simile et per accidens aggregare quam nutrire, ut latius supra diximus q. 8. [1]

Ad tertium respondetur, quod mors est naturalis et debita homini considerato secundum sua naturalia, ut componitur ex contrariis, est autem pœnalis homini considerato secundum statum, quem acceperat a Deo ex originali iustitia, in quo locum non habebat mors, et ideo eo amisso in pœnam inducta est, sicut rebellio appetitus sensitivi etiam in pura natura esset, et tamen facta est pœnalis supposita amissione status. Videatur S. Thomas 2. 2. q. 164. art. 1. ad 1. et 1. 2. q. 85. art. 5. et 6. Quod vero cuilibet sit naturale desiderium se perpetuandi, dicimus esse desiderium eo modo, quo res possunt, non quidem durandi sine termino in eodem individuo, id enim per naturam impossibile est, sed perpetuitas intenditur absolute in specie per multiplicationem, in individuo quantum potest secundum leges naturæ.

Ad quartum respondetur, quod lignum vitæ non reddebat hominem simpliciter immortalem, sed restaurabat puritatem humidi radicalis ab admixtione extranei et fortificabat virtutem naturalem, idque limitate et ad tempus, quia virtus eius erat finita, et sic debebat iterari eius sumptio, ut longius protraheretur vita, ut docet S. Thomas 1. p. q. 97. art. 4. Unde non tollebat periodum determinatam vitæ, sed ampliabat. An vero effectus illos naturaliter faceret? S. Thomas in 2. dist. 19. q. 1. art. 4. ad 5. [2] videtur concedere, quod virtus illa ligni erat naturalis, sed non dabat immortalitatem simpliciter, ut dictum est. At vero in corpore art. dicit, « quod lignum vitæ subveniebat homini, quia virtute divinitus concessa alimentum assumptum in perfectam assimilationem assumebatur » [3]. Virtus autem divinitus concessa non videtur naturalis et ex principiis naturæ orta. Unde dubius est Mag. Bañez in hac re 1. p. q. 97. art. 4. dubio unico ad 4. Si tamen dicatur supernaturalis illa virtus, videtur pertinuisse ad vim miraculosam et solum instrumentaliter fuisse in illo fructu, non radicaliter, sicut si alicui rei concederetur virtus sanandi cæcitatem. Ad illud vero de quinta essentia auri liquati dicimus esse merum commentum; nulla enim ars potest ita purificare humidum et fortificare virtutem debilitatam, licet reparare et a contrariis aliqualiter defendere possit et a morbis aliquibus præservare.

Ad ultimum respondetur, quod in prima mundi ætate etiam daba-

[1] art. 1. (721 a 12).
[2] *Pa* VI. 559 a.
[3] l. c. 558 b.

tur certa vitæ periodus et terminus, sed longior quam nunc, propter maiorem naturæ virtutem quam nunc; maiorem alimentorum naturalium efficaciam, præsertim nondum terra per salsedinem aquarum diluvii pene sterilizata; maiorem aeris salubritatem et hominum sobrietatem et vigorem omnium pene causarum naturalium. Et nihilominus D. Thomas in q. 4. de Malo art. 8. ad 11. [1] et in 2. dist. 32. q. 1. art. 3. ad 4. [2] existimat virtute divina fuisse tunc concessam diuturnitatem longiorem ad multiplicationem generis humani.

Et hæc sufficiant pro expositione librorum de Generatione, ad laudem et gloriam Salvatoris nostri Iesu Christi et B. Virginis et S. Thomæ Aquinatis.

[1] *Pa* IX. 298 a.
[2] *Pa* VI. 680 a.

TRACTATUS DE METEORIS

AD QUATUOR LIBROS METEOROLOGICORUM ARISTOTELIS

PROŒMIUM

Opus hoc, quod „ Meteorologica " Aristoteles [1] appellat, **appendix** est complementumque librorum de Generatione. Cum enim Philosophus in libris de Generatione agat de transmutationibus elementorum et mixtorum in communi, in libris istis agit in particulari de transmutationibus quibusdam specialibus, quæ accidunt circa elementa, per quas generantur mixta quædam imperfecta, utpote quæ ad ipsa elementa proximius inter cetera corpora accedunt, vel etiam substantialiter sunt ipsa elementa attenuata, quæ mutationes vocantur meteorologicæ impressiones. Dicitur autem „ meteorologicum " a „ meteore ", quod græce idem est quod elevatum seu excellens, propter quod illa, quæ principaliter considerantur in isto opere, sunt quædam, quæ in sublimi generantur, ut cometæ, pluviæ, fulmina etc. Et licet tractet etiam de aliquibus, quæ producuntur in infimo, ut de terræ motu et de metallis, quia tamen principalia et magis admiranda sunt, quæ in excelso oriuntur, ideo ab illis totum opus denominatur esse de meteoris.

Itaque **obiectum** horum librorum est mixtum imperfectum, quod mutationibus seu impressionibus elementaribus generatur. Unde non tractatur hic de elementis nisi in ordine ad explicanda mixta et impressiones ipsas, quæ in elementis tamquam in loco proprio gignuntur.

Quantum vero **utilitatis** præsens doctrina afferat non solum ad perfectam rerum naturalium cognitionem assequendam, sed ad divinæ maiestatis admirationem eiusque potentiæ formidabilis timorem commendandum, testantur satis sacræ litteræ, præsertim in cap. 38. Iob, ubi Dominus varias de impressionibus istis quæstiones proponens ad suam inde excitat admirationem et extollit magnitudinem. Quod et pulchre ac luculenter in Ecclesiastico prosequitur Spiritus Sanctus cap. 43., fere per totum, ubi post varia istiusmodi meteora enarrata concludit: « Gloriantes ad quid valebimus? Ipse enim omnipotens super omnia opera sua, terribilis Dominus et magnus vehementer, et mirabilis potentia ipsius » [2]. Quod et omnibus fere gentium et antiquitatis consensu firmatum semper fuit; deo supremo inanium deorum, Iovi, fulminum ictus contorsionemque quasi formidabiles quosdam divinitatis effectus tribuerunt. Quod indicavit poeta 4. Æneidos [3]:

« Ante genitor cum fulmina torques,
Nec quidquam horremus cæcique in nubibus ignes,
Terrificant animos et inania murmura miscent ».

[1] 338 a 20.
[2] 30., 31.
[3] 208.

Constat ergo, quanta huius scientiæ utilitas sit, quod obiectum, quis inter cetera Philosophiæ opera locus. Prius autem quam de obiecto ipsius in particulari tractemus, de causis meteororum in communi eorumque loco agendum est.

TRACTATUS PRIMUS.

DE METEORIS IN COMMUNI.

Caput Primum.

QUÆ MATERIA, QUÆ CAUSÆ SINT METEOROLOGICARUM IMPRESSIONUM.

Relicta causa finali, quæ ad præsens non spectat, et formali, quam secundum speciales rationes specialiter sumus explicaturi, de materiali et efficienti in communi agemus.

Est ergo advertendum, quod proxima **materia** harum impressionum meteorologicarum est duplex, scilicet vapor et exhalatio. Vapor est quidam subtilis halitus, qui ex humore aqueo provenit seu procedit, sicut videmus in olla ferventi, quæ evaporat ex se subtiliores partes, quæ vi caloris elevantur in sublime, sic ex aqua virtute solis et astrorum elevantur vapores, ex quibus fiunt pluviæ, rores etc. Exhalatio autem est halitus quidam, qui ex terra educitur virtute solis et astrorum, ideoque siccus ex tali adustione; et ex hac fiunt meteora sicca et ignita, ut venti, tonitrua, fulmina, cometæ etc. Et sic utraque hæc retinet speciem fumi, et in utrisque est calor non proveniens a corpore, e quo educuntur, sed impressus a calefaciente, a quo elevantur. Et vapor quidem non ascendit ultra mediam aeris regionem, exhalatio vero etiam ad tertiam et supremam partem ascendit. Cuius ratio est, quia secunda aeris regio cum sit frigida, ut statim dicemus, quando ad eam pervenit vapor, qui est naturæ aqueæ, statim concrescit reduciturque in aquam, sicut videmus, quod in hieme, si ad spirationem oris manum admoveas, ipse halitus in humorem aquamque concrescit. Exhalatio autem, quia non est naturæ aqueæ, non concrescit ibi a frigore, sed potest ulterius ascendere, quamvis sæpe mixta cum vapore ipso concrescente ibi sistat, ut dicemus tractantes de nube [1], aliquando deorsum impellatur sicque generantur venti. Ut autem exhalatio ista igne corripiatur sicque fiant ex illa meteora ignita, non debet esse summe sicca, sed pinguedinem aliquam retinere, qua flamma nutriatur. Quod enim summe siccum est, flammam in se nequit sustinere, sicut patet in cinere, qui ab igne consumi non potest. Porro advertendum est, quod ista materia meteororum, scilicet vapor et exhalatio, solum ex duobus elementis prodit, scilicet ex aqua et terra, quia illa solum sunt vaporabilia et habent partes crassas et subtiles, per quarum segregationem fit evaporatio, et probabilius apparet, quod specie non differunt ab elementis, a quibus educuntur, quia solum differunt ab illis penes raritatem et densitatem, et ideo per solam condensationem vapor reducitur ad aquam. Unde easdem proprietates retinet cum aqua. Qui autem dixerit specie differre, sed ob imperfectionem istarum specierum posse mutuo de una ad aliam fieri transitum, nihil improbabile dicet, præsertim in vaporibus et exhalationibus, quæ evaporantur ex mixtis, sicut v. g. in humoribus, quæ a corpore animalis resolvuntur et exhalantur.

Causa efficiens impressionum meteorologicarum est etiam duplex: Una per se, alia per accidens. Per se est virtus solis, astrorum et ceterorum corporum cœlestium imprimentium elementis, ut in his generentur meteora. Istæ enim causæ calore suo exhalant vapores et exalationes subtilizando et segregando partes subtiles a crassis separant, ex calore vero imprimunt levitatem, ut sursum ferantur, quia calor immediate et per se non movet loco nec producit ubi, sed levitas, quæ ad calorem sequitur. Deinde, in sublimi ea inflammant

[1] tract. 6. c. 1. (866 b 18).

mediante motu aut aliis dispositionibus, vel etiam coagulant, si humida sint, aut disponunt vel movent secundum diversas formas meteorologicas, ut videbimus in progressu. Causa autem per accidens, quæ ut in plurimum concurrit in his meteoris, est antiperistasis, id est circumobsistentia contrarii, tunc enim crescit aliquod contrarium ex eo, quod a suo contrario circumdatur et obsidetur. Quæ causa dicitur per accidens, quia circumdatio contrarii non influit in illum effectum, sed est occasio talis effectus et excrescentiæ eius, ut pluribus explicavimus in q. 5. de Generat. art. 1. [1]

Caput II.

QUÆ SINT LOCA IN TOTO UNIVERSO, UBI ACCIDUNT METEOROLOGICÆ IMPRESSIONES.

Tota hæc universi machina ex elementari et cœlesti mundo consistit. **Cœlestis** constat undecim sphæris seu corporibus simplicibus, quorum *primi septem* ab orbe lunæ usque ad orbem Saturni septem planetis deputantur: Primus scilicet lunæ, secundus Mercurio, tertius Veneri, quartus soli, quintus Marti, sextus Iovi, septimus Saturno. Quorum motus varii sunt et eorum magnitudo diversa, ut explicavimus in libris de Cœlo [2]. Supra hos septem orbes planetarum est *firmamentum* seu aplane, qui continet stellas fixas, quarum licet immensus sit numerus, eas tamen, quas astrologi observarunt, in sex quasi classes magnitudinis diversæ distribuunt, de quibus in libris de Cœlo [3] actum est. Supra firmamentum collocatur *novus orbis*, qui dicitur crystallinus, eo quod nullum habet astrum, sed est perfecte diaphanus. Et hic orbis est, qui in sacris litteris vocatur aquæ super cœlos positæ; non enim ibi sunt elementares aquæ et fluidæ, sed cœlestes, ut D. Thomas 1. p. q. 78. art. 1. explanat. Movetur autem orbis iste motu proprio ab occidente in orientem quadraginta novem millibus annorum secundum computationem Alfonsi regis, vel secundum Ptolomæum triginta sex millibus. Supra hunc est *decimus orbis* seu primum mobile, qui summa raptitate, hoc est viginti quatuor horis movetur ab oriente in occidentem, secumque rapit omnes inferiores sphæras et efficit motum diurnum. *Ultimo* constituitur a theologis cœlum empyreum, hoc est igneum seu lucidissimum. De quo agit D. Thomas 1. p. q. 66. art. 3., et ut notat Doctor sanctus, hoc cœlum non invenitur per rationes astrologicas, cum non moveatur, sed ex auctoritatibus sanctorum, videlicet Basilii hom. 2. in Hexaemeron a medio [4], Bedæ [5] et Strabi [6] super 1. cap. Genesis. Est autem cœlum hoc ad gloriam beatorum ordinatum et ideo perpetuo quiescit pulchritudine summa luceque conspicuum, quæ tamen ob sui raritatem radios in nos non emittit, ut videri possit. Et creditur ex parte superiori quadratum esse, non rotundum, iuxta illud Apocalypsis 21. [7]: « Civitas in quadro posita est ».

Elementaris autem **mundus** quatuor simplicibus corporibus seu elementis constat, scilicet igne, aere, terra et aqua. Et relicto igne, qui ob sui acrimoniam omnia consumit, in reliquis omnibus meteora contingunt, præsertim vero in aere, qui in tres regiones dividitur. *Suprema*, quæ nubes excedit et ob ignis vicinitatem est rarior et calidior; alia *media*, ubi nubes et pluviæ generantur, et quæ frigida est; *infima* denique nostris hic usibus deserviens, quæ calida est ob reflexionem radiorum solis e terra iterum ascendentium, quæ reflexio terminatur usque ad mediam aeris regionem. Has autem diversas regiones experientia docet. Altissimi enim montes superant non solum

[1] 666 a 43.
[2] Hic auctor mentionem facit *secundæ* partis Philosophiæ naturalis.
[3] Etiam hic *secunda* pars Philosophiæ naturalis commemoratur.
[4] n. 5. (Migne P. G. XXIX. 42. A).
[5] Hexaem. lib. 1. (Migne P. L. XCI. 13.-14).
[6] Glossa ordin. ad Genes. 1., 1. (op. cit. CXIII. 68. C).
[7] 16.

hanc nostram regionem, sed etiam secundam, et usque ad tertiam transcendunt, ut Olympus in Thessalia, de quo S. Augustinus refert 3. de Genesi ad litt. 3. cap. 2. [1] aerem in eius vertice esse adeo tenuem, ut neque aves neque homines sustinere valeat. Licet autem ex natura sua aer sit summe humidus et excellenter calidus, in suprema tamen regione calidior est ob vicinitatem ignis, quam natura sua postulat; in media regione frigidior, quam eius naturalis conditio exigat, invenitur, tum propter vapores ipsum refrigerantes, tum propter defectum radiorum solis et elongationem ab igne, tum propter antiperistasim. Nec tamen ideo aer istius regionis gravior est aere nostro, quia noster aer ob multas terræ concretiones spissior multo est et crassior ideoque in infima parte ponendus. Nec violenta censenda est hæc frigiditas in aere, cum et universali naturæ consentanea sit et naturali concursu causarum fiat et a dispositione naturali ipsius aeris sit mediante inter duas regiones calidiores.

Igitur secundum ordinem elementorum disponemus tractatus de meteoris, ut primo de his, quæ in aere generantur, deinde de his, quæ in aqua et mari contingunt, et tertio de his, quæ in terra fiant, dicemus; prius tamen oportet investigare, an in cœlo possint esse meteora.

TRACTATUS II.

DE IMPRESSIONIBUS CŒLESTIBUS QUÆ IN IPSO CŒLO VIDENTUR.

Caput Primum.

DE GALAXIA SEU CIRCULO LACTEO.

Apparet serena nocte in cœlo via quædam seu circulus candidus ad modum lactis, qui a Græcis galaxia dicitur, a Latinis via lactea, de qua Ovidius 1. Metamorph. 7.:

« Est via sublimis cœlo manifesta sereno,
Lactea nomen habet candore notabilis ipso ».

Adeo autem notabilis, ut in diversas opiniones et fabulas mentes philosophorum ac poetarum diverterit. Nota est fabula de lacte Opis seu Iunonis, ex cuius aspergine lacteam illam viam emersisse finxerunt, alii ex casu Phaethontis semitam illam relictam, alii ex conversione solis ad orientem ob facinus Thyestis.

Huiusmodi igitur nugis relictis varias Aristoteles refert **philosophorum sententias** in cap. 8. 1. Meteorolog. [2], lect. 12. apud D. Thomam [3], de huiusmodi circulo. *Quorum quidam* ad calorem seu ignem, qui in cœlo fit, eius causam retulerunt. Qui ex eo coarguuntur, quia elementarem qualitatem aut substantiam in cœlestibus ponunt, cuius oppositum late demonstrat Philosophus in 1. de Cœlo [4]. *Alii* vero putarunt illum circulum esse splendorem aliquarum stellarum, quæ a sole propter umbram terræ non aspiciuntur, et sic nec obscurantur a splendore solis. Sed hoc omnino falsum est. Primo quidem, quia umbra terræ, ut docent mathematici, non pertingit nisi ad orbem Mercurii, qui est secunda sphæra, non autem ad firmamentum. Cum autem corpus solare sit maius tota terra, secundum principia perspectivorum eius radii coeunt post finem umbræ corporis opaci sibi oppositi. Unde iunguntur radii solis post sphæram Mercurii, ubi terminatur umbra terræ, et sic totum firmamentum illustrat nec a terræ umbra aliquid eius absconditur, et sic omnes stellas firmamenti aspicit. Et secundo, etiam si non aspiceret, tamen cum sol in cursu suo annuali in diversis partibus cœli et zodiaci ponatur, diversimode stellas respiceret, modo scilicet unas, modo alteras, atque adeo non ex eisdem stellis constaret via lactea, quod est contra experientiam.

Aristoteles autem posuit viam lac-

[1] n. 3. (Migne P. L. XXXIV. 280).
[2] 345 a 11.
[3] *Le* III. 358-59.
[4] c. 2. (269 b 13).

team non esse in cœlo, sed in suprema aeris regione, esseque quamdam exhalationum copiam late diffusam et a vi frequentium stellarum, quæ in ea parte cœli sunt, elevatam quasi perpetuum quemdam cometam flagrare. In ea enim parte, qua gignitur iste circulus, magna frequentia et spissitudo stellarum est, quæ sporaticæ, id est seminatæ dicuntur, a quibus perpetuo exhalatio illa elevatur et inflammatur in aere, sicque claritatem illam candidam emittit, quia, sicut inquit Philosophus, exhalatio elevata ab aliquo sidere et inflammata cometæ faciem exhibet, sic a multitudine stellarum, quæ sunt in illa cœli parte, elevata copia exhalationis diffusam illam viam ostendit ad modum circuli lactis claritatem habentis. Et signum, inquit, huius est, quia via lactea non est ubique similis, sed in una parte ostendit duplum lumen quam in alia. Cuius non est alia causa quam multitudo exhalationum in una parte conglobata, quæ in alia rarior est, et ideo tantam non iacu- latur claritatem. Quod autem non fiat similis circulus sub zodiaco, in quo magna etiam stellarum frequentia est, manifesta est responsio, quia sub zodiaco non potest diu congregari exhalatio, quia dissipatur a nimio calore solis et ceterorum planetarum decurrentium in illo, sicut eadem de causa circa solem et lunam non generatur cometes, quia dissipatur in brevi exhalatio per motum et calorem solis ac lunæ, et ideo circulus lacteus intersecat et dividit zodiacum protenditurque a septentrione ad meridiem, cingens et secans cœlum per Sagittarium et Geminos.

Sententiæ Aristotelis contradicit universa astrologorum schola et diutissima experientia, quæ circulum illum lacteum non in aere, sed in ipso aplane seu octava sphæra ponit, cum compertum sit ab observationibus astrologicis eodem motu moveri, quo octava sphæra, et non est aliud quam multitudo et frequentia stellarum, quæ sibi propinquæ sunt, et ita propter distantiam nimiam una discerni nequit ab alia, sicque omnes unum videntur splendorem efficere, vel potius sunt partes quædam densiores octavæ sphæræ, in quibus densius lumen recipitur, ut possit terminare visum, ut non transeat sicut per diaphanum, et ideo partes illæ densæ reflectunt lumen et iaculantur illud, quod quia non adeo excellens est, candidum refert colorem.

Sane quod galaxia non sit in aere neque ex inflammatione exhalationum resultet, multiplex experientia suadet: *Primo*, quia impossibile est tantam exhalationum copiam tanto circulo necessariam in tot annorum sæculis eodem semper tenore suppetere et durare in aere, cum vix sit cometa, qui uno anno duret, nullus, qui ad duos annos pervenerit, adhuc sciatur, præsertim quia in frigidissimis regionibus fere nullæ exhalationes ascendunt ob caloris penuriam, ideoque regiones aliquæ, quæ maxime ad polum accedunt, ventis carere dicuntur, et tamen ibi apparet galaxia. *Secundo*, quia cum circulus iste transeat per Sagittarium et Geminos, quando sol decurrit illa signa, fervore suo dissiparet omnem exhalationem ei suppositam, sicque appareret tunc circulus divisus. *Denique*, quia si in aere esset, non videretur eodem modo ex omni parte terræ, sicut neque cometæ videntur sub eadem stella ex omni parte. Constat autem circulum istum ex omni parte terræ videri et circa eadem astra. Signum ergo est in cœlo esse. Quare subiectum galaxiæ octava sphæra est, ut diximus, ubi tamquam in luminoso corpore residet illa claritas, quæ per cœlos et elementa diaphana defertur usque ad nos sicut lux solis.

Sed quid agemus de Aristotele! Iavellus putat codicem, quem nunc habemus, corruptum esse, quia secundum antiquam translationem, quam sequitur Albertus, ponitur galaxia in octava sphæra. Sed mirum est, quod in translatione D. Thomæ, qui Alberti discipulus fuit, id non inveniatur. Sane non improbabiliter posset dici, quod licet galaxia sit in octava sphæra subiective, tamen quod color eius appareat candidus, causatur ab exhalationibus aeris supposita densitate aut multitudine stellarum, quæ in illa parte cœli sunt. Ita quod sicut cœlum ex ea parte, qua diaphanum et rarum est, apparet cæruleum, non quia cæruleum sit in se, cum sit expers co-

loris, sed quia propter exhalationes continuas et distantiam visus ita apparet; sicut sol aut luna in ortu suo aliquando videntur ardere ob eandem causam; sic in ea parte, qua cœlum modice densum est, apparet album, non quia in se album sit, sed quia lux eius, per aerem exhalationibus plenum traiciens, speciem candoris refert, et ideo ab exhalationibus causari dicitur ab Aristotele galaxia. Hæc tamen non asseveranter dixerim, quia neque in auctore aliquo reperio.

Caput II.

DE MACULA LUNÆ.

Experientia docet in luna, præsertim quando plena est, apparere MACULAS quasdam, quæ effigiem hominis repræsentant, vel ut Alberto [1] videtur, leonis caudam habentis versus orientem, caput versus occidentem. Sententias diversas de illa refert D. Thomas 2. de Cœlo lect. 12. [2] Putarunt *aliqui* nihil tale in luna inveniri, sed visum nostrum hallucinari sicut collum columbæ, quando radiis solis opponitur, coloribus quibusdam spargi videtur, qui tamen ibi non sunt. Sed cum hi non assignent causam deceptionis huius, decepti ipsi videndi sunt. *Alii* putant causam huius esse interpositionem alicuius corporis inter nos et lunam, ob quam plene claritas lunæ videri nequit, sicque ex illa parte, qua illa corpora interponuntur, obscuram videri ac maculosam. *Alii* existimant maculam hanc esse imagines montium ac nemorum, quæ in luna velut in speculo quodam resultant e terra.

Utraque hæc positio refellitur a D. Thoma, quia ex illis sequeretur non videri lunam ex omni parte terræ cum eisdem maculis, quod experientiæ adversatur. Etenim corpus, quod interponitur inter nos et lunam, non eodem modo interponitur ex omni parte terræ, et sic neque similem ex omni parte umbram efficere potest, sicut quando luna eclipsat solem, non ex omni parte videtur eclipsis, quia non eandem servat interpositionem respectu omnis partis terræ, similiter neque terra ubique eandem dispositionem montium ac nemorum habet, præsertim in mari, et sic non posset inde imaginem illam umbrosam in luna tamquam in speculo ubique gignere neque ex omni parte eodem modo apparere.

Vera igitur causa huius maculæ est dissimilitudo partium ipsius lunæ. Quædam enim sunt densiores, aliæ rariores. Densiores plus imbibunt de luce, sicut etiam ferrum plus imbibit de calore quam lignum, rariores autem minus, et ideo densiores plus lucis iaculantur clarioresque apparent, rariores vero subobscuræ et umbrosæ propter paucitatem lucis. Habet autem hanc partium diversitatem luna, eo quod cum infimum corpus sit inter cœlestia, accedit quodammodo ad naturam elementalium, ideoque quamdam obscuritatem et deformitatem habet quasi ipsis propinqua et proportionata, sicut etiam terra, quia infimum elementum est, magis grossum ac deforme est ceteris, sic luna quia infimum est inter cœlestia, deformitatem aliquam sortitur.

Caput III.

NUM IN CŒLO METEORUM ALIQUOD DE NOVO GENERETUR.

Rationem dubitandi præbuit portentosum illud sidus, quod apparuit anno Domini 1572 inter sidera Cassiopeæ, quæ sunt tredecim, et cum tribus illarum perficiebat figuram quadrangularem. Duravit autem duobus annis, et primo plus quam sidus primæ magnitudinis effulsit, utpote qui stellam Veneris claritate superabat; deinde post menses aliquot visum est quasi tertiæ magnitudinis sidus, ac tandem evanuit. Nostris etiam diebus sidus aliud visum est novum in cœlo circa annum 1603 tanta magnitudine, ut caniculæ maioris amplitudine videretur.

Supponunt autem astrologi, qui de ea re scripserunt, illam stellam fuisse in cœlesti regione, non in aere, sicut quibusdam visum fuit: *Tum* quia visa est eodem modo moveri sicut astra, cum tamen cometæ, qui sunt in aere, tardius ferantur; *tum* quia, quæ apparent in aere, non eodem modo videntur ex omni parte terræ. Stella autem illa et in omni parte et eodem modo ubique visa est, et ob eandem rationem non potuit esse exhalatio inflammata in aere sub aliquo sidere minori, quæ tunc faceret illud apparere maius. Tunc enim non posset ex omni parte terræ videri exhalatio illa nec sub eodem sidere, præsertim quia, cum exhalatio in aere tardius moveatur quam sidus, non posset semper circa sidus apparere, cum non uniformiter moveatur sidus et exhalatio. Observatum etiam fuit ab astrologis non fuisse sidus illud aliquod ex tredecim, quibus constat Cassiopea; fuerunt enim tunc observatæ tredecim in Cassiopea sicut modo, et ultra illas splenduisse novam hanc stellam.

Hoc supposito quidam dixerunt fuisse meteorum seu cometam in cœlo generatum secundum causas naturales, et ideo fatentur esse possibile, quod meteora naturaliter in cœlo generentur. Sed obstat sententia hæc communi philosophorum consensui, qui cum Aristotele in 1. de Cœlo [1] constituunt cœlum esse incorruptibile et consequenter ab omni impressione elementali alienum. Sane si naturaliter cœlum ab elementali impressione pati posset, quis dubitet sphæram ignis aliquid in cœlo lunæ sibi contiguo tot sæculorum decursibus immutasse? Quare nullo modo ponendum est meteorum aliquod corruptibile in cœlo generari posse. Et ideo tamquam probabilius fatendum est sidus illud supernaturali Dei virtute miraculose formatum fuisse in regione cœlesti ad aliquem effectum nobis occultum, sicut etiam tempore Iosue cœlum stetit [2], et in vita S. Hilarionis simile quid accidisse narrat D. Hieronymus [3], Ezechiæ quoque tempore sol decem lineis retro conversus est [4], et in passione Christi Domini luna soli opposita propter plenilunium subito sub ipso collocata est, ut solem eclipsaret [5]. Quapropter non est mirum, quod his etiam temporibus aliquid virtute supernaturali a Deo immutatum sit in corpore cœlesti.

[1] 2. de Cœlo et Mundo tract. 3. c. 8. text. et com. 49. (ed. Vivès IV. 188).
[2] *Le* III. 168. n. 9.

TRACTATUS III.

DE METEORIS IGNITIS IN AERE APPARENTIBUS.

Caput Primum.

DE COMETARUM MATERIA ET CAUSA EFFICIENTI.

Etsi plura sint meteora ignea variis inter se differentiis segregata, tamen inter omnia primum sibi locum vindicat COMETA, qui dum apparet, ita omnium in se oculos convertit, ut nemo sit, qui eius naturam scire non appetat, ignarus, ut inquit Seneca 7. Natur. Quæst. cap. 1., utrum mirari debeat, an timere.

Igitur **circa generationem cometæ** diversæ fuerunt philosophorum sententiæ, quas refert Aristoteles 1. Meteorolog. cap. 6. [6] et ex parte secutus est postea Seneca cit. Et quidem omnes conveniebant in hoc, quod cometa esset stella quædam cœli ex his, quas errantes dicimus, quæ sunt planetæ, vel omnes vel saltem quinque ex illis excepto sole et luna, ut dicit D. Thomas 1. Meteorolog. lect. 9. [7] Et quidem Democritus et Anaxagoras existimabant cometam esse coniunctionem aliquarum stellarum errantium, quæ

[1] c. 3. (270 a 12).
[2] Ios. 10., 13.
[3] c. 25., c. 41. (Migne P. L. XXIII. 42. D, 52 A).
[4] Is. 38., 8.
[5] Luc. 23., 45.
[6] 342 b 25.
[7] *Le* III. 348-349.

quando inter se appropinquant, apparent propter confusionem luminis quasi stella longior et cometa. Huic sententiæ ex parte convenit illa, quæ est Apollonii et Senecæ existimantium cometam esse coniunctionem plurium stellarum errantium, quæ diversæ sunt a septem planetis habentque motum ab illis distinctum, quas Seneca putat esse nobis ignotas, et stellæ istæ certis temporibus apparentes cometæ sunt. *Alii* existimarunt cometam non esse plurium stellarum coniunctionem seu congregationem, sed unam ex stellis errantibus, quæ propter viciniam ad solem non apparent obscuratæ ab eius splendore, cum vero digreditur a sole post longum tempus discernitur, habetque comam vel propter partem sideris ab eo fluentem vel propter exhalationem attractam et suppositam ipsi sideri, in qua repercussus solis splendor ut in speculo claritatem illam reddit, quæ quasi coma sideris, cui subicitur, apparet.

Has opiniones improbat Philosophus pluribus rationibus. Et quidem quod cometa non sit plurium stellarum errantium congressus, patet *primo*, quia planetæ solum possunt coniungi in zodiaco, quia solum in illo suos motus peragunt, cometæ autem frequenter sub variis cœli partibus apparent, et pauci sub zodiaco, quia exhalatio, quæ est eorum materia, dissipatur ibi a calore zodiaci. *Secundo*, quia planetarum inter se congressus pauco tempore durat, ut patet in coniunctione solis et lunæ, cometa autem solet multis diebus et mensibus durare. *Tertio*, quia quando omnes planetæ inter se disiuncti cernuntur, apparet interdum cometa, et aliquando posito congressu planetarum, aut inter se aut cum aliqua stella firmamenti, non apparet; ergo falsa est illa sententia. Ex quo etiam convincitur positio Apollonii et Senecæ. Præterquam quod ponere plures stellas errantes quam septem planetas est præter communem astrologorum et philosophi scholam, quia cum ex motu deprehendantur tales stellæ, ubi non agnoscitur motus earum, neque fundamentum est, ut ponantur. Quod autem cometa non sit una stella ex errantibus, ex eo convincit Aristoteles, quia aliquando visi sunt duo cometæ simul, quod et refert Scaliger exercitatione 70. in Cardanum, se vidisse duos cometas diversæ latitudinis simul, ergo cometa non est una stella. Et deinde, quia si apparitio cometæ esset digressio et separatio stellæ a sole, occultatio eius esset per hoc, quod iterum appropinquaret ad solem. Testatur autem Aristoteles 1. Meteorolog. cap. 6. [1], lect. 10. apud D. Thomam [2], quod omnes cometæ suo tempore apparentes defecerunt sine hoc, quod appropinquarent ad solem existentes adhuc super horizontem longe a sole, imo retrocedendo a sole quidam cometa cum pervenisset ad zonam Orionis, ibi fuit dissolutus; ergo.

Igitur Aristoteles omnesque eius sectatores consentiunt in hoc, quod cometa fit ex materia sublunari, et non in cœlo, sed in aere apparet. Est ergo materia cometæ multa exhalatio sicca et calida et pinguis et bene condensata et crassa. Talis enim materia apta est, ut incendatur, et inflammationem diu potest retinere propter pinguedinem et viscositatem. Et quando continuo ascendit huiusmodi exhalatio propter aliquam stellam illi prædominantem, diutius durat cometa, illud autem, quod perfecte incenditur de tali exhalatione, habet figuram stellæ. Reliqua vero exhalatio magis diffusa et nondum perfecte ignita comæ figuram facit, ut dicemus seq. cap. Aliquando vero exhalatio supposita alicui stellæ unum quid videtur cum stella, et tunc sola coma est in regione aeris, stella manente seu existente in cœlo, sicut quando apparet circulus circa solem aut lunam, qui in aere est planetis in cœlo manentibus. Quod autem hæc sit materia cometæ, a signo probat Philosophus, quia apparente cometa magna ventorum vis et siccitas generatur propter multitudinem exhalationis e terra evocata in aere, de quibus Philosophus

[1] 343 b 14.
[2] *Le* III. 352. n. 7.

exempla aliqua refert, quæ circa suum tempus acciderunt. Denique, quod in aere sit huiusmodi apparitio, mathematici convincunt, quia deprehendunt instrumentis suis, quibus metiuntur altitudinem cœli, cometam inferiori loco quam lunam apparere, ergo non in cœlo, sed in elementali plaga apparere debet. Confirmabitur amplius hoc in cap. seq.

Causa autem **efficiens** cometæ *remota* est sol et astra materiam illam viscosam et pinguem e terra educentia, *proxima* autem inflammans cometam est vel motus exhalationis, motus enim est causa caloris, et aliquando ignis vel particula aliqua decidens in illam materiam ex elemento ignis, vel fulmen aliquod ex nube in partem superiorem vibratum, in quam frequenter fulmina erumpunt. Non est autem halitus aliquis recipiens in se radios solis et sic lucens, alias posset de nocte eclipsari per interpositionem terræ inter ipsum et solem.

Caput II.

DE ACCIDENTIBUS COMETARUM.

Accidentia cometæ partim sunt intrinseca, ut color, figura, motus, significatio, partim extrinseca, ut locus et tempus. Igitur **color** cometæ non est verus, sed apparens, hoc est non ex mixtione quatuor primarum qualitatum proveniens, sed ex luce et inflammatione cometæ. Solet autem triplex esse color cometæ. Quidam enim sunt argentei coloris, alii rubei et cruenti, alii nigri et tristes, quæ diversitas colorum ex diversitate materiæ, quæ incenditur, provenit. Si enim exhalatio sit rarior et tota inflammetur, apparet albi coloris, sicut flamma rarior apud nos candidum refert colorem. Si vero sit exhalatio adeo densa, ut non perfecte inflammetur, igniatur tamen, apparet rubeus sicut ferrum aut carbo ignitus. Si denique sit nimium viscosa et densa materia, ut neque inflammari neque igniri possit, sed potius ignem sibi propinquum extinguat, tunc apparet quasi carbo niger, vel etiam propter nimiam fumositatem materiæ occultatus ignis apparetque nigri aut fumidi coloris.

Figura cometæ etiam triplex esse solet. Alii enim sunt criniti, id est habentes figuram comæ seu crinium, alii barbati, id est speciem barbæ referentes, alii caudati. Quæ diversitas provenit ex diversitate densitatis, raritatis ac diffusionis materiæ. Si enim exhalatio in medio sit densa et secundum omnes extremitates rara ac diffusa, quando inflammatur, apparet quasi stella crinibus sparsa. Si vero secundum unam extremitatem sit solum rara et materia ibi longe extendatur, tunc quando inflammatur, apparet cauda. Si denique exhalatio sit rara et attenuata versus aliquas extremitates, sed non versus omnes, et illæ sint modice extensæ, diffunditur splendor per illas ad modum barbæ. Unde sequitur, quod si tota materia cometæ sit undique addensata et ex nulla parte rara, apparebit ad modum pilæ ignitæ, non autem ut radios emittens, quia radii ex raritate splendoris et materiæ inflammatæ proveniunt.

Motus cometæ varius est. Aliquando enim movetur ab oriente in occidentem motu primi mobilis, qui imprimitur in corporibus cœlestibus et adhuc durat in igne et suprema parte aeris. Quia vero aer non recipit efficaciam huius motus, sed propter motus ipsius deficientiam et aeris tenuitatem languidius movetur, inde est, quod cometæ tardius moveantur quam ipsum cœlum, ideoque videantur quodam modo moveri ab occidente in orientem retardando priorem motum ab oriente in occidentem. Movetur etiam a septentrione ad austrum et ad alias partes ob virtutem alicuius sideris dominantis et trahentis cometam, aut propter materiam, quæ sibi ab aliqua parte suppeditatur, ad quam inflammandam serpit ignis cometæ. Et ob eandem rationem potest moveri sursum aut deorsum, quia ex parte inferiori aut superiori ponitur illi materia, quam inflammet, deficiendo ex parte opposita.

Significatio cometæ est multiplex. Primo enim significat magnam ventorum vim et terræ motus, quia dum cometa generatur, magna copia exhalationum eaque crassa elevatur, ut nutriatur cometa. Unde si talis exhalatio

libere e terra ascendat ad aerem, magna pars illius relinquitur in media et infima regione aeris, a qua causantur venti; si vero liberum exitum e terra non inveniat, concutit terram fitque terræ motus. Ex quo sequitur, quod enuntiet tempestates, quæ ad ventorum ortum sequuntur. Secundo significat sterilitatem terræ et famem, quia cum ex forti calefactione solis et stellarum multa exhalationum copia ascendat, succus terræ consumitur ob tantam evocationem exhalationum, sicque manet sicca et sterilis et fructus pereunt. Tertio significat intemperiem aeris, epidimiam et alios morbos, quia cum exhalatio illa crassa sit et viscosa ac nimium calida, aerem reddit venenosum et conspersum exhalationibus istis, qui attractus ab hominibus eisque adhærens humores corrumpit et morbos generat. Ex quo quarto sequitur, quod significet mortes principum et magnorum, quia facilius a tali aere inficiuntur utpote delicatius viventes. Quæ tamen causa non est sufficiens, cum plures infantes sint principibus teneriores, ac multi e plebe delicatius vivant quam aliqui principes, quorum tamen mortem cometa non designat. Sed verius est mortem principum in speciali significare ex beneplacito Dei, qui cometam tamquam signum mortis regum exhibet, ut ait Damascenus 2. de Fide cap. 27. [1], aut saltem ex usu, quia videmus frequenter sic accidere mortes principum ex apparentia cometarum. Denique, significare solet bella et prælia propter multitudinem siccæ exhalationis et calidæ, quæ choleram excitat ac nutrit et ad iram vindictamque inclinat.

De loco cometæ, quia accidens est extrinsecum, diximus in præc. cap., quod generantur in suprema aeris parte.

De tempore autem dicimus, quod omni anni tempore cometa gigni potest, præsertim in autumno, quia propter nimium calorem æstatis præcedentis multa viscosa et crassa calidaque exhalatio in terra genita est, quæ tunc elevatur in autumno, nec tamen propter fervorem caloris dissipatur, sicut fieret in æstate, si ascenderet, in hieme vero frigus et humiditas siccitatem et calorem exhalationis impediunt. Tempus autem, quo durat cometa certum non est, cum aliquando multa exhalationum copia ei suppetat, aliquandò pabulum deficiat, aliquando ignis, qui materiam illam depascit, lentus est diuque durat, aliquando fortis et cito materiam consumens. Dicitur tamen in excidio Hierosolymitano tempore Titi, uno anno perpendisse cometam supra civitatem, ut auctor est Iosephus libro 7. de Bello Iudaico cap. 44. Raro ultra sex menses cometæ durant. De quo videri potest Seneca 7. Natur. Quæst. cap. 12., et ad octoginta dies eorum durationem extendit Plinius libro 2. cap. 25.

Caput III.

DE TONITRUO ET FULGURE.

Relictis opinionibus philosophorum, quas in 2. Meteorolog. cap. 9. [2], lect. 17. apud D. Thomam [3], refert Aristoteles circa generationem tonitrui, **vera causa sonitus illius** est exhalatio sicca et calida intra nubem densam compressam eamque motu suo disrumpens, ex qua dirruptione sequitur ingens ille sonus. Contingit autem sic: Quando exhalatio sicca et calida includitur intra nubem crassam ac densam, exhalatio illa vel motu vel antiperistasi incalescit ac rarefit et ampliorem locum quærit, nubes vero frigore secundæ regionis compressa et coagulata comprimit etiam exhalationem illam, quæ dum crescente calore exitum quærit et huc illucque discurrit, vehementia caloris agitata nubem contundit et rumpit sicque causat fortem sonitum, qui vocatur tonitruum, sicut etiam venti verberantes mare ingentem sonum excitant, et castanea posita ad ignem, incalescente ac subtilizato spiritu exitum quærente, cum strepitu frangitur. Eadem quoque ratio est sonitus, quem edunt tormenta bellica et sclopetæ incenso pulvere tormentario, qui

[1] Migne P. G. XCIV. 894. C.
[2] 369 b 11.
[3] *Le* III. App. LXXXIII.

in angusto loco inclusus, dum igne accensus rarefit et ampliorem locum quærit, aerem concutit ac frangit ingenti boatu pilamque emittit. Non est tamen necessarium semper ad tonitruum, quod exhalatio accendatur et ignem corripiat, cum ex sola concussione possit generari vehemens ille sonitus; imo ut placet aliquibus, inter quos est Lucretius et Seneca, sine eruptione exhalationum et fractione nubis possunt tonitrua edi ex vehementi nubium collisione inter se, sicut ex collisione aquarum immanis fluctuum resonat fremitus. Quod vero sine nubibus aer tonare visus sit in his montibus, qui flammas eructant, proprie illa non sunt tonitrua, sed emissio alicuius spiritus et exhalationis in terræ cavernis inclusæ cum arena et cineribus aut etiam saxis commixtæ, quæ per montium voragines erumpens ingentem edit sonum ad modum bellici tormenti.

Porro multiplex est **tonitruorum differentia.** Aliquando enim edunt mugitum seu grave quoddam murmur per modum tumultuationis. Cuius causa est, quod spiritus et exhalatio clausa in concavis partibus nubium volutatur in illis et agitatur, non tamen tanto impetu, ut scindat nubem, quia nondum multum incaluit, et tunc raucum edit sonum signumque esse solet pluviæ. Aliquando vero exhalatio scindit nubem uno ictu continuo, ad eum modum, quo membrana vel pannus toto conatu rumpitur, et tunc oblique nubes scinditur successive, incensa sicca exhalatione, quæ nubem successive percutit ac dirumpit. Aliquando vero pluribus ictibus exhalatio succensa scindit nubem, et tunc fit crepitus similis combustibili in igne crepitanti, quod contingit, quando exhalatio est subtilior et inflammata quærit ampliorem locum inter distinctas partes nubis sicque diversis vicibus differentiæ videri possunt in Aristotele libro 2. cap. 9. [1]

Fulgur non est aliud quam exhalatio in nube accensa et igneo tincta colore. Incenditur aliquando hæc exhalatio ex motu et collisione spiritus ad nubem, aliquando per antiperistasim circumobstentis frigoris nubis. Si motus exhalationis et collisio sit ad nubem densam et resistentem, fit fulgur simul cum tonitruo. Si vero nubes non adeo resistat, quia levior est et non crassa, fit sola coruscatio sine tonitruo, qualem æstivis noctibus persæpe videmus.

Sed quæret aliquis, si ex collisione et dirruptione nubis provenit incensio et inflammatio exhalationis, prior ergo est motus eius et sonitus inde resultans quam fulgur, quod ex tali inflammatione fit, quare ergo apparet fulgur prius, quam audiatur tonitruum. Respondet Aristoteles causam esse, quia visus præcedit auditum. Visio enim non indiget tempore, sed in instanti, quo apparet lucidum, emittuntur eius species ad oculum et fit visio. Auditus autem cum percipiat sonum, qui fit per motum et tempore perficiatur, species quoque eius tempore et successive deferuntur ad auditum, et sic indiget tempore, ut percipiatur sonitus, et ideo potest prius videri fulgur. Apparetque hoc in percussione, quæ a longe videtur; prius enim videmus malleum tangere rem percussam et iterum elevari ad secundum ictum, quam audiatur sonus prioris ictus, et remi prius videntur ferire a- quam et elevari, quam audiatur sonus primæ percussionis.

Caput IV.

DE FULMINE ET EIUS EFFECTIBUS.

Fulmen dicitur exhalatio ignita e nube magno impetu excussa. **Differt** a fulgure et a tonitruo: *A fulgure* quidem, quia exhalatio fulguris magis rara est, fulminis vero crassior, utpote quæ non dissipatur in aere, sed ad terram descendit. Item, quia fulgur non excutitur nec vibratur a nube, fulmen vero e nube vibratur, unde et maior vis requiritur ad fulmen quam ad fulgur. *A tonitruo* vero differt, quia tonitruum est sonus factus eo modo, quo diximus, fulmen vero est ignea substantia ex nube excussa.

Generatur ergo fulmen hoc modo:

[1] 369 a 24.

Quando exhalatio bene sicca et aliquantulum addensata, taliter, quod partes eius bene inter se sint cohærentes, includitur intra crassam et magnam nubem, accidit, ut exhalatio illa vel motu vel per antiperistasim incalescat et incendatur sicut fulgur. Tunc vero cum exhalatio illa sit densior, fortius incalescens nubem illam vehementiori impetu concutit, ac sibi diu resistentem magna vi frangit, et si contingat, quod per inferiorem partem eam rumpat, ipsa vehementia impetus, qua nubem disrumpit, fertur ad terras, et quia partes habet bene cohærentes, non statim dissipatur in aerem, sed ad terram pertingit omnia quæque obvia dissipans ac perfringens, sicut fecit in nube. Quia vero fulmen ita fortiter vibratur, commotionem causat in aere, qui natus est ab exhalationibus moveri, et ideo fulmen præcedit et sequitur plurimus halitus ad modum venti, ratione cuius aliquando fulmen non recte descendit, sed obliquatur et varias in partes iuxta venti illius impetum deducitur. Habet autem nonnumquam fulmen odorem sulphureum. Cuius causa est, vel quia exhalatio, ex qua constat, e terra sulphurea elevatur, vel quia ob siccitatem et humiditatem sic aliquando temperatur in nube exhalatio, ut qualitates sulphuris acquirat.

Sed quæres, an fulmen deferat aliquando lapidem, ut vulgo putatur, sicque possimus dicere fulmen esse lapidem. *Respondetur*, quod ut notat D. Thomas 3. Meteorolog. lect. 2. [1], fulmen numquam est corpus solidum seu lapis, sed spiritus aut exhalatio sicca et accensa, licet possit contingere, quod deferat secum lapidem, qui tamen non est fulmen, sed aliquid delatum a fulmine, sicut globus emissus a bombarda non est ipse impetus seu vis bombardæ, sed aliquid ab eius vi delatum. Potest autem lapis iste aliquando generari in ipsa nube ab exhalatione calida digerente humidum nubis. Si enim vapor nubis sit viscosæ humiditatis, habens admixtum multum exhalationis terrestris, quod potest aliquando contingere, fit illud humidum ad modum luti, quod ab exhalatione sicca et accensa decoquitur et exsiccatur, ad modum quo lateres decoquuntur, sicque induratur quasi lapis, qui e nube maiori impetu quam pila tormenti bellici excutitur, quidquid sibi obvium fuerit evertens ipsamque terram penetrans, licet, ut Plinio videtur libro 2. Naturalis Historiæ cap. 55., non altius quinque pedibus intra terram mergatur.

Hinc fit varia esse **genera fulminum.** Aliqua enim sunt valde penetrativa et tenebrantia, et talia habent flammam tenuem propter multitudinem exhalationis subtilis, ideoque per angustissima loca solent penetrare. Alia vero sunt, quæ dissipant et findunt, et talia constant exhalatione densa et indurata, ac nonnumquam lapidem ferunt. Alia denique urunt, eo quod exhalatio, licet sit densa, non tamen est omnino indurata, et ideo propter densitatem ignitur sicut carbo, non vero in flammam vertitur, et ideo nec penetrat sicut flamma nec findit sicut lapis, sed erit sicut carbones.

Fulminum effectus adeo varii sunt et mirabiles, ut naturam videantur excedere. Invenitur enim aliquando fulmen liquefacere ensem in vagina et aurum aut æs in sacculo, ipsa vagina et sacculo prorsus illæsis. Et de milite quodam narrat D. Thomas libro 3. Meteorolog. lect. 2. [2], qui ictus a fulmine habens scutum ligneum et sub eo arma ferrea, fulmen confregit et partim liquefecit arma scuto illæso. Solet etiam hominem interficere illæsis vestibus, et ossa comminuere integra carne. Horum autem ratio est, quia fulmen, ut diximus, solet esse subtilis exhalationis, bene tamen coadhærentes et unitas habens partes, et ideo in corporibus flaccidis ac porosis subtilitate sua per poros ingreditur, et quia sibi non resistunt talia corpora nec diu in illis moratur, ideo non multum operatur in eis. Ubi vero invenit corpora duriora et sibi resistentia, diu in eis moratur, et sic maiorem imprimit effectum, præsertim quia

[1] *Le* III. App. LXXXVIII. n. 4.
[2] l. c. n. 3.

spiritus quando ei resistitur, multiplicatur et fortificatur agitque vehementius. Magni enim turbines, qui arbores e radicibus evellunt et saxa frangunt, molliores arundines et stramina illæsa relinquunt. Sic fulmen in vagina et sacculo non diu moratur et eadem facilitate, qua intrat, exit; ferrum autem aut æs intus existens fortius adurit. Visum est etiam aliquando fulmen percussisse dolium vini et fractis tabulis et asseribus, vinum ipsum stetisse concretum, neque effundi, ut refert Albertus Magnus tract. de Tonitruo cap. 19. [1] et ex Seneca D. Thomas lect. cit. Aliquando vero e contra, ut refert Lucretius, inventum est fulmen totum vinum consumpsisse dolio intacto. Causa primi est, quia aliquando contingit unum esse grossum ac viscosum et siccas habens exhalationes admixtas, et ideo a calore addensari potest, sicut addensatur sal et sulphur; et si super tale vinum cadat fulmen subtile et penetrativum, dolium ob sui resistentiam frangit, vinum autem, quia non habet poros, ut penetrari possit, diffunditur fulmen circa exteriores partes et in crustum addensat, et sic quasi corio circumdat detinetque vinum, ne effundatur. Si vero dolium non sit adeo forte et fulmen non sit subtile, sed grossius ideoque calidius, non penetrat vas, et ideo tale fulmen non multum lædit dura et resistentia, sed rara. Unde ob nimium calorem et siccitatem consumit vinum dolio non læso, quia non restitit vehementiæ fulminis.

Si quæras, quare animalia percussa a fulmine faciem inveniantur habere reversam contra impetum fulminis, respondetur causam esse, quia animal naturaliter vertit se ad illam partem, unde sentit sibi venire nocumentum, unde quando a vento, qui antegreditur fulmen, tangitur, vertit se ad partem fulminis, a quo citius interficitur, quam possit caput avertere, et ideo manet conversum ad partem, unde fulmen vibratur. Plures effectus vide in Iavello, in tract. 6. Meteororum cap. 4.

Caput V.

DE ALIQUIBUS IGNIBUS IN AERE APPARENTIBUS.

Ut ab eo, quod frequentius accidit, exordiamur, **primo** occurrit de sideribus discurrentibus seu stellis, quas videmus in aere volitare, quæ dupliciter generantur: *Uno modo*, quando exhalatio aliqua tenuis successive extenditur et accenditur et ita ignis per materiam illam successive aggeneratur, sicque videtur stella discurrens, quia enim exhalatio est tenuis, de facili accenditur et splendorem exhibet. *Alio modo* contingit, quia exhalatio in uno loco accenditur et deinde motu fertur ad alium locum, aliquando quidem sursum a levitate innata, aliquando deorsum pulsa a frigore secundæ regionis vel alicuius nubis, aliquando ad latus, quando scilicet levitas sursum ferens et frigus deorsum trudens non ad modum se vincunt, et ita in latus tendit. Quando autem per antiperistasim accenditur talis exhalatio et quando deorsum fertur, manifestum est gigni infra supremam aeris partem, quia in suprema frigus non est, a quo antiperistasis fiat et deorsum impellatur exhalatio. Proinde quando magna istarum stellarum copia apparet, horridi denuntiantur venti tempestatesque, eo quod ad earum generationem exhalationum siccarum copia debet ascendere, ex qua etiam venti gignuntur.

Secundo, generantur in aere ignes quidam, qui dicuntur capræ saltantes, cum scilicet materia exhalationis in longum protenditur magis quam in latum, et in lateribus est rarior, ut quasi fila habere videatur, tunc si inflammatur, illa materia videtur saltare propter scintillationem tenuis materiæ. Et quia in longum protenditur, videtur habere similitudinem capræ, et sic appellantur capræ saltantes, vel certe generatur hoc meteorum, si diversæ sint exhalationes, disiunctæ quidem inter se, sed aliqua subtiliori parte concretæ, per quam una

[1] libr. 3. Meteor. tract. 3. De fulgure et tonitruo et vento turbinis (ed. Vivès IV. 659 b).

alteri ignem porrigat, ut quasi ab una ad aliam saltare ignis videatur.

Tertio, contingit draco volans generaturque ex exhalatione non admodum calida nec valde densa et coagulata, quæ dum in sublime ascendit, occurrit aliquando frigidæ nubi et deorsum impellitur et motu aut per antiperistasim accenditur. Et quia ab impulsione frigidæ nubis obliquatur et flectitur, speciem habet ventris draconis, quia vero subtilior est ex una parte, qua recedit a nube, videtur scintillare et ignem evomere, ex alia vero parte, qua nubem frigidam attingit, quasi constringitur et speciem refert caudæ draconis.

Quarto, contingit lancea et fax. Lancea fit, quando exhalatio æquali crassitudine in altum porrigitur et inflammatur et immobilis videtur stare; fax autem, quando conglobatur multa exhalatio æque distensa et fit subtilis, ut simul tota inflammetur, tunc subito ardet tanto aliquando splendore, ut noctem velut diem illustret.

Quinto, contingunt aliqui ignes in infima regione aeris: Primo quidem in tempestatibus, qui a nautis ignis sanctus dicitur, a Græcis Castor et Pollux et Helena. Constat ex exhalatione pingui et viscosa inflammaturque agitatione et motu ventorum vel per antiperistasim; et aliquando apparet unum, aliquando vero duo. Si in inferiori parte navis appareat, formidabilis esse solet nautis et infaustæ significationis; si vero in antennis et superiori parte, faustus et propitius, quia cum illa exhalatio elevatur, signum est non ita turbatum esse aerem, cum iam non impediatur ascendere, ideoque frangitur tempestas. Si vero in inferiori parte appareat, signum est plurimæ turbationis ventorum, a quibus impeditur, ne ascendat. Aliquando invenitur ignis, qui vocatur lambens et apparet in capitibus hominum aut equorum generaturque frequenter ex sudore animalium, præsertim calidi temperamenti, quia incalescente corpore emittit vaporem illum viscosum et pinguem, qui rarefactus motu ipso animalis calorem ignemque concipit, qui dispersus per aerem solet capillis inhærere et scintillare. Similiter contingit aliquando ignis, qui vocatur fatuus, qui frequenter apparet in cœmeteriis et super capita pendentium in patibulis, quia generatur ex viscosa exhalatione habente partes satis conglutinatas, qualis frequenter ex cadaveribus emittitur et per antiperistasim frigoris nocturni vel collisionem ac motum accenditur et ad motum aeris movetur modo huc, modo illuc; unde aliquando homines sequi videtur, aliquando præcedere aut alio tendere secundum aeris motum ideoque fatuus dicitur.

TRACTATUS IV.

DE COLORIBUS IN AERE APPARENTIBUS.

Caput Primum.

DE IRIDE EIUSQUE SIGNIFICATIONE.

Inter omnia meteora, quæ ex luce ac radiis solis apparent, nullum pulchrius ac mirabilius est quam IRIS, de qua Ecclesiasticus cap. 43. [1]: « Vide arcum et benedic eum, qui fecit illum; valde speciosus est in splendore suo. Gyravit cœlum in circuitu gloriæ suæ, manus Excelsi aperuerunt illum ». De ea agit Aristoteles 3. Meteorolog. [2] ibique D. Thomas latissime lect. 5., 6. et 7. [3] Relictis vero antiquorum opinionibus et fabulis circa iridis generationem dicendum est cum Aristotele generari iridem ex oppositione solis ad nubem roridam, quæ a parte exteriori sit translucida, ut lumen imbibat, et ex interiori sit opaca, ut nubem repercutiat.

Unde definitur iris, « quod est arcus multicolor in nube rorida, opaca et concava ex reflexione radiorum solis

[1] 12., 13.
[2] c. 4. et 5. (373 a 32, 375 b 16).
[3] *Le* III. App. XCVI-CVI.

oppositi apparens ». Pro huius intelligentia est notandum, quod radius corporis luminosi est triplex: rectus, reflexus et refractus. Rectus est, « qui multiplicatur per medium secundum lineam rectam ». Reflexus est, « qui occurrit medio, per quod transire ultra non potest, sed redit in seipsum vel in partem contrariam aut obliquam », sicut quando radius lucis cadit super speculum et reflectit. Refractus est, « qui non habet incessum rectum nec reflexum, sed veluti decidentem et fractum », quia ratione medii crassioris franguntur radii, et ita solet apparere lumi-nosum aut coloratum maius, ut quando astra videntur maiora in caligine, aut quando videtur lignum tortuosum in aqua. In omni autem corpore plano et terminato, ut inquit Aristoteles cit., re-frangi potest radius. Dicimus autem corpus planum et terminatum, quod ex una parte, scilicet anteriori, est diaphanum seu tersum, ex alia parte, scilicet ex posteriori, est opacum, sicut videmus quando specula ex parte anteriori sunt polita et tersa, et ex parte interiori sunt opaca, ut ibi fiat refractio et reflexio lucis aut coloris, et aliquando corpus aliquod diaphanum fit speculum ex profunditate seu tenebrositate, quam habet a parte interiori, sicut aqua nimis profunda et umbrosa. Ad refractionem tamen lucis non requiritur semper, quod corpus, in quo fit refractio, sit plene speculum, sed sufficit, quod medium reddatur crassius, ut ibi frangantur radii, sicut in guttis elevatis ab aqua re-franguntur radii solis et efficiunt varios colores; fit enim refractio, quando opacitas seu densitas medii non est tanta, ut reflexionem causet, est tamen talis, ut non permittat radium transire unitum, sed frangit illum.

Igitur circa iridem duo explicanda sunt: Alterum de coloribus eius, alterum de figura, quæ est semicirculi. **Circa colores** advertendum est, quod ad illos concurrunt duo, scilicet sol oppositus nubi roridæ, et nubes habens partes roridas seu diaphanas ex parte exteriori, ex parte autem interiori densas seu opacas. Tunc enim radius solis feriens ex directo nubem refrangitur in corpore illo diaphano et terminato, quod est nubes rorida, veluti in quodam speculo recipiente lucem et refrangente illam. Unde ut contingat iris, debet nubes esse opposita soli. Quia vero lux taliter refrangitur in guttis illis roridis, ut densitate ipsa medii et opacitate nubis modificetur, et non maneat lux pura, ideo apparet ex illa luce sic refracta color, quia lux modificata est color, et non manet pura lux.

Quodsi quæras, an colores sint in nube ipsa sicut in subiecto, an vero in partibus roridis, quæ fluunt ex nube et faciunt ipsam esse corpus speculare, *respondet* D. Thomas 3. Meteorolog. lect. 6. [1], digressione de coloribus iridis dub. 4., quod sunt subiective in partibus roridis seu guttulis cadentibus, non in ipsa nube, quia in illo subiecto sunt colores, ubi sunt actu principia eorum. Principia autem colorum iridis sunt radii incidentes in partes roridas nubis seu in diaphanum ipsarum partium terminatum aliquo modo per opacum nubis, ergo in illis sunt sicut in subiecto, et non in nube, licet visui appareant esse in nube, quia propter nimiam distantiam non discernit oculus guttas illas roridas a nube, quia quando unum corpus videtur iuxta aliud a longe, videntur ambo veluti in eadem superficie. Unde aliud est subiectum talium colorum, quod est illud, ubi refrangitur radius luminosi, aliud est locus, in quo videntur a sensu, scilicet nubes ipsa, propter distantiam, ob quam visus non discernit inter unum et aliud.

Quæres secundo, quæ sit causa varietatis colorum iridis. *Respondetur* tres præcipue colores in iride videri, scilicet puniceum seu flavum, viridem et purpureum. Quorum causa est hæc, quia radius lucis refractus ab exigua opacitate, causat colorem puniceum seu flavum, refractus vero a mediocri opacitate facit viridem, refractus vero a maiori facit purpureum, eo quod magis accedit ad nigredinem, licet aliqui e

[1] *Le* III. App. CII. n. 10.

contra censeant, viride magis accedere ad nigrum et ideo fieri in opacitate densiori, nubes autem in parte exteriori subtilior est et magis translucida, ideoque ibi causatur flavus color, quia fit refractio in perspicuo minus denso, in parte media mediocris est opacitatis, in parte vero interiori maioris; unde in media parte fit viridis et aliquando cæruleus, si sit satis humida et minus densa, in ultima purpureus. Sic explicat D. Thomas lect. 6. 3. Meteorolog. [1] dicens, quod ubi est fortior et intensior actio luminosi in nubem propter minorem distantiam, ibi clarus color solis mutatur in puniceum, et talis refractio fit in prima circumferentia seu peripheria nubis. Refractio autem facta in secunda peripheria est debilior et facit viride, in tertia autem circumferentia alurgus seu cæruleus aut rubeus. Nec sunt plures colores principales in iride, quia nec plura loca, ubi fiat refractio.

Quæres tertio, an hi colores sint veri vel apparentes. *Respondetur*, quod colorem esse verum, potest dupliciter accipi: Uno modo, quod ly verus sit idem, quod naturalis seu permanens in subiecto perfecte in eo habens esse, et ly apparens sit idem, quod per modum transitus et imperfecte existens. Alio modo ly verus potest sumi, prout dicit essentiam ipsam coloris, sive perfecte sive imperfecte existat. Dico ergo, quod primo modo colores iridis non sunt veri, sed apparentes, prout ly verum opponitur apparenti, quia solum ex modificatione lucis ibi apparent, non ex mixtione primarum qualitatum. Secundo vero modo colores iridis sunt veri, quia colores iridis habent essentiam et formam coloris, quæ resultat ex lumine, quæ est vera causa colorum, quia ex eius participatione colores fiunt, unde et sensus non fallitur in coloribus diiudicans eos esse colores. Constat autem, quod color secundum veritatem est obiectum visus. Ita sentit D. Thomas lect. 6. dub. 3. [2]

Circa figuram iridis multa tractant perspectivi, quorum rationes examinare ad præsens non spectat. Solum breviter dicimus, quod sole existente in oriente vel in occasu si fiat iris in nube sibi opposita, apparet semicirculus, quia tunc partes roridæ nubis, in quibus fit iris, maxime apparent ipsi soli, quia maxime sunt ei oppositæ, et ideo sol tunc emittit radios directe in totum horizontem sibi oppositum, qui tegitur a nube, et cum horizonte habeat se ad modum semicirculi, consequenter radii directe et ex opposito emissi a sole in illum ad modum semicirculi tenduntur, unde cum impingunt in nubem roridam tegentem semicirculum, consequenter efficiunt colores in guttis, quæ sunt prope nubem, quia iridi ex directo sol opponitur, non vero his, quæ sunt prope terram, quia ex directo tunc non respicit terram, ideo non fit color in nube et in terra, sed solum in nube et in roratione, quæ directe a sole aspicitur, ubi radius non frangitur, licet aliquando iris videatur habere pedem in terra, quia pars illa directe a sole aspicitur ut claudens horizontem. Si autem sol sit elevatus ab oriente aut ab occidente, tunc si fiat iris circa horizontem, non apparet semicirculus, quia tunc sol directius respicit terram quam horizontem, et ideo nubes existens circa horizontem rorida magis ei occultatur, quia minus ei opponitur, corpus enim quanto magis opponitur luminoso, tanto magis ei apparet et ab eo illustratur.

Notandum est autem, quod aliquando potest duplex iris simul causari, idque dupliciter: *Primo* existente sole in meridie, si ponatur nubes rorida ex parte occasus et alia ex parte orientis, tunc efficitur duplex iris ex emissione radiorum in diversas illas partes, tunc autem valde exigua apparebit, quia sol non est eis perfecte oppositus. *Alio modo* potest causari duplex iris in eodem situ, scilicet in oriente vel in occidente. Ratio huius est, quia contingit aliquando esse duplicem nubem roridam in una parte, una altior alia, et in unam directe emittens radios sol efficit iridem. Iris vero causata in tali nube causat aliam in sibi vicinam veluti in speculo, quia in tali situ ponitur, ut in eam possit emittere radios suorum colorum, unde talis iris debilior est in ultima quam in prima, quia non fit ex repercussione lucis directe, sed ex repercussione radiorum seu lucis iam modificatæ in prima, et quæ erat color. Potest autem fieri arcus etiam a luna, et aliquando visus est, licet raro. Non tamen habet plures colores, sed unum, scilicet album, quia lux lunæ valde tenuis est, unde non ita profunde penetrat nubem, sed in exteriori superficie solummodo candorem illum aspergit similem ipsi luci lunæ, quæ candida videtur.

Circa significationem iridis dicimus habere duplicem significationem naturalem, et ex instituto naturaliter significat duo: *Primum* est pluviam, quia cum nubes rorida sit, resolubilis est in aquam, et sic significat pluviam, quæ est nubis resolutio. *Secundo*, significat de proximo non futuram magnam pluviam. Cuius ratio redditur a D. Thoma Quodlib. 3. art. 30. [1], quia magna pluviæ inundatio solum contingit, quando nubes sunt valde gravidæ et copiosa vaporum multitudine nigrescentes. Tunc autem nubes densa non est ad recipiendos radios solis, quin potius veluti corpus omnino opacum eis resistit; quare oportet nubem generantem iridem non esse ita nigram et opacam, sed translucidam sicque non magnæ pluviæ effectricem.

Ex instituto autem Dei significat iris non amplius futurum diluvium universale in terra, ut patet Genesi 9. [2], ubi Dominus dicit ad Noe: « Arcum meum ponam in nubibus, et recordabor fœderis mei vobiscum, et non erunt ultra aquæ diluvii ». Quod autem ex instituto hoc significet, patet, quia ante diluvium erat iris, nec tamen significabat diluvium non futurum, licet non defuerint aliqui, qui putarunt non fuisse ante diluvium arcum in nubibus, decepti tamen sunt, cum naturaliter in nube rorida sol exprimat illos colores.

[1] *Le* III. App. XCIX. n. 2.
[2] l. c. CI. n. 9.

[1] *Pa* IX. 507 a.
[2] 13., 15.

Caput II.

DE VARIETATE COLORUM AERIS ITEMQUE DE HALO SEU CORONA, VORAGINE ET HIATU.

Varios in aere colores ex lucis repercussione consurgere quotidiana nobis experientia demonstrat, qua nubes aliis atque aliis coloribus illustrari videmus. Hi autem colores non ex mixtione primarum quatuor qualitatum, sed ex reflexione luminis in addensatum aerem aut vaporem gignuntur. Unde eorum materia est vapor aut exhalatio seu aer addensatus, in quem radii impingunt; efficiens est luminosum radios emittens; forma est lux varie modificata et recepta in illa materia, partimque ex diversa receptione in materia, partim ex diverso aspectu luminosi oriuntur colores. Igitur si id, in quod incidit lux in aere, est valde densum, apparet veluti umbrosus et niger color; si autem densum aliquantum sit et simul humidum, apparet cæruleus soletque signum esse pluviæ, quia coagulationem vaporum testatur. Si adhuc autem minus densum sit medium, purpureus color efficitur, qualem præcipue videmus in occasu solis ex tenuitate lucis et exhalationum generari. Si tenuiores adhuc sint exhalationes, apparet puniceus color, nonnumquam vero albus seu argenteus color videtur, nonnumquam aureus. Causatur enim candor in nube ex multitudine lucis receptæ in nube, quæ exhalationes habet plures et minus humorum; unde tales solent apparere nubes circa meridiem aut fervorem solis. Aureus autem fit ex receptione radiorum solis directa et multitudine lucis, quando materia non nimis densa et humida est, unde nec pluviam designat.

Apparet autem aliquando circa solem aut lunam vel etiam astra fulgentiora circulus quidam aut corona cingens astrum, quæ a Græcis **halo** dicitur et differt ab iride, quia iris est semper

semicirculus, halo vero est circulus plenus. Fit autem halo, quando exhalatio aut nubes æquali densitate circa astrum spargitur. Tunc enim radius astri recta tendere non valens ob densitatem medii, intercidit seu refrangitur diffunditurque circa extremitates orbicularis densitatis, ideoque varii colores in ea resultant, quibus astrum cingi videtur, et corona dicitur, quæ tamen aliquando deficiente materia seu exhalatione integre non apparet. Si corona addensetur, signum est pluviæ, quia multitudinem humidorum vaporum, a quibus addensantur, id testatur. Si ab una vel pluribus partibus dissipetur, ventos, e quibus talis dissipatio fieri incipit, designat. Si tota simul evanescat, serenitatem indicat ob purificationem aeris ab huiusmodi exhalationibus.

Contingit autem aliquando, quod nocte circa lunam aut astrorum lumen multæ exhalationes constipatæ in sublime ascendant, quæ in medio densiores sunt et ex parte extremitatum rariores, taleque obscurantur in medio, illustrantur vero in extremis, unde referunt similitudinem foveæ, quæ si magna sit, dicitur **vorago**, si parva, **hiatus.** Ratio est, quia quod est obscurum, videtur nobis remotius aut profundius, quod vero magis illustratur ac nitet, videtur propinquius, eo quod candidum magis movet visum, unde et pictores si antrum aut profunditatem aliquam volunt depingere, nigro umbrosove colore utuntur apposito circa illum albo.

Caput III.

DE VIRGIS ET PARHELIIS.

Virgæ generantur circa latera solis, quæ designantur ab astrologis septentrio et auster. Quando ergo ex latere solis ponitur aliqua nubes habens aliquas partes densas et alias raras, quæ proxime possit in aquam resolvi, si talis nubes perpendiculariter feriatur, a radiis solis efficitur similitudo virgarum, quæ variis coloribus imbuuntur ob refractionem in nube illa rorida et densiori, quia radii solis ad nubis cavitatem se accommodantes perpendiculariter versus terram refranguntur penetrando nubem, et ideo figuram virgarum et colores in illis efficiunt.

Notant tamen aliqui, quod dupliciter contingunt huiusmodi virgæ: *Aliquando* enim nubes non est continua, sed foramina habens ad modum panni perforati, et transeuntes radii solares per huiusmodi foramina refractique ab aliquibus vaporibus existentibus in foraminibus nubis causant similitudinem cordarum, quæ visui nostro apparent tamquam virgæ. *Aliquando* vero nubes est continua, sed rarior in aliquibus partibus quam in aliis, et radii solares penetrantes nubem in partibus raris efficiunt virgas aliquando virides, aliquando puniceas, aliquando nigras, prout dominatur lux et modificatur in illa materia.

Parhelii autem nihil aliud sunt quam imagines solis in nube aliqua expressæ, quæ traductæ ad nos plures soles videmur aspicere. Contingit autem sic: Quando ad latera solis occurrit nubes rorida, seu quæ in aquam proxime resolvatur et habet æqualem densitatem similiterque ex parte exteriori est translucida et diaphana, ex parte vero interiori terminata taliter, quod se habeat ut speculum, sol imaginem suam in eam imprimit sicut in speculo, et ex eo quod est æque densa, perfecte refert imaginem solis, et quia radii illi non refranguntur, quia ferit illam eo modo, quo speculum, quod nos ponimus contra solem aut in obliquo ad latus eius, et similitudinem solis ostendit, aut etiam sicut in pelvi aquæ videmus eclipsim solis, quia ibi eius imago apparet non refracta, ideo in nube illa apparet effigies et imago solis, non autem colores sicut in iride, et ita apparent nobis aliquando duo soles, aliquando etiam tres, si in duplicem nubem habentem illas conditiones cadant radii solis, aut si ex una nube reflectatur imago ad aliam sicut ex uno speculo ad aliud. Potest etiam fieri huiusmodi imago et generatio parheliorum circa lunam; sic enim refert Plinius libro 3. cap. 32. tres aliquando lunas simul visas. Narrat autem Aristoteles libro 3. de Meteorolog. cap. 2. [1] aliquando conspectos fuisse duos parhelios apud Bosporum tempore meridiano et durasse usque ad solis occasum. Rarius tamen contingit fieri parhelios existente sole in meridie, sed ascendente ab ortu aut vergente ad occasum, quia cum sol est in meridie emittens directe radios ad terram densitatem nubium ad huiusmodi parhelios aptam dissolvit, nec debet nubes esse infra solem aut valde prope, sed quasi oblique illum excipere, alias dissipabitur ab eius fervore.

TRACTATUS V.

DE VENTIS.

Caput Primum.

DE MATERIA ET CAUSA EFFICIENTE VENTORUM.

Varie circa generationem ventorum philosophi antiqui opinati sunt, qui tamen penitus naturam eorum non penetrarunt, quia vel impetum aeris vel agitationes eius aut fluxum ventos esse putaverunt.

Illud tamen PRÆSUPPONENDUM est ut certum, non quemlibet aeris motum appellari ventum. Quando enim manu aut flabello aerem expellimus, quando cymbalis crepantibus aut tormentis bellicis ingenti strepitu aer concutitur, motus aeris causatur, non tamen ventus. Igitur secundum Aristotelem 2. Meteorolog. [2], lect. 7. apud D. Thomam et seq. [3], **materia** ventorum est exhalatio sicca et calida, non tamen debet esse taliter calida et sicca, ut sit inflammabilis, quia non debet esse viscosa aut pinguis, sed debet esse terrestris, et ideo participare qualitates terræ, quales sunt frigidum et siccum, propter quod ab aliquibus dicitur, quod exhalatio illa debet esse frigida et sicca, quia considerant qualitatem, quam habet e terra et quam a secunda aeris regione, a qua repercutitur, participat; ab aliis autem dicitur calida, considerando calorem extrinsecum, quem habet ab elevatione solis, a qua subtilizatur. Nec tamen negandum est exhalationes istas habere vapores admixtos, tum quia sæpe e mari exoriuntur venti, a quo licet exhalationes consurgant propter eius salsedinem et terrenæ concretionis admixtionem, tamen non puræ exhalationes, sed mixtæ vaporibus elevantur; tum quia venti e mari exorti humidi solent esse, et aliquando pluvias generant et nubes congregant, quod sine mixtione vaporum fieri non posset.

Quod autem materia ventorum sit exhalatio prædicta, multis signis probat Philosophus: Primo quidem, quia eo tempore maxime vigent venti, quando multitudo huiusmodi exhalationum suppetit, ut in vere et autumno, et matutino tempore sole oriente, quo commovetur aer, quia tunc exhalatio a terra ascendit ob solis ortum. Et similiter igneus color aeris sole occidente et etiam cometæ ventos denuntiant, quia ex siccis exhalationibus generantur sicut color ille et ipsius cometæ. Secundo, ab effectu, quia venti exsiccant, quod non facerent, nisi ex materia sicca constarent, et ideo pluviæ cessare faciunt ventos, quia humectant et infrigidant siccam illam et calidam exhalationem, quæ erat materia ventorum. Et rursus cessante pluvia solet ventus incipere, quia cum pluvia ceciderit, terram humectat, et tunc exhalat terra exhalationem siccam, sicut si in vas plenum cinere infundatur aqua, exhalatur multum a cinere. Ex illa autem exhalatione facta a caliditate solis generantur venti, quia talis est eorum materia.

Circa motum ventorum et vim, a qua cientur, magna difficultas est id perfecte explicare. Occulta enim valde causa est, in tantum quod peculiariter Deo attribuitur in Sacra Scriptura, ut

[1] 372 a 15.
[2] c. 4. (360 a 12).
[3] *Le* III. 409. n. 4.

Ps. 134. [1]: « Qui producit ventos de thesauris suis ». Difficultas autem in eo est, quia motus ventorum non est sursum nec solum deorsum, sed in obliquum, quod exhalationi non competit, nec ex principiis materiæ, ex qua constat, quæ est substantia terrena, quæ deorsum gravitat, nec ex calore solis, qui sursum attrahit. Et est similis difficultas illi, quam infra tractabimus de fluxu et refluxu maris [2]. Cum ergo tria concurrant ad ventum, scilicet aer, in quo fit, agitatio et vis in obliquum faciens impelli has exhalationes et ipsum aerem, dicimus huic motui duplicem causam assignari: Prima est, influxus astrorum, et præsertim solis et lunæ. Nam sicut ex impressione lunæ mare fluit et refluit, ita ex impressione eiusdem aut aliorum astrorum obliquatur exhalatio et truditur in hæc inferiora. Secunda causa est frigiditas secundæ regionis, ad quam aliquando exhalatio pertingit, quæ est satis subtilis ac viscosa et pinguis, multum in se caloris suscipiens, et tales elevantur ultra secundam regionem, nec eis obsistere potest frigiditas eius, aut inter nubes includuntur præstantque ignitis meteoris materiam; aliæ vero exhalationes magis terrestres sunt. Et ideo ab illo frigore addensantur paulum et deorsum truduntur, nec permittuntur sursum ascendere. Cum autem ipsæ calore sibi impresso a sole vel ab alio astro sursum conentur, fit, ut tali agitatione obliquentur et aerem agitent, tanta nonnumquam vi, ut arbores domosque evertant, nimirum propter multitudinem exhalationum confestim ascendentium et addensatarum ab illo frigore secundæ regionis, a quo deorsum aguntur. Correspondet etiam impetus maior ac minor ventorum vehementiæ, qua ab astris sursum elevantur exhalationes illæ terrestres et condensabiles a frigore secundæ regionis. Fatendum tamen est multas alias causas nobis occultas ad ventorum motum concurrere. Hæc tamen probabilius a philosophis sunt cognitæ.

Caput II.

DE NUMERO VENTORUM EORUMQUE PROPRIETATIBUS.

Egimus in præc. cap. de ventis secundum communem eorum rationem; de aliquibus enim particularibus ventis, qui magis turbines quam venti dicendi sunt, infra agemus. Nunc autem de **numero** ventorum iuxta hydographiæ rationem ac eorum, qui artem nauticam colunt, agendum est. Igitur principales venti sunt quatuor, qui ex quatuor angulis cœli oriuntur et spirant. Dividitur enim mundus in quatuor partes, scilicet orientem et occidentem, meridiem et septentrionem. Ventus ergo ab oriente spirans vocatur *subsolanus*, ab occidente *favonius* seu *zephyrus*, a meridie *auster*, a septentrione *septentrio* seu *notus*. Has quatuor partes duplicant nautæ significantque octo partes cœli, unde venti spirant, et tales partes vocant *rumbos*. Deinde istas octo partes iterum duplicant et intermediis designant alias octo, quas vocant *medias partidas*, et in ultimo has sexdecim partes iterum duplicant, quia inter media secant, quas vocant *quartas*. Sicque fiunt triginta duo venti a triginta duabus cœli partibus spirantes, prout latius in acu nautica et hydographiæ circulis scripti videntur, et quidem sexdecim ventorum propria nomina sciuntur, aliorum non ita; quæ tamen ad præsens describere tædio esset et oneri.

Observandum tamen est aliquos esse ventos, qui provinciales dicuntur, eo quod in certis regionibus agnoscuntur, et ultra non transeunt, sicut Athenis teste Plinio libro 2. cap. 47. flat scyro, quæ reliquæ Græciæ ignoratur. Et aliqui venti sunt, qui principaliter dominantur et infestant regionem aliquam, sicut Calabriam yapix, Galliam circius, atabulus Apuliam, ut ait Seneca libro 5. Natural. Quæstionum cap. 17. Alii autem venti sunt, quos Græci etesias, hoc est anniversarios vocant, eo quod

[1] 7.
[2] tract. 7. c. 2.

singulis annis certis temporibus spirant, sicut in ortu Orionis contingunt venti intolerabiles, ut dicit Aristoteles 2. Meteorolog. [1], lect. 9. apud D. Thomam [2], et in canicularibus diebus post ortum canis venti quidam solent spirare, quos a nomine anniversario etesias vocant. Similiter post tropicum seu conversionem solis æstivalem, quando facto solstitio in iunio in signo Cancri convertitur sol versus Capricornium, fiant venti boreales. Cuius ratio redditur a Philosopho loco cit., quia boreales venti fiant a locis, qui sunt sub polo arctico seu septentrionali, in quibus est magna nivium et aquarum copia, hæc autem magis liquefiunt a sole post solstitium seu post tropicum aut conversionem æstivam, quam quando ad nos appropinquat in vere aut in ipso solstitio seu tropico æstivo, quia sol maiorem effectum imprimit post solstitium quam antea, eo quod diutius duravit calor eius in terra, et magis dispositæ materiæ dominatur, quam quando ad nos ascendit vel etiam in ipso solstitio; et ideo tempore caniculæ sunt maximi calores, quod est post solstitium, et tunc liquefactis pene nivibus septentrionis exhalatur copia spirationum, eo quod nives multam concretionem terrenam habent, et sic fiant venti.

Circa ventorum **proprietates** notandum est, quod illæ spectari possunt vel penes principia substantialia, ex quibus constant, vel penes id, quod a sole et sideribus habent, vel penes regiones, unde spirant et per quas transeunt. Primo modo ventis competit esse siccos et frigidos, sicut ipsa terra est, unde elevatur exhalatio, et si habent admixtos vapores, qui elevantur ab aqua, habent etiam ex hac parte esse humidi et frigidi. Secundo modo venti sunt calidi et sicci, et si habent admixtum vaporem calidi et humidi, calore extrinsecus a sidere impresso, sicut aqua calida est ab igne. Tertio modo diversis ventis diversæ competunt proprietates. Nam septentrio est frigidus et siccus, quia ex locis frigidissimis spirat et plenis nive, unde et serenitatem inducit, quia ob frigiditatem suam dissipat humidum vaporem prohibetque, ne resolvantur in aquam; et similiter terram constringit, ne emittat ex se humidos vapores. Et quia minus tortuosum et obliquum statum habet directe tendens per nubes, secat illas et dissipat, non cogit. Dicitur tamen septentrio in aliquibus locis, ut apud Cyrenem et Hellespontum, pluviam creare. Auster est calidus et humidus, quia oritur in meridie et transit per mare, quod ob salsedinem calidas spirationes excitat, cogit etiam nubes et pluviam inducit propter oppositam causam a septentrione, licet in Africa dicatur nubes dissipare. Subsolanus est calidus et siccus propter præsentiam solis, a quo movetur, et a quo exsiccatur et calefit illa exhalatio. Denique zephyrus est humidus et frigidus, quia sole accedente ad occasum, unde hic ventus spirat, remanet exhalatio eius frigida, et ob solis absentiam non exsiccata, sed humida. Ex his autem qualitatibus sequitur in ventis, quod alii salubres sint hominibus, alii noxii variosque morbos inducant. Maxime enim salubres sunt septentrio et zephyrus seu favonius, auster vero noxius et veluti corpora dissolvens, quia causat putredinem ob calidum et humidum, quod præstat.

Caput III.

DE TURBINIBUS, ECNEPHIA, TYPHONIS ET PRÆSTERE.

De his agit Aristoteles in initio 3. Meteorolog. [3] Sunt autem **turbines** istis ceteris omnibus periculosiores ac formidabiles ob nimiam violentiam, qua obvia quæque prosternunt. Igitur **ecnephias** generatur ad modum fulminis, quando scilicet multa exhalatio spissa et minus subtilis intra nubem cavam congregatur, fit tunc, ut motu aut antiperistasi incalescat ac maiorem libertatem quærens e nube segregetur eamque disrumpat more fulminis, nisi quod

[1] c. 5. (361 b 30).
[2] *Le* III. 415. n. 3.
[3] 370 b 3.

incensa non est sicut fulmen, et ita deorsum impellitur magna velocitate et violentia propter fortitudinem frigidi segregantis, ut inquit D. Thomas 3. Meteorolog. lect. 1. [1] Sub æquinoctiali a nostris nautis turbo nonnumquam visus est magno ipsorum periculo. Dicitur autem ex tali turbine asperginem aquæ calidæ profluere, quæ vermes gignit vestesque putrefacit.

Trophæo autem seu **typho** generatur eo modo quo ecnephias, nisi quod rotato circulo movetur. Quando enim ex diversis nubibus aut diversis partibus eiusdem nubis flatus erumpunt et conglobantur inter se ac impinguntur, eo quod a frigiditate loci per angustam nubis scissuram expellitur flatus et ad aliud corpus seu flatum repercutitur, fit ut illi flatus durante tali pugna retorqueantur inter se ac vorticem efficiant, sicut videmus, quod in angiportis et angustis viis pulvis rotatur a vento et in fluminibus vortices efficiuntur ab aqua impingente ad saxum aliquod. Talis igitur flatus maxima vi segregatur et excussus a nube ob fortitudinem frigidi segregantis per antiperistasim, non tamen incendentis illum, et in gyrum contortus dicitur typho. Qui tanta vehementia discurrit, ut saxa et arbores secum rapiat ac nonnumquam navigia integra in altum elevet a mari gyro illo ea involvens. Quodsi tales flatus vel antiperistasi vel repercussu contingat aliquantulum inflammari, dicitur ille turbo **præster,** sternens et comburens omnia, differtque a fulmine eo, quod fulmen plus de igne habet, et de flatu minus, hic e contra plus flatus, minus ignis corripit; et etiam, quia fulminis materia subtilior est quam istius. Observandum tamen est ad has tempestates excitandas multum conducere quorumdam siderum influxus, in quorum ortu frequenter procellæ accidunt, ut in ortu Orionis, Hyadum et Aquarii; sicut etiam loca quædam sunt, quæ maxime infestantur procellis, ut promontorium Bonæ Spei et ille maris tractus, quo a Sina in Iaponem itur.

TRACTATUS VI.

DE METEORIS HUMIDIS GENITIS IN AERE.

Caput Primum.

DE NUBE ET PLUVIA.

Nubes principium sunt omnium concretionum humidarum aeris, sicut optime notavit D. Thomas in cap. 37. [2] Iob circa illa verba: « Numquid nosti semitas nubium magnas et perfectas scientias? ». Materia ergo nubium est vapor calore solis aut aliorum astrorum elevatus. Hinc dum ad mediam aeris regionem pervenit, tum ob debilitatem radiorum solis, quorum reflexio illuc non attingit, tum ob frigus illius secundæ regionis condensatur, et talis vapor addensatus dicitur nubes. Quia vero ex his vaporibus aliqui habent partes raras et aereas, facile in aeris naturam permutantur, aut etiam ventis deserviunt exhalationibus permixtis. Alii vero graviores sunt, et ex his generatur pluvia. Unde non omnes nubes in pluviam resolvuntur, sed multæ in aerem, aliæ in ventos ob exhalationes admixtas, aliæ in nebulas et caligines diffunduntur, ut postea dicemus.

Igitur cum **pluvia** nihil aliud sit, quam nubes in aquam resoluta, quæres primo, quæ sit ratio, cur pluviæ minutim cadant, et non tota simul effundatur e nubibus, cum naturali gravitate ac pondere sic videretur fieri debere. In quo videtur peculiaris Dei providentia relucere, sicut Scriptura Sacra testatur Iob 26. [3], ubi dicitur: « Qui ligat aquas in nubibus suis, ne erumpant pariter deorsum ».

Respondetur causam huius esse tenuitatem vaporis a modico et non nimis violento frigore addensatam. Tunc enim paulatim addensatur vapor et in aquam convertitur; unde et paulatim

[1] *Le* III. App. LXXXVI. n. 2.
[2] 16.; lect. 2. (*Pa* XIV. 124 b).
[3] 8.

decidit, et non tota simul ruit, et sicut infecundæ nubes, quæ in aerem convertuntur, non simul secundum omnes partes in aerem transeunt, sic multo melius quando in aquam convertuntur, quæ crassior est et maiorem requirit densitatem, convertuntur paulatim et minutim in aquam, non simul. Addo etiam, quod nubes ipsa ex sui dispositione veluti stillicidium quoddam est ob partium suarum raritatem modice addensatam, unde et aquam stillatam dimittit, et consequenter minutim, et non simul.

Illud tamen advertendum est: Maiores crassioresque guttas generari ob maioris frigoris vim, quæ nubem magis addensat, et consequenter densiores guttas aquæ facit, quod frequenter contingit in æstate, quia tunc ob calorem circumdantem nubem per antiperistasim intenditur frigus, et consequenter addensatur aqua fiuntque guttæ crassiores.

Secundo quæres, cur imber cum magno strepitu et impetu descendit, quod et Dominus cum admiratione interrogavit Iob 38. [1]: « Quis dedit vehementissimo imbri cursum », aliquando vero sensim sine strepitu illabitur, quasi aqua ex stillicidiis eliquata.

Respondetur causam vehementiæ impetus esse frigus comprimens partes nubis et cum violentia in eas intrans, tanto autem violentius et fortius intrant, quanto maior est caliditas frigiditati resistens eamque nitens expellere. Tunc enim ob contrarium vincendum cum maiori violentia nubem ingreditur et comprimens fortius eius partes cum maiori impetu facit eam resolvi, sicut quando fortiter comprimitur spongia aut pannus madefactus, copiosius et fortius descendet aqua. Compressio autem nubis a violentia frigoris fit, cuius signum est, quod in æstate quando est maior caliditas et frigus violentius nubem intrat, impetuosius descendit imber; et similiter grando, quia generatur ex frigore violento per antiperistasim caloris circumdantis, descendit impetuose. Deservit etiam ad huiusmodi impetum vis ventorum, quia impulsæ exhalationes eadem vi secum deferunt aquam, sicut in magnis tempestatibus videmus. E contra vero quia quando generatur nix, non est caliditas circumstans, ratione cuius violente frigus comprimat nubem, sed libere in eam ingreditur et congelat. Inde est, quod sine impetu descendit, nisi ab aliquo vento nimis impellatur. Quando vero nubes est remisse calida, ita quod non multum resistit frigori comprimenti, sed facile penetrat partes nubis, blande quoque compressa nubes a tali frigore paulatim decidit ac sine strepitu. Ex quibus patet, quod ad pluviam generandam vapores debent esse calidi; et ita calidiores venti, ut australes, solent pluviam generare.

Quæres tertio, an naturaliter sit possibilis talis aquarum inundatio, quod universale diluvium possit efficere. Fuisse præter universalem cataclysmum inundationes alias, partim ex pluviis, partim ex maris eruptione constat ex scriptoribus historicis. Et unam extitisse ante universale diluvium tempore Enos, quæ tertiam terræ partem perdidit, refert Genebrardi Chronographia, et plures alias referunt S. Augustinus 18. de Civitate Dei cap. 8. [2] et 10. [3] et S. Isidorus libro 13. Originum cap. 22. [4]

Respondetur tamen non posse naturaliter tantam fieri inundationem aquarum, ut universale inducat diluvium. Ratio est, quia dispositio naturalis totius universi non ordinatur ad eius destructionem aut ad destructionem ordinis universi, qui ex elementorum dispositione constat, quare nec est facultas in natura, ut totam terram aquis perdat et eius compositionem et ordinem dissolvat, et ideo Deus in cœlesti corpore tot astra, quorum virtutes et effectus sibi adversantur, protulit, ne si omnia ad eundem effectum conspirarent, totius huius inferioris mundi ordinem dissiparent. Fuit ergo universale diluvium speciale divinæ potestatis opus sic agentia naturalia disponentis, ut ultra suam naturalem potentiam in mortales omnes desævirent.

[1] 25.
[2] Migne P. L. XLI. 566.
[3] l. c. 568.
[4] op. cit. LXXXII. 494.

Quæres quarto, quæ sit causa aliquarum pluviarum, quæ præter usitatum cursum extraordinariæ et prodigiosæ sunt, ut quod pluat sanguine, lacte, ranis, pisciculis, aliquando decidat ferrum et lapides.

Respondetur res istas ordinari ex dispositione divina ad inducendum hominibus terrorem. Potest tamen aliquarum reddi naturalis causa. Sanguine enim et lacte aliquando pluit, non quia veram formam sanguinis et lactis habent hæ pluviæ, sed colorem solum et apparentiam, quod contingit vel ex eo, quod ex locis cruento humore madidis sol vapores elevat, qui colorem illum retinent sicque pluviam illo inficiunt, vel quia ex forti aliqua decoctione ab igne seu calore intra nubem incluso vapores habentes admixtas partes fumosas, qua facile colorem recipiunt, in ruborem permutantur aut in candorem, ex eo quod humidiores partes resolvuntur et manent clariores, sicut nix, quæ aliquod concretionis terrestris habet, etiam candorem recipit. Ranæ autem aut pisciculi videntur aliquando decidere, aut quia ab aliquo violento turbine elevantur et postea decidentes pluere illis videtur, aut quia intra humidum et calidum nubis tale temperamentum aliquando concurrit, sicut in paludibus ad generanda huiusmodi animalia, præsertim quando viscosus humor, ex quo communiter in aqua generantur, includitur in nube.

De præsagiis autem temporum et signis pluviæ videri potest Plinius libro 18. Nat. Hist. cap. 35., Iavellus tract. 3. Meteorolog. cap. 2., Conimbric. tract. 7. cap. 3. ubi late de huiusmodi signis agunt, nos brevitatis causa, quia res est non multi momenti, omittimus.

Caput II.

DE NIVE ET GRANDINE.

Nix generatur e nube, quæ ab excellenti frigore congelatur, et ideo nix siccior est quam pluviæ, quia frigus dum congelat et constringit, humorem expellit. Contingit autem sic: Quando nubes habens plures partes aereas admixtas per aerem spargitur, frigus excellens, quod tunc viget, ingreditur partes illas nubis, et cum resolvi debeant partes eius in aquam, ab excellenti illo frigore congelantur et duriores aqua efficiuntur. Quare vero non omnino rigescant sicut aqua gelata, statim dicemus. Causa ergo efficiens nivis est frigiditas excellens sparsa per nubem non admodum obscuram, sed claram, congelans et adunans partes nubis, quando debent resolvi. Generatur autem nix in media aeris regione, ubi frigus maius est, et in illis regionibus, quæ non multum incalescunt radiis solis, unde in montibus altissimis perpetuo nix conservatur et gignitur ob excellentem algorem talium regionum. Et quia illuc non pervenit radiorum solis reflexio, fere numquam æstatem sentiunt, et similiter in partibus septentrionalibus, ubi oblique solis radii feriunt, perpetuo fere generantur nives.

Nix est candida et mollis. Causa candoris eius est multiplex: *Primo* quidem, quia propter claritatem nubis, e qua generatur, multum participat de luce, quæ principium est candoris in corpore terminato, quod coloris est susceptivum, sicut aqua, quæ diaphana est, si terminetur et solidetur per gelu, redditur alba. *Secundo*, propter partes aereas, quibus abundat nix. Tales enim spumam generant, unde et Aristoteles 2. de Generat. Animalium cap. 2. [1] nivem spumam appellat, spuma autem de se alba est, et si adiungatur ei excellens frigus, intensior candor generatur, quia frigus candoris parens est, ut in hominibus septentrionalibus videmus, et quando laxior est spuma, tanto albior apparet nix. Dicitur tamen nix vetustate rubescere, ut in 5. de Histor. Animal. cap. 19. [2] refert Aristoteles, quia partes aereæ tempore consumuntur redditurque illa mixtura qualitatum, quæ ruborem referat.

Causa autem quare nix sit mollis, est, quia calidum vaporis in nube non simul expellitur a frigore, sed successive, et ideo non permittitur omnino rigescere calido repugnante, et sic remanet aqua addensata, sed non omnino rigida sicut gelu, sed mollior. *Item etiam*, quia intrant nubem vapores illi, qui non habent admixtum multum de terrestri concretione, et sic vapor ille est nimium subtilis. Ut autem geletur et indurescat aqua, debet esse crassa et terrestres habens concretiones. Quo enim subtilior, minus dura efficitur, unde vapor ille, qui nimium est subtilis, non maiorem duritiem admittere potest quam illa, quæ in nube videtur, unde non durescit, quia non est capax tantæ congelationis, sicut si esset aqua crassa; pruina autem magis durescit, quia habet plus crassitudinis et terrestris concretionis.

Grando autem generatur, quando aqua pluviæ congelatur, antequam ad terram perveniat, ut auctor est Aristoteles libro 1. Meteorolog. cap. 12. [1], lect. 15. apud D. Thomam [2]. Unde materia grandinis est imber seu aqua nubis calida resoluta; proximum efficiens est aut frigus circumdans illam aquam et congelans, aut calor circumstantis aeris per antiperistasim eius calorem expellens et congelans. Fit autem hoc modo: Quando nubes calidi vaporis resolvitur in aquam, contingit aliquando, ut resolutio ista fiat propter calidum congregans frigidum naturale vaporis pervenientis ad secundam regionem, et facit ipsum in aquam converti tanto vehementius, quanto fortius a calido circumstante frigidum congregatur. Unde et tunc oriuntur maiores guttæ in pluvia, quia fortior congregatio frigidi plus materiæ convertit in aquam. Quando autem magis ac magis includitur frigidum et circumdatur a calido, non solum facit resolvi aquam, sed etiam ipsam congelat et fit grando. Quod autem possit sine multa mora congelare aquam ex eo est, ut dicit Philosophus, quia vehementia frigoris a circumdante et congregante calore tanta est, quod minori tempore congelat, quam motus localis aquæ fiat, sicut in hieme solet aliquando tantum vigere frigus, quod decidentes guttæ prius congelantur, quam in terram cadant. Quod ergo facit rigor frigoris in hieme toto aere sparsus, facit parum frigus vaporis a circumdante calore congregatus et inclusus per antiperistasim, et ideo quanto propinquius ad nos grando generatur, tanto durior est et magis congelata, quia constipatur frigus a calore prope nos existente, qui maior est. Deservit autem ad citius congelandam aquam etiam ipsius vaporis calor, quia aqua calida citius congelatur quam frigida, quia cum rarior sit ea, quæ est calida, minus resistit contrario et citius ab eo vincitur. Generatur autem grando et in secunda aeris regione et in infima. In secunda quidem aeris regione, aut quia omnia rigescunt gelu, si grando generetur in hieme, aut quia circumstante calore nostro constipatur frigidum nubis, et non solum resolvitur, sed usque ad congelationem induratur a frigido aqua resoluta. In infima autem fit, quando a calido unitur frigiditas aquæ descendentis, quia licet aqua illa calidi vaporis sit, nativam tamen habet frigiditatem et comparatione nostri caloris frigida est, quæ proinde unita a maiore calore usque ad congelationem intenditur. Et signum, quod generatur aliquando in infima regione, est, quia secum grando defert paleas aut aliud quidpiam, quod prope terram volitat. Quando autem congelatio hæc, quæ accidit circa aquam, accidit circa nivem, quæ in minuta granata a frigore condensatur, dicitur granedula. Contingit autem grando omni anni tempore, præsertim tamen in autumno aut vere, quia tunc præsertim elevatur vapor calidus, qui tamen non consumitur sicut in æstate, potestque ex illo generari grando, in hieme vero ob rigorem non ita elevantur vapores calidi.

Caput III.

DE NEBULA ET GLACIE.

Sicut in nutritione viventium accidit, quod ex alimento pars convertitur in substantiam aliti, scilicet quod magis

[1] 735 b 21.
[2] 552 b 7.

[1] 348 b 14.
[2] *Le* III. 372. n. 10.

depuratur et defæcatur a calore naturali, pars vero in excrementa tamquam inutilis reicitur, sic in vapore nubis quædam partes sunt crassiores et humidiores, quæ in aquam convertuntur, quædam flatuosæ, quæ in ventos, quædam subtiles et minus ad conversionem aquæ idoneæ et a frigore noctis paululum addensatæ descendunt usque ad nos, et tales sunt de facile in aerem convertibiles vocanturque **nebula** seu **caligo.** Itaque partes illæ nubium, quæ deberent in aerem converti ob subtilitatem et carentiam humiditatis, addensatæ a frigore noctis et ad nos descendentes nebula est, et ideo ascendente sole facile dissipantur soletque signum esse serenitatis, quia scilicet non sunt nubes, ut in aquam converti possint, sed infœcundæ et tamquam reliquiæ nubium, ut Philosophus dicit [1]. Contingit autem aliquando, ut nebula ingrossetur a vaporibus ex aqua seu lacu aliquo aut terra humida ascendentibus, et tunc iterum vapor ille elevatur a sole fitque nubes, quæ in aquam solvitur. Ex hoc autem constat, quod nebula levior est quam nubes, quia facilius a sole dissipatur et quia humore caret, a quo prægravatur vapor, licet ob frigus addensans descendat, non tamen ideo fit gravior, licet ei causa ascendendi deficiat, quæ est calor, quem quia nubes crassiores plus retinent, non descendunt.

Glacies est aqua congelata. Ad congelationem autem aquæ licet requiratur tamquam efficiens causa excellentia frigoris, tamen ex parte materiæ requiritur, quod aqua admixtum habeat aliquid de concretione terrestri, quæ ad indurationem et concretionem maxime iuvat. Etenim solum frigus non sufficit aquam congelare, alias aqua cum ex natura sua postulet summum frigus, ut diximus q. 10. de Generat. [2], ex sua natura postularet congelationem, et sic non esset fluida naturaliter, quod est falsum. Quare aqua gelata non est aqua omnino pura, sed terrena concretione admixta. Quod idem in grandine et nive accidit, quæ congelantur ob admixtam terrestrem concretionem et exhalationem cum vapore, unde et aliquid caloris comitatur aquam gelidam, quantum concretio terrestris admittit.

Si quæras, utrum mare possit congelari, aliqui negant præsertim ob calidas exhalationes, quibus mare abundat propter salsedinem suam, et ita dicunt, quod licet videatur superficies æquoris constringi, tamen eam aquam non esse maris, sed fluminum et paludum, quæ in mare intrant, et quia leviores sunt, in superficie enatant, et tales gelantur. Nihilominus hac de re nulla potest esse dubitatio, cum ex nostri temporis navigationibus constet circa arcticum polum ad octuagesimum gradum aut circiter mare septentrionale adeo gelu indurari, ut innavigabile reddatur. Narrat id etiam de Mare Scythico Pomponius Mella libro 3. de Situ Orbis, de Mari Gothico Olaus Magnus libro 11. de Rebus Septentrionalibus cap. 3. Herodotus idem contigisse scribit in Bosporo. D. Thomas in illud Iob 38. [3]: « Superficies abyssi constringitur » inquit mare iuxta superficiem congelari, non tamen in profundo, quia illuc vis frigoris non pertingit [4].

Caput IV.

DE RORE, PRUINA, MELLE ET MANNA.

Eadem est materia **roris** et **pruinæ** scilicet vapor exiguus et subtilis. In causa efficienti partim conveniunt, partim differunt. Conveniunt, quia utriusque efficiens est frigiditas noctis, sed unius, scilicet roris, est frigiditas, quæ solum vaporem illum subtilem addensat in aquæ guttulas; alterius, scilicet pruinæ, est frigiditas intensa non solum in aquam addensans vaporem, sed indurans et congelans, unde et pruina durior est nive. Ex quo fit, quod

[1] 1. Meteorolog. c. 9. (346 b 32).
[2] art. 3. (820 a 42).
[3] 30.
[4] lect. 2. (*Pa* XIV. 130 b).

ros est temperate calidus et frigidus, quia generatur ex modica frigiditate, quæ non omnino excludit calorem. Pruina autem est omnino frigida, utpote frigore intenso generata, ideo solet pruina gigni stante borea, qui frigidus est. Ros autem fit serena nocte, quæ si nebulosa sit et turbulenta, exiguum ac subtilem vaporem dissipat, nec in guttulas sinit addensari, et sic ros est signum serenitatis.

Si autem quæras, quo in loco generentur ros et pruina, respondetur diversas circa hoc esse opiniones. Videtur tamen probabilius, quod generetur *ros* infra secundam regionem aeris seu in superiore parte infimæ aut circa illam, ut tenet Commentator 1. libri Meteorolog. cap. 4., quia ibi est debitum temperamentum ex calido et frigido, tum ex frigore noctis, tum ex propinquatione ad secundam regionem. Alias si in ipsa secunda regione generaretur, nimis condensaretur ille vapor ab immodica frigiditate secundæ regionis, per quam caderet ros, si per cacumina montium, in quibus tamen etiamsi altissimi non sint, non invenitur. Ac denique, quia si generaretur in suprema parte secundæ regionis, ut dicit Albertus [1], quia ibi est temperamentum calidi ac frigidi, cur non etiam suprema pars infimæ regionis erit locus per se roris? Quia idem habet temperamentum ex appropinquatione ad secundam regionem et nostram, ne ponamus locum roris superiorem esse loco pluviæ. Cur autem in montium cacuminibus ros non decidat, causa est, quia vapor roris est admodum exiguus et subtilis, quia ex locis humidis exhalatur, nec ita alte ascendit; tum quia summitates montium ventis perflantur, qui concretionem roris impediunt. *Pruina* autem generatur in infima aeris regione, quando intensum frigus in ea viget. Ibi enim condensatur aqua et guttulæ eius congelantur, præsertim concurrente influxu alterius planetæ frigidi et sicci, qualis est Saturnus. Pruina ordinarie fit in principio hiemis, tunc enim albescunt campi et tecta domorum pruina propter intensionem frigoris congelantis vaporem tenuem; rigente vero hieme non permittitur vapor ille ascendere, et ideo non fit pruina.

Mel generatur ex vapore subtili, sicut ros, sed ulterius habet ille vapor admixtas aliquas partes terrestres, subtiles et humidum etiam aereum, unde ex commixtione talium partium, quando humidum non multum dissolvitur, sed caliditate aeris digeritur ac decoquitur, fit succus seu ros dulcis, qui nocte frigoris pinguescens adhæret floribus ac foliis, unde ab apibus colligitur et in alvearia defertur. Nec enim apes mel efficiunt, licet perficiant ac magis decoquant, sed colligunt ex herbis et floribus. Unde videmus, quod cellulæ earum uno aut altero die repletæ inveniuntur, quod non esset, si ab eis deberet fieri et ex earum alimento generari, et etiam in autumno seu hieme non reparant mel sibi detractum, licet aliqui flores et herbiculæ suppetant illo tempore, quia tunc non generatur mellis ros. Unde inquit Aristoteles libro 5. de Historia Animalium cap. 22., quod apes favos construunt e floribus, ceram ex arborum lacryma affingunt, mel ex aeris rore colligunt. Et sane in aliquibus floribus, præsertim antelucano tempore succum prædulcem inveniri experientia testatur his, qui flores inventos sugunt ac dulcem eliciunt succum.

De melle silvestri, quale D. Baptistam comedisse refertur in evangelio, quidam existimant probabilius esse mel montanum a silvestribus apibus confectum, quod summe amarum est vocaturque a Plinio libro 11. cap. 16. ericeum, quia ex erica eligitur ab apibus, ex qua iniucundum contrahit saporem, sicut etiam in Sardinia mel amarum gignitur, quia ex absinthio ab apibus colligitur. Tenet illam sententiam Isidorus Pelusiotes libro 1. epist. 5. et epist. 132. [2], Chrysostomus [3] et Theophylactus [4], qui dicunt agrestibus apibus fieri illud mel.

[1] 2. Meteor. tract. 1. c. 3. (ed. Vivès IV. 521).
[2] Migne P. G. LXXVIII. 270 C.
[3] op. cit. LIX. 762 (inter spuria).
[4] op. cit. CXXIII. 174. (ad Math. 3, 4).

Similem generationem quam mel habet **manna,** nisi quod manna humidum aqueum seu vapor valde decoquitur, et terræ partes manent cum exigua humiditate, et ex tali maiore decoctione fit liquor candidus, sicut etiam mel candidum ob maiorem humidi decoctionem generatur. Manna autem in ramis, herbis et lapidibus aspergitur indeque in medicinæ usus asportatur. Nec putandum manna Hebræorum specie distinctum fuisse ab isto vulgari, nisi quod eius generatio altioribus causis perficiebatur, ut tamdiu duraret et talibus temporibus colligeretur, forte angelis sic materiam disponentibus, ministrantibus ac pluribus perfectionibus et qualitatibus illud secundum Dei ordinationem immutantibus, unde et angelorum panis dictus est. Sed tamen hæc specificatam distinctionem non efficiunt, sed accidentalem, sicut vinum, quod Christus ex aqua convertit, non differebat specie a vulgari vino, licet multo esset excellentius. Unde et in modum pruinæ cecidisse manna super terram Scriptura refert cap. 16. Exodi [1].

TRACTATUS VII.

DE MARI EIUSQUE MOTU ET SALSEDINE.

Caput Primum.

DE SITU MARIS.

Supponendum est, quod licet varia ab historiis maria numerentur, omnia tamen ex Oceano, qui est ipsum elementum aquæ vastissimum, omnem terram circumdans, ortum habent vel manifeste vel occulte. Nam Mare Balticum circa Daniam ex Oceano influit, Mare Mediterraneum per fretum Gaditanum ex Oceano incipiens usque ad Palæstinam terminatur. Ex Mediterraneo vero primo per Propontidem Ægeumque Mare, deinde per Bosporum circa Constantinopolim emergit Mare seu Pontus Euxinus, cuius ultima pars paludem Mæotim claudit. Mare Rubrum circa Æthiopiam et extremas Africæ oras versus orientem ex Oceano circa oppidum Aden incipit, inde per 350 leucas inter Ægyptum penetrans prope Palæstinam desinit. De nomine Rubri Maris an a colore dicatur, an ab Erythra rege, qui interpretatur Rubus, decertant scriptores, et multi eiusdem esse coloris cum ceteris affirmant. Felicius ex nostrorum navigationibus compertum est, quod aquæ illius ob arenarum ruborem, et coraliorum, quibus scatet, abundantiam rubrum referunt colorem, licet e mari extracta aqua perlucida sit, sicut ceteræ, quod ex Ioanne Barrio decade 2. libro 8. cap. 1. Conimbric. referunt hic tract. 8. cap. 2. Mare Persicum ostium habet in Oceano Indico indeque Persidis partem alluit in eoque Tigris et Euphrates influunt. Et hæc sunt maria, quæ aperte ex Oceano oriuntur. Præter hæc vero numeratur adhuc Mare Caspium circa Armeniam, quod occultis viis ex Oceano creditur oriri, undique tamen montibus cingitur, et magis lacus multorum fluviorum in cursu stagnans quam mare nominari posset.

Igitur circa Oceanum, qui aquarum omnium parens est, notandum est, quod eius congregatio in vastissimo illo loco, quo iacet, tertia die creationis mundi facta est, cum Deus dixit Genesi 1. [2]: « Congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt, in unum et appareat arida ». Quantum enim est de se aqua petit terram operire, sicque operiebat in principio. Ad usum autem hominum divina providentia factum est, ut terra appareret, aquæ vero elementum in unum locum congregaretur; quæ congregatio mare seu oceanus dicitur. Ille vero locus seu hiatus et intercapedo, in qua interfusa est huiusmodi aquarum vastitas, abyssus dicitur propter profunditatem suam immensam, quæ tamen non æqualis ubique est, sed montes ac rupes, camposque sub aquis illis esse certum est. Insulæ enim

[1] 14.
[2] 9.

maris non aliud sunt quam excelsi montes e maris profundo emergentes, et similiter vadosa loca aut rupes ad superficiem maris aut non longe a superficie ascendentes terra est a profundo maris elevata usque ad superficiem.

An vero ex hac aquarum congregatione mare in tumorem elevatum sit, ita ut terra sit altius, dubium est apud philosophos et theologos. Et difficultas non est in aqua, quam prope littus videmus, sed de ea, quæ longius a terra protenditur, an ita in tumorem seu in maiorem altitudinem elevetur, ut maneat ibi mare terra altius. Nam D. Thomas 1. p. q. 69. art. 1. ad 2. censet probabilius esse, quod mare terra sit altius, quod experimento compertum esse in Mari Rubro affert ex D. Basilii homil. 4. in Hexaemeron ante medium [1], qui eandem tenet sententiam. Alii vero plurimi auctores oppositum tenent in eamque sententiam adducunt S. Hieronymum [2] in illud Ps. 32.: « Congregans sicut in utre aquas maris », et D. Augustinum 135. [3] aliosque Patres. Sane quod D. Thomas et D. Basilius non loquuntur de mari comparato ad altissimos montes terræ, illud argumento est, quod D. Basilius de Mari Rubro loquitur respectu terræ Ægypti, quæ montosa non est, sed planior et mari depressior. Cuius simile in Zelandiæ littore nos ipsi vidimus, ubi ad oculum mare terra ipsa altius est. Ipsæ etiam insulæ, quæ montes quidam sunt in medio mari ostendunt tumorem aquæ non vincere altitudine supremos montes; habere tamen tumorem aliquem mare, ita quod terra altius sit, negandum non videtur, quia tanta aquarum immensitas, quæ totam operiebat terram, in unum locum congregari non posset et manere depressior terra nisi consumpta multa aquarum copia, quæ tamen potius crescit ex fluminum in mare influxu et generatione aquæ, præsertim circa septentrionem. Quare ex tali aggregatione aquarum in tumorem aliquem excrescere debuit mare, quo terram supervincat, licet non altissimos terræ montes. Adde, quod locus ille, in quo congregatæ sunt aquæ, nec tam profundus esse videtur, ut absque tumore profunditatem aquarum, quæ totam terram operiebat, potuerit excipere, sicut patet in diluvio, in quo non obstante tota profunditate, in qua continetur, nihilominus terram operuit. Et quod faciat unam sphæram cum terra, non obstat eius elationi. Nam etiam montes faciunt unam sphæram cum terra, quia totum hoc respectu cœli, cuius centrum sunt, quasi nihil reputatur. Nec valet dicere, quodsi mare est altius terra, tunc æquali vento flante citius naves portum peterent, quam ab eo discederent, cum e portu ascenderent, ad portum vero tendentes descenderent. Hoc, inquam, non valet. Nam mare non ita sensibiliter a terra elevatur, ut circa portum possit deprehendi illa maior celeritas. Præsertim quia fluxu et refluxu circa portus existente impeditur ille maior ascensus aut descensus. Sed existimandum est, quod mare secundum se elevatius est terra, præsertim ubi multum a terra distat, quæ tamen elevatio prope terram non sentitur, eo quod ibi modice et fere insensibiliter supra terram videatur elevari, præsertim propter æstus fluxum et refluxum quotidianum, qui elevationem istam aut deprimit aut æquat aut extollit. Quod vero dicunt aliqui citius una hora oriri et occidere solem in Hispania existentibus, quam quindecim gradus ultra Hispaniam versus novum orbem præcedentibus, quod non esset, nisi mare esset altius terra nostra. Hoc nihil est, quia quod sol nobis citius hic oriatur quam ibi, causa est distantia loci, qui a sole tam cito illuminari ibi non potest sicut hic. Nam etiamsi ultra illos quindecim gradus ponerentur altissimæ insulæ, tardius ibi oriretur sol, et tamen altiores essent nostra terra, quia essent montes altissimi, ergo illa ratio est nulla. Sed de his latius agemus Deo dante ad 1. p. D. Thomæ in 2. tomo [4] agentes de opere sex dierum.

[1] n. 3. (Migne P. G. XXIX. 83. C).
[2] Commentarioli in Psalmos (G. Morin, Anecdota Maredsolana, Vol. 3. pars 1. pag. 40, 21).
[3] n. 7. (Migne P. L. XXXVII. 1759).
[4] Cursus theologici.

Caput II.

DE MOTIBUS MARIS.

Præter descensum, qui aquæ competit ex naturali gravitate, et motum, qui a ventis mari imprimitur, aliqui motus in mari videntur, qui occultissimas habent causas. Deprehenditur enim Oceanum moveri ob oriente in occidentem. Qui enim ex Hispania in novum orbem traiciunt, intra mensem plus minus cursum conficiunt, quando vero revertuntur ex America in Hispaniam, trium aut quatuor mensium spatium consummant obtinente in contrarium aquæ motu. Eundem motum inveniri in Mediterraneo, eodem signo deprehensum est, cum tardius ex Hispania in Palæstinam quam e contra cursus fiat. Huiusmodi motum occulto siderum et cœli influxui tribuendum, præsertim diurno solis aut lunæ motui, qui a primo mobili rapiuntur, probabilius censetur.

Alius motus, qui in Oceano advertitur, est a septentrione ad austrum, qui magis circa septentrionem notatur. Et videtur Aristoteles libro 2. Meteorolog. cap. 1. [1], lect. 1. apud D. Thomam circa finem [2], huiusmodi motus causam reducere in altitudinem partis septentrionalis respectu australis, a qua proinde necesse est aqua defluere. Albertus libro 2. Meteorolog. tract. 3. cap. 6. [3] addit multum aquæ generari circa septentrionem propter loci frigiditatem et solis absentiam, et propterea ad austrum decurrere. Sed hæc causa licet in Mari Mediterraneo versus septentrionalem eius partem, quæ est Pontus Euxinus, locum habere videatur, non tamen in Oceano, quia ex parte poli australis seu antarctici vehementius frigus vigeat quam in septentrionali, et ita deberet etiam multum aquæ ibi generari fierique motum ab austro ad septentrionem. Probabilior ergo est prima Aristotelis causa, quia terra declivius esse videtur a septentrione ad austrum, ideoque ex ea parte aquæ fluunt, licet multum ex his motibus cœlestium pressioni tribuendum sit.

Omitto alios motus, qui in Oceano notantur, non generales, sed ex variis finibus, et concursum aquarum in modum vorticis confluentium, ut in sinu Mexicano et in Oceano Æthiopico et promontorio Bonæ Spei aliisque locis, ubi aquæ reflexionem accipiunt ex sinuosa gyratione circa terram indeque maiori impetu fluunt.

Principalis ac notabilior magisque mirabilis maris motus est quotidianus æstus, seu fluxus ac refluxus, quo per sex horas fluit et a littore recedit, tamen æstus non eodem modo in omnibus maris tractibus invenitur. Nam in medio mari non deprehenditur, sed circa littora et in his varie. Nam in aliquibus partibus vix sentitur æstus, ut in aliquibus locis Maris Mediterranei, ut apud Barcinonem et Narbonam et in Mari Thyrrheno, ob quam causam aliqui putant in Mari Mediterraneo æstum non esse, cum tamen in aliis eius locis sentiatur. In Oceano Hispanico, Gallico, Belgico et communiter circa alias partes, sex horis fluit, sex refluit. Circa aliquas tamen Galliæ partes, ut circa Aquitaniam, septem fluit et quinque refluit. In aliquibus Africæ locis fluit quatuor horis, refluit octo. Inter cetera mirabilis est maris æstus in littore Cambayæ in faucibus Indi fluvii, ubi duabus horis mare triginta leucas inundat, duabus iterum tantum spatii detegit, et ita tanta rapiditate agitur, ut homines cymbali sonitu admoneantur, ne incauti rapiantur ab æstu. Denique in Euripo, quod est angustum illud mare inter Eubœam insulam et Aulidem, septies in viginti quatuor horis fluit et refluit mare.

Generalis causa huius motus marini relictis variis philosophorum opinionibus lunæ attribuendus est, secundum quod diversimode a sole aspicitur diversosque in mari motus causat. Hanc opinionem perpetuo sequitur D. Thomas, ut opusc. 34. de Occultis Naturæ

[1] 354 a 27.
[2] *Le* III. 388. n. 8.
[3] ed. Vivès IV. 570.

Operibus [1], in q. 22. de Veritate art. 13. [2], et præcipui antiquorum philosophorum, ut Averroes, Albumezar, Cicero et ex modernis omnes. Huic sententiæ attestatur experientia, quia ad lunæ mutationem videmus mutationem æstus marini fieri, ut in plenilunio magni et ferventes æstus existunt, decrescente vero luna mitiores. Item variatur æstus quater in die communiter, et ordinarie (aliquibus locis supra relatis exceptis) secundum motum lunæ diurnum, qui in quatuor partes dividitur. Ac denique, quia luna inter omnes planetas humidis corporibus dominatur sicque peculiarem influxum et impressionem in mare habet. Sed qua virtute id faciat luna, dubium est, an scilicet attrahendo seu elevando aquam ad modum magnetis trahentis ferrum et rursum deponentis, an vero rarefaciendo aquas maris et condensando, an denique solum diverso luminis aspectu. Sane quilibet dicendi modus suos habet auctores, nullus tamen plene satisfacit. Nam quod fiat attractione, non est causa sufficiens, quia etsi vis elevativa aquæ et vaporum astris conveniat, tamen quod non solum elevet et attrahat, sed etiam deponat et deprimat, non ita facile apparet, præterquam quod restat assignare, cur non omnibus aquis etiam paludum et fluviorum non imprimatur ista attractio, et denique, quia motus ille non est elevatio aquæ sursum, sed in latera agitatio. Quod etiam per rarefactionem et condensationem non fiat, manifestum est, cum eodem modo crassa sit aqua in fluxu atque refluxu. Nec denique, ex solo diverso aspectu luminis; nam luna non existente in horizonte, aut quando omnino est lumine privata ex nostra parte, aut novilunio, æstus non cessant, et luna non illuminat. Quare referendum est hoc ad impressionem aliquam non per modum attrahentis sicut in magnete, sed per modum moventis huc aut illuc aquas, sicut etiam motus ventorum fit non per solam elevationem exhalationum, sed etiam per motum in obliquum. Quæ vis imprimens motum hunc nobis penitus non est explorata, sicut multarum rerum causas manifeste non agnoscimus.

Sed restat tunc assignare causam diversitatis marini æstus, ut quod in una parte concitatior sit, in alia mitior, et cur non omnibus aquis extra mare imprimat luna hunc motum; cur etiam in aliquibus puteis æstus reciprocatio sentiatur. Ad hoc respondetur huius diversitatis rationem provenire partim ex ipso situ regionis aut littoris, partim ex materia, quæ apta non est ad impressionem illam lunæ. Videmus enim virtutibus istis occultis certam quamdam materiam correspondere, in quam agere possint, et in alias non possunt. Magnes enim potest attrahere ferrum, non lapidem, et remora detinere potest navim, non vero alium piscem. Sic luna, quæ occulta quadam vi maximam aquam impellit, non potest alias aquas sic movere. Et similiter varie temperari potest impressio ista lunæ ex materiæ diversitate, regionum situ et aliorum astrorum influxu. Sicut sol licet eandem semper virtutem habeat vapores elevandi et gignendi, non tamen in omnibus regionibus generat, nec pari modo ubique; sic licet luna eandem semper virtutem habeat movendi aquam, non tamen primo modo omnis aqua movetur, et ideo in diversis locis videmus diversimode fieri æstus marinos, vel propter locorum situm aut littorum altorum altitudinem vel depressionem, aut (quod forte in multis accidit locis) propter obices et tortuosas aliquas vias intra ipsum mare inclusas, quibus retardatur aqua in ascensu vel descensu. Ac denique, propter regionis illius qualitatem aut siderum influxum. Et eadem ratio est, cur in aliquibus locis vix sentiatur æstus marinus, quia languide motum et impressionem lunæ suscipiunt ob aliquam ex prædictis causis, in aliquibus vero concitatior multo est impetus quam in aliis. Similiter putei aliqui marini æstus reciprocationem excipiunt, quia per occultas aliquas vias aut cryptas maris recipiunt motum

[1] *Pa* XVI. 355 b.
[2] *Pa* IX. 332 a.

plus aut minus, tardius aut citius, prout viæ illæ expeditæ sunt, scilicet aut rectæ aut flexuosæ.

Caput III.

DE SALSEDINE MARIS.

Salsedo ex aquæ saporibus unus est provenitque, ut Philosophus dicit 2. Meteorolog. cap. 3. [1], lect. 6. apud D. Thomam [2], ex admixtione alicuius sicci terrestris et adusti cum humido. Hac enim ratione sudor, urina, cinis, et quod ex eo fit lixivium, amara sunt, quia indigesta et adusta. Cum ergo salsedinem hanc in mari experiamur, necesse est causam reddere, unde salsedinem illam obtinet. Relictis autem philosophorum opinionibus, qui partim fabulosas, partim non veras de huiusmodi salsedine causas afferunt, Aristoteles et communiter philosophi huiusmodi salsedinis causam assignant multitudinem exhalationum siccarum, quæ non sunt omnino decoctæ, sed adustæ, et cum per mare sint dispersæ, salsedinem ipsi inurunt. Quod enim ab huiusmodi sicco adusto non decocto salsedo proxime causetur, diximus experimento sudoris et aquæ liquatæ per cineres seu lixivii et aliorum. Quod vero mare huiusmodi exhalationibus sit respersum, experientia videtur demonstrare, tum quia aqua marina calefacit et exsiccat, ut medici dicunt, et idcirco ignem, si magnus sit, non extinguit, eademque de causa loca maritima calidiora sunt; tum etiam quia aqua maris nimis crassa est, unde magis levat pondera quam aqua dulcis, hæc autem crassities ex multitudine exhalationum ei admixtarum provenit, quæ humectatæ ipsam veluti coagulant et gravem efficiunt; tum denique, quia aqua marina eliquata per terram aut arenam, vel solis vi in vaporem elevata, fit dulcis, quia secernuntur exhalationes illæ adustæ et terrestres.

Hæc autem licet vera sint semper, tamen restat dubium, a qua causa tanta siccarum exhalationum copia generetur, ut totum mare salsum reddat. Nam quod soli adurenti tribuatur huiusmodi elevatio exhalationum, quia scilicet e fundo maris, ut dicunt aliqui, elevantur vapores crassi et terrestres, qui ultra superficiem aquæ transire non possunt, ideo per illam dispergunturque faciuntque salsedinem, non videtur sufficiens: *Primo*, quia calor solis non potest ita penetrare usque ad fundum maris, ut inde vapores elevet, et dato, quod possit, si per medium ita crassum e fundo maris usque ad superficiem illos elevat, cur non poterit etiam elevare illos ultra superficiem, ubi amplior solis calor viget, et medium, scilicet aer, minus crassum est? *Secundo*, quia ubi sol parum calefacit ob longissimam distantiam, ita ut fere nihil sentiantur eius radii, ut circa polum arcticum, ubi etiam per multos menses sol non apparet, quomodo habet tantam vim elevandi vapores terrestres e fundo maris aut adurendi ipsum, ut in eo salsuginem generet? *Tertio*, quia non plene satisfit illi difficultati, quomodo magni fluvii et lacus et stagna, quæ ita continuo feriuntur a sole sicut mare, non redduntur salsa ab eius exustione. Nam quod aliqui dicunt flumina continuo fluere, et ideo non directe et immobiliter recipere solis ardorem, nihil est, cum aliquibus locis fluat et refluat mare, ac moveatur maiori impetu quam fluvii. Quod vero stagna et paludes parvæ sint respectu maris, et ideo pauciores radios solis excipiant, non satisfacit, quia secundum sui proportionem tot recipiunt radios sicut mare. Nam si ponamus stagnum unius leucæ tantum, recipit de radiis solis quantum una leuca maris, ergo quod sufficit ad inducendam salsedinem in una leuca maris, cur non in una leuca stagni?

Igitur quod in hac parte probabilius videtur, est, quod sicut mare ex natura sua petit operire terram, quod autem eam discoopertam reliquerit et in unum locum secessit, ad Deum tamquam ad immediatam causam referendum est, qui tertia die creationis dixit: «Congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt in unum, et appareat arida», Genesi 1. [1] Ita similiter aqua ex natura salsedinem non habet, neque alium saporem, quia sapor ex quatuor primarum qualitatum temperie resultat, nulli vero elemento ex natura sua conveniunt quatuor primæ qualitates, ut in q. 10. libro 1. de Generat. [2] ostendimus, et consequenter neque sapor salsus, sed iste attributus est elemento aquæ immediate a Deo, impartiendo illi magnam exhalationum adustarum copiam, ex quibus generatur salsedo, quæ tamen maxime iuvatur ab ardore solis, ob quam causam superficies maris salsior est quam fundum. Et etiam aliquando invenitur mare salsius, aliquando vero minus salsum vel ob maiorem solis ardorem augentem exhalationes adustas, vel ob regiones et terras, quas mare decurrit, quæ sunt salsiores. Quæ causa aliquando deficiens salsedinem remittit.

Ego vero libentius huic opinioni assentior, quia non est causa creata, quæ possit totum integrum elementum immutare, et ideo qualitates peregrinæ, quæ conveniunt alicui integro elemento, in Deum referendæ sunt, ut quod mare sit congregatum in unum locum, quod terra sit paulum a centro elevata et aquis discooperta, quod non sit perfecte sphærica, sed montuosa. Omnia hæc in Deum referimus, licet iuventur etiam a causis naturalibus, sed non totaliter ab eis fiunt. Fuit autem prædicta salsedo mari indita tertio die creationis, quando congregatæ fuerunt aquæ in unum locum. Nam si antea, cum totam terram operiebat, salsum fuisset, valde nocuisset terræ salsis eam qualitatibus imbuendo, sicut post in universali diluvio valde nocuit. Finis autem, ob quem huiusmodi salsedo mari tributa est, fuit: tum ob generationem et nutritionem piscium, quos constat in aqua dulci non omnes diu posse vivere, præsertim cetia illa grandia, et pisces, qui numquam aquas dulces ingrediuntur; tum ob navigationis commoditatem, quod maximum est humanæ vitæ beneficium, illi autem salsa aqua accommodatior est, utpote crassior et gravior, quæ magis naves sustentat et elevat; tum denique, ne maris aquæ putrescerent iugi solis ardore repercussæ, sicut stagna computrescunt, quamvis a vento moveantur, qui a sole diu feriuntur.

Cur autem putei aliqui aut lacus salsi inveniantur? Ratio est, aut quia e mari, quod salsedinis parens est, per subterraneas et occultas vias salsum liquorem excipiunt, aut quia ex terris, per quas decurrunt, quæ salsæ solent esse, salsedinem contrahunt.

[1] 358 a 3.
[2] *Le* III. 404. n. 2.

[1] 9.
[2] art. 3. (821 b 39).
[3] 349 a 12.
[4] *Le* III. 374. 380.

TRACTATUS VIII.

DE FONTIBUS ET FLUMINIBUS.

Caput Primum.

DE ORTU ET ORIGINE FONTIUM ET FLUMINUM.

Relicta horrida maris vastitate, ut fontium ac fluminum amœnitatem quæramus, illa primum se offert quæstio, quomodo fontes ac flumina oriantur, et quod sit eorum **principium.** De quo valde apud philosophos dubitatum est et forte vix adhuc solutum. De hoc agit Aristoteles 1. Meteorolog. cap. 13. [3] et D. Thomas lect. 16. et 17. [4] *Quidam* ergo fontium principium referunt ad aquam pluviarum, quæ intra quasdam cavitates terræ velut in cisterna quadam aut lacu colligitur indeque per scaturigines fontium derivatur in torrentes ac fluvios, qui tanto plus aut minus durant, quanto amplior locus intra terram aquæ multitudinem congregat, ut in multum tempus possit materiam fonti ac fluvio ministrare. *Alii* existimant (inter quos est Aristoteles loco cit.) principium fontium ac fluminum sumi ex vaporibus, qui intra sinum terræ generantur et concrescunt in a-

quam. Cum enim terra multis in locis concava sit et plena voraginibus, necesse est tales concavitates et hiatus aere repleri, ne detur vacuum, deinde aer ille frigore terræ ingrossatus concrescit in vaporem illeque in guttas, quæ collectæ aquam efficiunt eamque subministrant fontibus ac fluminibus. Quod etiam videmus in æstate, quando partes inferiores terræ frigidæ sunt, veluti resudare terram et in guttas concrescere, quæ proinde in magnis atque humidis partibus magnam aquarum vim generare possunt, et ideo inquit Aristoteles, videmus in montibus crebrius emanare fontes et oriri fluvios, quia loca montana sunt quasi spongiæ, quæ aquas hinc inde sugunt et emittunt. Et etiam figura montium maxime iuvat ad recipiendam aquarum multitudinem et ad generandam aquam ex vaporibus in se inclusis propter maiorem vim frigoris et humiditatis intra concavitates suas receptam, unde et in maximis montibus maiores fluvii et frequenter fontium scaturigines emanant. *Alii* denique arbitrantur omnes fontes et flumina e mari ortum ducere iuxta illud Eccle. 1. [1]: « Ad locum unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant ». Sic tenent plures ex Patribus, ut D. Basilius homil. 4. in Hexaemeron [2], D. Hieronymus in illum locum Ecclesiastæ [3], D. Damascenus libro 2. Fidei cap. 9. [4], D. Isidorus libro 13. Originum cap. 20. [5] Idem etiam videtur tenere D. Thomas 2. dist. 14. q. 1. art. 5. ad 4. [6], ubi dicit, « quod ex impressione corporum cœlestium aqua subingreditur terram, ut sit apta ad generationem mineralium et animalium, et exinde in locum proprium naturali motu revertitur ». Sic ergo per subterraneas vias et hiatus terræ ipsa etiam caliditate terræ sugente et adiuvante impressione cœlesti aquæ maris terram subintrant, et veluti sanguis in corpore animalis ex iecore in varias venas derivatur, sic intra terram per varias concavitates veluti per venas aquas scaturit. Nec alia videtur esse sufficiens causa, ut tot et tam ingentibus fluminibus, quæ in tota terra fluit, perpetuam subministret materiam. Ultimo *aliqui* sentiunt, quod tertia die creationis Deus e mari magnam aquarum vim per terræ viscera et concavitates distribuit et in multis ac magnis terræ sinibus amplissimam recondidit aquarum congeriem, unde subministratur materia fontibus, lacubus et fluminibus, ex quibus tunc plures ac magni fluvii, qui etiam usque nunc durant, eruperunt, alii emersere successu temporis, facta aliqua terræ mutatione, qua locus egressionis aquarum daretur. Fatentur tamen hi auctores amnes minores et torrentes licet ex ista aqua a mari derivata ordinarie oriantur, maxime tamen conducere ad eorum generationem aquam pluvialem et vapores, quos terra in aquam condensat. His enim causis deficientibus et ipsi deficiunt.

Omnes istæ sententiæ in aliquo veritatem attingant, licet aliquæ non plene. Quare in hac parte **pro certo duo statuenda sunt:** Primum est, loquendo de materiali causa fluminum et fontium, non unicam causam habere, sed multis iuvari, siquidem aqua intra terram multis de causis generatur et ab omnibus, a quibus generari potest, potest etiam iuvari fontium ac fluminum subministratio. Causæ autem, quibus generatur aqua intra terram, si attendamus ad materialem, vel est aer, qui grossior effectus intra terram cogitur in vaporem et tandem in aquam generatur, vel est ipsa aqua subministrata terræ per occultos meatus, vel a principio mundi vel postea novis ruptionibus aut casibus, vel etiam terra ipsa attrahente et sugente ministrata.

Secundum est, quantum ad causam efficientem, eam esse vel generativam aquæ intra terram vel attractivam

[1] 7.
[2] n. 3. (Migne P. G. XXIX. 83. A).
[3] Migne P. L. XXIII. 1069. BC.
[4] Migne P. G. XCIV. 903. C.
[5] n. 1. (Migne P. L. LXXXII. 489).
[6] *Pa* VI. 510 a.

et deductivam ad loca, unde fontes oriuntur et flumina; hæc enim proportionaliter habent correspondere causæ materiali. Sicut enim materia fluminum et fontium quædam est generata ex aere, ex quo fit vapor et aqua, quædam est attracta ex ipso mari per occultas vias, ita oportet causam efficientem aliam esse attractivam, aliam generativam, et iuvari etiam poterit antiperistasi aut alia causa per accidens. Compressa enim aqua fortius ascendit vel attrahitur, et aere ipso, qui intra terram est, moto vel recedente aqua aliquando sequitur illam, ne vacuum detur.

Hoc supposito **dicimus primo:** Causa materialis propinqua fluminum et fontium est aqua a Deo inclusa intra sinus terræ, quando terram discooperuit aquis, *et secundo*, aqua generata ex ipso aere et humiditate intra terram incluso. *Et tertio*, iuvatur ex aqua pluviali præsertim pro fontibus et torrentibus, qui ad tempus durant, quia non sunt perennes nec magni.

Prima pars negari non potest, cum Deo specialiter in Scriptura tribuatur dispositio terræ et aquæ, taliter quod scaturiant fontes et aquis terra abundet, Ps. 103. [1]: « Qui emittis fontes in convallibus »; Proverb. 8. [2]: « Quando æthera firmabat sursum et librabat fontes aquarum »; Eccle. 1. [3]: « Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat, ad locum unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant ». Quod sane stare non potest, nisi mare per occultas vias aquam subministret, ut flumina perenniter fluant, ut expresse S. Hieronymus interpretatur ad illum locum Ecclesiastæ [4] et D. Thomas in 2. dist. 14. cit. [5] aliique Patres. Hoc etiam demonstrat in tot locis intra terram inventa aquarum vis, quæ multiplici meatu intra terram currit. Naturaliter enim terra fugit aquam ob suam siccitatem, habet etiam plures specus et cavernas, quæ sicut replentur aere, ita et aqua, quæ prohiberi non potest, ut intret a mari, si talis apertura est, qua intrat aer. Nec solus aer intra terram videtur sufficere ad generandam tantam vim aquæ, quantam intra viscera terræ inveniunt fossores, et erumpere ex illa videmus, et cum plus aquæ generetur in nubibus quam intra terram, quia ibi est plus aeris, nec tamen aqua decidens sufficit pro omnibus fontibus et fluminibus, cum fere tota, quæ decidit, terræ siccitate absorbeatur; idem ergo erit de aere intra terram ingrossato, nisi aliunde perenniter aqua subministretur. Denique, in ipsis primis diebus, quibus factus est mundus, fit mentio quatuor fluminum, qui e paradiso oriebantur, nec tamen tota illa aquæ vis poterat ex aere intra terram collecto iam tunc esse generata, quia tam paucis diebus non videtur potuisse ex aere tantam aquam generari, alias si id eadem proportione postea fieret, paucis diebus tum terra repleretur aquis, nec etiam poterat esse generata a pluviis, quia tunc nondum Deus pluerat super terram, ut dicitur Genesi 2. [6], ergo alia aqua fluviorum a mari videtur fuisse subministrata.

Quod vero iuvetur etiam fontium et fluminum origo ex aqua generata ex aere intra terram incluso et ex pluviis collecta, patet, quia revera intra terram multus aer colligitur, ut constat tum ex terræ motibus, ut tract. seq. dicetur, tum quia multi specus et cavernæ intra terram inveniuntur. Aer autem intra terram inclusus præsertim in locis humidis et ipso terræ frigore addensatur et fit aqua, sicut quando cogitur in nubes. Ex aqua etiam pluviali multum aquæ colligitur, qua videmus inundare fluvios et torrentes. Ergo ex istis omnibus iuvatur, præsertim si omnes non sint magni. Nam pro omnibus, præsertim amplissimis fluviis et lacubus, quæ in tota terra sunt, hæc sola causa non sufficit, cum nec sit

[1] 10.
[2] 28.
[3] 7.
[4] Migne P. L. XXIII. 1069. BC.
[5] *Pa* VI. 510 a.
[6] 5.

tantus aer intra terram, quantum aquæ in fluminibus apparet, nec in omnibus locis, e quibus decurrunt fluvii, æqualiter videatur disponi aer intra terram, ut convertatur tam abunde in aquam.

Dico secundo: Causa efficiens fluviorum et fontium est *imprimis* motus cœli movens aquam ad mixtionem intra terram et similiter generans vapores ex aere humido intra eam incluso; *secundo*, frigus terræ cogens aerem humidum, sicut cogit secunda regio aeris et facit nubes; *tertio*, ipsamet aqua e mari intrans terram, tum aerem ipsum subterraneum, tum etiam terram convertens in aquam. — Hæc conclusio quantum ad duas ultimas causas negari non potest; naturaliter enim unum elementum agit in aliud, ut aqua in terram et aerem, aer etiam frigore naturaliter fit grossior et in vapores cogitur atque in aquam resolvitur. Ergo si istæ causæ intra terram sunt, ex illis subsequetur similis effectus. Prima vero ponitur a D. Thoma loco cit. ex dist. 14. in 2. Sent. in illis verbis supra relatis [1]. Et ratio est manifesta, quia cœlum agit in elementa, ut unum generetur ex alio et alteri misceatur, et ut moveatur ad motum cœli, ut videmus in fluxu et refluxu maris et in agitatione ventorum et generatione nubium et pluviarum. Ergo sicut hæc fiunt ex impressione cœli, ita et generatio aquæ in terra ex aere, et motus elementi aquæ ad subterranea terræ loca.

Dico tertio: Causa efficiens ascensus aquæ pro fontibus et fluminibus, quæ generantur in locis sublimioribus, est primo ipse motus cœli elevans aquas, sicut agitat aquam maris, quando crescit per fluxum et refluxum, ut supra diximus, et sicut elevat vapores ad generandum pluviam. Secundo, ipsa terræ dispositio, quæ quasi spongia siccitate sua et cavernositate suget aquas, unde montes quia petrosi sunt et cavernosiores, facilius in se congregant et attrahunt aquas. Quam causam ponit Aristoteles 1. Meteorolog. supra cit. [2] Tertio, ipsa aquæ compressio, quæ talibus terræ locis quasi fistulis constringitur et ad ascensum iuvatur; aqua enim expressa aliquo pondere aut intra fistulas inclusa ascendit, ut videmus quotidianis experimentis per artificiosos aquæ ductus. Multo ergo melius id fiet a natura intra terram quam ab aere.

Caput II.

DUBIA QUÆDAM CIRCA ORTUM ET DECURSUM FLUVIORUM ET FONTIUM ENODANTUR.

Primo inquires: Quomodo tam perenni et indefectibili motu effluant flumina et fontes scaturiant, cum non nisi violento motu attrahantur ad superiora loca, scilicet ad montes, unde frequenter oriuntur.

Respondetur attractionem illam, licet sit violenta aquæ secundum suam naturam elementalem consideratæ, esse tamen ad alios fines necessariam, scilicet ad mixtorum et viventium generationem et conservationem, et ideo motus cœli, qui est principium viventium, ita imprimit elementis, quod contra motus proprios aliquid in eis facit ad propagationem mixtorum, sicut elevat vapores et exhalationes ad generationem nubium et aliorum meteororum, licet illis violentia sit, et sicut ipsum mare congregatum est in locum unum, licet petat operire terram et terra ipsa aliquanto elevatior est facta, ut aqua congregaretur, et multa alia accidunt, quæ ipsis elementis videntur violenta in propriis naturis, aliis vero mixtis necessaria sunt aut etiam gubernationi universi, ut subest tot motibus, et ideo simpliciter est naturalis.

Secundo inquires: Si flumina et fontes e mari oriuntur, cur saporem amittunt, nec retinent maris salsedinem, cur etiam aliquando deficiunt vel minuuntur, cum mare numquam deficiat?

Respondetur aquam maris ipsa terra sugente et eliquante attenuari, sicque illam crassitiem exhalationum adustarum amittere, quæ erat causa salsedinis, nec tamen e terra, qua liquatur, exhalationes salsas excipit, quia

[1] *Pa* VI. 510 a.
[2] c. 13. (350 a 2).

non quælibet exhalationes vel terræ qualitates salsedinem inducunt, sed exhalationes adustæ aut taliter temperatæ, sicut mari impressæ sunt. Dicitur etiam aquam maris per ceram vel arenam eliquatam salsedinem exuere, quod argumento est, posse illam intra terram amittere quasi ibi spongiatam. Addunt alii, cum aqua separatione facta tertia die fuit etiam per terræ venas dispersa, hanc non recepisse salsedines, sed mare tantum, ideoque ex illa reliquam dulcorari.

Quod vero dicitur *de fluviorum deficientia*, respondetur, quod licet mare numquam deficiat, tamen eius aquæ derivatio multis de causis impossibilis est in aliquibus locis, sicut in aliis expeditur via, ut de novo fiant fluvii aut fontes. Causæ deficiendi in fluviis esse possunt: Primo, quia aliquando terra nimis exsiccatur caliditate excessiva a cœlo. Secundo, quia aliquando decidente terra vel terræ motu concussa aut alia simili causa obdurantur viæ, qua fluvius currebat. Tertio, nova terræ induratio, quæ aquas detinet, et non amplius sugit neque attrahit. Quarto, nova aliqua ruptio vel excavatio terræ, qua in lacum stagnat aqua, quæ in fluvium decurrebat. Quinto, arborum aut lapidum aliorumve metallorum nova procreatio aut evulsio, qua vel impeditur decursus aquæ aut alio deflectitur. Tandem ipsa terra mutuo agens in aquam eam consumit, sicut e contra aqua generatur etiam e terra.

Tertio inquires: Quæ sit causa, cur mare tot fluviorum accessionibus non augeatur?

Respondetur id *primo* esse, quia aqua maris aliunde etiam exoneratur per ipsas terræ cryptas et meatus subintrans et ministrans aquam fluviis, et sic quod ex una parte intrat, ex alia exit. *Secundo*, multum de aqua maris exhalatur solis ardore motuque cœli et elementorum actione, ipsaque fluvialis aqua, cum levior sit marina, tenuiter superlabitur ei faciliusque exhalatur a sole. *Tertio*, addimus accessione fluviorum augeri mare, sed non redundare, hoc est, super terras se non effundere, eo quod omnes fluvii comparati ad mare parvæ quantitatis sunt, et ita non possunt exundationem facere, licet augeant aliquid. Scriptura autem solum dicit: « Quod flumina intrant in mare, et mare non redundat ». Eccle. 1. [1]

Quarto inquires: Quid dicendum sit de extraordinariis effectibus quorumdam fontium et fluminum?

Respondetur multos esse effectus occultissimos in aquis, quorum ratio prorsus nescitur, alios qui aliqualiter ex dispositione solis vel cœli possunt indagari. Nam quod aliqui fontes habeant talem qualitatem, v. g. calorem, odorem, saporem potest ex qualitate terræ et salubritate cœli perpendi. Fervent enim quidam, qui ex terra sulphurata emanant, alii medicinales sunt diversis morbis, alii moventur ad instar maris ex aliqua occulta cum mari communicatione. Quod autem aliqui sint, qui flammam nutriant sicut oleum, qui inebrient sicut vinum, qui omnia pondera respuant, aut quidquid iniectum sit, absorbeant aut in lapides convertant, aut talis vel talis caloris reddant animalia, quæ inde bibunt, et alia multa similia, quæ de variis fontibus et fluviis aut lacubus referuntur, si vera sunt, occultas valde habent causas, nec facile a nobis assignari possunt nisi divinando, sicut multarum aliarum rerum naturalium virtutes omnino nescimus, sicut diversarum herbarum, lapidum, radicum, animalium et aliarum rerum similium.

Caput III.

DE QUARUMDAM AQUARUM SAPORIBUS ALIISQUE QUALITATIBUS.

Etsi supra disputatum sit de salsedine maris, quæ ad saporem aquæ pertinet, tamen de saporis præstantia aliisque qualitatibus aquas afficientibus nunc disserendum est. Reducuntur autem istæ qualitates ad tres communiores, scilicet ad calorem et frigus, ad varietatem saporum et odorum, ad

[1] 7.

diversitatem motuum, quibus decurrunt aut agitantur.

Quod attinet ad **calorem,** constat plures fontes ebullire quasi æstu nimio fervescentes, alios tepidiores, alios frigidiores. Imo aliqui variant hanc dispositionem et aliquando calidi, aliquando frigidi aut tepidi inveniuntur non solum ex aeris et cœli temperie, sed ex propria emanatione. Communiter autem caliditas aquarum intra terram non a solis radiis, qui intra viscera terræ parum roris habent, et ita hieme atque in regionibus septentrionalibus, ubi acerrimum frigus viget, non possent dari istæ aquæ calidæ, quas constat inveniri in Islandia prope montem Heclam, et adhuc in magis subpolari regione, scilicet in Groenlandia, ubi congelatum mare ab aquis fontis calidissimi prope litus emanantis a duritia resolvitur communiter. Ergo calorem istum ebibunt aquæ ab ignibus subterraneis, qui prope aquarum decursum terram depascunt et aquas ipsas sic calefaciunt, sicut in lebete ad ignem admoto. Cuius signum est odor ipsarum aquarum, qui sulphureus est, et ipsa terra sulphurata, per quam decurrunt. Ubi autem generatur sulphur, quæ est materia et pabulum ignis subterranei, ibi ignis ardet. Et hæc quidem ordinaria causa est aquarum calidarum, quæ in tanto excessu calidæ sunt, ut ferveant. Quæ vero mitiori calore præditæ sunt, etiam ab aliis causis incalescere possunt, ut ab exhalationibus calidis, quas sol a terra elevat, et per antiperistasim terra occlusa tempore hiemis calor intenditur, ut in libris de Generat.[1] diximus. Et forte aliquando tanta exhalationum copia et talis antiperistasis accidere potest, ut calor aquæ intensissime crescat. Sed hoc nec ita communiter accidit neque ita diuturnam causam habet, sicut calor illarum aquarum, quæ perenniter fluunt cum fervore.

De frigore excellenti aliquarum aquarum, in quo genere celebratur ab auctoribus fluvius Cydnus apud Tarsum Ciliciæ et aquą Melanis fluvii apud Pamphyliam, aliique fontes partim occurrunt frigiditatis excellentis. Non est dubium frigus hoc in ipsa natura aquæ multum habere fundamentum, quia ex se postulat excedentem intensionem frigoris. Sed quomodo a contrariis se defendat, ne amittat illud, cum passim alios fluvios et fontes videamus frigiditatem amittere, et aqua propter suæ substantiæ tenuitatem vix potest qualitates istas a contrariis defendere, dubium est. Respondetur tamen, quod præter cœlestes influxus occultos, quibus maxime istæ corporum et elementorum qualitates transmutantur aut conservantur, potest etiam causa esse ipse tactus terræ, per quem aqua decurrit, quæ infra halitus frigidiores generat, quibus decurrentem aquam perpetuo afficit, quasi suppositis ei nivosis qualitatibus, aut ex frigore subterraneo per antiperistasim generato, ut in montibus, fontes participant illum algorem. Cuius manifestum erit signum, si aqua illius fluvii vel fontis extracta in vase aliquo et relicta eidem soli aut cœlo frigiditatem amittat. Hoc enim evidens est non habuisse causam inhærentem ipsi aquæ perpetuo, sed a terra, per quam decurrit emendicatam. Illa vero alternatio, quæ in aliquibus fontibus aut aquis invenitur, ut intra unum diem ferveant et algeant, crescant aut decrescant, causam habet aliquem motum cœli speciali modo in illo loco impressum, sicut etiam mare fluit et refluit diverso modo in uno loco atque in alio ex diversa cœli impressione.

De sapore et odore aquarum constat eas esse qualitates peregrinas, nec elementorum proprias, sed a mixtis ebibitas. Unde iuxta qualitatem terræ, qua aqua effluit, tales participat qualitates; redduntur enim aquæ acerbæ per alluminosa loca decurrentes, amaræ per nitrosa, ferratæ per ferri venas. Feruntur et aliqui fluvii dulcem exhibere saporem, ut Himera fluvii in Sicilia, alii pinguem, alii alios similes, qui ex ipsa terrarum dispositione emendicantur. Plures aquæ gravem odorem efflant, vel quia putrescunt aere non perflatæ, sed quasi restagnatæ, vel quia ex venis gravis odoris scaturiunt, ut qui e sulphurea terra derivantur. De salsedine iam supra diximus agentes de mari. Etsi autem præstantior censeatur aqua, quæ subtilior est minusque peregrinis qualitatibus imbuta minusque ponderosa, ideoque aliquando excedat fluvialis fontanam, aliquando fontana fluvialem, tamen ad speciales morbos curandos vel virtutem nutritivam iuvandum specialiter aliquæ aquæ suas virtutes habent, quas vel ex terra participant, quam decurrunt seu unde derivantur, vel a cœlesti influxu particulari. Quæ autem aquæ specialiter salubriores sint, ad medicorum curam pertinet.

[1] Phil. nat. 3. p. q. 5. art. 1. (665 a 37).

TRACTATUS IX.

DE TERRÆ MOTIBUS ET SUBTERRANEIS IGNIBUS.

Caput Primum.

QUÆ SIT VERA CAUSA TERRÆ MOTUS.

Post considerationem eorum, quæ generantur in aere et aqua seu ex illa derivantur, restat ultimo considerare ea, quæ in terra generantur. Quorum quædam pertinent ad mixta ut metalla, quæ tamen non sunt ita perfecta, sicut ea, quæ super terram generantur, et pertinent quasi ad eius ornatum, ut quæcumque germinant in terra. Metalla autem et fossilia intra viscera terræ sunt et quasi unum corpus cum ipsa efficiunt ideoque in hoc opere de meteoris seu mixtis imperfectis tractantur, quia maxime ad ipsa elementa accedunt; tum etiam, quia eorum materia est sicut aliorum meteororum, scilicet vapor et exhalatio, ut seq. tract. dicemus. Alia non pertinent ad mixta, ut ignes subterranei et terræ motus. Et primo tractabimus de his, secundo de metallis in seq. tract.

Igitur **circa causam terræ motus** varias affert sententias antiquorum Aristoteles 2. Meteorolog. cap. 7. [1], lect. 13. [2] apud D. Thomam, et sunt tres: Prima Anaxagoræ, quia causam terræ motus posuit esse aerem ingredientem terram, qui non potest libere sursum ferri. Sed erravit in hoc, quod existimavit terram esse figuræ planæ et quasi natare in aere, et aerem subingredi terram ex parte inferiori et, cum non possit libere ferri sursum, causare terræ motum. Quod tamen inconvenienter dicitur, tum quia terra non est plana, sed in globum rotunda propter gravitatem suam, qua ponderant omnes partes ad centrum; tum quia, si terra, cum sit plana, natat in aere, aer subintrans habet exitum sine terræ motu, scilicet exeundo ex parte etiam inferiori, qui est locus aeris. Ab hac opinione non est multum dissimilis Thaletis opinio, qui dixit terram supernatare aquis et ex motu aquarum quasi ex procellis terram tremere; quod plane fabulam redolet, aqua enim potius est superior terra quam sub ea.

Secunda sententia fuit Democriti, qui dixit, quod cum terra habet sinus suos plenos aquæ et pluit, ita ut pluvia non inveniat ibi receptaculum, moveat terram. Quæ sententia valde debilem causam terræ motus affert; potius enim pluvia descendens per superficiem terræ decurret, quam eam movebit.

Tertia fuit Anaximenis, qui terræ motus causam posuit partes terræ cadentes, cum rumpitur ex nimia siccitate solis; illo enim casu percutiunt terram et tremere faciunt. Quæ etiam sententia insufficientem causam affert. Plerumque enim terræ motus accidunt, ubi nulla pars terræ cecidit, et continuatur per longum terræ tractum, nec tamen in omni illo partes terræ cadunt, et ad tantum motum et sonitum, quem terræ motus faciunt necesse esset valde notabiles partes terræ prius cadere, quod non videmus, potius enim ex ipso terræ motu contingit cadere partes terræ.

Igitur vera causa terræ motus est multitudo spiritus seu exhalationis siccæ vi solis elevata aut etiam per antiperistasim calefacta et quærens liberum exitum. Si non invenit, quatit terram, sicut cum a vento moventur corpora, in quæ impellit, si sit vehemens, et sicut pulvis

[1] 365 a.
[2] *Le* III. Append. LXIX.

tormentarius igne concepto cum sonitu exit. *Itaque exhalatio sicca, sicut illa, quæ est materia ventorum, mota violenter intra terram, quia non invenit liberum exitum, est causa terræ motus.* Nam quod hæc sit aptissima causa ad terræ motus, patet, quia terra, cum sit corpus gravissimum, non potest moveri nisi ab aliquo maxime motivo, quale est ventus seu exhalatio sicca, quæ habet vehementissimum motum, ut videmus in ventis, et propter suam subtilitatem penetrat partes terræ et elevat eas seu movet. Generari autem istas exhalationes seu spiritus intra terram constat, quia sunt in eo plures concavitates, quæ aere replentur, ne detur vacuum. Ex se etiam terra emittit exhalationes siccas vel virtute solis vel ignis subterranei evaporatas. Ergo quando istæ generantur in magna copia et liberum exitum non habent et aliunde aer propter suam inquietudinem et subtilitatem movetur, terram concutiet. Et quia non semper sitæ conditiones concurrunt, ut vel sit multa copia exhalationum siccarum vel non sit liber exitus, ideo non semper fiunt terræ motus, licet numquam desit aer intra terram. Aliquando etiam moderatur siccitas exhalationum ex humiditate adiuncta, et sic languescit earum vis ad movendum. Denique id probat Aristoteles, quia plerumque isti terræ motus accidunt temporibus, quo abundant istæ exhalationes siccæ, ut vere et autumno. In æstate enim et hieme consumuntur propter exuberantiam caloris vel frigoris, licet aliquando, sed rarius, etiam in hieme et æstate contingant terræ motus. Similiter loca cavernosa et spongiosa sunt istis terræ motibus obnoxia, ut circa Hellespontum, Achaiam, Siciliam etc., quia ista loca generant plures flatus et copiam spiritus.

Caput II.

DE ACCIDENTIBUS ET EFFECTIBUS TERRÆ MOTUUM.

Accidentia terræ motus quædam sunt *antecedentia* quasi præsagia et signa ipsius, quædam *concomitantia*, sed ab ipso edita, ut sonus, duratio, extensio et similia, quædam *subsequentia* tamquam effectus, ut subversiones montium, fluviorum eruptiones et similia.

Circa præsagia seu signa terræ motus, varia assignari solent. Primo est motus aliquis extraordinarius in puteis, ut si aqua ebulliat et ascendat, si fiat turbida et gravem odorem efflet, aut etiam mare intumescat sine flatu. Hæc enim sunt præsagia multi et copiosi spiritus e terra erumpentis et aquas moventis vel turbantis. Secundum signum sumitur ex aere, si aer fiat caliginosus sine interpositione nubis, si fiat tranquillus, si insolitum frigus ingruat et extra tempus, ut in vere vel æstate, si appareat nubecula quædam sereno cœlo interdiu vel post occasum solis per modum lineæ extensa. Ratio est, quia terræ motus causatur ex copia exhalationum siccarum, quæ includuntur in terra et consequenter, cum non exeant, absunt ab isto aere. Quibus ab aere remotis contingit aerem ingrossari per frigus et humiditatem remotis exhalationibus siccis et calidis, quæ ipsum movebant et calefaciebant. Unde contingit reddi aerem magis caliginosum, quia crassior, et tranquilliorem, quia sine ventis, quorum materia est exhalatio sicca, et reddi frigidum, quia sine calidis exhalationibus. Et eadem ratione nubes fiunt tenues deficiente spiritu et exhalatione, cuius motu conglomerantur et fiunt nubes magnæ sicut undæ in mari vehementius flante vento.

Circa secundum causatur sonus a terræ motu ob vehementem spiritus collisionem; ex aere autem repercusso sonus editur. Et secundum variam terræ dispositionem varia quoque differentia soni resultat, sicut etiam spiritus in nube inclusus et tonitruum causans diversas sonorum formas edit. Itaque aliquando cavernæ seu meatus, quibus spiritus cietur, ampli sunt et magni et ventum excitant, aliquando sunt angusti et tenuem sonum faciunt, aliquando recurvi et ambagibus flexi et reddunt sonitum terribilem, et sic aliis et aliis modis disposita terra collisionem et sonitum diversum parit. Quod vero attinet ad durationem vel interpolationem terræ motus, hæc dependent ex copia maiori vel minori exhalationum, quæ

plus vel minus durat, et ex continuitate illius, ita quod non deficiat nec attenuetur, sic enim interpolabitur, quousque magis fortificetur. Denique, prout terra ipsa locum dederit spiritui discurrenti, sic extendetur plus vel minus, quousque inveniat exitum aut aliquod grande obstaculum, quod movere non possit aut incidat in loca nimis humida, quæ siccitatem et caliditatem exhalationum extinguant aut temperent. Et aliquando solet materia ad terræ motum requisita discurrere et cessare, quousque alia pars materiæ sufficienter disponatur et incalescat et sic iterum moveatur. Et hac ratione contingit durare multis diebus terræ motus cum interpolatione et iterum redire.

Circa tertium varii sunt effectus, quos terræ motus edit, prout eius violentia maior vel minor fuerit. Aliquando enim terram in orbem agit, montes deicit, parietes et tecta subruit vel inclinat, terram aperit et hiatu suo quidquid invenerit absorbet, etiam integras urbes, amnes novos effundit aut fontes antiquos exsiccat vel alio derivat, ignes evomit, terram in altum elevat et multa alia similia facit, non quidem semper omnia neque simul ista, sed aliquando aliqua, aliquando nulla, prout fuerit impetus spiritus et maior exhalationum copia et fortitudo.

Ex his colliges, quæ loca terræ motibus magis sint subiecta, scilicet illa, quæ plus exhalationum siccarum et flatuum generant. Talia sunt loca montosa, spongiosa, quæ cavernis et meatibus plena sunt, quæ temperata, nec multo calore ferventia nec frigore nimio rigentia. E contra limosa, humida, arenosa, nimis frigida, excessive calida raro motibus istis subiciuntur, quia non facile cedunt spiritui et vel humore ipso siccitatis rigorem emolliunt vel frigore constipant vel calore consumunt.

Secundo colliges, genera terræ motuum quomodo dividantur. Aristoteles in tremorem et pulsum dividit, alii concussionem et inclinationem vocant. Quando ad latera vicissim quatitur terra, videtur tremere, quando ab imo in sursum et e contra, videtur pulsari. Sub istis alii plures species numerant fere ex effectibus desumptas, ut quod terræ motus fit concutiens, subvertens, scindens, perforans et alia similia faciens, quæ iuxta variam dispositionem locorum et exhalationum variantur.

Caput III.

QUA MATERIA ET VI IGNES SUB TERRA ARDEANT.

Nutriri ignes subterraneos exempla quotidiana monstrant, tum quia a fossoribus reperiuntur, tum quia e terra et præsertim montium spiraculis eructant. Notum est Ætnæ incendium in Sicilia, in Campania montis Vesuvii, in Islandia montis Heclæ, et plures alibi montes fumantes reperiuntur, de quibus Ps. 103. [1]: « Qui respicit terram et facit eam tremere, qui tangit montes, et fumigant ». Et Tertullianus libro de Pœnitentia cap. 12. [2] montes istos ignivomos fumariola quædam ignis æterni appellavit. « Dissiliunt », inquit, « superbissimi montes ignis intrinsecus feta. Et quod nobis iudicii perpetuitatem probat, cum dissilliant, cum devorentur, numquam tamen finiuntur ».

Igitur quod attinet **ad materialem causam** seu pabulum, quo ignes isti nutriuntur, illud est ordinarie sulphur ac bitumen, tum quia materia ista nutriendis ignibus aptissima est, cum bitumen sit pingue et calidum, sulphur calidum et siccum; tum quia loca, quæ ignibus ardent, plerumque abundant sulphure et odorem sulphureum exhalant; tum autem quia in sacris litteris plerumque, dum fit mentio istorum ignium, eis adiungitur sulphur, ut Ps. 10. [3]: « Ignis et sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum ». Et Apoc. 19. [4]: « Missi sunt hi duo in stagnum ignis et sulphuris ». Et Is. 30. [5]: « Nutrimenta

[1] 32.
[2] Migne P. L. I. 1358.
[3] 7.
[4] 20.
[5] 33.

eius ignis et ligna multa, spiritus Domini tamquam torrens sulphuris succendens eam ». Nec dubium est, quin correptus ignis et nimium saginatus materia sulphurea etiam terram ipsam saxaque et metalla corripiat et dissolvat. Nam et saxa ignivomis montibus iactari et in cineres ac favillas redigi in historiis legimus et recentibus exemplis comprobamus. Sed tamen communior et magis ordinaria materia istorum ignium, præsertim quæ facilius corripit flammam, est assignata materia sulphuris et bituminis.

De causa autem efficienti seu vi accendente ignes in terra dicendum est illam probabiliorem causam reputari, quod accenduntur a motu exhalationis calidæ et siccæ, adiuvante etiam antiperistasi propter frigus terræ circumstans. Hoc enim modo exhalationes intra nubem accenduntur, hac ratione ex lapide attrita ferri excitatur scintilla, quidni ergo motu exhalationis sive in materia sulphurea excitari possit ignis intra terram sicut et intra nubem? Quod vero recurritur ad solis influxum et astrorum, nimis remotus videtur esse ad excitandum incendium tanta terrestris corporis spissitudine obsistente. Specialiter autem divino imperio esse accensum facile persuaderi potest, si ignes isti cum igne inferni aliquam habent communicationem, ut Tertulliani verba insinuant. De igne autem inferni dicitur loco cit. Isaiæ: « Spiritus Domini tamquam torrens sulphuris succendens eam ». Et Iob 20. [1]: « Devorabit eum ignis, qui non succenditur » (id est, non causis naturalibus fovetur), nisi forte nomine spiritus ipsam exhalationem, quæ ad modum venti se habet et spiritus dici solet, intelligatur.

Varia est autem horum ignium **dispositio**, prout materiæ copia suppetit vel deficit aut contraria permittunt aut locus ipse, ubi generantur, dispositus est. Quidam occulte terram vorant, quidam evomuntur exterius. Alii perpetuo durant, alii per intervalla. Quidam ingenti strepitu saxa, cineres aliaque id genus eructant, alii nullam ex se materiam eiciunt. Quidam per cacumina montium quasi per caminos se produnt, quidam in profundioribus partibus æstuant. Et sic multa alia sunt, quæ potius terrorem in nobis extorquent, quam scrutationem peculiarem exigant.

TRACTATUS X.

DE METALLIS.

Caput Primum.

DE MATERIA ET CAUSA EFFICIENTI METALLORUM IN GENERE.

Quare pertineat ad tractatum meteorologicum agere de metallis, iam supra declaratum est tract. præc. [2] Distinguit autem Aristoteles 3. Meteorolog. cap. 6. [3] et D. Thomas ibi lect. 9. [4] fossilia a metallis. Fossilia dicuntur ea, quæ quidem fodiuntur et extrahuntur a terra et sunt similia ipsi terræ, quia vel indurantur ut lapides, vel fiunt quasi pulveres, ut minium aliaque terræ similia. Metalla dicuntur, quæ magis generantur per coagulationem et sunt ductilia seu fusilia, sicut aurum, argentum et similia.

De materia igitur metallorum quidam censent esse humorem pinguem, quia metalla liquefacta in eam resolvuntur; alii esse aquam terræ permixtam, alii sulphur et argentum vivum, eo quod hæc in venis metallicis plerumque reperiantur. Unde et professores artis chimicæ ista duo adhibent pro conficiendis metallis. Aristoteles cit. loco docet fossilia habere pro materia exhalationem siccam adiuncta caliditate exsiccante humidum simul cum virtute cœlesti commensurante ei frigidum, unde fossilia sicut lapides magis sunt resolubilia in pulveres, quam liquabilia,

[1] 26.
[2] c. 1. (883 a 37).
[3] 378 a 19.
[4] *Le* III. CIX. n. 1.

licet aliqua, ut sulphur, etiam liquari possint. At vero metalla habent pro materia exhalationem vaporosam inclusam intra partes terræ et a virtute cœlesti, quæ est præcipua virtus mineralis simul cum frigido coagulante et aliquo calore temperante indurans, decocta. Itaque metalla exhalationem requirunt pro materia, et non solum vaporem. Sed oportet, quod ista exhalatio vaporosa sit, et ut coaguletur metallum, non debet separari siccitas, sicut in rore et pruina segregatur ab humido, ut generentur, et ideo sunt humida, metalla vero non segregant siccam exhalationem, sed conspergunt vapore, ut coagulatio velut massa fiat et recoquatur, sicut videmus indurari lateres ex luto per decoctionem. Et huius signum est, quod aliquando e nubibus visa est decidisse massa metallica ex ære vel ferro, aut etiam lapis cum venis metallicis. In nube autem non possunt ista generari nisi ex sicca exhalatione aspersa vapore et coagulata, sicut si viscosum lutum coqueretur in fumo. Ergo ex eadem materia multo perfectiori modo disposita in minerali decoquetur et formabitur metallum. Item metalla sunt ductilia et aliqua facile liquabilia, ergo signum est ex vaporosa exhalatione formari, quia si essent totaliter sicca, dividerentur in minutas partes, nec essent ductilia nec facile liquabilia.

D. Thomas lect. 9. in 3. Meteorolog. [1] utrumque conciliat dicens, quod materia remota metalli est illa exhalatio vaporosa, sed proxima est sulphur et argentum vivum, ut dicunt chimici, eo quod ipsi alchimistæ faciunt aliquando ex ista materia metallum. Quod utique non tam ex ipsa formatione facta ab alchimistis, quæ incerta est, quam ex eorum ratione roboratur, quia in venis metallicis inveniri solet aliquid de sulphure et argento vivo. Sed tamen quia hoc non semper invenitur, eatenus videtur hæc alchimistarum opinio a Divo Thoma probata, quatenus ita potest esse, quod proxima materia metalli possit esse sulphur et argentum vivum, sed non semper requiratur de necessitate, quia non semper in mineralibus omnium metallorum invenitur.

Quod attinet **ad causam efficientem** metallorum, dicimus eam non esse solum elementum, quia metallum est mixtum, ergo non potest ab uno solo elemento generari. Et præterea occultas aliquas qualitates participat, quales in auro inveniuntur, quæ ex solo elemento participari non possunt, debet ergo participari a cœlo. Et ita virtus cœlestis eo per terram immissa dicitur principalis virtus mineralis. Utitur autem ut instrumentis calore et frigore, illo ut decoquente, hoc ut coagulante et constipante. Nec dubium est, quin a Deo procreata sit intra terram ingens metalli vis, sicut et lapidum et aliorum mixtorum in prima creatione. Sed sicut plures arbores et plantæ postea germinarunt virtute cœlesti, ita et plura metalla postea generata sunt eadem virtute.

Illa autem astrologorum distributio, qua singulis planetis vim ad singula metalla attribuuntur, ut soli aurum, lunæ argentum, Mercurio argentum vivum, Veneri æs, Marti ferrum, Iovi stannum, Saturno plumbum, sideribus autem firmamenti gemmas, magis videntur per attributionem dicta, quam certa aliqua ratione stabilita.

Caput II.

DE SPECIEBUS PROPRIETATIBUSQUE ET LOCIS, QUIBUS GENERANTUR METALLA.

Species metallorum paulo ante recensita sunt a nobis aurum, argentum vivum, æs, ferrum, stannum, plumbum. Hæ præcipuæ species. Aliquæ ad has reducuntur, ut cuprum ad æs, stannum etiam a plerisque reductive solum numeratur, cum ex argento et plumbo concrescat, sicut aliquando aurum et argentum et æs confluxere in mixturam, quæ æs Corinthium vocata est et in raro pretio habitum. Inter omnia aurum non solum æstimatione hominum, sed naturæ iure eminet utpote purius, solidius, splendidius, ponderosius et ad

[1] *Le* III. Append. CX. n. 4.

diversas operationes, etiam medicas et salubres plus valens. Unde in omnia honorum insignia et splendidam ac magnificam rerum demonstrationem ab auri fulgore fit mutatio.

Omnia metalla ponderosa sunt, omnia solida præter argentum vivum, omnia ductilia et percussione dilatantur, præcipue aurum et argentum, quæ in tenuissima fila et bracteolas aut folia ducuntur, omnia denique liquescunt igni et funduntur, difficilius ea, quæ plus concretionis habent, ut ferrum et aurum.

Loca propria generationis metallorum sunt venæ minerales, quæ quasi matrices intra terram constitutæ sunt, quo cœlestis virtus penetrat et materialia attemperat, ex quibus fiunt, idque longo tempore propter materiæ duritiem. Quæ est ratio, ut per artem vera metalla aut numquam aut vix fiant, quia deest illi vena seu matrix mineralis et virtus illa cœlestis, quæ in tali minerali sic attemperatur. Quod autem aliqui fluvii auri ramenta devehant, non est, quia illud producunt, sed quia exedendo terram extrahunt, quia propinque ad mineralia decurrunt. Nec vero omnis terra huiusmodi metallis gignendis apta est, sicut nec omnis fert omnia tellus, quia nec dispositionem habet ex parte mineralium nec aspectum convenientem astrorum ex parte cœli. Quæ vero regiones cuiuscumque metalli feraces sint, ad historicum potius pertinet quam ad philosophum.